# فهرست مشترک
# نسخه‌های خطی فارسی پاکستان

تألیف
احمد منزوی

جلد اول

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

# شناسنامهٔ این کتاب


نام : فهرست مشترک نسخه های خطی فارسی پاکستان

نگارنده : احمد منزوی

سخن مدیر : مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان.

ناشر : مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، اسلام آباد

شمارهٔ ردیف : ۶۸

تعداد : ۵۰۰ مجلد

خوشنویس : مولانا عبدالعزیز

چاپ : جدید اردو تایپ پریس ، لاهور

تاریخ انتشار : مهر ماه ۱۳۶۲ج/ ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م

بها : ۱۲۰ روپیه

انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

شمارهٔ

۶۸

تأسیس بر مبنای موافقتنامهٔ مورخ آبان ماه ۱۳۵۰ مصوب دولتین ایران و پاکستان

# راهنما

# سخن مدیر

اسلام آئینی است که بافرمان «اقره : بخوان» آغاز شد و معجزهٔ بزرگش نیز «کتاب» است،کتابی «حکیم» ، سراسر دعوت به تعقل و تفکر و تدبر، و همه سخن از برتری دانایان و خرد مندان و عظمت دانش و حکمت ـ خیر کثیر ـ و خود در بردارندهٔ معارف عالیه و حقایق بلند ، وارائه کنندهٔ شگفت انگیز ترین ظرافت ها و لطافت های ادبی و هنری ، و به نام «قرآن : خواندن» که واسطهٔ انتقال فرهنگ و معرفت ـ یعنی قلم ـ و نیز حروف که عناصر سازندهٔ کلمه و کلام است ـ را به صورت پدیده هائی مقدس یاد می کند و بدان ها سوگند می خورد ، و چنان ارجی به کلمه ـ که نیز چنین نقشی دارد ـ می نهد که یکی از سه چهار پیامبر بسیار بزرگ الهی را با عنوان «کلمهٔ خدا» می شناساندو . . .

بااین مقدمات ، طبیعی است که پیشوایان و پیروان این دین را ـ در عصر حاکمیت و شکوفائی آن ـ بیش از هرکس و بیشتر از هر چیز با قلم سروکار باشد، و با کلام ، و حکمت ، و معرفت ، و ادب و . . . که این را با مراجعه به لحظه لحظهٔ تاریخ اسلام ، و تک تک حوادث آن می توان دریافت ، از واداشتن

اسیران جنگی مشرکان به تعلیم کودکان مسلمان بگیر ، تابرسد به تشکیل عظیم ترین حوزه های علمی و فرهنگی که حتی نا مسلمانان در آن به فراگیری دانش ها می پرداختند . و از نگارش رساله ها و مقاله های کوتاه بگیر تا تألیف و تدوین بزرگ ترین دائرة المعارف های فلسفی و علمی و ادبی و دینی و . . .

بررسی آن چه در این مورد انجام گرفته برای ما مقدمه ای بسیار ضروری است در جهت شناخت افتخارات خویش ، استفاده از دستاورد های گذشتگان ، و نیز بی نیازی از بیگانگانی که ما را با بریدن از پیشینه های درخشان خود به فقر و اسارت و محرومیت همه جانبه دچار ساختند . و گام نخست در راه این بررسی - نیز شناسائی و ارزیابی اجمالی از آثار مکتوب و تألیفات و تصنیفاتی است که از آغاز تاکنون در رشته های مختلف فرهنگ و معارف اسلامی به زبان های گوناگون نگارش یافته . بدین لحاظ نیز یکی از زمینه هائی که علمای اسلام از دیرباز به تحقیق درآن همت می گماشتند ، کتاب شناسی و فهرست نگاری بوده و بزرگانی مانند ابن الندیم ، شیخ طوسی، شیخ نجاشی ، شیخ منتجب الدین بن بابویه ، حاجی خلیفه ، سید اعجاز حسین ، شیخ آقا بزرگ آثار ارزنده ای در این رشته پدید آوردند که باوجود تفاوت های کمی و کیفی درمیان آن ها ، جملگی کارنامه های مسلمین در زمینه های مختلف فرهنگی به شمارند و آئینه هائی که امت اسلام می تواند آن چه را داشته و دارد ، در آن ببیند و در صدد تکمیل و بهره برداری از آن برآید ، و آن چه را نیز نداشته و ندارد ، اگر بدان نیازمند است بشناسد و به کسب و تحصیل آن اهتمام ورزد .

کتابی که نخستین جلد آن را در دست دارید ، اثری است در همین باب ، و غرض از تألیف آن ، شناختن و شناساندن نسخه های خطی فارسی است که در کتابخانه های سراسر پاکستان کنونی می توان یافت . تا از این شناخت، هم میزان نفوذ و رواج فرهنگ فارسی در این منطقه مشخص گردد و هم بخش عظیمی از ذخائر فرهنگی و هنری آن (که متأسفانه بسیاری از آن ها در حال

نابودی است) شناخته گردد و کوشش هائی برای حفظ آن ها و استفاده از آن‌ها به عمل آید .

کاری بدین گستردگی را هر چند بسی بیش از این امکانات می باید که فعلاً در اختیار مرکز تحقیقات هست، با این همه، اهل فن تصدیق خواهند کرد که محصول تلاش های مؤلف - از نظر جامعیت و دقت - درمیان تمامی فهرست های موجود کم نظیر است. و ما امید واریم که محققان کشور برادر - پاکستان، مسئولان کتابخانه های مختلف این خطه ، بیش از پیش ما را در انجام این مهم یاری دهند و برای تکمیل این دائره المعارف کتابشناسی کمک های لازم را بنمایند . و باتشکر از همهٔ آن چه تاکنون در این مورد کرده اند و در مقدمهٔ مؤلف یاد آوری شده است . ومن الله التوفیق .

مدیر مرکز تحقیقات فارسي ایران و پاکستان
اسلام آباد

# پیشگفتار

۱- سپاس خدا :

از سه دهه پیش از این ، که اندیشهٔ فهرست کتاب های فارسی در ذهنم جای گرفت . و به گمان ناپخته ، خود را قادر برنگارش آن دیدم ، و گام در آن راه گذاشتم ، هر چه پیش تر رفته به دشواری هایش بیشتر برخورده ، آن اندیشهٔ روشن و در دسترس ، رؤیایی کم رنگ ترمی گشت .

هدف ساختن کتاب نامهٔ موضوعی و برحسب تاریخ نگارش از گونهٔ کار آقای استوری ولی از نظر کمیت شامل تر و از نظر کیفیت جامع تر - کتاب نامه ای که نه تنها فهرست راهنما باشد . بلکه از نظرکتابشناسی آگاهی هایی از کتاب بدست دهد، که کتاب مجلاً شناخته‌گردد . فهرستی از بخش‌ها و سرآغاز کتاب و نشانه هایی از منابع کارنگارنده و منابع تحقیق دربارهٔ آن کتاب .

بهترین شکل آن بود که می توانستیم همهٔ کتاب ها را در مخازن خود مستقیما بررسی می کردیم . ولی این خیال غیر عملی ست . چه عمر نوح نیز کفاف این کار رانمی داد . برای رسیدن به آن هدف می بایست نخست فهرست های کتاب های فارسی، خطی و چاپی، گرد می آمد . و از آن منابع فهرست خود را می نگاشتیم . و این روش نیز در عمل با دشواری هایی روبرو می‌گردد. نخست اینکه همهٔ فهرست نگاران درکار خود دقت لازم را نداشته اند . و فهرست ها یک دست نیستند : برخی فهرست ها به اصطلاح هندلیست هستند و آگاهی

های لازم را در برندارند . و آگهی فهرست ها بسیارند و دست یابی به همهٔ آن ها غیر ممکن . از آن گذشته آگاهی بزبان بکار رفته در آن فهرست ها ، از توانایی این زبان ندان خارج.

دوم اینکه خود کتاب‌ها، به ویژه نسخه های خطی اعتباریکسانی ندارند: یک کتاب به چند نام خوانده شده و یا به چند تن نسبت داده شده است . که بیشتر مریدان کتاب ناشناخته را بدگمان خود، به نام مراد خویش در آورده‌اند. و یا نسخه نویسان برای معتبر تر ساختن کتاب ، آن را به سرشناسی نسبت داده‌اند . در نام مهدا الیه و طبعاً روزگار نگارش نیز در نسخه ها که مایهٔ اصلی کار ما هستند این خلاف ها بسیار است . و در مواردی نگارنده کتاب خود را به نام ویژه ای به بزرگی پیشکش کرده است ، و بعداً همان کتاب را با همان نام ویا نام دیگر بنام بزرگی دیگر ساخته است .

دشواری دیگر . یا بزرگترین دشواری وسعت زمینهٔ کار است . که در مرحلهٔ آغاز بدان توجه آنچنانی نداشتم. آقای استوری نیز در سالهای آخر زندگی خود بدان برخورده ، از تنظیم فهرست «منظومه» های فارسی منصرف شده است. و آقای برگل در فهرست خود که عمدتاً حاوی بخش های تاریخ است، از گرد آوری تاریخ هند منصرف شده است و عذر خود را در پیشگفتار چاپ گسترش آن دانسته است .

گذشته از این تنگناها ، مشکلات شخصی واجتماعی را نیز باید به حساب آورد . شش جلد از «فهرست نسخه های خطی فارسی» این ناچیز ، تا سال ۱۳۵۳ خ به چاپ رسید و متوقف ماند . این فهرست در چهار چوب خود، که عمدتاً شامل نسخه های شناخته شده در ایران می گشت ـ باهمان نواقص شناخته شده اش ، آمادهٔ چاپ بود . ولی به دلایل شخصی و اجتماعی چاپ دیگر مجلد هایش انجام نگرفت .

این دشواری ها و فرارسید ضعف پیری ، بیماری زمستان ۱۳۶۱ خ که مانند طوفانی مرا پیچاند و بر زمین کوبید، امروز مرا در نقطه ای قرار داده که

احساس کنم، که هنوز با هدف پیشگفته بسیار دور می‌باشم. باوجود این‌خدای‌بزرگ را سپاسگزارم که این گام نیز برداشته شد ، و جلد یکم «فهرست مشترک نسخه های خطی فارسی، پاکستان» از چاپ بیرون آمد .

خدای بزرگ را سپاس می گزارم ، باهمهٔ این دشواری ها ، و احساسی که از بعد مسافت می دارم ، هنوز در خویش توانایی می بینم که در راه هدف خود گام بردارم .

. سپاس خداوند را که هر چند در کارهای خود عیب و نقص می یابم ، نا امید نشده به راه خود ادامه می دهم. چه اگر این روحیه نبود ، با این همه غلط ها که در کارهایم هست ، می بایست حلی پیش از این ها دلزده از کار دست بر می داشتم .

**۲- فهرست در دست :**

مرکز تحقیقات در سال ۱۳۵۳ خ . طرح فهرست مشترکی از نسخه های فارسی موجود در پاکستان را ریخت . و برای اجرای آن برخی از استادان دانشگاهها و فاضلان پاکستان را به همکاری فرا خواند . برخی از ایشان را که در امر فهرست برداری تجربهٔ کافی نداشتند آموزش لازم را داد . تا در چهار چوب خاصی از همهٔ نسخه های فارسی کتابخانه های عمومی و شخصی فهرست برداری شود . و این کار مقدماتی تا اواخر سال ۱۳۵۸ خ ادامه داشت .

این فهرست که اکنون در دست شماست ، در واقع حاصل زحمات و کوشش آن سروران است، که باتحمل رنج سفر به شهرها و ده ها ، خمیر مایهٔ بسیاری از کتابهای مندرج در این فهرست را فراهم ساختند . نام شریف آنان در پایان این یادداشت آورده می شود .

در زمستان ۱۳۵۵ خ . این ناچیز ، در یک گردش توریستی به اسلام آباد رسیدم . و در این شهر از سوی مدیر مرکز تحقیقات و طراحان و پایه گذاران این فهرست دعوت بکار شدم.

هزارها برگه با اندازه ها و خطوط مختلف و کیفیت های گوناگون که از

نسخه های خطی فارسی در کتابخانه های پاکستان گرد آمده بود در جلو خود یافتم ، که می بایست از آن برگه ها و نیز فهرست های چاپ شده در پاکستان «فهرست مشترک» را فراهم سازم . خداوند بزرگ را سپاسگزارم - هر چند آنچنان نیست که می بایست، و انتظارش را داشتم - اکنون نتیجهٔ کوشش گروهی آن آقایان را در اختیار محققان قرار می دهم .

مرز جغرافیایی این فهرست سرزمین پاکستان است . و مرز جامعت آن عمدتاً شامل همهٔ فهرست های چاپ شده از نسخه های خطی موجود در پاکستان است ، و نسخه هایی که فهرست نگاران مرکز تحقیقات، در کتابخانه های دولتی و شخصی ، در شهر ها و دیه های پاکستان دیده‌اند و برگه سازی کرده‌اند . و برخی نسخه ها که این ناچیز در دست کسان دیده ، و یا شرح آن نسخه ها را در پیشگفتار چاپ ها و یا مقالت‌ها خوانده ام. در این مورد اخیر استقصا انجام نگرفته و هر چه بدست آمده در این فهرست آورده ام.

**۳- روش بکار گرفته :**

کتابنامهٔ نگاشته های فارسی در نهایت خود ، بایستی موضوعی و به ترتیب تاریخی گرد آوری شود ، ولی بهتر دیدم فهرست نامه هایی که در تدارک آن هدف است، به ترتیب موضوعی و هر موضوع به ترتیب حروف تهجی باشد . که دسترسی بر محتویاتش آسان تر است . ترتیب بخش های این فهرست نیز بگونهٔ «فهرست نسخه های خطی فارسی» این ناچیز است ، که مراجعه کنندگان به آن فهرست ، آسنایی مقدماتی به این یکی داشته باشند. و برای بعدها ادغام آن دو آسان تر باشد .

هر عنوان کتاب - اگر آگاهی ما از آن اثر کامل باسد ، معرفی آن عمدتاً در سه بخش انجام می گیرد :

۱- کتابشناسی : نام کتاب ، نام نگارنده ، مهدا‌الیه ، سال نگارش ،

فصول و ابواب ، آغاز کتاب . دربارهٔ فصول و ابواب کتاب ها ، دو نظر درمیان بوده است . یکی با حفظ اختصار شمایی از کتاب داده شود و نه اینکه فهرست همهٔ مطالب آورده شود . دوم اینکه آن فهرست مطالب برای شناختن نسخه های دیگر از این کتاب راهنمایی باشد . به ویژه نسخه هایی که آغاز و انجام آن ها آفتاده است .

·دربارهٔ چاپ کتاب ها که بررسی آن بسیار دشوار بود ، به «مشار» بر گردان داده ام : دو تاریخی که برای چاپ یک اثر از منابع در دست داری و گمان برده ای که دو چاپ است ، ممکن ست یک چاپ باشد . یکی تاریخ صفحهٔ عنوان و یکی درمیانه و کلفون . و اگر از چاپ سنگ باشد ممکن است بدخطی موجب شده باسد یک تاریخ دو گونه خوانده شده باشد ـ از این روسنده کردم که‌وضع چاپ کتاب ها را به مشار ارجاع داده باشم .

۲ـ منابع : پس از نمونهٔ سر آغاز کتاب منابع را آورده ام . و از منابع آن هایی را یاد کرده ام که آگاهی هایی دربارهٔ این کتاب و یا نگارندهٔ آن را در بردارند . در اینجا کوسیده ام مطالب مورد اختلاف در منابع ، به کوتاهی یاد گردد . مثلاً کتاب مورد تعریف، در آن منبع به چه نام آمده ، و یا به چه کسی نسبت داده شده ، و یا تاریخ نگرش در آنجا چه جدائی با نوشتهٔ ما دارد.

۳ـ نسخه شناسی : نخست شمارهٔ ردیف که ساختگی ست و ارتباطی با نسخهٔ نگاهداری شده در کتابخانه ندارد ـ به لاتین. سپس نام سهر، نشانی کتابخانه، شمارهٔ قفسهٔ نسخه (اگر داشته باشد) ، نوع خط ، نویسندهٔ نسخه، تاریخ کتابت ، شمار صفحه ها . و در پایان منبع.

اگر از یک کتاب نسخه های متعدد باشد ، آن ها را به ترتیب تاریخ نسخه ها، و یا تاریخ تقریبی آن ها ، بدنبال یکدیگر آورده ام .

در مورد کتاب ها و رساله هایی که نام ویژه ای ندارند ، و فهرست نگاران به دلخواه خود برای آن عنوانی گزیده‌اند : (رسالهٔ عرفانی ، رساله ای در تصوف ، رسالهٔ عرفانیه ، گفتاری عرفانی و . . .) یا (احکام دوازده برج ، احکام

بروج دوازده گانه ، احوال دوازده برج ، احوال . . . احکام طالع در بروج دوازده گانه و . . .) یا (احوال و مقامات خواجه بهاء الدین نقشبند ، مقامات و احوال خواجه بهاء الدین نقشبند ، احوال خواجه نقشبند . . .) ، در اینگونه موارد با احتیاط فراوان نامی انتخاب کرده و آن را مبنای الفبایی قرار داده‌ام . ولی در هر مورد از نسخه ها ، نامی که در منبع ذکر رفته است، را یاد کرده ام . و تاحد لازم برگهٔ برگشت برای آن نام ساخته شد .

**۳- تجربه های بدست آمده .**

عوامل خاصی که این فهرست را فراهم ساخت ، و دشواریها و موانع را در مقاله ای جداگانه خواهم نوشت . اما نباید تجربه های بدست آمده ، از این کار گروهی ناگفته بماند ، که شاید عمر کفاف ندهد . و شاید روزگاری توانستم این تجربه را در این کشور دنبال کنیم و یا در هند و یا ترکیه آغاز کنم .

۱- در نخستین گام باید روشن گردد که چگونه فهرستی می خواهیم . چهار چوب آگاهیهای لازم از کتابشناسی و نسخه شناسی معین شود . برگه هایی به این منظور چاپ گردد ، که اطلاعات خواسته شده در آن منعکس باشد ، تا فهرست نگاران آنها را از روی نسخه ها پر کنند .

۲- بایستی در دومین گام مسئولی برای دریافت برگه ها ، رسیدگی فوری به آنها تعیین گردد ، که اگر در برگه ها نقصی بود جابجا رفع گردد ، و آن نارسایی درکار های بعدی فهرست نگاران مرتفع گردد . و یا دست کم ادامه نیابد .

۳- مرحلهٔ استخراج از برگه ها ، بایستی همزمان با دریافت آنها آغاز گردد . تنها عمل است که درستی و یا نا درستی و نقاط ضعف روشها را تعیین می کند . و تطابق بند «۱» و «۲» با هدف ، ورسایی آن . تنها در هنگام استخراج آزمایش خود را می دهد ، و درستی و نا درستی آن مشخص می گردد .

۴- فهرست نگاران باذوق و ماهر را در عمل روزانه باید شناخت ، و به آنان روی آورد ، واگر خدای ناخواسته کسی درمیان آنان بود که کار خود را نه روی عشق به تحقیق آغاز کرده است ، و یا استعداد آنرا ندارد ، کنار گذارد .

۵- فهرست مشترک کاری ست بزرگ ، بایستی تدارک انجام آن را دید . باید روش های عملی را جایگزین استفاده از ذهن و حافظه کرد . از آن جمله با شروع کار بایستی فهرست های درون و خارج از منطقه را برگه سازی کرده که درتدوین فهرست در دست ، از منابع دیگر بهره مند شد[۱] .

۶- از بررسی و رسیدگی و استخراج از برگه ها ، این ناچیز بدین نتیجه رسید که برخی از همکاران ، به کتابهای قطور و شناخته شده ، و احیانا با آرایشهای هنری بیشتر توجه داشته اند ، تا به مجموعه رساله های بی خط و خال . «جنگ» ها را تنها بانشانیهای کلی غیر مشخصی معرفی کرده اند . و رساله های کوتاه ، و منظومه ها در «مجموعه» ها و «جنگ» ها دست کم گرفته شده اند .

۷- در این فهرست از ۲۱۶ کتابخانهٔ عمومی و شخصی فهرست برداری شده است[۲] ولی متأسفانه باید اذعان کنم ، که جز در چند مورد ، در بیشتر موارد، از آن کتابخانه ها فهرست برداری جامع نشده است. فهرست نگاران برحسب امکانات خود ، و فرصتی که کتابخانه داران در اختیار شان گذاشته اند ، به فهرست برداری پرداخته اند ، و گاهی کار ایشان در حدود آنچه در بند (۶) بدان اشارت رفت بوده است .

۸- در مواردی که فهرست یک کتابخانه را به فردی برجسته واگذار شده،

---

۱- در مرکز تحقیقات این کار شروع شده، و اکنون آرشیو آن بیش از صدوده هزار برگه را در بردارد . اگر این کار به چاپ رسد ، چیزی خواهد بود ، مثل «فرهنگ سخنوران» دکتر خیامپور ، ولی در زمینهٔ نام کتابهای فارسی .

۲- دربارهٔ «فهرست مشترک» و نام کتابخانه هایی که از آن ها فهرست برداری شده است ، در مجلهٔ «آینده» ، خرداد - تیر ۱۳۵۹ خ . گفتاری دارم ، بدانجا مراجعه شود .

که به تنهایی کتابخانه را جلد به جلد بررسی کند و فهرست جامعی از آن فراهم سازد ، و مرکز تعهد کرد که نخست آن فهرست را بنام خود او چاپ کند و بعدا «فهرست مشترک» از زحمات او در آن فهرست بهره مند شود ، نتیجهٔ کار بسیار بهتر بوده است .

۹- هدف تألیف فهرست جامعی از کتاب های فارسی ست، بایستی این کار در این سرزمین و در بخشهای دیگر جهان ، که هنوز کتابخانه ها یشان عمدتاً فهرست نشده اند به همین گونه دنبال شود . در هر کشوری «مرکزی» و کتابخانه ای حتی کوچک برای گرد آوردن منابع تحقیق خاص همان سرزمین تشکیل شود . و با آن ابزار محلی ، به تحقیق در آثار فارسی آن سرزمین بپردازیم .

اگر منابع پاکستانی در دسترسم نبود ، شناسایی این آثار ، در همین اندازهٔ ناقص، نیزمقدور نبود. هرچند نمی‌توان همهٔ نسخه‌ها را مستقیماً مشاهده و بررسی کرد و ناگزیر از فهرست های چاپ شده ، و آگاهی های دست دوم می باید بهره برد . ولی هر چه تعداد بیشتری از نسخه ها دیده شود بهتر است . از این نظر نیز بهتر است که مراکزی در بیرون از ایران ، در مجاورت مراکز تجمع نسخه های فارسی تشکیل داد .

## ۵- همکاران :

با تمام کمبود های این فهرست ، کمبود هایی که مسئولیت آن تماماً به عهدهٔ من است، ارزش کار همکارانم بیش از آن است که سپاسگزاری این ناچیز زحمات ایشان راجبران کند . امید است رضایت خاطر محققان ، و مفید واقع گشتن این فهرست، زحمات ایشان را مثمر ثمر گرداند . واگر نام کسی از ایشان از قلم افتاده باشد ، پوزش می خواهم[1] ولی حتماً نام آن سرور ، حتی اگر یک

---

۱- برگه سازان، متاسفانه پاتحویل کار خود ، به مقتضای زندگی پراکنده شدند ، برخی از ایشان را این ناچیز حتی یکبار زیارت نکرده ام . اگر نام کسی افتاده باشد به این دلیل نیز می تواند باشد.

نسخه معرفی کرده باشد ، در پس هر نسخه ای که معرفی کرده است ، خواهد آمد .

نام بزرگوارنی که در واقع نگارندگان واقعی این فهرست می باشند ، در دو دسته معرفی می شود . یکم کسانی که کتابخانه های فهرست نشده را برگه سازی کرده اند که نام ارجمند ایشان در زیر آورده می شود . دوم گروه نگارندگان فهرستهای چاپ شده در پاکستان است که نام ایشان زیر عنوان «منابع و اختصارات» آورده شده است :

۱- پرفسور احمد حسین قلعه داردی .
۲- پرفسور اختر راهی .
۳- مولانا محمد اسرائیل کان الله له .
۴- پرفسور محمد اقبال مجددی .
۵- پرفسور دکتر الله دتا چودری .
۶- پرفسور دکتر محمد انعام الحق کوثر .
۷- آقای سید حسن مجتبی رضوی .
۸- بانو پرفسور دکتر خالده صدیقی .
۹- آقای سید خضر عباسی نوشاهی .
۱۰- استاد محمد رضا همدانی .
۱۱- بانو پرفسور دکتر روشن آرا بیگم .
۱۲- بانو پرفسور دکتر زبیده صدیقی .
۱۳- آقای میر سجاد حسین کاظمی .
۱۴- آقای سعید الظفر نوشاهی.
۱۵- آقای سید شفیق الرحمان نوشاهی .

۱۶- آقای دکتر ظهور الدین احمد (یک کتابخانه) .

۱۷- آقای سید عارف نوشاهی .

۱۸- آقای محمد علی کوثر نوشاهی .

۱۹- پرفسور ملک محمد اقبال .

۲۰- آقای محمد نذیر رانجها .

۲۱- آقای نعیم اختر قمر مجددی .

افزون برمنابع پیشگفته ، نسخه هایی را خود دیده و بررسی کرده ام . عمدتاً نه هزار واندی نسخهٔ فارسی نگهداری شده در کتابخانهٔ گنج بخش بوده، و نسخه هایی که در دیدار از کتابخانه ها و در دست کسان دیده شده است . و نیز نسخه هایی که در مقالتها آمده و یا در پیشگفتار چاپ کتابهایی . ولی این دو به طور تصادف و در جریان تورق پیش آمده است و نه جامع .

**احمد منزوی**

اسلام آباد. مهر ماه ۱۳۶۲ خ

1984

# منابع و اختصارات

آخوند همدانی : فهرست نسخه های خطی کتابخانه های رشت و همدان. زیر نظر ایرج افشار. بخش «کتابخانهٔ غرب مدرسهٔ آخوند» تألیف دکتر جواد مقصود. (ص ۱۲۳۹-۱۶۱۸).

احوال و آثار خویشگی : احوال و آثار عبدالله خویشگی قصوری. تألیف محمد اقبال مجددی. دارالمؤرخین. لاهور (۱۳۹۱ه/۱۹۷۲م) ، ۲٦٤ ص. (اردو).

اخبار الاخیار : اخبار الاخیار فی اسرار الابرار. عبدالحق محدث دهلوی. (رحیمیه ، دیوبند - یوپی - اندیا) ، (۱۳۳۲ه) ، ٤۰۰ ص (چاپ سنگ).

اردو انسائیکلوپیدیا : اردو انسائیکلوپیدیا. نیاایدیشن. چاپ فیروز سنز لمیتد. (لاهور، ۱۹٦۸م)، ۱۵٤٤ + ۸۰ ص (اردو).

اردو دایره : اردو دایرهٔ معارف اسلامیه. زیر اهتمام دانشگاه پنجاب (گروهی از استادان که نام آنان در پایان هر مقاله آمده است). لاهور (۱۵ جلد ، تا واژهٔ فیل) جلد ۱٤ را ندیده ام. جلد ۱ ، ۱۳۸٤ه/۱۹٦٤م. جلد ۱۵ ، ۱۳۹۵ه/۱۹۷۵م.

اسلام آباد ، گنج بخش : گنج.

اسلام آباد ، ناسیونال آرشیو :

National Archives of Pakistan. Descriptive catalogue of manuscripts. (By Mr Masood Ahmad Khan) 1974. 80P .

محمد اشرف : موزهٔ ملی کراچی.

اشکوری : فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ عمومی حضرت آیة الله العظمی نجفی مرعشی. زیر نظر سید محمود مرعشی. نگارش سید احمد حسینی (اشکوری).

نه مجلد : جلد ۱- قم ، ۱۳۵٤ خ، ۴۳۰+۳۰۸ ص، ج ۲، قم ، بی تاریخ، ٤۲۲+۱۱۰ ص. ج ۳ ، قم ، بی تاریخ ، ۳۸٤+٤۲۲ ص. ج ۵ ، قم ، ۱۳۵۵خ ، ۳۸۸+۱۵٤ ص. ج ٤ ، قم ، بی تاریخ، ٤۱٤+۲۲۲ ص. ج ٦، ۱۳۵۷خ ، ۳۹۸+۹۸ ص. ج ۷، قم ، ۱۳۵۸خ ، ۳۸۳+۱۲۳ ص.

ج ۸ ، قم . . . . ج ۹ ، قم ، ۱۳۶۰خ ، ۳۹۵+۱٦٤ ص.

**اطبای مغلیه :** اطبای عهد مغلیه. از حکیم سید علی کوثر چاند پوری. شایع کرده : همدرد کیدمی. کراچی ، ۵ (۱۹٦۰) ، ۲۰۸ ص. (اردو).

**انوار ، ملی :** فهرست نسخ خطی کتابخانهٔ ملی. نگارنده سید عبدالله انوار. (ده جلد) عمدهٔ جلد ششم.

**ایضاح المکنون :** ایضاح المکنون فی ذیل علی کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون. للعالم . . . اسماعیل باشا بن محمد امین بن میر سلیم البابانی اصلا و البغدادی مولداً و مسکنا ، عنی بتصحیحه و طبعه علی نسخة المؤلف العبد . . . محمد شرف الدین . . . ، ۱۹۴۵م./۱۳٦٤هـ. (دو جلد) ، ٦۲۲+۷۳۲ ستون. (عربی).

**ایوانف :** (یک جلد).

Concise descriptive Catalogue of the Persian Manuscripts, in the collection of the Asiatic Society of Bengal. By Wladimir Ivanow' Calcvtta 1924, 934 P.

**ایوانف :** دیل (دو جلد).

Concise descriptive Catalogve of the Persian Manuscripts in the collections of the Asiatic Society of Bengal.

First supplement. By Wladimir Ivanow. Calcvtta 1927, XX + 160 P.
Second supplement By Wladimir Ivanow, Calcvtta. 1928, XXII + 138 P.

**ایوانف ، کرزن :** (یک جلد)

Concise descriptive Catalogve of the Persian Manuscripts in the Curzon collection, Asiatic Society of Bengal. by Wladimir Ivanow, Calcutta, 1926, 578 P.

**ایوب قادری :** تذکرهٔ علمای هند. مولوی رحمان علی. مرتبه و مترجمهٔ محمد ایوب قادری. پاکستان هستاریکل سوسائتی ، کراچی (۱۹٦۱م.) ، ۷۰۸ ص (اردو). معمولا پس از مراجعه به متن فارسی آن ، از افزوده های گرانبهای مترجم پیشگفته بهره مند شده ام.

**براون :**

A descriptive Catalogue of the Oriental MSS. Belonging to the Latee G. Browne By Edward G. Browne . . . Completed Edited with a Memoir of the author and a bibliography of his writings by Reynold A. Nicholson . Cambridge . . . 1983 325 P.

**برگل :** ادبیات فارسی ، تحریر روسی «استوری» نگاشتهٔ یو. ای. برگل ، در ۳ جلد ، ج ۱ : نگاشته ها دربارهٔ قرآن ، داریخ عمومی ، تاریخ پیامبران و صدر اسلام و جز آن. مسکو ، ۱۹۷۲ م. (ص ۱-٦۹۳). ج ۲ : تاریخ ایران ، آسیای میانه و سر زمین های دیگر. مسکو ، ۱۹۷۲م. (ص ٦۹۵-

۱۳۱٤). ج ۳ : اضافات و اصلاحات ، فهرست اعلام ، مسکو ۱۹۷۲م. (ص ۱۳۱٦-۱۸۸٤). ترجمهٔ فارسی آن از آقایان : یحیی آرینپور ، کریم کشاورز ، سیروس ایزدی. تحریر و تنظیم از احمد منزوی. زیر چاپ از سوی «فرهنگستان ادب و هنر» تهران. در این فهرست بیشتر از بخشهایی از آن بهره برده ام که تحریر فارسی آن در دسترسم بوده است. و درپس ذکر شماره ها «R» شمارهٔ تحریر روسی و «F» تحریر فارسی آن را نشان میدهم.

**بزم صوفیه :** بزم صوفیه. جس میں تیموری عهدسی پهلی اکابر صوفیه. مرتبهٔ سید صباح الدین عبدالرحمن ام ـ ای. به اهتمام مولوی مسعود صاحب ندوی. مطبع معارف اعظم گده ، ۱۳٦۹هـ/۱۹٤۹م. ۵۲۰ ص ، (اردو).

**بشیر حسین :** فهرست مخطوطات شیرانی. فارسی. مرتبهٔ دکتور محمد بشیر حسین ، ادارهٔ تحقیقات پاکستان ، دانشگاه پنجاب ، لاهور. (سه جلد) : جلد ۱ ، ۱۹٦۸م. لاهور ، ص ۱-۱۹۷ ، جلد ۲ ، ۱۹٦۹م. لاهور ، ص ۱۹۸-٤۱۱. جلد ۳ ، ۱۹۷۳م. ص ، ٤۱۲-۸۳۵.

**بشیر حسین ، شفیع :** فهرست مخطوطات شفیع ، به فارسی و اردو و پنجابی ، در کتابخانهٔ مرحوم پرفسور داکتر مولوی محمد شفیع. تألیف دکتر محمد بشیر حسین. لاهور ، با پیوستی مشتمل بر یادداشتهای آن دانشمند فقید راجع به نسخ مزبور (این یکی) گرد آوری احمد ربانی. انتشارات دانشگاه پنجاب ، لاهور (۱۹۷۲م/۱۳۵۱خ) ، ٦۵۲+۱۰۲+4 ص.

**پاکستان و هند :** تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و هند. (نگارش گروهی از استادان پاکستان) (سه جلد آن ویژهٔ ادبیات فارسی ست که بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است): ج (۳) ۱ ، تیسری جلد. فارسی ادب (اول). ۱۰۰۰-۱۵۲٦م. پنجاب یونیورستی ، لاهور ، (۱۹۷۱م.) ، ٤۰٦ ص. ج(٤) ۲ چونهی جلد ، فارسی ادب (دوم) ۱۵۲٦-۱۷۰۷م. پنجاب یونیورستی ، لاهور (۱۹۷۱م.) ، ۸۹٦ ص. ج ۳ ، پاین جلد. فارسی ادب (سوم) ، ۱۷۰۷-۱۹۷۲م. (۱۹۷۲م.) ، ٦۹۰ ص.

**پاکستان میں فارسی :** پاکستان میں فارسی ادب، دکتر ظهور الدین احمد (سه جلد). جلد ۲ ، عهد جهانگیرسی ، عهد اورنگ زیب ، مجلس ترقی ادب ، لاهور (۱۹۷۰م.) ، ٦۹۹ ص. جلد ۳ ، از بهادر شاه تا انقراض سلطنت مسلمانان ، ۱۱۱۹-۱۲۵۹هـ. ادارهٔ تحقیقات پاکستان ، دانشگاه پنجاب ، لاهور (۱۹۷۷م.) ، ۹۸۷ ص ، (اردو).

**پزشکان نامی :** پزشکان نامی پارس. تألیف دکتر محمد تقی میر ، انتشارات دانشگاه (شیراز). شیراز ، ۱۳٤۸ خ ، ۲٤۹+ و ص.

**پزشکی ایران و پاکستان :** تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان. تألیف پرفسور حکیم نیر واسطی. انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، ۱۳۵۳ خ/ ۱۹۷٤م. (اسلام آباد) ، ۲۰۰ ص.

**تاریخ تذکره ها :** تاریخ تذکره های فارسی. تالیف احمد گلچین معانی. (۲ جلد). جلد ۱ ، (۱۳٤۸خ. تهران، انتشارات دانشگاه) ۸+۷٦۵ ص. جلد ۲ ، (۱۳۵۰ خ، تهران، انتشارات دانشگاه) ،

١٠٢٩ ص.

**تذکرهٔ اهل سنت :** تذکرهٔ علمای اهل سنت و جماعت. لاهور، تالیف پیر زاده علامه اقبال احمد فاروقی. مکتبهٔ نبویه، لاهور (١٩٧٥م.) ٤٣٢ ص. (اردو).

**تذکرهٔ پنجاب :** تذکرهٔ علمای پنجاب، (سالهای) ١٢٠١-١٤٠٠هـ (نگارش پرفسور) اختر راهی، مکتبهٔ رحمانیه، لاهور، ١٤٠٠هـ/١٩٨١م (دو جلد)، ٨٦٠ ص، (اردو).

**تذکرهٔ قادریه :** تذکرهٔ مشایخ قادریه، تألیف محمد دین کلیم قادری، لاهور، (١٩٧٥م.)، ٢٨٨ ص (اردو).

**تذکرهٔ مصنفین :** تذکرهٔ مصنفین درس نظامی، مؤلف پروفیسر اختر راهی، مکتبهٔ رحمانیه، لاهور، (چاپ دوم، ١٩٧٨م.)، ٢٧٧ ص، (اردو).

**تذکرهٔ نقشبندیه :** تذکرهٔ مشایخ نقشبندیه. تألیف علامه محمد نور بخش توکلی. مع تکمله از محمد صادق قصوری، لاهور (چاپ دوم، ١٩٧٦م.) متن ص ١-٥٢٠، تکمله ٥٢١-٥٩٦ ص، (اردو).

**تذکرهٔ نوشه :** تذکرهٔ نوشه گنج بخش. شیخ الاسلام سید حاجی محمد نوشه گنج بخش قادری، ٩٥٩-١٠٦٤هـ. تصنیف سید ابو الطهر شریف احمد شرافت نوشاهی، (١٣٩٨هـ/١٩٧٨م.). لاهور، ١٩٢ ص، (اردو).

**تذکرهٔ علمای هند :** علمای هند.

**تسبیحی، خراباتی :** فهرست نسخه های خطی خواجه شاه الله خراباتی، تألیف محمد حسین تسبیحی، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، راولپندی، ١٣٥١خ/١٩٧٢م.، ٥٧+٢٢٢+١٠٦ ص.

**تسبیحی، کتابخانه ها :** کتابخانه های پاکستان، جلد یکم، تألیف محمد حسین تسبیحی، از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، اسلام آباد، ١٣٩٧هـ/١٩٧٧م. ٥١٤ ص.

**تسبیحی، گنج :** فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، تألیف محمد حسین تسبیحی (سه جلد) ج ١، راولپندی، ١٣٥٠خ/١٩٧١م.، ٢٧+٨٣٤ ص. ج ٢، راولپندی، ١٣٥٣خ/١٩٧٤م.، ٢١+٨٢٠ ص، ج ٣، اسلام آباد، ١٣٩٦هـ/١٩٧٦م. ٢٠+٩٢٠ ص.

**تکملهٔ مقالات :** تذکرهٔ تکملهٔ مقالات الشعراء مخدوم ابراهیم «خلیل» تتوی، بتصحیح و حواشی استاد سید حسام الدین راشدی، سندی ادبی بورد، کراچی، ١٩٥٨م، ٩١٢ ص.

**جامی، حکمت :** جامی، متضمن تحقیقات در تاریخ احوال و آثار منظوم و منثور خاتم الشعرا نور الدین عبدالرحمان جامی. تألیف علی اصغر حکمت، تهران ١٣٢٠خ، ٤١٣ ص.

**جمیل احمد رضوی :** مخطوطات تقویم و ستاره شناسی، مجلهٔ تحقیق، دانشگاه پنجاب، لاهور،

۱۹۸۰م. س ۳ ش ۱ ، ص ۱-۴۷.

**چاپی نوشاهی :** فهرست کتابهای فارسی چاپ شبه قاره ، نگارش سید عارف نوشاهی ، (طرحی ست از مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان که در مراحل اولیه باقی مانده).

**چهار کتابخانه :** فهرست نسخه های خطی چهار کتابخانهٔ مشهد (مدرسهٔ سلیمان خان ، مدرسهٔ میرزا جعفر ، کتابخانهٔ فرهنگ ، جامع گوهر شاد) نوشتهٔ کاظم مدیر شانه چی ، عبدالله نورانی ، تقی بینش. زیر نظر محمد تقی دانش پژوه ، انتشارات فرهنگ ایران زمین ، زیر نظر ایرج افشار ، تهران ۱۳۵۱خ ، ۴۳۶ + ۹۶ ص.

**حافظ غلام :** دیال سنگهه

**حدایق حنفیه:** حدایق الحنفیه ازمولوی‌فقیرمحمدجهلمی(رح).مرتبه‌مع‌حواشی‌وتکمله‌خورشیداحمد خان ، ایم - ای - مکتبه حسن سهیل لمیٹڈ، لاهور ، چاپ چهارم ، ۱۴۰۱ھ ۱۹۸۱م. ۵۳۶ ص ، (اردو).

**حديقة الاولیا ، تتوی :** حدیقه الاولیا ، تألیف سید عبدالقادر بن سید هاشم تتوی. در سال ۱۰۱۶ھ. به تصحیح استاد سید حسام الدین راشدی. طبع کرده سندی ادبی بورد. حیدرآباد سند. پاکستان، ۱۹۶۷م. ۱۰۲+۲۶۳ ص.

**حديقة الاولیا ، لاهوری :** حديقة الاولیا. پنجاب کی اکابر صوفیه کا مستند تذکره. تألیف مفتی غلام سرور لاهوری. تحقیق و تعلیق محمد اقبال مجددی. لاهور (۱۳۹۶ھ/۱۹۶۱م) ، ۳۲۴ ص. (اردو).

**خزینه :** خزینة الاصفیا. تألیف . . . غلام سرور لاهوری. مطبع نولکشور ، کانپور ، (۲ جلد). ج ۱ : ۱۰ + ۷۱۲ ص. بی تاریخ. ج ۲ : ۸ + ۴۵۲ ص. ۱۳۳۲ھ/۱۹۱۴م.

**خویشگی :** احوال و آثار خویشگی.

**دانش ، دانشگاه :** فهرست کتابخانهٔ اهدایی سید محمد مشکاة. ج ۳ : نگارش محمد تقی دانش پژوه. (تهران) ، ۱۳۳۲ خ ، ۲۹ + ۱-۹۰۰ ص. ج ۴ : تهران. ۱۳۳۲ خ. (ص ۶۹۹-۱۰۶۰+۷۹) ج ۵ : تهران ۱۳۳۵ خ. (ص ۱۰۵۵-۱۱۲۰). ج ۶ : تهران ، ۱۳۳۵ خ (ص ۱۰۱۳-۱۶۰۰+۳۸+ ۴۱۱ ص). ج ۷ : تهران ، ۱۳۳۸ خ (ص ۱۶۰۱-۲۸۰۸+۳۲ ص). فهرست کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران. ج ۸ تهران. ۱۳۳۹ خ ، (ص ۱-۷۵۹). خ ۹ ، تهران ، ۱۳۴۰ خ ، (ص ۷۶۱ - ۱۵۰۴) ، ج ۱۰ ، ۱۳۴۰ خ ، (ص ۱۵۰۵ - ۲۰۰۰). ج ۱۱ : تهران ، ۱۳۴۰ خ (۲۰۰۱ - ۲۵۰۴) ، ج ۱۲ : تهران ، ۱۳۴۰ خ ، (ص ۱۵۰۵-۲۳۰۸) ج ۱۳ : تهران ، ۱۳۴۰ خ ، (۳۵۱۳-۴۰۶۴) ج ۱۴ : تهران ۱۳۴۰ خ (ص ۳۵۱۳-۴۰۶۴) ج ۱۵ : تهران ، ۱۳۴۵ ص. ج ۱۶ : ، تهران ، ۱۳۵۷ خ ، ۷۶۸ ص.

**دو کتابخانهٔ ، مشهد :** فهرست نسخه های خطی دو کتابخانهٔ مشهد (مدرسهٔ نواب ، آستان قدس) زیر نظر محمد تقی دانش پژوه. نگاشتهٔ کاظم مدیر شانه چی ، عبدالله نورانی ، تقی بینش. انتشارات فرهنگ ایران زمین. زیر نظر ایرج افشار ، تهران ۱۳۵۱ خ. ص ۴۳۹ تا ۱۰۸۰ + ۷۲ ص.

**دیال سنگھ :** فهرست مخطوطات مرکز تحقیق دیال سنگھ ترست لائبریری. جلد اول. عربی و فارسی. ترتیب و تحقیق سید محمد متین هاشمی و ساجد الرحمن صدیقی. شایع کرده مرکز تحقیق دیال سنگھ لائبریری. لاهور (۱۹۷۵م تاریخ پیشگفتار) ف+۲۳٤ ص.

فهرست مخطوطات مرکز تحقیق دیال سنگھ ترست. جلد دوم سید محمد متین هاشمی و ساجد الرحمان صدیقی. لاهور (۱۹۷٦م. تاریخ پیشگفتار) ، ل+۳۹۲ ص.

فهرست مخطوطات مرکز تحقیق دیال سنگھ ترست لائبریری. جلد سوم. ترتیب و تحقیق سید محمد متین هاشمی و حافظ علام حسن. لاهور (۱۹۷۹م تاریخ پیشگفتار) ، ص+٤۷۰ ص (اردو).

**ذریعه :** الذریعه الی تصانیف الشیعه. تألیف آقا بزرگ الطهرانی (۲۵ جلد) : ج ۱ : آب حیات - ازهاق الباطل ، نجف ، ۱۳۵۵ه ۲٤+٥٤۰ ص. ج ۲ : اساری - ایوان. نجف ، ۱۳۵٦ه. ۵۲٤ ص. ج ۳ : بائیه - تجیه. نجف ، ۱۳۵۷ه ، ٤۹٦ ص. ج ٤ : تخاطب - تسمیه تهران، ۱۳٦۰ه. ، ۵۲۰ ص. ج ۵ : ثالث ، چینی ، ۳۲۰ ص. ج ٦ : تهران ، ۱۳۲۵ ج ، حایر - حزن ، ٤۱۲ ص. ج ۷ : تهران ، ۱۳٦۷ه. حساب - خیمه ، ۳۰۰ ص. ج ۸ : تهران ، ۱۳٦۹ه/۱۳۲۹ ج ، دابه - دیو ، ۳۰۳ ج ۹ : تهران ، دیوان ، ج ۱۰: تهران ، ۱۳۳۵ خ، ذ ثقه - رسائل، ۲۷۱ ص ج ۱۱ : تهران ، ۱۳۷۸/۱۹۵۹م ، ۱۳۳۷ ج ، رسالهٔ - ریگستان ، ۳٤٦ ص. نظر فیه و زاد علیه ابن المؤلف ع. منزوی ، ج ۱۲: تهران ، ۱۳۸۰ه/۱۹٦۲ : ۱۳٤۰ ج، نقحه و زاد فیه ع. منزوی، ۲۹۳ ص. ج ۱۳ : نجف ، ۱۳۷٦ه/۱۹۵۹م شاپور-شرح قصیده، ج ۱٤: نجف، ۱۳۸۱ ه شرح قصیده- شینیه، ۲۷۷ ص ج ۱۵: تهران. زاد فیه و نقحه ، ابن المؤلف. ع. منزوی، ج ۱٦: تهران ۱۳۸۸ه/۱۹٦۸م/۱۳٤٦ه. غارات- فیه ما فیه، ٤٤۰ ص. ج ۱۷ : تهران ، ۱۳۸۷ه/۱۹٦۷م. نقحه و زاد فیه ابن المؤلف احمد منزوی. ۳۳۲ ص. ج ۱۸ : تهران ، ۱۳۸۷ه/۱۹٦۷م. کشف - لیلی ، نقحه و زاد فیه ابن المؤلف احمد منزوی ، ٤۰۹ ص. ج ۲۰ : تهران ، ۱۳۹۰ه/۱۹۷۰م. نقحه و زاد فیه ابن المؤلف احمد منزوی ، مجتبی - مجل ، ٤۲۸ ص. ج ۲۱ : تهران ، ۱۳۹۲ه/۱۹۷۲م. زاد فیه احمد منزوی ، ٤۵۱ ص. ج ۲۲ : تهران ، ۱۳۹۳ه/۱۷۹٤هم. زاد فیه ابن المؤلف احمد منزوی ، مقالید - منتخب ، ۳٤٤ ص. ج ۲۳ : تهران ، ۱۳۵٤ خ/۱۳۹۵ه/۱۹۷۵م. زاد فیه ابن المؤلف احمد منزوی ، ۳٦۲ ص. ج ۲٤ : تهران ، ۱۳۵٦ خ/۱۳۹۸ه/۱۹۷۸م. نقحه ابن المؤلف الدکتور علینقی المنزوی ، نائیه - نیه ، ٤۸۸ ص. ج ۲۵ : تهران ، ۱۳۵۷ه/۱۳۹۸ه/۱۹۷۸م. نقحه ابن المؤلف الدکتور علی نقی المنزوی ، واثق - یهو ، ٤۹٦ ص.

**رشحات :** رشحات عین الحیات ، علی بن حسین کاشفی ، نولکشور کانپور ، ۱۹۱۱م ، ۲٦٤ ص.

**رشید احمد :** مفصل فهرست مخطوطات. جلد دوم مشتمل بر ذخیرهٔ حفظ الرحمان منهاس. عجایب گهر لاهور. مرتبهٔ رشید احمد، لاهور ۱۹۷۱م. ۵۲۰ ص.

مفصل فهرست مخطوطات. جلد سوم. مشتمل بر فرامین ، دستاویزات ، مراسلات و متفرقات. عجایب گهر لاهور ، مرتبهٔ رشید احمد ، لاهور ، ۱۹۷۲م. ۵٦+ 6 ص.

**روشن ، رشت :** فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ جمعیت نشر فرهنگ شهر رشت. نگاشتهٔ محمد روشن. ضمن «فهرست نسخه های خطی رشت و همدان» انتشارات فرهنگ ایران زمین ، تهران ، ۱۳۵۳ خ. (ص ۱۰۸۳-۱۲۳۸).

**رود کوثر :** رود کوثر. اسلامی هند اور پاکستان کی مذهبی اور روحانی تاریخ (عهد مغلیه). از دکتر شیخ محمد اکرام. فیروز سنز لمیتد (پاکستان، ۱۹۷۰م)، ۶۶۸ ص. (اردو).

**ریو :**

Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum By Charles Riev, Ph D Kee of the Oriental MSS 1965

(سه جلد). ج ۱ : ص ۱-۴۳۲ ، ج ۲ : ص ۴۳۳-۸۷۷. ج ۳ : ص ۱۸۱-۱۲۲۹.+xxxii ص.

ساجد الرحمان : دیال سنگهه.

**سبک شناسی :** سبک شناسی یا تاریخ تطور نثر فارسی. محمد تقی ملک الشعرا. بهار. ۳ جلد چاپ دوم.

**سرفراز :** مخطوطات انجمن ترقی اردو. (فارسی - عربی). اجمالی فهرست «مرتبهٔ سید سرفراز علی رضوی. انجمن ترقی اردو پاکستان ، کراچی (۱۹۶۷م.) ، ۱۳۲ ص. برای تبیین این فهرست بطور عمده از فهرست سید عارف نوشاهی بهره مند شدم. (ن. ک. نوشاهی ، انجمن).

**سفینه :** سفینة الاولیاء. تصنیف شاهزاده محمد داراشکوه. مطبع نولکشور (۱۸۸٤) ۲۱۲ ص.

**شریف التواریخ :** شریف التواریخ ، تذکرهٔ مشایخ قادریهٔ نوشاهیه. جلد اول. موسوم به تاریخ الاقطاب. از حضرت پیامبر(ص) تا نوشه گنج بخش. تألیف سید شریف احمد شرافت نوشاهی. ادارهٔ معارف نوشاهیه ، (ساهن پال گجرات) ۱۳۹۹/۱۹۷۹م ، ۱۲۶٤ ص. (اردو).

جلد دوم. موسوم به «طبقات نوشاهیه» . حصهٔ اول : نوشاهیهٔ آبائیهٔ جدیده ، و نوشاهیهٔ برخورداریه (دو طبقه) ساهن پال ، گجرات ، ۱٤۰۲/۱۹۸۲ ، (ص ۱-۱۱۳۶). حصهٔ دوم (طبقهٔ سوم تا طبقهٔ هفتم گروه نوشاهیان). ساهن پال ، گجرات ، ۱٤۰۲/۱۹۸۲ ، (ص ۱۱٤۱-۲۰۲٤).

**شعرای کشمیر :** تذکرهٔ شعرای کشمیر ، تکملهٔ شعرای کشمیر محمد اصلح میرزا. گرد آورنده استاد پیر حسام الدین راشدی. اقبال اکادمی کراچی. ابان ۱۳٤۶ خ. (چهار بخش) : بخش ۱. آزاد - شیدا ، ص ۱-۵۱۶. بخش ۲. صافی - غیوری ، ص ۵۱۷-۱۰٤۳. بخش ۳ : فانی - میمنت ، ص ۱۰٤۵-۱۵۷۸. بخش ٤ : نادر - یوسف ، ۲۷ ص+۱۵۷۹-۱۹۳۱+۱۲٤ ص.

**صبا :** تذکرهٔ روز روشن. تألیف مولوی محمد مظفر حسین صبا. تصحیح محمد حسین رکن زاده آدمیت. کتابخانهٔ رازی. تهران ۱۳٤۳ خ. ۹۷۶ ص.

**صفا :** تاریخ ادبیات در ایران. تألیف دکتور ذبیح الله صفا. ج ۱ : از آغاز اسلامی تا سلجوقی. چاپ ۶. تهران ۱۳٤۷ خ. ۷۱۶ ص. ج ۲ : از میانهٔ سدهٔ پنجم تا آغاز هفتم ه. تهران ۱۳٤۷خ. ۱۱۲۸ ص. ج ۳ : از اوایل سدهٔ هفتم تا اوایل سدهٔ هشتم. تهران ۱۳۵۲ خ. ۱٤۶۷ ص. ج ٤ :

از پایان سدهٔ هشتم تا اوایل دهم. تهران ، ۱۳۳۶ خ. ۶۰۷ ص.

**صدیقی :** دیال سنگھ.

**صوفیای سرحد :** تذکرهٔ صوفیای سرحد ، اعجاز الحق قدوسی. مرکزی اردو بورد. لاهور (۱۹۶۴ م. تاریخ پیشگفتار) ، ۶۸۰ ص (اردو).

**طبقات :** طبقات سلاطین با جداول تاریخی و نسبهای ایشان. تألیف استانلی لین پول. ترجمهٔ عباسی اقبال. تهران ، ۱۳۱۲ خ. یط+۳۴۲ ص.

**عباسی :** تفصیلی فهرست مخطوطات فارسیه ، پنجاب پبلک لائبریری ، لاهور ، مرتبهٔ منظور احسن عباسی. ج ۱ ، ۱۹۶۳ م ، ۸۵۹ ص.

ضمیمه تفصیلی فهرست مخطوطات فارسیه ، پنجاب پبلک لائبریری ، لاهور ، مرتبهٔ منظور احسن عباسی ، ۱۹۶۶ م. (لاهور) ، ۲۱۸ ص. (اردو).

**عبدالله :**

A Descriptive Catalogve of the Persian, Urdu and Arabic Manuscripts in the Panjab University Library Vol. I, Persian Manuscripts—Compiled by S M Abdullah. M. A , D Litt Lahore, 1948. (دو جلد)

**علمای اهل سنت :** تذکرهٔ علمای اهل سنت و جماعت لاهور. ترتیب و تألیف پیرزاده علامه اقبال احمد فاروقی. ایم - ای. مکتبهٔ نبویه - گنج بخش رود - لاهور ، (۱۹۷۵ م) ، ۴۳۲ ص. (اردو).

**علمای هند :** تذکرهٔ علمای هند . . . مصنفه . . . رحمان علی. چاپ دوم. نولکشور ، لکهنو ، ۱۹۱۴ م. ۲۸۲ ص.

**علمای هند ، اردو :** ایوب قادری.

**عمومی پنجاب :** عباسی.

**غلام سرور :**

A Descriptive Catalogue of Oriental Manuscripts in the Durgah Library Uch Sharif Gilani Bahawalpur State by Dr. Ghulam Sarwar. Urdu Academy Bahawalpur. (1959—1960), 219 p.

**فرهنگ سخنوران :** فرهنگ سخنوران. تألیف دکتر ع. خیامپور. تبریز ، ۱۳۴۰ خ ، ۲۶۴ ص.

**فاضل ، مشهد :** فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ دانشکدهٔ الهیات و معارف اسلامی مشهد. جلد دوم. تألیف محمود فاضل ، (تهران) ، مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۶۱ خ (ص ۱-۷۲۰). جلد سوم. (تهران) ۱۳۶۱ خ (ص ۷۲۱-۱۳۵۸).

**فرهنگنامه ها ، منزوی :** منزوی ، فرهنگنامه ها.

**فقهای هند :** فقهای هند. تألیف محمد اسحاق بهتی. پنج جزء در هفت مجلد : جلد اول. پهلی صدی هجری سی آٹهوین صدی هجری تک (از سدهٔ یکم تا هشتم). ادارهٔ ثقافت اسلامی ، لاهور ،

۱۹۷٤م، ۳۲۸ ص. جلد دوم نوین (۹) صدی هجری. لاهور، ۱۹۷۵م، ۲٦٤ ص. جلد سوم. دسوین (۱۰) صدی هجری. لاهور، ۱۹۷٦م. ٤۰۰ ص. جلد چهارم گیارهوین (۱۱) صدی هجری (در دو مجلد). لاهور، ۱۹۷۷-۱۹۷۸م، ۲۸۰+٤۱٦ ص. جلد پنجم. بارهین (۱۲) (در دو مجلد). لاهور، ۱۹۷۹، ۱۹۸۱م، ۳۱۲+٤۱٦ ص.

فقه اسلامی: مفید المفتی مع اضافات جدیده. فقه اسلامی. کتابیات، شخصیات، مولانا عبدالاول جونپوری. (چاپ ۲. لاهور، ۱٤۰۱هـ)، ۲۹۷ ص. (اردو).

کتابخانه های پاکستان: تسبیحی، کتابخانه ها.

کتابخانه های رشت و همدان: فهرست نسخه های خطی کتابخانه های رشت و همدان. (کتابخانه های نشر فرهنگ رشت، کتابخانهٔ غرب مدرسهٔ آخوند همدان و چند مجموعهٔ خصوصی). زیر نظر محمد تقی دانش پژوه. تألیف محمد روشن، جواد مقصود، پرویز اذکایی. انتشارات فرهنگ ایران زمین. زیر نظر ایرج افشار. تهران ۱۳۵۳ خ، ۱۰۸۳ تا ۱۷۹۷ ص+۳۰ ص.

کحاله: معجم المؤلفین، تراجم مصنفی الکتب العربیه. تألیف عمر رضا کحاله. (۱۵ جلد). ج ۱: دمشق، ۱۳۷٦هـ/۱۹۵۷م.، ج ۱۵: دمشق، ۱۳۸۱هـ/۱۹٦۱م.

کراچی، موزه: موزهٔ ملی کراچی.

کشف الظنون: کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون. للعالم... مصطفی بن عبدالله الشهیر به حاجی خلیفه و بکاتب چلبی... عنی به تصحیحه و طبعه علی نسخه المؤلف... محمد شرف الدین...، ۱۹٤۱م./۱۳٦۰هـ. (دو جلد)، ۲۰۵٦ ستون.

گنج، گنج بخش: فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان. تألیف احمد منزوی، ۱۳۵۷ خ/۱۹۷۸م اسلام آباد، ۲٤+(ص ۱-٤۳۵). ج ۲: بهمن ۱۳۵۷ خ (ص ٤۳۷-۱۰۰۸)، ج ۳: بهمن ۱۳۵۹ خ، (ص ۱۰۱۰-۱۹۲٤). ج ٤: فروردین ۱۳٦۱ خ. (ص ۱۹۲۵-۲۵۰۰).

لاهور، دانشگاه پنجاب: عبدالله و بشیر حسین.

لاهور، دانشگاه، شیرانی: بشیر حسین.

لاهور، دیال سنگه: دیال سنگه.

لاهور، عمومی پنجاب: عباسی.

لاهور، محمد شفیع: بشیر حسین.

مآثر الکرام: مآثر الکرام. مصنفه حسان الهند مولانا میر غلامعلی آزاد بلگرامی (به تصحیح و حواشی مولانا محمد عبده صاحب لائلپوری) به سعی و اهتمام شیخ شمس الحق، لاهور (۱۹۷۱م.)، ۷۱+۲۹٦ ص.

متین هاشمی: دیال سنگه.

مجلهٔ تحقیق: مجلهٔ تحقیق، کلیهٔ علوم اسلامیه و ادبیات شرقیه، پنجاب یونیورستی، لاهور.

برخی از شماره های آن).

**مجلهٔ زبر :** سه ماهی. الزبیر کتب خانه. نمبر ۱۱ ، ۱۹۶۷م. سرپرست میر عجم خان صاحب. مدیر مسعود حسن شهاب. اردو اکادمی ، بهاولپور (ویژهٔ نامهٔ کتابخانه ها) ، ۶۳۲ ص. (اردو).

**مدرس رضوی :** احوال و آثار خواجه نصیر الدین طوسی ، سید محمد تقی مدرس رضوی ، تهران ، ۱۳۳٤ خ ۱۵+۳۹۷ ص.

**مرآت العلوم :** فهرست نسخ خطی فارسی اوریتنل پبلک لائبریری - بانکیپور مسمی به مرآت العلوم. جلد اول ، مرتبهٔ خان بهادر مولوی عبدالمقتدر ، ۱۹۲۵م ، ۲۷۸ ص مجدول.

**مرآت العلوم ۲ :** فهرست نسخ خطی فارسی اورینتل پبلک لائبریری بانکیپور پتنه ، مسمی به مرآت العلوم. جلد دوم. مرتبهٔ خان بهادر مولوی عبدالمقتدر مرحوم ، ۱۹٤۲م ، ۱۷۷ ص. مجدول.

**مرآت العلوم ۳ :** فهرست مخطوطات فارسی خدا بخش اورینتل پبلک لائبریری ، پتنه. مسمی به مرآت العلوم. جلد سوم مرتبهٔ سید اطهر شیر ، ۱۹۶۷م ، ۲۹۵ ص. مجدول.

**مشار :** فهرست کتابهای چاپی فارسی. گرد آورنده خانبابا مشار ، (چاپ دوم. پنج جلد). رویهم ۵۶۱٤ ستون. ج ۱ - الف - ت. تهران ، ۱۳۵۰ خ. ج ۲ : ث. ژ. تهران ۱۳۵۱ خ. ج ۳ : س. ق. تهران ، ۱۳۵۲ خ. ج ٤ : ک-م. تهران ، ۱۳۵۳ خ. ج ۵ : ن-ی. تهران ، ۱۳۵۵ خ.

**مشار ، عربی :** فهرست کتابهای چاپی عربی ایران از آغاز چاپ تا کنون و سایر کشور ها بیشتر از ۱۳٤۰ه. به بعد. تألیف خانبابا مشار ، (تهران) ، ۱۳٤٤خ ، ۱۰۱٤ ستون + ۱۱۲ ص.

**مشار ، مؤلفین :** مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی ، از آغاز چاپ تا کنون. تألیف خانبابا مشار. تهران. (شش جلد): ج ۱ الف ، ۱۳٤۰ خ ، ۹۳۷ ستون. ج ۲ : ب - ح ، ۱۳٤۰ خ ، ۹۸۶ ستون. ج ۳ : خ - عبدالله ، ۱۳٤۱ خ ، ۱۰۱۱ ستون. ج ٤ : عبدالمؤمن - قیم ، ۱۳٤۲ خ ، ۹۳۶ ستون. ج ۵ : ک - محمدیه ، ۱۳٤۳ خ ، ۹۰۸ ستون ، ج ٦ : محمود - یهو ، ۱۳٤٤ خ ، ۹۱۰ ستون.

**مشایخ چست :** تاریخ مشایخ چشت. مولفه خلیق احمد صاحب نظامی ، صدر تاریخ مسلم یونیورستی ، علی گره. دارالمؤلفین ، اسلام آباد (بی تاریخ) ، ۷۷۸ ص. (اردو).

**مسایخ نقشبندیه :** تذکرهٔ مشایخ نقشبندیه. تألیف علامه محمد نور بخش توکلی. مع تکمله از محمد صادق قصوری. نوری بک دپو ، لاهور (چاپ دوم ، ۱۹۷۶م). ۵۱٦ ص. (اردو).

**معجم المطبوعات :** معجم المطبوعات العربیة و المعربه. و هو شامل لاسماء الکتب المطبوعة فی اقطار الشرقیه و العربیه ، مع ذکر اسماء مؤلفیها من یوم ظهور الطباعة الی نهایة ۱۳۳۹ه/۱۹۱۹م. جمعه ورتبه یوسف الیان سرکیس ، مصر ، ۱۳٤٦ه/۱۹۲۸. (دو جلد) ، ۲۰۲٤ ستون + ۱۵۲ ص. (عربی).

**مقالات افشار :** فهرست مقالات فارسی. فهرست موضوعی تحقیقات ایرانشناسی بزبان فارسی که در نشریات ادواری چاپ ایران و ممالک دیگر تا پایان ۱۳۳۸ خ. بکوشش ایرج افشار ، جلد اول ،

۱۳۳۸ خ. ۹۸۰ ص.

**مقالات الشعرا :** تذکرهٔ مقالات الشعراء. میر علیشیر قانع تتوی. با مقدمه و حواشی استاد پیر سید حسام الدین راشدی. سندی ادبی بورد، کراچی، ۱۹۵۷ م ۴۱+۳۴+۱۰۱۸ ص.

**مقصود، همدان :** آخوند همدان.

**منزوی، دانشگاه :** فهرست کتابخانهٔ اهدائی آقای مشکاة به کتابخانهٔ دانشگاه تهران. گردآورنده علینقی منزوی (دو جلد)، ج ۱ : کتب راجع به قرآن و دعا، تهران. ۱۳۳۰ خ، ۲۰+۲۷۵ ص. ج ۲ : کتب ادبی. (تهران)، ۱۳۳۲ خ، ۲۰+۸۹۸ ص.

**منزوی، فرهنگنامه ها :** فرهنگنامه های عربی به فارسی. نگارش. ع (علینقی) منزوی، انتشارات دانشگاه، ۵۱۳. تهران، ۱۳۳۷ خ/۱۹۵۹ م. ۸+۳۴۲ ص.

**موزهٔ سالار :** A Catalogue of the Persian Manuscripts in the Salar Jang Museum and Library with a Foreword, By Shri Pattom A Thanu Pilla, . By Dr Zahir Husain Vice-President of India Compiled By Muhammad Ashraf

(پنج جلد) ج ۱ : ۱۹۶۵ م. حیدر آباد دکن، ۶۱۱ ص. ج ۲ : مرتبهٔ محمد اشرف، ۱۹۶۶ م. حیدر آباد دکن، ۲۸۶+CXXXVI ص. ج ۳ : مرتبهٔ محمد اشرف، ۱۹۶۶ م، حیدر آباد، ۲۶۴+LXII ص. ج ۴ : مرتبهٔ محمد اشرف، ۱۹۶۷ م حیدر آباد، ۳۹۲+۳۰۰+LXVI ص. ج ۵ : مرتبهٔ محمد اشرف، حیدر آباد، ۱۹۶۹ م، XCVII ص.

**موزهٔ ملی، کراچی :** Persian Manuscripts in the National Museum of Pakistan at Karachi History, Biography, Tales and Legends, Geography and Travel, Prepared By Mohammad Ashraf, 1971. 214 p

**نجم آبادی :** فهرست کتابهای چاپی فارسی طبی و فنون وابسته به طب. دکتر محمود نجم آبادی. تهران، ۱۳۴۲ خ. نشریهٔ ۹۰۰ دانشگاه. ح+۹۲۲+۶ ص.

**ندوی :** توضیحی فهرست مخطوطات کتب خانه همدرد. جلد اول. طبی علوم. مرتبهٔ فضل الله فاروقی ندوی. همدرد فاوندیشن پرس. کراچی. (۱۹۸۱ م)، ۱۸۴ ص (اردو).

**نذر صابری :** مختصر فهرست مخطوطات فارسی کتب خانه مولانا محمد علی مکهدی. مرتبهٔ نذر صابری. مجلس نوادرات علمیه اتک، کیمبلپور (۱۳۹۳ ه)، ۱۶ ص. (۲۳۴ نسخهٔ فارسی را نشان داده است).

**نشریه :** نشریهٔ کتابخانهٔ مرکزی دانشگاه تهران، دربارهٔ نسخه های خطی. زیر نظر محمد تقی دانش پژوه و ایرج افشار، دفتر نخستین، تهران، ۱۳۳۹ خ، ۲۷۰ ص. دفتر دوم، ۱۳۴۰-۱۳۴۱ خ، ۲۸۳ ص. دفتر سوم، ۱۳۴۲ خ، ۴۸۸ ص. دفتر چهارم، ۱۳۴۴ خ، ۶۹۴ ص. (دفتر های ۵ تا ۷ را نداریم). دفتر هشتم، تهران، ۱۳۵۸ خ، ۳۳۰ ص. دفتر نهم، تهران ۱۳۵۸ خ. دفتر دهم. تهران، ۱۳۵۸ خ، ۴۰۷+۸۱ ص.

**نفیسی :** تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی ، تاپایان قرن دهم. سعید نفیسی. (دو جلد) (تهران ، ۱۳٤٤ خ). ج ۱ : ص ۱-٦٦٤. ج ۲ : ٦٦٥-۱۱۷۲.

**نوشاهی :** فهرست نسخه های خطی فارسی موزهٔ ملی پاکستان ، کراچی ، نگاشتهٔ سید عارف نوشاهی. از انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، زیر چاپ.

**نوشاهی ، انجمن :** فهرست نسخه های خطی فارسی انجمن ترقی اردو کراچی ، نگاشتهٔ سید عارف نوشاهی(از آقای سیدعارف نوشاهی که اجازه دادند پیش چاپ از دستنویس ایشان بهره مند شوم ساسگزارم).

**نوشاهی ، چاپی :** چاپی نوشاهی.

**هاشمی :** دیال سنگه.

**هندوون کا حصه :** ادبیات فارسی میں هندوون کا حصه. دکتر سید عبدالله ، صدر شعبهٔ دایرهٔ معارف اسلامیه، پنجاب یونیورسیتی. مجلس ترقی ادب ، لاهور (۱۹٦۷م.) ، ٤۲۷ ص. (اردو).

## بخش یکم

# تفسیر

# الف

1- **احسن القصص** : تفسیر سورهٔ یوسف : حدایق الحقایق : تفسیر نقره کار .

از **معین مسکین فراهی** ، معین الدین محمد بن شرف الدین حاجی محمد ، واعظ جامع شهر هرات ، که پس از مرگ برادرش (یا عمویش : نفیسی) در ۹۰۰ه‍/۹۵-۱۴۹۴ یک سال قضاوت آن شهر را داشت و سپس کناره گیری کرد (م. ۹۰۷ه‍-۱۵۰۲م) . نفیسی ۱ : ۲۴۲ سال ۹۱۰ یا ۹۱۶ه‍ . را گفته است . در پایان نسخهٔ چاپ تهران ۱۲۷۸ه‍. اران معین الدین جوینی دانسته شده ، و نیز در برگ عنوان نسخهٔ مجلس ۷۸۹ از آن معین الدین جامی هروی جستی (ابن یوسف) دانسته شده ، هیچ یک درست نیست . ودر چاپ لکهنو ۱۳۰۹ق . به نام «تفسیر نقره کار» نامیده شده است .

تفسیر سورهٔ یوسف است به نثر آمیخته به نظم . در دیباچه گوید : مدتی ست مدید که از تسوید این تفسیر می گذرد و همواره خاطر متوجه با کسویش آن بود ، تا اینکه بخشی از تفسیر «حدایق الحقائق» یعنی تفسیر سورهٔ فاتحه و بقره در دفتری محرر گشت ، و عنان به سوی سورهٔ آل عمران کشیده شد . در این هنگام دوستان که به قصص قرآنی کشش داشتند از من خواستند تفسیر سورهٔ یوسف را بر آل عمران مقدم دارم ، که پس از تفسیر این سوره بنا برمعهود به آل عمران بپرد - ازم. و این دفتری باشد از دفاتر «حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق» . . . و بدینگونه نشان می - دهد ، که این کتاب بخشی از کتاب بزرگتر او به نام «حدایق...» است . و به همین نام «حدایق...» با پیشگفتار دکتر جعفر سجادی ، در تهران ۱۳۴۶خ چاپ شده است .

**آغاز** : الحمد لله ، نحمده ونستعینه . . . (برابر نمونهٔ ۲) . آغاز : ربنا آتنا من لدنک رحمة وهیئ . . . الحمد لله ، نحمده ونستغفره . . . بعد همی گوید بندهٔ ضعیف معین مسکین . . . که مدتی است مدید وعهدی بعید . . .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۳۷ «بحر الدرر» و ۴ : ۳۴۵ «تفسیر سورهٔ یوسف» و ۶ : ۲۸۵ «حدایق . . .» - استوری ۱ : ۱۱ ش ۱۹ - کشف الظنون ، «حدایق الحقایق» - مشار ، ج ۱ : ۱۷۱ «احسن القصص» که در چاپ نا درست از جوینی دانسته شده ، و چاپ لکهنو ۱۳۰۹ه‍ . که به نام «تفسیر نقره کار» نامیده شده است - برگل ۱ : ۱۴۱ ش F۲۹ - نسخه ها ۱ : ۲ که در آنجا از منابع دیگری یاد شده است - نفیسی ۱ : ۲۴۲ .

1- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۴۰۷۲ : نسخ خوش ، ۲۲ج/۹۸۷ه‍. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، ۲۷۵ص . (گنج ۱ : ۳) .

**2 : کراچی** ، موزهٔ ملی ، N.M. ۱۹۶۲-۷۹ : نستعلیق محمد حکیم بن شیخ محمد ، ساکن گجرات ، ۱۹ رجب ۱۰۳۸ه. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، در فهرست بنام «حدائق الحقایق : بحرالدرر» آمده ، ۴۶۰ص (نوشاهی : ٥) .

**3 - پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۲۸ : نستعلیق زیبا ، ۱۰۵۳ه. آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، با سرلوح زرین ، ۶۱۳ص (سید سعید الله) .

**4 - پیشاور** ، دانشگاه پشاور ۹ : نستعلیق خوش . نور الله ولد عبدالرحمان سرهندی ، ۷ رمضان ۱۰۸۰ه. آغاز برابر نمونه ، ۸۶۲ص ۱۹س (پرفسور امتیاز علی) .

**5 - هزاره** ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، ۵۲۰ص . (پرفسور احتر راهی) .

**6 - فیصل آباد** ، عبدالله پور ، مولوی محمد رمضان سوری : نسخ ، سدهٔ ۱۱ه . آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، انجام افتاده ، ۴۰۲ص (سید خضر نوشاهی) .

**7 - اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۴۵۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز و انجام افتاده ، ۲۱۸ص (گنج ۱ : ۳) .

**8 - سرگودها** ، بهلول ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، ۶۳۶ص (نعیم احمر مجددی) .

**9 - کراچی** ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷-۹۲۰/۱-۳ : نستعلیق ، خیر الله بن شرف الدین ، سدهٔ ۱۱ه. ق. (ص ۱-۵۶۳) (نوشاهی : ۱)

**10- اسلام آباد** ، گنج بخش ٤١٣٦ : نستعلیق ، الله دتا ، در مسجد شریف برالی ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. آغاز برابر ، ٤٩٤ ص .

**11- اسلام آباد** ، همانجا ۷۸۱۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. آغاز و انجام افتاده ، پیرامون ۳۰۰ ص .

**12- اسلام آباد** ، همانجا ۱۹۲۳ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. (ص ۱۶۲-۲۴۲) ، آغاز و انجام افتاده (گنج ۱ : ٤) .

**13- اسلام آباد** ، همانجا ۲۰۵٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. آغاز در دیباچه و انجام در اواخر نسخه افتاده ، برگها آشفته ، ۶۸۰ ص (گنج ۳ : ۱۳۱۵) .

**14- پیشاور** ، سید امیر شاه قادری : نستعلیق و نسخ پخته ، ۱۱۰۵ه. آغاز برابر نمونهٔ ۲، بنام «حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق» یاد شده ، ۷۲٤ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

**15- پیشاور** ، پشتو اکادمی ۳۰۱ : نستعلیق خوش ، عبدالشکور ولد مقیم ، ۲۷ محرم ۱۱۱۸ه. در قریه بوریه، سرهند (هند)، آغاز برابر نمونهٔ ۲، ۳۸۱ (استاد محمد رضاهمدانی).

**16- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٤٣٣٩/١٢٨٦ : نوشتهٔ محمد حیات قادری ، اواخر رمضان ۱۱۲۲ه. (۱۷۱۰م.) (بشیر حسین ۱ : ٤) .

17ـ **اسلام آباد**، گنج بخش ٣٨٤٨ : نستعلیق پخته، محمد عارف بن محمد شفیع، قصبه ملکپور، ٩ شوال ١١٤٣ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ١، ٦٨١ ص (گنج ١ : ٤).
18ـ **قصور**، کوت مراد خان، کتابخانهٔ همدانی، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش، ملا نبی محمد ولد ملا درویش محمد ٢٣ بادشاهی محمد شاه غازی، ١٤١٧/١١٥٥ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ٢، در پایان کاتب آنرا «تفسیرکار تفسیر سوره یوسف» خوانده است، با سرلوح زرین، ٦٩٥ ص (نعیم احتر قمر محددی).
19ـ **گوجرانواله**، حافظ آباد، چشتی گولتروی، محمد رفیق : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ١٢ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ٢، ٥١٣ ص (نعیم احتر قمر محددی).
20ـ **گجرات**، ساهن پال سریف، کتابخانهٔ نوشاهیه ١٧ : نستعلیق خوش، قل احمد نوشاهی، ١٢٤٥ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ١، نسخه بنام «تفسیر نقره کار» است، ٥٥٠ ص. (سید عارف نوشاهی-تسبیحی، کتابخانه ها : ٨٠).
21ـ **رحیم یار خان**، خانپور، کتابخانهٔ عوثیه، جمال الدین والی ٤٨ : نستعلیق پخته، غلام حسین بن مولوی محمد حیات، متوطن دائرهٔ دین پناه، ٤ رجب ١٢٥٣ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ٢، ٦٧٤ ص. (پرفسور الله دتا جودری ـ تسبیحی، کتابخانه ها : ١٢٥).
22ـ **لاهور**، دانشگاه، شیروانی ٤٦٣٩/١٠٥٨٩ : نوشتهٔ ملکه زمانی بیگم (گل بیگم)، ١٠ ساون ١٢٥٨ﻫ. (١٨٤٢م.) در لاهور (شیر حسین ١ : ٤).
23ـ **اسلام آباد**، گنج بخش ٢٦٦٧ : نستعلیق پخته، ١٣ ذی حجه ١٢٦٧ﻫ. آغاز برابر (گنج ١ : ٤).
24ـ **اسلام آباد**، همانجا ٤٠٤٤ : نستعلیق، ملا نور علی، پنجشنبه ٤ محرم ١٢٧٥ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ٢، ٦١٨ ص. (گنج ١ : ٤).
25ـ **پیشاور**، رنگزرد آتس ٣١٢ : نستعلیق، ٢١ رمضان ١٢٧٦ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ٢، در کشفون بنام «تفسیر نقره کار» خوانده شده، ٨٠٤ ص. (سید حسن مجتبی رضوی).
26ـ **سرگودها**، جهاوریان، کتابخانه عطاء الرحمان کهوکهر : نستعلیق شکستهٔ احمد خان پسر بهائیخان، ١٢٩٥ﻫ. آغاز برابر نمونهٔ ٢، در پایان به نام «تفسیر طلاکار» نامیده شده ٤٧٠ ص ١٣ س (محمد نذیر رانجها).
27ـ **جهلم**، لله، کتابخانهٔ محددیه، مطلوب الرسول محددی : نستعلیق و نسخ و ثلث، سدهٔ ١٣ﻫ، آغاز برابر نمونهٔ ٢، ٣٧٣ ص (نعیم احتر قمر محددی).
28ـ **سرگودها**، بهاوال، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش، سدهٔ ١٣ﻫ. آغاز برابر ٢، ٤١٦ ص. (محمد نذیر رانجها).
29ـ **اسلام آباد**، گنج بخش ٢٣٨٦ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ١٣ﻫ. آغاز در دیباجه افتاده، ١٥٤ ص.
30ـ **اسلام آباد**، همانجا ٢٦٢٢ : نستعلیق پخته، سدهٔ ١٣ﻫ. آغاز برابر ٢، نسخه در ٦٠ مجلس است، ٤٢٢، ص (گنج ١ : ٤).

31- **لاهور** ، سرمیدانی شریف ، گنجینهٔ ضیاء العلوم : نستعلیق چند تن ، خواجه علی محمد نقشندی ۱۳۱۸ه . و نعیم اختر (فهرست نگار ما) ۱۳۹۰ه . آغاز برابر نمونهٔ ، ۹۵۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **2- احسن القصص** : تفسیر سورهٔ یوسف .

از ناشناس . با «احسن القصص» معین مسکین مقابله شد و آن نبود . با سربند های : در خبر است ، القصه ، حکایت . نام کتاب نیز به اعتبار موضوع انتخاب شد .

**آغاز** : ربنا آتنا من لد نک رحمه و هیئی لنا من امرنا رشدا . . . قال الله سبحانه وتعالی . بسمله . . . الحدیث فی التسمیه . در زهر الریاض بن سلیمان (رح) آورده است ، که حضرت .

32- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۳۶۵ : نستعلیق پخته ، ابراهیم ولد عبدالعالم ، ۲ شهر عاشورا ، ۱۱۲۳ه . (ص ۲-۱۷۲) (گنج ۱ : ۵) .

● **0- اعجاز موسوی** : قصص موسی .

● **3 - الف السانیت** : تفسیر سورهٔ والضحی والم نشرح

از خواجه **محمد** بن محمود **دهدار شیرازی** ، متخلص به فانی (عیانی حضری؟) (م ۱۰۱۶ق/ ۱۶۰۸م) . از خاندانی از مردم هویزه (خوزستان) بوده که به شیراز آمده بودند . به هند رفته و در دربار برهان نظام شاه فرمانروای احمد نگر (۹۱۴-۹۶۱ه/۱۵۰۸-۱۵۵۳م) . جایگاه یافته ، در شهر سورت و به گفتهٔ تقی الدین اوحدی در شیراز ، در همان سال شکسته در گذشته است .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۳۹۷ و ۲ : ۸۰۷ که وی را ابو محمد محمود بن محمد متخلص به عیانی می داند که نادرست محمد بن محمود خوانده اند . و نتیجه می گیرد : عیانی و فانی پدر و پسر هستند . ابو محمد محمود عیانی در حافظیهٔ شیراز خفته و پسرش معین الدین محمد فانی در هند درگذشته است ، ذریعه ۹ : ۷۷۷ و ۱۸ : ۱۵۷ این نظر را تایید نمی کند و میگوید اختلاف در نام منحصر به فهرستها نیست ، در نسخه های خطی و حتی در یک نسخهٔ خاص نام او بد و گونه محمد و محمود آمده است) .

تفسیری ست عرفانی از سورهٔ والضحی والم نشرح ، که بگفتهٔ او در حق شاه میرزاست ، و در آن مراتب انسانیت و مقامات محمد(ص) گزارش شده است . به نثر آمیخته به نظم (ن.ک. برگل ۱ : ۱۷۳ F که میگوید : در آغاز شامل تفسیر آن دو سوره است ، ولی این رساله ای ست عرفانی دربارهٔ حقیقت وجود و مراتب انسان و تفسیر بحساب نمی آید) .

**آغاز** : حمد و سپاس و ستایش بیقیاس حضرت خداوندی راست ، که از نقطهٔ حب ذاتی جوهر انسان را بیافرید . . . محمد بن محمود الملقب به دهدار . . . این رساله را که موسوم است به الف انسانیت . . .

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ۳ «الف انسانیت» و ۱ : ۳۱ «تفسیر سورهٔ والضحی» که هر دو یکی هستند و ۲: ۱۰۴۷ «الف انسانیت» - برگل ۱ : ۱۷۳ش R۳۰F٤۷ - نفیسی ۱: ۳۹۷ محمود بن محمد نگارندهٔ این کتاب، و ۱ : ٦۵۵ احمد فانی ، دهدار و ۲ : ۸۳۷ و ۹۲۵ دهدار (فهرست راهنما) - ذریعه ۲ : ۲۹۰ «الف انسانیت» که نام نگارنده را محمد بن محمود دهدار ، و این رساله را

دهمین رساله از رساله های عرفانی او خوانده است و ۹ : ۷۷۷ «دیوان عیانی» و ۱۸ : ۱۵۷ «کنزالرموز» .

33 ـ **سرگودها** ، بیلوال ، نصیر آباد ، مولانا داؤد : در مجموعه رساله های او ، نوشته ۲۰ صفر ۱۱۸۱ هـ . در لاهور ، آغاز برابر ، ۳۲ص ، ۱۵ س . (محمد نذیر رانجها) .

34 ـ **هزاره** ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ. آغاز برابر نمونه ، ۳۶ص (پرفسور احتر راهی) .

● 4 ـ **انس (انس) المریدین و روضة المحبین .**

از ابو نصر **احمد** بن محمد بن نصر **بخاری اولیحی** ، شاگرد ابوالقاسم **محمود بن حسن جیهانی** ، که در سهر بلخ ، به سال ٤٧٥ ./ ۱۰۸۳-۲م کتاب استاد بیشگفتهٔ خود را ، که برای شاگردانش ، در ٤ . «مجلس» به نام «انس (انس) المریدین و روضة المحبین» ساخته بود ، تحریرو «مطولتر و مشبع» کرده است . و از نسخهٔ «تکملة اللطایف و نزهة الطرایف (الظرایف)» در آن گنجانده است . نام جیهانی و شاگردش بخارایی و تاریخ تحریر در دیباچه آمده است .

داستان حضرت یوسف است در ٤ . «مجلس» . دربارهٔ آن ن.ک. گنج بخش ۱ : ۸ «تاج القصص» و همان فهرست ۳ : ۱۳۲۵ که چکیدهٔ مطلب آن اینست که : «تاج القصص» و «انس المریدین» دو کتاب جدا گانه است ، که بدست نگارنده و یا پس از او درهم ادغام شده اند . و «انس المریدین» در درون «تاج القصص» جای داده شده است (ن.ک. «تاج القصص» در همین بخش ـ برکل ۱ : ۱۰۹ س ۵ که نام وی را احمد بن محمد یاد کرده .

35 ـ **اسلام آباد** ، گنج بخش ٤٠٤ : نسخ خوش کهن ، سدهٔ ۹ هـ . نخست تاج القصص سپس این کتاب است ، و نسخه بنام «انس . . .» (نه انیس . . .) است ، انجام در مجلس ۳٦ افتاده (ص ۲٤۹-۵۰۸) .

36 ـ **اسلام آباد** ، همانجا ۸۰۷٤ : نسخ خوش ، ۹۹۱ هـ . در درون «تاج القصص» است ، نسخه بنام «انس . . .» (نه انیس . . .) است . پس از پایان کتاب «تاج القصص» ادامه می یابد .

37 ـ **اسلام آباد** ، همانجا ۵٤۲۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ هـ. در درون «تاج القصص» که پس از پایان کتاب «تاج القصص» ادامه می یابد .

38 ـ **اسلام آباد** ، همانجا ۸۰۵۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ هـ . در درون «تاج القصص» (ص ۱٦۰-۲٤۲) پس از پایان کتاب «تاج القصص» ادامه می یابد .

39 ـ **پیشاور** ، ریکارد آفس ۱٦۲ : نستعلیق شکسته ، بی تاریخ ، **آغاز** : حمدله . صلات . قال الشیخ الامام الزاهد ابوالقاسم محمود بن حسن الجیهلانی(رح) شاگردان از من خواستند که ایشان را در قصهٔ یوسف(ع) تصنیفی سازم ، اجابت کردم ، تا ایشانرا از تصنیف دیگر استغنا بدید آید . زیرا که هیچ قصه ازین خوشتر نیست . . . سورهٔ یوسف را بر چهل مجلس نهادم ، واضح آیت بگفتم و توضیح اعراب ، و پند و حکمت وی بیاوردم ، آنگاه تفسیر آیت بگفتم ، و نکته و اشارات و حقایق و دقایق آن بیاوردم ، و سخنان اهل معرفت که آن قدر که در

گنجد بیان کردم و مجلس را بر آن ختم نموم . . . و از سخنان غوامض برهیز کردم ، و از تطویل احتراز نمودم ، و این تصنیف را «انیس (نه انس) المریدین و روضة المحبین» نام کردم . . . ، ۲۸۶ص (سید حسن مجتبی رضوی) .

● **5 - انیس (انس) المریدین و شمس المجالس** : شمس المجالس و انس المریدین .

به روایت خواجه **عبدالله انصاری هروی** (م ۴۸۱/۱۰۸۹م) که گفته شده به خواهش دوستان آن را انجام داده است . ولی این نسبت درست نیست . فهرست نگار رضوی (۳ : ۳۰۸) گمان برده که از اواخر سدهٔ ۷ه باشد . در آن شعری از سعدی شیرازی هست : کمال همنشین برمن اثر کرد . در «ذریعه» و «کشف الظنون» به نام «انس المریدین . . .» و از هروی دانسته شده است . «برگل» آن را جزو «ملحقات» دربخش کتابهایی که روزگار نگارش آنها شناخته نیست آورده است .

تفسیری ست عرفانی از سورهٔ یوسف و گزارش داستان او با سرنمد های «حکایت» ، «نکته» ، «اشارات» ، همراه با سخنان عارفان و حدیثها ، آمیخته به نظم . و جز «کشف الاسرار» است .

آغاز : حمدله . حمداً یوافی نعمه و یکافی مزید کرمه ، والصلاه . . . قال الشیخ العارف عبدالله انصاری . . . سبب تالیف کتاب . . . آن بود ، که جمعی از مصاحبان همدم و همنشینان محرم درخواست کردند که برای ما تالیفی ساکن . آغاز ۲ : الحمد لله الذی ابدع وجود الانسان . . . حمد و سپاس بیقیاس مرصانعی را که بلبل خوشنوای بلاغت . . . آغاز ۳ : حمد و سپاس بیقیاس . . . (برابر دوم) .

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ۶ - ذریعه ۱ : ۳۶۸ - کشف الظنون ۱ : ۳۰۳ - مجموعه رسایل خواجه عبدالله ، محمد شیروانی تهران ۱۳۵۲ - استوری ۱ : ۹۴۲س ۱۲۴۵ - اردو دایره ۱۲ : ۸۰۳ که در آنجا از این اثر اویادی نشده - نفیسی ۱ : ۷۵ و ۳ : ۷۱۷ - صفا ۳ : ۹۱۱ زندگینامه و نام چند اثر او ، از آن میان «تفسیر فارسی» که پایهٔ کار میبدی در «کشف الاسرار» قرار می گیرد ، نه این - براون : ۳۰ «انیس المریدین و شمس المجالس» .

**40** - **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۴۷۰۰/۱۶۵۰ : سدهٔ ۱۰ه . در فهرست به نام «انس . . .» و نام نگارنده هروی آمده (بشیر حسین ۳ : ۴۱۲) .

**41** - **کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۲-۸۷ : نستعلیق طاهر بن امام علی ، ۳ح ۱۰۰۲/۱ یا ۱۰۰۵ه . بنام «شمس المجالس و انس المریدین» ، ۲۰۳ص . (نوشاهی : ۸)

**42** - **کراچی** ، همانجا N.M. ۵۲۸-۲۰ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه . بنام «شمس المجالس . . .» ، ۴۱۸ص (موزه ۱ : ۲۵۴ نوشاهی : ۸) .

**43** - **گجرات** ، کتابخانهٔ جدید ، عبدالعزیز تبسم قریشی : خوش خط ، سدهٔ ۱۱ه . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۱۹) .

**44** - **کراچی** ، موزه N.M. ۱۹۶۹-۳۰۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . ۲۷۲ص(نوشاهی : ۸) .

**45** - **راولپنڈی** ، گولڑه شریف ، درگاه پیر مهر علی صاحب : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز افتاده : هل ادلکم علی شجرة الخلد . پس آدم گفت یا رب این نیکو درختی ست (پرفسور

ملک محمد اقبال) .

46 - اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۷٤ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . آغاز برابر نمونهٔ . در دیباچه به نام «انیس . . .» آمده و نام نگارنده هروی نیست و تقسیمات «مجلس ، مجلس» ندارد ، ۳٤۰ص (گنج ۱ : ٦) .

47 - لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٢٦٥/۱۲۱۲ : نوشتهٔ غلام محیی الدین ، ۲۹ رجب ۱۲۰٤ھ . (۱۷۹۰م) . در فهرست به نام «انیس . . .» و از هروی آمده که در ۱٤ «مجلس» است (شیر حسین ۳ : ٤۱۲) .

48 - پیشاور ، بیرون آسیاگیت ، سید ایوب خان سوری : نستعلیق ، حاجی نور محمد بن حاجی شیر محمد ، ۲ رمضان ۱۲۹ (۱۲۰۹ھ) . آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، با عنوانهای فصل و حکایت ، ۳۷۷ش ۱۳ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

49 - لاهور ، کتابخانهٔ شاد روان مولوی شمس الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشد ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۳۹گ ۱۹س (پایان نامهٔ دکتر حامده صدیقی : ٤۱۱) .

● 0 - **انوار التنزیل** ، شرح : سراج التأویل .

● 6 - **بحر المعانی** : زبده بحر المعانی .

از **محمد** بن خواجگی بن عطاء الله ، المدعو به **خواوند میان** . که به شرف عزمت قبع و به عرب عراب و انروا عزیزگردید ، و به تفسیر های معتبری پرداخت . از کتابهای تنزیل المعالم ، حقیق زجاجی و زاهدی ، مغنی ، بحر مواج ، کشف و کشاف و مدارک التنزیل - لطایف عمده گرد آورده و این مختصر را نگاشته و بحر المعانی (زبدهٔ بحر المعانی) نام نهاده است (دیباچه) .

نام کتاب در نسخه ها به دو گونهٔ بالا آمده است ، برگل در ۱ : ۲۰۷ به نام «بحر المعانی» در بخش «ملحقات» ، کتابهایی که تاریخ نگارش آنها شناخته نیست آورده است ، و اینکه فهرست بانکیپور ۱٤ : ۱۱۰۳ نسبت او را «خاوند میان» نوشته است .

تنها تفسیر پارهٔ عم . پارهٔ سی ام است .

آغاز : الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب ، و . . . یوجب . . . و بعد ، می گوید اضعف عباد الله محمد (بن) خواجگی بن عطاء الله المدعو به خواندمیان .

(ن.ک. برگل ۱ : F۲۰۷) .

50 - خیر پور ، کتابخانهٔ عمومی ۱٦-۲۹۷م‌حم : نسخ سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، نسخه آشفته شده ، ۵۸ص (سید خضر نوشاهی) .

51 - اسلام آباد ، گنج بخش ۲٦۲۳ : نسخ و نستعلیق پخته ، فقیر محمد حفیظ ولد حافظ نور حسین عرف کدتدل ، در موضع گهنگهوال ، ۲۱ رجب ۱۲۲۷ھ . آغاز برابر نمونه ، در دیباچه به نام «زبدهٔ بحر المعانی» آمده ، ۱۲۱ص .

52 - لاهور ، عمومی پنجاب ۱٦۲ ، ۲۹۷ خو : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد هاشم ولد محمد صالح به جهت برخورداران غلام احمد ، ۱۱ صفر ۱۲۰۱ھ . آغاز برابر ، در فهرست

به نام «بحر المعانی» آمده ، ۱۶۸گ (عباسی ۱ : ۶۱) .

**53 ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۶۰۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، نادر شاه ، ۱۲۶۰ه . در موضع هوره ، آغاز برابر ، گویا از روی نسخه ی حسام الدین بن حافظ جمال الدین بن شیخ عمر ۱۱۰۹ه . نوشته شده . در دیباجه به نام «زبدة . . .» آمده ، ۱۹۷ص (گنج ۱ : ۴۵) .

**54 ـ اسلام آباد** ، همانجا ۶۰۳۲ : نستعلیق نا پخته و خوانا ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر ، در دیباجه به نام «بحر المعانی» آمده ، ۲۶۰ص رحلی (گنج ۱ : ۷) .

**55 ـ سرگودها** ، بهلوال ، مدرسهٔ علوم المرتضی ، مفتی محمد روی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر ، ۲۸۲ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **7ـ بحر مواج** : البحر المواج والسراج الوهاج .

از قاضی شهاب الدین احمد بن شمس الدین بن عمر زوالی دولت آبادی ، در دولت آباد (دکن) زاده شده (تاریخ فرشته اصل او را از غزنین نوشته که در دولت آباد نشو و نما یافته) است . هنگامی که تیمور به دهلی یورش برد از دهلی به جونپور نزد شمس الدین ابوالمظفر سلطان ابراهیم شرقی (۸۰۴-۸۴۴ه . / ۱۴۰۱-۱۴۴۰م.) رفت . لقب ملک العلما و جایگاه قاضی القضاتی از وی یافت . و در ۲۵ رجب ۸۴۹ه./۱۴۴۵م . درگذشت . اخبار الاخیار : ۱۸۶ مرگ وی را ۸۴۸ه. یاد کرده است . و این تفسیر را به نام همان ابراهیم شاه شرقی ساخته است .

تفسیری است نه کوتاه ، نخست کمی از ترکیب دستوری آیت و واژه ها گفتگو می کند ، سپس ترجمه می کند ، و گاهی با روش «سئوال» و «جواب» مطالبی را تشریح می کند . و جز «بحر مواج» فاضل هندی ست (نسخه ها ۱ : ۸) .

جلد یکم آن در لکهنو نولکشور ، ۱۲۹۷ه ./۱۸۸۰م . در ۸۵۶ ص چاپ شده است .

آغاز : حمان ای حمد طیب ، که رایحهٔ فایحهٔ آن . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۷ - برگل ۱ : ۱۳۶ س F24 R19 - استوری ۰ س ۱۶ ـ ایضاح المکنون ۱ : ۱۶۶ - هدیه العارفین ۱ : ۱۱۲۷ - تاریخ فرشته ۲ : ۵۹۵ - علمای هند : ۸۸ زندگینامه و نام نه اثر او ، از آن میان «بحر مواج» ـ اخبار الاخیار : ۱۸۶ ـ ذریعه ۳ : ۴۹ «بحر مواج» که جز این است ـ مشار ۱ : ۱۳۸۷ «تفسیر بحر مواج» - نعیسی ۱ : ۲۴۵ و ۲۶۵ زندگینامه و نام چند اثر او ، از آن میان «بحر مواج» ـ کحاله ۱ : ۲۴۵ و ۴ : ۳۰۹ زندگینامه و نام چند اثر او از آن میان همین کتاب .

**56ـ لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۱۶۷۰/۷۶/۴۷۲۷-۲۸ : نستعلیق بهاری ، مبارک بن سعادت ، ۱۶ ج ۲/۸۵۹ه . جلد ۱ و ۲ (بشیر حسین ۱ : ۱)

**57ـ هزاره** ، بفه، کتابخانهٔ شخصی نذیر احمد و علی احمد : بهار خوب گرانبها، نوشتهٔ بهکبو ابن جمیل ، ۱۶ع ۲/۸۷۸ه . آغاز : بسمله . سورهٔ مریم . بتمام مکی است ، هفت آیت و بعضی گویند هشت آیت و بعضی گویند نه آیت است . نهصد و هفتاد کلمه ، سد هزار

و نهصد و دو حروف است ، نظم این سوره با سوره کهف آنست که ختم سوره کهف بذکر توحید و ثنای خدا ست ، و افتتاح سورهٔ مریم بذکر بعضی قصص انبیاء ست . .، و نسخه از مریم است تا ناس ، زرین ، ۱۰۶۲ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

**58ـ خیرپور** ، کتابخانهٔ عمومی ۱۶ / ۲۹۷ ش ۱ ھ : نسخ کوفی (!) ، سدهٔ ۹ھ . آغاز افتاده : . . . گویند که روز قیامت . . . ، ۶۳۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

**59ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۳۰۰ : نسخ و ثلث ترکستانی ، سدهٔ ۹ھ . آغاز فرسوده : زاهد بخاری (رح) آیه گست.. ، از سورهٔ ص تا ناس است ، ۷۳۳ ص . در فهرست به نام «تفسیر ناشناخته» آمده (گنج ۱ : ۳۷) .

**60ـ کراچی** ، موزهٔ ملی ۲-۱/۳۰۹-۱۹۵۸ .N. M : نسخ ، سدهٔ ۱۰ھ . در دو جلد ، ۱۰۸۰ + ۷۸۶ ص (نوشاهی : ۲) .

**61ـ کراچی** ، همانجا ، ۱۶-۱۹۵۷ N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۰ھ . با یادداشت مؤرخ ۱۱۲۳ھ ۷۶٤ ص . (نوشاهی : ۲) .

**62ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۶۶۳۰ : ثلث و نسخ ، سدهٔ ۹-۱۰ھ . از آیت : هب لی من لدنک ولیا یرثنی ویرث آل یعقوب ، است تا پایان سورت فاطر ، نسخهٔ مصحح ، قطور (گنج ۱ : ۷) .

**63ـ اسلام آباد** ، همانجا ۵۸۶۷ : نسخ و ثلث نمای ترکستانی ، سدهٔ ۱۰ھ . آغاز افتاده . از «یوسف» تا «بنی اسرائیل» را دارد ، در فهرست نا ساخته مانده بود ، ۶۲٤ ص . (گنج : ۱ : ۳۹) .

**64ـ اسلام آباد** ، همانجا . ۲۶۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز در پیش از «زمر» و انجام در پایان «ناس» افتاده ، در فهرست نا ساخته مانده بود ، ۱۲۰۶ ص . (گنج ۱ : ۳۹) .

**65ـ کیمبلپور** ، گڑهی افغانان ، کتابخانهٔ فاضلیه : سدهٔ ۱۱ھ . سه جلد۱ و ۲ و ۳ (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱٤۲) .

**66ـ کیمبلپور** ، همانجا . سدهٔ ۱۱ھ . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱٤۲) .

**67ـ هزاره** ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . جلد ۲ ، از سورهٔ مریم آیت ۱۰ و به آخرین آیت سورهٔ صافات پایان می یابد ، آغاز : قال رب اجعل لی آیه ، قال مستأنفه است ، رب اجعل لی مقول قول است ، معنی اینست گفت زکریا ای پروردگار من ، ٤۱۶ ص ۲۹ س (پرفسور اختر راهی) .

**68ـ هزاره** ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . جلد ۱ . از حمد تا آیت ۱۷ سورهٔ انعام است . آغاز افتاده : و برای بودن تسمیه داخل سورتی تمسک بدان کرد و تمسک بدو صحیح نبوده زیراچه قول مذکور از باب تشبیه موکد است ، . ۵۹۰ ص (پرفسور اختر راهی) .

69- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم رحمانیه : نستعلیق پخته و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . از سورهٔ اعراف آغاز می شود و به آیت ۲۳ سورهٔ هود پایان می یابد ، آغاز : المص . کتاب انزل الیک . المص ، بعضی اسم سوره و بعضی اسم قرآن دانند ، و بعضی از متشابهات پندارند ، سلف بتأویل آن مشغول شدند . و خلق تأویل کردند ، ۳۸۹ ص (پرفسور اختر راهی) .

70- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . جلد ۳ ، از سوره ص تا الناس است ، آغاز : سوره ص . مکی ست . امام زاهد بخاری (رح) هشتاد و هشت آیه گفته و نزد بعضی مفسران دیگر عدد آیات بربود و نه رفته ، هشصد و سی و دو کلمه و سه هزار ، ۳٤۸ ص (پرفسور اختر راهی) .

71- پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه، ۱۷ : نسخ خوش تاریخ یاد نشده ، در فهرست نگارنده قاضی شهاب الدین دولت آبادی یاد شده ، ولی در ص ۱ و ص پایان که عکسش در دست هست نامی از نگارنده برده نشده ، آغاز : سوره ص مکیه و هی ثمان و ثمانون آیه . سوره ص مکیه . امام زاهد بخارایی (رح) هشتاد و هشت آیه گفته و بعضی مفسران دیگر در عدد آیات بر بود رفته ، هشتصد و سی و دو کلمه ، سه هزار و شست و نه حرف گفته اند . بعضی سه هزار و هفتاد حروف گفته اند . سورهٔ نظم با سورهٔ صافات آنستکه افتتاح سورهٔ صافات بذکر توحید بود و افتتاح سوره ص در حکایت کفار و شکایت از کفار ، ۵۸۳ ص (سید سعید الله) .

72- پشاور ، مسره دارالعلوم الاسلامیه ۱۷ : خوش خط ، تاریخ یاد نشده باستی همان شمارهٔ پیشین باشد (مولوی عبدالرحیم ۱ : ۸) .

73- پیشاور ، پشتو اکادمی ۴۳۹ : نستعلیق ، بی تاریخ ، جلد ۲ ، آغاز یک برگ افتاده : کم حبریه در محل نصب . . . ، ٥٦٤ ص (استاد رضا همدانی) .

● 8 - تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم : مفسر طاهری .

از عماد الدین ابوالمظفر طاهر شهفور (شاهفور) (م ۴۷۱هـ/۱۰۸۰م) فرزند محمد اسفراینی . از پشتیبانی نظام الملک طوسی (م۴۸۵هـ/۱۰۹۲م) برخوردار بود .

پیش از آغاز تفسیر چهار «فصل» است : ۱- اندر فضلت ترجمه کردن قرآن و وجوب آن در برخی احوال ، ۲ - اندر اعتقاد اهل سنت و جماعت اندر اصول دیانت ، ۳ - اندر معانی اسمای خدای ، ٤ - اندر بیان ترجمهٔ برخی از صفات وی . نخست ختصاص هر سوره را فشرده می نویسد ، شمار آیتها و جزو ها و حروف و مکی یا مدنی بودن ، خواص خواندن سوره . سپس آیتی می آورد . و ترجمه ی لفظی می کند ، آنگاه به تفسیر آیت می پردازد و خلاصه و مقصود هر آیت را روان گزارش می کند .

آغاز : الحمد لله الذی خلق السماوات والارض . . . سپاس و ستایش مر خدای را که آن خدای جل جلاله بیافرید . . .

(ن.ک. پیشگفتار چاپ «التبصرة فی الدین و تمییز الفرقه الناجیه من الفرق الهالکین» به عربی از ه‍ .و ، چاپ بغداد ، کوثری ، که در آنجا نادرست آمده ، که این کتاب چاپ شده است - مشار ، عربی : ۱۵٦ - برگل ۱ : ۱۰۷ ش ٤ - استوری ۱ : ۳ س ٤ - کشف الظنون ۱ : ۲٦۸ «تاج . . .» - هدیة العارفین ۱ : ٤۳۰ - نسخه ها ۱ : ۹ که در آنجا مایه دیگری نیز یاد شده - نفیسی ۱ : ۱۱۷ که در آنجا نام وی را شاهفور بن طاهر بن محمد و در ۲ : ۷۲٦ دو گونه نامی که از وی ثبت شده ، یعنی شاهنور بن طاهر و طاهر بن محمد را یاد کرده است و می افزاید نام وی طاهر و شهفور (شهپور) لقب او بوده است) .

74 - اسلام آباد ، گنج بخش ۵۲۵ : ثلث ، سدهٔ ۹-۱۰ ه‍ . نسخهٔ کهن با آرایشهای زرین . آغاز در دیباجه افتاده : آفریده است . و بعد بس آسمان که هرچه جز او خدای است آن را اول هست از یرا که . . . نام کتاب در دیباجه آمده . نسخه می رسد به آیت ۱۱۱ از سورهٔ یوسف ، ۱۱۲۰ ص . (گنج ۱ : ۱) .

9 - تاج القصص و : انس (انیس) المریدین و روضه المجلس .

بایستی از ابو نصر احمد بن محمد بن نصر بخارای ارفجی ، شاگرد ابو القاسم محمود بن حسن جیهانی باشد ، که «انس المریدین» (ن.ک. همین فهرست ۷) را که ساخته ی استاد دشگفته‌ی او بوده ، در شهر بلخ ، به سال ٤۷۵ه‍/۱۰۸۳-۲م . تحریر کرده است .

داستانهای پس از آفرینش جهان و زمین و آسمان و دیگر آفریده‌ها ، داستان پیامبران از آدم تا حضرت محمد(ص) سپس خلفا ، که با کشتن حضرت علی(ع) را در نسخه ها دیده ام . با سرنبد های «فصل» بی شماره . در دیباجهٔ نسخه هایی که من از آن دیده ام نام کتاب «تاج القصص» بدون نام نگارنده و یا نگارندگان آمده است . ولی به قرینهٔ دیباجهٔ «انس المریدین» بایستی از همان بخاری - جیهانی باشد .

در چهار نسخهٔ گنج بخش «انس المریدین» در «تاج القصص» بدینگونه ادغام شده است، که چون «تاج القصص» به فصل ابراهیم و سپس یعقوب می رسد ، «انس . . .» را که دارای دیباجه ای جداگانه همراه با نام جیهانی به عنوان نگارنده و شاگردش بخارای به عنوان محرر است ، و نظم دیگری دارد و در ٤۰ «مجلس» است ، جای داده شده است . و پس از پایان «مجلس» ٤۰ بار دیگر رویهٔ «تاج القصص» دربارهٔ دیگر پیامبران پیشین دنبال می شود .

آغاز : الحمد لله الذی توحد بالملکوت و تعذر بالجبروت ، وهو الذی لایموت (۱٤ سطر بعد) . سپاس و ستایش براستی آفرین بتمامی مر خداوند جهان آفرین (۱۲ سطر بعد) . اما بعده ، بدانکه هیچ درجتی و منزلتی و رتبتی نیست در دنیا .

(ن.ک، برگل ۱ : ۱۰۹ ش ۵ F «انس . . .» که نام نگارنده را احمد بن احمد آورده) .

77 - اسلام آباد ، گنج بخش ٤۰٤ : نسخ خوش کهن ، سدهٔ ۹ه‍ * هر دو بخش را دارد : ۱ - «تاج القصص» ، آغاز پیش از داستان آدم افتاده (ص ۱-۲٤۸) ، ۲- «انس المریدین . . .» در ٤۰ مجلس ، نام نگارندگان : جیهانی و شاگردش بخاری و سال تحریر

۵٤۷۰هـ . و نام «انس . . .» (نه انیس . . .) و نسخه ی «تکملة اللطایف . . .» در دیباجه آن آمده است . انجام در میانهٔ «مجلس» ۳٦ افتاده (ص ۲٤۹-۵۰۸) . (گنج ۱ : ۹) .

**78 - اسلام آباد** ، همانجا ۸۰۷۳ و ۸۰۷٤ : دو جلد به یک خامه ، نسخ خوش ، عبدالکریم ، ۲٤ ع ۲/۹۹۱هـ . آغاز برابر نمونه ، و بطور کلی برابر نسخهٔ ۸۰۵۹ و ۵٤۲٤ این کتابخانه . هر دو بخش را دارد : ۱- «تاج القصص» با دیباجه که در آن نام کتاب «تاج القصص» آمده ولی از هیجک جیهانی و بخارای نام برده نشده ، ۲- «انس المریدین...» نام کتاب «انس . . .» نه (انس . . .) و نام جیهانی و بخارائی و تاریخ ۵٤۷۰هـ . در دیباجه آمده است . و پس از ٤۰ مجلس پوست دوباره به صورت «تاج القصص» در می آید ، ۲۵٦+۲۹۲ص .

**79 - اسلام آباد** ، همانجا ۸۰۵۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز در دیباجه ی «تاج القصص» یک صفحه افتاده ، انجام در قصه ی «قتل علی بن ابی طالب» افتاده . تحریر نسخه برابر است با ۵٤۲٤ همین کتابخانه : ۱- «تاج القصص» (ص ۱-۱٦۰) ، ۲- «انس المریدین . . .» (ص ۱٦۰-۲۳۲) که پس از ٤۰ مجلس بار دیگر به روش «تاج القصص» در می آید . (گنج ۳ : ۱۳۲٦) .

**80 - اسلام آباد** ، همانجا ۵٤۲٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، هر دو بخش را دارد : ۱- «تاج القصص» که نام آن بدون نام نگارندگان در دیباجه آمده است ، ۲- «انس المریدین» (نه انس) که پس از ٤۰ مجلس بار دیگر به داستان پیامبران بروش «تاج القصص» می پردازد و می رسد به «قصهٔ تزویج زینب» ، ۱۲۷۸ ص . (گنج ۱ : ۱۱) .

**81 - کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷-۹٤۷/۱ : نسخ ، رجب ۹۹٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ۹۷٦هـ . (موزه ۱ : ۱۹ - نوشاهی : ۲) .

**82 - هزاره** ، کهلابت ، مفتی عبدالسبحان : نستعلیق زیبا ، عنوانها به شنگرف ، سدهٔ ۱۱هـ . با تاریخ خرید ۳ محرم ۱۲٤۹هـ . آغاز برابر نمونه ، نام کتاب در دیباجه تاج القصص آمده ، ۳۰۰ص (محمد اسرائیل کان الله له) . گفته نشده که «انس المرید . . .» را دارد و یا نه .

**83 - لاهور** ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : نستعلیق جلی ، تاریخ یاد نشده ، ۲۳۲ص . از اول و آخر افتاده ، (اسم کتاب بر ص ۲۳۰) (دکتر ظهور الدین احمد - سید عارف نوشاهی) .

## ● 10- تأویل آیت وهو معکم ، واینما تولوا

**از خواجه باقی بالله نقشبندی (نگارندهٔ «تفسیر سورهٔ اخلاص» و جز آن) . در دیباجه گوید : این کلمه چندی ست در تأویل کریمهٔ وهو معکم اینما کنتم و کریمهٔ اینما تولوا فثم وجه الله به اشاره بعضی از ارواح طیبه که زبان از اظهار آن خجل، ساختم . به نثر آمیخته به نظم . تحریری از این رساله و نه**

همهٔ آن ، به نقل از «برکات الاحمدیه» معروف به «زبده المقامات» در «کلیات باقی بالله» (ص ۱۶۹-۱۷۲) چاپ شده است .

**آغاز :** پاک است خداوندی که به فیض اقدس خود اشیاء را در عرصهٔ ظهور آورد . . . اما بعد ، این کلمه چندیست در تأویل کریمهٔ وهو معکم .

**85ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۶۴۱۴ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ۱۰۴۶ (نه ۱۰۶۴) ، (ص ۱۲۳-۱۲۸) مجموعه رساله های او) .

**86ـ اسلام آباد** ، همانجا ۲۹۰۸ : نستعلیق خوش ، نیراسون ۱۱۰۹ هـ . (ص ۲-۱۳) مجموعه رساله های او) در فهرست شناخته نشده (گنج ۲ : ۶۷۸) .

## 11- تأویل آیتی من کلام الله

از **شاه داعی شیرازی** ، نظام الدین محمود بن الحسن الحسنی ، متخلص به **داعی** . در دیباچهٔ کلمات او ، که به روزگار خودش گرد آمده است (نسخهٔ ۸۴۹ گنج بخش) نام کامل وی چنین آمده است . و اینکه در ۸۶۵هـ . (۱۴۶۰-۶۱م .) که به پنجاه و پنج سالگی رسیده بود ، آنچه در عرض چهل سال تقریباً از نوشته هایش باقی مانده بود را گرد آورده است . از اینجا زایش او ۸۱۰هـ ./ ۱۴۰۸-۷م . بدست می آید و . ن . ک . «شجریه» از همو در همین بخش ، که در آنجا زایش او ۸۱۱هـ . بدست آمده است . وی پس از فراگرفتن دانشهای روزگارش به گروه شاه نعمت الهی پیوست ، و از مرشد الدین ابو اسحاق بهرانی (م ۸۵۱هـ/۱۴۴۷م) خرقهٔ طریقت پوشید . و تا پایان زندگی در شیراز به وعظ و ارشاد و نگارش پرداخت و در ۲۲ ح ۸۷۰/۱هـ/۱۴۶۵م در گذشت . وی به فارسی و عربی و لهجهٔ شیرازی می سرود . و از نوشته هایش بر می آید از اهل سنت و جماعت و به شدت دوستار خاندان پیامبر (ص) بوده است .

تفسیر عرفانی آیتی (نه دو آیت) است ، به نثر آمیخته به نظم و سرنند های «نکته» . تفسیر آیت : خلق سبع سماوات ومن الارض مثلهن . . . که می گوید «در معنی این آیت آنچه تعلق به عربیت می دارد مفسران گفته اند ، اما اینجا به ذوق اهل دل کلمه ای نوشته شود» .

استوری ، برگل و نفیسی و صفا از این اثر نام نبرده اند .

**آغاز :** الحمد لله الذی خلق السماوات والارض وجعل الظلمات والنور . . . و بعد . (ن . گ . نفیسی ۱ : ۳۱۱ که زندگی او را (۸۱۵هـ ./۲-۱۴۱۳م- شیراز ۸۶۹هـ ./۴-۱۴۶۵م .) گفته است - ذریعه ۹ : ۳۱۴ «دیوان داعی» - فرهنگ سخنوران : ۲۰۲ - نسخه ها ۲ : ۱۷۹۴ (فهرست راهنما) و ۵ : ۳۷۹۴ (فهرست راهنما) - صفا ٤ : ۳۳۳ تا ۳۴۲ زندگینامه و منابع و نام آثارش : دیوان او شامل چند بخش و هر یک به نام ویژه ای ، ستهٔ داعی که شش مثنوی ست و ۱۷ رساله در نثر- گنج ۱ : ۴۰۳ تا ۴۲۳ «رسایل شاه داعی» .

**87 اسلام آباد** ، گنج بخش ۸۴۹ : نستعلیق خوش ، ش ۶۹ مجموعه رساله های او ، نوشتهٔ ۸۸۲-۸۹۵هـ . (ص ۶۵۸-۶۶۲ هامش) ، آغاز برابر نمونه . (گنج بخش ۱ : ۱۱ ، ۴۲۲) .

### ● 12- تبجیل التنزیل

از ناصر الدین محمد ابو منصور دهلوی ، بن سید محمد علی بن فاروق علی بن حیدر علی ، قاضی پرگنه سکتهور ، از سادات ترمذ . که در پایان سدهٔ ۱۳ه . و آغاز ۱۴ه . از دانشمندان اهل مناظره با اهل کتاب بوده ، و در سال نگارش «علمای هند» ۱۳۰۵ه/۷-۱۸۸۸م . شصت و چهار ساله بوده است .

در آن از «هدایت المسلمین» چاپ لاهور ۱۸۶۸ (۴-۱۲۸۵ه .) یاد کرده است . در دیباچه میگوید : مضامین این تفسیر از هیچ تفسیر قدیم و جدید استنباط نشده ، و روایات رضعی و قیاسی را در آن دخلی نبوده است . و آن را بر سه اصل ساختم : ۱- تنها از احادیث معتبر و اکثر از «صحیحین» بهره‌گیرم ، ۲- از آیات ملهمهٔ دیگران (کتابهای آسمانی دیگران) بهره گیرم تا شکی نماند ، ۳- تنها به مسایل ضروری پردازم .

در استوری ، برگل از آن یاد نشده .

**آغاز :** قال رسول الله (ص) مفتاح کل کتاب تبارک الذی انزل الفرقان علی عبده . . .

(ن . ک . علمای هند : ۲۳۲ زندگینامه و نام ۲۸ اثر او ، از آن میان همین کتاب ، که می گوید «زیر تالیف» است) .

**88-** اسلام آباد ، گنج بخش . ۶۸۲ : نستعلیق ، نیمه یکم سدهٔ ۱۴ه . آغاز برابر ، نسخه در همان سورهٔ بقره تا تمام می ماند ، ۳۶۶ ص (گج ۱ : ۱۲) .

### ● 13- تحفة المؤمنین

از لعل بیگ . تفسیر منظوم قرآن است ، ۱۲۹۱ .

**89-** ملتان ، سید عباس حسین شاه گردیزی : آقای سبحی تاریخ ۱۲۹۱ه . را نگونه ای یاد کرده اند که بدست نیامد سال نظم است و یا کتابت (کتابخانه ها ۱ : ۱) .

### ● 14 - تخبیر الکلام

از سیف الملة والدین عماد الاسلام والمسلمین الاسرنگی (شاید اسفرنگی) ، که در هفتاد و هشت سالگی ، به سال ۶۶۰ه/۱-۱۲۶۲م . نگاشته است .

در جایی از نگارنده و تفسیرش اثری نیافتم . دور نیست که سیف الدین اسفرنگی (۵۸۱-۶۶۶ه/۱۱۸۵-۱۲۶۶م) باشد . که خود گفته : مرا مادر پس از تاریخ هجرت ـ به سال پانصد و هشتاد و یک زاد (پیشگفتار چاپ دیوانش : ۲۹) . هر چند در همان پیشگفتار (ص ۳۴) آمده «تنها اثری که از سیف در دست هست دیوان شعر اوست ، و ذکر هیچ اثر نثری از او دیده نشده است ، اما خود سراینده چند جا یاد آور شده که در نثر هم قوی دست بوده است ، و نثرش کمتراز شعرش نبوده است». باز به همین چند سطر سر آغاز نسخه نگاه کنیم که در آن می گوید که در اثر پیری «قریحت و قاد را استعداد تألیف الفاظ و انشای معانی نمانده» و این می رساند که در گذشته داشته است .

خانم دکتر زبیده صدیقی که دیوان اسفرنگی را بررسی کرده است ، در پیشگفتار پیشگفته

(ص ۱۰) می گوید در تمام دیوان او آیات و تلمیحات قرآنی بسیار کم است ، و از چند تا بیش نیست» و بیغز ایم عنوان «عماد الاسلام والمسلمین» نیز برای سیف اسفرنگی دیده نشده است .
آغاز : برابر برگشمار ۳ ورق افتاده : اگرچه این ضعیف برگشته حال را ، سال از هفتاد و هشت درگذشته بود ، و قریحت و قاد را استعداد تالیف الفاظ و انشاء معانی نماند . . .
(ن.ک. کشف الظنون ۲ : ۱۰۴۳ ، ۱۰۴۰ «اللباب فی النحو» از تاج الدین محمد اسفراینی (م۶۸۴ه.) - صفا ۲ : ۷۹۴ تا ۷۹۸ «سیف اسفرنگی» - نفیسی ۱ : ۹۳ و ۲ : ۷۱۹ .

**90** - **پشاور** ، جهنگی ، مذهبی کتبخانه ، مولوی وردگ ۷۰۲ : عبدالرحیم بن محمد بن أحمد بن مسعود بن سلمان بن داود ، اواخر رجب ۶۶۲ه . آغاز دست کم چند سطری افتاده ، ۴۹۰ص ۱۵س (میر سجاد حسین کاظمی)

● **0 - تحفة العاشقین** : مصباح العاشقین

● **15 - تذکره**

از میر **کرامت علی حیدر آبادی** قادری . به سال ۱۲۶۰ه/۱۸۴۴م . و خود گوید «مصمم شده که چند آیات کریمه منتخب نموده ، با امثله و قصص و احادیثی که مطابق آن باشند ترجمه ساخته تا بر اصحاب روزگار بند و نصایح آن آسان نماید» .
آغاز : الحمد لله الذی جعل الشمس ضیاء والقمر نوراً ، والصلاة علی ... اما بعد ، میگوید... میر کرامت علی الحید آبادی القادری .

(ن.ک. مشار ، مولفین ۵ : ۵۴ «سیرة المحمدیه والطریقه الاحمدیه» به عربی از محمد کرامت علی موسوی دهلوی مقیم حیدر آباد) .

**91** - **کراچی** ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق و عربیها نسخ ، سدۀ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۵۷۰ص ۱۳س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● **0 - ترجمۀ قرآن** : فتح الرحمان

● **0 -ترجمۀ قرآن** :

از نام بردن ترجمه های ناشناخته ، به دلیل کثرت خود داری کردم .

● **16 - تفسیر آیت الهاکم التکاثر**

ناشناخته .

آغاز : بسمله . الهاکم التکاثر . مشغول کرد شمارا ، و از ذکر خدای باز داشت شمارا بسیاری مال و جاه و عزت و شأن خود ، تا در جمیع عمر خود ، در حسرت مال دنیا می گذرانید و عمر عزیز ضایع میکنید بطلب مال دنیا و دوستی آن .

**92** - **اوچ** ، بمخدوم سید شمس الدین گیلانی ۶۲۹ : نستعلیق خوش، سدۀ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۴۲ص (پرفسور الله دتا چودری) .

● 17 - تفسیر آیت انما الصدقات

از ناشناس . در تفسیر آیت صدقه و زکات و مصارف آن .

آغاز : بسمله . قوله تعالی انما الصدقات الی آخره . بدانکه این آیهٔ کریمه نزد جمیع فقها و مجتهدین و مفسرین و ائمهٔ دین در بیان مصارف زکات است ، در تفسیر احمدی .

93 - اسلام آباد ، گنج بخش . ۷۲۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آبدیده ، نامجدول ، ۱۸ص (گنج ۱ : ۲۱) .

● 0 - تفسیر آیت بسمله : تفسیر بسمله .

● 18 - تفسیر آیت تلک الرسول

از میر روشن علی ولد مولوی شیر علی ، حنفی . برای محمد رفیع الدین خان نامور جنگ عمدة الدوله .

آغاز : حمدله . اما بعد میگوید خادم علمای حنفی میر روشن علی ولد مولوی شیر علی ، که این چند سطری ست ، در بیان تفسیر . . .

49 - خیر پور ، کتابخانهٔ عمومی ۲۹۷/۱۶ روش : نستعلیق خوش ، محمد نقی ، ۱۲۸۳هـ آغاز برابر نمونه ، ۲۰ص (سید خضر نوشاهی) .

● 19 - تفسیر آیت علی العرش استوا

از نور محمد بن قاضی عبدالخالق نوشهرائی (نوشهره : سرحد پاکستان ) زنده در ۱۳۰۹هـ/ ۱۸۹۲-۱م .

آغاز : بعد حمد ایزدی و ثنای بر گزیده ذات سرمدی ، میگوید بنده . . . نور محمد بن جناب قاضی عبدالخالق صاحب نوشهرائی چونکه تحریر محرره جناب .

95- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه ی عالیه علمیه ، پیر محب الله شاه راشدی : نستعلیق ، دهۀ یکم سدهٔ ۱۴هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 20 - تفسیر آیة الکرسی

از کاشفی بیهقی ، نگارندهٔ «مواهب علیه» که پس از این خواهد آمد . و شاید این یک بخشی از همان «مواهب علیه» و یا «جواهر التفسیر» او باشد .

96 - لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۹۳۱/۲ : نوشتهٔ سید حیدر . ج۲۷ ۱۰۷۵/۲م (۱۶۶۵م) (بشیر حسین ۱ : ۵) .

● 21- تفسیر آیت کل شیئی هالک الا وجهه

از شاه نعمت الله ولی کرمانی ، نور الدین نعمت الله بن عبدالله (حلب ۷۳۱هـ/ ۱۳۳۱ - سماهان ۸۳۴هـ/ ۱۴۳۱م .) . تفسیری ست عرفانی از آیت : کل شیئی هالک الا وجهه ، به نثر آمیخته به نظم : هر شیئی دو وجه دارد به ظاهر و معنی ، روح کل و نفس کل باقی ، و جزوی فانی .

آغاز: قال الله تعالی، کل شیئی هالک الا وجهه. هر شیئی از اشیاء ممکنه درو دارد، وجهی به صورت دارد و وجهی به معنی...

(ن. ک. ذریعه ۹: ۱۲۱۵ - برگل ۱: ۱۲۹ ش F ۲۱، R ۱۷ - استوری، ش ۱٤ - زندگانی و آثار شاه نعمت الله، دکتر نور بخش - مشار، مولفین ٦: ٦۳۰ - نسخه ها ۱: ۲۵ که منابع دیگری را نیز نشان داده است و ۲: ۱۰۹۰ - نفیسی ۱: ۱۸۷ و ۲: ۷۵۳ زندگینامه و فهرست آثارش که از این رساله بدین نام یاد نکرده است - ذریعه ۹: ۱۲۱۵ «دیوان نعمت الله».

**97-** اسلام آباد، گنج بخش ۹۵۵: نسخ، سدهٔ ۱۰ه. (ص ۱۳۳ - ۱۳٦)، آغاز برابر نمونه، نا تمام.

**98-** اسلام آباد، همانجا ۹۵۵: این رساله بار دیگر در همان مجموعه (ص ۲۵۹ - ۲٦۳) آمده است (گنج ۱: ۲۲، ۲: ٦۳۷).

● **0- تفسیر آیة النور:** رسالة النور

● **22- تفسیر آیة النور:** شرح الصدور

از شیخ **عبدالحق دهلوی** (۹۵۸ - ۱۰۵۲ه./۱۵۵۱-۱٦٤۲م.) فرزند سیف الدین ترک بخارایی. متخلص به حقی. در تفسیر آیت «الله نور السماوات والارض...».

آغاز: الحمد لله الذی نور السموات والارض بنوره.

(ن. ک. برگل. ۱: ۱۷۹ ش F ۵۳، R ۳۹ - استوری، ش ۲۷ - ریو ۲: ۸٦۳ - علمای هند: ۱۰۹ که در آنجا آمده: می گویند تصنیفاتش خرد و کلان از صد پیش است - فرهنگ سخنوران: ۱۰۹ - حیات شیخ عبدالحق دهلوی، خلیق احمد نظامی، که ٦۰ اثر چاپی و خطی او را نشانی داده است - تذکرهٔ قادریه: ۱۵۲ تا ۱٦۱ - نفیسی ۱: ۳٦۹ که ضمن نام ٦۳ اثر وی از «شرح الصدور بتفسیر آیة النور» او یاد کرده - فقهای هند ٤:۲۰٦ تا ۲۷٦ زندگینامه و فهرست تفصیلی آثارش، از آن میان «شرح صدور، تفسیر آیت النور» - مشار، مؤلفین ۳: ۷٦۸ که نام و نشانی ۱۳ اثر چاپی او را داده - رود کوثر: ۳٤۳ تا ۳۸۹ - خزینه ۱: ۱٦٤ که مرگش را ۱۰۵۱ه. نوشته).

**99-** سرگودها، وان میانه، میان فضل الهی رانجها: ش ۳ مجموعه همراه: ۱- خلاصة المعارف، ۲- مرج البحرین (محمد شفیع، مجله الزبیر، ویژه نامه (۱۹٦۷م°): ۲۸۹).

● **23- تفسیر آیت نور السموات والارض**

از ناشناس. تفسیری ست صوفیانه: الله نور السماوات والارضین، مثل نوره کمشکاة... که آیت را پاره، پاره آورده تأویل می کند.

آغاز: بدانکه نور چیزی ست که ظاهر باشد به ذات خود، و اشیاء به او ظاهر شوند، ونور اسمی ست از اسماء الله، به اعتبار قوه ظهور او.

**100-** اسلام آباد، گنج بخش ۳۰٤۳: نستعلیق ریز پخته، با تاریخ ۹۳۹ه. به همین خامه در مجموعه (ص ۲۳۰-۲۳۷).

● **24- تفسیر آیة و کلمة القاها الی مریم** : روحیه
از شاه نعمت الله ولی کرمانی ، (که یاد او در «تفسیر آیت کل شیئی : ۱۹ .» گذشت) ، فسیری ست عرفانی از آن آیت و نیز کل شیئی ها لک الا وجهه ، ونفخت فیه من روحی . و به طور لی دربارهٔ روح ، روح عیسوی ، روح در لاهوت ، معنی حیات ، بقای روح انسانی به بقای حق ، نوم که برزخ حیات و ممات است ، ساعت (قیامت) بعد د حضرات خمس است : در هر آنی قیامتی بنماید - نا در پایان این سخن فرماید، موت طبیعی .
بهتر می بود در بخش عرفان می آمد ، ولی به تبیعت دیگران در این بخش آورده شد .
آغاز : و کلمة القاها الی مریم و روح منه ، روح عیسی و ارواح مهیمه و عقل اول فایضند از حق .
(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۶ و ۲ : ۱۰۹۵ - برگل ۱ : ۱۲۹ ش ۲۱ F ، ۱۷ R - استوری ۱ : ش ۱٤) .
**102**- اسلام آباد ، گنج بخش ۹۰۰ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ه. (ص ۱۳۸-۱٤۳) ، آغاز برابر نمونه .
**102**- اسلام آباد ، همانجا ۹۰۰ : همان خامه ، این گفتار بار دیگر در همان مجموعه (ص ۲٦٤-۲٦۹) آمده (گنج ۱ : ۲۳ و ۲ : ۲۳۷) .

● **25- تفسیر انا فتحنا**
از شیخ الهداد . (تسبیحی) .
**103**- کندیان ، میانوالی ، خانقاه سراجیه ، ابو الخلیل خان محمد : تاریخ و نشانی بیشتر داده نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱٦٤) .

● **26- تفسیر بسمله** : آیه بسمله .
از ناشناس . که صوفی و از پیروان شیخ عبدالقادر جیلانی بوده است . ترجمه و شرحی ست از یک متن عربی با این سر آغاز : اما البسملة الموسومة به ام الامام . فهی ایضا علی قسمین . قسم منها ما یتعلق بالذات و هو البسم ، و قسم منها ما یتعلق بالصفات و هوالرحمان الرحیم . و برای توضیح مطالب خود از اشکال دایره ها بهره برده است : دایره هایی کشیده و خطی درمیان آنها و توضیحات . و در ترقیمه آمده : تمام شد تفسیر بسمله در اثبات وحدة وجود .
در برگل و استوری از آن یاد نشده است .
آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، این چند سطور است در بیان ارجاع عقاید و عبادات اهل ملل عشره بحقایق الهیه، تا در مشاهده حقیقت الحقایق نمای هرکس را در آنچه هست مفتوح فرموده . . .
(ن . ک . اته : ۱۵۸ که دیگری ست)
**104**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۷۰ : نسخ خوش ، نور محمد ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه (ص ٥٦-٦۲) (گنج ۱ : ۲۳) .

● **27- تفسیر پارهٔ عم** ، منظوم
از سراینده ای با تخلص و یا نام رضا . که در پایان تفسیر بیشتر سوره ها نام خود را آورده

است : پایان سورۀ عم (نبا) : رضا خاکیا را بروز شمار ـ چه خوش برگزیده خداوندگار ـ تو ای خاکی از خاک سرمدار ـ بکن سجدۀ شکر پروردگار . . . و در پایان (کورت) : رضا خواهد از دل رضای خدا ـ به جان راضی ست از قضای خدا ـ و در پایان (مطففین) : به فضل الهی رضا شاد باش ـ ز قید غم جرم آزاد باش . و در پایان (انشقاق) : خدایا رضا را به روز جزا ـ بکن نر لب ، لب ازکوثر مصطفی : و در (ناس) . مفسر حسین در این باب گفت ـ در معنی نغز و دلچسپ چست .

از عطار ، مولوی بلخی ، سعدی ، تفسیر «بحر الحقایق» ، «کشاف» ، «تفسیر زاهد» ، «فصول عمادی» نام برده است. وگویا «تفسیر چرخی» نگاشته پیراسون ۸۰۱ھ/۱٤٤٦ ، را زیر نظر داشته است . چه بارها ازوی نام برده است . از آن میان در سورۀ (فیل): و یعقوب چرخی لویسد چنان ـ که ابابیل بدنام آن طایران . و در (قریش) : و یعقوب چرخی که در سفته است ـ معانی آیت چنین گفته است .

تفسیری ست منظوم از نبا تا ناس ، کوتاه در حد و کیمیت «تفسیر چرخی» و گاهی حکایتهای را آورده است . آغاز سورۀ والتین : به انجیر و زیتون قسم می خورد ـ خدایی که جانها به تن پرورد ـ به انوار گوید شرح و بیان ـ ز تخصیص این هر دو بخشد نشان .

**105**ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۷٤٤۷ : نستعلیق خام ، سدۀ ۱۲ھ. با یادداشت احمد ۱۳۲۱ھ. آغاز افتاده : درختان بسی در گلستان نگر ـ به انبوه پیچیده بر همدگر . . . . از اوایل نبا است تا پایان ناس (نه کوثر) ، ۲۳۸ ص ، موریانه زده (گنج : ۳۷) .

● **0**ـ **تفسیر پارۀ عم** : ریاض القدس

● **28**ـ **تفسیر پارۀ عم** : بحر مواج

از قاضی شهاب الدین دولت آبادی . شاید بخشی از «بحر مواج : ۱۰» او باشد .

**106**ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳٤۸۳/٤۰۸ : تاریخ یاد نشده ، با مهر سلطان محمود بن سلطان ابراهیم شرق جونپور ، ۱۲۲۲ (۱۸۰۷م.) (بشیر حسین ۱ : ٤) .

● **29**ـ **تفسیر پارۀ عم** : مواهب علیه

از کاشفی بیهقی . از «مواهب علیه» ی او بیرون کشیده شده است. که گویا برای مکتب خانه ها و آموزش تفسیر قرآن ، به صورت جداگانه ای در آورده اند .

آغاز : آورده اند که چون حضرت رسالت پناه (ص) دعوت آشکار کرد ، و قرآن بر خلق خواند ، و به روز قیامت بیم فرمود . . . عم یتسائلون . از چه چیزی می پرسند کافران . عن النباء العظیم . از خبر بزرگ یعنی قرآن . الذی هم . آن خبری که ایشان . فیه مختلفون .

**107**ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۲۳ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۱ھ و نونویس ۱۳ھ. آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۳) .

**108**ـ اسلام آباد ، گنج بخش ٤۹۰۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۲ھ آغاز برابر ، ۲۰٤ ص .

**109**ـ اسلام آباد ، همانجا ۷۷۰ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ھ. ، ۹۸ ص .

110- اسلام آباد ، همالجا ٦٤٧٤ : نسخ و نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲هـ آغاز کمی افتاده ، انجام نیز افتاده ، ۱۱۸ ص (گنج ۱ : ۲٤) .

111- لاهور ، عمومی پنجاب ۱٦۳۱ ، ۲۹۷ (۲) : نسخ ، پایان سدۀ ۱۲هـ ، ۱۰۱ برگ . (عباسی ۱ : ٦٤) .

● 30- تفسیر پارۀ عم

ناشناخته . نسخه‌ها یکی نیستند .

112- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٠٤۳ : نسخ پخته ، سدۀ ۱۰هـ تفسیر مفصل و آمیخته به نظم و گاهی حکایتها ، چیزی به مانند «تفسیری چرخی» ولی مفصل تر از آن . لطایف التفسیر روض الجنان ، تفسیر طبری نیست . در آغاز سوره ها محل نزول و شمار آیتها و حروف یاد شده . آغاز افتاده : . . . سورة والناعات . مکی ست و چهل و شش آیت است ، و صد و هفتاد و نه کلمه است و هفتصد و پنجاه و سه حرف است . روایت کرده است امیرالمؤمنین(رض) از حضرت سید عالم (ص) که او فرمود هر که بخواند سورۀ والنازعات را (پس از ٥٤سطر) والنازعات . سوگند از ما بجماعتی از فرشتگان مرگ یعنی نه عزرائیل و به اعوان و تابعان او . . . ، ٥٧٨ ص (گنج ۱ : ۲٥) .

113- گجرات ، کتابخانۀ جدید ، عبدالعزیز تبسم قریشی : خوشخط ، سدۀ ۱۱هـ (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۱۹) .

114- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰۲۹/۲٤ : نوشته ٥ جلوس عالمگیر ، ۱٤ ذیحجه ۱۰۷۲هـ (۱٦٦۲م) در قصبه اندور (بشیر حسین ۱ : ٤) .

115- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۹٦۸ : نسخ و نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲هـ آغاز : سبب نزول این آیه . . . ، آغاز سوره نبا برابر «مواهب علیه» است ولی آن نیست . آغاز نازعات : والنازعات غرقاً . سوگند از حضرت ما بدستهای تیر اندازان که در غزا با نیت غزا کمالرا غرق میکنند غرق کشیدن کمان است . والناشطات نشطاً و سوگند بر تیرهایی که از دست غازیان در کمان . . . ، ۱۱۲ ص (گنج ۱ : ۱۹٦۸) .

116- ملتان ، جهانیان ، چک R. ۱۱٤/۱ ، الله بخش اسد نظامی : نستعلیق ، غلام مصطفی ، ذیحجه ۱۲۷۰هـ آغاز افتاده : آنحضرت است که میگوید . یا او پیغمبر است . . . ، ۱۱٤ ص (سعید الظفر لوشاهی) .

117- اسلام آباد ، گنج بخش ٥٨٤۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد یوسف ، متوطن تریلی علاقه نترالی ، ۲۹ع۲/۸/۱۳۰هـ تفسیری ست صوفیانه . آغاز : مخفی نماند که عبارت عالی بشارت نظم قرآن مجید ، که هر حرفی از آن دریایی ست ژرف ، حامل بسی جواهر شگرف ، متضمن انواع معانی غریب . . . ، (ص ۲-۱٤۹) (گنج بخش ۱ : ۲٤) .

118- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰ : نستعلیق پخته ، تاریخ یاد نشده ، تفسیر پارۀ عم است ، آغاز : عم یتسائلون . یعنی از چه چیز میپرسند . عم در مدارک بحذف الف و در معالم التنزیل بحذف نون و الف آورده اند ، و گویند که نون را حذف در میم و حذف

الف نیز در میم شده است . عن : از . النباء : خبر . العظیم : بزرگ . الذی : آن چیزیکه . هم : ایشان . فیه : در آن . مختلفون : مختلفالند ، یعنی اختلاف کندکان الد ، ۴۴۴ ص (سید سعید الله) .

119- پیشاور ، ریکارد آفس ۱۳۸ : نستعلیق ، بی تاریخ ، آغاز : عما یتسائلون عن النباء ... سیعلمون . عم در اصل عمن ما بوده است ، نون عن با میم ماء استفهامیه مدغم شده است ، و الف ما محذوف گشته است ، تحقیقاً لکثرة الاستعمال فی الاستفهام . و این چهار بحرور متعلق است به یتسائلون . و قوله . عن النباء العظیم محذوف ، معنی این است که از چه چیز عظم میپرسند یکدیگر را این کافران ، پس می پرسند از چیزی عظم ، آنکه ایشان در آن چیز اختلاف کنند کانند . . . ، ۱۹۱ ص (سید حسین مجتبی رضوی) .

120- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۰۱۹/۹۶۷/۲ : تاریخ باد نشده .

121 - لاهور، همانجا ۳۹۶۱/۹۰۹/۲ : تاریخ یاد نشده «تفسیر برخی از سوره های پارهٔ عم» است (بشیر حسین ۱ : ۵) .

## 31- تفسیر پارهٔ عم ، منظوم

از پیر محمد . سرودهٔ ۱۰۶۸ هـ/۷-۱۶۵۸م. (ن . ک . طب پیر : طب منظوم در همین فهرست ، که تشابه در نام هست)

آغاز : آفرین و سپاس و حمد و ثنا - از ازل تا ابد سرزند ، سزد بخدا - که به هر دو جهان ز روی قیاس - نیست کس جز خدا سزای سپاس .

122- ملتان ، شاه عباس گردیزی ۷۸ : نستعلیق خوش ، لعل بیگ ، برای امیر نور شاه در بهاولپور خاص ، ۴ رجب ۱۲۹۱هـ آغاز برابر نمونه ، ۶۲۴ ص ۱۵ س (دکتر زبیده صدیقی) .

## 32- تفسیر پارهٔ عم ، منظوم

ناشناخته .

123- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۵۹۱/۲/۵۶۸ : نوشته ۲۴ ذیقعده ۱۲۷۳هـ (۱۸۵۷م.) (بشیر حسین ۱ : ۵) .

## 33 - تفسیر چرخی

از یعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد ، غزنوی چرخی نقشبندی (چرخ آبادی ست بر سر راه کابل به غزلین) ، در شیراز می زیسته ، و در پیرامون ۸۵۰/۱۴۴۷م . در گذشته است . (ن.ک. برگل ، که سال ۸۳۸هـ/۵-۱۴۳۴ را و به نقل از «طبقات شاهجهانی» ۸۵۱هـ/۸-۱۴۴۷م. را یاد کرده ، و نفیسی همین تاریخ را برای نگارش تفسیر و مرگ او آورده است). وی در تفسیر آیت و رتل القرآن (سورهٔ مزمل) از رؤیای صادقهٔ خود در شهر بخارا در ثمانین و سبعمائه یاد می کند که موجب پرداختن به این تفسیر شده است و این سن بسیار او را می رساند .

تفسیر سورهٔ فاتحه و ملک (تبارک) تا پایان قرآن (فاتحه + پارهٔ ۲۹ و ۳۰) است و نه

همهٔ قرآن (ن.ک. نسخه ها و برگل ، که در هر دو نادرست همهٔ قرآن آمده است) . تفسیر ست له کوتاه و نه چندان بلند ، آمیخته به نظم . و درمیانه حکایتهایی : «قصهٔ یونس» در سورهٔ ملک و «قصهٔ صالح» ، «قصهٔ لوط» و «حکایت امام فخر رازی» در الحاقه .

و از هموست : تائیه ، انسیه ، حورائیه (=جمالیه) ، شرح اسماء الله ، ابدالیه .

آغاز : لک الحمد یامن بیده الملک وهو علی کل شیئ قدیر ، والصلاة والسلام علی جمیع الانبیاء والمرسلین خصوصاً . . . اما بعد ، فیقول . . . یعقوب بن . . . التمس منی زمرة من الاحباب آن اکتب لهم تفسیر الفاتحه و سورة الملک الی آخر الکتاب . . .

(ن.ک. برگل ۱ : ۱۳۳ ش F۲۳ ، R۱۸ ، استوری ۱ : ش ۱۵ ـ کشف الظنون ۱ : ٤٦۱ تفسیر یعقوب ـ هدیة العارفین ۲: ٥٤٦ ـ مشار، ج۲ : ۱۳۸۸ «تفسیر بی نقطه» که چهار چاپ آن را زیر این نام آورده است در حالی که این تفسیر «بی نقطه» نیست ـ «نی نامه» استاد خلیلی : ۱۰۳ که زندگینامه و آثار او را پژوهش کرده ـ رشحات : ٦٥ ـ نفیسی ۱ : ۲٦٤ و : ۷۷۸ ـ نسخه ها ۱ : ۱۹ که منابع دیگری نیز یاد شده ـ پیشگفتار چاپ ابدالیه ، از محمد ندیر رانجها .

123 ـ هزاره ، کهلابت ، مفتی عبدالسبحان : نسخ خوش ، سدهٔ ۸-۹ھ . آغاز در سورهٔ حمد افتاده : المغضوب علیهم. نه خشم گرفته بر ایشان بعد از یافتن راه راست ، از رویای صادقهٔ خود در شهر بخارا (۷۸۲ھ) یاد میکند ، با مهر عبدالله قادری ، ۳۰۳ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

124 ـ هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیهٔ مجددیه ، قاضی محمد صدر الدین : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۹٤ص ، ۱٦ س (مولانا محمد اسرائیل کان الله له).

125 ـ هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیهٔ مجددیه ، قاضی محمد صدر الدین : بهار مانند ، سدهٔ ۱۰-۹ھ . آغاز برابر نمونه ، تا ص ۱۰۰ روی آیتها خط شنگرفی ست ، ٤۰۰ص ، ۱٥س (مولانا محمد اسرائیل کان الله له) .

126 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۹۰۹ : نسخ خوس ، سدهٔ ۹-۱۰ھ. آغاز برابر نمونه ، ٤۷۸ص (گنج ۱ : ۲٦) .

126 ـ پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰ ب : نسخ خوس، ایوب بن شیخ توکل ارجاکتی، ۹٤۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤۳٤ص (محمد اسرائیل کان الله ـ مولوی عبدالرحیم ۱ : ۷).

127 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ٤٦٤۸ : نسخ و نستعلیق پخته ، ۹۷٦ھ. آغاز تا پیش از سورهٔ عم (نبا) افتاده ، ۳۰٥ص .

128 ـ اسلام آباد ، همانجا ۹۷۹ : نسخ خوش ، فیروز بن مولانا محمد ، ۲۳ شعبان ۹۸۲ھ. خطبه را ندارد ، ٤٦٤ص .

129 ـ اسلام آباد ، همانجا ٤۳۹٦ : نستعلیق پخته ، حواجم یار بن نختمش الکوفنی ، ۹۸٦ھ. آغاز دو برگ افتاده ، ۱۸۰ص .

130 ـ اسلام آباد ، همانجا ۱۷۳ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤۳۲ص .

131 - اسلام آباد ، همانجا ۵۳۲٦ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۱۲ص .

132 - اسلام آباد ، همانجا ۴۰۹ : نسخ و نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰ھ . آغاز در تفسیر بسمله پیش از سورهٔ حمد افتاده ، ۲۰٦ص (گنج ۱ : ۲٦-۲۷) .

133 - راولپنڈی ، گولڑه شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۹٦ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

134 - اٹک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، آقای افضل الدین : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۳٦ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

135 - لاهور ، دارالعلوم اسلامیهٔ رحمانیه : سدهٔ ۱۰ھ . (تسبیحی کتابخانه ها : ۲۰٦) .

136 - شیخوپوره ، شرقپور ، میان جمیل احمد شرقپوری : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ھ . (تسبیحی، کتابخانه ها : ۳۴۴) .

137 - اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۴۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰-۱۱ھ. آغاز و انجام کمی افتاده ، ۳۱۲ص. (گنج ۱ : ۲۷) .

138 - اسلام آباد ، گنج بخش ٦۴۹۳ : نسخ پخته ، یک شنبه ۳ ۱۰۳ھ . آغاز افتاده ، ۲۹۰ص .

139 - اسلام آباد ، همانجا ۳۲۵۷ : نسخ خوش، محمد امین بخاری ، معروف به واحد العین، ۱۰۳۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۱۳ص (گنج ۱ : ۲۷) .

140 - لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۱۸۸/۱۸۳ : نوشتهٔ روح الله بن نذیر بیگ ، رمضان ۱۰۷۱ھ . (اپریل ۱٦٦۱م) . (بشیر حسین ۱ : ۱) .

141 - پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۲۲ : نسخ و نستعلیق خوش ، ملا عبدالرسول بن شیخ نعمت الله نوشهره نور غلتان ، ۵ ذیقعده ، یک شنبه ۱۰۸۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۴۵۸ص، ۱۵س (پرفسرر امتیاز حسین) .

142 - پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۳۱۴ : نستعلیق و نسخ خوس ، احمد خان یادگاری ، ۱۴ محرم ۱۰۸۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۰۱ص ، ۱۷س (پرفسور امتیاز حسین) .

143 - کویته ، عبدالرحمان براهوئی هده : نسخ و نستعلیق ، ملا الهداد ولد حاجی علاء الدین عرف بهشتی ، ساکن کایتهی ، جمعه ۱۰ شعبان ۱۰۹۴ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۵ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

144 - اسلام آباد ، گنج بخش ۴۲۴۱ : نسخ و نستعلیق شکسته آمیز ، غلام محمد ، ذیحجه ۱۰۹۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۵۷ + ۴ص (گنج ۱ : ۲۷) .

145 - اسلام آباد ، گنج بخش ۱٦۱۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . از روی نسخه ای نوشته شده که آغازش افتاده بوده ، ۳۷۰ص .

146 - اسلام آباد ، همانجا ۵۳۳۹ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز در سورهٔ فاتحه و انجام در فلق افتاده ، ۳۳۲ص (گنج ۱ : ۲۸) .

147 ـ هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه رحمانیه ۲۸۴ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۰۹ص (پرفسور اختر راهی) .

148 ـ اتک ، مکهد کتابخانه مولانا محمد علی : نستعلیق ، سدۀ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۴ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

149 ، شیخوپوره ، شرقپور ، کتابخانه میان جمیل احمد مجددی : نسخ ، سدۀ ۱۱ھ . آغاز : حمدله عبدالله بن عباس ، ۴۰۰ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

150 ـ اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، افضل الدین : نستعلیق سدۀ ۱۱ھ . آغاز : بدان ای عزیز که عبدالله بن عباس (رض) شاه مفسران روایت ، ۴۱۲ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

151 ـ اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، افضل الدین : نستعلیق سدۀ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۶۸ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

152 ـ شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۵۶ : نستعلیق و نسخ ، سدۀ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۲۸ص (سید خضر نوشاهی) .

153 ـ کویته ، مولانا محمد هاشم جان مجددی : از سدۀ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۳۶ص (پرفسور محمد اقبال مجددی) .

154 ـ اسلام‌آباد ، گنج بخش ۱۰۷۸ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۱-۱۲ھ . آغاز برابر ، ۴۰۰ص .

155 ـ اسلام آباد ، همانجا ۷۹۹۲ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۱-۱۲ھ . آغاز برابر ، انجام چند سطری افتاده ، ۴۰۶ص . (گنج ۱ : ۲۸) .

156 ـ قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانه همدانی ، آقای سید محمد طرب شاه همدانی : نسخ و نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۱ - ۱۲ھ ، آغاز برابر نمونه ، ۲۶۰ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

157 ـ سرگودها . بهلوال، مولانا قدرت الله : نستعلیق و نسخ ، نجم الحسن بن سبط الحسن شیرازی ، سدۀ ۱۱-۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۵۸ص (محمد نذیر رانجها) .

158 ـ لاهور ، مسلم مسجد ، مکتبۀ خاور ، محمد حلیم : نسخ خوش ، ۱۱۱۱ھ . آغاز برابر ، ۱۸۰گ (سید عارف نوشاهی) .

159 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۳۴۶۷ : نستعلیق پخته ، ۱۱۲۲ھ . (ص ۳-۳۷۹) ، آغاز در تفسیر بسمله افتاده (گنج ۱ : ۲۸) .

160 ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۹۸۹/۴۹۹۹ : سید قادر بخش ترمذی ، ۳۰ صفر ۲ فرخ سیر (۱۱۲۶ھ/۱۷۱۴) ، انجام افتاده (بشیر حسین ۱ : ۲) .

161 ـ کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۷-۳۷۱ : نستعلیق ، ابراهیم ، ۱۱۲۳ھ . ۳۹۶ص (نوشاهی : ۳) .

162 - اسلام آباد ، گنج بخش ۷۰٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، ملا عصمت الله . قریه ریکی، سلخ ج۲/۱۱۲۸ھ . آغاز برابر ، ۲۶۱+۷ص (گنج ۱ : ۲۸) .
163 - گوجرانواله، جامعة العربیه : نستعلیق ، آیتها نسخ ، ۱۱۳۲ھ . آغاز برابر (پرفسور اختر راهی) .
164 - گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری ۵۱۲ : نستعلیق پخته ، ۱۱۵٦ھ . آغاز برابر ، ۳۷٦ص (پرفسور احمد حسین قلعه داری) .
165 اسلام آباد ، گنج بخش ۷٤۵۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص۱۹-۲٦۰) ، در فهرست گنج (۱ : ۲۵ و ۱ : ۳۲) به عنوان «تفسیر پارهٔ عم» و «تفسیر سورهٔ فاتحه» آورده شده بود (گنج ۱ : ۲۵ و ۳۲) .
166 - اسلام آباد ، همانجا ۱۳٦۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده . . . . بسمله. عبس . رو ترش کرد محمد(ص) . . . ، در فهرست به نام «تفسیر پارهٔ عم» آمده (گنج ۱ : ۲٦) .
167 - اسلام آباد ، همانجا ۳۵۰۷ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز و انجام افتاده ، در فهرست نا شناخته مانده ونادرست‌گفته شده «تفسیر چرخی» نیست، ۵۳۰ص (گنج ۱:٤۱) .
168 - پیشاور ، غلجی کندر خیل ، میان محمد جان رئیس مدرسه .حمایت اسلام : نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ۰ ٦۰٦ص ، ۱۲س (میر سجاد حسین کاظمی) .
169 - کراچی ، موزه ملی N.M. ٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . تا سورهٔ فلق است ، ۳۲٦ص (نوشاهی : ۱۳) .
170 - سرگودها ، بهلوال ، مدرسهٔ علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : جوید تا ازیشان باشد . رباعی : تا در طلب جوهر کافی ، ۲۸٤ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
171-ملتان ، جهالیان، چک R. ۱۰/۱٤ ،کتابخانه الله بخش اسد نظامی : نسخ، سدهٔ ۱۲ھ ، آغاز برابر ۲۱۸ص (سید سعید ظفر نوشاهی) .
172 - لاهور ، رحمان پوره ، محمد شریف البدر : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر، ۲۵۹ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
173 - کویته ، پشین ، محمد صدیق صاحبزاده شفیق : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر . ۳۱۷ص (دکتر انعام الحق کوثر) .
174 - اسلام آباد ، گنج بخش ٦۲۷۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . آغاز یک صفحه افتاده (گنج بخش ۱ : ۲۹) .
175 - شیخوپوره ، نارنگ منڈی ، جنڈیاله کلسان ، محمد شفیع الراعی : نستعلیق و نسخ ، عبدالصمد بن عبدالرب ، ۱۹ صفر ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . آغاز برابر، ۳۹۰ص (نعیم اختر مجددی) .

176 - رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینه میر ، میر سید زاهد حسین ۱۰۰: نستعلیق ریز ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . آغاز برابر ، ۲۱۴ص (دکتر الله دتا چودری) .

177 - شیخو پوره ، نارنگ منڈی ، کتابخانهٔ شاهیه ، علی حق شاه : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . آغاز برابر ، ۰۰۰ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

178 - سرمه دانی ، شیخوپوره ، کتابخانهٔ ضیاء العلوم : نوشتهٔ ۱۲۰۸ھ . همراه رساله های دیگر (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۳۹) .

179 - سرگودها ، جهاوریان ، عطا الرحمان کهوکهر : نستعلیق خوش ، عبدالله بن رحمت بخش ، ۱۲۱۰ھ . آغاز برابر ، ٤٨٤ص ، ١٤س (محمد نذیر رانجها) .

180 - لاهور ، شش محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله بک بایندر : نستعلیق و نسخ ، سید احمد بن ملا محمد اسلم . ساکن کوه بیراه قریه ملکمیر ، سلخ رجب ۱۲۳۶ھ . آغاز برابر ، ٦١٨ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

181 - سرگودها ، بهلوال ، رب نواز ، للیانی : نستعلیق خوش ، محمد حیات ، ۱۲٤۲ھ . در مسجد شور کوت ، آغاز برابر ، ۲۸۲ص . (محمد نذیر رانجها) .

182 - گوجرانواله ، سندی هوان نادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، محمد درویش ولد میان عبدالله جیو ، در «پیکو» . ۱۲٤۵ھ . آغاز برابر ، ۲٤٦ (نعیم اختر قمر مجددی) .

183 - شیخوپوره ، ظفر وال ، حکیم الله یار علایی : نستعلیق و نسخ ، آصف بیگ ، ۱۲۵۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸۱ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

184 - لاهور ، رحمان پوره ، محمد شریف البدر : نستعلیق ، محمد رفیع بن عصمت الله ، ع ۱/۱۲۵۳ھ . آغاز برابر ، ۲٦٩ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

185 - اسلام آباد ، گنج بخش ۷۲۸۵ : نستعلیق ، سکسته آمیز ، میان عبدالله ، ۱۲۵٤ھ . ۲۱۰ص .

186 - پیشاور ، اکوڑه ختک ، نوشهره ، کتابخانه رحیمیه ۱۰۰ : نستعلیق و ذیحجه ۱۲۵٤ھ . آغاز برابر ، ۲۰۵ص (سید سجاد حسین کاظمی) .

187 - اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۱۲ : نسخ و نستعلیق پخته ، ۲۲ ذیحجه ۱۲۵۷ھ . آغاز برابر ، ۱٤۲ص (گنج ۱ : ۲۸) .

188 - سرگودها ، مولوی فضل الله شاه صاحب : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، منشی پریم پرشاد ، ۱۸۹۹ب (۱۲۵۸ھ .) پاس عبدالرزاق ساکن دیویداس پور ، آغاز برابر ، ۳۱٦ص ، ۱۸س (محمد نذیر رانجها) .

189 - اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰٦۵ : نستعلیق پخته ، برهان الدین قادری خلف میان سجانقلی شیخ الاسلام . . . ، ۱۲٦۲ھ . آغاز برابر ، ۳۰۸ص .

190 - اسلام آباد . گنج بخش ۱۹۸۰ : نسخ و نستعلیق پخته ، ۱۲۷۰ھ . آغاز برابر ، ۳۸۲ص .

191 ـ **اسلام آباد**، همانجا ۴۵۹۳ : نستعلیق پخته، خواجه سلطان بخاری، غرهٔ رجب ۱۲۷۱ھ. آغاز برابر، ۳۵۶ص (گنج ۱ : ۲۸).

192 ـ **پیشاور**، اکوڑه خٹک، نوشهره، کتابخانه رحیمیه ۱۰۹۸ : نستعلیق، محمد عالم، جمعه چاشت ذیحجه ۱۲۷۱ھ. در موضع پرهند، آغاز برابر، ۳۲۷ص. (میر سجاد حسین کاظمی).

193 ـ **کراچی**، موزه ملی N.M. ۱۹۷۳-۲۴۱ : نستعلیق، مصطفی بن میر سد قاسم، شوال ۱۲۸۱ھ. بدون دیباچه، ۴۶۹ص. (نوشاهی : ۳).

194 ـ **گجرات**، احمد حسن احمد قلعه داری ۶۱۸ : نستعلیق خوش، دو نویسنده، دو مین : محمد عبدالکریم بن مولوی فضل احمد قلعه داری برای عزیزان، ج۲/۱۲۷۱ھ. ۲۷۴ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری).

195 ـ **پیشاور**، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۲۶۰/۷۳۷ : نستعلیق، عبدالرحمان ولد متعان آخونزاده، ۱۲۷۳ھ. آغاز افتاده : در حدیث آمده است که یک درم که ظالم بظلم گیرد . . . ، ۳۵۶ص (میر سجاد حسین کاظمی).

196 ـ **سرگودها**، بهلوال، نوان کوت، غلام سرور صاحب : نسخ و نستعلیق، عبداللطیف قادری، ۱۲۷۹ھ. آغاز برابر، ۴۹۸ص. (محمد نذیر رانجها).

197 ـ **میانوالی**، کندیان، کتابخانه سعدیه، مولانا ابو الخلیل خان محمد صاحب، خانقاه سراجیه : نسخ پخته، خادم العلما مسکین ولد عطا محمد نجار، ساکن حویلی دیوان، دهلی، ۲۷ رمضان ۱۲۸۹ھ. آغاز برابر، ۳۸۸ص. (محمد نذیر رانجها).

198 ـ **اسلام آباد**، گنج بخش ۲۷۴۸ : نستعلیق خام، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر و میرسد به «تبت»، ۱۵۶ص،

199 ـ **اسلام آباد**، همانجا ۵۶۶۸. نستعلیق خام، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر، ۳۴۴ص.

200 ـ **اسلام آباد**، همانجا ۲۰۹۳ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر، ۲۵۸ص (گنج ۱ : ۲۹).

201 ـ **لاهور**، شیش محل، محمد بشیر لدهیانوی، الباله بک بائیند : نستعلیق عبدالله الولایتی بن پاینده محمد روپستاقی، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز : آغاز می کنم بنام خدای . . . ، ۴۰۳ص (نعیم اختر قمر مجددی).

202 ـ **دیره اسماعیل خان**، معظم خان کتابفروش : نستعلیق خوش و نسخ در متن، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر، ۴۵۶ص. (محمد نذیر رانجها)،

203 ـ **گجرات**، دالیه، کتابخانه حکیم محمد اکبر خان : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز افتاده : سوی آن نیز دید . . . ، ۸۸ص (سید خضر نوشاهی).

204 ـ **جیر پور**، پیر کوٹھ، مدرسهٔ راشدیه : نستعلیق. سدهٔ ۱۳ھ. از سورهٔ ملک تا ناس است، ۳۳۸ص (سید خضر نوشاهی).

205 - رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینه میر سید زاهد حسین ۱۰۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر ، ۲۲۸ص (دکتر الله دتا چودری) .
206 - راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر ، ۲۲۰ص . (پرفسور ملک محمد اقبال) .
207 - پیشاور ، دانشگاه ۱۰ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳هـ . از سورة القیمة تا الم نشرح را دارد ، ۲۵٦ص (پرفسور امتیاز حسین) .
208 - پیشاور ، نوشهره ، مهربان شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . ق . آغاز : بنده همه اعضای خود را به عبادت مشتغل . . . ، ۳۲۰ص (میر سجاد حسین کاظمی) .
209 - لاهور ، نسبت روڈ ، دیال سنگه ۲۱۷ : نستعلیق ، ملا محمد و اخند فرید ، آغاز سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر ، ۲٤٦ص (هاشمی ، صدیقی ۱ : ۲۰) .
210 - سرگودها ، محمد رفیق صاحب : علی احمد پسر برکت علی ، ۱۳۲۱هـ . آغاز برابر ، ٦۸۲ص . (محمد نذیر رانجها) .
211 - لاهور ، کتابخانهٔ الریاض ، جی - معین الدین : نسخ تفسیر سوره فاتحه و سورهٔ مزمل . انجام افتاده ، ۳۲ص . (دکتر ظهور الدین احمد ، سید عارف نوشاهی) .
212 - پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۲۱ : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر ، ٤۱۲ص ، ۱۳س (پرفسور امتیاز حسین) .
213 - پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۰ : نستعلیق و نسخ خوش، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده: بترسید و از وی آمرزش خواهد بیامرزد . سوره القیمه . . . ، ۲۵٦ص ، ۱۳س (پرفسور امتیاز حسین) .
214 : سرگودها ، وان میانه ، آقای میان فضل الهی رانجها : تاریخ یاد نشده (محمد شفیع، مجله الزبیر ، ویژه نامه کتابخانه ها ، ۱۹٦۷م : ۲۹۳) .

- **تفسیر حسینی** : مواهب علیه
- **تفسیر درواجکی** : لطایف التفسر
- **تفسیر زاهدی** : لطایف التفسیر
- **34 . تفسیرزرنگار** : تفسیر سورهٔ یوسف

از مولانا معین الدین احمد الواعظ (تسبیحی) ، ن.ک. «احسن القصص : تفسیر نقره کار : ۱») .

215 - ملتان ، کلگشت ، سید عون حسین ارسطو جاهی : نسخ خوش ، ۹۸۷هـ . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۳۰) .

- **35- تفسیر سنا**

از خواجه سناء الله (سنه شاه) خراباتی (۱۲۲٤ - گویا ۱۲۹۷هـ/۱۸۰۹-۱۸۸۰م) . نیای او بنام سید عبدالرحمان بلبل شاه در اوایل سدهٔ هفتم هـ. از ترکستان به کشمیر آمده است ، وی در

طنگاه سرینگر کشمیر زاده شده ، در یازده سالگی بدنبال یک قحطی از کشمیر به جمون کوچ کرده است. سی سال در این شهر بوده ، جهانگردی بسیار کرده و خود در «جهان نامه» گوید در ایران با دختر ناصر الدین شاه به مشاعره نشسته است . در ۷۳ سالگی در جلال پور ضلع گجرات درگذشته است . (در برکل از وی نام برده نشده است) .

تفسیری منظوم است که در آغاز منابع نظم خود را یاد میکند . و آیتها را بدلخواه خود میگزیند و به تفسیر آنها میپردازد.

آغاز : (ج ۲) : ابتدا بر بسم الله کرد جان - از زبان و ز قلم گشته روان - هست بسم الله سرتاج قرآن - موج اول خاسته از بحر جان .

و از هموست در این فهرست : ۱- بحرالانوار ، (مثنوی) ، ۲- تحفة الزمان (مثنوی) ، ۳- تذکرة الکاملین ، پنج گنج (مثنوی) ، ٤- تذکرة الواصلین ، آثار الواصلین (مثنوی) ، ٥- تصدیق الایقان ، پنج گنج محمد ، جنت الاعلا (مثنوی) ، ٦- تفریح المجالس (مثنوی) ، ۷- تفریح المجالس (ادب) ، ۸- تفسیر سنا (همین کتاب) ، ۹- جنات نعیم (مثنوی) ، ۱۰- جنت الاسرار ، شرح گلشن راز (مثنوی) ، ۱۱- جنت العارفین (عرفان) ، ۱۲- جنت العارفین (مثنوی) ، ۱۳- حقیقت الاسلام ، حق الاسلام (عرفان) ، ١٤- حقیقت الافعال (مثنوی) ، ١٥- حقیقت الاولیاء (مثنوی) ، ١٦- خرد - نامهٔ خراباتی (مثنوی) ، ۱۷- خلاصة الاسرار (مثنوی) ، ۱۸- خلاصة التوحید ، خلاصة العرفان (عرفان)، ۱۹- درد نامه (مثنوی) ، ۲۰- دلیل الصادقین (سیر) ، ۲۱- دیوان خراباتی (دیوان) ، ۲۲- سبحات آفتابی در رد و هابی (عقاید) ، ۲۳- سراج الطالبین (عقاید) ، ٢٤- سراج الهدا ، شمع الهدا ، رحیما (شعر) ، ٢٥- سلسلهٔ فضلی (سیر) ، ٢٦- نیز سلسلهٔ فضلی (سیر) ، ۲۷- سماع العرفان (مثنوی) ، ۲۸- شمع العارفین، سجن الکافرین (مثنوی)، ۲۹- شجرهٔ نامهٔ خواجه سناء الله (سیر)، ۳۰- شمع الهدا ، پنج گنج (مثنوی) ، ۳۱- صراط مستقیم (مثنوی) ، ۳۲- عبرت نامه (مثنوی) ، ۳۳- عجیب التعبیر (خوابگزاری منظوم) ، ٣٤- کنز مجربات ، جنت الاعلا (مثنوی) ، ٣٥- گلبدن (مثنوی) ، ٣٦- گنج لا افنا (مثنوی) ، ۳۷- لغات و اصطلاحات (واژه نامه) ، ۳۸- للهی نامه ، لله نامه (مثنوی) ، ۳۹- مجمع البرکات (مثنوی) ، ٤٠- مغفرت نامه ، جنت الاعلا (مثنوی) ، ٤١- مفتاح الفتوح ، جنت الاعلا (عرفان) ، ٤٢- مهاراج نامه (تاریخ) ، ٤٣- نصرت نامه (مثنوی) .

(ن . ک : پیشگفتار چاپ نسخه های خطی خواجه سناء الله ، از آقای تسبیحی - شعرای کشمیر : ۲۲٦ - تذکرهٔ پنجاب ۱ : ۳۱۲) .

**216** - لاهور ، سید ریاض حسین شاه خراباتی : نستعلیق شکسته آمیز ، گویا سراینده ، در ص . ع . آمده «تفسیر سنا» جلد دوم ، آغاز برابر نمونه ، ١٥٦ ص (تسبیحی : ۲۸-۳۲) .

## ● 36- تفسیر سورهٔ اخلاص

از خواجه محمد باق بالله پسر قاضی عبدالسلام سمرقندی دهلوی نقشبندی (کابل ۹۷۲-۱۰۱۲ هـ/١٥٦٤-۱٦٠٣م.) . از کابل به سمرقند رفته ، پس از فرا گرفتن دانش به صوفیان پیوست ، جهانگردی کرده ایران و عراق را گشته ، به دهلی رسیده رخت آنجا افکنده است .

تفسیری ست عرفانی کوتاه . در «کلیات باقی بالله» ، در لاهور (ص ۱۶٤ - ۱٦٥) چاپ شده است .

«کلیات باقی بالله» گرد آوردهٔ ابوالحسن زند فاروقی و دکتر برهان احمد فاروقی و پیشگفتار یزدانی ، در ۱۹٦۷م. (تاریخ پیشگفتار) چاپ شده است . ٤+۲۵٦ ص . این مجموعه شامل ۱۲ رسالهٔ نثری و مثنویها و قطعه ها و رباعیهای اوست . بدینگونه : ۱- ملفوظات ، ۲ - مکتوبات، ۳ - رسایل و این یکی شامل: در بیان حقیقت نماز ، صورت نماز ، بیان توحید ، معنی اعوذ ، معنی بسمله و سورهٔ فاتحه ، بیان سورهٔ والشمس ، بیان سورهٔ اخلاص ، بیان سورهٔ فلق ، بیان سورهٔ الناس ، ترجمهٔ دعای قنوت ، بیان آیه وهو معکم اینما تولو ، شرح رباعیات (بنام سلسلة الاحرار) ٤- مجموعه سروده های او . و این یکی شامل : مثنوی قبل از زمان درویشی (۱۲۸ ب) ، مثنوی گنج فقر ، ساقینامه ، سلسلهٔ پیران طرایقت ، تاریخ پسران مبارک ، تاریخ تولد خواجه محمد عبدالله ، رباعیات و فرد ها .

استوری و برگل از کار های قرآنی وی یاد نکرده اند .

آغاز : این سوره را سورهٔ اخلاص برای آن گویند که از استماع این سوره ، بنده به آفریدگار از غبار شرک جلی و خفی خالص می گردد .

(ن . ک . گنج ۲ : ٦۲۲ «رسایل باقی بالله» - خزینه ۱ : ٦۰۵ - فرهنگ سخنوران : ۷۷- صبا : ۹۹ - پاکستان و هند ۲ : ۲۱۰ - نفیسی ۲ : ٦۷۱ که هیچیک از پنج منبع پیش از نگاشته هایش نام نبرده - مشار ، مؤلفین ۲ : ۸۷ - رود کوثر : ۱۹۰ تا ۲۱۱ .

**217**- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٤١٤ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ۱۰٦٤ھ. ش ۵ رساله های او (ص ۸۱-۸٤) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۰) .

**218**- اسلام آباد ، همانجا ۲۸۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، (ص ۲۳-۲۵) ، در فهرست ناشناخته مانده (گنج ۱ : ٤۰) .

**219**- کراچی ، مولانا محمد هاشم جان مجددی : نویسنده شاید مولانا محمد حسن جان مجددی ، ۱۲۸۱ھ. ش ۲ «کلیات» او . آغاز برابر . (پرفسور محمد اقبال مجددی) .

● **37- تفسیر سورهٔ توحید** : بیان سورهٔ توحید : رسالهٔ اخلاص : تفسیر قل هو الله

از شاه نعمت الله ولی کرمانی ، (که یاد او در «تفسیر آیت کل شیئی هالک ۱۸» گذشت) .

گفتاری ست در تأویل عرفانی سورهٔ توحید (۱۱۲ قرآن) . به نثر آمیخته به نظم . این گفتار در جلد یکم مجموعه رساله های او (ص ۱۲۷-۱۳۰) بکوشش دکتر نور بخش با عنوان «رسالهٔ قل هو الله» بچاپ رسیده است . و در نسخه ها به نام های بالا آمده است .

آغاز : هو لا اله الا هو ، اول مخارج حروف مخرج هاست . و آن ادخل حلق است ، بلکه ینبوع نفس . . . بیت . عارفان چون دم از قدیم زنند .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۸ «تفسیر سورهٔ توحید» و ۲ : ۱۰۹۵ - برگل ۱ : ۱۲۹ ش ۲۱ F۱۷ ، R «رسالهٔ اخلاص» و «تفسیر سورهٔ توحید» - استوری ، ش ۱٤ - نفیسی ۱ : ۱۸۸ و ۱۸۹ که در آنجا بگونه دو اثر یاد شده : «رسالهٔ قل هو الله احد» و «تفسیر سورهٔ اخلاص» .

220 - اسلام آباد ، گنج بخش ۹۰۰ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ه. آغاز برابر نمونه (ص ۹۸ - ۱۰۶) ، در نسخه به نام «رساله در بیان سورهٔ توحید» است (گنج ۱ : ۷ و ۲ : ۶۳۶) .

● **38- تفسیر سورهٔ الرحمان**

از ناشناس . (پارهٔ ۲۷ قرآن) .

221- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸-۶۰۲/۲ : نستعلیق ، (محمد عارف بن محمد هاشم ، ۱۱۰۷ه) ، آغاز یک برگ افتاده : و پس . . . سان عبدالله بن مسعود رض گوید . . . الرحمان علم‌القرآن، یعنی خداوند تعالی بخشنده نعمتهاست، آموختن قرآن محمد (ص) (ص ۴۹-۱۴۰)، تفسیر انصاری ، رازی ، مواهب ، منهج و نسفی نیست (نوشاهی : ۳) .

● **39- تفسیر سورهٔ عم**

ناشناخته .

222- سرمه دانی، شیخوپوره ، کتابخانهٔ ضیاء العلوم : نوشتهٔ ۱۲۷۲ه. همراه «خلاصهٔ کیدانی» (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۳۹) .

● **0- تفسیر سورهٔ فاتحه** : نتایج الحرمین

● **0- تفسیر سورهٔ فاتحه** : ریاض القدس

● **0- تفسیر سورهٔ فاتحه** : تفسیر عادلی

● **40- تفسیر سورهٔ فاتحه** : معنی بسمله و سورهٔ فاتحه

از خواجه **باقی بالله سمرقندی دهلوی** (که یاد او در «تفسیر سورهٔ اخلاص : ۳۱» گذشت) - تفسیری ست عرفانی ، در سه «وصل» (فصل) ، و با تفسیر بسمله آغاز می شود . در «کلیات خواجه باقی بالله» (ص ۱۰۰ - ۱۰۹) زیر نام «معنی بسمله و سورهٔ فاتحه» در لاهور چاپ شده است .

آغاز : بسمله . که در اوایل سور است پیش علمای حنفیه بجهت افتتاح قرائت است ، نه داخل قرائت ، و اگرچه بقول اصح داخل قرآن است .

223- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۴۱۴ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق، ۱۰۴۶ه ش ۲ رسایل او (ص ۵۴-۶۴) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۰) .

224- اسلام آباد ، همانجا ۲۸۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر ، (ص ۷-۱۴) ، در فهرست ناشناخته مانده (گنج ۱ : ۴۰) .

225- کراچی ، مولانا محمد هاشم جان مجددی : گویا نوشته مولانا محمد حسن جان مجددی ، ۱۲۸۱ه. ش ۱ «کلیات» او ، آغاز برابر . (پرفسور محمد اقبال مجددی) .

● **41 - تفسیر سورهٔ فاتحه** : الواضحه فی تفسیر الفاتحه

از **معین مسکین فراهی** (که یاد او در «احسن القصص : ۱» گذشت). در دیباچهٔ «قصص موسی» (ن.ک. همین بخش) از دو کار خود به نامهای «تفسیر سورهٔ فاتحه» و «الواضحه فی اسرار الفاتحه» یاد کرده است . ولی در هیچ یک از نسخه های زیر نام «الواضحه فی . . .» دست نیامد .

تفسیری ست از سورهٔ فاتحه به نثر آمیخته به نظم ، به نوشته‌ی ذریعه (۲۵ : ۱۲) ، در دو «صحیفه» است : ۱- دربارهٔ واژهٔ حمد ، ۲- دربارهٔ سورهٔ فاتحه و ترجمهٔ آن ، در هفت «اصل» .

و هر اصل در تفسیر یکی از هفت آیت آن سوره . و هر یک با سربند های «وصل» . ولی نسخه های زیر بخشهای گوناگونی دارند (به نسخه های آن توجه شود) . شاید فراهی املا می کرده و شاگردان در تحریر های خود آنرا به بخشهایی به دلخواه خویش تقسیم کرده اند .

آغاز ۱ : ربنا آتنا من لدنک رحمه ، و هیئی لنا . . . الحمد لله الذی زین مفارق عرایس نفایس المتعلمین بحلی . آغاز ۲ : اما بعد ، فان الله تعالی اکرمنا بکریم کتابه . . . العبد الضعیف . . . اعنی معین المسکین . آغاز ۳ : حمد و سپاس نثار بارگاه پادشاهی که امید گنهکاران (نسخه ها ۱ : ٦۷) .

(ن.ک. ذریعه ۳ : ۳۷ «بحر الدر» که در آنجا به نام «الواضحة فی اسرار الفاتحه» خوانده شده . و ۲۵ : ۱۲ به نام «الواضحة فی تفسیر الفاتحه» ـ برگل ۱ : ۱٤۱ ، ش F۲۹ ، R۲۳ «تفسیر سورهٔ فاتحه یا الواضحه فی تفسیر الفاتحة» که در آنجا بنا بر استنباطی نا درست از ذریعه ۳ : ۳۸ آن را در داستان موسی ! دانسته است ـ استوری ۱ : ش ۱۹ ـ نسخه ها ۱ : ٦۷ که با سر آغاز زیره آمده : حمد و سپاس نثار (نمونه ۳) .

226 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۱۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰-۱۱ هـ . در نسخه نامی از کتاب نیافتم . آغاز در دیباجه افتاده • نسخه آشفته است . گویا تنها ۱۳ «مجلس» را بیشتر ندارد ، و هر مجلس در چند «فصل» و «باب» : مجلس یکم در تعویذ، در یک «مقدمه» و پانزده «فصل» مجلس یازدهم در تفسیر مالک یوم الدین ، در یک «مقدمه» و دو «مقاله» و چهار فصل . مجلس دوازدهم در ایاک نعبد و ایاک نستعین ، در «مقدمه» و شش «فصل». مجلس سیزدهم در اهدنا الصراط المستقیم . نثر آمیخته به نظم، تخلص معین و معین مسکین در بسیاری از آنها آمده است ، ٤۹۸ص (گنج ۱ : ٦۸) .

227 ـ کویته ، مولانا محمد هاشم جان مجددی : نوشته محمد حسین ، ۱۱۹۹هـ . آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، در یک مقدمه و ۱۰ مجلس و هر مجلس در چند «فصل» ۲۰٦ص (پرفسور محمد اقبال مجددی) .

228 ـ سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : ثلث و تحریر ، مفتی غلام محیی الدین احمد حنفی قادری ، ۱٤٤٤/۱۲۸۰هـ . آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، بنام «تفسیر سورهٔ فاتحه» یاد شده ، ۹۹۰ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

229 ـ پیشاور ، بیرون آسیا گیت ، سید ایوب خان بنوری : نسخ ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، در یک مقدمه و پانزده «مجلس» و هر مجلس در چند «فصل» و هر فصل در چند «لطیفه» و «اسرار» و در پایان آن آمده : هر چه اکنون بر معین میرود معذور دار ـ کز شراب عشق فراوان ریختی . به نام «اسرار الفاتحه» یاد شده است ، ٤۰۰ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

230 ـ پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۹۹ب : نسخ خوش ، تاریخ یاد نشده ، انتخابی ست از آن (عبدالرحیم ۱ : ۲۲) . آغاز : الحمد لله الذی کشف الاستار عن وجوه فواید

فرايد القرآن المبين ، بتخليق افكار المفسرين . . . حمدی که شعاشع طوالع آن از مطالع بواطن . در آن آمده از «تفسیر شیخ معین» گزیده ام ، ١٧٩ص (سید سعد الله) .

● **42 - تفسیر سورهٔ فاتحه** : شرح فاتحة الکتاب

از شاه نعمت الله ولی کرمانی (که یاد او در «تفسیر آیت کل شیئی : ١٨» گذشت) . تفسیر و تأویلهایی ست عرفانی . نثر آمیخته به نظم . وی دست کم دو گفتار در تفسیر این سوره دارد .

آغاز : الحمد لله الذی نور قلوب اولیائه بانوار العرفان . . . بیت : فاتحه خوش بخوان و هم در یاب ـ این کلام مفتح الابواب .

(ن.ک. برگل ١ : ١٣٠ ، ش F٢١ ، R١٧ «شرح فاتحة الکتاب» - استوری ١ : ش١٤ - نسخه ها ١ : ٣٠ «تفسیر سورهٔ فاتحه و فضایل آن» با سر آغاز : پادشاه عالم و پروردگار بنی آدم ـ و دیگری «مفتاح الابواب فی شرح فاتحة الکتاب» با سر آغاز بالا - ریو ٢ : ٨٢٩ «شرح فاتحة الکتاب» .

**231** - اسلام آباد ، گنج بخش ٩٥٥ : نسخ خوش ، سدهٔ ١٠هـ . آغاز برابر نمونه (ص٣٩-٥٢) (گنج ١ : ٣٠ و ٢ : ٦٣٤) .

● **43 - تفسیر سورهٔ فاتحه**

چند تفسیر ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

**232** ـ اسلام آباد ، گنج بخش ٢١٩٠ : نستعلیق شکسته آمیز ، عزیز بن قاضی یاسمین انصاری ، ١٠١٣هـ . (نه سده ١٢هـ .) دربارهٔ اهمیت این سوره و هفت نام آن . سپس شمار حروف آن و تعبیراتی در آن باره ، آنگاه تفسیر ترجمه مانند آمیخته به نظم . در آن از «شیخ محقق خاوند سعید کابلی(رح)» نقل شده . آغاز : روایت چنین آورده اند که سید عالم حضرت محمد(ص) در مسجد مدینه نشسته بودند پس روی خود را طرف یاران کرده گفتند (ص١-٤) .

**233** - کراچی ، پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز : بسمله . این کتاب تفسیر الحمد است . در خبر است پیغامبر فرمود(ص) وقتی که گوید معلم برای کودک بسمله . . . ، ١٦ص ١٨س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

**234** - لاهور ، چاه میران ، کتابخانه پرفسور محمد اقبال مجددی : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ . ش ٣ مجموعه (ص٨٥-١٠٧) . آغاز : بدانکه سوره فاتحه کتاب الحکیم نازل است برالسنه عباد ، که او سبحانه و تعالی تعلیم فرمود بندگان خود را (سید عارف نوشاهی) .

**235** - کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق خوانا ، قاضی نبی بخش فقیر ، ج١/١٣٣٥هـ . آغاز برابر نسخهٔ دیگر این کتابخانه (سدهٔ ١٢هـ .) ، در یک جنگ ، ٦٦ص ، ١٢س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● **44 - تفسیر سورهٔ الفلق**

از خواجه باقی‌بالله (که یا او ۸ر «تفسیر سورهٔ اخلاص : ۳۱ گذشت) . تفسیری ست صوفیانه ، در «کلیات باقی بالله» (ص۱۶۵-۱۶۷) لاهور ، چاپ شده است .

آغاز : قل اعوذ برب الفلق . بگو پناه می‌گیرم به آفرید گار صبح . من شر ما خلق . از آنچه خلق کرده ، از جن و انس و سایر مخلوقات .

236 - اسلام آباد ، گنج بخش ٦٤١٤ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ١٠٦٤ه . ش ٦ «کلیات» او (ص۸۰-۸۹) آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۲) .

237 - اسلام آباد ، همانجا ۲۸۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه (ص۲۰-۲۸) ، در فهرست ناشناخته مانده (گنج ۱ : ٤٠) .

## 45 - تفسیر سورهٔ مزمل

از قطب الدین طاها قادری : فقیر باس و خداوند خویش شو طاها ـ مثال راه فقیری سریر شاهی نیست . در (دانش ، دانشگاه ۱۶ : ۲۷) از وی به ابو الحسن طاها بن جلال الدین مخدوم جهانیان حسینی قادری بخارایی لکتانوی یا خمرانوی یاد سده که در چهار شنبه ۱۲ع ۲/۱۰۸۰ه /۱۶۷٤م . درگذشته است . اگر این ناریخ درست ناشد ، پس وی فرزند جلال الدین مخدوم جهانیان (م۷۰۷ه/۱۳۸٤م) نیست .

نفسیری ست صوفیانه ، نثر آمیخته به نظم ، با سربند های «قول فقیر آنست» «حکمت آنست» .

آغاز : یا ایها المزمل . ای پیچیده خود را در چادری . در این خطاست ص حضرت رسالت پناه(ص) را . فقیر پر تقصیر و بدام هوا اسیر ، و بغایت چیست در تقریر ، سوخته آتش فراق و غرق شده در بحر اشتیاق .

(ن.ک. ، استوری ۱ : ۲۹ و ۱۲۱۰ - برگل ۱ : ۲۶۱ ، س۱۵ «تفسیر سورهٔ مزمل» از غلام جیلانی که این نیست) .

238 - سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نسخ ، غلام محیی الدین نمکساری ، ۱۳ ج ۱/۱۲۵۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۰ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

239 - لاهور ، دیال سنگه ترست ف۱۶۲۲ ، ۲۹۷م. ت : نستعلیق و نسخ ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه، نگارنده «طاها مخدوم صدر جهانیان» یاد شده . ۹۵گ (دیال سنگه ۳ : ۱۰) .

## 46 - تفسیر سورهٔ مزمل : توجه غوثی

از ناشناس ، که از تفسیر هایی بیرون کشیده و «توجه غوثی» نامیده است . (ن.ک. برگل ۱ : ۲۶۱ «تفسیر سورهٔ مزمل» از غلام جیلانی ، و صفحهٔ پسین آن از ناشناس) .

آغاز: بعد از حمد نا محدود منزل قرآن حمد ، و درود نا محدود . مهبط فرقان مجید . . . نموده می آید که این چند کلمه است در تفسیر سورهٔ مزمل ، که از بعضی تفاسیر استخراج نموده شده و موسوم گشت به توجه غوثی ، و وجه وی معلوم .

240 ـ فیصل آباد ، عبدالله پور ، مولوی محمد رمضان شوق : نستعلیق خوش ، احمد ، شوال ۱۱۳۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤٨ص (سید خضر نوشاهی) .

● 47 - تفسیر سورهٔ الناس : بیان سورهٔ الناس

از خواجه باقی بالله (که یاد او در «تفسیر سورهٔ اخلاص : ۳۱» : گذشت) • تفسیری ست عرفانی کوتاه . در «کلیات باقی بالله» (ص ۱۶۷ - ۱۱۹) زیر نام «بیان سورهٔ الناس» چاپ شده است .

آغاز : قل اعوذ برب الناس. بگو پناه می گیرم به آفرید کار ناس . ملک الناس، پادشاه ناس.

241 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ٦٤١٤ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ١٠٦٤ھ . ش ۷ «کلیات» او (ص٨٩-٩٤) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۳ و ۲ : ٦٢٢) .

242 ـ اسلام آباد ، همانجا ۲۸۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر (ص۲۸-۳۱)، در فهرست ناشناخته مانده (گنج ۱ : ٤٠) .

● 48 - تفسیر سورهٔ واقعه

از ناشناس ، که بایستی صوفی بزرگی با نوانایی بسیار در زبان فارسی باشد . تفسیری ست صوفیانه ، به نثر روان آمیخته به نظم بسیار ، که نمی گوید از من و یا از کیست . دیباجه افتاده .

در (گنج ۱ : ۳۳) گفته ام که شاید از سراینده ای با تخلص «خاکی» باشد ، که این واژه چند جا آمده است : کز چونی سر به هزیمت نبرد ـ صحبت خاکی به غنیمت شمرد ، در نظر دوباره که به نسخه کردم این گمان سست تر شد . چه جای دیگر گوید : قاسمی غیر خدا دل نتوان داد بکس ـ هر کجا هست خدا ، هست خدا خواهد بود . و با توجه به اینکه از امیر خسرو دهلوی ، مولوی بلخی (چونکه بی رنگی اسیر . . .) ، حافظ شیرازی (اگر آن ترک شیرازی . . . و : چه مبارک سحری بود . . .) و دیگران بی آنکه بگوید از کیست گواه آورده است ، و گاهی می گوید : بزرگی فرموده . چنانکه : بیزارم از آن کهنه خدایی که تو داری . . . که از جهانگیر (١٠١٤-١٠٣٧) دانسته شده است (ن.ک. گنج بخش ۲ : ۵۷۳ ، بیزاریه) نمی توان از سروده ها به نگارنده پی برد . و نیز در هیچ جای نسخه نامی از کسی و یا کتابی که بتواند راهنمایی باشد نیامده است .

(ن.ک. ایوانف ـ کرزن ٣٣٦ «تفسیر سورة الواقعه» از محمد بن سلطان خواجگی حسینی ، که در جلیسر نزدیک آگره ، در ١٠٨٣ھ/١٦٧٢م . برمبنای کتابهای بسیار صوفیان نگاشته است ـ با این سر آغاز : الحمد لله الذی اعطی زمرة المومنین . . . و چون در این هنگام که یک هزار و هشتاد و سه سال از هجرت گذشته . این فقیر خواجگی از خاک جلیسر . . . ـ برگل ۱ : ۱۹۲ ، F٦٨ ، R٥١ از خواجگی) .

کتاب ما جز آن است ، هر چند دیباجه را نداریم و شاید نام نگارنده و منابع کارش در آن برده شده باشد ، ولی در این متن در جای مانده هیچ کجا نام از کتاب و منبعی برده نشده است . و آنگهی تاریخ تحریر نسخهٔ ما ١٠٤٣ھ/١٦٣٤-٣م است .

243 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۵۱۷۰ : نسخ و نستعلیق پخته ، محمد مراد بن کوچک ، ۳

ذیقعده ۱۰۴۳ه . آغاز پیش از «مخلدون» افتاده : فقدرالحق گیرد و بگوید ابیات : ایجاز طلب نه علت آمد ـ نی مذهب و کیش و ملت آمد ـ شمشیر فنا در این نیام است ـ آن نور سیه در این مقام است . . . انجام : ندارم سر صحبت بیس و کم ـ اگر راست پرسی سر بی خویش هم . تم . . . ، ۱۰۸ص (گنج ۱ : ۳۳) .

● تفسیر سورهٔ والتین : تینیه

● 49 - تفسیر سورهٔ والشمس : بیان سورهٔ والشمس

از خواجه باقی بالله (که یاد او در «تفسیر سورهٔ اخلاص : ۱۳» گذشت) . تفسیری ست عرفانی به نثر آمیخته به نظم ، در «کلیات باقی بالله» (ص۱۰۹-۱۶۴) چاپ لاهور ، زیر نام «بیان سورهٔ والشمس» ، در ۳ «وصل» و یک «وصلِ» چاپ شده است .

آغاز : والشمس والضحی ها ، یعنی سوگند به آفتاب و نور او ، در ضمن ذکر نور اشارت است به آنکه .

244 - اسلام آباد ، گنج بخش ۶۴۱۴ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ۱۰۶۴ه . س ٤ «رسایل» او (ص۶۶-۸۱) ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۳٤) .

245 - اسلام آباد ، همانجا ۲۸۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، (ص۱٤-۲۳) . در فهرست ناشناخته مانده (گنج ۱ : ٤٠) .

● تفسیر سورهٔ والضحی : مصباح العاشقین

● 50- تفسیر سوره هایی از قرآن

از قوام الدین محمد بن ناصر الدین محمد ، معروف به ملا عصمت الله . بدستور کمال الدین خواجه حسن بن کلان ، که در خواب به نگارش این تفسیر الهام گرفت و سپس ملا عصمت الله را بدان مأمور ساخت .

تفسیر سوره هایی ست که در نماز خوانده می شود ، مانند : فاتحه ، یاسین ، قدر ، لم یکن ، زلزله ، عادیات ، قارعه ، تکاثر ، عصر ، همزه ، فیل ، قریش ، ماعون ، کوثر ، کافرون ، نصر ، ابی لهب ، اخلاص ، فلق ، ناس . با دیباجه ای در پنج «مقدمه» که از تفسیر خواجه محمد پارسا (م ۸۲۲ه/۱٤۱۹م.) گرفته شده ، و «خاتمه» ای که از تفسیر چرخی (ن . ک . پیش از این) گزیده است .

آغاز : حمدله . اکمل علی الحمد علی . . . اما بعد ، باعث بر تحریر این مقال آنکه . . . فرمودند که در خواب دید مکه از جانب توصیحه مشتمل بر آیات .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۹ «تفسیر» از خواجه پارسا و ۳۰ . «تفسیر سورهٔ فاتحه» از همان پارسا ـ فتح العزیز ، در همین بخش) .

246- کراچی ، موزه ملی ۱۹۷۵ - ۱۲۱ .N. M : نستعلیق ملا عصمت الله بن آخوند ملا کوچک محمد بن ملا قاسم ، رجب ۱۲۳۲ه. در بخارا ، آغاز برابر ، ۱۷۲ ص (نوشاهی : ۳) .

● 51- تفسیر سوره هایی از قرآن

ناشناخته .

247- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نسخ سدهٔ ۱۳هـ تفسیر سه سورهٔ قرآن است : الرحمان ، یاسین ، الفتح . و از تفسیر های دیگر نام میبرد ، و از آن میان «ینابیع» .

آغاز : حمدله . صلاة . أما بعد ، این سوره مکیه است ، جمله هشتاد و دو آیت و پنجاه کلمه ، و هزار و نهصد و شصت و نه حرف است ، و از ابن ابی کعب (رض) روایت کرده است که هر که سوره الرحمان بخواند شکر نعمت بجا آورد ، ۵۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 52- تفسیر سورهٔ یاسین : مواهب علیه

بخشی از «مواهب علیه» کاشفی ست . (ن . ک . «مواهب علیه») .

آغاز : یاسین . در ینابیع آورده است که هر حرفی از حروف مقطعه را سری ست از اسرار خزانه غیب که حضرت عزاسمه حبیب خود را (ع) بران اطلاع . . .

248 اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۷۸ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ، آغاز برابر (ص ۶ - ۸۰) در فهرست ناشناخته مانده (گنج ۱ : ۳٤) .

● 53- تفسیر سورهٔ یاسین

ناشناخته .

249- پیشاور ، پشتو اکادمی ۳۰ : نستعلیق ، بی تاریخ ، آغاز : شرح سورهٔ یاسین مغربی و خواص او . روایت است از حضرت رسول (ص) که یاسین دل قرآن است ، و دل یاسین این است که قوله تعالی سلام قول من رب رحیم . . . ، ٤۸ ص (استاد رضا همدانی) .

● 54- تفسیر سورهٔ یوسف

از سید محمد شاه گیلانی .

250 رحیم یار خان ، کتابخانهٔ غوثیه ، مخدوم الملک : نوشتهٔ غلام محمد ولد بلوچ خان ذات لنگاه ، ۱۲۹۶هـ (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۲۵) .

● 55- تفسیر سورهٔ یوسف : مواهب علیه

بخشی از «مواهب علیه» ی کاشفی ست (ن . ک . همین بخش) .

آغاز : الر . در کشف الاسرار آورده که این حروف از متشابهات قرآن است . لا یعلم تاویلا الا الله . و گفته اند مراد ترکیب اسمای حسنی ست . اگر کسی دالد .

251 اسلام آباد ، گنج بخش ۱۷۹۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ آغاز افتاده : و نیز آدمیان احسن بوده ، در فهرست به نام «احسن القصص» ناشناخته مانده ، ۱۱۶ ص (گنج ۱ : ۵) .

252- کراچی ، موزه ملی ۱۹۵۸-۶۰۲/۱ .N.M : نستعلیق ، محمد عارف بن محمد مقیم (۱۱۰۷هـ) (ص ۲-۸۸) ، آغاز برابر نمونه (لوشاهی : ٤) .

253- **لاهور**، شش محل، محمد بشیر لدهیانوی، **اباله جلد سازی**: نستعلیق، غرهٔ رمضان ۱۲۷۳ه. **آغاز**: برابر نمونه، ۱۲٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## 56- تفسیر سورهٔ یوسف

چند تفسیر ناشناخته. یکی نیستند.

254- **خیرپور**، پیرگوته، مدرسهٔ راشدیه: نسخ خوش، ملا رجب بن ملا زاهد کسمیری، ٤ ذیحجه ۱۱۰۱ه. آغاز افتاده: وجه پانزدهم از وجوه احسنب این قصه آنست که یوسف (ع) بچند صفت پسندیده احسن الخلایق بود. لا جرم قصهٔ او لیز...، ۵۱۲ ص (سید خضر لوشاهی).

255- **خیرپور**، کتابخانه عمومی ۱٦ ر/۲۹م‌ع‌ی: نسخ و ستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ه. آغاز افتاده: روایت کرده است از ابی کعب (رض) که بعضی...، ۵۵٦ ص. (سید خضر نوشاهی).

256 **راولپندی**، کتابخانه مستالیه ٤۱: نسخ و فارسیها نستعلق بخته و نا ىحته، سدهٔ ۱۳ه. ىفسیر عرفانی. **آغاز**: سورهٔ یوسف مکیه وهی... الرا. ىلک آیاب الکتاب المبیں انا انزلناه قرآناً عربیاً لعلکم تعقلون. این آیتها کتاب یعنی سوره که ظاهر است اعحار آن و هویدا است معانی آن بر مقاصد روشن تازی تا باشد که شما فهم کنید، ۳۹ ص (پرفسور اختر راهی).

257- **پیشاور**، مشرقیه دارالعلوم الاسلامیه ردیف ۲۸: ناریخ و سانی بیشتر یاد سده (مولوی عبدالرحیم ۱: ۱۱).

258- **هزاره**، شیرگره، کتابخانهٔ فضلیه: نوستهٔ حواجه سیرین ولد حواجه دادا، «ىفسیر سورهٔ یوسف: بحرالعشق» اسب (سبیحی، کتابخانه ها: ۲٤٠).

## 57- تفسیر سی پاره

از شیخ **شیروان حسین**، معروف به **شیروان حان** قادری، مرید سیخ اسماعیل چشتی **اکبرآبادی** (م ۱۰٦٦ه/۱٦۵٦م. خزینه ۱: ٤۷۷). به دنبال دو بار رؤیا در سالهای ۱۰۷٠ه/۱٦۵۹م. و ۱۰۷۷ه/۱٦٦۷م. به هنگامی که سال وی ازسصت و پنج گدسته بود، به نگارس آن پرداخته، و در مدت سه ماه و چهار روز «دو سی پاره» و دیگر بار در نه ماه و هفت روز تفسیر سی پاره را فراهم آورده است (دیباجه).

ىفسیری ست کوتاه، ترجمه مانند، با مایه های عرفانی.

این تفسیر در استوری، برگل نیامده است.

**آغاز**: الحمد لله الذی علم من المعرفه ـ و اخترع الموس لتسبیح المسلم و اجعل الانبیاء... سد محمد کنت کنزا را کلید.

259- **اسلام آباد**، گنج بخش ۱٦۵٠: نسنعلیق خوش، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. نیمه یکم قرآن است، آغاز برابر، ۷۲۲ ص (گنج ۱: ۳۵).

● 0- **تفسیر شاه** : شاه تفسیر

● **58 - تفسیر طبری** : ترجمهٔ . . .

متن از ابو جعفر محمد بن جریر طبری (مازندران ۲۲٤هـ./۸۳۹-۸۰۸- بغداد ۳۱۰هـ./۹۲۳م).
ترجمه گویا از ابو علی محمد بن محمد بلعمی، وزیر منصور پسر نوح سامانی (۳۵۰-۳۶۵هـ./۹۶۱-۹۷۶م) . و بدستور همان شاه، در پیراسون ۳۵۲هـ./۹۶۳م .

در دیباچهٔ آن آمده که متن تازی آن در ٤۰ جلد بر شاه خوانده شده، بر وی دشوار آمده است . خواست آن را به فارسی در آورند، پس دانشمندان و را رود را گرد آورده، ایشان روا بودن این کار را فتوا دادند. شاه دانشمندان بخارا، سمرقند، بلخ، فرغانه و جای های دیگر را گرد آورد و آنان از میان خود گروهی را برگزیدند. این دانشمندان متن را کوتاه کرده و نیز برخی آگاهی ها بر آن افزوده، در هفت سبع (جلد) به انجام رساندند . (برای نام مترجمان ن.ک. پیشگفتار چاپ، یغمایی، در ۷ جلد - برگل (با ورقی ص۹۹) .

متن عربی آن در ۳۰ جلد، در قاهره، ۱۳۲۱هـ./۱۹۰۳م . چاپ شده است .

(ن. ک. کشف الظنون ۱ : ٤۳۷ «تفسیر ابن جریر» - نسخه ها ۱ : ۱۲ «ترجمه تفسیر طبری» - برگل ۱ : ۹۷ ش ۱ - استوری ۱ : ش ۱ - مشار، ج ۲ : ۱۲۸۲ «ترجمهٔ تفسیر طبری»- سبک شناسی ۱ : ۱۰۸ .

**260 - پیشاور**، دانشگاه پیشاور ۱ : خط کوفی کهن، حرکات با یک نقطه شنگرفی نشان داده شده . آغاز : اصحاب النار هم فیها خالدون . . . خداوندان آتشی ایشان اندر انجا جاویدان، نیست کند خدای خواسته ای که از ربا، و بیفزاید صدقه را، و خدای نه دوست دارد هر نا سپاس و گناه کا را . . .، آبدیده، ۱۸٦ص، ۷س (پرفسور امتیاز حسین) .

**261 - پیشاور**، دانشگاه پیشاور ۲ : ثلث و نسخ زیبا، تاریخ یاد نشده، با آرایشهای زرین و ممتاز، آغاز : سورهٔ مریم . بسمله . کهیعص . ذکر رحمت ربک . . . و در سوره ملائکه به پایان می رسد، ٤۸۰ص، ۸س (پرفسور امتیاز حسین) .

● **تفسیر طلا کار** : قصهٔ موسی : اعجاز موسوی

● **59 - تفسیر عادلی** : تفسیر سورهٔ فاتحه

از سید محمد عادل بن عبدالغفور حسینی

در استوری، برگل و نسخه ها، از او یاد نشده است .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد، میگوید بندهٔ ضعیف خادم الفقرا سید محمد عادل بن عبدالغفور حسینی، چون بعضی نکات و اکثر حکایات عجیب در کتب تفاسیر . . . و نام این تفسیر عادلی نهاده شد .

**262 - سرگودها**، بهیره، مدرسه عزیزیه بگویه، ابرار احمد : نسخ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه، ۷۹ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**263 - شیخووپوره**، نارنگ منڈی، کتابخانه شاهیه، علی حق شاه : نستعلیق، نقص

رسول غمگساری ، ۱۲۰۸هـ . آغاز برابر نمونه ، با سر لوح زرین ، ۶۷ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **تفسیر عزیزی : فتح العزیز**

● **60 - تفسیر غریب**

از **نجفعلی جهجری** مخاطب به **تاج العلما** (م۱۲۹۹هـ/۱-۱۸۸۲م) بن محمد عظیم الدین قاضی . از وابستگان دربار نواب یمین الدوله وزیر الملک محمد علی خان بهادر صولت جنگ فرمانروای محمد آباد تونک (هند) .

در استوری و برگل ازاین اثر یادی نشده است .

(ن.ک. علمای هند : ۲۳۶ ، اردو : ۵۱۰ که نام نه اثر او را ، ازآن میان «تفسیر غریب» آورده ، و می افزاید : علاوه از این پنجاه رساله به زبانهای پنجگانهٔ دری و پازندی و عربی و فارسی نگاشته است ـ مشار ، مولفین ۶ : ۵۴۳ که در آنجا از دو اثر چاپ شدهٔ او نشانی داده شده است) .

**264** - **راولپندی** ، سید ضیاء الحسن نقوی : به خامهٔ نگارنده ، بی تاریخ ، جلد ۱ ، آغاز ۱۷۲ صفحه افتادگی دارد ، پیرامون ۳۰۰ص .

**265** - **راولپندی** ، سید ضیاء الحسن نقوی : به خامه نگارنده ، ۷ ج ۱۲۹۲/۲هـ . به مقام جسرور ، جلد ۴ . **آغاز** : سوره الحدید . مدنیه و قیل مکیه . بسمله . سبح لله ما فی السماوات والارض و . . . السماوات والارض موصول به اصله ، فاعل برای تسبح وهو العزیز . . . ، ۶۵۷ص (سید حسین عارف نقوی) .

● **61 - تفسیر قرآن**

از **سید معین الدین صفوی ایجی** (بشیر حسین) . در استوری ، برگل از آن یادی نشده است . بایستی «جوامع التبیان فی تفسیر القرآن» ایجی (ذریعه ۵:۲۴۸ ـکشف الظنون ۱: ۶۱۰ کحاله ۱۰: ۱۰۳) باشد ، که عربی ست

**26p** - **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰۱۳/۷ : تحریر سدهٔ ۱۰هـ ؟ (بشیر حسین ۱ : ۱) .

● **62 - تفسیر کشاف**

گویا نگاشتهٔ سدهٔ دهمهـ . / شانزدهمم . (بشیر حسین) . بایستی دید چه ارتباطی با «کشاف» جار الله محمود زمخشری خوارزمی (م۵۳۸هـ/۱۱۴۴م) دارد .

**267** - **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۶۳۱۰ : نوشته کهن ، ابو سعید الفارقانی ، موریانه زده (بشیر حسین ۱ : ۲) .

● **تفسیر گازر : جلاء الاذهان**

● **63 - تفسیر لا اله الا الله** : شرح کلمة التوحید : نهلیلیه

از ، **محمد لاهوری** .

**آغاز** : سپاس و ستایش مر خدای را که پرستیده شده است . . .

268 ـ لاهور ، کتابخانهٔ شادروان مولوی شمس الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۲۷ برگ ، ۱۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۳۸۱) .

● تفسیر لا اله الا الله : توحیدیه

از شاه نعمت الله کرمانی . تفسیر عرفانی حدیث است نه قرآن . در بخش عرفان خواهد آمد .

● 64 ـ تفسیر لا اله الا الله : حقیقت کلمهٔ لا اله الا الله

ناشناخته .

269 ـ لاهور ، کتابخانه عمومی پنجاب ۴۳ ، ۲۹۷ کلمه ـ ۶ ، ۲۹۷ سلو : تاریخ یاد نشده . ش ۱۳ مجموعه . آغاز : روی عن النبی (ع) انه من قال لا اله الا الله خلق الله تبارک تعالی ملکا . . . در فهرست به نام «حقیقت کلمهٔ لا اله الا الله» و ناشناخته آمده . (عباسی ۱ : ۱۴۹) .

● 66 ـ تفسیر ناشناخته

نخست یک کلمه از آغاز آیتی به شنگرف آورده شده سپس آن آیت تفسیر ترجمه مانندی می شود . مانند «تفسیر نسفی» ولی آن نیست . تعریف سوره و شأن نزول و رابطهٔ سوره ای با دیگر سوره ها ، از آنچه در «تفسیر» ها دیده می شود ندارد . درست مانند «تفسیر نسفی» .

دو نسخهٔ زیر یکی هستند .

270 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۹۷ : قرآن در متن بهار ترکستانی ، تفسیر کوتاه در هامش به نسخ ترکستانی ، آغاز سدهٔ ۹ هـ . برای نشانی از آغاز سورهٔ انعام : الحمد . سپاس و ستایش مر خدای را که بیافرید تاریکیها و روشنایی ، یعنی کفر و ایمان . و بقولی شب و روز . ظلمات را بلفظ جمع یاد کرد و نور را بلفظ واحد . . . ، نشانی دیگر از آغاز نساء : ا ایها الناس . ای مردمان بترسید و فرمان برداری کنید خداوند خود را انک بیافرید شما را از یک تن ، یعنی از نفس آدم(ع) و بیافرید از نفس آدم جفت او حوا را . و بث . و پیدا کند یعنی پیدا کرد از آدم و حوا مردمان بسیار و زنان بسیار و فرمان برداری کنید خدا را بر یکانگی (پرستیدن) او ، آن خدای کد میخواهد شما بدو یعنی بنام او . . . ، با آرایشهای زرین و رنگی ، ۴۹۴ ص (گنج ۱ : ۳۸) .

271 ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۱۷ : ثلث و ترکستانی نزدیک به نسخ ، سدهٔ ۹ـ۱۰ هـ . برابرش ۱۰۹۷ این کتابخانه ، و به همالگونه آرایشها ، آغاز سوره انعام : الحمد . سپاس و ستایش مر خدایرا . . . (برابرش ۱۰۹۷) . و برای مقایسه با تفسیر نسفی از «صافات» : والصافات . ایزد سبحانه و تعالی سوگند یاد کرد بفرشتگان که صف کنند کان ، که میکشند در آسمان ! مومنان در زمین برای نماز جماعت گزاردن و برای مصاف کردن در جنگ ـ فالزاجرات . پس سوگند یاد کرد بفرشتگان خوانندکان کتابها خدای بر پیغامبران . . . ، با آرایشها ، از حمد تا ناس را دارد . (گنج ۱ : ۳۸) .

**66 - تفسیر ناشناخته**

از ناشناس ، که درمیانهٔ کتاب (تفسیر آیت : فارتد اعلی آثار هما قصصاً ، سورهٔ کهف - ص۶۷-۶۸ نسخه گنج بخش) زندگینامهٔ خود را آورده است . که :

نخستین بار نزد شاه عبدالرسول قادری به آموزش پرداخته بود ، و در نه سالگی حافظ قرآن می گردد ، تا اینکه پدر و استاد بیسگفته اش ، روز های یورش نادر به دهلی (۱۱۵۲ھ/۱۷۳۹م) . در می گذرند ، و وی به شاهجهان آباد آمده از علام نبی قادری دانشهای ظاهری و باطنی را فرا می گیرد ، و این تفسیر را که هجد همین اثر وی است ، می نگارد .

تفسیری سب سنی، بلند با سرندهای «قوله»، «رسم» «ترجمه» و «تفسیر». نخست «قوله» سپس آیتی به تمامی ، سپس قرائت آن ، پس از سیائی «رسم» رسم الخط واژه های ویژه ای را بیان می کند ، آنگاه «ترجمه» و در پایان «تفسیر» آورده می شود .

**272** - **اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۶۳۸ : ثلث و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . از سوره «بنی اسرائیل» تا میانه های «نمل» آیت بل هم قوم یعداون ، ۴۴۴ص (گنج ۱ : ۴۰) .

**273** - **اسلام آباد** ، همانجا ۸۰۷۰ : نسخ و نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده . از آیت «فال آیتک ان لا تکلم الناس» از سوره مریم است تا پایان «حشر» ، نسخه تازه خریداری شده و در فهرست گنج بخش نشان داده نشده است ، ۳۶۴گ .

**67 - تفسیر ناشناخته**

چند کتاب ناشناخته . یکی نیستند .

**274** - **لاهور** ، دانشگاه شیرانی ۴۷۹۷/۱۷۴۳ : تفسیری سب کهن ، نوشته از روزگار غزنویان (بشیر حسین ۱ : ۱) . آقای نوشاهی نسخه را دیده و می گوید : نسخه به خط کوفی است ولی تازه دراز روزگار غزنویان است . آغاز افتاده : ولقد علتهم الذین اعتدوا منکم . . . آن چنان بود که قومی بودند اندر سمارستان ایله اندر ایام داودع . و این ایله جای سب بر کناره بر دریای طبریه و اندر آن در ها ماهولی بوده است ۲۸۰ برگ از پارهٔ ۱۳ قرآن .

**275** - **اسلام آباد** ، گنج بخش ۸۲۵ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ھ . در هامش قرآن . ترجمه مانند است ولی نه «مواهب علیه» . روش «تفسیر نسفی» را دارد ولی آن نیست ، تنها یک واژه از آغاز را می آورد سپس به ترجمه آزاد آن می پردازد (تسبیحی ۳ : ۳۷۱- گنج ۱ : ۳۸) .

**276** - **پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۸۷ : نستعلیق خوش ، ۱۴ شوال ۱۰۴۲ھ . آغاز در دیباچه افتاده : من کیم در چه حسابم که صفاتش شمرم - کیستم من که کنم عد خصائلش چه کسم . و در آن هنگام که روی نمود و چند کتاب امام تفسیر معتبر حاضر بود بعضی سخن از تفسیر کلبی و زاهدی و سمر قندی و مغنی و عتابی و بصائر ، ۸۱۰ص (سید سعید الله) .

277 - پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۲ : نسخ و نستعلیق خوش ، محمد عوض بن مولانا محمد قاسم انهاری ، در ۸۳ سالگی ، شعبان ۱۰۸۲ هـ . آغاز افتاده : علیه السلام فرمود تا دست و پای ایشانرا بریدند و چشمهایشان بر کندند و در زمین تفسیده افگندند تا از تشنگی بمردند ، . . . نگارنده از سدهٔ هفتم بوده ، ۸۷۲ص (پرفسور امتیاز حسین) .

278 - کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۷-۹۸ : نسخ ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز و انجام افتاده ، نزدیک به «منهج الصادقین» و شاید «خلاصة المنهج» باشد ، ٤٤ص (نوشاهی : ۱۲) .

279 - پیشاور ، سید امیر شاه قادری : نستعلیق زیبا ، محمد صالح ولد خواجه باقی ، ۲٤ شعبان ۱۹ جلوس عالمگیر ، ۱۰۸۷ هـ . آغاز افتاده : تجرمون ، از آنچه شما گناه میکنید و اسناد اثری . . . ، تفسیر پاره ۱۲ تا ۲۱ را دارد ، سر سوره ها زرین ، ۱۰٦۱ص ، ۹ س (استاد محمد رضا همدانی) .

280 - اسلام آباد ، گنج بخش ۳٦٤٥ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز و انجام افتاده ، ترجمه و شرح یک تفسیر عربی ست ، ۹۸۸ص (گنج ۱ : ۳۹) .

281 - لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۱۹۳/۱۱٤۰ : سدهٔ ۱۱هـ . جزیک . (بشیر حسین ۱ : ۳) .

282 - لاهور ، همانجا ۳۳۳۳/۳۲۹ : سدهٔ ۱۱هـ . آغاز و انجام افتاده (بشیر حسین ۱ : ۳) .

283 - اسلام آباد ، گنج بخش ٤۰٤۱ : نستعلیق خوش ، ۱۱۱۲هـ . در هامش قرآن . نزدیک به «تفسیر نسفی» ولی آن نیست ، تنها یک واژه از آغاز آیتی را آورده سپس همه آن را ترجمه آزاد و تفسیر کوتاه می کند ، ٦٦٤ص (گنج ۱ : ٤۰) .

284 - کراچی ، موزه ملی N.M. ۵۲۸-۱۵۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . تفسیر کوتاه از ۱٦۱ بقره تا پایان قرآن . تفسیر عزیزی ، مواهب و منهج نیست ، ۲۹۲ص .

285 - کراچی ، همانجا N.M. ۵۲۸-۲۸۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز افتاده . مواهب ، چرخی ، عزیزی و منهج نیست . آغاز افتاده (نوشاهی : ۱۲) .

286 - کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۸-۷۳۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . تفسیر کوتاهی ست از همه قرآن . با مواهب علیه ، چرخی و عزیزی مقایسه شده آنها نبوده است ، ۵۵۳ص . (نوشاهی : ۱۲) .

287 - بهاولپور ، جامعه اسلامیه ۱۷۲ : نستعلیق و رقاع ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز و انجام افتاده ، ٤۳۰ص (پرفسور الله دتا چودری) .

288 - پیشاور ، دانشگاه ، اسلامیه کالج ، ۳۹ : نسخ زیبا ، تاریخ یاد نشده . آغاز : بسمله . یعنی آغاز می کنم بنام خدای مهربان بر همه بندگان ، بدادن روزی و نگاه داشتن از بلاها در این جهان ، و بخشاینده خاص بر مومنان . . . تفسیری ست کوتاه و بسیار روان در فهرست به نام ترجمه یاد شده است ، ۸٦۲ص . از عکس نسخه کهن مینماید (سید سعید الله) .

289 - پیشاور ، همانجا ، ٥٠ : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده . از سوره اعراف است تا بیان کهف . آغاز افتاده : متغایر بود از جهت اتحاد . . . بسمله . المص . کتاب انزل الیک . المص بعضی اسم سوره و بعضی اسم قرآن دارند ، و بعضی از متشابهات پندارند سلف بتاویل آن مشغول نشدند و خلق تاویل کردند و بعضی الف و من انام و من الله اعلم و من افضل الله دارند ، بعضی انا الله اعلم افضل ندارند ، ٧٧٨ص . (سید سعید الله) .

290 - لاهور ، دانشگاه، شیرانی ٦١٨٥/٢٢٧٧ : خط کهن، تاریخ یاد نشده ، تفسیر چند سوره است (بشیر حسن ١ : ٤) .

291 - لاهور ، همانجا ٤٣٦٣/١٣١١ : تاریخ یاد نشده ، از مریم تا صافات (بشیر حسین ١ : ٤) .

292 - لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : نسخ ، تاریخ یاد نشده ، جلد ١ ، ٤١٠ص .

293 - لاهور ، همانجا : نسخ ، محمد افضل فرزند شیخ محمد فضل الله ، حسب دستور خواجه شمس الدین ، جلد ٢ ، ٥٨ص (دکتر ظهور احمد - سید عارف نوشاهی) .

294 - لاهور ، موزه ١١٩/٣٥ : بهار نسبتاً ریز ، از مریم است تا پایان (مواهب ؟) ، ٤٨٤ص (رشید احمد ٢ : ١١) .

- تفسیر نظامی : ریاض القدس
- تفسیر نقره کار : احسن القصص : حدایق الحقایق
- توحیدیه : تهلیله : تفسیر لا اله الا الله
- 68- تهلیلیه : کلمة التوحید

از دوانی ، جلال الدین محمد بن اسعد صدیقی (دوان ٨٣٠ - ٩٠٨هـ/١٤٢٧ - ١٥٠٢م.) در دوان از قریه های کازرون فارس نزد پدر که قاضی همان دوان بود ، آموزش گرفته ، به شیراز آمده، در جوانی به وزارت امیر زاده یوسف پسر جهانشاه رسیده و سپس خود کنار رفته است. و بروزگار آق قوینلو جایگاه قضای همهٔ فارس را داشته است . روزگاری به زندان گرفتار شده ، پس از رهایی در ارد وی سلطان ابو الفتح بایندری درگذشته در دوان به خاک سپرده شده است .

تفسیر عرفانی «لا اله الا الله» است ، در دو «مقام» و هر یک در دو «موقف» : مقام ١- از راه معمولی و رسمی ، یعنی لغوی و عقلی ، ٢- کشف و شهود . به نام سلطان او زن حسن بیگ (٨٧١ - ٨٨٣هـ) که در برخی از نسخه ها نام وی نیامده است .

در استوری ، برگل از آن نام برده نشده است .

آغاز : آفتاب جمال قدم اقدام از آن متعالی ست ، که خفافیش ظلمت سرای حدوث به نظر کلیل فکر و نظر .

(ن . ک . ذریعه ٤ : ١١٦ که نسخه ای را نشانی داده که به نام غیاث الدین منصور دشتکی م ٩٤٨هـ/١٠٤١ بوده - مشار ، مؤلفین ٥ : ٣١٤ - نسخه ها ١ : ٣٦ که در آنجا منابع

دیگری یاد شده - حبیب السیر، رجال : ٢٤٤ - نفیسی ١ : ٢٦٦ زندگینامه و فهرست آثارش : از آن میان دو رسالۀ «رسالۀ تهلیلیه» و «شرح کلمتی الشهاده» - ابه : ١٩٣٢ همین رساله .

**296- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٢/٦٢٣٣ : نوشته پیرامون ٩٢٤هـ (١٥١٨م.) ، با مهر ١٠٤٩ بر سر ورق (بشیر حسین ٢ : ٢٠٩) .

**297- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٤٦٨٢/١٦٣١ : نوشتۀ محمود، رمضان ٩٦١هـ (١٥٥٤م) در ته (سند) ، در فهرست نام رساله نادرست آمده (بشیر حسین ٢ : ٢٦٦) .

**298- لاهور** ، کتابخانه عمومی پنجاب ٤٣ ، ٢٩٧ ج لا - کل ، ٢٩٧ مج : ش ١١ مجموعه نوشته ١١٠٥هـ (گ ٦١ - ٦٨) ، آغاز برابر نمونه . در فهرست به نام «تفسیر کلمۀ توحید» آمده است (عباسی ٢ : ١٢) .

**299- کراچی** ، موزۀ ملی ١٣٣ - N.M. ٥٢٨ : نستعلیق چلیپا ، (١٢٠٩هـ لکهنو) ، آغاز برابر نمونه (نوشاهی : ١٥١) .

● **69- تهلیلیه** : کلمۀ طیبه

از **درویش محمد قادری** (ن . ک . اثبات ایمان، بخش عقاید، همین فهرست . که دانسته نیست یکی باشند) . تفسیر عرفانی ست از «لا اله الا الله» ، در پاسخ پرسنده ای .

آغاز : الحمد لله الذی الالف اللام والمیم ، که الرحمان والرحیم خاص الخاص صفت اوست . اما بعد ، آنکه سایلی سئوال نمود که . . .

**300- کراچی** ، موزۀ ملی ١٦٣/٢ - N.M. ١٩٦٨ : نستعلیق ، سدۀ ١٣هـ ق . آغاز برابر نمونه ، ٢ مجموعه (ص ٩ - ٢٦) (نوشاهی : ٢٠٤) .

● **70- تهلیلیه** : کلمة التوحید : شرح کلمۀ طیبه

ناشناخته . (ن . ک . پیش از این ازدوانی و نسخه ها ١ : ٣٦ از سید عزیز الله مدرس حسینی اردبیلی- برگل ١ : ١٦٢ ، ش ٣٨ F ، ٢٩ R - استوری ١ : ٢٢) .

**301- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٧ ر ١٠٢٧ ر ٤٠٧٩ : نوشته ١٠ محرم ٣ جلوس بهادر شاه (١٢٥٦هـ ؟) (بشیر حسین ٢ : ٢٣٢) .

● **71- تهیوه** (رساله . . . ) : تفسیر سورۀ والتین

از **شاه داعی شیرازی** (که یاد او در «تأویل آیتی : ١٥ » گذشت). تفسیر نکاتی ست از سوره «والتین» به روش صوفیانه ، نثر به نظم آمیخته . در یک مقدمه : در آنکه «چون سخن نه تحت اللفظ تفسیر می شود ، پس نقل آنها لازم نبود» . سپس سربند های «نکته ، لطیفه ، سری نازک ، جلا ، استجلا ، تحقیق ، مرآت ، برق ، لامعه و نور» .

استور ، برگل و نفیسی و صفا از این اثر وی نام نبرده اند . (ن . ک . نفیسی ١ : ٣١١ و صفا ٣ : ٣٣٣ تا ٣٤٢) .

**آغاز** : لله الحمد علی خلق الانسان فی احسن تقویم . والصلاة علی . . . و بعد ، این کلمات از نکات آیات سوره والتین از کلام رحمانی .

302- اسلام آباد ، گنج بخش ۸٤٦ : نستعلیق خوش ، در کلیات او نوشتهٔ ۸۸۲ - ۹۰۵ ه. (ص ٦٥٤ - ٦٥٥) . ، آغاز برابر (گنج ۱ : ٤٢ و ٤١٨) .

● 0- جامع الستین : الستین الجامع

● 0- جامع لطایف البساتین : الستین الجامع

● 72- جلاء الاذهان و جلاء الاحزان : تفسیر گازر

از ابوالمحاسن حسین بن حسن گرگانی ، از پایان سدهٔ ۹ و یا آغاز ۱۰ ه. (نفیسی) .

تفسیری ست شیعی ، که پیش از آغاز به تفسیر هفت «فصل» آورده است . به نوشتهٔ مهدوی (مجلهٔ ادبیات ، تهران، ۱۳/٤ ، ۱۳٤۰ خ ص ۱۹۲) گزیده ای ست از «روض الجنان» ابوالفتوح رازی (دربارهٔ این یکی ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۰ - ذریعه ۱۱ : ۲۷٤) . و به گمان ابن یوسف (سپه سالار) تفسیری ست در دو بخش : بخش یکم که نیم نخست قرآن را دارد «جلاء الاذهان» و دوم که متمم آن است «تفسیر گازر» خوانند . و شاید تنها بخش یکم را ابوالمحاسن گرگانی و بخش دوم را غیاث الدین جمشید زواره ای (م ۹٤۰ ه./۲-۱۵۳٤) نگاشته باشد . برادرم (دانشگاه ۱ : ۸٦) با اشاره به این حدس میگوید : دلیل قاطع بر جدا بودن قسمت یکم از قسمت دوم هنوز در دست نیست . (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۹ تا ٤۲ ، که در آنجا نسخه هایی که به دو نام آمده است نشان داده شده است) .

آغاز : سپاس و ثنا و حمد بی منتها خدای را که این هفت ایوان معلق و آسمان مطبق که هر یکی مناط قنادیل انوار . . .

(ن . ک . ذریعه ۵ : ۱۲۳ «جلاء . . .» که یک نسخهٔ مؤرخ ۱۰۷۱ را دیده اند که نام نگارنده در آن حسین بن علی بوده و ٤ : ۳۰۹ «تفسیر گازر» که در آنجا از مفسری به نام سید گازر سخن رفته است - ف . دانشگاه ۱ : ۸٦ که در آنجا گفتگوی کاملی از «جلاء . . .» و «تفسیر گازر» شده است - برگل ۱ . ۲٦٦ - استوری ۱ : ۲۹ ، ۵٦ - نسخه ها ۱ : ۳۹ که در آنجا از منابع دیگری یاد شده است - نفیسی ۱ : ۲۷۲ - و ۲ : ۷۷۹ که میگوید «جلاء الاذهان» او به نام «تفسیر گازر» معروف است .

303- پیشاور ، نوشهره ، آقای مولوی عبدالرحیم پیشنماز مسجد : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه. جلد ۳ . آغاز : کهیعص ذکر ربک . تا : نداء خفیا . آورده اند که حضرت را (ص) سه صورت یکی بشری : قل انما بشر مثلکم . دوم ملکی چنانچه فرموده است : بعد منکم بیت ربی . . . ، انجام در سورهٔ اعوذ برب الناس افتاده ، نسخه به نام «تفسیر ابو المحاسن» است .

● 73- جواهر التفسیر لتحفة الامیر : العروس : تفسیر الزاهرین

از کاشفی بیهقی، کمال الدین حسین بن علی سبزواری ، واعظ شهر هرات (م ۹۱۰ ه./۵-۱۵۰٤) بدستور میر علی شیر نوایی (۸٤٤-۸۹٦ ه.) ، به سال ۸۹۰ ه./۱٤۸۵ م. جزء یکم را به انجام رسانده، و در ۸۹۲ ه./۱٤۸۷ م. به دومین پرداخته است ، و پس از آیت ۸٤ از «نسا» از کار باز مانده ،

و پیش از به انجام رساندن در می گذرد . پس این تفسیر شامل : بسمله ، سورهٔ حمد ، بقره و نساء تا آیت ۸٤ است .

جلد موجود در چهار جزء است : ۱- گفتگو دربارهٔ تفسیر ، چهار اصل ، سپس تفسیر بسمله و سورهٔ حمد ، ۲- تفسیر سورهٔ بقره ، ۳- سورهٔ آل عمران ، ٤- نساء تا آیت ۸٤ . و خود این تفسیر را در پیرامون ۲۰ هزار بیت نبشته گزیده «مختصر الجواهر» نامیده است .

در دیباچهٔ «مواهب علیه» از «جواهر التفسیر» خود یاد می کند ، و می گوید که می خواسته آنرا در چهار جلد بسازد ، و تنها یک جلد آن را ساخته است ، و همین اشاره به نام «جواهر . . . » در آغاز «مواهب» موجب شده است که برخی نسخه های «مواهب» را به نام «جواهر التفسیر» در فهرستهای خود نشان داده اند .

آغاز : زینت فاتحهٔ هر کتاب و زیور خاتمهٔ هر خطاب جز به آیهٔ ثنای رب الارباب جلت کلمته . . .

(ن . ک . ذریعه ٥ : ۲٦٥ - کشف الظنون ۱ : ٦۱۳ - سبک شناسی ۳ : ۱۹٦ - نفیسی ۱ : ۲٤٥ - برگل ۱ : ۱٤٤ ، ش ۳۰ F ، ۲٤ R - استوری ۱ : ۲۰ - نسخه ها ۱ : ٤۲) .

**304- کندیان** ، میانوالی ، خانقاه سراجیه ، ابوالخلیل خان محمد : نوشتهٔ ۹۸۰ه. (تصحیح، کتابخانه ها : ۱٦۱) .

**305- لاهور** ، محمد شفیع ۳/۳۷٥ : نسخ ریز ، ۲۷ رجب ۹۹۸ه. (۱٥۹۰م.) ، تنها جزء۱ ، آغاز برابر نمونه ، در پایان یاد داشتی ست که تاریخ نگارش را غرهٔ محرم ۸۹۷ه. (۱٤۹۱م.) یاد می کند ، ۳۰۷ گ (بشیر حسین ۱ : ۳) .

**306- لاهور** ، محمد شفیع ۳۷٦/٤ : نستعلیق ، بهزاد ، ۱۲ ج ۱/۱۰٥٥ه. (۱٦٤٥م.) ، تنها جز ۲ ، آغاز : این سوره را در قرآن بکثرت عدد آیات نظیر نیست ، و دویست آیت مدینه که اصول آیات حروف و کلمات . . . ، انجام : قوت حافظه زیاده گردد ، و دل را بهجت و مسرت بیفزاید . وجعلنا الله من المتبهجین بعطایه والمسرورین به شرف لقائه ، ۳۷۱ گ (بشیر حسین ۱ : ٤)

**307- پیشاور** ، مردان ، قاضی عصمت الله دیهه مانیری : متن بهار و تفسیر نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ه. آغاز یک صفحه افتاده : دولت او تا جهانی رفعت او تا سپهر - فاش میگویند هر دم از سر تمکین و جاه ، ٦۰۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

**308- کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹٥۸-۹۳٤ : نستعلیق ، محمد هاشم بن محمد صالح قوم سند هو ، اولکهه ، پرگنهٔ حافظ آباد (پاکستان) ، سلخ ذیحجه ۱۲۰۷ه . دارای مقدمه و تفسیر بسمله و سوره فاتحه ، آغاز برابر نمونه ، در ترقیمه بنام «سبع المثانی» و نگارنده ملا حسین کاشغری معرفی شده (نوشاهی : ٤) برای نام کاشغری ن . ک . برگل ۱ : ۲٦۳ «تفسیر عزیز (!)» از ملا حسین کاشغری ، که روزگارش دانسته نیست .

**309- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٥۷۱۹/۲٤۰۰ : تاریخ و سر آغاز یاد نشده ، با مهر ۱۳۲۷ (۱۹۰۹م) ، (بشیر حسین ۱ : ۲) .

310- لاهور ، همانجا ۵۷۵۳/۲۴۳۴ : تاریخ یاد نشده ، موریانه زده ، از دو سو افتاده .
311- لاهور ، همانجا ۶۲۸۷ . جلد یکم .
312- لاهور ، همانجا ۶۲۸۸ : جلد دوم . (سپیر حسن ۱ : ۲) .

● 74- جواهر التفسیر

از علامه سعدالدین خاصه (خاص) از دانشمندان سرار. تفسیر ده ذروی نخست قرآن است . (برگل ۱ : ۲۶۹ ، همین نسخه) .

313- پشاور ، سرفه دارالعلوم اسلامیه ۱۵۵ : نسخ خوش ، سدهٔ ۹ه . جلد ضخم (مولوی عبدالرحیم ۱ : ۳۲).

● 75- حاشیه بر تفسیر بیضاوی : حاشیه بر انوار التنزیل .

متن از قاضی ابو سعید عبدالله بن عمر بیضاوی (م تبریز ۶۸۲ه/۱۲۸۳م). حاشیه . از قاضی نور الله شوستری مرعشی شهید (م۱۰۱۹ه/۱۶۱۰م) .

(ن.ک. ذریعه ۶ : ۴۴ - سپهسالار ۱ : ۱۲۲) .

314- پشاور ، کالج اسلامیه : نوسه محمد حیات ، ۱۰۲۱ه . در تعلق آباد . به نوشتهٔ نسبیجی (فارسی) است . ساید این نسخه خط او باشد (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۴۷).

● حقایق الدقایق : دقایق الحقایق

احمد رومی . در بخش عرفان خواهد آمد .

● حروف : رساله در . . .

در بخش عرفان خواهد آمد .

● 76- خلاصة الافکار

از مولوی دلاور .

تفسیری ست عرفانی .

در استوری ، برگل ، ذریعه ، کشف الظنون و ذیل آن از آن یاد نشده است .

315- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، ۱۱۷۷ه .
آغاز : اگر کسی گوید که رحمان و رحیم گرفته شده اند از رحمت ، و رحمت در لغت عرب رقت قلب و پیچش دل را گویند ، و این معنی در حق تعالی موجود نیست ، ۵۵۲ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 77- حمایل شریف : تفسیر القرآن .

از محمد عبدالکریم قریشی قلعه داری (۱۸۶۴-۱۹۵۷م) بن مولوی فضل احد .

316- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری ۴۱۵ : نسخ نخبه ، تاریخ یاد نشده ، آغاز : کلمات ۹م و حروف ۱۴۰ ، آیات سوره فاتحه . مکیه ، و قیل مدنیه . رحمان نیک بخشاده بر خلق . . . ، ۱۴۰۴ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

## 78- خلاصة المنهج

از ملا فتح الله کاشانی . که در سالهای ۹۸۲ - ۹۸۸ه /. ۱۵۷٤-۱۵۸۰م . بدان می پرداخته است و از کتاب بزرگتر خود «منهج الصادقین» (ن . ک. همین بخش) برگزیده است . تفسیر میانهٔ اوست ، هر آیت را به عبارتهای کوتاه بخش کرده ، سپس به تفسیر آن پاره ها می پردازد . بارها چاپ شده است .

وی تفسیر دیگر خود را به نام «زبدةالتفاسیر» از این یکی گزیده است .

آغاز : حمدی چون کلمات ربانی بیغایت ، نشایستهٔ لطیفی ست که از محض لطف ابدی . . . اما بعد ، بر اذهان صافیه . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤٥ «خلاصةالمنهج» - ذریعه ۷: ۲۳۳ «خلاصةالمنهج» و ۱۱: ۲۳ «زبدةالتفاسیر» - هدیةالعارفین ۱ : ۸۱٥ - مشار ، ج ۲ : ۱۹۱ که سه چاپ آن را نشانی داده - برگل ۱ : ۱٦۲ ، ۱٦٥ ش . ٤ F ، ۳۱ R - استوری ۱ ش ۲۳) .

317- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٦۳٤ : نسخ پخته ، اواخر شوال ۹۹۲ه . آغاز سوره ص : وهی خمس و ثمانون . . . ، ۷٤٤ ص (گنج ۱ : ٤۳) .

318- لاهور ، نشن محل ، اسالة حاد ساری ، محمد سمر لودهیانوی : نسخ خوش ، ابن حسن سلک محمد خوانساری،شنبه ۱٥ع ۲ /۱۰۸٤ه،آغازبرابر نمونه،۲۸۹ص (نعیم اختر قمر محمدی).

319- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۱-٤۹٥ : نستعلیق ، سلطان محمد بن رستم ، سلخ ذیحجه ۱۰۳٦ه . ج ۱ ، از فاتحه تا کهف ، ٦۱۲ص .

320- کراچی، همانجا N.M. ۱۹٦۱-٤٦۳: نستعلیق، محمد بن عبدالرحمن، ۳ذیحجه۱۰٤٥ه. از یاسین تا ناس ، ۷۹۰ص .

321- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۲-۱۹۷ : نستعلیق ، با یاد داشت ۱٥ رجب ۱۰٥۷ه. از مریم تا ناس ، ۱٤۰٤ص (نوشاهی : ۹).

322- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱-٤٦۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه . ج ۱ تا کهف . ۸۳٦ص .

323- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۱-٤٦٤ نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه . از فاتحه تا توبه ، ۷۸٤ص .

324- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۳-۲٤۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه . از فاتحه تا کهف ۱۰۹۸ص .

325- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۱-٤٦۲ : نستعلیق ، گویا ۱۱۰۰ه . با مهر کنده ۱۱٦۲ه . از فاتحه تا کهف ، ۷۹٤ص . . (نوشاهی : ۱۰) .

326- خیر پور ، کتابخانه عمومی ۱٦ ر ۲۹۷ ع‌بعد : نستعلیق خوش عبدالله ، ۲۲ رجب ۱۰۸۹ه . آغاز : سوره ص . ابی بن کعب از حضرت پیغمبر (ص) روایت کند که هر که سوره ص بخواند حق تعالی بوزن جمیع کوه ها مسخر . . . ، ۸۱٤ص (سید خضر نوشاهی).

**327- اسلام آباد**، گنج بخش ۶۰۱۱ : نسخ و ثلث خوش ، ابن حسن بیگ طبیب ملا محمد خان ، محرم ۱۱۰۴ھ . جلد ۲ ، از «زمر» آغاز می شود ، ۵۱۰ ص ، رحلی (گنج بخش ۱ : ۴۳).

**328- اسلام‌آباد**، همانجا ۷۷۹۴ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز و انجام افتاده ، برگها بریده (گنج ۱ : ۴۳).

**329- اسلام‌آباد**، همانجا ۳۵۴۳ : ثلث خوش ، شاه محمد بن سید میر رضا مولوی حسنی سبزواری ، ۲۲ ع ۲/۱۲۳۸ھ . جلد ۲ ، ۷۳۸ص (گنج ۱ : ۴۳).

**330- لاهور**، موزه ۲۰/۱۱۷ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، ۳۴۲گ (رشید احمد ۲ : ۱۱).

● **دقایق الحقایق** : حقایق الدقائق .

از احمد رومی . در بخش عرفان خواهد آمد .

● **79- راحت الجنان فی معرفة اسرارالفرقان** : تفسیر سورهٔ اخلاص .

از ناشناس . که نام خود را نبرده است . نوشاهی (انجمن : ۱) می نویسد که از یک عبارت مشکوک بدر و یا راهنمای نگارنده «العالم العامل العارف **محمد اسعدالله**» بوده است. در ۱۱۳۰-۱۱۳۱ھ/۱۷۱۸-۱۷۱۹م . تفسیر سورهٔ اخلاص است و پیش از آثار چهار «**فصل» آورده** است : ۱- فضائل **سورهٔ اخلاص** ، ۲- اسمهای سوره ، ۳- خواص آن ، ۴- سبب نزول ، سپس به تفسیر می پردازد .

در مقدمه از محمد علی قادری احمد آبادی و کتاب او «روح الارواح» در تفسیر سورهٔ والضحی ستایش می کند . با توجه به اینکه تاریخ نگارش «روح الارواح» (آصفیه ۱ : ۴۰۷) ۱۱۳۰ھ/۱۷۱۸م و تاریخ نسخهٔ زیر نیز ۱۱۳۱ھ/۱۷۱۹م است پس می توان گفت این دو کس همروزگار بوده اند .

آغاز : . . . قصرت عن وصف کماله السنه العلماء الاعلام . . . ثم التمس جم غفیر من الاحبا . . . راحاً من المستفیدین به آن ید عواله ولوالده العالم العارف **محمد اسعدالله** الذی . . .

**331- کراچی**، انجمن ترقی اردو ۱ف ۵ : نستعلیق ، محمد حیات ، شاید نگارنده باشد ۱۶ع/۱۱۳۱ھ . آغاز : . . . قصرت عن وصف کماله السنه العلماء الاعلام . . . سورهٔ اخلاص . نزد جمهور چهار آیت . قبل از شروع در معانی و تفسیر این سوره، ۶۴ص . در فهرست سرفراز علی : ۲۲ این کتاب بنام «روح الارواح» آمده که درست نیست (نوشاهی ، انجمن : ۱).

● **80- رد منکرین** : تفسیر سورهٔ فتح .

از شیخ **اله داد لنگر خانی** (لنگر خان : کوی ست ازکویهای لاهور) **لاهوری** ، از پیران روزگار اکبر پادشاه (۹۶۳-۱۰۱۴ھ) ، که به دربار امیران نمی رفته و لقب متقی داشته است .

تفسیر صوفیانه ای ست از سورهٔ فتح ، که از آیتها نتایج دلخواه خود را گرفته است . در آن آمده «شاید بدین رجوع نمایند و تأمل بدارند تا حقیقت کار بر ایشان بگشاید ، مبدء و معاد را کما حقه بشناسند و از شر منکران امان یابند». و ادعا می کند که این تألیف از الهام سرچشمه گرفته است . و خود آنرا «رد منکرین» نامیده است .

استوری ، برگل از آن یاد نکرده اند .

آغاز : الحمد لله الذی یخرجنی من الظلمات الی النور ، والصلاة والسلام علی محمد المبعوث و علی اله و . . .

(ن . ک . علمای هند : ٣٦ ـ طبقات اکبری : ٤٦٢ ـ ایوب قادری : ١١٧) .

332- لاهور ، نسبب رود ، دیال سنگهه ترسب . ٢٠ الف : نستعلیق ، محمد صادق چشتی ، ٢٩ ح ١/١١١٨ هـ . آغاز برابر ، ١٨ ص (هاشمی ، صدیقی ١ : ٢٨) .

333- لاهور ، شس محل ، محمد بشیر لدهانوی ، انباله جلد ساری : نستعلیق ، عبدالرسول ، ١٢٣٠ هـ . آغاز برابر ، ٤٢ ص . (نعیم اختر قمر مجددی) .

## 81- رسالة النور

از احمد بن حسین ، معروف به تخر که روزگارش دانسته نسست . در تفسیر آیت نور . در دیباجه می گوید : مدتی در وجدانش سری عجیب در معنی واژهٔ مفرد «نور» و جمع «ظلمات» که در آیت «الحمد لله الذی خلق السماوات والارض و جعل الظلمات و النور» آمده ، احتلاج می نمود ، تا شایسته دید که آن را آشکار سازد .

در استوری ، برگل از این تفسیر نام برده نسده است .

آغاز : الحمد لله حق حمده و الصلاة علی محمد (ص) . . . اما بعد ، چون مدتی مدید در حکمت لفظ جمع در ظلمات و مفرد آن نور ، که در ضمن .

334- کراچی ، موزه ملی N. M. ١٩٧١-٣١/٧ : نستعلیق ، (١٠٨١ هـ . در کابل) ، (ص ٨٥-٩١) ، آغاز برابر نمونه (نوشاهی : ٥) .

## 82- ریاض القدس : تفسیر سورهٔ فاتحه : تفسیر نظامی .

از شیخ نظام الدین بن عبدالشکور تهانیسری بلخی (م بلخ ٨ رجب ١٠٣٥ یا ١٠٣٦ هـ./ ٢٦ یا ١٦٢٧م.) . برادر زاده و داماد و خلیفهٔ جلال الدین محمد بن محمود تهانیسری (م٩٨٩هـ./ ١٥٨٢م.) (برگل ١ : ١٧٢ ، ش ٤٤ F ، ٣٣ R ، استوری ١ : ش ٢٥) . جهانگیر (١٠١٤- ١٠٣٧هـ) در سال یکم شاهی از وی رنجیده ، تهانیسری ناگزیر شده هند را رها کرده به حج برود ، پس از برگشت به هند بار دیگر اخراج شده به بلخ رفته و همانجا درگذشته است . و از نوشته هایش : بحر التصوف در شرح سوانح ، تجلیات در شرح لمعات ، رسالهٔ حقیقت ، رؤیت خدا ، مظاهر و مراتب ظهور ، شرح ابیات ، شرح ایاکم والا مردان ، در این فهرست خواهد آمد .

نسخه های آن از نظر دامنه با یکدیگر جدایی دارند . نسخهٔ گنج بخش (١ : ٣١) تنها سورهٔ فاتحه را در برادر ، و برگل (١ : ١٧٧) آن را تفسیر سورهٔ فاتحه و پارهٔ ٢٩ و ٣٠ یاد کرده ، نسخهٔ موزهٔ کراچی (نوشاهی : ٦) دارای تفسیر سورهٔ فاتحه و پارهٔ هفتم و پارهٔ سی ام قرآن است . خزینه (١ : ٤٦٣) آن را تفسیر دو پارهٔ پایان قرآن گفته است .

در «خزینه» و «علمای هند» به نام «ریاض القدس» و در «برگل» به نام «تفسیر سورهٔ فاتحه و . . .» یاد شده است .

(ن . ک . برگل ۱ : ۱۷۷ ، س ٥٠ F ، ۳۷ R که به نام «تفسیر سورهٔ فاتحه و . . . »
آمده ـ استوری ۱ : س ۲۷ـعلمای هند : ۲٤۱ نام تفسیر در اینجا «تفسیر نظامی» و مرگ وی را
۱۰۲٤هـ . ادکرده ـ خزینه ۱ : ٤٦۳ که مرگ او را ۱۰۳٦هـ/۱٦۲٦-۷م . آورده) .
آغاز ۱ : الحمد لولیه والصلاه والسلام علی نبیه . . . هذا تفسیر فاتحة الکتاب ، من
تصنیفات حضرت قطب . . . شیخ نظام الدین شریف التهانیسری . بسمله . نام حضرت الحمادی که
مستحق جمیع عبادات (گنج) آغاز ۲ : بسمله . مخفی نماند که عبارت عالی سارت نظم قرآن مجید ،
که هر حرفی از و دریایی ست حامل بس جواهرات شگرف ، متضمن . آغاز ۳ : عم یتسائلون .
از چه می پرسند یکدیگر را . عن النباء العظیم، از چیز بزرگ، و این چیز عبارت از وحدت الوجود است.
بیت : که جهان نیست جز یکی موجود . . .

335- **پیشاور** ، مسرقیه دارالعلوم . ۱ب : ضمن مجموعه، همراه تفسیر چرخی نوشتهٔ ۹٤٠هـ.
به نام «ریاض القدس» . (عبدالرحیم ۱ : ۷ و ۲ : ۱٠) .

336- **کراچی** ، موزه ملی ۱۹۷٥-۱۲۲ .N M : نستعلیق خوش ، ملا زمان شکر دره
(کابل) ، ۱٠۷۳هـ . تفسیر سوره فاتحه و پاره هفتم است نام «ریاض القدس» در برقیمه
آمده ، ٥٤۸ص (نوشاهی : ٦) .

337- **خیرپور** ، پیرگوته ، مدرسه راشدیه : نستعلیق خوش ، ۲ رجب ۱۱۱٦هـ . دیباچه را
ندارد ، آغاز برابر نمونه ۳ ، ۱٥۲ص (سید خضر نوشاهی) .

338- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۷۱٦۱ : نستعلیق پخته ، ۱۲۲۲هـ . (ص٤۸٦-٤۹٦) ، تنها
تفسیر فاتحه را دارد ، آغاز برابر نمونه۱ (گنج ۱ : ۳۱) .

340- **پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱٠۲ ح : نستعلیق سید فضل حسن خان، ۱٤ دیقعده
۱۲۳۸هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۲۳٤ص (سید سعد الله) .

341- **هزاره** ، هری پور ، کتابخانه دارالعلوم اسلامیه رحمانیه . نستعلیق شکسته آمیر پخته ،
عبدالله . سه شنبه ربیع الآخر ، سدهٔ ۱۳هـ . در موضع بهره واقع میان دب و کهلابت ،
هزاره ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱٠٦ص (پروفسور اختر راهی) .

342- **شکار پور** ، گرهی یاسین ، مولانا محمد ابراهیم ناظم ، یاسینی : نستعلیق خوش ،
سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۲۱٤ص . (سید خضر نوشاهی) .

## ● 38- زاد المذکرین

از محمد بن حسین بن فضل (فضل) واعظ ، معروف به مولانا **جمال الدین استاجی (ساجی)**، که
در شهور ثمان عشره و ستمائه (٦۱۸هـ/۱۲۲۱م). که طلاطم امواج فتن و استیلای کفره ظاهر شد ،
و چگونه کنیم ورد زبانها و چه سازیم اندیشهٔ دلها گسته بود (از غزنه) به شهر سمر قند رسیده ، و
دیدار فرزند عزیز شمس الدین محمد روزی شد ، و براى وی را وصال حاصل شد ، چون خزاین کتب
گذاشته شده بود ، و بی رفیق و انس از کتاب مانده ، التماس و توقع از او کرد ، که بعضی آیات که
در مجالس و محافل می خوانند ، تا در شبهای محنت غمگساری بود ، نوشته آید . به موجب
درخواست وی تفسیر بعضی از آیات نوشته شد و از بسط احتراز کرده شد . تا حمل در سفر و حضر

آسان بود . و آن را «زاد المذکرین» نام نهاده سد ، در پنج «فصل» تقریر کنیم (دیباجه) . و می دانیم در همان سال او کتای پسر حنگسر غزنه را گشود و چه ها کرده اسب .
در نسخهٔ ما عنوانها نا نوس است، نخسب از اهمیت بسمله و ابجد و هور آغاز می‌کند،سپس : فضایل و اعجاز قرآن و شمار آیتها و حروف و مکی و مدنی بودن و ترتیب سوره‌ها ، آنگاه سورهٔ فاتحه که می گوید آنرا در چند فصل خواهم نوست . س از آن آیتهایی را برگزیده تفسیر می کند .
در آن از کتابهایی نقل می کند : ام المفاسیر قاضی ابو یوسف قزوینی که در سصد (!) مجلد اسب ، تاج القصص از حجی ، تاج المعانی ابو نصر مقدسی ، تفسیر زاهد بخاری ساکن محله درواچه ، تفسیر اجماعی ابو القاسم ناصر الدین ، شرعه الاسلام استادزاده مفتی بخارایی ، ضحاک مفسر ، ابو لیث فقیه . . .
آغاز : الحمد لله الذی تعزز ذاته بربوبیه ، و کمال ربوبیته تقدسب صفاته بالالوهیه جلاله و جلال الوهیتیه . . . و بعد ، مصنف این کتاب و جامع . . . .
(ن . ک . برگل ۱ : ۱۲۱ س ۱۲ F ، ۱۰ R که در آنجا نام نیای او فصیل (نه فضل) آمده ، و نسبت او ساجی (نه استاجی) اسب و مبدء حرکت نگارنده غزنه گفته سده که در نسخهٔ ما نیامده اسب ، هر چند در متن از سرگذشت مردم غزنه با اندوه یاد می کند - آینده ، س ۶ ، س ۷ و ۸ : ۵۷۵ گفتار حسن عاطفی ، که نسخه نوشتهٔ محرم ۱۰۱۴ هـ . را نشان داده اسب .
**343- کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۱-۴۳۹ : نستعلیق ، ۱۱ صفر ، سدهٔ ۱۱ هـ . آغاز برابر نمونه ، جلد ۱ تا سورهٔ کهف ، ۴۸۸ ص . (نوشاهی : ۶) .
**344- گجرات** ، کتابخانهٔ جدید ، عبدالعزیز تبسم قریشی : سدهٔ ۱۲ هـ . نسبت نگارنده «اسباحی» آمده (دستنحی : ۲۲۰) .
**345- اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۶۵۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ هـ . آغاز برابر ، انجام افتاده ، تنها تفسیر بسمله و فاتحه را دارد ، ۱۲۸ ص (گنج ۱ : ۴۴) .
● **84- زبدة البیان** : خلاصه البیان : مجالس وعظ : آیات الاحکام .
در ص . ع . نسخهٔ ۱۸۳۷ آمده : تالیف و جمع نمود محمد کریم الله ، زبده البیان . نام «زبده البیان» در عطف نسخه نیز آمده اسب . و در پایان نسخه «خلاصه البیان» نامیده شده است .
مجالستی ست بیستر «آیات الاحکام» را ماند ، مجلس یکم آن تاریخ ۲۳ رجب ۱۲۴۵ هـ . (۱۸۳۰-۲۹ م) را دارد . مجلس ۱- یا ایها الذین اتقوا الله و لتنظر نفس ما قدمت لغد . . . ، ۲- اقیموا الصلاه و اتو الزکاه ، ۳- یا ایها الذین آمنوا اذا ناجیتم الرسول فقدموابین یدی . . . ، ۵- و از اخذنا میثاق بنی اسرائیل الا تعبدوا . . . ، ۱۰- یا ایها الدین آمنوا من یرتد منکم عن دینه فسوف تاتی الله . . . ، ۱۵- واقم الصلاه طرف النهار و زلفا من اللیل . . . ، ۲۰- یا بنی اسرائیل اذکروا نعمتی التی انعمت علیکم (نماز و زکاه) ، ۲۵- اقم الصلاه لدلوک الشمس (نماز تهجد) ، ۳۰- یا ایها الدین آمنوا انفقوا من طیبات ما کسبتم (صدقات) . و میرسد به مجلس ۵۰- و تکون فی شان و ما تتلوا منه من قرآن (در بیان اولیاء) ، ۵۱- و تکون فی شان منه من قرآن ولا تعلمون (نیز دربارهٔ اولیاء) .

346- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۸۳۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ ه . و شاید به خامه همان محمد کریم الله و تاریخ ۱۲٤٥ ه . آغاز : المجلس الاول . فی ثلاثه و عشرین من رجب سنه مائتان و الف و خمس و اربعین من الهجره . بسمله . یا ایها الذین اتقوا . . . ، در ص ۰ ع . آمده: تالیف و جمع نمود محمد کریم الله. انجام : سمت هذه الرساله (دستخوردگی) من تسوید (دستخوردگی) من «خلاصه البیان» فی شهرین . . . مطابق سنه الف و مائتین و خمس و اربعین من الهجره . . . ، و از بقیهٔ ترقیمه بدست می آید که گویا به خامه نگارنده است و یا از روی ترجمهٔ وی نوشته شده است ، ۹٤ گ (گنج ۱ : ٤٥) .

347- اسلام آباد ، همانجا ٥٣٢٩ : نستعلیق، خوانا ، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه . آغاز در مجلس نکم افتاده و می رسد به مجلس ۱۰ . آنگاه عنوان «حد مجلس کوته کنیم» که مجلس هائی ست بی شماره ، ۲۲۰ ص . در فهرست در بخش فقه بنام «آیات الاحکام» آمده .

## ● 85- زیب التفاسیر

از محمد صفی بن ولی قزوینی ، که «انیس الحجاج» را در دهلی در ۱۰۸۷ ه/۱٦۷٦م . (ریو ۳ : ۹۸۰) و «تحفه الاخبار» را در ۱۰۷٦ ه/۵-۱٦٦٦م . و «شرح اعتقادات» صدوق را در شاهجهان آباد ۱۰۹۰ ه/۱٦۷۹م . (نسخه ها ۲ : ۹٦۳) نگاشته است. بدستور شاهدخت زیب النسا (م۱۱۱۳ ه/۱۷۰۱م.) دختر اورنگ زیب (۱۰٦۹-۱۱۱۸ ه.) که گفته بود تفسیری مختصر و جامع بنگارد ، به روزگاری که نقد عمر و جوانی را صرف معارف کرده بود ، در چهل و هشت سالگی بدان پرداخت و «زیب التفاسیر» نام نهاد (دیباچه) . ترجمهٔ «تفسیر امام فخر رازی» را ماند . (ن . ک . برگل که می گوید : تفسیر مفصلی ست و جلد پنجم آن را در ۱۰۸۱ ه/۱-۱٦۷۰م . و جلد آخر آن را گویا در ۱۰۸۷ ه/۷-۱٦۷٦م . به انجام رسانده است) .

جلد یکم : در یک «مقدمه» وچهار «کتاب» و «خاتمه» ای . و هر کتاب در چند «باب» و بیشتر بابها در «فصل» هایی : مقدمه در قاعدهٔ تقریر و ضابطهٔ تحریر این تألیف . کتاب اول در مطالب مهمه که دانستن آنها در تفسیر لازم است ، در چهار باب ، ۱- در مقاصد لازمه التحریر ، هفت فصل ، ۲- مطالب متعلقه به اصل قرآن ، ده فصل ، ۳- جامعیت کلام الهی ، شش فصل ، ٤- اعجاز قرآن و فضایل سوره ها ، هشت فصل . کتاب دوم ، در استعاده ، در بابهایی و ارکانی و مباحثی و مسایلی . کتاب سیم در مباحث و تفسیر بسمله ، در یک مقدمه و دوازده باب . و با بها در فصل هایی . کتاب چهارم ، در تفسیر سورهٔ فاتحه ، در دو قسم : قسم ۱- در تفسیر آیتهای این سوره ، ۲- در یک مقدمه و بابهایی .

آغاز : زیب تفسیر کلامی که لؤلؤشاهوار سخن به آبروی آن مخزن بذکر ناطقه به آغوش بیان .

(ن . ک . برگل ۱ : ۱۹۳ ، س F۷۱ ، R۵۳ - استوری ۱ : ش ٤۹ - ریو ۳ : ۹۸۰ «انیس الحجاج» - بودلیان ۱۸۱۰ . «زیب التفاسیر» سوره ۸ تا ۱۲ گویا به خامه نگارنده) .

348- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۷٤ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه . آغاز برابر ، جلد ۱ ، انجام افتاده ، ۲۵۳ ص (گنج ۱ : ٤٦) .

● **86- الستین الجامع للطایف البساتین** : جامع الستین : جامع لطایف البساتین : تفسیر سورهٔ یوسف .

از املای خواجه امام تاج الدین سیف النظر جمال الائمة ابو بکر احمد بن محمد بن زید (یزید) طوسی ، که شاگردانش نوشته اند . محمد روشن در پیشگفتار چاپ کتابش می نویسد : کوشش در راه شناختن وی در تذکره ها بی سود ماند ، نا گزیر بدین اندازه که از کتاب وی بر می آید خرسند می باید بود . دکتر محمد معین از نثر آن و ویژگیهای دیگرش آن را از ساخته های سدهٔ ششم هـ . دانسته و محمد روشن نیز همین را تأیید می کند .

در نسخهٔ گنج بخش می گوید : چون از دیار خراسان سفر کردیم و به کوهستان و عراق رحلت کردیم رغبت مردمان را در علم و ادب کمتر دیدیم . از من خواستند در فن موعظه مجموعه سازیم . تا به جانب آذر بایجان رسیدیم . مردم را در تحصیل این علم رغبت وافر دیدیم . سؤال ایشان را اجابت کردیم . و آنرا «ستین جامع الطایف» نام نهادیم .

تفسیری ست صوفیانه ، با نثری روان آمیخته با نظم ، در شصت «فصل» و در هر فصل نخست آیتی از سورهٔ یوسف آورده ، سپس از قول شیخ الامام (که نشان می دهد املاست) شأن نزول و متشابهات را گفته و تفسیر می‌کند، آنگاه بر سر داستان می رود. با سر بندهای «لطائف» و «حکایت»: فصل ۱- سبب نزول ، ۲ تا ٤ - فضایل قرآن و قرائت آن ، ۵- نحن نقص علیک احسن القصص (آیت ۳) ، . ۱- یا نبی لا تقص رؤیاک (آیت ۵) ، . ۲- وجاءت سیاره فار سلوا وار دهم (آیت ۱۹)، . ۳- قال معاذ الله انه ربی احسن مثوای (آیت ۲۳) ، . ٤- یوسف ایها الصدیق (٤٦) ، . ۵- و تولی عنهم وقال یا اسفی (۸٤) ، . ٦- لقد کان فی قصصهم عبره (۱۱۱) .

آغاز : سپاس مر خدا وندی را که بر کمال است و آورید گار روز و شب . . . چنین گوید خواجه امام تاج الدین سیف . . .

(ن . ک . برگل ۱ : ۲٦٤ که در آنجا نام نگارنده بنا بر مآخذ ، گوناگون آمده - پیشگفتار چاپ از محمد روشن به نام «تفسیر سورهٔ یوسف» (الستین الجامع للطایف البساتین) ۱۳۵۳ خ - استوری ، بخش ملحقات از علوم قرآنی - مشار ، ج ۱ : ۱۳۹٤ «تفسیر سوره یوسف»)» .

**349**- اسلام آباد، گنج بخش۴۲۲۳ : نسخ زیبا، محمد بن حمید بن احمد الخوارزمی، سلخ صفر، یوم الخمیس ، وقت الزوال ، سنه خمس و خمسین و ثمانمایه (۸۵۵هـ.) ، با یاد داشت مؤرخ ۸۷۳هـ . و روش نویسندگی کهن ، آغاز برابر ، ۸۱۰ص (گنج ۱ : ٤۷) .

● **87- سراج التأویل فی شرح انوار التنزیل**

متن از ناصر الدین ابو سعید عبدالله بن عمر شیرازی بیضاوی ، قاضی القضات شیراز ، که بعد ها در تبریز می زیست (م. تبریز ٦۸٤ یا ٦۸۵ یا ٦۹۲هـ/. ۱۲۸۵ یا ۱۲۸٦ یا ۳-۱۲۹۲م . یا پس از آن) .

شرح از ابو ابراهیم شهر یار بن حاجی محمد یار بن حاجی میرزا محمد بن قلیچ میرزا الدرمان(!) البلخی . که به سال ۱۰٦۰هـ/. ۱٦۵۰م در یک رؤیا و بیداری ، قاضی بیضاوی را می بیند ، از او

پرسشی می کند ، پاسخ می شود که در این کتاب پاسخ تو نهفته است. دوباره این خواب را می بیند، کار به تعویق می افتد ، تا اینکه این کتاب را به نام «سراج التأویل فی . . . » ساخته است . در دیباچه نمی گوید این شرح تنها سوره فاتحه و یا همهٔ کتاب است .

نسخهٔ ما تنها تفسیر سورهٔ فاتحه است . به نثر روان همراه با نظم ، ناظر بر «انوار التنزیل» قاضی وافزودگیهایی از تفسیر ها که نام آنها را در هر یک مورد برده : بحر الحقایق ، تأویلات ابو منصور ، تحقیق حسامی ، تفسیر امام فاری ، تفسیر بصایری ، تفسیر قرطبی ، تفسیر کبیر ، تفسیر تیسیر ، حقایق التأویل ، ریاض الجنان ، شرح حطیبی ، عین المعانی ، طوالع التنویر ، کشاف البیان ، کشف الاسرار ، معالم التنزیل ، معالم العلوم ، معانی القرآن زجاج .

در استوری ، برگل از این کتاب نام برده شده .

**آغاز :** ای به نام تو افتتاح کلام - از ثنایت زبان رسیده بکام - همت ذات و صفات توازلی ... صلوات زاکیات و تحیات نامیات نثار روح پر فتوح و قطب مسروح آن سارح . . . ابو ابراهیم سهر یار بن حاجی محمد یار . . .

(ن . ک . کشف الظنون ، انوار . . . - برگل ۱ : ۱۲۳ ، ۱۳ F ، ۱۲ R که هیچیک از این شرح نام نبرده اند) .

**350- اسلام آباد** ، گنج بخش ۹۷۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱-۱۲هـ . آغاز برابر ، زرین ، تنها سورهٔ فاتحه ، ۱۶۰ص (گنج ۱ : ۴۸) .

● **88- شاه تفاسیر :** تفسیر شاه

از ملا شاه بدخشی ، شاه محمد بن عبد المحمد بن سلطان علی بن فتح الله ، **ارکسایی رستاقی بدخشی** ، ملقب به لسان الله . مرید میان میر لاهوری (سیوستان ۹۵۷-۱۰۴۵هـ/۱۵۵۰-۱۶۳۵م.) و مراد دارا شکوه (م۱۰۶۹هـ/۱۶۵۹م) در ارکسا در نزدیکی رستاق بدخشان پا به جهان گذارد ، در ۱۰۲۳هـ/۱۶۱۴-۵م به هند آمده در لاهور رحت انداخت ، سپس به دستور پیر شکفتهٔ خود به کشمیر رفت و در ۱۰۷۲هـ/۱۶۶۲-۳م در همین شهر (شاهجهان نامه) و یا ۱۰۶۹هـ/ ۱۶۵۸-۹م . (خزینه) درگذشته است . سنگ نبشتهٔ خاکجادش ۱۰۷۰هـ/۱۶۵۹م (برگل) است . پیر و پیشوای شعیبنی شده بود . شاهجهان (۱۰۳۷-۱۰۶۸هـ .) می گفت در هند دو شاه هست : یکی شاهجهان و دیگری ملا شاه ! .

تفسیر چهار سوره است : فاتحه، بقره، آل عمران و سورهٔ یوسف . و «شاه تفاسیر» ۱۰۵۷هـ . (۱۶۴۷م .) ماده تاریخ نگارش آن است . صبا (۴۰۷) می نویسد «تفسیر جند جزویه طریقهٔ اهل تصوف نگاشته» است . و ذریعه (۹ : ۴۹۵) از «تفسیر» او از جز یکم قرآن یاد می کند .

(ن . ک . شعرای کشمیر ۱ : ۴۲۶ تا ۴۵۹ «ملا شاه» که در آنجا تاریخهای گوناگونی از زندگی او آمده است - همانجا ۱ : ۴۲۷ تا ۴۲۹ (پا ورقی) «میان میر» که نیز برای زندگیش چند تاریخ داد شده - برگل ۱ : ۱۸۴ ش ۶۰ F ، ۲۴ R - استوری ۱ : ش ۲۸ «شاه تفاسیر» - خزینه ۱ : ۱۵۴ «میان میر» - صبا : ۴۰۷ - ذریعه ۹ : ۴۹۵ «دیوان شاه» - ایوانف : ۹۶۹ «تفسیر شاه».

351- **لاهور**، کتابخانه الریاض، جی معین الدین: نستعلیق تاریخ یاد نشده، ۵۸۲ص (دکتر ظهور الدین احمد ـ سید عارف نوشاهی).

● 89- **شجریه**: رساله....

از **شاه داعی شیرازی** (که یار او در «تأویل آیی: ۱۵» گذشت).

در تفسیر و بأویل شجرة زقوم در سورة والصافات، به نثر آمیخته به نظم. در دیباجه گوید: داعی مسکین بعد از حرابی بلدهٔ ابر قوه، به واسطهٔ واقعه ای که دیده، ار سبیل ندر ـ داشت، که دیگر بار، به زیارت حضرت مقدسهٔ طاوسیه، خود را مشرف گرداند. در سنهٔ ثمان و ستین و ثمانمایه (۸۶۸ق./۳-۱۴۶۴) که عمر به نجاه و هفت سال رسیده، اسنت تحقق یافت. و در اثنای اقامت به ورد سورة والصافات مشغول بود از وی خواستند تا دربارهٔ «شجره» و «شجره زقوم» چیزی بنگارد. (در تاریخ بخارا، مدرس رضوی، ص ۷۱، از طاوسیه بجزا نام برده شده، که زیارتگاهی بوده). تاریخ ۸۶۸ برای ۵۷ سالگی، زایش ایشان را ۸۱۱ق./۸-۱۴۰۹م نشان می دهد (ن. ک. تأویل آیی، در همین بخش ـ گنج ۱: ۴۲۰).

**آغاز**: اعوذ بالله و توکل علیه واسئله ان یعصمنی لمحبه المصطفی... داعی مسکین بعد از حرابی بلدهٔ ابر قوه...

اسوری ـ برگل، نفیسی، صفا از این اثر او نام لبرده اند (ن. ک. نفیسی ۱: ۳۱۱ ـ صفا ۳: ۳۳۳ تا ۳۴۲ ـ ایضاح المکنون ۲: ۴۱ «شجریه» که نسبت نگارنده را تا درست نیشابوری آورده).

352- **اسلام آباد**، گنج بخش ۸۴۹: نستعلیق خوش، س ۶۶، «رسایل شاه داعی» نوشته ۸۸۲-۹۰۵ق. (ص۶۴۸-۶۵۶ هامش) (گنج ۱: ۴۹).

● 90- **شرح آیه ان الله علی کل شیئ قدیر**

از **احمد بن ظفر**، زاده در کشمیر. گزارشی سب عرفانی. در آن آمده اگر مرشد صادق میسر نباشد، سالک باید خود در مجاهده و ریاضت پایداری کند.

**آغاز**: الحمد لله الذی هو خالق کل شیئی و رازق کل حی و هو علی کل شیئی قدیر، و مدبر بلا و زیر...

353- **لاهور**، کتابخانه عمومی پنجاب ۶، ۱۲۹۷ احمد ـ ۶، ۲۹۷ سلو: تاریخ یاد نشده، ش ۱۱ مجموعه، آغاز برابر (عباسی ۱: ۱۴۸).

● 91- **شرح القرآن معینی**

از **خواجه خاوند معین الدین معینی کشمیری نقشبندی** (م. محرم ۱۰۸۵ق./ ۱۶۷۵م) فرزند و خلیفهٔ خواجه خاوند محمود معروف به حضرت ایشان (م. شعبان ۱۰۵۲ق./۱۶۴۲م.) بن خواجه میر سید شریف بن خواجه ضیا بن خواجه میر محمد چراغ. دودهٔ تاج الدین حسین سراج. که نبار خود را تا خواجه علاء الدین عطار خلیفهٔ خواجه بهاء الدین نقشبند در دیباجه آورده است. در همین دیباجه منظومه ای ست که در آن تخلص خود را معینی یاد کرده است. و از نگاشته های خود

نام می برد : تفسیر زبده التفاسیر به عربی ، فتاوی نقشبندیه من خزاین فقه المعینه ، مفرح القلوب در تصوف ، که بعداً نام آنرا به مرقعه القلوب (مرآت القلوب او در دست هست) برگردانده است تألیف کتابی از انتخاب و اختصار صحیح بخاری و صحیح مسلم و جامع ترمذی با حذف اسناد و حدیثهای مکرر ، نیز مرآت العداله به فارسی ، رسالهٔ رد ملاحده ، نسخ سعادات (گنج ۱ : ۷۶۸) ، سیر النبی بنام خصایص احمد مصطفی . در «خزینه» (۱ : ۳ ۱٦٤) «رساله رضوانی» در احوال پدر او را نیز یاد کرده است .

در پی یک خواب دیدن ، به نام اورنگ زیب (۱۰٦۹-۱۱۱۸ هـ .) ، در ششماه از ۷ رجب ۱۰۷۱هـ/۱٦٦۲م تا ۲۷ محرم ۱۰۷۲هـ/۱٦٦۱م . (شرح القرآن معنی) به انجام رسانده است . تفسیر کوتاهی ست که آیات الاحکام را می ماند ، پس از دیباچه فهرست مسایل فقهی قرآن ، شمار سوره ها و فضایل قرآن را آورده است ، آنگاه سوره ها از حمد تا ناس تفسیر می شود .
در استوری ، برگل از آن یاد نشده است .

آغاز : حمد نا محدود و ثنای نا معدود ، معبودی را سزاست که حمد جمیع حامدان و ثنای جمیع ثنا خوانان راجع به ذات پاک اوست . (ن.ک. خزینه ۱ : ۳ : ۲۲۳ «خواجه محمود» و ۳ : ٤٤٦ «خواجه معین الدین» که در هیچ از این دو جا نام این تفسیر برده شده است - گنج ۲ : ۷٦۸ نسبنامه‌ی او تا خواجه علاء الدین عطار را در آنجا یاد کرده ام - کحاله : ۱۲ ، ۳۱۲ - تذکرهٔ علمای هند (اردو) : ۵۰۰ - حدیقه الاولیا ، لاهوری : ۱۲٤ زندگینامه ، و در تا وربی فهرست نگاشته هایش ، از آن میان همین کتاب . که تاریخ آغاز نگارش را رجب ۱۰۷۲ هـ . آورده) .

354- انک ، کتابخانه شخصی قاضی زاهد حسینی : نسخ خوش ، سه شنبه ، ۱۰۷۵هـ . آغاز برابر ، ۱۲۵٦ ص (پرفسور احتر راهی) و در اینجا آمده که نسخه‌ی دیگر آن در دانشگاه پنجاب هست .

355- رحیم یار خان ، صادق آباد ، کتابخانه غوثیه ، جمال الدین والی ۱۲ : نسخ و نستعلیق ، سده ۱۱-۱۲هـ . ج ۲ ، آغاز ، سوره مریم . بسمله بنام معبود بر حق ، الرحمان بخشنده آرزوی بندگان در این جهان ، الرحیم مهربان بر فرمان برداران . ک . کفایت کننده مهمات بیچارگان . . . ، نسخه بنام تفسیر فصیح است از مریم تا پایان قرآن ۸٤۸ص (پرفسور الله دتا چودری - سبیجی ، کتابخانه ها : ۱۲٤) .

356- اسلام آباد ، گنج بخش ۸٤۷ : ثلث خوش ، سده ۱۲ هـ . آغاز برابر ، ۱۲۵٦ ص (گنج ۱ : ۵۰) .

357- تونک ، سعیدیه لائبریری : شماره و تاریخ یاد نشده ، تاریخ نگارش رجب ۱۰۷۲هـ یاد شده (حدیقه ، با ورقی محمد امال محددی : ۱۲۵) .

- **شمس المجالس** : انیس المریدن
- **العروس** : جواهر التفسیر

● **92- عین الیقین** : تفسیر سورهٔ اخلاص
**از صوفی جیلانی** سید عبدالوهاب که «معدن الغرایب» در تصوف را به سال ۱۲۱۴هـ./۱۷۹۹م. نگاشته است. (بشیر حسین ۲ :۲۵۳).
در استوری، برگل از آن نام برده نشده است.
**358- لاهور**، دانشگاه، شیرانی ۴۳۱/۴ : نوشتهٔ ۱۲۱۵ (۱۸۰۰م.) (بشیر حسین ۱:۵).

● **93- غرایب القرآن** : تفسیر . . .
نا شناخته.
**359- لاهور**، دانشگاه، شیرانی ۳۵۳۲/۵۰۸ : نوشته محمد بن احمد بن شهباز خان، سدهٔ ۱۱هـ. ق. انجام افتاده (بشیر حسین ۱ : ۳).

● **94- فایدهٔ جلیله** : ترجمهٔ بخش از «حجج القاهره»
متن «الحجج القاهره» به عربی از **سید ابو سعید حمزة بن محمد حسینی رضوی**، در اثبات عقاید شیعی‌ست، که پیرامون ۱۲۵۷هـ./۱۸۴۱م. نگاشته شده است (ن. ک. ذریعه ۶ : ۲۶۴ «الحجج القاهره»). سپس نا شناسی که شاگرد نگارنده بوده است، بخشی از آن را که در تفسیر آیت نسائکم حرث لکم (بقره ۲۲۳) بوده از آن گزیده و ترجمه کرده «فایده جلیله» خوانده است (ن. ک. ذریعه ۱۶ : ۸۶ «الفایدة الجلیلة»).
**آغاز**: الحمد لله و الصلاة و السلام علی رسوله . . . اما بعد، این رساله ای ست در بیان تفسیر قوله تعالی نسائکم حرث لکم . . . که نقل کرده ام در آن.
**360 - کراچی**، موزهٔ ملی ۴۶۶ - ۱۹۶۱ .N.M. نستعلیق، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، ۳۷ص. نا تمام (نوشاهی ۱ : ۱۷۱ عقاید).

● **95- فتح الرحمن بترجمة القرآن**
**از محدث دهلوی**، شاه ولی الله بن عبدالرحیم عمری حنفی (۴ شوال ۱۱۱۴هـ./۱۷۰۳م.، هر چند نام تاریخی وی عظیم الدین است که ۱۱۱۵هـ. را نشان می دهد - ۱۱۷۶هـ./۱۷۶۲م.) در پانزده سالگی از پدر خرقهٔ نقشبندیان را دریافت، و در هفده سالگی پدر را از دست داد و به درس و ارشاد پرداخت.
ترجمهٔ فارسی قرآن است، که در ۱۱۵۱هـ./۹-۱۷۳۸م به انجام رسیده است. در دیباچه می گوید: در این زمانه که مادرآنیم و در این اقلیم که ما ساکنیم، اقتضا می کند که ترجمهٔ قرآن به زبان فارسی سلیس و روز مره متداول، بغیر تعرض قصص تحریر کرده شود، تا خواص و عوام همه یکسان فهم کنند، و صغار و کبار به یک وضع ادراک کنند . . . عید اضحی ۱۱۵۰ به تسوید این پرداخت و در رمضان ۱۱۵۱ به اهتمام خواجه محمد امین، رواجی یافت و نسخ متعدد گشت.
پس از دیباچه مقدمه ای ست در فن ترجمهٔ قرآن.
**آغاز**: حمد نا محدود خدا را تبارک و تعالی که به رأفت تامه قرآن را بر بندگان نازل نمود . . . اما بعد، نصیحت و نیک خواهی مسلمانان در هر زمان . . .

(ن . ک . برگل ۱ : ۲۰۷ ، ش ۹۵ F ، ۶۶ R که وی را قطب الدین احمد معروف به ولی الله خوانده است . در حالی که قطب الدین احمد تنها نام معماری ست که فرزند وی در آغاز «تحفهٔ اثنی عشریه» برای پدر بکار برده است ـ استوری ۱ : ص ۳۵ ـ علمای هند : ۲۵۰ ـ معارف ۳ : ۳۵۰ ـ ادوانس ، کرزن : ۳۳۱ ـ داکتیمان و هند ۳ : ۲۶۹ زندگنامه و فهرست ست اثراو ـ مشار ، مؤلفان ۶ : ۶۹۴ که نام دوازده اثر چاپی او را برده) .

361 - اسلام آباد ، گنج بخش ۲۵۶۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . در هامش قرآن. در فهرست نا شناخته مانده ، ۶۰۸ ص (گنج ۱ : ۴۱) .

362 - اسلام آباد ، همانجا ۴۲۱۴ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه، نسخه به نام «ترجمة القرآن» است نه «فتح الرحمان» (گنج ۱ : ۵۲) .

363- پیشاور ، مردان ، با نجیل ، محمد . خ الله : نسخ در متن و نستعلیق در تفسیر ، زیبا ، خواجه محمد امین دهلوی ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، نسخه بسیار خوب ، ۸۳۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

364- راولپنڈی ، گولره شریف ، درگاه ساد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، الله یار ، ۱۲۸۴ ه . آغاز برابر نمونه (پرفسور ملک محمد اقبال) .

365- پیشاور ، دانشگاه ، ۶۱۰ : نسخ حنی فضل الهی ، ۱۲۹۷ ه . /۱۹۷۷م. آغاز : این ترجمه احمد بن عبدالرحیم است ملقب و مشهور ولی الله دهلوی ست . سوره الفاتحه ، ۴۸۸ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

366- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۹۴۷ : نسخ و ثلث ، سدهٔ ۱۳ ه . از پیش از «یاسین» است تا «اعلی» ، در فهرست تا شناخته مانده بود ، ۳۲۲ ص (گنج ۱ : ۴۱) .

367- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۳۴ الف : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه ، ۹۳۲ ص (مولوی عبدالرحیم ۱ : ۱۴ - سید سعید الله) .

● 96- فتح العزیز : تفسیر عزیزی

از شاه عبدالعزیز ، دهلوی (۱۱۵۹-۱۲۳۹ ه . /۱۷۴۶-۱۸۲۴ م .) فرزند بزرگ شاه ولی الله (که یاد او در «فتح الرحمان : ۶۱» گذشت) . نام تاریخی ایشان غلام حلیم است . در پانزده سالگی تحصیل علوم عقلی و نقلی را نزد پدر به انجام رساند . پس از مرگ پدر (۱۱۷۶ه/۱۷۶۲م.) به تدریس وارشاد پرداخت .

تفسیری ست از سورهٔ فاتحه و بقره و دوسی پارهٔ پایان قرآن. در دیباجه از شیخ مصدق الدین عبدالله نام می برد که به شوق و جذبهٔ او ، در ۱۲۰۸ ه . /۳-۱۷۹۴ م . دست به تفسیر سورهٔ فاتحه و دو سی پارهٔ آخرین ، که اکثر در نماز ها و دعا ها بکار می روند زده است ، بدون مراجعت به کتابی یا چرکنویس و انتخابی . در آن حکایتها و احکام فقهی و مباحث اخلاقی (انواع ظلم . . .) آمده است . نسخهٔ چاپی آن در سه جلد است : فاتحه و بقره ، پارهٔ ۲۹ ، و پاره ۳۰ .

آغازج ۱ : حمد را با تو نسبتی ست درست ـ بر در هر که رفت بر در تست . سپاس

تقدس اساس ، جمیع السنه راجع به درگاه . . . اما بعد ، این معتل الذات . . . عبدالعزیز . . . آغاز ح ۲ : (پارهٔ ۲۹) : سوره الملک . اختلاف است در آنکه این سوره مکی ست یا مدنی ، و به روایت ابن عباس . آغاز جلد ۳ : (پارهٔ ۳۰) : و این سوره را نبأ نیز گویند . مکی ست ، چهل آیت و صد و هفتاد و سه کلمه و . . . و ربط این سوره با سورهٔ و المآب از این جهت .

(ن . ک . مشار ، ح ۳ : ۳٦٥۰- برگل ۱ : ۲۱٥ ، ش ۱۰۲ F ، ۷۳ R که تا درست می گوید : تفسیری ست بر سورهٔ یکم و دوم تا آیت ۱۸۰ و دوسی پارهٔ پایان ـ استوری ۱ : ش.٤- علمای هند : ۱۲۲ که نا درست می گوید : تفسیری ست بر سورهٔ بقرة و دو پارهٔ اخیر قرآن ـ مشار ، مؤلفین ۳ : ۸٦۲ که نام ۱۹ اثر چاپ شدهٔ او را برده است) .

368- لاهور ، دروازه سکسالی ، دارالعلوم انجمن نعمانیه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . تفسیر سوره نبا است تا ناس . آغاز : و این سوره را نبا نیز گویند . مکی ست ، چهل آیت و صد و هفتاد و سه کلمه و . . . ربط این سور با سوره والماب از این جهت است که هر دو سوره معامله مجاز است ، ٥۷٦ص (سید خضر نوشاهی) .

369- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹٥۸-۲٥٦/٥ .N.M : نستعلیق ، خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . جلد ۱ ، ٦۹٦ص .

370- کراچی ، همانجا ۱۸۰/٥۲۸ .N.M : نستعلیق ، ۸ صفر ، پاک شده ، جلد ۲ ، ٦٦۲ص (نوشاهی ۱ : ۷) .

371- بهاولپور ، رحمت تک کمپنی ۱۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳هـ . آغاز و انجام افتاده ، نام کتاب روی جلد آمده ، ۹۰ص (پرفسور الله دتا حودری) .

372- کراچی ، ناظم آباد ، بنیاد همدرد : نوشتهٔ ۱۲۳۹هـ، همراه «فوز الکبیر» شاه ولی الله (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۸٦) .

373- کراچی ، لیاقت میموریل لائبریری ۳۳ : نستعلیق ، بالا میان ، ۱۲٤٤هـ : خرد تاریخ ختمش گفت فی الفور بکلک ـ پاک شد تفسیر انجام ، آغاز برابر نمونه ، ۸۸۱ص . (سید خضر نوشاهی) .

374- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۹۷ : نستعلیق پخته ، غره رمضان ۱۲٦۲هـ . آغاز افتاده ، از آیت ۳۱ «بقره» است تا آیت ۱۸٤ همان سوره (ص۱-٤٥۸) ، تازه خریداری شده و در فهرست نیامده است .

375- اسلام آباد ، گنج بخش ۲٤۰۹ : نستعلیق ، امام بخش ولد حافظ محمد خلف حافظ محمد اشرف ، موضع بکهر ، ۳۰ رمضان ۱۲٦۹هـ . از «ملک» آغاز می شود ، ۳۳۳ص (گنج ۱ : ٥۲) .

376- هزاره ، سکندر پور ، کتابخانه احمد المدارس ۱٦ : نستعلیق پخته ، ۷ رجب ۱۲۸٦هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، انجام افتاده : و سببش آنکه در زمستان بیرون سحاب بسبب برودت هوای عالم سرد میباشد و سردی موجب تکاثف میگردد ، و تکاثف سام موجب احتقاق حرارت . . . ، ۲۲۳ص (پرفسور اختر راهی) .

377- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٩٠٥ : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ١٣ﻫ . از «تساول نبا» آغاز می شود تا «ناس» ، ١٠٤ص .
378- اسلام آباد ، همانجا ١٢٨٩ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ﻫ . از «تبارک» آغاز می شود ، ٣٣٤ص . (گنج ١ : ٥٢) .
379- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ١٩٦١-٤٤٧ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ﻫ . جلد ١ ، بدون دیباجه ، ٣٠٠ص .
380- کراچی ، همانجا N.M. ١٩٦١-٤٤٨ : نستعلیق ، میرزا احمد بیگ ولایتی ، سدهٔ ١٣ﻫ ، از تفسیر سوره بقره آغاز می شود ، ٤٦٨ص .
381- کراچی ، همانجا N.M. ١٩٦٨-٥٥٥ : نستعلیق ، سده ١٣ﻫ . جلد ٢ ، ٣٦٢+ ٥٠٠ص (نوشاهی : ٧) .
382- ملتان ، جهانیان ، چک R. ١٠/١١٤ کتابخانه الله بخش اسد نظامی : نستعلیق خوش ، سده ١٣ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ١٠٨٨ص (سعید الظفر نوشاهی) .
383- شیخو پوره ، خانقاه دوگران ، رضویه ، ابوالفیض عبدالکریم ابدالوی : نستعلیق و نسخ ، سده ١٣ﻫ . آغاز برابر نمونه ، تفسیر سوره بقره است ، ١٦٩١ص (نعیم اختر قمر محمدی) .
384- لاهور ، کتابخانه قمر سید مغیث الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، تنها فاتحه را دارد ، ٧٢ گ ، ١٣س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ١٢٩) .

● **الفوز الکبیر فی اصول التفسیر**

از محدث دهلوی . در بخش دربارهٔ قرآن خواهد آمد .

● **قصص انبیا** ، قصهٔ ایوب ، قصص قرآن .

در بخش تاریخ خواهد آمد .

● **97- قصص موسی** : اعجاز موسوی

از معین مسکین فراهی (که یاد او در «احسن القصص : ١» گذشت) . در داستان موسی پیامبر ، مه به نثر آمیخته به نظم ، که از آنتهایی که در آن باره آمده است بیرون کشیده ، به سال ٩٠٤ﻫ/٩-١٤٩٨م . به انجام رسانده است . در دیباچه از چهل سال وعظ و سی و پنج سال در کتابخانه پژوهش کردن در تفسیر ها و حکایتها و تواریخ یاد می کند ، و نیز از «بحر الدرر» به عربی و فارسی و تفسیر «حدایق الحقایق» (ن . ک . همین بخش) ، و «تفسیر سوره فاتحه» (ن . ک . همین بخش) و دیگری به نام «الواضحه فی اسرار الفاتحه» ، «معارج النبوة» ، «روضةالواعظین» و ، «تفسیر سورهٔ یوسف» (ن . ک . «احسن القصص» در همین بخش) یاد می کند . و اینکه پس از آنها از من خواسته شد ، تا مسوده ای از قصهٔ حضرت موسی ، که طی سی و پنج سال از کتب معموله استنباط کرده بودم ، فراهم آورم .

با سر بند های «القصه ، اشارت ، نکته ، لطیفه» به نثر آمیخته به نظم .

**آغاز** : ربنا آتنا من لدنک رحمه و هیئی لنا من امرنا رشدا . الحمد لله نحمده و نستعینه و نومن . . . همی گوید بندهٔ مسکین . . . معین مسکین . . . که مدت چهل سال تقریر .

(ن . ک . ذریعه ۱۷ : ۱۰۸ «قصص موسی» - برگل ۱ : ۱٤۱ ، ش ۲۹ F ، ۲۳ R که ر آنجا میان «تفسیر سورهٔ فاتحه» و «قصص موسی» خلطی شده - استوری ۱ : ش ۱۹ - نسخه ها ۰ : ٤٤۱۰ «اعجاز موسوی» که در آنجا از ترجمهٔ ترکی آن نشانی داده شده) .

**386- کراچی** ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۹-۲۸۲ : نسخ زیبا ، محمد مومن الکاتب معروف به ملا زاده، ۱۲ رمضان ۹۸٤ھ . در فهرست بنام اعجاز موسوی : تاریخ موسوی آمده، ۳٤۰ص.

**387- کراچی** ، همانجا N.M. ۱۹٥۷-۹۱۰/۷ . نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ھ ، ۲۸۱ص (موزه ۱ : ۲۰- نوشاهی : ۱) .

**388- پشاور** ، ریکارد آفس ٦۷ : نستعلیق ، ملا امام قلی ولد ملا سک ببجاق ، غرهٔ صفر ۱۰۲۱ھ . آغاز در دیباچه آنجا که نگاشته های خود را نام می برد افتاده : . . . فی اسرار الفاتحه ، بالطایف حقایق بسیار بر مسند ارشاد خلعت اسما پوشیده ، و دیگر . . . ، ٤٤۸ص. (سید حسن مجتبی رضوی) .

**389- پشاور** ، ریکارد آفس ۹۲ : نستعلیق ، محمد واصل بن محمد افضل ، ۱۷ رجب ۲۹ جلوس اورنگ زیب (۱۰۹۷ھ . ؟) ، آغاز برابر نمونه ، در کاتالوگ بنام ، «الموسویه» خوانده شده است ، ٥۸۰ص . (سید حسن مجتبی رضوی) .

**390- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۳۳٥ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز در دیباچه کمی افتاده ، ۲٥۷ برگ شمار دارد .

**391- اسلام‌آباد** ، همانجا ۱۲۰۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . چند سطر از آغاز فرسوده پس از اما بعد برابر نمونه ، در کاتالوگ به نام «قصه موسی» است ، ۲۸٦ص . (گنج ۱ :٥۳).

**392- کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹٥۷-۹۲۰/٤-۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . در فهرست بنام «اعجاز موسوی : تاریخ موسوی» آمده (نوشاهی : ۱) .

**393 - بلوچستان** ، سندو خیل ، فورت سندیمن ، مولوی رحمت الله : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده : و بنی اسرائیل را فرقه فرقه گردانید ، هر فرقه را بکاری . . ، در آن آمده : گر معینی پیش از این گمی ز حسنش شمه ای - این زمان نور رخش شرح و بیان من بسوخت ، ٥۲۷ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

**394- لاهور**، دانشگاه پنجاب ۸۷۹/PCII/۷۲ : نستعلیق ، غلام قادر ، ۷ رمضان ۱۲٤۳ھ. آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «قصه موسویه» بدون نام نگارنده یاد شده است ، ۲۰۹گ (عبدالله ۲ : ۱٦) .

**395- گجرات** ، ساهن پال شریف ، کتابخانه نوشاهیه : نستعلیق خوش ، قل احمد نبیره حاجی محمد نوشه گنج بخش ساکن ساهنپال ، ۱۲٤٥ھ. آغاز برابر نمونه ، ٤۰۳ص (سید عارف نوشاهی) .

**396- گجرات**، ساهن پال شریف ، کتابخانه نوشاهیه : نستعلیق ، سید قل احمد نوشاهی (درگذشتهٔ ۱۲۸٦ھ) . آغاز برابر نمونه ۲ ، ٤۲۰ص (سید عارف نوشاهی)

**397- سرگودها** ، حبها وردان ، کتابخانه عطاء الرحمان کهوکهر : نستعلیق شکسته ، احمد خان ، ۱۲۹۵ھ . آغاز برابر نمونه ، در پایان به نام «تفسیر طلاکار» نامیده شده ، ٤٧ص ، ۱۳س (محمد نذیر رانجها) .

**398- اسلام آباد** ، گنج بخش ٦٢٢٦٠ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، در دیباچه به کتاب نام ویژه ای داده شده ، ۷۷۱ص (گنج ۱ : ٥٤) .

**399- اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۷۲ : نستعلیق پخته ، فتح محمد ، ۲٦ رمضان ۱۳۱۲ھ./ ۲٤ مارچ ۱۸۹٥م . در لاهور . آغاز برابر . در دیباچه «قصه در حصه حضرت کلیم الرحمان» و در پایان «قصه شریفه موسویه» نامیده شده ، ۳۲۳ص (گنج ۱ : ٥٤) .

**400- سرگودها** ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق خوش ، فتح الدین بن عبدالله بن قاضی جمشید ، ۱٦ نوامبر ۱۹۰٤م . (۱۳۲۲ھ.) ، آغاز برابر ، ۱۷۸ص . (محمد نذیر رانجها) .

**401- پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱٤۰۹ (یا ۱٤۰۸) : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ٥٥٦ص . (سید سعید الله) .

## ● 98- کشف الاسرار وعدة الابرار

از رشید الدین ابو الفضل احمد میبدی بن محمد بن احمد بن محمود بن مهریزد (مهریزداد) بن انوشیروان . و برابر چاپ حکمت . رشید الدین ابو الفضل بن ابی سعد احمد بن محمد بن محمود المیبدی (م. ٥۳۰/٦–۱۱۳٥م.) .

در دیباچه گوید : تفسیر خواجه عبدالله انصاری (م. ٤٨١ھ./۱۰۸۹م.) که به حد اعجاز رسانده بود را مطالعه کردم. آن را بسیار مختصر دانستم، پس خواستم آن را گسترده ترکنم ، و حقایق تفسیر و لطایف تذکیر را در آن گرد آورم ، پس در ٥۲۰ھ./۱۱۲٦م . بدان آغاز کرده به نام «کشف الاسرار و . . . » نامیدم . شرط ما در این کتاب آن است که مجلسها سازیم ، در آیات قرآن، و در هر مجلس سه نوبت سخن گوییم :

**النوبة الاولى** . که در آن آیتها را ترجمهٔ لفظی کرده است . **النوبة الثانیه** ، که همان آیت را به استناد احادیث و گفتهٔ بزرگان شرح کرده ، از نظر لغوی و دستوری و تجوید سخن گفته و منابع خود را یاد کرده . **النوبة الثالثه** ، این بار آیت را تفسیر و تأویل عرفانی می کند ، و سرودههای فارسی را بکار می برد. در این بخش از پیر طریقت یاد می کند که همان خواجهٔ هروی ست .

بکوشش علی اصغر حکمت ، در ده جلد ، سالهای ۳۱–۱۳۳۹ خ چاپ شده است .

**آغاز** : خیر کلمات الشکر ما افتتح به القرآن من الحمد . . . اما بعد ، فانی طالعت کتاب . . . شرط ما در این کتاب آن است که مجلسها . . .

(ن . ک . پیشگفتار چاپ حکمت – برگل ۱ : ۱۱۱، س ۷ – استوری ۱ : ۷ ش ٥ – تفسیر ۲ : ۷۱۷ «خواجه هروی» و ۷۲۸ «رشید الدین» – ذریعه ۱۸ : ۱۹ «کشف . . . » – نسخه ها ۱ : ٥٥ – کشف الظنون ۲ ۱٤۸۷ «کشف . . . » .

402- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۹۷ : نسخ خوش معرب کهن ، سدهٔ ۷-۸ه . آغاز در سورهٔ بقره افتاده : وا مکرنی و عزنه الدنیا . . . سورهٔ بقره ، آل عمران ، نسا و ۷۱ آیت از مائد را دارد ، ۹۸۲ص .

403- اسلام آباد. همانجا ۸٤۰: نسخ تعلیق کهن، ابو ابراهیم اسماعیل بن محمد بن ابو بکر بن احمد بن الانسی الجوهر ستانی ، جمعه ۲۳ ح ۷۳۲/۱ه . از آغاز «الرحمان» تا پایان «الناس» را دارد ، ۸٤٦ص (گنج ۱ : ٥٥) .

● کلمة التوحید : تهلیله

● 99- کنزالملک

از قاضی حمید الدین ناگوری (م ۰ ٦٠٥ه/۹-۱۲۰۸م) . وی جز شیخ حمدالدین ناگوری (م ۷٦٣ه/۱۲۷٤م) است . (ن. ک. مصباح العاشقین ، در همین بخش) .

تفسیر سورهٔ ملک است .

(ن. ک. برگل ۱ : ۱۲۱ ش ۱۳ F ، ۱۱ R که در آنجا دو صوفی بیشگفته را با ذکر منابع معرفی می کند ، و تفسیری به نام «تفسیر پارهٔ عم» را نگاشتهٔ یکی از آند و نشان می دهد . و می گوید : بدون شک نگاشتهٔ یکی از آندوست - علمای هند : ٥٢- خزینه ۱ : ۳۰۸ و ۳۰۹) .

404- کراچی ، موز ملی (شماره؟) : نستعلیق ، ۱۲۰۰ه . در مجموعه رساله های ناگوری : ۱- مصباح العاشقین ، ۲- تفسیر سورهٔ اخلاص ، به عربی ، ۳- در بیان معجزات ، به عربی ، ٤- این تفسیر ص ۳۹۰ (نوشاهی : ٤) .

● 100- لطایف التفسیر : تفسیر زاهدی : تفسیر درواجکی

از زاهد درواجکی ، سیف الدین ، ابو نصر احمد بن حسن بن احمد سلیمانی (بن سلیمان) بخارایی (م. ٥٤٠ه/٦-١١٤٥م) . برابر مقدمهٔ عربی نسخهٔ خطی تصحیح شدهٔ فاتح ۳۰۳ نسب نگارنده الدرنی (؟) است که در ٥٤٩ه/٥-١١٥٤م . درگذشته ، و برابر یاد داشت نویسنده در پایان همان نسخه شهرت وی زاهد است نه زاهدی . (برگل) .

تفسیری سب شیعی ، که به سال ٥١٩ه/١١٢٤م . نگاشته شده، نام نگارنده و تاریخ نگارش و «لطایف التفسیر» در دیباجه آمده است . (ن. ک. نسخه ها ، که نسخه ای از آن با نام «جوهر نفیس» نشان داده شده است) .

آغاز : الحمد لله الذی انزل القرآن نوراً مضیاً . . . قال الشیخ . . . ابتدا کردیم به تفسیر قرآن و شرح معانی و بیان مجمل و مفسر وی و ناسخ و منسوخ وی و محکم و مشابه وی و وعد وعید وی . . .

(ن. ک. برگل ۱ : ۱۰۹ ، ش ٦ F- استوری ۱ : ٤ ، ش ٥ ، ۱۱۹۰ - نسخه ها ۱ : ۱٦- ایوانف ، کرزن : ۳۳۲) .

405- هزاره ، خانقاه نقشبندیهٔ مجددیه ، مفتی عبدالسبحان : نوشته از سدهٔ ٦-٧ه. از آغاز فاتحه تا پایان جز و پانزدهم (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۷۸) .

406- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۳۰۵ : ثلث خوش کهن ترکستانی . سدۀ ۷-۸ﻫ . انجام در آیت : و اذا طلقتم النساء ، از «کهف» افتاده ، ۱۶۵ ص ، رحلی .

407- اسلام آباد ، همانجا ۱۰۶ : ثلث خوش ، همان سدۀ ۷-۸ﻫ . آغاز برابر نمونه ، می رسد به «مریم» ، ۵۰۶ ص .

408- قصور ، حمزنگان ، کتابخانۀ محمدیۀ مجددیه ، سید ارشاد حسین : سدۀ ۷-۸ﻫ . (سبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۹۷) .

409- اسلام آباد ، همانجا ۴۰۴۶ : ثلث خوش کهن ترکستانی ، سدۀ ۸ﻫ . آغاز در «بقره» پس از آیت ان نادا رنگ و انجام در «مراسلات» افتاده ، ۶۱۷ ص . (گنج ۱ : ۵۵-۵۶) .

410- پشاور ، جهنگی ، مذهبی کتابخانه ، مولوی وردگ ۷۸۴ : نسخ زیبای کهن ، سدۀ ۸ﻫ . با تاریخ ۹ سوال ۹۱۵ هنگارس . آغاز برابر نمونه ، ... سهایی در حواشی آنتها ، ۷۲۸ ص ، ۱۳ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

411- لاهور ، محمد شفیع ۳۷۲/۱ : بهار ، سدۀ ۹ﻫ . آغاز افتاده : من بقلها و قثائها و فومها . . . ، بخشی از سورۀ بقره است . انجام در افتاده ، ۳۴ برگ (نشر حسین ۱ : ۱) .

412- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۳۰۴ : نستعلیق و ثلث خوش ، سدۀ ۹-۱۰ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۱۰ ص (گنج ۱ : ۵۶) .

413- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۹۰۶ ، ۱۹۰۷/۹۱۸ ، ۱۹ : نوشتۀ حسین بن اسماعیل بن نور بن یحی . . . نبیره بندگی شیخ المشایخ . . . معز شمس ملتی ، ۲۵ رمضان ۹۱۹/ (۱۵۱۳م) . جلد ۱ و ۲ (نشر حسین ۱ : ۱) .

414- گجرات ، احمد حسن احمد قلعه داری ۳۷۸ : نسخ ، بهاری کهن ، سدۀ ۱۰ﻫ . کاغذ سمرقندی ، آغاز افتاده : شرف نسب اول ترین که بخدای تعالی . . . ، ۶۵۰ ص (پروفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

415- هزاره ، کهلابٹ ، مفتی عبدالسبحان : نسخ زیبا ، سدۀ ۱۰ﻫ . آغاز نا خوانا : . . . و قصص و نظم وی بر سبیل اختصار وا لله الموفق للصواب الی الرشاد . ابتدا کردم از تفسیر اعوذ هر چند اعوذ از قرآن نیست ، موافق فرمان برداری امر خدای . . . ، نام نگارنده و تاریخ تالیف را دارد که از تاریخ آن تنها «و خمسمائه» ی آن خوانده شده ، ٤ صفحه آغاز و شروع پاره ها منقش ، ۵۷۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

416- پیشاور ، کالج اسلامیه : پیرامون سدۀ ۱۰ﻫ . (سبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۰۱) .

417- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۳۷ : ثلث پخته ، محمد اسلم بن شیخ مبارک ، ذیقعدۀ ۱۰۶۳ﻫ . از آیت ۵۸ «مریم» تا پایان قرآن ، ۵٤۰ ص (گنج ۱ : ۵۶) .

418- بهاولپور ، کتابخانه مفتی محمد صادق - مولانا محمد معاذ . نسخ خوب ، ولی محمد بن سید فتح محمد قادری از فرزندان شیخ عبدالقادر گیلانی ، ۱۰۹۴ﻫ . آغاز برابر نمونه ، جلد ۱ ، ۷۵۶ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

**219- بهاولپور**، کتابخانه مفتی محمد صادق - مولانا محمد معاذ : نسخ خوب ، گویا ولی محمد قادری گیلانی ، که جلد ۱ را نیز نوشته است ، ۱۰۹۳ ه . ق . جلد ۲ ، از سورهٔ مریم آغاز می شود ، آغاز : افتاده : سورهٔ مریم (ع) کلها مکیه ، وهی ثمان و تسعون آیه ، و سبعمائه . . . ، ۷۱۲ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

**420- اسلام آباد**، گنج بخش ۲۰۳۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه . تفسیر ده جزو آغاز است . آغاز کمی افتاده ، در فهرست ناشناخته مانده ، ۹۴۲ص (گنج ۱ : ۴۰) .

**421- اسلام آباد**، همانجا ۴۱۷۱ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ه . موریانه زده (گنج ۱ : ۵۷) .

**422- لاهور**، دانشگاه ، شیرانی ۶۲۲۱ : از سدهٔ ۱۱ه . با مهر سعد الدین محمد ۱۱۶۴ه/ ۱۷۵۰م . بر سر برگ ، انجام افتاده ، (منزوی حسن ۳ : ۶۶۳) .

**423- اسلام آباد**. گنج بخش ۸۲۲ : ثلث خوش ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، انجام کمی افتاده ، ۱۸۰۸ص (گنج ۱ : ۵۷) .

## ● 101- لوامع التنزیل و سواطع التأویل

از **سید ابوالقاسم** بن حسین بن نقی ، رضوی قمی **حایری لاهوری** (م۱۳۲۴ه/۱۹۰۶م .) ، در ۱۲۹۶ه/۱۸۷۹م . بدان آغاز کرده است . و پس از هشت جلد ، پیش از به انجام رساندن آن درگذشته است . سپس فرزند وی ابو تراب **سید علی لاهوری** خواسته است آنرا در سی جلد به انجام رساند ، که وی نیز تا ۲۷ جزء قرآن را ، هر یک در یک مجلد نگاشته است . در آغاز جلد چهاردهم همان سید علی میگوید : که در نهم ذیقعدهٔ ۱۳۲۴ ه . (۱۹۰۶م .) آغاز به نگارش این مجلد کردم. (ن. ک : ذریعه ۱۸ : ۳۶۵ «لوامع التنزیل . . . » که در آنجا آمده : برخی از مجلد های آن در هند چاپ شده است ، از آن میان مجلد شانزدهم که تفسیر جزء شانزدهم است - و در مشار ۴ : ۵۰۴۴ آمده : این تفسیر در هجده مجلد است ، که جلد یکم تا آغاز سیزدهم کار پدر است ، و از آن به بس نگاشتهٔ فرزند - استوری ، ص ۱۸-برگل ۱ : ۲۲۵ ص ۱۳۲ F ، ۹۳ R) .

**424- پیشاور**، دانشگاه ، کالج اسلامیه . ۱۳۵ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۴ه . جلد ۱۴ . تفسیر جزء ۱۴ (محمد اسرائیل کان الله له) .

● **مجالس** : زبده البیان (خلاصه البیان)

## ● 102- محمود البیان فی بدایع القرآن

از ناشناس . یکی از فضلای سدهٔ ۱۴ه . سیه پاره . در دیباجهٔ آن کتابنامه ای ست از تفسیر ها (ص ۱-۵۲) ، سپس تأویلهای تازه از ملائکه و جن و جز آنها . در تفسیر سورهٔ «قمر» «وانشق القمر» از همسر راجهٔ هندوستان راجه بهوج نقل می کند که وی در پشت بام خود آن را دیده است . (در برگل از آن نام برده نشده است) .

**آغاز** : الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی . . .

**425- اسلام آباد**، گنج بخش ۱۵۴۱ : نسخ و نستعلیق ، سداد و جوهر ، نگارنده ؟ سدهٔ ۱۴ه . از «فاتحه» تا «فاطر» ، ۱۱۱۶ص .

426- اسلام آباد ، همانجا ۱۰۴۲ : همان جامه ، از «یاسین» تا «مرسلات» ، ۷۱۸ص .
427- اسلام آباد ، همانجا ۱۰۴۳ : همان جامه ، از «عم» تا «ناس» ، ۷۴ص .
(گنج ۱ : ۵۷) .

● 103- مصباح العاشقین : تفسیر سورهٔ والضحی : تحفةالعاشقین

از بهاء الدین محمود بن ابراهیم . نبیرهٔ بندگی مخدوم قاضی حمید الدین ناگوری (م ۶۰۵ه./ ۱۲۰۸م) نه شیخ حمید الدین ناگوری (م۶۷۳ه./۱۲۷۴م) . دربارهٔ زندگینامهٔ بهاء الدین ، آگاهی بیشتر از آنچه (سیر حسین) نوشته ندارم که می گوید : یکی از دانشمندان آغاز سدهٔ هشتم بوده و «مصباح العاشقین» را در آغاز سدهٔ هشتم نگاشته است . و هم گوید : این کتاب مجموعه ملفوظات قاضی پیشگفته است که برای نگارنده بیان می کرده است . و همانجا آمده : اثر دیگر او «اسرار المشایخ» (آصفیه ۳ : ۳۶۲) است . که در آنجا از روزگار نگارنده یادی نشده است . از سوی دیگر بهاء الدین در «اسرار المشایخ» میگوید : که مرید عماد الدین ، و وی مرید بختیار کاکی (م۶۳۲ه./۱۲۳۴م .) بوده است .

ایوانف می نویسد : نام وی با بهاء الدین بن ابراهیم انصاری قادری نگارندهٔ «سطاریه» مشابهت دارد . و دربارهٔ این شطاری نایستی گفت مرگ او در «اخبار الاخیار : ۲۰۴» ۹۲۱ه./ ۱۵۱۵م . آمده است ، و از وی به عنوان «نبیره ناگوری» نام برده نشده است (ن. ک. گنج ۲ : ۶۷۶ و ۳ : ۱۸۸۸ ملحقات) .

نسخه های ما ملفوظات را نمی ماند ، مطالبی ست که «نبیرهٔ ناگوری» از کتابهای او بیرون کشیده است ، در تفسیر والضحی ، به روش عرفانی ، نثر آمیخته به نظم .

آغاز : الحمد لله خالق الماء والطین ، مالک السماوات والارضین . . . بعد حمد و صلوات، میگوید . . . بهاء الدین محمود بن ابراهیم ، نبیره . . . سخنی چند از عشق، در بیان سورهٔ والضحی.

(ن. ک. ایوانف : ۱/۱۲۹۸ - ایوانف ، کرزن : ۴۳۵ - دریعه ۲۱ : ۱۱۴ - برگل ۱ : ۲۷۲ بخش ملحقات ، ضمن کتابهایی که تاریخ نگارش آنها دانسته نیست - استوری ۱ : ۱۰۵۴،۳۰ - علمای هند : ۵۲ که در آنجا هر دو ناگوری جدا از یکدیگر شناسانده شده اند - برگل ۱ : F۱۲۱، ص ۱۳ F ، ۱۱ R که در آنجا دو ناگوری پیشگفته را با ذکر منابع بسیار معرفی می کند - خزینه ۱ : ۳۰۹ و ۳۰۸ آندو - نفیسی ۲ : ۷۳۸ که در آنجا آن دو تن ناگوری در هم آمیخته شده و تاریخ مرگ را ۶۷۸ه./۱۲۸۰م آورده است - تاریخ فرشته ۱ : ۱۱۵ ناگوری - دیال سنگه ۲ : ۱۲۰ که نادرست مرگ نگارندهٔ «اسرار المشایخ» را ۱۰۷۷ه. آورده) .

428، اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، ۲۶ شعبان ۱۰۹۳ه. آغاز افتاده : و قبل والضحی قسم است به نور . . . ، در پایان آمده ، تمت تفسیر مصباح العاشقین ، ۴۰ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

429- میانوالی ، کندیان ، خانقاه سراجیه ، ابو الخلیل خان محمد : سدهٔ ۱۱ه. (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۶۵) .

430- خیر پور ، کتابخانه عمومی ۱۶/۲۹۷ب ه ۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۴۶ص (سید خضر نوشاهی) .
431- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۹۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه . (ص۱۶۹-۱۸۶) ، آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده در دیباجه بهاء الدین بن محمد بن ابراهیم تیره قاضی . . . یاد شده (گنج ۱ : ۵۸) ،
432- حسن ابدال ، قاضی عبدالقیوم : نوشتهٔ خدا یار ساکن هجوکه ، سدهٔ ۱۲ه . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۳۱۴) .
433- شیخوپوره ، شرقپور ، کتابخانه میان جمیل احمد مجددی : نسخ ، میان مولا محمد غلام حسین بن عبدالله ساکن قصور ، ۱۲۵۱ه . آغاز برابر نمونه ، ۵۸ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .
434- کراچی ، موزهٔ ملی (شماره ؟) : نستعلیق ، ۱۲۵۵ه . ضمن مجموعه رساله های ناکوری ، بدینگونه : ۱- مصباح العاشقین ، ۲- تفسیر سورهٔ اخلاص (عربی) ، ۳- رساله در بیان معجزات (عربی) ، ۴- کنزالملک (فارسی) ، رویهم ۲۳۲ص (مجلهٔ زبر ، ویژه نامه ۱۹۶۷ : ۴۱۵ -نوشاهی : ۵) .
435- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۵۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، جمعه ۱۲۶۹ه . (ص۶-۳۷) ، آغاز برابر نمونه . در دیباجه نام نگارنده تنها بهاء الدین و نام کتاب «تفسیر سورهٔ والضحی» ، آمده .
436- اسلام آباد . همانجا ۲۴ : نستعلیق تحریر آمیز، عبدالهادی ، ۱۳ ویساکه ۱۲۷۲ه. آغاز برابر نمونه ، نام کتاب و نام نگارنده در دیباجه کامل آمده ، ۲۵ص (گنج ۱ : ۵۸) .
437- گوجرانواله ، حافظ آباد ، عبدالرشید فاروقی : نستعلیق، شیخ زاده عبادالله ، ۱۲۹۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۴۰ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
438- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۳۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر ، ۱۱۰ص (پرفسور الله دتا چودری) .
439- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، سده ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۳ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
440- جهلم ، سنگهوی ، پیر محبوب حسین نوشاهی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز : بسمله. والضحی و . . . یعنی . . ، در پایان آن آمده : تمت هذه النسخه الشریفهٔ مسمی مصباح العاشقین ، ۴۹ص (سید خضر نوشاهی) .
441- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده در دیباجه شهاب الدین بن محمود بن ابراهیم نبیره . . ، یاد شده است ، ۶۲ص (سید خضر نوشاهی) .
442- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق ، خوش سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر ، ۴۶ص (محمد نذیر رانجها) .

443- بهاولپور ، قاضیان ، فیض لائبریری ، مولوی محمد فضل الله ، نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

444- لاهور ، تکسون رود ، کتابخانه خلیل الرحمن داودی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز: حمدله بنده فقیر قاضی حمید الدین ناگوری کتابی پرداخت از قصه حضرت رسول محمد مصطفیؐ و تولد رسول و جفا رسیدن و باز درجه پیغامبری رسیدن . ش ۶ مجموعه (برگ ۶۵-۸۴) (سید عارف نوشاهی) .

445- میانوالی ، کندیان ، خانقاه سراجیه ، کتابخانه سعدیه ، آقای مولانا ابوالخلیل خان محمد صاحب : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۸٤ ص (محمد نذیر رانجها) .

446- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه رحمانیه : نستعلیق نا پخته ، سدهٔ ۱۳هـ. ق . خوانا . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ٤ برگ (پرفسور اختر راهی) .

447- پیشاور ، دانشگاه ٤٢ : نستعلیق خوش مراد بخش بن میان دسوندی ساکن ابدال سوهی ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۵۰ص (سید امتیاز حسین) .

448- اتک ، حسن ابدال ، کتابخانه قاضی عبدالقیوم ۱ : نستعلیق شکسته آمیز خدا یار ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲٤ص (پرفسور اختر راهی) .

449- لاهور ، کتابخانه دکتر محمد باقر : نسخ ، ضیاء الدین ، تاریخ یاد نشده ، ش ۱ مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، سپس «نان و حلوای» بهائی ، ٥٤ گ ، ۱۲ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ٥٦٧) .

450- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ٢٤ : نسخ خوش ، مراد بخش بن میان دسوندی ، ساکن ابدال سوهی ، یکشنبه ۷ ج ۲/ تاریخ یاد نشده . آغاز برابر نمونه ، سایه‌ها شنگرف ، ۵۰ص (پرفسور امتیاز حسین) .

451- لاهور ، شیرانی ۱٤۳۹/۲/٤٤٨٩ : نوشتهٔ سید محمد حسین ، تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۱ : ۲) .

452- لاهور ، محمد شفیع ٢٦/٢ : نستعلیق شکسته آمیز . محمد امین ، ۲۷ رجب . . . ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ٥ گ ، ۱٦س (بشیر حسین ۱ : ۲) .

453- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۰/۲ الف : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، با سرلوح زرین . (سید سعید الدین) .

## 104- معدن اسرار

● از شیخ سعد الدین احمد برکی کابلی انصاری (۱۱٤۰- پیرامون ۱۲۲۵هـ/۱۷۲۸-۱۸۱۰م.) فرزند عبدالغفار فرزند عبدالعزیز . وی یکی از دانشمندان برگزار افغان بوده است ، و «نشأه القدس» از مصطفی هروی (نسخهٔ گنج ش ٤٠٤٥) در شرح احوال وی است . و نیز : ن. ک. «شور عشق» (گنج ٤ : ۱٦٦۱) که سرودهٔ فارغ یکی از فرزندان ایشان است .

در دیباچه میگوید : به سال ۱۱۷۰ هـ (۱۷۵۷-۶ م .) در روضهٔ محمدی (مدینه) ، بدستور شیخ محمد بن عبدالکریم سمان مدنی قادری خلوتی ، رساله ای به نام «کشف المحققین» نگاشته ام ، سپس در ج ۲/ ۱۱۷۳ (۱۷۵۹م.) /۱۳ پادشاهی احمد شاه درانی به این تفسیر پرداخته است ، و چیزی از تفسیر تعوذ ، بسمله و فاتحه را نگاشته است .

تفسیری ست صوفیانه که پس از تفسیر استعاذه و بسمله سورهٔ «فاتحه» ، «یاسین» ، اخلاص» ، «فلق» و «ناس» را در بردارد . (استوری ، برگل از این تفسیر نام نبرده اند) .

آغاز : الحمد لله الذی حمد فی الکتاب نفسه و استفتح بالحمد کتابه و جعل الحمد دلیل علی طاعته . . . بعد از حمد و ثنای . . . همیگوید . . .

**454ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۷۵۸ : ثلث خوش ، آغاز سدهٔ ۱۳ هـ . سه برگ انجام نونویس قاضی محمد عبدالکریم حنفی شاذلی قندهاری ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰۴ ص . از قلم افتاده در فهرست من نیامده (تسبیحی ، گنج ۳ : ۶۱۱) .

## ● 105- مناظرهٔ میرزا جان شیرازی

از شرف الدین ، شرح مناظرهٔ میرزا جان شیرازی ست با میر صدر الدین ، در حضور عبدالله خان والی بخارا . دربارهٔ آیت «انا فتحنالک فتحاً» . که سه «تفسیر» آن آیت به عربی در ضمن مجموعهٔ گنج بخش هست .

این میرزا جان شیرازی جز حبیب الله باغنوی دانشمند نامی هم‌روزگار اوست(نفیسی ۱: ۳۸۹، ۳۹۳) . مرد مورد نظر ما مولانا میرزا جان شیرازی ، متخلص به روسی ، دانشمندی سنی بوده و در پایان زندگی ، در آغاز روزگار صفویان ، ایران را رها کرده به ورا رود ، به در بار عبدالله خان رفته و جایگاهی بلند یافته ، در مدرسهٔ خان در سر خیابان شهر بخارا شاگردان بسیار داشته و سر انجام در ۹۹۸هـ/۱۵۸۹م . در گذشته است (نفیسی ۱ : ۵۸۶) .

**455ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۱۵۷ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۰۰۴-۱۰۷۱ در مجموعه ، (ص۲۳۷-۲۳۹) ، گویا از آغاز چند سطری افتاده : چون ملا ممور از ابتدای سوره قرائت کرد ، میر صدرالدین گفت ، عنوان سوره را نیز قرائت کند ، که در آنجا سخنی هست ، ملا میرزا جان گفت . . (گنج ۱ : ۵۹) .

## ● 106- منهج الصادقین : منهج الصادقین فی تفسیر القرآن المبین و الزام المخالفین .

از ملا فتح الله بن شکر الله ، شریف کاشانی (م. کشمیر ۹۹۷ یا بهتر ۹۹۸هـ/ ۸۹ یا ۱۵۹۰م.) . از روزگار تهماسب صفوی (۹۳۰-۹۸۴هـ) . تفسیری ست شیعی که در سالهای ۹۸۲هـ/ ۱۵۷۴م-۹۸۴هـ/۱۵۷۶م. بدان می پرداخته است . و تفسیر سورهٔ انفال را در ۹۸۴هـ/ ۱۵۷۷م . به انجام رسانده است (ذریعه) . سپس آنرا گزیده «خلاصه المنهج» (ن.ک. همین بخش) نا میده است .

در دیباچه می نویسد ، خواستم تفسیری کنم حاوی : حل معانی بر طبق قرائت قاریان هفتگانه ، اسرار و اسباب نزول آیتها ، قصص ، فضل سوره ها و آیتها ، ارتباط آنها ، احکام فقهی که از آنها بدست می آید ، مناقب ائمه ورد مخالفان ، بیان اعراب .

پش از آغاز به تفسیر ده «فصل» آورده است : ۱ـ در ذکر اسامی بعضی از قرای هفتگانه ، ۲ـ آسامی قرآن و معنی سوره و آیه و وجه تسمیهٔ هر یک ، ۳ـ اصح اعداد آیات ، ٤ تفسیر و تأویل و اسام معانی فرقان ، ٥ـ حدیث نزل علی سبعه احرف ، ۷ـ زیاده و نقصان در قرآن ، ۹ـ اعجاز قرآن ، ۱۰ ترغیب بر خواندن قرآن .

آغاز ج ۱ : حمدی چون کلمات ربانی بیغایت شایسته لطیفی ست که . . . اما بعد بر ادهان صافیه واهه ذاکیه مخفی نیست . . . ابن شکرالله ، فتح الله سریف الکاسانی .

آغاز سورهٔ یاسین : یس . این سوره مکی ست نرد جمیع مفسرین و ابن عباس آیه و اذا قیل لهم انفقوا مما رزقکم را استثناء .

ن.ک. برگل ۱ : ۱٦۲س ٤٠ F ، ۳۱ R ـ استوری ۱ : س۲۳ـ ذریعه ۲۳ : ۱۹۳ـ مشار ٤ : ۳۹ ٥ ـ کشف الحجب ، که مرگ وی را ۹۹۷هـ . نوشته است .

456ـ کراچی ، دانشگاه : شماره یاد نشده. نوشتهٔ ۱۰۸۷هـ. (نسخه‌ها ، کتابخانه ها ۱ : ۲۹).

457ـ کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۸-۲۲٤ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز : التوبه همه این سوره مدنی ست ، ۱۰٤۹ص (دوشاهی : ۹) .

458ـ سرگودها ، جهاوریان ، عطاء الرحمان صاحب کهوکهر : نسخ و نستعلیق، محمد حسن عطار ، ج ۲ /۹٥ ۱هـ. از سوره یاسین تا پایان ، آغاز برابر ۲۱۰٤ص. (محمد بشیر رانجها).

459ـ اسلام آباد، خواجه محمد مرتضی انصاری : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر جلد ۱ (سید حسین عارف نقوی) .

## ● 107- مواهب الرحمان

از مفتی مولوی محمد سعد اسلمی حائطی شافعی مدراسی (م۱۲۷۲هـ./۱۸٥٥-٦م) .

تفسیری ست از دو پاره ۲۹ و ۳۰ قرآن ، در مدراس ۱۲٦۱هـ./۱۸٤٥م. چاپ شده است .

(ن.ک. مشار ٤ : ٤٦۰٥ که در آنجا نام نگارنده مفتی محمد سعد احمد مدراسی آمده ـ برگل ۱ : ٤۲۲ش۱۱٥ F ، ۸۲ R ـ آصفیه ۳ : ۱۳۳٦ (به نقل از برگل) .

460ـ دیره اسماعیل خان ، خانقاه موسی زئی ، کتابخانهٔ احمدیه سعدیه ، محمد اسماعیل سراجی : نوشتهٔ عثمان و غلام حسن ، ۱۲۸۱هـ (نسخه‌ها ، کتابخانه ها : ۱۷۷) .

461ـ اسلام آباد ، دایرهٔ تحقیقات اسلامی ، شماره یاد نشده (المعرض : ۳) .

## ● 108- مواهب علیه : تفسیر حسینی

از کاشفی بیهقی ، کمال الدین حسین بن علی سبزواری ، واعظ شهر هرات (م۹۱۰هـ./٤-۱٥۰٥م) ، به نام میر علیشیر نوایی (۸٤٤-۹۰۷ هـ.) ، در محرم ۸۹٦هـ./۱٤۹۱م . بدان آغاز و در دوم شوال ۸۹۷هـ./۱٤۹۲م . ( : گفتم سه و سال و روز تاریخ نویس ـ فی الحال دوم ز شهر شوال نوشت) به انجام رسانده است . در دیباچه می نویسد : چون جلد یکم «جواهر التفسیر» (ن.ک همین بخش) به انجام رسید ، و در مجلدات سه گانهٔ دیگر آن تأخیر افتاد ، به خاطر رسید تفسیر کوتاهی برای امیر علیشیر بنگارم ، تا به هنگام خود ، دیگر مجلد های «جواهر» را نیز به انجام

رسالم . . . و خود از آن به «برجمهٔمبرا از نکلیف» و به نام «مواهب علیه» یاد می کند ، ولی به «تفسیر حسینی» شهرت می یابد .

آغاز ح ۱ : بعد از تمهید قواعد محامد الهی و تأسیس مبانی ثنا خوانی . . . نموده می شود ، که قبل از این به اشارت . . . آغاز ج ۲ : کهیعص . . . در مواهب صوفیان بادیه از مواهب الهی که بر حضرت . . .

(ن.ک. ذریعه ۲۳ : ۲٤۱ - کشف الظنون ۱ : ٤٤٦ «تفسیر حسین ان علی» و ۲ : ۱۸۹٦ «مواهب علیه» - برگل ۱ : ۱٤٤ ، ش ۳۰ F ، R ۲٤ - استوری ۱ : ۱۲ ، ش ۲۰ - مسار ، ٤ : ٤٧٥٠) .

**462**- **پیشاور** ، مردان ، مولانا محمد اسرائیل کان الله له : متن و تفسیر نسخ زیبا ، حافظ حفیظ الله بن شیخ نار ، برای خانصاحب عظیم الله ، ۱۱۹۸ه . آغاز برابر جلد ۱ ، در پایان نویسنده نسخه کتاب را «تفسیر حسینی» نامیده است ، ۲٤۵ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

**463**- **خیر پور** ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۱٦ ک ش ف : نسخ ، دو نویسنده : محمد ابراهیم بن محمد بن احمد اهروی (؟) ، و محمد بن علی شیخ ، غره رمضان ۹۲۷ه . آغاز برابر نمونه ، کامل ، ٤۰۹ص (سید خضر نوشاهی) .

**464**- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۵۱٦۳ : نسخ و تحریر آمیز ، گویا ۹۳۵ه . ج ۱ ، آغاز برابر ، ۵٤۸ص .

**465** **اسلام آباد** ، همانجا ۲۰۷۷ : نستعلیق و ثلث خوش ، محمد باقر بن علی بن حسن زیتونی ، ۱۲ ذیقعدهٔ ۹٤۷ه . ج ۲ ، آغاز کمی افتاده ، ۵۳۹ص (گنج ۱ : ٦۰).

**466**- **کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۹-۱۹۵ : نسخ خوش ، ۱۰ رجب ۹۵٤ه . از کهف تا ناس .

**467**- **کراچی** ، همانجا N.M. ۱۹۷۱-٤۱ : نسخ خوش ، محمد علی یزدی ، ٦ رمضان ۹۸٤ه ، ۱۰۲٦ص (نوشاهی : ۱۰) .

**468**- **لاهور** ، دیال سنگه ترست ف ۱٦ ، ۲۹۷ ک . ب : نستعلیق ، میر معین الدین ، ۹۹۳ه ، آغاز افتاده : بعض از وجوه . . . ، جلد ۱ ، ۲٦۷ گ (دیال سنگه ۳ : ۱۲) .

**469**- **لاهور** ، همانجا ف ۱٦ ، ۲۹۷ ک.ت : نستعلیق ، همان میر معین الدین ۹۹۳ه . جلد ۲ ، آغاز : سورهٔ مریم مکیه . . ، ۲۵۱ گ (دیال سنگه ۳ : ۱٤) .

**470**- **پیشاور** ، دانشگاه، کالج اسلامیه ٤۰ب: نستعلیق خوش ، چهار شنبه ۵ ، رجب ۹۹۷ه. آغاز برابر نمونه ، ۷۷٦ص (سید سعید الله) .

**471**- **شیخوپوره** ، سر مدانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، ۱۰ رجب ۹۹۷ه . نیمه دوم است از کهیعص (برابر نمونه) . ٦۵۸ص (نعیم اختر قمر مجددی).

**472**- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۳۰۹۸ : نستعلیق پخته و نسخ ، قاسم العلانوی ، ذیحجهٔ ۱۰۰۰ه .ج ۲ ، آغاز کمی افتاده ، ۵٦۰ص .

473- اسلام آباد ، گنج بخش ۳٤٥٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۰ ه. ج ۲ ، از «مریم» تا پایان قرآن ، ۵۸٦ ص .
474- اسلام آباد ، همانجا ٤۱۰۰ : نستعلیق پخته ، در هامش قرآن، سدهٔ ۱۰ ه. پاره هایی ست از آن با نشانی «حسینی» .
475- اسلام آباد ، همانجا ۷۲٦٤ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۰ ه. شش سطر از آغاز افتاده ، ٦۳۲ ص.
476- اسلام آباد ، همانجا ٤٥۹٥ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۰ ه. آغاز کمی افتاده ، ٦۰۵ ص.
477- اسلام آباد ، همانجا ۹٥ : نسخ و نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰ ه. ج ۱ ، ۷۰۰ ص .
478- اسلام‌آباد ، همانجا ۳۰٦۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰ ه. ج ۲ ، از «مریم» تا پایان قرآن ٦٥۸ ص .
479- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۷۱ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ ه. ج ۱ ، آغاز افتاده ، ٦۲۲ ص (گنج ۱ : ۵۹-٦۱) .
480- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷-٦۵۵/۸٤ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ ه. از کهف تا عصر ، ۷۵۸ ص ، آشفته .
481- کراچی ، همانجا N.M. : ۱۹۵۸-۹٤ : نسخ ، سده ۱۰ ه. تا سوره نحل .
482- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۵۹-٤۷ B : نسخ خوش ، سده ۱۰ ه. از مریم تا ناس.
483- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۵۹-۲۸۰-۲۸۱ : بهار و نسخ ، سده ۱۰ ه ، با یادداشت خرید ۱۰۱۸ ه. هر دو جلد (نوشاهی ۱۰) .
484- کویته ، سیٹھ صادق علی : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰ ه. آغاز برابر جلد ۱ ، ٤۲۱ ص .
485- کویته ، همانجا : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰ ه. و نونویس سده ۱۳ ه. آغاز برابر جلد ۲ ، ۵۷٤ ص . (دکتر انعام الحق کوثر) .
486- کویته ، کلی لاجور کستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۰ ه. آغاز برابر جلد ۱ ، ۷۰۱ ص .
487- کویته ، همانجا : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۰ ه. آغاز افتاده : و کان نحمه . در زیر دیوار . . . ، ۵۸٤ ص . (دکتر انعام الحق کوثر) .
488- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷۳۸/۷۰۵ : سدهٔ ۱۰ ه. (بشیر حسین ۱ : ۳) .
489- رحیم یار خان ، صادق آباد ، کتابخانه عونیه ، جمال الدین والی ٤٦ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۰، ج ۱، آغاز برابر نمونه، تاریخ نگارش در دیباجه تا درست «سبع و تسعین و تسمایه» آمده است ، ۸٤۸ ص (پروفسور الله دتا چودری) .
490- پیشاور ، عجایب گهر (موزه) ۳۳ : متن و تفسیر هر دو نستعلیق، سدهٔ ۱۰ ه. هر دو جلد ، آغاز برابر نمونه ، ۹۲۸ ص ، ۳۱ س .

491- پیشاور ، همانجا : متن قرآن و در هامش تفسیر ، هر دو نسخه زیبا ، سدهٔ ۱۰ ه. زرین ، ۱۶۸۸ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

492- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلم ۱۳۰۴/۸۳۰ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ ه. از پاره ۱۸ سوره قد اعلم تا سوره اعلی از پاره ۳۰ ، آغاز افتاده : معرضون روی گردانیده گانند ... ، ۵۹۶ص ، ۲۰س (میر سجاد حسین کاظمی) .

493- لاهور ، مسلم مسجد ، مکتبهٔ خاور ، محمد حلم : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ ه. سرلوح ، آغاز برابر نمونه ، ۱۶ جزء اول ، ۷۳۵ص (سید عارف نوشاهی) .

494- لاهور ، همانجا : نستعلیق کهن ، سدهٔ ۱۰ ه. در هامش دوایر منقش زیبا ، آغاز و انجام افتاده . از پایان آل عمران تا نحل ، ۱۹۳گ . رحلی (سید عارف نوشاهی) .

495- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، افضل الدین : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ ه. آغاز برابر نمونه ، ۶۸۰ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

496- ملتان ، حاج عبدالحلم خان خویدی ترین : سدهٔ ۱۰ ه ، زرین (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۹) .

497- کیمبلپور ، سلطانپور ، دارالعلوم حمدیه : سدهٔ ۱۰ ه. (تسبیحی، کتابخانه ها : ۲۰۹).

498- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۲۳ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. در هامش قرآن در فهرست نا ساخته مانده ، ۱۲۸۸ص (گنج ۱ : ۳۹) .

499- اسلام آباد ، همانجا ۶۸۲ : نسخ و نستعلیق زیبا ، محمد سعید ، بدستور محمد سرفراز خو ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. نسخهٔ هنری ، ۱۰۱۴ص .

500- اسلام آباد ، همانجا ۵۱۶۶ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. ج ۱ ، انجام افتاده، پیراسون ۷۰ص .

501- اسلام آباد ، همانجا ۳۸۷۷ : نسخ ترکستانی ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. ج ۲ ، آغاز برابر ۶۶۴ص .

502- اسلام‌آباد ، همانجا ۵۰۱۴ : نسخ و ثلث خوش ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه . آغاز افتاده ، ۶۹۰ص .

503- اسلام آباد ، همانجا ۱۶۸۸ : نسخ متمایل به نستعلیق ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. ج ۱ ، آغاز برابر ، ۶۳۵ص (گنج ۱ : ۶۱) .

504- پیشاور ، جهنگی ، مذهبی کتابخانه ، مولوی وردگ ۱۱۲۱ : نسخ ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۶۴۰ص . (میر سجاد حسین کاظمی) .

505- پشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۲۷۳/۷۰ : نسخ و نستعلیق ، خوش ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. زرین ، آغاز برابر جلد ۲ ، ۷۷۰ص ، ۲۳ س .

506- پشاور ، همانجا ۱۱۲۱/۱۹۱۲ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه. جلد ۱ ، آغاز : اعوذ . پناه میخواهم . . . ، انجام افتاده ، ۹۸۷ص ۱۵-۲۳س (میر سجاد حسین کاظمی) .

507- لاهور ، دانشگاه نسرانی ۳٦۱۷/٥۹٤ : نوشته ۱۰۱۲هـ . در تاریخ دستبرده شده است (سیر حسین ۱ : ۳) .
508- اسلام آباد ، گنج بخش ۲٤۷٦ :نستعلیق خوش ، جمال ولد شیخ نباره صدیقی ، ساکن بهار ، ح ۱۰۲٥/۲هـ . ، ج ۲ ، ٦٠٦ص (گنج ۱ : ٦١) .
509- لاهور ، دانشگاه ، سرانی ۳۳٤٥/۳٤۱ : مهر علی ، ٥ ح ۱۰۳۳/۱ هـ . (۱٦۲٤م)، (شبیر حسن ۱ : ۳) .
510 - شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوسه ادب ،صلاح الدین ۷۰ : نستعلیق خوش ، حسن بن کمال ، ساکن انباله ، غره رجب ۱۰۳٤هـ . (در عهد جهانگیر پادشاه) آغاز برابر ج ۱ ، ۹٦٤ص (سید خضر نوشاهی) .
511- اسلام آباد ، گنج بخش ۳٦۰۳ : نستعلیق پخته ، ۱۰٤۰هـ؟ ، در هامش قرآن ، آغاز برابر ، ۱۱۳٥ص (گنج ۱ : ٦۲) .
512- لاهور ، دیال سنگهه ٹرسٹ ۳٦٥ : نستعلیق ، پیرامون ۱۰٥۰هـ . آغاز برابر جلد ۱ ، ٤٥۸ گ (هاشمی ، صدیقی ۲ : ۱٤) .
513- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۱۸ : ثلث خوش ، ۹ ع ۱۰٥۸/۲هـ . نسخه هنری، ۹۰۰ص (گنج ۱ : ٦۲) .
514- پشاور ، اکوڑه خٹک ، نوشهره ، کتابخانهٔ رحمیه ۲۳۸٦ : نستعلیق زیبا ، ۹ ع ۲/ ۱۰٥۸هـ . آغاز برابر نمونه ، ۹۸۹ص (سجاد حسین کاظمی) .
515- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۸٤۹ : نسخ و نستعلیق خوش ، ۱۰۷۰هـ . ج ۱ ، آغاز برابر ، ٥۰۰ص (گنج ۱ : ٦۲) .
516- پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ٤٥ : نستعلیق، بدر الدین ، ۱۰۷۰هـ . در روضهٔ شاه منتخب الدین ، ۱۱۰۲ص (پرفسور امتیاز حسن - مولوی عبدالرحیم ۱ : ۱٥) .
517- انک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، افضل الدین : نستعلیق ، حسن ولد ملا محمد ، ۱۰۷٤هـ . آغاز : سبحان الذی بک و بی عیسی . . . ، جلد ۳ : ۷٤۰ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .
518- پیشاور ، بیرون آسیاگیت ، سید ایوب خان بنوری : نسخ و نستعلیق ، عبدالنبی باسمه نوآباده شیخ حسن بختیار ، ۲۷ شوال ۱۰۷۷هـ . آغاز افتاده : قل لوکان البحر . بگو اگر باشد آب دریای محیط ، ۷۰۰ص ۲۷ س (میر سجاد حسین کاظمی) .
519- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۲۲٤ : نسخ پخته ، فتح محمد بن عبدالله زرگر ، ٤ ذیقعده ۱۰۸۳هـ . ج ۱ ، آغاز افتاده ، ۱۳٦۱ص (گنج ۱ : ٦۲) .
520- کویته ، سیٹھ صادق علی : نستعلیق و نسخ ، شیخ کمال محمد معروف بهادر محمد ولد عبدالسلام بن شیخ قطب . . . ساکن ملتان ، چهار شنبه ۱۹ ذیحجه ۱۰۸٤هـ . جلد ۲ ، آغاز برابر نمونه ، ۸۷۸ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

521- شیخوپوره ، سر سدانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعم اختر : نستعلیق و نسخ ، ملا شیخ جیو ولد مولانا شاه محمد ، ۱۰۸۷ھ ، ۲۱ بادشاهی بهادر پادشاه ، ح ۱ ، آغاز برابر نمونه ، اهدایی مبارک علی ساه ، ۱۱۴۲ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

522- شیخوپوره ، شرقپور کتابخانه میان جمیل احمد محددی : نستعلیق و نسخ ، عبدالوهاب بن خواجه محمد سعید ، شوال ۱۰۸۷ھ . آغاز افتاده : نمودند و از کمر بیرون آمده ، ۲۴۲ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

523- پیشاور ، پشتو اکادمی ۴۳۳ : نسخ زیبا ، محمد افضل ولد شیخ محمد فضل الله بن شیخ غازی ، ۲ ذیحجه ۱۰۸۷ھ . جلد ۱ ، ۷۹۰ص (استاد محمد رضا همدانی) .

524- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۳۹۳ : نسخ پخته ، حاجی حسین ولد حاجی حسن ولد حسن ، ملقب به نورحی ، ۱۳ صفر ۱۰۸۹ھ . ح ۲ ، ۱۶۳۱ص (گنج ۱ : ۶۲) .

525- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۳-۳۵۶ : نسخ ، شیخ شیر محمد بن تاج الدین محمد قریشی هاشمی ، ۱۰۸۹ھ . در برهانپور . کامل (نوشاهی ۱۰) .

526- پیشاور ، گورمنت کالج ، پرفسور محمد شمیم ۱۰۵۶ : نسخ ، حبیب الله بن حسین ، ۱۰ شادان ۱۰۹۱ھ . ح ۲ ، آغاز برابر ، ۷۷۸ص (سید سجاد حسین) .

527- لاهور ، دانشکدهٔ مسیحی فورمن : نستعلیق ، الله بخش بن عبدالکریم ، رمضان ۱۰۹۱ھ . آغاز برابر ، ۲۷۵ گ ، ۲۳س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۱۲۹) .

528- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۰۶۳ : نستعلیق خوش ، پیر محمد بن شمس دین زیارتگاه ـ الهی و برخوردار ولد خان محمد ، لاهور ، ۱۷ ح ۱۰۹۲/۱ھ . هر دو جلد ، ۱۲۸۵ص

529- اسلام آباد ، همانجا ۵۴۹۴ : نستعلیق و نسخ ثلث آمیز محمد افضل ، ۲۲ ع ۲/ ۱۰۹۴ھ . هر دو جلد ، ۴۹۶گ . (گنج ۱ : ۶۲) .

530- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نسخ ، محمد عارف ولد پیر محمد ، ۲۷ ذیحجهٔ ۱۰۹۴ھ. آغاز برابر جلد ۱ ، ۹۳۶ص (نعیم اختر قمر مجددی).

531- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۸۳۸ : نسخ و نستعلیق ، کهلان متوطن پیکهی پهوتن برگنه حافظ آباد ، ۱۷ ح ۱۰۹۸/۲ھ . ج ۱ ، ۷۱۳ص (گنج ۱ : ۶۲) .

532- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۱-۲۸۷ : نستعلیق ، با سهر کنندهٔ ۱۰۹۸ھ . از فاتحه تا کهف (نوشاهی : ۱۰).

533- لاهور ، اردو بازار کتابفروشی رشیدیه : نستعلیق خوش ، ۹ شعبان ۱۰۹۸ھ . ج ۲ ، آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی) .

534- لاهور ، شش محل ، جلد سازی ، محمد بشیر لودهیانوی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . با یاد داشت ۱۰۹۸ھ ، ۶۷۵ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

535- لاهور، دیال سنگه . ۱۰۲ الف : نستعلیق خوش، شیخ امان الله بن شیخ اسماعیل خوشابی، برای شیخ امان الله جیو ، در اتک بنارس ، خمیس چاشت ذیحجهٔ ۱۰۹۸ھ . ۶۲۴ ص .

536- لاهور ، همانجا ۱۰۲ب ۰ نستعلیق خوش ، همان نویسنده، ذیحجه ۱۰۹۸ھ . جلد ۲، ۶۰۲ص . (هاسمی ، صدیقی ۱ : ۲۲ و ۲۴) .

537- پیشاور، پشتو اکادمی ۴۳۴ : نسخ پخته، بی تاریخ ، و تاریخ ختم بقلم محمد ریحان ۱۰۹۹ھ . جلد ۲ ، آغاز افتاده : تا گشوده کما قال ما زاغ البصر ، ۶۱۹ص (استاد محمد رضای همدانی) .

538- کراچی ، حمسد رود ، جامع مسجد بیوناون : نستعلیق و نسخ خوش ، عبدالرزاق ، ذیقعدهٔ ۱۱۰۰ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۷۰۸ص (سید حضیر نوشاهی) .

539- اسلام آباد ، گنج بخش ، ۴۴۳۹ . نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۱ است ، در پایان آمده «دو و نیم سی پاره» . در فهرست ناشناخته مانده ، ۵۵۹ص (گنج ۱ : ۴۰) .

540- اسلام آباد ، همانجا ۷۱۷۳ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۱ ، آغاز برابر، ۶۷۰ص .

541- اسلام آباد ، همانجا ۳۳۴۳ : نسخ و نستعلیق پخته سدهٔ ۱۱ھ . ج ۱ ، آغاز برابر ، ۶۲۱ ص .

542- اسلام آباد ، همانجا ۴۸۸۶ نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۱ ، آغاز و انجام افتاده .

543- اسلام آباد ، همانجا ۳۳۲۹ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۲ ، آغاز برابر، ۳۷۴ص.

544- اسلام آباد ، همانجا ۴۵۷۳ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۱ ، آغاز افتاده ، ۷۵۴ ص .

545- اسلام آباد ، همانجا ۱۶۰۰ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۱ھ . هر دو جلد ، ۷۴۷ص .

546- اسلام آباد ، همانجا ۶۹۹۹ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۲ ، ۸۴۲ص .

547- اسلام آباد ، همانجا ۶۱۴ : ثلث خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . هر دو جلد ، ۱۶۴۰ص .

548- اسلام آباد ، همانجا ۴۸۵۱ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۱ ، ۷۱۰ص .

549- اسلام آباد ، همانجا ۴۷۰۰ : نستعلیق پخته . عبدالقادر بن نظام ، سدهٔ ۱۱ھ . از جز ۱۱ تا پایان قرآن ، ۱۰۶۰ص .

550- اسلام آباد ، همانجا ۵۲۹۳ : نسخ پخته ، لقمان بن عبدالرحمن ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۲ ، ۳۴۵ برگشمار دارد (گنج ۱ : ۶۳) .

551- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸-۱۰۵۲/۱۷ : نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . از حج تا عنکبوت ، ۱۶۴ ص.

552- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۵۸-۹۴۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . از کهف تا ناس ، ۸۲۸ ص .

553- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۱-۴۴۱ : نسخ، سدهٔ ۱۱ھ . از یاسین تا مومن، ۸۸ص.

554- کراچی ، هانجا N.M. ۱۹۶۱-۴۴۴ : نستعلیق ، عبدالوهاب بن شیخ ابو سعید القریشی ، سدهٔ ۱۱ھ . از ص تا ناس ، ۵۴۸ ص .

555- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۱-۴۴۵ : نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . از کهیعص تا ناس ۹۰۲ص .

556- کراچی ، همانجا ۱۸ و ۱۷-۱۹۶۶ .N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . دو جلد ، کامل .
557- کراچی ، همانجا ۲۶۹-۱۹۶۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . از یاسین تا ناس ، ۸۱۶ص . (نوشاهی : ۱۱) .
558- کویته ، سیٹھ صادق علی : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . و نونویس ۱۳ھ . آغاز برابر جلد ۲ ، ۹۶۲ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .
559- کویته ، کلی لاجور ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق و نسخ سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر جلد ۱ ، ۸٤۷ص .
560- کویته ، همانجا : نستعلیق و نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز افتاده : و خشک شده اولس . آیا نسبت . الذی خلق السماوات . . . ، ۷۸۸ص .
561- کویته ، همانجا : نستعلیق و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز : طاها . در هیچ یک از حروف مقطعات . . . ، ۱٦۷۱ص (دکتر انعام الحق کوثر) .
562- سرگودها ، بهیره مدرسه عزیزیه نبویه ، ابرار احمد بگوی : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز افتاده : فزادهم الله ، پس زیادت کرد ، ۱۰٤۰ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
563- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . ج ۲ ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰۷۱ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
564- خیر پور ، کتابخانه عمومی ش ؟ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر جلد ۱ ، ۷۱۲ص (سید خضر نوشاهی) .
565- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷۲۹/٦۹٦ : از سدهٔ ۱۱ھ . انجام افتاده (بشیر حسین ۱ : ۳) .
566- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشهٔ ادب ، صلاح الدین ۱۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱-۱۲ھ . آغاز برابر جلد ۱ ، محشی ، ٦۸۲ص (سید خضر نوشاهی) .
567- لاهور ، نکاسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر جلد ۱ . عنوانها شنگرف ، ۸٦۳ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .
568- شیخوپوره ، شرقپور ، میان جمیل احمد مجددی : نستعلیق و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز افتاده : بالله پناه گیریم ، ۱۰٦٤ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .
569- اٹک ، مکهد ، مولانا محمد علی ، افضل الدین : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز : سوره بنی اسرائیل همه مکی ست مکر چهار آیت ، ۷۰۰ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .
570- اٹک ، همانجا : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر جلد ۱ ، ۱۰۷۸ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .
571- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، محمد سعید دهلوی ب ۱-۸ : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . تفسیر پاره عم است ، آغاز : چون حضرت رسول (ص) دعوت آشکار کرد ، ۱٤۲ص (سید خضر نوشاهی) .

572- کراچي ، انجمن ترقی ۱ق ٹ ٤ : ۱ تعلیق ، سدهٔ ۱۱ه. سورهٔ «حمد» و پاره مبارک است ، ۳۲٤ص (نوشاهی - سرفراز: ٦٦) .
573- راولپنڈی ، گولره شریف ، درگاه شادروان پیر مهر علی شاه : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۱۱۲ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .
574- پیشاور ، جهگی ، مذهبی کتبخانه ، مولوی ورد گ ۷۸٦۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز افتاده : و سید حسنی قدس سره در طرب المجالس آورده که چون آدم صفی را با حوا عهد بستند ، براسون ۰۰٦ص ، ۱۷س (میر سجاد حسین کاظمی) .
575- لاهور ، سش محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله ایک بائمد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه. ج ۱ ، تا پایان کهف ، آغاز افتاده : عهد است که در توریه با بنی اسرائیل بستند ، ۹٦۹ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
576- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۱ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونه ، آبخورده ، پایان فرسوده ، ۲٦۸ص ، ۲۷س (پرفسور امتیاز حسین) .
577- پیشاور ، عجائب گهر (موزه) ۱ : نستعلیق خوب ، شیر محمد بن کبیر محمد کهوکهر ، در لاهور ، سدهٔ ۱۱ه. ج ۲ ، ۸۳٦ص ، ۲۳ص (محمد اسرائیل کان الله له).
578- پیشاور ، پشتو اکادمی ۳٤٦ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونه ، ۸۰۰ص (استاد محمد رضا همدانی) .
579- پیشاور ، ریکارد آفس ۱۷ : نسخ ، سدهٔ ۱۱ه. جلد ۱ ، آغاز : سورة الفاتحة بدانکه سورهٔ فاتحة . . . ، ۵۸۱ ص .
580- پیشاور، همانجا، ۱۸ : نسخ و نستعلیق، روزگار اورنگ زیب، آغاز: کهف. الحمد ثنا و ستایش مر خدای را . . . ، ۸۳۲ص (سید حسن مجتبی رضوی) .
581- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ٤۹۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر جلد ۱ ، انجام افتاده ، ۱۱٦٦ص ، ۱٤س.
582- پیشاور ، همانجا ۱۱۰۹/۱۹۰۰ : نسخ و نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۱ه. ج ۱ ، ۵۵۵ص، ۲۷س (میر سجاد حسین کاظمی) .
583- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش و نسخ ، تاج محمود ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. آغاز برابر ج ۱ ، تا جزو ۱۵ را دارد ، ۷۲۸ص (محمد نذیر رانجها) .
584- اسلام آباد ، گنج بخش ، ۳۱۰ : نسخ و نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. نسخهٔ هنری .
585- اسلام آباد ، همانجا ۱۸۳۹ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. هر دو جلد ، با دیباجه ای که در آن به نام «خلاصه جواهر التفسیر» خوانده شده ، ۹۹۸ص .
586- اسلام آباد ، همانجا ۷۸۰۹ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. ج ۱، آغاز و انجام افتاده.
587- اسلام آباد ، همانجا ۲۱۲۳ : نسخ و نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. ج ۲ ، ٦٤۳ص .

588- اسلام آباد ، همانجا ۱۱۶۸ : ثلث خوش ، سدهٔ ۱۱-۱۲ھ. ج ۲ ، ۶۳۸ص .

589- اسلام آباد ، همانجا ۲۶۱۶ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۱-۱۲ھ . آغاز برابر ، انجام در اواخر «کهف» افتاده ، ۵۷۸ص (گنج ۱ : ۶٤) .

590- سیالکوت ، مدرسهٔ دارالعلوم شهابیه : نوشتهٔ محمد لطف بن محمود الحسنی ، ۱۱۰۲ھ (تسبحی ، کتابخانه ها : ۱۶۶) .

591- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۹۹۶ : نستعلیق پخته ، یار محمد ولد صالح محمد عرف صدیقی ، ملتان ، ۸ ذیقعده ۱۱۰۷ھ. ج ۲ ، ۳۱۹ برگشمار دارد (گنج ۱ : ٦٤) .

592- شکار پور ، گڑھی یاسین ، گوشهٔ ادب ، صلاح الدین ۱۰۳ : نستعلیق و نسخ ، خواجه سردار بن خواجه نظام قوم افغان ، ٤۳ جلوس اورنگ زیب ، الف و مایه و ثمان ۱۱۰۸ھ. (؟) ، ج ۲ ، آغاز افتاده : ما سوا ، فلاسطیعون . . . ، ۷۳۰ص (سید خضر نوشاهی) .

593- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق و نسخ ، ۲۲ ذیقعده ۱۱۰۸ھ. آغاز افتاده : کل ممزق . همه پاره ساختنی یعنی اجساد . . . ، ۷۲۹ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

594- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۷٤۰/۹٤۹ : نستعلیق ، بی تاریخ ، با مهر «محمد لطیف مرید دستگیر ۱۱۱۲ھ. از «ص» تا پایان قرآن ، ٤۳٤ص ، ۲۱س (میر سجاد حسین کاظمی) .

595- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۹۶۶ : نسخ پخته ، ٤٥ عالمگیری (۱۱۱٤ ؟) ، ج ۱ ، ٥٤۱ ص .

596- اسلام آباد ، همانجا ۳۹۶۳ : نستعلیق پخته ، عبدالغفور بهکری ، ۱۱۱۹ھ. ج ۱ ، ۷۱۳ص (گنج ۱ : ٦٥) .

597 ، کویته ، عبدالرحمان براهوی هده : نسخ و نستعلیق ، عبدالرحمان ولد مرحوم خواجه یوسف بن حافظ علی ، ۱۲ رمضان ۱۱۲۲ھ. آغاز افتاده : اتل ما اوحی الیک . تا پایان قرآن ، ۷۲۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

598- کراچی ، انجمن ترقی اقف ۲-۳ : نستعلیق ، محمد رشید الحسینی ، ۱۲ ج ۱/ ۱۱۲٤ (ج۱) و ۱۰ ج۲/۱۱۲٤ (ج۲) ، ۱۰۲٤ص (نوشاهی - سرفراز : ۲۱) .

599- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نسخ و نستعلیق خوب ، خدا بخش ولد محمد صالت ، ۲۰ع۱/۱۱۲٦ (۱۱۲٦ھ) سه جلوس فرخ سیر (این کس : ۱۱۲٤-۱۱۳۱ پادشاهی کرده)، آغاز : ربنا آتنا من لدنک . . . ، سپس به مالند نمونه ، ۸۷۲ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

600- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۰۳ : نستعلیق خوش ، فقیر عبدالرزاق سهام ساکن سول ، ۱۲ ذیقعده ۱۱۳۱ھ. آغاز : سبحان الذی . پاکی و بیعیبی . . . ، تا پایان ج ۲ ، ۸۲۲ص ، ۱۲س (میر سجاد حسین کاظمی) .

601- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شادروان بىر سهر على شاه : نسخ محمد جعفر بن حاجی اسلام قاری هروی ، سه شنبه اواخر محرم ۱۱۳٤ھ. آغاز برابر نمونه ، ۳۸۰ص (برفسور ملک محمد اقبال) .

602- پیشاور ، فیصل کالونی ، استاد محمد عبدالقدوس : نسخ و نستعلیق زیبا ، دین محمد ولد شیخ محمد سارک ، رمضان ۱۱۳٤ھ. ج ۱ ، آغاز برابر ، ۷۲۰ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

603- اسلام آباد ، گنج بخش ۲٤۲٥ : نستعلیق بخته ، گوها خان اورکزی ، ح ۲/۱۱٤٤ھ. ج ۲ ، آغاز افتاده ، ٥٨٠ص . (گنج ۱ : ٦٥) .

604- گوجرانواله ، حافظ آباد ، حشتی گولتروی ، محمد رفیق : نستعلیق ، محمد شاه ، ۱۱٤۷ھ. آغاز برابر جلد ۱ ، ٦۳٤ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

605- پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۱٦ ب : نستعلیق خوش ، محمد اشرف قادری ولد محمد حیات ساکن کسمبر ، ۹ شوال ۱۱٥۱ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۰۲۲ص (مولوی عبدالرحیم ۱ : ۲٦ سعد سعد الله) .

606- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱-۳۳۹ : نستعلیق ، ۱۱٥٥ھ. در شهر پلور ، از آغاز تا مریم ، ٤٦٦ص (نوشاهی ۱۰) .

607- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٦۱۸ : در هامش قرآن ، ۱۱٥٦ھ. ، ۱۳۹٤ ص (گنج ۱ : ٦٥) .

608- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱-٤۳۷ : نستعلیق ، با یاد داشت مورخ ۱۱۷۳ھ. ، ٤۰۰ص ، (نوشاهی ...) .

609- اوج ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ٤۸۲ : نستعلیق در تفسیر و نسخ کوفی نما در متن ، حافظ ابوالفتح ولد الله بخش عرف خواجه ساکن شهر جلالپور ، سنه ۱۱ ؟ شاید سدهٔ ۱۲ھ. با مهر «سید حسن بخش حسنی ۱۱۹۲» ، آغاز افتاده ، ۱۲۲٤ص (برفسور الله دتا حودری) .

610- اسلام آباد ، گنج بخش ٥۱۲۷ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. از «اعراف» تا پایان ، ٤٨٠ص .

611- اسلام آباد ، همانجا ٤۲٤ : نسخ و نستعلیق طلبگی ، سدهٔ ۱۲ھ. تنها «فاتحه» و «بقره» است ، ۱۷٦ص .

612- اسلام آباد ، همانجا ، ۷۹۳٦ : نستعلیق زیبا ، در هامش قرآن ، بی دیباجه ، نسخهٔ هنری .

613- اسلام آباد ، همانجا ۷٦۹۲ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ھ. تنها پارهٔ یکم ، آغاز افتاده ، ۹۰ ص .

614- اسلام آباد ، همانجا ٦٥۹۷ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. ج ۱ ، ٦٦٦ص .

615- اسلام آباد ، همانجا ٥۱٦٦ : نسخ و ثلث ، سدهٔ ۱۲ھ. ج ۱ ، ۹۸۹ص .

616- اسلام آباد، همانجا ۸۱۶ : ثلث و نستعلیق خوش، غلام حسن، سدهٔ ۱۲ه. ج ۱ (ص ۱-۹۵۳) .
617- اسلام آباد، همانجا ۸۱۷ : همان خامه، سدهٔ ۱۲ه. ج ۲ (ص۹۵٤-۲۰۳٤) .
618- اسلام آباد، همانجا ۱٤۷ : تحریر متوسط، سدهٔ ۱۲ه. بخش پایانی، ۱۵۲ص .
619- اسلام آباد، همانجا ۱٦۰٦ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۲ه. ج۲، در هامش قرآن، ۸۰۷ص.
620- اسلام آباد، همانجا ۷٦۰۷ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه. آغاز و انجام افتاده، آشفته، ۸۰۰ص .
621- اسلام آباد، همانجا ۷٥٤۸ : نسخ و نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه. ج ۲، آغاز و انجام افتاده، ۲٤۲ ص .
622- اسلام آباد، همانجا ٥۳۸۰ : نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ه. ج ۲، آغاز و انجام افتاده، ۱۹٦ ص .
623- اسلام آباد، همانجا ٥۰۰٥ : نسخ و نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز و انجام افتاده، ٥۰۰ ص .
624- اسلام آباد، همانجا ۸۰٤۹ : نسخ و نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. سوره های ٦ تا ۹ را دارد، ۱۲۸ + ۲۲۱ص .
625- اسلام آباد، همانجا ۱۳۱ : نسخ و نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه. ج ۱، انجام افتاده، ٥۰٦ ص .
626- اسلام آباد، همانجا ۸۰۲٤ : نسخ و نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. ج ۱، ٤۳۸ص .
627- اسلام آباد، همانجا ۸۰۲٥ : همان نسخ و نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. ج ۲، ٤۲۸ ص (گنج ۱ : ٦٥-٦۷) .
682- لاهور، عمومی پنجاب ۱٦۳۱، ۲۹۷ حسینی : نستعلیق، میانه سدهٔ ۱۲ه. آغاز افتاده، ٤٦٥ گ (عباسی ۱ : ٦۱) .
629- کراچی، موزهٔ ملی A ۳۷ - ۱۹٥۹ .N.M : نسخ، سدهٔ ۱۲ه. از آغاز تا کهف، ۹۳۰ ص .
630- کراچی، همانجا ۱۹٦۱-٤۳۸ .N.M : نستعلیق، ذیقعده، سدهٔ ۱۲ه. ٦۹٤ .
631- کراچی، همانجا ۱۹٦۱ - ٤٤۲ .N.M : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. از یاسین تا ذاریات، ٤٤٦ ص .
632- کراچی، همانجا ۱۹٦۱-٤٤۳ .N.M : نستعلیق، ملا فیض الله بن ملا جلال، سدهٔ ۱۲ه. پاره ۳۰، ٥۳۲ص (نوشاهی) .
633- جهلم، لله شریف، کتاب خانه مجددیه، مطلوب الرسول مجددی : از ص ۱ تا ۱۲۰ نسخ و تا پایان نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر مجلد ۱، ۸۲٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

634- جهلم ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : اقترب نزدیک آمد، للناس . ۵۴۶ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
635- رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینهٔ میر ، میر سید زاهد حسن ۱۷۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . ج ۲ ، آغاز افتاده ، از میانه سوره طه تا میانه نباء، ۴۷۸ص (دکتر الله دتا چودری) .
636- پیشاور، دکتر خواجه محمد سلیم ۲۰۲۳/۱۲۳۳ : نسخ زیبا، سدهٔ ۱۲ھ . از «یاسین» تا «الناس» ۵۰۰ص ، ۱۵س (میر سجاد حسن کاظمی) .
637- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق و نسخ خوش ، عبدالنبی، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : انا مکنا . بدرستی که ما ممکن گردانیدم . . . ، ۴۹۵ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .
638- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانهٔ رشیدیه : نستعلیق و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . جلد ۱، آغاز افتاده : بسیار است و اختلافات قرا در (سید عارف نوشاهی) .
639- گوجرانواله ، پندی بهتیان ، کتابخانه انجمن اصلاح مسلمین : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : نمی کند . فذلکم الله . . . ، ۷۴۴ص (سید خضر نوشاهی) .
640- شیخوپوره ، حنبل ، کتابخانه انوار العلوم عباسی نوشاهی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۰۱۰ص (سید خضر نوشاهی) .
641- کراچی ، ناظم آباد ، سید محمد پیدری : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر جلد ۱ ، ۱۳۲ص (سید خضر نوشاهی) .
642- کراچی ، لیاقت میموریل لائبریری : نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . جلد ۲ ، آغاز برابر نمونه ، ۶۷۸ص (سید خضر نوشاهی) .
643- لاهور ، محمد شفیع ۳۷۳/۵ : بهار ریز، سدهٔ ۱۲ھ . جلد ۲، آغاز افتاده ، ۳۶۶ گ (بشیر حسین ۱ : ٤) .
644- پیشاور ، ودریان، دیگری، عبدالصمد افغانی ۹۸۷: نسخ در متن و نستعلیق در تفسیر، خوب ، سدهٔ ۱۲ھ . با دو صفحه تمام زرین ، جدولبندی ۳ راه ، ۷۱۰ ص ، ۹ س (میر سجاد حسین) .
645- پیشاور ، چغرئی، فیض القادر : نسخ زیبا، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه۱ ، ۱۰۱۹ص ، ۲۷س (میر سجاد حسین کاظمی) .
646- گجرات ، بهالیه ، ساهن پال ، کتابخانه نوشاهیه ، شرافت نوشاهی : نستعلیق و نسخ و خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . ج ۱ ، آغاز برابر نمونه ۱ ، تا پاره ۱۸ قرآن ، ۸۱٤ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .
647- کراچی ، جمشید رود ، جامع مسجد نیو تاون : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . ج ۲ ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ۷۹٤ص (سید خضر نوشاهی) .

648- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید ب ٥-١ : نستعلیق و نسخ معرب ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده ، از احزاب تا فلق را دارد ، ۹۸۲ص (سید خضر نوشاهی).

649- کراچی ، همانجا ب ۱-۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده ، از سوره انعام تا اعراف را دارد ، ١٦٤ص (سید خضر نوشاهی) .

650- پیشاور ، اکوڑه ختک ، نوشهره ، کتابخانه رحیمیه ۲٤۱۳ : نستعلیق عبدالقادر بن نظام قریشی ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده : ان الله یعلم بدرستیکه خدا می داند ، ما یدعون آنچه می خوانند یعنی آنچه میپرستند ، ۱۰٦۱ص (سجاد حسین کاظمی) .

651- انک ، شمس آباد ، مفتی محمد عثمان ٦ : آیتها نسخ و تفسیر نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ٥٤٣ص (پرفسور احتر راهی) .

652- پیشاور ، دانشگاه ۱۲ : نسخ و نستعلیق بسیار خوب ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، تا الفرقان را دارد ، ١٠٤٨ ص .

653- پیشاور ، همانجا ۱۱ : نسخ و نستعلیق بسیار خوب ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ج ۱ ، انجام افتاده ، ۱٦۸ص (پرفسور امتیاز حسین) .

654- پیشاور ، اکوڑه ختک ، نوشهره ، کتابخانه رحیمیه ١٠٤٨ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز و انجام افتاده ، ٢٤٤ص (سجاد حسین کاظمی) .

655- سرگودها ، هری پور ، عبدالقیوم : نستعلیق و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. آغاز برابر ، هر در جلد کامل ، ۱۳٦۸ص (محمد نذیر رانجها) .

656- پیشاور ، سید امیر شاه قادری : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. و یادداشت صحافی غلام حیدر کتابفروش ۱۲۹٤ھ. جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه ، ۲۷۰ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

657- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۷۹۷ : نستعلیق سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. آغاز و انجام افتاده . همانکه در فهرست به نام «احسن القصص» ناشناخته آمده . تفسیر یوسف و بخشی از یاسین است ، ۱٦٦ص ، (گنج ۱ : ٥) .

658- اسلام آباد ، همانجا ۹۳۱ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. ج ۱ ، آغاز و انجام افتاده ، ٥٠٤ص .

659- اسلام آباد ، همانجا ٦٦٤٠ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. ج ۲ ، از «روم» تا ... ، ۳۸۸ص . (گنج ۱ : ٦٧) .

660- لاهور ، شش محل ، انباله جلد سازی ، محمد بشیر لودهیانوی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. ج ۲ ، آغاز برابر نمونه ، برگهای پایان نونویس ، ۳۰۷ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

661- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. آغاز در دیباجه افتاده : نسبت به اسم سامی آن حضرت به مواهب علیه ارتسام یافته ، انجام افتاده ، ۹٦٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

662- لاهور ، بیرون دروازهٔ دهلی ، کتابخانهٔ مولوی نبی بخش ، باغ علی نسیم : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . ح ۲ ، از پاره ۱۷ سوره انبیا تا سوره مدثر ، آغاز : او را دوم القیامه روز رسا خیز بما قدمت ، ۷۹۸ ص (سید خضر نوشاهی) .
663- میانوالی ، کندیان ، خانقاه سراجیه ، کتابخانه سعدیه ، مولانا ابوالخلیل خان محمد صاحب : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. آغاز برابر جلد ۱ ، ۸۷۸ ص (محمد نذیر رانجها) .
664- حیدر آباد ، درگاه شریف ، مکتبة العالیه العلمیه ، میر سید محب الله شاه راشدی : نسخ خوش ، طیب محمد بن محمدن الصالح سندهی حنفی ، ۲۷ ذیقعده ۱۲۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۱۰ ص ، ۲۱ س (نعیم اختر قمر مجددی) .
665- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۳٤٤ : نستعلیق پخته ، ۱۲۳۷ھ . هر دو جلد ، ٦٥٥ ص (گنج ۱ : ٦۷) .
666- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۳-۱٦٦ : نستعلیق ، جعفر علی بن محمد علی بن جعفر عراقی ، ۱۱ شعبان ۱۲۳۸ھ . از واقعه تا ناس ، ۲۳۲ ص (نوشاهی : ۱۱) .
667- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری ۷۲۷ : نستعلیق خوش ، احمد امجد بن مفتی محمد هاشم . . . ، ۲۲ ح ۲ ، ۱۲٤٤ھ. آغاز : الحمد لله ، ثنا و ستایش مر خدایرا . . . ، ۱۰۲۲ ص . (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .
668 ، حیدر آباد ، درگاه شریف ، مکتبه العالیه العلمیه ، میر سید محب الله شاه راشدی : نسخ خوش ، گویا ذیقعده ، دو شنبه ۱۲٤٥ھ . ج ۲ ، ۹٦۲ ص ، ۲۰ س (نعیم اختر قمر مجددی) .
669- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۷٦۲/۹۷۱ : نسخ و فارسیها ، نستعلیق خوش ، خادم علی ، ۹ رمضان ۱۲٤۷ھ . ح ۱ ، آغاز افتاده ، ۹۹۹ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .
670- بهاولپور ، مفتی محمد صادق - مولانا محمد معاذ صاحب : نستعلیق ، خدا بخش ولد میان نور محمد ، تکسمه ، ۱۲٥٤ ھ . آغاز برابر نمونه ، ح ۱ ، ٤۷۰ ص (دکتور الله دتا چودری) .
671- لاهور ، نسن محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله بک ڈپو : نستعلیق و نسخ ، محمد یونس آل حسنی نسل ، ۱۲٥٤ھ . ۷٦٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
672- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، ۱۲٥۷ھ . ج ۲ ، آغاز برابر ٦۸۲ ص . (محمد نذیر رانجها) .
673- لاهور ، نسن محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله بک ڈپو : نستعلیق سپس نسخ ، ۲ رجب ۱۲٥۷ھ . آغاز پس از عبارتهای به مانند ح ۱ ، تفسیر ۱٥ جزو آغاز است ، ۸٥۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
674- گوجرانواله ، وزیر آباد ، میان منور حسین : نستعلیق ، غلام قادر عرف گهوکهر ، نبیره شیخ صدر الدین ، ۲۹ شوال ۱۲٦۰ھ . آغاز افتاده (عارف سید شرافت نوشاهی) .
675- شیخوپوره ، ظفر وال ، حکیم الله یار علائی : نستعلیق و نسخ ، آصف بیگ ، رجب ۱۲٦۰ھ . آغاز برابر ۱ ، سرلوح ، ۱۰۳۵ ص . (نعیم اختر قمر مجددی) .

676- بهاولپور ، کتابخانهٔ مفتی محمد صادق ـ مولانا محمد معاذ صاحب : نستعلیق ، خدا بخش ، سه شنبه ۱۹ ذیقعده ، ۱۲۶۲ھ . ج ۲ آغاز ، برابر ، کامل (پرفسور الله دتا چودری) .

677- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، افضل الدین : نسخ ، عبدالغفور ولد میان حاجی فاضل ، ۱۳ رمضان ۱۲۶۸ھ . ، ۸۸۰ص (پروفسور ملک محمد اقبال) .

678- سرگودها ، مولوی فضل الله شاه صاحب : نستعلیق خوش ، فقیر ملا محمد محفوظ بن عبدالله ، ۱۲۷۵ھ . ج ۱ ، آغاز برابر ، ۹۸۲ص ، ۱۵س .

679- سرگودها ، همانجا : همان خامه ، همان نویسنده ، ۱۲۷۶ھ . ج ۲ ، آغاز برابر ، ۱۰۰۲ص ، ۱۵س (محمد نذیر رانجها) .

680- پیشاور ، اکوڑه ختک ، نوشهره ، کتابخانهٔ رحیمیه ۲۳۸۲ : نستعلیق ، محمد علی ولد محمدی ، ساکن موضع چویر ، ۱۱ ج ۱۲۷۷/۱ھ . آغاز برابر ، ۳٤۹ ص (سجاد حسین کاظمی) .

681- میانوالی ، کندیان ، خانقاه سراجیه ، کتابخانهٔ سعدیه ، مولانا ابوالخلیل خان محمد صاحب : نستعلیق و نسخ خوش ، حافظ میان عبدالخالق ولد حافظ میان محمد حیات عرف سیال ، ساکن خوشاب ، پنجشنبه چاشت ذیقعده ۱۲۷۹ھ . از عنکبوت تا ناس . آغاز : خلق الله . بیافرید خدایتعالی ، ۸۸۵ص (محمد نذیر رانجها) .

682- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ٤٥٠ : نستعلیق خوش ، عبدالله بن محمد بخش داود پوتره ساکن کوهته یار محمد خان کهرانی ، ٤ ع ۱۲۷۹/۱ھ . ج ۲ ، آغاز : حمدله . هو خالق کل شیئی بفضله و مالک کل شیئی ... ، ۵۲۰ص (پرفسور الله دتا چودری) .

683- لاهور ، دیال سنگه ۲۲۰ : نسخ خوش ، بی تاریخ ، با دملک ۱۲۸۹ھ . ، ۹۳۶ص (هاسمی ، صدیقی ۱ : ۲۱) .

684- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۷۱ : نسخ و نستعلیق پخته . پیرامون ۱۲۹۳ھ . ج ۱ ، چند سطری از آغاز افتاده ، ۱۵۷٤ص .

685- اسلام آباد ، همانجا ۲۰۷۳ : دنبالهٔ شمارهٔ پیشین ، میرزا امیر بیگ ، ۱۲۹۳ ھ . (ص۱۵۷۵-۳۱۱۲) .

686- اسلام آباد ، همانجا ۲۰۷۲ : دنباله شماره پیشین . میرزا امیر بیگ ، ۱ ع ۱/ ۱۲۹۸ھ . صفحه شمار می رسد به ٤۶۲۲ (گنج ۱ : ۶۷) .

687- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۹۸۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . از «فاتحه» تا آیت ۲۰۰ یاتیک الیقین از «بقره». در فهرست نا شناخته مانده بود ، ۱۰۲ص (گنج ۱ : ٤۱) .

688- اسلام آباد ، همانجا ۱۹۵۰ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳ھ . ج ۱ آغاز افتاده ، ٤٤۶ص .

689- اسلام آباد ، همانجا ۲۳۸۰ : نسخ و نستعلیق طابکی ، سدۀ ۱۳ھ . ج ۱ ، از جزو ۲۳ آغاز می شود ، ٤٢٤ص .
690- اسلام آباد ، همانجا ۷۲۳۳ : نسخ و نستعلیق نا پخته ، سدۀ ۱۳ھ . ج ۱ ، آغاز و انجام افتاده ، ٤٤٢ص (گنج ۱ : ٦٧-٦٨) .
691- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱-٤٤۰ : نسخ ، سدۀ ۱۳ھ . از مائده تا مریم ، ٦۱۸ص . (نوشاهی ۱۱) .
692- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب صلاح الدین ۳٦ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز در دیباچه افتاده : بواسطه وفور علایق و هجوم عوائق ، ٥۲٤ص .
693- شکار پور ، همانجا ۹۲ : نستعلیق و نسخ ، سدۀ ۱۳ھ . تنها تفسیر پاره ۳۰ (عم) است ، آغاز : چون حضرت رسولؐ دعوت آشکار کرد . . . ، ۱۳۲ص (سید خضر نوشاهی).
694- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۵۰۳ : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز افتاده : آن روز یعنی قیامت الحق درست است . . . ، ٥۰۲ص ، ۱۷س .
695- پیشاور ، همانجا ٦۷۷ : نستعلیق زیبا آغاز ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز افتاده . مریم بتقدیر او بود و هم بعقیده . . . ، از انعام تا اواخر سوره کهف ، ٦۹٤ص ، ۲۳ س . (میر سجاد حسین کاظمی) .
696- راولپنڈی ، کتابخانه ستاله ۳۳ : نستعلیق پخته ، آیتها نسخ ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ٦٤۲ص (پرفسور اختر راهی) .
697- ملتان ، جهانیان، چک R ۱۱٤/۱ . کتابخانۀ الله بخش اسد نظامی : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز افتاده : سهر رمضان این روز ها که گفتم ماه رمضان . . . ، ۲۱۲ص (سعید الظفر نوشاهی) .
698- شیخوپوره ، خانقاه دوگران ، رضویه ، ابوالفیض عبدالکریم ابدالوی : نستعلیق و و نسخ خوش، سدۀ ۱۳ھ. جلد ۲، آغاز برابر نمونه ، با حاشیه های از مفتی علی بخش خان، ٤۸۰ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
699- گوجرانواله ، شتاب گڑه ، حکیم فدا حسین قلندری: نستعلیق سدۀ ۱۳ھ . جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه ، ٥۰٦ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
700- لاهور ، شیش محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله بک بائینڈ : نستعلیق ناخوش ، جمال الدین بن حاجی ملا رحمت خان، قوم عمر خیل، سدۀ ۱۳ھ. جلد ۲، از مریم، ٤۰۷ص (نعیم اختر قمر مجددی).
701- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، الله یار ، چهار شنبه ۷ ذیقعده ، سدۀ ۱۳ھ . برای میان صاحب میان گل محمد، از سوره اعراف تا کهف ، ۸۰۷ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
702- لاهور ، همانجا : نستعلیق و نسخ ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر جلد ۱ ، ۱۱۸۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

703- اتک، مکهد، مولانا محمد علی، افضل‌الدین: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ ه. ازسوره بنی اسرائیل آغاز می شود ، ۳۳۶ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

704- لاهور ، کتابخانه عمومی پنجاب ۱۶۳۱ ، ۲۹۷ حسنی (۳) : نستعلیق ، گویا ۱۸۹۹م . (۱۳۱۲ه.) ناقص ، ۳۱ گ ، ۱۳س (عباسی ۱ : ۶۵) .

705- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق و آیتها نسخ ، سید میر جعفر علی شاه بن غلام نبی شاه حسینی ، ۱۷ ع ۱/۱۲۳۷ه. جلد ۲ ، آغاز برابر ، ۷۸۰ص (پرفسور روشن آرا بیگم) .

706- پیشاور ، دانشگاه پیشاور . ۱ : نستعلیق و آیتها نسخ ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر جلد ۱ ، ۸۵۴ص .

707- پیشاور ، همانجا ۱۳ : نستعلیق خوش ، آغاز برابر جلد ۲ ، ۱۰۸۴ص .

708- پیشاور ، همانجا ۱۲ : نسخ کهن به قلمهای مختلف ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر جلد ۱ و میرسد به سوره فرقان ، ۱۰۴۸ص (پرفسور امتیاز حسین) .

709- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۲۴۴/۴۷۹۸ : تفسیر چهارده پاره ، در ٤ جلد ، گرفته شده از «مواهب علیه» (بشیر حسین ، شیرانی ۱ : ٤) .

710- لاهور ، کتابخانه فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، محمد زکریا ، با سرلوح ، آغاز برابر نمونه ، ۹۰۵ گ ، ۲۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۱۲۸) .

711- لاهور ، کتابخانه شاد روان مولوی شمس الدین : نسخ ، تاریخ یاد نشده ، جلد ۲ ، آغاز : بسمله . . الص . نام قرآنست یا حروف اشارتی ست باسمی از اسماء الهی ، ۱۹۶ گ سطر ها گونان گون ، زرین .

712- لاهور ، دیال سنگه (۲۰۱) : نسخ خوش ، آغاز ، برابر نمونهٔ ۱۳۸۸ ص (هاشمی ، صدیقی ۱ : ۱۵) .

713- لاهور ، همانجا ۱۷۸ : نستعلیق شکسته ، آغاز برابر جلد ۲ ، ۶۱۲ ص (هاشمی ، صدیقی ۱ : ۲۵)

714- لاهور ، همان کتابخانه ۳٤۹ : نستعلیق ، عبدالرزاق بن فتح محمد ، آغاز برابر جلد ۱ ، ۳٤٤ گ (هاشمی ، صدیقی ۲ : ۱۵) .

715- لاهور ، موزه ۱۱۸/۳۰ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده، ۱۰۲۱ص (رشید احمد ۲:۱۱).

716- پیشاور ، کالج اسلامیه . ٤ الف : نستعلیق ، آغاز برابر نمونه ، ۷۵۳ ص (سید سعید الله) .

717- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۶۳ ، ۲۹۷ حسین (۳) : نسخ ، تاریخ یاد نشده ، ج ۲ ، عباسی ۲ : ۲۵) .

718- پیشاور ، پشتو اکادمی ۳۴۶ : نستعلیق خوش ، غرهٔ محرم ، بی تاریخ ، ج ۱ ، آغاز برابر ، با سرلوح ، ۳۸۱ ص .

**719- پیشاور** ، همانجا ۶۸۸ : نسخ در متن و نستعلیق خوش در تفسیر، جلد ۱ ، تا مریم ۶۲۵ص (استاد محمد رضا همدانی) .

● **109- تفسیر موضع (موضح) المعانی**

**720- مکهد** ، مولانا محمد علی مکهدی : سدهٔ ۱۱ھ . (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۶۹) .

● **110- نتایج الحرمین** : تفسیر سورهٔ فاتحه .

از **محمد امین بدخشی مکی** ، از خلفای شیخ سید آدم بنوری نقشبندی (م ۱۰۵۳ھ/۱۶۴۳م .) که «کرامات آدمیه» (ن.ک. همین فهرست) را در احوال پیر خود نگاشته است . و «المعاوضة بین الانسان و الکعبة» (همین فهرست).

در سه جلد : جلد یکم تفسیر سورهٔ فاتحه است از شیخ بنوری و مکتوبات ایشان ، گرد آورده شدهٔ بدخشی، و دیباچهٔ او .

در دیباچه از بنوری پیشگفته یاد می کنند و میگوید : اگرچه کرامات شیخ را در رسالهٔ جدا گانه ای نوشته ام ، درسی چهل ورق ، و لیکن اینجا سر خیری می نگارم تا این کتاب هم از کرامات ایشان خالی نباشد .

تفسیری ست صوفیانه ، باسرنبد های «مقصد» : ۱- در تفسیر کلمات و عبارتهای سورهٔ فاتحه، ۲- در ملحقات ، مکتوبات بنوری .

جلد دوم «نتایج الحرمین» در کرامات شیخ بنوری ، و سوم در احوال ایشان است ، که در بخش «سیر» این فهرست خواهد آمد .

(ن.ک. حدیقه الاولیا ، غلام سرور ، پرفسور اقبال مجددی : ۱۲۸ که در آنجا آمده است این کتاب در احوال سید آدم بنوری ست که سطور ایشان جلد سوم است که جزو مأخذ کار ایشان بوده است - خزینه ۱ : ۶۳۲ که از «مناقب آنحضرت» او نام برده است) .

زندگنامهٔ مستقل بدخشی در تذکره هایی که در دسترس این ناچیز بود بدست نیامد .

**آغاز** : الحمد لله الذی علم آدم الاسماء کلها تعلیما ، و کرمه بتشریف . . . اما بعد ، میگوید احقر عباد الله که نام بینا . . .

**722- هزاره** ، هری پور ، خانقاه نقشبندیه محمدیه ، قاضی محمد صدر الدین صاحب : نستعلیق نسخ نما ، عبدالرسول ولد شیخ عبدا لقادر ، ۱۰۹۸ھ . آغاز برابر نمونه ، سپس مکتوبات بنوری (مولانا محمد اسرائیل کان الله له) .

**723- پیشاور** ، دانسگاه ، کالج اسلامیه ۹۹ب : نستعلیق خوش ، ۱۲ جلوس محمد شاه (سدهٔ ۱۲ھ .) ، آغاز برابر نمونه ، در پایان کاتب می نویسد : تمت النسخه المسمی بقسم الاول من نتایج الحرمین المعروف به تفسیر الفاتحه ، ۴۷۴ص (سید سعید الله - مولوی عبدالرحیم : ۱۸۴).

**724- راولپنڈی** ، گولره شریف ، درگاه شادروان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ .

آغاز افتاده : به شرف زیارت حرمین الشریفین مشرف شدم، الحمد لله حمداً کثیراً ، چه خوش صحبت شامل مبتهج . . . ورقی در تفسیر کلمات سورهٔ فاتحه در ضمن کلمه نوشته ام تا مجموعه خویش همراه نموده به اسم نتایج الحرمین مسمی سازید . ۷۰ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**725- پیشاور** ، بهانه ماری ، کتابخانه مولانا فضل صمدانی : تاریخ و نسانی نشر یاد نشده . هرسه جلد .

**726- کراچی** ، کتابخانه مولانا سیف نوری : نیز تاریخ یاد نشده . (حدیقه الاولیا، پرفسور اقبال مجددی : ۱۲۸) و روایت شفاهی ایشان که هرسه جلد است .

## ● 111- نخبة التفاسیر

از **محمد کاظم** بن عبدالحکیم ، در ۱۱۴۶هـ/۳-۱۷۳۴م ، از «تفسیر آصفی» ، «مجمع البیان»، «معالم التنزیل» و «تفسیر جلالین» با دیدی شیعی برگزیده است .

ذریعه ، استوری ، برگل آن را یاد نکرده اند .

**727- لاهور** ، کتابخانهٔ احسان دانش ، انارکلی : نوشتهٔ ۱۱۴۸هـ. با مهر نگارنده (تسبیحی، کتابخانه ها : ۱۹۴) .

● **الواضحه فی تفسیر سورة الفاتحه** : تفسیر سورهٔ فاتحه

## ● 112- ینابیع العلوم

از **امام صفی الدین یوسف** بن عبدالله بن ابی یعقوب یوسف بن محمد (احمد) **الد خودی لؤلؤی.**

در سالهای ۵۳۸-۵۶۴هـ/۴۳-۱۱۶۸م . در بلخ ، اشپرکان (شاپورکان) اند خود و تالقان با رنجهای فراوان می زیست ، به روزگار صدر جهان محمد (کشته ۵۳۶هـ/۱۱۴۰م) به بخارا جای گزید، و این تفسیر را در ۵۳۴هـ/۱۱۴۰م . به نام وی ساخت ، سال نگارش تفسیر ۵۶۴هـ/۱۱۶۹م و ۵۶۵هـ/۱۱۷۰م . نیز یاد شده . چه در آن از سالهای ۵۴۹ ، ۵۵۶ ، ۵۶۰ و ۵۶۳ یاد شده است .

تفسیری از همهٔ قرآن (جز سورهٔ یوسف) است، آمیخته از گویشهای خراسانی، گویا در چهاربخش، و پیش از آغاز به تفسیر بیست «فصل» در فضایل قرآن و آداب آورده است، از فصل بیستم آن زیر عنوان «فصل فی الاعتذار» آگاهی‌های از زندگی نگارنده به دست می آید . (برای آگاهی بیشتر ن.ک. برگل).

(ن.گ. کشف الظنون ۲ : ۲۰۰۱ «الینابیع فی التفسیر» - ذریعه ۲۵ : ۲۸۹-نسخه ها ۱ : ۶۷ - برگل ۱ : ۱۱۹ ، ش۱۱F - استوری ۱ : ش۸ - راهنمای کتاب ، گفتار دانش پژوه ۱۱ ، ۷ : ۴۷۳ - اشکوری ۱ : ۳۴۱) .

**728- هزاره** ، بفه ، کتابخانهٔ شخصی نذیر احمد و علی احمد صاحبان : ثلث خوب ، سدهٔ ۱۰هـ. آغاز افتاده : و امرونهی از بهر ترغیب نیکان و ترهیب بدان ، پس بیان کرد که این احکام و تفصیل من لدن حکیم خبیر یعنی از آن خدای تعالی . از سورهٔ هود آغاز و به فرقان پایان می یابد ، نخست زیر عنوان «قوله عز و جل» آیه ای را می آورد ، آنگاه معنی را و باز ترکیب نحوی ، گاهی تفصیل می دهد و از گفتهٔ بزرگان صوفیه مانند ابو منصور و ابو لیث و ابو سهل گواه می آورد ، ۳۰۴ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

# بخش دوم

# تجوید

● 114- ارشاد القاری

از ملا مصطفی بن ابراهیم قاری تبریزی مشهدی، (۱۰۰۷-نزدیک ۱۰۸۰ه/۹-۱۵۹۸-۱۶۷۰م). کتابی است بزرگ، پنجسال در آن کار کرده است. در کربلا بدان آغاز کرده و در هفتاد سالگی، در نجف در ۱۰۷۷ه/۱۶۶۸م. به انجام رسانده است. و در آن گزیده ی نگاشته های دیگر خود را در تجوید آورده است. مانند تحفه القراء، تحفه الابرار، تحفه المقرئین، وقوف القرآن، و رساله ای در سند قرائت عاصم. و نیز زندگنامهٔ خود را در آن آورده است. در قرائت عاصم کوفی (م پس از ۱۲۷ه/۷۴۵م). در یک «مقدمه» و پنج «باب» و «خاتمه» ای: باب ۱- واجبات در قرائت، ۲- مستحبات در آن، ۳- اختلاف در قراآت، ٤- ایضاح دشواریها، ٥- وقوف سجاوندی ورموز آن. (ن.ک. تحفه الابرار: ٥٦ از همو).

آغاز: ای فاتحهٔ مصلحت حمدت توحید - وی نقطه ای از کتاب مجدت خورشید

(ن.ک. نسخه ها ۱: ٦٩ «ارشاد القاری» و ۱۳۰ (فهرست راهنما)-ذریعه ۱: ٥١٦ «ارشاد القاری» - برگل ۱: ۳۲۸ ش ۲۱۱ R۱٥۷F-استوری ش ۷۱).

729- کراچی، انجمن ترقی اردو ۱ فاف ۷: نسخ، محمد هادی بن حاجی محمد صادق جیلانی، ۱۲ ذیحجه ۱۱۱ه. آغاز برابر، ۹۲۰ص (نوشاهی ... سرفراز علی: ۲۱).

● ایضاح المعانی: حرز الامانی، شرح

● 115- براهین جیاد

از شیر محمد، شیر جان بن ابراهیم بن سلیمان غزلوی حنفی قادری، که «جامع المنسوخات» (همین فهرست) را به سال ۱۲۳۷ه/۱۸۲۲-۱م. نگاشته است.

در مخارج «ضاد» و جدایی آن با «ظاء» و بیان صفات آن، در چند مبحث و خاتمه ای، به عربی و فارسی.

730- اسلام آباد، گنج بخش ۲۳۱۲: نسخ خوش ۱۳۱٤خ/۱۳٤۰ه. (۲۳-۷۸) مجموعه رساله های او (گنج ۱: ۷۳).

● 116- تبصرة القراء

از ملا حسن قاری سبزواری خطیب مشهدی، که بیست سال در روضهٔ حضرت رضا (ع) به قرائت و آموزش مردم می پرداخت، و شرح «انوار المشارق» حافظ برسی را به دستور شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰٥ه.) نگاشته است (ذریعه ۱٤: ٦٥) و این یکی را به نام شاه عباس دوم (نه یکم) (۱۰٥۲-۱۰۷۷ه.) ساخته، و در دیباچه از عباس و شرح «انوار المشارق» خود یاد کرده است.

در یک مقدمه و دوازده «باب» : ۱- در استعاذه، ۲- بسمله ، ۳- مخارج حروف ، ٤- صفات حروف ، ٥- احکام را و لام جلاله ، ٦- های ساکنه ، ۷- مد و قصر ، ۸- نون ساکنه و تنوین ، ۹- ادغام ، ۱۰- وقف ، ۱۱- رسم الخط قرآن ، ۱۲- حفص و بکر در کلمات .

آغاز : بهترین امری که قاریان کلام صحیح الاحکام عبادت و حافظان ارکان دارالسلام اطاعت به تجوید و تحسین ...

(ن.ک. ذریعه ١٤ : ٦٥ «شرح مشارق الانوار» - و ۳ : ۳۲۰ «تبصرة القراء» - نسخه ها ۱ : ۷۱ که در آنجا نادرست به نام شاه عباس یکم آورده ام) .

732- لاهور عمومی پنجاب ۱٤۱ ، ۲۹۷ حسن : نستعلیق ، ۱٤ع ۱۰۷۷/۲ھ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست نسبت نگارنده البزوادی آمده که بایستی همان سبزواری باشد ، ٦٦گ (عباسی ۱ : ٥٢) .

## 117- تجوید القاری

از محمد بخش ملتانی .

آغاز : الحمد لله الذی امرنا بترتیل القرآن ترتیلا ، والصلاه علی . . . بعد ، مکوید خویدم علما ، محمد بخش ملتانی ، که چون بعضی رواب علم قراات ، و بعضی نقول فحول فقها بنظرآمد .

733- پشاور ، دانشگاه پیشاور ۳۲۷ : نستعلیق خوش . شوال ۱۲٦۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ۱ مجموعه ، ۳۰ص (پرفسور امتیاز حسین) .

## 118- تجوید قرآن

از ابوالقاسم .

734- لاهور ، شش محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله تک بائیند : نسخ ، سدهٔ ۱۳ھ . نسخه از فصل ۱۱ آغاز می شود : ۱۱- معرفت نون ساکن ، ۱۲- احکام نون ساکن ، ۱٦- حقیقت لام و احکام آن ، ۱۷- احکام میم ، ۱۸- قلقله ، ۲۰- های ضمیر ، ۲٥- وقف ، ۳۰- وقف کمران ، فصل آخر در اختلافات قاریان ، ۱۰۱ص (نعیم اختر قمر محمدی) .

## 119- تجوید قرآن

گویا از خویدی ، یکی از شاگردان یا پیروان مکتب حسین بن عثمان (ن.ک. ایضاح المعانی فی شرح حرز الامانی ، در همین بخش) که در دیباچه از خود چنین یاد می کند «برابر اقدام خویدی من خدمهٔ اهل القرآن حسین بن عثمان» . برای مبتدیان .

با سربندهای «باب» بی شماره : باب در بیان بسمله ، باب در مد ، باب در ادغام ، باب در احکام را ، باب در وقف ، باب در مخارج حروف ، باب در حروفی چند که به حرف دیگر رسد ، و در پایان رسم الخط عثمان .

آغاز : حمد له . صلات . بدان ای طالب راه دین و ای صدیق صاحب یقین که این کتاب مختصری ست در بیان اصول قرائت متفق علیها .

735- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۵۵۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . آغاز برابر نمونه

(ص۵۱-۴۷) ، در فهرست درست شناسانده نشده و با «خلاصه الوقوف» طبسی که دنبال هم بوده در آمیخته است (گنج ۱ : ۷۵) .

## 120- تجوید القرآن

از سجاوندی . ابوالفضل شمس الدین محمد بن ابو یزند طیفور غزنوی ناری (م.۵۶۰ه./ ۱۱۶۵ - ۴م) . از او سه کتاب به نامهای زیر ، به عربی در دست مانده : ۱- الوقف و الابتدا ، ۲- الموجز ، نیز در وقف ، ۳- عین المعانی فی تفسیر سبع المثانی . (برای آگاهی بیشتر ن.ک. منزوی، دانشگاه ۱ : ۲۴۱ ، وقوف سجاوندی ) . نسخه های فارسی بایستی از این آثار یا آثار دیگرش که در دست نسب بیرون کشیده شده باشد .

(ن.ک. ذریعه ۹ : ۴۳۱ که سجاوندی دیگری ست ـ منزوی ، دانشگاه ۱ : ۲۴۱ ـ کحاله ۱۰ : ۱۱۲ که در آنجا از کتاب دیگرش «علل القرآت» در چند محلد یاد کرده) .

736- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۹۸۵/۹۳۳/۲ : محمد طاهر بن حافظ طالب ، ۱۱ ذیحجه ۱۰۸۸ه . (۱۶۷۸م.) ، بنام «سجاوندیه» بی نشانی دیگر یاد شده است (سُیر حسین ۱:۷) .

## 121- تجوید القرآن

از سمرقندی (شاید یار محمد ، نگارندهٔ «قواعد القرآن» ، در همین بخش) آنچه از استاد خود شمس الملة والدین محمد بن الخالدی الجنیدی شنیده را و آنچه از کتابهای معتبر بیرون کشیده ، برای شاگردان خود و مبتدیان ، در ده «باب» ساخته است . (دیباجه) .

باب ۱- تجوید فاتحه ، ۲- رعایت حروف ، ۳- روم و اشمام و کیفیت آنها، ۴- وقفها ، ۵- ادغام ، ۶- مدات ، ۷- مخارج حروف ، ۸- نون ساکنه و تنوین ، ۹- جدره و تحقیق ، ۱۰- حروف هجای مصحف بر ترتیب سوره ها .

**آغاز :** حمدله . صلاة . اعلم هداک الله و ارشدک الله ، که اهل قرآن همه اهل الله اند و خاصه هستند .

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ۷۳) .

737- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۰۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه . (ص ۴۷ - ۵۷) ، آغاز بمانند نمونه (گنج ۱ : ۷۴) .

738- لاهور ، عموعی پنجاب ۲۹۷ ، ۱۴۱ قرا : شکسته آمیز، پایان سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۳گ ۱۵س (عباسی ۱ : ۵۴) .

## 122- تجوید القرآن

از افضل القراء والصلحاء مؤمن مسلم شامی (دیباجه) .

در «فصل» هایی : ۱- مدها ، ۲- اظهار و ادغام ، ۳- حروف قلقه ، ۴- های ضمیر ، ۵- اقسام راء ۶- غنه ها و فصلهایی دیگر بی شماره .

**آغاز :** حمدله . صلات . اما بعد ، بدانکه این رساله ای ست در علم قرائت از تصنیف افضل القراء والصلحاء مؤمن مسلم الشامی ، مشتمل بر مبحث مدها و . . .

793- اسلام آباد : گنج بخش ۴۸۰۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ. آغاز برابر (ص ۹-۱۶) (گنج ۱ : ۷۵) .

● 123- تجوید القرآن

از علی ، المدعوبه حافظ ملا خضری . نامبوب .
آغاز : الحمدلله الواحد الاحد ، والصلاة والسلام علی خیر خلقه محمد . . . می گوید اضعف . . . علی المدعوبه حافظ ملا خضری .

740- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۵۴ : نسخ انجمه ، ۱۰۸۱ھ. (ص ۵۹ ۷۰) ، موریانه زده (گنج ۱ : ۷۹) .

● 124- تجوید القرآن

از فقیر محمد بن قاضی ملا غلام محمد ترانی (برنی ؟) ، که در دیباجه میرساند : آخوند درویزه (م۱۰۴۸ھ/۱۶۳۸م.) در «مخزن اسلام» خود ، قواعدی در تجوید بیان کرده بود که نامبوب و به لغت پشتو بود ، من آنها را به زبان فارسی و مبوب ساختم .
آغاز : حمدیکه در اطباق سماوات و اراضی عالم ملک و ملکوت محکم و ان من شیء الا یسبح بحمده ، از صبح ازل .

741- بلوچستان مستونگ ، عبدالحی تبری : نستعلیق ، ۱۲۳۹ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

● 125- تجوید : رساله در . . .

از رضی الدین محمد بن محمد امین حسنی تفرشی . در هشت فصل : ۱- استعاذه ، ۲- مخارج حروف ، ۳- صفات حروف ، ۴- اقسام مد ، ۵- راء مهمله ، ۶- میم ساکن و نون ساکن و تنوین و حروفی که ادغام آنها واجب است ، ۷- لفظ الله که جلاله گویند ، ۸- وقف .
آغاز : بعد حمد ایزد متعال و درود متواتر برسید انام و آل . چنین گوید اقل خلق الله . . . که چون کسی خواهد قرات قرآن مجید .

724- کراچی ، موزه ملی ۴۵۹/۳ - ۱۹۶۱ N.M : نستعلیق (غلام مرتضی خانه زاد نواب مختار الدوله بهادر ، ۲۴ ج ۲/۱۲۵۲ھ) . ش ۴ مجموعه (ص ۱۵۳ - ۱۶۴) ، آغاز برابر نمونه (نوشاهی ۱ : ۱۳) .

● 126- تجوید القرآن

از ناشناس . که در دیباجه می گوید «چون بعضی از اخوان ، به جهت کثرت مشاغل ، ممکن نبود تحصیل جمیع قواعد تجویدیه (را) ، اختصار به آنچه لازم بود از آن نمود» . بسر بند های باب : باب صفات حروف ، راء جلاله و لام ، مد و قصر ، ادغام ، نون ساکن و تنوین ، وقف ، هاء کنایه ، استعاذه ، تسمیه . . .
آغاز : حمدله . این مختصری ست در معرفت بعضی از قواعد (فواید) ضروریه تجوید ، چون بعضی از اخوان ایسان بجهت کثرت .

743- کراچی ، موزه ملی ۴۰۸ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز افتاده : از سمت چپ آسانتر یافته ، ۸۸ ص .

744- کراچی ، موزه ملی ۸۸/۷ - ۱۹۵۹ .N.M : نستعلیق ، سید رضا شاه ، ۱۲۵۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، ش ۷ مجموعه (ص ۱۵۵ - ۱۶۴) . در مجموعه رساله های سید محمد باقر رشی (سید عارف نوشاهی ۱ : ۱۷) .

745- کراچی ، موزه ملی ۴۶۹ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۴ ص (سید عارف نوشاهی ۱ : ۱۷) .

## 127- تجوید القرآن

در یک مقدمه و سه «فصل» و «خاتمه» .

آغاز : بدانکه این رساله ای ست مختصر در بیان مخارج حروف و اظهار و ادغام و اخفا و قلب ، در یک مقدمه و سه فصل و خاتمه ای ترتیب داده میشود .

746- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۴ ، ۲۹۷ رسا - ۱۴۰ ، ۲۹۷ قرا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۶ گ (عباسی ۱ : ۵۴) .

## 128- تجوید القرآن : وقوف قرآن

از ناشناس . در دو «مقاله» : ۱ - ارکان چهارده گانهٔ علم تجوید : ادغام ، اظهار ، اخفا ، قلب و جز آنها ، ۲- رموز وقوف در قرآن .

747- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۴۱ ، ۲۹۷ قرا : سدهٔ ۱۳ هـ . (عباسی ۱ : ۵۴) .

## 129- تجوید : رساله در . . .

از ناشناس . دربارهٔ هفت قرائت .

آغاز : شکر و سپاس بقیاس مرواهب بی ست و معطی بی خست که فرستاد کلام مجید و فرقان حمید را برای جلای قلوب . . .

748- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق و نسخ پخته ، تاریخ یاد نشده ، با یاد داشت ۱۰۹۱م . آغاز برابر نمونه ، ۲۴ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

## 130- تجوید القرآن

در یک «مقدمه» و پنج «فصل» : مقدمه در بیان مخارج حروف، فصل ۱- در اظهار و ادغام و قلب و اخفا ، ۲- تفخیم و ترقیق ، ۳- حروف مد ، ۴ ؟ ۵ ؟.

آغاز : حمدله . صلات . بدانکه این تجویدی ست مختصر ، در بیان مخارج حروف و اظهار و ادغام و اخفا و قلب و بعضی از احوال راء و مدکه قاریان را ناچار است .

749- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۰۹۸ : نسخ تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۲۲۶ - ۲۳۴) ، ناتمام (گنج ۱ : ۸۰) .

## 131- تجوید القرآن

در چند «فصل» بی شماره : فصل در بیان نون ساکنه ، فصل در بیان حروف مد ، فصل در ضمیر ها ، فصل در میم ساکن ، فصل در حروف زاید، فصل در تفخیم ، فصل در وقف .

آغاز : بعد از حمد خدا و درود مصطفی (ص) . بدانکه این رساله ای ست در بیان بعضی از قواعد و قوانین علم قرائت ، مستمل بر چند فصل .

750- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۲۵۳ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۶۹ ه. در مجموعه (ص ۱۳ - ۲۹) (گنج ۱ : ۷۹) .

## ● 132- تجوید القرآن

از ناشناس . باسر بندهای «باب» : ۱- در بیان مخارج حروف ، ۲- در بیان نون ساکن و تنوین ، چهار «قاعده» (اظهار ، ادغام ، قلب ، اخفا) ، ۳- لام ساکن و میم ساکن ، در چندین «قاعده» ، ٤- مدات ، چندین «قاعده» .

آغاز : حمدله . صلات . بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین ، ای طالب تلاوت قرآن ، که عبادت افضل . . .

751- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۳۶۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه ، (ص ۱۱۷ - ۱۲۲) (گنج ۱ : ۷۷) .

## ● 133- تجوید القرآن

از ناشناس . باسربندهای «فصل» بی شماره : فصل در بیان قواعد مخارج حروف ، فصل در بیان ادغام نون ساکن و تنوین ، فصل در ادغام ، فصل در اظهار ، فصل در اخفا ، فصل در قلقلهٔ پنج حرف ، فصل در تفخیم ، فصل در مد .

آغاز : حمدله . صلات . بدان ارشدک الله فی الدارین ، در قرآن محافظت شرط لسان اصلی ، وقواعد حروف .

752- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . (ص ۶-۹ هامش) (گنج ۱: ۷۶).

## ● 134- تجوید القرآن

نامبوب ، باروش سوال و جواب .

آغاز : الحمدلله خالق النور و الضیاء و رازق الطیور فی الهواء ، و اعوذ بک یا دایم البقاء . . . بدانکه این رساله ای ست در قرائت قرآن عظیم بنا بر قاعده ای چند .

753- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۰٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . با تاریخ ۱۲۰۷ ه . در مجموعه (ص ۱۲۶ - ۱۲۸) ، (گنج ۱ : ۷۸) .

## ● 135- تجوید القرآن

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

754- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۱۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ ه . (ص ۱ - ۱۸) آغاز : بنام خداوندی که سزاوار پرستیدن است ، ابتدا می کنم من این کتاب را ، به نام او و نه بنام غیر او ، بدان ای طالب که مراد از قرآن خواندن ادای حروف (گنج ۱ : ۸۰) .

755- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۱۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ ه . (ص ۳۷۶ - ۳۸۶) . تنها مخارج حروف است . آغاز : این تفسیر مخارج حروف تهجی ست . مخرج همزه . . . مخرج با . . . ، مخرج تا . . . (گنج ۱ : ۸۰) .

756- **گجرات**، احمد حسین احمد قلعه داری : نسخ خوش ، امان الله بن محمد سعید ، حافظ آباد ، ۱۱۹۲ھ ، آغاز : حمدله . صلات . ای عزیز بدانکه اشعار سخن مخلوق است ، اگر کسی شعری . . . ، ۲۰ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

757- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۵۹۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۱۲ - ۱۸) ، «تجوید سورهٔ فاتحه» است ، که از «تحفه الحفاظ» بیرون کشیده شده است ، به نثر . آغاز : باب در بیان تجوید فاتحه . از تحفه الحفاظ . بدانکه سبعه (رح) چنین گفته اند ، هر که در خواندن سوره فاتحه این بنجاه و هفت جا نگاه نکه ندارد (گنج ۱ : ۷٤) .

758- **اسلام آباد** ، همانجا ۵۹۸۱ : همان نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۱۸ - ۵۵) ، نخست سه صفحه به عربی ست آنگاه به فارسی دنبال می شود ، گویا از چند جا بیرون کشیده شده است . آغاز : نبذه فی مخارج الحروف و صفاتها علی الترتیب . بعد تبیین لغة بعض الالفاظ (گنج ۱ : ۷۷) .

759- **اسلام آباد** ، همانجا ۵۹۹۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ ، (ص ۱۶۹ - ۱۷۶) «مخارج حروف» به روایت خلیل بن احمد بصری . آغاز : حروف کلام ربانی ، در مخارج هشت است ، در فهرست به نام «مخارج حروف» آمده (گنج ۱ : ۱۰۰) .

760- **ملتان**، جهانیان ، چک R ۱۱٤/۱۰ کتابخانه الله بخش اسد نظامی : نستعلیق خوش ، محمد کامل بن محمد صالح ، ۱۲ھ . آغاز : حمدله . اما بعد الحمد از شیخ ابو منصور ماتریدی (رح) منقول است که امام را باید که عالم به وقوف باشد ، زیرا آنکه در قرآن هشتاد و سه جای است . . . ، ۲٦ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

761- **هزاره** ، لوهر ملک پوره ، مدرسه امداد العلوم ، قاضی محمد اسلم : از سدهٔ ۱۲ھ . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۳۱) .

762- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۷۰٤ : نستعلیق خوانا ، دوست محمد ، ۱٦ رمضان ۱۲۰۷ھ . آغاز : قواعد قرآن این است . از اول تا آخر هفت هزار . . . ، از ابیات «تجوید منظوم» حافظ عزالدین چنان بکار گرفته که گویا شرح آن است ، (ص ۱ - ٤) ، در فهرست به نام «قواعد قرآن» آمده (گنج ۱ : ۹۸) .

763- **اسلام آباد** ، همانجا ۵۹۰٦ : نسخ و نستعلیق ، ۱۲۰۹ھ . (ص ۱۲۰ - ۱۲٦) . آغاز : حمدله . صلات . این رساله ای ست در باب تجوید و قرائت قرآن . . . ، ناسبوب .

764- **دیره اسماعیل خان** ، موسی زئی ، خانقاه شریف احمدیه سعیدیه ، مولانا محمد اسماعیل صاحب : نستعلیق خوش ، ۱۲۱۲ھ . (ص ۲٦٤ - ۲٦۹) . آغاز : حمدله . صلاة . بدان ایدک الله تعالی بتوفیقه ، که افضل عبادات قرات قرآن مجید است . . . ، سپس بندهایی که برخی عنوان «فصل» داد ، در : حروف عربیت بیست و نه است ، حلق را سه مخرج است ، زبان را ده مخرج است ، اندرون بینی یک مخرج است ، فصل نون ساکن و تنوین ، اماله و ادغام ، فصل حروف مد سه است ، سپس رساله دیگر «در بیان اصطلاحات مراء» ، شاید از همان

نگارنده باشد ، جه سربندهای «بدانکه» به مانند رساله پیشین ، بسیار در آن دو آمده است .
۲۷۸) باسهر دوست محمد قندهاری (م ۱۲۸٤ھ) . (محمد نذیر رانجها) .

765- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۹۱۳/۲ : نوشته ۹ جلوس والا (اکبر شاه دوم) ۱۲۳۰ (۲۷۰ - ۱۸۱٤م.) ، بنام «رساله مخارج حروف» (سیر حسین ۱ : ۷) .

766- کراچی ، موزه ملی ٤٥٥ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، ۱۵ شوال ۱۲٦۷ھ . آغاز : حمدله . بدانکه از جمله واجبات علم به مخارج حروف است ، و در عدد حروف تهجی خلاف است ، ۱۲ ص . (نوشاهی : ۲۱) .

767- اسلام آباد ، گنج بخش ۲٦۸۱ : نستعلیق طلبگی ، ۱۲۹۳ھ . (ص ۵۵ - ۷٦) . بی - دیباجه از حروف غنه آغاز می شود ، عنوانهای باب نیز دارد (گنج ۱ : ۸۱) .

768- لاهور ، عمومی پنجاب ۱٤۱ ، ۲۹۷ قرا : شکسته ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : فصل فی مخارج الحروف . بدان وفقنی الله تعالی و ایاک که مخارج حروف شارده است ، ۱٦ برگ (منظور احسن عباسی ۱ : ۵۵) .

769- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق ، محمد، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین ، که جمله بیست و هشت حروف اند از میان آن شش حروف حلق اند، و آن حروف این هستند : اخح وعه، ۱۲ ص (سید سعد الظفر نوشاهی) .

770- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۲۰۵/۱۲۰۲/۵ : تاریخ و نشانی دیگر یاد نشده ، بنام «باب در ادای حروف» .

771- لاهور ، همانجا ۳٤۰۳/۳۹۸/۵ : تاریخ و نشانی دیگر یاد نشده ، بنام «رساله در مخارج حروف و احکام» (سیر حسین ۱ : ٦) .

## ● 136- تجوید محمدی

از حاجی الحرمین حاجی محمد ، بنام «تجوید محمدی» (دیباجه) .
آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد . فهذه رساله مسمات بالتجوید المحمدی . . . حاجی الحرمین . . . حاجی محمد .

772- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه ۵۲۸ : نستعلیق ، ملا شاه زمان پشاوری ، ۱۲۳٤ھ . ش ۲ مجموعه ، بدنبال «قواعد القرآن» سمرقندی ، آغاز برابر نمونه ، ۱٦ ص ، ۱۲ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

## ● 137- تجوید منظوم

از بابو بن محمد . که در پایان آن آمده : در گروه اهل او تعریف اشمام است همین - جملگی ابیات من پنجاه و نه دان آمده . . . ساختش منظوم بابو بن محمد از کرم - صانع کز رحمتش مغفور عصیان آمده .

آغاز : ای کریمی کز دو عالم فیض جویان آمده - مرترا بسیار کس چون من ثنا خوان آمده نیست مردود از درت خواهندهٔ مطلوب خود - هیچکس را می نبینم کز تو حرمان آمده .

772- پیشاور ، سید امیر شاه قادری : نستعلیق درشت ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰ ص ، ۹ س (استاد محمد رضا همدانی) .

● 138- تجوید منظوم : قواعد القرآن

از حافظ عزالدین . که نام وی در آغاز و انجام نسخه ها آمده است . باسر بندهای : در ، در حروف یرملو ، ادغام ، تفخیم و ترقیق ، مخارج حروف ، صفات سبعهٔ حروف .

آغاز : هر چه قاری را اهم و واجب آمد بیگمان ـ نظم حافظ عزالدین را گر بخوانی ای جوان ـ که خواهی ابتدا کردن به قرآن پس بگو ـ تو اعوذ و خوش بخوانس تا لیقتی در زبان .

(همان : نسخه ها ۱ : ۷۹) .

773- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۲۷ : نستعلیق زیبا ، ۱۲۵۶ هـ . در سر آغاز نسخه ای هنری از قرآن (ص ۱۱ - ۱۲) . ۳۰ بیت ، آغاز برابر ، انجام : نظم حافظ عزالدین هم شد تمام ای مومنان (گنج ۱ : ۹۹) .

774- راولپنڈی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۸ ص ، (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 139- تجوید منظوم : قواعد قراء : مخارج حروف

از زاهد بخارایی ، از سدهٔ دهم و یا یازدهم هـ . گویا قاری و سراینده ای به نام زاهد بخارای ومه ای بلند ، در چند قافیه و وزن ، و یا منظومه هایی کوتاه ، در تجوید داشته است ، که ۵۷+۷ بیت آن به گونهٔ زیر ازو مانده است . یکم قصیده ای ست نونی ، در «مخارج حروف» ج ۱ : ۱۰۰) در چهل بیت ، در پایان آن آمده : این چهل بیت را شده تاریخ ـ در بیان مخارج داران (۹۰۷ یا ۱۱۱۱ هـ) . زاهد تشنه لب همی جوید ـ نم (نمی) از یم رحمت غفران .

دوم قصیده ای ست در همان وزن در قافیهٔ الف ، در «قواعد املا (قرا)» (گنج ۱ : ۹۶) در بیت در این بخش نام سراینده نیامده ، ولی در پایان آن آمده : بهر عبدالرؤف کردم نظم ـ به ات حضرت مولا .

در هامش این بخش (نسخهٔ ۱۵۰۳) هفت بیت در تجوید است ، در قافیه و وزن دیگری ، در ن این یکی آمده : کمینه زاهد زار بخاری ـ بکرد این نظم را بهر یاد گاری .

آغاز («مخارج حروف») : بعد حمد مربی دو جهان ـ سامع حرف آشکار و نهان ـ و ز پی نعت ـ و صلوات ـ برروان رسول و با یاران ـ آغاز («قواعد قرا») : بعد حمد و ثنای و مدح خدا ـ ، پیغمبر دلیل هدا ـ بشنو این چند بیت ناگردی ـ مطلع بر قواعد قرا (املا) .

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ۸۰ ردیف ۸۱ (نسخهٔ مجلس) که باسر آغاز یکم نشان داده شده است).

775- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۹۲۶ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۰۰ هـ . «مخارج حروف» (ص ۲۶۵ - ۲۷۰) ، و «قواعد قرا» (ص ۲۷۰ - ۲۷۵) ، آغاز برابر نمونه ها (گنج ۱ : ۹۶ - ۱۰۱) .

776- اسلام آباد ، همانجا ۹۵۰۶ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۰۹ هـ . تنها «مخارج حروف»

است . در مجموعه (ص ۱۱٤ - ۱۱٥)، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «تجوید منظوم» آمده (گنج ۱ : ۸۲) .

777- اسلام آباد ، همانجا ۲۹٥٤ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۱٦هـ . در مجموعه ، «مخارج حروف» (ص ۳۲ - ۳٥) ، «قواعد قرا» (۳٥ - ۳۸) ، آغاز برابر نمونه ها .

778- اسلام آباد ، همانجا ۱٥٥۳ : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳هـ، «مخارج حروف» (ص ۷۹- ۸۱) ، «قواعد قرا» (ص ۸۱ - ۸٥) ، آغاز برابر نمونه ها ،همه بسته اضافی در هامش این نسخه است (گنج ۱ : ۹٦ - ۱۰۰) .

779- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی : نستعلیق ، سدۀ ۱۳هـ . آغاز برابر «قواعد قراء» ، ٤ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

780- کراچی ، موزه ملی ۱/٤٥٦ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدۀ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، (ص ۱ - ۲) ، بنام «قصیده القراء» خوانده شده (سید عارف نوشاهی ۱ : ۱٦) .

## ● 140- تجوید منظوم

از محمد بن محمود بن محمد شریف سمرقندی همدانی (؟) (ن.ک. عین الترسل ، در همین بخش که گویا هموست ، و نسبت همدانی را تردید باید گرفت . و نیز ن.ک. حایری ، مجلس ۱۷ : ۹۸ که فهرست ۳۹ اثر او را آورده است) .

آغاز : خالق اکبر خدا وند معین - حمد بحد مرورا و رسولش آخرین .

781- کراچی ، موزه ملی ۱۰۰ - ۱۹۷۱ .N.M : نستعلیق ، سدۀ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، گ (سید عارف نوشاهی ۱: ۱۳) .

## ● 141- تجوید منظوم

از ناشناس . در بیان قواعد تجوید ، عدد سجدات قرآن ، اوقاف قرآن ، وقف غفران .

آغاز : اهل ایمان را شرف از خواندن قرآن بود - مونس از قرآن گزینند هر که قرآن خوان بود - هر که او خواهد که باشد روز محشر با صفا - دایماً تدبیر آنکس خواندن قرآن بود .

782 اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی : نستعلیق محمد قاسم ولد عبدالکریم سدۀ ۱۲هـ ، آغاز برابر نمونه ، سپس تجوید به نثر ، ٦ص (پرفسور محمد اقبال ملک) .

## ● تجوید منظوم

در این فهرست : خلاصه التنزیل ، قواعد قراء ، عین الترسل ، قواعد منظوم، مخارج حروف، مصباح ، وقوف منظوم .

## ● 142- تحفةالابرار

از ملا مصطفی بن ابراهیم تبریزی (۱۰۰۷- نزدیک ۱۰۸۰هـ/۹-۱٥۹۸-۱٦۷۰م) . کوتا شدۀ «تحفة القراء ، تحفه القاری» (ذریعه ۳ : ٤٦۱) اوست ، که در حرمین شریفین نگاشته بود . در خاتمه گوید : به دستور میرزا محمد شفیع منجم و فرزندش میرزا محمد مقیم مترجم ، در ۱۰٦۷هـ/

۷-۱۰۶۰م ، پس از بازگشت از حرمین به ایران ، در دارالسلطنهٔ اصفهان، در خانهٔ مجتهد الزمان ملا محمد باقر خراسانی، از دید ایشان گذرانده و به انجام رسانده است .(ن.ک. ارشاد القاری : ۹۷ از همو).

در یک مقدمه و دو «باب» و یک خاتمه : مقدمه در فضیلت و آداب تعلیم و خواندن قرآن . باب ۱ـ واجبات قرائت ، پنج فصل ( : مخارج ، مد، تعویذ، اختلاف قرا . . .)، ۲ـ مستحبات قرائت ، پنج فصل (: صفات حروف ، ادغام . . . ، وقف ـ که این یکی در سه «مقصد» است) .

آغاز : شکر و سپاس و ستایش بیقیاس مر قادری و حکمی را سزد و شاید که به مقتضای . . . اما بعد ، چنین گوید .

(ن.ک. ذریعه ۱ : ۵۱٦ «ارشاد القاری» که در آنجا از کتابهای دیگرش در تجوید : تحفه القرا ، تحفه الابرار ، تحفه المقربین ، وقوف القرآن ، و رسالهٔ سند قرائت عاصم یاد شده است. و ۳ : ٤۰۷ «تحفة الابرار» و ۳ : ٤٦۱ «تحفة القاری» که نام دوم همان «تحفهٔ القراء» اوست ـ برکل ۱ : ۳۲۸ ، ش ۲۱۱ F ، ۱۵۷ R که در آنجا «مقدمه تحفه القراء» و «ملحق تحفة القراء» بر لیست نام نگاشته هایش در تجوید افزوده شده است ـ استوری ۱ : ش ۷۱) .

783- پیشاور، امین الله خان کتابفروش : نستعلیق پخته، ۲٤ع۱/۱۰۰۳-۱۰۰ (۱۱۰۳هـ)، آغاز برابر نمونه (رویت) .

784- اٹک ، مکهد، کتابخانهٔ مولانا محمد علی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳٦ص (پرفسور محمد اقبال ملک) .

785- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۱۸۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، در دیباجه از چهار یار ستایش شده در صورتی که در خاتمه جای و تاریخ نگارش را اصفهان و ۱۰٦۷ و مهدا الیه را ملا محمد باقر گفته ، ٤٤ص . (گنج ۱ : ۸۳) .

## 143- تحفهٔ ابراهیم خانی

بنام نواب ابراهیم خان ، بنام «تحفهٔ ابراهیم خانی» در یک مقدمه و بیست «باب» : مقدمه در فضیلت تلاوت و تعریف علم قرائت و بعضی متعلقات ، باب ۱ـ اسامی قاریان و رواة ایشان و رموز ایشان ۲ـ مخارج حروف و صفات آن ، ۳ـ استعاذه، ٤ـ بسمله ، ۵ـ سورهٔ حمد، ٦ـ مد و قصر ، ۷ـ های ضمیر ، ۸ـ اسمام و روم ، ۹ـ همزه و همزتین ، ۱۰ـ نقل حرکت همزه، ۱۵ـ ؟ ، ۲۰ـ آیات روايد . خاتمه ای در تحقیق فرش حروف .

786 شیخوپوره ، سر میدانی ، گنجینهٔ ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد رضا ولد گل محمد ولد عبدالرشید ولد عبدالله ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز در دیباجه افتاده : حرکت و سکون و وقف و وصل از مد و قصر ، ۱٤۸ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## 144- تحفة الحفاظ : شرح . . .

از ناشناس . در دیباجه می گوید : تحفه الحفاظ که به نظم بود ، این فقیر چنین ساخت و روشن کرد ، تا درک آن آسان گردد . و از خود و سرایندهٔ «تحفه الحفاظ» نام نبرده است . نخستین بیت که به نثر در آورده شده است : ای پسر رقص اللسان قافست و کاف ـ قاف مستعلی و مستفل ست کاف . . . سپس : باز حرفی کان بود وسط اللسان ـ جیم و شین و یا بود، بشنو ز جان .

با سر بند های «فصل» بی شماره : فصل مخارج حروف ، فصل ادغام ، فصل کفیت مدها ، فصل کیفیت نون ساکن و تنوین .

آغاز : الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب ، والصلاة والسلام علی خیر خلقه . . . مخفی نماند که «تحفه الحفاظ» که به نظم منسوب بود . . .

787- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ . (ص۴-۷ هامش) (گنج ۱ : ۸۴) .

## ● 145- تحفة الحفاظ

از ناشناس . گویا به سال ۸۶۲هـ/۷-۱۴۵۸م . سروده شده است . در آن آمده : تحفه ای از باغ حفظ آورده ام ـ تحفة الحفاظ نامش کرده ام . با عنوانهای : در چگونگی قرائت، معنی اصطلاحی تجوید ، بیان حروف ، مخارج حروف ، کیفیت استعاذه ، کیفیت اداب ، اظهار ، ادغام .

آغاز : ابتدا کردم به علام الغیوب ـ منزل الآیات ستار العیوب ـ باعث اموات حی لا یموت ـ کار ساز یونس اندر بطن حوت. (ن.ک. ذریعه ۳ : ۴۳۰ «تحفة الحفاظ»ـنسخه ها ۱ : ۸۱) .

788- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانه رشیدیه : نستعلیق، کمتر بن شیخ خان محمد انصاری ، ۱۱۰۱هـ . در اکبر آباد ، آغاز برابر نمونه ، ۲۲ص (سید عارف نوشاهی) .

## ● 146- تحفة القراء

از حسین بن علی کشمیری ، که نام خود را در دیباجهٔ نثری و نیز در آغاز مثنوی آورده است : به کمال عنایت ازلی ـ رحم کن بر حسین بن علی . . . خامه تحریر کرد چون آن را ـ شد مسمی به تحفه القرا . به نام علی شاه : آنکه بر اوج سلطنت ماه است ـ خسرو نامور علی شاه است . در باب بیستم کتاب زنجیرهٔ استادان خود را آورده است: حاجی احمد، محمد لاری صاحب به ماه روشن، شرف الدین احمد قاضی ، قاضی القضات قطب الدین عفیف ، شهاب الدین شیخ احمد عبدالله وصاف ، شمس الدین محمود ، شیخ پیر ناصر الدین ضریر ، شیخ محمد جزری (م۸۳۳هـ/۱۴۲۹م) . پس شاید مهدا الیه ، علی شاه از تیرهٔ چکان باشد که در آغاز بادشاهی اکبر (۹۶۳-۱۰۱۴هـ) . در کشمیر فرمانروایی می کرده است .

در قرائت عاصم ، در ۲۰ باب : ۱- بیان بردبل ، ۲- استعاذه ، ۳- تسمیه ، ۴- ادغام، شش فصل ، ۵- نون ساکن و نون تنوین ، ۶- اظهار میم ساکن ، ۷- احکام لام ، ۹- های ضمیر ، ۱۰- مد ، سیزده فصل ، ۱۱- فتح و اماله ، سه فصل ، ۱۲- وقف، شش فصل ، ۱۳- فروش حروف ، ۱۴- اطلاق مکی و مدنی بر آیات به سه معناست ، ۱۵- ختم قرآن به طریقهٔ سلف ، ۱۶- حال رحل، ۱۷- تکبیر ، سه فصل ، ۱۸- مخارج و صفات حروف ، چهار فصل ، ۱۹- دو فصل ، (یکم لحن تلاوت) ، ۲۰- در آنکه قرآن را چنان باید خواند که به تواتر به ما رسیده است .

آغاز (متن) : با جبین سجده ، کز راه احسان ـ کرده منزل به سوی ما قرآن ـ داد ما را به آن شفای صدور ـ ساخت امراض جاهلیت دور .

(ن.ک. شعرای کشمیر ۲ : ۸۶۵) .

789- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰هـ . (نه ۱۲) . آغاز در

دیباجه افتاده ، نام نگارنده در دیباجهٔ نثری محو شده و تنها علی کشمیری خوانده می شود .
آغاز متن برابر نمونه ، در فهرست نادرست نشان داده شده ، ۹۲ ص (گنج ۱ : ۱۳) .

● **147- تحفة القراء : هدیه القراء**

**از اسحاق بن صالح .**

گویا دو منظومه است : یکی «تحفه القراء» و دوم «هدیه القراء» که از نخستین گزیده شده باشد.
در یکی آمده : آنکه نام اسحاق و ابن صالح است ـ راجی عفو است ، گرچه طالح است ـ حمد لله ختم شد از فضل حق ـ تحفه القرا بدین طرز و نسق . . . منتخب کردم از آن این تحفه را ـ خاص در تجوید ای صاحب ذکا ، در دیگری آمده : آنکه نام اسحاق و ابن صالح است ـ راجی عفو است ، اگرچه طالح است ـ هدیة القرا نهاده نام آن ـ جمع کرده ناگزیر قاریان .
در تاریخ نظم آن نیز چند گونه آمده است : روز اتمامش به سال دلکش است ـ یکهزار و یکصد و چل و شش است (۱۱۴۶ هـ .) و یا : یکهزار و دو صد بیست و شش است (۱۲۲۶ هـ) .
با حمد و نعت و مناقب چهار یار و باعث نظم آغاز می شود . سپس تجوید ، با عنوانهایی که خود نیز نظم است : باشد این ترغیب تجوید قرآن ، معنی تجوید و دردل است این ، ای جوان باب مخارج گوش کن ، در صفات حرفها بابی دگر ، هست فصلی در بیان سکته‌ها . . .
آغاز : حمد گویم آن خدای پاک را ـ کو مکرم ساخت مشت خاک را ـ کرد نازل بر حبیب خویشتن ـ تا بماند راه دین بر مرد و زن .

**790- جهلم** ، لله شریف ، کتابخانه مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق ، احمد دین خطیب قصبه خوشاب ، جمعه ۲ ج ۲/ ۱۲۸۰ هـ . آغاز : برابر نمونه ، ۲۵ ص . (نعیم اختر قمر مجددی) .

**791- لاهور** ، رحمان پوره ، محمد شریف المدر : نستعلیق ، ۱۲۸۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳ ص ، بنام تحفة القراء یاد شده (نعیم اختر قمر مجددی) .

**792- اتک** ، کتابخانهٔ عبدالحق غور غشی ۳ : نستعلیق پخته ، سید احمد ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، تاریخ سرودن ۱۱۴۶ یاد شده ، ۲۷ ص (پرفسور اختر راهی) .

**793- کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۱-۴۸/۲ : نستعلیق خوش (میرزا احمد متخاص به میرزا مقبل ، بدستور میان محمد عثمان خوشنویس) ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، (ص ۳۰-۶۶) ، در آن چنین آمده : حمد لله ختم شد از فضل حق ـ تحفة القرا بدین طرز و نسق ، از این رو در فهرست بنام «تحفه القراء» آمده (سد عارف نوشاهی ۱ : ۱۴) .

**794- پیشاور** ، دانشگاه پیشاور ۳۲۹ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، تاریخ پایان ۱۲۲۲ یاد شده ، ۴۰ ص . (پرفسور امتیاز حسن) .

**794- سیالکوت** ، مدرسه دارالعلوم شهابیه : بنام «هدیة القراء» ، ۱۱۴۶ هـ (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۶۷) .

● **148- تذکرة القواعد**

از میرزا کلان بن حافظ فولاد بخارایی ، که از کتابهای پیشینیان مانند : شاطبی ، تیسیر ،

رسایل بزرگانی مانند حافظ یار محمد (ن.ک. قواعد القرآن ، همین بخش) ، آخوند حافظ کلان (ن.ک. دره الفرید ، همین بخش) ، آخوند حافظ دوست بهره برده است . و به نام «سید صحیح النسب» خاقان بن خاقان ابو الغازی ندر (نه نذر) محمد بهادر خان .
در یک مقدمه و هشت «باب» و خاتمه ای : مقدمه در فضایل و کرامت قرآن ، باب ۱- قاریان اول و قاریان هشگانه و راویان ایشان ، ۲- استعاذه ، ۳- بسمله ، ٤- مخارج حروف و رعایت آن ، ٥- های کنایه و بیان مد و قصر ، ٥- احکام نون ساکنه و تنوین ، ۷- متفرقات ادغام ، ۸- سایر قواعد ، مانند سل تفخیم و ترقیق . خاتمه در بیان کمیت تلاوت و شرح ختم احزاب و تفصیل سجده ها .
آغاز : الحمد لله الذی انزل علی حبیبه القرآن العظیم و ارسله الی الناس . . . اما بعد ، چنین گوید بنده . . . میرزا کلان بن . . .
(ن.ک. برگل F۲۲٤ ، R۱٦۸ که در آنجا از میر کلان خواجه بن میر قطب الدین خواجه حضرت میر کلان ، ۱۱۱۱ه/۱٦۹۹-۷۰۰م . یاد شده است . که سطومه ای کوتاه در «مخارج حروف» دارد) .

796- اسلام آباد، گنج بخش ۸۷٤ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه - ۱۳ه . (ص۷۸-۸۷هامش)، آغاز برابر (گنج ۱ : ۸٥) .

● ترجمهٔ قصیده : حرزالامانی ، شرح

● ترجمة المفید لمقدمة التجوید : المقدمه الجزریه ، شرح

● 149- تهذیب کلام القرآن

ناشناخته .

797- لاهور، دانشگاه ، شیرانی ۳۸۳٦/۲/۸۰۳ : نوشته شیخ ابو القاسم ، ۱۰۸٦ه . (۱٦۷٥م) . (بشیر حسین ۱ : ٦) .

● 150- جواهر فرید

در ۱۲ باب : باب ۱- مخارج حروف ، ۲- صفات حروف ، ۳- استعاذه ، ٤- بسمله ، ٥- نون ساکن و تنوین ، ٦- ادغام متماثلین و متقاربین ۷- تفخیم و ترقیق ، ۸- مد و قصر ، ۹- کنایه ، ۱۰- وقف، ۱۱- محاسن قرائت ، ۱۲- معایب قرائت .
آغاز : بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین . اول چیزی که از بنده مکلف روز قیامت پرسند بعد توحید نماز است ، و آن ستون دین است .

798- شیخوپوره ، شرقپور ، میان جمیل احمد مجددی : نستعلیق خوش ، محمد شفیع قندهاری ، ۱۰۷۹ه/۲٦ع۲ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳۷ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

● 151- حرز صاحب تلاوت

از قدرت الله . «در تجوید آیتهایی که اگر در ادای مخارج و توقف و دیگر آداب و قوانین - که از جمله واجبات است ، مواظبت نشود ، خوف زوال ایمان است» .

آغاز : حمد لطیفی که بکمال الطاف عمیم آفتاب هدایت به گم کشتگان وادی ضلالت از ابر خفا به شهود طالع نمود .

799ـ کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۲-۵۷/۳ : نستعلیق ، محمود ولایتی ملک یوسفزئی، پرگنه سوهوم ، ۲٤ صفر ۱۲۵۵ فصلی (۱۲٦٤هـ) . آغاز : برابر نمونه ، ش ۳ مجموعه (۱۶۱-۱۷۳) (مجلد الزبر ، ویژه نامه ۱۹۶۷ : ٤۰۹ - سد عارف نوشاهی ۱ : ۱۵) .

● **152ـ حرز الامانی ، شرح : ایضاح المعانی فی شرح حرزالامانی**

متن از شاطبی ، ابو محمد قاسم بن فیره ضریر اندلسی ، درگذشته در قاهره ، (۵۳۸-۵۹۰هـ/ ۱۱٤٤-۱۱۹٤م) . به نام «حرزالامانی و وجه التهانی» . قصیده ای ست عربی، مشهور به «شاطبیه» در قرائت : با این سر آغاز : بدات بسم الله فی النظم اولا - تبارک رحماناً رحیماً و مویلا .

شرح فارسی آن از حسین بن عثمان ، از همروزگاران شیخ جزری (م شیراز ۸۳۳هـ/۱٤۲۹م) . در شهر مکه . و گفته شده به سال ۱۰۹۹هـ/۱٦۸۸م . (استوری ۱ : ۳۹) که نبایستی درست باشد . چه نسخه هایی از آن نوشتهٔ ۸۳۳ و ۹۸۳هـ . در دست هست (نسخه ها ۱ : ۷۰) و از هموست : کنز اللطایف (خلاصه الوقوف) و عقد الفرید . پس از آغاز به شرح . هشت «فصل» آورده است : ۱ـ در مجموع قرا آت ، ۲ـ حکمت تعدد قرا آت ، ۳ـ حدیث انزل القرآن علی سبعه احرف ، ٤ـ کیفیت خواندن قرآن در زمان پیامبر ، ۵ ـ سبب جمع قرآن ، ٦ـ بیان جمع کردن قرآن ، ۷ـ حروف سبعه .

آغاز : جنس سپاس و شکر حضرت کریمی تعالت اسمائه را که نوع انسان را . (ن.ک. کشف الظنون ۱ : ٦٤٦ «حرزالامانی»ـ ذریعه ۱۳ : ۳۱۲ «شرح الشاطبیه» چند تا - برگل ۱ : ۲۹۹، ش F۱۸۲، R۱۳٤ - استوری ۱ : ۳۹ ش ۵۸ ، ۱۲۱۷ ـ منزوی ، دانشگاه ۱ : ۲۳۳ دربارهٔ جزری) .

801ـ **پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ب ۱۰۹۷ : نستعلیق ، جلال الدین محمد بن محمد جامی ، در حرم مکه ، ۲۱ صفر ۱۰۹۹هـ . آغاز : . . . باین فقیر مسکین . . . ۸٤۷ص (سید امتیاز حسین - عبدالرحیم ۱ : ۲۰۵) .

802ـ **اسلام آباد** ، گنج بخش ۸٦۳ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۱هـ . نسخهٔ پاکیزه (گنج ۱ : ۷۳).

803ـ **راولپندی** ، گولره شریف ، درگاه شادروان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سید امان الله بن پیر محمد امین درمذی ، محرم ۹ ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز : . . . باین فقیر مسکین . . . التماس نمودند که قصیده . . . که موسوم است به حرزالامانی و وجه التهانی و منسوب ، ۲۰۲ برگ (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **153ـ حرز الامانی، شرح : ترجمة الجریده فی شرح القصیده**

متن همان . شرح از قاسم بن حاجی ابراهیم بن محمد قزوینی «که از استادان فن فارس و حجاز و یمن و شام و سایر بلاد اسلام استفادت کرده ، و قصیدهٔ شاطبی را کرة بعد اخری بر ایشان خوانده» است . وی نخست گزارشی به عربی نوشته بود و سپس این یکی را کوتاه نگاشته است . به نام غیاث الدین نامی .

آغاز : الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب و وعد . . . اما بعد ، بر نظر اصحاب بصیرت پوشیده نیست که افضل علوم اسلامی علم تفسیر . . .

(ن.ک. برگل ۱ : ۲۹۹-۳۰۱ ، ش F۱۸۲ ، R۱۳٤ ، که نسخه ای نوشتهٔ ۸۷۰ از آن را نشان داده است - کشف الظنون ۱ : ٦٤٦ «حرز الامانی» که این شرح را یاد نکرده است - استوری ۱ : ش ۵۰۸-نسخه ها ۱ : ۸۵) .

804- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ، ۱۰۹٦ : نستعلیق پخته ، محمد علیم ساکن قصبه امروهه ، ج ۷/۲ ۱۲۰۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳٦۳ص . (پرفسور امتیاز حسن) .

● 154- حرز الامانی ، شرح : قطبیه یا عطیه : شرح شاطبیه

متن همان . شرح از تاج الدین قاری ، یا از احمد بن فخر الاملی . ن.ک. به نسخه های زیر.

آغاز : سپاس و ستایس مر پروردگاری را که مشرف گردانید ما را به قرآن کریم ، چنانچه فرمود اند القرآن کریم .

805- هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیه مجددیه ، مولانا قاضی محمد صدر الدین : نستعلیق و نسخ ، ۱۳ ذیقعده ۱۰۷۰ھ . آغاز افتاده : اصالت کردن اوست و این تقاضا . . . در انجام بنام عطیه و نام نگارنده تاج الدین یاد شده است ، ٤۹۰ص ، ۱۷س (مولانا محمد اسرائیل کان الله له) .

806- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۳ ن ۱ م : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : برابر نمونه، بنام «قطبیه» و نگارنده احمد آملی یاد شده است، ٤۰٤ص (سید خضر نوشاهی).

807- پیشاور ، کالج اسلامیه ۱۰۷۹ : نستعلیق ، ۱۱ رجب ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، نام کتاب «قطبیه» و نام نگارنده تاج الدین در پایان نسخه آمده است ، ۳۰۸گ (سید سعید الله) . (ن.گ. برگل ۱ : ۳۰۰ ، ش ۱۸۲/۲ F ، R۱۳٤ ، که شماره ۱۰۹۱ آمده) .

● 155- حرز الامانی ، شرح : حفظ الامانی

متن همان . شرح از ابو عبدالله حمزه بن احمد بن عیسی تبریزی ، که در دیباچه می گوید چون اکثر حفاظ را از علم عربیت بهره ای نبود ، و تحصیل آن نکرده بودند ، و آرزوی دانستن قرآت سبعه را داشتند ، از این ضعیف خواستند که «تلخیص المعانی فی شرح حرز الامانی» که جمع کرده ای به پارسی بنویس . و چنین می نماید که وی این قصیده را پیش از این به زبان عربی و به نام پیشگفته گزارش کرده بوده است ، ولی صراحت ندارد که این کتاب ترجمهٔ آن شرح است . روانی زبان نگارش نیز نشان می دهد که دست نگارنده در نگارش باز بوده است . در دیباچه بدان نامی نداده ، و در کلفون به نام «حفظ الامانی» شرح شاطبیه آمده است .

آغاز : الحمد لله الذی اکرمنا بکریم کتابه، و انعم علینا . . . و بعد، یقول . . . ابو عبدالله حمزه بن . . . چون اکثر حفاظ . . . (آغاز شرح) : بدات . . . یعنی آغاز سخن کردم به بسم الله ، در این نظم ، بار اول مبارک پاینده است .

در کشف الظنون ، ذریعه ، استوری ، برگل از این شرح یاد نشده است .

808- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱۵۷ : نستعلیق پخته ، جمعه ۱۲۷۹ھ . آغاز برابر ، ۳۰۳ص ، در کلفون به نام «حفظ الامانی» نامیده شده (گنج ۱ : ۸۷) .

**156- حرز الامانی ، شرح : سکندر شاهی**

متن همان . شرح از یکی از شاگردان قاضی جمال خضر ، که قصیده را نزد وی خوانده و آنچه از او شنیده و در قصیده دیده ، به فارسی ، نگاشته است ، نوشاهی میفزاید از نام کتاب می توان گمان برد که به روزگار سکندر شاه لودی (۸۹٤-۹۲۳ھ/۱٤۸۹-۱۵۱۷م) نگاشته شده باشد .

آغاز شرح : بدات بسم الله فی النظم اولاً . . . بدانکه باء اول که در بسم الله است متعلق ببدات است .

(ن.ک. برگل ۱ : ۳۰۱ ش۳/F۱۸۲ ، R۱۳٤ ، که ناشناخته مانده است) .

809- کراچی ، موزه ملی ۹۵-۱۹۶۲ ،N.M : نستعلیق ، قاضی مولوی نور حسن ، شوال ۱۲۶۵ھ در پشاور ، آغاز در دیباچه افتاده : داد چشم داد گوش داد چرا طلب علم توحید و علم فقه و علم قرائت که . . . ، ۲۰۰گ (مجله الزبیر ، ویژه نامه ۱۹۶۷ : ۴۰۹ - سید عارف نوشاهی : ۱٤) .

810- پیشاور ، مدرسه دار العلوم الاسلامیه ۱۰۹۱ : خوشخط ، تاریخ و نشانی بیشتر یاد نشده (مولوی عبدالرحیم ۱ : ۲۰۳) .

**157- ترجمهٔ قصیده :شرح حرز الامانی**

متن همان . شرح از ناشناس ، که در دیباچه نام خود را نیاورده ، و در ص . ع . به خامهٔ کهن آمده : تصنیف میان عبداللطیف خلیفهٔ قطب العالم والد شاه عالم کان الله له .

تجوید است بر پایهٔ «قصیدهٔ شاطبی» ولی خود بدان نام «ترجمهٔ قصیده» داده است . شرح نیز نیست ، زیرا هیچیک از ابیات آورده نشده است . با سربند های باب بی شماره : باب اسامی قراء ، باب استعاذه ، باب بسمله ، سورهٔ ام القرا ، باب ادغام ، باب ادغام متقاربین ، باب کنایه ، باب مد و قصر . . . و نیمهٔ دوم به وقفها می رسد ، و به ترتیب سوره های قرآن ، از بالا به پایین .

811- اسلام آباد ، گنج بخش ۳٤۱۱ : نستعلیق ، حاجی بهاءالدین بن فرید بن هارون بن بهاءالدین ، سدهٔ ۱۲ھ . ۱۷۶ص (گنج ۱ : ۹۵) .

**158- حرز الامانی : ترجمه و شرح .**

چند نسخه ناشناخته . نسخه ها یکی نیست .

813- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۵۷ : ثلث و نسخ ، سدهٔ ۱۰ - ۱۱ھ ، (ص ۲ - ۵۶۷) - در آغاز گوید «هرچه در این شرح مذکور خواهد شد منقول المعنی ست از شروح و کتب معتبره . آغاز . قال الشیخ الامام . . . بدات . . . آغاز کردم به کلمه بسم الله در این جمع . الاول نقیض الآخر . بزرگوار خدای بزرگ بخشایش بسیار بخشایش ملجاء و پناه نیاز مندان (گنج ۱ : ۸۸)

814- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۸۳۶/۸۰۳ : نوشته ضیاء الدین ، ٤ شوال ۱۰۸۶ھ . (دسامبر ۱۶۷۵م.) در فهرست بنام «شرح ابیات شاطبی» ، ملا شاطبی با بعضی از مناقب شیخ ابوالقاسم آمده ، (بشیر حسین ۳ : ٤٤۰) .

815- **پیشاور**، پشتو اکادمی ٦۹۰ : نسخ زیبا در متن و نستعلیق در ترجمه و شرح، چهار شنبه، سدهٔ ۱۱ھ. آغاز : بدات بسم الله . . . مو بلا . آغاز کردم من ابن کلام را به بسم الله در نظم کردن بش از همه کارها در این حال که مهربان و بسیار بخش و مرجع مخلوقاتست . . . ،

816- **اسلام آباد**، گنج بخش ۱۰۱۵ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۲ھ. **آغاز** (شرح) قال الشیخ الامام . . . بدات بسم الله . . . معنی چنین باشد که ابتدا کردم به بسم الله در اول کلام نظم خود، و یا گویم که مقدم داشتم لفظ بسم الله را در نظم . . ، ۳۳٦ ص . (گنج ۱ : ۸۸)

817- **اسلام آباد**، گنج بخش ۱٦۷۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ھ، آغاز : قال الشیخ الفقیه . . . الشاطبی (رح) فی نظم مقنع . . . یعنی حمد است مر خدا وند را حافظه امر کرده است ما را در کلام مجید خود، به قوله : قل الحمدلله، در حالتی که مسلرم (ص ۲-۳۷)، (گنج ۱ : ۸۷) .

## ● 159- خلاصة التجوید

از غلام محمد بن شاه محمد

در نه فصل : ۱- مخارج حروف، ۲- صفات حروف، ۳- ترقیق و تفخیم را و لام، ٤- احکام نون ساکن و تنوین و میم ساکن، ٥- ادغام متفق علیه، ٦- های کنایه، ۷- مدها، ۸- وقف، ۹- محاسن قرائت و معایب آن و معنی لحن .

آغاز : حمد متواتر و ثنای متکاثر مر حضرت قادری بی همتا را که قرآن مجید و فرقان حمید برما فرستادن .

818- **شیخو پوره**، شرقپور، میان جمیل احمد مجددی : نستعلیق خوش، سید فیض علیشاه، ۹ع ۱/۱۳۱۸ھ. آغاز برابر نمونه، ۸۰ ص (سید سعد الظفر نوشاهی) .

## ● 160- خلاصة التنزیل در ادای حروف با ترتیل

از **ابن عماد** . که دانسته نیست، همان ابن عماد خراسانی سرایندهٔ «روضه المحبین، ده نامه» (ذریعه ۸ : ۲۸۳) باشد، که مرگ وی را ۸۰۰ھ / ۸ - ۱۳۹۷م . نوشته اند، یا دیگر کس .

منظومه ای ست در ۱٤۰ بیت، که در ۸۰۳ھ/۱٤۰۰م . سروده شده است : همه را جوهری و فکر متین - کرده در سال هشتصد و سه گزین . . . کرده نامش «خلاصة التنزیل» - در ادای حروف با ترتیل . . . و در پایان گوید : گو غریق بحار رحمت باد - ناظم این رساله ابن عماد .

با سربندهای : نعت (ص)، بیان ترتیل، تعریف حروف، بیان اقسام دندان، بیان مخارج حروف .

آغاز : ای بنام تو افتتاح کلام - و ز ثنایت زبان رسیده به کام - هست ذات صفات تو ازلی - صانع و لایزال و لم یزلی .

(ن . ک . ذریعه ۹ : ۲۷ «دیوان ابن عماد» و ۷ : ۲۲۲ «خلاصة التنزیل در ادای حروف با ترتیل» و ۱۹ : ۱۳٥ «مثنوی فی التجوید» که همان است - نسخه ها ۱ : ۷۹ «تجوید منظوم»

که همین کتاب است و ٤ : ٢٨٤٥ «روضة المحبين» ابن عماد ـ برگل ۱ : ۳۰۸ ، ش ۱۸۹ F ، ۱٤۰ R که می گوید نام کاملش برابر با لمر «خلاصه التنزیل فی اداء الحروف للترتیل» است ـ استوری ۱ : ش ٦٢ ـ صفا ۳ : ۱۱۲۷ تا ۱۱۳۰ که به کار قرآنی اواشارتی نکرده است).

819- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی : ۱۰۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ هـ . آغاز برابر لمونه ، ۱٦ ص (سید خضر نوساهی).

820- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۱۱ : نستعلیق طلبگی ، ۲۲۲ (۱۲۲۲هـ.) (ص ۱ - ٦) ، آغاز برابر ، ناتمام (گنج ۱ : ۸۱).

821- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۱۰۸/٤۲۱۰ : تاریخ یاد نشده (سید حسین ، شیرانی ۱ : ٦).

## ● 161- خلاصة القرائت

از قاسم جونپوری ، به روزگار شاهجهان (۱۰۳۸ - ۱۰٦۸هـ./۱٦۲۸ - ۱٦٥۸م.) (دیباچه).

در نه «باب» : ۱- مخارج حروف ، ۲- رعایت کردن حروف ، ۳- مقتضیات ادغام ، ٤- مد و لین، ٥- کنایت ، ٦- تفخیم و ترقیق، ۷- نون ساکن و نون تنوین ، ۸- وقف ، ۹- کلماتی که غلط خواندن آنها بیم کفر دارد .

آغاز : الحمدلله الذی انزل . . . اما بعد ، . . . در عهد سلطنت شاهجهان پادشاه . . . مدتی در صحبت فیض آثار برگزیدهٔ غفار سان محمد گذرانیدم . آغاز ۲ : حمد بحد مر حضرت قادری که کلام مجید و فرقان حمید (ایوانف) .

(ن . ک . برگل ۱ : ۳۲٦ ، ش ۲۰۸ F ، ۱٥٤ R «خلاصة القرائت» ـ استوری ۱ : ش ٦۹ - ایوانف ، کرزن : ۳٤۲ که می گوید با همکاری نصیر الدین محمد قاری نگاشته شده باسر آغاز نمونهٔ ۲) .

822- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود صاحب : نستعلیق خوش ، حسن بن علی رضی، ۲ صفر ۱۱٥۲هـ . آغاز برابر نمونهٔ ۱، ۲۰ص، ۱٥ س (محمد نذیر رانجها) .

823- گجرات ، ساهن پال شریف ، کتابخانه نوشاهیه : نستعلیق ، قاسم شاه ، ۱۲۹۸هـ. آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱٤ ص (سید عارف نوشاهی) .

## ● خلاصة النوادر

در بخش کلیات قرآنی . خواهد آمد .

## ● 162- خلاصة الوقوف

از هد شاه بن حسن شاه (بن ؟) محمد شاه طبسی، سنی، که در دیباجه از «جامع الوقوف» استاد خود، همنام جامع قرآن، عثمان بن محمد شاه بن محمد مسلمان غزلوی یاد می کند، که از ایشان اجازه می خواهد ، و اجازه می یابد که «تو آن را اختصار کن و مشکلات بمان ، و آنچه اهم است جمع کن» . و در پایان می نویسد : این نسخه مورد قبول ایشان واقع شده «خلاصة الوقوف» نام نهادند .

در ده «قاعده» : ۱- آیات اختلافی ، ۲- مواضع وقوف، ۳- مذهب عاصم ، ٥- تعارض وقف

و وصل ، ۶- محذوفات ، ۷- اعراب ، ۸- رموزاتی که در مصاحف نوشته می شود ، ۹- در بیان (لا) که در غیر موضع نهاده شده ، ۱۰ - رموز ششگانه .

(خلاصة الوقوف و جامع الوقوف هجک ، در استوری، برگل، ذریعه، کسف الظنون و نسخه ها نیامده است) .

**آغاز** : حمدله . صلاب . حبن میگوید ، بندهٔ گنهگار ، محتاج برحمت الله ، محمد شاه بن حسن شاه محمد شاه طبسی . آغاز ۲ : سپاس بیقیاس و حمد بلا . . . مجید حمد روانی ، و تنزیل سمائی.

**824- لاهور** ، سن محل، محمد سمر لدهیانوی، انالله نک ناشد : نسخ ، ولی محمد ملتانی ۱ ج ۱/سدهٔ ۱۱- ۱۲ ه . آغاز افتاده : . . . و شیخ بزرگوار ما نصر الله الله در جامع الوقوف شرح این ابواب بتمامی آورده است . . . و این نسخه را خلاصة الوقوف نام نهادند ، نام نگارنده بدست نیامد ، ۲۲۲ ص . (نعیم اختر قمر مجددی) .

**825- اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۷۰٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . با تاریخ ۱۲۰۷ه . در مجموعه (ص ۸ - ۱۶) و سپس «وقوف» از حمد تا ناس که گویا اصل کتاب باشد (ص ۱۶ - ۱۲۵) . آغاز برابر نمونه ۲ ، در دیباچه نام نگارنده نیامد ولی همان است (گنج ۱ : ۸۹).

**826- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۵۵۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه . (ص ۲ - ۱۵) ، در فهرست به نام «تجوید القرآن» آمده و با یک رسالهٔ دیگر که همراه نسخه است در آمیخته است . آغاز برابر نمونه ۱ ، در دیباچه نام نگارنده آمده است (گنج ۱ : ۷۵) .

● **خلاصة الوقوف** : کنزاللطایف

حسین بن عثمان . در بخش کلیات قرآنی .

● **163- در الفرید فی علم التجوید** : درة الفریدة فی التجوید

از **حافظ کلان** (بن بدر الدین قاری) ، به نام ابوالغازی عبد (عبد) الله بهادر خان شیبانی (۹۹۱ - ۱۰۰٦ه/۱۵۸۳ - ۱۵۹۷م.) . بایستی همان **سمرقندی** متخلص به قاری باشد که نفیسی (۱ : ٦۲۱) از وی یاد کرده است .

نیم نخست آن باسر بندهای «بیان در. . .» در بارهٔ ، اظهار ، ادغام ، قلب ، حروف متفرعه، تبیین و ترتیل ، غربتین ، مخارج حروف ، علایم وقوف . . . و نیم دوم بر حسب سی حزو قرآن است از حمد تا ناس .

**آغاز** : بعد از حمد حضرت حق جل و علا و درود مخصوص به منطوق و ما ینطق عن الهوا . . . حافظ کلان به عرض می رساند .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۸۷ ، ۸۸ که در آنجا دو رساله به نام «در الفرید» یاد کرده ام ، یکی از همین حافظ کلان ، نامبوب که مورد گفتگوی ماو ذریعه (۸ : ۱۰٦) است . و دیگری از محمد طاهر حافظ اصفهانی از سدهٔ نهم در هشت «باب» و «خاتمه» ای - استوری ۱ : ٤۲ ش ٦٦ - برگل ۱ : ۳۲۱ ، ش ۲۰۰ F ، ۱٤۸ R که نام کتاب را بجا «درة الفرید فی التجوید ، در الفرید فی التجوید ، الدرة الفریدة» آورده است ، چه در نسخه ها این گونه ها آمده است - نفیسی ۱ : ٦۲۱) .

827- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۱۳۳ : نستعلیق پخته ، ۴۸ (۱۰۴۸ھ ؟) ، آغاز برابر نمونه نام نگارنده و کتاب «دره الفرید (نه فریده) فی التجوید» و نام عبدالله (نه عبیدالله) بهادرخان در دیباچه آمده ، عنوانها «بیان . . .» در هامش ، ۲۷۴ ص .

828- اسلام آباد ، همانجا ۹۱۲ : ثلث و نسخ ، شعبان ۱۰۹۸ھ . آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده و کتاب «درة الفریده (نه فرید) فی التجوید» در دیباچه آمده ولی از مهدا الیه نام برده نشده ، عنوانها «باب در بیان . . . ، در هامش است نه در متن، ۳۲۸ ص (گنج ۱ : ۹۰).

829- اسلام آباد ، همانجا ۶۱۷۹ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۱-۱۲ھ . آغاز افتاده ، ۲۳۴ ص (گنج ۱ : ۹۰) .

830- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۳۱۸/۱۲۶۵ : نوشته عبدالواحد بن سید عبدالجلیل بنگرامی ، ۱۸ع ۲/۱۱۱۳ھ (۱۷۰۱م) نام در فهرست «دره الفرید فی التجوید» آمده (بشیر حسین ۱ : ۶) .

831- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۸۳ : نستعلیق ، میر ابراهیم خواجه ابن رحمت الله ، ۱۸ جلوس محمد شاهی ، ساکن اند خوی قبة الاسلام بخارا ۱۱۴۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۴ ص (سید سعید الله) . نگارنده آن در فهرست عبدالرحیم (۱ : ۲۰۳) بنام حافظ طاهر اصفهانی یاد شده است .

832- کراچی ، موزۀ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۶۵۵/۲۳ : نستعلیق ، میر ابراهیم خواجه بن میر رحمت الله الحسنی اسم حیدری الکسوی ، ساکن ولایت اندخوی بخارا ، ۵ رمضان ۱۱۴۸ھ . در سعلپوره شاهجهان آباد ، آغاز برابر نمونه ، ۲۵۲ ص (نوساهی : ۱۵)
(ن . ک . به شمارۀ بیسین) .

833- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۸۳۶ : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ھ . پیش از سر آغاز چند بیت آمده ، نام مهدا الیه را ندارد ، ۲۸۲ ص (گنج ۱ : ۹۰) .

834- هزاره ، لوهر ملک توره . مدرسة امداد العلوم ، عزیز الرحمان : سدۀ ۱۲ھ . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۳۱) .

835- اتک ، مکهد ، مولانا محمد علی : نستعلیق ، محمد ولد سلیمان ، ۱ رمضان ۱۲۱۱ھ . آغاز : حمدله. صلاة سپس برابر نمونه ، ۲، ۱۲۲ ص (پرفسور محمد اقبال) ملک.

836- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۵۶۴ : نسخ ، ۱۲۲۹ھ . آغاز : فهرست رسالهٔ فرید است ـ این گنج سخن که نو رسیده است ـ از چند کتاب برگزیده است ـ الفاظ گزیده برگزیده است . سپس فهرست ۲۹ باب : ۱- اظهار ، ۲- ادغام ، ۵- مخارج حروف ، ۱۰- وقف و علامات وقف ، ۱۵- معانقات ، ۲۰- وقف ، ۲۵- های ضمیر ، ۲۹- همزه مرکزی ، نسخه آشفته ولی همین کتاب است با جدایی هایی ، ۱۲۱ ص (گنج ۱ : ۹۱) .

837- پیشاور ، ریکارد آفس ۳۳۵ : نستعلیق ، غلام جیلانی پیشاوری ، پشاور دو شنبه ۱۷ ذیحجه ۱۲۷۴ھ . آغاز برابر نمونه ، (ص ۱ - ۱۹۲) ، (سید حسن مجتبی رضوی) .

838- لاهور ، عمومی پنجاب ۱٤۱ ، ۲۹۷ : نسخ ، میانه سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه در فهرست بنام «درة الفرید فی التجوید» است ۱۰۳ برگ ، ۱۵ س (عباسی ۱ : ۵۱) .

839- جهلم ، لله ، کتابخانه مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق ، سمس الدین ، ساکن موضع اهله ، پاس خاطر لله صاحب ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱٤۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

840- اسلام آباد ، گنج بخش ۷٤۸۷ : نستعلیق پخته ، کریم بخش ولد میان محمد حسین ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ، نام مهدا الیه در دیباجه نیامده ، ۱۵٤ ص (گنج ۱ : ۹۰) .

841- اسلام آباد ، گنج بخش ۲٤۳۱ : نستعلیق ، محمد یوسف ، ۱٦ رجب ۱۳۱۲ھ . آغاز برابر ، ۱۷۵ ص (گنج ۱ : ۹۰) .

## ● 165- دستور القراء

از اظهر علی بن اصغر علی بن مولوی حمید الله سید علی .

در یک مقدمه و دوازده «فصل» : مقدمه در تعداد حروف تهجی و مخارج آنها . فصل ۱- صفات حروف تهجی ، ۲- نون ساکن و تنوین ، ۳- قلب نون ساکن ، ٤- اظهار و اخفا ، ۵- ادغام متجانسین ، ٦- ادغام متقاربین ، ۷- تفخیم و ترقیق . . .

آغاز : الحمد و المنه . و علی آله الصلاه و التحیه . اما بعد میگوید بندهٔ گنهکار ، امیدوار از مغفرت پرودگار ، اظهر علی بن اصغر علی . . . که در اثنای شوق .

842- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق و تحریر ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه، تنها هفت فصل آغاز را دارد ، ۱۷ ص (نعیم احمر قمر مجددی) .

## ● 166- رشحهٔ فیض

از سید حسین بن دلدار علی ، نقوی لکهنوی نصیر آبادی (۱۲۰۵ - ۱۱ شوال ۱۲٦۰ھ/ ۱۷۹۱ - ۱۸٤٤م.) . در دو فائده و یک ساجاب : فایدهٔ ۱- در بیان مخارج حروف ، ۲- در احوال و صفات حروف .

در ۱۲٦۰ھ . لکهنو چاپ شده است .

آغاز : الحمدلله الذی لم یتخذ صاحبة ولامشیراً ولاظهیراً والصلاه علی من ارسله بالهدی...

(ن . ک . ذریعه ۱۱ ۲۳۷ - برگل ۱ : ۳٤۷ ، ش ۲٤٦ F ، ۱۸٦ R که داریخ نگارش را ۱۲٦۳ھ . با نشانهٔ (؟) یاد کرده - استوری ۱ : ش ۸۰ C - مشار ، ج ۲ : ۲٦۱٤) .

843- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۱۲ س ی د : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 167- زبدة التجوید

از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه نیاورده است .

درده باب : ۱- در اعداد حروف معجم و بیان مخارج آن، ۲- احکام نون ساکن، ۳- اظهار و ادغام و اخفا ، ٤- مدها ، ۵- وقف و اقسام آن ، چند فصل، ٦- رسم الخط و کیفیت وقف و وصل

ایشان در مصاحف ، ۷- احکام را ، ۸- بسمله ، ۹- در بعضی از الفاظ که در زواید افعال باشد ، ۱۰- بعضی الفاظ که در اوایل اسما باشد .

آغاز : حمدله . صلات . بدانکه ابن مختصری ست در تجوید قرآت قرآن مجید برای کسی که وا را شوق . . . و این مختصر را زبده التجوید نام نهادم .

**844- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۰٤ : نسخ و نستعلیق پخته ، ۱۱ رمضان ۱۰۸۱ھ . آغاز برابر نمونه ، (ص ۱ - ۵۸) (گنج ۱ : ۹۱) .

**845- لاهور** ، شش محل ، انباله جلد سازی ، محمد بشیر لودهیانوی : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۹ ص ، (نعیم اختر قمر مجددی) .

**846- گوجرانواله** ، حافظ آباد ، عبدالرشید فاروق : نستعلیق و نسخ ، ۱۲۲۹ھ ، آغاز برابر نمونه ، ٥٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**847- لاهور**، شش محل، محمد بشیر لودهیانوی، انباله جلد سازی : نستعلیق، سید عبدالرحیم بن شاه دین ، ۱۵ ج ۱۲٦۳/۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ٦٩ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 168- زینت القاری

از **نور الدین محمد قاری** ، بنام جهانگیر (۱۰۱٤ - ۱۰۳۷ھ) ، در یک «مقدمه» و شش «فصل» و «خاتمه» ای : مقدمه در مخارج حروف . فصل ۱- در ترقیق و تفخیم ، ۲- دغام ، ۳- مد در حروف ، ٤- ترقیق لام الله ، ٥- سورهٔ بقره ٦- سورهٔ انفال .

آغاز : بعد الحمد و الصلاة ، این چند ورق در بیان مخارج حروف

(ن . ک . مقصود القاری ، از همو ، در همین بخش) .

**848- خیرپور** ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۳ ن و ا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۲۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 169- زینت القاری

از **نصرت بن عمر** بن محمد بن سکندر که در قصبهٔ ساول می زیسته است ، به خواهش برخی از یاران . برای مبتدیان ، با سربندهای «مقدمه ، قاعده ، فصل» : مقدمه ، حروف تهجی ۲۹ است . قاعده ، حروف اظهار شش حرف است ، فصل در بیان متصل و منفصل ، فصل در تفخیم و ترقیق ...

آغاز : حمدله . صلات . بدانکه این ترتیب حروف تلاوت قرآن کلام الله تحریر و تالیف بنده . . . نصرت بن عمر . . . زینه القاری نام نهاد .

(همان : انه : ۲ ، ۲۸ - ۵۸ . ۳ که در آنجا آمده نصرت بن عمر معروف به سکندر - نسخه ها ۱ : ۸۹ که در آنجا نصرت فرزند عمر سکندر آمده) .

**849- پیشاور** ، ودریان ، دیگری ، عبدالصمد افغانی ۲۱۲۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰ ص ، ۱۷ س (میر سجاد حسین) .

**850- خیرپور** ، تهبرهی ، مدرسه دارالهدا : نستعلیق ، حافظ عبدالمک بن ملا درویش ، ۳ شعبان ۱۲٤٥ھ . آغاز برابر نمونه ، ۹۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

851- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۲۹۱ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳هـ . (ص ۱۸۵ - ۱۹۰) (گنج ۱ : ۹۲) .

852- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانه رشیدیه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز نزدیک به نمونه ، مسمت نائین موریانه رده ، ۱۷ ص . (سید عارف نوشاهی) .

● 170- زینت القاری

از ناسناس (ن . ک . به پس ازاین) باسربندهای «فصل» : در حروف اظهار ، اختفا ، یرملون قلب ، مد متصل و منفصل ، مدی که در حروف هجی برسر سور تهاست ، راء تفخیم و ترقیق ، لام ترقیق و تفخیم ، هل و بل ، تاء تانیث ، اقاف منزل .

آغاز : بدان ایها القاری که این بست و نه حرف شش در اظهار و شش در یرملون .

853- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۱ ف ف ۹ : نستعلیق ، ۱۱ ح ۲/۱۲۷۱هـ آغاز برابر ، ۸ ص (سرمراز علی : ۲۱ - نوشاهی ، انجمن) .

● 171- زینت القرآن

از وجیه الله . در بیان تجوید به قرائت عاصم و راویان وی ، از حرزالامانی شاطبی ، قصیدهٔ ابن جزری ، قواعد القرآن یار محمد ، رموز سجاوندی و دره الفرید حافظ کلان بهره برده ، به نام «زینت القرآن» در یازده «باب» نگاشته است (دیباچه) .

باب ۱- مخارج حروف ، ۲- صفات حروف ، ۳- نون ساکنه ، چهار فصل ، ٤- های ضمیر ، ٥- اماله ، ٦- تفخیم و ترقیق الله ، ۷- مد و قصر ، ۸- رسم الخط قرآن ، ۹- تسهیل و تبدیل ، ۱۰- وقف آخر کلمات ، ۱۱- معایب و محاسن قرائت قرآن ، تعداد پاره ها و آداب خواندن قرآن و استعاذه و نام قاریان و راویان .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، عاصی وجیه الله . . . میگوید ، که اهم مهمات بر اهل ایمان دانستن قواعد قرائت قرآن و ادای مخارج حروف فرقان .

854- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱٤۸ : نسخ و نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۵٦هـ . به همین خامه در مجموعه (ص ۱۲۲ - ۱۷٤) (گنج ۱ : ۹۲) .

● 172- زیور قاری ، منظوم

سرودهٔ محیی الدین ، از اهل سنت ، به سال ۱۱۰٦هـ/٤ - ۱٦۹٥م . : بعد هجرت یکهزار و یکصد و شش سال بود - آمد الهام ، اندر جهان ، پرکرده از شهرو شکر . . . نامه طبع مبتدی خوش آید و خواند به شوق - می‌کند درکار محیی الدین دعای نیک تر - نام این نسخه بکردم زیور قاری از انکه - قاریان هستند ازین بس زان ناچارتر .

در هشت باب ، در قافیه راء : ۱- حروف اظهار و اخفا و یرملون ، ۲- حروف ادغام ، ۳- تفخیم و ترقیق ، ٤- حروف تهجی ، ٦- مدات ، ٦- سجدها ، ۷- وقوف ، ۸- قواعد .

آغاز : حمد گویم مر خدای خالق جمله صور - کرد چندین نقشهای آلت بکارگر .

855- کراچی ، انجمن ترقی ۱ ق ف ۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . در فهرست سرفراز : ۲۱ بنام «تجوید منظوم» ناشناخته آمده ، ٤۰ ص (نوشاهی) .

● **سکندر شاهی : حرز الامانی ، شرح**

● **شاطبیه (ترجمه و شرح) : حرز الامانی**

● **شمع قرات**

در بخش کلیات قرآنی خواهد آمد .

● **173- عجایب التجوید**

نگاشته ج ۱/۱۱۶۹ھ/۱۷۵۶م .

در نوزده باب : استعاذه ، ۲- بسمله ، ۳- مخارج حروف ، ٤- صفات ضروریهٔ آن حروف ، ٥- ادغام ، ٦- احکام نون ساکن و تنوین ، ۷- لام ساکن ، ۸- میم ، ۹- های کنایه ، ۱۰- صله های کنایه ، ۱۱- حرکت های ضمیر ، ۱۲- ترقیق و تفخیم ، ۱۳- ترقیق تفهیم رای موقوف علیه ، ١٤- ترقیق و تغلیظ لام . . . ، ۱۹- رموز قرا وسبعه .

آغاز : الحمدلله الذی انزل الفرقان بحوراً و یعلم السرو اخفی ولا یظهر علی غیبه احد . . . میگوید اضعف عباد الله خاکپای . . .

**856-** خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۱۲ ع ب ا : نستعلیق ، برای مولوی عزیز الدین ، ۲۹ ذیقعدهٔ ۱۳۰۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **174- عنوان الایقان فی رد قراء الزمان**

از ناسپاس . که شیعی بوده و در آن برخی واژه های اردو بکار برده است .

آغاز : الحمدلله الذی لا اله الا هو . . . اما بعد باید دانست که در بیان مخارج و صفات حروف ما عربیر ، حدیثی از خیر المرسلین و اهلبیت طاهرین .

**857-** کراچی ، موزه ملی ٤٦٧ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، محسن علی (شدید نگارنده نیز باشد) ۲۵ شعبان ۱۲۵۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ٢٤ گ (نوشاهی ۱ : ۱٦) .

● **175- عین الترتیل : تجوید منظوم**

از شریف محمد بن محمود بن محمد بن احمد سمرقندی ، از سادهٔ هفتم و یا هشتم ، نوادهٔ ناصر الدین محمد ، از مردم سمرقند ، زاده در همدان ، زیسته در بغداد ، سنی مذهب . کاملترین فهرست نگاشته هایش را عبدالحسین حایری (مجلس ۱۷ : ۹۸) ، از مقدمهٔ کتابش بیرون کشیده است . که من در پا ورقی ص ۳۰۳ چاپ فارسی برگل آورده ام .

«عین الترتیل» گزارشی ست بر سرودهٔ فارسی خود او به نام «الترتیل» در دیباجه این شرح ، از اثر عربی خود به نام «عقد الفرید فی نظم التجوید» و گزارش آن «روح المرید فی شرح العقد الفرید» نیز به عربی یاد می کند ، که پس از آنها به این گزارش برداخته است .

صفات حروف مقطعات ، نون ساکن و تنوین ، ادغام مثلین ، ادغام متقاربین ، مدات و تفخیم و ترقیق و . . . است .

آغاز : (پس از تمهید) : خالق اکبر جهان داور ، خداوند معین ـ حمد بیحد مر او را و بر رسولش آفرین .

(ن . ک . هدیة العارفین ۲ : ۱۰۶ که وی را نادر ست از سدهٔ ششم گفته ـ کحاله ۱۲ : ۴ که مرگ وی را ۷۸۰هـ/۱۳۷۸م . یاد کرده و نام چند نگاشته اش ، ازان میان «العقد المرید فی نظم التجوید» ـ منزوی ، دانشگاه ۱ : ۱۴۸ که نسخه ای از «شرح القصیده الفایحه فی تجوید الفاتحه» را نشان داده که متن منظوم و شرح منثورش هر دو از وی است ـ نسخه ها ۱ : ۹۱ «عین الترتیل» (همین کتاب) و ۱۱۹ «الملتقط من معانی حرز الامانی» که نثر به نظم است ـ استوری ۱ : ص ۹۵ ـ برگل ۱ : ۳۰۳، ش ۱۸۳/۴، F ۱۳۶ R که در پاورقی آن فهرست نگاشته هایش را آورده ام ـ نعیسی ۱ : ۲۶۱ که وی را نادر ست در سدهٔ نهم جایداده) .

858- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۱۲ ع ب د : نستعلیق . مولوی سید محمد بن قاضی قطب الدین ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «عین الترتیل فی بیان حروف المنزیل» . آمده ، ۱۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

859- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۴۱ ، ۲۹۷ محمد - ۱۴۱ ، ۲۹۷ قرا : نسخ ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه، در فهرست به نام «قرائت منظوم» آمده ، ۱۵ گ ، ۱۰ س (عباسی ۱ : ۵۶) .

● **176- فاتح فاتحه** : فاتح در فاتحه

از **جلال الدین محمد** بن عبدالجلیل بن محمود الصافی (؟) (ن . ک . ایوانف ، کرزن ۳۳۹/۲ که در آنجا نیز همیگونه آمده است) . در آن از «در الترید» حافظ فلان سدهٔ دهم (ن . ک . همین بخش) نام برده شده است .

در تجوید سورهٔ فاتحه ، و مواضع ادغام و دو گانه ای که بایستی در خواندن این سوره بدانها توجه داشت را ، در بیست و هفت «محل» بیان می کند . با سرنبدهای محل اول ، دوم تا بیست و هفتم . سپس مخارج .

**آغاز** (برابر ایوانف) : الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب و فتح . . . آغاز ۲ : من الله استعین . و بعد ، بدان اعزک الله تعالی و ایانا فی الدارین که علمای اما صناعت قرائت (رح) در تجوید حروف کلمات قرآنی اهتمام تمام دارند .

(ن . ک . ایوانف ۳۳۹/۲ که به نام «فاتح در فاتحه» آمده) .

860- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ. (ص ۲ - ۳۲) ، آغاز برابر نمونه ، نسبت نگارنده در دیباجه «الصافی» و نام کتاب «فاتح فاتحه» آمده (گنج ۱ : ۹۴) .

● **فرائد الفواید** : المقدمة الجزریه ، شرح

● **177- قاسمیه** : رساله . . .

از **ملا محمد** بن شمس الدین کاظمی (یا کاشی) **قاری** ، به خواهش برخی از یاران و برای فرزند خود قاسم ، به نام شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵هـ/۱۶۶۶ - ۱۶۹۴م.) ، به نام «رسالهٔ قاسمیه» در قرائت عاصم ، در یک «مقدمه» و چهارده «فصل» و پایانی نگاشته است (دیباچه):

مقدمه در بیان لزول قرآن و فضل داری ، در همت (نه سه) باب : فصل ۱ـ عاصم و راویانش و تاریخ ایشان ، پنج باب ، ۲ـ مخارج حروف و تصویر لسان، ۳ـ صفات حروف، ٤ـ مدولین ٥ـ ادغام ، ٦ـ را ها و لام های مفخم و مرقعه ، ۷ـ همزه ها ۸ـ استعاذه و بسمله و های کنایه، ۹ـ اماله ، ۱۰ـ فرش قرآن ، ۱۱ـ وقف ، ۱۲ـ رموز وقف ، ۱۳ـ وقف لازم و مراتب وقفها ، ۱٤ـ رسم الخط در مصحف عاصم .

در باب هفتم مقدمه استادان خود را بر شمرده است ، که نام آنان در «منزوی ، دانشگاه ۱ : ۲۳۷» آورده شده است .

آغاز : حمدله . صلات . چنین گوید اقل خلیقه . . . محمد بن شمس الدین الکاظمی القاری ، بر رای ارباب اولی الا لباب مخفی نماند . . .

(ن . ک . منزوی ، دانشگاه ۱ : ۲۳۷ ـ نسخه ها ۱ : ۸۹ «سلیمانیه» و ۹۷ «محمدیه» که گویا با «حمدیه» او (ذریعه ۷ : ۹۱) یکی باشد و ۱۱۵ «رسم الخط قرآن» گویا از همو ـ برگل ۱ : ۳۳٤ ، ش ۲۱۷ F ، ۱٦۳ R) .

861- اسلام آباد ، گنج بخش ، ۱٦۷٤ : نستعلیق خوانا ، فقیر محمد میر ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر ، انجام افتاده (ص ۷۰ - ۷٦) (گنج ۱ : ۹۵) .

## 178- قرائت سورهٔ یاسین

از سعد الدین محمد حموی (گویا همان : محمد بن موید ۵۸٦ - ٦٥٠ه/۱۱۸۹ - ۱۲۵۲م) در آن آمده : این رساله ای ست در بیان قرائت سورهٔ یاسین که بعد از استخاره و استجازه مرقوم قلم بنده سعدالدین محمد حموی گشته ، تا سالکان از قرات و قواعد آن به منتهای مرام خود واصل کردند. در سه «اشارت» .

ن . ک . ذریعه ۷ : ۲۷۳ که در آنجا از «خواص سورهٔ یاسین» یاد شده که نگارنده آن سعد الدین محمد المحمودی بوده است ـ نسخه ها ۱ : ۱۰۵ و ۱۱٤ که در آنجا دو نسخه از «آداب قرائت سورهٔ یاسین» و «خواص سورهٔ یاسین» از سعد الدین حموی نشان داده شده است .

آغاز : الحمدلله الواحد القهار الکریم الستار . . . اما بعد ، این رساله ست در بیان قرات سورهٔ یاسین که بعد از استخاره و استجازه مرقوم . . .

(ن . ک . نسخه ها ۲ : ۱۷۹۲ (فهرست راهنما) ـ نفیسی ۱ : ۱۱٦ و ۲ : ۷۲٤ سعد الدین حموی که دو گونه ضبط از نسب او را آورده است ـ کحاله ۱۲ : ۷۰ ـ هدیه العارفین ۲: ۱۲٤ ـ ذریعه ۹ ٤٤۷ که در هیچیک از جاهای پیشگفته از کارهای قرآنی او یادی نشده) .

862- کراچی ، موزه ملی ۱۹٦۹-۱۳۷/۷ .N.M : نستعلیق (محمد ترسون بن رحمت الله، شوال ۱۱۰٤ه . در اورنگ آباد تکیه شاه مسافر) ، آغاز برابر نمونه ، ش ۷ مجموعه (ص ۱۵۸ - ۱٦۰) (سید عارف نوشاهی ۱ : ۱٦) .

## 179- قرة القارئین

از شیخ عبدالاحد بن محمد سعید مجددی ، که پس از به انجام رساندن رساله ای به عربی به نام «الدرر» به سال ۱۱۰٦ه/٤ - ۱٦۹۵م . این یکی را به فارسی نگاشت تا نفع آن عام باشد .

نگارنده همان عبدالاحد سرهندی مجددی متخلص به وحدت (م ۱۱۲٦ه/۱۷۱٤م.) نوهٔ مجدد الف ثانی ست (ن. ک. نسخه ها ۳ : ۲۰۹۷ «دیوان وحدت» - فرهنگ سخنوران : ٦٤٥ - خزینه ۱ : ٦٦۲ که مرگ وی را ۱۱٤۲ه/۲۹-۱۷۳۰م. آورده است - حدیقه الاولیا، لاهوری : ۱۲۹ که تاریخ مرگ را همان ۱۱٤۲ه آورده و پرفسور محمد اقبال مجددی دریاور ق آنرا نادر ست و تاریخ مرگ را ۱۱۲٦ه دانسته است).

آغاز : محامد با کمال جناب قدس ذوالجلال را که کلام قدیم خویش بر لسان حادث بیچاره جاری ساخت . . . اما بعد، می گوید . . . عبدالاحد ابن.

**863- راولپندی**، گولره شریف، درگاه ساد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۱۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

● **قطبیه** : حرز الامانی، شرح

● **قواعد قراء** : تجوید منظوم

● **قواعد القرآن** : تجوید منظوم

● **180- قواعد القرآن**

از یار محمد بن خدایداد سمرقندی، از دانشمندان ورا رود، به نام ابوالغازی عبیدالله خان بهادر ازبک، از خاندان شیبانی (۹٤۰ - ۹٤٦ه/۱۰۳۳- ۱۰۳۹م.)، در قرائت عاصم و راویان وی و اختلاف های میان قاریان، در دوازده «باب». در دیباجه از مقامات علمی خود یاد کرده است.

باب ۱- استعاده و بسمله، ۲- مخارج حروف، ۳- رعایت کردن مخارج، ٤- صفات حروف، ٥- احکام نون ساکنه و تنوین، ٦- ادغام متقاربات، ۷- مد و قصر، ۸- های کنایه، ۹- تفخیم و ترقیق، ۱۰- وقف آخر کلمه، ۱۱- رسم الخط، ۱۲- اختلاف راویان عاصم. این باب به ترتیب سوره ها از آغاز تا پایان آورده شده است.

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد حضرت قادری را که قرآن مجید و فرقان حمید . . . اما بعد، پوشیده نماند بر ارباب . . . این فقیر یار محمد . . . آغاز ۲ : حمدله . صلاة . اما بعد، این فقیر یار محمد (برابر نمونهٔ ۱).

(ن . ک . ذریعه ۹ : ۲۲٥ «دیوان حافظ یاری» که جز این قاری ست و ۱۷ : ۱۸۹ «قواعد القرآن» که همین است - ایوانف، کرزن : ۱/۳۳۹ - برگل : ۳۱٤ ش ۱۹٤ F، ۱٤۳ R - استوری ش ٦۲).

**864- کراچی**، موزه ملی N.M. ۱۹٦۷-۸۰ : نسخ خوش، ۲۷ صفر ۹۸٥ه. از نیمه باب سوم، آغاز : که بعد از وی دال آید، ۱٤۱ ص.

**865- کراچی**، همانجا N.M. ۱۹۷۳ - ۲٤۳ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۰ه. آغاز برابر نمونه ۱، ۳۱ گ (نوشاهی ۱ : ۱۷).

**866- پیشاور**، دانشگاه، کالج اسلامیه ۱۹۰۳/٤ : نستعلیق عبدالنبی، سدهٔ ۱۰ه. گویا در سیالکوت، آغاز برابر نمونه ۲، ۳۸ ص (محمد اسرائیل کان الله له-عبدالرحیم ۱ : ۳۷٥).

867- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۰۲۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰ - ۱۱ھ . آغاز برابر ۱ ، (ص ۱ - ۶۱) (گنج ۱ : ۹۷) .

868- کراچی ، موزه ملی ۹۷ - N.M. ۱۹۷۱ : نستعلیق ، نام پاک شده ، ساکن هزاره کلک ، غره رجب ۱۰۱۸ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۶۴ ص (سد عارف نوشاهی ۱ : ۱۷) .

869- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۴۰۹/۱/۴۳۵ : با تاریخ ۱۰۳۷ھ . بر برگ ۳۱ الف نسخه (بشیر حسین ۱ : ۷) .

870- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۵۷ : نستعلیق ، شرف الدین محمد الاندجانی فرغانی ، ۱۶ صفر ۱۰۷۳ھ . آغاز برابر ۱ ، (ص ۳۱۶ - ۳۴۶) .

871- اسلام آباد ، همانجا ۶۷۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . (ص ۳۳-۱۲۶) ، آغاز برابر نمونه ۱ .

872- اسلام آباد ، همانجا ۲۷۰۴ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . (ص ۱۴۸ - ۲۰۴) ، آغاز برابر ، (گنج ۱ : ۹۷) .

873- شیخوپوره ، شرقپور ، میان جمیل احمد مجددی : نستعلیق و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۸۶ ص (سد سعید الظفر نوشاهی) .

874- لاهور ، محمد شفیع ۲۵۳/۶ : نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۷۹ گ (بشیر حسین ۱ : ۶) .

875- کیمبلپور ، حورا ، کتابخانهٔ مختار الحسن نقشبندی : در مجموعه مؤرخ ۱۱۲۱ھ تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۱۷) .

876- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۴۱ ، ۲۹۷ پار - ۱۴۱ ، ۲۹۷ - قرا : نستعلیق ، ۱۱۲۱ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۲۸ گ ، ۱۷ س (عباسی ۱ : ۳۷۰) .

877- گجرات ، مسلم بازار ، کتابخانه عبدالعزیز قریشی : نستعلیق خوش ، ۱۱۸۹ھ . گزیده است ، در ۲ باب : وقف ، رسم الخط . آغاز : اما رموز وقف ، آنچه شیخ سجاوندی گفته شش است ، ۱۲ ص (سید عارف نوشاهی) .

878- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۸۷۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده و در فهرست ناشناخته مانده ، ۷۲ ص (گنج ۱ : ۷۸) .

879- اسلام آباد ، همانجا ۳۳۴۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۳۰ - ۹۱) . آغاز برابر .

880- اسلام آباد ، همانجا ۴۸۰۹ ، نسخ خوانا ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۲ - ۸) ، آغاز برابر .

881- اسلام آباد ، همانجا ۵۹۸۱ : نستعلیق پخته ، جمعه ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۵۵ - ۱۳۱) . آغاز برابر .

882- اسلام آباد ، همانجا ۷۲۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۲۸۲ - ۳۵۰) ، آغاز برابر .

883- اسلام آباد . همانجا ۷۲۱۹ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ، نسخه آشفته ، ۷۸ ص (گنج ۱ : ۹۶ - ۹۸) .

884- کراچی ، موزه ملی ۳۹۲ - ۱۹۶٤ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه، ٤٤ ص (سد عارف نوشاهی ۱ : ۱۸) .

885- قصور ، کوٹ مراد خان ، نستعلیق سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

886- گوجرانواله ، سندی هوان نادر ، نصیر احمد : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

887- لاهور . دیال سنگھ ۳۱۸ : نسخ شکسته ، ملا دین محمد ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۷٦ ص (هاشمی ، صدیقی ۲ : ۱۹) .

888- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلم ٦۷۳ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۸٤ ص ، ۱٦ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

889- راولپندی ، گرهی افغانان ، واه کینٹ ، کتابخانه فاضلیه ٤۰۰٤خ : نستعلیق خوش ابن محمد حسن سورانی ، ۲۱ رجب ۱۲۲٤ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۵۷ ص (پرفسور اختر راهی) .

890- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلم ۵۲۸ : نستعلیق ، ملا شاه زمان پیشاوری ، ۱۲ رمضان ۱۲۳٤ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۰٤ ص ، ۱۱ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

891- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق ، ۱۲٤۵ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۲ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

892- گوجرانواله ، حافظ آباد ، عبدالرشید فاروقی : نستعلیق ، عزت الله ، ۱۲٤۹ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

893- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۷۷۲ : نسخ و نستعلیق پخته ، محمد عظیم آخند زاده ، ۱٦ع ۱۲٦۲/۱ه . (ص ٤٤ - ۹٤) .

894- اسلا آباد ، همانجا ۵٤۱۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۲٦۹ه . آغاز برابر ، ۹۵ ص (گنج ۱ : ۹۸) .

895- کراچی ، موزه ملی ۳۹۳ - ۱۹٦٤ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۵۰) ، آغاز برابر نمونه ، (سد عارف نوشاهی ۱ : ۱۷) .

896- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه ساد روان پیر مهر علی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، باب آخر را ندارد ، ٦٦ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

897- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز افتاده : باب اول در بیان استعاذه و بسمله ، ۸۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

898- لاهور ، رحمان پوره ، محمد شریف الدر : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۹۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

899- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، سولانا داود : نستعلیق و نسخ ، انور بیگ و لد اعظم بیگ ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر ۱ ، ۸۶ ص (محمد نذیر رانجها) .

900- گوجرانواله ، جامعة العربیه : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ۱ (پرفسور اختر راهی) .

901- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۲۹۲/۲۸۷ : تاریخ و نشانی دیگر یاد نشده ، مهر علی شاه (بشیر حسین ۱ : ۷) .

## ● 181- قوانین قرات

در هفت باب : ۱- بیان مخارج حروف ، ۲- بیان صفات حروف ، ۳- متفقات ، ادغام ، اظهار ، قلب و اخفا ، ٤- تفخیم و ترقیق ، ٥- های ضمیر ، ٦- مد و قصر ، ۷- وقف وصل .

آغاز : بسمله . باب اول در بیان مخارج حروف . باب دوم . . .

902- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ۱۰۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ ه . دیباچه ندارد و با فهرست بابها آغاز می شود ، ۱٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 182- المقدمه ، شرح : ترجمة المفید لمقدمة التجوید

متن از محمد بن محمد جزری (دمشق ۷۵۱ - شیراز ۸۳۳ه./۱۳۵۰ - ۱٤۲۹م.) . از حوزه ای ست مشهور به «المقدمه الجزریه» ، در تجوید ، باسر آغاز : یقول الراجی عفو رب سامعی ـ محمد بن محمد بن الجزری الشافعی .

شرح از شیخ عبدالرحمان بن برهان الدین بن عبدالله صباغ لاهوری ، حنفی (یا حقی) شاید از آغاز سدهٔ ۱۱ ه. که در دیباچه زنجیرهٔ استادان خود را آورده است : شیخ مفسر و محدث و قاری ابراهیم بن پیر محمد بن شمس الدین از سرزمین سند ، از شیخ احمد حرم ، از شیخ محمود ، از شیخ جعبری (؟) شارح شاطبی ، از محمد جزری .

نام کتاب را نیز در دیباچه آورده است . سپس تک تک بیتها را آورده گزارش می کند .

آغاز : الحمدلله الذی انزل علی عبده‌الکتاب بالا حرف السبعه ، تسهیلا و تیسراً علی هذه الامة . . . و بعد ، برزای ارباب دانش و اصحاب بینش پوشیده نیست انسان پس از معرفت اصول دین مکلف است به ادای نماز .

(ن . ک . کشف الظنون ۲ : ۱۷۹۹ «المقدمه . . .» که در میان شرحهایش از این یاد نشده است ـ برگل ۱ : ۳۰٦ ، ش ۱۸۷ F ، ۱۳۸ R که نسبت نگارنده را حقی آورده و در نسخهٔ ما حنفی ست) .

903- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۹٤۹/۲ : نسخ ، محمد مستقیم بن حافظ عبدالرحیم سبع قاری (ن . ک . معرفة القرائة ، در همین بخش) بن حافظ یوسف بن یعقوب ، ساکن پندی لاله تپه رسولپور هملان عمله پرگنه هرات ، ۷ رجب ۱۰۹۷ه . نسخه ترجمهٔ زیر نویس است . آغاز : یقول راجی عفو رب سامع . . . از تعلل و جوب مقدار است که در ضمن علی القاری ان یعلمه است . ش ۲ مجموعه (گ ۸ - ٦۳) (نوشاهی) .

904- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۹۰ : نستعلیق پخته ، غلام مصطفی بن غلام محمد معظم بن ملا محمد علی بن ملا پیر محمد بن ملا محمد جون پنجابی ، شوال ۱۲۲۰ ه. در مسجد سارز خان گکهر بیرون شهر پشاور ، آغاز برابر ، ۱۹۶ ص (پرفسور امتیازحسن).

905- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۲۳ : نستعلیق ، شیخ فتح محمد خان . پنجشنبه ۷ رجب ۱۳۰۲ ه . آغاز برابر ، ۳۰٤ ص (گنج ۱ : ۸۶) .

● 183- المقدمة الجزریه : شرح . . .

متن همان . شرح ناشناخته . در باین یکی از دو نسخه شارح قاسم بیگ نامیده شده است .

906- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۳۱٤ نث و نستعلیق پخته ، حافظ عبدالغفور ، سدهٔ ۱۲ ه.

آغاز : حمدله . صلات . یقول الراجی عفوربّ سامع . . . میگوید امیدوار بخشش پروردگار ، که شنونده است او . . . ، ٤٤ ص . از قلم افتاده و در فهرست نیامده است .

907- راولپندی ، گولره شریف ، پیر مهر علی شاه صاحب : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه .

آغاز : حمدله . صلات . یقول راجی عفورب سامع . . . ، در کلفون به خامه نویسنده از قاسم بیگ دانسته شده ، ۳۶ ص ، ۱۷ س (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 184- فراید الفواید : شرح جزریه

متن همان . شرح از ناشناس . که نام خود را در دیباجه نیاورده است ، در ۱۰۸ «فریده» به شمار بیتهای متن . و پس از آغاز به گزارش ، سه «مقدمه» آورده است : ۱- در بیان استعاذه ، ۲- بسمله ، ۳- رموز قرآن .

آغاز : سپاس بیقیاس متکلمی را سزاست که عقاید لالی الفاظ قرآنیه را در سمط نظم .

(همان : نسخه ها ۱ : ۹۲ برگل ۱ : ۳۰۰، س ۱۸۷/۱ F ، ۱۳۸ R - استوری ۱ : ٤٠ ، ۱۲۱۸ ، س ۶۱ - و ؛ ن . ک . منزوی ، دانشگاه ۱ : ۲۳۳ برای جزری و نگاشته هایش) .

908- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۵۶۵ : نستعلیق پخته ، عبدالرشید بن عبدالعزیز ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ ه . آغاز افتاده ، در پایان به نام مقدمه و «فواید الفراید» نامیده شده ، ۱۳۶ ص (گنج ۱ : ۱۰۶) .

909- اسلام آباد ، همانجا ۵۵۰٤ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ ه. آغاز برابر نمونه . نام کتاب در دیباچه آمده ، ۱۱۲ ص . در فهرست از قلم افتاده .

● 185- کاشف الاظهریه در حل الفاظ جزریه

از ناشناس ، که از شاگردان آخوند ملا قنبر علی قاری و آخوند ملا مصطفی قاری (برای این یکی ن.ک. به : تحفه الابرار ، در همین بخش) بوده است ، که در پیراسون ۱۰۶۰ ه. (۱۶۵۰ م.) در مکه در نزد آنان قرائت را می آموخت . سپس در ع ۱۰۹۱/۲ ه. (۱۶۸۰م) . به اضافه قواعدی که از استادان در خاطر داشت ، این رساله را نگاشت .

آغاز : الحمد لله الذی انزل علی عبده . . . ای کنه تو برتر از شناسایی ما - وصف تو بیرون ز حد . . . ما .

910- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱-٤۷۱ : نسخ خوش ، عبدالفتاح خادم امامزاده عبدالعظیم در حیدر آباد ، با یاد داشت ۱۱۵۸ﻫ . آغاز برابر نمونه ، سرلوح ، ۲۸٤ ص (نوشاهی : ۲۰) ،

## ● 186- کامل التجوید

از میر عزیزالدین محمد بن بهاءالدین جوربدی .

در یک مقدمه در اهمیت فراگرفتن تجوید ، سپس : استعاذه ، بسمله ، بیان مخارج حروف، ترقیق ، ادغام ، سکون و وقف ، مد و قصر .

آغاز : و فی اول التجوید قلت مصدقاً حمدت لربی ، ذاکرا . . . از این داعی . . . امیر عزالدین محمد بن بهاءالدین الجوربدی .

911- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی، محمد صالح : نستعلیق خوش، سدۀ ۱۳ﻫ، آغاز برابر نمونه ، ۵۰ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

## ● 187- کنزالقراء

از حاجی زبردست کاکر بن کرم خان بن جلال خان ، از قوم افغانان بتی زیی . از دانشمندان و سرایندگان پایان سدۀ ۱۲ و آغاز ۱۳ﻫ . سرایندۀ «روضة النعیم» و «ذخیره القراء» که این یکی را در ۱۲۱۵ﻫ/۱۸۰۰م . سروده است .

در دیباچه می گوید پس از این رساله ای به نظم زبان پشتو ساخته بودم . دوستان از من خواستند که برابر آن را به فارسی نگارم . و در پایان تاریخ نگارش را ۱۲۲۰ﻫ/۱۸۰۵م آورده است . در سی و سه فصل :

۱- در فضیلت تلاوت ، ۲- آداب تلاوت ، ۳- ملزومات تلاوت ، ٤- معایب تلاوت ، ۵- حروف و رموز قاریان هفتگانه ، ۱۰- صفات حروف ، ۱۵- حقیقت ادغام ، ۲۰- های ضمیر ، ۲۵- معرفت نفس وقف ، ۳۰- معرفت وقف کفران ، ۳۱- عدد جمله حروف قرآن و آیتهای سجده ، ۳۲- تجوید فاتحه و اخلاص ، ۳۳- لحن جلی و خفی .

آغاز : حمد متواتر و ثنای متکاثر ، مر خدای راست که ذاتش واجب الوجود است . سپاس بحد و ستایش بیعد مر الهی .

(ن.ک. فرهنگ و ادبیات پشتو ، کابل ۱۳۵٦ خ ۱ : ۲۰۰) .

912- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۷۲۳ : نسخ و نستعلیق پخته ، محمد عثمان ، دارالسلطنه کابل ، ٤ صفر ۱۲٤۰ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۲۹۷ص (گنج ۱ : ۱۰۰) .

913- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۵-۱۲۰ : نستعلیق خوش ، محمد عثمان (ن.ک. به ردیف ۹۱۲) ، ۱۸ صفر ۱۲۹۳ﻫ . در کابل ، بدستور آخوند داود ، آغاز برابر نمونه ، ۲٦۰ص (نوشاهی ۱ : ۲۱) .

914- لاهور ، شنی محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله جلد سازی : نستعلیق، عبدالحمید خان ، ۱۱ محرم ۱۲٦۵ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۱۹۲ص (نعیم اختر قمر محمدی) .

915- پیشاور ، جهنگی ، مذهبی کتبخانه ، مولوی وردگ ۱۰۸۱ : نستعلیق ، محمد تسیم

بن ملا محمد نسیم ، ساکن آسیا محله نقیبان ، ۸ شوال ۱۲۸۱ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۹۶ص ، ۱۳ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

916- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۵۰۰ : نستعلیق خوانا ، ملا محمد کریم ، ۱۲۹۰ه ، آغاز برابر ، در دیباجه و پایان دست برده اند و نام کتاب را «مختصر القراء» کرده ، در پایان تاریخ انجام ۱۲۲۰ه. آمده . ۲۷۸ص (گنج ۱ : ۹۹) .

917- **پیشاور** ، مردان ، سادات کرام میان دهیری : نستعلیق خوش ، سید حسین شاه ، جمعه چاشت ، در مسجد میان دیری ، ع ۱۲۹۸/۱ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۹۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

918- **پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۹۷ ج : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۲۳۵ص ، (عبدالرحیم ۱ : ۲۰۵ - سید سعید الله) .

919- **پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۹۷ ج ۲ : نستعلق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰۲ص (سید سعید الله) .

920- **لاهور** ، دانشگاه، شیرانی ، ۶۲۰۱/۲ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۱ : ۷) .

## ● 188- مجمع القواعد

از امام بن احمد بن الامام الکجالی .

در یک «مقدمه» به نثر، و دو «قسم» به نظم : ۱- در قواعد تجوید، ۲- بیان مخارج حروف.

(ن.ک: نسخه ها ۱ : ۹۷ که در آنجا نسخه ی (الهیاب) نشان داده شده است که در یک مقدمه و دو مقالت و خاتمه ای ست) .

آغاز (نظم) : ایهاالقاری اذا رغبت قرآن القدیم - فتبدء فیها بسم الله الرحمان الرحیم - بعد از آن کر بایدت تجوید تریل کلام - بر تو باداحفظ ابن مضبوط امام .

921- **لاهور** ، عمومی پنجاب ۱٤۱ ، ۲۹۷ امام : نسخ ، پایان سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۹گ ۱۰-۱۵س (عباسی ۱ : ۵۰) .

● **مخارج حروف** : تجوید منظوم

## ● 189- مختصر در بیان تجوید

محمد بن علي بن محمد حسيني . که از خطبهٔ نسخه بر می آید در مکه مجاورت کرده بوده است .

آغاز : الحمد لله الذی هدانا للایمان و رزقنا مجاورة بیته و تلاوت القرآن . . . اما بعد ، چنین گوید . . . محمد بن علی بن محمد حسینی ، که این رساله ای ست بنام مختصر در بیان تجوید قرآن .

922- **پیشاور** ، بیرون آسیا گیت ، سید ایوب جان بنوری : نسخ ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۴۳ص ، ۱۷س (میر سجاد حسین کاظمی) .

## 190- مرغوب القاری

از عبدالله بن احمد بن بایزید کلیانی (دیباجه) ۰ که در پایان گوید : منتهی شد این رساله از عنایات خدا - از زبان ضعف این مسکین عبدالله گدا . و همین جا دربارهٔ خود گوید : از زبان فارسی من عاجز و درمانده ام - زانکه یک باب گلستان در طفولی خوانده ام . به خواهش شاگردان خود ، به نظم ، با دیباجه ای به نثر . در نسخه ها دو گونه دیباجه دیده شده ، برخی فارسی و برخی به عربی . ولی متن یکی ست . با سربند های «فصل» :

فصل در قواعد نون ساکن (حکم اول ، حکم دوم تا چهارم) ، فصل در قواعد میم ساکن، فصل در قواعد ادغام (چند قسم) ، فصل در مواعد ضمیر ، حروف اسعلا ، تفخیم ، مد ، مخارج حروف ، وقوف ، امتحان ، عذریات ناظم .

آغاز (دیباجهٔ فارسی) : بعد از حمد و ثنای و درود نامحدود بر مصطفی(ص) . آغاز ۲ (دیباجهٔ عربی) : الحمد لله الذی فضل العلم والعلما . . . آغاز (متن ۱) : نون ساکن هم اگر تنوین دارد ، حال چار - قلب و ادغام است و هم اظهار و اخفا را شمار . آغاز (متن ۲) : بعد حمد خالق کونین و نعت مصطفی - گفت در تجوید بیتی چند عبدالله گدا .

(ن.ک. ایوالف : ۹۸۵/۳) .

923- کراچی . ناظم آباد، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی R ۱۰۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . با دیباجهٔ فارسی ، آغاز برابر نمونه ، ۲۸ص (سید خضر نوشاهی) .

924- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۸۷۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ . با دیباجه عربی ، آغاز برابر نمونه ، ۲٤ص .

925- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۶۱-٤۵۹/۱ : نسخ ، (غلام مرتضی خاله زاد نواب مختار الدوله بهادر ، ۲٤ج ۱۲۵۲/۲هـ) . آغاز برابر نمونه ۲ ، س ۱ مجموعه (ص۲-۳۶) . (نوشاهی : ۱۸) .

926- اسلام آباد ، همانجا ٦۱۱ : نستعلیق و تحریر ، مرزان ملا داود بن مرزان ملا سلطان ، ۱۷ع ۱۲۵٦/۱هـ . با دیباجه عربی ، آغاز در دیباجه افتاده ، ۳۹ص .

927- اسلام آباد ، همانجا ٦۲۵۳ : نستعلیق خوانا ، فضل دین چهار باری ، ۲۰ رمضان ۱۲٦۹هـ . در وطن خراسان، با دیباجه فارسی ، آغاز برابر (ص۳۳-۷٦) (گنج ۱ : ۱۰۱) .

928- کراچی ، انجمن ترقی ۱ ق‌ف ۱۱ : نستعلیق، ۱٤ ح۱۲۷۱/۲هـ، ۲٤ص (نوشاهی : سرفراز : ۲۱) .

929- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۹۰۳/۱۸۹۱ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست به نام «مرغوب انصاری» از عبدالله بن بایزید کلانی آمده . گویا همین است (بشیر حسین ۱:۲٤۹).

## 191- مصابیح القراء

از نعمت الله بن رحمت الله لاهوری ، ساکن محلهٔ افغانان خاجو خیل ، که «مفید القراء» ، (ن . ک . پس از این) را به نام اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸هـ .) نگاشته است . شاگرد : میان محمد حسین قاری ، حافظ سعد الله قاری ، فتح محمد نواسهٔ میان نور الدین محمد قاری (همان :

مقصود القاری) که با پنج کس زنجیرهٔ استادان خود را به شیخ محمد جزری (م ۸۳۳ھ/۱۴۲۹م .) می رساند : میان نور الدین محمد پشگمنه ، میان حاجی ابراهیم ، حاجی احمد ، حاجی محمود ، شیخ جعفر سهنوری ، محمد جزری . در دیباچه نام خود و کتاب و در خاتمه استادان خود را آورده است.

از تیسر ، شاطبی ، هدیه ، منهاج الشرف ، منهاج الهدایه ، دره الفرید ، مدلل و جز آنها بهره برده ، در یک مقدمه و پنج «باب» و یک خاتمه ساخته است : باب ۱- اختلافات در استعاذه ، یازده فصل ، ۲- همزه ها ، شش فصل ، ۳- وقف حمزه و هشام در مهموز ، دو فصل ، ۴- تفخیم و اماله ، یازده فصل ، ۵. اختلافات وقف و وصل ، دو فصل ، خاتمه ، در رموز ، تذکره و تنبیه .

آغاز : حمد سوافر و ثنای متکاثر مر حضرت عزت رب العالمین . . . اما بعد حمد ولیه والصلاه ، پوشیده نیست بر ارباب محقق .

930- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱۹۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ ، (ص ۱۵۲ - ۲۶۴) ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۱۰۲) .

## ● 192- مصباح : مصباح الوقف

از عبدالحبیب : چونکه اسم عبدالحبیب است خود مرا . . . به دستور محبوبش محمود نام ، به نام «مصباح» : نام او مصباح بگذاری تمام . . . و در پایان کاتب آنرا «مصباح الوقف» نامیده است . به نظم ، در پیرامون ۲۸۴ بیت ، با سربند های منظوم : فصل اول هست در اوقاف عام . فصل دوم در معانی گفته شد . فصل سوم وقف غفران را بدان . چارم وقف کفران آمده . فصل خامس زو ، وقف سرل حوان . فصل ششم بگفت وقف نبی ، فصل هفتم بیان مداب را .

آغاز : قدر آسمان و زمین و جبال - کان همه گردد چو ذره حرف ذال . . . بر شمار هر یکی ، الف هزار - می کنم حمد خدای باوقار . . .

931- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۱۰۶ : نستعلیق پخته ، حافظ محمد احسن بن حافظ نور محمد سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۳۶ - ۵۵) (گنج ۱ : ۱۰۲) .

## ● 193- مطلوب القاری

از اله داد (نه هداد) بن مبارک لاهوری ، به نام شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۷ھ) ، به نام «مطلوب القاری» ، در قرائت عاصم و راویانش ، در شانزده «باب» و «فصل» هایی (دیباچه) .

باب ۱-در بیان استعاذه ، ۲- بسمله ، ۳- مخارج حروف ، ۴- صفات حروف ، ۵- نون ساکن و تنوین ، ۶- متعلقات ادغام ، ۷- تفخیم و ترقیق را ، ۸- مد و قصر ، ۹- های کنایت ، ۱۰- وقف ، چندین فصل ، ۱۱- سجده های قرآن ، ۱۲- معمطات وغیره ، ۱۳- معایب قرائت ، ۱۴- محاسن قرائت ، ۱۵- رسم الخط ، ۱۶- اختلاف راویان ، که از فاتحه ناناس را سوره به سوره آورده است .

آغاز : حمد بیعد و ثنای بیحد ، مر عزت رب العالمین را که انعام او عام است و اکرام او . . . اما بعد حمد و صلات ، پوشیده نیست بر ارباب تحقیق . آغاز ۲ : اما بعد حمد و صلات پوشیده نیست (برابر نمونه ۱) .

(ن . ک . پاکستان میں فارسی ۲ : ۱۲۸۶ .
932- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۹۰ : نسخ زیبا ، امیر الله ، ساکن موضع حمید لاهوری ، بروزگار ابو المظفر شهاب الدین محمد صاحب قرآن (شاهجهان ؟ ۳۷-۱۰۶۷ هـ .) آغاز برابر نمونه ۱ ، ۸۰ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .
933- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۴۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، حافظ احمد دین ، ۷- ذیقعده ۱۱۷۹ هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۵۱ .
934- اسلام آباد ، همانجا ۳۷۹۵ : نسخ خوانا ، شاه حافظ ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۱۷ ص (گنج ۱ : ۱۰۳) .
935- پیشاور ، دانشگاه پشاور ۴۲۸ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۸۷ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

## ● 194- مطاوب القراء

از ناشناس ، که در دیباجه از خود به «فقیر نحیف» یاد می کند . در قرائت شاطبی و آنچه متفق همهٔ قاریان است ، به فارسی آورده تا همهٔ خلق را از آن حظی باشد . در ده «فصل» :
۱- در اسامی قراء و راویان ایشان ، ۲- ضابطهٔ ۲۹ حرف ، ۳- نون ساکن و تنوین ، ۴- اداء لفظ الله ، ۵- ادغام ، ۶- وقف ، ۷- های کنایت ، ۸- تفخیم و ترقیق ، ۹- مد و قصر ، ۱۰- مخارج ۲۹ حرف .
آغاز : حمدله . صلات . بدان وفقک الله علی تحصیل علم القرائه ، که در خواندن کلام مجید و فرقان حمید ، متابعت قراء سبعه . . .
936- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۰۱۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۳۴ - ۴۲) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۰۴) .

## ● 195- معرفة القرائة

از حافظ عبدالرحیم بن حافظ یوسف بن یعقوب ، که در هرات (در قدیم نواحی گجرات پاکستان را هرات می گفتند) تپهٔ رسول پور هیلان ، موضع پندی لاله (گجرات) می زیسته است . شاگرد مولانا نور الدین محمد قاری و او شاگرد حاجی ابراهیم (بس بایستی از همشاگردیان نعمت الله لاهوری نگارنده «مصابیح القراء» همین فهرست باشد) . به روزگار اورنگ زیب (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸ هـ .) ، در مخارج حروف و قرائت .
آغاز : من بغیر تو نبینم در جهان ـ قادرا پروردگارا جاودان ـ من ترا دانم ترا دانم ترا (ن . ک . مفید القراء ، از همان لاهوری پیشگفته) .
937- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی R۱۰۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶ ص (سید خضر نوشاهی) .
938- کراچی ، موزه ملی ۱۹۷۱ - ۱۰۱ .N.M : نستعلق ، غلام محیی الدین ، برای عبدالله ، ۸ محرم ۱۲۶۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، بنام «معرفه القرائه» و از حافظ عبدالله سبع

قاری دانسته شده ولی سر آغاز مطلب آن برابر «مفید القراء» است ، ۱٦ ص (سید عارف نوشاهی ۱ :        ) .

## ● 196- معروفیه

از حافظ محمد معروف بن حافظ محمد عارف . در هفت باب :
باب ۱- مخارج حروف ، ۲- اظهار ، ۳- ٤- ؟ ، ٥- تفخیم و ترقیق ، ٦- قواعد کیفیت تسهیل و ابدال ، ۷- ختم رساله و رموزات .
آغاز : بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که چند قواعد تجوید ضروریه مع تفصیلات مخارج حروف موافق آیت کریمه و رتل القرآن . . .

**939**- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۱۲ - م ح م : نستعلیق شکسته آمیز ، فرید ، بفرمایش میر عبدالعلی خان صاحب ، ٤ ع ۲/۱۲٦۸ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 197- مفتاح رحمانی

از عبدالرحمان بن فقیه ابوالحسن السطامی (البستانی ، البناتی ؟) به نام اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸هـ/۱٦٥۹ - ۱۷۰۷م .) ، در شانزده «باب» ، و فصل ها و خاتمه ای .
۱- در اسامی دندان ، ۲- تعداد حروف تهجی و مخارج آن ، دو فصل ، ۳- مخارج حروف تهجی ، پنج فصل ، ٤- صفات حروف ، چهار فصل ، ٥- تفخیم و ترقیق ، دو فصل : ٦- نون ساکن و تنوین ، چهار فصل ، ۷- میم جمع ، میم ساکن ، ۸- مواضع ادغام متفق علیه ، ۹- محافظت بعضی قواعد عربیه ، سه فصل ، ۱۰- های ضمیر ، ۱۱- مدها ، ۱۲- وقف ، پانزده فصل ، ۱۳- تحسین صوت و لحن ، سه فصل ، ۱٤- استعاذه ، دو فصل ، ۱٥- تسمیه ، سه فصل ، ۱٦- اختلافات قراء ، خاتمه ، در شش فصل (۱- رموز ، ۲- سنن ، ۳- فضایل ، ٤- مسایل متفرقه ، ختم قرآن ، ادعیه مزید حفظ) .
آغاز : حمد بحد و ثنای بیعد ، مر حکیمی را که مضغهٔ زبان را قوت گویایی بخشید . آغاز ۲: حمدله . صلات . که این رساله ای ست مشتمل بر چندین باب . باب اول در بیان اسامی دندان .
(ن . ک . برگل ۱ : ۳۳۱ ، ش ۲۱۳ F ، ۱٥۹ R که در آنجا نام پدر نگارنده 'القصیه (حنین است) و نسبت او البناتی آمده است) .

**940**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱۹٥ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲هـ . (ص ۲۰٤ - ۳۷٤) ، آغاز برابر نمونه ۱ ، نسبت نگارنده در دیباچه «البنبانی» آمده .

**941**- اسلام آباد ، همانجا ۹۳٤۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ۲ (ص ۹٤ - ۱۸٦) . نام نگارنده و کتاب در دیباچه نیامده .

**942**- اسلام آباد ، همانجا ۳٤۳۷ : نستعلیق تحریر آمیز ، حافظ محمد صادق ، ۱۷ شعبان سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر ۱ ، نسبت نگارنده در دیباچه «بستانی» آمده ، ۱۸۷ ص (گنج ۱ : ۱۰۳) .

943- گجرات ، کنجاه ، گولیکی ، مولانا محمد نورالدین : سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۲۸ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

944- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۳۱۰ : نستعلیق ، پاس خاطر فرید بخش ، ۱۲۷۶ھ . آغاز افتاده ، ۸۹ ص . از قلم افتاده و در فهرست کتابخانه نیامده است .

945- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، زید بن لطف الله لطفی ، ۱۸ شوال ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ۱ ، ۱۵۶ ص (محمد نذیر رانجها) .

946- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۰۹۸ : نسخ خوانا ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ۱ ، نام نگارنده در دیباچه «بسطامی» آمده (ص ۱ - ۲۲۶) (گنج ۱ : ۱۰۵) .

## 198- مفتاح القرآن

از ناشناس ، در تجوید و وقفها عنوانها به نظم ، و متن نظم و نثر ، در دو «باب» و فصلهایی . باب یکم در بارهٔ دهان و دندانها و نام دندانها و مخرج صدا از دندانها ، گویا در نه فصل : فصل ۱- مخارج حروف ، ۲- صفات حروف ، ۴- در مدها . . . باب دوم در وقف و وصل ، در پایان رموز قاریان هفگانه ، و خاتمه در آداب تلاوت .

آغاز : الله اکبر این چه بزرگی و کبریاست - کان برتر از احاطه و هم و خیال ماست .

947- لاهور ، دیال سنگه ترست ف ۱۴۱ ، ۲۹۷ - م : نستعلیق ، غلام قادر ولد شیخ احمد ، ۱۱ صفر ۱۲۷۵ھ . متوطن رکه چتهه ، آغاز برابر نمونه ، ۲۵ گ (دیال سنگه ۳:۳)

## 199- مفید القراء

از نعمت الله بن رحمت الله بن میرزا لاهوری ، ساکن نوزمین کلالان (ن . ک . «مصابیح القراء : ۱۳۱» که جای خود را محلهٔ افغان خاجو خیل گفته) در محرم ۱۰۸۹ھ/۱۶۷۸م . به نام اورنگ زیب (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸ھ .) . نام نگارنده و کتاب و اورنگ زیب در دیباچه و نام استادان و زنجیرهٔ آنان - برابر آنچه در «مصابیح : ۱۳۱» او آمده - در پایان نسخه است .

در چهارده «باب» : ۱- اسامی قاریان و راویان و شهرها یشان و رموز آنان ، ۲- استعاذه . ۳- بسمله ، ۴- مخارج حروف ، ۵- صفات حروف ، ۶- نون ساکن و تنوین ، ۷- اخفا و ادغام ، ۸- تفخیم و ترقیق را ، ۹- مد و قصر ، ۱۰- های کنایه ، ۱۱- وقف ، ۱۲- معانقه ، ۱۳- وقف غفران ، ۱۴- رسم الخط .

آغاز : من به غیر تو نبینم در جهان - قادرا پرودگارا جاودان . . . حمد و ثنای بیعدد مر حضرت رب العالمین ، که انعام او عام است و اکرام او علی الدوام .

(ن . ک . برگل ۱ : ۳۳۶ ، ش ۲۲۰ F ، ۱۶۵ R - استوری ۱ : ش ۷۴ - آصفیه ۱ : ۳۰۸ - انه : ۲۷۰۵ - پاکستان میں فارسی ۲ : ۲۸۸ - مجلهٔ المعارف ، لاهور جون ، ۱۹۷۱م . گفتار پرفسور محمد اقبال مجددی ، در بارهٔ نگارنده و نسخه «مفید القراء» ازگنج بخش) .

948- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۵۳ : نسخ خوش ، گویا ۱۱۸۸ھ . آغاز برابر ، ۴۸ ص (گنج ۱ : ۱۰۹) .

949- گوجرانواله ، حافظ آباد ، چشتی گولروی ، محمد رفیق : نستعلیق ، حشمت الله لاهوری ، ۱۲۲۱ هـ . آغاز: حمد و ثنا . . . (برابر نمونه) ، ۵۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

950- لاهور ، شش محل ، انباله جلد سازی ، محمد بشیر لودهیانوی : نستعلیق و نسخ ، محمد رفیع بن میان جعفر ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۶۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## 200- مقصود الحافظین

از غیاث الدین بن سید کمال الدین ، بخواهش ابومنصور مظفر محمد کامران بهادر غازی ، در قرائت عاصم به روایت ابوبکر و حفص ، در چهارده «باب» ، بنام «مقصود الحافظین» (دیباجه) .

باب ۱- مخارج حروف ، ۲- صفات حروف ، ۳- استعاذه ۴- بسمله ، ۵- نون ساکن و تنوین ، ۶- ادغام ، ۷- تفخیم و ترقیق ، ۸- مد و قصر ، ۹- های کنایه ، ۱۰- وقف ، ۱۱- محاسن قرائت ، ۱۲- معایب قرائت ، ۱۳- رسم الخط قرآن ، ۱۴- اختلاف ابوبکر و حفص در قراءت ، که در اینجا به تفصیل می پردازد .

آغاز: همه ثناها و ستایشها مر حضرت غفوری را که آمرزندهٔ گناه بسیار است . . . اما بعد. میگوید بنده . . . غیاث الدین بن سید کمال الدین ، چون حضرت اعلی اکرم سلطان الامراء .

951- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۷۴ : نستعلیق و شکسته ، فقیر محمد میر ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز در خطبه پس از «اما بعد» افتاده (ص ۱ - ۶۹) (گنج ۱ : ۱۰۶) .

952- پشاور ، ودریان ، دیگری ، عبدالصمد افغانی ۲۱۲۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۰ ص ، ۱۷ س ( میر سجاد حسین) .

953- شیخوپوره ، سرمندانی ، گنجینه ضیا العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز: بسمله . باب چهاردهم در بیان اختلاف ابی بکر و حفص . بدان زاد الله تعالی فی نعمک ، ۲۱ ص .

954- شیخوپوره ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز به مانند شماره پیشین ، ۲۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

955- خیرپور ، تهیرهی ، مدرسه دارالهدا : نستعلیق ، حافظ عبدالملک ولد ملا درویش ، ۱۲ شعبان ۱۲۴۰ هـ . آغاز برابر ، ۷۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

## 201- مقصود القاری

از ملا نور الدین محمد قاری ، بدستور معزالدین مخاطب به قاضی خان ، به نام جهانگیر پادشاه (۱۰۱۴ - ۱۰۳۷ هـ .) در قرائت به شیوهٔ شاطبی و محمد جزری ، در یک «مقدمه» و شش «فصل» و خاتمه ای (دیباجه) .

مقدمه در مخارج حروف ۲۹ گانه و بعضی از ضروریات . فصل ۱- در الله و اللهم ، ۲- در لام ساکن ، ۳- میم ساکن ، ۴- نون ساکن ، ۵- رای متحرک ، ۶- مد در حروف .

چند بار در شبه قاره چاپ شده است (چاپی نوشاهی) .

آغاز : بعد الحمد والصلاه ، این چند ورق در بیان مخارج حروف تهجی و بعضی از قواعد قرآنی ست که ناچار است قاری قرآن را . . . نور محمد قاری (هر چند سر آغاز و شمار فصلها برابر «زینه القاری : ۱۱۹» اوست ، ولی ترتیب فصلها گونهٔ دیگری ست) .

(ن . ک . برگل ۱ : ۳۲۵ ، ش ۲۰۷ F ، ۱۵۳ R - استوری ۱ : ۶۸ - ذریعه ۲۲ : ۱۱۵)

956- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۱۸۹/۲۱۷۸ : بپاس خاطر حافظ محمود ، ۱۰ ج ۱۱۷۳/۲ (۱۸۶۰م .) (بشیر حسین ۱ : ۸) .

957- اسلام آباد ، گنج بخش ۹۲۸ : نستعلیق پخته ، محمد افضل وزیر آبادی ، ۵ ع ۲/ ۱۱۹۶ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص .

958- اسلام آباد ، همانجا ۱۶۷۴ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ۱۸۹ - ...) ، آغاز برابر نمونه .

959- اسلام آباد ، همانجا ۵۳۶۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ۱۰۹ - ۱۱۳) ، آغاز در دیباجه افتاده (گنج ۱ : ۱۰۷) .

960- اسلام آباد ، همانجا ۲۶۰۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ۱ - ۱۶) ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «تجوید قرآن» آمده (گنج ۱ : ۷۶) .

961- کراچی ، موزه ملی N.M. ۵۲۸/۱۸۱ : نسخ ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۷ ص .

962- کراچی ، همانجا N.M. ۵۲۸/۱۲۵ : نسخ ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۳ ص

963- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۴۹۱/۵۵۳ ح ا ف : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

964- لاهور ، بازار حکیمان ، حکیم سائین عبدالحمید : نسخ ، رمضان ۱۲۰۱ ه . آغاز برابر ، ۲۶ ص ، (محمد علی کوثر نوشاهی) .

965- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱/۷۱۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۱ ص .

966- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۴ - ۳۹۴ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه (گ ۵۱ - ۵۳) . (نوشاهی : ۲۰)

967- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه ، پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، نسخه پیش از فصل ۵ افتاده ، ۶ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

968- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۴۷/۵ : سدهٔ ۱۳ ه . (بشیر حسین ۱ : ۸) .

969- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز نزدیک به نمونه ، ۲۲ ص (محمد نذیر رانجها) .

970- بهاولپور ، کتابخانه غلام محمد گهوتوی ، محمد عبدالحی چشتی ۱۸۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز : حمدله . صلاه . سپس برابر نمونه ، ش ۱ مجموعه ، سپس «وقوف قرآن» (پرفسور الله دتا چودری) .

971- لاهور ، بازار حکیمان ، فقیر سید مغیث الدین بخاری : نسخ و نستعلیق ، نور الدین ، ۷ رمضان ۱۳۰۹ھ . آغاز برابر ، ۳۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

972- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۳۳ : نستعلیق ، غلام محمد بن احمد یار قریشی ، ٤ محرم ۱۳۱۰ھ . (ص ۷۷ - ۸۷) ، آغاز برابر .

973- اسلام آباد ، همانجا ۶۱۵۰ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱٤ھ . (۲۶ - ٤۳) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۰۸) .

## 202- نظم لآلی : لؤلؤئیه

از سید ابو القاسم قاری ، زاده در مشهد ، که در شیراز می زیسته و تا ۱۰۸۳ھ/۱۶۷۲م زنده بوده است . به نظم ، به نام شاه عباس دوم (۱۰۵۲-۱۰۷۷ھ) ، در ۸۷ بیت (: لؤلوئیه) ، به سال ۱۰۶۱ھ/ ( : نظم لالی)/۱۶۵۱م : رشتهٔ این نظم شد پر لؤلؤای نکو خصال - لؤلؤیه عقد آن نظم لآلی نام آن .

آغاز : ای کلام از انتظام نام ذات در نظام - وی ز شهد شکرین شکرب زبان شیرین به کام - رحمت عام و سلامت برروان . . .

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۹۵ «لؤلؤیه ، نظم اللالی» - ذریعه ۳ : ۳٦٤ «تجوید القرآن» که آنجا نسبت «نظم اللالی» را به ابو القاسم مدرسکی رد کرده است و ۱۸ : ۳۷۷ «اللؤلؤئیه» - برگل ۱ : ۳۲۶ ، ش ۲۱۰ F ، ۱۵٦ R «نظم اللئالی فی تجوید کلام المعالی» - مشار ، ۱ : ۱۱۹۰ «تجوید ، شعر») .

974- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۱۳ س ی د : نستعلیق زیبا ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

## 203- ورد القاری

از سعد الله کشمیری ، که در خاتمه گوید : گفت سعدالله کشمیری لقب-آنکه برخی عمر او شد در طلب . . . بهر سالش از سر اقره شتاب - هدیهٔ حماط احرف کن حساب (۱۰۱۳ھ/٤ - ۱۶۰۵م) . در هفت «باب» و «فصل» هایی ، رویهم ۲٦۱ بیت .

۱- در مخارج حروف ، ۲- صفات حروف ، ۳- احکام نون ، چهار فصل (اظهار ، ادغام ، اقلاب ، اخفا غنه) ، ٤- احکام میم ساکن ، دو فصل (میم ساکن ، لام) ، ۵- اقسام مد ، چهار فصل ، ٦- تفخیم و ترقیق ، ۷- کیفیت استعمال حروف ، پنج فصل ، خاتمه در اسناد قرائت ، که در آنجا از خود و ماده تاریخ و شمار بیتها سخن گفته است .

آغاز : بعد بسم الله و حمد ذوالجلال - آنکه ملک اوست دایم بی زوال - بعد نعت مصطفی خیر البشر - آنکه خلق اوست قرآن سر بسر .

975- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۷٦۰ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر ، ۳۱ ص (گنج ۳ : ۱۸۵۷) .

● **204- وقف و وصل : وقوف سجاوندی**

از **ابوالمکارم محمد** بن محمد الرندوی (الزنروی) **البخاری** . به گونه ای ست که گویا از نوشته‌های سجاوندی (م ۵۶۰هـ/۴ – ۱۱۶۵م .) بر گرفته است (ن . ک . تجوید القرآن ، سجاوندی ، ۹۹ در همین بخش) .

آغاز : الحمدلله حمداً یوافی نعمه ، و یمز مزیده ؛ والصلات . . . قال العبد . . . ابوالمکارم محمد بن . . . بدان اعزک الله تعالی فی الدارین که شایسته ترین علمی . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۰۲ «وقف و وصل» که در آنجا دو گونه دیگر (الزوندی ، زندی) نیز یاد شده . و نیز همان فهرست ردیف ۱۰۰۲) .

**976-** **لاهور** : عمومی پنجاب ۱۴۱ – ۲۹۷ سجا ، ۱۴۲ ، ۲۹۷ زنر : نستعلیق ، اوحدی بن ملا ابراهیم محتسب و خطیب ، ۲ ج ۲/۱۱۶۸هـ . آغاز برابر ، نسب نگارنده در فهرست «الزنروی» آمده ، ۸۸ گ (عباسی ۱ : ۵۳) .

**977-** اسلام آباد ، گنج بخش ۴۴۵۵ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ۲۷ – ۴۲) ، نسبت نگارنده در دیباچه «الرندوی» آمده ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۰۸) .

● **205- وقوف در قرآن**

ناشناخته . نسخه ها یکی نیست .

**978-** اسلام آباد ، گنج بخش ۸۷۲ : نسخ خوش ، محمد امین بن شیخ منجهن بنجا پوری قاری ، ۱۰۵۲هـ . (ص ۳۹۲ – ۳۹۷) ، آغاز : حمدله . عاقبة . صلات . اما بعد بدانکه وقف در قرآن مجید برده وجه است : تام و مستحب . . . پس از گزارش ده گونه وقف از سورهٔ فاتحه آغاز و به اخلاص می رسد (گنج ۱ : ۱۱۰) .

**979-** اسلام آباد ، همانجا ۵۲۱۹ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز در دیباچه افتاده ، به نقل از محمد بن طیفور سجاوندی که مراتب وقف را پنج نهاده ، پس از بیان علامتهای پنجگانه ، از «فاتحه» آغاز می شود و در «واقعه» نسخه افتاده است (گنج ۱ : ۱۱۰) .

**980-** اسلام آباد ، همانجا ۲۶۸۱ : نستعلیق طابکی ، ۱۲۹۳هـ . (ص ۵۰ – ۵۴) . در دیباچه ، نخست هفت وقف را نام می برد : تنفس ، ارسال مد ، هدزه ، قصر ، اصم و اضافات ، سپس یکا یک را گزارش می کند .

**981-** اسلام آباد ، همانجا ۳۱۳۲ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳هـ . (ص ۷۲ – ۱۳۰) در دیباچه . نخست درباره لزوم صحت قرائت ، نام راویان و آنگاه وقوف . در آن از منظومه (حافظ این نظم را بشنو کنون) نیز آورده شده است (گنج ۱ : ۱۱۱) .

**982-** اسلام آباد ، همانجا ۱۱۹۶ : نسخ خوش ، ۶ رمضان ۱۳۱۰هـ . (ص ۸۰ – ۹۶) . نثر و نظم است ، (گنج ۱ : ۱۱۱) .

● **206- وقوف منظوم**

ناشناخته .

983- کراچی ، انجمن ترقی اردو ق ف ۱ : نستعلیق ، پیراسون ۲۹ ج ۲/۱۲۷۱ھ . گزیده ای از «مفتاح رحمانی» (ن . ک . پیش از این ، در فهرست بنام «علامات وقف» آمده ، ۱۹ ص (سرفراز : ۲۱ - نوشاهی ، انجمن) .

984- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۳۳ : نستعلیق غلام محمد ، ۱۳۱۵ھ . (ص ۷٤ - ۷٦) .
آغاز : بعد حمد پاک قادر ذوالجلال - بعد وصف پاک آن صاحب کمال - بعد از این آرم بیانی از وقوف - تا براگردد از ان حاصل وقوف ، ۳۰ س (گنج ۱ : ۱۱۱) .

● هدیة القراء : تحفه القراء

## بخش سوم

# دربارهٔ قرآن

دارای :

- آداب خواندن قرآن .
- آمار آیه‌ها و حروف و سجدات . . .
- احوال قاریان .
- خواص آیه‌ها و سور و حروف .
- رسم الخط قرآن .
- رموز قرآن .
- فالنامه های قرآنی .
- کشف الآیات .
- ناسخ و منسوخ ، متشابهات .

● 207- آداب التلاوة

از صفی الدین محمد بن سلطان محمود الهروی .

آغاز : الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب وهو افضل من اوتی الحکمت و فصل الخطاب کما نطق بالحق والصواب ... فقیر حقیر ... صفی الدین محمد بن المرحوم سلطان محمود الهروی . . .

985- کویته ، پشین ، محمد صدیق صاحبزاده شفیق الله : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ هـ ، آغاز برابر نمونه ، ۷۹ ص (ذکر انعام الحق کوثر) .

● 208- آداب تلاوت قرآن

ناشناخته .

986- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۲۷ : نستعلیق زیبا ، محمد بن قاری عبدالله ، ۱۲۶۵ هـ . در آغاز نسخه ای هنری از قرآن . . . در دو بخش : آداب ظاهری که شش اند ، آداب باطنی در شش بند . در پایان آن آمده ماخوذ از تالیفات امام غزالی . گویا ساختهٔ محمد بن قاری عبدالله که خوشنویس نسخه است . (گنج ۱ : ۱۱۵) .

● 209- احوال قاریان قرآن

از ناشناس .

آغاز : ذکر اسماء قراء وانسابهم وبلدانهم وکنیانهم و وفاتهم . نافع . . . اصل وی از اصفهان است و کنیت او ابورویم است و گفته اند ابوالحسن و یا . . .

987- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۷۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۶۸ - ۸۱) (گنج ۱ : ۱۱۵) .

● 210- اشارة التفال

از شاه داعی شیرازی (که یاد او در «بأ ویل آیتی : ۱۰» گذشت) . نثر آمیخته به نظم . در فالگیری بافرآن «که در مشروعیت آن چیزی و ارد نشده ، اما تفال به اسم نیکو و کلمهٔ حسنه در احادیث و اخبار هست» (دیباجه) . نخست آداب تفال به قرآن ، سپس روش خود را در تفال گفته است ، که مبتنی به حروف اول آیت است . با سربند های «اشارة» ، هر حرف در یک اشارة : اشارة فی الالف . . . اشارة فی الیاء .

آغاز : حمدله . صلات . وبعد . این مختصری ست در کیفیت تفال از قرآن مجید ، در مشروعیت این فال .

(ن . ک . صفا ۳ : ۳۳۳ تا ۳۴۲ زندگی نامه و فهرست آثار او که از این اثر نامی نیامده - ایضاح الکنون ۱ : ۸۵ «اشارة الثقال» که نام کتاب غلط چاپی ست و نسبت نگارنده نادرست نیشابوری آمده - نفیسی ۱ : ۳۱۱ که نام کتاب غلط آمده است ، گویا از «ایضاح» راه یافته) .

988- اسلام آباد، گنج بخش ۸٤۹ : نسخ خوش ، ۸۸۲ - ۸۹۵ھ . در مجموعه رساله های او (ص ٦٤۲ - ٦٤٥) (گنج ۲ : ٤۱۷) .

● 211- اعراب قرآن

از ابوالبرکات رکن الدین محمد مدعو به تراب (علی لکهنوی) .

در رد گفتهٔ آنکه اعراب گذاری برای قرآن بدعت است ، چه به روزگار خلفا چنین نبوده است، و تنها به روزگار حجاج بن یوسف ثقفی به دستور عبدالملک بن مروان اعراب گذاری انجام گرفته است.

به شیوهٔ پرسش و پاسخ ، فتوانامانه .

(ن . ک . مشار ، مؤلفین ٥ : ٥۲٤ ، تراجم علی بن شجاعت علی لکهنوی علمای هند : ۳٥) .

989- دیره اسماعیل خان ، موسی زئی ، خانقاه شریف احمدیه سعیدیه ، مولانا محمد اسماعیل صاحب : نستعلیق خوش ، غلام حسن ، ۲٦ شوال ۱۲۸۰ھ ، ۱٥ ص (محمد نذیر رانجها) .

● 212- امارات الکلم الرحمانیه : امارات الکلم الرحمانی

از میرزا مصطفی خان بن محمد سعید کاشی ، اوعان ، که از دستگاه به خطاب مقرابخان سربلند شده ، که نام کتاب «امارات الکلم الرحمانی» ۱۱۰٤ھ . (۲ - ۱٦۹۳م .) یا «. . . الرحمانیه» ۱۱۰۹ھ . (۷ - ۱٦۹۸م .) تاریخ نگارش آن است . و خود ماده تاریخ را نسگانده است .

در کشف کلمات قرآن است به ترتیب حروف تهجی . با مقدمه ای در بیان ضوابط و قواعد استخراج . در دیباچه می نویسد پس از این کسی به این اختصار کار را انجام نداده بود .

آغاز : محامد حسنی و ائمه اسنی ، سزاوار حضرت صمدی ست که کواکب کلمات . . . اما بعد ، کمترین خدام . . . ابن محمد سعید مصطفی .

(همان : ذریعه ۲ : ۳۰٤ «امارات . . . الرحمانیه» که سال نگارش ۱۱۰٤ھ . آمده ـ نسخه ها ۱ : ۱۰۷) .

990- اسلام آباد، گنج بخش ٥۹۳۷ : ثلث و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ، در دیباچه نام کتاب «. . . الرحمانی» است نه «رحمانیه» ، ۳۱۸ ص (گنج ۱ : ۱۱٦) .

991- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۱٦ م ف ر : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳٤٦ ص (سید حضور دوشاهی) .

992- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۲۷۰/۲٦٥ : تاریخ داد نشده ، به نام «امارات . . . الرحمانیه» و تاریخ نگارش ۱۱۱۰ھ . آمده ، و با درست موضوع کتاب «استخراج اعداد آیات ، یک نوع تنجیم القرآن» گفته شده ، آغاز برابر (اسپرنگ ۳ : ٤۸٦) .

993- پیشاور ، پشتو اکادمی ٤۱۷ : نستعلیق ، بی تاریخ ، آغاز برابر ، ٤۱٦ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

● الف نامه : شرح الف نامه

## 213- باقر الانوار و مرادات الاسرار

از سید علی اکبر (علی) بن حامد متال اکبر آبادی ، اوحی بخارایی . در دیباجه می گوید خدمت باقر بن عثمان بخارائی رسیدم ، و بوسیلهٔ ایشان در عالم معنی ، خدمت پیامبر (ص) رسیده و اسرار باطن برمن گشوده گشت ، و این کتاب را در ذکر «الله الصمد» در ۲۷ «باب» نگاسم .

نگارنده یکی از شاگردان سید باقر بن عثمان بخارائی نگارندهٔ «جواهر الاولیا» است که در سالهای ۱۰۷۰ - ۱۰۹۸ه/۱۶۶۰ - ۱۶۸۷م . بدان می پرداخته است (ن . ک . پیشگفتار چاپ جواهر الاولیا ، از غلام سرور : ۸۲) . و اینکه نام مرشد خود را در دیباجه برده و خود گوید «این از فیوض وی» است ، سبب شده که برخی «باقر الانوار» را از سید باقر پیشگفته پندارند که (ن . ک . همان پیشگفتار : ۵۸) .

۱- دعوت نصاب و زکات ، ۲- کفایت مهمات ، ۳- کشف القلوب ، ۴- کشف القبور ، ۵- گرفتن جواب از مرده ، ۷- یافتن خزینه ، ۹- مسخر کردن شاهان و امیران ، ۱۰- مسخر کردن جن و انس ، ۱۱- علم کیمیا و سیمیا و ریمیا و هیمیا و لیمیا ، ۱۲- پیدا کردن آب و طعام پخته ، ۱۳- رجال الغیب ، ۱۴- مسخر کردن سبع و فیل ، ۱۵- مسخر کردن مار و کژدم ، ۲۰- فراخی رزق و زیادت دواب ، ۲۱- بخت بسته راگشادن ، ۲۲- دفع بیماری ، ۲۴- مردی بستن وگشادن ، ۲۵- مرده زنده کردن ، ۲۶- کرامت کردن بر زمین ، ۲۷- کرامات مختلف .

آغاز : الحمدلله الذی هدانا الاسلام . . . چون استاد فقر ، کامل عامل ، صاحب مجلس .

**994-** **لاهور** ، چاه میران ، کتابخانه پروفسور محمد اقبال مجددی : نستعلیق زیبا ، ۸۱۷ه . (؟) دست برده شده ، آغاز برابر نمونه ، ۲۰ ص (سید عارف نوشاهی) .

**995-** **اسلام آباد** ، گنج بخش ۵۵۷۵ : نستعلیق خوانا ، ۱۲۶۱ه . (ص ۱۵۵ - ۱۶۶) ، آغاز برابر ، انجام افتاده .

**996-** **اسلام آباد** ، همانجا ۲۵۸۶ : نستعلیق خوش ، احمد ولد فضل الدین ، سدهٔ ۱۳ه . (ص ۲۲۴ - ۳۰۷) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۱۶) .

**997-** **سرگودها** ، بهیره ، مدرسهٔ عزیزیه ، ابرار احمد بگوی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز: بسمله . بدیدار حضرت رسالت پناه مشرف شدیم . . . ، ۱۴ ص (نعیم اختر عمر مجددی) .

**998-** **لاهور** ، ذخیرهٔ ربانی ۴۶۶/۴۵۲ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۴ه . آغاز: این مجموع را «باقر الانوار و مرادات الاسرار» نام نهاده شد ، که مرادات صوری و معنوی حاصل شود و هر چه خواهد بیابد . . ، ۱۲ گ (نشر حسین : ۴۴۱) .

## 214- تجوید الفاظ القرآن : رسم الخط قرآن

از خلیل بن حافظ جمیل بن ملا نور محمد، عرف مخدوم صاحب در بلدهٔ بیره (بهیره ، پنجاب پاکستان) ، به نقل از شیخ ابوالحسن طاهر بن محمد . به نام «تجوید الفاظ القرآن» . رسم الخط واژه ها ست و در هر یک از کسی روایت می کند .

آغاز : حمد و سپاس مر خدای را که شرف داده است مایان را به ایمان و تفضیل کرده مایان را به قرآن ، و درود . . . پس بنده حقیر . . . خلیل بن .

**999- اسلام آباد** ، گنج بخش ٤٦١٥ : نستعلیق پخته ، باتاریخ ۱۲۷۱هـ . در مجموعه (ص ۲۰۵ - ۲۱۹) (گنج ۱ : ۱۲۲) .

## 215- تحفه الخاقان فی رسم القرآن

از میرزا **محمد نعیم بدخشانی رستاقی** . به نام اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸هـ .) ، در ع ۱۰۸۷/۲هـ/۱٦۷٦م . در رسم الخط قرآن .

بشیر حسین (سیرانی ۳ : ٦۲۸) میگوید : وی نگارندهٔ «شرح مثنوی معنوی» (ریو ۲ : ۵۹۱، نسخه‌ها ۵ : ۳٤۹۷) و «شرح قصیدهٔ بانت سعاد» (اته : ۱۱۰۸ ، ۲٦٤٤) و «رسالهٔ عروض» (سیرانی ۳ : ٦۲۸) نیز باشد .

آغاز : حمدله . صلات . می‌گوید ... که متابعت رسم الخط امام که در مصحف امیرالمؤمنین عثمان بن عفان (رض) است .

**1000- لاهور** ، عمومی پنجاب ۱٤۱ ، ۲۹۷ نعیم : نستعلیق ، ۱۲ ع ۱۱۲۲/۱هـ . آغاز برابر ، ۲۳ گ ، ۱۷ س (عباسی ۱ : ٦۰) .

## 216- تحفهٔ مجدیه

از **کاشفی بیهقی** ، علی بن کمال الدین حسین (نگارنده «حرز الامان : ۱٤۹» و جز آن) .

در مقدمه و سه باب : مقدمه در بعضی فوائد که پس از آغاز اطلاع بر آن مناسب است ، باب ۱- خواص و آثار حروف مقطعهٔ قرآنی ، ۲- خواص اسماء حسنی ، ۳- خواص آیات و سور قرآنی . خاتمه در شرائطی که در اعمال این رساله ضروری ست . (ن.ک. نشریه ۹ : ۲۲۰ ، ۲٤٦) .

آغاز : سبحان من تعزز بالمجد و العلا ، سبحان من تفرد بالجود و العطا . . . فیض مجد است در پاکریم ، پیشه . . .

**1001- خیرپور** ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۲ - ۱ ب و : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ٦٤ ص (سند حصر نوشاهی) .

## 217- تعداد سوره ها و آیتها و حروف قرآن

ناشناخته .

**1002- اسلام آباد** ، گنج بخش ۷۵۲۱ : نستعلیق پخته ، ۳ع ۱۲٦۷/۲هـ . به دستور میر تراب علی خان بهادر . آغاز: فصل در دانستن تعداد سوره های قرآن . . . بدانکه یکصد و چهارده سوره . . . ، ۹ ص (گنج ۱ : ۱۱۷) .

## 218- تعداد حروف در قرآن

**از سلیمان** ، به سال ۱۰۸۳هـ/۲ - ۱٦۷۳م . چنین آرد سلیمان یادگار - تا بماند از پس او روزگار - سال و تاریخ این خجسته کلام - از طبایع خود خوگشت تمام - سال و تاریخش اگر پرسی زمن - ز و عین و غین را تو یاد کن .

شمار حروف است ، بدینگونه : نحاه هزار و نهصد دال در قرآن آمده .

1003- راولپندی ، لعل شاه بخاری ، مدنی مسجد . ٤ : نستعلیق بخته ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز افتاده: بعد از این گویم درود مصطفی ـ وبرای یاران جمله اولیا ـ سید کونین ختم مرسلان آخر آمد بود فخر اولان ، ١٤ ص (پرفسور اختر راهی) .

## 219- تفسیر استعاذه : معنی اعوذ

از خواجه باقی بالله (نگارندهٔ تفسیر سورهٔ اخلاص : ۳۱ » .

نثر آمیخته به نظم ، باسرنمد «فصل ، رشحه ، تنبیه» . در «کلمات باقی بالله» (ص ۱٥١ - ۱٥٥) ، زیر نام «معنی اعوذ» در لاهور چاپ شده است .

آغاز : اعوذ بالله من الشیطان . یعنی پناه می‌گیرم بخدا از شر شیطان رانده شده . استعاذه پیش از قرائت قرآن ، چه در نماز . . .

1004- هزاره ، ساول ، اسپ، فرزندان قاضی عبدالله فضلی ، شیرگڑھ ۳۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز برابر نمونه ، همراه ملفوظات و مکتوبات او (محمد اسرائیل کان الله له) .

1005- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۹٥۸ : نستعلیق خوش ، ۱۱۰۹ ه . ص ٤٦ - ٥٤ مجموعه رساله های او) ، آغاز برابر (گنج : ٦۲۲) .

1006- اسلام آباد ، همانجا ۲۸۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ۲ - ۷) ، که در فهرست به شمارهٔ ۱٥٦ زیر تفسیر های ناشناخته آمده است (گنج ۱ : ٤۰) .

## 220- تنبیه الکاتبین

از حسن قاری ، به خواهش برخی از اهل فضل و کاتبان قرآن ، در رسم الخط قرآن و قواعد آن (دیباجه) (ن . ک . «تبصره القاری : ۹۷» که نام نگارنده سابقه دارد) . با سرنمد هایی که بایستی «باب» باشد .

آغاز : الحمدلله الذی نزل کلامه المجید القدیم بسبعة لغه ، والصلاه والسلام . . . و بعد ، وفقک الله لمرضاته که جمعی از اهل فضل و کاتبان .

1007- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٦۷۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ ه . (ص ۳۸ - ٦٦) ، آغاز برابر نمونه ، عنوانها نا نویس و برابر آنها در هامش به قلم ریز «باب» نوشت شده است ، (گنج ۱ : ۱۱۸) .

## 221 - جامع الاحکام من کلام ملک انعلام

ناشناخته . گویا شرح «عقیله» است (ن . ک . عقیله : ۱٥۷ ، در همین بخش) .

1008- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه ۲۰٤٥/۱۲٥٥ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . نخست منظومه «عقیله» شاطبی ست بعربی سپس به فارسی که در کلفون بنام «جامع . . .» نامیده شده ، ٥۲ ص ، ۱٥ - ۱٦ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

## 222- جامع المنسوخات

از شیر جان ، شیر محمد غزنوی (که یاد او در «براهین جیاد : ۹۷ تجوید» گذشت). در ناسخ

و منسوخ ها در قرآن ، به نظم ، به سال ۱۲۳۷ﻫ./ ۱ - ۱۸۲۲م . و نام خود را در پایان به معما آورده است : نام ناظم به معما گویم ـ گرندانی ترا از ذکا گویم ـ اسد و روح نه هم ملاق کن ـ عربی را بدل به فارسی کن .

**آغاز :** بعد حمد خدا و نعت رسول ـ بعد مدح آل پاک رسول ـ بشنو از من بیان خوش و لذیذ ـ که بود حق به نزد اهل تمیز .

**1009- اسلام آباد ،** گنج بخش ۲۳۱۲ : نسخ خوش ، ۱۳۱٤خ/.۳٤۰ق (ص ۱۱ - ۲۱) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۱۸) .

● **223- جواهر القرآن :** ترجمه الدر النظیم فی خواص القرآن العظیم

از **عبدالعلی** بن محمد بن حسین (به حسن) **بیرجندی** (م ۹۳٤ﻫ./۷ - ۱۵۲۸م.) . در دیباجه از متن نام نبرده و می گوید : چون خواص آنها به زبان عربی نوشته بودند ، و بیشتر کتابها بر مردم غیر مبین بود ، در شهور . . . (۹۲٦ﻫ./ ۱۵۲۰م ) آن را از عربی به فارسی در آوردم .

گویا ترجمه ای است از «الدر النظیم فی . . .» عفیف الدین ابو محمد عبدالله یافعی شافعی (۶۹۸ - ۷٦۸ﻫ./ ۱۲۹۹ - ٦ - ۱۳٦۷م.) .

با بیش در آمدی در پنج «مقدمه» ، سپس خواص سوره ها از «فاتحه» تا «ناس» : مقدمه ۱- فضایل تلاوت قرآن ، ۲- آداب تلاوت ، ۳- مقدار قرائت (مدت زمانی که خویست قرآن را به انجام رساند) ، ٤- مباحث استعاده و بسمله ، ۵- فضایل و منافع بسمله .

**آغاز :** الحمدلله الذی انزل القرآن علی عبده لیکون للعالمین نذیرا و یهدی للتی هی . . . بعد از استعانه به توفیق حمد و صلات نموده می شود که . . .

(ن . ك . ذریعه ٤ : ۱۰۱ «ترجمة الدر النظیم فی . . .» که در آنجا نسخه ای نشان داده شده است که در همین سال ۹۲٦ﻫ . ترجمه شده و مترجم ملا احمد بن حاج محمد سکاکی طبسی بوده است . و در پایان همان نسخه از عبدالعلی بیرجندی نام برده شده است که آنرا در ۹۰۱ﻫ./ ۵ - ۱٤۹٦ﻫ . شرح کرده بوده است . و نیز ذریعه ۸ : ۸۳ «الدر النظیم . . .» که در آنجا از متن و ترجمه های فارسی آن ، و اینکه نسخهٔ فارسی چاپ ۱۳۱۱ﻫ . که به نام متن (درالنظیم) و به نام همان نگارنده (یمنی) چاپ شده ترجمهٔ آن نیست ، بلکه گویا نگاشته یک شیعی است- منزوی ، دانشگاه ۱ : ۳۷ «ترجمهٔ درالنظیم . . .» که نسخه ای را نشان داده است ، با **همان مشخصات که در «ذریعه ٤ : ۱۰۱»** نوشته شده است ، جز آنکه نام مترجم در آغاز نسخه افتاده و تنها نام پدر (حاج محمد سکاکی طبسی) آمده است و در پایان نام همان احمد بن محمد آمده است ! ـ **نسخه ها** ۱ : ۱۰۵ «اسرار التنزیل ، ترجمهٔ الدرالنظیم . . .» ترجمهٔ منسوب به همان سکاکی طبسی و ۱ : ۱۱۰ «**جواهر القرآن**» همین کتاب ، که در آنجا آمده که در سه مقدمه است ـ استوری ۱ : ۵۳ ، ۱۲۲٦) .

**1010- اسلام آباد ،** گنج بخش ۷۰۸٦ : نستعلیق تحریر ، سدهٔ ۱۰ - ۱۱ﻫ . آغاز برابر نمونه ، **انجام در «اخلاص» افتاده . در دیباچه نام مترجم و سال ترجمه بگونهٔ بالا آمده است ، ولی**

نام متن و نگارندهٔ متن را یاد نکرده است، سپس پنج مقدمه آنگاه خواص از آغاز تا «اخلاص»، ۳۸٦ ص (گنج ۱ : ۱۲۱) .

**1011-** کراچی، موزه ملی ۸۸ - ۱۹٦۲ .N. M : نستعلیق، ملا محمد حسین مرضمیری؟ غره ذیحجهٔ ۱۱۲۹ه. آغاز برابر نمونه، ۲۲۰ ص (مجلهٔ الزبیر، ۱۹٦۷ : ٤۲٤ - نوشاهی ۱ : ۲۲) .

**1012-** کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۵۸ - ۲۱۲/٦ .N. M : نستعلیق، چند دست، سدهٔ ۱۲ه. ۵۵٦ ص (نوشاهی : ۲۲) .

**1013-** کراچی. ناظم آباد، کتابخانه همدرد، حکیم محمد سعید ب ۱ - ۱۲ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونهٔ ۱، بنام «جواهر القرآن» و از عبدالعلی بیرجندی بدون ذکر نام متن و نگارندهٔ متن، در ۳ مقدمه است، ۳۰٦ ص. (سید خضر نوشاهی) .

**1014-** پیشاور، دکتر خواجه محمد سلیم ۸۸۳ : نسخ و فارسیها نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، نگارنده عبدالعلی بن محمد حسین خوانده شده، ۲۳۸ ص، ۱۷ س (سید سجاد حسین کاظمی) .

**1015-** هزاره، ساولی، اسب، فرزندان قاضی عبدالله فضلی، شمرگره ۷۹ : نستعلیق، احمد ساکن ریاست اسب، ٤ رمضان ۱۲۸۳ه. آغاز برابر نمونه، از عبدالعلی بیرجندی که از عربی ترجمه کرده است بدون ذکر نام متن و نگارندهٔ متن، ۲۱۲ ص (محمد اسرائیل کان الله له) . در «تسبیحی، کتابخانه ها : ۲٦۲، تاریخ نگارش گویا به نقل از نسخه ۹۱٤ه. آمده است .

## ● 224- جواهر القرآن

از محمد بن علی مظفر قتال حسنی حسینی (دیباجه) .
در خواص و اسرار آیتهای قرآن .

آغاز، حمدله. صلوات. فبعد، ان الداعی محمد بن علی مظفر القتال الحسنی الحسینی، بعضی الشرف و الخواص لدرر القرآن . . . و تفسیره بالفارسیه و سمیت الکتب جواهر القرآن .

**1016-** بهاولپور، قاضیان، فیض لائبریری، مولوی محمد فضل الله : نستعلیق پخته، مولوی قادر بخش، آغاز سدهٔ ۱٤ه. آغاز برابر نمونه، ۱٤٤ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

## ● 225 - حرز الامان من فتن الزمان

از صفی الدین علی بن حسین بن علی، کاشفی بیهقی (م ۹۳۹ه /. ۲ - ۱۵۳۳م.) . صوفی، سراینده، که در اخلاق «آداب الاصحاب» و در عرفان «رشحات عین الحیات» و در داستانسرایی «لطایف الطوائف» و در کیمیا گری «عمدة الامانی» از خود به یادگار گذارده است .

در علم حروف و خواص آیتها و سوره های قرآن، در پنج «مقاله» و هر مقاله در پنج ۵

«باب» به شمار پنجتن ، و هر باب در دوازده «فصل» به شمار دوازده امام . و در آغاز آن نام بسیاری از کتابهایی در این موضوع ، آورده شده است .

مقالهٔ پنجم ، در خواص سور قرآنی ، پنج باب : ۱- در تحصیل جاه و دولت و تیسیر حاجت نزد سلاطین و ایمنی از عصب و حبس و تسخیر جنیان و سایر حیوانات ، دوازده فصل : فصل ۱- حصول دولت و عزت نزد خلایق . . . ، ۱۲- ایجاد محبت و قبول و صید مرغان و ماهیان .

آغاز : الحمدلله الذی انزل الکتاب مسملا علی غرایب الخواص حروفه . چنین گوید .

(ن . ک . ذریعه ٦ : ۳۹۲ «حرز الامان» و ۹ : ٦۱٦ «دیوان صفی سبزواری» - فرهنگ سخنوران : ۳٤۰ «صفی سبزواری» - سروی ، دانشگاه ۱ : ۱۰۱ «حرز الامان» - منزوی ، مولفان ٤ : ۱۹۳ که تاریخ مرگ او را ۹۲۹ه . آورده است) .

**1017-** اسلام آباد ، گنج بخش ۳٤۸۰ : نستعلیق محمد ، سدهٔ ۱۱ه . آغاز و انجام افتاده ، در فهرست دانشنامه و به نام «خواص سور قرآن» آمده ، ٦٦ گ (گنج ۱ : ۱۲۰) .

**1018-** اسلام آباد ، همانجا ۳۳۷۸ : نستعلیق محمد ، امام قلی قزوینی رمضان ۱۱۱۹ه . آغاز برابر نمونه (ص ۲ - ٤۸۸) .

**1019-** اسلام آباد ، همانجا ۲۲۹۱ . نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده . ۳۰٤ ص (گنج ۲ : ۵۹۷) .

**1020** - خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۵ ع ل ی : نسخ خوش ، ۱۱۲۹ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۹٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

**1021-** سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۱۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

**1022-** کراچی ، انجمن ترقی ٤ ناف ۱٦۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه . آغاز برابر ، انجام کمی افتاده ، ۱۸۲ ص (سرفراز : ۳٤٤ - نوشاهی) .

● **226- حروف** : رساله در . . .

از **عبدالرحیم** ، متخلص به **واصل** . در شرح مقطعات قرآنی . (برای رساله ها در «حروف» به بخش علوم غریبه و عرفان نگاه کنند) .

**آغاز** : کاشف اسرار کنوز حکم ، جمع ترکیب دو حرفست ، آن ناء است برین ، عدال ز سین تا به میم .

**1023-** لاهور ، نکلسون رود ، کتابخانه ، جلیل الرحمان داودی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۷ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

● **227- خطا در خواندن قرآن**

از ناشناس ، که در دیباچه از خود به «عمر» یاد کرده است . دربارهٔ خطاهایی که در خواندن قرآن پیش آید ، در شش فصل : در بیان خطا در آیت و این پنج نوع است ، ۲- خطا در کلمه و این نیز بر پنج نوع است ، ۳- خطا در حروف ، که بر پنج قسم است ، ٤- خطا در اعراب ، ۵- خطا به اعتبار قطع و وصل ، ٦- خطا در وقف .

آغاز: حمدله. صلات. بدان اسعدک الله تعالی که بی خطا قرآن (خواندن) از واجبات است، و آن در کسب.

**1024-** اسلام آباد، گنج بخش ٤٤٥٥: نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ. آغاز برابر (ص ۹۰-۱۰۲). در فهرست در بخش نحودد آمده (گنج ۱: ۱۰۹).

## ● 228- خلاصة الرسوم

از عثمان بن حافظ رحمان قلی طالقانی، شاگرد سید ناصر الدین بخارایی، به سال ۱۰۸٤هـ. (۳ - ۱٦۷٤م) به کمک برادرش محمد زاهد، که جانشین پدرشان بوده است. در معتمد ترین و مشهورترین و معمول ترین رسم الخط قرآن. در دیباچه نام منابع خود را آورده است.

آغاز: ثنای بحد مر خالقی را که منفرد است به وجود و احسان، و متوحد است به معبودیت به حق به خلق جهان.

**1025-** کراچی، موزه ملی ۱۱٤ - ۱۹٦۸ .N.M: نستعلیق، محمد شفیع ولد محمد علی ولد شیخ داود، ۷ صفر ۱۱۳۷هـ. در مدرسه نواب محمد امین خان شاهجهان آباد، آغاز برابر نمونه، ۱۸۰ گ (نوشاهی: ۲۳).

## ● 229- خلاصة النوادر

از محمد سعدالله بلگرامی مراد آبادی (۱۲۱۹هـ - ۱۲۹٤هـ/۱۸۰٤ - ۱۸۷۷م). در ۱۲٦٦هـ/۱۸۵۰م. «هدایة النور» را در فقه (گنج ٤: ٦۹۲) نگاشته است. در ۱۲۷۰هـ/۳-۱۸۵٤م. به حج رفته و در برگشت در رامپور جایگزیده است.

گزیده ای ست از «نوادر البیان فی علوم القرآن» خود او که پیش از این نگاشته بود، بخواهش محمد حسین. با سربند های «فصل»: ۱- در رموز و اسامی قاریان و راویان ایشان، ۲- علامتهای وقف و اقسام آن، ٤- در عد سورتها وآیتها و کلمتها و حرفهای قرآن، ۵- مکی و یا مدنی بودن، تفصیل رکوعها، آیتها و حروف هر یک از آنها، ٦- تجوید و مخارج و صفات حروف، ۷- فضائل قرآن و آداب خواندن آن.

آغاز: لآلی متلالی سپاس بیقیاس نثار بارگاه حافظ حقیقی.

(ن. ک. استواری ۱: ٤٤، ٤۵ - مجله تحقیق، س ۳، ش ۱ «قوس قزح» از همو به عربی - دیال سنگه ۳: ۲۵ که زندگینامه و فهرست هست اثر او را آورده است - برگل ۱: ۳٤۹ ش ۲۰۱ F، ۱۸۹ R که از چاپ ۱۲٦۳هـ. در لکهنو نشانی داده - مشار ۵: ۵۳۲۳ «نوادر البیان ...» - علمای هند: ۷٤ که از ۳۱ اثر او، و ازآن میان همین کتاب نام برده).

**1026-** لاهور، دیال سنگه ف ۱٤۱، ۲۹۷ م - خ: نستعلیق، همراه «مفتاح القرآن» نوشته غلام قادر، ۱۲۷۵هـ. هر دو به یک خامه، آغاز برابر نمونه، ۹۲ گ (دیال سنگه ۳: ۲۵).

**1027-** کراچی، موزه ملی ۲/٤۵٦ - ۱۹٦۱ .N.M: نستعلق، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، ش ۲ مجموعه (ص ۲ - ۱٦) میانه و انجام افتاده (سید عارف نوشاهی).

1028- سرگودها، بهلوال، مدرسه علوم المرتضی، مفتی محمد رفیق : نستعلیق، محمد حسین، سدهٔ ۱۳ه ، آغاز برابر نمونه ، ۷۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **خلاصة الوقوف** : کنز اللطایف

● **230- خواص آیات و سور**

از نویسندهٔ نسخه ، محمد ولد خواجهٔ محمد چمکنی از توابع پیشاور . که قصیدهٔ بانت سعاد را در ۱۱۵۹ه/۱۷۴۶م . شرح کرده است .

1029- پیشاور ، مردان ، بامخیل ، محمد شفیع : نستعلیق روان ، محمد ولد خواجهٔ محمد ، سدهٔ ۱۲ه . ۱۲ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

● **231- خواص آیات و سور**

گویا از نویسنده نسخه : دادن بن شیخ اشرف (؟) .

آغاز : بذکره یشرح الصدور و بحمده یفتح الامور . . . بعد از استعداد به توفیق حمد و صلات ، نموده می شود ، که مقرر است و محقق به قول صادق مصدق ، و انا عامت الاولین .

1030- اتک ، مکهد . کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، شیخ دادن ولد شیخ اشرف ، ع ۱/۱۰۶۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **232- خواص آیات و سور**

چند رسالهٔ ناشناخته . یکی نستعلیق .

1031- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۲۲۸۳/۵۲۹۰ : نوشته ۱۰۵۳ه . (۱۶۴۳م .) . در فهرست بنام «رساله در خواص و ثمرهٔ سورهٔ یاسین» آمده . آغاز : حمدله . صلات . اما بعد این رساله ای ست در بیان خواص و ثمره سوره یاسین . . . (بشیر حسین ۳ : ۴۹۸) .

1032- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۳۱۴ : نستعلیق پخته و با تاریخ ۱۰۸۴ه . در مجموعه (ص ۱۴۴ - ۱۵۲) . «خواص سورهٔ اخلاص» . آغاز : خاصیت سوره اخلاص . این دعوت را اول مقام خالی باید . (گنج ۱ : ۱۱۹) .

1033- راولپنڈی، محله میان قطب الدین، سان شوکت محمود صاحب : در هامش نسخه - ای زرین از قرآن ، سدهٔ ۱۱ه . فضایل و خواص سورتها و آیتهای قرآن است که در هامش سوره و آیت مربوط نوشته شده است ، آنچنان که می شود آنرا یک نگارش مستقل به حساب آورد ، بملک سان عبدالغنی پدر دارنده نسخه را دارد ، ۲۱۰ گ (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1034- اسلام آباد ، همانجا ۷۴۰۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه . با تاریخ ۳۷ عالمگیر (۱۱۰۵ه . ؟) در مجموعه (ص ۳۹ - ۴۸) . خواص سوره فاتحه است با برداشتی حروف . آغاز : منقول است صفت الحمد در خواندن .

1035- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۹۲۶ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۰۰ه. (ص ۴۹۸-۵۰۴) ، خواص سوره یاسین است . آغاز : بدانکه یاسین بغایت بزرگ است . چنین روایت کرده اند . (گنج ۱ : ۱۲۱) .

1036 -شیخوپوره ، شرقپور، کتابخانه میان جمیل احمد مجددی: نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. خواص سوره های نساء ، مائده ، انعام ، اعراف و جز آنهاست . آغاز : ختم قرآن که بزرگان ومشایخان (رض) در هر هفته عمل نموده اند ، ۳۱ ص (سد سعید الظفر نوشاهی) .

1037- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۶۸۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه . «اسناد و خواص سورهٔ مزمل» است ، که تا ۲۵ خاصیت آن آغاز سپس ورد دعای مزمل را آورده است. آغاز : اسناد دعای سورت مزمل با موکلات بیست و پنج خاصیت است . اول ، ۱۶ ص (گنج ۱ : ۱۲۲) .

1038- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق پخته ، سید محمد شاه بن زین شاه جیلانی ، ۲۸ شوال ۱۲۹۱ه . ش ۱ مجموعه ، آغاز افتاده : کند و دفع کرده شود ، از مرگ مفاجات . خواص آیات است به ویژه برای بیماریها . آنچنانکه می شود آنرا بزشکی از راه اعجاز آیات خواند (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

1039- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . فواید آیتهاست برای جلب منافع و دور ساختن زیانها ، برای صلح ، دوستی ، تندرستی یافتن ، اسیب سفر ، دفع گزندگان . آغاز : فی العطف و الوجه : فان تولوا فقل حسبی الله ، ۸ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1040- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۸۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه , آغاز : از حضرت ابی جعفر (رض) منقول است ، هر که سورهٔ بقره و آل عمرآن را بخواند ، ۱٤ ص .

1041- اسلام آباد ، همانجا ٤٤٧٤ : نستعلیق خوب ، سدهٔ ۱۳ه . (ص ۵۹ - ۱۱۶) . گویا بخشی از کتابی ست . نخستین عنوان «ساقیه» نهم در بیان فضائل و فواید بعضی از آیات و سوره های قرآنی ست ، خواص سوره ها از «فاتحه» تا «ناس» است (گنج ۱: ۱۲۱) .

1042- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۱۹۳/۱۸۸/۱ : تاریخ یاد نشده . در فهرست بنام «رساله تاثیر آیات» برای حاجات مختلف آمده . آغاز : بنام آنکه غیر او خدا نیست ـ بجز بروی خدا وندی روا نیست (بشیر حسین ۳ : ٤۹۶) . این سر آغاز در «کلام منظوم» ناشناخته (نسخه ها ۲ : ۹۹۶) نیز آمده است .

● 233- خواص آیات و سور ، منظوم

ناشناخته .

1043- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۹۶۵/۹۱۳/۲ : نوشته الله قلی ، ۲۶ ذیحجه ۱۱۰۷ه. (ژوئیه ۱۶۹۶م .) . آغاز : سیزده بار سوره یوسف ـ گر بحاجت روی بر سلطان ـ تا بیابی بکار خویش مراد ـ ای برادر بصدق دل بر خوان . در فهرست بنام «خواص قرآن شریف» در خواص آیتهای قرآن برای کار های مختلف آمده (بشیر حسین ۳ : ٤۹۵) .

● 234- خواص القرآن ، منظوم

از عبدالنبی . برای سورهٔ انعام می گوید : گر بخوانی سورت الانعام بی قطع الکلام ـ بینی الدر جنت الماوی ،عطایای بیکران .

1044- گجرات ، یکی از مسجد ها : در هامش قرآن از سدهٔ ۱۲ھ . (مجله تحقیق ، س ۲ ش ۱ ، گفتار دکتر باقر درباره «خواص القرآن») .

● 235- در پتوم فی فضایل بسم الله الرحمن الرحیم

از سید شریف احمد شرافت نوشاهی نگاشتهٔ ۲۷ رجب ۱۳۵۷ھ . وی بزرگ خاندان نوشاهیه، و نگارنده «شریف التواریخ» و جز آن است . در سه «فصل» : ۱- احادیث در فضیلت آن ، ۲- آثار صحابه و حکایتها ، ۳- گفتار صوفیان نامی در آن باره .
آغاز : باسمه سبحانه . تحمیده نحمده و نصلی . . . بحضور قدوة السالکین و عمدة العارفین .
(ن . ک . احوال و آثار سید شرافت نوشاهی ، پرفسور محمد اقبال مجددی ، لاهور ۱۹۷۱م).
1045- گجرات ، ساهنپال شریف ، کتابخانه نوشاهیه : نسخ و ستعلیق خوش نگارنده ، ۲۷ رجب ۱۳۵۷ھ . ۳۹ ص (سید عارف نوشاهی) .

● 236- رسم الخط قرآن

از محمد بن محمد الزنزوری (بایستی همان ابوالمکارم بخارایی نگارنده «وقف و وصل : ۱۳۸» باشد). دربارهٔ رسم الخط قرآن . در دیباچه از اهمیت این علم سخن گفته است ، و وعده داده است که پس از پایان رساله جدولی خواهم آورد که در آن شمار سوره های مدنی و مکی و رکوعها و آیتها و حروف و شمار اعراب و نقطه ها و اسماء مداب را نشان خواهم داد .
آغاز : حمد بیحد مر خالقی را که کتاب کریم و قرآن عظیم برما نازل فرمود .
1046- لاهور ، عمومی پنجاب ۱٤۲ ، ۲۹۷ زبر : نسخ و نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر. جدولی که در دیباچه وعده داده بود را ندارد ، ۵٦ گ، ۱۵ ص (عباسی ۱:۵۸) .

● رسم الخط قرآن ، منظوم : متشابهات

● 237- رسم الخط قرآن

ناشناخته . نسخه ها یکی نیست .
1047- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۲۵۳ : نستعلیق خوانا ، پیرامون ۱۲٦۹ھ . (ص ۱-۱۱).
آغاز : در صلات مسعودی آورده است ، در رموزات قرائت قراء سبعه . . . ، با سربندهای «فصل» فصل مد ، فصل میم جمع ، فصل با ، فصل را .
1048- اسلام آباد ، همانجا ٤٦۱۵ : نسخ و نستعلیق پخته با تاریخ ۱۲۷۱ به همین خامه در مجموعه (ص ۱۸۵ - ۱۹۸) . آغاز : الحمدلله فی الاول والاخر ، والصلاة والسلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین . بدان اکثر کاتبان اشکال حروف را تغییر داده به شکل دیگر نوشته و به صورت نو آراسته ، این خلاف اجماع است . . . در آن از «در الفرید» و یار محمد سمرقندی یاد شده (گنج ۱ : ۱۲۳) .
1049- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۲٤۲/۲۳۷ : غلام محمد ، در قصبه تونک ، ۲٤ صفر ۱۲۷٦ھ . (۱۸۵۹م .) (بشیر حسین ۱ : ٦).
1050- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۸٤ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : حمدله. صلات.

سوره البقرة . لایستحیی ، به یاء واحد در رسم قرآن نوشته شود . . . ، به ترتیب سوره ها سب از «بقره» تا «اخلاص» (گنج ۱ : ۱۲۳) .

## 238- رموز قرآن

ناشناخته . نسخه ها یکی نیست .

**1051-** اسلام آباد ، گنج بخش ۸۲۷ : نستعلیق ، قاری محمد ، ۱۲۶۵هـ . در آغاز نسخه هنری از قرآن (ص ۱۳) . وضع کردهٔ سجاوندی . آغاز : م ـ ط ـ ج ـ ز ـ ص ، لا ، اما میم علامت وقف لازم است .

**1052-** اسلام آباد ، همانجا ۷٤۸۳ : نسخ خوش ، درویش دسوندی ، ۱۲۷۸هـ . (ص ۹٦- ۱۲۲) . آغاز : قاعده اول در بیان رموز القراء السبع . . . (گنج ۱ : ۱۲٤) .

**1053-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۸٦۷/۸۳٤/۳ : محمد حسین علی هانئی ، ۱۳۰ ج ۱/ ۱۲۷۳هـ . (۱۸۵۷م .) بنام «رموز سبع قرآن» یاد شده (نشیر حسین ۱ : ۷) .

**1054-** شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، حسن محمد ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز : الحمدلله رب العالمین . الرحمان الرحیم ، مالک سکته ، یوم الدین ، ایاک سکته نستعین ، با سربند های «بیان» با خامه ای در احصا ، ۹۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**1055-** دیره اسماعیل خان ، خانقاه موسی زئی ، کتابخانه احمدیهٔ سعبدیه ، محمد اسماعیل سراجی : تاریخ و نشانی بیشتر یاد نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۷٤) .

## 239- سراج الحفاظ

از اله داد بن عبدالحکیم ، که بیش از این از خود در دیباجه یاد نمی‌کند. در متشابهات قرآن، در ۱۵ «باب» : ۱- در بیان کلمات یکان در تمام قرآن ، ۲- در متشابهاتی که دو دو اند در قرآن ، ۳- متشابهاتی که سه سه اند در قرآن . . . تا باب ، ۱۳- متشابهاتی که سیزدگان اند در قرآن ، ۱٤- در بیان کلماتی که در قرآن نیامده اند . مانند : والله غنی حمید بالبصیر من عندالله العزیز العلیم ، ۱۵- در بیان کلماتی که آغاز و انجام آن یک جنس باشد .

آغاز : حمدله. صلات . اما بعد ، میگوید مفتقر الی الله الکریم ، فقیر اله داد بن عبدالحکیم، که چون چند کلمات متشابهات از قلزوم قرآن .

**1056-** شیخوپوره ، شرقپور ، کتابخانه میان جمیل احمد مجددی : نسخ ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نموله ، ۳۰ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

**1057-** اسلام آباد ، گنج بخش ۱۲٤٦ : نستعلیق پخته سدهٔ ۱۳هـ . (ص ۱۵۵ - ۱۷۵) . آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۲٤) .

## 240- شرح الف نامه

از مراد علی ، که «فواید وافیه» در شرح «کافیه» را در ۱۲۰٤هـ/۱۲۳۸م . ساخته است . و گویا از هموست «تراثیه» در فقه .

شرح فارسی منظومه ای ست به عربی با سر آغاز : لک الحمد یا ربی و حرزی و مائلی ـ الیک عقیب الموت فی القبر موئلی . دربارهٔ شمارهٔ حروف قرآن و کتب منزله .

آغاز : لک الحمد یا ربی . . . نعت حمد بالفتح ستودن و ستایش ، رب بالفتح و تشدید خداوند و پروردگار ، حرز بکسر حویش و اداشتن ، و در این جا مصدر به معنی فاعل است یعنی نگاه دارنده (پس از چهار بیت) سالکان مولانا بتعداد حرف ـ بلوح و قرآن و باقی المنزل . یعنی سوال خواستم از تو ، ای . . .

1058- راولپندی ، گولره شریف ، دربار شادروان پیر مهر علی شاه : نستعلیق نگارنده ، مراد علی ، ٥ ع ١/١٢٨٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ١٦ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1059- راولپندی ، همانجا : همان نستعلیق نگارنده ، ١٢٨٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ٣٦ ص ، ١٤ (پرفسور ملک محمد اقبال) .

## ● 241- شمع قرات

در تجوید و اختلاف میان قاریان هفتگانه ، بیان رموز و وقفها و مخارج حروف ، شمارهٔ آیتها رکوعها ، سوره ها ، آیتهای قرآنی . و تقسیمات آن بر مبنای سوره هاست ، از فاتحه تا ناس . به فارسی روان ویژه شمع قاره نام کتاب در پایان چنین آمده است .

آغاز : الحمدلله الذی جعل الضرورات فی حلقه دلیلا علی کل غمائه . . . اما بعد از حمد و صلاة طیبات و پس از شکر و درود و تحیات زاکیات بر . . .

1060- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٣هـ . آغاز برابر نمونه ، ٤٠١ ص (پرفسور اختر راهی) .

## ● 242- ضیاء العیون

از ابوالمفاخر نظام الدین محمد هادی صفوی ، مخاطب به میرزا مهدیخان صفوی (ن . ک . اثنا عشریه ، عقائد ، از همو) ، وی در ١١٢٥هـ/١٧١٣م زنده بوده که تصحیحاتی بر «مفاتیح» فیض نوشته است (ن . ک . ذریعه ٢٠ : ٢٨٦ «مرآت المستهلین») و نیز در ١١٣١هـ/٨-١٧١٩م . که مهر وی در زیر «وقفنامه» کندهٔ ١١٣١هـ هست (ن . ک . اثنا عشریه : عقائد ، از همو ، در همین فهرست) و آخرین تاریخ از زندگیش ١١٤٢هـ/١٧٣٠م . است که ماده تاریخ نگارش «مجموعه میرزا مهدیخان» (نسخه ها ٦ : ٤٦٩٥) می باشد .

در حیدر آباد دکن ، به سال ١١١٤هـ/١٧٠٣م ، در یک «مقدمه» و دو «منظر» نگاشته است : منظر ١- در تکسیر بعضی آیات قرآنی ، ٢- در نقش مهر نبوت ، که در تمام ایام هفته باید دید .

آغاز : بعد از حمد بیحد و صلاة بیعد ، چنین گوید احقر . . . این (؟) میر مهدیخان ، ابوالمفاخر نظام الدین محمد هادی حسینی صفوی ، ملقب به شاه میرزا و مخاطب به موسی رضا خان (؟ !) .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۶۷ که نگارنده را میرزا مهدیخان صفوی یاد کرده است ـ اته ، ذیل : ۲۲۷۲ که نظام الدین محمد هادی متصف به میرزا مهدیخان صفوی گفته است ـ ذریعه ۲۰ : ۲۸۶ «مرآت المستهلین» سید هادی بن سید ابوالمفاخر محمد مهدی حسنی علوی ، ملقب به شاه میرزا آورده ، و همینگونه در نسخه ها ۲ : ۱۶۸۲ و نشریه ۳ : ۶۶۲ آمده است ـ نسخه ها ۶ : ٤٦٩٥ «مجموعه میرزا مهدیخان» ـ ایوانف : ۹۱۱ ، ۱۰۹۶ «ضیاء العیون») .

**1061- راولپندی** ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ. آغاز برابر نمونه . نام نگارنده در دیباجه ابن میر مهدیخان ابوالمفاخر نظام الدین محمد هادی حسینی صفویی ، ملقب به شاه میرزا و مخاطب به موسی رضا خان (!) آمده ، ۶۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **243- عقد الفراید فی شرح عقیلة اتراب القصاید** : عقیله ، شرح

متن «عقیلة اتراب القصاید فی اسنی المقاصد» ، از شاطبی سراینده «حرزالامانی» (ن . ک . ایضاح المعانی : ۱۱۱ در همین فهرست) . قصیده ای ست رای به عربی برای مبتدیان مشهور به «عقیله» ، در رسم الخط قرآن . با این سر آغاز : الحمدلله موصولاً کما امرا ـ مبارکا ، طیباً ، یستنزل الدر را . برای آگاهی بیشتر از آن و شرحهایش ن . ک . کشف الظنون ۲ : ۱۱۵۹ .

درجمه و شرح از **حسین بن عثمان** (که یاد او در «ایضاح المعانی : ۱۱۱» گذشت) . به خواهش یاران . نام وی و کتاب در دیباجه آمده است . و گفتهٔ او که : اکنون عمر به پایان رسیده است . نشان می دهد که در اواخر زندگیش نگاشته است .

پیش از شرح مقدمه ای آورده است ، در سه فصل : ۱- تحریض به کتابت و فواید آن ، ۲- واضع کتابت عربیه که بوده ؟ (ابن مقله ، علی بن هلال ، یا قوت) ، ۳- اصطلاحی چند که در قصیده بکار رفته است . سپس با آوردن یک و یا چند بیت به شرح آن ، با نشانیهایی : ح.ه.ع.می پردازد .

**آغاز** : هر شکر که قنادیان زبان در قناد خانهٔ دهان ، و سجاده نشینان صوامع افلاک و سکان خطه خاک . . . و بعد ، چنین گوید . . .

**1062- اسلام آباد** ، گنج بخش ٥٣٦٦ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ. آغاز برابر ، در فهرست نادرست در بخش «تجوید» جایگرفته ، ٤١٨ ص (گنج ۱ : ۹۳) .

**1063- جهلم** ، لله ، کتابخانه مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق ، محمد یار ، ۱۲۷۱ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۰۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **244- جزیله** ، شرح عقیله

متن همان «عقیله» ی شاطبی . شرح از ناشناس . باسر بندهای باب ، بی شماره : باب الاثبات و الحذف ، باب الحذف فی الکلمات ، باب من الزیادات ، باب حذف الیاء ، باب حذف الواو و زیادتها . . .

«عقد الفراید» پیشگفته نیست .

**آغاز** : الحمدلله موصولاً کما امرا ـ مبارکا طیبا یستنزل الدررا ـ جمیع ثنا و ستایش از هر که باشد و هر چه را ، مر خدایی راست که او مستحق است نه غیر او .

1064- لاهور . عمومی پنجاب ۱۴۲ ، ۲۹۷ شا : نستعلیق ، حافظ غلام احمد قاری ، ۱۷ رجب ۱۱۹۸ هـ آغاز برابر ، در فهرست به نام «جزیله ، شرح عقیله» آمده ، ۷۴ گ ، ۱۵ س (عباسی ۱ : ۵۹) .

1065- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۶۸۶ : ثلث و نستعلیق ، سید رسول ، ساکن رامیه ؟ ، پنجشنبه سرطان ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ ، آغاز برابر ، نام «جریله» در نسخه نیامده ، ۱۲۵ ص . در فهرست تا درست در بخش تجوید جای داده شده (گنج ۱ : ۸۶) .

● 245- فالنامهٔ قرآنی

از حافظ سید نورالله نوشاهی (۱۱۴۷ - ۱۲۲۹ هـ/۱۷۳۴ - ۱۸۱۴ م.) بن حافظ سید محمد حیات نوشاهی . گرد آوری سید شریف احمد شرافت نوشاهی ، در ۳ رمضان ۱۳۶۰ .

و از هموست ، در این فهرست : حقایق نوریه در علوم گونه گون ، انشای نورالله در نامه نگاری ، مکتوبات نورالله در تصوف .

(ن . ک . تذکره نوشه ۱۶۵ - تذکره قادریه : ۱۹۲ - شریف التواریخ ۱ : ۱۱۹۱ (فهرست راهنما) .

1066- گجرات ساهنپال ، کتابخانه نوشاهیه : نستعلیق خوش ، گرد آورنده ، ۲۳ شعبان ۱۳۸۷ هـ . آغاز : هر که خواهد که فال مصحف بیند ، باید که شرایط بجای آرد . یکی وضو با احتیاط کند ، بعد ، ۸ ص (سید عارف نوشاهی) .

● 246- فالنامهٔ قرآنی ، منظوم : فالنامهٔ حروف

از ناشناس . بدینگونه : پس از گشودن قرآن هفت برگ زده ، حرف هشتم از سطر هفتم را پایه قرار دهید . آنگاه برای ۲۸ (۳۰) حرف هر یک چند تاویل در چند بیت ، در یک قافیه بیان کرده است : سطر اول تا به هشتم بر شمار - یک نماید سطر هفتم خیر و شر . . . چون الف آمد به فال اندر کتاب - ابتدای کار شد خیر و صواب . . . چو سین آمد سعادت یار گردد - غنوده بخت نو بیدار گردد . (همان . نسخه ها ۴ : ۳۰۱۱) .

آغاز : هر که از قرآن گشاید فال خویش - بی شک او واقف شود از حال خویش - مصحفی از اول و آخر درست - بایدش کردن طهارت از نخست .

1067- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۱ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ هـ . تنها منظوم است و توضیح های نثری را ندارد ، از نسخهٔ زیر از نظر تعداد بیتها نیز کمتر است ، گزیده آن را ماند . آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۱۲۵) .

1068- اسلام آباد ، همانجا ۶۳۰۸ : نستعلیق پخته ، آغاز سدهٔ ۱۱ هـ . با دیباچهٔ نثری . آغاز : فالنامه سی حرفی که در قرآن است . چون خواهی که فال مصحف بگشایی . . . ، برای هر حرف چهار بیت ، و در فاصله هر حرف بندی سه به نثر ، که معمولا با : بدان ای خداوند فال آغاز می شود (ص ۳ - ۴۶) نسخه ۳۰ حرفی ست پ و چ را نیز دارد . (گنج ۱ : ۱۲۵) .

## ● 247- فالنامهٔ قرآنی

چند رسالهٔ ناشناخته ، یکی نیستند .

1069- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۱۹۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز : دیگر خواهی که . . . طهارت کن . . . (ص ٦٠ - ٦٦) (گنج ۱ : ۱۲۵) .

1070- **لاهور** ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز در دیباچه افتاده : ان الله یبشرک یحیی ، ۳۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1071- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۹۰۷٤ : نستعلیق خوانا ، ۲۰ شعبان عالمگیری (۱۱۰۵ھ؟) در یک ستون آیتها ست و در برابر آنها تاویلها (ص ۱ - ۳۸) .

1072- **اسلام آباد** ، همانجا ۱۱۳ : نستعلیق خوش ، دوست محمد ، ۱۱۳۵ھ . (ص ۷۵ - ۹۲) . آغاز : چون خواهی که فال مصحف بگشائی . . . ، «سی حرفی» است به شیوه نسخه ٦۳۵۸ ولی بندهای منظوم را ندارد .

1073- **اسلام آباد** : همانجا ٤۰۷۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۱۸ - ۲۸) آغاز : چون خواهی که فال مصحف بگشایی ، باید اول دو رکعت نماز .

1074- **اسلام آباد** ، همانجا ۷۹۳۵ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز و انجام افتاده ، عبارتهای قرآنی ست و در ستون برابر آن تاویلها ، ۱۸ ص (گنج ۱ : ۱۲٦) .

1075- **راولپندی** ، عید گاه ، کتابخانه حبیبیه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : اگر خواهد فال کلام الله گشاید ، باید اول وضو سازد ، و مصحف را بر زانو راست نهد ، و سه نوبت سوره فاتحه . . . ، ٤ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1076- **بهاولپور** ، جامعه اسلامیه ۱۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . آغاز : حمدله . صلاه . اما بعد ، بدانکه این فال قرآن است ، اگر کسی فال مصحف گشاید ، و هر چه در اول مصحف آید احوال او را معلوم کند ، ۱٤ ص، س ۱ مجموعه (پرفسور الله دتا چودری).

1077- **لاهور** ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسیٰ چیتی امرتسری : نستعلیق خوش محمد اعظم ، ساکن وزیر آباد (پاکستان) ، ۱۸ محرم ۱۲۰۸ھ . (٤٥۹ - ٤٦۱) . به ترتیب الفبایی . آغاز : بسمله . اگر کسی خواهد که فال از مصحف گیرد باید که اول وضو سازد و بعد یک مرتبه سوره فاتحه بخواند . (سید عارف نوشاهی) .

1078- **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۳۵٦٦/٥٤۲/٥ : نوشته ۷ رجب ۱۲۱۰ھ . (۱۷۹٦م). آغاز : حمدله . صلاه . منقول است از ابن طاوس الحسینی ، در تفاول بکلام ملک علام که گفت . . . (بشیر حسین ۳ : ٤۷۳) .

1079- **گوجرانواله** ، رسول نگر ، پیر محمد مقبول نوشاهی : نستعلیق خوش ، فضل عالم نوشاهی، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : حمدله . بدانکه این کتاب را در سهمات نوشته اند که حضرت سید المرسلین این فال را بغایت دوست داشتی . . . ، ۱۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

1080- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۳۱۳۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : روایت می کند ابوهریره (رض) ، ۱۲ ص ، (گنج ۱ : ۱۲٦) .

1081- لاهور ، دکتر محمد باقر : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، ش ٤ مجموعه ، آغاز : حمدله . صلاه . اما بعد ، بدانکه چون کسی را مهمی پیش آید و خواهد که فال مصحف را نه بیند باید که طهارت داشته باشد ، ٤ گ ، ۱۹ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۵۸۱).

1082- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤/۱۰٦۱/٤۱۱۳ : نوشتهٔ ولی محمد بن حکیم علیم الله ، در لاهور ، تاریخ یاد نشده . آغاز : اگر خواهد شخصی که فال مصحف بگشاید. اول طهارت سازد و جامه پاک پوشد و روی قبله آرد (بشیر حسین ۳ : ٤۷٤) .

● 248- فتح الخبیر فیمالابدمن حفظه فی علم التفسیر

از شاه ولی الله دهلوی (که یاد او در «فتح الرحمان : ۱٦» گذشت) . و این رساله تنها باب پنجم «الفوز الکبیر: ۱٦۱» اوست (ن . ک . همین بخش) .

(ن . ک . برگل ۱ : ۲۰۷ س ۹۵ F ، ٦٦ R - استوری ۱ ، ش ۳۵) .

1083- کراچی ، موزهٔ ملی ۰ . ٤۵ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، عبدالحکیم ، ۱۵ ع ۱/ ۱۲۳٦ه. آغاز افتاده : علاحده وصف کند، بحسب عادت آن اقلیم، ۹۸ ص (نوشاهی : ۲۳).

● 249- فتح المثانی

از عثمان السمانی . (فرهنگنامه ها : ۲۷٤) که نام وی در نسخهٔ موزه عثمان الثمانی خوانده شده است .

فرهنگ واژه های قرآنی ست ، به ترتیب الفبائی . که کتاب دیگری را دست برده این را ساخته است. در دیباچه می گوید: بعضی از اکابر . . . رساله در ترجمهٔ مفردات قرآن به حذف تکرار سور نوشته بودند . چون آن بر ترتیب ادهان ز که را در استنباط مرام مشست نمودی . . . فقیر . . . عثمان السمانی ملهم شده که آن مفردات را به ترتیب حروف تهجی مرتب سازد . . . و بعد الاتمام «فتح المثانی» نام نهاد . . . و چون نسخهٔ اصل به غایت سقیم بود . . . انصاف فرماید که این رساله ای سرخود است ، نه مبنی قرآن .

آغاز : حمد و ثنا سزاوار خالقی ست که بر صفحهٔ پاک خداوند ، علم «خلق الانسان علمه البیان» بر افراخته .

(ن. ک. منزوی ، فرهنگنامه ها : ۲۷٤ «فتح المثانی» - نسخه ها ۱ : ۲۰۰۱ «فتح المثانی»- ذریعه ۱٦ : ۱۰۸ «فتح المثانی») .

1084- کراچی، موزه ملی ۱۹۵۷/٤٤ .N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، بنام «فتح المثانی» و نگارنده «عثمان الثمانی» یاد شده است ، ۱۰٤ گ (نوشاهی : ۲۳) .

● فضایل آیتها و سور ها : خواص . . .

● 250- فواید القرآن

از میر ابراهیم حسینی ، گویا از فضلای سدهٔ دوازدهم . در ترتیب نزول آیتها و سوره ها ، و شمارش حروف و از اینگونه آگاهیها دربارهٔ قرآن .

آغاز : بعد از حمد خدای و درود بر مصطفی(ص) که بتشریف وما ارسلناک الارحمة . . .
و بعد چنین گوید فقیر . . . میر ابراهیم الحسینی که مستور نیست . . .

1085- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۸۳ (۲) : نستعلیق خوش ، میر ابراهیم خواجه ۱۸ جلوس محمد شاهی ، ۱۱۴۸ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه ، ۴۸ ص (سید سعید الله) .

1086- پیشاور ، ریکارد آفس ۳۳۵ : نستعلیق ، غلام جیلانی پیشاوری ، ۱۲۷۴ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۳۳۵ ص (سید حسن مجتبی رضوی) .

1087- لاهور ، عمومی پنجاب ۱ ، ۲۹۷ میر : نستعلیق ، محمد عبدالمجید ساکن در سنه ضلع میرٹھ ، ۹ ع ۲/۱۲۸۱ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۳۰ گ ، ۱۱ س (عباسی ۱ : ۴۹) .

## 251- فواید القرآن

ناشناخته .

1088- پیشاور، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۹۷۴ : نستعلیق خوب ، تاریخ یاد نشده ، در فهرست به نام «فواید القرآن» آمده . آغاز افتاده : در خلاصه الحقائق آمده است خدایتعالی وحی کرد در بعضی کتاب خویش ای فرزند آدم فخر و مباهات می کنی و نیکویی پنداری مکتوب برادر نزدیک اصحاب خویش ، ۶۶۶ ص و انجام نیز افتاده . (محمد اسرائیل کان الله له) .

## 252- الفوز الكبير فی اصول التفسير

از شاه ولی الله ، محدث دهلوی (که یاد او در «فتح الرحمان : ۶۱» گذشت) . در دیباچه از «فتح الرحمان» پیشگفته ، که در ۱۱۵۱ﻫ/۱۷۳۹م . نگاشته بود نام می برد . و اینکه «خواست بعضی نکات نافعه که در تدبر کلام الله یاران را بکار آید ، در رسالهٔ مختصری مضبوط نماید ، امید که با فهم این قواعد راهی در فهم معانی کتاب الله گشاده گردد» . و آنرا به «فوز الكبير فی اصول التفسير» نامید .

در پنج «باب» : ۱- در بیان علوم پنجگانه که قرآن عظیم به طریق تنصیص بر آنها دلالت فرموده ، و گویا نزول قرآن برای آن بوده است ، ۲- در بیان وجوه خفاء نظم قرآن به نسبت اذهان اهل زمانه و علاج آن وجوه ، ۳- لطایف نظم قرآن و شرح اسلوب بدیع آن ، ۴- در بیان فنون تفسیر و حل اختلاف واقع در تفسیر صحابه و تابعین ، ۵- این باب به عربی است ، و عنوان ویژهٔ «فتح الخبیر بمالا بدمن حفظه فی علم التفسير» دارد . و این باب جداگانه چاپ شده است . برای چاپهای کتاب و نیز این باب ن . ک . برگل .

آغاز : نعم الهی دربارهٔ این بنده بیشمار است ، و اجل آنها توفیق فهم قرآن عظیم . . . اما بعد ، میگوید فقیر ولی الله بن عبدالرحیم .

(ن . ک . برگل ۱ : ۲۰۷ ، ش ۹۵ F ، ۶۶ R که در بخش تفسیر آورده شده است - آصفیه ۱ : ۵۶۶ - مشار ، عربی : ۶۵۵ «فتح الخبير فی التفسير» که باب پنجم این کتاب است - فتح الخبیر ۱۶۰ : در همین فهرست) .

1089- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ب ۱ - ۱۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۷۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

1090- کراچی ، همانجا : همراه «فتح العزیز» نوشته ۱۲۳۹ هـ . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۸۶) .

1091- راولپندی ، گولره شریف درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، الله یار ، ۱۲۸۴ هـ . آغاز برابر نمونه ، ٦٤ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1092- پیشاور ، کالج اسلامیه ٤٣ الف : تاریخ یاد نشده ، ۲۰۰ ص (میر سجاد حسین) .

● 253- القسطاس المستقیم و مفتاح لغات القرآن الکریم

از محمد علی بن شاهقلی رازی ، بنام نواب ابراهیم خان (دیباچه) ، در هندوستان ، به سال ۱۰۸۲هـ/۱۰ - ۱٦٧٢م . به ترتیب حرف انجام در ۲۸ باب ، و هر باب به ترتیب حرف آغاز در ۲۸ فصل ، هفده هزار واژهٔ قرآنی را گرد آورده است . نظر مفسران دربارهٔ معناها و نیز قرائت اهل بیت (ع) و قرائت هفتگانه را آورده است .

آغاز : فصیح ترین لغتی که زبان دانان کشور معنا ، خطبهٔ کتاب دانش سازند .

(ن . ک . ذریعه ۱۷ : ۸۰ که بنام «القسطاس المستقیم فی لغات القرآن الکریم» آمده - فرهنگنامه های عربی به فارسی ، منزوی : ۲۲۵ - نسخه ها ۳ : ۲۰۱٤) .

1093- کراچی ، موزه ملی ۱۱۷٦ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز افتاده : بر اوراق کتب و دفاتر گشته به هیچگونه معرتی ، ۳۲۸ ص (موزه ۲ : ٥٤ - نوشاهی : ۲۳).

● 254- قواعد رسم الخط : رسم الخط قرآن

از زین الدین طاهر حافظ اصفهانی (ن . ک . منهل العطشان ، در همین بخش ، شاید همان باشد) .

در رسم الخط قرآن و نشان دادن اعراب در آنها .

آغاز : حمدله . صلات و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین .

1094- لاهور ، دیال سنگه (٥٨٣) ۱ع ٤ - ف : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۳۲ گ (دیال سنگه ۳ : ۲۷۷) .

● 255- کشف الآیات

از ناشناس . که شاید نام او در مستی از دیباچه بوده ، که در نسخهٔ ما افتاده است . به ترتیب حروف آغاز واژه ها در ۲۸ باب و هر باب در ۲۸ فصل . هر باب برای یک حرف از الف تا یاء . فصلها برای حرف دوم واژه هاست . در دیباچه میگوید برای یافتن هر واژه کلمه ملفوظ را به حساب آورید نه نوشتهٔ آن را .

1095- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٢١ : ثلث پخته ، سدهٔ ۱۰ - ۱۱ هـ . آغاز در دیباچه افتاده: به این دستور که به حساب حروف تهجی این کتاب مشتمل بر بیست و هشت باب گردانید و هر بابی را مشتمل بر بیست و هشت فصل ... ، نجوم الفرقان نیست . ۳۰۰ ص (گنج ۱: ۱۲۷).

● **256- کنز اللطایف فیما یحتاج الیه فی تصحیح المصاحف : خلاصه الوقوف**

از **حسین بن عثمان** (نگارنده «ایضاح المعانی : ۱۱۱» و «عقد الفرايد : ۱۵۷»). در دیباجه میگوید : اکنون قوایم ضعیف شده ، و نزدیک به آن است که سلطان روح از شهرستان تن دور شود، به خواهش یاران، در وقوف سجاوندی و شمار آیتها و احزاب و اخماس و اعشار و انصاف و احزاب انصاف اجزا و اتساع و اثمان و اسداس و . . . و رکوعات و اختلاف قراء نگاشتم و «کنز اللطایف فیما یحتاج الیه فی تصحیح المصاحف» نامیدم . پس از انجام وعده های خود ، و تقسیم قرآن به اجزاء یاد شده ، و به «اجزای ۲۷ گانه» که در ۲۷ روز خوانده شود ، و «اجزای هژده بیست» (۳۶۰) برای آنکه در ۳۶۰ روز آموخته شود (ص ۱-۲۷) می گوید: این فقیر حیران حسن بن عثمان این فواید را ختم کرده شروع در بیان وقوف که مقصود کتاب است می کنم . و از «فاتحه» تا «ناس» می رسد (ص ۲۷ - ۶۶) . در اینجا آمده است تمام شد دیباجهٔ «خلاصة الوقوف» .

از بررسی دو نسخهٔ زیر به این نتیجه می رسم که کتاب (یا نسخه های در دست ما) در دو بخش است : یکم به نام «کنز اللطایف فیما . . .» است که کلیات پیشگفته است دربارهٔ قرآن ، و بخش دوم نام «خلاصه الوقوف» (ص ۶۶ - ۲۶۷) است که از «فاتحه» آغاز و به «ناس» می انجامد .

آغاز : . . . سپاس بیقیاس از انفاس با استیناس هر خدا شناس نثار .

(ن . ک . ذریعه ۱۸ : ۱۶۳ «کنز اللطایف . . .» که نسخه ای از آن نشان داده که ابو تراب بن عبدالغفور هرندی ناسی ، نام خود را در پایان آن بگونه نگارنده افزوده بوده است) .

**1096-** اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۶ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز و کمی درمیانه و انجام در سوره «ناس» افتاده . «کنز اللطایف . . .» (ص ۱ - ۹۶) ، «خلاصة الوقوف» (ص ۹۷ - ۲۶۶) ، نام نگارنده در ص ۹۷ آمده . در فهرست ناشناخته مانده ، ۲۶۶ ص (گنج ۱ : ۱۲۷) .

**1097-** اسلام آباد ، گنج بخش ۱۹۸۰ : نستعلیق پخته ، برای عظیم شاه ، ۱۲۷۹ه . از روی نسخه ای نوشته شده که آغاز آن در دیباجه افتاده بوده است «کنز اللطایف . . .» (ص ۱ - ۶۶) ، «خلاصة الوقوف» (ص ۶۶ - ۲۶۷) . نام نگارنده در ص ۲۷ آمده ، ۲۶۷ ص . (گنج ۱ : ۱۲۸) .

● **257- متشابهات : رسم الخط قرآن**

از ناشناس ، که در دیباجه از خلیفگان چهارگانه ستایش کرده است ، به سال ۱۰۷۷ه . ۱۶۶۷م): سال و تاریخش اگر پرسی زمن ـ زو عین و غین را یاد کن (زع غ = ۱۰۷۷) . (ن.ک. گنج بخش ۱ : ۱۲۸ ، که در آنجا به احتمال از «قاریا» دانسته شده ، که آن احتمال درست نیست) .

کشف الآیات و رسم الخط و واژه های متشابه را بیان می کند : متصل دارد به یک کلمه دو غین ـ هست در فرقان یکی ای نور عین ـ هست در عمران ولی آخر کلام . . . من تحتهم الانهار را سه جا بخوان ـ سورة الاعراف و یونس کهف دان . . . بدینگونه واژه های قرآنی را به نظم و نشانه ها (رسم الخط) را به شنگرف نشان می دهد .

آغاز: شکر لله مر خدای ذوالمن ـ کومرا بخشید عقل و هوش و تن ـ حمد گویم مر خدای ذوالجلال ـ کافریده خلق با قدرت کمال.

**1098-** **اسلام آباد**، گنج بخش ۶۲۲۰: نستعلیق، با تاریخ ۱۱۹۳ھ. در مجموعه (ص ۱٤۰ - ۱۵۲)، آغاز برابر، انجام افتاده (گنج ۱ : ۱۲۸).

**1099-** **کراچی**، موزه ملی ۹۸ - ۱۹۷۱ .N.M: نسخ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۸ ص. بنام «رسم القرآن» آمده (نوشاهی ۱ : ۲۲).

## 258- مستبصر القراء

از ناشناس، که نام خود را نیاورده و میگوید آنچه از استاد بزرگ خود شنیده ام، در اینجا آورم، و آن را «مستبصر القراء» نامیدم.

رموزات قرآنی ست.

آغاز: حمدله. صلات. بدانکه این رساله ای ست در علم قرات مسمی به مستبصر القراء، از زبان استاد خود.

**1100-** **اسلام آباد**، گنج بخش ۷۱۹۵: سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ. دو رساله است: (ص ۱٤۲ - ۱۵٤) و (ص ۱۵٦ - ۱٦۲) هر دو در رموزات و دومین باسر آغاز بالا و به نام «مستبصر القراء» (گنج ۱ : ۱۲۹).

## 259- المقدمه فی قوانین الترجمه

از شاه ولی الله دهلوی (که یاد او در «فتح الرحمان : ٦۱» گذشت).

مقدمه ای ست، بر «فتح الرحمان» پیشگفته، در اصول و روش ترجمه، باسر بندهای «فصل». و خود گوید: این قوانین ترجمه در موقع تسوید ترجمهٔ قرآن به ضبط آن جاری شد.

آغاز: الحمدلله و اهب العطیات ملهم الحکم و الخفیات و الصلاه والسلام... اما بعد، فیقول الفقیر... ولی الله بن عبدالرحیم، این رساله ای ست در قواعد ترجمه مسماه به.

**1101-** **لاهور**، شمس محل، حنیف بهوجیان، مکتبه السلمیه ۳: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، ۵ برگ (پرفسور اختر راهی).

**1102-** **راولپندی**، گولره شریف، دگاره شاد وران پیر مهر علی شاه: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۱۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

## 260- منهل العطشان فی رسم احرف القرآن

از طاهر حافظ اصفهانی، ابو الحسن طاهر بن عرب بن ابراهیم، از قاریان شیعی نیمهٔ دوم سدهٔ نهم ھ. شاگرد محمد جزری (م ۸۳۳ھ/۱٤۲۹م)، زنده در ۸۵۷ھ/۱٤۵۳م. نگارندهٔ چند رساله در تجوید.

در دیباچه نام خود و کتاب را آورده، گوید: چون برای سهم فیروزی از اصفهان به شهر هرات آمده، و به پا بوسی سلطان اعظم شاهرخ بهادر (۷۷۹ - ۸۵۰ھ) رسیده، قرآن ها را مغلوط دیده، از این روی این کتاب را در ۸٤۷ھ/۳ - ۱٤٤٤م. نگاشته تقدیم مجلس سلطان کردم.

باسر بندهای «فصل» : فصل در جمع کردن قرآن بروزگار عثمان (رض) ، فصل در ذکر آنچه در مصاحف متفقند ، فصل در آنچه در مصاحف مختلفند ، فصل در جمع مصاحف .

آغاز : حمد و سپاس بیحد و قیاس پادشاهی را که از جنس مخلوقات نوع انسان . . . بعد ، چنین گوید طاهر حافظ اصفهانی .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۳۶۸ «تجوید القرآن» و ۸ : ۶۸ «الدر الفرید» که در آنجا زندگینامه نسبتاً کاملی از وی آمده و ۲۳ : ۲۰۱ «منهل العطشان . . .» - نسخه ها ۱ : ۱۲۶ (راهنما) که در آنجا چند رسالهٔ او نشان داده شده - برگل ۱ : ۳۰۹ ، ش ۱۹۰ F ، ۱٤۱ R - استوری ۶۳) .

1103- پیشاور ، مشرقه دارالعلوم الاسلامیه ۱۰۹۵ : نوشته عطاء الله بن حافظ عبدالحکیم، ۱۱۱۶ هـ . از روی خط نگارنده ، (مولوی عبدالرحیم ۱ : ۲۰٤) .

1104- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ، آغاز برابر نمونه ، ۷۲ ص .

1105- اسلام آباد ، همانجا ۳۷۶۲ : نستعلیق ریز پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ۲ - ۵۶) ، آغاز برابر نمونه ، (گنج ۱ : ۱۲۹) .

## ● 261- ناسخ و منسوخ

از ناشناس . به ترتیب سوره ها ، فاتحه ، بقره ، آل عمران . نخست کیفیت آن سوره را گفته ، سپس با سربند ه‌ای «اول ، دوم . . .» ناسخ و منسوخهای آن را گزارش کرده است .

1106- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱۰۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز : باب اول در ناسخ و منسوخ کتاب حمید بر ترتیب سوره های مصحف محمد . سوره فاتحه . این سوره دو بار فرود آمده، باری در مکهٔ مکرمه و باری در مدینه . . ، در آل عمران تا تمام می ماند ، ۳۵ ص (گنج ۱ : ۱۳۰) .

## ● 262- نجات القاری

از ملا محمد عصمت الله بن محمود بن نعمت الله ، العارفی الریوکروی البخاری (م ۱۰۰۰هـ/۱۵۹۲م .) . غزل خوب می سرود ، در حکمت و ریاضی استاد بود ، بروزگار عبدالله خان از یک برهمهٔ دانشمندان برتری داشت . (نفیسی) .

در دو «باب» و هر باب در شش «فصل»، و خاتمه ای : باب یکم در احادیث و مسایل متعلق به قرائت ، در یک «تمهید» و شش فصل : تمهید ، مراد از ارباب علم کیانند ؟ . فصل ۱- حدیثها در فضیلت قرآن (چهل حدیث) ، ۲- مسایل دربارهٔ نزول قرآن ، ۳- تعلیم و آداب آن ، ٤- قرائت قرآن در نماز، ۵- مواقع سجده و شرایط آن، ۶- در اموری که نسبت به قرآن بی ادبی ست. باب دوم ، در مسایل ذله قاری ، شش فصل ۱ : احکام خطا در اعراب قرآن ، ۲- خطا در تشدید و قصر ، ۳- خطا در تبدیل حروف به یکدیگر ، خطا در تقدیم حرف بر حرفی و کلمه بر کلمه ای ، ۵- خطا در ذکر آیتی در جای آیتی دیگر ، ۶- خطا در نادیده گرفتن حرف و یا کلمه ای . خاتمه در مسایل متفرقه . `

آغاز : حمد بیحد و ثنای بی منتها ، حمدی را که به علو مرتبهٔ علما در کلام مجید : هل یستوی الذین . . . اما بعد ، میگوید بنده . . .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۷ که فهرست نگاشته های او از آن میان «نجات القاری» را یاد کرده است - برگل ۱:۳۳۶ ، ش ۲۲۱ F ، ۱۶۶ R «نجات القاری» که آن در قرائت وکتاب دیگری ست).

**1107-** اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰ ه . آغاز برابر، نسخه زرین ، شاید بروزگارش ، ۱٦٤ ص (گنج ۱ : ۱۰۸) .

## 263- نجوم الفرقان فی کشف عن آیات القرآن

از **مصطفی خان** بن محمد سعید **الفان** ، از قوم **کاسی** (منسوب به کوه کیسه معروف به کوه سلمان در کویته ـ بلوچستان ، پاکستان) . در ۳٤ شاهی اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸ ه .) به سال ۱۱۰۳ ه./۱٦۹۲م. و «علامات نجوم الفرقان» ۱۱۰۳ ه. ماده تاریخ نگارش آن است . (ن.ک. امارات الکلم : ۱٤٤) .

کشف الآیات وکلمات قرآنی ست به ترتیب حرف آغاز هر واژه و هر حرف در یک «باب» بکوشش گوستاو فلوگل در لایپزیک ۱۲٤۲ ه./۱۸٤۲م. و سپس اور نبورک و تهران و هند چاپ شده است . در ذریعه ۲٤ : ۸۲ آمده است که نسخه ای از آن ، از هند به دست میر محمد علی مرعشی شهرستانی (م ۱۲۸۷ ه./۱۸۷۰م .) رسیده و وی در آن دست برده کاملتر ساخته است .

آغاز : حمد و سپاس متعالی از دتماس قیاس سزاوار جناب احدیت است . . . اما بعد ، کمترین خدام ارباب فضل .

(ن . ک . مشار ، ج ٥ : ٥١٧١ که چهار چاپ آن را نشان داده است ـ و همانجا «نجوم الفرقان فی اطراف القرآن» کار دبیر سیاقی ، چاپ مهران سرایی ۱۳٤٤خ ـ نسخه ها ۱ : ۱۲۰ «نجوم الفرقان» که آنچه آنجا آمده بیشتر بحرف شده و نادرست است ـ انه : ۲۷۱۰) .

**1108-** اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۱۸ : نستعلیق پخته ، ۱۲۹۲ ه . آغاز در دیباچه افتاده ، تاریخ نگارش را دارد ، ۲۸٦ ص . نسخه تازه خریداری شده و در فهرست نیامده است .

**1109-** پیشاور ، کالج اسلامیه ۱۱٤ : نستعلیق پخته ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۲۸۷ ص (سید سعید الله ـ عبدالرحیم ۱ : ۲٤) .

## ● 264- نور سر دی

نخست دربارهٔ لزوم پیروی از رسم الخط مصحف عثمان (رض) گفتگو کرده ، آنگاه به اصل کار پرداخته ، الفاظ متماثل را نشان داده است . تقسیمات آن بر حسب سوره های قرآن است . و در پایان خاتمه ای در شمارش سوره ها ، رکوعها ، آیتها ، کلمه ها و حروف قرآن ، نیز شمارهٔ اعرابها . یعنی شمار فتحه و ضمه وکسره و جزمها و تشدید ها را آورده است . آنگاه ۳ جدول : ۱- اسامی قراء هفتگانه. ۲- بیان سور و آیات و رکعات، ۳- اختلاف روات که ششصد و شصت و چهار مورد است ، آنگاه دایرهٔ شمارهٔ حروف تهجی ، دائرهٔ فواصل آیتها .

آغاز : حمه بیحد مر خالقی را که کتاب کریم و قرآن عظیم برما نازل فرمود ، و نعت پیغمبر مر منعمی را که نور ایمان و عرفان بما عطا فرمود .
(ن . ک . مشار ۵ : ۵۳۳٤ «نور سرمدی از مسکوه محمدی» در تجوید ، مولف ؟ ، چاپ هند ۱۲٦۱ھ .) .

1110- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نستعلیق بخمه ، گل محمد ، ۲٦ رجب ۱۲۸۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۸ ص (پرفسور اختر راهی) .

# نام مؤلفان بخش های علوم قرآنی

## الف

بخش چهارم

# ریاضی

● 265- ارتفاع : رساله در . . .
از ناشناس . بی دیباچه . دریافتن بلندی و دوری چیز ها .
آغاز : طریق معلوم نمودن طول جدار و امثال آن از دور ، و معلوم نمودن بعد مسافت از موضع ناظر تا آن جدار است، به طریقهٔ هندسیه. بگیرد یک نی راست و مستقیم، وسط آن را خالی کند .
1111- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۳۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ – ۱۳ھ. (ص ۱۳۱ - ۱۳۵) ، با شکلهای هندسی (گنج ۱ : ۱۳۷) .
● ارشاد الصواب : خلاصه الحساب ، شرح
● 266- اصول علم حساب
از ناشناس . از کتابهای درسی تازه است . دربارهٔ : اعداد ، جمع ، تفریق ، ضرب ، قسمت ، تحویل ، جمع مرکب ، تفریق مرکب ، ضرب مرکب ، قانون مثلثی علی طریق انعکس ، قانون مثلثی مضاعف .
1112- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق‌ف ۱۳۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . ۹۰ ص (سید (عارف نوشاهی - سرفراز علی ٤۰۲) .
● اعداد وافق : صلاح خانی
● 267- اعظم دستور
از دولت رای بن صحبت رای ، به سال ۱۱۸۱ھ. (۷ - ۱۷٦۸م) : گفت تاریخ هاتف غیبی- شد اتمام در اوان سعید - یازده دو رکن ازین اعداد - تا بیابی مرادگرچه بعید (شد اتمام در اوان سعید= ۱۱۹۲ - ۱۱ : ۱۱۸۱) .
در یازده باب : ۱- اعداد و رقم و هندسه ، نه فصل ، ۲- حساب ماه های قمری و شمسی و نامهای فصلها ، ۳، شناختن شمار ستارگان ، کره ها ، راسها ، لکهن ها و چند رمان ، ٤- حساب ابجد و شمار وزن ، ماشه حساب ،٥- سیاق بیوتات پادشاهی ، ٦- حساب دانه ها ۸- حساب ضرب کوتهری ، ۹- پیمایش کشت ها ، خندق و چاه و منار ، ۱۰- ضوابط . . . تصدیق منصبدار ، ۱۱- تمسکات و قبض الوصول .
آغاز : جهان جهان حمد و سپاس ، ایزد کاینات را که نهال خلقت انسانی را از کارخانهٔ عدم.
(ن . ک . ریو ۳ : ۱۰۵۹ «مرآت دولت عباسی» نگاشتهٔ دولت رای بن لاله عزت رای ، در ۱۲۲٤ھ - هندوان کا حصه : ۲ . . همان «مرآت دولت عباس» و : ۲۲۲ «انشای دولت رای» و : ۲۱۳ «جواهر منظومه» از همو .

1113- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱ - ۱۵۱۰ : شکسته سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه . ۱۸ گ (نوشاهی ۱ : ۲۵) .

● الایدس : تحریر اقلیدس

● 268- انتخاب الحساب

از رستم علی ، یا علی رستم : تویی رستم علی ، حو کم دانس - می نیاید ترا جوپایانس . . . علی رستم حقیر می گوید - خاکپای شاعران همی بود . و در پایان آن آمده : گر تو خواهی که نام این دانی - انتخاب الحساب می خوانی . و از ستایشهایش نسان می دهد که سنی اهل جماعت بود است.

حساب است و اندازه ها ، و نیز ساق ، اندازه ها نشان می دهد که در هند سروده شده است.

آغاز : ابتدا حمد ایزدی گویم - راه توحید را همی جویم - جملگی عالمی ازو پیداست - ذرهٔ عشق او همین پیداست .

1114- گوجرانواله ، شتاب گڑه ، حکیم فدا حسین قلندری : نستعلیق، ۱۲۸۷ھ . آغاز برابر نمونه ، پیرامون ۸۰ بیت ، ۱۹ ص (نعیم اختر مجددی) .

1115- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۲٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، پیرامون ۸۰ بیت (گنج ۱ : ۱۳۸) .

1116- شیخوپوره ، نارنگ سدی ، چندیاله گلسان ، محمد شفیع الراعی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، پیرامون ۱۰۰ بیت ، ۲۱ ص (نعیم اختر مجددی) .

1117- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، شهریار بن قدرت الله قوم رائن ساکن نار موسیل ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ، سراینده رستم علی یاد شده ، ۱٤ ص (محمد نذیر رانجها) .

1118- لاهور ، فقیر سید عباث الدین : نستعلیق ، سر دول سگه ساکن سند ، تاریخ یاد نشده . آغاز : من یکی می شود ز چل آثار - چار پارا شمار یک آثار (نخستین بیت است پس از حمد و نعت - نسخهٔ گنج بخش) ، ٦ گ ، ۱۱س . (پایان نامهٔ دکتر خالده صدیقی : ۲۷۸).

● 269- اوزان و مقادیر : مقداریه : میزان المقادیر

از محمد مؤمن بن علی حسینی شیعی امامی ، استرآبادی ، زنده در ۱۰۳۱ھ/۱۶۲۱م . برای محمد قطبشاه (۹۸۹ - ۱۰۲۰ھ) ، گویا در دکن ، با بهره گیری از کتابهای پزشکی وفقهی ، در اوزان و مقادیر ، در «مقدمه» و «فصل» و «خاتمه» : مقدمه در بیان مجملی از مقصود ، فصل در بیان دوازده مقدار مشهور ، خاتمه در سه فایده : اندازهٔ کر ، فرسخ ، وجب و جزآنها .

در فرهنگ ایران زمین چاپ شده است .

آغاز : بعد از حمد و سپاس افزون از حد و مقدار ، و صلوات بیرون از عدد و شمار ، چنین گوید . . . محمد مؤمن بن علی حسینی .

(ن . ک . ذریعه ۲۳ : ۳۲۵ «میزان المقادیر ، مقداریه» و ۱۰ : ۲۵۷ - نسخه ها ۱ :

۱۳۹ - فرهنگ ایران زمین ۳ ، ۱۰ - اشکوری ۱ : ۴۰۳ «اوزان و مقادیر» که می گوید ; دو «خاتمه» دارد دردو فایده : ۱- بیان پنج وزن !، ۲- میل و فرسخ و برید- پاکستان و هند ۵ : ۳۷۶).

1119- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ۱۱۹۶هـ. در مجموعه ، (ص ۲۱۶ - ۲۵۴) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۳۹) .

1120- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد حسین حکیم. ۲۹ ج ۲/۱۲۴۹هـ . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه بدنبال «صیدیه» ی صدر جهان ، ۳۲ ص ، ۱۳ س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

## 270- اوزان و مقادیر

از ناشناس . که میگوید «رساله وجیزهٔ» عیسیٰ بن محمد یحییٰ را از عربی به فارسی برگردانده و مطالبی از «تحفة المومنین» (نگاشتهٔ ۱۰۷۸هـ/۷ - ۱۶۶۸م .) و «قرابا دین کبیر» سید محمد هادی (آغاز سدهٔ ۱۲هـ .) برآن افزوده است .

اوزان و مقادیر پزشکی و فقهی سب .

آغاز : چون اطبا و اهل لغت و علمای شرع را در اوزان اختلاف بود ، عیسیٰ بن محمد یحییٰ ، رسالهٔ وجیزه به زبان عربی در تحقق آن مجال نوشته ، فقیر آن رساله را به زبان فارسی ترجمه کرده .

1121- کراچی ، موزه ملی ۳۶۶ - N.M. ۱۹۶٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳ گ (نوشاهی ۱ : ۲۵) .

## 271- بدایع الفنون

از میدانی مل بن دهرام داس بن کلیان مل ، از قوم کایتهه . یا مدنی مل بن هرمه نراین ، یا بنوشته ایوانف میدلی مل بن دهرمه داس نراین بن کلیان سال کایهه . از روزگار اورنگ زیب (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸هـ .) ، به سال ۱۰۷٤هـ/۱۶۶٤م . پر پایهٔ لیلاوتی (ن . ک . همین بخش) . در نه «باب» .

۱- حسابهای آسان ، ۲- حسابی که در این دهر آسان و مشکل روی نماید ، ۳- حسابی که آسان است و مشکل می نماید ، ٤- سیاق ، ۵- حسابهای مشکل ، ۶- حساب نقش پر نمودن ، ۷- حساب متفرقات ، ۸- دانستن تیرکش ، ۹- دانستن فن نجوم .

آغاز : جهان جهان نیایش واحدی القهاری را که بیک کن فیکون هیجده هزار عالم را از مکمن بطون به بارگاه ظهور آورد .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱٤۲ - ایوانف : ۱٤۹۷ - اته : ۲۲۵۹ که نام نگارنده را دهرام نراین بن کلیان آورده است - هندوؤن کا حصه : ۸۷ که نام کتاب را نادرست «بدیع (نه بدایع)» آورده است - استوری ۱ : - آصفیه ۱ : ۳۱۲) .

1122- کراچی ، ناظم آباد ، سید مهدی بیدری : نستعلیق خوش ، ۲۹ صفر ۱۱۸۷هـ . آغاز افتاده : مسئله . شخصی پرسید که دو صد تنکه را چقدر . . . ، به نام «بدایع الفنون» ناشناخته ، گویا همین است ، ۹۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

**1123-** سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله صاحب ۰ نستعلیق، احمد علی حسن ، ۱۲ صفر ۱۱۹۰ھ . در بوشکه (؟) ، آغاز برابر نمونه ، ۱۲۰ ص (محمد نذیر رانجها) .

**1124-** خیرپور ، کتابخانه عمومی ۵۱۰ س‌ب‌د : نستعلیق ، سید قادر پادشاه ، ۲۱ رجب ۱۲۹۸ھ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست نام نگارنده سیدهر مل ولد دهرم ترایی آمده است ، ۱۳۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

**1125-** کراچی ، موزه ملی ۱۹۶۱ . ۱۰۷۹ .N.M : نستعلیق ، محمود علی خان ؟ ، شوال ۱۲۴۴ھ . آغاز برابر نمونه (نوشاهی : ۲۶) .

## ● 272- بدیع الحساب

از رجبعلی بن فاضل بیگ ، که از فواید مخزونهٔ خاطر خود و نیز از «منتخب الحساب» ، «لبلاوتی» ، «دستور العمل» جواهر مل ، «نظم نادری» وغیره این کتاب را در ۱۲۵۶ھ/. ۱۸۴۰م . که ماده تاریخی برایش‌به معما نیز گفته ، در دو «مقاله» و هر مقالت در هشت «باب» و هر باب در چهار «فصل» نگاشته است . نخست به نظم است سپس به نثر شرح می دهد.

**مقالهٔ یکم** ، باب یکم - در جمع و تفریق و ضرب و تقسیم ، چهار فصل (۱- جمع و تفریق و تضعیف ، ۲- ضرب ، ۳- قسمت ، ۴- جذر) ، ۲- در بیان میزان جمع و تفریق و ضرب و قسمت اربعهٔ متناسبه و خطائین ، چهار فصل ، ۳- در بیان دریافت کسور ، چهار فصل ، ۴- در بیان مساحت ، چهار فصل ، ۵- ملحقات مساحت ، چهار فصل ، ۶- جبر و مقابله ، چهار فصل ، ۷- مسایل مختلفه ، چهار فصل . **مقاله دوم** به طریق متاخرین که در خرید و فروخت روزمره بکار آید ، در مقدمه و هشت باب . مقدمه در رقوم هند و عرب و فارس ، باب ۱- در بیان دریافت غله و محصول ، چهار فصل ، ۲- دریافت تنخواه و قیمت ماسه از توله ، چهار فصل ، ۳- در بیان دریافت سود (بهره) ، چهار فصل ، ۴- دریافت خرید کاغذی ، چهار فصل ، ۵- اوزان و مقادیر ، چهار فصل، ۶- دریافت مساحت کشت ، چهار فصل ، ۷- دریافت دامها ، چهار فصل .

**آغاز** : حمد بیحد و عد و ثنای لا تحصی ولا تعد ، احدی را سزاست که جوهر فرد . . . اما بعد ، بر محاسبان زمان و مهندسان اوان مخفی . . .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۷۳ - مشار ۱ : ۷۰۹ که یک چاپ آنرا نشانی داده - استوری ۲ : ۲۵ - پاکستان و هند ۳ : ۳۰۴ که می گوید در یک مقدمه و هشت باب است - ایوانف ، ذیل : ۸۹۹ «بدیع الحساب» از احمد بن محمد مغربی ، در چهار «مقاله» که کتاب دیگری ست) .

**1126-** خیرپور ، تهیرهی ، مدرسه دارالهدی : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان ولد ملا کمال ، ۱۵ ع ۱/۱۲۶۶ھ . در سکهر ، آغاز برابر نمونه ، ۸۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

**1127-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۶۹۷/۶۷۵/۴ : نوشته محمد علی حسن ولد خواجه حافظ محمد حسن ، ۲۶ محرم ۱۲۶۶ھ . (۱۸۴۹م .) . آغاز : مقاله دیگر بطریق متاخرین که در خرید و فروخت روزمره بکار می آید . (بشیر حسین ۳ : ۴۶۲) .

1128- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۵۹ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۷۹ه. در مجموعه ، (ص ۱۱۸ - ۲۲٤) ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۱۳۹) .

1129- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق ، مستطاب احمد سعد ، ۱۲ صفر ۱۲۸۱ه. آغاز برابر ، ۱۱۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1130- گوجرانواله ، حافظ آباد ، عبدالرشید فاروق : نستعلیق ، تراب علی ، ۱۲۸۹ه : آغاز برابر نمونه ، ۱۰۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1131- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷-٦٥٥/۸۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۳۳ گ (نوشاهی : ۲٦) .

1132- لاهور ، انارکلی ، دانش آباد ، کتابخانه احسان دانش : سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، برخی از عنوانها نانویس ، ٦۷ برگ (سید عارف نوشاهی) .

1133- سرگودها ، بهاوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق ، محمد ریاست ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۸۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

● 273- برهانیه : ترجمهٔ رسالهٔ . . .

از میر محمد معین استر آبادی . گویا همان که در ۹۸۷ه/۱۵۷۹م . در کاشان می زیسته است (اسپرنگر ص ٤۲ ، ش ۵۸۳) . در دیباجه می گوید : «برهانیه» ی قاضی برهان الدین ساوی و «جواهر هدایت» و رسالهٔ مولانا حمید الملة والدین را از عربی به فارسی در آورده ، تلخیص کرده . و از کتابهای دیگر حدیث و فقه بهره برده است . و این کتاب را در دو «باب» در حساب اوزان از درم شرعی ، مثقال ، دینار ، صاع ، رطل و جز آنها را نگاشته است (بشیر حسین) .

آغاز : حمدله . صلات . بدانکه اسعدک الله تعالی فی الدارین ، که این چند سخن در حساب درم شرعی و مثقال و دینار و رطل ، از رساله قاضی . . . بر سبیل ایجاز و اختصار بیرون آورده شد ، و بعبارت فارسی ترجمه کرده شد .

(ن . ک . انه : ۲۳۱۰ - نفیسی ۱ : ۵۱۸ که در آنجا از مولانا معین الدین استر آبادی متخلص به معینی یاد شده است ، از مردم استر آباد که در مشهد می زیسته ، و پس از ۹۷٦ه/ ۸ - ۱۵٦۹م . در سفری که به حج می رفته ، در راه هند غرق شده است) .

1134- لاهور ، محمد شفیع ۸۸/۳۵٦ : نستعلیق ، سعدالله ، پیراسون ۱۰۱٤ه/۱٦۰۵م . در لاهور . آغاز برابر نمونه ، ۲ گ (بشیر حسین : ۳۰۷) .

● پرکار : فواید الافکار فی اعمال الفرجار

● 275- پیمایش : سیاق ، دفتر داری

از ناشناس . «در باب مواضع زراعت و پیمایش زمین ها و نمونهٔ حباله ها و اصطلاحات دیگر مربوط به املاک وغیره» . گویا نگاشتهٔ ۱۱۱۳ه/۱۷۰۱م است که این تاریخ در پایان رساله در نمونه سازی ها بکار برده شده است . (ن . ک . «خلاصة السیاق» در همین بخش) .

آغاز : در آیین پیمودن زراعت . بدانکه هشت موی بالاست . ترکی را یک جو و هشت جو را یک انگست ، و چهار انگشت را یک مشت ، و دوازده مشت را یک ذرعه ، و سه ذرعه را یک عقد . . . گویند .

**1136-** **لاهور** ، محمد شفیع ۳۲۷/۲۵۹ : نستعلق ، سولاس درابون ۱۲۲٤ه/۱۸۰۹م . آغاز برابر نمونه ، ۲۳ گ (بشیر حسین: ۱ ؛ ۲۲۱).

● **274-** **تجنیس و رفع ارقام ستینی** : رساله در . . .

از ناشناس .

آغاز : باید دانست که این محاسبه مختص به اهل رصد و زیج و تقویم است . ایشان محیط دایره را بر سه صد و شصت قسم متساوی قسمت نموده هر حصه را درجه جزء خوانند . و هر درجه را به شصت پاره .

**1135-** **کویته** ، کلی لاحور ، گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۱٦ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

● **276-** **تحریر الاشکال**

از **محمد زمان** بن محمد صادق ، **البالجی ثم الدهلوی** شافعی حنفی . که «خلاصة الحساب» شیخ بهایی را ، به نام «غاثت جهد الحساب» به سال ۱۱۳۰ه/۱۷۱۸م . به فارسی در آورده و گزارش کرده است (نسخه ها ۱ ؛ ۱۸۵) . و از هموست «ارتفاع الجبال» (همان فهرست ۱ ؛ ۱۳۲) و نیز «شرح مجسطی» دارد که پیش از این کتاب نگاشته است .

در حساب و هندسه و گسودن دشواریهای آن «که پیش از آن کسی نگشوده بوده» ، در آن از «تحریر اقلیدس» و دیگر کارهای خواجهٔ طوسی بهره برده است . باخطبه ای به عربی .

آغاز : الحمدلله الذی علم العلماء علم الریاضیات و حرص منه الهندسه و الحساب . . . جمیع حمد ثابت است مر الله را که تربیت کنندهٔ عاصیان است .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۵۲ «ارتفاع الجبال» و «غایه جهد الحساب» از همو و : ۳۵٦ «حکم الریاضی» از همو و ٥ : ۳٦۱ «تحریر الاشکال» همین کتاب - نسخه ها ۱ : ۳۸۲ (فهرست راهنما) - استوری ۱ :

**1137-** **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۳۳٦٤/۳٦۰ : نوشته محمد رضی ولد محمد کاظم ، در قصبه البالة ، ۱۱٤۰ه . (۱۷۲۷م .) آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ ؛ ٤٦۲) .

● **277-** **تحریر اقلیدس** : ترجمهٔ . . .

متن از **اقلیدس** ، که در اسکندریه به روزگار بطلمیوس یکم (۲۸۳ - ۳۰٦ پیش از مسیح) می زیسته است. تحریر عربی کتاب او در پانرده مقاله از خواجه **نصیر الدین طوسی** (م ٦۷۲ه/۱۲۷٤م.) این تحریر را چند ترجمهٔ فارسی ست .

ترجمه های زیر ناشناخته .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۳۷۹ «تحریر اصول الهندسه و الحساب ، تحریر اقلیدس» - کشف

الظنون ۱ : ۳۵۷ «تحریر هندسیات» - مشار ۱ : ۱۲۸۱ «ترجمهٔ تحریر اقلیدس» (شش مقاله ای) - نسخه ها ۱ : ۱٤۷ که سابع دیگری را نیز یاد کرده- استوری ۲ : ۱ - پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳٦۱ «تقریر التحریر یا ترجمهٔ تحریر اقلیدس» از خیر الله مهندس) .

1138- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.
آغاز افتاده : به شرف ارتضا مشرف گردد ، و به نظر رضا ملحوظ . ایزد سبحانه . . . و چون باعث بر ترجمه کتاب معلوم شد ، بدانکه این کتاب پانرده مقاله است ، تا دو مقاله به آخر آن الحاق کرده اند ، و اشکال آن بحسب نسخه حجاج چار صد و شصت و شش است . و بحسب نسخه ثابت چار صد و هفتاد و نش . . . ، ۱۷٦ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

1139- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٨١٨/١٧٩٨ : تاریخ یاد نشده . در فهرست آمده «کتاب اقلیدس» در شانزده مقاله ، کمی آغاز افتاده : مر قایمتین را ، چنانچه گذشت در شکل سیزدهم و اما بودن آن رخ ٦ معادل بر قایمتین را پس آن خود بحسب دعوی دو مفروض است . (بشیر حسین ۳ : ٤٦٦) .

● 278- تحریر اقلیدس : ترجمهٔ . . .

متن از اقلیدس ، تحریر از خواجهٔ طوسی ، ترجمهٔ تحریر از ناشناس .
آغاز : زهی جناب عظمت قباب که قوایم عرش بالاتر از هندسه خرد خرده دالست .

1140- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۹۹٤/۲٤ : نسخ ، سدهٔ ۱۱ه . آغاز برابر نمونه ، ۳٥٤ گ (نوشاهی : ۲٦).

● 279- تحریر اقلیدس : ترجمهٔ . . .

متن همان . ترجمه از ناشناس ، در شش مقاله . همانکه بدون دیباچه و نام مترجم در کلکته ۱۲٤۰ه . چاپ شده است .

آغاز : نقطه چیزی ست که او را جزو نباشد ، یعنی از چیزهایی که قابل اشارت حس باشد . خط طولی ست که او را عرض نباشد . . .
(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱٤۷ - مشار ۱ : ۱۲۸۱) .

1141- خیرپور ، کتابخانه عموسی ۷/۱۰٥ : نستعلیق ، سید محمد عسکری ، ۱۱ ذیقعدهٔ ۱۲۷٦ه . آغاز برابر نمونه ، ۱٥٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

● تحریر الصدور : خلاصة الحساب ، شرح

● 280- تحفة الاخیار فی مواقیت الصلاة و الافطار

از محمد قمرالدین چکڑالی حنفی مجددی احمدی . در ۱۳۱۰ه/۱۸۹۲م . در پنج «فصل» و «خاتمه» ای . فصل ۱- وقت فجر ، ۲- وقت ظهر ، ۳- وقت صلات عصر ، ٤- وقت مغرب ، ٥- عشا ، خاتمه در لایصح الصلاة قبل الوقت .

آغاز : حمدله . صلات . و بعد ، فهذا رسالة فی الاوقات ، سمیتها . . .

**1142-** **میانوالی** ، کندیان ، کتابخانه سعدیه ، مولانا ابوالخلیل خان محمد صاحب ، خانقاه سراجیه : نستعلیق خرش ، خان محمد ولد ملا فیض محمد ، ۱۸ رجب ۱۳٤۰هـ . (ص ٦۹-۸۰) ، آغاز برابر نمونه (محمد نذیر رانجها) .

**281-** **جامع بهادر خانی : مفتاح الرصد : جامع بهادری .**

از مولوی غلام حسین بن ملا فتح محمد کربلایی جولپوری . در ۱۲٤۸هـ/۱۸۳۲م . بدان آغاز و نخستین چاپ آن در ۱۲۵۰هـ/۱۸۳٤م . انجام گرفته است . و از هموست : «رصد طغیانی ، زیج بهادر خانی» (ذریعه ۱۱ : ۲۳۹ و ۱۲ : ۸۵) .

کتابی ست جامع ، که به نام راجه احتشام الملک صادر جنگ بهادر خان ، در شش «خزینه» ساخته است : ۱- در هندسه و بیان اشکال هندسی ، ۲- علم ابصار ، مناظر و انعکاس ، ۳- علم حساب و استخراج مجهولات و دیگر قواعد ، ٤- مسایل دشوار مرکبه ، ۵- در علم هیئت ، در دو «مفتاح» و بیج «حرزه» و خاتمه در بیان هیئت قدیم و جدید و آلات رصد و کیفیت شناخت ابعاد و اجرام ، ٦- رصد و زیج و تقویم .

آغاز : عنبرین طراری را که از نوک خامهٔ وجدان بر سطح قرطاس بیان ارتسام پذیرد ، و مشکین لقاطی که ازبطون محبر خیال بر صفحهٔ عیان جاگیرد .

(ن . ک . ذریعه ۵ : ٤۳ که آنرا به نام «جامع بهادری ، مفتاح الرصد» خوانده است - مشار ، ج ۲ : ۱٤۸۸ که دو چاپ آن را نشانی داده و نام پدر نگارنده را فتح الله یاد کرده که درست نیست - نسخه ها ۱ : ۱۵۵ «جامع بهادری ، مفاتیح الرصد» - استوری ۲ : ۹۹ - ایوانف ، ذیل : ۹۰۱ «اصطلاحات التقویم» از همو ، در مقدمه و چهارده باب - پاکستان و هند ۳ : ۳٦۳ «زیج بهادر خانی» که در ۱۲٤۱/۱۸۲۵ نگاشته و در ۱۸۵۵م . چاپ شده - همانجا : ۳٦٤ «انیس الاحباب فی بیان مسایل اصطرلاب» از همو ، که در ۱۲۳٤هـ/۱۸۱۸م. بر پایهٔ «صفحه» ی شیخ بهایی نگاشته است - همانجا : ۳۸۰ «جامع بهادر خانی» که نام نگارنده را ابوالقاسم عرف غلام حسین و تاریخ انجام را ۱۲٤۹هـ/۱۸۳۳م . یاد کرده است) .

**1143-** **لاهور** ، عمومی پنجاب ۵۲۰ غلام : باشکلها ، ۱۱٤۹هـ . گویا نسخهٔ نگارنده ، آغاز برابر نمونه ، ۳٤۱ گ ، ۲۷ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ٤۲ - عباسی ۱ : ۲۷۹) .

**282-** **جبر و مقابله**

از ثاقب کاکوری ، قاضی القضات محمد نجم الدین خان ثاقب بن محمد حمید الدین کاکوری بدایونی ، از سران کاکوری (م ۱۳ ع ۲/۱۲۲۹هـ/۱۸۱٤م . بنارس هند) .

وی جز «ثاقب هندی» ست که پدر او حمید الدین بن ملا محمد غوث ، معلم اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸هـ .) بوده است (ذریعه ۹ : ۱۸۳) .

منظومه ای ست با گزارش و شواهد و تمرینهایی به نثر در میانه ، در ۱۲۲۷هـ/۱۸۲۱م نگاشته و با «خلاصة الحساب» شیخ بهایی ، در کلکته ۱۸۱۲م . چاپ شده است .

(ن . ک . ذریعه ۹ : ۱۸۳ «ثاقب هندی» که دیگری ست ـ فرهنگ سخنوران : ۱۲۱ «ثاقب بدایونی» که همین کس است ـ پاکستان و هند (ه) ۳ : ۳۶۰) .

1144- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۸٦ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه . (ص ۱۹۷ - ۲۳۲) . آغاز برابر نمونه .

1145- اسلام آباد ، همالجا ۷۰۰۳ : نستعلیق ریز پخته ، سدهٔ ۱۳ه . (ص ٦٩ - ٨٦) . آغاز : رساله در جبر و مقابله تصنیف زبده العلما . . . ، سپس برابر نمونه (گنج ۱ : ۱٤۰) .

## 283- جبر و مقابله

از ملک‌محمد بن سلطان حسین اصفهانی، مجاز از شیخ علی بن هلال کرکی در ۹۸٤ه‍/٦-۱۵۷۷م. (ذریعه ۱ : ۲۲۳) .

در دیباچه می گوید : حساب مولانا علی قوشچی (ن . ک . همین بخش) که اشتهار تمام دارد خالی از بعضی مباحث جبر و مقابله و خطائین و اعداد متناسبه وغیره است ، و من پیش از این آن مباحث را در «شرح رسالهٔ بهشتی» (ذریعه ۵ : ۸٦) گفته ام ، چون به زبان عربی بود ، و از بعضی قواعد عاری ، این رساله را در دو «فن» نگاشتم .

فن یکم ، جبر و مقابله و شرح آن ، در مقدمه و هفت «فصل» : مقدمه در تعریف جبر و مقابله و شرح الفاظ مستعمله در آن ، فصل ۱ـ در علم جبر و مقابله ، ۲ـ در مسئلهٔ اولی از مفردات، ۳ـ در مسئله ثانیه از مفردات . . . فن دوم ، در قواعد معینه که به هر یک از آن استخراج بعضی مجهولات توان کرد ، هفت «باب» . باب ۱ ـ در خطائین . . .

آغاز : الحمدلله الملک العلام ، والصلات علی نبیه . . . اما بعد ، بر ارباب دانش و اصحاب بینش مخفی نیست که رسالهٔ فارسی حساب مولانا علی قوشچی .

(ن . ک . ذریعه ۱ : ۲۲۳ «اجازه» ی علی کرکی به وی و ۵ : ۸۸ «جبر و مقابله» (همین کتاب) و ۵ : ۸٦ «جبر مقابله» ابوالعلا محمد بهشتی اسفراینی که ملک محمد مورد گفتگو آن را شرحی به عربی کرده است ـ نسخه ها ۱ : ۱۵٦ «جبر و مقابله» همین کتاب) .

1146- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۳٦٦ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر . ۲۲ ص (گنج ۱ : ۱٤۰) .

## 285- جبر و مقابله

از ناشناس ، که نام خود را در دیباچه نیاورده است . و در دیباچه بحثی تطبیقی دربارهٔ نظریات شیخ بهایی در «خلاصة الحساب» و شرح خلخالی بر خلاصه (شاگرد بهایی ، ذریعه ۱۳ : ۲۳۱) ، و نگارندهٔ «عیون الحساب» و صاحب «مفتاح» و محمد صلاح الدین بن دیانت خان جهاندار شاهی می کنند و نظریات آنان را با یکدیگر می سنجد . و وعده می دهد که گفتار دوم را در نظریات اهل فرنگ بنگارد .

گفتار یکم در جبر و مقابله به طریقهٔ اهل فارس و هند ، که در این دیار رواج دارد ، در یک

مقدمه و چند «مطلب» : مقدمه در تعریف ها (که اینجا نیز نظر های گوناگون دانشمندان را به نام یاد می‌کند) . مطلب ۱- تضعیف و تنصیف ، در چند «بیان» ، ۲- جمع ، در چند بیان ، ۳- تفریق ، چند بیان ، ٤- ضرب ، ٥- قسمت ، ٦- طریق ساختن مجذور ، ۷- استخراج ضلع اول از مضلعات ، ۸- استخراج ضلع اول به وجه عام ، ۹- تصرف در سئوال ، ۱۰- مجهولات ، مسایل ستهٔ جبری، ۱۱- تصرف استخراج معادلات غیر متساهی به وجه عام . و سربند های «بیان» در سرتاسر کتاب .

آغاز : حمد بیرون از حد و سپاس افزون از عدد ، مر احدی را که معدود نیست . . . اما بعد ، باید دانست که فن جبر و مقابله شریف .

1147- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۳۳ : نستعلیق مخته ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ . (ص ۱ - ۱۲۵) آغاز برابر (گنج ۱ : ۱٤۱) .

● 286- جذر اصم : تحقیق در ابطال . . .

از فقیر الله بن محمد زمان البالجی (ن . ک . تحریر الاشکال در همین بخش) ، در ابطال جذر اصم و تضعیف مکعب ، در دو «باب» .

1148- سرگودها ، وان میانه ، سبان فضل الهی رالجها : نوشتهٔ ۱۱۳۸هـ . ش ۳ مجموعه همراه لیلاوتی و جر آن (محمد شفیع ، مجله الزبیر ۱۱ : ۲۹۳) .

● 287- حساب : رسالهٔ احمد معمار

از احمد معمار لاهوری (م ۱۰۵۹هـ/۱٦٤۹م.) . وی و سه پسر او عطا الله رشیدی ، لطف الله مهندس ، نور الله معمار ، و پسر بزرگ لطف الله به نام امام الدین ریاضی بن لطف الله (م ۱۱٤٥هـ/۲-۱۷۳۳م) و دیگری خیر الله بن لطف الله و پسر این یکی به نام محمد علی بن خیرالله ، یک خانواده از معماران روزگار مغولان هند هستند .

(ن . ک . نسخه ۱ : ۱۷٥ به نقل از استوری ـ علمای هند : ۱۷۲ و ایوب قادری : ۳۹۷ زندگینامهٔ کلیم الله جهان آبادی که از همان خاندان است) .

1149- پیشاور ، پشتو اکادمی ۲٥۷ الف : نستعلیق ، بی تاریخ ، آغاز : بسمله ، بدانکه سیاق در لغت را ! گویند و در اصطلاح محاسبان روشن . . . ، ۱۱٥ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

● 288- حساب : رساله در . . .

از حکیم اصغر حسین بن غلام غوث فرخ آبادی . با سربندهای «باب» و «فصل» باب اول در حساب صحاح در چند فصل .

نگارنده از وابستگان دربار نوابان فرخ آباد بوده است و «رسالهٔ سئوال و جواب طبیه» را در ۱۸٤۳م . و «رسالهٔ مابال» را در ۱۸٥۱م . و «تریاق اکبر» را در ۱۸٥٦م . نگاشته است و از هم ست: «رساله در جبن» ، «منتهی البیان» ، «علاج الصبیان» ، «قوانین الشفائیه» و «رسالهٔ هیضه».

آغاز : ثنای بی منتها هدیهٔ جناب سریع الحسابی ست که احاطهٔ نعمایش خارج از قدرت انسان است . . . اما بعد ، غبار نعلین اصغر حسین ولد غلام غوث . . .

(ن . ک . مشار ، مولفین ۱ : ۶۲۶ که در آنجا نام و نشانی هشت اثر چاپ شدهٔ او آمده :
۱- تریاق اکبر ، ۲- رساله جنین ، ۳- سئوال و جواب طبه ، ٤- رسالهٔ ماتال ، ٥- رسالهٔ هضه، ٦- فواین الشفائیه بعلاج حمی الوبائیه ، ۷- معادن الرضا (شرح هفت دلدکشی) ، ۸- منتخب البیان فی تحقیق البحران - مشار ۲ : ۲۵۷۸ «رسالهٔ سئوال و جواب معروف برسالهٔ ماتال» - پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳٤۸ که نام شش اثر پزشکی او را برده است) .

**1150-** **سرگودها** ، بهیره ، کتابخانه محمدیه غوثیه ، علامه پیر محمد کرم شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۹۸ ص (نعیم اختر قمر محمددی) .

**1151-** **سرمه دالی** ، شیخوپوره ، کتابخانه ضیاء العلوم : تاریخ یاد نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۳۸) .

● **289- حساب** : حساب برای ارث : عمل شبکه

از محمد امین بن عبدالله مؤمن آبادی بخارایی، که «شرح فرایض سراجی» را در ٥ ج ۱/۹۰۸ه/ ۱۵۰۱ م . (گنج بخش ٤ : ۲۲٤۱) به انجام رسانده است . و از همو ست : «فتاوی امینیه» .

در دیباچه می گوید : چون تقسیم ارث و تصحیح مسایل فرایض در برخی موارد به ارقامی در می آید ، که به آسانی انجام نمی گیرد ، ارباب حساب عمل شبکه را از برای آن وضع کرده اند ، و من آن را بر وجه اختصار بیان می کنم .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد مر واحدی را که وحدت اومبراست از عدد ، و درود نامعدود بر آن خجسته . . . ، بعد ، چنین گوید بندهٔ ارباب فضل و انتباه . . .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۷ که در آنجا از کتاب او «امینیه» یاد کرده است و ۱ : ۶۳۳ که می گوید در بخارا به فتوانویسی پرداخت و در علوم دیگر دست داشت و اقسام شعر می سرود) .

**1152-** اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۷۸ : نستعلیق ، حافظ ابراهیم ، ۱۲۱ (۱۱۲۱ ه .) آغاز برابر (ص ۱٤۳ - ۱٤٥) . (گنج بخش ۱ : ۱٤۲) .

**1153-** اسلام آباد ، همانجا ۷۱۱۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ۲۲۷ - ۲۳۰) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱٤۳) .

● **290- حساب** : رساله در علم . . .

از محمد رفیع الدین .

**1154-** کراچی ، ناظم آباد ، بنیاد همدرد : نوشته ۱۸۷۹ م . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۸۱) .

● **291- حساب** ، حساب برای ارث

از خواجه شاه بن خواجه محمد عابد بن خواجه محمد طاهر حسینی مدنی «که مدتی پای از سر ساخته در این میدان دویده ، بجهت امتحان قلم، چند لفظی در تحریر آورده است» و آغاز می کند به «صور اصلی در مسایل عصبه، سه است : یکی صحاح، دوم آنکه کسر دهند، سیم صحاح با کسر دهند» .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعدد، مر خالقی را که موصوف است به قل هو الله احد، والصلات والسلام علی . . . چون فقیر . . . خواجه شاه بن خواجه محمد عابد .

**1155**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۰۳ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲۰۳هـ . در مجموعه ، (ص ۶۲۸ - ۶۴۷) . نام نگارنده در دیباجه خواجه شاه بن خواجه محمد عابد بن خواجه محمد طاهر حسینی (بدون مدنی) آمده . (گنج ۱ : ۱۳۷) .

**1156**- اسلام آباد ، همانجا ۶۷۱ : نستعلیق تحریر ، ۱۲۶۰هـ . (ص ۹۸۶ - ۹۹۴) ، نام نگارنده در دیباجه خواجه شاه بن (بدون خواجه محمد عابد) بن خواجه طاهر حسینی مدنی آمده . سپس بابهای در چهار عمل اصلی حساب (ص ۱۰۱۱-۱۰۴۳) و (۱۰۵۰ - ۱۱۲۵) و مساحت (ص ۱۱۲۶ - ۱۱۳۴)

● **292- حساب**

**از عبدالحنیف**

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، می گوید اضعف عباداللّه الراجی به رحمت الله عبدالحنیف ، که این رساله ای ست در علم حساب .

**1157**- سرگودها ، محمد رفیق صاحب ۸ : نستعلیق خوش ، زمان بیگ عرف میان صاحب سه شنبه ۱۳۰۱هـ ، ۲۳۲ ص (محمد نذیر رانجها) .

● **293- حساب** (رساله در) : میزان الحساب

از **ملا علی قوشچی** ، علاء الدین علی بن محمد (م ۸۷۹هـ /. ۴ - ۱۴۷۵م .) یکی از بزرگان ریاضی و هیئت سدهٔ نهم و ایران . پدر و خودش در دربار الغ بیگ بودند . شاگرد قاضی زاده رومی . کتابهای بسیار در حکمت و ریاضی نگاشته است . در سه «مقاله» : **مقاله یکم** ، در حساب اهل هند ، در یک مقدمه و دو باب (مقدمه در صور اعداد و مراتب آن) ، باب ۱- حساب صحاح ، در مقدمه و هشت فصل ، ۲- حساب کسور ، در مقدمه و دوازده فصل ، **مقاله دوم** ، در حساب اهل تنجم ، در مقدمه و شش باب . (مقدمه در اصطلاحات منجمان) ، باب ۱- ضرب شبکه ، ۲- قسمت اهل تنجم، ۳- جذر ، ۴- معرفت جنس هر یک از حاصل ضرب اهل تنجم، ۳- جذر ، ۴- معرفت جنس هر یک از حاصل ضرب . . . ، ۵- میزان ، ۶- در اعمال حسابی . **مقاله سیوم** ، در مساحت ، در یک مقدمه و سه باب (مقدمه در اصطلاحات) ، باب ۱- در مساحت خطوط و سطوح . . . ، ۲- در مساحت غیر مستویه . . . ، ۳- در مساحت اجسام . . .

آغاز : حمدله . این کتاب مشتمل است بر سه مقالت . مقالت اول در حساب اهل هندوان ، مشتمل بر مقدمه و دو باب .

(ن . ک . استوری ۲ : ۹ - مشار ۲ : ۱۷۴۲ «حساب» و ۴ : ۵۰۸۴ «میزان الحساب» - نسخه ها ۱ : ۱۶۳ «حساب» و ۱۹۹ «میزان الحساب» که هر دو یکی ست - نفیسی ۱ : ۲۶۹ که فهرست نگاشته های او را آورده است - تاریخ ریاضی دکتر مصاحب ; ۱۰۳) .

1158- کراچی ، موزه ملی ۲۴۳/۲ - ۱۹۶۷ .N.M : نستعلیق ، علاء الدین محمد ، ۲۶ صفر ۱۰۹۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه (ص ٤٤ - ۸۸) .

1159- کراچی ، همانجا ۱۵۸۷ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، ۱۱ ذیقعده ۱۰۹۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ گ (نوشاهی : ۳۵) .

1160- اسلام آباد ، گنج بخش ۵٦۷۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . (ص ۲۹-٤۸) ، آغاز برابر.

1161- اسلام آباد ، همانجا ۲۸۱٤ : سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ . آغاز افتاده ۲۰٦ ص ، (گنج ۱ : ۱٤۳) .

1162- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۱٤۲/۵۱۵٤ : نوشتهٔ محمد زمان ، ۲۷ صفر ۱۰۹۲ھ . (۸ مارچ ۱٦۸۱) برای میر محمد جیو ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست نام نگارنده نیامده (بشیر حسین ۳ : ٤٦۵) . این نسخه در (پاکستان و هند ۲ : ۷۰٦) در چهار مقاله معرفی شده ، و تاریخ پیشگفته تاریخ نگارش کتاب یاد شده است . سه مقاله نخست برابر «هیئت» قوشچی ، و چهارم «در معرفت ابعاد و اجرام» است و «خاتمه» در اربعهٔ متناسبه . (ن . ک . اجرام سفلی و علوی از بیر جندی در همین فهرست) .

1163- کراچی ، ناظم آباد ، سید محمد بیدری : نستعلیق خوش ، ۱۲ع ۱۱۸٤/۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ٦۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

1164- لاهور ، عمومی پنجاب ۵۱۰ علاء : نستعلیق ، میر هدایت شاه ، ج ۱۱۸۹/۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۷ گ ، ۱۰ س (عباسی ۱ : ۲٦۰) .

1165- اتک ، مکهد ، مولانا محمد علی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸٤ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1166- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۵٤/۲ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . (گ ۱۰پ - ٤٦ ر) ، آغاز برابر نمونه (غلام سرور : ۱۲۹) .

1167- اسلام آباد ، گنج بخش ۷٦٦۹ : نستعلیق طلبگی ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ، انجام افتاده ، ٦۷ ص .

1168- اسلام آباد ، همانجا ٤۷۲٤ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز کمی افتاده ، ٦۷ ص .

1169- اسلام آباد ، همانجا ٦۲۱٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۲۹۱ - ۳۰٤) ، آغاز برابر ، انجام افتاده .

1170- اسلام آباد ، همانجا ۲۸۱٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده ، ۲۰٦ ص (گنج ۱ : ۱٤٤) .

1171- کراچی ، موزه ملی ۳۱۹/۵ - ۱۹٦۹ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . با تاریخ ۱۱٤٦ھ . ش ۵ مجموعه ، ۱۷ گ (نوشاهی : ۳۵) .

1172- خیرپور، کتابخانه عمومی ۵۱۰/۸ ع ل ی : نستعلیق، ۲۹ صفر ۱۲۲۱ه. آغاز برابر نمونه، ۵۴ ص (سید خضر نوشاهی).

1173- اسلام آباد، گنج بخش ۵۳۵۷ : نستعلیق، مولوی نادر بخش، دیره اسماعیل خان، ۱۲۵۱ه. (ص ۱۲ - ۱۸). آغاز برابر.

1174- اسلام آباد، همانجا ۲۴۴۶ : نستعلیق خوب، ۱۰ شعبان ۱۲۵۸ه. آغاز افتاده، ۱۱۴ ص.

1175- اسلام آباد، همانجا ۳۶۴۷ : نستعلیق پخته، سید علی خلف رشد دیوان، ۶ ع ۱۲۷۳/۲ه. (ص ۶۶ - ۱۱۲). آغاز برابر.

1176- اسلام آباد، همانجا ۲۹۲۱ : نستعلیق شکسته آمیز، ۱ محرم ۱۲۷۷ه. آغاز برابر، ۶۷ ص (گنج ۱ : ۱۴۴).

1177- سرگودها، بهلوال، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ۸۰ ص (محمد نذیر رانجها).

1178- گجرات، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق پخته، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر، ۱۲۰ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری).

1179- کراچی، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱ - ۱۵۷۰ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه. ۱۲ گ (نوشاهی : ۳۶).

● 294- حساب : رساله در علم . . .

از غلام مصطفی بن محمد صالح پسروی.

1180- هزاره، خانقاه نقشبندیه مجددیه : تاریخ یاد نشده، همراه است باچند رسالهٔ دیگر در هندسه و ستاره شناسی (تسبیحی، کتابخانه ها ۱ : ۷۶).

● 295- حساب : حساب برای ارث : قاعدهٔ حساب

از محمد بن بابا، مشهور به کلان مفتی. گویا از پایان سدهٔ دهم. و از هموست «فواید سمرقندی» و «فواید ملا کلان» در فقه (گنج ۴ : ۲۲۸۰). بخواهش برخی از طالبان علم فرایض (ارث)، و به آنچنانکه خود گوید در ارث و تقسیم آن، با بکار بردن ریاضیات، برابر عقاید اهل سنت. ولی کتاب یکدست ریاضی ست.

در یک «مقدمه» و شش «فصل» : مقدمه در تعریف عدد و ریاضیات، فصل ۱- در بیان تضعیف، ۲- تنصیف، ۳- جمع، ۴- تفریق، ۵- ضرب، در چهار قسم (مفرده، مرکبه . . .)، ضرب شبکه، ۶- در بیان قسمت. و در پایان منظومه ای ست در هفت بیت در مقادیر و اوزان.

آغاز : حمدله. صلات. اما بعد، میگوید بندهٔ ضعیف محتاج به رحمت پروردگار محمد بن بابا، المشهور به کلان مفتی.

(ن. ک. نشریه ۸ : ۲۳۱ «رسالهٔ حساب» از همو، که نام او «لطف محمد . . .» آمده، نسخهٔ بنیاد خاور شناس فرهنگستان تاجیکستان و ۹ : ۸۰).

1181- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۲۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، پیرامون ۱۱۵۳هـ. (ص ۱۸۹ - ۲۱٦) .

1182- اسلام آباد ، همانجا ۷۱۱۹ : نستعلیق شکسته ، سدهٔ ۱۲هـ. (ص ۱٦٥ - ۲۱۰) ، آغاز برابر نمونه .

1183- اسلام آباد ، همانجا ٤١٤٩ : نستعلیق شکسته ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه ، (ص ۱۰ - ۹۲) (گنج ۱ : ۱٤٤) .

1184- اسلام آباد ، همانجا ٤١٤٩ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۷۹ + ۱۰ ص (گنج ۱ : ۱٤٥) .

1185- پیشاور - دکتر خواجه محمد سلیم ٤۳۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۲٦٥هـ. آغاز برابر نمونه ، ش ۷ مجموعه ، ٥٦ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

1186- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نسخ خوش پخته ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱٤ ص (پرفسور اختر راهی) .

1187- گجرات ، کتابخانهٔ جدید ، عبدالعزیز تبسم قریشی : تاریخ یاد نشده . در فهرست بنام «قاعدهٔ حساب» آمده ، گویا همین است (سبوحی ، کتابخانه ها ۲۲۱) .

## 296- حساب منظوم

از سراینده ای با تخلص خاوری ، در پایان آن آمده : که دارد «خاوری» خاطر پریشان ـ که از سقم بدن کامی ز قرآن . (ن . ک . فرهنگ سخنوران : ۱۸٦ که در آنجا از خاوری تونی و خاوری سمرقندی سرایندگان آنسوی سدهٔ یازدهم یاد شده است) .

باسر بندهای : مراتب ، تضعیف اعداد صحاح ، میزان تضعیف ، میزان تفریق ، ضرب صحاح ، میزان ضرب ، قسمت صحاح ، میزان قسمت ، جذر صحاح و . . .

آغاز : بنام کردگار فرد بی زوج ـ که دایم بحر لطفش می زند موج .

(همان : نسخه ها ۱ : ۱٦۹ که نسخهٔ مورخ ۹۱٥هـ. (۱۵۱۰م .) آنرا نشان داده ام .) .

1188- کراچی ، موزه ملی ۱۵۸۵ - ۱۹٦۱هـ : نسخ ، ۱٤ع ۱/۱۰٤۰هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص (نوشاهی : ۲٦) .

## 297- حساب (منظوم ؟)

بایستی نگاشتهٔ روزگار محمد شاه (۱۱۳۱ - ۱۱٦۱هـ./۱۷۱۹ - ۱۷٤۸م .) باشد ، چه در آن اوزان محمد شاهی بکار رفته است ، و اصطلاحات بکار برده همه از این سامان است .

آغاز : بده ساقی پیاله جان سرابت ـ بدانم سنگ وزن احتسابت ـ گشایم بر تو چون کان سخن را ـ عیان سازم چهتانک و سیر و من را .

1189- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰۰۳/٥۲۹ : گویا نوشتهٔ همان روزگاران محمد شاه ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ٤٦۷) .

● 298- حساب نامه : رساله در حساب : کتاب حساب

از آنند رام بن هیم راج ، که در گوالیر هند می زیسته است نام وی را امند راج کهان کایته Amand Raj Khan گوالیاری (نسخه ها ۱ : ۱۶۹) نیز نوشته اند . (ن . ک . «کتاب سیاق» در همین بخش ، که تشابهی در نام هست) .

در هفت باب : ۱- شمار ، ۲- سانزده پهاره ، ۳- جریب ، ٤- بر آوردن غله ، ٥- مکان الحد ، ٦- مدات ، ۷- سمار دانه های انار .

آغاز : بعد ادای حمد و ثنای بیسمار ، حضرت آفریدگار مرفوع ضمایر منائر فی سیاق اولی الابصار . آنکه چون دانستن علم حساب اهل معاش را ناگزیر است . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۶۹ «حساب نامه» همین کتاب - هندوؤں کا حصه «رساله حساب» از آنند رام کایته ، که می افزاید روزگارس دانسته نیست - پاکستان و هند ۳ : ۳۰۳ (پاورق) و ۳۰۰ او رینتال میگزین ، ۱۹۳٤ : ۱۰۰) .

1190- کراچی ، موزه ملی ۹۳۲ - ۱۹۰۸ .N.M : نستعلیق ، غلام احمد ولد محمد هاشم ساکن اولکه ، ۱۲۸٤ ه . در بجگرایا ، آغاز برابر ، ٦٤ ص . در کلفون نام «لیلاوتی» آمده (نوشاهی : ۲۷) .

1191- لاهور ، دانشگاه پنجاب ، سماره داده نشده : تاریخ یاد نشده ، بنام «رسالهٔ حساب» از آنند رام کایته ، که گویا همین کتاب است . (هندوؤں کا حصه : ۱۲۰) .

1192- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤/۳۰۰۶/٤۸۲ : از سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «کتاب حساب» آمده (بشیر حسین ۳ : ٤٦۷) .

● 299- حساب و سیاق : رساله در . . .

از مختار بن ذوالفقار ، متخلص به تغافل .

آغاز : سطور از سیاق کلام در این مقام ، حمد و ثنای ملک علامی ست که در دفتر خانهٔ ایجاد ، مد انعام عاسی باندازهٔ حیات . . . شکر و سپاس خالق بیهمتایی ست که در سر رشته . . .

1193- پشاور ، بیرون آسیا گیت ، سید ایوب جان بنوری : شکسته سخت خوانا ، باحروف سیاق ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز برابر نمونه ، ۹۷ ص ، ۱٦ س ، (میر سجاد حسین کاظمی) .

● 300- حساب ضرب : رساله در . . .

در پنج «فصل» : ۱- ضرب آحاد در آحاد ، ۲- ضرب عشرات در عشرات ، ۳- ضرب آحاد در عشرات ، ٤- ضرب مآت در مآت ، ٥- ضرب مرکبات (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱٦۸ (ش 1464 و 1463) .

آغاز : بدانکه انواع حساب چهار است: آحاد و عشرات و مآت و الوف، بعد ازاین مکررشود.

1194- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۰ ۳۲ : نستعلیق خام ، پیرامون ۱۲۸۲ ه . آغاز برابر نمونه (ص ۱ - ٦) ، سپس شبکه (گنج ۱ : ۱٤۷) .

1195- اسلام آباد ، همانجا ۷۱۱۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ .
(ص ۲۳۶ - ۲۴۵) ، آغاز برابر نمونه .

1196- اسلام آباد ، همانجا ۷۱۱۹ : نستعلیق . سدهٔ ۱۳ھ . (ص ۲۴۶ - ۲۵۶) همان شماره پیشین است باهمان سر آغاز، که در مجموعه تکرار شده است (گنج ۱ : ۱۴۵) .

## 301- حساب و هندسه

از دهرم داس بن بهواتی داس کوهلی ، در برکنه سنامی زیسته است . به هنگامی که شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۸ھ .) برای گرفتن توران زمین روی به کابل گذاشته بود . (به نوشته «شاهجهان نامه» (۲ : ۲۵۲) او در ۱۰۴۸ھ /۱۶۳۸م . آهنگ کابل کرده است) .
در پایان آن سروده ای است در ستایش میر هاشم . عباسی (۱ : ۲۷۵) می گوید این میر هاشم باید میر هاشم بیجا پوری سرایندهٔ روزگار جهانگیر (۱۰۱۴-۱۰۳۷) و مرید شیخ احمد سرهندی (۹۷۱ - ۱۰۳۴ھ/۳ - ۱۵۶۴ - ۱۶۲۴م .) باشد .
آغاز : بعد حمد و سپاس بیقیاس مر حضرت نامتناهی و نعیات زاکیات بر برگزیدگان الهی ، آنکه بندهٔ حقیر الناس دهر مداس .

1197- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۲۸۱/۲۷۶ : نوشتهٔ ۱۰۵۷ھ . (۱۶۴۷م .) آغاز برابر نمونه ، موریانه زده ، در فهرست بنام «حساب و هندسه» آمده (بشیر حسین ۳ : ۴۶۰) .

1198- لاهور ، عمومی پنجاب ۵۲۰ دهر : شکسته آمیز ، پایان سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : مقاله دیگر در حساب منجمین در دانستن نامهای بروج . بدانکه حکمای متقدمین و منجمان پیشین هم ، فلکهای را نه فلک می گویند ، در فهرست «مقاله منجمین» آمده ۲۸ گ ، ۱۶ (عباسی ۱ : ۴۴) .

## 302- حساب : رساله در . . .

از ناشناس . در دو «مقالت» و یک «خاتمه» . (ن . ک . پس از این) .
آغاز : این رساله مشتمل است بر دو مقاله و خاتمه . مقالهٔ اول در حساب ، مشتمل است بر مقدمه در تعریف عدد و اقسام او .

1199- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۲۳۳/۲۲۲۳/۱ : نوشتهٔ نجفعلی ، از شاگردان مولوی رجبعلی ، تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۳ : ۴۶۴) .

## 303- حساب : رساله در . . .

در یک «مقدمه» و دو «مقالت» . (ن . ک . پیس از این) .
آغاز : حمدله . بعده . این کتاب مشتمل است بر یک مقدمه و دو مقالت . . .

1200- سرگودها ، وان میان ، میان فضل الهی رانجها : همراه «لیلاوتی» و «جذر اصم» نوشته ۱۳۸۱ھ . ش ۸ مجموعه ، آغاز برابر نمونه (محمد شفیع مجله الزبیر ، ویژه کتابخانه‌ها (۱۹۶۷م) ، : ۲۹۴) .

● 304- حساب : رساله در . . .

چند رسالهٔ ناشناخته . یکی نیستند .

1201- پیشاور ، ودیریان ، دیگری ، عبدالصمد افغان ۲۱۲۷ : نستعلیق ، ۱۲٦۹هـ .
آغاز : بدان اسعدک الله فی الدارین که ما یضرب از سه حال بیرون نیست ، واحد یا کسر ، عدد وحد عبارت از یکی و کسر کم از یکی و عدد زیاده ، ٦ ص ، ۲۲ س (میر سجاد حسین) .

1202- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱٤۱ : نستعلیق ، امیر شریف بن محمد غالب ابن عبدالنبی ، وابستهٔ نواب افضل الدوله بهادر ، ٥ محرم ۱۲۸۲هـ . در حساب و سیاق ، دانستن روپیه از آنه ، دانستن قیمت ما سه از توله ، . . . دانستن نرخ خرید آنه از خرید روپیه ، دانستن حساب خوراک روز مره ، ۷٤ ص (سرفراز : ٥۹ - نوشاهی :) .

1203- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٥٥۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳هـ . (ص ٥۳٤ - ٥٦۳) . حساب است برای ارب : تضعیف صحاح ، تضعیف صحاح از یسار ، از یمین ، جمع صحاح ، ضرب صحاح ، ضرب مستقیم ، ضرب شبکه ، ضرب دایم ، تقسیم صحاح ، تقسیم مفردات ، کسور (به همانگونه) ، مخرج مشترک . بی دیباچه .

1204- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱۳۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . در فهرست به نام «اصول علم حساب» از ساخته های تازه آمده ، در بارهٔ : اعداد ، جمع تفریق ، ضرب ، قسمت ، تحویل ، جمع مرکب ، تفریق مرکب ، ضرب مرکب ، قسمت مرکب ، قانون مثلثی ، مثلثی علی طریق العکس ، قانون مثلثی مضاعف ، ۹۰ ص (سرفراز : ٥۸ - نوشاهی : ) .

1205- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱٤٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱٤هـ . آغاز : حمدله . اگر شخصی انگشتری در دست گیرد و سوال کند که در کدام دست است ، ۸ ص (سید عارف نوشاهی - سرفراز علی : ٤٥٥) .

● 305- خزانة العلم

از کالنجی مل کایته عظیم آبادی پتنه ای . پس از مطالعهٔ «عین الحساب ، مفتاح الحساب ، دستور الحساب ، ملخیص الحساب ، لیلاوتی» ، این کتاب را در حساب و هندسه و هیئت در عظیم آباد پتنه ، به سال ۱۲۲۹هـ/۱۸۱٤م . نگاشته و به فرانسیس هاکنس (شاید : هاوکنس Hawkins) پیشکش کرده است .

در ده «باب» و «خاتمه» ای . در کلکته ، ۱۸۳۷م . چاپ شده است . اصطلاحات علمی انگلیسی را به فارسی در آورده و مورد قبول عامه قرار گرفته و تا روزگاری جزو برنامهٔ درسی بوده است .
آغاز : حمدی بی چون مراتب عددد . .

(ن . ک . مشار ۲ : ۱۸۸۳ - انه : ۲۲٦۱ - نسخه ها ۱ : ۱٦۹ - هندوؤں کا حصه : ۱۱۸ «خزانة العلم» و ٤۱٤ (فهرست راهنما) - پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳۸۰ که نام نگارنده را نبرده است) .

1206- لاهور ، دکتر وحید قریشی : نستعلیق ۲۷ رمضان ۱۲۷٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۳۰ گ ، ۲٤ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۱۰۵) .

● **خلاصة الحساب**

از شیخ بهایی ، بهاء الدین محمد بن حسین حارثی عاملی (م ۱۰۳۰هـ/۱۶۲۱م .) در یک «مقدمه» و ده «باب» و «خاتمه» ای .

آغاز : نحمدك یا من لا یحیط بجمع نعمه عدد .

(ن . ك . ذریعه ۷ : ۲۲٤ «خلاصة الحساب» و ٦ : ۸٤ «حاشیه خلاصة الحساب» كه ۹ حاشیه بر آن را نشان داده است . و ۱۳ : ۲۲۷ «شرح خلاصة الحساب» که در آنجا ٤۳ شرح را بر آن یاد کرده است ـ مشار ، عربی : ۳۳٤ که در آنجا نشانی ۱۰ چاپ تهران و ۷ چاپ شهر های دیگر را یاد کرده) .

و در زیر ترجمه و شرحهای آن :

● 306- **خلاصة الحساب** : حاشیه و شرح و ترجمهٔ . . .

متن همان . حاشیه و شرح و ترجمه از سید **احمد قندهاری** (دیباجه) .

آغاز : اضعاف حمد و اصناف ثنا مر واحدی را سزاست که ظهور عالم و عالمیان ازوست . و وراء وراء همه اوست . . . اما بعد ، بندهٔ هیچمدان . . . سید احمد قندهاری بعرض میرساند .

1207- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳۰ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

● 307- **ارشاد الصواب فی شرح خلاصة الحساب**

متن همان . شرح از **محمد دایم** بن نور الله قریشی **ملتانی** (دیباچه) .

آغاز : بهترین مقال حمد و سپاس ایزد متعال واحد فرد ذوالجلال که افراد نوع انسان را .

در مشار ، ذریعه و فهرست های در دسترس نیامده .

1208- بهاولپور ، کتابخانه مفتی محمد صادق ، مولانا محمد معاذ صاحب : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۹۲ ص (پروفسور دکتر الله دتا چودری) .

1209- منڈی بهاء الدین ، کتابخانهٔ ابن عبدالله ، سید نور محمد قادری : از سدهٔ ۱۳هـ . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۷) .

● 308- **شرح خلاصة الحساب**

متن همان . شرح از **روشن علی جونپوری** انصاری (م ۱۲۲۵هـ/۱۸۱۰م .) فرزند شاه عبدالرسول . استاد در فورت ویلیام کالج کلکته ، و در مرشد آباد هند به خاک سپرده شده است . و از هموست : اختصار الرمل (زبدة الرمل) ، ضیاء الرمل (سراج الرمل) ، قواعد فارسی .

برابر متن ، در مقدمه و ده باب ـ نخست بندی از متن را آورده سپس ترجمه و گزارش کوتاه خود را می آورد . ولی در چاپ کلکته ۱۲۲۹هـ . و ۱۲٦۱هـ . به نام «ترجمهٔ خلاصة الحساب» است .

آغاز : نحمدک یا من لا نحیط بجمیع نعمه عدد ، سپاس می کنم ترا ای آنکه احاطه نمی کند به فراهم آوردن نعمتهای او هیچ عدد . ولا ینتهی تضاعف قسمه الی امد. و نمی رسد تضعیفات قسمت او به نهایتی . و نصلی . . . و درود می فرستیم بر سرور خود .

(ن . ک . مشار ۱ : ۱۲۸۸ «ترجمهٔ خلاصه الحساب» - استوری ۲ : ۱۳ - نسخه ها ۱ : ۱٤۸ - پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳٥۳ - اورینتال میگزین ، مه ۱۹۳٤ ، ص ۱۰۰ - مشار ، مؤلفان ۳ : ۲۳٥ که ویرادر دو جایاد کرده است - نشریه ۹ : ۲٦۷) .

1210- اسلام آباد ، خواجه محمد مرتضی پاپیپی : نوشته باقر علی بن سید قمر الدین حسینی الناصری ، ۲٥ شعبان ۱۲۳٥ ھ . آغاز برابر نمونه (سید حسین عارف نقوی) .

1211- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۷/۱۰/٥ : نستعلیق سکسته آمیز ، ۲۱ شعبان ۱۲٥۳ھ. آغاز برابر نمونه ، از همان روشن علی جونپوری دانسته شده است ، ۳۱۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

1212- اسلام آباد ، گنج بخش ۹۳۲ : نستعلیق ، میان محمد عظیم ، آغاز سدهٔ ۱۳ھ. دیباجه ندارد ، آغاز برابر نمونه . ۲٥۸ ص .

1213- اسلام‌آباد ، همانجا ۷٦۸۳ : نستعلیق طلبگی ، آغاز سدهٔ ۱۳ھ . آغاز افتاده . گویا با شماره پیشین یک نسخه را تشکیل می دهد ، ۱٥٦ ص .

1214- اسلام آباد ، همانجا ۷۰۸۱ : نسخ و نستعلیق طلبگی ، آغاز سدهٔ ۱۳ھ. آغاز و انجام افتاده . گویا دنباله شماره پیشین است .

1215- اسلام آباد ، همانجا ۲۷۱٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز در مقدمه افتاده ، ۱۷۲ ص .

1216- اسلام آباد ، همانجا ٤٤۷٦ : نستعلیق تحمه ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه .

1217- اسلام آباد ، همانجا ۷٥۳۷ : نسخ و نستعلیق سکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ. ۱٤ صفحه باقی مانده از یک نسخه (گنج ۱ : ۱٤۸) .

1218- راولپندی ، گولره شریف ، دربار پیر مهر علی شاه صاحب : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷٤ ص ، ۱۷ س ، (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1219- کراچی ، موزه ملی ۳۲۱ - N.M. ٥۲۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه، انجام افتاده ، ٤۸ ص (نوشاهی ۲۷) .

1220- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥۷۱٦/۲۳۹۷ : تاریخ داد نشده ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤٦٦) .

## ● 310- شرح خلاصة الحساب

متن همان . شرح از محمد صادق بن حاجی عبدالعلی توشیزی در : راستی در حساب تاریخ است ـ در همه کار راستی بهتر (۹٤٦ ؟ !) نگاشته است . در یک «مقدمه» و ۱۲ «باب» . (دیباجه) :

مقدمه تعریف علم حساب و تعریف عدد، باب ۱- حساب صحاح، شش فصل، ۲- در کسور ، در مقدمه و شش فصل ، ۳- استخراج مجهولات به اربعهٔ متناسبه ، ٤- استخراج مجهولات به حساب خطایین ، ٥- استخراج مجهولات به تحلیل و تعاکس ، ٦- مساحت ، در مقدمه و سه فصل ، ۷- در آنچه تابع مساحت است ، سه فصل (: وزن زمین جهت اجرای قنوات ، معرفت ارتفاع و مرتفعات ، عرض و عمق آبار) ، ۸- استخراج مجهولات به طریق جبر و مقابله ، دو فصل ، ۹- ذکر قواعد شریفه ، ۱۰- در فوایدی که فقیر اضافه کرده ، ۱۱- مسایل متفرقه ، دو فصل ، ۱۲- مسایل غیر متخیله . خاتمه در ۹۳ «مسئله» .

آغاز : حمد نامحدود واحدی را که آحاد مفردات مجرده را مبداء تکون . . . مخفی و مستور نماند که محرر این . . . محمد صادق بن حاجی الحرمین الشریفین حاجی عبدالعلی .

(ن - ک . ذریعه ۱۳ : ۲۳۰ «شرح خلاصة الحساب» از سید میر محمد صادق موسوی خوانساری ، که آن کس دیگری ست - نسخه ها ۱ : ۱۸۰ که منابع دیگری را یاد کرده - بانکیپور ۱۱ : ۱۰۳٦ - استوری ۲ : ۱۳ - پاکستان و هند ۳ : ۳٥٥ که اورا از سدهٔ ۱۳ھ/۱۹م گسته) .

1221- راولپندی ، گولره شریف ، دربار پیر مهر علی شاه صاحب : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۸ ص ، ۱٦ س (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **311- تحریر الصدر** : شرح خلاصه الحساب .

متن همان . ترجمه و شرح از صدر الدین بن زبردست خان از روزگار محمد پادشاه (۱۱۳۱ - ۱۱٦۱م .) ، زنده در ۱۱۳٥ھ/۱۷۲۲م . (نسخه ها ۱ : ۱٤٤)

از هموست : زینت البساتین در باغبانی ، هدایت الصدر در قیافه شناسی .

1222- لاهور ، دانشگاه پنجاب : تاریخ یاد نسده (پاکستان و هند ۳ : ۳٥۲ به نقل از اورینتال کالج میگزین ، مه ۱۹۳٤) .

● **312- شرح خلاصة الحساب**

**متن همان . شرح از میان محمد عظیم**

آغاز نسخه برابر شرح روشن علی جونپوری ست ، ولی از سوی فهرست نگار تاکید شده از میان محمد عظیم و نسخه نایاب است .

آغاز : نحمدك یا من لا یحیط بجمیع نعمه عدد . سپاس می کنم ترا ای آنکه احاطه نمی کند به فراهم آوردن نعمتهای او هیچ عدد . ولا ینتهی .

1223- گوجرانواله ، سندی هوان تادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **313- ترجمهٔ خلاصة الحساب** : منتخب

متن همان . ترجمه با دستبردگیها از لطف الله مهندس بن استاد احمد معمار لاهوری (همان «حساب : ۱۸۸» در این بخش) که در ساختمان تاج محل در آگره و قلعهٔ سرخ در دهلی دست داشته است .

در ۱۰۹۲ھ/۱۶۸۱م . (: منتخب) ، بدرخواست میر محمد سعید بن میر محمد یحیی ، به نام «منتخب» ، برابر متن در ده «باب» و هر باب در چند «فصل» نگاشته است : ۱- در حساب صحاح ، ۲- حساب کسور ، اخراج مجهولات با اربعهٔ متناسبه ، ٤- استخراج مجهولات به عکس ، ٦- مساحت ، ۷- ملحقات و تحقیقات مساحت ، ۸- استخراج مجهولات به طریق جبر و مقابله ، ۹- در قواعد شریفه و فواید لطیفه ، پانزده «قاعده» ، ۱۰- در مسائل متفرقه .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، می گوید فقیر لطف الله بن استاد احمد لاهوری . . . که کتاب حساب را که تصنیف . . . بهاء الدین . . . به اشارت میر محمد سعید ترجمه کردم و «منتخب» نام نهادم و همین نام تاریخ تالیف این رساله است .

(ن . ک . ریو ۲ : ٤٥۱ «منتخب» - نسخه ها ۱ : ۱۹۸ «منتخب» - ایوانف : ۸۹۸ «منتخب خلاصه» - استوری ۲ : ۱۱ - اته : ۲۲۵۳ ، ۲۲۵٤ - علمای هند ، اردو : ۳۹۷ «احوال کلیم الله شاهجهان آبادی» که از همان خاندان است - پاکستان و هند ۲ : ٦۹٦ «تقویم لطفی» از همو ، نسخهٔ تمتی ملا فیروز ش ۳- همان کتاب : ۷۰۱ که در اینجا نام ده اثر نگارنده آمده است - همان کتاب : ۷۰۲ «منتخب الحساب» همین اثر) .

1224- کراچی ، موزه ملی ۱۵۸۲ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷۵ گ (نوشاهی : ۲۸) .

1225- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف : نستعلیق ، محمد امیر الدین ، ۱۲۱۱ھ . آغاز برابر نسخهٔ موزه ، ۸٦ ص (سید عارف نوشاهی) .

1226- لاهور ، رحمان پوره ، محمد شرف البدر : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۵۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1227- لاهور ، گنجبخش ، ۱۰۵ الف ، دکتر محمد عبدالله چغتائی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳۸ ص (سید شفیق الرحمان نوشاهی) .

1228- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۳۰۲/۱۱٤۹ : نوشتهٔ ۱۱ صفر ۱۲۳۹ھ /۱۷ اکتوبر ۱۸۲۳م . آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤٦۹) .

1229- لاهور ، دانشگاه . شیرانی ۳٦۱۵/۵۹۲ : نوشته ۱۹ ذیقعده ۱۲٤۷ھ . (۲۰ آوریل ۱۸۳۲م .) . در فهرست بنام «منتخب خلاصة الحساب» آمده (بشیر حسین ۳ : ٤٦۹) .

1230- گوجرانواله ، سکههکی منڈی ، نذیر احمد نقشبندی : نستعلیق ، ۱۸٤۹م (۱۲٦۵ھ .) ، آغاز برابر نمونه ، ۱۵٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1231- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانه همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش ، ۱۸۵۹م /۱۰ هار ۱۹۱٦ بکرمی (۱۲۷۵ھ . ؟) آغاز برابر نمونه ۱ ، در آغاز و انجام به خامه کاتب «خلاصة الحساب» نامیده شده است ، ۱۳۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1232- کراچی ، موزه ملی ۹۸۰/۸ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، محمد علی هزاری ، ۱۷ شوال ۱۲۷۹ھ . در بنگلور ، آغاز برابر نمونه ، ۷۱ گ (نوشاهی : ۲۸) .

● 314- مرآت الحساب : شرح خلاصة الحساب

از خواجه محمد ماه ، شاگرد شمس الدین حسین ساکن چنز (هند) ، در صفر (ماه دوم مائه ثالث - الف ثانی/۱۲۰۱ ؟) بروزگار سر نظام علی خان فرمانروای دکن (۱۱۷۵ - ۱۲۱۸ه‍/۱۷۶۲ - ۱۸۰۲م .) و محمد شاه عالم بهادر بادشاه (۱۱۷۳ - ۱۲۲۱ه‍ .) ، برای نواب محمد عظیم الدین خان مظفر جنگ .

در ۱۲ «باب» و ۲۸ «فصل» : باب ۱ . علم عدد صحاح ، ۲- کسور ، ۳- استخراج مجهولات به اربعهٔ متناسبه ، ٤- بیرون آوردن مجهولات بحساب خطائین ، ٥- تعاکس ، ٦- مساحت ، ٧- آن چیزی که تابع مساحت است ، ٨- دالستن استخراج به جبر و مقابله ، ٩- قواعد و فوایدی که محاسب ناچار دانستن آنهاست ، ١٠- مسایل متفرقه ، به طریق مختلفه ، ١١- اصطلاحات اوزان هند و چند قاعده برای استخراج مجهولات ، ١٢- در خاتمه .

آغاز : قل هو الله احد ، الله الصمد ، واحدیکه در جمیع اعداد اسما و صفات به صحایف کاینات خود اشکال های بی اندازه .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۸۰ «شرح خلاصة الحساب» و : ۱۹۲ «مرآت الحساب» که هر دو یکی هستند) .

1233- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ١٤٣ : نستعلیق ، ٦ ج ٢/١٢٤٧ه‍ ، ٣٠٠ ص (سرفراز : ٥٩ - نوشاهی ، انجمن :) .

1234- کراچی ، موزه ملی ۱۵۷۷ - ۱۹٦۱ N.M. : نستعلیق ، ۲۲ رمضان ۱۲۰۳ه‍ . آغاز در باب یکم اماده ؛ و طریق حزب آنست که حزب کننده ، ۱۲٦ گ (نوشاهی : ۲۸) .

● 315- ترجمهٔ خلاصة الحساب

متن همان . ترجمه از ابوالقاسم محمد بن عبدالله ، بنام ابوالمظفر محمد قلی قطبشاه ، فرمانروای گولکنده (۹۸۹ - ۱۰۲۰ه‍/۱۵۸۱ - ۱٦۱۱م) .

آغاز : حمدی که مقدور نباشد حصرش ، و محصور نگردد قدرش ، و معنی لبود ذکرش ، و مطوی نگردد نشرش . و منتهی نگردد عددش ، و منقضی نگردد عددش ، مر واحدیرا . . .

1235- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۸۱۱/۷۷۸/۱ : نوشته ٤ ذیقعدهٔ ۱۲٦۸ه‍ ، (۲۰ اگست ۱۸۵۲م .) ، آغاز برابر نمونه ، بر برگ وصالی نسخه بنام «بدیع الحساب» آمده که درست نیست (بشیر حسین ۳ : ٤٦٥) .

● 316- شرح خلاصة الحساب

متن همان. شرح از شیخ مسیب سبزواری . که در حیدر آباد دکن ، در ۲۵ شوال ۱۱۵۲ه‍/۱۷۳۹م . نگاشته است .

آغاز : حمدی که هیچ عددی احصای آن نکند ، و شکری که نکر هیچ کس به منتهای او نرسد ، مر واجب الوجودی راست که ذات احدیتش از نقص و تکمیل مبرا است) .

(همان : ذریعه ۱۳ : ۲۳۳ - نسخه ها ۱ : ۱۸۰) .
(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۸۰ ردیف 1561 و ۱۸۱ ردیف 1566 که در آنجا دو نسخه از شرح «خلاصة الحساب» از شارحی ناشناس نشان داده شده است ، که سر آغاز آنها برابر این شرح می باشد ، ولی تاریخهای ۱۱۰۶ و ۱۱۰۷ دارند ، که مقدم بر شرح مسبب است) .

1236- کراچی ، موزه ملی ۱۵۷۳ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، میر شجاعت علی ، ۲۱ شوال ۱۲۲۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۹۰ ص (نوشاهی : ۲۸) نام شرح کننده در نسخه نیامده ولی گویا همان است .

1237- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۵۰ ب ه ا : نستعلیق ، محمد شفیع ، سدهٔ ۱۲ه ، آغاز برابر نمونه ، ۲۶۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

1238- گجرات ، کنجاه ، گولیکی ، محمد نور الدین : نستعلیق ، امام الدین ، در لاهور ، چهار شنبه ۱۸ ذیحجه ۱۲۷۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۷۷ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

## 317- شرح خلاصة الحساب

متن همان . شرح از میرزا جان ، که در خدمت جناب . . . کار می کرده است . به مانند متن ، در یک مقدمه و ده باب ، و بابها در فصلهایی .
آغاز : حمد و سپاس بیقیاس و ستایش قدسی اساس مرداوری را سزاست که محاسبان عالم امکان از اندازهٔ حساب . . . بعد ، برضمیر منیر و خاطر خطیر دانایان .

1239- شیخوپوره ، سره‌مدای ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه ، آغاز برابر نمونه ، ۳٤ ص (نعیم اختر قمر محمدی) .

## 318- ترجمهٔ خلاصة الحساب

متن همان . ترجمه از ناشناس ، که برای این ترجمه از محضر نگارنده استفاده می کرده است . ترجمه است با توضیح لازم . در یک مقدمه و ده باب .
(ن . ک . ذریعه ۱۳ : ۲۲۷ - ۲۳٤ که در آنجا ضمن معرفی ٤۳ شرح از این کتاب ، چهار شرح آنها از شاگردان نگارندهٔ متن بوده است ، و از آن میان تنها یکی از آنها به فارسی بوده است ؛ شرح عبدالله بن شاه منصور قزوینی (نسخه ها ۱ : ۱٤۸) که شرح و اقتباس است) .

1240- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۳۲۹/۱۲۷۶ : نوشتهٔ محمد حسن بن خواجه علی مشهدی ، در دارالسلطنه لاهور ، غره رمضان ۱۰۵۷ه . (سپتامبر ۱٦٤۷م .) . آغاز کمی افتاده : خدمت . . . خلاصهٔ فضلا و زبدهٔ علماء اسکنه الله فی درجة العلیا ، الملقب به بهاء الدین عاملی شدم ، تا آنچه مقدور این حقیر باشد کشف حجاب از مشکلات آن کتاب کنم ، (بشیر حسین ۳ : ٤٦۳) .

## 319- شرح خلاصة الحساب

متن همان . گزارش از ناشناس . که در دیباچه می گوید «نظر به اینکه هفت باب آغاز کتاب

جندان مطالب مشکل نداشت ، و به خوبی (پیش از این) بیان کرده اند ، باب هشتم را که در اعمال جبر و مقابله است ، هیچ کس چنان ترجمه و شرح نکرده است که عام فهم کند» وی بدین کار دست زد : فصل اول در بیان مقدمات ، فصل دوم استخراج مجهولات .

آغاز : الحمدلله والصلات علی رسوله محمد و آله اجمعین . اما بعد ، چون نظر بر ترجمه و شرح خلاصة الحساب تصنیف . . . هفت باب کتاب .

**1241**- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شادروان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ. آغاز برابر نمونه ، ۵۶ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **320- شرح خلاصة الحساب**

متن همان . شرح از ناشناس .

**1242**- اسلام آباد، گنج بخش ۷۵۳۷ : نستعلیق شکسته و نسخ ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ . آغاز و انجام افتاده ، ۱۴ گ . (گنج ۱ : ۱۴۹) .

● **321- خلاصة السیاق**

از ناشناس ، که در دیباچه از خود به احقر العباد ، که در فن سیاق چندان وقوف ندارد ، و اینکه مدت عمر در ملازمت ناظمان ملک و نویسندگان بوده و برخی سیاقنامه ها را مطالعه کرده است - یاد می کند . در آن از بزرگان روزگار اکبر پادشاه (۹۶۳ - ۱۰۱۴ هـ.) مانند ابوالفضل علامی و برادرش فیضی و منصور شیرازی یاد کرده است ، و اصطلاحات بکار رفته هندوستانی ست ، اما از روش خواجه نظام الملک طوسی پیروی کرده است .

در پایان نسخه های آن آمده : در ماه صفر چهل و هفتم عالمگیری (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸ هـ.) ، برابر ۱۱۱۵ هـ./۱۷۰۳ م . مرتب گردانید .

آغاز : نظم آرای دفاتر کون و مکان . و ضوابط آرای (پیرای) زمین و زمان . به خامهٔ صنع ابدی ، سیاههٔ شب و روز .

(ن . ک . مشار ۲ : ۱۹۰۶ «خلاصة السیاق» از دبیر قاجار تفرشی ، سید حسن ، که دو چاپ تهران آن را یاد کرده است ، که جز این است - ریو ۲ : ۷۹۹ همین کتاب که در آنجا نیز از نگارنده نام برده نشده است - پاکستان و هند ۳ : ۳۰۹) .

**1243**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۵۰۶/۴۸۲/۵ : نوشته پیراسون کتک ۱۸۸۱ بکرمی ۱۲۴۰ هـ./۱۸۲۴ م . (بشیر حسین ۳ : ۳۶) .

**1244**- پیشاور ، دانشگاه ۳۸۴ : نستعلیق شکسته آمیز، ۲۷ ذیقعده ۱۲۰۷ هـ . در پایان نام کتاب و تاریخ نگارش آمده است ، ۹۲ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

**1245**- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۴۲۱۷/۱۱۶۴/۸ : نوشته ه بهادون ۱۹۰۲ ب/۱۲۶۱ هـ./ ۱۸۴۵ م . (بشیر حسین ۳ : ۴۶۰) .

**1248**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۷۴۱/۲۴۲۲ : از پایان سدهٔ ۱۳ هـ ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۴۶۰) .

1246- کراچی ، موزه ملی ۰۶ ۱۹۶۶ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . ۲ رمضان ۲۲۶۶ (!) که بایستی ۱۲۶۶ باشد ، با مهر کنده ۱۲۶۱ هـ . نام کتاب در کلفون «دستور السیاق» و در متن «خلاصه السیاق» است ، آغاز برابر نمونه ، ۱۵۶ ص (نوشاهی ۱ : ۲۹) .

● 322- دائرهٔ هندسیه

از ناشناس .

1247- پیشاور ، دانشگاه پشاور ۲۲۵ : نسخ خوش، محمد سبحان شاه پشاوری، ۱۳۳۸هـ. آغاز : در طریق ساختن دائرهٔ هندسیه . اوقات نماز اگر اخراج می کنی ، ص ۵ مجموعه ، ۲ برگ (پرفسور امتیاز حسن) .

● دستور : سیاق

● 323- دستور حساب : دستور الحساب

از الدو من منشی که در شاهجهان آباد (دهلی) میزیسته است، به سال ۱۱۸۰هـ. (۱۷۶۶م.). گرچه از ماده تاریخ : گشت دل «گلدستهٔ دانشوری» ۱۰۹۰هـ . بر می آید .

در یک مقدمه و پنج (ده ؟) مقاله و خاتمه ای . در حساب .

آغاز : حمد بیعد ذات ایزدی را که در صورت علم حساب به انتظام و گرد آوری افراد در عالم پرداخته و منت دور از شمار واحدی را که در لباس اعداد از فزونی اعتبار .

(ن . ک . استوری ۲ : ۱۷ - نسخه ها ۱ : ۱۷۲ - هندوؤں کا حصه : ۱۲۰ «دستور الحساب» و ۳۷۵ (الدو من ، فهرست راهنما) .

1248- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۶۱۹۳ : پیرامون ۱۱۸۸هـ . (۱۷۷۴م.) . آغاز برابر نمونه ، در فهرست آمده «دستور حساب» در مقدمه و پنج مقاله و خاتمه ای (بشیر حسین ۳ : ۴۶۳) .

1249- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۴۳۴/۱۳۸۳ : تاریخ یاد نشده . نام کتاب در نسخه «دستور الحساب» آمده ، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ۴۶۴) .

● 324- دستور السیاق

از اوری (اودهی) لعل ، پیرامون ۱۲۱۶هـ . (۱۸۰۱) .

ترجمه ای ست از هندی ، در یازده «مقدمه» و هفت «باب» .

آغاز : سر نوشت پیشانی دفتر دانش ، حمد دانایی و دور بینی ست ، که از زمین تا آسمان ذره حساب او بیرون نیست .

(ن . ک . هندوؤں کا حصه : ۳۷۶ (اودهی ، فهرست راهنما) .

1250- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۹٤۹/۸۹۷ : نوشته ۱۸۹٤ ب (۱۸۳۷م./۳-۱۲۵۲)، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤۵۹) .

1251- لاهور . دانشگاه ، شیرانی ۳۵۳۳/٤۹۹ : نوشتهٔ ۱۳۱۶هـ. (۱۸۹۸م.) (بشیر حسین ۳ : ٤۵۹) .

● **325- دستور السیاق**

از محمد صالح نبوی . از فرزندان قاضی دته (دنه ، ددوگونه) سیوستانی (نیمهٔ سدهٔ دوازدهم) . بروزگار اورنگ زیب (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸ هـ .) در دیباجه می افزاید که در تته (سند) آموزش یافته ، هر - کجا «سیاقنامه» ای می دید از آن نقل بر می داشت ، و هر جای که استادی در این هنر می دید از وی بهره می گرفت .

در یک «مقدمه» و چهار «دفتر» : مقدمه در دو «مقصد» : مقصد ۱- تعریف و معنی سیاق ، ۲- اصول سیاق . دفتر ۱- . . .

**آغاز :** بر خواطر خورشید بظاهر طالبان هنر مخفی و مستتر نماند ، که فقیر کثیر التقصیر محمد صالح را که نسبت آباء کرام از . . .

(ن . ک . مقالات الشعرا : ۳۶۱ «صالح» نگارنده ، و اینکه «دستور السیاق» او را دیده است - همانجا : ۲۸۳ «قاضی دته سیوستانی» ضمن زندگینامه میرزا شاه حسن «سپاهی» ارغون (۸۹۶ - ۹۶۲ هـ) - حدیقة الاولیا ، تتوی : ۸۴ همان قاضی دته سیوستانی) .

**1252-** کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۲۶۲/۴۰ : نستعلیق ، نام نویسنده پاک شده ، ۹ شعبان ۱۲۰۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، در کلفون بنام «سیاق نامه» آمده ، ۸۶ ص (نوشاهی ۱ : ۳۰) .

● **326- دیوان پسند :** رساله . . .

از چهتر (چتر) مل بن رائی بران (نبران) چند سرشار منشی . که «عمارات الاکبر» را در بارهٔ ساختمانهای آگره ، در ۱۲۲۵ هـ ./۱۸۱۰ م نگاشته است (هندوؤں کا حصه : ۲۰۱) . و نیای نگارنده به نام لاله تهوری مل متخلص به تمکین ، در پیرامون ۱۱۳۹ هـ ./۱۷۲۹ م . «گلدستهٔ فیض» (ریو ۳ : ۹۸۷) را در انشاء نگاشته است .

در سیاق و حساب و قواعد جمع آوری مالیات و عوارض و نظم و نسق زمینها و جز آنها ، در چهار «دستور» : ۱- در بیان درستی زمینهای کشتار و تعیین جمع سرکاری و بعضی حساب در پیداوری اجناس ، ۲- سیاق و شمار در بعضی انتظام مهمات ، ۳- مزروعه در بعضی دست ، ۴- مالی و ملکی آویزات معامله .

**آغاز :** تخم ریزی حمد و ثنا در زمین عجز و نیاز ، کشاورز حقیقی را که زراعت عالم را به ریشه دوانی .

(ن . ک . ایوانف : ۱۶۳۷ - ریو ۳ : ۹۹۰ - هندوؤں کا حصه : ۲۰۱ «عمارات الاکبر» و ۲۱۹ «دیوان پسند» و ۲۶۰ که در اینجا از «سیاق» نویسی هندوان گزارشی آمده است- فرهنگ سخنوران از این سرشار و تمکین نام نبرده است - پاکستان و هند ۳ : ۳۰۳ (پا برگ) .

**1253-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷۰۹/۷۲۶ : نوشته ۲ ژوئیه ۱۸۲۱/شوال ۱۲۳۶ هـ . آغاز برابر نمونه ، موریانه زده (بشیر حسین ۳ : ۴۰۹) .

● رساله احمد معمار : حساب

● 327- رسالهٔ اطمینان

از ناشناس ، که از خود به «بندهٔ مخلص» یاد میکند .

در هندسه و هیئت ، در ۱۲ «باب» .

آغاز : سپاس و ستایش حضرت عزت ذوالجلال را که انوار آثار دقایق او از هر ذره از کائنات عالم ، تابان است ، و آثار بدایع قدرت او از هر جزوی از اجزای موجودات درخشان است .

1254- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۴۳۰/۱۳۷۹ : نوشته غلام محمد ، ۱۸۹۸ب (۱۸٤۱م/ ۱۲۵۷هـ .) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤۸۵) .

● 328- رسالهٔ لطف الله

از لطف الله مهندس لاهوری (نگارندهٔ «خلاصة الحساب، شرح ۱۹۹» و جزآن). در علم هندسه و اصول نقشه کشی به حساب اقلیدس ، در پاسخ برخی از پرسشهای برادر بزرگ خود عطاء الله ، با دو مقدمه و جدولها در دو فصل نگاشته است .

این رساله در مجله «اورینتل کالج میگزین» ش ۰ ئی ۱۹۰۹م . بکوشش مولوی محمد شفیع چاپ شده است .

آغاز : اما بعد ، این رساله مرقوم خامهٔ لطف الله بن استاد احمد معمار لاهوری ، در جواب سؤال افادت و افاضت پناه ، فتوت و اخوت دستگاه ، استادنا و اعتضادنا و مولانا عطاء الله . . .

(ن . ک . پاکستان و هند(٤) ۲ : ۷۰۱ که در انجا نام ده اثر نگارنده آمده است ، یکی از آنها : «رساله در حل چند سؤال هندسه» است ـ همان کتاب : ۷۰۷ که فهرست بخشهای آن را آورده است) .

1255- لاهور ، محمد شفیع ۳۱۳/۲۵۸ : نستعلیق ، محمد نعیم ، سدهٔ ۱۳هـ ، آغاز برابر نمونه ، ۸ گ (بشیر حسین : ۲۲۰) .

● 329- رشیدیه فی اعمال کسوریه

از شیر علی بن محمد قاسم . در ۲۹ رمضان ۱۲۵۵هـ/۱۸۳۹م برای نواب محمد رشید الدین خان و مدرسهٔ نواب شمس الامراء ، در دو «باب» و هر یک چند «وصل» :

باب یکم ، چهار وصل . وصل ۱- اقسام کسر ، ۲- تعریف کسر و بیان مخرج آن ، ۳- دانستن نسبت ارفع ، ٤- پیدا کردن مخرج کسور نسعه . دوم: کسور . ده وصل : ۱- تجنیس کسور، ۲- رفع کسور ، ۳- تضعیف کسور ، ٤- تنصیف کسور ، ۵- جمع کسور ، ٦- تفریق کسور ، ۷- تحویل ، ۸- ضرب ، ۹- تقسیم ، ۱۰- استخراج جذر کسور .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد مر حضرت خالق احد و رازق صمد را که احاطه نمی کند به نعمتهای او تضعیف العدد الی یوم النعم .

(ن . ک . بشیر حسین ۲ : ۲۰٤ «مفتاح التصوف» از شیر علی بن محمد قاسم ، در تصوف، که مشابه در نام هست) .

**1256-** کراچی ، انجمن ترق ٤ ق ف . ١٤ : نستعلیق ، گویا نگارنده ، ۲۹ رمضان ۱۲۵۵ھ ، ٥٤٠ ص (سرفراز : ٥٨ - نوشاهی) .

● **330- ریاض المهندسین** : ترجمه . . .

از ناشناس .

ترجمهٔ «ریاض المهندسین» و «تحریر اقلیدس» است (ن . ک ، تحریر اقلیدس : ١٨٤) باسر بندهای «روضه» : ۱- مشتمل بر تراجم ثابته ! ، ۲- حساب با براهین ، ۳- تکسیر دوایر و استخراج مقادیر ، ٤- علم الابصار ، ٥- قوانین رصد و آلات رصدیه ، ٦- زیج . . .

آغاز : حمد بیحد و سپاس بیرون از حیطهٔ حصر و عد ، مر خداوندی را عز شانه و جل سلطانه ، که هیئت ترکیب اکوان و صورت ترتیب افلاک . . .

**1257-** اتک ، مکهد ، مولانا محمد علی ، محمد صالح : نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ٦٣٠ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **331- سراج الحساب** : مخزن الحساب احمدی

از میر سید احمد بن میر سید محمد .

جلد دوم آن در دست است ، که پس از حمد و نعت در ۲۳ بیت در قالب مثنوی ، در یک دیباچهٔ کوتاه نثری ، پس از ذکر نام خود می گوید : چون از تحلیل جلد اول کتاب «سراج الحساب» در شوال ۱۳۳۱ھ . (۱۹۱۳م .) فراغت دست داد ، به حصهٔ دوم می پردازم . و در ص . ع . که گویا برای چاپ آماده شده، و یا از روی نسخهٔ چاپی نوشته شده است آمده : «مخزن الحساب احمدی» حصهٔ ۲ . سنه ۱۳۳۱ھ . . . در مطبع دارالسلطنهٔ کابل .

این جلد از «باب» دهم در کسور اعشاری آغاز می شود (جمع ، ضرب ، تقسیم) ، ۱۱- کسور اعشاری متوالی ، ۱۲- کسور اعشاری مقادیر مرکب ، ۱۳- جذر کسر اعشاری ، ١٤- جذر کعب اعشاری ، ١٥- مسطحات . . . ، ۲۹- در قیمت نقد و رسوم ، ۳۰- در معادلهٔ اقساط. سپس مسئله ها.

آغاز : الهی بزرگی و حشمت تراست - سر افرازی و ملک و شوکت تراست . . . پس از حمد خلاق زمین و زمان و درود نامعدود سید انس و جان .

**1258-** اسلام آباد ، گنج بخش ٥٤٠٣ : نستعلیق ، ۱۳۳۲ھ . جلد ۲ . آغاز برابر نمونه ، با سرعنوان «مخزن الحساب احمدی» حصه ۲ : سنه ۱۳۳۱ھ . مطبع دارالسلطنه کابل ، ۸۱۱ ص .

**1259-** اسلام آباد ، همانجا ۲۳۱۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٤ھ . آغاز برابر نمونه ، همان جلد ۲ ، ۲٤۳ ص ، رحلی (گنج ۱ : ١٤٩) .

● 332- سلطان الحساب

ار عبدالله بن ساه سصبور فرسی ، برورگار محمد ملی قطبشاه (۹۸۸ - ۱۰۲۰ ه.) .

در یک سقدسه و پنج «باب» : مقدمه در ماهیت حساب و بیان موضوع آن ، باب ۱- حساب صحاح ، ۲- حساب کسور ، ۳- استخراج مجهولات اربعهٔ متناسبه ، ٤- اسخراج مجهولات به حساب خطائین ، ٥- اسخراح مجهولات به عمل عکسی .

آغاز : سای حداوند یوم الحساب ـ برون از شمار اسب و رسم کتاب . و درود رسالب مآب محمد سصطفیٰ (ص) نامحدود اسب ، و اوصاف پادساه زمان . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۲ : ۱۰۵ نگارنده ، که در آنجا وی را ضمن سرایندگان دربار محمد قلی قطبشاه دانسته و افزوده اسب : ماهر در ریاضی و حکمت) .

1260- کراچی ، موزه ملی ۱۵۸۳ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۹ گ (نوشاهی : ۳۰) .

● 333- سیاق : رساله در . . .

ار ناشناس . در سه «باب» : ۱- حساب و علم قواعد احراب ، ۲- سر رشته کاغذ و ترتیب او ، درجاب علم نحوم ، تاثیراب قمر ، ۳- در دوارده آنس .

آغاز : باب اول در حساب و علم قواعد احراب . . . در بیان صورت رقم و هندسه .

1261- کراچی ، موزه ملی ۱۹۲ - ۱۹۶۸ .N.M : نستعلیق ، منتی علام حسین ساکن باروال باجوه ، ۱۲۶۸ ه . آغار برابر نمونه ، ۵۹ گ (نوساهی : ۳۲) .

● 334- سیاق : رساله در . . .

از ناسناس ، که در پنجاب می زیسته اسب .

آغاز : در بیان علم سیاق ، که برای کار پردازان انشا هم از ضروریات است . رقم اعداد که مدار نویسندگان بر آن اسب .

1262- کراچی ، موزه ملی ۱۷۵/۲ - ۱۹۶۸ .N.M : نستعلیق (علام حسن ولد مرتضی پس از ۱۲۱۷ ه .) آغاز برابر نمونه ، س ۲ مجموعه ، ۲۵ ص (نوشاهی : ۳۲) .

● 335- سیاق : دستور . . .

از ناشناس ، از مردم سیه فاره ، که در آن بسیار گفتهٔ «احتراع مؤلف» بکار گرفته شده است . و در پایان می گوید : می خواستم دستورات حدمات سررسته ها را به تفصیل بنگارم ، به علت مزاجی به همین کفایت شد . با سرنبدهای «دستور» بی شماره .

دستور در بیان شماره ، ضرب ، صرب کسور ، در اشکال رقوم ، در بیان نامهای ماهها در زبان عربی ، در معنی اعداد ، در بیان صبط زمین ، حساب قدمها ، حساب دستها ، پیمودن چاه ، پیمودن مناره ، پیمودن حسب دیوار ، پیمودن چوب ، بارچه ، انبار غله ، پیمودن اجناس مخلوط ، و زنها ، معلوم کردن دانه های انار . . .

1263- **اسلام آباد**، گنج بخش ۵۰۸۰ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز: باب پنجم در بیان ضوابط سیاق . بدانکه علم سیاق دریایی ست ناپیدا کنار، که بیان تمام آن از حوصلهٔ عقل نکته دان و قیاس کار شناس بیرون (ص ۱ - ۶۸) . (گنج ۱ : ۱۵۰) .

1264- **سرگودها**، بهیره، مدرسهٔ عزیزیه بگویه، ابرار احمد بگوی: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز افتاده : عصار . . . باید که رقمی را از . . . ، ۴۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 336- **سیاق**: (حساب برای دفتر داری) : قانون . . .

ناشناخته . نسخه ها یکی نیست .

1265- **لاهور**، دکتر وحید قریشی: نستعلیق، علام قاسم، ج ۱۲۳۲/۱ھ . آغاز: در ذکر قواعد سیاق . بدانکه سیاق در لغت روس را گویند، و در اصطلاح محاسبان روش حساب است، با سربندهای «قانون» ۱۸۰ گ ، ۱۶ س . سپس «منشآت جامی» (پایان نامهٔ دکتر خالده صدیقی : ۷۳۶) .

1266- **اسلام آباد**، گنج بخش ۶۴۹۹ : نستعلیق شکسته، ۱۲۷۹ھ . آغاز: در دانستن غرهٔ ماه محرم که کدام روز خواهد . . . (ص ۱۵۸ - ۱۹۹) ، نخست در باره ماهها و سالها ست، سپس اعداد برای سیاق نویسی، مساحت زمین، سیاق نویسی روپیه و فراورده های کشاورزی، با سربندهای «قانون» بی شماره (گنج ۱ : ۱۴۶) .

1267- **پیشاور**، یکه توت، کتابخانهٔ حسینیه : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ . در فهرست بنام «علم سیاق یا منتخب عالم (چنین آمده) الحساب» (تسبیحی، کتابخانه ها : ۳۲۸) .

● **سیاق** : پیمایش

● **سیاق** : کتاب السیاق

آنند رام .

● **سیاق** : هیئت السیاق

غلام رسول خاوب .

● **سیاق** : حساب و سیاق

مختار نعاقل .

● **سیاق نامه** : لعل جی نامه : هیئت السیاق

● 337- **شبکه** : عمل . . .

ناشناخته . (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۷۹) .

1268- **اسلام آباد**، گنج بخش . ۳۲۴ : نستعلیق خوانا، پیرامون ۱۲۸۳ھ . (ص ۶-۱۱) .
آغاز : بدان عمل شبکه عبارت از آن است که شکل دو اربعة اضلاع رسم کرده شود، و طول آن را قسمت کرده شود به عدد مراتب آحاد المضروبین . . . (گنج ۱ : ۵۱) .

**338- شمس المشرقین**

از **محمد زمان بن محمد صادق البالجی دهلوی** ، (نگارنده «تحریر الاشکال : ۱۹۰ و جز آن) به سال ۱۱۳۱ه‍/۱۷۱۹م . (نام کتاب تاریخ نگارش است) . در دیباجه میگوید پیش از این «ملخص معروف چغمینی» را بنام «حکم الریاضی» شرح کرده بودم ، سپس برخی از دوستان ازو شرح «تحریر المناظر اقلیدس» را خواسته اند ، اما وی کار حاضر را بر آن مقدم داشت .

در یک مقدمه و دو «سطر» و یک خاتمه : مقدمه در مقدمات، سطر ۱- در مبادی ، ۲- در مطالب .

نوشاهی (ص ۲۹) این را شرح خلاصة الحساب گفته که درست نیست . چه گذشته از فهرست بخشهای این کتاب ، وی «خلاصة الحساب» را به نام «غایة جهد الحساب» (نسخه ها ۱ : ۸۱۵) در ۱۱۳۰ه‍/۱۷۱۸م . شرح کرده است .

**1281- کراچی** ، موزه ملی ۲۱۷ - ۱۹۵۹ .N.M : نستعلیق (صفر ۱۲۲۵ه‍ .) با دوایر و شکلها ، آغاز چند سطری افتاده ، ۸۸ ص (نوشاهی : ۲۹) .

**339- شمس الهندسه**

از **محمد فخرالدین خان مخاطب به شمس الامراء** (۱۱۹٤ - ۱۲۷۷ه‍/۱۷۸۰ - ۱۸۶۳م.) فرزند ابوالفتح خان تیغ جنگ. وی در ۱۲۵۱ه‍/۱۸۳۵م. «مقطع الارض» را در جغرافیا نگاشته است.

در ۱۲٤۱ه‍/۱۸۲۵م : اصفیا سالس چنین نوشت از مهر دعا ـ باد «شمس الهندسه» مقبول هراهل کرم . و در حیدر آباد دکن چاپ شده است .

مقالت ، ۱- در تعریفات، در ۸۰ «حکم» ، ۲- معلومات قوانین و دلایل علم هندسه ، ۸٤ «حکم» ، ۳- اشکال هندسه ، از خطوط و زوایا ، ۶۳ «حکم» .

آغاز : بعد حمد اکبری که کونین نقطه ای ست از محیط دایرهٔ عظمت و جلالش ، و پس از نعت سیدی که در این سطحی ست .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۸۲ - آصفیه ۱ : ۸۱۸ - مشار ۳ : ۳۳۰۶ - مشار ، مولفین ۰ : ۶۵۸ - پاکستان و هند ۳ : ۳۶۰) .

**1282- سرگودها** ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق شکسته آمیز ، یوسف ولد میان مظهر الله ، ۱۲۹٤ه‍ . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

**1283- خیرپور** ، کتابخانه عمومی ش ؟ : نستعلیق ، ۱۳ شعبان ۱۳۳۰ه‍ . آغاز برابر نمونه ، ۱۵۸ ص ، (سید خضر نوشاهی) .

**340- صلاح خانی** : اعداد وفق

از **محمود** بن ابراهیم شافعی مطلبی . به نام الغ اعظم صلاح خان ، در علم وفق اعداد ، به نام «صلاح خانی» نگاشته است (دیباچه) .

نخست تعریف علم اعداد وفق ، سپس سربندهای «بیان» بی شماره : بیان وضع اشکال مفرد، ،

اشکال ناقصات از افراد ، الزوج الزوج ، شکل مثمن ، اشکال زوج الفرد کامل ، اشکال زوج الفرد ناقص ... «فصل» در بیان جمل کبیر و صغیر . . .

آغاز : حمدله. علی نعمت التی لاتدخل فی احصاء الذهن ، والصلاة علی . . . اما بعد، میگوید بنده ای از بندگان حضرت نبی (ص) ، محمود ابن . . . که چون بندگی خاقان اعظم و خان معظم ...

1284- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۹۳۲ : نستعلیق پخته ، ۹۰ھ (که شمارهٔ یکان آن پاره شده) ، آغاز برابر نمونه ، (ص ۲۶ - ۸۸) .

1285- اسلام آباد ، همانجا ۷۴۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ آغاز نزدیک به نمونه ، (ص ۲۴۸ - ۲۸۶) (گنج ۱ : ۱۵۱) .

341- ضمیر : در آگاهی از . . .

از ناشناس . در شانزده «قاعده» و «خاتمه» ای : ۱ - ۳ - ۴ ، ۴- چون کسی عددی در ضمیر خود پنهان دارد ، گوییم . . . ، ۵ - چون کسی مهره ای از مهر های ۲۷ گانه را به خاطر گیرد، ۶- اگر کسی چیزی در دست راست و یا چپ پنهان دارد ، و نگوید در کدام است ، ۷- اگر کسی انگشتی از انگشتان یک دست به خاطر گیرد ، ۸- اگر کسی حرف در خاطر گیرد ، از حروف این مصرع (سخن عشق جز به یار مگو) . . . ، ۱۶- اگر روزی از روزهای سال به خاطر مضمر دارد .

1286- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۰۹۴ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز در قاعده ۳ و انجام در خاتمه افتاده ، ۸۲ ص (گنج ۱ : ۱۵۲) .

342- عقود منظمه : عقود منظومه

از مولوی عبدالحکیم . که در آغاز گوید : پس این گوید بتوفیق کریم ـ خاکپای مصطفی عبدالحکیم . و در انجام نام منظومه را گفته است : گفته ام نامش عقود منظمه ـ تا بخوانندش به نام این ، همه . که در ۱۲۰۴ (۸۹ - ۱۷۹۰م .) سروده است : سال تاریخ چو میکردم شمار ـ چار ، دو صد بود بالای هزار .

(ن . ک . خلاصة الکیف ، در رسل ، همین فهرست ، که مشابه در نام هست) .

آغاز : حمد گویم خالق را بی شمار ـ آنکه پیدا کرد این لیل و نهار ـ آنکه ظاهر کرد طبقات سما ـ هم زمین محکم ز یکدیگر جدا .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۸۳ - ۱۸۴ «عقد الانامل» و ۱۳۷ - ۱۳۸ «انگشت شماری» ـ دانش ، دانشگاه ٤ : ۸۳۰ که دربارهٔ موضوع انگشت شماری منابعی دست می دهد) .

1287- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز خوش ، غلام علی مهر ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه ، ٤ برگ (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

343- عمدة الحساب

از کریم بخش . به سال ۱۲۰۴ھ (: انتخاب العمدة)/۸۹ - ۱۷۹۰م . ، برای غلام سعید خان مخاطب به نواب مشیر الملک اعظم الامرا (زاده ۱۱۴۵ھ/۱۷۳۳م .).

این کتاب در نسخه ها ۱ : ۱۳۷ و ۱۸٤ به دو نام «انتخاب عمدة» و «عمدة الحساب» آمده است، که نام یکم ساده تاریخ نگارش کتاب است. و در آنجا به نقل از «ترجمه استوری» (نشریه ٤ : ۳۵) در تاریخ ۱۲۰٤هـ. برای نگارش کتاب تردید شده است. ولی اکنون آن تردید را بیجا می دانم.

در یک «مقدمه» و ده «باب» و یک «خاتمه»، باب ۱- حساب صحاح، ۲- حساب کسور، ۳- استخراج مجهولات به اربعهٔ متناسبه، ٤- حساب خطائین، ۵- تعاکس، ٦- مساحت، ۷- اموری که ملحقات مساحت است، ۸- استخراج مجهولات به طریق جبر، ۹- قواعد و فواید که دانستن آنها برای محاسب لازم است، ۱۰- استخراج مسایل متفرقه. خاتمه، در ده «مسئله» که مجهولات آنها استخراج می شود.

آغاز: حمد بی منتهی و ثنای لاتحصی، مر خدای احدی را که خورشید وجودش در هزده هزار عالم . . .

(ن . ک . ترجمه استوری، نسخه ها ٤ : ۳۵ که در آنجا نیز «عمده الحساب» و «انتخاب عمده» دو اثر جدا گانه به حساب آمده است).

**1288-** کراچی، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱-۱۰۷۵/A : نستعلیق، (۱۲۰۲هـ) در حیدرآباد، آغاز برابر نمونه، س ۱ مجموعه، بابهای ۲، ۳، ۵، ٦ دیده نشده (نوشاهی : ۳۲).

**1289-** خیرپور، کتابخانه عمومی ۱٦/۱۰/٥ : نستعلیق خوش، محمد جلال الدین ولد محمد اسماعیل خطیب قصبه مدهول، ۱٤ ذیحجهٔ ۱۲۹٤هـ. پاس خاطر سید غلام محیی الدین صاحب علوی بن غلام جیلانی، آغاز نمی افتاده، ۱۰٤ ص (سید خضر نوشاهی).

● **عمل شبکه** : حساب : شبکه

محمد ابن بخارای.

● **344- غایة المراد فی وفق الاعداد**

**از کمال شوشتری، مشهور به صوفی.**

آغاز: سپاس و ستایش در وفق اعداد نامتناهی مقرون به تسبیح و تحمید و تهلیل افراد و ازواج مکنونات مهد زمین . . . چنین گوید فقیر . . . المشتهر به صوفی، کمال ششتری.

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۸۵ همین کتاب - ف . الهیات ۱ : ۲۲۲ و ۲ : ۱۸۳ کتابی به همین نام، از ناشناس، با سر آغاز: در همه چیزی هنر و عیب هست - عیب مبین تا هنر آید بدست . . . و مبتنی شد بر چهل باب و چند فصل . باب اول در بحث حساب و پیدا شدن این علم - ذریعه ۱٦ : ۱۷).

**1290-** پشاور، گل پادشاه جی، سید واجد گل شاه : نستعلیق، ابو محمد سید قاسم علی رضوی، ۱۳۰٦هـ. آغاز برابر نمونه، ش ۲ مجموعه، ۱۷۸ ص، ۱۰ ص (میر سجاد حسین کاظمی).

● **345- فواید الافکار فی اعمال الفرجار : پرکار**

از **فرید الدین احمد**، که در ۱۲۱۲ھ/۱۷۹۷م در لکهنو بوده و کمی پس از آن، به کلکته رفته و این کتاب را در این شهر، در یک «مقدمه» و هشت «مقاله» نگاشته است (دیباجه).

مقاله ۱- خط اجزای متساوی، ۲- اعمال خط اوتار، ۳- اعمال خط پول، ٤- اعمال خط اقطار اظلال، ٥- دربیان خط اول سطح، دوم پرکار متناسبه، ٦- اعمال خط اظلال، ۷- اعمال خط تمام ظل، ۸- اعمال خطوط پرکار باشتراک یکدیگر.

با جدول و شکلهای هندسی.

آغاز: حمدله . . . اما بعد، چنین گوید مؤلف این رساله فرید الدین احمد، که چون فقیر را از ایام طفولیت شوق بود به علم ریاضی، و در حال تحصیل چیزی از این علم حاصل نموده.

(همان: نسخه ها ۱: ۱۸۷ - آصفیه ۱: ۸۱۸ - استوری ).

**1291-** **لاهور**، محمد شفیع ۲۹۰/۳۳۲: شکسته، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نموله، ۳٤گ (بشیر حسین: ۲۲۱).

● **346- فیض الغنی فی تقدیر صاع النبی: کشف الستر عن تقدیر صدقة الفطر**

از **محمد هاشم بن عبدالغفور سندی**، **تتوی** (۱۰ع ۱/۱۱۰٤ - ٦ رجب ۱۱۷٤ھ/۱٦۹۲-۱۷٦۱م). که در «تکملهٔ مقالات: ٤۳» آمده: یکصد و چهارده کتاب به عربی و فارسی و سندی نگاشته است. و در پاورقی ص ٥۲ - ٥۹ همانجا نام ۱۲٥ نگاشتهٔ او، از آن میان همین کتاب آمده است. اما درآنجا این کتاب به دو نام ردیف ٥۹ و ۱۰۳، به گونهٔ اینکه دو کتابند (شاید بجا) آورده شده است.

در ٥ع ۱۱۳۷/۲ھ/۱۷۲٤م. در پنج «فصل» و یک «خاتمه»: فصل ۱- تقدیر صاع، ۲- تقدیر رطل، ۳- تقدیر مثقال، ٤- صاع عراق و اوزان هندی، ٥- تقدیر فطریه.

آغاز: الحمدلله وحده والصلاة علی من لا نبی بعده و علی آله . . . اما بعد میگوید بندهٔ ضعیف . . . محمد هاشم بن عبدالغفور السندی.

(ن. ک. مقالات الشعرا: ۷۰٥ - تکملهٔ مقالات: ٤۳ - ٥۹ - پاکستان فارسی مین ادب ۳: ۳: ۸۰۸).

**1292-** **شکارپور**، گرهی یاسین، مولانا محمد ابراهیم ناظم، یاسینی: نستعلیق خوش، ملا احمد بن الیاس، ۱۲۰۳ھ. آغاز: سبحانک لاعلم لنا . . . (سپس مانند نموله)، ۱۰ص (سید خضر نوشاهی).

**1293-** **شکارپور**، گرهی یاسین، مولانا محمد ابراهیم، یاسینی: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ، آغاز: سبحانک لا علم لنا (سپس برابر نموله)، ۱٤ص (سید خضر نوشاهی).

**1294-** **حیدرآباد**، درگاه شریف، کتابخانه عالیه علمیه، پیر سید محب الله شاه راشدی: نسخ خوش، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نموله، فصل ۱-۳ را دارد و بقیه افتاده، ۱۰ص (نعیم اختر قمر مجددی).

1295- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، فتح محمد ، آغاز برابر نمونه ، ۷ ص (نعیم اختر عمر مجددی) .

● 347- قانون التجاره : قوانین تجارت

از ناشناس ، که از نگاشته های دیگر خود «گلزار دانش» ، «انشاء الفتوح» و جز آنها نام می برد ، به سال ۱۲۲۱هـ . (۱۸۰۶م .) .

در حساب و سیاق ، راهنمایی هایی برای خرید و فروش ، اداره کردن کارهای بازرگانی ، علم مساحت ، اوزان ، مقادیر و جز آنها .

آغاز : ستایش و نیایش به جنابی سزد که انعام عامش مدموسان را به تشریف حامد محمودی تن زیب ساخته و احسان تامش نادا ران را به افسر دارایی سر به آسمان بر افراخته .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۸۰ . «قوانین تجارت») .

1296- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۱۸۲/۵۱۹۳ : نوشتهٔ صفر ۱۲۲۴هـ/۱۸۰۹م . آغاز برابر نمونه . (بشیر حسین ۳ : ۵٦۷) .

● 348- قریب الفهم

از رای بده سنگه بن . . . رای بن امرت رای کایته ، که در پرگنه رهک (هند) می زیسته است ، و در ۲۲ سالگی به دربار حیدر آباد دکن راه یافته و به نظام علیخان (۱۱۷۵ - ۱۲۱۸هـ/ ۱۷٦۲ - ۱۸۰۳م .) وابسته شده است . به سال ۱۲۲۱هـ/ ٦ - ۱۸۰۷م . که از سروده ی خود او بدست می آید : سال تاریخش چو جستم از خرد - «نسخه والا قریب الفهم» گشت .

در هفت «باب» ۱- دانستن طریق هر ده لکه حساب رقم ، هندسه و دادن میزان . . . ، ۲- طریق نوشتن آدم ، اسپ ، فیل ، شتر و ضرب هندسه و کارخانجات بادشاهی ، ۳- جریب و پیمایش اراضی و نوشتن کواعد ، ٤- دانستن طریق پارچه مندار و پیمایش و قطع و خرید ، ۵- حساب تنخواه و طریق زرگری و خرید جواهر و طلا و نقره ، ٦- طریق غله ، ۷- پیمایش چوب ، سنگ ، دیوار گلی و بهتی چونه .

آغاز : تحفهٔ حمد و سپاس آن قادر ذوالجلال را زیبد که حساب نگار خانه کاینات را از نکته.

1297- کراچی ، موزه ملی ۱۵۷٤ - ۱۹٦۱ .N.M : شکسته ، گویا نگارنده ، ۲۷ رجب ۱۲۲۱هـ . در حیدر آباد ، عنوانها نانویس ، ٦۲ گ (نوشاهی : ۳۲) .

● کتاب حساب : حساب

● 349- کتاب السیاق : سیاق

از آنند رام فرزند هیرامن کایته. وی دیر تر ازآنند رام مخلص لاهوری (م ۱۱٦٤هـ/۱۷۵۱م.) است . وبایستی از پایان سدهٔ دوازدهم باشد .

آغاز : اگر ایزد جهان آفرین که آفرینش کاینات از کلک صنع اوست ، و طراوت و نزاهت گلشن موجودات از آب رحمت او نه ادراک .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۶۰ «دستور السیاق» از لاله نندرام (له آنند رام) که می گوید در ۱۸۷۹م . چاپ شده ـ آصفیه ۱ : ۸۱۶) .

**1298-** **لاهور** ، دانشگاه، شیرانی ۳۸۸۳/۸۵۰/۱ : نوشته پیرامون ۱۱۰۴هـ . (۱۶۹۲م .) آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ۴۶۰) .

● **کشف المسترهن تقدیر صدقة الفطر** : فیض النبی

● **350-** **کمپ** : رساله در . . .

از ناشناس .

**1299-** **کراچی** ، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۱۴۴ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۴هـ . در فهرست سرفراز : ۵۸ بنام «رسالهٔ ریاضی» آمده ، ۸ ص (نوشاهی : . . .) .

● **351-** **کفایت الجبر**

از محمد صلاح الدین بن محمد صالح معروف به دیانت خان جهاندار شاهی بن کرم علی خان بن عثمان خان . (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۸۹ ، که در آنجا به نقل از ترجمه ی استوری (نشریه ۴ : ۳۰) نام نگارنده چنین آمده است «محمد صالح الدین بن دیانت خان جهاندار شاهی) و از نسبت جهاندار شاهی برای پدر نگارنده ، چنان بر می آید که وی بروزگار جهاندار شاه تیموری (۱۱۲۴ ـ ۱۱۲۵هـ .) می زیسته است .

در یک «مقدمه» و سیزده «باب» و «خاتمه» : مقدمه در دو فصل (تعریف علم حساب ، اصطلاحات جبر و مقابله) . باب ۱ـ تضعیف ، تنصیف ، جمع ، ضرب ، قسمت ، جذر و جزآن ، ۲ ـ تضعیف ، تنصیف اجناس زاید و ناقص . ۳ـ جمع اجناس زائده و ناقصه ، ۴ـ تفریق اجناس زایده و ناقصه از یکدیگر، ۵ـ ضرب اجناس زایده و ناقصه، در یکدیگر ، ۶ـ قسمت اجناس زایده و ناقصه ، ۷ـ جذر ، ۸ـ استخراج ضلع اول از مضلعات بر وجه تمام ، ۹ـ مضلعات کسور ، ۱۰ـ چیزیکه موقوف است ، ۱۱ـ استخراج ضلع اول از مضلعات اجناس زایده و ناقصه ، ۱۲ـ نوع دوم آن ، ۱۳ـ استخراج ضلع اول از مضلعات زایده و ناقصهٔ کسور ، خاتمه ، در اسامی اعداد و خواص و بعضی قواعدی که محاسب را بکار آید ، در چهارده فصل .

**آغاز** : الحمدلله الذی هو اسرع المحاسبین . . . اما بعد ، میگوید فقیر . . . که این مختصری ست در استخراج ضلع اول مضلعات زاید و ناقص .

**1300-** **کراچی** ، موزه ملی ۱۹۶۹ - ۱۲۱ .N.M : نستعلیق ، شکسته آمیز ، شاید بخامه نگارنده که در پایان آن آمده «تمام شد رساله کنایه الجبر جامع این سطور چند احقر العباد محمد صلاح الدین . . .» ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۶ گ (نوشاهی : ۳۲) .

● **352-** **کلید ادراک**

از حشمت رای معروف به بالا رام ، متخلص به جانباز بن صاحب رای بن رام کشن بن بهگونت رای بن کرشن داس، قوم کایتهه. برای پسرش راجشر رای ، به سال ۱۲۴۵هـ/۳۰-۱۸۲۹م. (طوطی خوشگوی عقلم سال تاریخ بگفت ـ «عقل کامل ، آب صاف ، چشمه آب حیات» .

در یک «مقدمه» و دو «مقاله» . هر مقاله در چند «فصل» و «طریق» و «ضابطه» : مقدمه در هفت فایده . مقالهٔ ۱ـ در علم ، ۲ـ در عمل .

آغاز : حمد بیحد و مدح بی عدد مر مقدری را سزد که صور مختلفه و اشکال جداگانهٔ اعداد و ممکنات را بر لوحهٔ هستی .

**1301**- کراچی ، موزه ملی ۹۱۲/٤ - ۱۹۵۷ .N.M : شکسته ، ۱۷ ج ۱/ ۱۲۰۱ هـ . با دایره و شکلها ، آغاز برابر نموله ، ۲۳۲ + ۱۵ ص (نوشاهی : ۳۳) .

● **353- لعل جی نامه** : ساقی نامه

از لعل جی سهائی شاهجهان پوری ، نبیرهٔ دهرم نراین که وی دیوان نواب بهادر خان چغتایی منصبدار شاهجهان ؟ غازی بوده است . برای بر خور دار جیٌی ؟ لعل ، در ۷ رمضان ۱۲۲۰ هـ./ ۱۸۰۵م ، در ده «باب» به انجام رسانده است . پس از این نگارنده ، در ۱۲۱۱ هـ/۶-۱۷۹۷م «قواعد ریاضی» را به نظم ساخته بوده است .

باب ۱ـ قواعد مال بندوبست حال و استقبال متصدیان دفتر دیوان ، ۲ـ حساب ابجد ، ۳ـ میزان محرری ، ٤ـ سیاه دفتر ، ۵ـ حدست . . . حیب خاص و اخراجات خانه ، ٦ـ حساب نقره و طلا و سود مهاجنان (سوداگران، بزرگان) ۷ـ ضرب نقدها، ۸ـ قطعه جامهٔ ملبوس خاصهٔ تعلق توشکخانه ، ۹ـ مساحت تالاب و حوض و چاه ، ۱۰ـ حسابهای محفل که اکثر مرد مان می پرسند.

آغاز : حمد خداوند کریم کار ساز بی نیاز که نقش آفرینش کائنات از کلک صنع اوست •

**1302**- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱٤۲ : شکسته ، ٦ رمضان ۱۲٤۳ هـ . در کلفون به نام «سیاق نامه» آمده ، ۱۲۲ ص (سرفراز : ۵۹ - نوشاهی ، انجمن : ) .

● **354- لیلاوتی** : ترجمهٔ . . .

متن از حکیم بهاسکرا آچاریه (چارج) دکنی Bhaskar Acbarya زاده در ۱۱۱٤م . ترجمه از زبان سانسکریت از ابوالفیض بن مبارک ، فیضی دکنی (۹۵٤ - ۱۰۰٤ هـ./۱۰٤۷-۵-۱۰۹٦م.) . در حساب و هندسه ، بدستور اکبر پادشاه (۹٦۳ - ۱۰۱٤ هـ .) در ۹۹۵ هـ./۱۵۸٦م . در دو بخش : ۱ـ لیلاوتی ، ۲ـ ویچه گنیه ، که هر یک جداگانه ترجمه شده اند .

لیلاوتی در یک «مقدمه» و «ضابطه» ای چند و «خاتمه»: مقدمه در بیان معنی بعضی الفاظ که در اعمال عدد و مساحتها و وزنها بکار آیند . سپس «فصل» ها : مقادیر اعداد ، مقادیر اوزان ، مقادیر مساحت ، مقادیر اوقات ، مراتب اعداد ، جمع و تفریق ، ضرب ، قسمت ، مجذور ، جذر پیدا کردن ، مکعب ، پیدا کردن کعب تسوید کسور ، جمع و تفریق کسور ، ضرب صحاح و کسور . . .

آغاز : اول ز ثنای پادشاهی گویم ـ وآنگه ز ستایش الهی گویم . بندهٔ کمترین درگاه فیضی که کلاه چهار ترکی . . . به موجب حکم عالی کتاب لیلاوتی را که از عجایب . . .

(ن . ک . ایوانف : ۱٦۹٤ - ریو ۲ : ٤٤۹ - استوری ۱ : . . . - نسخه ها ۱ : ۱۵۰ - ذریعه ۹ : ۸۵۵ «فیضی» و ۱۸ : ۳۹۰ «لیلاوتی» - مشار ٤ : ٤٤۱۳ - پاکستان و هند ۲ : ۷۰۳

که تاریخ ترجمه را ۹۹۰ یاد کرده است - شعرای کشمیر ۳ : ۱۰۹۸ تا ۱۲۲۲ که نشانی ۱۳ + ٤ اثر وی را در ص ۱۱۸۹ - ۱۲۰۰ داده است) .

1303- کراچی ، موزه ملی ۳۸۳ - ۱۹٦٤ .N.M : نستعلیق ، بهرو داس ولد مادهو داس ۲۱ شعبان ۱۰٦٤ھ . در شاهجهان آباد ، آغاز برابر نمونه ، ۸۸ گ (نوشاهی : ۳٤) .

1304- انک ، مکهد ، مولانا محمد علی : نستعلیق ، امان الله ، رمضان ۱۰۷٤ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱٦٦ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1305- لاهور ، بازار حکیمان، فقیر خانه میوزیم ، فقیر سید مغیث الدین بخاری : نستعلیق، فرخ باوا ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱٤۸ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

1306- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۳۵۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۸ ص (گنج ۱ : ۱۵۳) .

1306- سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : نوشته ۱۱۳۸ھ. آغاز برابر نمونه، ش ۱ مجموعه ، سپس «دار الضرب» به عربی و «جذر اصم» . . . (محمد شفیع مجله الزبیر : ۲۹۳) .

1307- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۰۵/ب ھ ا : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

1308- لاهور ، تکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق شکسته خوش ، رمضان ۱۲۱۲ھ. آغاز : (پاره شده) . . . صاحب اولاد و نسل گردد ، گویند چون ، ۱۹ ص (سید عارف نوشاهی) .

1309- پیشاور ، ریکارد آفس ۳۰٤ : نستعلیق شکسته ، شیخ عمر بخش ، ٤ع ۲/۱۲۸۱ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۵۳ ص (سید حسن مجتبی رضوی) .

1310- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق ، پیار علی ولد سهر صورت دین ، ۱۲۸۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۲ ص (محمد نذیر رانجها) .

1311- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۷۸۷/ ۳۸۲۰ : از سدهٔ ۱۳ھ . (بشیر حسین ۳ : ٤٦۷) .

1312- لاهور ، فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست آمده : در یک مقدمه و چند ضابطه در نجوم ، ۷۲ گ ، ۱۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۱۲٤) .

1313- کراچی ، موزه ملی ۳۱۹/٦ - ۱۹٦۹ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ٦ مجموعه ، ۲۳ گ (نوشاهی : ۳٤) .

## ● 355- مجمع الحساب

از گنهاسی رام دهلوی ، در ۱۲۰۲ھ/۱۸۸۷م. در نه «باب» .

(ن : ک . اورینتال میگزین ، مه ۱۹۳٤م - پاکستان و هند ۳(۵) : ۳۵۳) .

1314- لاهور ، دانشگاه پنجاب : شماره و تاریخ و نشانی بیشتر داده نشده (هندوؤں کا حصه : ۱۲۰) .

● 356- مجمع الفواید

از جان محمد بن محمود خان ، درروزگار رنجت سنگه (۱۷۹۷ - ۱۸۳۹م .) . در حساب و سیاق . در پنج «فصل» .

1315- لاهور ، دانشگاه پنجاب : شماره یاد نشده . نوشته ۱۲۷۰ه . (۱۸۵۳م .) (پاکستان و هند ۳ : ۳۰۵ به نقل از اورینتال میگزین ، مه ۱۹۳٤م .) .

● 357- مجمع الفواید

از علی بخش ، به سال ۱۹۰۹ بکرمی (۱۲۶۹ه .) نگاشته است : تالیف خوش نمود علی بخش- این نسخهٔ «مجمع الفواید» - گفت از سر جمع و ض تاریخ - «خوش نسخهٔ مجمع الفواید» . (چون سر جمع راکه (ج - ۳) است در «خوش نسخهٔ مجمع الفواید» مقرادسم ۱۹۰۱ می گردد) .

با سربندهای «فصل» . ۱- قواعد ریاضی از آن جمله طریق میزان ، ترقیم روبیه ، قاعدهٔ مدات ، ۲- قاعدهٔ جمع وصول و تعریف ضرب ، ۳- . . . ، ٤- در تعمیرات ، در کاغذ پرگنات (بخش ، منطقه) .

1316- لاهور ، آثار کلی ۳۷ ، دانش آباد ، کتابخانه احسان دانش : نستعلیق شکسته آمیز ، ۸ صفر ۱۲۶۹ه . آغاز در دیباچه افتاده : ساخت پنجاه و پنج شد ، (سید عارف نوشاهی) .

● 358- مجمع القوانین خرد

از ناشناس ، که نام خود را نبرده است . در ضوابط حسابات کارخانه جات .

آغاز : مهندسان دقه شناش و دانشوران خرد اساس ، دستورات علم حساب و قاعده های فنون این باب بطرز دلپسند وآبی دلگرین در صفحهٔ روزگار مرتسم و منقش گرد انده اند .

1317- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۰٤٦/ ٤۰۹۸ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نموله (شبر حسین ۳ : ٤٦۸) .

● مخزن احساب احمدی : سراج الحساب

● 359- مرآت الحساب

از ابوالفیض ، محمد ملاحت ، که در گجرانواله می زیسته است ، به سال ۱۲۵٦ه./۱۸٤۰م. (مرآت الحساب هوش آرا)، در سه «مقدمه» به نثر، و چهار «باب» و «خاتمه» ای به نظم در حساب و سیاق و جز آن .

نگارنده «شرح قصهٔ سوداگر» را در ۱۲٤۷ه./۱۸۳۱م . و «شرح مکاتبات علامی» را در ۱۲٦٦ه./۱۸۵۰م . ساخته است ، و از این یکی بدست آمده که در گجرانواله (پنجاب پاکستان) می زیسته است . و نیز از هموست «شرح نل و دمن» (که هر یک در جای خود یاد شده) .

آغاز : شکر حق کز مددش خانهٔ مقطوع زبان - می نویسد به سر نامه ز خطبه ، عنوان -

لیست «مرآت حساب» اینکه ز بس لطف سخن - می توان صورت او دید در الفاظ عیان . حمد و سپاس افزون از حساب و قیاس ، نیاز جناب واحدی و نثار حضرت یگانه ای .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۰٤) .

**1318-** **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۳۱۹٤/۱۸۹/۲ : نوشته پیرامون ۱۲۵۹هـ . (۱۸٤۳م.).

آغاز برابر نمونه (نشیر حسین ۳ : ٤٦۸) .

● **مرآت الحساب** : خلاصة الحساب ، شرح

● **360-** **مرآت سلیمانی**

از **محمد علی** بن محمد قاسم ، شیعی مذهب ، که در دیباجه از «عزت طاهرهٔ معصومین» ستایش کرده است ، به نام شاه سلیمان (که بایستی همان صفوی ۱۰۷۷ - ۱۱۰۵هـ . باشد) . در دو «مطلب» : ۱- علم سیاق ، در چهار «مقدمه» و بیست «مرآت» ، ۲- علم حسابداری ، در بیست «مرآت» .

**آغاز** : حمد بیحد سزا وار پروردگاری ست که روح انسانی را به تاج و هاج خرد اختصاص داده . . . بعد ، چنین گوید محمد علی که پیوسته چون . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۹۲ - ذریعه ۲۰ : ۲۷۳) .

**1319-** **راولپندی** ، گرهی افغانان ، واه کینت ، فاضلیه : نستعلیق . خوش ، محمد حسن ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۲ ص . (پرفسور اختر راهی) .

● **361-** **مساحت** ; رساله در . . .

همانکه در (دانش، دانشگاه ٤ : ۹۲۸) به احتمال از قطب الدین خسرو شاه دانسته شده است. نام وی در نسخهٔ دانشگاه ، باب دوم مساحت مربعات چنین آمده است : «فقیر حقیر قطب الدین خسرو شاه بلغه الله ما تمناه» .

اگر این رساله از قطب الدین خسرو شاه باشد ، خود وی کیست ؟ شاید خسرو شاه نگارندهٔ «خلاصة الحساب» فارسی (ذریعه ۷ : ۲۲٤) باشد ، که از روزگار امیر تیمور گورگان (م ۸۰۷هـ ./ ۱٤۰۵م .) بوده و در دیباجهٔ «خلاصة الحساب» پیشگفته ، شاه نعمت الله ولی (۷۳۰ - ۸۳٤هـ.) را ستایش کرده است .

در یک «مقدمه» و پانزده «باب» : مقدمه در معنی مساحت و آلات و اشکالی که آن را مساحت کنند ، ۱- انواع مثلثات و مساحت آن ، ۲- انواع مربعات و مساحت آن ، ۳- کسر و مساحت آن ، ٤- دایره ، ٥- استخراج سهم و تر و قطر ، ٦- تعریف قطاع الدوایر و مساحت آن . ۷- مساحت قطاع الدوایر ، ۸- مساحت اهلیلجی و عدسی و هلالی ، ۹- مساحت کره ، ۱۰- مساحت اسطوانه ، ۱۱- مساحت مخروط ، ۱۲- کره و قطاع و سطح آن ، ۱۳- اشخاص مرتفعه از ارض ، ۱٤- آبار و حفر و عمق آن ، ۱٥- مساحت عروض اودیه و انهار .

**آغاز** : اما بعد ، این مختصری ست مفید در علم مساحت ، مشتمل بر مقدمه و پانزده باب . مقدمه در معنی مساحت .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۹٤ ، که در آنجا بد و گونه آمده - همانجا ۱ : ۱۷۰ «خلاصة الحساب» - دانش ، دانشگاه ٤ : ۹۲۸ ، ۸۸۵ - ذریعه ۷ : ۲۲٤ «خلاصة الحساب») .

**1320**- راولپندی ، گولره شریف ، دربار مهر علی شاه صاحب : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ھ .
آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده بدست نیامده ، ٤٦ ص ، ۱۵ س (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **362- مساحت** : رساله در . . .

از ناشناس . قواعد ابتدایی علم مساحت ، و دریافتن سمت قبله و محل وقوع بلاد و طول و عرض شهر ها .

**1321**- لاهور ، عمومی پنجاب ٦ ، ٥۲٦ مسا : نستعلیق و نسخ ، ۱٤ شوال ۱۱٦۷ھ .
آغاز افتاده: قوسی عکس ابن گفته اند و بعضی محققین، ۲٦ گ ، ۱۷ س (عباسی ۱: ۲۹۲) .

● **363- مسایل حساب**

مسایل ریاضی با حل آنها . با سربندهای «مسئله» .

**1322**- اسلام‌آباد ، گج بخش ۷۰۰۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۳ھ . (ص ٤ - ۲۰).
آغاز : مسایل متفرقه حسابیه که برای تشحیذ اذهان مبتدیان ، بصور اجری اعمال مذکوره وضع کرده اند ، و بیان استخراج هر یک (گمج ۱ : ۱۵۳) .

● **364- معدن الحساب**

از بیم راج بن لین سکهه بن بدرا بن جگ ویش داس، قوم کایهه سکسینه ، که در بهبهوند را می زیسته است .

در هفت باب : ۱- قواعد حسابهای آسان ، ۲- اقسام حسابهایی که دشوار می نماید ، ۳- در پیمایش پارچه ، سنگ ، چوب ، زمین و کشت ، ٤- سیاق و دستور تنخواه دامی ، ماه های عربی و فارسی ، ٥- کسور ٦- استخراج مجهولات ، ۷- استخراج جذر و کعب .

آغاز : حمد و ستایش افزون از شمار و شکر و نیایش بیرون از حساب و احصا ، شهنشاه ازل . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۹٦ که در آنجا نام نگارنده به نقل از استوری (نشریه ٤ : ٤۷) بیم یا بهیم Bhim یا Bim آمده است - نجوم مالا، در بخش ستاره شناسی، که تشابهی در نام هست).

**1323**- کراچی ، موزه ملی ۱۹٦۱ - ۱۰٦۹ .N.M : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۲ھ .
آغاز برابر نمونه ، ۸۰ گ (نوشاهی : ۳٤) .

● **365- معیار العقول**

منسوب به ابو علی سینا (م ۳۷۰ - ٤۲۸ھ) . در جر اثقال . در پنج «باب» و هر یک چند «فصل» : باب ۱- نام آلات جر ثقیل ، پنج فصل (محور ، مخل ، بکره ، لولب ، اسفین) ، ۲- شرح آلات جر ثقیل ، پنج فصل ، ۳- آلات سه گانه را از قوت به فعل باید آورد ، سه فصل ، ٤- ترکیب این آلات به یکدیگر ، چهار فصل ، ٥- خاتمه کتاب و معانی پراکنده .

آغاز: الحمدلله الذی رفع مقادیر اهل . . . بعد از حمد حضرت کردگار (پروردگار) . . . چنین گوید فقیر ابو علی . . . که این رساله ای ست بی نظیر و بدیل . در بیان اعمال جرثقیل ، مشتمل بر.
(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۹۶ که در آنجا فهرست پنج «فصل» باب یکم ، بجای پنج «باب» کتاب آورده شده است - مشار ٤ : ٤٨٣٤ که تنها نشانی یک چاپ ۱۳۳۱ خ آن را داده است) .

1324- کراچی ، موزه ملی ۱۲۵ - ۱۹٦۷ .N.M : نسخ ، ۲۲ع ۱/۱۰۷۹هـ . برای فقیر احمد بن سلیمان ، با دوایر و اشکال ، آغاز برابر نمونه ، ۱٦ ص (نوشاهی : ۳۵) .

● مفتاح الرصد : جامع بهادر خانی

● **366- مقادیر الاوزان**

از ابو اسماعیل یوسف .

1325- راولپندی ، حکیم محمد یحیی خان شفا حاذق العصر : تاریخ یاد نشد (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۳۲۱) .

● مقداریه : اوزان و مقادیر

● منتخب : خلاصة الحساب ، شرح

● **367- منتخب الحساب**

گویا از «الیس» . دست کم در سه جا از سروده ها ، چنین واژه ای دیده شده است : سه گونه قطعه را مساحت الیس - اول طول را پیموده نویس . . . چهل انک رانه شد ای الیس - در این هیچ شک نیست بشک نویس . . . همه را تو میزان بکن ای الیس - که یکسال را مبلغان تو نویس.
در حساب و سیاق ، از ساخته های شبه قاره سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ .
آغاز : حمدله . بعده مخفی نماند که این احقر الناس برای تعلیم دادن صبیان بعضی قواعد علم سیاق ، که اهل دنیا را از آن گریز نیست ، از کتابهای دیگر نقل کنانیده ، این رساله را منتخب حساب موسوم ساختم .

1326- پیشاور ، سید امیر شاه قادری : نستعلیق روشن ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ٦٦ ص ، سطر ها گوناگون (استاد محمد رضا همدانی) .

● میزان الحساب : حساب قوشچی

● میزان المقادیر : اوزان و مقادیر

● **368- نصاب الذهب والفضه**

از محمد ابراهیم ناظم یاسینی شکار پوری (م ۱۳۸٤هـ/۱۹٦٤م) بن ابوالقاسم بن محمد هاشم ، که به ناظم تخلص می کرده و رساله هایی در فقه و عقاید ، به فارسی از وی باز مانده است.
دربارهٔ و زنهای زر و نقره ، از تولچه و حبه و جز اینها از اندازه های هندی ، برای زکات .
آغاز : الحمدلله والصلاة والسلام علی رسوله و علی . . . اما بعد ، پس این سطوری ست چند در بیان نصاب . . .

1327- شکار پور ، گرهی یاسین ، مولانا محمد ابراهیم ناظم ، یاسینی : نستعلیق ، نگارنده ، ۱۳۴۰ ه . آغاز برابر نمونه ، ۶ ص (سید حضر نوشاهی) .

## ● 369- نخبة الاوفاق

از زین العابدین پیشاوری ، از آنچه در کتب این علم دیده ، و یا از اهل عمل شنیده ، و چه آنکه به استنباط ضمیر خود بدست آورده است ، در ۱۲۷۱ ه/ ۴-۱۸۵۵ م . در اعداد وفق ، در یک «مقدمه» و سه «باب» و «خاتمه» ای ، به نام «نخبه الاوفاق» نگاشته است (دیباجه) .

مقدمه در غرض و موضوع این علم و مبادی آن ، که پیش از شروع در مقاصد ضرور است . **باب یکم**. در بیان طریق وفق غیر تام، در سه «فصل»: ۱- قواعد مربعات فرد اندر فرد، هفت «قاعده»، ۲- مربعات زوج اندر زوج ، چهار «قاعده» ، . . . **باب دوم** در بیان قواعد وفق تام ، در سه «فصل» ۱- در قواعد فرد در فرد ، چهار قاعده. **باب سوم** در قواعدی که بعضی از اقسام مربعات دون بعضی خصوصیت دارند ، سه «فصل»: ۱- قواعدی که به اقسام مثلث خاصند . . . ، **خاتمه** ، در استخراج اعداد متحابه ، سه فصل : ۱- استخراج اعداد متحابه ، ۲- خواص اعداد متحابه ، ۳- خواص و اعداد بعضی از آیات .

آغاز : سپاس بیحد حکمی را سزد و ستایش بیعد کریمی را زیبد ، که موفق داشت ، و هادی سبل و رشاد است .

1328- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۰۸۲ : نستعلیق پخته ، سید گل ، ۱۳ محرم ۱۳۵۱ ه/ ۲۱ ثور ۱۳۱۱ خ در مزار شریف ، ۱۸۱ ص . گویا از روی نسخه ای رو نویس شده که اکنون در کتابخانه رشیدیه پیشاور است (گنج ۱ : ۱۵۴) .

## ● 370- هیئت السیاق : سیاقنامه

از غلام رسول خلوت (نگارندهٔ «سبعیات ، ترجمه») . در پیرامون ۱۱۹۱ ه/ ۱۷۷۷ م . در دو «فصل» : ۱- قواعد حساب کاغذ کلیه و براوردها و جنتری (تقویم) ها ، ۲- در سیاق ، در سه دفتر : دفتر یکم در حسابهای دیوانی ، دوم حسابهای بیوتات ، سوم در حسابهای بخشی گری .

در مورد نگارنده . ن . ک . بدرقة السالکین، و نیز رفیق السالکین در بخش عرفان ، که نزدیکی در نام هست .

آغاز : سپاس افزون از قیاس حساب ، مر ذات مبدعی را سزد که نسخهٔ موجودات را به نام نامی و اسم گرامی نسخه شامله . . .

(ن . ک . بانکیپور ، ص ۲ : ۳۸ - پاکستان و هند ۳ : ۳۶۰ - اورینتال میگزین ، مه ۱۹۳۴ (به نقل) .

1329- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷۷۹/۷۴۱ : نوشته پیرامون (۱۲۳۹ ه/ ۱۸۲۳ م .) ، آغاز برابر نمونه ، (بشیر حسین ۳ : ۴۶۱) .

1330- لاهور ، همانجا ۳۰۰۶/٤۸۲/٦ : نوشته کتک ۱۸۸۱ بکرمی/۱۲٤۰ھ/۱۸۲٤م. (بشیر حسین ۳ : ٤٦۱) .

1331- لاهور ، همانجا ۳۸۷۵/۸٤۲ : نوشته ج ۲/۱۲۵۰ھ/۱۸۳٤م . (بشیر حسین ۳ : ٤٦۱).

1332- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷٤۹/۷۱٦ : از پایان سدهٔ ۱۳ھ . آغاز و انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ٤٦۱) .

1333- لاهور ، انار کلی ۳۷ ، دانش آباد ، احسان دانش : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۹۵ ص ، (سید عارف نوشاهی) .

# بخش ششم

# ستاره‌شناسی، اختربینی

● 371- اجرام سفلی و اوضاع اجرام علوی : ابعاد و اجرام : مسالک و ممالک

از نظام الدین عبدالعلی بن حسین بیر جندی (م ۹۳۴هـ/۷ - ۱۵۲۸م.)، برای وزیر حسب الله خان، به سال ۹۳۰هـ/۱۵۲۴م (تم فی رجب بعون الله). در هیئت و جغرافیا و شگفتیها، در یک «مقدمه» و دو «مقاله» و یک «خاتمه»:

مقدمه در بیان اشیایی که مقصد بر آن مترتب است. مقاله یکم، در مساحت سطح ارض و تعیین اقالیم و آنچه متعلق بدان است: معرفت مساحت ربع مسکون، معرفت ما بین خط استوا و اقلیم اول، معرفت اقلیم دوم تا هفتم (که جغرافیای شهر ها و شگفتیهایسان است)، مقاله دوم در معرفت مساحت افلاک و کواکب: معرفت ابعاد و سطوح افلاک، ثخن (ضخامت) افلاک، مقادیر سطوح افلاک، اقطار کواکب، حرکت شبانه روزی، حرکت اجرام کواکب. خاتمه در ملحقات، در چهار مسئله: وقت نماز پسین، ظهر، چهار وقت، سمت قبله.

خود بدان نامی نداده است، جز آنکه در دیباچه موضوع کتاب را در معرفت هیئت اجسام سفلی و اوضاع اجرام علوی گفته است.

آغاز: الحمدلله الذی زین السماء بزینه الکواکب، و نور وجه... اما بعد، بر ضمیر ارباب فطنت و خاطر اصحاب و... لایح است که معرفت هیئت اجسام سفلی و اوضاع اجرام علوی از اشرف.

(ن. ک. ذریعه ۱: ۷۱ «ابعاد و اجرام و عجایب بلاد» - حبیب السیر ۳: ۱۱۷ - نسخه ها ۱: ۲۰۵ - نفیسی ۱: ۳۸۴ و ۲: ۸۰۶ زندگینامه و فهرست نگاشته هایش).

1334- اسلام آباد، گنج بخش ۷۷۰: نستعلیق حوش، احمد جامی، اواسط رجب ۹۹۶هـ. در بخارا، ۱۸۹ ص (گنج ۱: ۱۶۳).

1335- لاهور، دانشگاه، شیرانی، ۲۱۴۲: نوشته ۱۰۹۲هـ/۱۶۸۱م. بدنبال «هیئت» قوشچی، که مقاله چهارم آن کتاب بحساب آمده است، ولی گویا از همین بیر جندی باشد (پاکستان و هند ۲: ۷۰۶) مشکوک.

1336- کراچی، موزه ملی ۲۱۸ - ۱۹۵۹ .N.M: نستعلیق، حاجی خان قزوینی بن حاجی محمد حسین، غره رجب، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه، ۴۷ ص (نوشاهی: ۳۸).

● 372- احکام الاحکام

از ابوالخیر تقی الدین محمد بن محمد فارسی. از دانشمندان شیراز، شیعی، از سدهٔ ۱۰هـ/

۱۶م. و شاگرد عیاث الدین منصور دشتکی (م۹۰۳ه‍/۱۴۹۸-۷م). در آن آمده که از «برهان الکفایه» بکری سوصلی (نسخه ها ۱ : ۲۴۲) گرفته شده ، با افرودگیهایی از وی ، باسر بندهای «لمعه» .

آغاز : والاستعان من الله العزیز الحکیم ، و عنده مفاتیح الغیب . . .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۳۸۶ زندگینامه و فهرست هفت اثر او ، که این کتاب در میان آنها نیست ـ هدیة العارفین ۱ : ۲۵۱ ـ ذریعه ۱ : ۲۹۱ ـ گاهنامه ۱۳۱۰ : ۸۹ ـ نسخه ها ۱ : ۲۰۷ «احکام . . .» و : ۳۷۶ (فهرست راهنما) که یارده اثر او را نشان داده است) .

**1337**- کراچی، موزه ملی ۱۹۶۱-۱۶۰۳/۱ N.M. : نستعلیق، پال چند، ۱ ج ۱۱۷۵/۲ه‍. در شاهجهان آباد . آغاز افتاده : در دانستن علم هیئت و یا رساله در علم هیئت بزبان فارسی نوشته ایم ، ش ۱ مجموعه ، ۴۴ ص (نوشاهی : ۳۷) .

## ● 373- احکام الاعوام

از **علاء منجم** ، علیشاه بن محمد بن قاسم، درغانی بخاری خوارزمی، که در سر آغاز این نگارش، پس از نام خود می گوید المعروف به علاء المنجم. از سدهٔ هفتم ، (نزدیک ۶۲۳ه‍/۱۲۲۶م- پیرامون ۶۹۵ه‍/۱۲۹۶م .) .

در دو «مقاله» و هر مقالت در چند «باب» و چند فصل . پس از ۶۹۰ه‍/۱۲۹۱م به انجام رسیده است .

آغاز : حمدله . صلاه . اما بعد ، چنین گوید مؤلف این کلام و مصنف این احکام العبد الفقیر علیشاه بن محمد بن قاسم (هاشم) الخوارزمی المعروف به علاء المنجم البخاری ، که جمع کردم از کتب استادان اصحاب احکام .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۰۷ ـ اسوری ۲ : ۶۱ ـ ذریعه ۱ : ۲۹۳ ـ گاهنامه ۱۳۱۰ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ، ش ۱ ، ۱۹۸۰م ص ۱ ـ اته : ۲۲۷۰ ـ پاکستان و هند ۵-۳۰۶) .

**1338**- **لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۱۴۶ ph III ۲۵۴۶ : شکسته آمیز ، قطب الدین صدیقی از شکار پور (ضلع مظفر نگر) ، ۱۲۴۸ه‍ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۵۷ ک ، نام نیای نگارنده در نسخه «هاشم» است نه «قاسم» . (جمیل احمد رضوی ، مجله تحقیق، ۹: ۱).

## ● 374- احکام دوازده برج : احوال بروج : خواص بروج

ناشناخته . در نسخه کراچی (انجمن) به **خواجه نصیر الدین طوسی** نسبت داده شده است ، و در برخی از نسخهٔ ها از وی تنها نام برده شده است .

نسخه ها یکی نیستند . ستاره شناسی سب از حرکت و موقع ستارگان ، تا اختر بینی و آثار مترتب بر گردش ستارگان . و در بارهٔ ۱۲ سال ترکان که به نام دوازده جانور که در آسیای میانه متداول بوده ، و حکم هر سال ، از آثار مترتب بر آن .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۱۰) .

**1339**- **کراچی** ، انجمن ترقی اردو ۲ ق ف ۳۲ : نسخ ، سدهٔ ۱۰ه‍ (ص ۴۰ ـ ۷۲) .

آغاز: حمدله. اما بعد، این رساله ای ست در شناختن احکام سالهای ترکان و چگونگی احوال و حالات. من تصنیف خواجه نصیر الدین طوسی. در حدود ختن و خطا و ایغور، به میراث یافته اند، از بزرگان و حکمای خویش، و گویند وضع حضرت دانیال (سرفراز: ۵۹ ـ نو شاهی، انجمن: ).

1340- کراچی، همانجا ٤ ی ف ۱۰٦: نسخ و شکسته، سدهٔ ۱۱ ه. در فهرست «سرفراز: ۵۹» بنام «رسالهٔ طوسی» آمده، ۲٦ ص (نوشاهی انجمن: . ).

1341- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۱/۱٦۰۰/٤٦٥۰: تاریخ یاد نشده. در فهرست به نام «رساله در شناختن احکام سال ترکان» آمده. آغاز: حمدله. صلات. این رساله ای ست در شناختن احکام سال ترکان، که چگونه نگاهدارند (بشیر حسین ۳: ۵۲۷ - مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص: ۱۷ در اینجا افزوده شده که نسخه از سدهٔ ۱۱ ه. و (گ ۵۱ - ۵۵ مجموعه) است.

1342- اسلام آباد، گنج بخش ۷٤۵: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ ه. آغاز: بدانکه حق سبحانه و تعالی افلاک را نه آفریده است، بر فلک اول قمر، دویم عطارد... بدینگونه نخست هست فلک و سیارهٔ خاص خود را نام برده، آنگاه فلک هشتم را به دوازده برج تقسیم کرده و آنها را از دید ستاره شناسی و اختر بینی گزارش داده است (ص ۱۲۲ - ۱۲۹) (گنج ۱: ۱۷۸).

1343- کراچی، استاد پیر حسام الدین راشدی: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ ه. آغاز: بسمله... باب در بیان دوازده بروج و احکام آن. بدانکه حکمانه فلک کلی اثبات کرده اند، و فلک نهم را که بالاتر از همه است آنرا فلک الافلاک و فلک اطلس میگویند ...، ش ۸ مجموعه رساله هایی در ستاره شناسی (پرفسور روشن آرا بیگم).

1344- اسلام آباد، گنج بخش ۳۱۲۷: نستعلیق خوانا، عادل شاه، ۱۲۹۳ ه. (ص ۲٤۹- ۲٦۱). آغاز: حمدله... والحمدلله الذی خلق کل شیئی و رازق کل شیئی... بعده، میگوید مصنف این کتاب، در دانستن دوازده برج..، با سرنندهای «باب» بیشتر پیشگویی و تعویذ و جادوست (گنج ۱: ۱۷۷).

1345- کراچی، استاد پیر حسام الدین راشدی: نستعلیق شکسته آمیز، عبدالرحمان منکریه، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز: بسمله... باب اول بهار تحویل آفتاب در برج حمل پارسی فرور دین و رومی آذر ماه گویند. بدانکه مدت ماندن آفتاب در برج سی و یکروز است، ش ۵ مجموعه، همراه ۲ «محرمنامه»، و «لطایف الکرام» و رساله های دیگر در ستاره شناسی (پرفسور روشن آرا بیگم).

1346- لاهور، دانشگاه، شیرانی ٤/۲۳٦۸/۵٦۸۷: نوشته قمر الدین، ۱۹۱۳م/۱۳۳۲ه. آغاز: مالک مکان یک گز زمین از دست خود بپیماید... در فهرست بنام «خواص بروج» در علم نجوم و رمل آمده (بشیر حسین ۳: ٤۹٤).

● **376- احکام سال قران علویین** : طالعنامهٔ سلطان قطب شاه

**از محمد زمان** . بدستور ابوالمظفر سلطان محمد قطب شاه (۱۰۲۰ - ۱۰۳۵هـ) ، در بارهٔ احکام و پیشگوئی از سال ۱۰۳۲هـ/۲ - ۱۶۲۳م .

**آغاز** : خوبترین کلامی که چون آفتاب درخسان و ماهتاب رخسان ، از اوی جان به ارتماع زبان سکلمان برسد .

**1347- کراچی** ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱۰۰ : نستعلیق نسخ خوش ، گویا نگارنده ، با مهر قطب شاه پیشکفته ، در فهرست «سرفراز : ٦۰» بنام «طالع نامهٔ سلطان محمد قطب شاه» نوشتهٔ ۱۰۲۲هـ . آمده ، ٤۰ ص (نوشاهی ، انجمن : ...) .

● **377- احکام سعد و نحس ستارگان**

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

**1348- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۹٦٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ . در جنگ (ص ۲۲- ...) ، آغاز : حمد و ثنای خدای را که خالق است ما را ... ، یا رب گنه کارم ، جز تو دیگر ندارم ، ببخشای ، یا الهی حمد و ثنای تو بگویم (گنج ۱ : ۱٦٤) .

**1349- لاهور** ، عمومی پنجاب ۵۲۰ سعید - ۵۲۰ انجا : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲هـ . با تاریخ ۱۰۷۱هـ . در دفتر ، «در دانستن محل خلوت عورت» و سعد و نحس ساعات آمیزش جنسی برای فرزندان سعد ، ۱۰ ص (عباسی ۱ : ۲٦۹) .

**1350- لاهور** ، ریلوی رود ، کتابخانه حکیم محمد موسیٰ امرتسری چستی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز : الحمد لله الذی لایهتدی العقول لوصل ... و طایف است و نحس و سعد ستارگان ، ۱۱۵ ص (سید عارف نوشاهی) .

**1351- لاهور** ، محمد شفیع ۱۰/۲٤٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ ، آغاز : از اخبار محمد مصطفی (ص) . اول روز از ماه نیک است و ... ، در فهرست به نام «رساله حدیث روز» که در رمل و نجوم است و سعد و نحس را بر پایه حدیثها بیان می کند آمده است ، تا روز ۲٤ را دارد و انجام افتاده ، ٤ گ (بشیر حسین : ۲۱۱ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۰) .

**1352- اسلام آباد** ، گنج بخش ۷۱۵٤ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲٤٤هـ . به همین خامه در مجموعه (ص ۱۲ - ۲۲) . آغاز : چنین آورده اند که روزی امیر المؤمنین هارون الرشید (رح) بر تخت نشسته بود ، روی سوی وزیر کرده گفت ... «احکام سعد و نحس اوقات» است که بدستور هارون الرشید ، پس از چهار سال کوشش منجمان در میان کتابها ، ساخته شده است (گنج ۱ : ۱٦٤) .

**1353- اسلام آباد** ، گنج بخش ٦٤٤٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز : در دانستن ساعت . بدانکه در هر روزی دوازده ساعت سعد و نحس روز ها ... ، اختر بینی کسان است آنچه به کار رمالان حرفه ای خورد ، ۱٤٦ ص (گنج ۱ : ۱٦٤) .

● **377- احکام شانزده شکلی : نجوم**

در ۱۶ «باب» .

**آغاز :** فصل در احکام مثلثات به طریق تفصیل ، و آن مشتمل بر شانزده باب است .

**1354- لاهور** ، عمومی پنجاب ۳۳۳ ، ۱۲۳ احکام : شکسته ، تاریخ یاد نشده ، تنها ۱۵ باب را دارد ۱۶ گ ، ۱۵ س (عباسی ۱ : ۲) .

● **378- احکام موالید**

منسوب به **ابو معشر بلخی** ، جعفر بن محمد بن عمر (م ۲۸ رمضان ۲۷۲هـ/۸۸۶م .) .

چند گفتار در این باره به او نسبت داده اند : در دو «باب» ، در نه «مقاله» و نسخهٔ زیر در ۱۶ «باب» بایستی ترجمه یی از نوشته های او باشند.

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۱۳ «احکام موالید» و ۳۷۷ (فهرست راهنما) .

**1355- پشاور** ، جهبگی ، مذهبی کتب خانه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ هـ . آغاز : الحمدلله الذی زین السماء بمصابیح و جعلها رجوماً للشیاطین . . . اما بعد ، این احکام موالید است ، که بر دولت ؟ و شانزده «باب» قسمت کرده اند . از گفتار ابو معشر ، هر گاه که خواهند احکام و دلایل این اقسام طلب کنند ، درجه اول بطل بند ، پس از این خطبه فهرست کتاب است ، پس خطبه دیگر ، انجام افتاده ، ۱۶۲ ص ، ۱۷ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

● **379- احکام نجوم** : رساله در . . .

از **میر محمد شریف** بن میر محمد امین محمود حنفی **بغدادی** ، که از کتابهای معتبر گرد آورده ، در هفت «باب» ، در ستاره شناسی و اختر بینی (دیباچه) .

باب ۱- در دانستن نام خود موافق نام خدا ، ۲- در دانستن نام فرشتگان که بر سی حروف موکل اند ، . . . ۱٤ (؟) - در دانستن حساب ابجد و طرح برجهای دوازده گانه .

**آغاز :** حمد و سپاس مر آن خدای را که ان الله علی کل شیء قدیر صفت اوست ، و درود بقیاس بر آن خیر البشر . . . اما بعد ، چنین گوید فقیر میر محمد شریف بن .

**1356- سرگودها** ، جهاوریان ، کتابخانه عطاء الرحمن صاحب کهوکهر : نستعلیق شکسته خوش ، علی اصغر بن سید مظفر علی شیرازی متوطن ساهیوال ، ۱۸۸۶م . آغاز برابر نمونه ، ۹۸ ص ، ۱۲ س (محمد نذیر رانجها) .

● **380- احکام نجوم** : رساله در . . .

از ناشناس .

در هشت (نسخه ۵) مقالت : ۱- احکام سال ، ۲- احکام قوس قزح و رعد و جنبدن زمین ، ۳- احکام ماه نو ، ٤- دانستن آنکه ماه در هر روز در کدام برج است ، ۵- احکام کسوف و خسوف .

**آغاز :** نحمدک ولا اله الا سواک والصلاة علی اکرم انبیائک و علی آله و صحبه اجمعین . اما

بعد ، نموده می‌شود که این تذکره ای ست در ذکر بعضی احکام سال و انتقالات قمر از برجی به برجی و اختیارات آن و معرفت رجال الغیب و طریق شناختن سیر سکزیلدوز و احکام . . .

**1357- اوچ** ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲/۲۵۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. (گ ۳۷ ر- ۵۶ ب) آغاز برابر نمونه ، نسخه دارای ۵ مقاله است نه ۸ ، (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۳۱) .

**1358- اوچ** ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲/۲۸۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر (گ۱۹۷ ب - ۲۱۰ ر) (غلام سرور : ۱۴۸) .

● **381- احکام نجوم** ، منظوم : احکام ستارگان

در رمل و اختر بینی .

**آغاز** : ای خدا وندی که هستی حاوی پروردگار - آوریدی همه حرخ بر ستاره حون نوبهار .

**1359- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۵۱۸/۲۵۴۲ : از سدهٔ ۱۳ه . در فهرست بنام «رساله در احکام ستارگان ، منظوم» آمده که در رمل و نجوم است با جدولها . آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۴۹۷) .

● **382- احوال سوالید و احکام آن**

از **محمد سعید** بن نور الله حسنی ، از روزگار جهانگیر (۱۰۱۴ - ۱۰۳۷ه.) و شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۷ه.) ، به نام رکن السلطنه ابوالحسن تربتی (م ۱۰۴۲ه./۱۶۳۲م) . در احکام سوالید ، بر طبق گفتهٔ حکمای هند ، در ۲۴ «باب» و هر باب در چند «فصل» .

**آغاز** : ابتدای کلام بنام حکیم علامی سزد ، انمام بدر و اظهار هلالی و انتظام احوال ماه و سال از صنایع حکمت کاملهٔ اوست .

(ن . ک . مجلهٔ تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۲ - پاکستان و هند (٤) ۲ : ۶۹۲) .

**1360- لاهور** ، عمومی پنجاب ۵۲۰ سعید - ۵۲۰ اسحا : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه . با تاریخ ۳ جلوس واللا (عالمگیر ۱۰۷۱ه .) در دفتر ، آغاز برابر نمونه ۴۲ گ ۱۶ س (عباسی ۱ : ۲۶۸) .

● **383- اختر جمالی** : منظر نجوم

از **شیر محمد هزاره ای** (همان سرایندهٔ «اختر هزاری» ۲۳۱). در آن آمده : نام من شیر محمد یاب - مولدم هزارهٔ پنجاب (ن . ک . «اختر هزاری» که همین بیت را آنجا نیز داریم) - در تخلص هزاریم نام است . . . بود ز هجرت رسول عرب - سی و سه یکهزار ماه رجب (ن . ک . همان «اختر هزاری» که تاریخ رجب نیز همانجا آمده آمده است) . . . کردم «اختر جمالی آنرا نام . . . سیصد و شصت بیت است و اثنین (۳۶۲) .

دربارهٔ نام منظومه و تاریخ سرودن نسخه هایش دیده شود .

**آغاز** : گویم اکنون سخن به لفظ لطیف - به زبان فصیح و بحر خفیف - خوش قواعد بر آورم ز نجوم - محض لله سازمش منظوم .

**1361- گجرات**، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق خوش، ۱۲۴۳ھ. آغاز برابر نمونه، در آن آمده : بود ز هجرت رسول عرب ـ سی و سه و یکهزار ماه رجب . . . کردم «اختر جمالی» آنرا نام . . . سیصد و شصت بیت است و اثنین، ٤ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

**1362- لاهور**، اندرون بهاتی گیت، بازار حکیمان، حکیم سائین عبدالحمید : نستعلیق، محمد صالح، ۱۲۸۸ھ. آغاز افتاده : چون شد ساعت عطارد نام . . .، به نام «اختر جمالی» یاد شده، ۱۶ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

**1363- لاهور**، دانشگاه، شیرانی ۵۶۸۷/۲۳۶۸/۱ : قمر الدین بن مولوی عمر الدین، ۲۴ صفر ۱۳۳۱ھ. (۱۹۱۳م.) از روی نسخهٔ نوشته محمد حفیظ ۲۵ج ۲/۱۲۱۷ھ. (۱۸۰۲م) . آغاز برابر نمونه، در فهرست بنام «منظر نجوم» و تاریخ سرودن ۱۰۳۰ھ. بدون یادی از ماه رجب آمده است (بشیر حسین ۳ : ۵۲) .

● **385- اختر هزاری** : هفت اختر : اختر قلیچ خانی

از شیر محمد بن حسین منجم، معروف به هزاره ای، به نام قلیچ خان منصب دار هزارهٔ پنجاب (م ۱۰۶۵ھ./۱۶۵۵م.) (ن . ک . قاموس مشاهیر ۲ : ۱۴۶)، به روزگار اکبر پادشاه (۹۶۳ - ۱۰۱٤ھ)، در رجب ۱۰۰۲ھ./مارس ۱۵۹٤م. و یا جهانگیر (۱۰۱٤ - ۱۰۳۷ھ) و تاریخ ۱۰۵۲ھ/۱٦٤۲م.

در آن بارها از خود به هزاری یاد کرده، و در باعث تالیف گوید : شاه ولا چنان اشارت کرد . . . هم در آن وقت کردمش آغاز ـ تا به سی روز شد تمام این راز . . . سالش از سر و پای غرایب گیر (سر و پای غرایب ۱۰۰۲) . . . نام من شیر محمد یاب (نامم از شیر تا محمد یاب) ـ مولدم دان هزارهٔ پنجاب ـ هست خطابم هزاری بن حسین ... و از سر آغاز بر می آید که وی سنی بوده است.

برخی نسخه ها در هفت «اختر» و برخی با سرنبدهای «باب» است، و با یکدیگر جدایی دارند : اختر ۱ـ در بیان عدد افلاک و سیر و مطلع انجم، ۲ـ دوارده برج و هفت ساره، ۳ـ مطالع هفت سیاره، خسوف و کسوف، ٤ـ قمر در بروج و اختیارات احکام، ۵ـ ساعات هفت سیاره، ٦ـ شرف کواکب، ۷ـ نظر کواکب و بعضی فواید .

با حمد، نعت، معراج و باعث تالیف آغاز می شود . و در فهرستها به نامهای سه گانهٔ بالا یاد شده است، و گاهی چنان نشان داده شده که دست کم دو منظومه است . ولی من در زیر همه را یکجا آورده ولی نام و نشانیها را یاد می کنم .

سراینده در ۱۰۳۳ یا ۱۰۳۰ھ. منظومهٔ دیگری بنام «اختر جمالی» یا «منظر نجوم» سروده است (ن . ک . همین بخش) . و نیز «اصطلاحات اهل نجوم» در همین بخش .

**آغاز** : حمد حق را که آسمان پرداخت ـ انجم از انوار خود منور ساخت ـ آفریده چهار طبع از آن ـ کرده ابداع کاینات از آن .

(ن . ک . نسخه ها ٤ : ۲٦۲٤ ـ گنج بخش ۱ : ۱٦٥ - قاموس المشاهیر ۲ : ۱٤٦ - مجلهٔ تحقیق ۱۹۸۰م، س ۳ ش ۱ ص ۲ - پاکستان و هند (٤) ۲ : ٦۹۲ که «اختر هزاری» در هفت اختر را از روزگار جهانگیر دانسته و «اختر قلیچ خانی» را سرودهٔ ۱۰۵۲هـ ۱٦٤۲م . گفته است . پاکستان مین فارسی ۲ : ۲۹۷ «اختر هزاری») .

1364- اسلام آباد، گنج بخش ٤۹٦۳ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه، (٦۹ - ۸٦) ، انجام افتاده ، پیرامون ۱۰۰ بیت دارد ، عنوانها نا نویس ، پس از حمد و معراج و باعث تالیف : اول خامه را که بر دارم ـ شرح افلاک و انجمش آرم (همان بیتی که در نسخه پنجاب عمومی سر آغاز «اختر هزاره ای» شناخته شده است ولی در نسخهٔ ما عنوانها نانویس مانده است ، و یکجا پس از سفیدی (جای نا نوشته) چنین آغاز می شود : ثالثه خامه را که بر داریم ـ همت سیاره را بیان آریم (گنج ۱ : ۱٦٥) .

1365- خیر پور ، کتابخانه عمومی ٦-۲۹۷ هـ ز ا : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، بنام «هفت اختر» خوانده شده است ، ۲٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

1366- کراچی ، موزه ملی ۱۹۷ - ۱۹٦۸ .N.M : نستعلیق (امام الدین بن پیر بخش) ، ۱٤ع ۱-۱۲۸٦هـ . آغاز برابر نمونه (حمد حق را که آسمان برداخت) ، (ص ۲۱۳ - ۲٥٦ مجموعه) (نوشاهی : ۳۸) .

1367- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۲۸٤-٤۲۳۷ : نوشته غلام حسن بن محکم الدین ، ۱۲۷۹هـ . (۱۸٦۲م .) ولی کاغذ و خط نشان میدهد نسخه بسیار قدیمتر از این است . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «اختر هزاره ای» سرودهٔ رجب ۱۰۰۲هـ-۱٥۹٤م . آمده (بشیر حسین ۳ : ٤۸۲ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۲) .

1368- گوجرانواله ، عبدالرشید فاروق : نستعلیق ، علی محمد شاه ، ۱۲۹۰هـ . آغاز برابر نمونه ، در ۳۰۰ بیت ، ٤۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1369- لاهور ، عمومی پنجاب ۵۲۰ هزاره : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱۳هـ . آغاز : اختر یکم: اولا خامه را که بر دارم ـ شرح افلاک و انجمش آرم . به نام «اختر هزاری» و تاریخ سرودن رجب ۱۰۰۲هـ . و در ۷ اختر یاد شده است ، ۱۸ گ ۱۳ س (عباسی ۱ : ۲۸٦ ـ مجله تحقیق س ۱ ش ۱ ص ۳) .

1370- قصور ، کوت مراد خان ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق ، سید شاه محمد بخاری ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، بنام «اختر قلیچ خانی» یاد شده ، ٤٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1371- لاهور ، عمومی پنجاب ۵۲۰ هزار : نستعلیق شکسته آمیز ، پایان سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «اختر قلیچ خانی» برای قلیچ خان ، سروده ۱۰۵۲هـ . یاد شده ۲۰ گ ، ۱٤ س (عباسی ۱ : ۲۸۵ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۲) .

1372- کراچی ، شادروان پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان منکریه ، سدهٔ ۱۳ھ . ش ۱ مجموعه ، آغاز افتاده : بر این قول نه شده افلاک ـ نام عرش آمده فلک الافلاک . انجام : دفتر نور عشق نو سارم ـ سلسله اولیا بپردازم ـ «حمسه» کوکند به فکر طیب ـ ختم الله لی بما هو خیر . بنام «اختر هزاره ای» آمده است (پرفسور روشن آرا بیگم) .

1373- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۲۲۸/۱۱۷۵/۱ : از سدهٔ ۱۳ھ. نسخه کامل. در فهرست بنام «اختر هزاری» آمده (نشر حسین ۳ : ۴۸۳) .

1374- کراچی ، موزه ملی ۱۶۰۸ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه (حمد حق را که) ، ۲۲ گ (نوشاهی : ۳۸) .

1375- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۷۳ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۳۰۵ھ . در شمارهٔ پیشین با همین خامه . (ص ۳۸۱ - ۴۰۷) ، آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، پیرامون ۳۰۰ بیت دارد ، ابیاتی که در دیباچه در ستایش ذوالنورین بوده را ندارد ، پس از حمد و باعث تالیف که تقریباً با نسخه دیگر ما برابر است ، باثرات کواکب و منسوبات بروج آغاز می شود و با نسخهٔ پیشین جدایی می یابد (گنج ۱ : ۱۶۵) .

1376- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۰۹۰/۱۰۳۸/۱ : تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده : زیر شان آسمان کیوان دان ـ تحت وی چرخ مشتری میدان . در فهرست بنام «اختر هزاری» آمده (نشیر حسین ۳ : ۴۸۳ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۳) .

## ● 385- اختیارات

از آغا احمد بن محمد علی بن محمد باقر اصفهانی بهبهانی، در صفر ۱۲۲۳ھ/۱۸۰۷م . در ض آباد هند ، از کتابهای گوناگون برگزیده است . در سعد و نحس روزهای هفته و ماه . نام کتاب متن نیامده است .

و از هموست «کشف الشبهه» در متعه (ن . ک . همین فهرست بخش عقاید) و «کشف رین» در نماز جمعه و عیدین (ذریعه ۱۸ : ۳۷) .

آغاز : حمدله . بعد ، بدانکه توکل و اعتماد بر جناب مقدس الهی در جمیع امور نمودن . استمداد از حضرات ائمه . . .

1377- کراچی ، موزه ملی ۷۲۸-۱۹۶۱ .N.M : نسخ ، گویا بخامه نگارنده ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۰ ص (نوشاهی : ۳۸) .

## ● 386- اختیارات الایام

منسوب به میر داماد ، میر محمد باقر (م ۱۰۴۰ یا ۱۰۴۱ھ/ ۱۶۳۰ یا ۱۶۳۱م) .

آغاز : . . . در اختیارات ایام ماه و هفته و محرم نامه و خسوف و کسوف از قول ائمه اثنی عشریه ، که میر باقر داماد تصنیف کرده .

**1378-** کراچی، استاد پیر حسام الدین راشدی: نستعلیق شکسته آمیز، عبدالرحمان منکریه، سدهٔ ۱۳هـ. ش. ۱۰ مجموعه ده رساله در ستاره شناسی و اختر بینی، آغاز برابر نمونه (پرفسور روشن آرا بیگم).

● **388- اختیارات الایام**: اختیارات نحوسه: اختیارات

از مجلسی دوم، محمد باقر (م ۱۱۱۰هـ-۱۶۹۹م.) بن محمد نقی. از وی سه رساله در «اختیارات» در دست هست. یکی بزرگ در چند «فصل» که بارها چاپ شده است، یکی کوچک که همراه «مطارح الانظار» به چاپ رسیده، و دیگری میانه.

یکی از آنها در چهل «فصل» و «خاتمه» ای: ۱- اختیارات ایام، ۲- اختیارات ایام هفته، ۳- ایام ماه، ٤- ساعات جروی، ٥- احکام روز نوروز، ٦- ترجمه حدیث...، ۷- احکام خسوف و کسوف، ۸- فصول چهارگانه، ۹- معرفت زوال روز، ۱۰- رکود؟ سمس، ... ۲۰- حسمه های دنیا، ۳۰- مکروهات جماع، ٤۰- دیدن ماه. خاتمه در دانستن عرهٔ هر ماه. آغاز: حمدله. صلات. چنین گوید احقر عبادالله محمد باقر بن محمد نقی... رساله ای ست در بیان آنچه از احادیث معتبره اهل بیت رسالت (ع) معلوم می شود، از سعادت و نحوست ایام.

دیگری که در ذیحجهٔ ۱۰۷۸هـ. ۱۶۶۸م به انجام رسیده است، در سه «فصل» و یک «خاتمه»: ۱- اختیارات روزهای ماه، ۲- اختیارات روزهای هفته، ۳- اموری که دفع نحوست کند. خاتمه در احکام کسوف و خسوف. آغاز این یکی: حمدله. اما بعد، چنین گوید احقر عبادالله محمد باقر... که این رساله ای است در بیان آنچه از احادیث معتبره.

به نسخه های زیر توجه شود که شمار فصلها به گونه های دیگری نیز یاد شده است.

(ن. ک. ذریعه ۱: ۳٦۷ «اختیارات الایام» کبیر، «اختیارات الایام» صغیر- مشار ۱: ۱۸۹ که در آنجا آمده «مجلسی دارای دو اختیارات است کبیر و صغیر، اولی چاپ شده. آنگاه ۹ چاپ آن را نشان می دهد- مشار، مولفین ۲: ۲۳- نسخه ها ۱: ۲۱۸ که منابع دیگری را نشان می دهد و همانجا ردیف 1885 (نسخهٔ مجلس) که در پشت نسخهٔ کوچک آن آمده «پس از تحقیق معلوم شد که از تالیفات مجلسی نیست بلکه از همنام و همروزگار او محمد باقر بن محمد نقی لاهجی ست- ایوانف: ۱۰٦۲، ۱۰۳۱).

**1379-** کراچی، موزه ملی N.M. ۱۹٦۳ - ۲٦٦/۹: نستعلیق، علیرضا حسینی سبزواری، ۱۲ رمضان ۱۰۸۹هـ. در برهانپور (هند). رساله ۳ فصلی اوست، آغاز برابر نمونه (ص ۳۰۳-۳۲۱) (نوشاهی: ۳۹).

**1380-** اسلام آباد، گنج بخش ۷۷۷: نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۱هـ. نسخه در ٤۹ فصل است، آغاز برابر ٦۰ فصلی، ۲۷۲ ص (گنج ۱: ۱٦٦).

**1381-** کراچی، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۷٤۱: نستعلیق، ۱۲۰۹هـ. سه فصلی اوست، ۲۳ ص (نوشاهی: ۳۹).

**1382-** خیرپور، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۳ ت ق س: نسخ خوش، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه، ۳ فصلی، ۳۲ ص (سید خضر نوشاهی).

**1383- خیر پور**، کتابخانه عمومی : نستعلیق، ۱۲۱۹هـ. آغاز برابر نمونه، ۳۰ ص (سید خضر نوشاهی).

**1384- شیخوپوره**، خانقاه دوگران، رضویه، ابوالفیض عبدالکریم الدالوی: نستعلیق، نجم الدین منجم، ۱۲۱۹هـ. آغاز برابر نمونه، ۲۳۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

**1385- شکار پور**، گرهی یاسین، گوشه ادب، صلاح الدین ۱۵۱: نستعلیق شکسته آمیز، سید علی رضا بهیکپوری، ۲ رجب ۱۲۹۶هـ. آغاز برابر نمونه، شماره بابها یاد نشده، ۲۸۰ ص (سید خضر نوشاهی).

**1386- خیر پور**، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۲ م ح م ا: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، ۴۰ بابی، ۲۰۰ ص (سید خضر نوشاهی).

**1387- کراچی**، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱ - ۷۱۷: نستعلیق، سدهٔ ۱۳هـ. رساله چهل فصلی اوست، آغاز تک برگ افتاده، ۲۴۲ ص (نوشاهی : ۳۹).

## ● 388- اختیارات ساعات

از **عبدالحکیم بن شیخ عبدالرحیم ستاره شناس دهلوی**، در شوال ۱۱۸۰هـ/۱۸۶۸م. هنگامی که نواب مجدالدوله عبدالاحد خان بهادر بهرام جنگ به سرهند آمده بود «جهت ملاحظه نمودن احوال تاریخ و روز، موافق اقوال ائمه، که در سفر بکار آید». و از همو ست: «تسویة البیوت» در همین بخش.

**آغاز**: یا علی و یا عظیم و یا هادی... هر روز وقت طلوع آفتاب و غروب آن، این دعا نه مرتبه باید خواند.

**1388- کراچی**، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱ - ۱۶۱۱ : نستعلیق، بخامه نگارنده، شوال ۱۱۸۰هـ. با شکلها و جدولها. آغاز برابر نمونه، ۱۳ گ (نوشاهی : ۳۹).

## ● 389- اختیارات مسیر قمر : اختیارات المهمات

منسوب به **خواجه نصیر الدین طوسی**، محمد بن محمد (۵۹۷-۶۷۲هـ/۱۲۰۱-۱۲۷۴م). کاشفی (م ۹۱۰هـ/۱۵۰۵م.) در «لوائح القمر» (ن. ک. همین بخش) این منظومه را از خواجه دانسته است.

منظومه ای ست در اختیارات، در ۳۶ بیت، برای هر برج از برجهای دوازده گانه سه بیت. و این جز «مدخل منظوم» است، که نیز به وی نسبت داده شده است.

**آغاز**: هر گهی آید به تقدیر خدای لم یزل ـ جرم مه در خانهٔ مریخ یعنی در حمل.

(ن. ک. ذریعه ۱ : ۳۶۸ «اختیارات المهمات» منظوم و : ۳۶۹ «اختیارات النجوم» به نثر که جز پیشین است و ۹ : ۳۰۶ - مدرس رضوی : ۳۰۶).

**1389- اسلام آباد**، گنج بخش ۴۰۶۲ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۰هـ. (ص ۲۳ - ۲۶)، آغاز برابر نمونه.

1390- اسلام آباد ، همانجا ۱۷۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۳۲۶-۴۲۷) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۶۷) .

1391- سرگودها ، بهلوال ، مولانا داود صاحب : نستعلیق خوش ، محمد علی صاحب ، نبیه خلیل ؟ ، سه شنبه ، رجب ۱۲۰۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳ ص (محمد نذیر رانجها) .

1392- گجرات ، قلعه دار ، مولانا عبدالکریم قلعه داری : نوشته محمد هاشم مفتی ، ۱۲۴۳ھ . آغاز برابر نمونه ، همراه «مدخل منظوم» ، ۳ ص (پرفسور احمد حسن احمد قلعه داری) .

● 390- اختیارات ناشناخته

منسوب به دانیال پیامبر . در سی «باب» .

1393- کراچی ، موزه ملی A ۱۶۶۵ - ۱۹۶۱ .N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : باب ، روز اول مبارک است برهمه کارها ، زن خواستن و دوستی کردن ، (ص ۸ - ۲۴) (نوشاهی ۱ : ) .

● 391- الادوار و الاکوار : رساله . . .

از ابو علی بن سینا (پیرامون ۳۷۰ - ۴۲۸ھ/۹۸۱ - ۱۰۳۷م) .

در ستاره شناسی .

1394- لاهور ، محمد شفیع ۴۲۳/۴۲۴ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز کمی افتاده : خواهیم که در رساله باز نماییم ، دورهای کواکب و آنچه از وی پدید آید و آنچه در خورد این رساله باشد بیاوریم ، ۵ گ (صبر حسن : ۳۸۰) .

● 392- استخراج تقویمات : تقویم

از ونهل داس گردان ها داس (؟) .

آغاز : استخراج تقویم آفتاب ، بتاریخ ۲۷ ماه صفر ۱۲۶۱ھ . . . مطابق ۱۳۰ محمد شاهی .

1395- لاهور، دانشگاه پنجاب ۱۳۲ ph III ۲۰۱۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ۷۵ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۳) .

● استخراج تقویم : تقویم

● 394- اسطرلاب : بیست باب در اسطرلاب

از نظام الدین عبدالعلی بیرجندی (که یاد او در «اجرام سفلی و علوی : ۲۲۵» گذشت). در معرفت اسطرلاب شمالی و جنوبی ، در بیست باب . تا آنجا که من می دانم نام وی در دیباجه های نسخه های آن نیامده است .

فهرست بابهای زیر از نسخهٔ انک است: باب ۱- در مقدمات صناعت، ۲-معرفت صنعت دستور، ۳- صنعت مجرد ، ۴- رسم دوایر ، ۵- رسم دوارات ، ۶- رسم افق ، رسم افق و مقنطرات اسطرلاب ، ۷- خطوط ساعات ، ۸- رسم دوایر سموات ، ۹- رقوم منطقة البروج ، ۱۰- تعیین مواضع ثوابت ، ۱۱- معرفت

خرف و تشبیک عنکبوت ، ۱۲ـ صنعت صحیفه آفاقیه ، ۱۳ـ صفت عضاده ، ۱٤ـ رسم جیب ، ۱۵ـ نقش اجزای ظل ، ۱٦ـ خطوط فجر و شفق ، ۱۷ـ استخراج جدول ، ۱۸ـ انصاف اقطار مدار ، ۱۹ـ انصاف اقطار و مدار و افق مقنطراب ، ۲۰ـ اسطرلاب جنوبی و شمالی .

**آغاز:** حمدله . صلاب . این مختصری ست در معرفت صفت اسطرلاب شمالی و جنوبی ، مشتمل بر بیست باب . باب اول در مقدمات صناعت که معرفت آن . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۲۹ «اسطرلاب» بیرجندی و ۳۳۱ «اسطرلاب ، رساله در صنعت . . .» ناشناخته ، که گویا هر دو یکی باشند ـ ذریعه ۳ : ٤۲۵ «تحفه حاتمیه» از همو ، در اسطرلاب که شاید همین بیست باب باشد) .

**1396ـ لاهور** ، عمومی پنجاب ٥٤١ ، ٥٢٢ اصطر ۱٥٢۰ اشجا : نستعلیق ، ۳ جلوس والا (عالمگیر ؟ ۱۰۷۱هـ .) آغاز برابر ، در فهرست از نگارنده نام برده نشده ، ۱۳ گ ، ۲۱ س (عباسی ۱ : ۲٦۳) .

**1397ـ اتک** ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : با تاریخ ۱۲۲٤هـ . در مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، فهرست بابها از این نسخه است ، ۳٦ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**1398ـ لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٤٩٤٢/١٩٣٠/٧ : نوشته مهتاب رای ، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «رساله در صنعت اسطرلاب یا بیست باب بیر جندی» آمده ، ولی گفته نشده است نام نگارنده از کجای نسخه بدست آمده است .

**1399ـ لاهور** ، همانجا ٣٤٣٢/٤٢٧/٣ : نیز بی تاریخ (گ ۳۲ - ٤٦پ) ، نام و نسبت به به همانگونه (بشیر حسین ۳ : ٥٢۳ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۹) .

● **394ـ اسطرلاب** : رساله در اعمال . . .

از **سید علی جفری (خفری رومی)** ، که در ۹۰۸هـ/۱٥۰۲ـ۳م . رساله ای در «معرفت کره» و در ۹۰۹هـ/٤ ـ ۱٥۰۳م . رساله ای در «قبله» نگاشته است . (ن . ک . به همین بخش) . وی رساله ای در «جفر» به خواهش مؤید دین بن حجازی سلطان الغ (؟) بیگ نگاشته است ، که به گمان بشیر حسین مؤید دین الغ بیگ تیموری (۸۵۰ ـ ۸۵۳هـ/۱٤٤٦ ـ ۱٤٤۹م .) است و یا شاید مؤید دین برجی (۸٦٥هـ/۱٤٦۰م .) باشد بهرحال تاریخ ۹۰۸ و ۹۰۹هـ . و این تاریخها زندگی علمی او را بلند نشان می دهند .

**آغاز:** سپاس و ستایش مر صانع قدیم و قادر حکیم را که زمین و آسمان به صنایع و بدایع و عجایب و غرایب مصنوع اوست .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۳۳ «قبله» که در آنجا نسبت او «خفری» آمده ـ بشیر حسین ، شفیع : ۲۰۷ «رساله جفر رومی») .

**1400ـ لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۲٤۳۲/٤۲۷/۱ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ،

در فهرست بنام «رساله در اعمال اسطرلاب» و نسبت نگارنده «جفری» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۲۲) . ن . ک . مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۱۸ که نسبت نگارنده را «جعفری» آورده است .

● **395- اسطرلاب** : رساله در معرفت . . .

از **قاسم علی قاینی**، از دانشمندان سدهٔ نهم. (ن. ک. اسطرلاب زورق ، که گویا از همو باشد).

در یک مقدمه دربارهٔ قبله نما ، سپس دوازده «باب» : طول و عرض بلد ، معرفت ارتفاع، معرفت طالع از ارتفاع ، معرفت ارتفاع از طالع ، دایرهٔ ساعات مستوی ، میل آفتاب ، مطالع بروج ، خانه های دوازده گانه ، ساعات صبح و سه‌ی ، معرفت ظل از ارتفاع ، طالع سال آینده ، معرفت عرض بلد ، معرفت طالع وقت ، سمت از ارتفاع و ارتفاع از سمت ، ارتفاع قطب فلک البروج ، تقویم آفتاب، معرفت بالای اشخاص مرتفع از زمین ، معرفت عمل گردن در صحیفهٔ آفاق ، معرفت امتحان اسطرلاب ، صفت سازگان .

**آغاز** : حمد نا معدود و شکر نامحدود مرواجب الوجودی را که به اراده لفظ کن جمیع مکنونات را از حضیض عدم به . . . اما بعد ، . . . قاسم علی قاینی (شاید این سر آغاز رساله «قبله» ی او باشد ، و یا «قبله» ی او با رساله او در «اسطرلاب» یکی باشد ؟) .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۳۰ «اسطرلاب» و ۱ : ۳۳۳ «قبله» از همو - نفیسی ۲ : ۷۸۱ که به اختصار از وی یاد کرده و می گوید «رساله ای در اسطرلاب نوشته» .

**1401- اتک** ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۹ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**1402- سرگودها** ، بهلوال ، مولانا مدرب الله صاحب : نستعلیق ، احمد علی حسن ، ساکن بوشکه (؟) ، با تاریخ ۱۲ صفر ۱۱۹۰ ه . در مجموعه همراه «بدیع الحساب» ، **آغاز** کمی افتاده ، ۱۷۵ ص (محمد نذیر رانجها) .

● **396- اسطرلاب** : رساله در . . .

از **قوام الدین مسعود** بن کمال الدین **کرمانی** ، مشهور به خاصه ، در یک «فاتحه» و سه «روضه» و «خاتمه» ، فاتحهٔ آن در چهار «چمن» است .

**1403- پیشاور** ، دکتر محمد سلیم خان ، دانسکده کشاورزی : در **بیاض نوشتهٔ** ۱۰۷۲ ه . (بیاض سفر ، افشار : ۱۹۷) .

● **397- اسطرلاب** (رساله در معرفت . . .) : ارشاد

از **ناصر الدین شیرازی** ، که نام وی چندگونه آمده است : ناصر الدین احمد بن حیدر بن محمد ، ناصر الدین احمد بن محمد ، ناصر الدین بن محمد حیدر ، ناصر الدین عمر . و در نسخهٔ کهنی از «ارشاد» که نزد پدرم بوده است به نام ناصر الدین حیدر بن محمد آمده است . و پدرم نیز همین نام را ترجیح داده ، که صاحب «ریاض» نیز همین نام را یاد کرده است .

رساله اسطرلاب در ۴۹ باب ای است در . ولی به احتمال بستار همان «ارشاد» اوست که در ۵۰ باب است . در پایان باب ۴۹ «ارشاد» از سال ۶۹۷ھ ۶۷۳/. یرگردی (۷ - ۱۲۹۸ م .) چنان سخن رانده که روزگار نزدیک نگارش اوست . و از بیان وقت نماز ها پدرم نتیجه می‌گیرد که وی شیعی بوده است .

(در ذریعه ۱ : ۵۰۷ تا ۵۰۹ کتاب او «ارشاد» نشان داده شده است ، که در پنجاه باب در اسطرلاب است . که پس از پایان، بابها و فصلهایی بر آن افزوده شده است . آغاز آن : شکر و سپاس بحد وعد آفرید گاری را جل جلاله که مبدع زمین و زمان است . . . جمع کردم مختصری در علم اسطرلاب و نام او «ارشاد» نهادم . . . و این مختصر بر پنجاه باب است . . . سپس فهرست بابها آورده شده ، آنگاه به مطلب می پردازد . باب یکم در معرفت اسطرلاب است که در پایان این باب امتحان آن را آورده است . باب دوازدهم در معرفت ظل اقدامی و اصابعی).

و از هموست : تحفه الرمل ، کتاب ناصری ، نهایه العقول همه در رمل .

**آغاز** : . . . این مختصری ست در معرفت اصطرلاب مشتمل بر چهل و نه باب . باب اول در القاب اصطرلاب و خطوط و دوایر اصطرلاب . . . آنچه علاقه در وی بود آنرا حلقه خوانند .

(ن . ک . استوری ۲ : ۶۳ (نگارنده) - نسخه ها ۱ : ۲۲۵ «ارشاد» - ذریعه ۱ : ۵۰۷ «ارشاد» - ریو ۲ : ۴۵۵ «ارشاد» که نام نگارنده ناصر الدین بن محمد شیرازی آمده) .

**1404**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۰۶۴/۴-۲۰۷۶-۵۰ : نوشتهٔ شیخ رستم لاهوری ، پیرامون ۱۱۰۴ھ . (۱۶۹۲ م .) . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «رساله در معرفت اصطرلاب» و نام نگارنده ناصر الدین عمر شیرازی (که در ۶۹۷ھ -۱۶۹۲م . میزیسته است) آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۲۴ - مجله تحقیق ، س ۲ ش ۱ ص : ۲۲) .

**1405**- سرگودها ، بهلوال ، مولانا داود صاحب : محمد علی صاحب ، تپه خمل ، ۱۲۰۸ھ. همراه «اختیارات سیر قمر» خواجه، آغاز برابر نمونه، ۹ ص (محمد نذیر رانجها).

● **398**- **اسطراب** : رساله در . . .

از ناشناس. باعنوانهای باب و فصل . باب یکم ، فصل ۱- پیدا کردن مدارات ثلاثه و دیگر مدارات و امتحان صحت آن ، ۲- پیدا کردن افق و صحت آن ، ۳- پیدا کردن مقنطرات و امتحان صحت آن ، ۴- پیدا کردن ساعات مستوی ، ۵- ساعات معوج ، ۶- دوایر سموات و صحت آن ، باب دوم در وضع شبکه ، فصل ۱- منطقة البروج ، ۲- تقسیم منطقة البروج ، ۳- شظائای کواکب.

**1415**- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، فصل الهی ، سدهٔ ۱۳ھ . در مجموعه همراه ربع مجیب عربی ، آغاز : فصل اول در پیدا کردن مدارات ثلاثه و دیگر مدارات و امتحان صحت آن . فصل دوم . . . ، انجام : و دیگر جانب رقیق در گرفتن ارتفاع غلطی شود و راست نیاید . تم ، ۳۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **399**- **اسطرلاب** : رساله در صنعت . . .

از ناشناس . در یک مقدمه و چند فصل : مقدمه ، در اجزای اسطرلاب . فصل ۱- ام (آلتی

ست) ، ۲- رسم دایره ، ۳- دائرهٔ البروج ، ٤- در قسمت دایره البروح ، ۵- در عمل شطایای ذوات کب ثلاثته ، ۱۰- رسم دوایر سموات ، ۱۱- در اعمال اسطرلاب ، ۱۲- ترکیب صفاع ، ۱۳- در عمل اسطرلاب حنوبی ، رسم دایره .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، این مختصری ست در صنعت اسطرلاب ، مستمل بر مقدمه و چند فصل . مقدمه : اجزای اسطرلاب ملاقه است و حلقه و عروه وام که آنرا حجره خوانند و برو .

**1416**- **اتک** ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، ۱۲۲٤ھ . **آغاز** برابر نمونه ، ٤٨ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **400- اسطرلاب** : رساله در کیفیت عمل . . .

از ناشناس . (ن. ک. اصطرلاب کروی در زیر) .

آغاز : حمدله . والصلاه والسلام علی حبیبه محمد اکمل المرسلین و علی جمیع اخوانه من النبیین و الصدیقین و الشهدا و الصالحین . اما بعد ، این رساله ای ست در کمیت عمل اسطرلاب .

**1417**- **لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۱۲۹ ph III ۲۰۰۲ : نستعلیق، تاریخ یاد نشده، **آغاز** برابر نمونه (گ ۱ - ۹) ۱۹ س . در فهرست به نام «رساله در معرفت کرهٔ ملکی یعنی اسطرلاب» آمده (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۳) .

● **401- اسطرلاب**

ناشناخته .

**1418**- **لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۱۰۱ ph III ۱۷۸۲ : نستعلیق ، بی تاریخ ، **آغاز** افتاده : و هم از مرکز خطی دیگر بر خط اول استخراج کنند تامقاطع طرفین آن دایره شود، بالضروره محیط دایرهٔ حلقه به این دو خط به چهار قسم متساوی شود ..، در فهرست بنام «اسطرلاب» آمده ٥٤ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ٤) .

● **اسطرلاب** : تسطیح اسطرلاب

● **402- اسطرلاب زورقی** : رساله . . .

**از قاسم علی** : (ن . ک . اسطرلاب ، قاسم علی واینی ، پس از این) .

**آغاز** : سبحانک اللهم یا فاطر السماوات و العرش العظیم . . . و الصلاة علی حبیبک عین اعیان اهل الکمال و آله الذین . . . هم بروج الاثنی عشر فی الفلک الدوار .

(ن .ک. نسخه ها ۱ : ۲۳٤ «اسطرلاب زورقی» ناشناخته ، در ده باب - دانشگاه ۱۶ : ۱٤۰ در ۱۲ باب) .

**1419**- **سرگودها** ، بهلوال ، مولانا داود صاحب : نستعلیق خوش ، محمد علی صاحب ، همراه «اختیارات مسیر قمر» خواجه مؤرخ رجب ۱۲۰۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰ ص (محمد نذیر رانجها) .

**1420**- **لاهور** ، دانشگاه پنجاب (شماره ؟) : نستعلیق مایل به نسخ ، تاریخ یاد نشده ، **آغاز** برابر نمونه ، در فهرست به نام «رساله اصطرلاب ذورق !»و نام نگارنده قاسم علی آمده ، (گ ۱۱۳ پ - ۱۳۱ ر) (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱٤) .

## 403- اسطرلاب کروی

در مقدمه و دو مقالت: مقدمه در پنج باب، مقالت یکم در عمل بدین کره، در ٥٧ باب. مقالت دوم در اظهار عجایبی که در عرضهای بلدان است، ۲۰ باب.

(ن. ک. نسخه ها ۱: ۲۳٤ «اسطرلاب کروی»).

آغاز: حمدله. صلات. والتسلیم علی حبیبه محمد اکمل المرسلین و علی جمیع اخوانه من النبیین... اما بعد، این رساله ای ست در عمل به اسطرلاب کروی. (ن.ک. اسطرلاب پس از این).

**1421-** خیرپور، کتابخانه عمومی ۵۲۲/۹، م ح م: نستعلیق خوش، محمد تقی، ۱۰ شوال ۱۰۹۲ هـ. در شاهجهان آباد، آغاز برابر نمونه، ۲۰ ص (سید خضر نوشاهی).

## 404- اشجار و اثمار: ثمره و شجره: اثمار و اشجار

از علاء منجم بخارایی خوارزمی (که یاد او در «احکام الاعوام: ۲۲٦» گذشت). به سال ٦٩٠هـ/۱۲۹۱م. به نام سیف الدین احمد شاه و برادرش محمد بن صدر سعد سف الدین احمد ساه بن بدر مبارکشاه..، در پنج «شجره» و هر شجره در چند «شعبه» و هر شعبه در چند «ثمره» نگاسته است.

شجرهٔ ۱- در صفات و منسوبات بروج و کواکب، ۲- احکام قرانات و اتصالات، ۳- احکام عالم، ٤- احکام موالید، ٥- اعمال تسیرات. شجرهٔ یکم در هفت شعبه: شعبهٔ یکم در صفات و منسوبات بروج، در چهارده ثمره. ثمرهٔ یکم، صفات و منسوبات بروج...

آغاز: حمد و ثنای آفرید گاری را که افلاک دوایر و نجوم و سوایر بیافرید، و شکر و سپاس... چنین میگوید مؤلف این مسوده علیشاه بن محمد بن قاسم الخوارزمی المعروف بالبخاری.

(ن. ک. نسخه ها ۱: ۲۳٦ - مشار، چ ۲: ۱٦۳ «اثمار الشجر» و ۱٤۷٥ «ثمرهٔ شجرهٔ نجوم» - استوری ۲: ٦۱ - گاهنامه ۱۳۱۰: ۸۹).

**1422-** لاهور، محمد شفیع ۲٤/۳۲۳: نستعلیق، پیرامون ۸۷۹هـ. (۱٤۷٤م.)، سپس «شجره و ثمره» گویا از طرابلسی. آغاز افتاده، در فهرست به نام «ثمره و شجره» بدون نام نگارنده آمده، گویا همین است، ۹ ص (بشیر حسین: ۲۰٦).

**1423-** لاهور، عمومی پنجاب ۵۲۰ اشجا: نستعلیق، ۳ جلوس والا (عالمگیر ۱۰۷۱؟). آغاز افتاده، این فقیر است فارغ گشتند، ش ۱ مجموعه، ۱۵۰ گ، ۱۷ س، نام نگارنده یاد نشده (عباسی ۱: ۲٦۲).

**1424-** لاهور، محمد شفیع ۲۳٦/۳۱٦: نسخ، ۱۸ محرم ۱۰۸۷هـ(۱٦۷٦م.)، آغاز برابر نمونه، ۳۱۷ گ (بشیر حسین: ۲۰۱ - مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص: ۱۳).

**1425-** کراچی، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷/۹۱۲/۱۱: نستعلیق ریز خوش، الحاج محمد السرائی، ٤ صفر ۱۰٦۹هـ. در قسطنطنیه، برای عبدالباقی افندی شهیر به علیزاده، ٤ + ۲۷۵ ص.

**1426-** کراچی، همانجا N.M. ۱۹۵۷ - ۲٤۷/۱: نستعلیق، سدهٔ ۱۱هـ، ۲۰۸ ص (نوشاهی: ٤٤).

1427- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۹۵۸ : نسخ خوش ، سیف الله ، ۱۱۲۲ھ . در کابل ، آغاز برابر نمونه ، ۲۶۷ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۱ : ۳۷۷) .

1428- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۶۸۲ : نستعلیق ریز ، در کشمیر ، ۱۲ شوال ۱۲۱۸ھ . (ص ۵۱ - ۱۰۴) . آغاز افتاده ، (گنج ۱ : ۱۷۳) .

1429- کراچی ، موزه ملی ۲۸ - ۱۹۷۱ .N.M : نستعلیق ، کرم بخش ، ۱۲۵۰ھ . در موضع مهری ، ۲۸۴ ص (نوشاهی : ۴۴) .

1430- لاهور ، محمد شفیع ۳۱۶/۲۳۶ : نسخ ، بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «رساله اشجار و اثمار» آمده ، ۳۱۷ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۳) .

● 405- الاشکال : کتاب . . .

در یک مقدمه و دو مقاله . باب سیم که در پایان کتاب است : «در بیان احوالی که عارض می شود سیارات را و آن چهار فصل است» .

1431- سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : تاریخ و نسانی دیگر یاد نشده (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژه نامه (۱۹۶۷م .) : ۲۹۱) .

● 406- اصطلاحات اهل نجوم : رساله در . . .

در اصطلاحات ستاره شناسان، با گزارش آنها به فارسی و اردو. سرآغازی که «مجلهٔ تحقیق» از تنها نسخه آن نشان داده ، برابر است با اختر یکم از «اختر هزاری» (ن . ک . «اختر هزاری» همین بخش: ۲۳۱ نسخهٔ لاهور عمومی پنجاب . ۵۲ هزار). شاید شرح «اختر هزاری» و یا بد نبال آن باشد).

1432- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۶۸۷/۲۳۶۸/۲ : نوشته پیراسون : ۱۹۱۳م/۱۳۳۲ھ . در فهرست به نام «رساله در بیان اصطلاحات اهل نجوم» آمده (سید حسین ۳ . ۴۹۸) . آغاز : . . . اولا جامه را که بر دارم - عدد افلاک انجمن آرم ، ۲۲۱ گ سطرها گونا گون (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۶) .

● 407- ام النجوم

از محمد اشرف خان بن نواب محمد انور خان بهادر ، در ۱۷ شعبان ۱۲۶۱ھ/۱۸۴۵م . بدان آغاز کرده است .

در کیفیت و حالت و دساهای کواکب و جدول هاست .

آغاز : ستایش و نیایش مراحدی را سزد که بی چون و بی شبه و بی نمودن ذات ، حی القیوم.

1433- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۱۴۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. ۱۸۰ ص (سرفراز: ۹۰ - نوشاهی ، انجمن : ) .

● 408- براهین القطعیه لاوقات المغربیه

از قاضی محمد فیض عالم هزاره ای ، ابواسعد محمد مدعو به فیض عالم بن میان محمد جیون بن محمد علاء الدین گجراتی جیجی نتی هزاره ای (دیباجه) .

در تعیین هنگام غروب آفتاب ، برپایهٔ حدیث و گفتهٔ فقیهان و مهندسان ریاضی دان ، در سه مبحث : ۱ـ تعیین غروب شرعی ، ۲ـ آغاز و آخر وقت مغرب ، ۳ـ شفق .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد میگوید فقیر الی الله . . . ابو سعید محمدن المدعو بفیض عالم بن مولینا شیخ محمد جیون . . . در تحدید ساعات مغرب . . .

1434- هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیه مجددیه ، قاضی محمد صدر الدین : نستعلیق ، پیرامون ۱۳۱۲ هـ . به خامه نگارنده ، ۳۶ ص (مولانا محمد اسرائیل کان الله له) .

● **409- برهان الکفایه** : منتخب . . .

متن از علی بن محمد بن یحیی شریف بکری موصلی. ستاره شناس پیش از سدهٔ هشتم هـ . گزیده از ناشناس . (ن. ک. نسخه ها ۱ : ۳۰۶ که در آنجا از «منتخب برهان الکفایه» کار علی بن نجم الدین تونی یاد شده است) و نیز «احکام الاحکام : ۲۲۰» در همین بخش ، که آن نیز گرفته شده از «برهان الکفایه» است) .

آغاز : حمدله . صلات. بدانکه این کتابی ست انتخاب کرده شده از کتاب برهان الکفایه .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۱۰۰ «برهان الکفایه» ـ نسخه ها ۱ : ۲۴۲ «برهان الکفایه» و ۱ : ۳۰۶ «منتخب برهان الکفایه») .

1435- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱/۱۶۰۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ هـ . ـ یادداشت ۱۱۶۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۵۷ گ (نوشاهی : ۴۱) .

● **410- بیست باب** در اسطرلاب

از خواجه نصیر الدین طوسی ، محمد بن محمد (۵۹۷-۶۷۲هـ/۱۲۰۱-۱۲۷۴م) ، که از «صد باب» خود گزیده است . و بدین نام خوانده شده است : باب ۱ـ در القاب الآت و خطوط و دوایر اسطرلاب ، ۲ـ در معرفت ارتفاع گرفتن از آفتاب و ستاره ، ۳ـ معرفت طالع از ارتفاع درجهٔ آفتاب ، ۴ـ معرفت ارتفاع از طالع ، ۵ـ دائره و ساعات مستوی ، ۶ـ معرفت میل آفتاب و غایت ارتفاع ، ۷ـ معرفت مطالع بروج به خط استوا ، ۸ـ معرفت خانه های دوازده گانه ، ۹ـ معرفت ساعات صبح و شفق ، ۱۰ـ معرفت ظل از ارتفاع و ارتفاع از ظل ، ۱۱ـ طالع سال مستقبل از سال ماضی ، ۱۲ـ عرض بلد ، ۱۳ـ سمت ارتفاع و ارتفاع از سمت ، صحیفه ، ۱۴ـ ارتفاع فلک البروج ، ۱۵ـ معرفت سمت از ارتفاع و ارتفاع از سمت ، ۱۶ـ معرفت تقویم آفتاب ، ۱۷ـ معرفت بالای اشخاص مرتفع ، ۱۸ـ عمل کردن بر صحیفهٔ آفاق ، ۱۹ـ معرفت امتحان اسطرلاب و کژی و راستی آن ، ۲۰ـ صفت ستارگان .

آغاز : الحمدلله حمد الشاکرین . . . این مختصری ست در اسطرلاب ، بر بیست باب . باب اول در معرفت القاب و . . . آنچه علاقه در وی است حلقه بود ، و آنچه حلقه در وی است آن را عروه گویند .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۴۳ تا ۲۴۷ ـ ذریعه ۳ : ۱۸۷ «بیست باب» و ۱۳ : ۱۳ «شرح

بیست باب» ـ سنار ، ۱ : ۸٤۲ «بیست باب در معرفت اسطرلاب» ٤ چاپ ـ گنج ۱ : ۱٦۸ ـ احوال و آثار خواجه ، مدرس : ۲۳۹ ـ ۳۰۹ ـ بیشگفتار چاپ ۱۳۳۵خ از مدرس رضوی ـ کشف الظنون : ۲٦٤ «بیست باب فی معرفه الاسطرلاب» ـ الاسطرلاب فی العصور الاسلامیه ، کورگیس عواد : ۱٦۰ ، اته : ٤ (۲۲۰٤) .

1436- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۳۵۷/۱ : نستعلیق ، پیر محمد بن قاضی معظم عثمانی . بروزگار محمد شاه ۱۱۳۱ - ۱۱٦۱هـ . در مقام بری چمله چکله (ص ۱ - ۹۱) .

1437- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۱ - ۱۰۸۱ : نستعلیق ، پال چند ، ج ۱/ ۱۱۷۵هـ . ۷٦ ص .

1438- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۱ - ٦۵۵/۷۹ : شکسته ، شوال ۱۱۹۸هـ . برای حکیم محمد شریفخان ، ۳۳ ص (نوساهی : ٤۰) .

1439- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۹۰۱۵۹/۰٦٤۰/٤٦٤ : از سدهٔ ۱۱هـ . در فهرست بنام «مختصر در معرفت اصطرلاب» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۲۵ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۵) .

1440- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۸۷۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز در باب ۵ افتاده ، ۲٦ گ .

1441- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۱٦ : نستعلیق پخته ، حافظ سعد الدین ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز افتاده ، برگها آسفته ، ٤۸ ص (گنج ۱ : ۱٦۸) .

1442- لاهور ، محمد شفیع ۳۱۷/۲۳۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۷ گ (دکتر محمد بشیر حسین : ۲۰۱ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤) .

1443- بهاول پور ، کتابخانه غلام محمد گهوتوی ، محمد عبدالحی چشتی ۲۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . ش ٤ مجموعه ، سپس رساله دیگر در ستاره شناسی (دکتر الله دتا چودری) .

1444- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۰۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز : حمدله . صلاه . اما بعد . . . (برابر نمونه) ۲۵ گ (غلام سرور : ۱۳۰) .

1445- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦/۱۹۳۰/٤۹٤۲ : نوشتهٔ ۵ رجب ۱۲۲٦هـ . (۲٦ ژوئیه ۱۸۱۱م) آغاز نزدیک به نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۲۲ـمجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۵) .

1446- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۳۲ ایل ۸٤۱٤ : نستعلیق ، ۱۲۳۲هـ . آغاز : این مختصری ست در معرفت اصطرلاب از تصانیف . . . مشتمل بر بیست باب ، ۲٤ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۵) .

1447- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۸۵۸/۳ : نستعلیق ، زین العابدین ، رجب ۱۲۳٦هـ . (ص ۲۱٤ - ۲۰٤) (نوشاهی : ٤۰) .

1448- لاهور ، عمومی پنجاب ۵٤۱ ، ۵۲۲ نصیر (۲): نستعلیق، محمد عتیق الله، دوشنبه ذیحجه ۱۲۳۸هـ . در بلده لکهنو، ٦۲ ص ۱۱ س (عباسی ۱ : ۷۸۳ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۵ که تاریخ آن را ۹ ذیحجه ۱۲۲۸هـ . آورده) .

**1449**- پیشاور ، ریکارد آفس ۱۳۲ : نستعلیق شکسته ، احمد اخون زاده صاحب ، ۱۲۷۰هـ. آغاز برابر نمونه ، ۹۹ ص (سید حسن مجتبی رضوی) .

**1450**- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٧٦٦ : نستعلیق پخته ، ۲۰ ذیقعده ۱۲۷۲هـ . آغاز در باب ۱ افتاده ، ٤٤ ص (گنج ۱ : ۱۶۹) .

**1451**- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ٣٧٩٧/٧٦٤ : نوشته اسوج ۱۹۱۷ ب/۱۸۶۰م/۱۲۷۶هـ. آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «مختصر در معرفت اصطرلاب آمده» (بشیر حسین ۳ : ۵۲۵) .

**1452**- لاهور ، کتابخانه دکتر وحید قریشی : نستعلیق ، غلام قادر زیرک ، ۳ ج ۲/ ۱۲۹۱هـ . آغاز برابر نمونه . ٥٤ گ ، ۹ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۱۷۰ ـ کتابخانه ها ۱ : ۱۰۶) .

**1453**- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۲۲۷/۵۱۰ : نستعلیق نسخ آمیز ، عماد الدین ، ۱۳ ذیحجه ۱۳۰۰هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸ ص ، ۲۳ س (پرفسور امتیاز حسین) .

**1454**- لاهور ، کتابخانه عمومی پنجاب ٥٤١ ، ٥٢٢ نصیر : نستعلیق شکسته آمیز ، آغاز سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ گ (عباسی ۱ : ۲۸۷-۲۸۸ مجله تحقیق ، س ۳ ص ٤).

**1455**- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

**1456**- لاهور ، انارکلی ۳۷ ، دانش آباد ، احسان دانش : نستعلیق خوش ، دو شنبه ۲٤ ع ۲/۱۳۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ٤٠ ص (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۹۷) .

**1457**- پیشاور ، پشتو اکادمی ٤٨٦ ق : نستعلیق ، محمد ارشاد علی ، ۱۹ رمضان ۱۳۲۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ٦٤ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

**1458**- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم . نستعلیق ، جمعه ع ۱/۱۳۲۷هـ. آغاز برابر نمونه ، ۲۸ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

**1459**- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٩١٩ : نستعلیق طلبگی ، سدهٔ ١٤هـ . آغاز برابر ، محشی ، ۸۱ ص (گنج ۱ : ۱۶۹) .

**1460**، سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : نستعلیق ریز خوش ، تاریخ یاد نشده (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژه نامه ۱۹۶۷م : ۲۹۷) .

**1461**- لاهور ، دانشگاه پنجاب ph III ٨٤ ۲۰۰۰ : نستعلیق ، بی تاریخ ، (گ ٥٥ ب ـ ٦٦ ر) (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ٦) .

● **411**- **مطلع الانوار** : شرح بیست باب

متن از خواجهٔ طوسی ، شرح از فصیح بن عبدالکریم **بسطامی نظامی** ، به نام میر علیشیر نوایی . در هرات (دیباجه) . از نزدیکان سلطان حسین بایقرا (۸۷۳ - ۹۱۱هـ .) و میر علیشیر (۸٤٤ - ۹۰۶) بوده و در ۹۱۹هـ./۱۵۱۳م . درگذشته است .

آغاز : مطلع انوار حمد و سپاس و مشرق حمد و ثنای بیحد و قیاس صفایح مدایح حکیمی را سزد . . . میگوید محرر این نامه نامی فصیح بن عبدالکریم بسطامی .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۵۰ - ذریعه ۹ : ۸۳٤ «دیوان . . .» و ۱۳ : ۱۳۱ «شرح بیست باب» و ۲۱ : ۱۵۲ «مطلع الانوار» - مدرس رضوی : ۳۹ - نفیسی ۱ : ۲٦۹ که در آنجا «مطلع الانوار» آمده که بایستی غلط چاپی باشد) - دانشگاه ۱۶ : ۳۳).

**1462- راولپندی** ، گولره شریف ، دربار شاه روان پیر مهر علی شاه صاحب : نستعلیق ، ۱۱۵۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱٦ ص ۲۰ س (پرفسور ملک محمد اقبال - تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۱۰).

● **412- مفتاح بیست باب** : شرح بیست باب

متن از خواجه طوسی . شرح از شمس المعالی محمد کیا ، جرجانی ، از دانشمندان سدهٔ نهم هـ . • ... ... ... مماس شدن رحل با کرهٔ نوامس» (همان . نسخه ها ۱ : ۲۹۹) .

• بخواهش دوستان ، در ۸۱۷هـ/۱٤۱٤م . نگاشته است . شرحی است حامل متن ، با نشانه «م» برای متن و «ت» برای شرح .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد حضرت واجب الوجودی را که این انسان و عقل انسان را موہبی داد . . . میگوید مؤلف این مسوده که بعضی احباء ، چون به مطالعه و مذاکرهٔ کتاب بیست باب در معرفت اسطرلاب که منسوب به . . . نصیر الدین . . .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۲۷۱ - نسخه ها ۱ : ۳۵۳ - الاسطرلاب فی العصور الاسلامیه ، کورکیس عواد : ۱۷٦ - ذریعه ۲۱ : ۳۲۲) .

**1463- کویته** ، مولانا محمد هاشم خان مجددی : از سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، تمام شرح نشده در نسخه بدست یامده ، ۲۰۰ ص (پرفسور محمد اقبال مجددی) .

● **413- شرح بیست باب در اسطرلاب** :

متن از همان خواجه . شرح از عبدالعلی بیر جندی (که یاد او در «اجرام سفلی و علوی : ۲۲۵» گذشت) . به سال ۸۸۹هـ/۱٤۸٤م . به خواهش گروهی ، به نام خواجه ناصر الدین وزیر . در همان ۲۰ باب .

آغاز : فاتحهٔ خطاب در هر باب ، و خاتمهٔ مقال در همه حال ، سپاس و ستایش حکیمی را سزد . . . اما بعد ، فیقول .

(ن . ک . ذریعه ۱۳ : ۱۳۰ - نسخه ها ۱ : ۳۱۲ - اسطرلاب ، کورکیس عواد : ۱۷۰ - ربو ۲ : ٤۵۳ - نفیسی ۱ : ۳۸٤ که می گوید در ۸۹۲هـ/ ۱٤۸۸ - ۷م . به انجام رسانده) .

**1464- بهاولپور** ، کتابخانهٔ غلام محمد گهوتوی ، محمد عبدالحی چشتی ۱۷ : نستعلیق ، ۱۰ع ۱/۱۰۸۲هـ . از روی نسخه ای که از نسخه شارح رو نویس شده بود ، آغاز برابر نمونه ، ۱۵۰ ص (دکتر الله دتا چودری) .

1465- کراچی ، موزه ملی ۱۰۶۸ - ۱۹۶۱ .N.M : شکسته ، سدۀ ۱۲ هـ . ، ۱۰۰ ص (نوشاهی : ۴۰) .

1465- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۲/۶م ط و س : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۰ ج ۱/ ۱۱۰۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۴۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

1467- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق ، سلطان واد شیخ عیسی ، سدۀ ۱۲ - ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۹۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

16[redacted]8- لاهور ، عمومی پنجاب ۵۴۱ ، ۵۰۲ نصیر - عد : شکسته آمیز ، ۶ ع ۲/۱۲۷۱ هـ/ ۱۵ ماه پوه سمت ۱۹۱۱ بکرمی ، حسب ارشاد سید جمال الدین جی بخاری ، آغاز برابر نمونه ، ۱۲۶ گ (مجله تحقیق س ۳ ش ۱ ص : ۳۳ - عباسی ۱ : ۲۸۹) .

1469- پیشاور ، دانشگاه پشاور ۱۰/۵/۲۲۱ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۹۲۸ بکرمی (۱۲۸۰ هـ؟) در صفحه اول کتاب ، آغاز برابر نمونه ، ۲۰۶ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

1470- پیشاور ، مردان ، داخیل ، محمد شفیع الله : نستعلیق زیبا ، ابو طالب گوهر الدین ، یکشنبه ۲۳ ع ۲/۱۲۹۹ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۹۶ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

1471- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی مکهدی ، محمد صالح : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۸۸ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1472- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۰۵ ب ر ج : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ - ۱۴ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۵۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

1473- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۰۸۶ : نستعلیق ، الهه نمره شیخ زحمتکار ، ۱۱ ح ۲/ ۱۳۲۴ هـ . در موضع هندب ، آغاز برابر ، ۸۱ ص ، رحلی (گنج ۱ : ۱۶۹) .

1474- بهاولپور ، کتابخانه غلام محمد گهوتوی ، محمد عبدالحی چشتی ۱۱۳ : نستعلیق پخته ، صالح محمدی ، چهار شنبه ۹ ع ۲/۱۳۱۸ هـ . آغاز برابر ، ۱۶۱ ص (دکتر الله دتا چودری) .

1475- سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژه نامه ۱۹۶۷ : ۲۹۶) .

● بیست باب در اسطرلاب : اسطرلاب

● بیست باب در کره : کره

● 415- بیست باب در معرفت تقویم

از نظام الدین عبدالعلی بیرجندی (که یاد او در «اجرام سفلی و علوی : ۲۰۵» گذشت). در تقویم ، در بیست باب ، در ۸۸۳ هـ/۱۴۷۹م به انجام رسانده ، و بارها چاپ شده است . در باب ۱۵ ، در زیر عنوان : ایام مشهورۀ تاریخ فرس از مهرگان عامه و خاصه ، نوروز عامه و خاصه ، آبانگاه ، آب ریزان ، بهمنجه ، شب سده ، باد بره و جز آنها نام برده و آداب و رسوم ایران باستان را گزارش کرده است.

باب ۱- معرفت حساب جمل ، ۲- معرفت ایام اسابیع و تواریخ مشهوره ، ۳- بروج کواکب و تفاوت ایشان ، ٤- مسیرات کواکب و رجعت و استقامت ایشان ، ٥- میل آفتاب و عروض کواکب ، ٦- ساعات غاونه ، ارتفاع و ظل نصف النهار ، ۷- نظر و تناظر ، ۸- شرف و هبوط کواکب ، ۹- معرفت طالع اجماع و استقبال ، ۱۰- نطاقات کواکب سبعه ، ۱۳- احوال بروج و ارباب مثلثات و احوال کواکب ، ۱٥- ایام مشهورهٔ تاریخ فرس ، ۱۷- معرفت خطوط کواکب ، ۲۰- معرفت اصولی که در اختیار بکار آید .

آغاز : . . . اما بعد، این مختصری ست در معرفت تقویم نام ، مشتمل بر بیست باب . اول در معرفت حساب جمل . .

(ن . ف . نسخه ها ۱ : ۲٤۷ - دریعه ۳ : ۱۸۸ «بیست باب» و ۱۳ : ۱۳۱ «شرح بیست باب» - منزوی ۱ : ۸٤۳ «بیست باب در معرفت تقویم» که در آنجا ٥ چاپ آن را نشانی داده است - هدیه العارفین ۱ : ٥۸٦ - منزوی ، مولفین ۳ : ۸۸۹ - کاهنامه : ۱۳۰۷ : ۱۲۹ - استوری ۲ : ۸۱).

**1476**- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٥۸ - ۳٥۷-۲ : نستعلیق ، پسر محمد بن قاضی معظم عثمانی ، روزگار محمد شاه (۱۱۳۱ - ۱۱٦۱ هـ .) ، فهرست بابها در نیمه دوم دانچه در بالا آمده جابجا است (ص ۹۳ - ۱۰٥) (نوشاهی : ٤۳) .

**1477**- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق ، احمد علی شاب ولد حاجی زاید ، ۲۱ صفر ۱۱۹۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، ٥۰ ص (نجم اختر قمر مجددی) .

## 416- شرح بیست باب

متن از همان بیرجندی . شرح از **مظفر گنابادی** ، مظفر بن محمد قاسم ، ستاره شناس شاه عباس یکم (۹۹٥ - ۱۰۳۷ هـ .) ، به سال ۹٦٦ برد گردی/۱۰۰٥ هـ/٦ - ۱٥۹۷ م . و ماده تاریخ آن «استکمل الکتاب» است .

در یک مقدمه در بیان بعضی از الفاظ مصطلحه ، سپس همان بیست باب .

آغاز : حمد و ثنای بی ریب و ریا قدیری را سزاست که تک صنعت او اوراق افلاک را .. بندهٔ خاکسار و درهٔ بیمقدار . . . مظفر منجم جنابذی . . .

(ن . ف . نسخه ها ۱ : ۳۱٤ - دریعه ۱۳ : ۱۳۱ - ف . منزوی : ۱۰۱۱ - نفیسی ۲ : ۸۰۷ ضمن نکشانهٔ بیرجندی ، که از وی به محمد قاسم بن مظفر گنابادی معروف به ملا مظفر نام می برد).

**1478**- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۸ - ۹ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۷۳ ص (نوشاهی : ٤۳) .

**1479**- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۷/۲۲٥ ع ب ل : نستعلیق ، ۱۱ ج ۱/۱۱۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ٤٥۸ ص (سید حضر نوشاهی) .

**1480**- کویته ، کالج لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۸ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

1481- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۲۷ ص (پرفسور اختر راهی) .

1482- لاهور ، دکتر محمد باقر ۹۶ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، موریانه آسیب رسانده ، ۷۲ گ ، ۲۵ س (پایان نامهٔ دکتر خالده صدیق : ۲۹۰) .

## 417- بیست فصل

از ناشناس . در بیست فصل : ۱- ؟ ، ۲- آفرینش افلاک و کیفیت آن ، ۳- التماس موسی مهتر از پروردگار دربارهٔ مدت دنیا ، ۴- رنگ افلاک و معاد آن ، ۵- نام افلاک ۶- ابعاد افلاک عن الارض ، ۷- اجرام سبع سیارات ، ۸- جرم زمین و مساحت آن ، ۹- منازل قمر ، ۱۰- منازل آفتاب ، ۲۰- ختم کتاب و مناجات .

1483- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۲۶۲/۴۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . فصل یکم را ندارد . آغاز ابتدای این فصل به زبان عربی از روی یمن و تبرک آورده شد ، ۶۲ ص (نوشاهی : ۴۱) .

## 418- بیمار نامه

ناشناخته ، که برخی نسخه ها از بوذر جمهر یا جالینوس . . . دانسته شده اند . اختر بینی ست و دعا و درمانهای پزشکی را نیز در بر دارند . یکی نیستند .

1484- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز افتاده (ص ۵۱ - ۴۶) در پایان به نام رساله «بیمار نامه» خوانده شده .

1485- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری ۱۶۹ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ ه . آغاز : حمدله . صلاه . اما بعد این رساله ایست ، در باب طالع بیمار از تصانیف خواجه بذر جمهر حکیم است . اگر خواهی که طالع شخصی را بگیری نام آن شخصی . . . ، ۴۴ ص (پرفسور الله دتا خودری) .

1486- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه. آغاز : جدول احکام بیماری . . . اگر کسی بیمار شود و خواهی که بدانی او نیک شود یا نه ، نام ویرا بحساب جمل ... ، ش ۷ مجموعه رساله های در ستاره شناسی (پرفسور روشن آرا نگم).

1487- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۷۳۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ۷۹ - ۸۴) . آغاز : حمدله . و درود و رحمت بر حضرت محمد . . . آنکه این کتاب بیمار نامه است ، دیو و پری و جن .

1488- اسلام آباد ، همانجا ۱۹۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه. (ص ۷۰ - ۷۵) . آغاز : باب اول در بیماری . اگر کسی خواهد که بیمار را بداند (گنج ۱ : ۱۶۹) .

1489- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، محمد بخش ، ۱۲۶۷ ه. آغاز : حمدله . صلاة ، اما بعد ، بدانکه این رساله بیمار نامه از جالینوس . . . ، ۴۰ ص ۱۲ س (نعیم اختر قمر مجددی) .

1490- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلام ۴۹۹ : نستعلیق ، لجیب الله ، ۱۲ محرم ۱۲۹۳ه . آغاز : در بیان دریافت حال بیمار که چیست ، بر این طریق که نام بیمار و مادرش به حساب ابجد بگیرد ، و عدد آن روز که بیمار افتاده هست بر آن بیفزاید ، و سه سه وضع شد . . . ، ۲۰ ص ۱۷ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

1491- گجرات ، مسلم ابرار ، کتابخانه جدید ، عبدالعزیز قریشی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز : بیمار نامه به موجب دوازده برج و هفت ستاره است ، برای اینکه معلوم گردد حساب ا ن . . . در ۱۲ باب برابر هر برج یک باب ، باب ۱- حمل . . . ۱۲- حوت ، ۱۶ ص ، همراه بانامه و رمل (سید عارف نوشاهی) .

1492- راولپندی ، گولره شریف ، دربار پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز : طالع بیماری . طالع حمل بدان و آگاه باش آن . . . و روز در این ساعت بیمار شود ، او را آسیب سایه پریان و نظر گساران بود . . . ص ۱۰ س (پروفسور ملک محمد اقبال) .

1493- شیخوپوره ، سربیدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق ، بستان شاه فقیر ، از تلواره ضلع سیالکوت ، سدهٔ ۱۳ه . در چهارده فصل : ۱- در ابتدای شب یکشنبه ، ۲- در بیماری روز یکشنبه ، ۳- در ابتدای شب دو شنبه . . . ۵- بیماری شب سه شنبه . . . ، ۱۴- در بیماری روز شنبه (نعیم اختر قمر مجددی) .

1494- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۲۰۸۷/۵۰۹۹ : نوشته رام ، ۲۵ پهاگن ۱۹۴۵ ب/ ۱۸۸۸م/۱۳۰۶ه . آغاز : حمدله . . . اما بعد ، این رساله در باب طالع بیماران تصنیف خواجه بزر جمهر . . . نام ابر و نام مادر او بحساب ابجد بگیرد ، دوازده کن طرح کند (نشر حسین ۳ : ۴۷۷) .

1495- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۳۳ : نستعلیق ، ۱۳۱۵ه . (ص ۳۳ - ۴۳) آغاز : باب در دانستن حال بیمار در هفت روز که از کدام بیمار شده (گنج ۱ : ۱۷۰) .

1496- شیخوپوره ، سربیدانی ضیاء العلوم : نستعلیق ، حسن محمد نقشبندی مجددی متوطن بهاگیان ، سمت ۱۹۰۵ ب (۱۳۱۶ه .) . آغاز : حمدله . اما بعد ، این رساله ای ست در باب شناختن بیماری انسان که بجه سبب ظهور شده و در این ۱۴ فصل ترتیب نموده اند . مقدمه در شناخت مریض ، فصل ۱- در بیماری شب یکشنبه ، ۲- بیماری روز یکشنبه ... ، (ص ۱ - ۱۵) (نعیم اختر قمر مجددی) .

1497- لاهور . استاد دکتر محمد باقر : نستعلیق ، قادر بخش ، تاریخ یاد نشده . آغاز : حمدله . صلاه . اما بعد ، بدانکه این رساله بیمار نامه از جالینوس است ، ۴ ص ۱۹ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۵۸۲) .

1498- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۸۶۹/۱۸۴۹/۷ : تاریخ یاد نشده . آغاز : بدانکه این

طالعنامه بر هر پیغامبری و لقمان حکیم بوده است . به حساب ابجد اعداد نام مریض و نام مادر مریض (بشیر حسین ۳ : ۴۷۸) .

**419- پنجاه باب سلطانی**

از ملا رکن الدین بن اشرف (شرف) الدین حسینی آملی ، زاده در ۲۲ ذیحجه ۸۰۰هـ./ ۱۳۹۸م .

در دو «مقاله» و پنجاه «باب» ، در اسطرلاب و استخراج تقویم ، به نام سلطان ابو القاسم بابر خان بهادر پسر شاهرخ تیموری، در هرات ، در ٦ ع ۱/ ۸٦۰هـ./ ۱۴۵٦م. به انجام رسانده است . در دیباچه از سفر به هند و برگشت به کرمان و اینکه از محنت آباد رهایی یافته و به دولت آباد هرات رسیده است یاد می کند .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد ، حضرت واجب التعظیمی را جل جلاله که آسمان دل عارفان . . . اما بعد ، حسن گوید .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۱۹۸ - گاهنامه ۱۳۱۱ خ ۹ ، ۱۳۷ - الاصطرلاب فی العصور الاسلامیه ، گورگس عواد : ۱۵۹ - نسخه ها ۱ : ۲۴۹ - مجله تحقیق س ۳ ش ۱ ص : ۱۱۸ گفتار دکتر آفتاب - نفیسی ۱ : ۲۷۱ - اشکوری ٤ : ۱٦۸) .

**1499-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ph III ۸۴ ۲۰۰۰ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر ، انجام افتاده ، ۵۰ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٦) .

**420- تحفهٔ حاتمیه : قبلهٔ آفاق**

از ملا مظفر گنابادی .

(ن . ک . ذریعه ٦ : ٤ «حاتمیه» و ۱۷ : ۴۳ «قبله آفاق») .

**421- تحفهٔ حاتمیه** : تحفهٔ حاتمی : هفتاد باب در اسطرلاب : رساله در اعمال اسطرلاب

از شیخ بهایی ، بهاء الدین محمد بن حسین (۹۵۳ - ۱۰۳۰هـ./ ۱۵۴٦ - ۱٦۲۱م .) . به نام حاتم بیگ اردوبادی متخلص به صافی وزیر شاه عباس صفوی (ن. ک. ذریعه ۹ : ۵۸۴ «صافی»). به سال ۱۰۰۴هـ./ ۱۵۹٦م .، در هفتاد «باب» ، در اسطرلاب . نام کتاب و نگارنده و حاتم بیگ و شمار بابها در دیباچه آمده است .

همروزگار وی ملا مظفر گنابادی (همان : بیست باب، شرح: ۲۴۸) اثری به نام «تحفهٔ حاتمیه» در قبله و نصف النهار در پنج «باب» به نام همین وزیر نگاشته است (ن . ک . ذریعه ٦ : ٤ و ۱۷ : ۴۳) که نبایستی با این کتاب در آمیزد .

آغاز : حمدله . والصلاة علی خاتم النبیین (الانبیا) محمد (ص) . . . و بعد چون ولاء خاطر ملکوت .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۴۲۵ «تحفه . . .» ۹ : ۱۴۳ «بهاء الدین» - سرگذشت بهایی ، نفیسی : ۹۴ - الاسطرلاب فی العصور الاسلامیه ، گورگیس عواد : ۱٦۰ - نسخه ها ۱ : ۲۵۰

که منابع دیگری سر در آنجا آمده. مشار، ج ۲ : ۱۲۰۱ که چاپ تهران ۱۳۱۹ ق را نشان می دهد) .

1500- کراچی ، موزه ملی ۲۴۲ - ۱۹۶۷ .N.M : نستعلیق ، شمس الدین بن سید یاسین جونپوری ۲۲ محرم ۱۱۴۵ھ . در اورنگ آباد دولت آباد ، ٤٦ ص (نوشاهی : ۴۲) .

1501- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۳٤ ایل ۸٤۱٦ : نستعلیق ، ۱۲۳۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤۲ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۷) .

● تحفة العرایس

میر محمد موسی هروی . در بخش علوم عربیه .

● 423- تحفة اللهو

از خواجه بزر جمهر . در ستاره شناسی ، به نظم با دیباچه ای به نثر . همه بیتهای منظومه با واژه «ای» آغاز میگردد .

آغاز : شکر و سپاس مر حضرت پادشاهی را که انسان را زیرک جمیع علوم گردانید . . . ای که از هر هنر خبر داری ـ در کف دست خویش زر داری .

1502- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۴۱۲/۳/۵۷۳۱ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (شیر حسین ۳ : ٤۸۹) . (گ ۲۱ پ - ۲۵ ر) (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۷) .

● 424- تحفة الملوک : اختیارات

از محمد بن ایوب ، حاسب طبری . دربارهٔ روزگار نگارنده گفتگو ست . اگر از سدهٔ چهارم نباشد از سدهٔ پنجم نزدیکتر نیست . بیهقی در «تتمهٔ صوان الحکمه» که به سال ۵۵۶ھ/۱۱۶۰م. نگاشته ازوی به گونهٔ درگذشته یاد کرده است .

در هشتاد و شش باب : ۱- مقدمات اختیارات ، ۲- معالجت بیماران ، ۳- مسهل خوردن ، ٤- معالجه خلط ، ۵- دارو خوردن برای صفرا ، ٦- داروی مطبوخ خوردن ، ۷- معالجهٔ بلغم ، ۹- حب خوردن ، ۱۰- درمان سر و چشم ، ۲۰- درگرما به معالجت کردن ، ۳۰- تجارت فرستادن ، ٤۰- اوقات ورود به شهر ، ۵۰- اوقات ساها ، ٦۰- اوقات تماشا ، ۷۰- ابتدای اشیا آموختن ، ۸۰- کشتی در آب انداختن ، ۸٦- تاخت کردن و شبیخون کردن بر دشمن .

آغاز : حمدله . اما بعد ، این کتاب که تحفه الملوک خوانند و تصنیف محمد بن حاسب الطبری ، که چون صلاح کار مردم بر صلاح قمر و حرکت او نهاده است .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۲ ، که می گوید «شش فصل» (نسخه ها ۱ : ۳۲۳) را بنام ملکشاه سلجوق ، در ٤۰۳ھ نگاشته است ـ نسخه ها ۱ : ۳۸۸ (فهرست راهنما) که گویا ، «تحفة الملوک» هیچیک از آن هشت اثر وی نیست ۱ : ۹۰٤ «تحفة الملوک»).

1503- کراچی ، موزه ملی ٦/۵۲۸ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، فهرست از این نسخه است ، ۲۰ ص (نوشاهی ۱ : ٤۲) .

## ● 426- تحفة النجم

از ابو سعید بن میر محمد رضا ، که در شیراز می زیسته است و به هند رفته ، چندی در اکبر آباد هند بوده ، و در آنجا ، به نام «تحفه النجم» ، در پنج «باب» ، در ۱۲۰۰ بیت ، به سال ۱۱۱۰ ه. (: نسخه کامل شد)/۸ - ۱۶۹۹م . سروده است .

یکهزار و دو صد شده منظوم ـ پنج باب اندرین ز علم نجوم ـ باب اول بیان حال مزاج ـ در دویم باب هست استخراج ـ باب سیم قواعد ارقام ـ باب چهارم شده بیان احکام . . . اختیارات دان ز پنجم باب ـ تحفه النجم نام این در یاب .

و از هموست «خوابنامهٔ منظوم» ، در همین فهرست .

آغاز : ابتدا می کنم بنام خدا ـ که مبرا ست او ز چون و چرا ـ خالق و رازق و کریم و رحیم ـ صانع و مالک و حکیم و علیم .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۰۰ - ذریعه ۱۹ : ۱٤۰) .

1504- خیرپور ، کتابخانه عمومی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۹۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 427- تسطیح اسطرلاب : رسالة فی تسطیح الاسطرلاب

از غیاث الدین منصور شیرازی . وی نباید دشتکی م ۹٤۸ه/۱۰٤۱م. یا ۹٤۹ه/۱۰٤۲م. (ن . ک . ذریعه ۱ : ۲٤۸ «اجازه») باشد ، بلکه بایستی نگارندهٔ «مفتاح المنجمین» در تصحیح «زیج الغ بیگ» (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۰٤) باشد ، که در غرهٔ ع ۲/۱۰٤۲ه/۱۶۳۲م . به انجام رسانده است .

آغاز : ای حکیمی که اشعه آفتاب وجوب وجود تو از قبهٔ عضاده اسطرلاب حکمت تو بر صفحهٔ امکان بتابد .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۶۲ «تسطیح اسطرلاب» و ۳۰٤ «مفتاح المنجمین» ـ ذریعه ۱۵ : ۹۱ ـ اسطرلاب فی العصور الاسلامیه ، گورگیس عواد : ۱۶۷ ـ استوری ۲ : ۸۳ ـ ف . مجلس ۹ : ٤۷۸ ، ٤۸۳) .

1505- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۹۷/۳٤۰۱ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده : بخط منحنی مرتسم می باشند و این اختلاف به سبب تسطیح کره مستظهر می گردد . در فهرست به نام «رساله در تسطیح و تخطیط» آمده ، که «شاید» از غیاث الدین منصور (م ۹٤۸/۱۰٤۱) باشد (بشیر حسین ۳ : ۵۲۳ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۱۷) .

## ● 428- تسوية البيوت

از عبدالحکیم بن عبدالرحیم منجم دهلوی . در ۲٤ رمضان ۱۱۷۸ه . (۱۷۶۵م .) ۹ آذر ۲۰۷۲ رومی/۵ مهر ۱۱۳٤ قدیمی ، به نام شاه عالم (دوم ۱۱۷۳ - ۱۲۲۱ه .) بهادر پادشاه

غازی. به ترتیب بر جبا ، و سرسدهای : فروردین ماه الهی، اردیبهشت الهی، خرداد،، تیر ... اسفند ماه الهی . با جدولهای نجومی
آغاز : وقت شد باز که از شعشعهٔ صبح ازل ـ مشعل مهر فروزد شبستان حمل . بدولت و اقبال در آمدن فصل بهار ، و استوای لیل و نهار و تجدد ... عمل کمترین اهل تنجیم . . . عبدالحکیم ولد عبدالرحیم منجم مرحوم دهلوی .

**1506- لاهور** ، مبارک ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق و شکسته ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، ۲٦ ص (بعم اختر قمر مجددی) .

● **اسهیل زیج محمد شاهی** : زیج جدید محمد شاهی

● **429- تشریح الافلاک** : (شرح . . .) : باب تشریح الافلاک

متن از شیخ بهایی ( که یاد او در «دیدهٔ جامعه : ۲۰۱» گذشت) . در مقدمه و پنج فصل و خاتمه . شرح از ملا عصمت الله بن اعظم بن عبدالرسول سهارنپوری در ۱۰۸٦ ه/۱٦۷۵م . وی «لنظم نیک» (گنج ۳ : ۱۱۳۷) را به نام اورنگ زیب ، در ۱۰۷۰ ه/۵۹ - ۱٦٦۰م . (: نظم نیک) ساخته است . تاریخ مرگ وی در «ذریعه ٤ : ۱۸۷» ۱۰۳۹ ه/۲۹ - ۱٦٦۳ و در «علمای هند : ۱٤۰» ۱۰۳۳ ه/٤ - ۲۳ ۱ و در «نزهة الخواطر ٦ : ۱۸۱» ۱۱۳۳ ه/۲۰ - ۱۷۲۱م . آمده است . که هیچیک با ماده تاریخ بیسگفته جور نیست .

در «ذریعه ۳ : ۱۸۷» نام این شرح «باب تشریح الافلاک» آمده . ولی «مشار ، ج ۲ : ۳۲۱۰» چاپ ۱۲٦۵ ه . آن را به نام «شرح تشریح الافلاک» آورده است .

آغاز : الحمدلله الذی خلق سبع سماوات طباقا ، و جعل القمر فیهن نوراً و جعل الشمس سراجاً . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۲ : ۷۰۱ «شرح خلاصة الحساب» از همو ، نگاشته ۱۰۸۱ ه/. ۱٦۷۰م . و ۸۰۳ «شرح تشریح الافلاک» ـ فردوسی ، فاضل : ۱٦۳ «شرح تشریح الافلاک») .

**1507- لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۱۳۱۱ : نستعلیق . ۱۰۸۷ ه . آغاز برابر نموده ، ۱۳۰ گ ۱۷ س . در فهرست «عربی» ! خوانده شده (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳٦) .

● **430- تشریح الافلاک** : شرح . . .

متن از همان شیخ بهایی . شرح از ناشناس .

(ن . ک . ذریعه ۱۳ : ۱٤٦ - ۱٤۹ که در آنجا ۱۹ شرح بر این متن نشان داده شده ـ مشار ۲ : ۳۲۱۰ که از ۳ شرح فارسی چاپ شدهٔ آن نشانی آمده است) .

آغاز : ربنا ما خلقت هذا باطلا . افتتاح عجیب است و ابتدای غریب ، متضمن حمد و ثنا به طرز حضور و ندای ربنا منادای منصوب است به جهت اضافت ، و هذا اشارت است به سوی آسمان ، و آنچه دروست ، و در آن تلمیح است به . . .

**1508- لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۸۱ ph III ۲۰۲۵ : نستعلیق ، بشن داس لاهوری ،

۱۳۰۳هـ/۱۸۸۵م . آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «شرح تسریح الافلاک» از شیخ بهایی آمده ، ۷۴ گ ۱۷ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۳) .

● 431- **تعریف الاوقات**

از **شیر جان** ، شیر محمد غزنوی (که یاد او در «براهین جیاد : ۹۷» گذشت) . در بیان ساعتهای شرعی ، به عربی آمیخته به فارسی . بر مبنای گفتهٔ فقیهان و ستاره شناسان .

**آغاز** : الحمدلله الذی هدانا للایمان و من علینا باعطاء التوفیق علی الاتیان ،

**1509- اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۳۱۲ : نسخ خوش ، ۱۳۱۴ خ/۱۳۴۰ ق (ص ۸۹ - ۱۴۶) (گنج ۱ : ۱۷۰) .

● 432- **التفهیم لاوائل صناعة التنجیم**

از **ابو ریحان بیرونی** ، محمد بن احمد (۳۶۲ - ۴۴۰هـ/۹۷۳ - ۸ - ۱۰۴۹م .) . به سال ۴۲۰هـ/۱۰۲۹م ، در مقدمات هندسه و هیئت و ستاره شناسی نگاشته است . از او «التفهیم» دیگری بعربی در دست هست و در اینکه کدامش را نخست نگاشته و دیگری ترجمه است گفتگو ست .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۶۵ - ذریعه ٤ : ۳۶۲ - پیشگفتار چاپ ، از جلال همایی ۱۳۱۷خ - مسار ۱ : ۱۴۰۳ - استوری ۲ : ۴۴ - ریو ۲ : ۴۵۱) -

**1510- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۲۳۲۷/۵۶۵۰ : تاریخ یاد نشده ، آغاز کمی افتاده : ز می نه خواهند او بود بر طریق (بشیر حسین ۳ : ۴۹۱) .

● 433- **تقویم** : رساله در معرفت . . .

از **ابراهیم دهلوی** .

**آغاز** : سپاس بیقیاس سزاوار بارگاه صانعی بود که بساط فلک را به چراغ شب افروز کواکب نحول روز بیار است . . .

**1511- لاهور** ، دانشگاهٔ پنجاب ۸۴۱۸/۴۶ ایل : نسخ ، ۱۲۳۲هـ (؟) . آغاز برابر نمونه ، ۸ گ ۱۳ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۲) .

● 434- **تقویم** : معرفت . . .

از **رویانی لاهیجی** ، نظام الدین عبدالقادر بن حسن ، شاگرد ملا علی قوشچی (م ۸۷۹هـ/۱۴۷۴ - ۱۴۷۵م .) ، درگذشته گویا ۹۲۵هـ/۱۵۱۹م . ، نگارندهٔ «زیج ملخص میرزایی» .

در یک مقدمه و دو باب و یک خاتمه : مقدمه در علامات تقویم . باب ۱- علاماتی که تعلق به حروف جمل دارد ، چهار فصل (فصل یکم در علامات روزهای هفته) ، ۲- علاماتی که تعلق به حروف آخر نامهای کواکب دارد ، دو فصل . خاتمه . در آنچه مدار احکام بدان باشد هفت فصل .

**آغاز** : الحمدلله العلی الولی والصلاه علی النبی الامی . اما بعد ، این مختصری ست در معرفت تقویم خالی از اطناب ، مشتمل بر مقدمه و دو باب . . . مقدمه ، بدانکه مجموع علامات تقویم بر دو قسم است . . . بنده عبدالقادر . . . آغاز ۲ : الحمدلله رب العالمین و الصلات والسلام

علی النبی الامی . . اما بعد ، این مختصری ست در معرفت ارقام تقویم . . . مشتمل بر مقدمه و دو باب و خاتمه : آغاز ۳ : الحمد لخالق السماوات و علی رسوله افضل الصلوات و علی آله و عترته بعدد الثوابت و السیارات . اما بعد (برابر نمونه ها) .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۶۸ - گاهنامه ۱۳۱۱ : ۱۴۰ - استوری ۲ : ۷۸ - دانشگاه ، دانش ٤ : ۸۹۵ «زیج ملخص میرزایی» دانشگاه ۱۱ : ۲۳۸۱ «معرفت تقویم» ناشناخته (نسخه ها ۱ : ۲۷۰ ردیف 2447) که بایستی همین کتاب باشد .

1512- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۳۸۹ : نستعلیق ریز خوش، بدنبال «مدخل منظوم» طوسی نوشته ۳۰۹ھ . بخشی از آغاز آن است ناتمام (ص ۲۰۲ - ۲۰٤) ، آغاز برابر نمونه ۳ ، نام نگارنده در نسخه نیامده است .

1513- کراچی ، موزه ملی ۲ - ۱۱/۱۰۵۲ - ۱۹۵۷ .N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، (گ ۳٤ - ۳۹ جنگ) (نوشاهی : ٤۳) .

1514- کویته ، کلی لاحور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق ، ۱۲٦۵ھ . آغاز : اما بعد . . . (برابر نمونه ۱) ، ۱۲ ص (د در انعام الحق کوثر) .

1515- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱/۱۷٦۷ : نستعلیق و نسخ زیبای بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ۱ ، ٤٦ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

1516- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۳۹ ابل ۸٤۲۱ : نستعلیق ، بی تاریخ ، در فهرست بنام «رساله در معرفت ارقام تقویم» و نام نگارنده حاجی عبدالقادر یاد شده ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱٤ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۱) .

● 435- تقویم : رساله در . . .

از محمد غیاث الدین ، به سال ۱۲٤۲ھ/۱۸۲٦م . در بیان تاریخ فصلی ، شمسی ، بکرمی ، میلادی ، داودی ، هجری ، جلوسی و ترکی و جز آنها .

و از همو ست «معراج العروض» ، در همین فهرست .

آغاز : بعد از حمد و صلات ، میگوید محمد غیاث الدین ، که آنچه حقیقت تاریخات از آیین اکبری و در رسالهٔ قاضی نجم الدین خان و دیگر رسایل و تقاویم . . . بوضوح پیوسته به سبیل اختصار این است .

1517- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۲۰۱٤/۵۰۲٦ : نوشته پس از ۱۲۷۳ھ/۱۸۵٦م) ، آغاز برابر نمونه ، ۲۲ گ ۲٤ س (بشیر حسین ۳ : ۵۲٦ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱٤ - پاکستان و هند ۳ : ۳٦۳) .

● 436- تقویم : رساله در معرفت . . .

از محمود (محمد) سراج .

در معرفت تقویم، در سه «قسم» : ۱- در معرفت بروج، ۲- در ارقام جداول تقاویم، ۳- در معرفت آنچه در باقی اوراق نویسند .

آغاز : حمد و سپاس بیقیاس خداوند تبارک و تعالی را ، و درود نامعدود و نامحدود بر رسول و اصحاب او باد . اما بعد ، چنین گوید . . . که این مختصری ست در بیان معرفت تقویم مشتمل بر سه قسم . قسم اول در معرفت بروج .

(ن . ک . دانشگاه ، دانش ۹ : ۱۳۱۹ که نام نگارنده یکجا محمد و جای دیگری محمود آمده ـ نسخه ها ۱ : ۲۶۹ ـ ذریعه ۲۱ : ۲۵۵ «معرفت تقویم» .

1518- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۹۷۵ : نستعلیق پخته ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده را برای سرخی سفید گذارده اند ، سپس بجای آن واژه «صح» ! نوشته اند ، ٥٤ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

● 437- تقویم : رساله در . . .

از ملا نور محمد .

آغاز : حمد و سپاس حکیمی را سزاست که را صد قدرت و بانی مشیتش اطباق افلاک .

1519- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۷٦۷/۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، دارالسلطنه کابل ، تاریخ یاد نشده ، ۳۹ ص (محمد اسرائیل کان الله) .

● تقویم : استخراج تقویم

وبهل داس .

● 438- تقویم : قواعد استخراج . . .

قواعد استخراج تقویم کواکب سبعه و راس ذنب است ، در مقدمه از تقابل سالهای هجری و بکرمی و تبدیل آنها گفتگو کرده است ، سپس فصلهایی : ۱- طریقهٔ استخراج منازل قمر ، ۲- طریقهٔ بر آوردن سهم ستارگان هفتگانه معه رأس و ذنب ، ۳- استخراج تقویم شمسی ، ٤- قاعدهٔ معلوم ساختن که قمر در کدام برج و درجه و دقیقه است ، ٥- طریقهٔ استخراج تقویم خمسهٔ متحیره ، ٦- طریقهٔ معلوم کردن رجعت و استقامت کواکب ، ۷- طریقهٔ کشیدن قمر از منزل .

آغاز : حمد و سپاس بیقیاس مر حضرت خالقی را که آفریدگار جمله خلایق است ، و تحف و تحیات بر سرور کاینات و خلاصهٔ موجودات . . . اما بعد ، این مکتوبه در بیان قواعد استخراج تقویم کواکب سبعهٔ سیاره و رأس و ذنب وغیره ذلک .

1520- هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، موریانه زده ، وصالی شده ، ۱۷ ص (پرفسور اختر راهی) .

● تقویم : استخراج تقویمات

● تقویم : بیست باب

● تقویم : جنتری

● تقویم : زایچه

● تقویم : سی فصل

● 439- تقویم ۱۱۹۷هـ.

از سهجرام (س ه ج ر ا م) منجم لاهوری. نام وی در ص ۱۹ آمده و همانجا گوید این تقویم سال ۱۱۹۷هـ. (۲ - ۱۷۸۳م.) است که نوروز آن بعد از گذشتن شش ساعت از شب ۱۷ع ۲ به افق دارالسلطنه لاهور، طبق زیج شاهجهانی، آغاز می گردد. و از شاه تیمور افغان (۱۱۸۷ - ۱۲۰۷هـ) فرزند احمد شاه درانی ستایش می کند. نخست کلیاتی ست در تفاؤل برای آن شاه و پیش بینی هایی برای آن سال (ص ۱ - ۱۹)، سپس جدولهای تقویم، از فروردین تا پایان اسفند.

دکتر جعفری ضمن بررسی این تقویم (ن. ک. پس از این) نام نگارنده را سهسرام و تسبیحی (۲ : ۹۰) سسهرام خوانده اند.

آغاز: یا عزیز النعیم. جهان جهان نیایس در کل خالق حایمی را سزاست.

1521- اسلام آباد، گنج بخش ۳۱۷ : نستعلیق خوش، همان روزها، ۱۱۹۶ - ۱۱۹۷هـ. ٤٤ ص (گنج ۱ : ۱۷۱).

● 440- تقویم ۱۱۹۷هـ.

از گور ناراین (ص ۱). که از جمعه یکم فروردین تا اسمد ماه ایرانی برابر ۱۷ع ۲/۱۱۹۷هـ. (۱۷۸۳م.) ۱۰ آذر ماه رومی، برابر افق دارالسرور لاهور آغاز می شود. با اصطلاحات فارسی، هندی و ترکی. نخست کلیاتی ست و ستایش و تفاؤل برای تیمور شاه درانی (۱۱۸۷ - ۱۲۰۷هـ.)، و از احوالات منتظره برای آن سال (ص ۱ - ۱۳)، سپس جدولهاوی تقویم آن سال.

این تقویم و تقویم سهجرام ضمن «چهارم تقویم از دو سال در یک شهر» با بررسی دکتر علی اکبر جعفری، ضمن انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان - اسلام آباد، ۱۳۰۱خ/ ۱۹۷۳م. چاپ شده است.

1522- اسلام آباد، گنج بخش ٤٤۰ : نستعلیق خوس، همان روزها، ۹۶ - ۱۱۹۷هـ، آغاز در دیباجه پیش از نام منجم افتاده، ۳۸ ص (گنج ۱ : ۱۷۲).

● 441- تقویم ۱۲۱۰هـ.

استخراج آصف الاسم هجرام (سهجرام ؟ سهجرام ؟) دولت منجم. تقویم سال ۱۲۱۰هـ. (۵ - ۱۷۹۶م.) از یکشنبه یکم فروردین برابر ۱۰ رمضان، ٦ سهر ماه قدیم یزد جردی، سمت ۱۸۵۳ بکرماجیت و یکصد و شصت و نه سال از شاهجهان پادشاه و سال سیوم پادشاهی سلطان بن السطان حضرت شاه زمان. نخست پیشگویی ست، سس جدولهای تقویمی، که در هر روز سعد و نحس، مناسب و نامناسب بودن برای آغاز به کارها را یاد کرده اسب. از فروردین تا پایان اسفند.

آغاز: سال ترکان به حکم رب جهان - باد میمون به پادشاه زمان. بدانکه حکمای خطا و ایلغور تاتار ...

1523- اسلام آباد، گنج بخس ٤۸۲۱ : نستعلیق پخته، گویا ۱۲۰۹هـ. کامل، ۳۰ ص (گنج ۱ : ۱۷۳).

● **442- تقویم : ۱۲۱۰ه‍.**

ناشناخته ،

**1524- اسلام آباد** ، گنج بخش ۷۳٤۷ : نستعلیق پخته، همان روزها، ۱۲۰۹ه‍. آغاز در دیباچه افتاده ، شاید نام منجم در بخش افتادهٔ نسخه بوده است . تقویم سال ۱۲۱۰ه‍. است که از ۱ رمضان برابر مهر ماه قدیم ۱۱٦٤ و غرهٔ فروردین ۷۱۸ ملکشاهی برابر الف دارالسلطنهٔ کابل آغاز می شود . نخست پیشگویی هایی ست از فرخندگی سال برای شاهی که گویا «زمان شاه» بوده است ، و پیشگویی از احوالات سال ، آنگاه جدولهای تقویمی از آغاز فروردین تا پایان ابان ماه که نسخه ناقص می ماند ، ۲٦ ص (گنج ۱ : ۱۷۲) .

● **443- تقویم ۱۲٦۰ه‍.**

از **بسم الله بیگ** بن میرزا زین العابدین بن میرزا محمد علی بن افضل المهندسین میرزا خیرالله .

تقویم ۱۲۵۱ ف/۱۸۸٤م /۱۹۰۱ سمت است .

نگارنده بایستی یکی از نوادگان میرزا خیرالله بن لطف الله مهندس لاهوری ، از خاندان معماران روزگار تیموری، نگارندهٔ «تقریر التحریر : تقریب التحریر» در ۱۱٤٤ه‍./۱۷۳۱م، (نسخه ها ۱ : ۱۵۳) باشد . (ن . ک . «حساب - ۱۸٦» احمد لاهوری ، در همین فهرست) .

آغاز : چون تحویل آفتاب عالمتاب روز چهار شنبه سلخ هلالی صفر المظفر ۱۲٦۰ه‍ قدسی .

**1525- لاهور** ، دانشگاه پنجاب Aph III ۳٤ ۱۵۰ : نسخ شکسته آمیز ، ۱۲٦۰ه‍. آغاز برابر نمونه ، ۱۵ گ ۲٦ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ : ۱۰) .

● **444- تقویم ۶۰ - ۱۲۸۱ه‍**

از رام چند . گویا در حیدر آباد دکن ساخته شده باشد . تقویم ۶۰ - ۱۲۸۱ه‍/۶٤-۱۸٦۵م است .

آغاز : الحمدلله الذی جعل . . . سال ترکان با دفرخ بر جمیع مؤمنین - خاصه بر ذات شریف ظل رب العالمین .

**1526- کراچی** ، انجمن ترق اردو ٤ ی ف ۱٤٦ : نستعلیق ، سید جان علی جان ، برای راجه . . . رای خلف سنکر داس، ۱۹ شوال ۱۲۸۰ه‍، ۳۱۰ ص (نوشاهی ، انجمن ۵۹) در فهرست «سرفراز : ۵۹» به نام «تقویمات» ٤٤ تا ۱۸٦٤م، آمده .

● **445- تقویم المحسنین : احسن التقویم (ترجمه)**

متن از ملامحسن فیض کاشانی (م ۱۰۹۱ه‍./۱٦۸۰م .) که می گوید مردم به تقویم منجمان مراجعه می کردند و توجهی به احادیث امامان نداشتند ، و من این را بر پایهٔ اخبار گزاردم و «تقویم المحسنین» (و سپس «احسن التقویم») نام نهادم . در یک «مقدمه» و یک «فصل» و جدولهایی و یک «خاتمه» و «تکمله» و نصیحت .

ترجمه از ناشناس . شاید دو ترجمه باسد .
آغاز : الحمدلله الذی خلقنا فی احسن التقویم ، و هدانا الدین القویم . . . اما بعد ، مصنف رسالهٔ تقویم المحسنین گوید ، که چون جمعی کثیراز . آغاز ۲ : حمد و سپاس خداوندی را که آفرید مارا در احسن تقویم . . . اما بعد ، مصنف . . . (برابر نمونهٔ ۱) .
(ن . ک . ذریعه ۱ : ۲۸۶ «احسن التقویم» و ٤ : ٤٠٠ «تقویم المحسنین» که در آنجا آمده : نخست آنرا «تقویم المحسنین» نامیده بود و دوم بار «احسن التقویم» نامیده است - نسخه ها ۱ : ۲۷٤ - مشار ۱ : ۱٤٠۹ «تقویم المحسنین» عربی با ترجمهٔ فارسی بین السطور ، چاپ طهران ۱۳۱۰ھ) .

1527- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۲ ق ف ۳۲ : نسخ ، سدهٔ ۱۱ھ . (ص ۲ - ۳۶) (سرفراز : ٦۳ - نوشاهی ) .
1528- کراچی ، همانجا ٤ ق ف ۱۰۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ ، ۵۲ ص (سرفراز : ۵۹ - نوشاهی انجمن : ) .
1529- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۵٦/۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ش ۱ مجموعه (گ ۱ - ۳۲ب) (علام سرور : ۱۳۱) .
1530- کراچی ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق خوب ، ش ۵ «جنگ» نوشته ۲۷ ذیحجه ۱۲۳۸ھ . (پرفسور روشن آرا بیگم) .
1531- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱٦۱۰ : نستعلیق ، ۱٦ ذیحجه ۱۲۲۹ھ . ۷٦ ص (نوشاهی : ٤۳) .
1532- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۲٤۹/۲٤٤/۱ : نوشته پیرامون ۱۲٦۲ھ . (۱۸٤٦م .) آغاز برابر نمونه ۱ ، در فهرست بنام «رساله در علم نجوم» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۰۲) .
1533- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۵۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ٤۹ گ (علام سرور : ۱۲۲ - پرفسور الله دتا حودری) .
1534- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱٤٠ ph III ۲٠٤۵ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ۱ ، در فهرست به نام «رسالهٔ تقویم المحسنین» بدون نام نگارنده و مترجم آمده است ، انجام افتاده ، (گ ۱۰۸ - ۱۳۸) ۱۵ ص (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۵) .

● 446- تقویم منوری : تقویم ۸۰ - ۱۲۸٦ھ .
از منور علی . تقویم سال ۸۵ - ۱۲۸٦ھ /۰ ٦۸ - ۱۸۷۰م است با نشان دادن سعد و نحس و تحویلات منازل بروج . (ن . ک . خزانه خداداد ، از سید منور علی ، در بخش پزشکی ، که نزدیکی در نام و روزگار هست) .
آغاز : سال ترکان باد فرخ بر جمیع مؤمنان - خاصه بر ذات شریف ظل رب العالمین .
1535- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱٦۱۷ : نستعلیق ، ۸۰ - ۱۲٦۸ھ ، انجام افتاده ، ۸ ص ،

1536- کراچی ، همانجا ۱۶۱۷ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، ۸۵ - ۱۲۸۶ھ . نسخه مکرر در همان مجلد ۱۴ ص (نوشاهی : ۴۴) .

● تنقیح مقاله در توضیح رساله : هیئت قوشچی ، شرح

● 447- توکل نامه

در رمل و اختر بینی . از سعد و نحس ها .

1537- لاهور ، محمد شفیع ۱۳/۲۴۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : در بیان فواید توکل نامه . روزی مهتر جبرئیل (ع) از حضرت رب العالمین بنزدیک سید المرسلین بیامد ، وگفت . . . ، ۲ ص (بشیر حسین : ۲۱۰) .

● 448- تولد نامه

ناشناخته . در تأثیر بروج در نوزادان .

1538- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۸۴۹/۴/۴۸۶۹ : نوشته تاج الدین بن محمد سلطان ، بی تاریخ ، موریانه زده . آغاز : در فتاوی حکیم الحکمت مسطور است که در هر مولود تاثیر بروج ولادت وی به حکمت الحکیم البته باشد (بشیر حسین ۳ : ۴۹۲) .

● 449- ثمرهٔ بطلمیوس : شرح ثمرهٔ بطلمیوس : صد بند

متن منسوب به بطلمیوس بن فلودیس ، که برای شاگردش سورس ، در صد بند نگاشته است . ترجمه از متن عربی آن ، همراه با افزودگی و شرح از خواجه نصیر الدین طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲ھ./ ۱۲۰۱ - ۳ - ۱۲۷۴م .) . بدستور بهاء الدین محمد صاحبدیوان (م ۶۷۸ھ./۱۲۷۹م .) ، در ۲۰ رجب ۶۶۳ھ./۱۲۶۵م . یا ۹ج ۱/۶۷۰ھ. ۱۲۷۱م . ساخته است . و در آن از دو شرح دیگر این متن نام برده است . (ن . ک . ذریعه ۱۳ : ۱۷۱) .

ستاره شناسی ست و تأثیر کواکب ، شناختن رویدادها پیش از وقوع . یکا یک بندها را ترجمه کرده و از خود بر آن افزوده است .

آغاز : الحمدلله حمد الشاکرین ، و الصلات علی . . . چنین فرماید مولانا . . . به حکم و اشارت مخدوم و مخدوم زادهٔ جهان .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۷۸ - ذریعه ۵ : ۱۳ «ثمره» و ۱۳ : ۱۷۱ «شرح ثمرهٔ بطلمیوس» - ریو ۳ : ۱۰۸۸ «شرح ثمرهٔ بطلمیوس» - استوری ۲ (۱) : ۳۶ - انه : ۲۲۳۱ «الثمرة فی احکام النجوم») .

1539- لاهور ، محمد شفیع ۳۴-۳۲۲ : نستعلیق ، ۸۹۳ھ . (۱۴۸۸م .) ، آغاز برابر نمونه ، نسخه ۱۰۱ کلمه دارد ، ۴۷ گ (بشیر حسین : ۲۰۰) .

1540- لاهور ، کتابخانه دکتر محمد باقر : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۵۹ ص ۲۴ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۲۹۴) .

1541- کراچی ، موزه ملی ۸ - ۱۹۷۸ .N.M : شکسته آمیز ، سدۀ ۱۲ھ . ۵۹ ص ، (نوشاهی : ٤٤) .

● ثمره و شجره : اشجار و اثمار

● 450- جامع العلوم : طالعنامه

از ناشناس . ناسوب . نخست خواص دوازده برج را «که به زبان هندی بچهتری گویند» کوتا آورده و سپس به تفصیل شرح می دهد . اصطلاحهای هندی دیگری نیز بکار برده است .

آغاز : حمدله . صلات . بدان اسعدک الله فی الدارین ، که این کتابی ست جهت دانستن طالع و ساعات سعد و نحس و طوالع کواکب جهت از چرخ فلک خواهی ، دوستی و دشمنی ، و زبان بندی و گشادن کارها و سهماب و . . . نام این کتاب جامع العلوم و طالعنامه نهاده شد .

1542- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۹۲۷ : نستعلیق بحته ، سدۀ ۱۲ھ . (ص ۲۹ - ٤٠) (گنج ۱ : ۱۷٤) .

● 451- جامع الفواید

از ناشناس . با سرىندهای «باب» : در دانستن شهور قمری و خصوصیات هر ماه ، دانستن غرۀ ماه محرم (محرمنامه) ، دانستن خاصیت هفت روز و هفت شب ، دانستن زلزلۀ هر ماه ، زلزلۀ هفته ، خصایص شبها .

آغاز : حمدله . اما بعد ، این رساله ای ست مسمی به جامع الفواید ، مشتمل بر چند باب ، به طریق اختصار ، جهت قریب الفهمی مردمان صاحب مطلب . . .

1543- کراچی ، موزه ملی ۱۹۷۱/٤٨/۳ .N.M : نستعلیق خوش ، (میرزا احمد متخلص به میرزا مقبل ، بفرمایش میان محمد عثمان خوشنویس) ، سدۀ ۱۳ھ . (ص ۸۲ - ۱۲۸) (نوشاهی : ٤٥) .

● 452- جدلهای نجومی

ناشناخته . یکی نیستند .

1544- اسلام آباد ، گنج بخش ۷٤٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۱-۱۲ھ . (ص ۱٤٥ - ۱۷۳) (گنج ۱ : ۱۷٥) .

1545- کراچی ، موزه ملی ۱۶۰۳/۲ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، پال چند ، پیرامون ۱۱۷۰ھ . از منابع هندی گرفته شده ، ۲۰۰ ص (نوشاهی : ٤٥) .

1546- کراچی ، موزه ملی ۱٥۹۹ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . نگاشته ، ۱۱۲٤ھ/۱۷۱۱م . با سربندهای «فصل» در دانستن احوال بیست و هشت منزل قمری ... آغاز افتاده ، ۱٤٠ ص (نوشاهی : ٤٥) .

● 453- جنتری : تقویم ۱۲۰٤ھ .

تقویم سال ۱۸۳۸م . (۱۲۰٤ھ .) است .

آغاز: نقشهٔ جنتری من ابتدای ماه جنوری ۱۸۳۸ لغایت آخر ماه دسمبر . . .

**1547-** لاهور، دانشگاه، شیرانی ۵۷۱۷/۲۳۹۸: نوشته و نگاشتهٔ ۱۸۳۸م/۱۲۵۴هـ (بشیر حسین ۳: ۵۲۶ - مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص: ۱۱).

## **454-** جوامع احکام النجوم: جامع احکام النجوم

از خواجه ابوالحسن بن القاسم البیهقی، یا ظهیر الدین ابوالحسن علی بن ابو القاسم زید بن محمد بن حسین بیهقی، معروف به ابن خندق (سبزوار ۴۹۳ - ۵۶۵هـ/۱۱۰۰ - ۶۹ - ۱۱۷۰م). نگاشته های بسیاری به فارسی و عربی، در رشته های گوناگون از وی بازمانده است. از آن میان «تاریخ بیهق» که در ۵۶۳هـ/۱۱۶۸م. به انجام رسانده است.

از ۲۵۷ کتاب، در میان سالهای ۵۵۳ - ۵۶۵هـ. یا ۵۴۸هـ/۱۱۵۳م، در احکام نجوم، در ده «فصل» به انجام رسانده است.

آغاز: حمدله. صلات. و اصحابه الابرار. چنین گوید خواجهٔ اجل . . . فرید خراسان.

(ن. ک. نفیسی ۱: ۱۲۳ و ۲: ۷۲۷ زندگنامه و فهرست بالا بلندی از آثارش، از آن میان: خلاصة الزیجه، جوامع الاحکام، مؤامرات الاعمال النجومیه، معرفة ذات الحلق و الکرة و الاصطرلاب، احکام القرانات به عربی، و «جوامع احکام النجوم» به فارسی - کشف الظنون ۱: ۶۰۹ «جوامع احکام النجوم» - ذریعه ۵: ۲۴۶ «جوامع الاحکام» - معجم الادبا ۵: ۲۰۸: مشار، مولفین ۴: ۲۵۷ که به نقل از «بیست مقالهٔ قزوینی ۲: ۷۶» می گوید. بدبختانه از نگاشته هایش تنها «تاریخ بیهق» و «تتمهٔ صوان الحکمهٔ» او در دست مانده است - هدیه العارفین ۱: ۶۹۹ - نسخه ها ۱: ۲۸۴ - ایوانف: ۱۹۴۳ «جوامع . . .»).

**1548-** لاهور، دانشگاه پنجاب ۲۹ Aph III ۱۴۶: نستعلیق، تاریخ یاد نشده، بامهر بدها مل منجم در پایان، آغاز برابر نمونه، در فهرست بنام «جامع احکام النجوم» آمده، ۷۴گ ۱۵ س (مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص: ۱۱).

## **455-** چراغ طالع: برکهه پهل

از لعل چند بن صورت سنگه جهتری (چهتری) دو کل، قانونگوی پرگنهٔ هادی آباد.

گزیده از کتابهای سنسکریتی و هندی، در سعد و نحس روزها، در پنج «باب» و هر باب در چند «فصل»: باب ۱- تعداد بروج ونچهتر و ستاره و خانه های هر سیاره، ۲- پیدا کردن لکن سال و بیان منت ها و عمل آن، ۳- دریافتن برگهیش که عمل او بر سال تمام می باشد، ۴- نیک و بد سیاره باقید خانه، ۵- مرت جوک و عدم مرت جوک.

آغاز: شکر بیعد مر کریم کار ساز را که همگی و تمامی سرشتهٔ کاینات را به حکمت بالغهٔ خود، به اختیار نه سیاره سپرده -

**1549-** کراچی، موزه ملی ۱۹۶۷ - ۱۲۶ .N.M نستعلیق، (کشن داس). مکهر ۱۹۳۱ب (۱۲۹۵هـ)، در لاهور، ۳۰ ص (نوشاهی: ۴۶).

● 456- حساب روز ها و ماه ها

ناشناخته .

1550- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، درویش محمد یوسف قوم اوجن ساکن کوهره ، صفر ۱۲٤۳ھ . بدنبال «گلستان» . آغاز : بسمله . باید دانست که این رساله ای ست در بیان دانستن ماهها و روزها و حساب فارسی و اجناس هر کدام بتفصیل علیحده بیان کرده شد . (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● 457- حساب کواکب : اعداد وفق

از ناشناس ، که نام خود را در دیباچه نیاورده است . با سرنبدهای «فصل» بی شماره : فصل ضرب سه در دو ، چون آفتاب به نوزده درجۀ ثور . . . فصل ضرب سه در سه ، بدانکه قمر چون به سه درجۀ برج ثور رسد . . . فصل ضرب چهار در چهار بدانکه چون شمس به نوزده درجه حمل باشد . . . فصل ضرب پنج در پنج ، بدانکه پنج در پنج منسوب است به زهره . . . و میرسد به : فصل دوازده در دوازده ، باید این را به سه قسمت کنند . . . سپس فصل در شناختن روزها و شبها ، فصل در بیان منسوبات کواکب ، فصل در احوال کواکب ، فصل در بخورات کواکب ، فصل در تقسیم حروف ابجد که کدام حرف به کدام کوکب پشت دارد ، . . .

آغاز : حمدله . صلوات . بدانکه علم نجوم برگزیدۀ علوم است و معجزۀ ادریس نبی ست ، و جمله اولیا و حکما متفقند که اگر . . .

1551- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۳۷۸ : نستعلیق پخته ، امام قلی قزوینی ، با تاریخ ۱۱۱۹ھ . در مجموعه (ص ٤۹۰ - ۵۳۸) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۱۷۵) .

● 458- حساب گهریال رصد و جیبی

از ناشناس . از مردم شبه قاره ، از سدۀ ۱۳ھ . ۱۹م . در دانستن حساب گهریال (ساعت) رصد و جیبی .

آغاز : بعد از حمد خدا و نعت مصطفی . . . تذکره ای ست حساب گهریال رصد و جیبی از قواعد نجوم .

1552- کراچی ، موزه ملی G - ۱۲/۱۰٦۰ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . (ص ٤٤۳ - ۵۲٦) (نوشاهی : ٤٦) .

● 459- حل تقویم سلطان مراد بخش

از ناشناس ، که ملازم سلطان مراد بخش پسر شاهجهان ، فرمانروای گجرات (م ۱۰٦۸ھ/ ۱٦۵۷م .) بوده است .

در تقویم و هیئت ، در پنج «باب» .

آغاز : حمد اکبری را جل جلاله که اجرام سماوی را بزینت نور کواکب مزین ساخت . . . و شکر جهانگیری عم نواله که بسیط کرۀ ارضی به شرف وجود انسانی مشرف گردانید . . .

**1553- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۵۷۲۱/۲٤۰۲/٤ : نوشته محمد عاقل ، ۱۰۷۲ھ . (۱٦٦۱م .) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۲٦) .

● **460- خلاصة التنجیم و برهان التقویم : فواید نجومی**

از **غیاث الدین علی بن امیران حسینی اصفهانی** ، که نام وی غیاث الدین علی عمران بن غیاث الدین علی بن علی (نفیسی) و غیاث الدین علی بن کمال الدین حسین بن علی امیران حسینی اصفهانی (مجله تحقیق : ۱۲) ، میر غیاث الدین علی بن امیر حسن حسینی اصفهانی (ذریعه ۷ : ۲۲۲) نیز یاد شده است .

به خواهش بزرگان و عزیزان ، در موضع بدخشان ، به سال ۸٦۹ھ./٤ - ۱٤٦۵م . در دوازده «باب» و «فصل» هایی نگاشته است . (دیباجه) . نام کتاب در دیباجه نیامده است ، برخی از نسخه هایش به نام «فواید نجومی» (نسخه ها ۱ : ۳۳۲) خوانده شده است . و خود در دیباجه می گوید لازم شد «بعضی از فواید نجومی که ضبط و فهم آن بر اطفال آسان باشد» گرد آید .

باب ۱- در بیان دوازده برج و احکام آنها، در فصل هایی ، ۲- در بیان کواکب و احکام آن فصل هایی ، ۳- دانستن آنکه هر روزی از ماه در کدام برج است ، ۵- در دانستن اول هر ماهی چه روز است ، در چهار مقدمه ، ٦- در آنکه هر روزی و ساعتی به چه ستاره ای تعلق دارد ، ۷- ساعتها به چکار آیند (سعد و نحس) ، ۸- ساعتهای ۲٤ گانهٔ شبانه روزی ، ۹- جمره و ایام عجوز ، ۱۰- اعتبار سال اول عرب و عجم ، فصلهای ، ۱۱- احکام هر سال که اول ماه محرم یکی از روزهای هفته باشد (محرم نامه) ، ۱۲- احکام هر سال که روز نوروز یکی از روزهای هفته باشد (نوروز نامه) .

**آغاز** : مقدس ذاتی که حرکت سماوات و سیارات روشن تر دلیلی بر قدمت افعال اوست . . . بعد از حمد و صلات نموده می شود .

(ن . ک . ذریعه ۷ : ۲۲۲ - استوری ۲ : ۷۵ - نسخه ها ۱ : ۲۹۱ «خلاصة التنجیم» ، ۳۳۲ «فواید نجومی» ، ۳۸٤ و ۷۰۸ (فهرست راهنما) - دانشگاه، دانش ۸ : ۷۹ - نفیسی ۱ : ۲٦۱ و ۲ : ۸۱٤ علی عمران بن . . .).

**1554- لاهور** ، محمد شفیع ۳۲۱/۲٤۲ : نستعلیق ، ۸۹۷ھ . (۱٤۹۲م .) ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «خلاصة التنجیم و . . .» و نگارنده غیاث الدین علی بن کمال الدین حسین بن علی امیران حسینی اصفهانی آمده ، و می نماید که نام نگارنده در ص ۲ س ٦ چنان آمده است ، و شمار بابها در فهرست ۲۲ آمده (؟) ، ۳٦ گ (بشیر حسین : ۲۰۸ - مجلهٔ تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۲ که شمار بابها را نیاورده است) .

**1555- اسلام آباد** ، گنج بخش ۷٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه (ص ۱۰۲ - ۱۱٤) ، نام نگارنده و سال نگارش ۸٦۹ھ . در دیباجه آمده ولی نام کتاب یاد نشده . (گنج ۱ : ۱۷٦) .

**1556- اسلام آباد** ، گنج بخش ۷٤۵ ; همان خامهٔ پیشین (ص ۱۷۸ - ۲۰۰) همان کتاب

است که در این مجموعه تکرار شده است ، با جدایی هایی . یکی آنکه دیباجه را ندارد ، دوم آنکه در ۱۹ باب است ، باب ۱۳ به بعد : باب ۱۳- در دانستن آنکه هر فرزندی که متولد شود چه طالع دارد ، ۱٤- خورشید گرفتگی ، ۱۵- ماه گرفتگی ، ۱۶- احکام سال و ماه به طریق المخمنیان ، ۱۷- شکل بلدر ، ۱۸- رعد و برق ، ۱۹- قوس قزح ، آغاز : باب در بیان دوازده بروج و احکام آن . بدانکه حکمانه فلک کلی اثبات کرده (گنج ۱ : ۱۷۶) .

1557- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، بنام «فوائد نجومی» خوانده شده ، بدنبال دو رساله در «سیر آفتاب و مهتاب» (پرفسور روشن آرا بیگم) .

1558- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۱۹۳۲/۱ - ٤٩٤٤ : تاریخ یاد نشده، آغاز و انجام افتاده، در ۱۲ باب . در فهرست آمده : شاید «خلاصه التنجیم» غیاث الدین اصفهانی . آغاز : که حکم پادشاه است در ارتفاع ستاره ها . . . (اشپر حسن ۳ : ۵۲۸) .

● 461- داپسند ، یعنی رساله در علم نجوم

از پندت راج سمدهر . به سال ۱۲۰۰ھ/۱۷۸۹م . بنام نواب امیر الدوله والی تونک (هند) .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد مر صانعی را . . . و سقف فلک به اجرام کواکب منقش ساختهٔ او ، و درود نا محدود بر آن سرور کاینات که بنای خانهٔ اسلام استحکام ازو یافته . . .

(ن . ک . پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳۰۸ - اوریئنتال میگزین ، مه ۱۹۳٤م) .

1559- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۲۰ Aph III ۱٤۳ : نستعلیق ، سالک (مالک) رام ، ۱۲۲۶ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶۷ ص ۱۲ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۲) .

● 462- دلیل المنجمین

از حسن بن شجاع بن محمد الحسن ، حافظ تونی . در حساب و تقاویم و اعمال موالید و ضعف و قوت کواکب ، به خواهش برخی از برادران (دیباجه) .

آغاز : الحمدلله الاحد الحکیم اللطیف الذی خلق القوی والضعیف ، والصلاة . . . اما بعد ، چنین گوید . . . که بعضی از اخوان از این بنده التماس . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۲۹۲ - منزوی ، دانشگاه ۱ : ۲۲۲ «المفید فی التجوید» از حسن بن شجاع بن محمد حسن تونی و نسخهٔ آن که ضمن مجموعهٔ مورخ شوال ۸۷۸ھ . است - نسخه ها ۱ : ۹۱ «شرح قصیدهٔ لامیه» در تجوید ، از همو . نشانه در نام و اینکه نگارندهٔ «دلیل المنجمین» نیز لقب «حافظ» داشته است ما را بر آن می دارد که گمان بریم نگارنده یکی ست و از سدهٔ هشتم دیر تر نبوده است) .

1560- لاهور ، عمومی پنجاب ۵۲۰ حسن ۵۲۰ شجا : نستعلیق شکسته آمیز ، ۳ جلوس والا (عالمگیری ۱۰۷۱ھ . ؟) ، آغاز برابر نمونه ، ش ۳ مجموعه ، ۱۶ گ ۱۹ س (عباسی ۱ : ۲۶٤ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۱۳) .

● 463- دیو نامه : احکام دوازده برج

برای هر برج فصلی ست و هر «فصل» به دو بخش مردان و زنان تقسیم می شود ، و در هر بخش پیشگوییهایی .

آغاز : دیو نامه طالع ستارهٔ عقرب . مهتر سلیمان (ع) فرمود پریان را که بروید و دیو ستاره عقرب . . .

(ن . ک . ایو الف ، ذیل : ۹۱۲ «دیو نامه» باسرآغازی نزدیک به نمونه) .

1561- اسلام آباد، گنج بخش ۲۸۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱هـ . (ص ۳۵-۵۰) (گنج ۱ : ۱۷۸) .

● 464- ربع مجیب

از مولوی محمد عبدالله تطبشاه عباسی طوروی ، به سال ۱۳۲۵هـ/۱۹۰۷م .

در یک مقدمه و بست و پنج باب .

آغاز : حمدله . صلاب . اما بعد .

1562- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۲۲۲ : نستعلیق خوش ، حافظ حبیب الرحمان ، ۱۲ محرم ۱۳۵۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۲ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

● 465- ربع مجیب : ربع دستور

همان که در فهرست رضوی به احتمال از محمود بن محمد ، قاضی زادهٔ رومی (م ۹۳۱هـ/۱۶۲۲-۱م .) دانسته شده است . شمار بابها در نسخه ها گوناگون آمده است (ن.ک. پس از این)

نوزده بابی آن : ۱- درگرفتن ارتفاع ، ۲- معرفت قوس و جیب و سهم و وتر ، ۳- ارتفاع آفتاب ، ٤- معرفت میل اول و میل ثانی ، ۵- عرض بلد ، ٦- معرفت ظل . . . ۱۹- معرفت طالع و عاشر بروج . خاتمه در اشیاء متفرقه .

این قاضی زاده جز صلاح الدین موسی بن محمد (م ۸۱۵هـ/۱۴۱۳-۲م .) است که در ساخت «زیج الغ بیگ» وی را یاری کرده است . و این قاضی زادهٔ مورد نظر ما همان کسی ست که آن «زیج» بیشگفته را بنام «دستور العمل» در ۹۰٤هـ/۸-۱٤۹۹م . شرح کرده است .

آغاز : الحمدلله الذی جعل العلم شمساً حرس من الکسوف شعاعه ، و قدر الاذهان بسمت الراس ارتفاعه . . . اما بعد ، فانی الفت هذه الرسالة مختصرة مندرجه الفائدة فی معرفة اجمال ربع المجیب یقال به الربع الدستوری ، علی التماس بعضی الاخوان . . .

(ن . ک . استوری ۲ : ۸۰، ۱۱۰ - نفیسی ۱: ۲۸۱ و ۳۸۸ که در آنجا از این اثر وی یاد شده - نسخه ها ۱ : ۱۷٤ «ربع مجیب» که چند نسخه آن رابا بابهای گوناگون نشان داده) .

1563- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق ، ۱۸ع ۲/۱۲۲۷هـ . در شاهجهان آباد ، نام نگارنده یاد نشده ، ۱٦ بابی ، ۱۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

1564- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۳۰ ایل ۸٤۱۷ : نستعلیق ، ۱۲۳۲هـ . (؟) ، آغاز برابر

نمونه ، در فهرست به نام «رساله در اعمال ربع مجیب» از ناشناس آمده ، ۲۰ گ ۱۳ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۵). شماره پاسهادر فهرست یاد نشده .

● 466- ربع مجیب : ربع دستور

از نور سراج (ن.ک. پیش از این).

در معرفت اعمال ربع حسب آفاق که ربع الدستور خوانند ، به خواهش دوستان ، در یک «مقدمه» و نوزده «باب» و یک «خاتمه» (دیباجه) .

باب ۱- گرفتن ارتفاع ، ۲- معرفت قوس و جهت ، ۳- معرفت ارتفاع آفتاب در نصف النهار ، ٤- معرفت میل اول و دوم ۵- معرفت عرض بلد ، ۱۰- معرفت ارتفاع از دایره ، ۱۵- معرفت ساعات صبح (نسخهٔ کراچی) .

(همان : ریو ۲ : ۸۲۷ «رساله در اعمال ربع مجیب» .) .

آغاز : حمد بیحساب و ثنای بیغایت مر حکیمی را که ربع مسکون به علم علما و حکمت حکما مشرف و مزین . . . اما بعد ، چنین گوید . . . نور سراج .

1565- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۷۲٤/٤ : نستعلیق خوش ، محمد حسن ، ۱۱۶۶ ه . در پیشاور ، آغاز برابر نمونه ، ۶۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۱ : ۳۲۳) .

1566- کراچی ، موزه ملی ۱۰/۲۱۲ - ۱۹۵۸ .N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، از باب ۱۷ تا پایان افتاده ، ۵۲ ص (نوشاهی : ٤۶) .

● 467- ربع مجیب : ربع مجیب آفاق

از ناشناس . همان که ایوانف - کرزن : ۵۷۸ نسخه ای از آنرا نشان داده ، و می گوید پیش از میانهٔ سدهٔ ۱۲ ه ۱۸/م . که نسخهٔ او نشان می دهد نگارش یافته است .

در ۷۰ فصل . در ربع مجیب که آن را دستور خوانند ، آلتی ویژه که از آن حرکت ستارگان و خورشید و ارتفاع آنها را در می یابند و تقسیم اوقات را بدست می دهد .

این رساله را زین العابدین برادر دیوان ، در ۱۱۵۰ ه . ۱۷۳۷ م . شرح کرده است .

آغاز ۱ : در معرفت عمل ربع مجیب آفاق ، که آن را دستور خوانند ، و این آلتی ست از آلتهای رصدیهٔ خفیف الحجم کثیر الفواید ، که اکثر اعمال نجومی و امور حسابی به طریق مناسب آلت روشن و مبرهن گردد . آغاز ۲ : الحمدلله . . . اما بعد ، این رساله ای ست در معرفت عمل ربع مجیب که آن را دستور خوانند (ایوانف ، کرزن) .

(ن . ک . ایوانف ۳/۱۰۰۰ که جز این است و ریو ۲ : ۸۲۷ که نیز جز این است) .

1567- لاهور ، محمد شفیع ۳۱۰/۲٤۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، در فهرست به نام «رساله در عمل ربع مجیب آفاق» آمده ، ۸۶ گ ۱٤ س (بشیر حسین : ۲۱۲ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۱) .

**1568- لاهور**، عمومی پنجاب ۵۰۲ ربع : نستعلیق، ماه ماگهسمت ۱۹۱۱ب (۱۲۷۰ﻫ.؟) حسب ارشاد فقیر سید جمال الدین بخارایی، آغاز برابر نمونه، ۶۰ گ ۱۱ س (عباسی ۱ : ۲۷۶ ـ مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ۱۳).

● **468- ربع مجیب**

ناشناخته. (ن . ک . ربع مجیب، منسوب به قاضی زاده رومی، در همین بخش).

در یک مقدمه و چهارده باب : باب ۱- درگرفتن ارتفاع آفتاب وکواکب، ۲- در معرفت جهت و وتر و سهم و قوس، ۳- معرفت ظل و قوس، ٤- غایت ارتفاع آفتاب و دیگرکواکب، ۵- میل، ٦- تعدیل النهار و قوس النهار و ساعات لیل و نهار، ۷- دائرهٔ فصل، ۸- سمت ارتفاع، ۹- معرفت جهات، ۱۰- معرفت ساعات، ۱۱- معرفت سمت قبله، ۱۲- مطالع فلک و مطالع بروج، ۱۳- معرفت بلندی اشخاص مرتفعه از زمین.

آغاز : بعد الحمد والصلاه. این دقایق چند است، در اعمال ربع مجیب، مشتمل بر مقدمه و چند باب. مقدمه چون قوس ربع دایره را نود بخش کنند و هر یک از دو نصف . . .

**1569- قصور**، کوت مراد خان، کتابخانهٔ همدانی، سید محمد طمب شاه همدانی : نستعلیق شکسته، محمد فتح الدین، در شهر رامپور، ۲۳ رمضان ۱۲٦٦ﻫ. آغاز برابر نمونه، ۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

● **469- ربع مجیب** : رساله در اعمال . . .

از ناشناس.

آغاز : فصل اول در القاب آلات و خطوط ربع. آنچه از مرکز ربع درکشیده اند خیط است، و عقد روان که بر خیط بسته اند . . .

**1570- لاهور**، دانشگاه پنجاب ۳۷ ایل ۸٤۱۹ : نستعلیق، ۱۲۳۲ﻫ. آغاز برابر نمونه، در فهرست به نام «رساله در اعمال ربع مجیب» آمده، ۲٦ گ ۱۳ س (مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ۱٦).

● **470- رسالهٔ اخوان الصفا** : مدخل نجوم

شاید گرفته از «رسایل اخوان الصفا» باشد (ن . ک . بخش دائره المعارف).

در نجوم، رمل، تهذیب نفس، موسیقی، و حدود مفرده است، که از «اشارات بوعلی» و «نکات الحکمه» خواجه حسن اصفهانی، وکتاب عبدالله جبرئیل بن تجشوع (بختیشوع) بهره برده است.

دربارهٔ سه نوع علم نجوم : علم کلی، حل زیجها، علم احکام (دیباجه).

آغاز : رسالهٔ مدخل مختصر در نجوم. چون مدخلی را در اعداد و هندسه باز نمودیم، و گفتیم مشترکند میان معقولات و محسوسات، همچنین مانند مدخلی در علم نجوم باز نمودم. بدانکه علم نجوم سه نوع است : یکی را علم کلی خوانند . . . دوم حل زیجها . . ، سوم علم احکام. وما در این رساله ازین هر سه نوع مانند مدخلی بازگوییم . . .

1571- لاهور ، محمد شفیع ۷۹/۲۴۴ : نستعلیق ، سعد الله ، پیرامون ۱۰۱۴ھ/۱۶۰۵م)، در لاهور ، آغاز برابر نمونه ، ۱۴ ص (بشیر حسین : ۲۱۰) .

## ● 471- رسالهٔ جدیده فی تعیین اوقات مغربیه

از ملا صاحب کربوغه (دیباجه). در تعیین ساعتهای سرعی . در آن از مسلم ، صحاح سته ، مشکاة گرفته و برجمه شده اسب .

آغاز : الحمدلله الدی جعل اللیل مقبلاً والنهار مدبراً و صیر مجرد غروب الشمس عن الابصار ... اما بعد ، فیقول ... الشهیر بملا صاحب کربوعه ...

1572- میاوالی ، کندیان ، خانقاه سراجیه ، کتابخانه سعدیه ، مولانا ابوالخلیل خان محمد صاحب : نستعلیق خوش ، خان محمد ولد ملا فیض محمد ، دو شنبه ۲۶ ج ۱-۱۳۴۰ھ . آغار برابر نمونه ، ۱۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

## ● 472- رسالهٔ جوتش

ار منشی بسی رام .

(همان : پاکسان و هند (ه) ۳ : ۳۵۸ - اورینتال میگزین ، مه ۱۹۳۴م : ۱۰۵) .

1573- لاهور ، دانشگاه پنجاب ، سماره یاد نشده : نوشتهٔ ۱۲۲۹ھ . (۱۸۱۴م .) (پاکستان و هند ۳ : ۳۵۸ به نقل از اورینتال میگزین ، مه ۱۹۳۴م . ص ۱۰۵) .

## ● 473- رشف الزلال فی تحقیق الزوال

از محمد هاشم تتوی سندی (که یاد او در «فیض الغنی : ۲۱۱» گذشت) . به سال ۱۱۳۳ھ . ۱۷۲۱م . در بارهٔ ساعتهای زوال در سهر های سند ار بته و نصر پور و اطراف آنها . در چند «فصل» و «خاتمه» ای : فصل یکم در قاعدهٔ کلیه که داسته شود به آن سایهٔ زوال ، و وقت در هر زمان و در هر جایی ... خاتمه در جدولهای نجومی .

آغاز : سبحانک لاعلم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم ، الحمدلله رب العالمین ، حمد الشاکرین ... اما بعد ، میگوید بندهٔ ضعیف امیدوار رحمت ملک علی محمد ! .

(ن . ک . تکملهٔ مقالات : ۵۵ که نام این کتاب به ردیف ۶۷ از ۱۲۵ اثر او آمده است) .

1574- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانهٔ عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق ، فتح محمد ، ۱۳۳۴ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 474- روز نامهٔ دینی

تقویم رویداد های تاریخ بشری ، بگونهٔ افسانه ای ، و سعد و نحس روزهای ماه به روایت از پیامبر (ص) است .

آغاز : روز نامهٔ دینی . چنین روایت کنند یک روز صحابه و اکابر و چهار یار برگزیده نشسته بودند ، امیر المؤمنین .

1575- اسلام آباد ، گنج بخش ، ۳۳۵۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ . (ص ۱۳۱ - ۱۴۰) (گنج ۱ : ۱۷۹) .

● **زایچهٔ سلطان : مولود مبارک**

● **475- زایچه**

**دو زایچهٔ مولوی سید رجبعلی خان است . مصور .**

**1576-** ملتان ، گلگشت ، سید عون حسن ارسطو جاهی : تاریخ یاد نشده ، مصور (تسبیحی کتابخانه ها : ۲۳۶) .

● **476- زایچهٔ میر لایق علی خان**

**از بهاو نارائن جوشی اورنگ آبادی .** زایچهٔ نواب میر لایق علی خان سالار جنگ منیر الدوله است . که در ۱۳۰۱هـ-۳ – ۱۸۸٤م ساخته است .

آغاز : بتاریخ ۱۹ ماه صفر ، روز پنجشنبه ۱۳۰۱هـ . ۳۵ کهڑی - ٤۰ پل از طلوع آفتاب آغاز سال بیست و یکم نواب میر .

**1577-** کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱٤۷ : نستعلیق ، به خامهٔ نگارنده ، ۱۳۰۱هـ . ۹٤ ص (سرفراز : ۵۹ - نوشاهی ، انجمن : ) .

● **477- زایچه نامه**

**از کرپا ناته کهتری .** که آگاهی بیشتری از او داده نسده است . (ن . ک . پاکستان و هند (۵) ۳ : ۳۵۹) .

در (اشکوری ۷ : ۲۵۷) از «زایچه نامه» ی کرپا ناته بن رای سدا شیو لاهوری یاد شده است ، در ۲۹ «باب» در ۱۸۵ «فصل» کوتاه ، که در ۱۲٦۵هـ/. ۸ - ۱۸٤۹م برابر ماده تاریخ «شریف همایون کتاب مفید» نگاشته شده است (هر چند ماده تاریخ ۱۲۵۸هـ . را بدست می دهد) .

آغاز : سپاس بیحد و ستایش بیعد مر آفرید گاری را . . . است که سر رشتهٔ تمامی مخلوقات را به نه کره نقسیم فرموده . . .

(ن . ک . پاکستان میں فارسی ادب ۳ : ۳۸۵ «کرپا رام منشی سلتانی» از روزگار شاه عالم (۱۱۷۳ - ۱۲۲۱هـ.) - ریو ۲ : ۷۷۰ «رنگین بهار» از کرپا دیال ولد رای منسا رام کهتری از سیالکوٹ لاهور ، که داستان خود را در ۱۱۵۵هـ/. ۱۷٤۲م ساخته است - بادیان : ۱۹۵۹ ، ۱۹٦۲ «رساله کرپا رام» کایته که در ۱۱۹۰هـ/. ۱۷۷٦م . ساخته شده ـ هندوؤں کا حصه : ۱۲۰ ـ اشکوری ۱ : ۲۵۷ «زایچه نامه» کرپا ناته (که گویا همین کس است) در ۲۹ باب و سر آغاز دیگری : رصد بندانی که بدستیاری خرد انجم شناس ادراک . . .) .

**1578-** لاهور ، دانشگاه پنجاب Aph III ٤۸ ۱٤۸ : نستعلیق مایل به نسخ ، درگا پرشاد ، ۱۲٤۷هـ/. ۱۸٤۱م . در شاهجهان آباد ، آغاز برابر نمونه (گ ۱٦ - ۷۸) (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۹) .

● **478- زایچهٔ نوروز ۱۲٦۰هـ .** (تقویم ۱۲٦۰)

**از ناشناس .** از مردم کشمیر ، که در آن از شیخ غلام محیی الدین (م ۱۲٦۲هـ/. ۱۸٤٦م.) فرمانروای کشمیر نام برده است .

(ن . ک . شعری کشمیر ۱ : ۲۱۶ «ملا حمید کشمیری» که از این فرمانروا ستایش کرده است) .

1579- لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : نستعلیق ، شکسته آمیز ، تاریخ یاد نشده ، ۱۰ ص (دکتر ظهور الدین احمد ـ سد عارف، نوشاهی) .

## ● 479- زبدة القوانین

از شیخ امداد حسین ، به سال ۱۲۱۱ھ/۱۷۹۶م . در رمل و اختر بینی ، در سیزده «فصل» (بشیر حسین) . شاید گزیده ای از کتاب زیر باشد :

ریو (۳ : ۹۹۵) از «زبده القوانین» هر سکه رای بن جیون داس کهتری یاد کرده است ، در ۱۷ «باب» که در همان ۱۲۱۱ھ. (: باغ و بهار) ، در حساب و حسابداری نگاشته است . با این سر آغاز : سیاق سخن زبان آوران اهل .

(ن . ک . هندوؤں کا حصه : ۱۲۰ ، ۲۶۱ «زبده القوانین» هر سکه رای ـ همان کتاب : ۱۰۱ «مجمع الاخبار» از همان هر سکه رای که در تاریخ عمومی هند است و در ۱۲۱٤ھ/۱۸۰۰م . نگاشته است) .

1580- لاهور ، دانشگاه پنجاب ٤٩٧٠/۱۹۰۸/٤ : نوشته عبدالرب ولد محمد سراج ، ج ۱۲۸۷/۱ھ . (۱۸۷۰م .) آغاز : من فواید مختصر زبده القوانین من فصل اولش . . . (بشیر حسین ۳ : ۵۰۸) .

## ● 480- زبدة النجوم

از محمد رافع معروف به گدایی فرزند حافظ محمد مخاطب به حافظ خان . از شاگردان میر عبدالجلیل و به خواهش سید عبدالنبی بن میر محمود رضا حسینی صفوی ، در ۱۱۹۰ھ/۱۷۷۲م . نوشاهی احتمال داده است که میر عبدالجلیل بشکفته همان بلگرامی م ۱۱۳۸ھ/۱۷۲٦م . باشد .

در دو «باب» : ۱- دانستن دوایر سعد و نحس به سیارات و بروج ، ۲- دانستن سعد و نحس و شناختن حکم مولود و احکام عقد و زفاف و احوال بیمار و مسافر و فصد و حجامت و موبریدن و پوشیدن .

آغاز : بعد از حمد خداوند عالمیان که ایجاد جان جهان در قبضهٔ قدرت اوست .

1581- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۰۸ – ۵٦٦ : نستعلیق ، سید عبدالنبی بن میر محمود (همانکه از نگارنده در خواست نگارش را کرده بود)، ۱۷ رجب ۱۱۹۰ھ. در حیدرآباد، بدستور نگارنده ، ٦۰ ص (نوشاهی : ٤۷) .

## ● 481- زبدة الهیئة : الزبده فی الهیئه

از خواجه نصیر الدین طوسی ، محمد بن محمد (۵۹۷ - ٦۷۲ھ/۱۲۰۱ - ۳-۱۲۷٤م) .

در دیباچه گوید : در بعضی از سفرها ، به خواهش معلمان علم هیئت و استکشاف احوال افلاک و اجرام و معرفت اوضاع و حرکات کواکب ، به نام «زبده الهیئه» درسی «فصل» (باب) ساختم (ن . ک . «سی فصل» ۲۸۲ در همین بخش ، که جز این است) .

نصیر الدین علی بن محمد کاشی حلی (م ۷۵۵هـ/۱۳۵٤م.) این کتاب را به نام «زبدة الادراک» (ذریعه ۱۲ : ۱۷) به عربی در آورده است. سپس کمال الدین عبدالرحمان بن محمد عتایقی در ۷۸۸هـ./۱۳۸٦م این ترجمه را به نام «الشهدة فی شرح معرب الزبدة» (ذریعه ۱٤ : ۲۵۹) به عربی گزارش کرده است.

آغاز : بعد از سپاس و ستایش آفریدگار جل جلاله، و درود بر خاتم انبیاء ... چنین گوید محرر این مقاله و مسود ...

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۲۹۸ - ذریعه ٤ : ۱۰٦ «ترجمة الزبدة» و ۱۲ : ۳۵ «زبدة الهیئة» - کشف الظنون ۲ : ۹۵۳ «الزبدة فی الهیئة» - مشار ۲ : ۲۷٦ «زبدة الهیئة» - استوری ۲ : ٦۰).

1582- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳/۲۳۲/۳۲۳۷ : تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه، در ۳۰ باب (بشیر حسین ۳ : ۵۰۹ - مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ۲۹).

● **482- زیج الغ بیگ**: زیج گورگانی : زیج سلطانی

از **الغ بیگ محمد** (۷۹٦ - ۸۵۳هـ/۱۳۹٤ - ۱٤٤۹م). پسر شاهرخ پسر امیر تیمور گورکانی، به کمک چند تن از دانشمندان : صلاح الدین موسی قاضی زادهٔ رومی (م ۸۱۵هـ./۱٤۱۲-۳م)، غیاث الدین جمشید کاشانی و پس از مرگ آن دو به کمک ملا علی قوشچی (همان : حساب : ۱۸۸) نگاشته، و در ۸۳۰هـ/۱٤۲۷-٦م به انجام رسیده است. و در اصل ترمیمی ست با افزودگیها از «زیج ایلخانی» خواجهٔ طوسی (ن. ک. همین بخش).

در چهار مقاله : یکم معرفت تواریخ، یک مقدمه و پنج باب (۲- معرفت تاریخ رومی، ۳- تاریخ فرس، ٤- استخراج این سه) دوم در معرفت اوقات مطالع، ببست و دو باب (۱- در تعدیل مابین الطریقین، ۲- جیب و سهم، ۳- ظل، ٤- میل اجزاء فلک البروج، ۵- بعد کواکب، ۲- معرفت طالع از ارتفاع). سوم روش (سیر) ستارگان و مواضع ایشان، سیزده باب (۱- معرفت تعدیل الایام، ۵- معرفت ابعاد نیرین از مرکز عالم، ۱۰- معرفت کسوف، ۱۳- معرفت مواضع ثوابت). چهارم، در باقی اعمال نجومی، هفت فصل (۱- نمودارات، ۵- تیسیرات، ۷- فردارات موالید و سالها).

آغاز : تبارک الذی جعل فی السماء بروجاً و جعل فیها سراجاً و قمراً منیراً ... مالک الملک را که مصباح صباح و جعلنا سراجاً و هاجاً افروخت ... اما بعد، چنین گوید الغ بیگ بن شاهرخ بن تیمور ...

(ن. ک. ذریعه ٤ : ٤۰۱ (پاورق) که در آنجا ضمن تقویمها، رصد ها و زیج های اسلامی ص ۳۹٦ - ٤۰۳ از آن سخن رفته است - و ۱۲ : ۸۳ «زیج الغ بیگ» که در آنجا از چند ترجمهٔ عربی آن نیز یاد شده است - مشار، ۲ : ۲۸٤۰ و ۲۸٤۱ «زیج سلطانی گورکانی یا زیج الغ بیگ» که در آنجا چهار چاپ اروپایی آن و یکی با ترجمهٔ فرانسوی نشان داده شده است - کشف الظنون

۲ : ۹٦٦ - گاه شماری ، نقی زاده : ۱٦۹ - دانش ، دانشگاه ٤ : ۸۹۱ - استوری ۲ : ٦۷ - نسخه ها ۱ : ۳۰۳ - گاهنامه ۱۳۰۷ : ۱۳۱ و ۱۳۱۰ : ۷۸ و ۱۳۱۱ : ۱۵۰ ، ۲۰٦ - نفیسی ۱ : ۲٤۹ «الغ بیگ» - نشریه ۱ : ۱۰ «شرح زیج الغ بیگ» به ترکی و ۱۰ : ۱۲۵ نیز به ترکی) .

**1583- پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۷۷٦ : نستعلیق زیبا ، مولانا محمد درویش ، ساکن شهر سبز ، نزدیک بروزگار نگارش ، با تملک فضل الله بن محمد حسنی در ۹۷۲ه . و ابن عباد الله بن محمود حسینی در ۹۸۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۳٦۷ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۱ : ۳۳۰) .

**1584- کویته** ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۸٤ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

**1585- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۷ : تحریر شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه . افتادگی دارد ، ٤٦ ص (گنج ۱ : ۱۷۹) .

**1586- سرگودها** ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : نوشته ۱۰٦۲ه . (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژهٔ کتابخانه ها (۱۹٦۷م .) : ۲۹۲) .

**1587- لاهور** ، دانشگاه پنجاب ph III ۲۹ ٤۹۸ : نستعلیق ، ۱۲۸۰ه . آغاز نزدیک به نمونه ، در فهرست به نام «زایچه نامه» از الغ بیگ آمده ، ۲۰ گ ۱۹ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۸) .

**1588- لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۲۹A III ٦٦۷ : نستعلیق ، نسخه کهن . آغاز برابر نمونه ۱۹۹ گ ۳۱ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۹) .

## ● 483- شرح زیج الغ بیگ : شرح زیج گورکانی

متن از الغ بیگ . گزارش از عبدالعلی بیر جندی (نگارنده «بیست باب : ۲٤۷» و جز آن) . به سال ۸۹۲ یزدگردی/۹۲۹ه . (۲ - ۱۵۲۳م .) به انجام رسانده است .

**آغاز :** اجناس حمد و سپاس معرا از توهم تناهی ، و انواع شکر بیقیاس مبرا . . . اما بعد ، چنین گوید . . . عبدالعلی بن . . . بیر جندی .

(ن . ک . ذریعه ۷ : ٦۸ «حل الزیج الحدید السلطانی» و ۱۳ : ۳۰۹ «سرح زیج الغ بیگ ، شرح زیج السلطانی» - استوری ۱ : ۷۰ - گاهنامه ۱۳۰۷ : ۱۲۹ - نسخه ها ۱ : ۳۱۷) .

**1589- کویته** ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق پخته ، «احمد آباد گجرات ۱۰۱۲ه .» ، آغاز برابر نمونه ، ۱٦۵ ص ۲۱ س (دکتر انعام الحق کوثر) .

**1590- لاهور** ، دانشگاه پنجاب (س ؟) : نسخ ، تاریخ یاد نشده . آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «شرح زیج جدید سلطانی» آمده ، ۲۵۲ گ ۲۵ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۳) .

## ● 484- شرح زیج الغ بیگ : شرح زیج گورگانی

متن از الغ بیگ . گزارش از ناشناس .

(ن . ک . ذریعه ۱۳ : ۳۰۹ که در آنجا از دو شرح آن : بیر جندی و نور الله شوشتری نام برده شده است ـ نسخه ها ۱ : ۳۱۸ «شرح زیج سلطانی ، الغ بیگ» از ملا علی قوشچی و همانجا : ۳۰۱ «زیج الخاقانی فی تکمیل الزیج الایلخانی» از غیاث الدین جمشید کاشانی) .

1591- اسلام آباد ، گنج بخش ٥٤٠٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ . دیباچه را ندارد . گویا شرح بیر جندی باشد . با سربندهای «قوله» . آغاز : مقاله اول در معرفت تواریخ . الخ . قوله . و مدت یک دور آفتاب یعنی . الخ . بدانکه در تاریخ جلالی و خطایی مدت یکسال دور آفتاب است بر سبیل تحقیق ، و در تواریخ دیگر مدت یکسال از زمان دور آفتاب یا زیادت است به اندکی یا کمتر به اندکی ، و بر سبیل تقریب یکدور می گیرند . و مصنف قید مثلا به این جهت آورده که اول سال در تواریخ غیر جلالی اول حمل نیست . . . ، در فهرست ناشناخته مانده و نام «حاشیه بر تقویم» آمده است ، ۲٤۲ ص . (گنج ۱ : ۱۷۰) .

## ● 485- شرح زیج الغ بیگ

متن همان . شرح از ناشناس .

آغاز : حمدله . صلات . مقدمه در بیان حساب اهل تنجیم . منجمان را بیست و هشت حرف است : الف ، ب ، ج ، د . . .

1592- لاهور ، دانشگاه پنجاب B ۲۹ ph III ۲۰۰۷ : نسخ ، نسخهٔ کهن بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ۳٤۷ گ ۲٤ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۰) .

## ● 486- زیج ایلخانی

از خواجه نصیر الدین طوسی (م ۶۷۲ هـ/ ۱۲۷٤ م) بنام ایلخان پسر تولو (هلاکو)، در چهار مقالت نگاشته است :

مقالت ۱- معرفت زیج و تواریخ ، ۲- معرفت روش ستارگان و مواضع آنها از طول و عرض ، ۳- معرفت اوقات مطالع ، ٤- دیگر اعمال نجومی از زیج .

این زیج را الغ بیگ به کمک چند تن ترمیم کرده و بر آن افزوده است (همان : زیج گورکانی، در همین بخش) .

آغاز : خدای تعالی چنگیز خان را قوت داد و پادشاهی همهٔ روی زمین .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۰۰ - ذریعه ۱۲ : ۸٤ - کشف الظنون ۲ : ۹۶۷ زیج - مدرس رضوی : ۲۳٤ - پاکستان و هند (ه) ۳ : ۳۶۱ «زیج الخانی» و چند زیج دیگر) .

1593- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٥٧١/١٥٢١ : از سدهٔ ۹ هـ . آغاز و انجام افتاده . در فهرست آمده : شاید «زیج ایلخانی» طوسی . آغاز : در جدول .. . نهاد که از بهر آنک جاغ کسکوست چه اگر در اول شبانروز آغاز کردی که آن . . . (بشیر حسین ۳ : ٥۲۹ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۹) .

1594- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/٥ ط و س : نسخ ، سدهٔ ۱۱ هـ . آغاز افتاده : تقویم سالهای سال نو . . . ، ۲۲۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 487- زیج ناپر

از سلطان علی بلوچ ، معروف به ناپر بن سعید خان قوم بلوچ (دیباچه) .

دارای : تاریخ آفرینش آدم ، عرب ، روم ، فارس، جدول نجاه و نه دقیقه ، نکهتر و جوگ ، نکهتر کدر ، معلوم کردن احوال سال ، استخراج تواریخ خمسه از یکدیگر ، جدول مبسوط سنین ، تقویم شمسی ، حرکت و منازل و ثبات عمر و دیگر مسایل زیجی .

آغاز : الحمدلله الذی خلق سبع سماوات طباقا ، ما تری فی خلق الرحمان من تفاوت . . . اما بعد ، فیقول سلطان بن . . .

1595- خیرپور ، پیر گوته ، مدرسه راشدیه : نستعلیق خوش ، عبدالرحمان ولد عبداللطیف، ۲٤ ذیقعده ۱۲۰۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤٨٠ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 488- زیج جدید سلطانی

از الغ بیگ . نشانی بیشتر داده نشده (ن . ک . «زیج الغ بیگ» که «زیج سلطانی» نیز خوانده شده است) .

1596- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۸۸٦ : نستعلیق ، محمد قضاعی (با قضاعی) معروف به خواجگی کاسه . برگ یکم افتاده : جهان کراست اند به خلعت خلافت . . . اماست مخصوص و ممتاز است . یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه وسلموا تسلیما . اما بعد ، چنین گوید اضعف عباد . . . ، در فهرست نام «زیج جدید سلطانی» از الغ بیگ یاد شده ، ۲٤۹ گ ۲۲ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۰) .

● زیج گورکانی : زیج الغ بیگ

● 489- زیج محمد شاهی : زیج جدید محمد شاهی

از راجه جی (جی) سنگ (سنگه) سوائی (م ۱۱۵٦ھ/۱۷٤۳م .) پسر بشن سنگه . راجهٔ شهر امبراسان اجمیر هند بوده ، اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸ھ) به او لقب راجه داده بود . پس از مرگ اورنگ زیب از شاهزاده اعظم پیروی کرد . در ۱۱۳۵ھ/۲ - ۱۷۲۳م . به روزگار محمد شاه (۱۱۳۱ - ۱۱٦۱ھ .) حاکم مالوه می گردد . و این زیج را به روزگار همین شاه ، در ۱۱٤۰ - ۱۷۲۷/٤۱ - ۲۸ م به انجام رسانده و به نام وی می سازد .

در دیباچه می گوید : پنج رصد خانه در متهرا ، بنارس ، اجین و سوائی برپا ساختم .

برپایه «زیج الغ بیگ» که آن نیز ترمیمی ست از «زیج ایلخانی» ، در سه «مقاله» : مقالهٔ یکم، در معرفت تواریخ ، چهار «باب» : تقویم هجری ، محمد شاهی ، مسیحی ، بکرمی . دوم نوزده «باب» در معرفت طالع وقت . سوم ، معرفت ستارگان ، مواضع آنها ، در مقدمه و چهار «باب» و «خاتمه» ای در اجرام فلکی .

در ذریعه ۱۲ : ۸۸ به نقل از «تحفة العالم» آمده است ، که به مباشرت سید نعمت الله جزایری (م ۱۱۵۱ھ/۸ - ۱۷۳۹ م) فرزند نور الدین فرزند سید محدث جزایری ، در شاهجهان آباد، در دو شنبه ۱ع ۱۱٤۰/۲ھ/۱۷۲۷م به انجام رسیده است .

آغاز : ثنایی که خرده بین مهندسان عقده گشای در ادای دقیقه ای از آن زبان اعتراف به عجز و قصور گشاید . . .

(ن . ک . ذریعه ٤ : ٤٠١ و ١٢ : ٨٨ - ماثر الامراء ٢ : ٨١ - مجله تحقیق ، س ٣ ش ١ ص : ١٢١ گفتار دکتر اصغر - هندوؤں کا حصه : ١٢١ که تاریخ نگارش را نیز ١١٤٠هـ/ ١٧٢٧م یاد کرده - ریو ٢ : ٤٦٠ «زیج جدید محمد شاهی» - پاکستان و هند (٥) ٣ : ٣٦١ «زیج جدید محمد شاهی» و : ٣٦٢ که در آنجا از سه شرح و تلخیص این کتاب نام و نشانی داده شده است : ١- شرح زیج محمد شاهی از خیر الله مهندس ، ٢- تسهیل زیج محمد شاهی (ن . ک . پس از این) ، ٣- زیج مختصر محمد شاهی . ناشناخته - نسخه ها ١ : ٣١٩ «شرح زیج محمد شاهی» از محمد معروف به شیر خان) .

1597- کراچی ، موزه ملی ٣/٤٠٣ - ١٩٥٩ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز دو برگ افتاده (ص ١٧٦ - ٣٦٤) (نوشاهی : ٤٧) .

1598- لاهور ، عمومی پنجاب ٥٢٠ ج : نستعلیق ، ١٢٢٧هـ . در شاهجهان آباد ، آغاز برابر نمونه ، ١٩٠ گ ١٣ س (عباسی ١ : ٢٧٢ ، ٢٧٤ - مجله تحقیق ، س ٣ ش ١ ص : ٣٠) .

1599- لاهور ، دانشگاه پنجاب ٩٢ ph III ١٩٩٧ : تاریخ یاد نشده ، با تملک مصر رامداس خلف مصر منگل سین پروهت مهاراجه رنجیت سنگه بهادر سرکباشی ، انجام افتاده ، ٢٢٧ گ (مجله تحقیق ، س ٣ ش ١ ص : ٣١) .

## 490- تسهیل زیج محمد شاهی

از ابن عظم الدین محمد خان ، عبدالله خان ، مخاطب به مهارتخان (دیباجه) . عبدالله مخاطب به مهارتخان بن عظیم الدین محمد خان ، که در ربع چهارم سدهٔ دوازدهم/هیجدهم زنده بوده است . شرح و تلخیص «زیج جدید محمد شاهی» راجه جی سنگه (پیش از این) است .

آغاز : ثنای بسیار و حمد بیشمار حکیمی را که راصد حکمت . . . یرفع السماوات بغیر عمد دلیل است لامع ، و سپاس بیقیاس مهندسی را که . . . اما بعد ، چنین گوید احوج خلق الله المنان بن عظم الدین محمد خان عبدالله المخاطب به مهارتخان . . .

(ن . ک . «زیج محمد شاهی» در همین بخش - نسخه ها ١ : ٢٦٣ «تسهیل الزیج» از دوست محمد خان که از روی «زیج محمد شاهی» در ١٢٠٦هـ/١ - ١٧٩٢م ساخته است - و نیز همانجا که «تسهیل زیج محمد شاهی» ناشناخته ای نشان داده شده است - پاکستان و هند (٥) ٣ : ٣٦٢) .

1600- لاهور ، دانشگاه پنجاب ٧٦ ph III ١٩٩٨ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر ، انجام افتاده ، ٢٧٩ گ ٢٥ س (مجلهٔ تحقیق ، س ٣ ش ١ ص : ٩) .

## 491- زیج محمد شاهی هندی

از ناشناس ، گویا بروزگار محمد شاه (۱۱۳۱ - ۱۱۶۱ھ/۱۷۱۹ - ۱۷۴۸م) .

آغاز : حمدله . . . مبدء تاریخ محمد شاهی روز دو شنبه غرهٔ ربیع الثانی سال یکهزار و یکصد و سی و یک هجری ست . چون یکی از تاریخها معلوم باشد استخراج دیگری به این نحو است .

1601- کراچی ، موزهٔ ملی ۲۱۶ - ۱۹۵۹ .N.M : نسخ غلام محیی الدین پیشاوری ، ۱۰ع ۱/۱۳۲۱ھ . در کابل ، ۱۰۱ ص (نوشاهی : ۴۷) .

## 492- زیج مظفر شاهی : زیج الشمس و القمر

از ناشناس ، که از خود در دیباجه و سر تا سر کتاب یاد نکرده است . بروزگار سلطان مظفر شاه (دیباجه) که باید همان فرمانروای گجرات (۹۱۷ - ۹۳۲ھ/۱۵۱۱ - ۱۵۲۵م .) باشد. نگارنده خود به کتاب نام «زیج مظفر شاهی» نداده و این نام از پرفسور محمود شیرانی ست» و «پژوهشگر نسخهٔ منحصر و چاپگر آن دکتر آفتاب اصغر نام «زیج الشمس و القمر» را نیز مناسب دانسته است .

در ده باب : ۱- در ابتدای زیج ، ۲- شمس ، هشت فصل ، ۳- قمر ، ده فصل ، ۴- مریخ ، ده فصل ، ۵- عطارد ، هفت فصل ، ۶- مشتری ، هفت فصل ، ۷- زهره ، هفت فصل ، ۸- زحل ، هفت فصل ، ۹- رأس ذنب ، هفت فصل ، ۱۰- تواریخ ، چهارده فصل .

با پیشگفتاری از دکتر آفتاب، در مجلهٔ تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۱۱۳-۱۵۲ چاپ شده است.

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد مر حکیمی را که یؤتی الحکمه من یشاء کلام قدرت اوست ، و قادری که نه فلک . . . در عهد سلطان المظفر شاه ، منجمان و حکماء هند این زیج را از هجرت رسول (ص) تاریخ بستند ، بده باب تمام کردند .

(ن . ک . پاکستان و هند ۵ (۳) : ۳۶۱ «زیج مظفر شاهی» بدون نام مؤلف) .

1602- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۶۲۶۱ : نوشتهٔ گل محمد ، آغاز سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نموله ، تا ۹۴ گ (بشیر حسین ۳ : ۵۲۷ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۱) .

## 493- زیج مظهری

از مظهر الدین محمد قاری فرزند بهاء الدین علی . از دانشمندان نیمهٔ دوم سدهٔ ۱۰ھ/۱۶م. و شاید شیرازی بوده است (ن . ک . کشف المآل از همو ، در همین بخش) . وی دو «زیج» نگاشته است : «زیج صغیر مظهری» (نسخه ها ۱ : ۳۰۳) را در ۹۶۰ھ/۱۵۵۳م . ، پس از «زیج کبیر مظهری» نگاشته است .

نگارنده در دیباجهٔ «انیس المنجین» خود (نسخه ها ۱ : ۲۴۰) می گوید : پس از انجام «زیج صغیر مظهری» بدین کتاب پرداختم ، و آنرا بر دوازده جلد ساختم . که یکی از آن مجلد ها را به نام «التفهیم فی معرفت التقویم» (نسخه ها ۱ : ۲۶۶) نامیده است . و بدینگونه نظم تاریخی آثار چند نگاشته اش بدست می آید . و از هموست «کشف المآل» (در همین بخش) و «کسوف و خسوف» (نسخه ها ۱ : ۳۳۸) .

در دوازده «فصل» و یک «خاتمه» : فصل ۱- استخراج اوساط آفتاب و دیگر کواکب ، ۲- تقویم کواکب هفتگانه و رأس ذنب ، ۳- عروض کواکب سبعه ، ٤- معرفت تطاقات و مقامات ، ۵- عمل اجتماعات و استقبالات ، ٦- عمل اتصالات کلی و تحویلات کواکب و ممزوجات قمر ، ۷- معرفت خسوف ، ۸- معرفت کسوف ، ۹- معرفت رؤیت اهله ، ۱۰- ظهور و خفای کواکب سیاره ، ۱۱- ظهور منازل قمر وعمل منازل ، ۱۲- معرفت کواکب ثابته . خاتمه . معرفت کید و بست .

با نشانیهای «زیج صغیر مظهری» (ن . ک . زیر) بایستی نسخهٔ ما «زیج کبیر مظهری» باشد.

(ن . ک . دانش ، دانشگاه ۱٦ : ۸۷ «زیج صغیر مظهری» که نسبت نگارنده را شیرازی آورده است . و نیز فهرست «زیج صغیر» او که در چهار مقاله است : یکم در مقدمه و هفت «باب» ، دوم در بیست و دو «باب» ، سوم در سیزده ، و چهارم در هشت «باب» . آغاز آن : ستایش و سپاس بی اندازه و قیاس پادشاهی که عالم به حقیقت اشیاء کماهی ست ـ نسخه ها ۱ : ۳۰۳ «زیج صغیر مظهری» و ۱ : ۳۸۸ (فهرست راهنما) ، که در آنجا این آثار او آمده است : التفهیم در معرفت تقویم ، زیج صغیر مظهری ، کسوف و خسوف ، کشف المعانی ، انیس المنجمین) .

**1603**- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ف ف ۱٤۸ : نسخ خوش ، اواخر ع ۹۸۷/۲ھ. آغاز یک برگ افتاده ، ۱۳۲ ص (سرفراز : ٦۰ ـ نوشاهی ، انجمن) .

● **494**- **زیج هندی** : ترجمه هکندی

متن ناشناخته . ترجمه از میرزا گل بیگ منجم بن میرزا زین العابدین منجم . نبیرهٔ میرزا محمد علی منجم ریاضی . که از متن هندی به فارسی در آورده است .

در پنج «باب» : ۱- استخراج تته و نچهتر و جوک ، ۲- تکرات میکهه ، ۳- سنکرات دوازده گانه ، ٤- تحویل آفتاب به منازل بیست و هشتگانه ، ۵- استخراج سبعهٔ سیاره .

آغاز : حمدله . اما بعد از حمد و ثنای احقر العباد مرزا گل . . . می گوید که هکندی یعنی زیج هندی را در زبان فارسی ترجمه کنم مردمان این فن از آن بهره مند شوند .

**1604**- کراچی ، موزه ملی ۲/٤۰۹ - ۱۹۵۹ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۱٤۸- ۱۷٦) (نوشاهی : ۵۳) .

● **495**- **ساعت نامه**

در نیک و بد ساعتها . نسخه‌ها یکی نیستند .

**1605**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۹۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ٤۰ ـ ۵۵) .
آغاز : این ساعت نامه از رسالت پناه محمد مصطفی (ص) که روزی در مسجد مکهٔ معظمه نشسته بود ، که مهتر جبرائیل (ع) آمد و گفت .

**1606**- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۳۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ھ . (ص ۱۵ - ۱۸) .
آغاز : باید دانستن ساعتهای نیک و بد . شب چهار شنبه (گنج ۱ : ۱۸۰) .

**1607**- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۷۲ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۳۳۲ھ. در مجموعه (ص ۱- ۱۹) . آغاز برابر نسخهٔ ۱۹۲۷ این کتابخانه ، (گنج ٤ : ۲٤۱۱) .

● 496- سراج الاستخراج

از فرید نجومی دهلوی (فرید الدین مسعود دهلوی) به سال ۱۰۰۶ ه‍/۱۵۹۷ م، که از شمارش حرفهای منقوط نام کتاب بدست می آید. وی گویا همان فرید الدین مسعود بن ابراهیم دهلوی باشد که زایچهٔ فرزند ابراهیم عادلشاه را در ۱۰۲۲ ه‍/۱۶۱۳ ساخته است (برلین ۸۳ (٤)).

در یک «مقدمه» و نه «باب» و یک «خاتمه»: مقدمه در دانستن آنچه پش از شروع ابن علم، دانستن آن ضروری ست. باب ۱- استخراج کواکب و میزان آن، ۲- استخراج تقاویم و کواکب، در سه فصل، ۳- استخراج نصف النهار و قوس النهار، ٤- استخراج رؤیت اهله و ظهور و خفای کواکب سیاره و ثوابت، ٥- وضع تقویم اصلی که استادان برای عمل قرار داده اند، ٦- استخراج اتصالات کلی و مزاجات قمر، ۷- استخراج میل آفتاب و غایت ارتفاع و زوال، ۸- استخراج طالع سال، ۹- استخراج خسوف و کسوف، در دو فصل.

آغاز: حمد مبدعی را سزد که مهندس قدرت کامله اش در ارقام درجات مخلوقات دقیقه از دقایق . . .

(همان: نسخه ها ۱: ۳۰۷ - اته: ۲۲٥٤/۷ که نگارنده را فرید الدین مسعود دهلوی یاد کرده است - پاکستان و هند (٤) ۲: ٦۹٦ برای فرید الدین مسعود بن ابراهیم دهلوی).

1608- کراچی، موزه ملی ۱/٤۰۹ - ۱۹٥٦ N.M.: نستعلیق، سدهٔ ۱۲ ه‍، ۱٤٥ ص (نوشاهی: ٤۸).

● 497- سراج البیت

ترجمه ای ست از نوشته های هندی به نام تهون پیک (؟)، در ستاره شناسی، در ۳٦ باب.

1609- حیدر آباد، درگاه شریف، کتابخانه علمیه عالیه، پیر سید محب الله شاه راشدی: نستعلیق، خوش، تاریخ یاد نشده، ۱٤ ص (نعیم اختر قمر محمدی).

● 498- سرالمکتوم (ترجمه . . .): کنز مختوم

متن از مولانا محمد فخر الدین رازی ست، که به امام فخر رازی، محمود بن عمر (٥٤٤ - ٦۰٦ ه‍/۱۱٤۹ - ۱۲۱۰ م). نسبت داده شده است (ن. ک. کشف الظنون «السر المکتوم فی مخاطبة الشمس و القمر و النجوم»). متن عربی آن چاپ شده است (ن. ک. مشار، مؤلفین ٥: ٦٤٤). در اختر بینی و طلسمها.

ترجمه زیر از ناشناس، بروزگار سلطان شمس الدین (ایلتتمش (٦۰۷-٦۳۳ ه‍/۱۲۱۰-۱۲۳٥ م))، بدستور پسر ش فیروز شاه رکن الدین، (که بعدها او نیز یک سال از ٦۳۳ - ٦۳٤ ه‍ بر تخت شاهی دهلی نشست)، و به نام آن پدر و پسر. شمار بخش ها گفته نشده.

ترجمهٔ دیگر آن، در یک مقدمه و پنج «مقاله» و بابها و هر باب فصلهایی از خود نگارندهٔ متن، یعنی مولانا محمد فخر الدین رازی بنام «کنز مختوم» در دست هست (ن. ک. ذریعه ۱۸: ۱٦٤) که این ترجمه نیز به نام امام فخر رازی چاپ شده است.

ترجمهٔ دیگرآن در هشت «مقاله» : ۱- تقریر اصول کلی این علم ، ۲- بیان آنچه چاره نیست از دانستن از علم نجوم ، ۳- بیان طلسمها ، ٤- علم دعوات کواکب ، ٥- اعمال جزوی این علم ، دوستی و دشمنی ، ٦- بیان خاصیتها ، ۷- علم خاتمها ، ۸- علم عزایم و سخیر پریان .

در بارهٔ ترجمه ها به نسخه های زیر نوجه کنید .

آغاز : حمد و ثنای بیعد مر واجب الوجود را که جمله موجوداب از فیض جود بیعلت اوست، و شکر و سپاس مبدعی را که امتراج لطیف با جسم کثیف . . .

(ن . ک . ذریعه ۱۲ : ۱۷۰ «سرمکتوم» و ۱۸ : ۱٦٤» ''کنز مختوم'' - کشف الظنون «سرمکتوم» - استوری ۲ : ٥٠ - مشار ۳ : ۲۹۹۷ و مؤلفین ٥ : ٦٤٤ - بلوشه ۲ : ۸۹۷ (بشیر حسین) - مجلهٔ تحقیق ٦ س ۳ ش ۱ ص : ۱۱۷ گفتار دکتر آفتاب اصغر - نشریه ۱۰ : ۳۳٦ نسخه ای از شوری در هشت «مقاله» مترجم نا ساخته) .

**1610-** لاهور ، دانسگاه ، شیرانی ٤٥٨۱/۱۰۳۱ : نوشته زاهد بن عبدالله ، ۱۷ ذیحجه ۱۰۱۳ه . (۲٦ آوریل ۱٦۰٥م .) آغاز برابر نمونه . در فهرست آمده «ترجمه سرمکتوم» متن از امام فخر رازی و برحمه از ناشناس از روزگار ایلتتمس . . . (بشیر حسین ۳ : ٤۹۰- ٤۹٥ ک . مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۸) .

● **499- سرالمکتوم** : ملخص . . .

متن همان . گزیده از ناشناس .

آغاز : الحمدلله الذی احاط بکل شیٔ علمه . . . والصلاة علی نبی الرحمة و شفیع الامه و آله الطاهرین . اما بعد ، این رساله ای ست در بیان علم نجوم که ملخص شده ازکتاب سرالمکتوم .

**1611-** لاهور ، دانسگاه پنجاب ، ۱۳ ph III ۲۰۰ : نستعلیق ، بودهامل ، سمت ۱۸۹٥ب (۱۲۰٤ه ؟) من راجه وکرمات ، آغاز برابر نمونه (ص ۱ - ۷۹) (مجله تحقق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱٦) .

● **سعد و نحس** : احکام . . .

● **500- سؤال و جواب** : اسطرلاب : کتاب دانش

ناشناخته . چهار صد و هشتاد پرسش و پاسخ است . مجلس اول در چگونگی اسطرلاب و القاب آن .

**1612-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۷٦/۲۰٦٤/۳ : از سدهٔ ۱۱ه. آغاز : این کتاب دانش- در این چهار صد و هشتاد سؤال است با چهار صد و هشتاد جواب . . . مجلس اول در چگونگی اصطرلاب و عدد اعضا و القاب . در فهرست به نام «رساله در سوالات اصطرلاب» آمده ، ۲٦ گ ۱٦ س (بشیر حسین ۳ : ٤۲۳ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۱۷) .

● **501- سیر آفتاب و مهتاب**

از سید احمد شاه واعظ .

آغاز : تبارک الذی جعل فی السماء بروجاً و جعل فیها سراجاً و القمر ، والصلاة والسلام علی . . . اما بعد ، این مختصری ست در بیان دوارده بروج و سیر آفتاب و مهتاب .

1613- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان سکریه ، سدهٔ ۱۳ ه . ش ٤ مجموعه ، بدنبال «محرمنامه مظلوم» . آغاز برابر نمونه (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● 502- سیر آفتاب و مهتاب : معرفت . . .

ناشناخته .

آغاز : حمدله . عامه . صلاة . این رساله ای ست پارسی که در وی بیان معرفت سیر آفتاب و مهتاب ، که در هر برج چندی باشد ، و در فلان برج کی می آید .

1614- کراچی ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق ، بی تاریخ ، تا تاریخ ۱۱۹۷ ه . در شمارهٔ یکم مجموعه ، ش ۲ مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، سپس «صرف میر» (پرفسور روشن آرا بیگم) .

1615- کراچی ، همانجا : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه ، بدنبال «مخطوط : سیر آفتاب و مهتاب» از غوری .

1616- کراچی ، همانجا : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان سکریه ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ش ۱۰ مجموعه رساله هایی در ستاره شناسی از آن میان «لطایف الکرام» (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● سی باب : معرفت کره

● 503- سی فصل : مختصر در معرفت تقویم

از خواجه نصیر الدین طوسی ، محمد بن محمد (۵۹۷ - ۶۷۲ ه/ ۱۲۰۱ - ۳ - ۱۲۷٤ م .) و نخست آن را به عربی نگاشته و سپس خود آن را به سال ۶۵۸ ه/ ۱۲۶۰ م به فارسی در آورده است . در تقویم و اصطلاحهای ستاره شناسی و سعد و نحس کواکب و میمون و نامیمون بودن روزها ، در سی «فصل» .

فصل ۱- در حساب جمل که بنای تقویم برآن است ، ۲- در ایام جمعات و هفته ، ۳- تاریخ عربی و نامهای ایشان ، ٤- تاریخ رومی ، ۵- تاریخ فارسی ، ۱۰- در جوزهرین و عرض ماه و دیگر سیارات ، ۱۵- اختفای کواکب ، ۲۰- حدود کواکب ، ۲۵- خانه های دوازده گانه ، ۳۰- معرفت اصولی که به آن احتیاج افتد .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، این مختصری ست در معرفت علم تقویم ، مشتمل بر سی فصل . فصل اول در حساب جمل که بنای تقویم بر آن است . بدانکه جمل جمع جمله است . . .

(ن . ک . ذریعه ۱۲ : ۲۹۱ که در آنجا نشانیهایی از متن عربی و شرح آن داده شده است . مشار ۳ : ۳۱۳۶ که در آنجا از دوازده چاپ آن نشانی داده شده . مدرس رضوی : ۲۲۵ ، ۲٤۰ -

کشف الظنون «سی فصل» که می‌گوید ترجمهٔ فارسی آن از محمد بن محمد کاشغری ست - نسخه ها ۱ : ۳۰۹ که در آنجا به منابع دیگری نیز دست خواهید یافت - ریو ۲ : ۴۵۲ «معرفت تقویم» - اته : ۳/ ۲۲۵۴ ، ۳۰۷۱ و ۲۲۲۵ که این یکی شرحی از آن است).

**1617**- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱۰۱ : نستعلیق ، ۱٤ شعبان ۱۰۹٤هـ. در حیدر آباد ، ٤۲ ص (نوشاهی ، انجمن - سرفراز : ٦۰).

**1618**- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۳۹۷ : سدهٔ ۱۱هـ. آغاز و انجام افتاده ، ۹۸ ص (نوشاهی : ٤۸).

**1619**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷٤٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲هـ. (ص ۱۱٥- ۱۲۱) . آغاز : قال الله تبارک و تعالی . . . (سس به مانند نمونه) (گنج ۱ : ۱۸۰).

**1620**- پشاور ، دانشگاه پیشاور ۲۲۰ : نستعلیق خوش ، ۳ پادشاهی فرخ سیر ، ۱۱ع ۱/ ۱۱۲۷هـ. آغاز پس از حمد و صلاه . قال افضل العلماء و الحکماء . . . آمده است ، ولی همان ۳۰ فصل است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۰ ص (پرفسور امتیاز حسین).

**1621**- سرگودها ، وان سانه ، میان فضل الهی رانجها : ش ۹ مجموعه با تاریخ ۱۱۳۸هـ. همراه «لیلاوتی» و «جزر اصم» و جز آنها (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژه نامه کتابخانه ها ۱۹٦۷م .) : ۲۹٤).

**1622**- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۳/۲٥٤ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه ، (گ ٤۷ - ٦٤ر) (غلام سرور : ۱۳۰).

**1623**- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز: قال الله تبارک و تعالی والذی جعل الشمس ضیا . . . (سپس نزدیک به نمونه) ، ش ٤ مجموعه رساله هایی در ستاره شناسی ، بدنبال «فواید نجومی» غیاث الدین (پرفسور روشن آرا بیگم).

**1624**- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۸ - ۱۰ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ. ، ۲۳ ص (نوشاهی : ٤۸).

**1625**- بلوچستان ، مستونگ ، میرزا عبدالقیوم ، شمس آباد : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۰ شوال ۱۲۹۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۳۱ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

**1626**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۲۳۳/۲۲۲۳/۲ : از سدهٔ ۱۳هـ. آغاز : مستجمع الحقایق خواجه نصیر الدین طوسی این رساله انشاء کرده موسوم به سی فصل . . . فصل اول در معرفت اعداد (بشیر حسین ۳ : ٥۱۷).

**1627**- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱۲۸ Ph ۲۰۰۱ : نستعلیق ، ۱۳۰٦هـ/۱۸۸۹ ، ۹ ، آغاز برابر (گ ۱-۱۹) ، بنام «مختصر در معرفت تقویم» (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤۱).

**1628**- لاهور ، کتابخانه دکتر محمد باقر : نستعلیق شکسته آمیز ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۱۲ گ ۱۸ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ٦۱٤).

1629- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۱۱۷۰/٤٢٢٨ : تاریخ یاد نشده. آغاز : این مختصری ست . . . (برابر لوئله) . (اشپر حسین ۳ : ۵۱۷). (گ ۲۳ - ۲۹) (مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص : ٤٢).

● 504- سی فصل

متن به زبان سنسکریتی از شنکر جوشی . ترجمهٔ فارسی از خوشحال رای . بدستور مهاراجه مکند راؤ ، در ۱۷ محرم ۱۱۸۱ھ/۱۷٦۷م . بدون نام ویژه ای .

فصل ۱- دریافت لگن از دو آکر دنک و امراض آنها ، ۲- خواص سعت سمجهر ، ۳- دانستن دوام نچهتران ، ٤- خواص تنها نچهتر ، ۵- دانستن صورت و نام موکل و جسم . . . هر نچهتر ، ۱۰- قطعه پارچه و جامه وغیره ، ۱۵- دانستن سکر یلدوز . ۲۰- افتادن نحهتر کرام چکر بر مکان ، ۲۵- ترجمه بهوکول ، ۳۰- احکام احرام سماوی .

آغاز : از بید خوانان و جهان جهانداران و سامعه دانان زمان و زمانیان چنان استماع یافته .

(ن . ک . نسخه ها ٦ : ٤٦١٩ ، ٤١١٧ «تاریخ محمد شاهی یا تاریخ نادر الزمانی» از خوشحال چند بن جیون رام (م ۱۱٦٤ھ-۱۷۵۱م) - ریو ۱ : ۱۲۸ و ۳ : ۸۹٤ - هندوؤں کا حصه ۹۹ «احوال گوالیار» از سوبی رام و خوشحال نگاشته پس از ۱۱۹٤ھ/۱۷۸۰م . - همانجا : ۱۱۳ «دستور الامتیار» از خوشحال رای نگاشته ۱۲۰۳ھ-۸-۱۷۸۹م .

1630- کراچی ، موزه ملی ۱٦۰۰ - ۱۹٦۱ .N.M : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ . نام «سی فصل» از فهرست نگار است ، ۸۰ ص (نوشاهی : ٤٨) .

● 505- سی فصل : تقویم : معرفت تقویم

از محمد جعفر . گویا به «سی فصل» خواجه (ن . ک . پس از این) نظر داشته است) .

باب ۱- حساب ، ۲- صحیفه که مشهور به تقویم است ، ۳- تاریخ عربی ، ٤- تاریخ رومی و نام ماههایشان ، ۵- تاریخ و ماههای فارسی ، ٦- تاریخ ملکشاهی ، ۷- سیارگان ، ۸- بروج و اجزای آن ، ۹- سیر آفتاب ، ۱۰- جوز هرین و عرض ماه و سایر ستارگان ، ۱۵- ظهور و خفای احوالات ستارگان ، ۲۰- اوج و حضیض ستارگان ، ۲۵- مدلولات کواکب و طبقات مردم ، ۳۰- معرفت اصولی .

آغاز : حمدله . اما بعد ، در شرح تقویم ، بر صاحب ذهن سلیم و طبع مستقیم مخفی نماناد که این مختصری ست ، در معرفت تقاویم .

1631- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ی ف ۱۰۳ : نستعلیق خوش ، ۳ ذیقعده ۱۳۲۵ھ . (ص ۱-۵۱) ، در فهرست «سرفراز : ٦٠» بنام «نجوم نوری» آمده (نوشاهی ، انجمن : ).

● 506- سی فصل : دلایل هروی

از محمد حسین بن قاسم هروی (دیباجه) .

در ستاره شناسی و احکام آن ، در سی «فصل» . در دیباجه دانش ستاره شناسی را به چهار قوم : روم ، بابل ، هند و فارس نسبت داده و نامی بدین رساله نداده است .

آغاز: الحمدلله الذی فی السماء اله فی الارض اله . . . حکمی که تقویم فطرت انسانی را که وسط معدل آفرینش .

(همان: نسخه ها ۱: ۳۰۹ ـ اته: ۲۲۰٤ «سی فصل») .

**1632-** **لاهور**، عمومی پنجاب ۵۲۰ حسبن، ۵۲۰ اشجا: نستعلیق شکسته آمیز، با تاریخ ۳ جلوس والا (عالمگیر ؟ ۱۰۷۱ هـ ؟) ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «قواعد احکام نجومی» آمده و نسبت هروی برای نگارنده یاد نشده است (عباسی ۱: ۲٦۵) .

● **507-** **صد باب**

از **خواجه نصیرالدین طوسی**، محمد بن محمد (۵۹۷ - ٦۷۲هـ/۱۲۰۱ - ۱۲۷٤م.) .
در اسطرلاب برای امیر حاجی محمد ، سپس آن را در «بیست باب» (ن. ک. بیست باب: ۲٤۳) گزیده است .

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعد قادری را که بدایع فطرت و صنایع حکمت اطباق سماوات سبع را . . .

(ن. ک. ذریعه ۱۵: ۲۹ ـ نسخه ها ۱: ۳۲۵ ـ مدرس رضوری: ۳۰۸) .

**1633-** **لاهور**، دانشگاه پنجاب ۱۲۹ ph III ۲۰۰۲: نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، انجام: تمام شد رساله اسطرلاب مشتمل بر صد باب ، همراه ۲ باب او ، ۳۸ گ ۱۹ س (پرفسور محمد باقر ، یاد نامه خواجه ، بررسی نسخه های خطی خواجه ، ۳۱) ن. ک. مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص: ۲۲ که آن را نگاشته نور الله بن محمد حسین شوشتری دانسته است .

● **508-** **صورالکواکب**: ترجمه . . .

متن از **ابوالحسن عبدالرحمان** بن عمر ، **صوفی رازی** (۲۹۱ - ۳۷٦ یا ۳۷٤هـ/۹۰٤ - ۹۸٦ یا ۹۸٤م.) که برای عضد الدولهٔ دیلمی (م ۳٦۷هـ/۹۷۷م.) ساخته است .

ترجمه از ناشناس . (ن. ک. نسخه ها ۱: ۲۵۹ که در آنجا چند ترجمهٔ فارسی آن نشان داده شده - کشف الظنون ۲: ۱۰۸٤ «صور الکواکب» ـ ذریعه ٤: ۱۱٤ «ترجمهٔ صور الکواکب» طوسی ـ هدیة العارفین ۱: ۵۱٤ ـ فهرست ابن ندیم: ۳۹۵ ـ گاهنامه ۱۳۰۷: ۱۱۹ ـ استوری ۲: ٤۲ ـ پاکستان و هند (٤) ۲: ٤۲۲ ، ٦۹٦ ترجمهٔ آن از لطف الله مهندس لاهوری) .

**1634-** **لاهور**، دانشگاه ، شیرانی ۲۲۳٤/۵۲٤٤: نستعلیق ، تاریخ یاد نشده . با ۳۲ تصویر سیاه قلم . آغاز: هر گاه فارغ شدیم از صوری که نصف شمالی کرده اند و اعداد و مواضع آن شروع کنیم در صور منطقه البروج و آن دوازده اند . میاله افتاد، (بشیر حسین ۳: ٤۹۰) ۷۵ گ ۱۳ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص: ۹) .

● **509-** **طالعنامه**

از صالح مروی ، که متنی را گسترش داده است .

سعد و نحس طالع بروج است ، به ترتیب برجها ، از حمل تا حوت .

آغاز : در اصل طالعنامه ورق دو سه بیشتر نبود . صالح مروی (رح) ، این طالعنامه را تصنیف کرده از برای بندگان خدای تعالی ، اضافه کرده، تا از احوال خود خبر دار باشند .

1635- راولپندی ، کتابخانه مستاله ۲۶ح : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۶٤ ص (پروفسور اختر راهی) .

510- طالعنامه : سعد و نحس : استخراج طالع

ناشناخته . یکی نیستند . برخی از آنها منسوب به بوذر جمهر حکیم و برخی به حضرت جعفر صادق(ع) است .

1636- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۱۳۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز افتاده ، با سربندهای «فصل» : فصل طالع حمل ، طالع جوزا ، طالع سرطان . . . طالع عقرب و هر فصل دو بخش دارد ، یکی برای مردان و یکی برای زنان (ص ۱ - ۳۰) .

1637- اسلام آباد ، همانجا ۷۶۰٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز و انجام افتاده ، با سربندهای : طالع میزان ، طالع عقرب طالع قوس . . . و هر یک در دو بخش یکی برای مردان و دیگری برای زنان، ۵۰ ص در فهرست به نام «نجوم» آمده (گنج ۱ : ۱۸۷) .

1638- کراچی ، موزه ملی ۹٦۷ - N.M. ۱۹۵۸ : نسخ خوش ، ۸ شوال ۱۰۰۸ه ، (ص ۱۰ - ۷٦) . سعد و نحس برای زنان . آغاز : این طالعنامه را حکمای هند ما تقدم به مشورت همدیگر گزیده اند ، و آسان کردند (نوشاهی : ٤۹) .

1639- پیشاور ، ریکارد آفس ۱٤۱ : نستعلیق ، شیخ محمد ولد محمد صادق ، ۱۱۲٦ه . و ملک محمد ناصر سکن پیرگو سیالکوت ، آغاز افتاده : از دوستان روزی مند بود پیوسته در زبان مرام بود . . . ، ۸۵ ص (سید حسن مجتبی رضوی) .

1640- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۹۸ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ٤١ - ۷۳) . با سربندهای : طالع برج حمل ، ثور طالع مرد ، جوزا طالع مرد . . . برای زن و مرد هر یک جدا ، آغاز : بدانکه چون کسی خواهد که طالع مرد یا زن را ببیند، باید که نام او و نام مادر او را به حساب ابجد بر آورد ، جمع کرده دوازده گان طرح کند (گنج ۱ : ۱۸۱) .

1641- اسلام آباد ، همانجا ۵۰٦ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ ه . با سربندهای «باب» در سعد و نحس و پیشگوییها : باب در بیمار نامه ، باب در بروج ، باب در دیو نامه ، آغاز و انجام افتاده ، در فهرست به نام «نجوم» آمده .

1642- اسلام آباد ، همانجا ۵۰۸۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه. «طالعنامه» است به روایت امام جعفر ، آغاز : حمدله . صلات. بدانکه این رساله ای ست در معرفت بیماری و می باید که نام بیمار و نام مادر . . . ، به ترتیب ۱۲ برج ، هر برج برای مردان و زنان جدا ، ٤۰ ص (گنج ۱ : ۱۸۷) .

1643- کراچی ، موزه ملی ۱۶۱۶ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . برای مردان و زنان در ۱۲ برج . آغاز : در بیان دانستن طالع مردان و زنان . اگر خواهند که طالع کسی را بدانند ، باید که اول ، ۳٤ ص (نوشاهی : ٤۹) .

1644- اسلام آباد ، گنج بخش ۳٦٥۰ : نستعلیق خوانا ، ۱۲۲۰هـ . (ص ٤٥۷ - ٤۹٥) . با سربندهای «باب» برای ۱۲ برج برای رجال و نساء ، جداگانه . آغاز : باب طالع البروج . اگر کسی را تحقیق نباشد ، پرسیده نام او و نام مادر او و شمار کنند به‌حساب ابجد . (گنج ۱ : ۱۸۸) .

1645- اسلام‌آباد ، نشنل آرشیو ٤ : نوشته ۱۲٤۸هـ . از حضرت جعفر صادق . آغاز : برآنکه اهل دانش و بینش و حکما نوشته (مسعود احمد خان : ٦٦) .

1646- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری ۱۷۰ : مجموعه فالنامه ها و طالعنامه ها ، محمد شاه جیلانی ولد پیر زین ، ۱۲۷۲ - ۱۲۸۸هـ. آغاز : هذا کتاب طالعنامه. دانستن سعد و نحس و شناختن بیمار که کدام روز شده است . باید که حساب ابجد بگیرد . . . ، رویهم ٦۸ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

1647- فیصل آباد ، محله دهوبی گهات ، سید مرغوب محسن قادری نوشاهی : نستعلیق خوش ، سید مرتضی گیلانی نوشاهی ، ۱۳۰۰هـ . آغاز : این رساله‌ای ست در باب طالع بیماران ، از تصنیف خواجه برر جمهر . نام شخص و نام مادر او را به حساب ابجد جمع کند . . ، همراه است با تعویذات و عملیات ، ۷۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

1648- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۹٦۳ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳هـ . (ص ۳ - ٦۸) ، بر حسب بروج و هر برج برای مردان و زنان جداگانه. آغاز : طالع الرجال. بدان مردی که بر طالع حمل زاید نیکو روی و نیکو خوی بود .

1649- کراچی ، موزه ملی B ۱۲/۱۰٦۰ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلق ، سدهٔ ۱۳هـ . در چهار «باب» : ۱- طالعنامه زنان ، در ۱۲ فصل ، ۲- طالعنامه کودک ، ۳- اوراد متفرقه . ٤- بیان الله الصمد (ص ۱٤۷ - ۲۱٥) . آغاز : حمدله . بدانکه اسعدک الله فی الدارین که این طالعنامه در باب زنان است و هر چه نیک و بد معلوم گردد (نوشاهی : ٤۹) .

1650- کراچی ، انجمن ترق اردو ٤ ق ف ۱٤۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز : برج حمل میلش راس ، طبع آتشی ، طرف ستارهٔ مریخ ازآسمان پنجم ، ۱٤ ص .

1651- کراچی ، همانجا ٤ ق ف ۱٦۰ : نستعلیق ، سمندر علی شاه قادری ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز : اگر طالع لحیان باشد رنگ زرد و مزاج خشک و سعد آتشی ، ٤۰ ص (سید عارف نوشاهی ـ سرفراز : ٦۰) .

1652- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۳۳ : نستعلیق ، پیرامون ۱۳۱٤هـ . (ص ۷۱-۱۰٦) . با سربندهای «فصل» : فصل اول در آنکه پسر است یا دختر ، فصل در غالب و مغلوب و فصلهایی در جفر (گنج ۱ : ۱۸۱) .

1653- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۵۷ - ۹۱۲/۹ .N.M : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز : روایت است از حضرت سلیمان (ع) هر که بدین طالع باشد عمل کند ، دیو موکل دارد . . . ، عا چند مجلس تصویر ، ۲۲ ص (نوشاهی - ٥٤) .

1654- لاهور ، کتابخانهٔ عمومی پنجاب ٥٤ ، ۱۳۲ طا - ٦٠ ، ۲۹۷ ما - تاریخ یاد نشده ، آغاز : این طالعنامه را حکمای متقدم ، به مشورت هم یکدیگر جمع کرده اند . . . ، انجام افتاده ، دارای رایچه کودکان و احکام ستارگان است (عباسی ۱ : ٥) .

1655- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۲۰٦۹/۵۰۸۱ : تاریخ یاد نشده . در فهرست بنام «استخراج طالع» آمده ، در علم رمل و نجوم . آغاز : استخراج طالع اسم . هر کرا چیزی علت پیدا آید ، اول روز معلوم باید کرد ، فلان روز ملول شده است .

1656- لاهور ، همانجا ۲/۹٤۰/۳۹۹۷ : در فهرست بنام «رساله در دانستن طالع» آمده، که شاید در سدهٔ نهم هـ . نگاشته شده باشد . در علم رمل و نجوم . آغاز . حمدله. عاقبه . بدانکه اسعدک الله تعالی فی الدارین که این رساله ای در بیان دانستن طالع مرد و زن .

1657- لاهور ، همانجا ۵/۲۰۰/۳۲٦۰ : نیز تاریخ یاد نشده . آغاز : طالع حمل الرجال ، هر آن مردیکه در طالع حمل متولد شود . (بشیر حسین ۳ : ٤۷۷ - ٤۷۸) .

## ● 511- ظل الحق فی حق الظل

گویا از مفتی غلام محیی الدین . (ن . ک . چهار مسئله، در بخش عقاید که شاید یکی باشند).

دربارهٔ زوال ، وقت صحیح نماز ظهر ، موضوعی که مورد اختلاف فقهای گجرات بوده است ، در ان نام کتابهای مأخذ و نگارندگان آنها آمده است .

آغاز : الحمدلله الذی لیس کمثله شیئ فی الارض ولا فی السماء ، هو یولج اللیل فی النهار و مخرج الظلمه . . .

1658- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق و تحریر ، مفتی غلام محیی الدین ، ۱۲۸۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 512- علامات نجوم انفرقان

از میرزا مصطفی کاشی ، مقربخان (نگارنده «اسارات الکلم الرحمانیه : ۱٤٤»). در علم نجوم وغیره (بشیر حسین) . (ن . ک . اته : ۲۷۰۷) .

برای شاهزاده محمد اعظم شاه ، در ۱۱۰۳ هـ/۱٦۹۸ م . که از نامش تاریخ آن بر می آید .

آغاز : حمد و سپاس بیقیاس سزاوار جناب احدیت است که از آیات کتاب معجز سماست ، مشاعل هدی در طریق ابتدا افروخت .

1659- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۸۰۰/٤۸٤۰ : نوشته محمد ابراهیم ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، (بشیر حسین ۳ : ٥١٠) .

● **513- علم نامه**

از ناشناس . در هیئت و ستاره شناسی ، آگاهی هایی دربارهٔ نوروز ، تقویم ترک و بکرمی و نارسی ، احکام خسوف و کسوف ، زلزله و آگاهی های جغرافیایی .

آغاز : بعد از حمد و سپاس قدسی اساس سبحانه و تعالی ، این «علم نامهٔ» بزرگان متقدمین است ، که نوروز هدایت افروز عالم از ابتدای دور حکیمان بزر جمهر و زمان نوشیروان عادل از سر سال غرهٔ شهر محرم الحرام شده .

**1660**- لاهور ، دانشگاه پنجاب ش ۸-۱۰۶٤-٤۱۱٦ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده (گ۸۹-۱۲۸) ، آغاز برابر نمونه ، ۱۵ س (مجلهٔ تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص ۳۷ - بشیر حسین ۳ : ۵۱۱) .

● **525- فرنکوهل** : شرح و ترجمهٔ . . .

متن گویا «بیکرن کسوهل» نگاشتهٔ بهاسکرا (باسکرا) چارج (آچاریه) که در بیدر دکن می‌زیسته است ، نگارندهٔ «لیلاوتی» (ن. ک. لیلاوتی ، در بخش ریاضی) باشد که در ۶۲۲ه‍./۱۲۲۵م. نگاشته بود .

ترجمه از زبان سانسکریت به فارسی ، از ستاره شناس ناشناسی از سدهٔ ۱۲ه‍. ، به سال ۱۸۰۹ بکرمی (۱۱٦۵ه‍. ؟) .

**1671**- لاهور ، عمومی پنجاب . ۵۲ بها : شکسته اواخر سدهٔ ۱۲ه‍. بسیار فرسوده. **آغاز** : آغاز استخراج فرنکو هل که تالیف و تصنیف کردهٔ . . ، ۱۵۹ گ ۸ س ( مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳٤ - عباسی ۱ : ۲۷۰ - ۲۷۲) .

● **فواید نجومی** : خلاصه التنجیم

غیاث الدین علی امیران اصفهانی .

● **526- فیصلهٔ منجمین و مجتهدین اصفهان** : مختصر نامه در توضیح تاریخ فرسیه

دو رساله دربارهٔ نظر مورد اختلاف در تاریخ یزد جردی ، که در میان دو گروه از پارسیان هند بوده است ، در ۱۲٤۳ه‍./۱۸۲۷م . در بمبئی نگاشته شده است .

یکم از محمد صادق بن عبدالحسین حسینی منجم اصفهانی خاتون آبادی ، دوم از اسد الله منجم اصفهانی .

آغاز : چون مابین دو طایفهٔ عظیم از مدعیان متابعت ملت ابراهیم (ع) که معروفند به طایفهٔ فارسی، ساکنین بندر بمبئی و بعضی دیگر از بنادر هندوستان ، در باب تاریخ متداوله فیما بین ایشان ، که مشهور است به تاریخ فرس قدیم و یزد جردی اختلافی به هم رسیده بود .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳٤۷ «مختصر نامچه . . .») .

**1672**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۲٤۱/۲۲۳۱ : تاریخ یاد نشده . آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «فیصلهٔ منجمین و مجتهدین اصفهان» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۲۸ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۷) .

**527- قبله** (رساله در . . .) : معرفت کره (رساله در . . .)

از علی جفری (خفری) رومی الحسینی (نگارندۀ «اسطرلاب : ۲۳۷» و «معرفت کره : . . ۳۰» در همین بخش) .

در بیست و دو «فصل» در ۹۰۹ھ/۳ - ۱۵۰۴م . در پایان آن آمده : چه خفری این رساله کرد بنیاد ــ به تاریخ «ثوابت» ثبت افتاد .

آغاز : حمد بیحد و سپاس و ثنای بی شمار حضرت ملکی را که اساس معاش . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۳۳) .

**1673- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۴/۱۹۳۰/۴۹۴۲ : تاریخ یاد نشده . آغاز در دیباچه افتاده : سوی (ص) بدین ناطق . الصلاه عماد الدین . . . و از شرایط معرفت ، معرفت قبله است . پس چون بر طالبات دین و سالکان راه یقین واجب و لازم است ، که علم نجوم و هیئت . . . دانند (بشیر حسین ۳ : ۵۲۴) .

**1674- لاهور** ، همانجا ۲/۴۲۷/۳۴۳۲ : نیز تاریخ یاد نشده . این دو نسخه در فهرست بنام «رساله در صنعت کره» نگاشته رومی الحسنی در ۲۳ فصل آمده ، ولی همۀ قراین نشان میدهد که همان رساله است که در «نسخه ها» بنام «قبله» آمده است (ا . م .) (ن . ک . مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص : ۱۸ که از بشیر حسین پیروی کرده است) .

**528- قبله** : رساله در معرفت . . .

از لطف الله مهندس فرزند استاد احمد معمار لاهوری ، (نگارندۀ «خلاصة الحساب ، شرح» و جز آن) . وی تاسال ۱۰۹۲ھ/۱۶۸۱م . زنده بوده است . و این رساله را در ۱۰۵۸ھ/۱۶۴۸م . در دو «باب» و در پایان جدولهایی نگاشته است . و در پایان توضیحاتی ست که نگارنده به نظم به دستور حکیم عبدا لرحیم از آن جدولها داده است .

این رساله بکوشش مولوی محمد شفیع در مجلۀ «اوریئنتال کالج میگزین» در ۱۹۰۹م چاپ شده است .

آغاز : حمدله . صلات . بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین ، که این رساله ای ست مختصر در معرفت سمت قبله ، مشتمل بر دو باب .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۸۷ (فهرست راهنما) - پاکستان و هند ۵ : ۳۶۴ و ۴ : ۶۹۴ که در اینجا نادر ست همین رساله را از عطاء الله مهندس یاد کرده است - استوری ۲ : ۹۵ - مشایخ چشت : ۳۶۶ تا ۴۲۶ ضمن زندگینامۀ کلیم الله شاهجهان آبادی که از همین خاندان است ، نام ۷ اثر او آورده شده : ۱- صور صوفی : ترجمه «صور الکواکب» ، ۲- رسالۀ خواص اعداد ، ۳- شرح خلاصة الحساب ، ۴- منتخب الحساب (که جداگانه نام برده شده) ، ۵- تذکرۀ آسمان سخن ، ۶- دیوان مهندس ، ۷- سحر حلال ، در اخلاق .

**1675- لاهور** ، محمد شفیع ۳۱۴/۲۵۷ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷ گ (بشیر حسین : ۲۱۹ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۲) .

1676ـ لاهور ، پرفسور فضل الدین قریشي : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ، شفیع : ۲۱۹) .

● 529ـ **قبله** : مقاله در تعیین . . .
ناشناخته .

آغاز : در دانستن طول از جزائر خالدات و عرض از خط استوا و انحراف و تمام آن سمت و جهت قبله به آن . بدان که کعبه نقطه ای ست مفروض جهة سجود نماز و استخراج آن اهم .

1677ـ لاهور ، عمومی پنجاب ۳۲ ، ۹۰۵ قبله ، ۶ ، ۵۲۶ مسا : نستعلیق و نسخ ، ۱۱۶۷هـ . ش ٤ مجموعه در فهرست به نام «مقاله در تعیین جهت قبله» آمده ، ۲ گ ۱۷ س (عباسی ۱ : ۲۹۶ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤۳) .

● 530ـ **قوت و ضعف کواکب** : رساله در . . .
در یک «مقدمه» و نه «باب» و یک «خاتمه» (ن . ک . «احکام دوازده برج : ۲۲۶»

آغاز : حمدله . صلاه . اما بعد ، این رساله هست الدر معرفت قوت و ضعف کواکب ، در علم نجوم ، مشتمل بر مقدمه و نه باب و خاتمه .

1678ـ لاهور ، عمومی پنجاب ۵۲۰ رسا ـ ۵۲۰ اشجا : شکسته آمیز ، آغاز سدهٔ ۱۲هـ . ش ٦ مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، ۲٦ گ (عباسی ۱ : ۲٦۷) .

● 531ـ **رسالهٔ قوسجیه**
از حافظ شیخ مسعود ، برای پسرش محمد، در مسایل نجوم و هیئت و هندسه .

1679ـ گجرات ، کتابخانهٔ جدید ، عبدالعزیز بسمل قریشي : نوشتهٔ ۱۲۰۰هـ . (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۲۰) .

● **کره** : معرفت کره

● 532ـ **کسوف و خسوف** : احکام . . .
ناشناخته .
(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۳۸ و ۲۹۰) .

1680ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۲٤۹/۲٤٤/۳ : بدنبال «اعتقادیه» نوشته پیراسون ۱۲٦۲هـ . (۱۸٤٦م) حدیثهایی ست در احکام کسوف و خسوف (بشیر حسین ۲ : ۲۷۲) .

● 533ـ **کشف المآل در معرفت عمل طالع سال**
از مظهر الدین محمد قاری بن بهاء الدین علی (که یاد او در «زیج مظهری : ۲۷۸» گذشت). از فصل دوم این کتاب می توان گمان برد که وی شیرازی بوده و یا تعلق خاطری به آن شهر داشته است .

در دوازده «فصل» و یک «خاتمه» . فصل ۱ـ معرفت طالع سال ، ۲ـ طالع سال عالم در سنه «طسه» (۵٦۹ ؟) هجری به افق شیراز ، ٤ـ معرفت عمل سهام . . .

آغاز: ای کنه تو برتر از شناسایی ما ـ و صف تو برون ز حد گویایی ما . . . تقدیم کلام حمد العالم العینی تواند بود .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۳۹ که نام این کتاب «کشف المعانی» آمده ، و : ۳۳۸ (فهرست راهنما) برای دیگر نگارشهای او) .

1681- کراچی ، موزه ملی ۱۶۰۶ - ۱۹۶۱ .N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۲ هـ . از فصل ٤ به بعد افتاده ، ۳۰ ص (نوشاهی : ٥۰) .

## 534- کفایة التعلیم فی صناعة التنجیم

از شرف الدین (ظهیر الدین) محمد بن مسعود (محمد) بن محمد بن مسعود ، غزنوی بخاری مروزی ، زنده در ٥۸۲ هـ/ ۱۱۸٦ م .

در یکم محرم ٥٤۲ هـ/ ۱۱٤۷ م . به آن می پرداخته است . در دو «جنس» هیئت و نجوم و هر جنس در چند «نوع» و هر نوع در چند «صنف» و هر صنف در چند «فن» و هر فن به چند «ضرب» و همچنین : «مقاله» ، «جمله» ، «تفصیل» و هر تفصیل در چند «باب» . (ذریعه ۱۸ : ۹۰) .

برای نشانی : جنس دوم در علم احکام ، در پنج «نوع» . پیش از شروع چهار اصل را در چهار «فصل» بیان می کند . سپس نوع اول در شناختن احکام ، در دو «صنف» صنف اول در صفات افلاک ، در دو «فن» : فن یکم در دو «ضرب» : ضرب اول در چهار «مقالت» : مقالت اول در تنصیف مدار ، مقالت دوم در تثلیث مدار ، مقالت سیوم در تربیع مدار ، مقالت چهارم در تسدیس . ضرب دوم در صفت هیئت بروج ، در «فصل» هایی . فن دوم در صفتهای مقبول ، نیز در دو «ضرب» : ضرب اول در دوازده «مقالت» : مقالت اول در صفت حمل ، مقالت دوم در صفت ثور . . .

شرف برسوی (م ٦۳٦ هـ/ ۸ - ۱۲۳۹ م) آن را به نام «مفاتیح النجوم و مصابیح العلوم» تلخیص کرده است .

آغاز : سپاس خدای را عز وجل که آفریدگار است بی محامل حاجت ، و آفریدگار به دلایل و حجت ، و آفرید آسمان و زمین را . . . آغاز کتاب هر مصنف که کتابی تصنیف کند باید که در اول وی هشت مقدمه نگار دارد .

(ن . ک . ذریعه ۱۸ : ۹۰ - کشف الظنون ۲ : ۱٤۹۷ - مشار ۳ : ٤۰۸۹ - پیشگفتار دانش پژوه در «تبصره» ساوی - نسخه ها ۱ : ۳۳۹ که منابع دیگری را نیز نشان می دهد - نفیسی ۱ : ۱۲٥ - پاکستان و هند ٥ : ۳۰٦ - مرآت العلوم ۱ : ۱٥۲ (۲ نسخه) - ملی ٦ : ۷۷ ، ٦۸۲) .

1682- اسلام آباد ، گنج بخش ٥۹٤٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ هـ . آغاز و انجام کمی افتاده ، نسخه خوب ، در فهرست ناشناخته مانده ، و به نام «احکام نجوم» آمده ، ۳۷٤ ص . نشانی یاد شده از این نسخه است و برای نشانی بیشتر ن . ک . گنج ۱ : ۱٦٥ .

1683- کراچی ، موزه ملی ۱٦۳ - ۱۹٦۳ .N.M : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ هـ . ۳۸٤ ص .

1684- کراچی ، همانجا ۲٤۱ - ۱۹٦۱ .N.M : نسخ ، سدهٔ ۱۱ هـ . برگ اول افتاده ، ٤٤۸ ص (نوشاهی : ٥۰) .

1685- لاهور ، دانشگاه پنجاب A ۷٦ ph III ۲۰۰۸ : نستعلیق ، عبدالحمید وزیر آبادی، ۱۲۳۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۷۳ گ ۱۷ س .

1686- لاهور ، همانجا ه pdh III ۱۳۰ : نستعلیق ، بوها مل ، ۱۲۵۷هـ . ۱٤۸ گ ۱۹ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤۰) .

● 535- لطایف الکرام فی احکام الاعوام : لطایف الکلام فی . . .

از سید منجم ، محمد بن محمد حسینی ، که از استخراج او بر می آید که آن را در ۸۲۳ - ۸۲٤هـ/۱۵۱۷ - ۱۵۱۸م . نگاشته است و نیز تحویل سال عالم را به افق لاهیجان در ۷ ع ۱/ ۸۲٤هـ . می تواند سرزمین او را نشان دهد .

نام کتاب در کشف الظنون و گاهنامه «لطایف الکلام فی . . .» و در ذریعه به دو گونه «لطایف الکلام» و «لطایف الکرام فی احکام الاجرام» آمده است . نام نگارنده در کشف الظنون و ذریعه محمد الحسینی مدعو به سید منجم ، و در برخی نسخه ها محمد بن حسین گیلانی آمده است . ستاره شناسی و اختر بینی ست .

آغاز : چنین گوید محرر این سواد اضعف العباد محمد الحسینی المدعو به سید منجم ، که این مسوده ای ست در معرفت قانون احکام مسمی به لطایف الکلام فی احکام الاعوان ، چه بر صاحب این فن واجب و لازم است که مدلولات بروج و کواکب را نیکو معلوم . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳٤۲ - ذریعه ۱۸ : ۳۲۰ - کشف الظنون ۲ : ۱۵۵۳ - گاهنامه ۱۳۱۱ : ۱۸۷ - دانش ، دانشگاه ٤ : ۹۳٦- اشکوری ۲ : ۲۰۲ که در نام نگارند غلط چاپی ست و نیز نشریه ۸ : ۱۸۰) .

1687- کراچی : استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان منکریه ، سدهٔ ۱۳هـ . ش ۷ مجموعه رساله هایی در ستاره شناسی و اختر بینی . آغاز برابر نمونه (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● 536- لوایح القمر : اختیارات نجوم

از کاشفی بیهقی ، کمال الدین حسین بن علی (م ۹۱۰هـ/٤-۱۵۰۵م .) ، به سال ۸۷۸هـ/ ۱٤۷۳م . به انجام رسیده ، و هفتمین از «سبعهٔ کاشفی» ست :

(۱- مواهب زحل ، ۲- میامن المشتری ، ۳- سواطع المریخ ، ٤- لوامع الشمس ۵- مباهج الزهره ، ٦- مناهج عطارد ، ۷- این یکی) .

به نام سلطان مجدالدین محمد در یک مقدمه و دو مقاله و یک خاتمه نگاشته است :

مقدمه در سه فصل : ۱-؟ ، ۲- موضوع و مبادی این علم ، ۳- در فایدهٔ اختیار و شرایط آن . مقالهٔ یکم ، در شرایط کلیهٔ اختیار ، آنچه سبب کمال اختیار بود ، سه فصل : ۱- شرایط کلیه اختیار ، ۲- آنچه احتراز از آن لازم باشد ، ۳- در آنچه سبب کمال اختیار است ، هفده نوع ، مقالهٔ دوم در اختیازات جزئیه ، ۱۵۸ اختیار : به گرمابه رفتن ، سر باز کردن ، کشتی ساختن و به آب افکندن، خرید چیزها ، فروخت ، عقد لسان ، گریختن و پنهان شدن، تعلیم ، نامه نوشتن ، رسول

فرستادن ، بنا نهادن ، کندن کاریز ، دفینه نهادن ، طلب فرزند ، مباشرت ، از شیر بازگرفتن ، شراب ریختن ، شراب خوردن ، علاج امراض ، بنده خریدن ، بنده آزاد کردن ، زنا شویی ، زفاف ، به جنگ رفتن ، سفر ، بیعت و قبول تخت و تاج ، لواگشادن ، دیدار پادشاهان ، به امارات نشستن ، به شکار رفتن . . .

خاتمه . در اختیارات متفرقه ، بیست فصل : ۱- اختیارات به اتصال قمر کواکب (جدولها)، ۲- اختیارات بیرون قمر در بروج دوازده گانه ، در اینجا به نقل از خواجهٔ طوسی منظومهٔ منسوب به او «اختیارات مسیر قمر» را یکجا می آورد ۳- اختیارات به حلول قمر در منازل ، ٤- اختیارات منازل به جدول استاد ابو ریحان بیرونی ، ٥- اختیار منازل جهت فتح قلاع . . . ، ۱۰- اختیارات به حلول کواکب در وجوه یکدیگر ، ۱٥- اختیار ساعات از قول ابو معشر بلخی ، ۲۰- نکات غریبه و اسرار عجیبه در باب اختیارات ، و در پایان ۳ «نکته» .

آغاز : الحمدلله الذی بید حکمه ازمة الاختیار والصلاة . . . بعد از ادای ثنای قادر مختار . . . اما بعد ، چنین گوید فقیر حسین بن علی . . . چون به مدد دستیاری توفیق و پایمردی معارف تحقیق شش رساله . . . در علم نجوم ساخته و پرداخته شد .

(ن. ک. دریعه ۱ : ۳٦۹ «اختیارات النجوم» و ۱۸ : ۳۷٤ «لوایح القمر» - کشف الظنون ۱ : ۳٤ «اختیارات الکاشفی» - دانش، دانشگاه ٤ : ۸۲۳ - نسخه ها ۱ : ۳٤٤ که منابع دیگری را نیز نشان می دهد - اشکوری ۷ : ۹۳) .

**1688**- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۱۱ : نستعلیق پخته شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۰ - ۱۱ هـ . آغاز در فصل یکم افتاده ، ۲۰۰ + ٦ ص (گنج ۱ : ۱۸۲) .

**1689**- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱/۰۲۰ ح س ی : نستعلیق خوش ، ۱۹ ج ۱/۱۱۲٤هـ. آغاز برابر نمونه ، ٤۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

**1690**- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۲۰۳ : نستعلیق ، عبدالعزیز بن محمد صادق زاهد ، ۲۰ ع ۱/۱۱۷٥هـ . آغاز افتاده ، ۲٥۲ ص (نوشاهی انجمن ) .

**1691**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۲٦۲/٥۲۷۲ : تاریخ یاد نشده ، آغاز : اما بعد ، چنین گوید . . . (برابر نمونه) (بشیر حسین ۳ : ٥۱٦ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤۰) .

## ● 537- مجمع البحرین

از حیدر میرزا بن احمد نواز جنگ حیدر آباد (دیباچه).

در دوایر دوازده گانهٔ بروج ، جدولهای دوازده برج ، گردش آنها .

آغاز : حمدله . رباعی : ذات جلوه در بزم دو شمع یعنی حسنین - گفتم ای چشم طالعت یافت در شرف اسد بین قران سعدین . . . حید میرزا پسر . . . نام مجمع .

**1692**- خیرپور ، کتابخانه عمومی ٥/۱۳۳ هـ ی د : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ۲٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 538- مجموعهٔ شمسی

از ابو الخیر بن مولوی غیاث الدین . بروزگار سر ژرژ هیلرو بار لو بارلت .
ترجمه ای ست از «ستاره شناسی» دکتر ویلیام هنتر W. Hunter (۱۷۵۰ - ۱۷۱۲ - ۱۸۱۲م/۱۱۶۸ه‍-۱۲۲۷ه‍) .
با سربندهای «فصل» : ۱- در اثبات کرویت زمین ، ۲- در بیان مقدار ارض ، ۳- در حرکت زمین ، ٤- حالات کواکب سیاره ، ۵- سیارات متابع (اقمار) ، ٦- در جوهرات (اجسام کثیف) ۷- فواید چند مختص کواکب ثوابت .
آغاز : بعد از حمد خدا و صلوات رسول خدا . آنکه این چند مسایل غریبه علم هیئت است ، مشتمل بود بر حالات و اوضاع کرهٔ زمین و آسمان . آغاز ۲ : بعد حمد حضرت ایزد تعالی و نعت سید الورا و آل و اصحاب . . . چنین می گوید که این چند مسایل غریبه .
(ن . ک . اته ۲۹۵۳ - مشار ٤ : ٤٥٨٠ که چاپ کلکته ۱۸۲٦م. آن را نشان داده است).
1693- کراچی ، موزه ملی ۱۵۷٦ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، ۱۲۲۲ه‍. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، ۳۲ ص .
1694- کراچی ، همانجا B ۵۲۳ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق (سید برکت علی، ۱۲٤۱ه‍.) (گ ٤٤ - ۵۹) (نوشاهی : ۵۱) .
1695- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۵٦ : شکسته نستعلیق خوانا ، محمد حنیف ، ۱۳۵۷ه‍ . آغاز برابر ۱ ، ٤۷ ص (گنج ۱ : ۱۸۳) .

● 539- مجموعهٔ محمودی

از جمال بدهن افغان ، المعروف ، به خوطائی عرف ملائی .
در نجوم مبتنی بروایات هیئت دانان .
آغاز : سپاس بیقیاس مر صانعی را که هفت طبق زمین بسیط را با چندین هزار ازهار کاینات بقدرت عالیهٔ خود از کتم عدم در بوستان وجود موجود گردانید .
1696- لاهور ، دانشگاه ، شعرانی ۵۰۸۰/۲۰٦۸ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، (بشیر حسین ۳ : ۵۱٦ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤۱) .

● 540- محرم نامه

از خواجه علی ترمذی . (ن . ک . نوروز نامه ، در همین بخش) .
1697- لاهور ، عمومی پنجاب . ٦۱ غیاث : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه‍ . بدنبال «حفظ البدن» امیران (عباسی ۱ : ۳۳۷) .

● 541- محرم نامه

ناشناخته ، برخی از آنها منسوب به بزرگمهر فرزانه ، و یا یکی از امامان است . در بارهٔ اینکه ماه محرم از چه روز های هفته آغاز شود ، چه پیامدهایی دنبال خواهد داشت .

و از همینگونه است : نسخه ها ۱ : ۳٤٦ .

**1698**- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۰۸٦ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . (ص ۸۷ - ۹۵) . آغاز : باب در بیان غره ماه محرم ، منقول است از امام موسی کاظم بن امام جعفر صادق (ع) . میفرمایند اگر غره ماه محرم روز شنبه .

**1699**- اسلام آباد ، همانجا ۸۰٤٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ٦٤ - ۷۵) آغاز : در بیان غره ماه محرم . حکما و منجمان به تجربیات معلوم کرده اند .

**1700**- اسلام آباد ، همانجا ٥٤٦٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ٦۷ - ۷۳) . آغاز : دانستن تاثیر غره محرم . اگر غره روز شنبه باشد . (گنج ۱ : ۱۸۳) .

**1701**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۸۷۲/۱۸۵۲/۲ : نوشته سید هدایت الله ، ۱٦ ع ۲/ ۱۲۱۳هـ . (سپتامبر ۱۷۹۸م .) . در فهرست بنام «سالنامه از کتاب دانیال» آمده ، آغاز : اگر روز شنبه اول محرم باشد زمستان سرد پس باد و باران و برف فراوان و عسل اندک (بشیر حسین ۳ : ۵۰۹) .

**1702**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۱۳ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۱۳هـ . در مجموعه (ص ۸ - ۹) . آغاز : ضابطه دانستن تمام سال محرم از شاه مردان علی . فرموده اند اگر غره ماه محرم روز شنبه باشد (گنج ۱ : ۱۸٤) .

**1703**- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز پخته ، غلام علی مهر ، سدهٔ ۱۳هـ . ص ۳ مجموعه ، آغاز : غره ماه محرم که به هر سال واقع است ، حکیمان وندیمان و پیشینیان و زاهدان و عالمان وحوگیان . . . همه ایشان تجربه کرده اند ، و بسیار معاینه نموده پس استاد بزر جمهر حکیم نوشیروان جمع شدند ، ۷ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

**1704**- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان سکریه ، سدهٔ ۱۳هـ . ص ۵ مجموعه . آغاز : محرم نامه از اقوال دوازده امام ، از جناب ائمه اثنی عشریه (ع) منقول است که نوروز باید دید . . . ، همراه «محرم نامه منظوم» و رساله های دیگر در ستاره شناسی و اختر بینی (پرفسور روشن آرا بیگم) .

**1705**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۱۷۷/۱۱۲٤/۳ : از سدهٔ ۱۳هـ . در فهرست بنام «رساله در دانستن غره ماه محرم» آمده . آغاز : دانستن غره ماه محرم . آورده اند که انوشیروان عادل به حکیم بزر جمهر که سرآمد حکماء و سر دفتر وزرای عهد بود ، فرمود (بشیر حسین ۳ : ۵۲۷) .

**1706**- لاهور ، همانجا ۵۱۳٤/۲۱۲۲/۳ : تاریخ یاد نشده . در فهرست بنام «احوال سالنامه» آمده . آغاز : یوم الاحد . یعنی روز یکشنبه چون غره محرم شود ، در آن سال مردم بعیش و عشرت و کار همه کسان نیکو گردد (بشیر حسین ۳ : ٤۸۲) .

**1707-** **لاهور** ، موزه ۳۰ الف/۱٤۰ ۱ : تاریخ یاد نشده. آغاز : غره نامه محرم که در ولایت بزر جمهر به عهد نوشیروان نوشته اند. احوال سال تمام دانایان . . . (رشید احمد ۲: ۲۲).

● **542- محرم نامۀ منظوم**

**از محمد ارزانی .**

**آغاز :** آگر خواهی ای یار پیروز روز ـ که چند است و چون است ساعت روز ـ چل انگشت ، یه ماند آگر ـ شود ساعت دویم ای نامور .

**1708-** **کراچی** ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان منکریه ، سدۀ ۱۳ هـ . ش ۳ مجموعه ، بدنبال ، «سیر آفتاب» غوری . آغاز برابر نمونه (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● **543- محفوظ :** سیر آفتاب و مهتاب

از کریم بن مخدوم محمد شفیع محمد سلیم ، عرف ترک غوری . به استصواب ملا اسدالله ، در فن حساب چست بود . از کتابهای دیگران برگزیده و خود بر آن افزوده، در یازده «فصل» گرد رده ، و به نام «محفوظ» خوانده ، و در ۱۱٦۳ هـ /۱۷۵۰م . به انجام رسانده است : در ابجد ور ی تاریخ بنیاد ـ ترا گویم به محفوظ نکن یاد ـ دو سی صد چار از محفوظ ثانی ـ کنی گر وضع سال ن نسخه دانی . (دیباجه) . و در آن از ملک سند بسیار یاد می کند . در فصل سوم گوید «مخدوم م الدین پوبکانی قاعدۀ دیگری برای یافتن درجۀ شمس در آخر رسالۀ خود بسته است» .

فصل ۱- در بیان سال قمری وماهها و روزهای آن ، ۲- در سال شمسی ، ۳- قاعدۀ یافتن تاب که در کدام برج است ، ٤- در یافتن سال شمسی بغیر حساب ، ٥- در یافتن ماههای شمسی ماههای قمری بغیر حساب ، ٦- یافتن وقت ظهر ، ۷- در نوروز ، ۸- ساعات روز و شب ، ۹- لوع و غروب بعضی کواکب ، ۱۰- موقع تخم ریزی زرع ، ۱۱- اختلاف هوا (چهار فصل سال).

آغاز : الحمدلله الذی جعل فی السماء بروجاً و النجوم لنهتدی بها . . . و بعد می گوید . . . ریم بن مخدوم . . .

**1709-** **اسلام آباد** ، گنج بخش ۷٤٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۱ – ۱۲ هـ . (ص ۲ - ٤۰) (گنج ۱ : ۱۸٤) .

**1710-** **کراچی** ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۲ هـ . کاغذ کشمیری ضخیم . آغاز برابر نمونه، ش ۱ مجموعه ، در مجموعه رساله های در ستاره شناسی (پرفسور روشن آرا بیگم) .

**1711-** **کراچی** ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالرحمان منکریه ، سدۀ ۱۳ هـ . ش ۲ مجموعه ، بدنبال «اختر هزاره ای» . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «سایه اصلی» یاد شده است (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● **محک القلوب :** ممتحن القلوب

## 544- مدخل منظوم

همانکه منسوب به خواجه نصیر الدین طوسی (م ۶۷۲ه‍/۱۲۷۴م.) است . به کسانی دیگر نیز نسبت داده شده است (ن . ک . نسخه ها ٤ : ۳۱۹۲) . تاریخ سرودن نیز گوناگون یاد شده است . در دیباچهٔ نثری نسخهٔ دانشگاه تهران ۱۰۹۲ (ن . ک . دانش ، دانشگاه ۹ : ۷۱۹) که در آن سراینده عبدالجبار خجندی دانسته شده ، تاریخ سرودن ج ۲/۶۱۶ه‍/۱۲۱۹م آمده است . در نسخهٔ نستاً لیهن گنج بخش تاریخ سرودن شعبان ۶۶۲ه‍/۱۲٦٤م . آمده است . نام ممدوح بایستی جمال الدین ابو المحامد محمد بن نور الدین احمد باشد که نام وی در دیباچهٔ نثری پیشگفته و در آغاز نسخهٔ گنج بخش آمده است .

نخست ستاره شماسی، و سپس اختر بینی و اختیارات است، و بدینگونه آغاز می شود: نعت نبی، سبب نظم و مدح جمال الدین محمد . هیئت افلاک ، عدد ثوابت ، ترتیب بروج ، حداواندان بروج ، ارقام (شمار) دوا نب ، ارقام شهور ، ارقام بروج ، طبایع بروج ، احوال کواکب ، شرف کواکب ، هبوط کواکب ، درجات فلک . . . و در پایان اختیارات است .

آغاز ۱ : مرد دانا سخن ادا نکند ـ تا به نام حق ابتدا نکند ـ ملک لم یزل قدیم و کریم ـ صانع بی بدل . آغاز ۲ : چو دیدم که در بسیط زمین ـ هیچ دانش و ز بعد دانش دین (که دهمین بیت منظومه است) .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳٤۷ «مدخل منظوم» از خجندی ـ و نسخه ها ۱ : ۳۲۰ «شرح مدخل منظوم» از حبیب الله . نگاشتهٔ سدهٔ نهم که در آن شرح از سراینده نام برده نشده است ـ در استوری ۲ : ۵۵ ، ۹۰ و مدرس رضوی : ۲۲۸ و نیز دیباجه آثار علوی ساوی : ۱۸ از خواجه نصیر دانسته شده است ـ منزوی ٤ : ٤٦٦ از خواجه ـ ذریعه ۱۹ : ۲۹۰ و ۲۰ : ۲٤۸ از خجندی ـ دانشگاه ۱٦ : ۵۸۳ که در اینجا از فخر الدین مبارکشاه غوری ، و تاریخ سرودن ۶۱۶ه‍ . دانسته شده ، نسخه ها ۱ : ۳٤۹ همین منظومه که از غوری دانسته شده) .

**1712-** اسلام آباد ، گنج بخش ۳۳۸۹ : نستعلیق خوش ، محمد سعید ، شعبان ۹۰۳ه‍ . (ص ۲۲۳ - ۲۰۱) . آغاز برابر نمونه ۱ ، در «سبب نظم کتاب و مدح جمال الدین محمد» گوید : شهر تشریف خواص اول این ـ کردم از مدحت جمال الدین ـ بو محمد محامد و احمد ـ که به قدر است برتر از فرقد ـ آنکه مایه است آفرین او را ـ نور دیده است ، نور دین او را ـ می برد شمس چون اسمش هلال ـ از جمال بن نور ، نو جمال . . . و در پایان تاریخ سرودن شعبان ۶۶۲ه‍ . (۱۲٦٤) آمده است : چون رسید این لطیفه ها به کران ـ در مه نو به آخر شعبان ـ در زمانی که دور اجرت (!) بود ـ ششصد و شصت و دو ز هجرت بود . (گنج ۱ : ۱۸۵) .

**1713-** سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : ش ۲ مجموعه ، در برهانپور ۱۰۶۷ه‍ . آغاز برابر نمونهٔ ۱، از عبدالجبار خجندی دانسته شده (محمد شفیع، مجله الزبیر، ویژه نامه (۱۹٦۷م): ۲۹۰) .

**1714- خیرپور**، کتابخانه عمومی ۳/۱۳۳ ع ل ی : نستعلیق خوش، ۱۴ صفر ۱۱۴۱ھ. آغاز برابر نمونه، نام سراینده یاد نشده، ۳۴ ص (سید خضر نوشاهی).

**1715- کراچی**، انجمن ترقی اردو ۲ ق ف ۴۲ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. با مهر کنندهٔ ۱۲۱۸ھ. در فهرست از عبدالجبار خان دانسته شده که در ج ۶۱۶/۲ سروده شده (ص ۲ - ۲۶) (نوشاهی، انجمن ).

**1716- گجرات**، قلعه دار، کتابخانه مولانا محمد عبدالکریم قلعه داری : نوشته محمد هاشم مفتی، با ترقیمه منظوم او که ۱۲۴۳ھ. را میگوید، آغاز برابر نمونه ۱، نام سراینده یاد نشده. ۳۲ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری).

**1717- اسلام آباد**، گنج بخش ۷۳۱۳ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ھ. (ص ۲۸۵ - ۳۰۷) آغاز برابر نمونه ۲، در فهرست ناشناخته مانده است. (گنج ۱ : ۱۸۵).

**1718- کراچی**، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱۵۳ : نستعلیق، ٤ ذیحجه ۱۳۲۵ھ. (۵۶- ۷۰) (نوشاهی، انجمن ).

**1719- لاهور**، دانشگاه، شیرانی ۵۶۸۷/۲۳۶۸/۵ : قمر الدین، ۲۴ صفر ۱۳۳۱ھ/۵ فوریه ۱۹۱۳م). آغاز برابر نمونه ۱ (بشیر حسین ۳ : ۵۱۷).

**1720- لاهور**، همانجا ۴۰۹۰/۱۰۳۸۲ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۳ : ۵۱۸).

## ● 545- مدخل منظوم

همانکه منسوب به خواجه طوسی ست. و نسخه زیر از فخر الدین مبارک شاه غوری بخارایی. دانسته شده که در ۶۱۶ھ/۱۲۱۹م. ساخته است. (ن. ک. بیش از این).

(ن. ک. نفیس ۱ : ۱۲۱ و ۲ : ۷۲۷ که در آنجا مرگ وی ۶۰۲ھ/۵ - ۱۲۰۶م آمده است، که با تاریخ نظم جور نمی آید ـ نسخه ها ۱ : ۳۴۹ که نسخه ای دیگر منسوب به همین غوری بخاریی نشان داده شده است ـ دانشگاه ۱۶ : ۵۸۳ که از غوری دانسته شده).

**1721- کیمبلپور**، فتح جنگ، کتابخانه میان صاحب، صابر صاحب : تاریخ یاد نشده شمارهٔ ۲ مجموعه، سپس بیست باب در اسطرلاب (تسبیحی، کتابخانه ها : ۱۵۴).

## ● 546- مدخل منظوم

ناشناخته. نسخه ها یکی نیستند.

**1722- ملتان**، جهانیان، چک R ۱۰/۱۱۴، الله بخش اسد نظامی : نستعلیق، میان حیدر شاه، ۸۶۸ھ. آغاز افتاده : اجنیه پور بالمعه بهدان ا ـ پس مقدم چرخ اختران همه دان ا . . .، باب در اختیار منازل ماه، معرفت وجوه کواکب، معرفت وجوه حمل و مریخ، در وجه جوزا، در وجه سرطان، در وجه اسد، در وجه سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، حوت، در معرفت آسانی منازل ماه . . .، ٤ ص (سعید الظفر نوشاهی).

**1723- کراچی**، موزه ملی N.M. ۳۹۷/۱ : نسخ، سدهٔ ۱۱ھ. در پایان آن آمده :

کردم ایجا فصل رابع را تمام - بر همین شد ختم مدخل والسلام . آغاز افتاده : چون بود ماه ار دو عتده یکی - بر . . . داں دو مه را بی شکی ، ۷۲ ص (نوشاهی : ۵۱) .

● مرآت الاسرار محمود شاهی
در بخش رمل خواهد آمد .

● مطلع الانوار : شرح سی باب
فصیح بسطامی . ص ۲۴۵ .

● معرفت بد و نیک روز ها : احکام سعد و نحس

● معرفت تقویم : تقویم

● 547- معرفت کره : رساله در . . .
از سید علی جدری رومی (نگارندهٔ «اسطرلاب : ۲۳۷» و جز آن) . به سال ۹۰۸ھ/۱۵۰۲م، در ٤١ «باب» در هیئت .

آغاز : این رساله ای ست در معرفت کره ، مستمل بر چهل و یک باب . باب اول در کره و دوایر و علامات آن . کره شکلی ست .

1724- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥/٢٠٦٤/٥٠٧٦ : نوشته ٣٧ جلوس والا (١١٠٤ھ/١٦٩٢م . ؟) ، بخامه رستم لاهوری ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست ماده تاریخ نگارش (ثوابت : ٩٠٨/١٥٠٢م.) آمده که گویا ماده تاریخ «قبلة» اوست (بشیر حسین ۳ : ۵۲۴).

● 548- معرفت کره (رساله در . . .) : سی باب در معرفت . . .
از خواجه نصیر الدین طوسی (م ٦٧٢ھ/١٢٧٤م .) .

در سی «باب» : ١- معرفت آلات کره ، ٢- معرفت نصب کردن کره ، ٣- معرفت ارتفاع گرفتن از کره ، ٤- معرفت طالع از ارتفاع ، ٥- معرفت ارتفاع از طالع ، . ١- معرفت تقویم کواکب ثوابت ، . ٢- معرفت سمت ار ارتفاع ، . ٣- معرفت استحان کره .

آغاز : حمدله. صلات. بدانکه این کتابی ست در معرفت کره که هر که بدین عمل واقف شود از اسطرلاب مستغنی گردد ، و چند عمل که در اسطرلاب متعذر باشد حاصل توان کرد .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۰۹ «سی باب» همین کتاب - ذریعه ۱۲ : ۲۹۱ «سی فصل» که جز این است - مدرس رضوی : ۲۲۵ ، ۳٤٥ - کشف الظنون ۲ : ۱۰۱۰ «سی فصل») .

1725- لاهور ، عمومی پنجاب ۷۸ ، ۵۲۲ کره - ۶ ، ۵۲۶ مسا : نسخ و نستعلیق ، ۱۱۹۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ۳ مجموعه ، ۲۶ گ (عباسی ۱ : ۲۹٤ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۸) .

1726- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ١٩٦١ - ١٥٧٨ : نستعلیق ، بال چند ، ۲۰ رجب ١١٧٥ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤٢ ص (نوشاهی : ۵۰).

● 549- معرفت کره : رساله در معرفت . . .
ناشناخته . در چهارده فصل .

**آغاز :** الحمدلله حمد الشاکرین والصلات علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین . اما بعد ، این مختصری ست در معرفت کره ، بر چهارده فصل .

**1727-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ، شیرانی ۵/۲۰۴۴/۵۰۷۶ : نستعلیق ، شیخ رستم لاهوری ۳۷ جلوس والا (اورنگ زیب ۱۱۰۴ه‍/۱۶۹۲م .) ، آغاز برابر نمونه (گ ۲۳۰ پ - ۲۳۳پ) ، گ ۲۳۰ «رساله در معرفت کره» از ناشناس آمده) (مجله تحقیق . س ۳ ش ۱ ص : ۲۳) .

**1728-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ، شیرانی ۵/۲۰۴۴/۵۰۷۶ : نستعلیق ، شیخ رستم لاهوری. ۳۷ جلوس والا (اورنگ زیب ۱۱۰۴ه‍/۱۶۹۲م .) ، آغاز برابر نمونه (گ ۲۳۰ پ - ۲۳۳ پ) ، آغاز برابر نمونه (گ ۲۳۰ «رساله در معرفت کره» از ناشناس آمده (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۳) .

## 550- معرفت کره : بیست باب در معرفت کره

ناشناخته .

آغاز : حمدله . صلاب . اما بعد ، بدانکه این کتابی ست در معرفت کره .

**1729-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ۳۰ A ph III ۱۴۷ : نسخ ، ۱۲۲۳ه‍ . آغاز برابر نمونه، در فهرست به نام «کتاب بیست بابی (در معرفت کره)» آمده ، ۴۴ گ ۱۵ س (مجله تحقیق س ۳ ش ۱ ص : ۳۸) .

## 551- معرفت کره

ناشناخته .

**1730-** لاهور ، عمومی پنجاب ۷۸ ، ۵۲۲ کره - ۶ ، ۵۲۶ مسا : در مجموعه مورخ ۱۱۶۷ه‍ . باعنوان : مقاله سیم در صفت کره و عمل آن مشتمل بر چهارده فصل. ، در آن از همان مسایل مربوط به کره و ارتفاع را گرفتن گفتگو شده است ، ۶ گ (عباسی ۱:۲۹۵).

## 552- معرفت نیک و بد ایام و ماه و سال

ناشناخته . و از اینگونه است «احکام سعد و نحس ستارگان» که در ص ۲۲۸ گذشت .

**1731-** کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۶۱ - ۱۶۰۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه‍. ضمن مجموعه رساله های کوتاه (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

## 553- معیار الازمان

از مهاراجه رتن سنگه متخلص به زخمی (م ۱۲۶۷ه‍./۰۵ - ۱۸۵۱م) فرزند رای بالک رام بن راجه بهگوان . وی از شاهان اود ، خطاب فخر الدوله دبیر الملک رتن سنگه بهادر هوشیار داشت . برهمن بود و در پایان زندگی ، در ۱۲۶۴ه‍./۱۸۴۸م ، به اسلام گروید . نگارندهٔ «جام گیتی نما» (ریو ۳ : ۱۰۹۶)، «دیوان» (همین فهرست)» ، «سلطان التواریخ» (ریو ۳ : ۹۶۲) «شرح کل کشتی» میر نجات (کراچی ، انجمن ترقی ، ش . ۳۲) و (همین فهرست) .

در یک «مقدمه» و دو «مقاله» و یک «خاتمه» : مقدمه در خرولوجیا یعنی مبادی تواریخ ، **مقالهٔ یکم** در کمیت ایام و شبها و ساعات و اجزای آن و سنین و ماهها ، سه «باب» . **مقالهٔ دوم** در تواریخ مشهورهٔ اقوام مختلف ، دوازده «باب» . خاتمه در تطابق تاریخ تالیف با تاریخهای تقویمهای دیگر .

آغاز : اللهم لک نحمد و بک نستعین ، و نصلی علی خیر خلقک . . . اما بعد ، این مختصری ست در بیان مبادی تواریخ مشهوره که رتن سنگه زخمی تخلص .

(ن . ک . ذریعه ۹ : ۴۰۱ زخمی هندی ، که در آنجا تاریخ به اسلام گرویدنش غلط چاپی دارد ـ فرهنگ سخنوران ۲۴۷ زخمی هندی ـ هندوان نا حصه : ۲۱۴ «انیس العاشقین» از همو . و : ۳۸۸ (فهرست راهنما) ـ تاریخ تذکره ها ۱ : ۷۸ زندگینامه ، فهرست آثارش و «انیس العاشقین» او ، که از این اثر او نام نبرده است) .

**1732**- کراچی ، انجمن ترقی ع ی ف ۱۵۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. با مهر کننده ۱۲۶۲ھ. در «سرفراز : ۶۰» تاریخ کتابت ۱۲۳۴ھ . آمده درست نیست ، ۱۶۲ ص (نوشاهی ، انجمن) .

● **554- معیار الساعات**

از فیض کاشانی ، ملا محسن بن مرتضی (۱۰۰۷ھ/۰۸ - ۱۰۹۱ھ/۱۶۸۰ - ۱۵۹۹م) . به سال ۱۰۲۶ھ/۱۶۱۷م . از روی اخبار مذهبی و گفتهٔ فرزانگان در دو «مقصد» و هر مقصد در چند «فصل» :

مقصد ۱ـ در اختیار اوقات به جهت مهمات ، از اخبار ائمه ، چهار فصل ، ۲ـ اختیار ساعات به جهات مهمات از احکام معتبرهٔ اصحاب نجوم ، سه فصل .

آغاز : دم بدم ، و نفس بنفس ، هزاران هزار سپاس و ستایش مر خدایرا که پروردگار جهانیان است . . . اما بعد ، میگوید محسن بن مرتضی . . . موسوم است به معیار الساعات .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۵۱ - ذریعه ۲۱ : ۲۷۹) .

**1733**- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۲ - م ح س : نسخ زیبا ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۴ ص (سید حضر نوشاهی) .

● **555- معینیه** (رساله . . .) : المعید

از خواجه نصیر الدین طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲ھ/ ۱۲۰۱ - ۱۲۷۴م) .

برای شاهزاده معین الدوله والدین ابو الشمس فرزند وزیر ناصر الدین محتشم ، در قهستان به سال ۶۳۲ھ/۴ - ۱۲۳۵م در چهار مقالت نگاشته است : ۱ـ مقدمات علم هیئت ، دو باب ، ۲ـ هیئت آسمان و جرم های علوی ، چهارده باب ، ۳ـ هیئت زمین ، دوازده باب ، ۴ـ شناختن بعد ها و جرم ها ، شش باب .

نام رساله در برخی از دیباجه ها «المفید» خوانده شده است . خواجه این رساله را خود به نام همان معین الدین به نام «حل مالا ینحل» گزارش کرده و دشواریهای آن را گشوده است .

آغاز: سپاس و ستایش حضرت ذوالجلال را که انوار دقایق حکمت او از هر ذره کاینات تابالست، و آثار بدایع قدرت او از . . . مقاله اول در مقدمات علم هیئت . . . باب اول در مقدماتی که تعلیم به علم هندسه دارد.

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۵۱ - ذریعه ۱۱ : ۲۲۵ - پیشگفتار چاپ، تهران ۱۳۳۵ خ، از محمد تقی دانش پژوه - مشار ٤ : ٤٨٣٥ «معینیه» و ۲ : ۱۸۰۲ «حل ما ینحل» - مرآت العلوم ۲ : ۱۱۸ و ۳ : ۱۸۰).

**1734-** کراچی، موزه ملی ۲-۷/۱۰۵۲ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق، محمد امام الدین، ۷ صفر ۱۲۰۰ھ . آغاز برابر نمونه، ۱٤٤ ص (نوشاهی : ۵۱).

**1735-** **لاهور**: عمومی پنجاب ۵۲۰، معین: نستعلیق، بهاء الدین مستخدم آقای فقیر سید جمال الدین بخارایی، ۲۰ ع ۱/۱۲۷۱ھ، ۱۸۰ ص (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۳۳).

**1736-** **لاهور**، دانشگاه پنجاب ۸۱ A ph III ۱۳۳ : نستعلیق، پندت گوری، لاهور، ۱۲۷۹ھ/۱۸۷۲م . آغاز برابر نمونه، در فهرست به نام «رساله معینیه در علم هیئت» از ناشناس آمده (ص ۱ - ۱۰۳) ۲۱ س (مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ۲۷).

**1737-** لاهور، همانجا ۹۱ ph III ۱۹۹۶ : نستعلیق، ۱۳۱۰ھ . آغاز برابر نمونه، در فهرست بنام «رساله معینیه در علم هیئت» از ناشناس آمده . ٤۰ گ ۱۹ س (مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ۲۷).

## ● 556- مفتاح الافلاک

ترجمه ای ست از ناشناس.

**1738-** **لاهور**، دانشگاه پنجاب ۱۰۰ ph III ۱۸۳۱ : شکسته، تاریخ یاد نشده . آغاز: علم هیئت آن علم است که در آن اشکال کواکب و اوضاع و ابعاد . . . ، ۱۹ گ . انجام افتاده (مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ٤۲).

● **مفتاح بیست باب**: بیست باب، شرح . . .

## ● 557- مفتاح النجوم

ترجمه‌ی «جهنکا بهون» هندی، ترجمه از **ابو الحسن اجودهنی** . در نه «باب» (آصفیه ۲ : ۱۷۰٤ - اته : ۲۲۷۰ - استوری ۲ : ۱۰۸) (ن . ک . به پس از این).

آغاز: بعد از حمد و سپاس شیرازه بند شمس و قمر و مشتری، سخن از بیت الشرف چنان طلوع نمود که وصد میدان اسطرلاب تقویم علم نجوم را آن است.

**1739-** **لاهور**، دانشگاه پنجاب ۳۱ Aph ۱٤۸ : نستعلیق، تاریخ یاد نشده (گ ۱ - ٤۱)، آغاز برابر نمونه، از نگارنده نام برده نشده (مجله تحقیق، س ۳ س ۱ ص : ٤۳ - میگرین، مئی ۱۹۳٤ م ص ۱۰٤ - بشیر حسین ۳ : ۵۱۹) در «پاکستان و هند ۳ : ۳۵۹» مترجم ابو الحسن اجودهنی دانسته شده و تاریخ کتابت نسخه ۱۲٤۷ (۱۸۳۱) آمده است.

558- مفتاح النجوم

از ناشناس . رساله ای بدین نام از ابو الحسن اجودهنی (آصفیه ۲ : ۱۷۰٤) دانسته شده ، شاید همین باشد . ولی رساله دیگری که بدین نام در دانشگاه پنجاب (میگزین ، مه ۱۹۳٤ ص ۱۰٤) نشان داده شده است جز این به نظر می آید (بشیر حسین) (ن . ک . به پیش از این) .

در ۶۰ «فصل» ، در نجوم .

(ن . ک . دریعه ۲۱ : ۳۵٦ «مفتاح النجوم» نگاشتهٔ میرزا عبدالوهاب کرمانشاهی ، در ۶۰ «فصل» که در ۱۲۹۰ ه/۱۲۷۳م . به انجام رسیده است) .

آغاز : حمدله . صلات . بدانکه این مختصری ست در علم نجوم ، مسمی به مفتاح النجوم .

(ن . ک . انه : ۲۲۷۰) .

1740- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۱٦۰۰/٤٦٥۰ : از سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه .

(بشیر حسین ۳ : ٥۱۸) .

منظر منظوم : اختر جمالی

هزاره ای .

موالید و احکام : احوال موالید و احکام آن

موالید و احکام احکام موالید

559- مولود مبارک : رایحهٔ سلطان

از ناشناس . که از کارش بر می آید در ستاره شناسی و زیج گیری استاد بوده ، و در پایان سدهٔ ۹ یا آغاز سدهٔ ۱۰ ه . می زیسته است . در آن زایچهٔ سلطان مظفر حسین بهادر بن سلطان حسین بهادر خان پادشاه هرات (م ۹۱۱ ه/۱۵۰۵ - ۱۵۰٦م) آمده است . در سه قسمت : ۱- زایش سلطان در سه شنبه ۱۰ ج ۸۷۸/۲ ه . (۱٤۷۲م .) ، ۲- وضع ستارگان در آن هنگام ، ۳- پیش بینی های زندگانی وی از زایش تا ۸۷ سالگی ، و می افزاید که اگر از این تاریخ بخوبی گذشت ، تا ۱۲۰ سالگی زنده خواهد بود ، که پیشبینی او درست در نیامده است .

آغاز : اعداد شکر و سپاس و اعداد حمد و ثنای حضرت آفریدگاری را جل جلاله و عم نواله ، که مبدع کون و مکان و خالق انس و جان و رازق عالمیان است . . .

1741- لاهور ، عمومی پنجاب ۵۲۰ ه و : نستعلیق روشن ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱٦۷ گ ۱۲ س (عباسی ۱ : ۲۸۳ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤٤) .

560- نجم الصدر : نجوم الصدر

از فایز دهلوی ، نواب صدر الدین محمد خان بهادر بن نواب زبردست خان (ابراهیم خان) بن علی مردان خان بن گنج علی . این گنج علی از سوی شاه عباس ماضی سی سال حکومت کرمان را داشت ، سپس حاکم قندهار شد . پس از مرگ وی (۱۰۳٤ ه/۱٦۲٤ - ۱٦۲۵م .) پسرش علی مردان خان از سوی همان شاه حاکم قندهار شد . ولی پس از رنجها که از شاه صفی دید قلعهٔ قندهار را به شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰٦۸ ه .) واگذاشت و به هند پناه برد . و به حکومت کشمیر گماشته شد .

فایز نوادهٔ این خاندان است ، که در ۱۱۰۰هـ./۹ - ۱۶۸۸م . زاده و تا ۱۱۵۱هـ./ ۱۷۳۸م . زنده بوده است . در «شعرای کشمیر» ضمن نام ۲۰ اثر وی ، از این کتاب به نام «نجم الصدر» یاد شده است .

آغاز : حمد و سپاس حکیمی را که آفریدگار عالم است و عالمیان و خلاق زمین است و زمان . روز را به بنور نیر اعظم سنور نمود و لیالی را . . . اما بعد ، چنین گوید . . . که نقیر از صغر سن میل به علوم غریبه بسیار بود . . . بنابر آن به خاطر رسید که در معرفت تقویم . . . که اول مرتبه تحصیل نحوم است . . . سطری چند بنگارد .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۵۷ «نجم الصدر» ـ شعرای کشمیر ۳ : ۱۰۷۳ تا ۱۰۸۰ «وایر») .

**1742-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱۱۷ ph III ۱۱٤۰ : نسعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «نجوم الصدر» آمده ، ۲۵ گ ۱۵ س (مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص : ٤٦) . در «پاکستان و هند ۳ : ۳۵۷» از نسخهٔ آن در کتابخانهٔ پیسگفته نام برده سده است که نوشتهٔ ۲۰ ع ۲/۱۱۳۵هـ . (۱۷۲۳م .) است . شاید همین نسخه باشد .

## 561- نجوم : رساله در . . .

از خیر الله (دیباجه) . که بایستی خیر الله فرزند لطف الله مهندس فرزند استاد احمد معمار لاهوری باشد . بشیر حسین (شمیع : ۳۸۲) پس از یک بررسی می افزاید «بنابر این مرگ خیر الله میان ۱۱٦۱ و ۱۱٦۲هـ . (۱۷٤۸ - ۱۷٤۹م .) است» .

آغاز : بر خرد خرده بین و واقفان رموز ایجاد و نکوین مخفی نماند که چون شرافت علم نجوم و علو رتبت .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۱۵۳ «نقریر التحریر» از همو ـ استوری ۲ : ۳۷ ـ مشایخ چشت : ۳٦٦ تا ٤۲٦ ضمن زندگینامهٔ کلیم الله شاهجهان آبادی که از همین خاندان است . خاندان معماران و مهندسان لاهوری معرفی شده اند و آثار این یکی از آنان (ابو الخیر معروف به خیر الله) را بدینگونه نام برده است : ۱- نقریر التحریر ، ۲- تعریب التحریر (نسخه بانکیپور ۱۰۵۸) ، ۳- حاشیهٔ شرح بیست باب در معرفت اسطرلاب ، ٤- شرح زیج جدید محمد شاهی ، ۵- شرح زلالی ، ٦- شرح دیوان حافظ (نام این دو در دیباجه «تقریب التحریر» او آمده) ، ۷- شرح اسکندر نامه (چاپ شده).

**1743-** لاهور ، محمد شفیع ٤۲۵/٤۲۲ : نستعلیق ، پایان سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳ گ (بشیر حسین : ۳۸۲) .

## 562- نجوم مالا : ترجمهٔ کتاب باراهی

متن «کتاب باراهی» یا «پوتهی بسنت راج» هندی ، ترجمه فارسی از پندت راج بهیم ، بدستور نواب امیر الدوله بهادر انتظام الملک حیدر بیگ خان نصرت جنگ ، در ۱۲۰٤هـ./۹۰ - ۱۷۸۹م . (ن . ک . کتاب باراهی ، ترجمه ، در همین بخش) .

در ۵۱ «بحار» : بحار ۱- سلماس دوازده سسکرات ، ۲- شگون ملاحظه کردن ، ۳- زاییدن بچه های آدمی و چار پایان ، ٤- سعد و نحس جانوران ، ٥- عطسه ، ۹- گریه کردن ماده ، ١٤- نمودن خانهٔ مگس های عسل در حویلی ، ۲۲- سوراخ کرهن چندر گرهن (کسوف و خسوف) ، ۲۵- ملاحظهٔ سار در ایام باران ، ۲۹- خاموش نمودن چراغ ، ۳٤- سعد و نحس بهدرا (یعنی روزهای ۲ ، ۷ ، ۱۲ ماههای قمری) ، ٤۰- عسل سمار ، ٤٥- نوروز ، ٥١- تعبیر خواب .

آغاز : حمد بحد و ثنای بعد ، مر خالقی را سزد که طبقه های افلاک را به ادوار و اشکال متاوله در عرصه هوا بر افراخت . . . اجرام و کواکب نوری بخشید . آغاز ۲ : حمد بیحد و ثنای بیقد ، مر صانعی را سزاست که خوان گیتی پر از نعمت های گونا گون آراستهٔ اوست .

(ن . ک . معدن الحساب ، در بخش ریاضی ، که نزدیکی در نام هست) .

**1744**- کراچی ، موزه ملی ۱۰۲۰/٦ - ۱۹٥۷ .N.M : شکسته ، ناگر مل اگروال ، ۱۹ اوت ۱۸٥۳م (۱۲٦۹هـ.) آغاز برابر نمونه ۲ . فهرست ٥۱ بحار از این نسخه است . در فهرست آمده «نجوم مالا» ترجمه متن هندی «بوتهی بست راج» مترجم پندت راج که در ۱۲۰٤هـ/۱۷۸۹م . به انجام رسیده ، ۲۰۲ ص (نوشاهی : ٥۱) .

**1745**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦۳۳۳/۷ : تاریخ یاد نشده . آغاز : نسخهٔ نجوم مالا که پندت راج بهیم برای نواب حیدر بیگ خان نواب وزیر الممالک . . . ترجمه کرده اند . از انتخاب باراهی . سها باب یکم .

**1746**- لاهور ، همانجا ٤۲۸۲/۱۲۲۹/۱ : تاریخ یاد نشده ، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ٥۲۱ - مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص : ٤٥) .

**1747**- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۲۰٥٤٥ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده . در فهرست به نام «نجوم بالا» از پندت راج پیتم (یه بهیم) نگاشته ۱۲۰٤هـ . آمده ، آغاز برابر نمونه ۱ (گ ۱ - ۹۸ ر) (مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص : ٤٥) .

● **563- نجوم** : رساله در . . .

ناشناخته . نگاشتهٔ ۸۹٤هـ . ؟/۱٤۸۹م .

**1748**- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱۲ ph III ۲۹۸۲ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده : درجه سنبله را به عطارد تعین کرده اند ، جمعیت این سخنها آن است که چون اشرف . . . انجام افتاده ، ۱۸ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۱۹) ، در فهرست آمده «تالیف ۸۹٤هـ . ؟» .

● **564- نجوم** : رساله در . . .

در دو فصل : ۱- منسوبات بروجها . در دوازده باب : باب الجوزا ، السرطان ، الاسد . . . ، ۲- در دانستن منسوبات سبع سیار ، در هفت باب : باب المشتری ، المریخ ، شمس ، زهرة . . .

**1749**- لصور ، کوت مراد خان ، کتابخانهٔ همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی :

نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . در پایان جدولی نام مولوی محمد عبدالله آمده است ، ۱۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**565- نجوم** : معرف سیر آفتاب و مهتاب

از ناشناس ، که می گوید از کتابهای معتبر استخراج و انتخاب کرده ، در هشت (نسخه ۸ است) «فصل» ساخته است . مطالب متن همانست که در «محفوظ» کریم ترک غوری (ن . ک. همین بخش) آمده است ، جز آنکه کوتاهتر است و شمار فصلها کمتر و ترتیب فصلها نیز گونهٔ دیگر. شاید از همان ترک غوری باشد و یا کسی از غوری بهره برده و یا برعکس .

فصل ۱- در بیان سال قمری ، ۲- سال شمسی ، ۳- تقویم سال شمسی از برای یافتن روز مطلوب ، ٤- طلوع و غروب اختران ، ٥- در بیان تخم ریزی کشت ، ٦- در بیان نوروز ، ۷- در هوای مختامه (فصلهای چهارگانه) ، ۸- در بیان سایه اصلی (ظهر نامه) .

آغاز : حمدله . صلات . این رساله ای ست پارسی که در وی بیان معرف سیر آفتاب و ماهتاب که در هر برج چندی می باشد ، و در فلان برج .

1750- اسلام آباد ، گنج بخش ٧٤٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ هـ (ص ٤١- ٤٨) ، بدنبال «محفوظ» غوری (گنج ۱ : ۱۸٦) .

**566- نجوم** : احمر دینی

در هشت «باب» : ۱- در یافتن سال ، ۲- در یافتن رزق ، ۳- در یافتن غیب که آید یا نآید ، ٤- در یافتن حال بیمار ، ٥- در یافتن حالات ، ٦- در یافتن سحر ، ۷- در یافتن زن حامله .

آغاز : این کتاب برای فایدهٔ مردمان از علم نجوم بیرون آورده شد تا به مقصود رسد . چون سایل که سؤال خواهد کرد اسم آن بحساب ابجد بگیرد .

1751- گوجرانواله ، رسول نگر ، محمد مقبول نوشاهی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . نوشته فضل عالم نوشاهی ، ۱۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

**567- نجوم** : رساله در . . .

از ناشناس . از مردم شبه قاره ، که پس از ۱۲۳٦ هـ/ ۱۸۲۰ م . نگاشته است . با سربندهای «فصل» : ۱- ثمره گهری ها (ساعت) ، ۲- ۳۲ گهری سعد و نحس ، ۳- قران هفت کوکب در برج حوت ، ٤- اجتماع شش کوکب در برج قوس، ٥- اجتماع چهار کوکب در برج جدی ، ۹- کواکب کف الخضیب .

1752- کراچی ، موزه ملی ۱۲/۱۰٦۰ - ۱۹۵۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۳٦۳ - ۳۷۷) . آغاز : حساب سی و دو گهری روز و شب از صبح تا شام (نوشاهی : ٥٤) .

**568- نجوم** : رساله در . . .

در ده «باب» : ۱- در بیان سعد و نحس ، ۲- شرف و هبوط سیارگان ، ۳- خانه های

سیاره ها ، ٤- سیر کواکب در بروج ، ٥- طلوع بروج - ٦- دانستن خاصیت هر سیاره ، ٧- هیئت بروج ، ٨- ؟ ، ٩- خانه های بروج ، ١٠- ؟

آغاز : حمدله . این رساله در نجوم است ، هر گاه که دعوت شروع کند ، نظر در کواکب کند ، که کدام کوکب در کدام برج است ، و آن کوکب در آن برج چه تاثیری دارد .

**1753**- کراچی ، جمشید رود ، جامع مسجد نیو تاون : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص (سید حصر نوشاهی) .

● **569**- **نجوم** : رساله در . . .

در ده «باب» .

آغاز : حمدله . صلاة . بدانکه خدایتعالی جمله مردمان و جمله خلایق را بیافریده بدین ترتیب طریق چگونگی احوال خیر و شر ایشان اندر میان دوازده بروج به علم نجوم اظهار نمود .

**1754**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤/٢٤١٢/٥٧٣١ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «رساله در علم نجوم» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۰۲) .

● **570**- **نجوم** : رساله در . . .

از ناشناس . از مرقوم شمه قاره ، با سرنبندهای «فصل» : ١- هفت صورت که آنرا توای نجوم گویند ، ٢- زلزال و رعد از موضع شمس و قمر ، ٣- ثمرهٔ غریدن رعد به تعداد شمسی، ٤- احکام قوس قزح شمس به قید بروج ، ٥- ثمرهٔ عطسه زدن گوح یعنی گهور بهور ، ١٥- تاثیر غریدن رعد به قید بروج ، ١٦- تاثیرات زلزله به قید ماه شمسی .

**1755**- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۱۰۶۰/۱۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۳۸۹ - ٤٤٣) آغاز : فصل اول . هفت صورت که آنرا توایی نجوم گویند ، به قول اهل عرب (نوشاهی : ٥٤) .

● **571**- **نجوم** : رساله در . . .

در ۱۸ «باب» : ١- شناختن حساب ابجد و تعلق به بروج ، ٢- دانستن دوازده برج و هفت کوکب ، ٣- تولد فرزندان و نام نهادن آنها ، ٤- جهیدن اعضا ، ٥- طالع دیدن مردان و زنان را ، ٦- ساعات نیک و بد ، ٧ در بیان تمام شناختن ساعتها ، ٨- در دانستن چهل ستاره ، ٩- در عمارت کردن خانه و زراعت و چاه کاشتن، ١٠- جماعت کردن و ناخن بریدن ، ١٨- بیماری و تعویذ .

**1756**- لاهور ، نکلسون رود ، کتابخانه خلیل الرحمان داودی : نستعلیق ، میان برخوردار بن عبدالعزیز ، سدهٔ ۱۲ هـ . تعویذ ، آغاز افتاده : باب اول در شناختن ، ٦٢ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

● **572**- **نجوم** ، منظوم

ناشناخته .

**1757**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/٤٢٦/٣٤٣١ : نوشته نظام الدین ولد محمد مراد

اعظم پوری ، ۱۶ رمضان ۱۱۹۵ھ . (۱۷۸۱م .) . آغاز : بر یکی ماه بر دوم تیر است ـ باز ناهید بر سوم میر است ـ شمس بر چرخ چارم است مدام ـ همچو بر چرخ پنجمین بهرام . در فهرست بنام «رساله در علم نجوم ، منظوم» آمده (بشیر حسین ۳ : ۴۰۳) .

**573- نجوم : رساله در . . .**

چند رساله یا کتاب ناشناخته . یکی نیستند .

**1758-** هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیه مجددیه ، قاضی محمد صدر الدین : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ھ . آغاز : باب در حساب سی روز از ماه نجومی ، و بیان سی روز از ماه و جهت کارها . روایت می کند حضرت عبدالله بن عباس (رض) چون خدا یتعالی آدم را آفرید . . . ، بیشتر سعد و نحس روز ها ست ، ۱۳۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

**1759-** لاهور ، عمومی پنجاب ۵۲۰ لا ـ ۵۲۰ اشجا : شکسته آمیز ، با تاریخ ۳ جلوس والا (عالمگیری ؟ ۱۰۷۱ھ .) در مجموعه ، ش ۵ مجموعه ، آغاز افتاده ، عنوان جدول : جدول الثوابت المرصوده بالرصد الکورکانی فی اول سنه هجری دارد ، ۷۰ گ (عباسی ۱ : ۲۶۶ ـ مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۴۵) .

**1760-** هزاره ، هری پور ، دارالعلوم اسلامیه ، رحمانیه : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . حالات سبعه سیاره و بروج و استخراج تقویم است و سر فصلها به زبان عربی : «فی بیان السبعة والمتعلقات البروج و حالات الکواکب فیها من حیث القوة والضعف» «فی استخراج الضمایر» ، آغاز موریانه زده و ناخوانا ، ۱۷ گ (پرفسور اختر راهی) .

**1761-** کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . چند رسالهٔ ناشناخته . آغاز : بدانکه حق سبحانه و تعالی افلاک را نه آفریده است ، بر فلک اول قمر ، دویم عطارد و در سیم زهره و در چهارم شمس . . . ، (پرفسور روشن آرا بیگم) .

**1762-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ۲۵ A ph III ۱۴۳ : نستعلیق ، سالک (مالک ؟) رام ، ۱۲۲۹ھ . (؟) . آغاز : فواید در آوردن برکه پهل باید دانست که مقدار سالهایی که از عمر گذشته باشند تا شروع سالی که . . . ، ۱۳ گ ۱۲ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۰) .

**1763-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۲۱۱۴/۵۱۲۶ : نوشته هدایت الله قاصر ساکن کوت ادو (ضلع مظفر گره) ، پیرامون ۱۸۴۸م/۱۲۶۴ھ. در فهرست بنام «رساله در علم النفس» در رمل و نجوم وغیره آمده . آغاز : بدانکه دو چیز را تاثیر نهاده است که حیات و ممات بواسطه ایشان است ، و وجود جمع موجودات بتاثیر ایشان و آن آفتاب و مهتاب است (بشیر حسین ۳ : ۵۰۳) .

**1764-** راولپندی ، چوهر هرپال ، مدرسه حفظ القرآن ، حکیم عبدالخالق : نستعلیق سدهٔ ۱۳ھ . در احکام و منازل ستارگان ، سعد و نحس ساعات . آغاز : حمدله . علم نجوم

دریایی ست عقد ناک ، سالها باید که فهم کند، حالا ما از برای مبتدیان را موجز و مختصر کرده آمد ! ش ۳ مجموعه (ص ۲٤۲ - ۲۵۰) . (سید عارف نوشاهی) .

1765- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۸۸٦/۳۹۳۸ : از سدهٔ ۱۳ھ . در فهرست بنام «منازل و اسمای ستارگان» آمده ، که تنها باب ۱٤ کتابی ست در هیئت و نجوم (بشیر حسین ۳ : ۵۱۹) .

1766- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۷۲ : نستعلیق پخته ، پیرامون ۱۳۳۲ھ . (ص ۲۰ - ۳۸) . آغاز : پس باید دانست که این رساله مسمی به سالنامه نهاده است . از نزر جمهر تحریر شده است . اگر غره محرم در روز شنبه باشد . . . ، سپس آفتاب گرفتگی ، زلزله ، بیان سمیر (ص ۳۹ - ۷۳) (گنج ٤ : ۲٤۲٤) .

1767- لاهور ، کتابخانه فقیر سید مغیث الدین : شکسته ، تاریخ یاد نشده ، آغاز و انجام افتاده . آبخوردگی دارد ، آغاز : . . . دلیل است که اکثر امورات مولود خاصه در سالهای مسعود به بهتر و خوشتر و فراخ و وسیع الحصول باشد ، ۲۸ گ ۱۷ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۳۷۷) .

1768- لاهور ، کتابخانه دکتر محمد باقر : نسخ ، تاریخ یاد نشده، ش ۲ مجموعه، آغاز : . . . دانستن ستاره موافق و ناموافق ، ۱۳ گ ۱۷ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۵۸۰) .

1769- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۲/۱۰۲/٦۲٦۱ : نستعلیق ، گل محمد ، تاریخ یاد نشده ، آغاز : در آغاز این کتاب . کتاب اول . . . میگوید . . . بدانکه از سمت بکرماجیت هرگاه یک صد و سی و پنج کم کردیم شاکه سال باهن می شود ، ازآن یکهزار و چهار صد و چهل و دو که ساکه کره لا کهو است از . . . (گ ۱٤پ - ٦۵ب) (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۰) .

1770- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/٦۳۳۳ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «رساله در علم نجوم» آمده . آغاز و انجام افتاده : اول نام پروردگار بر زبان میرانم که انسان را بکمال حرنی از بطون بظهور آورده .

1771- لاهور ، همانجا ٤٦۸۵/۱٦۳٤ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «کتاب در بیان ستارگان» آمده ، در رمل و نجوم ، با ٤۱ تصویر رنگین ستارگان ، آغاز افتاده : باب نهم در شخصهای اسفل اندر دلائل ستارگان چون سال . . . (بشیر حسین ۳ : ۵۱۳ ، ۵۰۳ - مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص : ۳۸) .

1772- سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : ش ۳ مجموعه بدنبال «تزوک تیموری» . در آن استیاری از سال ۱۱٦۸ ھ . آمد و شهر کشمیر که بایستی پیرامون همان سال و همان سرزمین نگاشته شده باشد (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژه کتابخانه ها (۱) : ۱۹٦۷م .) : ۲۸۸) .

## 574- نوروز نامه

به روایت خواجه علی حکیم ترمذی ، که پس از یکصد و بیست پنج (دو) سال زندگی ، و تفحص در علم نجوم و احکام آن ساخته است . در بارهٔ پیامد قرار گرفتن نوروز در هر یکی از روزهای هفته است . نسخه ها با یکدیگر جدایی دارند (ن . ک . محرم نامه : ۲۹۵ از ترمذی) .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۲۱۷ که در آنجا از حکیم ترمذی از پایان سدهٔ هشتم و پیروان شاه نعمت الله ولی ، و پسر او علی بن حکیم ترمذی یاد کرده است ـ نسخه ها ۱ : ۳۶۶ «نوروز نامه» از خواجه محمد (بن) علی ترمذی ، که مرگش ۲۵۵ه/۸۶۹م آمده ـ نشریه ۸ : ۷۰ ، ۷۸ ، ۳۰۶ و ۹ : ۷۰ ، ۱۱۹ «نوروز نامه» از ترمذی ، بدون نام کوچک) .

**1773-** اسلام آباد ، گنج بخش ۵۲۱۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . (۵۶ - ۶۱) . آغاز : روایت می کند خواجه علی حکیم ترمذی را که خدا یتعالی مرا یکصد و بیست و پنج سال عمر داد . . . اگر نوروز عالم روز یکشنبه بود آن روز پادشاه آفتاب است ، پس آن سال به غایت پر نعمت بود (گنج ۱ : ۱۸۸) .

**1774-** اتک ، مکهد ، مولانا محمد علی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ . آغاز : نوروز نامه . . . خواجه علی ترمذی (رح) چنین می گوید که حق تعالی مرا صد و بیست و و سال عمر داده بود ، تجربه بسیار کردم و علوم و احکام فلک . . . ، ۱۴ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**1775-** اسلام آباد ، گنج بخش ۶۳۲ : نستعلیق ، ۱۲۴۴ه . (ص ۵۶۰ - ۵۷۳) . آغاز : اگر نوروز عالم (برابر نسخه دیگر این کتابخانه) (گنج ۱ : ۱۸۸) .

**1776-** اتک ، مکهد ، مولانا محمد علی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونهٔ شماره دیگر این کتابخانه ۱۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

## 575- نوروز نامه

منسوب به بوذر جمهر (بزرگمهر) فرزانه . نسخه ها با یکدیگر جدایی دارند .

**1777-** لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، میر کلوولد میر نظام ، پیرامون ۱۲۲۹ه . آغاز : رساله بوذر جمهر حکیم و جمیع حکیمان آن وقت (رح) انو شیروان عادل جمیع حکیمان و ندیمان و کاهنان و طبیبان و جوگیان و منجمان و توریت و زبور خوانان وغیره آنها . . . ، سپس محرم نامه است ، رویهم ۴۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**1778-** شیخوپوره ، سرمیدانی، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق خوش، محمد حسن، تاریخ یاد نشده ، که آنرا «سالنامه» نامیده است . آغاز : کار ساز حقیقی آن است که محبوب را بشان لولاک لما خلقت الافلاک آفریده ، و آفرینش را خصوص بدو حرف کن . . . ، ۳۲ ص ۱۷ س (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **هفت اختر** : اختر هزاره ای

● **576- هفت اختر**، منظوم

ناشناخته . (ن . ک . اختر هزاره ای ، در همین بخش) . در خواص هفت ستاره در منازل مختلف . در آن آمده : ز احکام انجم نویسم کنون - ز تاثیر طالع شوم رهنمون - که این نسخه را پر کنم دلپذیر - به صورت (صغیر) و به معنی کبیر .

**آغاز :** بود هفت اختر به هر کشوری - به امر خدا ناصر و یاوری - عطارد به روم و به چین مشتری - زحل را به هند است تابش گری .

**1779**- کراچی ، موزه ملی ۱۹۶۹ - ۲۱۷/۱ .N.M : نستعلیق ، حاکم ؟ رای ، ساکن نواحی پیشاور ، ۱۹ ماگهه ۱۸۹۲ ب (۱ - ۱۲۵۲ه.) برای جیون مل . (ص ۱ - ۱۰) (نوشاهی : ۵۲) .

● **577- هفت کوکب** : رساله در بارهٔ . . .

از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه نیاورده است . دربارهٔ هفت ستاره و سعد و نحس در ماه و روز ها .

**آغاز :** ستایش خداوند بزرگ و بزرگی دهنده ، و توانا و توانگر و آفریدگار خلق و دهندهٔ روزی خلق .

**1780**- کراچی ، موزه ملی ۱۹۵۷ - ٦٤٣ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . با ۲۱ مجلس تصویر ، ٤٤٤ ص (نوشاهی : ۵۲) .

● **578- هفتاد باب**

ناشناخته . (ن . ک . «تحفه حاتمی : ۲۰۱» که شاید یکی باشد) .

**1781**- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۳۸ ایل/۸۴۲۰ : نستعلیق ، ۱۲۳۲ (؟) . آغاز افتاده : آن . . . بلد برسد به خلاف بلدی که . . . ، در فهرست به نام «رساله هفتاد باب در عمل ربع مقنطر» از ناشناس آمده ، ٦۰ گ ۱۳ س (مجلهٔ تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۸) .

● **هفتاد باب در اسطرلاب** : تحفهٔ حاتمی

● **579- هیئت** : رساله در . . .

از میر ابو الفتح سید محمد الهادی (م ۹۵۰ه./۱۰٤۳م .) ، محمد بن ابو نصر بن سعید حسینی عراقی ، تاج سعیدی اردبیلی ، شاگرد قاضی زادهٔ رومی (م ۹۳۱ه./۱٦۲۲م .) و عصام الدین اسفراینی .

در یک «مقدمه» و شانزده «طبقه» و یک «خاتمه» (نسخه ها ۱ : ۳٦۹) .

آغاز : الحمدلله الذی خلق سبع سماوات طباقا ، و فی الارض مثلهن اقالیم و اطباقا، والصلاة علی من سوا فاستوا وهو بالافق الا علی .

(ن . ک . دانش ، دانشگاه ۱۱ : ۲۱۷٦ - ذریعه ٤ : ۲۷۷ «تفسیر شاهی» و ٦ : ۵۹ «حاشیه» که میر ابو الفتح دیگری هستند - نسخه ها ۱ : ۳٦۹ «هیئت» که همین کتاب است ).

1782- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱۳۳ : نستعلیق ، پندت گوری شنکر ، ۱۲۷۹ھ/۱۸۶۲م. در مقام لاهور ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «رساله در علم هیئت» از ناشناس آمده ، ۳۱ گ ۲۱ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۱) .

● 580- هیئت : رساله در . . .

از عبدالقادر بن حسن (شاید : رویانی . ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۸۳ فهرست راهنما ، که در آنجا از : تحفهٔ نظامیه ، تقویم ، رساله در معرفت ربع ، زیج ملخص میرزایی ، شرح لغز او نام برده شده است) .

آغاز : حمد و سپاس بیقیاس خالقی را جل جلاله و عم نواله و تعالی شانه . . . که عالم اکثر را به افضل اشکال بنگاست و به جواهر زواهر سیارات و ثوابت بیاراست و مزین و منور گردانید .

1783- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱۲ ph III ۲۹۸۲ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «رساله هیئت» از عبدالقادر بن حسن آمده (گ ۵۷ - ۱۱۰) انجام افتاده ، ۱۷ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۸) .

● 581- هیئت : فارسی هیئت

از ملا علی قوشچی (که یاد او در «حساب : ۱۸۸» گذشت).

در یک مقدمه و دو مقاله و خاتمه ای : مقدمه ، در آنچه پیش از شروع در این علم لازم است . دو قسم : ۱- در آنچه به هندسیات تعلق دارد ، ۲- در آنچه به طبیعیات تعلق دارد . مقالهٔ یکم ، در اجرام علوی ، شش باب : ۱- عدد افلاک کلی و ترتیب آنها ، ۲- دوایر مشهوره از عظام و صغار و قوسهای مشهور ، ۳- هیئت و حرکت فلک نهم و هشتم ، ٤- هیئت افلاک کواکب هفتگانه ، ۵- حرکت افلاک کواکب سیاره ، ٦- احوالی که سیاره ها را عارض می شود ، چهار فصل. مقالهٔ دوم ، در بیان هیئت زمین و قسمت او به اقالیم ، یازده باب : ۱- هیئت زمین و ذکر اقالیم ، ۲- خواص خط استوا ، ۳- خواص آفاق مایله ، ٤- بیان یک یک پنجگانهٔ آفاق مایله ، ۵- خواص مواضعی که عرضش ربع دور بود . ٦- مطالع بروج ، ۷- درجهٔ قمر کواکب ، ۸- بیان صبح و شفق- ۹- تاریخ سال و ماه و اجزای آن ، ۱۰- ظل ، ۱۱- نصف النهار و قبله .

آغاز : حمدله . حمد الشاکرین ، والصلات والسلام علی خیر خلقه . . . اما بعد ، این رساله (کتاب) مشتمل است بر مقدمه و دو مقاله و خاتمه . مقدمه در بیان آنچه پیش از شروع در این علم دانستنی ست .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۷۰ - مشار ۵ : ٤٤٠٥ که از ده چاپ آن نشانی داده است - نفیسی ۱ : ۲٦۹ زندگینامه و فهرست نگاشته هایش - ریو ۲ : ٤٥۸ «رساله فی الهیئة» - اشکوری ۱: ۱۷۰ و ۳ : ۵٦ ، ۳۱۳ سه نسخه «هیئت» ناشناخته دارد که بایستی همین کتاب باشد - اته : ۲۲٤۱ ، ۳۰۷۲ «هیئت» و ۲۲٤۰ «شرح عربی ، ترکی و فارسی این کتاب») .

1784- کراچی ، موزه ملی ۱۹٦۱ - ۱۰۷۲ N.M. : نستعلیق ، عزیز الله ، ۸ شعبان ۱۰۲۷ھ . ۹۲ ص (نوشاهی : ۵۳) .

1785- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٣/٢٤٠٢/٥٧٢١ : نوشته محمد عاقل ، ٨ رجب ١٠٧٠هـ. (١٠ مارس ١٦٦٠م .) آغاز برابر نمونه (شبیر حسین ٣ : ٥٠٥) . (مجله تحقیق ، س ٣ ش ١ ص : ٢٤) .

1786- پیشاور ، بیرون آسیا گیت ، سید ایوب خان بوری : نستعلیق ، نور محمد بن حافظ حاجی محمد مراد ، ١٧ ذیقعده ٩٩ (١٠٩٩هـ .) . آغاز برابر نمونه ، ٦١ ص ١٢ - ١٩ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

1787- کویته ، مولانا محمد عاصم خان مجددی : از سدهٔ ١١هـ. آغاز افتاده : و وضع و حرکت لازمه و آنچه از . . . ، ٤٤ ص (پروفسور محمد اقبال مجددی) .

1788- کراچی ، موزه ملی ١٩٦٧/٢٤٣/١ .N.M : نستعلیق ، ٢٢ ع ٢/سدهٔ ١١هـ . (ص ٢ - ٤٢) (نوشاهی : ٥٣) .

1789- خیر پور ، کتابخانه عمومی ٤/٥٢٠ ل م ا : نستعلیق ، ٢٦ صفر ١١٢١هـ. آغاز : حمدله . اما بعد ، (برابر نمونه) ، ١١٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

1790- کراچی ، موزه ملی ١٢٤ - ١٩٦٧ .N.M : نستعلیق ، ٨ محرم ٤٩ (سدهٔ ١٢هـ .) با شکلها ، ٦٢ ص .

1791- کراچی ، همانجا ١٠٧١ - ١٩٦١ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ . ، ٧٠ ص (نوشاهی : ٥٣) .

1792- اسلام آباد ، گنج بخش ٥٩٩٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٢ - ١٣هـ. آغاز برابر نمونه ، ٨٧ ص . (گنج ١ : ١٨٩) .

1793- اسلام آباد ، گنج بخش ٣٣٦٠ : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، ٢ ج ١/١٢١٢هـ . (ص ١ - ٩٠) ، آغاز در دیباجه افتاده : آغاز مقاله اولی در بیان احوال . . . (گنج ١ : ١٨٩) .

1794- کویته ، کلی لاهور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : محمد فیض الله ، یکشنبه ع ٢/ ١٢٣٣هـ. آغاز برابر نمونه ، ١٠٤ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

1795- کراچی ، موزهٔ ملی ٥٢٣ - ١٩٥٧ : نستعلیق ، برکت علی ، ٢٦ صفر ١٢٤٧هـ . (ص ٢ - ٨٦) .

1796- کراچی ، همانجا ٤/٨٥٨ - ١٩٥٧ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ. بامهر کنندهٔ ١٢٤٧هـ. (ص ٢٠٨ - ٣١٧) (نوشاهی : ٥٣) .

1797- اسلام آباد ، گنج بخش ٢٣١٦ : نستعلیق پخته ، حافظ شیخ مسعود ، برای فرزندش محمد ، ٤ محرم ١٢٠٥هـ . آغاز برابر ، در کلفون به نام «نسخه توسیه» بدون نام نگارنده یاد شده است ، ٧٢ ص (گنج ١ : ١٨٩) .

1798- بلوچستان ، مستونگ ، شمس آباد ، میرزا عبدالقیوم : نستعلیق شکسته آمیز ، شیر

علی ولد میرزا ابو الحسن خان ، یکشنبه ۲۳ رمضان ۱۲۹۲ه . آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد . . . (برابر نمونه) ، ۷۵ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

**1799- لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۸ . ۱ ph III ۱٤۲۷ : نستعلیق ، قاضی محمد یوسف بن قاضی قطب الدین (قاضی کوت ، گوجرانواله) ، ۱۲۹٤ه . ، ٤۰ گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲٤) .

**1800- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۳۹۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز و انجام کمی افتاده . در فهرست ناشناخته مانده و به نام «نجوم» آمده، (۱۱۸ ص (گنج ۱ : ۱۸٦) .

**1801- اسلام آباد** ، همانجا ۲۹۹٤ : نستعلیق شکسته ، رجب سدهٔ ۱۳ه . (ص ۹ - ٦۱) ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۱۸۹) .

**1802- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٤/۲۳۲/۳۲۳۷ : از سدهٔ ۱٤ه . (بشیر حسین ۳ : ۵۰۵) (گ ۷۹ - ۹۵) ۲٤ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲٤) .

**1803- پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۷٦۵ : نسخ خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۹۸ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

**1804- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۱۰۰۱/٤۱۰۲ : تاریخ یاد نشده ، با ۲۵ تصویر رنگی ، محشی (بشیر حسین ۳ : ۵۰۵) .

**1805- لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۱۰۳ ph III ۲٦٤۸ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، ٤٦گ (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲٤) .

**1806- لاهور** ، دانشگاه پنجاب ۱۲ ph III ۲۹۸۲ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده . آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «معاینه نجوم» از ناشناس آمده (گ ۱۹-٥٦) (مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ٤۲) .

● **582- هیئت قوشچی** : شرح . . .

متن از ملا علی قوشچی ، شرح از مصلح الدین محمد لاری . در لار زاده شده، به هند رفته ، در دربار همایون پادشاه (۹۳۷ - ۹٦۳ه .) جایگاه یافته ، به مکه رفته ، در ۹۷۹ه ./۱۵٦۸م ، یا کمی پس از آن درگذشته است .

این شرح بر متن افزودگیهایی دارد ، و در ۹۷۷ه ./٦۹ - ۱۵۷۰م به نام محمد شاه غازی (قطبشاه) ، در یک «مقدمه» و دو «مقاله» و هر «مقاله» در بابها و فصلهایی چند نگاشته و نام خود را در دیباچه آورده است . ولی در «کاهنامه» نادرست از عبدالحی لاری زنده در ۱۰۲۷ه ./۱٦۱۸ م . دانسته شده است .

آغاز : همایون نامه (حمد) مزین بنام واجب الاعظام پادشاهی بود که وجود اجرام بی آرام علوی . . . قوله . این کتاب ، یعنی حاضر در ذهن .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۲۲ - ذریعه ۱۳ : ۳۷۷ «شرح فارسی هیئت» همین شرح -

کاهنامه ۱۳۱۱ : ۱۷۱- دانس، دانشگاه ٤ : ۸۸۳ «حل و عقد» از قطب الدین عبدالحی حسینی زاهدی کبیری لاری - نفیسی ۱ : ۳۵۰ مصلح الدین لاری ، زندگنامه و فهرست آثارش ازآن میان همین شرح - اشکوری ۳ : ۳۳۰ - دانشگاه ۱٦ : ٦۳ - نسریه ۱۰ : ۳۲٤) .

1807- لاهور ، عمومی پنجاب ش ۵۲۰ علا - مصلح : نستعلیق محمد جمال الدین علی بخاری نقوی ، و حکیم امیر بخش ، ۵ ماه پهاگن ۱۹۱۳ بکرمی/۱۷ج ۲/ ۱۲۷۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۸۷ ص ۱۵ س . (عباسی ۱ : ۱۷۷ - مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص:۳۷) .

1808- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۳۹۳/۳۸۹ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۰٤) .

● 583- تنقیح مقاله در توضیح رساله : شرح هیئت قوشچی

متن از قوشچی (همان) . گزارش از هبة الله شاه میر شیرازی حسینی (م ۸۹۸هـ/۲-۱٤۹۳م.) که سالهای ۸۸۲ تا ۸۹۸هـ . (۱٤۷۷ تا ۱٤۹۲) به نگارش «آداب سلطنت» خود (نسخه ها ۲ : ۱۵۱٤) می پرداخته است .

برای پسران خود ، از روی «نهایة الادراک» ، «تحفهٔ شاهی» ، «شرح تذکره» و «ملخص چغمنی» نگاشته است . و در تهران ۱۳۱۹هـ . به نام «حاشیه» در هیئت قوشچی چاپ شده است . در آن از رسالهٔ «تام المقاله در ترصید سمت قبله» که در جوانی نگاشته بود و همچنین از جهت قبلهٔ شهر خود شیراز و سفری که به هند کرده و به دربار ابو الفتح محمود شاه پادشاه گجرات (یکم ؟ ۸٦۳ - ۹۱۷) راه یافته یاد می کند .

آغاز : خوبترین هیئتی که مصور ناطقهٔ عرایس کلام و لطایف نظام . . . اما بعد ، فقیر . . . هبه الله الحسینی الشهیر .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۲٦۳ - دانس ، دانشگاه ٤ : ۹۱۹ - طبقات : ۲۸۰ برای پادشاهان گجرات - کاهنامه ۱۳۱۱ : ۱۸٦ - مشار ۲ : ۱۷۱۲ «حاشیهٔ هیئت قوشچی» - نسخه ها ۱ : ۲۷٦ «تنقیح . . .» - دانشگاه ۱٦ : ٤٦ با یاد داشتی از نفیسی که «ذیل آن راپسر زاده اش ابو تراب حبیب الله بن شکر الله بن هبة الله ، در مکه ۹۸٦هـ ساخته است» .

1809- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۷ - ۲٤۱ : نسخ ، سدهٔ ۱۱هـ . برگ آغاز افتاده (ص ۱ - ۲۱) (نوشاهی : ۵٤) .

● 584- هیئت ، منظوم

ناشناخته .

آغاز : حمد بیحد پادشاهی را که هست - پیش قدرش پایهٔ افلاک پست - خالق اصل وجود جسم و جان - رازق وحش و طیور و انس و جان .

1810- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦۲۸٤ : با مهر کنده ۱۲۲۲هـ . (۱۸۰۷م .) و مهر دلپت رای ، آغاز برابر نمونه . در فهرست بنام «رساله در هیئت و فلکیات ، منظوم» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۰٤ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۵) .

● **585- هیئت** : رساله در . . .

از ناشناس . در یک «مقدمه» و سه «باب» . گویا از سدهٔ دوازدهم ه .

**1811-** لاهور ، دانشگاه پنجاب : شماره یاد نشده ، نوشتهٔ ۱۲۰۵ه/۱۷۹۰م (پاکستان و هند ۳ : ۳۵۷ به نقل از اورینتال میگزین ، مه ۱۹۳۴م .) .

● **586- هیئت** : رساله در . . .

ناشناخته .

آغاز : شکر و سپاس و حمد بیقیاس مر صانعی را که نقاش ابرو برکار تصویر و بقلم تقدیر صفحات افلاک را . . . و ثوابت بیاراست ، ولقد زینا السماء بزینه الکواکب .

**1812-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱۲ ph III ۷٤ : نستعلیق مایل به نسخ ، ۱۲۰۵ه . (؟) ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «رساله در علم هیئت» آمده ، ٤٥ گ ۲۳ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۰) .

● **587- هیئت ناشناخته**

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

**1813-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۵۷۲۱/۲٤۰۲ : نوشته ۱۰۷۱ه . (۱۶۶۰م .) . در فهرست بنام «رساله در هیئت» آمده . آغاز : اول ماه که نصف ماه نگذشته باشد . . . (بشیر حسین ۳ : ۵۰۶) .

**1814-** کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۷ - ۱۲۷ : نسخ ، حسن ، ۲۹ محرم ۱۲۷۱ه . آغاز : دائره هندی با تشخیص جهات اربعه حقیقیه و اربعهٔ مجازیه . هر گاه بلاد هند از خط منصف اقالیم سبعه در جانب مشرق ... ، در فهرست بنام «هیئت» ناشناخته آمده، با شکلها، ۹ ص (نوشاهی : ٥٤) .

**1815-** لاهور، دانشگاه پنجاب ۹۳ ph III ۱۹۱۲ : نستعلق، تاریخ یاد نشده، آغاز افتاده : سطح نیز مستوی بود و غیر مستوی، مستوی آن بود که میان هر دو نقطه که برو فرض توان کرد به خط مستقیم وصل کنند آن خط از آن سطح به هیچ وجه بیرون نیفتد . . .» انجام نیز افتاده ، در فهرست بنام ، «رساله علم هیئت» آمده ، ٥٤ گ ١٤ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۲۵) .

**1816-** لاهور ، همانجا ۲۷ ph III ٤٩٦ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز : جدول حرکت شمسی در سالهای و ماه های عربی . . . ، در فهرست به نام «هیئت» آمده ، ۲۵ گ ۱۵ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ٤٦) .

● **588- هیئت عالم سفلی و عالم علوی** : عالم سفلی و عالم علوی

از **عبدالمجید** بن محمد قطب الدین ، چون «خسرو ادوار زمان ، اکبر شاهان (اکبر شاه

۹۶۳ - ۱۰۱۴هـ.) ، که مبدء تاریخ را جلوس بر سریر سلطنت اعتبار نمود ، چون دستیابی بر این تاریخ موقوف بر دانستن افلاک و دوازده بروج و مقدار سیر آفتاب و ماه در هر برج بود ، بنا بر این مختصری در بیان هیئت عالم سفلی و عالم علوی و ذکر تاریخ عربی و فارسی و بیان اختیارات و احکام نجوم ، در چهار «فصل» و «خاتمه» ای نهاد ، و هر فصل را بر چند «مقاله» قرار داد (دیباچه با اختصار) .

**فصل یکم** ، در دو مقاله : ۱- هیئت عناصر چهارگانه ، هفت اقلیم ، ۲- طول و عرض هر اقلیم و برخی از شهرها و کوهها و دریا های آنها ، **فصل دوم** ، در عدد افلاک و هیئت آن ، شش مقاله : ۱- قسمت فلک به دوازده برج ، ۲- کواکب سیاره و ثوابت ، ۳- حرکت افلاک ، ٤- مقدار حرکت فلک نهم و هشتم ، ٥- مقدار حرکات افلاک و سیارات ، ٦- روز ها و ماهها ، **فصل سوم** ، در هفت مقاله ۱- تاریخ عربی و فارسی ، ۲- اسامی روز های فارسی ، ۳- روز و شب ، صبح و شفق ، ٤- فصول چهارگانه ، ٥- خط استوا ، ٦- تفاوت شبانه روز در اقلیمها ، ۷- نام سالهای دوازدهگانهٔ ترکان ، **فصل چهارم** ، در پنج مقاله ، ۱- اختیارات ساعات روزها ، ۲- احکام گرفتن ماه ، ۳- گرفتن ماه ، ٤- محرمنامه ، ٥- سکریادر . **خاتمه** . در دو مقاله : ۱- عناصر چهارگانه.

**آغاز** : حمد بیشمار و ثنای بیشمار نثار بارگاه پادشاه که بساط بسیط زمین با فسحت و وسعت را فراش قدرت . . . اما بعد ، معروض می گرداند ، محرر این رساله . . .

(ل . ک . پاکستان و هند ۲ : ٦٩۲) .

**1817**- پیشاور ، رامپور ، مسجد بلال ، محمد امین الله : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، بدنبال «هیئت هکل» ، و سپس «ذکر الملوک» و آنگاه «مدخل منظوم» . (رویت).

**1818**- **لاهور** ، انارکلی ۳۷ ، داس آباد ، احسان دانش : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۹۰۰ بکرمی (۱۲۰۹د . ؟) . آغاز افتاده ، هر چهار فصل را دارد ، آبخورده (سید عارف نوشاهی).

**1819**- **لاهور** ، عمومی پنجاب ۳۰۰ محمد : نستعلیق ، ۱۳۳۰هـ. در شیرگره ، **آغاز** : اما بعد . . . (برابر نمونه) ، ۲۱ گ ۱۷ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۲۲۷ - مجله تحقیق ، س ۳ س ۱ ص : ۱۷ - عباسی ۱ : ۲۹۰) .

## ● 589- هیئت و جغرافیا

از سید احمد علی ، که در دارالخلافه شاهجهان آباد ، در دبستانی از سوی ویلیام کون صاحب بهادر ، به آموزش کودکان می پرداخت ، به دستور پادری وقت ، از متن سانسکریتی که نامش را نبرده است ، به فارسی در آورده است .

**1820**- **لاهور** ، موزه فقیر سید معیث الدین : نستعلیق شکسته ، ۹ ماه بهادون ۱۹۸٦ بکرمی ، آغاز افتاده : بیان شعاع . آفتاب از زمین هشت کرد و سی و شش لکهه کرور واقع است ، ۱۰۲ گ ۱۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۳۷٥) همین نسخه را فهرست نگار ما محمد علی کوثر نوشاهی نیز گزارش کرده است .

# بخش ششم

# علوم غریبه

● **590**- آثار حرفی
از غیاث الدین علی بن امیران حسینی اصفهانی (که یاد او در «خلاصه التنجیم : ۲۶۵» گذشت) .
به سال ۸۸۳ه/۱۴۷۸م . برای فرزند صلبی خود غضنفر الدین ، در خواص حروف جوهری عرضی و قواعد تکسیر حروف رقمی، در بیست و هشت «فصل» و «خاتمه» ای نگاشته، و آثار حرفی نامیده است (دیباجه) : فصل ۱- در اشارات تخفیف عدد در عرف حکما . ۲- در اشارات به حقیقت حروف و اقسام آن . ۳- در اشارات به حقیقت حروف لفظی . ۴- در اشارات بعدد حروف لفظی ، ۵- در اشارات به اینکه عدد معنی حروف است . . . ، ۲۰- در اشارات به استخراج و بیرون آوردن نامهای فرشتگان ، ۲۱- در اشارات به استخراج عزیمت ، ۲۲- در اشارات به استخراج اسم روحانی ، ۲۳- اعراب حروف مفردها و تقسیم حروف بر عناصر ، ۲۴- تقسیم حروف ابجد بر کواکب ، ۲۵- تقسیم منازل بیست و هشتگانهٔ قمر بر بروج دوازده گانه ، ۲۶- در بیست و هشت منزل ، ۲۷- در جدایی سحر و نیرنجات و طلسمات برای حکما ، ۲۸- در اشارات به نکته ای چند که دانستن آن اصل کلی ست .
آغاز : حی قیومی که چنانچه حماد حقیقی جواهر موجودات که ظهور آثار مختصر است از تشخیص . . . در سال هشتصد و هشتاد و سه هجرت ، این کمترین تراب اقدام حکمای زمان غیاث الدین علی بن امیران ، جهت . . .
**1821**- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۹۹ : نستعلیق پخته ، امام بخش ، ۱۲۰۲ه . ق . ش ۲ ، مجموعه (ص ۱۱۴ - ۱۶۴) ، عنوان و نشان شنگرف ، آغاز برابر نمونه . (گنج ۴ : ۲۳۲۷) .
● **591**- احکام الرمل
از بولاق بن یادگار اللایماق . از سدهٔ ۱۰م/۹ه .
در چهار «باب» .
آغاز : حامداً لمن جعل جنان العارفین مخزن اسرار .
(ن . ک . پاکستان و هند ۰ : ۳۹۵ «احکام الرمل») .
**1822**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰۱۹/۱۳ : از سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۱۲) .
● **592**- احکام الرمل
از عابد جعفر ، به خواهش دوستان .
در شانزده «قاعده» : ۱- دریافتن شب و روز .

آغاز : حمدله . اما بعد ، اقل العباد عابد جعفر غفرالله ذنوبه میگوید .
1823- کراچی ، لیاقت میموریل لائبریری ۷٤ : نستعلیق ، ۲۹ شعبان ۱۲۷٦ھ ، آغاز برابر نمونه ، ۳۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 593- احکام الرمل

از غلام رسول قادری (ن . ک . طریق المعالجات ، در بخش پزشکی ، که تشابه در نام هست) .
در «مقدمه» و دوازده بخش .
آغاز : سبحانک لاعلم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم . . . می گوید معتصم به حبل المتین .
1824- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲٤۷ : نستعلیق ، غلام حسین متخلص به بصیری ، سکنهٔ احمد پور ، ۱۱ رجب ۱۳۰۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤۲ گ (غلام سرور : ۱۲٤) .

● احکام نجوم ، منظوم : احکام ستارگان

در رمل و اختر بینی .
آغاز : ای خداوندی که هستی خالق پروردگار ـ آفریدی هفت چرخ پر ستاره چون نوبهار .
در بخش ستاره شناسی : ۲۳۰ گذشت .

● 594- اختصار الرمل

از مولوی روشن علی ، جونپوری (که یاد او در «شرح خلاصة الحساب ۱۹۰» گذشت) . و از هموست در این فن : ۱- زبده الرمل ، ۲- سراج الرمل ، ۳- ضیاء الرمل .
در دو «مقالت» (باب) : ۱- در تسکین، پنج «فصل» ، ۲- احکام دوازده خانه، دوازده «فصل».
آغاز : حمدله . اما بعد ، چنین گوید فقیر سید روشن علی ، که چون اکثر کتب مطول در این فن نوشته شده . بعضی از یاران موافق و دوستان صادق .
(ن . ک . آصفیه ۲ : ۱٦۸۰ به نقل از پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳٦٥ «اختصار الرمل» و «ضیاء الرمل» از همو) .
1825- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/۳ روش : نستعلیق ، سید دیدار علی ، رمضان ۱۲۰۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۰ ص (سید خضر نوشاهی) .
1826- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱٤٦/۱۰۱/۳ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه . در فهرست نسب نگارنده جونپوری و تاریخ مرگ او ۱۲۲٥ھ/۱۸۱۰م . آمده (بشیر حسین ۳ : ٤۸۳) .

● 595- استخراج اسماء

از شیخ محمد منعم بن شیخ منور جفری . وی بایستی پدر ابو صالح نگارندهٔ «اسرار الجفر : ۳۲۳» ، و از روزگار اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸ھ) باشد .

نامبوب . و باعنوانهای : کیفیت لفظی ، نسبت به کواکب ، مطابقت اسم ، اسم ذات و صفات ، اعتبار نقاط حروف ، عزیمت اعظم ، مثلث مصحف ادریس ، وفق اسماء عظام ، افتتاح ابواب رزق ، خاتم اعظم ، بدوح ، حروف ممزوجات ، جلب محبت ، سؤال و جواب و جز آنها .

آغاز : رساله در طریق استخراج اسماء الله و اسم صاحب دعوت . بدان که استخراج به انواع مستحصله است . . .

**1827**- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

## ● 596- اسرار ارسطو جاهی

از **صفدر علی خان** بن محمد حسن خان بن محمد اسماعیل . بنام نواب ارسطو جاه ، در ۱۲۱۰/۵ھ-۱۷۹٦م. ، در جفر، در پنج «باب» : ۱- تحقیق در معنی جفر و ابتدا و وضع و شروط علم بمناسبت حروف مفرده و مرکبه ، ۲- اصطلاحات وانبساطی که در علمای این فن مشهور است ، ۳- اعمال تکسیر و صدوراب و مؤخرات و توابع آن ، ٤- پر کردن اوقات و تسطیر طلسمات ، ٥- فواید متفرقه .

آغاز : حمد بیعد و سپاس بیحد من الازل الی الابد حضرت احدی را سزاست .

**1828**- کراچی ، انجمن ترقی ۲ ق ف ۳۳ : نستعلیق (نظام الدین پنجابی ، ۱۳۳۰ھ) ، ۷۱ ص (سرفراز : ٥۲۷ - نوشاهی) .

## ● 597- اسرار الجفر

از **ابو صالح معین الدین محمد** بن محمد منعم بن شیخ منور **جعفری** قادری **اعدادی** . بزودی پس از مرگ اورنگ زیب عالمگیر (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸ھ .) ، از تجربیات پدر خود و نوشته های «بحر العیون» ابو عبدالله مغربی که به عربی بود است، و کتابهای دیگر بهره برده ، در یک «مقدمه» و یک «خاتمه» نگاشته است .

نام نگارنده در (پاکستان و هند • (۳) : ۳٦۷) ابو صالح معین الدین محمد منعم بن شیخ جعفر الاعدادی ، آمده که گویا از فهرست بانکیپور (۱۱ : ٤۳) نقل شده است ، در «مرآت العلوم ۲ : ۱۱۹» نیز به همین گونه است . و در فهرست نوشاهی ابو صالح معین الدین محمد منعم بن شیخ منور جعفری قادری حسنی انصاری آمده . ولی نام کامل او در نسخهٔ گجرات برابر بالاست . و گمان می رود درست همان باشد و وی پسر نگارندهٔ «استخراج اسماء» (ن . ک . پیش از این) باشد . که در این کتاب می گوید از آزموده های پدر بهره مند شده است .

آغاز : حمد و سپاس قادری را که قلوب عالمیان را با نور علم و یقین متجلی گردانیده .

**1829**- کراچی ، موزهٔ ملی ۱ - ۳/۹۸۰ - N.M. ۱۹٥۷ : نستعلیق ، سید علی ولد سید امام علی ، ساکن پهاوی ، ع ۱۲۷۹/۱ھ . (ص ۱ - ۳٦) . آغاز برابر نمونه (نوشاهی : ).

**1830**- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری گجراتی : نستعلیق شکسته آمیز ، تاریخ یاد نشده ، ٦۸ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

● اسرار الحروف : ترجمهٔ . . .
ابن سینا ـ مسیحایی .

● 598- اسرار المفاتیح
از عبدالله محمد بن حسین مصری ، معروف که کبود . که می گوید این کتاب را از ملک مغرب بدست آورده بود . در ۲۸ «نقطه» .
آغاز : حمدله . اما بعد ، این کتابی ست که بیان خواهد رفت در بیست و هشت نقطه ، و در هر نقطه کتابی بس مفید ، در این علم .
1831- کراچی ، موزهٔ ملی C - ۱۹۵۷-۶۶۸/۱۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ ، بامهر کندهٔ ۱۱۰۶ھ . (نوشاهی) .

● 599- اعجاز امیریه
از امیر محمد رضا (بن مقیم الاصفهانی) .
«در بیرون آوردن حالات ماضی و مستقبل» از راه جفر و نجوم ، در دو «مقدمه» و چند «فصل» و «خاتمه» .
آغاز : الحمدلله الذی خلق الانسان و علمه علم الحروف و البیان . . . اما بعد ، بدانکه . . . علم جفر که موضوع امیر المؤمنین حضرت علی است ، علمی ست شریف و عزیز و لطیف . . .
1832- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰٤۱/۵۱۷ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤۸۵) .

● 600- الهام الرمل
از میر حفیظ الله ، در ۱۲۰۰ھ/ ۰ - ۱۷۸۶م : سفت منشی گوهر تاریخ تالیفش چنین ـ یا الهی باد روشن در الهام الرمل مبین .
در احکام دوازده خانه است ، بروش پرسش و پاسخ .
آغاز : بعد حمد و ثنای ذات پاک حضرت خالق الارض والسماوات ، که به حکمت کاملهٔ خویش . . .
(ن . ک . شرح سه نثر و شرح مکاتبات علامی ، در همین فهرست) .
1833- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۳ - ۱۳۳ ن ا م ا : نستعلیق شکسته آمیز ، فخر الدین حسین ، ۲۵ رمضان ۱۲۶۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 601- انوار الرمل
از عبدالغنی حافظ شیرازی ، پیش از ۱۱۶۱ھ/۱۷٤۸م . که تاریخ نسخهٔ قاهره است . در دیباچه از نوشتهٔ دیگر خود به نام «خلاصة الرمل» نام برده است .
در یک «مقدمه» و دو «مقاله» و «خاتمه» ای : مقدمه در بیان ماهیت علم رمل ، سبب نزول آن ، مقالهٔ ۱ـ در احکام علمیه آن ، بیست و یک فصل ، ۲ـ احکام عملیه رمل ، دوازده فصل ، خاتمه در مسایل متفرقه .

آغاز : شکر (حمد) و سپاس بیحد و بیقیاس آفرید گاری را جل جلاله ، که نقطهٔ ضعیف را مبداء چندین شکل مختلف گردانید .

(ن . ک . مشار ۱ : ۵۸۰ که پنج چاپ آن را نشان داده است ـ مرآت العلوم ۳ : ۱۸۲ که نام نگارنده را عبدالغنی خان شیروانی گفته ـ ملی ٦ : ۹۱ که نگارنده را نادرست محمد بن عباس مکری ، و روزگار نگارش را ۱۲٦۵ هـ . و مهدا الیه را بوداق خان حاکم الگاری مکری یاد کرده است ـ پاکستان و هند ۳ : ۳٦۵ ـ اته : ۲۲٦۷ نسخهٔ مورخ ۱۱۷۹ هـ که نام نگارنده را حانی شیروانی آورده ـ طرازی ۱ : ۳۱ نسخهٔ مورخ ۱۱٦۱ هـ که نادرست نام کتاب را «انوار الرسل» آورده و همانگونه به فهرست این ناچیز (۲ : ۱۰۵٤) منتقل شده است) .

1834- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۵۸ - ۹۰٤/۱ .N.M : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه (گ ۱ - ۱۹۹) (لوشاهی) .

1835- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۳۷۵٦/۷۲۳ : از سدهٔ ۱۳ هـ. آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤۸٦) . در پاکستان و هند ۵ (۳) : ۳٦۵ تاریخ کتابت این نسخه ۱۱۸۹ (۱۷۷۵م) آمده است .

1836- لاهور ، کتابخانه فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۱۳۳ گ ، ۲۲ س (پایان نامهٔ دکتر خالده صدیق : ۵۳) .

1837- لاهور ، ذخیره فقیر خاله : تاریخ و نشانی بیشتر یاد نشده (بشیر حسین ، شیروانی ۳ : ٤۸۷) .

## ● 602- باغچهٔ قادریه

از شیخ احمد بن شیخ فتح محمد بن (محمد) یوسف قریشی حنفی قادری . که در دیباحهٔ کار دیگرش به نام «منافع مبتدی» (ن . ک . بخش دستور زبان) خود را متوطن در قریهٔ عالم خان از مضافات دیره غازی خان (پنجاب ، پاکستان) یاد کرده است .

در قواعد جفر و اعداد وفق و تکسیرات .

آغاز : الحمدلله الذی صور الاشکال و قدر الاعمال و نور . . . اما بعد ، میگوید بنده . . . شیخ احمد بن شیخ فتح محمد بن شیخ یوسف القرشی الحنفی القادری . چون علم قواعد جفر و وفق تکسیرات اشرف . . . مسمی به باغچهٔ قادریه .

(ن . ک . منافع المبتدی ، در همین فهرست ، که در آنجا نام نیای خود را محمد یوسف (نه یوسف) یاد کرده است) .

1838- بهاولپور ، کتابخانه ابو العرفان حکیم عبدالرشید ـ احمد غزالی : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۹٦ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

## ● 603- بحر الغرایب

از محمد بن شیخ (ابو سعید) محمد هروی . شاگرد شمس (معین) الدین محمد اسفزاری

هروی (م ۹۰۳هـ/۷-۱۴۹۸م.)، از هم‌روزگاران امیر علیشیر نوایی (م ۹۰۶هـ/۱۵۰۰م.)، و بدستور همان نوایی.

در تکسیر اسمای باری، لود و نه نام، و در پایان در اصول و قواعد و روش علم تکسیر.

نشیر حسین (شفیع: ۳۸۰) می افزاید: وی نگارندهٔ «تحفة الغرایب» (ریو: ۸۷۱) و (شیرانی ۱۹۲۰/۱) می باشد. ولی این درست به نظر نمی آید، دست کم آندو کتاب یکی نیستند.

آغاز: الحمدلله و لولیه وهو الذی له الأسماء الحسنی . . . اما بعد، که بررای ارباب اللباب پوشیده نماناد، اکابر.

(ن. ک. نفیسی ۱: ۲۵۲ برای اسفراری، که نامی ترین اثرش «روضات الجنات فی اوصاف مدینة هرات» (نسخه ها ۶: ۴۳۳۱) می باشد - آصفیه ۲: ۱۶۷۴ «بحر الغرایب» - دانشگاه ۱۶: ۲۵۱ «بحر الغرایب» که کتاب دیگری ست).

1839- شیخوپوره، تحصیل فیروز واله، مردانه، حکیم غلام جیلانی ولد حکیم نذیر حسین نوشاهی: نسخ خوش، محمد بن عبدالله مشهدی، ۱۴ شوال ۱۰۵۲هـ. ۱۴ س، ۲۵۶ ص. (سید احمد شرافت نوشاهی).

1840- لاهور، محمد شفیع ۴۲۴/۴۱۶: نسخ، کسر محمد حسینی، ۱۴ رجب ۱۰۹۹هـ/۱۶۸۸م.، آغاز برابر نمونه، ۹۶ گ (نشیر حسین، شفیع: ۳۸۰).

1841- پشاور، دانشگاه، کالج اسلامیه ۱۹۶۱/۳: نستعلیق خوش، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه، ۲۲۱ ص (محمد اسرائیل کان الله له).

1842- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۶۳۲۶: تاریخ یاد نشده، در فهرست بنام «بحرالغرایب فی خواص العجایب» آمده است (نشیر حسین ۳: ۲۰۵).

## ● 604- بحر النظیر

از نظام الدین برهان کهوکهر سامانه.

در علم تکسیر و رمل و جز آن.

آغاز: حمدله. صلاة. بدانکه این رساله ای ست در بیان علم تکسیر که نظام الدین . . . از کتابهای مقدم جمع کرده است.

1843- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳۰۴۲/۵۱۸/۱: تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه (نشیر حسین ۳: ۴۸۷).

## ● 605- تجربة الرمل

از محمد عطاء الله لاهوری، که «مغز العلم: ۳۶۸ در رمل» را در ۱۰۸۷هـ/۱۶۷۶م. نگاشته است. و نیز از هموست «مصداق الرمل».

در دو «قسم»: ۱- در بیان اشکال، دوازده «باب»، ۲- در احکام نقاط.

آغاز: حمدله. اما بعد، این گم کرده راه بادیه ضلالت و کم شعوری، محمد عطا لاهوری، گو استعدادی که.

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳٦٦ «مصداق الرمل» از همو) .

1844- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳٦۳م ح م ق ق : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ٥٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

1845- خیرپور ، همانجا ۳٦۳م ح م : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

606- تحفة الرمل : لب لباب : ناصر الرمل

از ناصرالدین شیرازی ، رمال شیرازی ، که نام وی چند گونه آمده است (نگارندهٔ «اسطرلاب ، ارشاد : ۲۳۸» و جز آن). به دستور سید السادات یاسین بن علی رضوی ، در رمل و اختر بینی ، در دو «مقاله» . شمار مقالتها و سر آغاز نسخه ها به مانند «لنهایة العقول» اوست . (ن. ک. همین بخش) .

دربارهٔ نگارنده و پدرش و آثار منسوب به آنها ، نیاز به تحقیق بیشتر است در پاکستان و هند (٥ : ۳٦٥) آمده که : حیدر رمال شیرازی (ن . ک . «اسطرلاب : ۲۳۸») دو پسر داشت به نام های ناصر الدین و عمر . که این دو به ترتیب «تحفة الرمل» و «خلاصة الرمل» رانگاشته اند .

دربارهٔ نام کتاب به نسخه های زیر توجه شود .

آغاز : الحمدلله الذی لم یزل ولا یزال ولا یتغیر عن الحال الی الحال ، ابدع المبدعات . . . این مختصر به قلم آورد چنانچه هیچ خلایی نیست به طریق امام عبدالله بن علی رمال .

(ن . ک . استوری ۲ : ٦۳) .

1846- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۳/۱۳۳ ن ا ص : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، در دیباجه نام نگارنده ناصر محمد بن حیدر رمال شیرازی آمده ، نسخه به نام «ناصر الرمل» در دو «مقالت» است ، علمی و عملی : عملی آن در ۲۲ «فصل» و علمی آن در احکام جماعت ، احکام فرج ، احکام عقله ، احکام بیاض ، نصرت الخارج ، نصرت الداخل ، احماع ها و جزآن ، ٦٤ ص (سید خضر نوشاهی). و این تقسیم بندی و موضوعها برابر است با «نهایة العقول» .

1847- سیالکوت ، ظفر وال ، ایم. ای . کاظمی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، نام کتاب در دیباجه نیامده و نویسنده در کلفون آنرا «لب لباب» نامیده است ، ٦٤ ص (پرفسور محمد اقبال مجددی) . (ن . ک . «نهایة العقول» که در آنجا نسخه ای از آن کتاب به نام «لب لباب» خوانده شده است) .

1848- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۰۰۹۹/۲۰۸۷/۱ : از سدهٔ ۱۳ھ . تنها مقالهٔ ۲. آغاز : در بیان کیفیت بیوت دوازده گانه و شرح آن . بدانکه بنیاد احکام رمل از خانهٔ اول است تا خانهٔ دوازدهم . نام کتاب در فهرست «تحفه الرمل ، لب لباب» و نام نگارنده ناصرالدین بن محمد رمال شیرازی آمده (بشیر حسین ۳ : ٤۸۸) .

1849- لاهور ، دیال سنگه ترست ۱۱٤ الف : نستعلیق شکسته ، قاضی غلام قادر ، ٦

رمضان ۱۳۰۱ هـ . آغاز برابر نمونه . نام کتاب در فهرست «لب لباب» و نام نگارنده ناصر محمد بن حیدر رمال آمده ، ۴۳ گ (هاشمی ، صدیقی ۲ : ۳۳۳) .

1850- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۹۹/۲۰۸۷/۶ : نوشته رام سرن ، ۱۵ پهاگن ۱۹۴۰ ب/۱۳۰۶هـ/۱۸۸۸م . آغاز برابر نمونه ، نسخه کامل و خوب (بشیر حسین ۳ : ۴۸۸) .

## ● 607- تحفة الرمل

از ناشناس . پیشگویی هایی ست ، از راه رمل و اختر بینی ، و حروف ابجد . از اینگونه پرسشها : اگر کسی پرسد مال بدست آید یا نی ؟ ، اگر پرسد که زنی حامله پسر زاید یا دختر؟ . . .

آغاز : بدانکه این تحفه الرمل است . اگر کسی خواهد که فال از رمل به بیند ، از فرزند یا دوستی ، و یا اخلاص زن و شوهر یا . . .

1851- شیخوپوره ، سر سیدانی ، گنجینهٔ ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، فضل دین ، سدهٔ ۱۱-۱۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، رویهم ۳۶ سؤال و جواب است ، ۱۱۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 608- تحفهٔ روحانی

از جلال الدین محمد منجم یزدی ، پسر زادهٔ ملا جلال ستاره شناس . به نام (سلطان) غیاث الدین غیاث شاه (پادشاه هند ۷۲۰ - ۷۲۵هـ/۱۳۲۰ - ۱۳۲۵م.) . که بایستی نگارندهٔ «تحفهٔ خانی» (ملی ۶ : ۷۹۳) در اسطرلاب باشد .

در ذریعه ۳ : ۴۳۷ ازان جلال الدین محمد دوانی (م ۹۰۸هـ/۱۹۰۲م) (همان : تهلیلیه : ۴۶) دانسته شده است ، که به خواهش فرزند روحانی و شاگرد خود سید جمال الدین هنگامیکه می‌خواسته به وطن خود برگردد نگاشته است .

در علم جفر و خواص حروف ، در یک «مقدمه» و چند «فصل» و «خاتمه» ای . در آن بسیاری از سید حسین اخلاطی (ن . ک . جفر جامع : ۳۳۴) نقل کرده است .

آغاز : جواهر حمد و ثنا نثار بارگاه کبریایی حضرت عالم الغیوب که بمقتضی . . .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۴۳۷ «تحفهٔ روحانی» - نسخه ها ۱ : ۲۰۴ «تحفة المنجمین» که تشابهی در نام نگارنده هست - ملی ۶ : ۷۹۳ «تحفهٔ خانی» در اسطرلاب ، در ۲۰ فصل ، از ملا جلال الدین محمد معروف به جلال رمال یزدی ، برای خان بن خان احمد الحسینی ، که آقای انوار نگارش را از سدهٔ دهمهـ . دانسته است - پاکستان و هند ۵ : ۳۶۷ که نگارنده را از سدهٔ ۱۴م/۸هـ یاد می کند) .

1852- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۱۳۳/۳۳۳ جلا ۲۹۷ مج : در مجموعه رساله های دوانی ، نوشته ۱۱۰۰هـ . (گ ۴۵ - ۵۱) ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «خواص الحروف» و از دوانی آمده (عباسی ۲ : ۱۰) .

1853- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۰۰۷۸/۲۰۶۶/۷ : پیرامون ۱۱۲۵هـ . (۱۷۱۳م .) .
آغاز برابر لموله ، در فهرست آمده : از جلال الدین محمد یزدی نه جلال الدین دوانی (بشیر حسین ۳ : ٤۸۸) .

● 609- ترجمهٔ اسرار الحروف

از رکن بن احمد بن عبدالرحمان ملقوب (ملقب) مسیحایی ، که در شهور سنهٔ سبع و سبعین و سبعمائه (۷۷۷هـ/۷ - ۱۳۷۸م .) ، مولانا رمضان حراوط (؟) رسالهٔ اسرار حروف تصنیف بوعلی سینا را از خانهٔ کعبه به خدمت خداوند و مخدوم قاضی شمس الدین دباجی آورده بود . بدستور ایشان ، برای استفادهٔ عموم به فارسی در آورد (دیباجه) . با سربندهای «فصل» : فصل بدانک چون در این عالم جسمی موجود مشهور . . . فصل در بیان شرایط این عمل . . . فصل بدانک حروف خزانهٔ خدایند . . . فصل در بیان حروف عربی و اصل تکسیر . . . فصل در تقسیم حروف فلک المستقیم . . . فصل در جدول بیان قسمت منازل و بروج. فصل در بیان کیفیت این عمل . بدانک تقسیمات اسم شریف از تالیف ادریس ص . فصل جدول اسماء باری تعالی. فصل نام های موکل .
آغاز : شکر مر خدایرا که آدمی را بهترین موجودات گردانید ، به شرف نطق و عقل در مرتبهٔ اعلیٰ رسانید (ن . ک . کشف الظنون ۱ : ۸۳) .

1854- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۰۸٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ۹۱۲هـ . ق . در مجموعه (ص ۵۵٦ - ۵۷٦) ، عنوان و نشان شنگرف .

1855- ملتان ، گلشت ، سید عون حسین ارسطو جاهی : در یک مجموعه از رسایل ریاضی و اسطرلاب ، ش ٤ ، تاریخ یاد نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲۳۳) .

● 610- ترجمه زابرجه (زایچه ؟)

از ناشناس . در جفر .
آغاز : حمدله . فتح خزاین فتوحات الاسرار . . . این ترجمه ای ست از کتاب زایرچه .
1856- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۹۸۰/۳ - ۲ : نستعلیق ، سید مدد علی بن امام علی ساکن بهاری سید جمال الله ، ع ۱۲۷۹/۱هـ . (ص ۳٦ - ۵۲) (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● 611- تسخیر خلق : رساله در . . .

از مهدی الحسینی رمال مازندرانی .
تعویذات و محاسبات برای تسخیر خلق و پادشاهان .
آغاز : الحمدلله الذی جعل فی السماء البروج . . . بدانکه این رساله ای ست در بیان تسخیرات خلق و پادشاهان .

1857- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱٦۲۳/۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . (گ ۱ - ۲٤) (نوشاهی : . . .) .

● **612- ثمرة الا رواح**
**از زین العابدین بن قاسم رمال اصفهانی .**
در یک «مقدمه» و چهار «باب» و «خاتمه» ای . و هر باب در هشت «فصل» . در رمل و اختر بینی .
**آغاز** : مستعینا بفضلک و لطفک یا مستعان ، حمد بغایت و ستایش بی نهایت حکیم واجب التعظیم را جل شانه که به محض .
**1858- لاهور** ، عمومی پنجاب ۱۳۳/۳۳۳ زین : تاریخ یاد نشده ، ٤٥ گ ، ۱۷ - ۲۲ س (عباسی ۱ : ٤) .
**613- جفر** : کتاب در علم . . .
**از سید امام الدین .**
(ن . ک . پاکستان و هند ٥ : ۳٦۷ «کتاب جفر» همین کتاب بدون نشانی بیشتر) .
**1859- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۲٤۰۲/۱/۵۷۲۱ : نوشته محمد فاضل و محمد عاقل و محمد خلیل کسوه ، ۱۰۷۰هـ/۱٦٥۹م. آغاز افتاده : شد که از حضرت ادریس منکر است - در فهرست بنام «کتاب در علم جفر» آمده (بشیر حسین ۳ : ٤۸۰) .
● **614- جفر** : رساله در . . .
**از بشر حسن یا بشیر حسن .**
جفر اسب و بیشگوئی . در موضوعات : ملفوظی ، مکسوری ، مکتوبی ، ممزوج ، امتزاج ، منصوب ، مقلوب ، استخراج ، مکرراب ، نزل و ترفع ، دواخی و انضام . . .
آغاز : طریق اسهل ملفوظی حروف سؤال رابط لمطی نماید ، یعنی آنچه در حین تلفظ در خواندن . . .
**1860- قصور** ، کوت مردان خان، کتابخانه همدانی سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳هـ ، ۱۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
● **615- جفر** : رساله در . . .
**از سید حسین اخلاطی . (ن . ک . جفر جامع ، از همو ، در همین بخش) .**
**1861- قصور** ، کوت مراد خان، کتابخانه همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳هـ . **آغاز** : ای گرامی ! از ثمره اعزه رسول و اولاد بتول امیر سید حسین اخلاطی (ق ه) جفر جامع او که موسوم است به جفر مبارک ، ۳٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
● **616- جفر** : رساله در . . .
**از علی جفری رومی ، سید علی حکیم رومی جفری صوفی (که یاد او در «اسطرلاب : ۲۳۷» گذشت) ، بدستور سلطان مؤید الدین بن سلطان الغ ؟ (۸٦٥ - ۸٦۰/۱٤٦۰ - ۱٤٦۰) یا الغ بیگ تیموری (۸۰۰ - ۸٥۳هـ/۱٤٤٦ - ۱٤٤۹م) .**

آغاز : حمدله . عاقبة . بدانکه اسعدک الله تعالی فی الدارین ،که پیشوایان شفیق و مقتدیان طریق چنین گفته اند ،که حق سبحانه . . .
همانکه در نشریهٔ دانشگاه آمده و ذخیره شیرانی ص ۴۲۷ هست .

**1862**- **لاهور** ، محمد شفیع ۳۳۷/۲۴۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ، آغاز برابر نمونه ، ۱۱ ص (بشیر حسین : ۲۰۷) .

● **617**- **جفر** : رساله در . . .
منسوب به حضرت علی (ع). نسخه ها یکی نیست.

**1863**- **اسلام آباد**، گنج‌بخش ۷۴۰ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۱ - ۱۲هـ. ش ۹ مجموعه (ص ۱۳۰ - ۱۴۴) . به روایت حضرت علی (ع) که به امام حسن و حسین تا حضرت جعفر صادق ع رسیده ، و از او به اولیاء الله . در چندین (فصل) بی شماره : فصل کواکب و نام ملائک موکل بر آنها ، فصل حروف ۲۸ گانه ، فصل طبعیت حروف . . . آغاز : بسمله. بدانکه این رساله منقول است از حضرت امام تمام . . . و من این سه نوع تکسیر را در قلم آوردم ، و آنچه معرفت این ، موقوف بدو بود نیز آوردم . چنانچه هیچ دقیقه ای مهمل نماند .

**1864**- **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۹/۲۰۶۶/۵۰۷۸ : نوشته ۹ ذیحجهٔ ۱۷۱۳/۱۱۲۵م در ملتان ، بخامه عبدالحکیم سیوستانی . آغاز : بدانکه جفر ابیض از حضرت امیر المؤمنین . . . که این را تکسیر کبیر و جفر جامع نیز گویند . نقل است از امام الجن و الانس . . .
در فهرست بنام «رساله در بیان جفر ابیض» آمده (بشیر حسین ۳ : ۴۸۰) .

● **618**- **جفر** : کتاب در . . .
از **فقیر الله بن عبدالرحمان** ، بروزگار احمد شاه (۱۱۶۱ - ۱۱۶۷/۱۷۴۸ - ۱۷۵۴م.) ، به سال ۱۱۶۲هـ./۱۷۴۹م . به نثر و نظم .

پس نگارنده بایستی همان جلال آبادی شکار پوری (پیرامون ۱۱۰۰ - ۱۱۹۵هـ/۱۶۸۹ - ۱۷۸۱م .) باشد ،که شاه پیشگفته از وی دیدار کرده و بدو معتقد بوده است ، و آثار بسیاری از وی در دست هست . در این فهرست ن . ک. رسالهٔ فلسفی ، دلایل نیره (عرفان) ، فتوحات الغیبیه (عرفان) ، شرح قصیدهٔ بانت سعاد (ادب) ، شرح مثنوی معنوی (عرفان) ، مکتوبات فقیر الله (عرفان)، ملفوظات فقیر الله (عرفان) .

(همان : پاکستان و هند ۳ : ۳۶۷ ـ پاکستان میں فارسی ۳ : ۷۹۱ - تا ۸۰۲ زندگی نامهٔ شکار پوری و فهرست آثارش ،که این درمیان آنها نیست) .

**1865**- **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۵۱۲۷/۲۱۱۰ : تاریخ یاد نشده . آغاز افتاده : چو طوطی یا غزل خوان همچو بلبل ـ جواهر گو چنین یا این چنین گل . . . در ذکر بعضی از احوال این فن که اصول اسرار این علم از اساطین حکما مثل فیثا غورث (بشیر حسین ۳ : ۴۸۰) .

● 619- جفر : فالنامه

از مبارز الدین بن پاینده محمد غزلوی .

در ۲۸ صفحه و هر صفحه در ۲۸ سطر و هر سطر در ۱٤ خانه ، و در خانه ها حروفی که ترکیب آنها به صورت شعری در می آید ، مبتنی بر علم تکسیر و جفر (دیباجه) .

آغاز : شکر بیحد و ثنای بیعد ، مر صانعی را که بعلم صنع اعداد افراد السان را از کتب خانه غیب . . .

1866- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، ۱۲٤٤ھ . (؟) ۳٤ ص (سید عارف نوشاهی) .

● 620- جفر : رساله در . . .

از ناشناس . در شش «نوع» : ۱- عناصر است ، چهار چهار طرح کنند و حرف چهار - پنجم را بگیرند ، ۲- طرح کواکب است ، حروف هفتم را گیرند ، ۳- طبایع مزاجاتست ، هشت هشت طرح کنند ، حرف هشتم گیرند ، ٤- طرح ابجد است ، ٥- طرح بروج ، ٦- طرح منازل ، که هشت هشت است .

1867- اسلام آباد ، گنج بخش ۷٤٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ . ش ۳ مجموعه (ص ٤۹ - ٥۷) . جفر جامع است . آغاز : بسمله . در بیان قاعدهٔ طرح از جفر . بدانکه در اصطلاح جامع شش نوع است ، اول عناصر . . . عنوان و نشان شنگرف (گنج ٤ : ۲۳۳۳) .

1868- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده . آغاز : بسمله . در بیان قاعده طرح از جفر . بدانکه در اصطلاح جفر جامع شش نوع است ، اول عناصر است ، چار چار طرح کنند حرف چارم پنجم را گیرند ، ۱۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 621- جفر : رساله در . . .

از ناشناس . در آغاز آن از «در مصون» یاد شده است .

آغاز : الحمدلله ملهم الاسرار علی حسبه المختار و آله الاخیار . لا یدرکه الابصار ، علی ممر الازمنه و الاعصار . مخفی نماند که سفر علو . . . حضرت مرتضوی (ع) و . . .

1869- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نستعلیق تحریر و شکسته آموز ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ٤ مجموعه ، ٦ ص ( دکتر الله دتا چودری) .

● 622- جفر : رساله در . . .

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

1870- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱۹٦ : نستعلیق شیخ عتیق الله ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده ; بنوعی که مطلوب علیم باشد ، ۳٤ ص (نوشاهی) .

1871- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۹۹ : نستعلیق پخته ، امام بخش ، ۱۲۰۲ھ . به خواهش آخوند زاده محمد زکی ، ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۱٦٤) . آغاز : افتاد ، فصل اول باید در اعداد وفق باشد ، فصل دوم در ذکر قواعد چند که موجب بصیرت صاحب عمل میگردد ، فصل اول ! در استحصال بر اصطلاحات و قواعد مذکور باشد ، فصل دوم ! در ذکر اطوار وضع چهار در چهار است ، فصل سوم در ذکر شرایط وضع عدد مربع چهار در چهار ، فصل چهارم در باز نمودن صورت که زیاده شدن عدد در هر خانه بیش از یکی بود : گویند حرف در سطری بود ، و چون زیاد از یکی باشد . (گنج ٤ : ۲۳۳۳) .

1872- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۸ - ۱۹۷/۲ : نستعلیق ، امام الدین بن پیر بخش ، ۳ صفر ۱۲۷٦ھ . (ص ۱۹۰ - ۲۱۲) . آغاز : حمدله . اما بعد . فاذا اردت استخراج علم الجفر (نوشاهی) .

1873- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانه همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق شکسته آمیز ، فیروز ، در مقام نوروال ، ٦ صفر ۱۲٦۲ھ . آغاز : طریق استخراج بوجه عناصر بطور مثال بقلم آمده . سؤال . حقیقت سیکهان وانگریزان از جنگ وصلح و انجام کار ، ۱٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1874- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۸-۱۹۷/۱ : نستعلیق ، امام الدین بن پیر بخش ، ۳ صفر ۱۲۷٦ھ . (ص ۱-۱۸۹) . مجموعه هشت رسالهٔ کوتاه است . آغاز : سؤالی که در نبشته باشد ، به حروف مقطعه بنویسند ، مدخل کبیر (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

1875- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانه همدانی ، محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : بدانکه استخراج جواب از جفر چون معماست . موقوف است بر ذکای فکر و صفای خاطر و حدس ثاقب ، و انتقال از حرف مناسب به حروف مناسب . . . با عنوانهای تجنیس ، تقلیب ، تصحیف ، تردیف ، تضعیف ، تکسیر ، ملفوظی ، مکتوبی و مکسوری ، شش طرح . . . با سرلوح و جدولبندی شده ، ٤٨ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

1876- لاهور ، محمد شفیع ۳۳٦/۲۰٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : بدانکه این چند فصل است مشتمل بر کیفیت اسما الله تعالی و قواعد علم تکسیر ، که مبنی از علم جفر است ، وعدد وفق آن . . . ، ٥ / ٤ ص (بشیر حسین : ۲۱۷) .

1877- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۳۳۳-۱۳۲ احکام : شکسته خام ، پایان سدهٔ ۱۳ھ . گویا بخشی از یک کتاب است ، در احکام شانزده شکلی . آغاز : فصل در احکام مثلثات بطریق تفصیل ، و آن مشتمل بر شانزده ۱٦ باب است ، ۱٦ گ (عباسی ۱ : ۲) .

1878- پیشاور ، کلباد شاه جی ، سید صادق حسین جعفری : نستعلیق خوش ، نور احمد ، ۱۳۱۷ھ . آغاز : بدان ایدک الله تعالی . چون خواهند که از این دایرهٔ شریفه استخراج جواب کنند ، اولاً تحقیق تعالی نمایند ، و سوال اعداد کنند ، و هر چه بعدد کواکب باشد از او طرح نمایند . . . ، ۱۱۲ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

1879- اسلام آباد ، گنج بخش ٩٠٨٩ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ١٣ - ١٤هـ . آغاز افتاده : ... باب سیوم در قواعدی که بعضی از اقسام مربعات دون بعض خصوصیات دارند و این باب مشتمل است بر سه فصل . فصل اول در قواعدی که به اقسام مثلث خاص اند ، و مثلث را اقسام است ، قسم اول . (گنج ٤ : ٢٣٣٣) .

## ● 623- جفر جامع

از حاجی حسن . که روزگارش دانسته نیست . شاید حاجی حسن طبسی (نگارندهٔ «مفتاح الکنوز» در همین بخش) . دو نسخه زیر شاید یکی نباشند . در نسخهٔ گنج بخش آمده : حاجی حسن براه دواین یادگار گفت - تا گاه گاه فاتحه یادش کنی روان . . . و در نسخهٔ موزهٔ کراچی آمده : شرح استخراج جفرش بشنو از حاجی حسن - ای که در توحید حق چشم دلت بینا بود .

برای «طالبان اسرار اسماء الله» ، در دانستن اقلیم ها و شهرها ، دانستن اینکه آفتاب در کدام برج است ، قاعدهٔ نام از دایره نسیح پیدا کردن .

آغاز : اما بعد ، بدانکه طالبان اسرار اسماء الله ، از این فقیر حقیر التماس نمودند ، که در «جفر جامع» هر کس را .

1880- کراچی ، موزهٔ ملی ١٦٢٨ - ١٩٦١ .N.M : نستعلیق ، ١١ شعبان ١٢٤٦هـ . آغاز از این نسخه است ، ٢٨ ص (بوشاهی) .

1881- اسلام آباد ، گنج بخش ٧٣١٣ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٣هـ (ص ١٧٠ - ١٧٢) . بخشهایی از یک منظومه است ، و در میانه نثر، آغاز : اصل این علم را گردانی ای حکیم - نقطه های اوست ، اصل این کتاب (٢٥ رب بعد) : به این طریق که حاجی حسن فرمود - قضای خالق بیچون نمی شود تاخیر . در فهرست کتابخانه از قلم افتاده .

## ● 624- جفر جامع و خانیه

از سید کمال الدین حسین اخلاطی ، بن علی حسینی افطسی . نگارندهٔ «ذخایر الاسماء» یا «ذخیرة الاسماء» ، که دهدار «جواهر الاسرار» (ن . ک . همین بخش) خود را از آن گرفته است . (ذریعه ١٠ : ٥ و ١٣) .

در آغاز یکی از سه نسخه نام نگارنده آمده و از «حق الیقین» امام موسی کاظم ع و «جفر جامع» علی بن موسی الرضاع چنان نام می برد که گویا در کتاب از آنها بهره گرفته شده است . آنگاه فهرست بخشهای کتاب که دو «مقدمه» و یک «فصل» و یک «خاتمه» است آمده : مقدمهٔ یکم در بیان تحقیق جفر و تعریف آن، مقدمهٔ دوم در بیان اصطلاحات و این اصطلاحات را انواع البسط خوانند اول از آن بسط عددی ست .) فصل در اعمالی که باعث بر حصول مراداب است . خاتمه در استخراج احوال آینده و کشف رموز .

آغاز ١ : حمدی که نقاش صنع ربانی در کارگاه فیض سبحانی بر در و دیوار قصر انسانی و نقوش اسرار . . . بدانکه این را فقیر حسین اخلاطی در چند. آغاز ٢ : حمدله . صلاه . اما بعد ، این رساله

ای ست در علم جفر خافیه و جامع چون شروع در تعریف این علم شریف نمودن از قبل تحصیل حاصل شود .

(ن . ک . دانش ، دانشگاه ۱۶ : ۱٤۰ «جفر و حروف» که همین کتاب است باسر آغاز دیگر. در آنجا آمده که برای پسر خود نگاشته است (ولی در نسخه های ما چنین نیست) . آغاز آن نسخه : الحمدلله الذی کشف علینا رموز الغرایب ـ ملی ٦ : ٤۰٥ «جفر» از همو، که گویا کتاب دیگری‌ست).

**1882ـ** اسلام آباد ، گنج بخش ۳۹۳۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . با تاریخ ۹۰۵هـ . که دو شمار آغاز آن پاره شده است، ش ۳ مجموعه (ص ۹۰ ـ ۱۳۰) آغاز برابر نمونهٔ ۱، نام نگارنده در دیباجه آمده است (گنج ٤ : ۲۳۳۳) .

**1883ـ** اسلام آباد ، همانجا ۷٤٥ : شکسته آمیز ، سده ۱۱ ـ ۱۲هـ . (ص ٥۷ ـ ۸۲) . آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، نام نگارنده را ندارند .

**1844ـ** اسلام آباد ، همانجا ۲٦٦٦ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ۲ ، (ص ۱۷ ـ ٤۰) . نام نگارنده را ندارد . (گج ٤ : ۲۳۳۳) .

## ● 625ـ جفر جامع و خافیه

از ناشناس . شاید از حسین اخلاطی (ن . ک . پیش از این) که در فهرست بخشها یکی هستند ، ولی در متن جدایی هایی دارند .

در دو «مقدمه» و چند «فصل» و «خاتمه» : مقدمهٔ یکم در بیان تحقیق معنی جفر و تعریف آن ، مقدمهٔ دوم در اصطلاحاتی که دانستن آن درین علم ضروری ست . در انواع چهار دهگانهٔ بسط : اول بسط عددی ست ، پنجم بسط طبیعی ، دهم بسط نواخی ، چهاردهم بسط تمازج سپس «فصل» های بیشماره : نخستین آنها در اعمال بسط طبیعی و عزیزی ، فصل در دیگر اعمال بسط ، تجمیع و تضارب و تواحی و تقوی و تضاعف و تکسیر ، فصل در اعمال بسط تمازج .

خاتمه در بیان استخراجات احوال آینده و استکشاف رموز ماصیه .

آغاز : حمدله . صلات . این رساله ای ست شریف در علم جفر خافیه و جامع . چون شروع نمودن در تعریف و توصیف این علم از قبل تحصیل ما حصل بود ، چرا که در میان جمیع اکابر این فن .

**1885ـ** اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۲۷ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . (ص ۱۷۸ ـ ۲٤٥) . در دیباجه آمده «در ۳ مقدمه» ولی در متن دو مقدمه است و فصل هایی برابر بالا ، خاتمه را ندارد . آغاز : حمدله. متامل مصنف را در لطایف جفر و تاثیر حروف همین نکته بس است، که حضرت حق سبحانه تعالی فواتح سور (گنج ٤ : ۲۳۳۲) .

**1886ـ** گجرات ، قلعدار ، کتابخانه مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق شکسته آمیز ، مقیم میان کرامی ولد چراغ دین ولد غلام حسین، ۱۳ شوال ۱۲۸۳هـ/۱۸ فوریه ۱۹٦۷م. آغاز برابر نمونه ، ۷۰ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

1887- خیرپور، کتابخانه عمومی ۱۳۳/٤ ن ا م خ: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۳۰ ص (سید خضر نوشاهی).

1888- خیرپور، کتابخانه عمومی ۱۳۳/٤ ن ا م ر: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ - ۱٤ھ. آغاز برابر نمونه، ۳۲ ص (سید خضر نوشاهی).

1889- لاهور، دانشگاه، شیرانی ٤۹٦۱/۱۹٤۹/۷: نوشته آل رسول، بی تاریخ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳: ٤۷۹).

● 626- جفر خافیه

منسوب به حضرت امام جعفر صادق ع.

1890- لاهور، محمد شفیع ۳۳۸/۲۵۱: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز: هذا کتاب الخافیه، المسمی بالجفر الجامع. و این کتاب مخفی منسوب است بحضرت امام جفر صادق...، ۱۸ گ (بشیر حسین: ۲۱۵).

● 627- جفر مرتضوی

از ناشناس. منسوب به حضرت علی ع، در سه «مقدمه» و سه «باب»، و چند «فصل». نسخه ها در بخش بندی یکسان نیستند.

در رمل و نجوم و جز آن. و جز «جفر رضوی» احمد رضا خان بریلوی (۱۲۷۲ - ۱۳٤۰ھ) می باشد (پاکستان و هند ۵: ۵۹۸).

آغاز: حمدله. صلاه. این رساله در بیان علم جفر جامع مرتضوی کرم الله وجهه مشتمل بر مقدمه و چند فصل... بدانکه جفر در لغت پوست برغاله است. آغاز ۲: این مقدمه ای ست در بیان دانستن جفر مرتضوی...، و اساس آن بر سه مقدمه و سه باب و چند فصل نهاده شد... باب اول در دانستن وضع جفر. بدانکه جفر در لغت پوست بزغاله است، و در اصطلاح.

(ن. ک. ذریعه ۵: ۱۲۱ «الجفر المرتضوی» که گویا عربی ست، و در آنجا آمده است که نام دیگرش «اسرار الرموز» است - پاکستان و هند ۵: ۳٦۷ «جفر مرتضوی» که بایستی همین کتاب باشد).

1891- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۵۰۷۸/۲۰٦٦/۸: نوشته پیرامون ۱۱۲۵ھ/۱۷۱۳م. آغاز برابر نمونه ۱ (بشیر حسین ۳: ٤۷۹).

1892- لاهور، محمد شفیع ۳٤۲/۲٤۹: نستعلیق، عزیز بخش، ۵ رمضان ۱۲۵۱ھ. ۲۰ دسامبر ۱۸۳۵م. آغاز برابر نمونه ۲، ۱۱ ص (بشیر حسین: ۲۱۳).

1893- اسلام آباد، گنج بخش ۳۷۸۱: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ھ. (ص ٤-۸)، در چند فصل بی شماره: ۱- در دانستن وضع جفر، ۲- در دانستن احوال و بیرون آوردن مقصود. و هر یک در چند «قاعده». آغاز: این مقدمه ای ست در بیان دانستن جفر مرتضوی (ص)، و آنرا چند فصل نهاده شد. فصل اول در دانستن وضع جفر. بدانکه جفر در لغت پوست بزغاله است و در اصطلاح. (گنج ٤: ۲۳۳٤).

● **628- جفر منظوم**

**از غلام محمد جفری .**

**آغاز :** ابتدا کردم بنام کردگار ـ کودو عالم آفرید وهشت و چار .

**1894- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۹۹/۲۰۸۷/۷ : نوشته ۱۸۷۸ب/۱۲۳۶ھ/۱۸۲۰م. آغاز برابر نموله (بشیر حسین ۳ : ۴۷۹) .

● **629- جواهر الاسرار**

از معین الدین ابو محمد محمود عیانی بن محمد دهدار ، که در شخصیت و نام او گفتگو ست (ن . ک . الف السانیت : ۲ ، از همو) . با دیباجه ای به نظم و سپس دیباجه ای دیگر به نثر . نام نگارنده در دیباجهٔ نثری بگونهٔ بالا ، و نیز نام کتاب آمده است. و در دیباجهٔ منظوم گوید : ای عیانی اگرت هست عیان ـ ساز این جوهر اسرار عیان . در دیباجه نثری گوید : بعضی قواعد اعداد که سید حسین اخلاطی (ن . ک . جفر ، در همین بخش) در کتاب «ذخایر الاسماء» (ن . ک . ذریعه ۱۰ : ۵) ذکر فرموده ، خلاصهٔ آن در این کتاب به تحریری می آید .

در یک «فاتحه» و پنج «فصل» و «خاتمه» ای . با سربندهای «جوهر» . و هر قاعدهٔ جفری نخست زیر عنوان «تحریر» به نثر گفته می شود ، سپس باسر بند «تقریر» به نظم در آورده است : **فاتحه** در رموز کیفیت اعداد ، فصل ۱ـ قواعد تکسیرات و خواص آن ، ۲ـ قوانین بسط حروف ، ۳ـ بعضی از کیفیات حروف و خواص آن ، ٤ـ استخراج اسمای الهی و اسمای روحانی از اعمال ، ٥ـ ضابطهٔ اسماء الهی از اسم شخص معین به طریق جفر جامع ، **خاتمه** . بعضی از قواعد وفقیات .

**آغاز :** نحمد الله العلی العظیم و نصلی علی رسوله الکریم . . . بدان ایدک الله تعالی ، که در این نسخهٔ نفیس که مسمی به جواهر الاسرار است، از جمله تالیفات این کمینهٔ. آغاز ۲ : احمد الله که این تازه کتاب ـ دارد از جلوهٔ بسم الله زیب . . . بدان ایدک الله که آنچه در این نسخهٔ نفیسه که مسمی به جواهر الاسرار است و از جمله تالیفات این کمینه . . .

(ن . ک . ذریعه ٥ : ۲٦۲ «جواهر الاسرار» که نام نگارنده ابو محمد محمود بن محمد دهدار ، مدفون در حافظیهٔ شیراز آمده ـ و ۱۰ : ٥ «ذخایر الاسماء» ، ۱۰ : ۱۳ «ذخیرة الاسماء» که در آنجا آمده «جواهر الاسرار» گزیده ای ست از آن ـ نفیسی ۱ : ۳۹۷ و ۲ : ۸۳۷ که در آنجا دربارهٔ نام دهدار گفتگو کرده است و نتیجه می گیرد که دو کس بدین شهرت اند : پدر و فرزند ، و ذریعه ۹ : ۷۷۷ و ۱۸ : ۱۰۷ که این نظر را تایید نمی کند ـ دانشگاه ۱۳ : ۳۳۰۱ و ۱٤ : ٤۰٤۸ همین کتاب ـ فهرست دو کتابخانهٔ مشهد ۲ : ۷۹٤ «جفر» از محمود دهدار) .

**1895- کراچی** ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۲۰۵ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نموله ۲ ، ۱۲۸ ص (نوشاهی) .

**1896- اسلام آباد** ، گنج بخش ۲۳٤۲ : نستعلیق پخته ، چهار شنبه ۱٦ شوال ۱۳۱۸ھ . آغاز برابر نموله . در دیباجه نام نگارنده ابن محمد محمود دهداری آمده . (گنج ٤ : ۲۳۳۰) .

● **630- جواهر الحروف**
ناشناخته .
**1897-** گجرات ، بهالیه ، هیلان ، قاضی علام سرور : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز افتاده: سیوم روز جمعه است ، یا یازده هزار منزل بر آسمان پنجم ، روز سه شنبه است . . . ، ۳٤۵ ص (شفیق الرحمان نوشاهی) .

● **631- حروف** : علم تکسیر . . .
از ناشناس، که نام خود را در دیباچه نیاورده است. در چند «فصل» بیسماره : فصل بدانکه حق تعالی بر کوا کب ملائکه موکل گردانیده است . نام هر کوکب و موکلاش . فصل حروف ۲۸ گانه به حساب ترتیب بر بروج دوازده گانه ، فصل حروف ۲۸ گانه را به تقسیمی دیگر به چهار جنس کرده اند . فصل حروف مرده را قسمتی دیگر کرده اند . فصل در بخورات کواکب .
آغاز : بعد الحمد و الصلاة علی صاحب لواء الحمد محمد ص . بر ضمیر منیر ارباب حکمت مخفی نماند ، که علمای علم حروف ، انار الله مرقدهم .
**1898-** اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۲۷ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ هـ . (ص ۲٤٦ - ۲۵۳) (گنج ۳ : ۲۹۸) .

● **632- حروف** : رساله در . . . : رسالهٔ مداخل .
از ناشناس . که از خود نام نبرده است ، بنام سلطان ابو نصر صاحب قران (نسخهٔ ۱۹۰۰ ص ۱) . در چهار «فصل» ، در جفر و تکسیر و خواص حروف . دو نسخهٔ زیر دراصل یکی است ، با ترمیم هایی . (ن . ک . پس از این) .
آغاز : حمدله . . . اما بعد ، بدانکه علم حروف علمی ست شریف و نفیس که اولیا و ابیا و بزرگان این علم را پوشیده داشته اند ، و دقایق این علم بسیار است و نتایج بیشمار .
**1899-** لاهور ، محمد شفیع ۲۰۲/۳۳۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز بسیار نزدیک به نمونه ، ۱۳ ص .
**1900-** لاهور ، همانجا ۲۰۳/۳٤۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، در ص ۱ آمده که نام سلطان ابو نصر صاحب قران نگاشته شده ، بنام «رسالهٔ مداخل» آمده (بشیر حسین : ۲۱۵ - ۲۱٦) .

● **633- حروف** : علم . . .
در یک «مقدمه» و چهار «فصل» : مقدمه در بیان مداخل و مخارج حروف و کلمات (ن. ک. پیش از این) .
آغاز : شکری که حروف اداش در ظرف زمین و زمان نگنجد ، و مخارجش در بیان و مداخل و هم در نیاید . . . اما بعد ، این تالیف در علم حروف .
**1901-** خیرپور ، کتابخانه عمومی ٤/۱۳۳ - م ص ط : نستعلیق شکسته ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **634- حروف : رساله در علم . . .**

از ناشناس . در هفت جدول : ۱- حروف آدم ، ۲- حروف ادریس ، ۳- طریق وضع سلسلهٔ آن ، ٤- وضع جدول امیر المؤمنین ع که جفر جامع نام دارد ، ٥- جدول حضرت صادق ع که جفر خافیه نام کرده ، ٦- جدول شیخ ابو علی ، ۷- جدول خواجه شمس مغربی .

**آغاز :** حمد بیحد و ثنای بیعد خدای راعز اسمه . که واهب عقل و ... اما بعد ، بدان که این رساله ای ست در علم حروف ، بر هفت جدول نهاده شد .

**1902- اتک** ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**1903- اتک** ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۹۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **635- حروف : رساله در . ..**

ناشناخته . نسخه های زیر یکی نیست .

**1904- اتک** ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ ه .

**آغاز :** حمدله . صلاه . اما بعد ، بدانکه این نسخه مشتمل است بر علم حروف ، و اران اولیا و انبیا بوده است ، ناتمام : ثبوت علم حروف ، اقسام حروف ، خواص حروف ، زمان گرفتن ، بروج ، عزیمت ، قبض و بسط ، عزل و نصب ، نقوش ، جفر کبیر ، جفر جامع ، ۱۰۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**1905- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۳۲/٥۳٥٦٦ : نوشته پیرامون ۱۲۱۰ ه (۱۷۹٥ م) . در فهرست بنام «رساله در حروف» در علم جفر و رمل آمده . آغاز : قل هو الله احد . یارب العالمین . بدانکه حروف را دو صورت منسوب است لفظی و رقمی و هر حرفی را نیز اسمی (بشیر حسین ۳ : ٤۹۸) .

**1906- لاهور** ، محمد شفیع ۳۳٥/۲٥٥ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . **آغاز :** بدانکه این کتاب را قالینو دروس گوید ، در خواص حروف که اسکندر رومی از حکمای عصر طلب کرد بجهت او انشا کردند و حکیم ارسطاطالیس بسندیده است . . . ، در خواص حروف است ، از الف تا یاء ، در فهرست بنام «رسالهٔ خواص حروف» آمده ، ٥ گ (بشیر حسین : ۲۱۷) .

**1907- لاهور** ، همانجا . ۲۰/۳٤۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه. **آغاز :** حمدله . اما بعد ، این سر آدم (ع) و این سر بزرگ و سر ربانی ست ، در عالم جسمانی ، اسراری که خدای تعالی به آدم آموخت . . . ، ناتمام ، در حروف و تکسیر و مداخل است ، در فهرست بنام «رساله در علم حروف» آمده ، ۱۱ ص (بشیر حسین : ۲۱٤) .

**1908- اسلام آباد** ، گنج بخش ۳٥۳٥ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ - ۱٤ ه. آغاز و انجام افتاده ، با سربندهای «فصل» بیشماره ، ۲۸ ص (گنج ۲ : ٥۹۹) .

● **حروف**
برای رساله ها در «حروف» به بخش قرآنی و نیز بخش عرفان نگاه کنید .

● **636- حقیقت نجات**
از امام زناتی . (ن . ک . «رساله امام زناتی» در همین بخش) . با سربندهای «مقصد» .
در علم رمل ، احکام طریق ، قبض الداخل ، قبض الخارج ، نصرت الخارج ، احکام اجتماع ، دایرهٔ آدم ، تسکین مثلث ، تسکین ابدح ، مراتب آتشها . . .

**1909-** خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/۳ - ا م ا : نستعلیق ، ح ۱۲۳۳/۲ھ . و مهر «حواجه امام الدین ۱۲۳۳» آغاز برابر نمونه ، ۲۰۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **637- حل المشکلات** : انتخاب از رساله . . .
متن گویا از طمطام هندی . گزیده از عبدالباری .
در علوم غریبه . استخراج اعداد و جفر و جز آن .
آغاز : بعد از تسطیر کلام به حمد ملک علام و تعطیر مشام به درود سید الانام ، و پس از تذکیر زبان مشک فام به مدح و ذکر .
(ن . ک . ذریعه ۷ : ۷٤ «حل المشکلات» که در آنجا آمده : متن آن از طمطام هندی بوده ، و ابو المحاسن محمد بن سعد بن محمد نخجوانی معروف به ابن الساوجی آنرا به فارسی در آورده است ، و این ترجمه در ۱۳۱۲ھ . چاپ شده است - مشار ۲ : ۱۸۱٤ «حل المشکلات» همان کتاب ، در اینجا دو چاپ هند ۱۳۱۲ و ۱۳۲۸ھ . آنرا نشانی داده است - نفیسی ۲ : ۷۷۱ ابن الساوجی پیشکمته ، که وی را از سدهٔ هشتم و کاتب نسخه ای از «مسالک و ممالک» اصطخری در ۷٦۲ھ . یاد کرده است) .

**1910-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱٤٤/۲۱۳۲/۳ھ : نوشته امیر الله ، ح ۱۱۰۹/۲ھ . (۱٦۹۷م .) . آغاز برابر نمونه . در فهرست چنین آمده : «انتخاب از رسالهٔ حل المشکلات» (بشیر حسین ۳ : ٤٨٦) .

● **638- حیرت القلوب**
ناشناخته . گویا از سدهٔ سیزدهم/نوزدهم (پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳٦٦) .

**1911-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۹٦۱/۱۹٤۹/٥ : نوشته آل رسول ، آغاز سدهٔ ۱٤ھ .
آغاز : . . . فصل بیست و هفتم . در بیان ممرداب ، بدانکه اوستادان این فن هر شکل را از این اشکال شانزده گانه در هر خانه . . . (بشیر حسین ۳ : ٤۹۳) .

● **639- حیرت القلوب و نهایة العقول**
از رفیع الدین بن محمد قریشی .
در یازده فصل : ۱- در بیان ساعت از سعد و نحس ، ۲- کیفیت هبوط اشکال . ۳- منسوبات به شکل ، ٤- منسوبات به شکل دوایر ، چند فصل . . ، ٦- اوتاد وغیره ، . . ۸- احکام اهل بربر ، ۹- احکام اهل هند ، ۱۰- احکام اهل مصر ، ۱۱- در انقلاب وغیره .

آغاز: الحمد حکیمی راکه لایزال ولا یعید عن البدایه. و شکر بر کریمی که لم ولا یفعل.

1912- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۱۹۴۹: نوشته آل رسول، سدهٔ ۱۲ھ. از نگارنده نام برده نشده، گویا همین است (پاکستان و هند ۳: ۳۶۶).

1913- لاهور، نکلسون رود، کتابخانه خلیل الرحمان داودی: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۶۲ ص (سید سعید الظفر نوشاهی).

● 640- خلاصة الکیف

از عبدالحکیم خان، که کتاب «جنم ساکهی» را در ۱۲۲۱ھ. (۱۸۰۶م) (ریو ۲: جنم ساکهی، ۲۹۳) از هندی به فارسی در آورده است. این نیز ترجمه ای ست از هندی به فارسی، در رمل و اختر بینی.

آغاز: حمدله. صلاة. اما بعد، میگوید اضعف العباد عبدالحکیم... این رساله مختصر مبتدی و منتهی را کافی و شافی باشد.

1914- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۲۱۲۲/۴/۱۳۳/۰ ۵: نوشته پیرامون ۱۲۲۶ھ. (۱۸۱۱م.) آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳: ۴۹۳).

● 641- خلاصة البحرین

از لطف الله بن عبدالملک نیشابوری (دیباجه). به سال ۸۱۲ھ./۱۴۰۹م. در دو «باب»:

۱- علم دانیال، در ۱۶ فصل، ۲- امهات خانه های دوازده گانهٔ بروج و اعداد وفق.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعد مر داوری راکه سما را بی ستون آفریده، که خالق است... اما بعد، چنین روایتست از علی بن ابیطالب (ع)...

(ن. ک. نفیسی ۱: ۲۱۰، ۵، ۷۶۳ که در آنجا از لطف الله نیشابوری، سراینده ای که ستایشگر امیر تیمور گورکان و پسرش امیر الشاه میرزا بوده و در ضمن زاهد و گوشه نشین ! که در ۸۱۰ یا ۸۱۶ھ /۷ - ۱۴۰۸ یا ۱۴۱۳م درگذشته است یاد شده، که شاید همین کس باشد).

1915- لاهور، محمد شفیع ۲۳۹/۳۲۵: نستعلیق، پیرامون ۸۷۶ھ./۱۴۷۴م. آغاز افتاده: و خواص اشیاء واقف شده اند، و به مرتبت ها و منزلت های قوی رسیده اند، و اگر پرسند که رمل و اعداد وفق با همدیگر در یک نسخه...، انجام افتاده، ۲۳ گ (بشیر حسین: ۲۰۵).

1916- خیرپور، کتابخانه عمومی ۲۹۷/۵ ل ط ف: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۵۰ ص (سید خضر نوشاهی).

● 642- خلاصة البحرین

ناشناخته. (همان: پاکستان و هند ۳: ۳۶۶ که می گوید نگاشتهٔ سدهٔ ۱۳ھ. می باشد).

1917- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۲۰۶۷/۳/۲۰۷۹/۵: تاریخ یاد نشده، آغاز و انجام افتاده نام نگارنده بدست نیامده (بشیر حسین ۳: ۴۹۴).

**643- خلاصة الرمل**

از عمر بن حیدر بن کبهر (چنین است) بن حمدر مبارک بن حسین ، که در جولپور می زیسته است . در چهار «باب» و هر باب در چند «فصل» .

باب ۱- دانستن اشکال و بروج و کواکب و رنگ و مقامهای شکلها ، هفت فصل ، ۲- دانستن رمل به جمیع حاجتها ، در دوازده خانه ، موافق بروج دوازدگانه ، دوازده فصل ، ۳- دانستن حکم انقلاب و دو ... و ... و ... رمل ، چهارده فصل ، ۴- احکام شانزده شکل هر یک به خانهٔ خویش ، شانزده فصل .

دربارهٔ نگارنده و تدریس تاریخ نگارش بیشتر است . در «پاکستان و هند ه : ۳۶۵» آمده : حیدر رمال شیرازی ، (ن . ک . «اسطرلاب : ۲۳۸») دو پسر داشت به نام های ناصر الدین و عمر . که این دو به ترتیب «مجمد الرمل» و «خلاصه الرمل» را نگاشته اند. و بنا بر این نگارنده از سدهٔ ۷ه/ ۱۳م می باشد .

آغاز : حمد صانع پروردگار خالق اللیل و النهار که جنس انسان و معادن و نبات و حیوانات ار ... ...

(ن . ک . دریعه ۷ : ۲۲۷ «خلاصة الرمل» شیرازی ، که جز این است ـ مشار ۲ : ۱۹۰۵ «خلاصه الرمل» تراب علی، که آن نیز جز این است ـ پاکستان و هند (ه) ۳ : ۳۶۵) .

1918- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ف ف ۱۵۷ : نستعلیق ، سید کریم الله حسینی ساکن ... ۱۸ ع ۱/ ۱۲۸۵ه . آغاز برابر ، ۲۰۹ ص .

1919- کراچی ، همانجا ٤ ف ف ۱۵۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر ، ۱۵۲ ص (سرفراز : ۵۲۲ و ۵۲۳ ـ نوشاهی) .

**644- خلاصة الرمل**

از ناشناس . که در دیباچهٔ آن از «خلاصه» ای در رمل که پیش از آن نگاشته بود یاد می کند . نوشاهی به احتمال آن را از عبدالغنی شهروالی (نگارندهٔ «انوار الرمل : ۳۲٤») دانسته است .

در پیروی از روش شیخ محمد زنانی (ساید زناتی . ن .ک . رسالهٔ اسام زناتی ، در همین بخش) نگاشته است . در دانستن خانه های رمل ، در هشت «باب» هر باب برای یک خانه .

آغاز : باب اول در بیان خانهٔ اول ، در دانستن احکام او ، در دوازده خانه بر طریق شیخ محمد زنانی .

1920- کراچی ، موزهٔ ملی ۳/۱۰۱۰ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . نامطالب دیگر در همین موضوع ، ۱۵٤ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

**645- خواتم الاسرار علی طریق الابرار**

از عیسی بن قاضی شیخ اجودهنی .

جفر و رمل و تکثیر است . (همان ; پاکستان و هند ه : ۳۶۷) .

آغاز : حمدی که سزا وار ستایش و ثنای جل شانه باشد از من عاجز و قاصر و محتل کی آید، جائی که افصح العرب والعجم فرموده .

1921- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۷۸/۲۰۶۶/۳ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۴۹۴) .

● 646- خواص حروف : رساله در . . .

متن منسوب به غزالی طوسی ، ابو حامد محمد (م ۵۰۵ھ/۱۱۱۱م.) . در جایی دیگری به این انتساب بر نخورده ام . ترجمه از ناشناس .

در اختر بینی و خواص حروف ، بیان حروف ازواج و حروف افراد .

آغاز : اما بعد آن حمد خدا و پس از درود مصطفیٰ و علی آله و اصحابه . این رساله ای ست ترجمهٔ رسالهٔ عربی که آن را . . .

(ن . ک . غزالی نامه : ۲۲۶ «خواص القرآن» و ۲۳۱ «المقصد اللاسنی فی شرح اسماء الحسنی» و ۲۳۵ «السر المکتوم فی اسرار النجوم : اسرار النجوم» که به فخر رازی نیز نسبت داده شده است ـ نفیسی ۱ : ۶۶ زندگینامه و فهرست آثارش ، که این کتاب درمیان آنها نیست) .

1922- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۸۱/۲۰۶۹/۱ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه . (بشیر حسین ۳ : ۴۹۵) .

● 647- خیر الرمل : سرخاب مستغنی از القاب

از خیر الدین ، که خود را «بندهٔ پر عتاب سرخاب» میخواند، بروزگار شاه عالم دوم (۱۱۷۳-۱۲۰۲ھ/۱۷۵۹-۱۷۸۷م.)، در ۱۱۷۳ھ. (۱۷۵۹م.) (دیباچه) . در رمل و اختر بینی. نسخه ها با یکدیگر جدایی دارند .

آغاز : حمد اکمل و شکر اجمل بعدد ذرات رمل لائق آنکه اشما را ازواج آفرید . . .

(ن . ک . مشار ۳ : ۲۹۶۱ «سرخاب مستغنی از القاب» در رمل منسوب به شاگرد دانیال که سه چاپ آنرا نشان داده است ـ پاکستان و هند ۳ : ۳۶۵ «خیر الرمل» که از نگارنده نام نبرده است) .

1923- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۵۹۴ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، قیام الدین ، ۱۱ ع ۱ ۱۱۸۷ھ . (نوشاهی) .

1924- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۷۹۲/۲۴۷۵ : ۵ ع ۱۱۹۸/۲ھ. (۲۷ فوریه ۱۷۸۴م .) . در فهرست بنام «رسالهٔ سرخاب ، خیر الرمل» و نام نگارنده در نسخه تنها «بندهٔ پرعتاب سرخاب» بدون خیر الدین آمده .

1925- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۵۹۷ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، ع ۱۲۰۹/۲ھ . ۸۴ ص (نوشاهی) .

1926- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۱۳۴/۲۱۲۲/۱ : نوشته جان محمد ولد قطب علی ،

ساکن سهارنپور ، ۲۴ رجب ۱۲۲۶ھ/۴ سپتامبر ۱۸۰۸م . در فهرست بنام « رسالهٔ سرخاب ، خیر الرمل» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۰۶ ، ۵۰۷) .

**1927-** کراچی ، موزهٔ ملی ۱۵۹۳ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، ۲۵ شوال ۱۲۸۴ھ . ۷۶ ص (نوشاهی) .

**1928-** انک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، ۱۲۹۳ھ . در پایان نسخه به نام سرخاب نامیده شده ، آغاز : و عنده مفاتیح الغیب لا یعلمها الا هو . . . و درود حجسته درود بر نقطه مرکز نبوت . . . گوید بنده فقیر سرخاب ، مدت چهل سال ، دارای : مقدمه در ثوت علم رمل ، معرفت قوت و ضعف عناصر ، صور طبعه عناصر ، طریق عدد ، احکام از تسکین ، اقالیم سبعه ، احکام خانه های اول و دوم . . . ، مزاجات نقاط ، احکام روز ، ۱۹۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**1929-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۰۶۵/۵۰۷۷ : از سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، نام در فهرست «رساله سرخاب ، خیر الرمل» آمده .

**1930-** لاهور ، همانجا ۲۰۶۶/۵۰۷۸ : از سدهٔ ۱۳ھ . نام در نسخهٔ «نسخه سرخاب» و نام نگارنده در نسخه تنها « سده پرعتاب سرخاب» آمده .

**1931-** لاهور ، همانجا ۱۱۲۳/۴۱۷۶ : از سدهٔ ۱۳ھ . (بشیر حسین ۳ : ۵۰۶ - ۵۰۷) .

**1932-** راولپندی ، دهوک رته ، کوی کپتان ، حوهدری صاحب علی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : احکام خانه اول از سرخاب که شاگرد دانیال است . . . اگر بخانه رسد ، باید که اشکال متعلقه بخانه اول کدام موجود است ...، رساله ای ست برای دریافت پاسخها از نادانسته ها ، مسافر ، بیمار ، کار ، ۳۰ ص ، کاغذ ضخیم هندی (پرفسور ملک محمد اقبال) .

**1933-** لاهور ، دیال سنگهه ترست ۱۱۴ د : نستعلیق ، قاضی غلام قادر ، ۱۳۰۱ھ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست نام «رساله رمل» و نگارنده «سرخاب بن عقاب آمده» ۵۳ گ . (دیال سنگهه ۳ : ۴۰۳) .

## ● 648- خیریه

از ابو الخیر محمد تقی ، به خواهش حافظ عباس نونی ، در چند باب : ۱- شرح کتاب جفر موسوم به مدخل ، ۲- در بیان عمل به طریق آدم (ص) ، ۳- فواید علم جفر . . .

شاید نگارنده ابو الخیر محمد تقی ، تقی الدین ابو الخیر از سدهٔ دهم باشد . (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۲۸ «طالعنامه» و ۱ : ۳۷۶ (فهرست راهنما) - نفیسی ۱ : ۳۸۶ - ۴۴۶) .

آغاز : بسمله . فقیر الحقیر ابو الخیر . . . بعضی از مقاصد و مطالب علم جفر غریب الشأن و عزیز المکان بر وجهی که از استادان دانا شنیده منظور نظر تجربه گشته در این رساله موسوم به خیریه رقم خواهد ساخت . . .

**1934-** راولپندی ، چوهر هرپال ، مدرسه حفظ القرآن ، حکیم عبدالخالق : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه (ص ۲۱۹ - ۲۴۲) (سید عارف نوشاهی) .

## 649- دیوان الرمل

از حمزة بن عمر الصفاری . در رجب ۷٤۹هـ/۱۳٤۸م .
در احکام رمل و اختر بینی .
آغاز : شکر و سپاس آن عالمی راجل جلاله که عین علم او بر سایر ضمایر غیب بیناست ، و حمد بیقیاس حکیمی را عم نواله، که کمال حکمت او بر دقایق و حقایق . . .
(ن . ک . پاکستان و هند ۵ : ۳٦۵ «دیوان الرمل») .
1935- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۲۰۱/۳/ ۵۱۱۳ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤۹۵) .

## 650- راحت القلوب

از ناشناس . به روزگار محمد شاه پادشاه (۱۱۳۱ - ۱۱٦۱هـ) و شاگرد «خلیفه حسن علی». در دیباجه می نویسد «به مطالعهٔ پنج قطعه رساله ، که سه از آن خلیفه صاحب ، و دو از احقر بودند . مشرف گردید . اما از هیچ یکی از آن رساله ها اول و آخر نیافت . . . بنا بر اشتیاق ضمیر ، و ارشاد خلیفه صاحب ، بر این شد که اگر از این پنج قطعه مذکور ، سئوالات نادر منتخب نموده ، یک گلدسته نماید ، اولی است » .
در دو «مقاله» . یکم هفت «باب» ، و دوم شانزده «باب» .
1936- کراچی ، موزه ملی ۱۹۸ - ۱۹٦۸ .N.M : نستعلیق ، ۱۲٤۲هـ . در فتح گره ، آغاز یک برگ افتاده. آغاز : مهر و ماه محمد شاه بادشاه غازی خلد الله ملکه ، ۳۸۳ ص (نوشاهی . بخش علوم غریبه) .

## 651- رسالهٔ امام زناتی

از امام زناتی . گویا همان عبدالله بن محمد عثمان باشد که ناصر الدین شیرازی (سدهٔ ۷هـ.) در آغاز «نهایة العقول» (ن . ک . همین بخش) از وی روایت می کند و از هموست : «حقیقت نجات» در همین بخش .
در شانزده فصل : ۱- کیفیت و وضع این علم ، ۲- وضع عناصر ، ۳- طبع عناصر ، ٤- اسامی اشکال و سعادت و نحوست ، ۵- طریقهٔ احکام ، ٦- در ضمیر گفتن ، ۷- منسوبات اشکال ، ۸- وفایین ، ۹- نشان دادن دزد ، ۱۰- هر شکلی در خانهٔ خود ، ۱۱- معرفت بیوت خانه ، ۱۲- ضمیر بیرون آوردن ، ۱۳- بیان دزد برده ، ۱٤- خبر غایب ، ۱۵- دربارهٔ رنجور ، ۱٦- یافتن و نیافتن .
آغاز : حمدله . . . بدان که این مختصر یست در علم نجوم الرمل ، که چون مبتدیان در این رساله مطالعه کنند ، فهم کشاده شود . . .
(ن . ک . ملی ٦ : ۲٦۲ ، ۲٦۳ «رمل زناتی» ، در دو «مقاله» : ۱- در یازده فصل ، یکم دعوات روزهای سعد و نحس ، پنجم منسوبات اشیاء ، یازدهم اوتاد رمل و حایل اوتاد ، ۲- بیست و دو فصل : یکم احکام اهل بربر، دهم اعمال اشکال ، بیستم عطیات، بیست و دوم مقررات. آغاز آن : حمدله . صلات . اما بعد بدان منظور این رساله) .

1937- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، ۲۵ رجب ۱۲۱۱ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 652- رسالهٔ بزرجمهر

منسوب به بزرگمهر حکیم .

در رمل و اختر بینی ، بخشی منظوم و بخشی نیز جدولهاست . نسخه ها یکی نیستند .

آغاز : این رساله ای ست که خواجهٔ بزرگوار بزر جمهر حکیم برای انوشیروان عادل پادشاه انشا کرده ، در معنی آنکه چون مردی چیزی در دست دارد و صاحب قوت از این رساله معلوم نماید .

1938- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۰۵۰۹۹/۲۰۸۷/۳ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست نام «رسالهٔ خواجه بوذر جمهر» آمده ، که گویا نگارندهٔ آن حکیم محمد زکریا ست ، نشانیها از این نسخه است (بشیر حسین ۳ : ۴۹۶) .

1939- لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : تعلیق ، تاریخ یاد نشده ، سعد و نحس روزها و نو روز نامه گونه ای ست منسوب به بزرگمهر حکیم ، ۶ ص (دکتر ظهور الدین احمد - سید عارف نوشاهی) .

● 653- رمل : کتاب . . .

از شریف .

در چند «فصل» و هر فصل چند «قسم» . فصل ۱- اشکال سعد و نحس ، ۲- ذکر تسکینات ۳- ذکر شانزده خانه ها ، ۴- معروت شواهد ، ۵- حلیه اشکال . . .

آغاز : دربیان استخراج رمل ، برای احکام دیوان این است و این دعا بجا آورده باشد ، کاغذی یا تخته ای برگیرد بدست راست که . . .

1940- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/۳ ش ر ف : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶۲ ص (سید حضر نوشاهی) .

● 654- رمل : رساله در . . .

از عبدالله بن محمد سمیع باقر بکری الصاری . که روزگارش بدست نیامد . که هنگام تلمذ «زبده» (ن . ک . همین بخش) از آنچه از استادان شنیده ، و در کتابها خوانده این کتاب را در یک «مقدمه» و هفت «باب» و یک «خاتمه» نگاشته است (دیباجه) . در دیباجهٔ بلند آن (ص ۲ - ۸) بزرگواری این علم ، پیدایش آن ، آدم که نخستین کس بود که رمل بروی نازل شد ، پیامبران و دانیال را شرح داده است . از مردم هند و خراسان و ما وراء النهر و فارس و عراق و گیلان و مصر و شام و عربستان که هر کدام به کدامین روش عمل می کردند و نیز از حاجی حسن طبسی و دوائر او «کتاب شامل» و «مفتاح الکنوز فی اسرار الرموز» (ن . ک . همین بخش) یاد می کند . (در متن نیز از این طبسی نقل کرده است) . سپس فهرست کتاب ، که در یک «مقدمه» و هفت «باب» و یک «خاتمه» است : مقدمه در چهار «فصل» : فصل ۱- در شرایط رمال ، ۲- در طریق نقطه ریختن ، ۳-

در سبعهٔ رمل و توالد اشکال ، ٤- منسوبات بیوت اشکال . سپس «باب» ها ، که گویا هر یکی در چند «فصل» است .

آغاز : حمد و سپاس بیعد فردی را که خلایق را زوج آفرید . . . اما بعد ، یقول العبد .

(ن . ک . ذریعه ۲۱ : ۳۴٤ «مفتاح الکنوز فی الرموز» از طبسی) .

**1941**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ - ۱۲هـ . (ص ۲-۱۲٤) (گنج ٤ : ۲۳۳۹) .

● **655**- **رمل** : رساله در . . .

از **فخر الله جمالی** . که در دیباچه می گوید : همت بردانستن اکثر علوم غریبه داشته ، و کتاب «مفاتیح الکنوز» مولانا حاجی حسن طبسی (ن . ک . همین بخش) به دستش رسید ، و در آن سه زایچهٔ رمل منسوب به دانیال یافت ، که در جایی دیگر مکشوف نشده بوده ، و نیز به «فواید الهدایه» (ن . ک . قواعد الهدایه ، در همین بخش) و «ثمره و شجره» (ن . ک . بخش ستاره شناسی) توجه کرده این را نگاشت .

آغاز : بسمله . اما بعد ، چنین می گوید بندهٔ عاصی فخر الله جمالی ، که چون همت این ضعیف مصروف بود بردانستن .

**1942**- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٦٨۲ : نستعلیق ریز ، پیرامون ۱۲۱۸هـ . (ص ۱۶۵ - ۱۷٤) (گنج ٤ : ۲۳٤۱) .

● **656**- **رمل** : رساله در . . .

از **قادر بخش** ، که روزگارش بدست نیامد . که در دیباچه می گوید نه کوکب سیاره را در دوازده خانهٔ رمل ، در دوازده «باب» بیان می کنم . سپس دوازده خانهٔ رمل هر یک در یک باب .

آغاز : بسمله . بدانکه ای عزیز ، این فقیر حقیر پر تقصیر عاصی مبتلا قادر بخش ، اسرار علم رمل را مکشوف و اظهار می نماید ، تا بر مستدی پوشیده نماند .

**1943**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳هـ . (ص ۱۶۲ - ۱۶۹) ، از قلم افتاده در فهرست کتابخانه نیامده است .

● **657**- **رمل** : رساله در . . .

منسوب به **خواجه نصیر الدین طوسی** (م ۶۷۲هـ/۱۲۷۳م) در دیباچهٔ نسخهٔ کراچی آمده «که چون یرلغ جهان مطاع براین جمله نافذ شد ، کمترین بندگان در مقدمات اشکال و احکام رمل مختصری در غایت اختصار تالیف کند» . و نسخهٔ گنج بخش بدون ذکر این مطلب است . با سرنندهای «باب» و «فصل» باروش «اگر پرسند ، بگو» :

فصل در جهت تسکین دایره ، باب در طالب و مطلوب ، باب در دانستن چهار عنصر ، فصل در محبوب و عاشق که مرا دوست می دارد یا نه ، باب در دانستن غایب ، باب در غالب و مغلوب ، باب در شناختن احوال بیمار ، باب در شناختن گریخته ، باب در وعده ، باب در حاجت که ز

براید یا نه ، باب در خبی ، باب در سؤال از نفس خود ، باب سؤال از تن و جان ، باب در دانستن ضمیر ، فصل در احکام دایره ابداح . . .

(ن . ک . ذریعه ۱۱ : ۲۰۰ «رسالة فی الرمل» از خواجه ، که در آنجا آمده : از شرح آن نگاشتهٔ نور الدین فتح الله ابهری بر می آید که خواجه آن رساله را به زبان ترکی برای هلاکو ساخته است ، سپس یکی از فاضلان آن را به فارسی در آورده است - اشکوری ۳ : ۲۰۷ «رمل» از خواجه ، که می گوید این رساله بدستور شاهی نوشته شده که نامش در دیباجه نیامده . باسر آغاز : حمد بیعد و ستایش بلاعد من الازل الی الابد حضرت معبودی را که چندین هزار اشکال مختلف - گوهر شاد ۸۱۳/۱ «رمل» از طوسی) .

**1944**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۱۲۵ - ۱۶۲).
آغاز : از خواجه نصیر الدین طوسی ، مختصر . بدانکه خانه های رمل شانزده است . خانه های منسوب است به طبایع و تن و جان (گنج ٤ : ۲۳٤۰) .

**1945**- کراچی ، موزهٔ ملی ۲ - ۹۸۲/۱۰ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، (۱۲٦۲هـ) .
آغاز : حمدله . وبعد چنین گوید افضل الفضلاء . . . که چون یرلغ جهان مطاع ، ٥ ص، (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● **658**- **رمل** : رساله در . . .

از ناشناس . در «مقدمه» و دو «مقاله» .

آغاز : حمدله . صلات . این رساله ای ست در علم رمل که انتخاب شده از کتابی چند ، که استادان بر آن اعتبار نموده اند .

**1946**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥٠٧٩/٢٠٦٧/٤ : از سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ٥٠١) .

● **659**- **رمل** : کتاب . . .

از ناشناس . در دو «ضابطه» هر ضابطه در شش «باب» : ضابطهٔ یکم در معرفت رمل ، شش باب . ضابطهٔ دوم در احکام رمل ، شش باب .

**1947**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥١١٣/٢١٠١/١ : تاریخ یاد نشده ، آغاز در دیباجه افتاده : پس بنای این بر دو ضابطه نهاده شد . ضابطهٔ اول در معرفت . . . (بشیر حسین ۳ : ٥١٣) .

● **660**- **رمل** : رساله در . . .

از ناشناس . در شش «فصل» : ۱- واضع و کیفیت رمل ، ۲- معرفت رمل زدن ، ۳- معرفت صور اشکال شانزده گانه ، ٤- معرفت صواحب اشکال و سعادت و نحوست و دلالت هر یک ، ٥- معرفت بیوت ، ٦- شواهد و کیفیت حکم شواهد .

آغاز : بدانکه عمل رمل عبارت است از معرفت طرق استدلال برو تایع خیر و شر از اشکال .

1948- کراچی ، موزهٔ ملی ٤ - ۳/۹۸۰ - ۱۹۵۷ .N.M ؛ نستعلیق ، سید مدد علی بن سید امام علی ساکن پهاری سید جمال الله ، غرهٔ ع ۱/۱۲۷۹هـ. (ص ۶ - ۸٤) (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● 661- رمل : مقالهٔ علم . . .

در یازده «فصل» : ۱- اوقات دعوات و شرایط ، ۲- کیفیت بیوت دوازده گانه ، ۳- کیفیت وضع این علم ، ٤- منسوبات اشیاء ، ۵- اعداد اشکال رمل ، ۶- مزاج اشکال ، ۷- منسوبات اشکال به کواکب ، ۸- نسبت حروف به اشکال ، ۹- اشکال خارجی و داخلی ، ۱۰- طبایع اشکال ، ۱۱- اوتاد رمل .

آغاز : مقالهٔ علم رمل. و این مشتمل بر یازده فصل است. فصل اول در بیان اوقات و دعوات و شرایط این علم . چنین گویند : وقتی به عمل این علم مشغول شوند که باد و باران نباشد .

1949- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ ، آغاز برابر نمونه ، ٤۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 662- رمل : رساله در . . .

در بیست و دو «فصل» : ۱- طریقهٔ احکام اهل بربر ، ۲- احکام مصریان و هند ، ۳- احکام مغربیان ، ٤- انقلاب هر حکم ، ۵- سیر رمل ، ۶- در ضمیر ، ۸- دفینه ، ۹- ظفر ، ۱۰- شغل و عمل ، ۱۱- حکم رنجور ، ۱۲- حال محبوب ، ۱۳- حامله ، ۱٤- دادو ستد ، ۱۵- حال غایب ، ۲۰- عطیات ، ۲۱- طول و عرض و عمق اشکال ، ۲۲- مفردات اشکال .

آغاز : رسالهٔ علم رمل . و این مشتمل بر بیست و دو فصل است . فصل اول در طریقهٔ احکام اهل بربر . برای اینکه اهل اعتماد بر غلبه اشکال کنند ، از سعد و نحس و خارج و داخل . . .

1950- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 663- رمل : رساله در . . .

از ناشناس . عمده محتویات آن : ۱- احکام جماعت ، ۲- احکام طریق ، ۳- احکام قبض الداخل ، ٤- احکام قبض الخارج ، ۵- احکام عقله ، ۶- احکام نصرت الخارج ، ۷- احکام نصرت الداخل ، ۸- احکام اجتماع .

آغاز : حمدله. عاقبة. صلاة . بدان وفقک الله که علم رمل نزدیک اهل فضل و بلاغت علم شریف است و کدام علم در دنیا از آن نیکوتر باشد ، و دیگران را اعلام کند و جماعتی که خواهند که در این علم شروع کنند ، باید . . .

1951- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲٤۶ : نستعلیق ، نبی بخش ، ۱۵ ذیقعدهٔ ۱۲۹۹هـ . آغاز برابر ، و در پایان «فالنامه حضرت یحیی» ، ۲۰ ص (پرفسور الله دتا چودری ـ غلام سرور : ۱۲٤) .

● 664- رمل : رساله در . . .

از ناشناس . که می گوید «به خواهش یکی از دوستان در شرح و خاصیت آحاد اشکال در اعداد اوفاق» نوشته است . و سفارش می کند از نااهل به دور ماند . نامبوب .

آغاز : بسمله . ولاحول ولاقوة الا بالله العلی العظیم . الحمدلله والثناء و صلاته و سلامه . . . اما بعد ، بالتماس یکی از دوستان بعضی از شرح و خاصیت .

1952- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۲۷ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . (ص ۱۱۷ - ۱۴۵) (گنج ٤ : ۲۳٤۲) .

● 665- رمل : رساله در . . .

از ناشناس . با سرنامه‌های «باب» : ثبوت و خاصیت خانه ها ، اشکال رمل ، احکام دوازده خانه ، احکام انقلاب ، ثبوت علم رمل ، دوایر آدم ، احکام دانیال ، بیان طول و عرض و عمق ، خاصیت شانزده خانه ، منسوبات و مشبهات ، طرق رمل .

آغاز : رسالهٔ علم رمل . باب اول در بیان بیوت و خاصیت او . خانهٔ اول طالع به عمر و تن و ابتدای کارها . دوم مال و معیشت . . .

1953- اٹک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، ۱۲٦٤ھ . آغاز برابر نموله ، ۱۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 666- رمل : رساله در . . .

از ناشناس . در چند «باب» : ۱- ؟ ، ۲- اختیارات روزهای سعد یا نحس جهت رمل زدن . ۳- اشکال اوقات ، ٤- احکام عمل المیزان . . . ، ۸- راندن نقطه ، ۹- طرح نقطه ، ۱۱- ضمیر گفتن.

1954- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۹۵ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز و انجام افتاده ، ۱۷۰ ص (لوشاهی ، بخش علوم عربیه) .

● 667- رمل

چند رساله و کتاب ناشناخته . یکی نیستند .

1955- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۷۹/۲۰٦۷/۱ : نوشتهٔ . . . بن محمد سعید ، ۹۱۲ھ. (۱۵۰٦م.) که گویا تاریخ نسخهٔ اصل باشد . در فهرست بنام «رساله در احکام رمل» در علم رمل و اختر بینی و جز آن . آغاز : چنانچه گفته شد چون نقطه مطلوب در رمل آمده . . . (بشیر حسین ۳ : ٤۹۷) .

1956- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۸۷۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ . آغاز و انجام افتاده . شرح یک منظومه در رمل را می ماند. نخست چند بیت (۳ تا ۱۲ بیت) آنگاه نثر در همان زمینه. برای نشانی (ص ۱٤) : رمل را شانزده بود خانه- نیست کذب اندرین افسانه- خانهٔ اولین تن و جان است- دویم احوال رزق اعوان است- نقل نزدیک حالت اخوان- از سیم خانه دیما میدان . . . خانهٔ اول هر طالع حال و ترتیب کارها و تدبیر مصالح کارها و کیفیت زندگانی ، ۷۰ ص (گنج ٤ : ۲۳٤۰) .

**1957- لاهور** ، شیرانی ۶۳۱۴/۱ : نوشته ٤ ج ۱۱۴٦/۱ﻫ . (۱۷۳۳م.) . در فهرست بنام «رساله در رمل» آمده. **آغاز** : دانستن احوال بیمار. اگر خواهی که احوال بیمار در یابی. نام بیمار و نام مادر بیمار بحساب ابجد بر آورده (بشیر حسین ۳ : ٤۹۹) .

**1958 - خیرپور** ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/۳ ن م ا غ : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ﻫ . **آغاز** : بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین ، که تمامی مدار علم رمل شانزده شکل است ، پس مبتدی را باید که اول صورت و اسامی شانرده شکل را یاد کند. . . ، ۱۱٤ ص (سید خضر نوشاهی).

**1959- اسلام آباد** ، گنج بخش ٥٦۷۸ : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز افتاده . باسربند های «باب» و «فصل» ، به روش اگر پرسند بگو . فصل یکم در احکام خانۀ اول ، فصل دوم در احکام خانۀ دوم . . . ششم در احکام خانه ششم . شاید از «هدایت الرمل» (ن . ک . همین بخش) گرفته شده باشد (ص ۱ - ۱۱۳)، همراه است با رساله ای که شرح مانندی ست از یک منظومه در رمل ، و در پایان «نهایه العقول» (گنج ٤ : ۲۳٤۰) .

**1960- کراچی** ، انجمن ترقی ٤ ق ٤ ف ۱۹٥ : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز و انجام افتاده ، آغاز : نقطه و دایرۀ مرتبه . . . ، ۱۳۰ ص (نوشاهی) .

**1961- اسلام آباد** ، گنج بخش ٦۱۲۱ : شکسته آمیز خام ، سدۀ ۱۲ - ۱۳ﻫ . آغاز و انجام افتاده ، باسربند های «باب» و «فصل» بشماره ، بروش سوال و جواب: فصل در بیان غالب و مغلوب ، فصل در سوال از بیمار ، باب در معرفت خدمت گزاران و چهار پایان ، باب در بیان حصول امید از دوستان ، باب در معرفت دزد ، فصل معلوم کردن دفینه ، ۲۳ ص (گنج ٤ : ۲۳٤۰) .

**1962- لاهور** ، محمد شفیع ۳۱٥/۲٤۸ : نستعلیق ، آغاز سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز افتاده : رمال کند ، که در دستش بماند . . . ، به روشن سئوال و جواب ، بیشتر خواهشهای انسانی را پیش بینی می کند ، ۹۳ گ (بشیر حسین : ۲۱۳) .

**1963- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٦۳٦۷ : از سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز و انجام افتاده ، در رمل و نجوم و نقوش برای بر آوردن نیاز ها (بشیر حسین ۳ : ٥۱۲) .

**1964- کراچی** ، موزۀ ملی ۱٥۹۸ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز و انجام افتاده ، ۱۲٦ ص .

**1965- کراچی** ، همانجا ۱٦۰٤ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ﻫ . آغاز و انجام افتاده ، ٦۸ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

**1966- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ٤۲۱۷/۱۱٦٤/٤ : نوشته پیرامون ۱۹۰۰ ب/۱۸٤۳م/ ۱۲۰۹ﻫ . در کپور تهله. در فهرست بنام «رساله در رمل» آمده ، که در ۱۹ باب کوچک و پنج مسئله در علم رمل است . آغاز : دانستن روزگارموافق هر طالع را برای تعویذ محبت یا بم یا نه . نام او و نام روز جمع کند . . . (بشیر حسین ۳ : ٤۹۹) .

1967- اسلام آباد، گنج بخش ۱٤۱ : نستعلیق ناپخته، سدۀ ۱۳ه (ص ٤٤ - ۱۸۸). با فهرست ۹۵ «باب» در آغاز ولی باب ها در متن بدانگونه نیستند. برای نشانی : ۱- در بیان شکل های تسکین، ۵- در نسبت شکل ها به بروج، ۱۰- عزیمت زناتی، ۲۰- نسبت شکل ها به حروف ۲۵- شرف اشکال رمل، ٤۰- نظر اشکال بریکدیگر، ۵۰- حکم قوت و ضعف طالع، ۵۵- استخراج از قول زناتی، ۹۵- در رنگ و شرایف، بدون خطبه.

1968- اسلام آباد، همانجا ۱٤۱ : همان مجموعه و همان خامه، دو رسالۀ دیگر : ۱- بدون خطبه، با سربندهای : حکم کلی، جدول احکام، صفت الانسان. آغاز : بسمله. لحیان بیت الاول و هو و تدا المشرق واین خانه دلیل است برتن و جان، ۲- بدون خطبه، با سربندهای «فصل»، که در آغاز فصل ها شماره ندارند، ولی درمیانه عنوانهای «فصل» شانزدهم، بیستم نیز آمده : فصل ۱- در نظرات رمل، فصل کیفیت هر خانۀ لحیان، فصل در خانۀ طاق، فصل حکم در دوازده خانه بیش نیست (ص ۲٦۱ - ٤۱٤) آغاز : بسمله. و اگر یک داخل و یک منقلب در نقطه های شکل شریک نظر کنند (گنج ٤ : ۲۳٤۰).

1969- اسلام آباد، گنج بخش ۷۳۱۳ : نستعلیق پخته، سدۀ ۱۳ه. بدنبال «رمل» خواجۀ طوسی (ص ۲۰٦ - ۲۷۹) با سربندهای «فصل» بدون شماره، آمیخته به نظم : فصل در سیر ستاره، شکل و خاصیت و حکم هر یک، فصل قبض الخارج، فصل در بیان فرح. بدون دیباجه و خطبه ای (گنج ٤ : ۲۳٤۱).

1970- راولپندی، عیدگاه، کتابخانه حبیبیه : نستعلیق، سدۀ ۱۳ه. آغاز : از این جدول روز و شب اشکال در هر خانه معلوم شود. در نسبت حروف به اشکال شانزده گانه قسمت کرده اند...، رمل است در چند «فصل» اشکال خارج و داخل و ثابت و منقلب و طبایع اشکال و اوتاد رمل و طریقه احکام، احکام اهل مصر و اهل هند و مغربیان، احکام ضمیر، منسوبات اشکال بکواکب، ۲۸ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

1971- لاهور، دانشگاه، شیرانی ٤۱۷۷/۱۱۲٤/۲ : از سدۀ ۱۳ه. آغاز : فصل اول دلیل کند بر تن و جان و صحت بدن و هرچه طالب باشد از خیر و شر، در خانه دویم...، در فهرست بنام «کتاب رمل» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۱۳).

1972- لاهور، دیال سنگه ۱۱٤ ب : نستعلیق شکسته، قاضی غلام قادر، ۱۳۰۱ه. آغاز : حمدله. عاقبه. ۲۳ گ (دیال سنگه ۳ : ٤۰٤).

1973- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۵۰۹۹/۲۰۸۷/۸ : نوشته پیرامون ۱۹٤۰ب/۱۸۸۸م/۱۳۰٦ه. در فهرست بنام «رساله دایره اعداد» در علم رمل و نجوم وغیره آمده، با چند ورق جدولها در پایان (بشیر حسین ۳ : ٤۹٦).

1974- لاهور، همانجا ٤۹٤۱/۱۹۲۹/۸ : در فهرست بنام، «کتاب رمل» آمده. آغاز : حمدله. صلات. اما بعد، چنین گوید مولف این کتاب و مستخرج این الفاظ، آنچه مختصر نوشته شد. (بشیر حسین ۳ : ۵۱۳ - ۵۱٤)

1975- لاهور ، همانجا ٤٩٤١/١٩٢٩/٤ : در فهرست بنام «رساله در ستارگان» آمده . آغاز : باب اول در بیان سوگند دادن بنام خدای تعالی . . . (بشیر حسین ۳ : ٤٩٩-٥٠١).
1976- لاهور ، همانجا ٥١١٣/٢١٠١/٢ : در فهرست بنام «رساله در معرفت احکام رمل» آمده . آغاز و انجام افتاده . آغاز : فصل در شرایط علم رمل . (بشیر حسین ۳ : ٥٠٤) .
1977- لاهور ، همانجا ٤٩٤١/١٩٢٩/٣ : در فهرست بنام «رساله سئوال و جواب» آمده . آغاز : بیت اول ، سوال ، اگر (پرسند) حال نفس چون است جواب اول با چهارم زلد . (ن . ک . نسخه 1979 همین کتابخانه ؟) .
1978- لاهور ، همانجا ٥٢٦٢/٢٢٥٢ : در فهرست بنام «کتاب رمل» آمده، آغاز و انجام افتاده . آغاز : . . . که در برابر آدم چهار انگشت فرو برد .
1979- لاهور ، همانجا ٤٩٤١/١٩٢٩/٧ : در فهرست بنام «رساله در رمل» آمده . آغاز : از بیت اول اگر کسی سئوال حال نفس گرداند که چون است ، جواب اول را با چهارم زند و حاصل با سیزدهم و نهم طرح کند .
1980- لاهور ، همانجا ٥٠٧٦/٢٠٦٤/٦ : در فهرست بنام «رساله در رمل» آمده . آغاز و انجام افتاده . آغاز : روزی شود در جستن رخساره . . .
1981- لاهور ، همانجا ٥٠٧٥/٢٠٦٣/٥ : در فهرست بنام «رساله در رمل» آمده . به شیوه پرسش و پاسخ . آغاز : روایت از ابن عباس (رض) آورده اند که وی گفت . . .
1982- لاهور ، همانجا ٥٠٧٥/٢٠٦٣/٣ : در فهرست بنام «رساله در رمل» آمده . آغاز : بدانکه این علم دانیال (میگویند) و علم نمود ، علم کامله . . .
1983- لاهور ، همانجا ٤٩٦١/١٩٤٩/١ : نوشته آل رسول ، بی تاریخ . در فهرست بنام «احکام رمل» آمده . آغاز : فصل نهم در احکام اهل هند . اعتماد مثلثات کند از شکل و سریک . . . (بشیر حسین ۳ : ٤٨٢) .
1984- لاهور ، همانجا ٥٠٧٦/٢٠٦٤/٧ : تاریخ یاد نشده . در فهرست بنام «رساله در احکام رمل سوره الناس» آمده ، که در جدولها بیان شده . (بشیر حسین ۳ : ٤٩٧) .
1985- لاهور ، همانجا ٦٣١٤/٢ : در فهرست بنام «رساله در رمل و تعویذات» آمده آغاز : برای بر آمدن هر حاجتی تا چهل روز بلا فصل چهل و یکبار آیه الکرسی . . .
1986- لاهور ، همانجا ٤٩٤١/١٩٢٩/٥ : در فهرست بنام «رساله در رمل» آمده . آغاز : . . . بدانکه احکام دوازده خانه مشتمل دوازده فصل ، اما طریق احکام این است .

## 668- رمل عراقی

از میر محمد رضا عراقی . که روزگارش بدست نیامد . در بیست «باب» : ۱- منسوبات بیوت شانزده گانه ، ۲ تا ۱۷- در احکام و منسوبات خانه های شانزده گانه ، ۱۸- منسوبات و احکام منتهی شدن نقطه نیران بیوت هشتگانه ، ۱۹- احکام متفرقه .

1987- کراچی ، موزهٔ ملی ۱/۲۳ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ ، آغاز : بهر رای عالم آرای خورشید ضیای عقد گشای . . . ، ۶۲۸ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● 669- رمل منظوم

باسربند های «رکن ، باب» .

آغاز : علم رمل ای مهندس هوشیار - منحصر کرده ام بچار ادوار .

1988- لاهور ، عمومی پنجاب ۳۳۳ ، ۱۳۳ رمل : نستعلق ، آغاز سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷۷گ ۲۲ س (عباسی ۱ : ۳) .

● 670- رمل منظوم

چند منظومه ناشناخته . یکی نیستند .

1989- راولپندی، عیدگاه، کتابخانه حبیبیه : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده : آن عدد عمر او بود بدرست - لیک این شرط را بدار نخست . با این عنوانها : سئوال عمر ، سئوال از زراعت ، سئوال از نرخ غله ، ضابطه در آوردن اسم ، احکام رمل ، سئوال کسی که عاقبت کار من چونست ، سئوال . . . سئوال از احکام خانهٔ نهم و دهم ، سئوال از رفتن به سفر . . . سئوال از خانه یازدهم و دوازده هم ، ۲۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

1990- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۲۰٦٤/۵۰۷٦ : از سدهٔ ۱۳ھ . آغاز و انجام افتاده .

آغاز : در چه خانه شده مکرر او - به مزاجش مگر سخنها گو - گر ز تحصیل مال کرده سئوال - که شود یا نه بازگو احوال . در فهرست نام «رساله در رمل» منظوم آمده .

1991- لاهور ، همان کتابخانه ۲/۲۰٦٤/۵۰۷٦ : از سدهٔ ۱۳ھ . آغاز و انجام افتاده .

آغاز : رمل را بر سائلی چون بکشند ! سوی میزان او نظر بکنند - این دو نقطه که اندر و پیدا ست - حرکتش می دهد بی کم و کاست (بشیر حسین ۳ : ۵۰۰) .

● 671- رموزات جفر

از ابو الواجد میر لطف الله فارغی .

در رموزات و اصطلاحات علم جفر .

آغاز : شکر و سپاس آن عالمی را که بندگان قابل را به علم شناخت خویش دانا گردانید . . . ابو الواجد میر لطف الله فارغی گوید ، که رموز و مصطلحات این علم را . . .

1992- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق خوش ، شفقت علی ، ۱۲۵۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

1993- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/٤ - ل ط ف : نستعلق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۹ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 672- زبدة الالواح

از محمود بن محمد دهدار ، متخلص به عیانی (م ۷/۱۰۱٦ - ۱٦٦۸ م) .

در جفر و تکسیر و رمل و اختر بینی ، در یک «مقدمه» و پنج «فصل» و «خاتمة» ای . در آن .ی گوید حروف و مقطعات قرآنی نقش بزرگی در علم جفر دارد .
(ن . ک . الف انسانیت ۹ ، در بخش نفسیر ، که در آنجا دربارهٔ نام و نخاص او اشارتی رفته است) .
آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، این رساله ای ست در بیان جفر و تکسیر مسمی به «زبدة الالواح» .
(ن . ک . لفیسی ۱ : ۳۹۷ که از این اثر او نام برده ـ ذریعه ۱۲ : ۲ «زبدة الالواح» ـ مشار ۲ : ۲۷۵٤ که دو چاپ آن را نشانی داده است ـ ملی ٦ : ۸۵ ـ فهرست دو کتابخانه از مشهد ۲ : ۷۹٦ «جفر» از محمود دهدار ، نسخه رضوی ش ۷۷۲٤ ـ پاکستان و هند ٥ : ۳٦۷ «زبدة الالواح») .

1994- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦۳۰۷ : نوشته ، ۱۱۰۰ هـ/۱٦۸۸ م . آغاز برابر نموند .
(بشیر حسین ۳ : ۵۰۷) .

## 673- زبدة الرمل

از محمد معین ، در ۷۰٦ هـ/٦ ـ ۱۳۰۷ م . : زبان معین ثنا خوان کن ـ مرغ جان را روان سخندان کن . . . ای محمد خصال ، خضر نفس ـ تو بکن ترک این هوا و هوس . . . شکر که این نامه از معین لظام ـ یافت سر چشمهٔ مدعا تمام .

نام سراینده در منابع محمد معین یا معین الدین محمد بن نظام الدین نصرالله خاقانی (دانشگاه ۱٦ : ۵۷۸) ، یا معین و یا معین الدین نصرالله خاقانی (ذریعه ۱۲ : ۲۸) آمده است . در آغاز آن آمده : مدخل اندر نجوم بسیار است ـ آنچه نثر است و آنچه اشعار است . . . لیک در رمل مدخلی تصنیف ـ کس نکرده است از وضیع و شریف .

به نام «زبده الرمل» در ۷۰٦ هـ/٦ ـ ۱۳۰۷ م : لسخه را چون تمام کردم من ـ زبده" الرمل نام کردم من . . . بود از هجرت رسول امین ـ هفصد و شش نه کم ، نه بیش از این .

در ۱٦ «باب» : ۱ـ صورت لحیان و منسوبات او ، ۲ـ صورت قبض الداخل و منسوبات او ، ۳ـ قبض خارج و منسوبات او ، ٤ـ جماعت و منسوبات او ، ٥ـ کوسج . . . ، ٦ـ عقبه . . . ، ۷ـ انکیس . . . ، ۸ـ حمره . . . ، ۹ـ بیاض . . . ، ۱۰ـ نصرت الخارج . . . ، ۱۵ـ صورت اجتماع ، ۱٦ـ صورت طریق و منسوبات او .

آغاز ۱ : هر که را عقل راهبر باشد ـ کار او سر بسر چو زر باشد ـ نزند دم مگر به راه خدا ـ نه لهد گام جز رضای خدا . آغاز ۲ : شکر کردگار جهان ـ خالق خلق ، راحم و رحمان (سپس برابر نمونهٔ ۱) .

(ن . ک . موزهٔ سالار : ۱۳٦۸ همین منظومه که سراینده ناشناخته مانده ـ نسخه ها ٤ : ۲۸۵۲ ـ ذریعه ۱۲ : ۲۸ ـ مشار ۲ : ۲۷۵٦ «زبدة الرمل» مولوی سید روشن علی رمال فیض آبادی

که چهار چاپ بدین نام نشانی داد شده است ـ نسخه ها ٤ : ۳۲۹٤ «و تد الرمل» با همین سر آغاز ـ بشیر حسین ، شفیع : ۲۰۳ «کتاب الرمل» که همین منظومه است ، در آنجا آمده : شاید معین الدین شیرازی (م ۷۸۹ھ/۱۳۸۷م) با معین الدین یزدی ، درگذشته در همان (۷۸۹/۱۳۸۷) باشد ـ نفیسی ۱ : ٤٤۸ برای معین شیرازی ، که تخلص اشرف داشته نه معین ـ همانجا ۱ : ۱۸٤ برای معین یزدی که نام او علی بوده نه محمد ـ دانش ، دانشگاه ۱۲ : ۲۷۰۱ و ۱٦ : ۵۷۸ همین منظومه ، که در آنجا آمده بنام بدر الدین سروده شده ـ ایوانف : ۵۵۱ ـ ایوانف ، کرزن : ٦۵۹ ـ مرآت العلوم ۲ : ٤۸ ـ پاکستان و هند ۵ : ۳٦۵) .

1995- **لاهور** ، محمد شفیع ۳۲٤/۲۳۷ : نستعلیق ، ۸۷۹ھ (۱٤۷٤م) ، آغاز افتاده : نه کس نماند او ، نه با او کس ـ هرچه هست اوست در دو عالم و بس ، در فهرست به نام «کتاب رمل» سروده ۷۰٦ھ . آمده ، و نگارنده به احتمال معین الدین شیرازی و یا معین الدین یزدی یاد شده است ، ۲۳ گ (بشیر حسین ، شفیع : ۲۰۳) .

1996- **گوجرانواله** ، سندهوان تارر ، نصیر احمد : نستعلیق ، در شهر کشمیر ، ۱۱۲۹ھ . آغاز یک برگ افتاده ولی همان است ، ۱۰۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1997- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۳٦ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱٦۲ ص (گنج ۳ : ۱٦۳٦) .

1998- **کراچی** ، موزهٔ ملی A ۱۱/٦٦۸-۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . با مهر کندهٔ ۱۱۵٦ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۲ ص ، (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

1999- **پیشاور** ، پشتو اکادمی ٦۷٤ ف : نستعلیق ، ملا سردار محمد ولد خدا بخش ، ۸ رجب ۱۲۰٦ھ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست آمده : به نظم و نثر نگاشته ناصر بن جمیل بن محمود ، شاید شرح منظومه باشد ، ٤۰٦ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

2000- **کراچی** ، انجمن ترقی ۲ ق ف ٤۲ : نستعلیق ، با مهر کندهٔ ۱۲۱۸ھ . آغاز : هر که را عقل . . . (ص ۳٤ - ۲۷٤) (نوشاهی) .

2001- **شیخوپوره** ، سر میدانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، پیر بخش ، ۱۲۲۸ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱٤۵۰ بیت دارد ، ۱۰۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2002- **گجرات** ، کنجاه ، کولیکی ، محمد قوام الدین : نستعلیق خوش ، شیخ پیر بخش ، کاهینا کاچهه ـ لاهور ۱۲۳۰ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۷۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

2003- **کراچی** ، موزهٔ ملی ۱/۹۰ - ۵۲۸ .N.M : نستعلیق ، ۱۳ محرم ۱۲۳۵ھ . (گ ۱ - ۳۱ ، ۵۵-۷۲) آغاز افتاده . نام سراینده در نسخه «معین نظام» است (نوشاهی) .

2004- **راولپندی** ، کوی کپتان صاحب ، دهوک رته ، حاج چودری صاحب علی : نستعلیق فقیر سید احمد پسر قاضی فضل احمد ، ساکن بلدهٔ حسن ابدال ، ۱٦ ع ۱/۱۲۵۹ھ . آغاز افتاده : بود از هجرت رسول امین ـ هفتصد و شش ، نه کم نه بیش از این ، ۹۰ ص . کاغذ هندی (پرفسور ملک محمد اقبال) .

2005- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۴۳ : نستعلیق خوش ، میان محمد زمان ، ۱۲۷۱هـ. (ص ۸۱ – ۱۶۸) . آغاز برابر نمونه ۱ .

2006- اسلام آباد ، همانجا ۱۱۴۹ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۸۴هـ. (ص ۲ – ۱۳۴) ، درمیانه بیتها مطالبی به نثر آورده شده .

2007- اسلام آباد ، همانجا ۲۴۱۷ : نستعلیق تحریر آمیز ، شعبان ۱۲۹۷هـ. آغاز برابر ۱ ، ۷۶ ص ،

2008- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۲۰٤ : نستعلیق ، نور الدین خان ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز : شکر ستار کردگار، ۱۱۳ ص .

2009- کراچی ، همانجا ٤ ق ف ۱۵۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. ۱۲۶ ص (سرفراز : ۵۲٤- نوشاهی) .

2010- اسلام آباد ، همانجا ۱٤۱ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳هـ. (ص ۱۱۹ – ۱۹٤) ، آغاز برابر ۱ .

2011- اسلام آباد ، همانجا ۲۹۶ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳هـ. دیباجه را ندارد . آغاز : بعد ازین نظم دلپذیر کنم ، ۱۱۰ ص (گنج ۳ : ۱۶۳۷) .

2012- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۰۶۳/۵۰۷۵ : نوشته محمد فاروق ولد شیخ دلاور بن شیخ عالم ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر و انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ۵۰۸) .

2013- لاهور ، ذخیره فقیر خانه ، مغیث الدین ، اندرون بهاتی گیت : تاریخ یاد نشده (همان فهرست همانجا ـ پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۲۰۹) .

## ● 674- زبدهٔ روشن

از روشن علی ، که نامش در کلفون نسخه آمده است . و بایستی همان روشن علی جونپوری فیض آبادی نگارندهٔ «شرح خلاصة الحساب : ۱۹۵» باشد .

رملی ست به نظم . به نام «زبدهٔ روشن» : نام این هست زبدهٔ روشن ـ گر بخوانی شوی تو صاحب فن .

آغاز : ابتدا می کنم بنام خدا ـ وحده لاشریک بی همتا ـ بلک صانع کریم و رحیم ـ خالق و باری ، علیم و رحیم .

(ن . ک . مشار ۲ : ۲۷۵۶ «زبده الرمل» سید روشن علی ، که چهار چاپ را بدین نام نشانی داده ، سپس : ۲۷۵۷ «زبدهٔ روشن در علم رمل» از عبدالله معین الدین شیرازی ، که یک چاپ بدین نام آمده است ، و گویا خلطی شده و «زبدهٔ روشن» چاپ شده همین کتاب باشد ـ مشار ، مؤلفین ۳ : ۲۳۵ که در آنجا نیز نادرست دو کس بنام روشن علی شناسانده شده که هر دو یکی هستند) .

2014- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۸۸ – ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، میر اسد علی ، سدهٔ ۱۳هـ. ۱۸ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● **زبدة القوانین**

نابجا در بخش ستاره شناسی ۲۷۲ گذشت ، که کتاب یا ریاضی ست و یا «رمل» .

● **675- سراج الرمل**

از سید روشنعلی جولپوری (که یاد او در «شرح خلاصه الحساب : ۱۹۰» گذشت) . به خواهش یک سید زاده ، در یک «مقدمه» و چهار «ربع» و یک «خاتمه» و «باب» ها و «فصل» هایی .

**مقدمه** : در دو باب ، ۱- کیفیت نزول ، ۲- شرایط رمل . ربع یکم ؟ . ربع دوم در دو باب : ۱- احکام برابر ، ۲- احکام شکلها ، ربع سوم در چهار فصل : ۱- طریقهٔ سرخاب ، ۲- اقوال مفتاح المفتاح ، ۳- شجره و ثمره ، ٤- طریقهٔ احکام موافق هدایت الرمل . ربع چهارم در دوازده فایده . خاتمه در دو فصل : ۱- احکام سال ، ۲- اگر کسی از خوف و خطر سؤال کند . در این خاتمه از رساله میرزا وارث بمک بهره برده است . (ن . ک . ضیاء الرمل ، در همین بخش) .

**آغاز** : حمدله . . . اما بعد . . . این عاصی گمان داشت که عطارد و دبیر فلک هیچ مشتری را برای ما مقرر کرده باشد .

(ن . ک . مشار ۳ : ۲۹۰۲ «سراج الرمل» که نشانی سه چاپ آن داده شده) .

**2015-** کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱۵۹۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ھ . ۱۸۸ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● **سر مکتوم** : کنز مخزوم

رازی . در ص ۲۸۰ گذشت .

● **676- سیمیا**

ناشناخته . نامبوب ، باشکلهایی ، در افسون .

**آغاز** : حمدله . صلاه . اما بعد ، بر ارباب حکمت و بصیرت پوشیده نماند که علم سیمیا علمی ست که از غایت علو ، جمله آن هفده کلمه است و هر کلمه هفده حرف .

**2016-** اسلام آباد ، گنج بخش ۷۹۸۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ھ . (ص ۹۱ - ۱۰۷) (گنج ٤ : ۲۳٤۲) .

● **677- شارع الرمل**

از ناصر حسین بن حیدر رمال شیرازی. (ن . ک . اسطرلاب : ۲۳۸ نهایة العقول : ۳۷۲) .

**آغاز** : حمد اکمل و شکر اجمل بعدد ذرات رمل لایق . . . مقدمه . بدانکه احکام حضرت دانیال (ع) بر چهار نقطه بود . اول آتش . . .

**2017-** پیشاور ، بجوری خورد ، آخوند زاده مختار علی نیر : نستعلیق ، نویسنده میگوید : نام بهت من دو جیم و یک میم و دو لام است ، سدهٔ ۱۳ ھ ، ۱٤۷ ص ۱۲ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

● 678- شجره و ثمره

گویا از (علی بن خلیل) طرابلسی (۸۴۴ھ/۱۴۴۰م) . رمل و اختر بینی ست .
آغاز : بسمله . . . روایت کنند از حکمای اوایل که این علم نقطه آن علم است که به دانیال پیغمبر (ع) رسیده است ، و ایشان این علم را مردم نوشیده اند ، تا بدست هر جاهل نیفتد که این اسرار حق است . . .

2018- لاهور ، محمد شفیع ۲۴۰/۲۲۳ : نستعلیق ، پیرامون ۸۷۹ھ/۱۴۷۴م . آغاز برابر نمونه ، بدنبال ۹ صفحه از رسالهٔ دیگر (که بایستی ثمره و شجره خوارزمی باشد) ۱۳۷ گ ۱۴ س (بشیر حسین : ۲۰۶ - مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۳۲) .

● 679- ضوابط الرمل

از ناشناس . در ۱۶ (؟) «باب» : ۱- بیرون آوردن ضمیر ، ۲- سئوالات چند ، در بست و دو «فصل» ، ۳- معرفت بیوت واعتبارات آن ، ۴- خانه های رمل ، ۵- دانستن ساعات وقت کلک ، ۶- قواعد و فواید .

2019- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۶۶۸/۱۱ B : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . بامهر کننده ۱۱۰۶ھ . آغاز : باب در بیان بیرون آوردن ضمیر چند انواع ، نوع اول به تجربهٔ اشکال طالب و مطلوب اشکال طالب ، ۲۸ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● 680- ضیاء الرمل

از مولوی روشنعلی جونپوری (که یاد او در «شرح خلاصة الحساب : ۱۹۵» گذشت) . در یک «مقدمه» و چهار «باب» و «خاتمه» ای .
شاید همان «سراج الرمل» او باشد .
آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، میگوید فقیر حقیر . . . علم رمل معجزهٔ انبیا است . . . چنانکه این علم اول برای حضرت آدم (ع) نازل شد .
(ن . ک . پاکستان و هند(ه) ۳ : ۳۶۵ «ضیاء الرمل» همین نسخه) .

2020- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۲۰۶۷/۵۰۷۹ : نوشته غلام احمد ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «ضیاء الرمل» آمده . (بشیر حسین ۳ : ۵۱۰) .

✪ 681- عجب العجایب

رمل است به شیوهٔ سئوال و جواب ، در ۱۴ فصل .

2021- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/۴ ن م ع : سدهٔ ۱۳ھ . با مهر «محمد قطب الدین ۱۲۱۲ھ .» . آغاز در دیباجه افتاده : عجب العجایب نام نهاده ام ، و هر عملی که کند . . ، ۱۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 682- عمدهٔ زناتی : کتاب . . .

از مولانا محمد بن محمد الخوارزمي الفارسي .

در رمل و اختر بینی .
دربارهٔ زناتی (ن . ک . رساله امام زناتی ۳۸۰ ، در همین بخش) .
آغاز : سپاس دارای جهان و دانای پیدا و نهان و نگهدارندهٔ سپهر و بر دارلدهٔ ماه و مهر و روزی دهندهٔ جالوران . . . بدانکه شریفترین حیزها علم است ، و آن علم دین است و باز علم تن است . . .

2022- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۰۶۳/۶/۵۰۷۵ : ناریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (نشیر حسین ۳ : ۵۱۴) .

## 683- غالب و مغلوب

از محمد علی بن نور الله ، برای سلطان محمد قطب شاه والی گولکنده (۹۸۹ - ۱۰۲۰ ه./ ۱۵۸۱ - ۱۶۱۱م.) .
در رمل و اختر بینی .
آغاز : حمد نامحدود و سپاس نامعدود سزای واجب الوجودی ست که به اراده صنع کن فیکون بنای عالم بر غالب و مغلوب نهاد .

2023- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۱۷۴/۵۱۸۵ : از سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه (نشیر حسین ۳ : ۵۱۱) .

## 684- غالب و مغلوب

منسوب به ارسطا طالس حکیم یونانی .

2024- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۵۹۶ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه. ، ۱۴ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

## 685- فالنامهٔ رمل

منسوب به لقمان فرزانه .
آغاز : حمدله . . . بدانکه این فالنامه رمل تصنیف از لقمان حکیم استخراج یافته .

2025- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۶۱۲ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه. ۱۴ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

## 686- فواید الرمل

از محمد مستقیم .
در سه فصل : فصل ۱- در بیان فایده اندر رمل سالیانه ، ۲- در احوال روزهای زمستان ، در ۲۱ «احوال» ، ۳- در حکم رمل یکروزه .
آغاز : الحمد لله هو الله الذی لا اله الا هو ، اما بعد ، نام این مختصر رسالهٔ رمل به اسم فواید الرمل ساختم ، و طالب دعا و مغفرت نسبان محمد مستقیم آنرا . . .

2026- لاهور ، گابرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2027- گوجرانواله ، سندی هوان کادر، نصیر احمد : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه، ۱۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 687- قواعد الهدایت : هدایت الرمل

از هدایت الله ، معروف به منجم شیرازی ، که سی سال خدمت استادان را داشته ، و هر چه از آنان آموخته و از کتابهای معتبر در این فن گزیده ، در ۱۰۰۱ ه./۱۰۹۲م . برابر فروردین ماه الهی ۱۰۲۸ ، به نام اکبر پادشاه (۹۶۳ - ۱۰۱۴ ه.) ، در یک «مقدمه» و چهار «قاعده» (جهت) نگاشته است . (دیباچه) . نگارنده نوادهٔ اوحد الدین عبدالله بلیانی کازرونی (م پیرامون ۹۰۰ه/۱۴۹۴م) نگارندهٔ «ریاض الطالبین» (نفیسی ۱: ۲۸۲) می باشد. و این اوحدی نیز به نوبهٔ خود نوادهٔ اوحد الدین بلیانی عارف نامی سدهٔ هفتم می باشد.

در یک «مقدمه» در چهار «فصل» سپس چهار «جهت» و «فصل» ها : جهت ۱- قاعدهٔ مسکن ، مشرق الرمل ، مخصوص خراسان و ماوراء النهر و تمام مشرق ، ۲- قواعد اشجره و سایر اولیا ، که شمال الرمل مخصوص اهل فارس و عراق و گیلان است ، دو باب ، ۳- طریق بیرون آوردن اسم که آنرا مغرب الرمل نامند مخصوص اهل مغرب و مصر و شام و عربستان است ، در ۱۰ باب ۴- قاعدهٔ دایرهٔ اصح که آن را جنوب الرمل نامیده است .

از پنجاه کتاب گرفته ، از آن میان «ریاض الطالبین» اوحد الدین بلیانی (ن . ک . نفیس ۱ : ۲۸۳) «التسخیر» قاضی عبدالرحمان جنی ، «مصباح الکنوز» و جز آنها .

آغاز ۱ : افتتاح کلام به نام حکیمی ست علام که بنا بر حکمت شامل به قدرت کامل . . . نگارندهٔ این معانی، حقیر خلق الله هدایت منجم، در سنه ۱۰۰۱ موافق . آغاز ۲: شکر و سپاس و حمد بیقیاس مر صانعی را که نقاش قدرت او .

(ن . ک . ذریعه ۱۷ : ۱۹۵ - اته : ۲۲۶۶ «قواعد الهدایه ، هدایت الرمل» - پاکستان و هند (۴) ۲ : ۷۸۶ «قواعد الهدایه یا هدایت الرمل» - نشریه ۹ : ۱۰۴ «قواعد الهدایه»).

2028- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۳/۱۳۳ ه و ل : نستعلیق ، میر حسین علی بن میر ابراهیم بن میر سید علی بن میر شاه ، در حیدر آباد ۲ ع ۱۱۷۵/۲ ه . آغاز برابر نمونه ۲ ، بنام «هدایت الرمل» است ، ۳۱۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

2029- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۹۱ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، . . . عالم ، ۱۰ ج ۱/ ۱۱۹۸ ه. در فهرست بنام «قواعد الهدایت» آمده، آغاز یک برگ افتاده ، ۳۹۶ گ (نوشاهی، بخش علوم غریبه) .

2030- رحیم یار خان ، صادق آباد ، کتابخانه غوثیه ، جمال الدین والی ۳۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، با مهر «جدید کتاب خانه گجرات پنجاب» ، ۲۱۲ ص (پرفسور الله دتا چودری - تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱۲۶) .

2031- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۷۲/۲۰۶۰ : نوشته در بلده حیدر آباد ، غره ع ۲/ ۱۲۱۸ھ . (۲۱ ژوئیه ۱۸۰۳م .) . آغاز : فیض روح القدس . . . (بشیر حسین ۳:۵۱۱).
2032- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۹۷۰/۱۹۵۱/۳ : نوشته عبدالرب ولد محمد سراج ، ۱۲۸۶ھ . (۱۸۶۹م.) . آغاز : بدان ارشدک الله تعالی که علم حکمت بر سه قسم است : طبیعی ریاضی والهی ، و نیز اصول علم ریاضی بر چهار قسم است : هیئت ، مداله ، هندسه و موسیقی (بشیر حسین ۳ : ۵۱۲) .
2033- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۵۸ - ۳۴۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۴گ (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .
2034- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۳۳ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۴۱۳ ص (گنج ۴ : ۲۳۴۵) .
2035- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ به نام «قواعد الرمل» پس از مقدمه جدولهایی . آغاز افتاده : قاعده بیرون آوردن اسامی و حروف اول از بروج . الف ، ۵۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
2036- گوجرانواله ، سکھکی مندی ، نذیر احمد نقشبندی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۳۴۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
2037- گجرات ، اقبال گنج ، کتابخانه تبسم قریشی : تاریخ یاد نشده (تسبیحی، کتابخانه‌ها: ۱۲۸) .

● 688- کتاب باراهی : ترجمهٔ . . .

متن از براهمر . به زبان سانسکریت ، در اختر بینی و رمل . ترجمه از عبدالعزیز شمس تهانیسری ، بدستور سلطان فیروز شاه بهمنی (۸۰۰ - ۸۲۵ھ/۱۳۹۷ - ۱۴۲۱م.) . بشیر حسین مینویسد : اینکه اته ۱۹۹۷ او را با شمس سراج نگارندهٔ «تاریخ فیروز شاهی» یکی دانسته درست نیست .

(ن . ک . نجوم مالا : ۳۰۵ ، ترجمه از پندت راج بهیم ، که آن دیگری ست) .
آغاز : حمد و سپاس وافر و شکر و ثنای متواتر مر حضرت پادشاهی را که گنبد اخضر و سقف لاجوردی بی ستون معلق نهاده و بترتیب کواکب بیار است . . .
(ن . ک . استوری ۲ : ۳۸-اته : ۱۹۹۷-نفیسی ۱ : ۱۸۶ زندگینامهٔ شمس سراج عفیف .
2038- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۴۱۰/۱۳۰۹ : نوشته ۱ اکتبر ۱۸۳۰م /۱۳ ع ۲/ ۱۲۴۶ھ . آغاز برابر نمونه ، نسخه کامل (بشیر حسین ۳ : ۴۹۱) .
2039- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷۴۵/۷۱۲ : بی تاریخ ، (بشیر حسین ۳ : ۴۹۱) .

● 689- کتاب ناصری : رسالهٔ ناصری : رسالهٔ رمل

از ناصر الدین رمال شیرازی ، که نام او چند گونه آمده است . (ن. ک. نهایة العقول : ۳۷۱ از همو ، که شاید در اصل یکی باشند) بدستور سید السادات سید حسین العلوی .

در دو «مقاله» یا یازده «باب» (ن . ک . به نسخه های زیر) .
(ن . ک . استوری ۲ : ۶۳) .

**2040-** کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۶۱ - ۱۰۹۰ N.M. : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ . در فهرست بنام «رمل ناصر الدین» از ناصر الدین بن حیدر رمال شیرازی ، در ۱۱ «فصل» آمده آغاز : حمدله . بدانکه اسعدک الله تعالی ، این الفاظ ناصر . . . که به اشارت سید السادات فخرآل ، برگ انجام افتاده ، ۲۲ ص .

**2041-** کراچی ، همانجا N.M. ۵۲۸/۹۱/۲ : نستعلیق ، (۱۲۳۵هـ) (گ ۳۷ - ۵۲) ، بانشانیهای شمارهٔ پیشین (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

**2042-** اسلام آباد ، خواجه محمد مرتضی انصاری : تاریخ یاد نشده . آغاز : حمدله . صلاة . بدان ارشدک الله فی الدارین ، که این الفاظ محمد بن ناصر بن محمد بن حیدر رمال شیرازی ، که به اشارت سید السادات . . . حسین بن علی العلوی ، نسخه در یازده «باب» است (سید حسین عارف نقوی) .

**2043-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۲۰۶۳/۵۰۷۵ : تاریخ یاد نشده در فهرست بنام «کتاب ناصری یا رسالهٔ ناصری» از ناصر الدین حیدر بن محمود آمده . آغاز : حمدله. صلاة. چنین گوید مصنف این کتاب ناصری حسین (!) بن محمود ، به اشارت (سید السادات سید حسین العلوی) این مختصر در قلم آوردم چنانچه در وی هیچ خلاف نبود . . ، نسخه در دو «مقاله» است (بشیر حسین ۳ : ۵۱۴) .

## ● 690- کرلکتوهل (؟) :

ناشناخته . رمل و اختر بینی ست .

**2044-** لاهور ، دانشگاه پنجاب ش ۶۲۶۱/۱۰۲/۳ : نستعلیق ، گل محمد ، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده : کرده ایام تامه حاضر جمع کرده بر مجموعه افزایند روزها باشند از ابتدای هجرت تا زمان مطلوب . . . (گ ۲۶ ر - ۹۵) ۵ ، ۱۵ س (مجله تحقیق ، س ۳ ش ۱ ص : ۴۰) .

## ● 691- کشف الاسرار فریدونی

از زکریا بن محمد مازندرانی ، که میگوید آنرا از رسالهٔ خواجه نصیر الدین طوسی گزیدم .
(ن . ک . رمل ، از خواجه : ۳۴۷) .
در رمل و اختر بینی ، در دو باب و خاتمه ای .
آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، بدانکه این رساله ای ست مختصر در علم رمل منتخب از رساله خواجه نصیر الدین .
(ن . ک . ذریعه ۱۸ : ۱۴ «کشف الاسرار» ؟) .

**2045-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴/۲۰۶۳/۵۰۷۵ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۱۵) .

● 692- کشف الدوائر

ترجمه از زبان عربی ، در ۸۰٦ھ . (۱٤۰۲م.) در دو «مقدمه» احکام خمسه و «خاتمه» ، در علم رمل و اختر بینی .

آغاز : شکر بیغایت و سپاس بلا نهایت شایستهٔ عالم السری ست که در آن انسان کامل را محرم سرایر گردانید . . . اما بعد ، در تاریخ .

2046- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۲۱۱۷/۰۱۲۹ : از سدهٔ ۱۱ھ. (بشیر حسین ۳: ۰۱۰).

● 693- کشف الشجر

از حسین بن محمد ، در ۹٤٤ھ ./۷ - ۱۰۳۸م. : کشف الشجر است نام این نسخه بجوی - تاریخ اتمامش ز «کشف الشجری» (۹٤٤ھ) .

در یک «مقدمه» و چهار «باب» و سی و دو «فصل» و یک «خاتمه» : مقدمه در بیان وجه تسمیهٔ این نسخه ، باب ۱- در انتهای نقطهٔ ناری، هشت فصل، ۲- انتهای نقطهٔ هوایی، هشت فصل، ۳- انتهای آبی ، هشت فصل ،٤- انتهای نقطه خاکی ، نیز هشت فصل .

آغاز : الحمد لله الذی جعل فی السماء بروجاً و خصها بالتاثیرات المختلفات ، بکمال الحکم البالغات . . . اما بعد ، میگوید حسین بن محمد .

(ن . ک . ذریعه ۱۸ : ٤۰ «کشف الشجر» از شیخ محمود بن اسماعیل مشهور (متخلص) به کوثری ، در علم نقطه ، با همین تقسیم بندی ، که بنام سلطان محمد خان شیبانی (۹۰٦-۹۱٦ھ) در ۹۳٤ھ ./۷ - ۱۰۲۸م به انجام رسیده است . باسر آغاز : الحمد لله الخالق للخلایق و الشکر نکاشف البعایق . ای پادشاه بلا تغییر - ایوانف (۱۰۱٦) تاریخ نگارش همین کتاب را ۹۱۳ھ/۱۰۰۷م . آورده و می افزاید که آن را بر روی متن دیگری بنام «شجر الرمل» نگاشتهٔ محمد بن عبدالله بن عثمان زینتی مغربی نگاشته است) .

2047- خیرپور : کتابخانه عمومی ۳/۱۳۳ ح س ی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲۷ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 694- کفایة المبتدی

از محمد بن علی بن ابو سعید بن سراج الدین بن ابو سعید از قندی. از نگاشته های پیشینیان، برای فرزند خود ساخته .

آغاز : حمد و ثنای حضرت علیمی راست که به قدرت شامله و حکمت بالغه نوع انسان را . . . اما بعد ، چنین گوید جامع مقالات . . . محمد بن علی بن . . .

2048- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۹۰۰ : نستعلیق خوب ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۲۰٦ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۱ : ۳۷٦) .

● 695- کنوز المعزمین

از ابو علی سینا ، حسین (پیرامون ۳۷۰ - ۹۸۱/۴۲۸ھ - ۱۰۳۷م) . نسخه ها در تقسیم

بندی و شمار بخشها گوناگون است . نسخهٔ کهن سپسالار از سدهٔ ۸ - ۹ه. در دو قسم است و قسم نخستین آن در هفت «مقاله» و قسم دوم را کامل ندارد . و دیگر نسخه به مانند نوشتهٔ چاپی در هفت «فصل» است . نسخه ای دیگر در یازده «فصل» است ، که تنها ده فصل را دارد . همایی دو نسخهٔ هفت مقاله ای و هفت فصلی آن را بدنبال هم چاپ کرده است .

فهرست هفت مقاله ای آن : قسم اول ، در هفت مقالت : ۱- در طبایع حروف ، ۲- در استخراج اسامی کواکب ، ۳- در دخنه های کواکب ، ٤- در لباس و زینت کواکب ، ٥- در تکسیر اسم خود با اسامی کواکب ، ٦- در باز نمودن که هر کوکبی را جهت چه مهم باید تکسیر کرد ، ۷- در چند عمل جهت حب . قسم دوم در چگونگی خاتم کواکب سبعه و خواص آن و تصویر های ایشان .

فهرست هفت فصلی آن : ۱- فی ذکر الاعمال و ما یتعلق به ، ۲- منسوبات کواکب ، ۳- عداوة الکواکب بعضها علی بعض ، ٤- فی دخنة الکواکب السیاره ، ٥- فی شرح حروف ابجد ، ٦- خواص الحروف و آثارها ، ۷- فی ترکیب الاسماء .

فهرست یازده فصلی آن ، نسخهٔ گنج بخش : ۱- در موامرهٔ اعمال ، ۲- منسوبات کواکب ، ۳- عداوت کواکب ، ٤- دخنهٔ کواکب ، ٥- شرح حروف جمل ، ٦- خواص حروف وتاثیرات آنها . ۷- در ترکیب اسما ، ۸- در اعمال کنوز ، چون ترکیب اسماء کرده شود آن ترکیب را بر هفت رقعه نویسند ، ۹- در اشکال کوکبها و خواتیم ایشان ، ۱۰- ندارد ، ۱۱- خطاب کواکب سبعه.

آغاز : (۱۱ فصلی) شکر و سپاس مرآن خدای را که آفریدگار طبایع و انسان . . . اما بعد ، چنین گوید مؤلف این کتاب . آغاز (۷ فصلی) : سپاس و ستایش خدای را که آفرینندهٔ جهان است و پدید آرندهٔ زمین و زمان است . آغاز (۷ مقالتی) : ایزد سبحانه و تعالی از حکم حکمت و قوت قدرت جهان آفرید چنانک سزید ، و از ناچیز آورد چیز .

(ن. ک. پیشگفتار چاپ جلال الدین همایی - ذریعه ۱۸ : ۱۷٤ «کنوز المعزمین» - مهدوی ش : ۲۰۱ - دانش ، دانشگاه ۱۲ : ۲٦۱٦ «کنوز المعزمین» - نشریه ۸ : ۲٦۲ - کشف الظنون ۲ : ۱۵۲۰ «کنوز المعزمین» که می گوید در هفت فصل است) .

**2049**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۲۷ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ه ، آغاز برابر نمونه ، در یازده «فصل» (گنج ٤ : ۲۳٤۷) .

● **696- لطایف الاحکام** ، منظوم

از شاه محمد کمهر تلی (قادری سیالکوتی ، ن . ک . کارنامه ، سواد و بهاری در بخش نامه نگاری) . از سدهٔ دوازدهم ه/هیجدهم م.

در احکام علم رمل و اختر بینی . (همان . پاکستان و هند ٥ : ۳٦٥) .

آغاز : ابتدا می کنم به وصف اله ـ کاندر و عقل را نباشد راه ـ قادری بی مثال و بی مانند ـ خالی از تهمت زن و فرزند .

2050- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۴۷۲/۴۴۷/۲ : نوشته ع ۱/۱۲۰۱هـ . (دسامبر ۱۷۸۶م.) ، آغاز برابر نمونه ، (بشیر حسین ۳ : ۵۱۶) .

**697- لطایف غیبیه**

عنایت الله قصوری لاهوری . در پنج «مظهر» که مطهر دوم و سوم آن در حروف و جفر است . در بخش عرفان خواهد آمد . ن . ک . گنج ۲ : ۷۷۲ .

**698- مجمع الأسرار (؟)**

از ناشناس . که «بعضی قواعد و ضوابط علم جفر را که از پدر خود اخذ نموده بود ، به مقتضای طبع خود و طالبان این فن گرد آورده است» . در یک «مقدمه» و پنج «باب» و «خاتمه» ای . و هر باب در پنج «فصل» .

باب ۱- طبایع حروف البروج ، ۲- حروف صوامت و نواطق ، ۳-طرح و انساب و احکام و استخراج ، ۴- بعضی از مشکلات مر صدای و استخراج آن ، ۵- فواید جفر جامع .

2051- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۶۲۹ - ۱۹۶۱ .N.M : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز یک برگ افتاده : دولت عظیمی ، بعضی از ضوابط و قواعد جفریه ، ۶۴ ص (نوشاهی . بخش علوم غریبه).

**799- مرآت الاسرار محمود شاهی**

از علی بن محمود ، ملقب به شهاب حکیم کرمانی .

در مقدمه و ۸ «رکن» و هر رکن در چند «اصل» و هر اصل در چند «فصل» .

مقدمه در موضوع مساوی علم رمل ، رکن ۱- در منسوبات بیوت ، شانزده اصل ، ۲- معرفت منسوبات ، شش اصل ، ۳- خطوط اشکال ، سه اصل ، ۴- ضمیر و سراین ، سه اصل ، ۵- مسایل ، هشت اصل ، ۶- دواین ، پنج اصل ، ۷- احکام سال و تقویم رمل ، ۸- جداول و دوایر ، دو اصل.

آغاز : صد هزاران صلات و صلوات زاکیات بر روضهٔ منور و مرقد معطر او واصل باد ، اما بعد ، عرضه می دارد . . . علی بن محمود . . .

2052- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۳/۳۳ ودو : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۴۲ ص ، (سید خضر نوشاهی) .

**700- مرآت الرمل**

از واؤ بهادر سنگه بن رای صورت سنگه . به استصواب محمد شاکر بن شیخ محمد دایم ، که نگارنده افتخار شاگردی او را داشته ، و نیز چندی خدمت سید عبدالرسول از علم رمل بهره مند گشته بود . از کتابهای مطول نام برده در زیر بهره برده ، در دوازده «باب» نگاشته است : انهار الرمل ، زبدة الرمل ، خلاصه الرمل ، بحر الرمل ، اسرار الرمل ، رضوان الرمل ، برهان الرمل ، جهان الرمل ، هدایت الرمل ، شرح زبده الرمل میان نور محمد (که گویا همروزگار نگارنده بوده است) .

آغاز : الحمد لله علی خالق الرمل والاشکال ، که نقوط افراد عدم . . .

2053- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۱۰۵۸/۱۰ : نستعلیق ، محمد حبیب الله بن مولوی محمد حیات الله جالیسری ، ۱ رجب ۱۲۴۹ھ ، ۱۷۶ ص (نوشاهی . بخش علوم غریبه) .

## ● 701- مرآت الرمل

از عبدالرحمان بن علی رمال ، که روزگارش دانسته نیست .

کتابی بدین نام از نور محمد رمال چند بار در هند چاپ شده است (مشار ٤ : ٤٦٧٤) .

آغاز : . . . اما بعد ، بنابر تکلیف بعضی احباب اقل عباد . . . در ترقیم انتخاب از کتب رملیه ، چون کتب لا نهایت درین فن دیدم . . . باب اول باید دانست که این علم شریف بغایت عزیز . . .

(همان : پاکستان و هند (ە) ۳ : ۳٦٦ ، که در بخش و یزهٔ سالهای ۱۷۰۷ - ۱۹۷۲م . جایداده شده است) .

2054- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۹۹/۲۰۸۷/۵ : نوشته رام سرن ، ٤ پهاگن ۱۹٤۵ب/۱۸۸۸م/۱۳۰٦ھ . آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۱۸) .

## ● 702- مصباح الرمل

از ناشناس .

2055- راولپنڈی ، کوی کپتان صاحب ، دهوک رته ، چودری صاحب علی : نستعلیق سید احمد ساکن حسن ابدال، از آغاز سدهٔ ١٤ھ. آغاز افتاده : باران بارد. اگر اول و دهم داخل باشد ، باران نبارد . رمل است و راه دریافت پاسخها : قدوم غایب ، احکام زایچه ، طالع ، زراعت ، خرید ملک ، سفر ، عاقبت کار ، فرزندان ، درازی عمر ، مسخر کردن معشوق ، آمدن خط ، بیماری و جز آنها ، ۱۲۰ص (پرفسور ملک محمد اقبال ـ تسبیحی ، کتابخانه ها ۳۰۷) .

## ● 703- مصداق الرمل

از محمد عطاء الله لاهوری (که یاد او در «تجربهٔ الرمل : ۳۲٦» گذشت) . در آن از کار های احسان الله لاهوری و شیخ بدیع الدین لاهوری و میر روشن علی دهلوی (ن . ک . اختصار الرمل ، ضیاء الرمل در همین بخش) بهره برده است .

باسربندهای «فصل» : سی و شش دایره، حل اشکال ، منسوبات شانزده خانه ، در بیان اوتاد، احکام دوازده خانه ، منسوبات . . . ، احوال هفت اقلیم ، احکام نقاط ، جدولهای چهارگانه .

آغاز : جواهر زواهر حمد و ثنای ، نیاز بارگاه کبریای آن علیمی که جمیع علوم بی پایان کمتر از قطره ای ست . . . اما بعد ، این سبق خوان بستان بیخردی . . . محمد عطای لاهوری .

(ن . ک . پاکستان و هند (ە) ۳ : ۳٦٦ - بادلیان ۳ : ٦٤ - مشار ٤ : ٤٧٧٩ که دو چاپ آنرا نشانی داده است) .

۱

2056- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ .
آغاز برابر نمونه ، ۱۰۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 704- مطلوب القلوب

از شیخ ابو داود سبز پوس اماسی (که یاد او در «مقصود العاشقین» همین بخش خواهد آمد).
به روایت حضرت جعفر صادق آغاز می شود .
آغاز : الحمد لله الذی زین سماء الدنیا بزینت الکواکب و زین الارض بالا نام ، و گوهر ذات فیوضات محمد (ع) را از صدف عدم بوجود .

2057- ملتان ، خان عبدالحلیم ترین ۲۸ : سکسته نستعلیق خوانا ، غلام علی ولد احمد مرحوم ، چهار شنبه ۲۰ ج ۱۲۷۱/۱ھ . همین نویسنده در ص ع در تملیک نسخه مینویسد که کتاب تصیف حضرت جعفر الصادق و شیخ داود سبز پوس است ، ۱۱٤ ص ۲۰ س (دکتر زبیده صدیقی) .

● 705- مغز العلم

از محمد عطاء الله لاهوری (که یاد او در «تجربه الرمل : ۳۲٦» گذشت). به سال ۱۱۸۷ھ./ ۱۷۷۳م . برای محی الدین و میان قیام الدین و میان میرزایی و رام دهن ، در یک «مقدمه» و دو «باب» و یک «خاتمه» .
مقدمه در منسوبات و خواص اشکال ، باب ۱- در احکام دوازده خانه ، ۲- در بیان نقطه . خاتمه ، در معلومات متفرقه .
آغاز : جمع مراتب حمد و سپاس خالقی را که افراد کاینات را به مقتضای خلقنا کم ارواحاً . . . اما بعد ، من که محمد عطای لاهوری ، که در بیرون پور مدتی به گوشه خمولی و عمری غفلت .

2058- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، ۱۵ صفر ۱۲۲۷ھ/۱۸۱۲م . آغاز برابر نمونه ، ۱٤۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 706- مصطفویه

از مصطفی بن شیخ عبدالغنی بن زین الدین مدنی الصاری .
در جفر ، تشریح لفظ جفر و علم جفر ، در بیان مداخل و مخارج آن ، حروفی که مطابق عدد مدخل باشد . . .
آغاز : شکری که حروف ادایش در ظرف زبان نگنجد ، و مخارجش در . . . مداخل وهم نیاید ، وحمدی که اقدام اقلام رقم بیان در عرصه .

2059- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۳/٤ - م ص ط : نستعلیق شکسته ؛ رواح الدین ، در مقام باغ نواب محلدار خان ، ۲۲ رمضان ۱۱۲۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

2060- گجرات ، کنجاه ، گولیکی ، مولانا محمد نور الدین : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۲ھ .
آغاز برابر ، ۳۸ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

● 707- مفتاح الکنوز : مختصر . . .

از برهان الدین ، ساکن لاهور . در جفر و رمل .

متن از حاجی حسن بن عمر بن حاجی طبسی ، که در ۷۳۵هـ/۱۳۳۴م . نگاشته شده است (نسخهٔ ملک ۳۳۴۷/۱) . بعد ها شاه تهماسب (۹۳۰ - ۹۸۴هـ) از محمد بن جمال (و برخی نسخه ها جلال) بن عبدالله بلیانی کتابی در رمل می خواهد و او این کتاب را که دیباجه نداشته است . در ۹۶۸هـ/۶۰ - ۱۵۶۱م . بنام او دیباجه نویسی می کند که در آن نام طبسی و بلیانی آمده است . از این روی این کتاب بنام دوکس (طبسی ، بلیانی) در فهرستها آمده است (ذریعه ۲۱ : ۳۴۴) .

نفیسی در : ۲۸۲ از اوحد الدین عبدالله بلیانی کازرونی (م پیرامون ۹۰۰هـ/۱۴۹۵م) یاد می کند که کتابی در رمل بنام «مفتاح الکنوز» داشته است . که می تواند تحریف شدهٔ مطالب بالا باشد ، و یا اینکه او نیز کتابی بدان نام داشته است .

آغاز : حمد و صلاه کان نه منحصر است ـ این ز «مفتاح الکنوز مختصر» است ـ سر علم جفر وقف نجوم ـ حب و بغض ز ابجد است مفهوم .

2061- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۲۲۹۱/۵۶۱۷ ب : از سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۴۹۲) .

● 708- مفید الرمل

از ناشناس . در بیست و دو «فصل» : ۱- دالستن اشکال تقدیم و تاخیر ، ۲- حدود اشکال موجودات ، ۳- اشکال سعد و نحس ، ۵- در بیان جهات ، ۱۰- احکام ضمیر ، ۲۰- غنا و فقر در مدت عمر ، ۲۲- طالع معاشی و عمر .

آغاز : الله ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی لور .

2062- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۶۶۸/۱۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . بامهر کنندهٔ ۱۱۵۶هـ ، ۲۰ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

● 709- مقصد الاقصی

از ناشناس . در جفر . و جز «مقصد الاقصی» نگاشتهٔ نسفی ست .

2063- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱۹۷ : نستعلیق ، عزیز الله آخند زاده اسب زائی ، ۱۲۶۷هـ . آغاز افتاده ، ۴۱ ص (نوشاهی) .

● 710- مقصود العاشقین

از شیخ ابو داود سبز پوش حسینی امامی . نام کاملش در منابع به چند گونه آمده است . و در دیباجهٔ گنج بخش ابو داود سبز پوش بن صدیق بن داود قطب الدین الحسینی الامامی آمده است . و در متن کتاب از وی به شیخ داود سبزپوش حسین امامی نام برده شده است .

در ۲۰ «باب» : ۱- در امتزاج دادن نام حق تعالی با نام بنی آدم ، یعنی عاشق و معشوق، ۲- در بیان نام حق تعالی با نام خویش ، ۳- در دالستن بر سر حرف هر آدمی کدام ملک موکل است،

۴- بیان موکلان ۵- موکلان ستارگان ۶- دانستن خانه های ستارگان ، ۷- بخورات ستارگان ، ۸- بیان سر حروف هر آدمی ، ۹- قاعده و حساب ابجد، ۱۰- در بیان طبع برج ها ، ۱۱- طبع ماه ها ، ۱۲- روزهای نحس ، ۱۳- ستارگان نحس و سعد ، ۱۴- ساعتهای روز ، ۱۵- ساعتهای شب ، ۱۶- پیمودن ساعتها (شناختن ساعتهای روز از سایه) ، ۱۷- نوشتن تعویذ ها ، ۱۸- تعویذ های آتشی ، ۱۹- تعویذ های بادی ، ۲۰- تعویذ های آبی ، ۲۲- خواب بندی ، ۲۳- زبان بندی ، ۲۴- دشمنی ، ۲۵- برای در دهای دیگر .

آغاز ۱ : حمدله . صلاه . بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین، که این کتاب از تصانیف شیخ المشایخ شیخ ابو داود سبزپوش. آغاز ۲ : حمد بیحد مر خدای را و درود نامعدود مر خاتم انبیا و دوازده امام .

(ن . ک . نسخه ها ۲ : ۱۴۱۴ که نامش شیخ داود بن سبزپوش بن صدیق بن داود بن قطب حسینی آمده - ذریعه ۲۲ : ۱۱۴ «مقصود العاشقین» که نامش داود سبزپوش بن صدیق بن داود قطب الحسینی آمده) .

2064- پیشاور ، فیصل کالونی ، استاد محمد عبدالقدوس : نسخ و نستعلیق ، امین شاه سدهٔ ۱۱ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۲۶ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

2065- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۸۸۳ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه . (ص ۲ - ۴۹) آغاز برابر نمونه ۱ ، ۲۵ بابی (گنج ۴ : ۲۳۴۷) .

2066- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، سدهٔ ۱۴ه . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۵۳ ص ، ۲۸ بابی ، سپس فالنامه (سید عارف نوشاهی) .

## ● 711- مقناطیس القلوب

از ناشناس ، که در دیباجه از خود نام نبرده است و در متن از او نشانی بدست نیامد . به خواهش سید ابراهیم . نام کتاب در دیباجه و کانون آمده است . در تکسیر و وفق عدد جفری در پنج «فصل» : فصل ۱- در بیان عدد حروف ۲- در بیان بسط حروف ، بر سه نوع ، ۳- در تکسیر ، سه نوع (تکسیر صغیر ، متوسط، کبیر) ، ۴- در وفق اعداد و وفقهایی که به هفت ستاره تعلق دارد، ۵- طریق عمل کردن به علم بسط و تکسیر و وفق .

آغاز : حمد و ثنای بیحد مر خدا ولد احد را تبارک و تعالی ، که تاثیر اجابت دعا بر اوقات کرد .

2067- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۴۵ : شکسته آمیز، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه . (ص ۸۳ - ۱۰۱) (گنج ۴ : ۲۳۴۸) .

## ● 712- مکاشف الاسرار

از نقدی بن اللمی هاشمی و قفی . در علم حروف .

و این جز «مکاشف الاسرار» (بشیر حسین ، شیرانی ۲ : ۲۰۰) است .

آغاز : احصای ثنا سزا وار محصی است که لسان صرف بیان و ما ینطق عن الهوی از کنه احصار و البحر موانست .

2068- کراچی ، انجمن ترق ۲ ق ف ۳۳ : نستعلیق ، نظام الدین پنجابی ، ۱۵ ذیقعدهٔ ۱۳۳۰ه ، ۹٤ ص (سرفراز : ۵۲۸ ـ نوشاهی) .

● 713- ممتحن القلوب : محک القلوب

از ناشناس . از سدهٔ سیزدهم/نوزدهم . در نجوم و رمل .

آغاز : آغاز کن ایدل کزین آید مراد ـ دین و دنیا میشود حاصل نکو ـ محمد و پس کن کدین و دنیا را ـ نماخر است ننامش چه جای تعریف است . بدانکه این رساله ای مس از قانون هفت اقلیم . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۵۹ «ممتحن القلوب» همین کتاب ، در بخش ستاره شناس).

2069- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤/٥٤٢/٣٥٦٦ : پیراسون ۱۲۱۰ه . (۱۷۹۵م) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۱۹) .

● منافعات جانوران

یوسف کرمانی . در بخش طبیعی خواهد آمد .

● 714- منتخب فاضلی

از قمر علی بن سید علی حسینی محمد آبادی . که میگوید محمد فاضل شاه چند قوانین علم تکسیر را از برخی رساله ها گزیده بود ، و از من خواست آنها را ترتیب دهم .

باب ۱- در دانستن علم تکسیر ، پانزده فصل ، ۲- در دوستی و زبان بندی و عداوت و جزآن ، در بیست و دو عمل . . .

آغاز : سپاس و افر و ثنای متکاثر مرداو ری را سزد که هژده هزار عالم را به انواع مختلف از کتم عدم به بارگاه ظهور . . .

2070- خیرپور ، کتابخانه عمومی ٤/۱۳۳ ع ل ی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۳۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 716- مواهب غزالیه

از عبدالله بن میر احمد بن میرزا محمد حسینی .

در تکسیر ، از مقالات امام غزالی : خواص حروف ناریه ، خواص حروف ترابیه ، خواص حروف هوائیه ، خواص حروف مائیه ، حروف مفردات ، طریقه های نقوش مربع و مثلث و مخمس و مسدس . . .

آغاز : الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب ، و ارسله . . . الاحکام بالحق ، والصلات . . .

2071- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ۲۹۷/۵ ع ب د : نستعلیق ، سدهٔ ۱٤ه . آغاز برابر نمونه ، ۶۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 716- نظم الاصول

سرودهٔ سدید الدین منزوی ، ستاره شناس و رمال نیمهٔ سدهٔ دوازدهم . ه که پنج منظومه در

زمینهٔ ستارهٔ شناسی واختر بینی از وی در دست مانده ، که رویهم آن ها را «پنج گنج» (نسخه ها ۱ : ۲٤۹) خوانده اند : ۱- تحفة الدلایل (نسخه ها ۱ : ۲۵۳) سروده ۱۱۵۰ھ/۷ - ۱۷۳۸م ، ۲- خزانة الاحکام ، در کف شناسی ، ۳- منظومه در حرکت فلک (نسخه ها ۱ : ۲۸۵) ، ٤- نظم الاصول ، همین منظومه ، ٥- نظم الوصول . (نسخه ها ۱ : ۳٦۳) سرودهٔ ۱۱۵۳ھ/۱۷٤۰م .

مثنوی ست در رمل و اختر بینی . که تاریخ سرودن آن بدست نیامده است .

آغاز : حمد بیحد لایق فردی که حکمتش از اقتدار - شکل انسان می کند از نقطهٔ خاک آشکار - تحفهٔ نعتی سزای نقطه حق آنکه هست - مرکز صدق و صفا ، میزان عدل کردگار .

(ن . ک . ذریعه ۱۹ : ۳۲٤ «نظم الوصول» از همو) .

**2072**- خیرپور ، کتابخانه عمومی : نستعلیق خوش ، اوجا گرچند ، ۱۹ ح ۱/۱۲۸۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 717- نادر الفواید

از **محمد فقیر** بن عبدالحفیظ ، متوطن قصبهٔ بهیره (سرگوده) درسی و پنج «باب» . در خوابگزاری ، اسما الله ، فالنامه ، معرفت ساعات نیک و بد ، فواید چهار پایان و جز آنها . باب ۱- خوابنامه ، ۲- اوقات خواب ، ۳- استخاره ، ٤- سعد و نحس ، ٥- دانستن موکلان و حرف و تکسیر اسماء الله ، ۱۰- اصحاب کهف ، ۱٥- او رادوطومارها برای بیمار یها ، ۲۰- دفع جمله زهرها و گذاشتن شراب ، ۲٥- دانستن و پیمودن ساعات ایام ، ۳۰- در جدایی انداختن میان دوکس ، ۳٥- تعویذات دیگر .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، می گوید بنده . . . محمد فقیر بن عبدالحفیظ متوطن قصبه بهیره .

**2073**- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۱۳ - ۱۹٦۲ .N.M : نستعلیق ، محمد بچئل ، ۱۱ رجب ۱۲۷۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۷٦ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

**2074**- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۸۹۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . برگها آشفته صحافی شده ، آغاز برابر نمونه ، ۱۹۲ ص (گنج ٤ : ۲۳٤۸) .

## ● 718- نهایة العقول و نهایة الوصول

از **ناصر الدین شیرازی** ، رمال شیرازی (نگارندهٔ اسطرلاب ، ارشاد : ۲۳۸ و جز آن) . که نام وی در نسخه‌ها گونا گون آمده است. بدستور فخر آل طاها و یاسین حسین بن علی العلوی (نام این کس نیز گونا گون آورده شده است) به طریق امام عبدالله محمد بن عثمان الزناتی ، در دو «مقالت» علمی و عملی . مقالت یکم ، در یازده «فصل» و دوم در بیست و دو «فصل» .

مقالت یکم در یازده فصل ، ۱- اوقات و شرایط این علم از روزهای سعد و نحس ، ۲- کیفیت بیوت دوازده گانه ، ۳- کیفیت وضع این علم و طریق تقسیم وی بر اشکال ، ٤- منسوبات اشیاء به اشکال شانزده گانه ، ٥- منسوبات اشکال به کواکب و دلایل آن . . . ، ۱۰- طبایع اشکال : آتشی ،

بادی، آبی و خاکی ، ۱۱- اوتاد مایل و زایل و ساقط ، مقالت دوم در بیست و دو فصل : ۱- طریق احکام اهل بربر ، ۲- احکام اهل مصر ، ۳- اهل مغرب ، ٤- انقلاب و حکم مطلق ، ٥- سیر رمل و کیفیت آن ، ۱۰- اعمال و اشغال ، ۱۵- احوال غایبان ، ۱٦- خرید بنده و چهارپا ، ۱۷- در بیرون آوردن طالع وقت ، ۱۸- دزدیده و اشخاص آن ، ۱۹- یافت و نایافت ، ۲۰- عطیات اشکال کبری و وسطی و صغری ، ۲۱- طول و عرض و عمق اشکال ، ۲۲- مفردات خانه های شانزده گانه .

آغاز : الحمد لله الذی لم یزل ولا یزال ولا یتغیر عن الحال الی الحال ، ابدع المبدعات بحکمته ، و قسم الارزاق . . . اما بعد ، چنین گوید مولف این کتاب . . . بطریق امام عبدالله محمد بن عثمان الرناتی .

2075- اسلام آباد ، گنج بخش ٥٦٧٨ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ﻫ ، در موضع جهله . (ص ۱۲٥ - ۱٥۷) ، آغاز در مقاله یکم افتاده . در فهرست شناخته نشده و از قلم افتاده .

2076- کراچی ، موزهٔ ملی ۲/۹٥٤ - ۱۹٥۸ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ﻫ . (ص ۳۹۸- ٤٠٥) ، تا فصل ۳ از مقاله دوم را دارد ، ۳۳۸ ص .

2077- کراچی ، همانجا ۱۰۸۹ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ﻫ . برگ یکم افتاده ، ۳۳۸ ص (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

2078- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۳/۱۳۳ ع ب د : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ﻫ . آغاز : حمدله. اما بعد (برابر نمونه) ، ۷٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

2079- شیخوپوره ، سردیانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، پیر بخش ، ٥ رمضان ۱۲۲۸ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۹٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2077- اسلام آباد ، گنج بخش ۲٤۳ : نستعلیق خوش ، میان محمد ۱۲۷۱ﻫ . آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده ناصر بن حیدر رمال شیرازی و دستور دهنده «فخر آل طاها و یاسین حسین بن علی علوی» و نام کتاب «نهایه العقول و نهایه الوصول» در دیباجه آمده (ص ۲-۸۰) .

2080- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱٤۹ : نستعلیق، شاه بهرام، پیشاور ، ۱۰ ع ۲، ۱۲۸٤ﻫ . (۱۳٥ - ۲۱٤) ، آغاز درمیانهٔ فصل ۳ از مقالت یکم افتاده ، و در کلفون به نام «لب لباب» است ولی مقابله شد همان بود .

2081- اسلام آباد ، همانجا ۱٤۱ نستعلیق: ناپخته ، سدهٔ ۱۳ﻫ . (ص ۱۹۹ - ۲۳٤) .

2082- اسلام آباد ، همانجا ۷۹۹٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ﻫ . آغاز برابر نمونه ، در دیباجه نام نگارنده «ناصر محمد بن حیدر رمال شیرازی» و نام دستور دهنده ، «فخر آل طاها و یاسین حسین بن علی علوی» آمده ، و نام کتاب در دیباجه و کلفون نیامده است . (گنج ٤ : ۲۳٤۹) .

2083- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۰۷۸/۲۰٦٦/۱ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست به نام «نهایة العقول . . .» و نام نگارنده «ناصر بن محمد بن حیدر رمال شیرازی» و نام دستور دهنده «سید السادات حسین بن علی علوی» آمده ، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ٥۲۱) .

2085- لاهور ، دکتر محمد بشیر حسین : تاریخ یاد نشده ، (تسبیحی ، کتابخانه ها : ۲٦٤).

## ● 719- نیر عالم

از قمر الدین بن مولوی عمر الدین . پیرامون ۱۹۱۳م ./۱۳۳۲ه . در رمل و اختر بینی .

2086- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۰٦۸۷/۲۳٦۸/۸ : بخامه نگارنده ، پیرامون ۱۹۱۳م ./۱۳۳۲ه . آغاز : بدانکه اگر ماه نوروز شنبه باشد ، در آن ماه هر کاری که کند . . . (بشیر حسین ۳ : ۵۲۱) .

## ● 720- هدایت الرمل

ناشناخته . در یک «مقدمه» و دو «مقاله» و یک «خاتمه» : مقدمه مرتب برسه «فایده» . مقالهٔ یکم در احکام علمی ، در ۲۱ فصل ، فصل ۱- شرایط رمل و مسایل و اوقات آن ، ۲- تسکین ساکن ، ۳- تسکین بحد ، ٤- تسکین ابدح ، ۵- تسکین برزخ ، . . . ، ۲۰- استخراج ضمایر ، ۲۱- احکام وصول به طریق . مقالهٔ دوم در احکام عملی این فن ، ۱۲ فصل ، فصل ۱- احکام خانهٔ اول ، ۲- احکام خانه دوم ، . . . ، ۱۲- احکام خانهٔ دوازدهم .

آغاز : بسمله. بدان که این کتاب مشتمل است بر مقدمه و دو مقاله و خاتمه. مقدمه مرتب است از سه فایده . فایدهٔ اول در بیان ماهیت رمل و سبب نزول او . باید دانست که علم رمل عبارت است از معرفت استکشاف مغیبات از حیث دلالت اشکال شانزده گانه بر آن به طریق وضع .

2087- راولپندی ، گولره شریف ، دربار مهر علی شاه صاحب : نستعلیق ، رمضان ۱۲٤٤ه . آغاز : بسمله . بدانکه این کتاب مشتمل است بر مقدمه و دو ، ۱۲۱ ص ۲۵ س (پرفسور ملک محمد اقبال)

● هدایت الرمل : قواعد الهدایت

## ● 721- هیئت الرمل

در چند فصل : ۱- در معرفت احکام شانزده گانه ، در احکام دوازده خانه ، متعلقات هر خانه احکام خانه ها ، ۳- قاعدهٔ طول و عرض و عمق اشکال ، ٤- شرح دایرهٔ خط که از ضروریات بود ، ۵- در بیان آنکه چون در نسبتی که مطلوب حاصل می شود .

آغاز : الحمد لله و کفی و صلاة علی رسول الله الاعلی . . . بعد از درود و سلام بر اصحاب کبار و اولیای عظام و هدیه دعا . . .

2088- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۸٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

# نام مؤلفان علوم ریاضی ، ستاره شناسی ، رمل و جفر

بخش هفتم

# طبیعیات

● آتشبازی

در بخش کیمیا خواهد آمد.

● آداب الصید : باز نامه

● آشپزی : خوراک پزی

در این بخش :

الوان نعمت ، پخت و پز ، خلاصة المأکولات ، خوان نعمت ، خوراک پزی ، کنز الحلاوه لذت الطعام (۲) مفرح المجالس ، منتخب الطعام ، نسخهٔ شاهجهانی ، نعمت نامه.

● 722- احکام الحیوان

از فصیح الدین بن قمر الدین، قاضی شهر محمد پور (ارکاٹ) صوبهٔ کرنالک . در اقسام جانوران و رواوناروا بودن پوست و گوشت آنها ، برپایهٔ مذهبهای چهار گانهٔ اهل سنت.

آغاز : الحمد لله الذی خلق جنس الحیوانات و نوع منه با نواع الکثرات و ثبه فی البر و البحر.

2089- کراچی ، انجمن ترقی ۲ ق ف ۱ : نستعلیق ، ۱۹ ع ۲/۱۲۷۶ه. (ص ۲-۴۳) ، آغاز برابر (سرفراز : ۷۷ - نوشاهی).

● احکام و خواص حیوان : خواص الحیوان

● 723- اخبار ملکوت

متن از شیخ حلاج (جلال) مرد خدایی ، ابوبکر محمد عبدالله کسائی ، ترجمه و شرح از ناشناس که نام خود را در دیباچهٔ یکی از دو نسخهٔ گنج بخش چنین آورده «اما بعد ، بندهٔ ضعیف . . . غریب علی غریب می گوید . . .» (واژهٔ «غریب» جایی دیگر از کتاب نیز آمده که گویا مترجم است) و می افزاید : خدمت فخر الحق والدین احمد علی تبریزی که ربع مسکون را دیده بوده رسیده و ایشان از وی خواسته اند که این تحفه را به فارسی شرح باید کرد . و نیز در دیباچه از شرف الملة والدین محمد القاضی الحافظ که این نسخهٔ غریب از ایشان حاصل شده است ، و از مولانا سید الائمه فخر الامة تاج الملة والدین واعظ المسلمین احمد محمد که اتمام این کتاب را فرمودند ، نام می برد. جهان شناسی دینی ست . در هفتاد «باب» : باب ۱- نخستین آفریده ، ۲- آفرینش لوح و قلم ، ۳- خلقت عرش ، ۴- حاملان عرش ، ۵- معنی الرحمان علی العرش استوا ، ۷- آفرینش زمین و آسمانها، ۸- زمینها و ساکنان آن ، ۱۰- هفت آسمان ، ۱۱- فرشتگان ، ۱۲- بهشت ، ۱۵- بیت المعمور ،

دارای :

- جهانشناسی.
- کان شناسی ، جواهر شناسی .
- کشاورزی .
- جانور شناسی .
- خواص اشیاء .
- صنعت ، فیزیک .
- آشپزی ، شیرینی پزی .
- فراست ، قیافه شناسی ، جستن اندام ها .

۱۶- ذکر ستارگان ، ۱۷- آفریش آفتاب و مهتاب ، ۱۸- گرفتن ماهتاب ، ۱۹- فواید کسوف و خسوف ، ۲۰- ذکر آفتاب و ماه که در کدام آسمان می باشند ، ۲۱- مجمره (کهکشان) ، ۲۲- فجر و شفق ، ۲۳- فراخی زمین ، ۲٤- میانهٔ زمین ، ۲۵- شکل زمین، ۲٦- آنچه در کرهٔ زمین هست ، ۲۷- دو شهر در مشرق و مغرب ، ۲۸- کوه های زمین ، ۲۹- دریاها ، ۳۰- بادها و کیفیت خلقت آن، ۳۱- کیفیت ابر ، ۳۲- باران ، ۳۳- ژاله و برف ، ۳٤- رعد و برق ، ۳۵- قوس ، ۳٦- زلزله ، ۳۷- هوا (جو) ، ۳۸- ساکنان زمین پیش از آدم ، ۳۹- خلقت آدم ، ٤۰- دیوان و پریان ، ٤٤- مکان جان در تن ، ٤۵- چگونگی روح ، ٤۸- بیرون آمدن قحطان و جرهمی و سفیانی ، ٤۹- بیرون آمدن مهدی ، ۵۰- زاییدن دجال ، ۵۱- بیرون آمدن دجال ، ۵۲- فرود آمدن عیسی ، ۵۳- یأجوج ومأجوج ، ۵٤- بیرون آمدن حبشی ، ۵۵- بیرون آمدن آفتاب از مغرب ، ۵٦- دابه الارض ، ۵۷- فرا رسیدن قیامت ، ۵۸- میزان .

و از همینگونه است : سراج القلوب در بخش فلسفه

آغاز : . . . مخلوقات و مقصود از خلقت این روافی آراسته و طاق معلق پیراسته او بود (یک صفحه بعد) اما بعد ، بندهٔ قریب علی غریب میگوید که کتاب اخبار الملکوت از مصنفات شیخ جلال خدایی ابوبکر محمد عبدالله کسائی .

**2090-** اسلام آباد ، گنج بخش ۸۱۵۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲هـ. آغاز در دیباجه پیش از «اما بعد» افتاده ، نام مترجم در دیباجه «قریب علی غریب» آمده ، انجام در باب ۵۷ افتاده ، ۲۷۵ ص ۱۵ س. تازه خریداری شده .

**2091-** کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸ - ٤۷٤ : نستعلیق ، جان محمد ، ساکن محمد فاضل پور ، ۱۳ شوال ٤ جلوس محمد شاه (۱۱۳٤ هـ.) نام کتاب در کلفون «ذخیرة الملوک» آمده . آغاز : در این کتاب معانی و تفسیر آیات کلام الله و اخبار رسول الله و حل مشکلات به طریق سؤال و جواب و بیان علوم است . (نوشاهی : ۵۹) . از فهرست مطالب برمی آید که همین کتاب است .

**2092-** اسلام آباد ، گنج بخش ٦٦۲۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز در دیباجه پیش از «اما بعد» افتاده ، و انجام در باب ٦۱ افتاده ، آغاز : اسباب و دفاین و خزاین از هیچ به وجود کرد و چنان خواهد که ، نام مترجم در دیباجه نیامده ، ۲۵۷ ص (۲ : ٤۵۱) .

● **724- اختلاجات اعضا : جستن اندام ها**

از بدر جاجرمی ، ملک الشعرا بدر الدین بن عمر جاجرمی (م٦۸٦هـ/۱۲۸۷م .)، متخلص به بدر ، بدر جاجرمی . در جاجرم خراسان زاده شده سپس در اصفهان به خدمت بهاء الدین محمد بن شمس الدین محمد صاحب دیوان جوینی حاکم اصفهان (کشته ٦۷۸هـ/۱۲۸۰م) پیوسته است . وی پدر نگارندهٔ «مونس الاحرار» (نسخه ها ۲ : ۳۲٤۹) بوده است .

گفتاری به نظم و در برخی از نسخه ها آمیخته به نثر ، در ارتباط جهیدن برخی از اندامها

با رویداد ها و پیشگویی . در آن آمده : نثر بود و ، به نظمش آوردم ـ دادمش شرح و روشنش کردم .
در پایان برخی از نسخه ها تاریخ نظم ۶۷۵هـ/۶ - ۱۲۷۷م . آمده است : ششصد و پنج بود با هفتاد ـ که طبع سخن این جواب بزاد ـ باد از و شاد ، بدر جاجرمی ـ یابد از فضل الهی دلگرمی (ن . ک . به نسخهٔ زیر ، که این تاریخ بگونهٔ دیگری ست) .

آغاز : شکر و حمد و سپاس یزدان را ـ آفرینندهٔ تن و جانرا ـ صانع و مبدع نشیب و فراز ـ خالق و کردگار و بنده نواز . . . حکما گفته قول ذوالقرنین .

(ن. ک. صفا ۳ : ۵۵۸ تا ۵۶۷ «بدر جاجرمی» ـ نفیسی ۱ ۲۰٤ «محمد بن بدر جاجرمی» پسروی ـ ذریعه ۹ : ۱۲۸ «دیوان بدر جاجرمی» ـ همانجا ۱۹ : ۱۱۰ «مثنوی فی اختلاجات الاعضاء» ـ نسخه ها ۱ : ٤٦٤ «اختلاجات اعضاء» که در آنجا پدر و فرزند درهم آمیخته شده است) .

2093- کراچی ، موزهٔ ملی ۲ - ۱۸/۱۰۶۰ - N.M. ۱۹۵۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ .
(ص ۷ - ۱۰) آغاز برابر نمونه .

2094- کراچی ، همانجا ۱۶۶۵/۸ - N.M. ۱۹۶۱ : نسخ ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ۳٤-۵۵) (نوشاهی : ) .

2095- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۸۵ : نستعلیق ، موهر سنگه ، ۱۱۸۰ بکرمی (۱۲۳۹هـ).
در آن از سراینده نام برده نشده ، آغاز برابر نمونه (ص ۲۰۳ - ۲۱۶) .

2096- اسلام آباد ، همانجا ۱۸۶۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز افتاده ، در پایان تاریخ نظم چنین آمده : سیصد و پنج بود و هشتاد ـ که . . . (ص ۱-۱۰) (گنج ۳:۱۰۰۹).

2097- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱۶۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . (ص ۱۹۳ - ۲۱۶)، آغاز برابر نمونه (نوشاهی) .

## 725- اختلاجات اعضا

چند رسالهٔ ناشناخته . یکی نیستند ، در پیشگویی برپایهٔ جستن اندامهای انسان .
(ن . ک . اته : ۳۱۰ ; «اختلاج از قول حکیمان») .

2098- اسلام آباد ، گنج بخش ۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱هـ (ص ۱۱ - ۱۳) . آغاز : بسمله . یاد داشت وقتی اسکندر ذوالقرنین پادشاه ، منجمان روم و هندوستان پیش خوانده . (گنج ٤ : ۲۳۲۸) .

2099- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۳۸ ن ا م : نستعلیق شکسته آمیز ، شعبان ۱۱۹۶هـ . آغاز : حکما به تجربه تمام و تحقیق کمال از روی نکته دانی از کتابهای معتبر . . . ، جستن سر ، رخسار ، لب ، کام ، دندان ، بازو ، کف دست ، انگشتان ، شکم . . . ، ۱۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

2100- کراچی ، موزهٔ ملی A ۱۶۳۷ - N.M. ۱۹۶۱ : شکسته آمیز ، سید عبدالقادر عرف لالن ؟ ، ۸ ع ۳/۲ جلوس عالمگیر دوم (۱۱۶۹هـ.) . آغاز : حمدله . بیان

اختلاجات اعضا آن است که اگر کسی را . . . بجهد در میان قوم بزرگ شود (ص ۲-۱۲).

2101- کراچی ، موزهٔ ملی ۲۶۶ - ۱۹۶۳ .N.M : نستعلیق ، در بیاض علی رضا سبزواری ۱۰۸۷ - ۱۰۸۹ھ . (نوشاهی : ) .

2102- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۶۲۰ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، شمس الدین سنبهلی ، نستعلیق سدهٔ ۱۲ھ . «خواص جستن و جهیدن اعضا» است ، همراه چند رسالهٔ کوتاه دیگر (نوشاهی ، بخش علوم غریبه) .

2103- کراچی ، همانجا ۱۶۱۵ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : این کتابی ست که . . . چنین گویند حکما ، که اگر کسی را میانه . . . بجهد پادشاهی یابد و نعمت و مال بی اندازه . . . در آغاز آن آمده «این کتابی ست که اسکندر ذوالقرنین نزدیک خویش داشتی . . . و هارون الرشید از خود جدا نمی کردی و پادشاهان بدین اعتقاد می داشتند .

2104- کراچی ، همانجا ۱۶۲۳/۲-۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، محمد اشرف ، سدهٔ ۱۳ھ . (گ ۵۵ - ۵۹) «خواص جهیدن اعضا» است (نوشاهی) .

2105- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۴۹۷ : نستعلیق پخته ، میر اکبر آخوندزاده ، ۱۲۸٤ھ (ص ۱٤۱ - ۱٤۵) . آغاز : الحمد لله علی نواله والصلاه . . . این کتابی ست که اسکندر ذولقرنین به نزدیک خود داشتی و امتحان . . .

2106- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۳۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ھ . (ص ۱۳ - ۱۵) . آغاز : در دانستن تعبیر جستن اندامها . جستن اندام راست . حکمای هند گفته اند ، میان سر شادی می دهد .

2107- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۳۳ : نستعلیق ، پیرامون ۱۳۱۵ھ . (ص ۱ - ٦) . آغاز : بحمده و نستعینه ، و نصلی و نسلم علی محمد خیر الخلایق . . . اما بعد . حقیقت تعبیر جستن اعضا ها ، که حکمای سلف به تجربه تمام مقرر کرده اند . اگر میان سر بجهد از شر و غم و خوف نجات یابد (گنج ٤ : ۲۳۲۸) .

● 726- ارشاد العباد الی احکام الذبح و الاصطیاد

از احمد بن سید درویش بن سید نور الله قادری نقوی .

در سه «فصل» و یک «خاتمه» : ۱- ذبح ، کشتار ، ۲- اصطیاد ، شکار انواع جانوران ، ۳- رواونارو بودن انواع جانوران زمینی و دریایی و پرندگان . خاتمه و در احکام و مسایل فقهی . بادید اهل سنت .

آغاز : ثناییکه استحقاق اتحاف بارگاه نزاهت پیشگاه تقدس دستگاه حضرت باری الارواح و الاشباح خالق الاصباح .

2108- کراچی ، انجمن ترقی ۱ ق ف ۱٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ، ۳٦ ص (سرفراز : ۷۹ - نوشاهی) .

● 727- ازهار الادویه

از حکیم غلام علی ، بدستور مهاراجه رلبیر سنگه فرمانروای کشمیر (۱۸۵۷ - ۱۸۸۵م.) ، به سال ۱۲۸٦هـ./۸۰ - ۱۸۷۹م . دائرة المعارف درختها و میوه ها و باغها و گیاههای کوهستانی و بستانی و جانوران آبی و خشکی کشمیر است .

آغاز : حمد مر حکیمی را سزا وار است که گنبد خضرا را بی ستون ، و نودهٔ غبرا را مظهر پیدایش گوناگون ساخته و پرداخته .

2109- کراچی ، موزهٔ ملی ۹۰۸ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ریز و زیبا ، گویا نسخه ای ست که برای همان مهاراجه رلبیر سنگه نوشته شده است ، باسرلوح و ۱۹۳ تصویر درخت و ۲۰ تصویر از جانوران همه رنگی ، آغاز برابر نمونه ، اندازه رحلی . ٤٤ ص (نوشاهی:۵۰).

● 728- اسپ نامه : فرسنامه

در نسخه ها نام اینگونه رساله ها بدو گونه «اسپ نامه» و «فرسنامه» آمده است . و حتی یک کتاب در دو نسخه بدو گونه یاد شده است . از این روی بهتر دیدم همه را در یکجا و به نام «فرسنامه» بیاورم .

● 729- اشجار : رساله . . .

از ناشناس ، بروزگار ناصر الدین ابو الفتح محمود شاه ، شاید محمود . شاه دوم فرمانروای بنگاله (۸۹۵ - ۸۹٦هـ./۱٤۸۹ - ۱٤۹۰م .) .

(ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۲ که در آنجا نگاشته ناصر الدین ابو الفتح محمود شاه آمده و نه بروزگار او) .

2110- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦۲۰۸ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «رسالهٔ اشجار» در مطالب پزشکی آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۱) .

● 730- اشجار بار دار و گلدار : انتخاب . . .

از عبدالغنی بن شاه مبارک اشرف (شرف) ، بنام راجه خان بهادر خان نصرت جنگ (م ۱۲٦۷هـ./۱۸۵۱م .) ، در شوال ۱۲٦۷هـ./ژوئیه ۱۸۵۱م .

در هنر باغداری ، اقسام درختان میوه دار و گلدار ، بیماریهای درختان ، گلها و میوه ها ، افزودن گل و میوهٔ درختان .

آغاز : گلزار حمد باغبانی ست که ابر رحمت در خیابان مخلوقات به انهار کرامت دوانیدهٔ اوست . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۷٤ که در آنجا نام پدر نگارنده شاه مبارک شرف (نه اشرف) آمده است) .

2111- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۳۷٤/۳۷۰ : نوشته ۸ شوال ۱۲٦۸هـ. (۲٦ ژوئیه ۱۸۵۲م .) ، آغاز برابر نمونه . در فهرست بنام «انتخاب رسالهٔ اشجار» و نام پدر نگارنده شاه مبارک اشرف (نه شرف) آمده (بشیر حسین ۳ ; ۵٤۲) .

● **اغذیه** : خواص اغذیه
در همین بخش.

● **731- افیون و حقه** : رساله در . . .
از ابوالبرکات مدعو به تراب علی . که بایستی همان لکهنوی (م ۱۲۸۱ھ/۱۸٦٤م) باشد در حرمت حقه . در دیباچه از نظر علمای ماوراء النهر و مولانا شاه عبدالعزیز و ملا سعد رومی حنفی یاد می کند .
آغاز : حامداً و مصلیا . در هر ده ، در مسئله حل و حرمت حقه بسیار شور و شغب واقع شده و هر یک از جادهٔ اعتدال منحرف گشته ، افراط و تفریط .
(ن . ک . مشار ، مؤلفت ٥ : ٥٢٤ برای کارهای چاپ شدهٔ او ـ علمای هند : ۳٥ زندگینامه و لام . ٤ اثراو ، که این درمیان آن ها نیست ـ ایوب قادری : ۱۳۷ برای منابع دیگر که یاد کرده) .
**2112- دیره اسماعیل خان** ، موسی زئی ، خانقاه شریف احمدیه سعیدیه ، مولانا محمد اسماعیل : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ . (ص ۱۰۳ - ۱۰٦ مجموعه) (محمد نذیر رانجها) .

● **732- افیون و حقه** : رساله در . . .
ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .
**2113- دیره اسماعیل خان** ، موسی زئی ، خانقاه شریف احمدیه سعیدیه ، مولانا محمد اسماعیل : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . آغاز : الحمد لله الذی انزل الشرایع والا احکام والصلاه علی النبی الامی ، الذی فصل بین الحلال والحرام (ص ٩٥ - ۱۰۳) (محمد نذیر رانجها) .
**2114- دیره اسماعیل خان** ، همانجا : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . (ص ۱۷-۳۹) .
آغاز : ستایش مر خدای راست بر آنچه بخشید ما را از نعمتها و گشود بر ما از در های حکمت . . . (محمد نذیر رانجها) .

● **733- افیون و حقه و پان و پاوه** : مسایل . . .
از **عبدالرحمان** بن حاجی محمد روشن خان ، که تقاریر و فتاوی دانشمندان دهلی و دیگر اطراف را دربارهٔ حرمت و کراهت حقه و پان و پاوه و تاڑی و افیون و چرس و بنگ را گرد آورده است .
آغاز : شکر و سپاس بیقیاس بخالق کاینات و صانع موجودات که هزاران صنایع . . . اما بعد ، میگوید بندهٔ . . . مولانا عبدالرحمان ولد حاجی محمد روشن خان .
**2115- دیره اسماعیل خان** ، موسی زئی ، خانقاه شریف احمدیه سعیدیه ، مولانا محمد اسماعیل : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه (ص ۱ - ۱٦ مجموعه) . (محمد نذیر رانجها) .
**2116- پیشاور** ، مردان ، مولانا محمد اسرائیل کان الله له ۱۳ : نستعلیق پخته ، ۱۲٦۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸٤ ص ۲۱ س (محمد اسرائیل کان الله له).

● 734- الیونیه : خواص افیون

از حکیم عماد الدین محمود شیرازی (نگارندهٔ «چوب چینی : همین بخش » و جز آن) .
در سود و زیان افیون و روش ترک آن ، شمار بخشهایش گوناگون آمده است (ن.ک. زیر) .
آغاز : الحمد لله المحمود فی کل فعاله ، والصلاة . . . بعد ها ، معلوم باشد که طبقات ناس در زمان ما .

(ن . ک . ذریعه ۲ : ۲۶۲ «افیولیه» - نفیسی ۱ : ۳۹۹ - ریو ۲ : ۸٤٤ «رسالهٔ افیون» با همین سر آغاز که میگوید در یک «مقدمه» و یک «اصل» و یک «خاتمه» است - نشریه ۳ : ۳۶۰ «افیونیه» در یک «مقدمه» و «اصلی» در سه «فصل» و «خاتمه» (نسخهٔ پزشکی) - حقوق : ۸ «افیونیه» در یک مقدمه در ۱۰ «باب» و یک «اصل» و یک «خاتمه» - نسخه ها ۱ : ٤٧٤ (نسخهٔ ملک) در یک «مقدمه» و یک «اصل» و یک «خاتمه») .

2117- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۰۹۰/٤٦٤۰ : از سدهٔ ۱۱هـ . در فهرست بنام «رساله افیون» است و شمار بخشهایش یاد نشده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۱ - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۰۲) .

● 735- الوان نعمت

از نعمتخان عالی ، نور الدین محمد شیرازی (م ۱۱۲۲هـ./۱۷۱۰م .) . سراینده و نویسنده ، که در ۱۱۰٤هـ./۱۶۹۲م . اورنگ زیب (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸هـ .) لقب نعمتخان به او داده و داروغهٔ آشپز خانهٔ خود ساخته است (پاکستان و هند ۲ : ٤۱٦) .
در خوراکیها ، به نثر آمیخته به نظم ، در ۳۶ «فصل» : ۱- اقسام نان ، ۲- آش کشیلی ، ۳- اقسام قلیه ، ٤- ماهی ، ٥- ترکاری ، ۱۰- اقسام ترکیب خشکه ، ۲۰- اقسام مربا ، ۳۰- آراستن ماست ، ۳۶- اقسام ترکیب روغن عملی .
و از هموست : خوان نعمت که در بخش منشآت خواهد آمد .

آغاز : فرد سنطور عیار ؟ . . . فصل اول در اقسام نان ، فصل دوم آش کشیلی ، فصل سوم ، اقسام قلیه . . .

(ن . ک . پاکستان و هند (٤) ۲ : ٤۱٦ که ضمن نام ده اثر او از «الوان نعمت» نام برده نشده و (٥) ۳ : ۳۷٦ «خوان نعمت» از همو ، و «الوان نعمت» ناشناخته ، که گفته شده : گویا از سدهٔ ۱۸م . است - آصیفه ۲ : ۱۷٦۲ - اته : ۲۷۹۲ در ۱۲ باب ، در خوراکیها ، گرفته شده از «خوان نعمت» او - ذریعه ۹ : ٦۷٦ «عالی شیرازی») .

2118- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۸۸۸ : شکسته زیبا ، ۱۲۱۱هـ . آغاز برابر نموله ۸۷ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۱ : ۳۵۷) .

2119- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ٦٤۱/۱ ن ا م : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۱ شعبان ۱۲۰۹هـ . دیباجه را ندارد و از فهرست فصلها آغاز می شود ، ۱۱٤ ص (سید خضر نوشاهی).

● 736- باز نامه

از ابو سعید ، در باب پنجاهم «اندر سرما زدگی باز» می گوید «اما مصنف این کتاب ابو سعید گوید ، که از زبان جمشید چنین شنیدم ، که گفت مرا پنج باز در راه سمرقند سرما زده بود یکی را گوشت سگ بچه دادم و چهار دیگر ندادم ، آن یکی بزیست و چهار دیگر بمرد» .

ناسرنندهای «باب» : ۱- ، ۲- افتاده ۳- در شناختن آنچه نیک باشد از بازها ، ٤- اندر شناختن آنچه باشد از رنگهای بازان ، ٥- اندر شناختن نیکی و بدی باز ، ٦- شناختن دلیری و بد دلی باز ، ٧- قوت و سستی باز، ٨- آنچه بباید دور داشتن از باز، ٩- در آسایش باز ، ١٠- چونکه باز لاغر شود ، ١١- آموختن و گیرا کردن باز ، ١٥- بدرستی باز ، ٢٠- علاج باد شکم باز ، (٢٥ - ٤٠ را ندارد) ٤١- اندر لقوهٔ باز ، ٤٥- در زیر پر او برداشتن ، ٥٠- اندر سر مازدگی باز ، ٥٥- اندر پر باز و علاج آن ، ٦٠- اندر گریز افکندن باز و برگشتن باز . (ن . ک . پس از این) .

2120- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٣٤١ : نستعلیق پخته ، ٩٩٤ھ. (ص ٦٩ - ١٠٤) . آغاز تا میانه باب ٣ افتاده ، در پایان آمده «تمت باز نامه ابو سعد آنکه نقل از زبان جمشید داشت» . (گنج ۱ : ۱۹۰)

● 737- باز نامه

از جمال ادیب . برای خزانهٔ عامرهٔ خسرو ایران و توران قتلغ (قتلغ) ارسلان خان ، در هفتاد «باب» (دیباجه) . فهرست بابها در دیباجه آمده است :

١- شناختن نر و مادهٔ باز ، ٢- آنچه نیک بود از باز نر ، ٣- آنچه نیک بود از باز ماده ، ٤- شناختن رنگهای باز ، ٥- شناختن دلیری و بد دلی ، ١٠- آموختن و گیرا کردن باز ، ١٥- شناختن گوشتهای باز ، ٢٠- علاج بیماری باز ، ٢٥- اندر بیماری چشم فراز داشتن بازان ، ٣٠- اندر علاج خورش افکندن ، ٤٠- اندر علاج بحر ، ٥٠- اندر علاج سرما زدگی ، ٥٥- علاج نر خورد باز، ٦٠- اندر گریز افکندن باز و بر گشتن باز ، ٦٥- اندر بهترین و بدترین رنگهای جزع . (ن . ک . پیش از این) .

2121- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٣٤١ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ٩٩٤ھ. به همین خامه در مجموعه (ص ٢١٩ - ٢٨٢) ، از روی نسخه ای نوشته شده که چند سطری از آغازش افتاده بود : ظهیر الایام و نصیر الانام . . . (گنج ۱ : ۱۹۶) .

● 738- باز نامه

از خدا بخش .

آغاز : بال افشانی شاهین زبان در فضای تقریر و پر زنی شهباز بنان در هوای تحریر بشکار ثنای حضرت میر شکاری ست . . .

2122- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ٢٣٥ : نستعلیق ، شوال ١٢٩٩ھ ، آغاز برابر نمونه ، ١٢٨ گ (غلام سرور : ١١٧) .

● 739- باز نامه

از امیر خسرو دهلوی (۶۵۱ - ۷۲۵هـ/۱۲۵۳ - ۱۳۲۵م .) ، مثنوی ست پیرامون ۲۲۰ بیت . در آن به ستایش و اندرز پادشاه پرداخته است ، بیشتر در نسخه های دیوان او «غرة الکمال» هست ، او این دیوان را در سالهای ۶۸۰ - ۶۹۳هـ . سروده است .

آغاز : بر رای خدایگان عالم ـ خاقان سپهکش معظم .

(ن . ک . نسخه ها ٤ : ۳۶۰٤ «باز نامه») .

2123- لاهور ، دانشگاه پنجاب ۱۰۹۷ : نستعلیق ، در «غرة الکمال» او نوشته ۹۸۲هـ .

آغاز برابر نموله (عبدالله ۲ : ۲۳۲) .

● 740- باز نامه

از شجاع الدین (دیباچه) . برای پرورش و درمان جانوران شکاری .

آغاز : حمد بیحد و سپاس بیعدد از ازل تا ابد مر پادشاهی را سزد که شاهباز بلند پرواز معرفتش ، تدرو دلهای عاشقان را شکار می سازد . . . اما بعد ، اضعف العباد ، راسخ الاعتقاد شجاع الدین چند کلمه برای تیاری جانوران شکاری و علاج .

2124- کویته ، پرفسور آغا صادق : نستعلیق پخته ، سید خیر علی شاه ، در جلالپور ، ۸- ذیقعدهٔ ۱۳۲۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ۸۲ ص ۱۲ س (دکتر انعام الحق کوثر) .

● 741- باز نامه : دستور الصید

از خواجه محمد صادق بن خواجه محمد یوسف، بروزگار ابوالمظفر محیی الدین فیروز شاه حاکم بلخ ، به سال ۱۰۷۱هـ/۱۱۷۵م .

در بارهٔ اقسام باز ، هنر شکار ، مطالب پزشکی آن .

(ن . ک . ایوانف ، کرزن : ۶۱۶ که در آنجا «باز نامه» ای ۷۲ بابی نشان داده شده است، که در آن از «باز نامهٔ فیروز شاهی» نقل شده که بایستی همین کتاب باشد ـ بادلیان ۱۸۰۹ (به نقل از بشیر حسین) .

2125- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۱۹۸۶/٤۹۹۶ : نوشته بهاری مل، سلخ ذیحجهٔ ۱۲۶۳هـ/ ۱۸٤۷م .) (بشیر حسین ۲ : ۳۸۰) .

● 742- باز نامه

از علی مراد بن میر سهراب خان بهادر تالپر والی سند .

با سربندهای «باب ، فصل» : باب اول در کیفیت صیاد و صیدان . باب هیجدهم در امراض جناحین ، در یازده فصل .

آغاز : رنگین نوایی که عندلیبان گلزار معانی بلحن دلربا سرایند و ترنم دلگشایی که سبز پوشان چمن نیکو بیانی با الحان جانفزای .

2126- رحیم یار خان، صادق آباد ، کتابخانه غوثیه ، جمال الدین والی ۱۰۰ : نستعلیق

خوش ، پیر بخش ، ۲۴ رجب ۱۲۳٤ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲۰ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

**743- باز نامه : طریقهٔ تیاری بحری**

از قربان علی ، از روزگار شاه عالم دوم (۱۱۷۳ - ۱۲۲۱ھ .) ، بدستور نواب الله وردی . در فن شکار و پزشکی . و پرورش بحری که پرنده ای ست شکاری .

آغاز : طریقه تیاری از تجربهٔ خادم الفقرا قربان علی .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۷۱) .

**2127-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۹۳۰/۱۹۱۸/٤ : نوشته حافظ محمد عزیز الرحمان ، ۱ - دیحجه ۱۲۹۵ھ . (دسامبر ۱۸۷۸م .) در فهرست بنام «باز نامه» در مطالب طب و فن شکار آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۸٦) .

**2128-** لاهور ، همانجا ٤۹۳۰/۱۹۱۸/٥ : به همان خامه نوشته ۱۲۹۵ھ ./۱۸۷۸م . در فهرست بنام «رساله در تیاری و پرانیدن پرندگان» در مطالب طب و فن شکار آمده (همان فهرست ۲ : ۳۹۳) . در پاکستان و هند ۳ : ۳۷۱ شماره ۱۸۲۵ را به این کتاب داده است ، شاید نسخه ای دیگری را دیده باشد .

**2129-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۸٤٥/۱۸۲۵/٥ : تاریخ یاد نشده . در فهرست بنام «رساله در تیاری و پرانیدن پرندگان» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۳) . آغاز : طریقه تیاری از تجربه خادم الفقرا ، قربان علی . ایسهمه تعلق به تفریق و دقت دارد . اول آنکه هر چند بحری بی باک و شنگ باشد بسیار دلیر و پر همت میباسد . (همان فهرست ۳ : ٦۹۲) .

**744- باز نامه**

از سید محمد شاه معروف به شیخ حامد محمد شمس الدین سادس ، متخلص به سید ، اوچی گیلانی (م ۱۳۰۳ھ ./٥ - ۱۸۸٦م .) فرزند سید حسن بخش معروف به شیخ حامد محمد گنج بخش خامس . برای فرزندش سید بخش شاه و یادگار ماندن .

نام فرزند در دیباجه آمده ، ولی نام نگارنده به قرینه است . (ن . ک . شریف التواریخ ۱ : ۸٤۰) .

آغاز : شهباز حمد سزا وار شاهی ست که بازو جرا نعت صید چنگال عقاب جلالیت اوست ، جل جلاله ، و شاهین شکر شایان ذی جاهی راست . . . جوانبخت فرزند سید بخش شاه . . .

**2130-** اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۳٤۳/۱۲ : نستعلیق ، محمد ادریس ، در «کلیات» او گرد آمده ۱۲۸٦ھ . آغاز برابر نمونه (غلام سرور : ۱۸٤) .

**2131-** اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص (غلام سرور : ۱۱۸) .

### 745- باز نامه

از ناشناس، که نام خود را در دیباجه نیاورده است. در دو مقاله: مقالهٔ ۱- اقسام امراض و معالجات کلال چشم و سیاه چشم، در ۸٤ باب، ۲- تهیه کردن یوز و سیاه گوش و تفنگ اندازی، در ۲۰ باب.

آغاز: افتتاح ابواب سخن بنام مبدع حقیقی سزاست که انس و جان از نور معرفتش مرهون، و توفیق جویا (!) و حوش و طیور در عالم احسانش ممنون.

2132- کراچی، موزهٔ ملی ٦/٩١٢ - ١٩٥٧ N.M.: نستعلیق خوش، ١٨٨٥ نکرمی (٣ - ١٢٤٢هـ.)، آغاز برابر نمونه، سرلوح زرین و آرایشها، با صورتهایی از پرندگان و جانوران، اندازه رحلی، ١٦٨ گ (نوشاهی ۱: ٥٥).

### 746- باز نامه: آداب صید

از ناشناس. در ۷۲ باب، نگاشته ۹۷۰هـ/۲-۱۵٦۳م. (ن. ک. باز نامه از جمال ادیب: ۳۹٦)

آغاز: حمدله. صلاه. اما بعد، این کتاب مستطاب در آداب الصید باز نامه که معتبر و معتمد اقوال سلف و سرآمد کتابخانه پادشاهان است، و بهتر از این کتابی در این فن تالیف نشده.

(ن. ک. ایوانف، کرزن: ٦١٦ که در آنجا «باز نامه» ی ۷۲ بابی با همین سر آغاز نشان داده شده است، که بایستی همین باشد، و تاریخ نگارش ۵۷۰. در آنجا بایستی نادرست باشد).

2133- اوچ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۲۹: نستعلیق، مقصود علی قریشی، ۱۸ ج ۱۲٤۷/۲هـ. آغاز برابر نمونه، ۳٦۲ ص (غلام سرور: ۱۱٤).

### 747- باز نامه

از ناشناس که برای استاد خود مولوی جعفر بیک گرد آورده است. و میگوید در قصبهٔ بهکر صوبهٔ بهار مالا کهات، در ۲۵ پادشاهی اورنگ زیب، برابر ۱۰۹۱هـ/۱٦۸۰م در ٤۳. «باب» آنرا نگاشتم.

آغاز: حمدله. صلات. بدانکه این باز نامه گوهر چندی ست بلند، که از راویان دهر و استادن عصر گرد آوری نموده، جمع کردم به جهت مولوی استادی جعفر بیک...

2134- پشاور، دانشگاه ۱٤۹: نستعلیق جلی، با مهر کنده ۱۲۰۱هـ. آغاز برابر نمونه، باب ٤۳ را ندارد، ۲۱۸ ص ۲۷ س (پرفسور امتیاز حسین).

### 748- باز نامه

از ناشناس، که پس از حمد و ستایش از شیخ عبدالقادر گیلانی می گوید «باز نامهٔ خورد را که در فن و هنر میر شکاری ست، از استادان دیده و خود آزموده به طریق یادگاری، بدستور راجهٔ روزگار (!) ساختم. در ۳۲ «باب»:

۱- دستور داشتن و تیمار نمودن جمله سیاه چشم، ۲- دستور تیمار نمودن چرغ، ۳- دستور تیار کردن لگر و چیگر، ٤- تیار کردن بحری، ٥- تیار نمودن لیلی، ٦- دستور دست کشی و

مالش دست و کلاه پوشانیدن و شب بیداری که شاهین بدست آید . . . ، ۲۸- در شانزده «دستور» و ده «لقمه» ، ۲۹- در سالها با سربندهای «علاج» ، ۳۲- لقمه دادن جمله سیاه چشم و کلال چشم .

آغاز : سپاس بیقیاس مر خالقی را سزد که از شوق محبت خود نور دوست خود را به تجلی آورد.

2135- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٢٨ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ . در دیره حسن ، ۱٦۹ ص (گنج ۱ : ۱۹۸) .

● 749- باز نامه

از ناشناس . که خود را شاگرد ملا علی قوشچی (م ۸۷۹هـ/٤./۱٤۷۵م .) می خواند .

در «باب ۷ در پرورانیدن جانور بیضه را» می گوید : از خواجه میرک و خواجه لبی که نبایر خواجکانند و استاد این فن فقیر می باشند . و در «باب نهم در آنکه زنگ راچه جای باید بست» می گوید ، «مخدومی استادی مولانا علی قوشچی در این نکته سنجیده بیان فرموده اند» : در «باب نوزدهم در شناختن موسم شکار» می نویسد : شکار هر اقلیمی موسمی خاصی دارد ، چون اصناف شکار و مدت آن در هندوستان بیشتر است از ممالک هند شروع می کنیم .

با سربندهای «باب» : ۱- اندر شناختن شاهین و انواع رنگهای آن ، ۲- اندر آموختن آن ، ۳- اندر علاج گریز شاهین ، ٤- اندر مرغان و انواع آن ، ۵- بهترین رنگ مرغان ، ٦- گیرا کردن جزع ثواب ، ۷- گیرا کردن جزع آشیانی ، ۸- گرما زدگی جزع ، پرورانیدن جانور بیضه دار ، ۹- اندر بیان زنگ یعنی جرس ، ۱۰- خوابش جانوران ، ۱۱- دستکشی جانوران ، ۱۵- اصناف باز ، ۲۰- در جانور انداختن (پراندن) ، ۲۵- فربه ساختن باز لاغر ، ۲۸- روزهای شکار . . .

2136- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۳٤۱ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۹۹٤هـ . به همین خامه در مجموعه (ص ۲ - ٦۸) دیباچه ای ندارد (گنج ۱ : ۱۹۷) .

● 750- باز نامه

از ناشناس . در ٢٤ «باب» :

۱- در بیان تندرستی باز ، ۲- در تندرست شدن بعد بیماری ، ۳- چون در گرما سفر برونده ٤- هنگامیکه درون او گر شده ، ۵- در تدبیر فربه شدن باز ، ۱۰- در بیان باز وقتی که خود را بسیار افشاند ، ۱۵- در تدبیر وقتی نفس از بینی زند ، ۲۰- وقتی که گوش او گران شده باشد ، ۲٤- وقتی در باز ناخوله پیدا شده باشد .

2137- اسلام آباد ، گنج بخش ۳٦۷۰ : نستعلیق نا پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ۲۳ - ٤٦) . دیباچه ندارد و از فهرست ۲٤ باب آغاز می شود (گنج ۱ : ۱۹۹) .

● 751- باز نامه

از ناشناس . در ۲۱ بخش .

آغاز : فاتحهٔ کتاب مستطاب بنام صمدی که مرغ روح السان را به طعمهٔ علم الا نسان مالم یعلم پرورش داد . . . و به آیت لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم به آدم اکرام نمود ، و درود نامحدود بر مصطفی محمود رب . . .

2138- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . آغاز برابر نموله ، ۵۰ گ (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۱۸) .

## 752- باز نامه

از ناشناس ، که شاید نامش در بخش افتادهٔ دیباجه بوده است . بروزگار عالمگیر (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸ھ .) . در باب دوم و سوم از جلال الدین اکبر (۹۶۳ - ۱۰۱۴ھ .) به گونهٔ گذشته یاد می کند . و در باب چهارم از محمد عاقل میر شکار کشمیری ، که درکار حضرت شاه عالمگیر در سلک میر شکاران بوده است و از سفر شاه به کشمیر ، و از مهمانی که در حضور او و میر شکاران در کشمیر بوده است یاد می کند .

با مقدمه ای بلند ، در آداب شکار و شکارچی از پیدایش شکار ، نخستین استادان شکار ، و می رسد به آداب ظاهری و باطنی شکارچی ، به گونهٔ فتوت نامه ها ، با سربندهای «ای عزیز ، مشفق من ، غمگسار من» (ص ۱-۳۰) و سپس باز نامه است با سربندهای «باب» در ۱۵ یا ۱۶ باب . سربندهای پیشگفته «ای عزیز . . .» درمیانهٔ متن نیز دیده می شود . باز نامه ای ست با ارزش فراوان حاوی بسیاری از آگاهیهای اجتماعی .

باب ۱- در حقیقت و صفت شنقار ، ۲- شناختن شنقار ، ۳- بیان پیدا شدن شنقار ، ۴- صفت داز ، ۵- صفت باشه ، ۶- صفت بیره ، ۷- الدر غیرت شاهین ، ۸- صفت بحری ، ۹- پروازی کردن بحری ، ۱۰- درگیرا ساختن برمتای جانوری از قسم شقار ، ۱۱- صفت لکر ، ۱۲- چرغ ، ۱۳- عقاب ، ۱۴- عکه شیرک ، ۱۵- تداوی و علاج جانوران ، ۱۶- (؟) - در درمانها .

2139- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۳۴۱ : نستعلیق پخته ، ۲۷ ج ۲/۱۰۸۶ھ . آغاز در دیباچه افتاده (ص ۱۰۴ - ۲۱۸) (گنج ۱ : ۱۹۶) .

## 753- باز نامه

از ناشناس . در هنر شکار و دامپروری ، در دوازده «باب» .

آغاز : ثنای بیغایت و حمد بینهایت ، مرآن پادشاهی را که باز طبع دور بینان و شاهین ادراک نکته چینان در هوای اوج دریافت . . .

2140- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۱۳۸۴/۴۴۳۰ : تاریخ یاد نشده . آغاز برابر نموله . (بشیر حسین ۳ : ۶۹۱) .

## 754- باز نامه

از ناشناس ، که پیش از ورود به مبحث ، آداب باز داری را با شیوهٔ معمول ، یعنی به روش «اگر پرسند» ، به گونهٔ فتوت نامه هایی در حد پایین ، آورده است . سپس عنوان قاعدهٔ امراض باز ، فصل در اقسام باز ، باب در بیان جنور . . .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد حمد و درود . این رساله یی ست در بیان باز نامه . خدایتعالی فرمود جبرائیل را طوماغه (؟) بدوز و میکائیل بهله (دستکش) بدوزو به حبیب ما برسان ،

و پیغمبر (ع) گرفت و بدست مبارک پوشید تا وقت حیات بود ، بعد از آن سلسله به سلسله تا خواجه احمد سیسوی (شاید : نسوی . ن . ک . باز نامه علی بن احمد نسوی (۳۹۳ - ۴۹۳ ، چاپ علی غروی) .

2141- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۶۷۰ : نستعلیق نا پخته ، سدهٔ ۱۲ هـ . (ص ۲ - ۲۲) (گنج ۱ : ۱۹۸) .

## 755- باز نامه

از ناشناس ، که می گوید آنرا از «باز نامه» ی محمد رضا گزیدم و بایستی منظورش «دستور الصید» شاهجهان آبادی باشد (ن . ک . همین بخش) .

باب اول در اوصاف طیور شکاری ، در سه «فصل» . فصل اول در اوصاف کارل چشم و این بر دو قسم است : قسم اول در جانوری که مذکور شده است .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بعدد مالک الملکی را سزد که پادشاه باز دل الهام منزل اسانرا بر دست نشانیده است ، و درود . . . اما بعد ، این نسخهٔ شریفه انتخاب نموده شد از کتاب باز نامه تصنف .

2142- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۲/۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ هـ . (گ ۳۰۶ پ - ۳۱۶ ر) ، آغاز برابر نمونه (غلام سرور : ۱۱۶) .

## 756- باز نامه : کبوتر نامه

از ناشناس .

آغاز : فراوان سپاس و حمد بیقیاس پروردگاری را که چندین انواع مخلوقات را بسک کاملهٔ کن موجود گردانید . . . و لقد کرمنا بنی آدم نه بنی نوع انسان . . .

2143- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق پخته ، ذیقعده ۲۶ محمد شاهی (۱۱۵۷ هـ .) سانه افتاده ، ۱۶ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

## 757- باز نامه

از ناشناس .

آغاز : حمد و سپاس بیقیاس مر حضرت کریمی را که به حکمت بالغه و فطرت کامله اشیا نشینان عدم را بدام خلقت در وجود آورد . . . رباعی : خادم آموز هر چه آموزد - بال و پر و چشم و سر بدستش !

2144- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین ۲۳۳ : نستعلیق خوب ، مرزا لعل ، ۱۲۶۴ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۶۰ گ (غلام سرور : ۱۱۷) .

2145- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۴ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۴ هـ . آغاز برابر ، ۵۲ گ (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۱۷) .

● 758- باز نامه

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

2146- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۱۲۱۹/۴۲۷۲ : نوشته پیش از ۱۲۳۰ هـ . (۱۸۱۹ م.) در فهرست بنام «باز نامه» آمده ، کتاب ضخیم مشتمل بر ۵۸ باب در هنر شکار و پزشکی ست . آغاز و انجام افتاده . (بشیر حسین ۳ : ۶۹۱) .

2147- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۶/۱۸۲۵/۴۸۴۵ : نوشته ۱۲۶۰ هـ . (۱۸۴۴ م .) در فهرست بنام «باز نامه» آمده ، که در فن شکار و باز داری ست . آغاز : باز نامه که میر شکاران آنرا چند مرتبه آزموده اند (بشیر حسین ۳ : ۶۹۱) .

2148- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۹۸۵/۴۹۹۵ : نوشته سید محمد جهاندار شاه ، به ارشاد صاحبزاده احمد علی خان صاحب بهادر ، ۲۳ شوال ۱۲۷۷ هـ . (۱۸۶۱ م .) در فهرست بنام «رساله در قواعد تیاری جانوران . . . یا باز نامه» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۳) .

2149- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۱۹۱۸/۴۹۳۰ : نوشته حافظ محمد عزیز الرحمان ، ٤ ذیحجه ۱۲۹۵ هـ . (۱۸۷۸ م .) در فهرست بنام «باز نامه» آمده .

2150- لاهور ، همانجا ۲/۱۹۰۸/۴۹۲۰ : نوشته عبدالرحمان ، ۳۰ شوال ۱۲۹۸ هـ . (۱۸۸۱ م .) . (بشیر حسین ۲ : ۳۸۶) .

2151- لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : تعلیق ، تاریخ یاد نشده ، در دادن گریز به پرندگان شکاری ، در دو فصل ، علاج انداختن پر . . . ، ۶ ص .

2152- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز و انجام افتاده ، در پرورش جانوران شکاری و درمان آنها ، در نه باب (دکتر ظهور الدین احمد ـ سید عارف نوشاهی) .

2153- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۸۶۱/۴۸۸۱ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «باز نامه» آمده ، انجام افتاده .

2154- لاهور ، همانجا ۲/۱۸۲۵/۴۸۴۵ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست آمده : «باز نامه» مشتمل بر بیان ادویه متفرقه که میر شکاران چندین مرتبه آزموده اند .

2155- لاهور ، همانجا ۸/۱۸۲۵/۴۸۴۵ : در فهرست بنام «رساله در علاج و شکار جانوران و طیور» در فن شکار و مطالب طب آمده .

2156- لاهور ، همانجا ۱/۱۳۸۴/۴۴۳۵ : در فهرست بنام «رساله در قواعد تیاری جانوران گلاب چشم و سیاه چشم یا باز نامه» مشتمل بر مطالب طب دربارهٔ پرندگان و فن شکار و جز آن آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۳) .

● باز نامه

در این بخش : تحفة الملوک ، تعلیم الصید ، جوارحنامه ، دستور الصید ، دولت نامه ، شارک نامه ، شکار نامهٔ ایلخانی ، صید نامه ، معالجات طیور .

## 759- باز نامهٔ منظوم

از ناشناس ، که در ١٠٣٦ هـ . (١٦٢٦ م .) برابر (منظوم) سروده است . در هنر شکار و دامپزشکی پرندگان .

آغاز : شکر خدا را که سکار آمرید ـ شکره و شارک همه را برورند .

2157- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٩١٠/٣ : نوشته حافظ محمد عزیز الرحمان ، ٢ ذیحجه ١٢٩٥ هـ . (دسامبر ١٨٧٨ م .) ، آغاز برابر نمونه .

2158- لاهور ، همانجا ٤٨٤٥/١٨٢٥/٧ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «باز نامهٔ منظوم» آمده (بشیر حسین ٢ : ٣٨٧) .

## 760- باز نامهٔ منظوم

ناشناخته .

2159- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٤٣٥/١٣٨٤/٥ : تاریخ یاد نشده . در فهرست بنام «رساله طب منظوم» که یکنوع بار نامه است (!) آمده (بشیر حسین ٢ : ٣٩٤) .

## 761- باز نامهٔ ناصری

از تیمور میرزا پسر محمد ولی میرزا قاجار ، که «مرآت الادوار» (نسخه ها ١ : ٤٠٤) و «مرصاد الشریح» (نسخه ها ١ : ٥٩٦) را در ١٢٦١ هـ . /١٨٤٥ م . ساخته است .

در پرورش باز و انواع پرندگان ، و درمان بیماری آنها . با سرنده‌ای «باب» ، «فصل» .

آغاز : باز نامه را بطراز حمد بی بیاری مطرز ، و خامه را به بیان بیان کار ساری معرز داردم ، که طرهٔ اجنحهٔ شاهبازان ارواح مکرم . . .

(ن . ک . نشریه ٩ : ١٣ ١١٣ «باز نامه» نسخه ای از آن ، در بنیاد تاریخ فرهنگستان علوم تاجیکستان ، س . ٢) .

2160- حیدر آباد ، درگاه شریف . کتابخانهٔ عالیهٔ علمیه ، از محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، ١٣٠٨ هـ . آغاز برابر نمونه ، ١٣٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## 762- باز نامهٔ نوشیروان

که می گوید برای نوشیروان فراهم آمده است : چون کسری به پادشاهی رسید بفرمود دستور خویش (بزرگمهر) را که دانایان این صنعت را گرد آورند ، تا آنکه در این باره به مناظره پر دازند . . . و این کتاب ساختهٔ آنها ست .

در دیباچهٔ «جوار حنامهٔ» خدا یار خان (ن . ک . همین بحث) از چنین اثری نام برده شده است .

در دیباچهٔ نسخهٔ تهران ، ملک ٥٠٧/١ : گفته شده که در ١٠٤ «باب» نگاشته شده : باب ١- در آنکه حق سبحانه شکره را از عناصر آورید ، ٢- در آنکه شکره چون پیدا شد ، ٣- در نوع و جنس شکره . . . ١٣٥- در خشک داروی سبز . وبدین باب نسخهٔ ملک پایان می یابد .

آغاز : حمدله . عاقبه . اما بعد ، روایت کنند که چون کسری شاهنشاه ملوک عجم به شاهنشاهی رسید . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۳۹۸) .

**2161-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۹۲۰/۱۹۰۸/۲ : نوشته عبدالرحمان ، ۳۰ شوال ۱۲۹۸هـ./(۱۸۸۱م.) . در فهرست سها بنام «راز نامه انوشیروان» یاد شده که در فن شکار و طب است و سر آغاز و شمار بخشهایش گفته نشده است (بشیر حسین ۲ : ۳۸۶) .

- باغ نامه : فلاحت نامه

**763- البیان فی قباحة الدخان : تنباکو**

از جان محمد سیالکوتی ثم لاهوری (سیالکوت ۱۱۹۳ - ۱۲۶۸هـ./۱۷۷۹ - ۱۸۵۱م.) بن محمد غوث بن ولی الله سهروردی. به سال ۱۲۲۶هـ./۱۸۱۱م . در روا نبودن تنباکو. با سربندهای «فصل» ، به فارسی و عربی :

فصل ۱- اعتصام بالسنه ، ۲- بیان مسواک ، نامهای تنباکو ، قباحت تنباکو . در آن از «تحفة الاخوان» محمد هاشم تتوی (ن . ک . همین بخش) یاد کرده است .

آغاز : الحمد لله الذی اذهب عنا الدخان المهلک نور العلم والاسلام. . . پس می گوید فقیر . . . جان محمد بن محمد غوث . . .

(ن . ک . پاکستان دین فارسی ۳ : ۸ - علمای پنجاب ۱ : ۱۴۳ که فهرست هشت اثر او را آورده ، از آن میان همین رساله - همانجا : ۱۷۷ جان محمد ثانی سهروردی لاهوری، که کسی دیگر است - علمای هند : ۳۱ زندگینامه - ایوب قادری : ۱۴۴ زندگینامه و نام نه اثراو ، از آن میان «رساله حرمت تنباکو» - علمای اهل سنت : ۱۴۹ .

**2162-** سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، غلام محی الدین لمکساری ، در مسجد میان عبدالشکور لاهور ، ۲۷ محرم ۱۲۵۹هـ. آغاز برابر نمونه ، در دیباچه بنام «بیان فی قباحة الدخان» خوانده شده است ، ۳۸ (نعیم اختر قمر مجددی) .

**2163-** کراچی ، موزهٔ ملی ۱/۵۷۲ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، شهاب الدین ساکن هیرانواله (۱۲۸۳هـ.) از نسخهٔ فتح الدین حاجیو و الله ، ش ۱ مجموعه ، آغاز برابر نمونه، (نوشاهی ۱۶۷) .

**2164-** لاهور ، شیش محل ، حاجی بشیر احمد لودهیالوی : نستعلیق ، ۱۳۰۰هـ. آغاز برابر نمونه ، بنام «البیان فی قباحة الدخان» آمده ، ۱۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**2165-** راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق شیر محمد بن قطب الدین قاضی ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۵۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

- بیخ چینی : چوب چینی

● پادزهر : دستور العمل خوردن پادزهر .

بخش پزشکی

● پنج فصل : خواص اغذیه .

● 764- پنجاه مسئلهٔ طبی : سئوال و جواب

مسایل پزشکی ست که از «حکیم ابو الفرج بن رجاء بن فضل» پرسده شده و هر یکی را جواب گفته است (دیباجه) .

بروش برسش و پاسخ ، کوتاه : حرا موی زیر بغل هرگز سفید نشود ؟ حراپیر انرا دست و پای بلرزد ؟ چرا در سرمای سخت سر انگشتان سیاه گردد ؟ حرا چاه نردیک دریا آب شیرین دهد ؟ چرا بیماری در شب سخت تر بود از روز ؟ چرا در زمستان آب در آبگینه کنند بشکند ؟ حرا روغن با آب در نیامیزد . . .

آغاز : «دانکه این پنجاه مسئلهٔ طبی ازگفتار حکمای متقدم نوشته شد ، تا طالبان این فن را بکار آید . اما بعد سپاس خداوند جهانیان ، که تن را به انواع نعمت زنده می دارد .

2166- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۲۰ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۳۹هـ . (ص ۲ - ۱٦) ، (گنج ۱ : ۲۰۸) .

● 765- تحفة الاخوان فی منع شرب الدخان

از محمد هاشم سندی تتوی (م ۱۱۷٤هـ/۱۷٦۱م .) که یاد او در «فیض الغنی : ۲۱۱» گذشت . به سال ۱۱۳٤هـ/۱ - ۱۷۲۲م . در یک «مقدمه» و چهار «فصل» به روش سئوال و جواب (ن . ک . رد تحفه الاخوان ، در زیر) .

مقدمه در پیدایش استعمال تنباکو ، فصل ۱- در بطلان روزه به استعمال آن ، ۲- روایتهای متاخران در حرمت آن ، ۳- کسانی که به کراهت آن رای داده اند ، ٤- برخی از فواید متعلق به این مسئله . حکم افیون و قهوه و جز آنها .

آغاز : سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم، ولا حول ولا قوة الا بالله...

(ن . ک . تکملهٔ مقالات : ۳۰ که نام این کتاب را ضمن نام ۱۲۰ اثر نگارنده آورده است) .

2167- حیدر آباد ، درگاه شریف مکتبه العالیه العلمیه : میر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر ، ۷ ص ۲۸ س (نعیم اختر قمر مجددی) .

2168- حیدر آباد ، همانجا : نستعلیق خوش ، فتح المحمد نظاماتی ، ۱۳۳٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص ۱۰ س (نعیم اختر قمر مجددی) .

2169- شکار پور ، گرهی یاسین ، محمد ابراهیم ناظم ، ناظم یاسینی : نستعلیق ، سدهٔ ۱٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

2170- کراچی ، ملیر ، دارالعلوم مجددیه نعیمیه : نستعلیق، آغاز سدهٔ ۱٤هـ . (گ ۱۰ - ۲۰) ، آغاز برابر نمونه (سید خضر نوشاهی) .

● 766- رد تحفة الاخوان

از ابو المعارف محمد عنایت الله قادری قصوری ثم لاهوری . (م ۱۱٤۱ه‍/۸-۱۷۲۹م) که گفته شده تا ۱۱۵۰ه‍/۱۷۳۷م زنده بوده است . در رد «تحفة الاخوان . ن . ک . پیش از این» .

آغاز می شود با : مقدمه . بدانکه مقتدای حکمای زمان حکیم نور الدین در خاتمه کتاب «الفاظ» آورده که جوهر دخان بارد یابس است .

(ن . ک . خزینه ۱ : ۱۹۸ - حدیقه ، لاهوری : ٦۳ که مرگ وی را پس از ۱۱۵۰ه‍ دانسته - علمای هند : ۱۰۲ - حدایق الحنفیه : ٤۰۷) .

آغاز : اساس سپاس بیقیاس مختص ذات قدسی آیات واجب الوجودی که هستی ممکنات تابی از آفتاب جودش .

2171- کراچی ، ملیر ، دارالعلوم محمدیه نعیمیه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه‍ . (گ ۲۱-۲۷) (سید خضر نوشاهی) .

○ 767- تحفة البدریة فی اخبار النبویة

از ناشناس .

در چهارده «باب» و هشتاد و شش «فصل» از عربی به فارسی در آورده و بدین نام خوانده است (دیباجه) .

باب ۱- حبوبات ، چهارده فصل ، ۲- گوشتها ، سه فصل ، ۳- میوه ها ، دوازده فصل ، ٤- تره ها ، هیجده فصل ، ۵- داروها ، چهارده فصل ، ٦- عطرها ، شش فصل ، ۷- گلها ، هفت فصل ، ۸- روغنها ، ۹- روغن زیتون ، ۱۰- شیر ، ۱۱- حلوا ها ، ۱۲- شربتها ، ۱۳- نان ، ۱٤- مأکولات و مشروبات .

2172- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۲ه‍ . آغاز در دیباجه افتاده : گردانیده ام ، و به چهارده باب و هفتاد و شش فصل . . . ، ۱۵٤ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

● 768- تحفهٔ پنجاب : پنجاب نامه

از لاله اجودها پرشاد لاهوری . نیمهٔ یکم سدهٔ ۱۹م .

در سه «مقاله» . دربارهٔ ابزار های کشاورزی ، نام ابزار ها به فارسی و اردو و پنجابی آورده شده است .

(ن . ک . هندوؤں کا حصه : ۱۸۸ دیوان اجودهیا پرشاد ، از روزگار رنجیت سنگه (۱۷۸۰-۱۸۳۹م.) که کتابی در وقایع جنگ سکهان نگاشته است - اته : ۲۵۲۸ «تحفهٔ پنجاب : پنجاب نامه» - پاکستان و هند ۵ : ۳۷۳ «تحفهٔ پنجاب») .

2173- لاهور ، دانشگاه پنجاب ، شیرانی ، شماره و تاریخ یاد نشده (پاکستان و هند ۳ : ۳۷۳) .

● **769- تحفهٔ عالم شاهی : جواهر نامه**

از حکیم **محمد شریفخان** بن حاذق الملک حکیم محمد اکمل خان دهلوی (۱۱۳۸-۱۲۲۲ه./ ۱۷۲۵ - ۱۸۰۷م) ، تاریخ مرگ وی ۱۲۳۱ه./۱۸۱۵م . نیز گفته شده است . او سر دودمان خاندان شریفی در لاهور ، خاندانی بزرگ با پزشکان نامی است . نیای این خاندان به نام خواجه محمد یوسف پسر محمد عبدالله معروف به خواجه کلان پسر و جانشین خواجه عبیدالله احرار (م۸۹۵ه./ ۱۴۹۰م .) بود . این خواجه یوسف همراه بابر (۹۳۲-۹۳۷ه) ؛ در ۹۳۲ه./۱۵۲۶م . از سمرقند به هند آمده است .

به نام عالم شاه دوم (۱۱۷۳ - ۱۲۲۱ه .) ، به سال ۱۱۸۰ه./۶ - ۱۷۶۷م ، کتاب دیگر خود به نام «خواص الجواهر» (ن . ک . همین بخش) را گزیده به نام «تحفهٔ عالم شاهی» در پانزده «فصل» ساخته است :

۱- در خاصیت الماس ، ۲- در خاصیت لعل ، ۳- خاصیت زمرد ، ۴- زبرجد ، ۵- عقیق ۶- عین الهر ، ۷- فیروزه ، ۸- لاجورد ، ۹- لعل ، ۱۰- لؤلؤ ، ۱۱- مرجان ، ۱۲- یاقوت سرخ ، ۱۳- یشم ، ۱۴- حجر مغناطیس ، ۱۵- حجر جدید .

آغاز : بهترین گوهری که غواصان فصاحت نشان از عمان فکر به کف می آرند ، حمد و شکر خالقی ست .

(ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان : ۶۵ «دو خانوادهٔ سهم پزشکی هند اسلامی» - همان کتاب : ۱۲۱ - نسخه ها ۱ : ۷۰۵ (فهرست راهنما) - مرآت العلوم ۳ : ۱۶۳ «تحفه عالم شاهی مسمی به رساله خواص الجواهر» که همین کتاب است - پاکستان و هند ۳ : ۳۴۵ که تاریخ مرگ او را ۱۸۱۰م یاد کرده و نیز نادرست «زاد غریب» فرزندش را ضمن نگاشته هایش نام برده است - مشار ، مولفین ۳ : ۴۲۱ که تاریخ مرگ وی را نیز ۱۲۳۱ه . آورده است - اطبای مغلیه : ۱۰۸ زندگینامه و فهرست ۱۲ اثراو : ۱- حاشیهٔ حمد الله (منطق) ، ۲- کاشف المشکاة (حدیث) ، ۳- ترجمهٔ قرآن به فارسی و اردو ، ۴- آثار نبوت (تاریخ) ، ۵- سئوالات اربعه (تصوف) ، ۶- فواید شریفه (حاشیه شرح اسباب ، پزشکی) ، ۷- حاشیهٔ کلیات نفیسی ، ۸- علاج الامراض ، ۹- عجالهٔ نافعه (پزشکی) ، ۱۰- خواص الجواهر ، ۱۱- ترجمهٔ شرح حمیات قانون ، ۱۲- تالیف شریف. و می افزاید ، افزون برآنها رساله هایی دربارهٔ «توت باه» ، «چوب چینی» و «ماء الجبن» داشته که از دست رفته است . و نیز «ترجمهٔ کلیات قانون») .

**2174-** لاهور ، گلبرگ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، محمد حسین ولد حکیم محمد احسن خان بن محمد افضل خان ، ۱۴ شعبان ۴۴ شاه عالم ، ۱۲۱۳ه . آغاز ۱ : . . . اشرف اقدمین بندگان اعلیحضرت گوهر شاه سوار افسر سلطنت . . . ، ۱۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**2175-** لاهور ، موزه قلعه شاهی : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، در مجموعه ای نوشتهٔ ۱۲۸۱ه. زرین ، آغاز برابر نمونه ، ۳۰ ص ۱۱ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۴۲۹).

● **770- تحفۀ عالم شاهی** : دنباله . . .

**از محمد فرید الدین بن حکیم غلام قادر مرحوم** ، که چند فواید از کتاب «تحفة المؤمنین» و «مخزن الادویه» در بارۀ خواص و اقسام جواهر ، که در رسالۀ «تحفۀ عالم شاهی» (ن . ک . پیش از این) به سبب اختصار مؤلف درج نفرموده ، برای یادداشت خود ، به تحریر در آورده است . در همان ۱۰ «فصل» ، به همان ترتیب نگاشتۀ حکیم محمد شریف خان .

**2176- لاهور** ، موزه قلعه شاهی : نستعلیق ، محمد عنایت حسین ، ۱۸ ع ۲/۱۲۸۰ھ. بدنبال همان «تحفه عالم شاهی» حکیم محمد شریف خان ، زران ، ۵۰ ص ۱۱ س (نامان نامه دکتر خالده صدیق : ۴۳۱) .

● **771- تحفة الفرس** : ترجمۀ سالوتر (سالهوتر)

**از قاضی حسن ولد خواجه طاهر (ظاهر) ولد خواجه محمد الصاری** ، ساکن قصبۀ ناگور (ناگا پور) از اعمال پرگنۀ **دولت آباد** دکن ، در محرم ۱۰۶۱ھ./۱۶۵۰م . در باب یکم آن می گوید: از هندی به فارسی در آوردم ، و نام نگارندۀ متن سالوتر بوده است ، که نام خود را بر کتاب «سالوتر» نهاده بود .

در ده «باب» و بیشتر بابها در «فصل» هایی : باب ۱- پیدایش اسپ و ابتدای کتاب ، ۲- زاییدن اسب ، دو فصل ، ۷- شناختن چهار ذات اسب ، دو فصل ، ۸- شناختن سه خاصیت اسب ، ۹- شناختن مرض ، ده فصل ، ۱۰- درمان اسب ، پنج فصل .

**آغاز** : شکر مر معبود واجب الوجود را ، که این گنبد نیلگون بی ستون بر پا ساخته ، و بساط بوقلون . . . ، بدان اسعدک الله فی الدارین چون این کتاب را در هندوی سالوتر گویند ، من که بنده . . .

**2177- کراچی** ، موزۀ ملی ۱۱۱۱ - ۱۹۶۱ .N.M : شکسته چلیپا ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده در دیباچه «قاضی حسن بن خواجه محمد از مردم ناگا پور» آمده ، ۱۶ ص . (نوشاهی : ۶۰) .

**2178- خیرپور** ، کتابخانه عمومی ۱/۶۱۹ ح س ن : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، در سر عنوان مفتاح الفرس نامیده شده ۶۶ ص .

**2179- خیرپور** ، همانجا ۶۱۹/۵ ن ا م : نستعلیق شکسته ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، تحفة الفرس نامیده شده ، ۱۳٤ ص (سید خضر نوشاهی).

**2180- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۰۸٤ : نستعلیق پخته میر عبدالرسول ، رمضان ۱۲٤۰ھ. (نه ۱۳٤۰ھ.) با تاریخ دیگری ۲ محرم ۱۲۳۵ھ. که گویا تاریخ نسخه پیشین بوده است (ص ۱۷٦ - ۲۱۲) ، آغاز برابر نمونه ، (گنج ۱ : ۱۹۹) .

**2181- کراچی** ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق ، بدنبال «فرسنامه» ی عبدالله بن صفی نوشتۀ ۱۲۷۳ھ./۱۹۱٤م . آغاز برابر نمونه ، نام پدر نگارنده ظاهر آمده ، ٤۸ ص . باتصویر های رنگی (پرفسور روشن آرا بیگم) .

2182- شکار پور ، گرهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۱٦۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 772- تحفة الملوک

در مسائل شکار از کتب معتبر گرد آورده «تحفه الملوک» نام نهاده است (دیباجه) .

آغاز : الحمد لله الذی هدانا الی الدین ، والصلاه والسلام علی رسوله . . . اما بعد چون آموختن یک مسئلهٔ شرع فاضلتر از عبادت شصت سال کمال ، چنانچه فرموده است . . . تحفه الملوک نام داشته .

2183- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی (ش؟) : نستعلیق ریز نخته، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۱۸ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

● تذکرهٔ صیدیه : خواص الحیوان

● ترجمهٔ حیواة الحیوان : خواص الحیوان

● ترجمه سالوتر : تحفه الفرس

● 773- تعلیم الصید : باز نامه

از میر عبدالله حسینی بن میر پارسا بن میر کمال ، بروزگار محمد شاه پادشاه (۱۱۳۱ - ۱۱٦۱هـ/۱۷۱۹ - ۱۷٤۸م.) .

در هنر شکار و میر شکاری و مطالب پزشکی و مسایل فقهی شکار و خصوصیت پرندگان . در آن از «دستور الصید» خواجه محمد صادق دانشمند ایرانی سدهٔ ششم/دوازدهم بهره برده است .

(ن . ک . پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳۷۱ «تعلیم الصید معروف به باز نامه») .

2184- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۱۹۱۰/٤۹۲۲ : نوشته حافظ محمد عزیز الرحمان ، ذیحجهٔ ۱۲۹٥هـ . (دسامبر ۱۸۷۸م.) (بشیر حسین ۲ : ۳۸۷) .

● 774- تنباکو : رساله در . .

از فتح محمد مدرس لداف . متوطن در چودهوان (بخش دیره اسماعیل خان ، پاکستان) .

در روا بودن آن و رد مخالفان و رسالهٔ ضاله صاحب والابرار .

آغاز : این رساله از اول تا آخر ما سوا کلمات قرآنیه مردود ، و غیر محل خود ، از کذب و بهتان مشحون است .

2185- میانوالی ، کندیان ، خانقاه سراجیه ، مولانا ابوالخلیل خان محمد صاحب : نستعلیق خوش ، گویا نگارنده ، سدهٔ ۱٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ش ٤ مجموعه ، ۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

● 775- تنباکو : رساله در . . .

از حافظ مولوی محمود شیرازی ، خلیفهٔ خواجه محمد عثمان دامانی .

در رد رساله ای که در حرمت تنباکو نوشته شده بود ، در یک «مقدمه» و یک «خاتمة» .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، پس چون در این اوقات آخر الزمن ، زمان انتشار آشوب و فتن است ، و جمال مدلول حقیقت شمول . . .

2186- میانوالی ، کندیان ، خانقاه سراجیه ، کتابخانه سعدیه ، مولانا ابوالخلیل خان محمد صاحب : نستعلیق خوش ، خان محمد ولد ملا فیض محمد ، ساکن دران (بخش دیره اسماعیل خان) ، شنبه ۱۴ ج ۲/۱۳۴۰ه . ش ۳ مجموعه ، ۴۶ ص (محمد نذیر رانجها) .

● 776- تنباکو : تاریخ و مضار . . .

از ناشناس ، که در آن از «تحفه الاخوان» تتوی (ن . ک . همین بخش) و «مخزن الادویه» علوی عقیلی شیرازی (ن . ک . بخش پزشکی) یاد می کند ، در تاریخ تنباکو گوید : بگفتهٔ علوی دو صد و کسری ست که در ایران و توران و هندوستان شیوع یافته ، و از ارض جدید بدست گروهی نصارا آورده شده است .

آغاز : مقدمات چند در باب تنباکو . مقدمهٔ اولی ، در باب تنباکو از روی اباحت یا کراهت یا حرمت به خصوص چیزی از کتاب الله یا حدیث نبوی یا آثار صحابه یا اقوال مجتهدین نیامده ، و آنچه در این باب روایت می کنند ، مفتریات هستند .

2187- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱۴ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۱ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 777- تنباکو : رساله در حرمت . . .

در آن از کتابهای بسیاری بهره برده و نام آنها را در آغاز یاد کرده است .

آغاز : الحمد لله الذی نهی الناس عن البدع و الهوی . والصلاه علی . . . اما بعد ، این رساله ای ست مشتمل بر حرمت تمباکو و نسواید ، بدلایل منقول از کتب معتبر مثل تفسیر روح البیان و تفسیر ستین و تفسیر سراج المنیر و تفسیر فتح العزیز و تفسیر منقع الکبیر و دره البیضاء و . . .

2188- بهاولپور ، جامعه اسلامیه : تعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه . ش ۲ مجموعه ، آغاز برابر نمونه (پرفسور الله دتا چودری) .

● 778- تنباکو : مسائلی دربارهٔ . . .

ناشناخته .

2189- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه ، علمیه ، پیر محب الله شاه راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، ۹ رجب ۱۳۲۳ه . استفتایی ست دربارهٔ حرمت تنباکو و نیز نسوار خوردن و یا کشیدن ، که جواب استعمال حرمت است . آغاز : بسمله . الدر مسئلهٔ که بشریعت غراء نبویه (ص) . علمای دین مبین شرع مبین چه میفرمایند که کسی حامل حقه ، ۲۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● تنباکو (رساله در . . .) : تحفة الاخوان

محمد هاشم سندی تتوی .

● **تنباکو** (رساله در . . .) : البیان فی قباحة الدخان
جان محمد سیالکوتی .

● **779- توپخانه** : رساله دربارهٔ . . .
از امام احمد رمحی ، نقل از شیخ بهاء الدین شیخ عنایت . بروزگار شاهجهان پادشاه (۱۰۳۷ - ۱۰٦۸ھ) . در پایان آن آمده که نخست این رساله بنظم رومی بوده است ، آنگاه جان ملاکی فرنگی ملازم شاهجهان آن را از بغداد به هند آورده و سپس بهاء الدین از آن نسخهٔ فرنگی نقل کرده است . پرسش و پاسخهایی است در بارهٔ توپ و تفنگ و دارو (باروت) .
آغاز : حمدله . این رساله از امام احمد رمحی در باب توپ خانه که از این حکیم دارد .
**2190-** کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۰۸ - ۱۹۵۷ N.M. : نستعلیق ، سید عالم ولد محمد نواز، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ س . در مجموعه (نوشاهی ۱ : ) .

● **780- توپخانه** : رسالهٔ . . .
از ناشناس . از اوایل سدهٔ دوزدهم . در بارهٔ فن بکار بردن آتش در جنگ ، ابزار های جنگ ، نام و شیوهٔ ساختن آنها ، بکار بردن ابزارها ، ازگونهٔ فوزه ، شتابه ، مهتاب ، سندیز ، توپ رفو ، کرکس پودر ، باروت و جزآنها .
آغاز : بسمله . اندازه آتش بازی ها که در توپخانه هنگام جنگ بکار آید . فوزه یعنی فتیله بنب (بم) . فتیله سار (آماده) می شود از برای آنکه آتش بدهد باروت را ، که درمیان بنب میباشد .
**2191-** لاهور ، محمد شفیع ۳۲۰/۳۹٤ : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱۹م . آغاز برابر نمونه ، ۲۸ گ ۱۳ س (بشیر حسین : ۳٤٤) .

● **781- توصیف نظر باغ**
از مکند رای آگاه ، که در شاهجهانپور می زیسته است ، نگارندهٔ «اثنی عشر متبرکه» در اوصاف حضرت علی (ع) . (ن . ک . بشیر حسین ۱ : ۲۲) . به سال ۱۲۵۱ھ /۱۸۳۵م .
در تعریف باغ و زیر الدوله محمد وزیر خان بهادر نصرت جنگ .
آغاز : بعد تحمید سدعی و تمحید مخترعی که از طاق مقرنس سلیمان تا خانهٔ مور بنا کردهٔ دست قدرت اوست .

**2192-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۲۰۹/۱۲۰٦/۲ : نوشته شیخ عطاء الله متوطن دهلی ، بی تاریخ ، بدنبال «اثنی عشر متبرکه» از همو . در فهرست در بخش «فن باغبانی و فلاحت» آمده (بشیر حسین ۳ : ٥٤۲) .

● **782- جام جهان نمای عباسی**
از میرزا قاضی بن کاشف الدین محمد یزدی اردکانی (نگارندهٔ «چوب چینی : ٤۲۱» و جز آن). برای شاه عباس (۹۹٥ - ۱۰۳۷ھ) ، در رجب ۱۰۳۷ھ/۱٦۲۸م. در ساختن می و خواص پزشکی آن با تجربه و کار و گفتهٔ حکمای یونان و هند و عراق و فرنگ ، در یک «مقدمه» و سی «باب» و یک «خاتمه» .

آغاز : صافترین صهبایی که از پرتواشعهٔ انوار آن دیدهٔ سلاطین . . . اما بعد ، بر متکلمان خمخانهٔ تجرید .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۱۲ - دریعه ۵ : ۳۰۱ «جهان نمای عباسی» و ۳۰۹ «چوب چینی» که در اینجا از نگاشته های دیگرش نام برده شده - ریو ۲ : ۸٤٤ - فاضل ، فردوسی : ۳۳) .

2193- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۲/۲۹۷ گ ا ش : نستعلیق خوش ، ۱۰۲۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

● جزئیات و کلیات : چهل ناموس

لخشبی ، در بخش ادبیات نثری خواهد آمد .

● جستن اندام ها : اختلاجات اعضا

● 783- جوارحنامه

از الله داد و یار محمد و فقیر داد . (بشیر حسین) . (ن . ک . پس از این) .

در جانوران ، شکار و خواص پزشکی و فقهی آنها .

2194- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٢٧١/١٢١٨ : نوشته ۱۷ ع ۱/۱۲۹۳ھ (۱۸۷٦م.) ، (بشیر حسین ۲ : ۲۸۰) .

● 784- جوارحنامه امامیه فی قوانین الصیاد : صید المراد فی قوانین الصیاد

از «ابن یار محمد عرف خدا یار خان ، داود عباسی» . در دیباجه تاریخ نگارش تصریح نشده ، و آمده است «از آن وقت الی یومنا هذا که زمان سلطنت اسلام پناه طغان تیمور خان . . . است» .

این کتاب بکوشش دی . سی . فلت در کلکته ۱۹۰۸م . چاپ شده است . و در دیباچهٔ انگلیسی آن تاریخ نگارش روزگار طغان تیمور خان فرمان روای خراسان (۷۳۷ - ۷۵۳ھ./۱۳۳٦ - ۱۳۵۲م .) دانسته شده است . و در ص . ع ۰ چاپی نام نگارنده خدا یار خان عباسی آمده و این نیز درست نیست .

گویا از دیباچهٔ متن عبارتهایی افتاده ، که روزگار آخرین محرر آن یعنی داود بن یار محمد معروف به خدا یار را درست روشن نمی کند . آقای نوشاهی تاریخ بشگفته را نپذیرفته و با توجه به «مقالات الشعرا : ۲۱۲» و «مآثر الامرا ۱ : ۸۱۲» و نشانه هایی از متن کتاب می نویسد : بایستی وی داود خان بن یار محمد باشد ، که پدرش فرمانروای سند بوده و لقب خدا یار خان داشته و در ۱۱۳۱ھ./۱۷۱۹م . درگذشته است . و خود نگارنده به نوشتهٔ مالع نتوی «امیری صاحبدل و دست ، و در حکمت دست وای و فکر کافی داشت» . و از این داود خان است : «طب داود خانی» در همین فهرست .

در دیباجهٔ ارزشمند «جوارحنامه» تاریخچهٔ «باز نامه» آمده است . و آغاز می کند به اینکه جمشید شاه نخستین کسی ست که کتابی در شکار ساخت . سپس بزرگمهر بدستور انوشیروان «باز نامهٔ نوشیروانی» (ن . ک . همین بخش) را ساخت . سپس بدستور عبدالملک بن نوح پادشاه خراسان «باز

نامهٔ نوشیروانی» از بهلوی به فارسی در آمد . و این کار را استاد روزگار ابوالتجری انجام داد و کار خود را «جوارحنامهٔ شهنشاهی» نام نهاد . سپس بروزگار ملکشاه و بدستور خواجه نظام الملک از میان گروه استادان فن ابوالجوارح خواجه علی بن محمد نیشاپوری برگزیده می شود و «صید نامهٔ ملکشاهی» را می سازد (ن . ک . نفیسی ۱ : ۷۱) که اصل و مایهٔ این کتاب است .

بروزگار طغان تیمور ، علی بن منصور حلوانی مامور قوشخانه می گردد ، و آن کتاب مبنای کارش قرار می گیرد ، و نگارنده که مدتی همراهش بدین کار مشغول بوده ، و سی سال در این فن اجتهاد کرده بود ، آنچه در اصل کتاب یعنی «صید نامهٔ ملکشاهی» نبود ، از کتابهای جاماسب ، بقراط ، جالینوس ، بزرجمهر ، جوارحنامهٔ ابوالتجری ، دهقان ماهکین ، رسالهٔ ابو الفوارس ، فیاورزی ، شکره نامهٔ ا والفرح باز دار ، دهقان شکینی . صید نامهٔ ابو زکریا ، دهقان بخاری ، و کتب دیگر که تا یومنا هذا نوشته بود گرد آورده ، از میر شکاران تازیک و مغول احوال جانوران پرسیده ، آنچه «صید نامهٔ ملکشاهی» از آن خالی بود را برگزیده و افزوده و مصور گردانید . و با صور استادان و میر شکاران و شکرگان آن را روشن گردانید .

علی بن منصور حلوانی آنچه در کتب یافته بود ، در چند باب به «صید نامهٔ ملکشاهی» می افزاید ، و آن را «شکار نامهٔ ایلخانی» می نامد (ن . ک . همین بخش) . «اما چون فرس قدیم مغلق و دور از فهم مبتدیان بود این فقیر (ابن یار محمد . . .) به تطویل کلام و اصطلاحات قریبه الفهم سر نو به تحریر آورد» . و نام کتاب بدوگونهٔ بالا در دیباجه آمده است .

در یک «دیباجه» و یک «مقدمه» و ۳۱ «باب» : دیباجه در بیان شکار ، اهمیت آن ، تاریخچهٔ آن ، مقدمه حمد و ثنا و فهرست بابها . باب ۱- در حقیقت دامدار که چطور شخصی باشد ، صیاد و صیادان ، ۲- رنگ و عیب و هنر جانوران ، ۳- چشم گشادن جانوران گلال چشم ، شش فصل ، ٤- چشم گشادن جانوران سیاه چشم ، هشت فصل ، ٥- معالجات جانوران گلال چشم ، دو فصل ، ٦- معالجات جانوران سیاه چشم ، سه فصل ، ۷- در بولک بستن یعنی گریز نشاندن جانوران سیاه چشم ، ۸- کیفیت باز ، شش فصل ، ۹- امراض سر جانوران گلال چشم و سیاه چشم ، سیزده فصل ، ۱۰- امراض گوش ، دو فصل ، ۱۱- امراض چشم ، چهارده فصل ، ۱۲- امراض منسر ، چهار فصل ، ۱۳- امراض گلو ، دو فصل ، ۱٤- بیماری حوصله ، هشت فصل ، ۱٥- معده ، هفت فصل ، ۱٦- روده ، سه فصل ، ۱۷- امراض دمه ، چهار فصل ، ۱۸- امراض جگر ، پنج فصل ، ۱۹- دل ، چهار فصل ، ۲۰- جلد ، چهار فصل ، ۲٥- علاج کرف شدن جانوران ، ۲٦- هوا زدگی ، دو فصل ، ۲۷- گرما زدگی ، ۲۸- گرم کردن جانوران ، ۲۹- لوط که دنبلی ست ، ۳۰- بالک شکرگان و آن آواز نحس است ، ۳۱- معالجه باسور و بن . خاتمه . در دو «مقدمه» (معالجه بلبل و طوطی و کبوتر و دیگر پرندگان ، علاج امراض اسپان که بیطره گویند) .

آغاز دیباجه : حمد بیحد و ثنای بیعد مالک الملکی را سزد که سیمرغ و هم و شهسوار عقل دو اسپه . . . آغاز مقدمه : حمد بیحد و ثنای بیعد مالک الملکی را سزد که شاهباز دل الهام منزل انسان را بر دست . . .

این کتاب با پشگفتار انگلیسی دی . سی . فیلت (D. C. PHILLOTT) در کلکته ۱۹۰۸م. در ۴۳۸+VI ص ، به نام «قوانین الصیاد» چاپ شده است .

(ن . ک . مشار ۳ : ۳۹۰۸ «قوانین الصیاد یا باز نامه» - مشار ، مولفین ۲ : ۱۳ که نا درست دو کتاب به وی نسبت داده که یکی هستند - ذریعه ۱۷ : ۲۰۱ - نفیسی ۱ : ۷۱ «شکار نامه خسروی» نگاشتهٔ ابوالجوارح علی بن محمد نیشاپوری ، که بایستی نام دیگر «صید نامهٔ ملکشاهی» باشد ، با همان تفصیلاتی که در دیباجهٔ «جوارحنامه» ی ما آمده است و نیز می گوید نسخهٔ آن (شکار نامهٔ خسروی) در دست است و نمی گوید کجا - مقالات الشعرا : ۲۱۲ - مآثر الامراء ۱ : ۸۱۲ - ۸۱۷ - پاکستان میں ادب فارسی ۳ : ۸۴۰ «صید المراد فی قوانین الصیاد» - نوشاهی : ۵۶) .

**2195-** **لاهور** ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده در مقدمه یار محمد بن خدا یار خان عرف داود عباسی خوانده شده است ، ۸۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

**2196-** **کراچی** ، موزهٔ ملی ۸۰۴ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. مصور ، ۵۶۸ ص (نوشاهی : ۵۷) .

**2197-** **اوچ** ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۲/۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه. (گ ۱ پ- ۱۳۹ پ) ، آغاز برابر نمونه دیباجه (علام سرور : ۱۱۵) .

**2198-** **شکار پور** ، گرهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۲۲۷ : نستعلیق خوش ، علی بخش بن پیاره عرف درود گر ، سکنه درود گران ، ۲۸ رمضان ۱۳۰۲ه. آغاز برابر نمونه دیباجه ، ۲۹۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

**785-** **جواهر نامه** : رساله در اقسام و خواص جواهر

از **ابوبکر** . به روزگار غوریان و خوارزمشاهیان ، که تا ۶۲۸ه./۱۲۳۱م . فرمانروایی داشته اند . در آن (گ ۵۶ پ) از سال ۵۸۸ه./۱۱۹۲م . یاد شده ، که شاید سال نگارش باشد (بشیر حسین) .

ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۱۳ که در آنجا از «جواهر نامهٔ نظامی» یاد شده که در ۵۹۲ه./ ۱۱۹۵م . و به نام یکی از فرمانروایان ترک نگاشته شده است . یعنی خواجه جهان دستور ایران و توران اینانج قتلق بلکاری الغ خواجه جهان ابو الفتح مسعود بن صدر شهید بهاء الدین علی بن ابو القاسم .

از تشابه نام توجه کنید به ابوبکر المطهر بن محمد جمالی یزدی که در هیجده سالگی ، در ۵۸۰ه./۱۱۸۴ «فرخ نامه» را نگاشته است ، که مقالت ششم آن در هفت فصل در جواهر است .

(ن . ک . پیشگفتار ایرج افشار ، بر چاپ «فرخنامه» ۱۳۴۶خ - هفتاد سالگی فرخ ، گفتار همان افشار : ۴۷ - نسخه ها ۱ : ۶۷۶ «فرخنامه» - ذریعه ۵ : ۲۸۳ «جواهر نامه» ابو البرکات نگاشتهٔ ۵۹۲ه. که همان «جواهر نامهٔ نظامی» پیشگفته است) .

2199- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۶۰۶/۴۰۷۰۷ : از سدهٔ ۱۰ه . ق . آغاز افتاده : صلاحیت درکیب بروجه احسن ار آن حاصل تواند بود . پس هر یک از این عناصر حامل دو قوت آمدند ، یکی فاعله ، یکی منفعله . . . در فهرست بنام «رساله در اقسام و خواص جواهر» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۴۴) .

● 786- جواهر نامه

از زین بن حاجی (زین الدین حاجی محمد) بدستور ابو المظفر شاهرخ بهادر (۸۰۷ - ۸۵۰ه) (دیباچه) . در آن از خواجه نصیر الدین طوسی (م ۶۷۲ه/ ۳ - ۱۲۷۴م .) یاد کرده است . در دوازده «باب» : ۱- معرفت الماس ، ۲- یاقوت و خواص آن ، ۳- لعل و خواص آن ، ۴- زمرد ، ۵- مروارید ، ۶- فیروزه ، ۷- پاد زهر حیوانی ، عنبر ، ۹- لاجورد ، ۱۰- مرجان ، ۱۱- عقیق ، ۱۲- یشم . و خواص هر یک .

آغاز : شکر و سپاس و حمد بیقیاس ، مر دهندهٔ عقل و بخشندهٔ حواس را جل جلاله و عم نواله ، که جمله .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۰۹ «جواهر نامه» همین کتاب و : ۴۱۱ «جواهر نامه ، تنسوق نامه» از خواجهٔ طوسی، که در چهار مقاله است - نشریه ۲ : ۱۸۸ گفتار آقای دبی بینش ، که در آنجا یک رساله در «جواهر نامه» ، در ۱۲ باب ، ناقص ، دارای بابهای ۸ - ۱۲ منسوب به خواجه طوسی را چاپ کرده ، که بابهای چاپ شده برابر رسالهٔ «جواهر نامه» مورد گفتگوی ماست و بایستی همین باشد نه از خواجهٔ طوسی - دانش ، دانشگاه ۱۰ : ۴۲۰۰ که نام کامل او را ، گویا از روی نسخه زین الدین حاجی محمد آورده) .

2200- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۹۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه . با مهر کنده ۱۲۶۰ه . آغاز افتاده ، ۵۸ ص . (سرفراز : ۵۱۱ - نوشاهی) .

2201- کراچی ، همانجا ۴ ق ف ۹۵ : شکسته آمیز ، علی ، برای راجه جهتو لعل ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۴۰ ص (سرفراز : ۶۳ - نوشاهی ، انجمن : ) .

● 787- جواهر نامه : رسالهٔ مروارید

از محمد علی حزین لاهیجی (نگارندهٔ «حواص الحیوان» در همین بخش ، و جز آن) .

دربارهٔ اقسام مروارید و دیگر جواهر و رنگ و شکل و نشانیها و خواص آنها . در ۱۱۵۸ه/۱۷۴۵م . در دهلی نگاشته است (نسخهٔ خط نگارنده) .

آغاز : فرائد محامد بالغه ، و جواهر ستایش سابغه ، که از اصداف قلوب سیاحان . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۷۴ «رسالهٔ مروارید») .

2202- لاهور ، محمد شفیع ۲۶۷/۳۹۰ : شکسته ، محمد علی بن ابیطالب . . . الجیلانی حزین ، ۱۱۵۸ه . (۱۷۴۵م .) در دهلی ، ۶۰ گ ۱۲ س . موریانه زده (بشیر حسین : ۳۴۱) .

● 788. جواهر نامه

از محمد بن منصور (دربارهٔ وی ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤١٠) بنام سلطان حسن بهادر خان (آق قوینلو ۸۷۱ - ۸۸۲ هـ .) و پسرش ابو الفتح خلیل بهادر سلطان (۸۸۲ - ۸۸۳ هـ .) . در پنجشنبه ۲۲ ج ۸۸٦/۲ هـ ./۱٤۸۱م . در یک «مقدمه» و دو «فصل» (مقالت) ، و هر فصل در چند باب :

مقدمه در مواد اجسام معدنی و کیفیت تکوین و امور متعلقه . مقالت یکم ، در جواهرات ، در بیست باب : ۱- در ، ۲- یا قوت ، ۳- زمرد ، ٤- زبر جد ، ٥- الماس ، ٦- عین الهر ، ۷- لعل ، ۸- فیروزه ، ۹- احجار حیوانی ، ۱۰- عقیق . . . ، ۲۰- حسب ، مقالت دوم ، در فلزات ، هفت باب : ۱- طلا ، ۲- نقره . ۳- مس ، ٤- قلعی ، ٥- سرب ، ٦- آهن ، ۷- خارچینی . خاتمه در مرکب از فلزات و سبب ایشان .

آغاز : سپاس و ستایش بی اندازه و قیاس صانعی را که جوهر صنعش بازار کاینات به جواهر ثوابت و سیارات آراسته .

(ن . ک . ذریعه ٥ : ۲۸۳ «جواهر نامه» که نگارنده را همان صدر الدین دشتکی دانسته است - فرهنگ ایران زمین ، دفتر ۳ جلد ٤ س ۱۳۳٥خ (نسخهٔ چاپی) - ریو ۲ : ٤٦٤ - اته : ۲۷۷۸ ، ۲۷۷۹ - پاکستان و هند ۳ : ۳۷٥ «جواهر نامه» احمد بن عبدالعزیز جوهری ، که گزیده ای ست از کار محمد بن منصور - نسخه ها ۱ : ٤۱۰ «جواهر نامه» - اته ۲۷۸- براون : ۱۸۹-۱۹٦.)

2203- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦٢٣٣/١ : نوشته ع ٩٢٤/١هـ . (مارس ١٥١٨م .) ، آغاز برابر نمونه . در فهرست بنام «جواهر نامه ، رساله در بیان احوال جواهر» آمده . و درباره نگارنده در فهرست آمده : «محمد بن منصور دشتکی (م ٩٠٣هـ ./١٤٩٧م) و کاتب آنرا به صدر الدین محمد منسوب ساخته که درست نیست» .

2204- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۳ - ۲٤٥ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ . با یادداشت مورخ ۱۱۱۲هـ . ، ۱۳٦ ص (نوشاهی : ٥٨) .

2205- خیرپور ، کتابخانه عمومی : نستعلیق ، نور الحسن رای ، حسب فرمایش حسین بخش ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، فهرست بابها از این نسخه است ، ۱۲۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

2206- لاهور ، محمد شفیع ۳۳۱/۳۷۷ : نستعلیق ، گور بخش رای ، آغاز سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست از آن محمد بن منصور دشتکی (م ۹۰۳هـ ./۱٤۹۷م .) دانسته شده است ، ٦۲ گ (بشیر حسین : ۳۲۷) .

● 789- جواهر نامه

همانکه عبدالله انوار ، آن را از جوهریان و نگاشتهٔ ۲ محرم ۱۲۳٤هـ ./۱۸۱۸م . دانسته است (نسخه ها ۱ : ٤۰۹) و نباید چنین باشد . (ن . ک . ذریعه ٥ : ۲۸۳ که در آنجا از «جواهر نامهٔ» محمد بن ابوالبرکات جوهری نیشابوری یاد شده که در ٥۹۲هـ ./۱۱۹٦م . بنام سلطان ابوالفتح مسعود ابن صدر شهید و یا وزیرش نگاشته شده است) .

در دوازده باب : ۱- در معرفت الماس ، ۲- معرفت یاقوت ، ۳- معرفت لعل ، ۴- زمرد ۵- مروارید ، ۶- فیروزه ، ۷- عنبر و شبه ، ۸- پاد زهر ، ۹- لاجورد ، ۱۰- عقیق ، ۱۱- مرجان ، ۱۲- یشم .

ن . ک . پیش از این : ۴۱۶ و نسخه ها ۱ : ۴۰۹ «جواهر نامه» از زین بن حاجی ، بدستور ابو المظفر شاهرخ بهادر ، در دوازده باب که فهرست بابها بسیار نزدیک به یکدیگرند .

آغاز : حمدله . صلاة ، اما بعد ، این رساله ای ست در علم جواهر ، مشتمل بر دوازده باب .

(ن . ک . اته : ۲۷۸ «جواهر نامه» از احمد جوهری - پاکستان و هند ۵ : ۳۷۵ «جواهر نامه» از عبدالعزیز جوهری، در ۲۱ باب، که در اینجا آمده که گزیده ای ست از «جواهر نامهٔ» طوسی).

**2207**- کراچی ، موزه ملی ۱۰۳۹ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق چلیپا ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز: برابر نمونه ، نام نگارنده در نسخه نیامده (نوشاهی : ۵۸) .

● **790**- جواهر نامه

از ناشناس ، بنام عصمت الدنیا والدین بلقیس الزمان شاهزادهٔ جهان (همسر امیر مبارز الدین محمد و مادر سلطان بایزید عثمانی ۷۹۲ - ۸۰۵ھ./۱۳۹۰ - ۱۴۰۲م .) . در دو «مقاله» و ۳۸ «باب» .

شاید از حاج زین عطار (م ۸۰۶ھ./۱۴۰۳م) . نگارندهٔ «اختیارات بدیعی ، پزشکی» باشد (بشیر حسین) .

آغاز : حمد و سپاس خالقی را که جمیع اشیاء را بر خاصیت و منفعت نهاده و قیاس که به مقیاس حواس احساس آن نتواند کرد . . .

**2208**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۰۶۲/۴۶۱۲ : از سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، با ۲۴ تصویر سیاه قلم (بشیر حسین ۳ : ۵۴۰) .

● **791**- جواهر نامه

از ناشناس . در ۱۲ باب، در جواهر ها و کانها . (ن . ک پیش از این و : ۴۱۶) .

آغاز : نسخهٔ جواهر نامه در بیان سپاس ایزد تعالی که مجموعه آفرینش جز و کل از منشاء قدرت اوست .

**2209**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۹۳/۳۰۱۷ : از سدهٔ ۱۳ھ . نوشته محمد عابد ، موریانه زده (بشیر حسین ۳ : ۵۴۰) .

● **792**- جواهر نامه

دربارهٔ سنگها و فلزها و چوب های گرانبها . ناشناخته . یکی نیستند .

**2210**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۱۹۲۹/۴۹۴۱ : نوشته شیخ بلند، ۱۲ ذیقعده ۱۲۴۶ھ (۲۴ آوریل ۱۸۳۱م .) آغاز : باب اول در معرفت کان الماس . بدانکه معدن الماس آنچه به تحقیق پیوسته از دو موضع بیرون نیست . . . همراه با برگهایی در تصوف و نظم و نثر فارسی (بشیر حسین ۳ : ۵۴۶) .

2211- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق شکسته آمیز ، تاریخ یاد نشده .
آغاز : . . . ایجاز از لطایف آنجیر متولد شده است ؟ ، ۱۴ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

- جواهر نامه : تحفهٔ عالم شاهی
- جواهر نامه : خواص الجواهر
- چمنستان

از آنند رام مخلص لاهوری ، در آن توصیف برخی درختان و میوه ها و مردم آمده است . در بخش ادب نثری خواهد آمد .

- 793- چوب چینی : بیخ چینی

از حکیم عماد الدین محمود طبیب شیرازی ، بن مسعود بن محمود . در شیراز زیر دست پدرش که پزشک ماهری بود پرورش یافت . روزگاری پزشک امیر عبدالله خان ، استاجلو حاکم شروان بود ، سپس به دربار تهماسب (۹۳۰ - ۹۸۴ه.) رفت . بیست سال نیز در هند زیسته ، در دربار پادشاه اوده جای یافته است. تاریخ مرگ وی دانسته نیست، شاید در دههٔ یکم سدهٔ یازدهم باشد.

به نام «پادشاه سلیمان الزمانی» که از وی نام نمی برد . به سال ۹۵۴ه./۱۰۴۷م . در یک «مقدمه» و هفت «فصل» و «خاتمه» ای .

در ذریعه (۵ : ۳۱۰) و جایهای دیگر آمده است ، که در هند ، پیش از مجاورتش در مشهد نگاشته است . ولی خطبهٔ رساله چنان الهام می دهد که در مشهد نگاشته شده است . گویا چند رساله در این باره نگاشته است .

آغاز ۱ : سپاس و ستایش آفرید گاری را که انسان را به شرف نطق . آغاز ۲ : الحمد لله علی نعمائه والصلات والسلام علی نبینا محمد . . . اما بعد ، این رساله ای ست مختصر و مقاله ای ست معتبر در امور متعلقه به بیخ چینی ، که حسب الامر نواب جهانبانی کشورستانی سلیمان الزمانی . . . حقیر . . . محمود بن مسعود طبیب . . . اگر موافق صواب باشد ، به برکت استان علین آستان امام الثقلین علی بن موسی الرضا (ع) . . .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۳۹۹ که سه رساله دربارهٔ این بیخ برایش نام برده است - اته : ۲۳۱۳ - ریو ۲ : ۸۴۴ - ذریعه ۵ : ۳۱۰ - نسخه ها ۱ : ۴۱۵ «چوب چینی» و ۷۰۹ (فهرست راهنما) - پزشکان نامی : ۱۲۷ ، ۱۳۲ - پزشکی ایران و پاکستان : ۷۰ و ۱۷۹ (فهرست راهنما) - ایوانف : ۱۰۷۴ - ایوانف : ۱۰۴۲ - فاضل ، فردوسی : ۱۸۸ «دستور العمل . . .» - اته : ۲۳۱۳).

2212- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۶۶۱/۱۶۱۱ : از میانه سدهٔ ۱۱ه. و شاید پیرامون ۱۰۴۰ه. (۱۶۳۰م.) . در فهرست بنام «رساله بیخ چینی» آمده (بشیر حسین ۳۹۱۲) .

- 794- چوب چینی : بیخ چینی

از علاء الدین نور الله طبیب . که در دیباجه می گوید نزدیک به بیست سال در هند بودم و با دانشمندان آنجا دربارهٔ بیخ چینی گفتگو ها کرده ام . تا اینکه پزشکی ارسطو نام از فرنگ آمده بود ، و او در این باره سخنانی برایم گفت که در اینجا می آورم . به سال ۹۴۴ه./۱۵۳۸ - ۷م .

شاید وی حکیم علاء تبریزی ، پزشک روزگار تهماسب صفوی (٩٣٠ - ٩٨٤هـ.) باشد . این رساله را سروری ترک (م ٩٦٩هـ./١٥٦١م.) به ترکی ترجمه کرده است (نفیسی ۱ : ٣٩٢) .

آغاز : حمدله ، محرر این رساله و مقرر این مقاله ، خادم الحکما نور الله مشهور به علا ، مدت بیست سال در هندوستان روزگار گذرانیده . . .

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٤٠٠ - نفیسی ٢ : ٨١٤ حکیم علاءالدین تبریزی، نوادهٔ میرزا محمد طبیب. از خاندان پزشک و نامی آن شهر، نگارندهٔ «کامل علایی» برای اسماعیل یکم (٩٠٧-٩٣٠هـ).

2213- شکار پور ، گرهی یاسین ، مولانا محمد ابراهیم ناظم ، یاسینی : نستعلیق ، ۲ شوال ١٢٠٤هـ. آغاز برابر نمونه ، جز آنکه نام نگارنده در دیباجه نیامده است ، ۲۱ ص (سید خضر نوشاهی) .

795- **چوب چینی** : رساله در بیان . . .

از فخر الدین ، برای عالیجناب حکیم اسحاق : آنکه در آگره و لاهور ندارد ثانی - بقراط زمان ما حکیم اسحاق است . در باب سوم گوید : در سنهٔ ٩٢٠هـ. (١٥١٤م.) هنگامی که فرنگیان پرتگال بنا در هندوستان و اطراف دریای عمان را گرفتند، این بیخ را پیدا کردند ، و از آن زمان تا به امروز که نهصد و هفتاد و هشت (٩٧٨هـ./٧٠ - ١٥٧١م.) است ، این بیخ درمیان اهل اسلام شهرت یافته است .

حکیم فخر الدین و حکیم اسحاق ، از پزشکان دربار اکبر شاه (٩٦٣ - ١٠١٤هـ.) بوده اند.

با سربندهای باب : ۱- در شناختن چوب چینی که از کجا می آورند و سبب شدن وی ، ۲- تعریف چوب چینی ، نیکی و بدی آن ، ۳- خاصیت جوب چینی ، ٤- مقدار و کیفیت جوشانیدن آن، ٥- کیفیت خوردن و بکار بستن آن ، ٦- سقیه به آب آن ، ٧- در سفوف چوب چینی ، ٨- عرق کشیدن آن ، تراکیب چوب چینی .

آغاز : الحمد لله الکریم الجلیل الذی یشفی بکمال حکمته و لطفه السقیم والعلیل . . . اما بعد ، چنین گوید بندهٔ کمین فخر الدین که این رساله ای سب .

(ن . ک . توزک جهانگیری : ٣٥ - آیین اکبری ۱ : ٢٨٥ - اطبای مغلیه : ١٠٨ «حکیم فخر الدین» همانجا : ٤٨ «حکیم اسحاق») .

2214- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ١١٢ : نستعلیق ، سدهٔ ١١هـ. با تاریخ الحاق ٨٩٤هـ. ٢٤ ص (سرفراز : ٦١ - نوشاهی ، انجمن : ) .

2215- اسلام آباد ، گنج بخش ٢٨٦٧ : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ١١٩٦هـ. به همین خامه در مجموعه ، (ص ١٩٠ - ١٩٨) ، آغاز برابر ، عنوانها باب ٦ و ٧ سفید مانده (گنج ۱ : ٢٦٨) .

2216- کراچی ، موزه ملی N.M. ١٩٥٧/١٧ : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ. آغاز برابر نمونه ، ٥ ص (نوشاهی : ٨٩) .

● 796- چوب چینی : رساله در . . .

از سید فضل علی ، مخاطب به شفایی خان ، زنده در ۱۲۵۲ه/۱۸۳۶م . از پزشکان دربار آصفیهٔ حیدر آباد دکن . نگارندهٔ «شفائیه» در حمیات ، «علاج الاطفال» ، «قوت لایموت» در خوراکیها و «میزان المزاج» در داروها . در این یکی از نواب سکندر ثانی (نواب سکندر جاه دکن ۱۲۱۸ - ۱۲۴۴ه) ستایش کرده است . و از «علاج الامراض» او بر می آید که وی شاگرد ملک الحکما احمد الله خان مدراسی نگارندهٔ «شفاء المجدور» (ن . ک . «سلم الدرجات» او ، در بخش پزشکی) بوده است .

در یک «مقدمه» و دوازده «باب» : مقدمه در بیان اطلاع یافتن بر چوب چینی . باب ۱- مزاج چوب چینی ، بر خوبی و بدی آن ، ۳- چوب چینی در کدام امراض مفید است ، ۴- در کدام فصلی باید بکار برد ، در حین بکار بردن از چه پرهیز باید کرد ، ۵- پس از چوب چینی چه باید کرد ، ۶- جوشانیدن و بکار بردن آن ، ۷- قهوهٔ چوب چینی ، ۸- سفوف آن ، ۹- نقوع های چوب چینی ، ۱۰- عرق چوب چینی ، ۱۱- حلوا های آن ، ۱۲- مرهم و روغنهای چوب چینی .

آغاز : حمدله . اما بعد ، میگوید بندهٔ هیچمدان ، شفایی خان ، چون اساتذهٔ این فقیر استعمال چوب چینی به انواع و اقسام می فرمودند .

(ن . ک . پاکستان و هند ۵ (۲) ۳۴۷ که نام نگارنده را افضل علی (نه فضل علی) آورده است و نام پنج کتاب او را برده است : قوت لایموت در خوراکیها، شفائیه در حمیات، علاج الاطفال ، میزان المزاج در داروها ، رساله در استعمال چوب چینی - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۲۴ در اینجا نیز از پنج اثر او نام برده شده است . جز آنکه بجای «میزان المزاج» از «مجربات شفایی» نام برده شده) .

2217- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۹/۶۱۰ ش ف ۱ : نستعلیق ، ۹ ذیحجه ۱۲۶۹ه .
آغاز برابر نمونه ، در ۱۳ باب . پس از باب نهم ، باب دهم در «معجونهای چوب چینی» دارد ، ۸۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

2218- کراچی ، انجمن ترق اردو ۴ ق ف ۱۱۳ : نستعلیق ، ۱۶ ذیحجه ۱۲۷۰ه . آغاز برابر نمونه ، در ۱۲ باب ، ۳۰ ص (سرفراز : ۶۱ - نوشاهی ۸انجمن : ) .

● 797- چوب چینی : خواص بیخ چینی و قهوه و چای

از میرزا قاضی (م ۱۰۷۵ه/۱۶۶۴-۱۶۶۵م .) بن حکیم کاشف الدین محمد یزدی اردکانی ، از شاگردان شیخ بهایی ، شیخ الاسلام اصفهان ، که «جام جهان نما : ۴۱۲» را در ۱۰۳۷ه/ ۱۶۲۸م . نگاشته است . به نام شاه عباس دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ه .) ، در سه «باب» و «فصل» هایی . در فصل یکم از باب یکم می گوید : فرنگیان در این اواخر بدان دست یافته اند . و در اوایل پادشاهی شاه اسماعیل صفوی این بیخ در بلاد عراق شهرت یافته ، و حکیم عماد الدین محمود در رسالهٔ خود آورده (و در چند جای دیگر از آن نقل می کند) و می گوید حضرت ابویم «دام ظله» از آن رساله نقل گرفته است .

باب ۱- در خواص بیخ چینی ، چهارده فصل. یکم حکمای سابق اطلاع بر منافع آن نداشتند ۲- خواص قهوه که از کوههای یمن می آورند ، ۳- خواص چای که بجوشانند .

آغاز : حمدله . صلات . چون به توجه خاطر آفتاب اثر اشرف . . . شاه عباس صفوی . . . این ذرهٔ بیمقدار قاضی بن . . . آغاز ۲ : حمدله . صلات . اما بعد ، چون شاه عباس . . . (برابر نمونه ۱) .

(ن . ک . ریو ۲ : ۸۴۴ «رسالهٔ چوب چینی» - ذریعه ۵ : ۳۰۹ «چوب چینی» که در آنجا از چند اثر او نام برده شده است - نسخه ها ۱ : ۴۱۴ «حوب چنی» که منابع دیگری را نیز بدست می دهد - ملی ۶ : ۶۷۳) .

2219- کراچی ، موزه ملی ۱۹۷۱ - ۴۴۰/۳ .N.M : نستعلیق (محمد یوسف واله ، در قریه را مراد آباد . طهران ، ۱۰۷۳ھ .)، آغاز برابر نمونه ۲ ، (ص ۵۰ - ۷۴) (نوشاهی : ۸۶) .

2220- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی. Acc 7 : نستعلیق ، محکم سنگه کهتری ، ساکن مصطفی آباد ، ۱۷ محرم ۱۱۹۴ھ (ص ۱ - ۱۶) آغاز برابر نمونهٔ ۱ (سید عارف نوشاهی) .

2221- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۰۲۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۱۴۴ - ۱۷۲)، آغاز برابر ۲ ، و انجام در باب سوم افتاده (گنج ۱ : ۲۶۹) .

2222- لاهور ، سمن آباد ، دکتر محمد بشیر حسن : تاریخ یاد نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۶۵) .

## ● 798- چوب چینی

از ناشناس ، که در ۱۱۳۰ھ/۱۷۱۸م . نگاشته است . در دیباجه می گوید : متقدمان از بقراط و ابوعلی سینا از این بیخ آگاهی نداشتند . در سال نهصد هجری بود که بکار بردن آن معمول شد ، و ابتدای ظهور آن از حکمای فرنگ بود . و در این وقت که سال یکهزار و یکصد و سی رسیده ، در همه جا معمول شده است . در آن از حکیم عماد الدین (ن . ک . پیش از این) و از میرزا قاضی (ن . ک . پس ازین) و میرزا هاشم (ن . ک . عین الحیاة . در همین بخش) نقل می کند .

پیش از شروع نه «تبصره» می آورد : ۱- طبع بیخ چینی ، ۲- خاصیت و منفعت آن ، ۳- خوبی و بدی چوب چینی ، ۶- تدابیر و تدارک که مریضها در حین استعمال بکار برند ، ۷- تدابیر بعد از تناول آن ، ۸- استعمال آن بر حسب مزاج ، ۹- طریق استعمال ، در نه «نوع» است . و این بخش در واقع بخش عملی رساله است .

۱- مطبوخ ، ۲- به طور قهوه ، ۳- به طرز سفوف ، ۴- معجون ، ۵- حریره و حلوا ، ۶- لقوقات ، ۷- عرق ، ۸- مضغ ، ۹- مرهم ها .

آغاز : حمد و ثنای خالق نور و نار و نعت سید ابرار احمد مختار . . . پوشیده نماند که غرض از طب دو چیز است - یکی حفظ نمودن بدن از . آغاز ۲ : در طریق استعمال چوب چینی و هر چه بدان تعلق دارد . بدانکه این دوای جلیل القدر . . .

2223- کراچی ، موزه ملی N.M. ۵۲۸/۸۹ : نستعلیق ، یکشنبه ۲۰ رجب ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ۲ ، در کافون آمده «رساله چوب چینی و رساله عشیه مغربی» ، ٤٧ ص (نوشاهی ۸٦) .

2224- اسلام آباد ، گنج بخش ٤١٤١ : نستعلیق پخته ، غلام غوث ککی زئی متوطن لاهور ۱۲۰۸هـ . (ص ۳۸۹ - ٤۱۰) ، آغاز برابر نمونه ۱ ، (گنج ۱ : ۲٦۹) .

● **چوب چینی** : عین الحیات

میرزا هاشم .

● **799- حفظ البدن ؟**

از غیاث الدین علی بن علی امیران (نگارندهٔ « خلاصة التنجم : ۲٦٥» و جز آن) .

در خواص و فواید خوراکها و آشامیدنیها و مشمومات و پوشاکها ، در شانزده «فصل» در جدولها .

2225- لاهور ، عمومی پنجاب ۱٦ غیا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . انجام گویا یک برگ افتاده ، ۱۲گ ۱۰ س (عباسی ۱ : ۳۳٦) .

● **800- حیات الحیوان : ترجمه . . .**

متن از کمال الدین محمد بن عیسی دمیری (م ۸۰۸هـ./ ۱۴۰۵ - ۱۴۰۶م) ، که به سال ۷۷۳هـ./ ۱ - ۱۳۷۲م . به ترتیب تهجی ساخته است . ترجمه از حکیم عطاء الله بن حکیم محمد جواد ، یکی از فضلای کشمیر ، بروزگار کرنل میان سنکه والی کشمیر ، ۱۸۹٦م (۱۲ - ۱۳۱۳هـ.) . و این ترجمهٔ متن «حیاة الحیوان» نیست ، بلکه ترجمهٔ کتابی ست که از آن متن گزیده شده بوده است .

آغاز : شکر و سپاس بیرون از قیاس صانعی را سزاست .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤٠٤ «ترجمهٔ حیاة الحیوان» دو ترجمه . و همانجا : ٤٠٢ «خواص الحیوان» و ٤٠٩ «صفات الحیوان» که دو ترجمهٔ دیگری از همین کتاب هستند - کشف الظنون ۱ : ٦٩٦ «حیوة الحیوان» که در آنجا از چند «مختصر» شدهٔ آن و نیز «دنباله» و یک ترجمهٔ فارسی آن نام برده است - شعرای کشمیر ۳ : ۱۲۰۰ «ترجمهٔ حیات الحیوان» از شیخ مبارک پدر فیضی - ذریعه ۷ : ۲۷۲ «خواص الحیوان» در ترجمه آن) .

2226- لاهور ، عمومی پنجاب ٥٩ عطا : نستعلیق ، ۱۸۹٦م . زرین . شاید نسخه اهدایی نگارنده به والی کشمیر باشد ، ۲۱۷گ ۱۲ س (عباسی ۱ : ۲۹۹) .

● **حیات الحیوان** ، ترجمه : خواص الحیوان

دمیری - تبریزی .

● **801- حیوانات** (رسالهٔ) : خواص الحیوان

از ناشناس . واژه نامه مانندی ست از نام جانوران گوناگون بیابانی ، دریایی ، پرندگان و جز آنها ، به ترتیب تهجی در بابها ، با ذکر خاصیت و جای زندگی هر یک از آنها .

بایستی بخش دوم (خاتمهٔ) «صید نامه» شیخ الاسلام هروی (ن . ک . همین بخش) باشد .
آغاز : حمدله . صلاة . باب الالف . اسد . بفارسی شیر را گویند و او را درمیان جانوران بمنزلهٔ پادشاه میدارند .

2227- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۶۷۵/۱۶۲۴ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «رسالهٔ حیوان» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۶۵) .

## 802- خلاصة المأکولات والمشروبات

بایستی از سدهٔ ۱۱ ه شبه قاره باشد . حه در آن واژه های هندی بسیار بکار رفته ، وبه کسان و جاهایی نسبت داده شده اند : خاص خان ، اسد خان ، شاهجهان ، بهادر خان ، حیدر آباد ، راجپورت و گجرات . گرچه واژه های شامی ، رومی ، مشهدی ، شیرازی ، گیلانی و یزدی نیز دارد .
در چهل «باب» :

۱- ساختن اقسام نان کاچه و خمیرمایه ، ۲- اقسام قلیه و دو پیازه ، ۳- اقسام کباب ، ۴- اقسام خاگینه ، ۵- اقسام شش رنگه ، ۶- دم پخت و روغن جوش ، ۷- کله یخنی وغیره ، ۸- ساگ ، ۹- بهرته ، ۱۰- اقسام دال ، ۱۵- اقسام خشکه ، ۲۰- اقسام طاهری ، ۲۵- اقسام بره ، ۳۰- فالوده ، ۳۱- اقسام سنبوسه ، ۳۵- حریره ، ۳۶- اقسام شیرینی ، ۳۷- اقسام مربا ، ۳۹- اقسام رنگها که بدان رنگین کنند ، ۴۰- اقسام حلوا .

آغاز : اللهم ربنا انزل علینا مائدة من السماء تکون عید . . . گرچه به مضمون فحوای آیت کریمه وآن تعدوا .

همان : نسخه ها ۱ : ۴۱۸ - دانش ، دانشگاه ۱۴ : ۳۰۴۹ که فهرست همهٔ یا بهارا آورده است - ن . ک . آصفیه ۲ : ۱۷۶۲ «خلاصة المأکولات و المشروبات») .

2228- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۱۰۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۸۴ ص (نوشاهی ، انجمن : سرفراز : ۶۴) .

- خواص اجزای انسان و حیوان : خواص الاشباء

## 803- خواص الادویه : خواص بقولات

از حکیم محمد شریف خان شاهجهان آبادی (که یاد او در «تحفة عالم شاهی : ۸۰۴» گذشت).
در خواص بقولات به ترتیب الفبایی : انب ، ارهر ، ارو ، اروی ، بادلجان ، باجره ، توری . . .

آغاز : انب راقم گوید ترش او بدندان و حنجره و سینه و امعا نقصان دارد . . .

2229- کراچی ، موزه ملی ۹۶ - ۱۹۶۰ .N.M : نستعلیق ، محمد اکرم بن حکیم محمد رخش جان ، ۲ رجب ۳۵ عالمشاهی (۱۲۰۷ ه .) ، آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه ، ۳۴ ص (مجله الزبیر ۱۹۶۷ : ۴۲۶ و ۴۲۸ - نوشاهی : ۶۰) .

## 804- خواص اشیا

از ابو الحیات حکیم خورشید احمد صمصام ، که «شاهنامهٔ طبی» را در پزشکی به سال

۱۳۷۱ه‍/۱۹۵۱م . سروده است . که می گوید از «مقالات جالینوس» گرفته به نظم در آوردم ، با سربندهای : منافع آدمی ، منافع اسپ ، منافع اشتر ، منافع خر ، گاو ، بز ، شیر ، پلنگ ، گرگ ، شغال ، بزکوهی ، سگ ، خوک ، گفتار ، گوزن ، خرگوش ، کرکس ، کژدم ، زنبور ، مگس ، ملخ ، عنکبوت و جز آنها . سپس طلسمات است .

آغاز : منافع انسان . موی انسان جوان بگرفته در آتش بسوز ـ همره سرکه نه بر ریش ، به گردد بروز ـ ریسمان تر کرده با آب دهن وقت سحر ـ بر سر آماس نه ، آماس برود زود تر ـ شیر زن باشهد . . .

**2230**ـ لاهور ، شیش محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، اناله جلد سازی : نستعلیق زیبا ، سدۀ ۱۴ه‍ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 805ـ خواص الاشیاء : خواص اجزای انسان و حیوان

از ناشناس . که در خطبۀ کوتاهش می گوید : که حکما از برای انوشیروان از کتب طب و خواص الاشیاء بیرون آورده اند . در سیزده «باب» و هر باب «فصل» هایی :

باب یکم خواص اجزای انسان ، یازده فصل : ۱ـ خواص موی سر انسان ، ۲ـ خواص سر آدمی ، ۳ـ خواص استخوان انسان ، ۴ـ لعاب انسان ، ۵ـ ریم گوش و پای انسان ، ۶ـ خون انسان ، ۸ـ زهره و پسر ، ۹ـ قضیب ، ۱۰ـ کمر انسان ، ۱۱ـ خواص دندان ها و چرم قضیب که ختنه کرده می شود. باب دوم در خواص بهایم ، بیست و پنج فصل : ۱ـ خواص اجزای شیر ، نه قسم ، ۲ـ فیل ، هفت قسم ، ۴ـ گرگ ، پانزده قسم ، ۵ـ اجزای خوک ، پانزده قسم ، باب سوم ، در خواص اجزای اشجار ، هژده فصل : ۱ـ خواص خرما ، ۲ـ انگور ، ۳ـ سیب ترش ، ۴ـ انار ، ۵ـ امرود . . . باب چهارم در خواص احجار ، پنج فصل ، باب پنجم در خواص درختان ، هشت فصل ، باب ششم در خواص گلها ، ده فصل ، هفتم خواص فالیز (تره بار) ، ده فصل . . . سیزدهم در خواص احجار ، پنج فصل .

آغاز : حمدله . حق حمده والصلات علی نبیه محمد وآله اجمعین، اما بعد بدانکه این مختصری ست مفید که حکما از برای انوشیروان عادل از کتاب طب و خواص الاشیاء بیرون آورده اند . . . بر سیزده باب نهاده شد .

(ن. ک. اته : ۲۲۸۲ ، ۲۲۸۳ «منافع اعضای حیوانات ، جرجانی (م ۵۰۴ه‍/۹-۱۱۱۰م) .

**2231**ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۱۹۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۲ه‍ . نخست فهرست بابها سپس آغاز برابر نمونه ، بسیاری از عنوانها نانویس ، ۶۰ ص (گنج ۱ : ۲۰۰) .

## ● 806ـ خواص اشیاء

ناشناخته .

**2232**ـ اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۴۱۴ : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ه‍ . آغاز افتاده : آن دو جوف فلک قمر که عالم سفلی ست چهار عنصر بیافرید ، که اصول مفردات و

مرکبات اند ، و حشیر ایشان عالم کون و فساد است ، که آن خاک و آب و هوا و آتش . . . ، مطالب عمدهٔ نسخهٔ : ۱- وصف جواهر معدنی ، ۲- جواهر یکه از جمله حجریات باشد ، ۳- معرفت یاقوت ، زمرد ، عقیق . . . ، و خواص آنها ، ۴- حجر و اقسام آن (شیمی) ، ۵- چوبها و فواید آنها ، ۲۳۲ ص (ارفسور الله دتا حودری) .

● 807- خواص اغذیه : پنج فصل

از حکیم میر ابو الفتح خان گیلانی (که بایستی همان حکیم مسیح الدین ابو الفتح بن عبدالرزاق ، م۹۹۷ھ/۱۵۸۹م . باشد) . ن . ک . پیشگفتار حاپ «رقعات ابوالفتح گیلانی» از بشیر حسین ، که در آنجا از چهار اثر وی نام برده شده است ، که این جزو آنها نیست : ۱- فتاحی ، شرح «قانونچه» ی ابن سینا ۲- قیاسیه ، شرح «اخلاق ناصری» ، خواجه ، ۳- چهار باغ : رقعات ، ۴- امادات در مطالب گوناگون .

در پنج «فصل» : ۱- در گوشتها ، ۲- خواص و کیفیات حبوب ، ۳- بقولات ، سبزیها ، ۴- میوه ها ، ۵- البان (شیرها) .

(ن . ک . پاکستان و هند ۲ : ۷۲۰ «مجربات» از همو ، که این نیز در پیشگفتار یشگفته یاد نشده است ـ همان کتاب : ۹۷۵ «خلاصة الحدواه» منسوب به همان گیلانی ، در فلسفه و تاریخ حکما ، که در آنجا آمده ر وی نبست ـ نفسی ۱ : ۵۴۱ و ۲ : ۸۳۳ زندگینامه ا ش و ۲ : ۸۵۷ (فهرست راهنما) .

2233- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۱/۲۲۲ : نستعلیق پخته ، محمد ادریس ، ۲۴ رمضان ۱۲۹۱ھ . ش ۱ مجموعه (ص ۱ب-۱۶ب) . آغاز : فصل اول در گوشتها . میش سرخ (غلام سرور : ۱۱۰) . دکتر الله دتا چودری در فهرست خود از این کتابخانه می افزاید نگارنده : حکیم میر ابوالفتح خان گیلانی ست .

● 808- خواص اغذیه : اغذیه

از سید عبدالفتاح مخاطب به خواجه عبدالله نمکین (تمکین) از مردم دهلی و یا حیدر آباد ، و یا هر دو شهر . نسبت وی در جایی «تمکین» و جای دیگر «نمکین» آمده است . در مجموعه رساله های او در گنج بخش (۱ : ۲۸۷) در هر سه رساله با یک نقطه آمده است . و از «مرکبات تمکین ذی نمکین» (ن . ک . بخش پزشکی همین فهرست) بر می آید هر دوگونه اش درست و نسبتش دهلوی ست .

و تا اینجا روزگار نگارنده در دست نیست (ن . ک . فهرست آصفیه ۲ : ۷۲ که در آنجا از «شرح قانونچه» نگاشتهٔ سید عبدالفتاح بن سید اسماعیل حسینی لاهوری ، درگذشتهٔ ۹۴۵ھ/۱۵۳۸م. یاد شده است) .

در پنج «فصل» : ۱- خواص و کیفیت گوشتها ، ۲- خواص دانه ها ، ۳- خواص بقولات یعنی سبزیها ، ۴- میوه ها ، ۵- شیر ها (لبنیات) . خود بدان نامی نداده و می گوید بخواهش یاران از کتابهای معتبر بیرون کشیده است .

آغاز : حمد و سپاس خدایی را که ناطقهٔ انسان را به حکمت خود گشاده . . . اما بعد ، بدانکه از بعضی احوال و کیفیات و خواص لحمهای پرنده و چرنده . . . گوشت بز

(ن . ک . ذریعه ٤ : ۲۲۷ «تعلیم الصبیان» از همو ، که نسبت وی را «تمکین» آورده است - نسخه ها ۱ : ۷۰۷ (فهرست راهنما ، تمکین) - عباسی ۱ : ۳۲۸ «بستان افروز» از همو ، که نسبت وی را «تمکین» آورده - بشیر حسین، شیرانی ۲ : ٤۰۲ «نافع الخلق» از همو، که نسبت وی را حیدر آبادی گفته است - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۵ «نافع الخلق» که نسبت وی را حیدر آبادی آورده) .

2234- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٤۰۸ : نستعلیق پخته ، حافظ محمد نصر پوری ، ۲ ذیحجه ۱۲۵۵ھ . ش ۳ مجموعه رساله ها» او (ص ٤۸ - ٦۱) (گنج ۱ : ۲۸۷) .

2235- گوجرانواله ، سندی هوان تادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، ۱۳ - ۱٤ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2236- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه : پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، ۳۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 809- خواص اغذیه

از حکیم غلام الله خان لاهوری بن حکیم غلام محمد خان بن حکیم صادق علی خان بن حکیم شریف خان (م ۱۲۲۲ھ/۱۸۰۷م .) که این یکی سر دودمان خاندان شریفی در لاهور می باشد . خاندانی بزرگ با پزشکان نامی . حکیم غلام الله خان پسر عموی حکیم محمد جمیل احمد خان است ، و نیز نیای مادری آقای حکیم محمد نبی خان جمال سوید (پزشکی ایران و پاکستان : ٦۸) معاصر در لاهور می باشد .

آغاز : . . . پوشیده نماند که اکثر مردمان طالب خواص و مزاج بقولات می شوند ، و همان وقت احتیاج ، دیدن کتب کلان ، خاص در ایام سفر ، داشتن دو و سه کتاب همراه . . .

(ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان : ٦۵ «دو خانواده سهم نزشکی هند اسلامی») .

2273- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، یعقوب خان بن غوث خان صاحب ، ساکن مراد پور متصل سامانه ، حسب فرمایش حکیم غلام الله خان ، ۱۳ ع ۲/۱۲۸۲ھ . ۱۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ❂ 810- خواص اغذیه و اشربه و اشیاء : اغذیه و ادویه

از ابو المظفر محمد بن النضر (ا) طبیب هروی به آنچنانکه در نسخهٔ گنج بخش آمده ، و یا ابوالمظفر بن المنتظر المتطبب الهروی (نسخه ها ۱ : ٤۷۳ «اغذیه و ادویه») .

در دیباجه می‌گوید «ارغوان (شاید: ارغون پسر اباقا پسر هلاکو، که در ۶۸۳ھ. به حکومت رسید) خلد الله ملکه» از من خواسته مختصری سازم در طبیعت و منفعت و مضرت طعامها و شرابها و بوییدنیها و لباسها و من این را از سخنان بقراط و جالینوس و محمد زکریا و دیگر حکما ، در بیست و پنج «باب» ساختم .

باب ۱- در نان ها ، ۲- آب ها ، ۳- دانه ها ، ۴- گوشتها ، ۵- ماهی ها ، ۶- اعضای حیوانات ، ۷- آشها ، ۸- کوماج (ترشی) ها ، ۹- لبنیات ، ۱۰- بیضه ها ، ۱۱- سبزیها ، ۱۲- دیگ ابرازها (ادویهٔ خوراکیها) ، ۱۳- میوه ها ، ۱۴- میوه های خشک ، ۱۵- شیرینیها ، ۱۶- حلواها ، ۱۷- شربتها ، ۱۸- شرابتها ، ۱۹- روغن ها ، ۲۰- عطرها ، ۲۱- معجون ها ، ۲۲- جامه ها و پوشیدنیها . (جامهٔ زر دوزی شده ، جامهٔ ابریشم ، کتان ، پنبه ، قز ، پشمین، پوستین ، پوستین سنجاب . . .) ، ۲۳- هوا (فصول ، مناطق) ، ۲۴- ریاحین و گلها ، ۲۵- آداب طبخ .

آغاز : ستایش و سپاس خدای را جل جلاله ، که آفریدگار جهان و جهانیان . . . بعده ، حکم منیع پادشاه ربع مسکون .

(ن . ک . گنج ۱ : ۲۱۷ «میوه ها و طعامها» که همین کتاب است ، ولی نگارنده در دیباچه خواجه رشید الدین و طواط آمده است - نسخه ها ۱ : ۴۷۳ «اغذیه و ادویه» در بخش پزشکی ، از ابو المظفر بن المنتظر المتطبب الهروی) .

2238- اسلام آباد ، گنج ۲۷۷۷ : نستعلیق ، با تاریخ ٤ محمد شاهی (۱۱۳۵ هـ . ؟) در مجموعه ، (ص ٥٦ - ٦٦) . آغاز : حمدله . صلاه. اما بعد ، چنین گوید امین الدولة والدین خواجه رشید و طواط که چون حکم بلیغ پادشاه (برابر نمونه) ، در فهرست به نام «میوه ها و طعامها ، خاصیت» آمده (گنج ۱ : ۲۱۷) .

2239- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۹٤ : نستعلیق پخته، دین محمد ولد حافظ حامد ، ملتان پرگنه سودران ، با تاریخ ۱۲۹۹ هـ . در مجموعه ، (ص ۲۰۳ - ۲۲۰) ، آغاز برابر نمونه ، در دیباچه از ابوالمظفر محمد بن النضر طبیب هروی آمده که بدستور ارغوان ساخته . نسخه تازگی خریداری شده و در فهرست نامده است .

● خواص بقولات : خواص الاشیاء

● 811- خواص جانوران

از ناشناس . در خواص پزشکی و گویا جادویی جانوران .

آغاز : حمدله . بدانکه این کتابی ست در بیان فضیلت جانوران ، که هر یک چه فضیلت دارند . که اگر دندان گرگ زن با خود دارد حامله گردد .

2240- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۱۰٦۰/۱۳ - ۱ : نستعلیق ، (میر عبدالقادر حسن ، ۱۲۰٦ هـ .) (ص ۱ - ۹) (نوشاهی : ٥٨) .

● 812- خواص الجواهر : جواهر نامه

از حکیم محمد شریف خان (م ۱۲۲۲ هـ ./۱۸۰۷ م .) ، که یاد او در «تحفه عالم شاهی : ٤٠٨» گذشت . بروزگار شاه عالم دوم (۱۱۷۳ - ۱۲۲۱ هـ ./۱۷۵۹-۱۸۰٦ م) ، به سال ۱۱۷۷ هـ./ ۱۷٦۳ م . نگاشته است .

در خواص جواهرات : الماس ، بسده ، زمرد ، عقیق ، عین الهر ، نیروزه ، لاژورد ، لعل ، مرجان ، یا قوت ، نیل ، یشب . . . ص‌ در ۱۱۸۰ھ/۶ - ۱۷۶۷م . این کتاب را گزیده «تحفهٔ عالم شاهی» نامیده است .

آغاز : بهترین گوهری که غواصان فصاحت نشان از عمان فکر بکف می آرند ، حمد و شکر خالقی ست جل شأنه که جوهر جان انسان را به گوهر نطق (ن . ک . تحفه عالم شاهی ، که باهمین سر آغاز است) .

(ن . ک . مشار ۲ : ۱۹۲۸ «خواص الجواهر موسوم به تألیف شریفی معروف به مفردات هندی» چاپ دهلی ۱۳۰۰ ق - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۱ - اطبای مغلیه : ۱۰۸ زندگینامه و فهرست آثارش ، ازآن میان «خواص الجواهر») .

2241ـ کراچی : موزهٔ ملی ۹۷ - ۱۹۶۲ .N.M : نستعلیق ، محمد اکرم بن محمد حکیم محمد رخش جان ، ۲ رجب ۳۵ عالمشاهی (۱۲۰۷ھ .) بدون دیباجه ، ش ۱ مجموعه رساله های او ، ۱۶ ص (مجله الزبیر ، ۱۹۶۷ : ۴۲۶ - ۴۲۸ - نوشاهی : ۶۰) .

2242ـ کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۲ - ۱۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، مصطفی علی ، ۱۲۶۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۶ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۶۱) .

2243ـ لاهور، دانشگاه، شیرانی ۰۵۷۸۹/۲۴۷۲/۱ : نوشته ج ۱۲۸۳/۱ھ . (۱۸۶۶م .) در فهرست بنام «خواص الجواهر» و تاریخ نگارش ۱۱۷۷ھ است . (بشیر حسین ۲ : ۳۸۹) .

● 813ـ **خواص الحیوان** : ترجمهٔ حیات الحیوان

متن از دمیری (ن . ک . : حیات الحیوان : ۴۲۳) ، گزیده و ترجمه از محمد تقی بن حواجه محمد تبریزی ، بروزگار عباس دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ھ/۱۶۴۲ - ۱۶۶۶م .) . بدستور میرزا محمد ابراهیم بن صدرالدین محمد ، در یک «مقدمه» و بیست و هشت «باب» به ترتیب حروف تهجی ، هر حرف در یک باب ، و هر باب در سه «فصل» : مفتوح الاول ، مکسور الاول ، مضموم الاول .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد خداوندی را سزد (سزاست) که مشکاة بنیان حیوان .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۲۰ «خواص الحیوان» - ذریعه ۷ : ۲۷۲ «خواص الحیوان» - کشف الظنون ، حیات الحیوان - مشار ۲ : ۱۹۲۹ «خواص الحیوان» که چهار چاپ ایرانی آن را نشان داده - اته : ۲۷۹۶ «خواص الحیوان» - ایوانف : ۱۵۵۹ «ترجمهٔ حیات الحیوان» - ریو ۲ : ۸۴۲ «خواص الحیوان») .

2244ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۰۵۷۸۹/۲۴۷۲/۲ : نوشته ج ۱۲۸۳/۱ھ . (۱۸۶۶م .) در فهرست به نام «خواص الحیوان» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۸۹ - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۱) .

● **814- خواص الحیوان** : احکام و خواص حیوان : تذکرهٔ صیدیه : صیدیه

از **محمد علی ، حزین لاهیجی** ، مدعو به علی حزین، متخلص به حزین (۱۱۰۳ - ۱۱۸۱ھ/۱۶۹۱ - ۱۷۶۷م.) . فرزند ابوطالب زاهدی گیلانی . نام کتاب در منابع گوناگون آمده است .

در یک «مقدمه» و سه «باب» و «خاتمه» ای : مقدمه در دو فصل : احکام صید ، احکام ذبایح . باب ۱- در ذکر بعضی جانوران بری و بحری و خواص آنها ، ۲- در کیفیت حصول حیوان و حیقیت آن . خاتمه در احکام شرعی صید . و خود در دیباجه از آن به «احکام و خواص حیوان» و «تذکرهٔ صیدیه» تعبیر کرده است . و با این بیت انجام می یابد : جمله حیوان را بی انسان مکش ـ باز انسان را مکس از بهر هش . که بیت تصحف شدهٔ مولوی ست ، که می تواند دید حزین را نشان دهد .

آغاز : سپاس بیقیاس که مدارک اوهام از استقصای اصولش قاصر و مسالک . . . اما بعد ، این نامهٔ همایون خامه . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۲۰ «حواص الحیوان» ـ ذریعه ۷ : ۲۷۲ «خواص الحیوان» و ۹ : ۲۳۵ «دیوان حزین گیلانی» ـ ریو ۲ : ۴۸۳ «رساله در خواص حیوان» و ۲ : ۸۷۳ «تذکرهٔ صیدیه» ـ اته : ۱۷۱۲ «رساله در خواص الحیوان ، تذکرهٔ صیدیه» ـ پاکستان و هند ۳ : ۳۷۱ «تذکرهٔ صیدیه» و ۲/۲ «رساله در خواص الحیوان» که این دو نام را نادرست بگونهٔ دو کتاب آورده است ـ ایوانف ، کرزن : ۶۲۰ «صیدیه» ـ منشار ، مؤلفین ۴ : ۱۰۲ زندگینامه و نام پنج اثر چاپی او، که این درمیان آنها نیست ـ فرهنگ سخنوران : ۱۰۰ «حزین لاهیجی» ـ کحاله ۱۱ : ۱۹ «محمد الجیلانی») .

**2245- لاهور** ، محمد شفیع ۳۶۴/۲۶۶ : نستعلیق ، ۱۰ شوال ۱۱۸۳ھ. (۱۷۷۰م.) ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «رساله صیدیه» آمده ، ۵۳ ص (بشیر حسین : ۳۱۴) .

**2246- کراچی** ، موزه ملی ۱۹۶۱ - ۷۳۲ .N.M : نستعلیق ، نصرت الله ، ۳ محرم ۱۱۸۳ھ . آغاز در دیباجه افتاده ، در فهرست به نام «تذکرهٔ صیدیه ، خواص الحیوان» آمده ، ۹۶ ص (نوشاهی : ۵۶) .

**2247- راولپندی** ، کتابخانه مسیالیه ۴ : نستعلیق خوش، سید طهور علی بن نور علی ، ۶ شوال ، چهار شنبه . . . سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، نسخه برای میر حاجب سید افضل علی در مقام لکهنو بخانه سید صاحب مرحوم نوشته شده ، ۳۹ ص (پرفسور اختر راهی) .

**2248- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۴۹۷۰/۱۹۵۸/۲ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست به نام «احکام صید» آمده (بشیر حسین ۳ : ۶۹۱) .

● **خواص الحیوان** : حیوانات

● **815- خوان نعمت**

دستور خوار کیهاست، که از مطبخ خاص امیر نواب قاسم علی خان بهادر قیام جنگ انتخاب شده است .

در پختن خوراکیها : یخنی پلاو ، پلاو ساده ، کهچری بریان ، قورمه ساده ، پختن سالن، کباب خطایی ، کباب پرسنده ، کباب ساده ، کباب مرغ و هر پرنده ، کباب ماهی بر سیخ ، لوز بادام ، اچار لیمون ، نسخه چئنی ، باقر خانی و . . .

و این جز «خوان نعمت» از نعمتخان عالی ست ، که در بخش منشآت ادبی خواهد آمد .

آغاز : حمدله. بر ذایقه گیران طعام پر لذت و نمک چشان مایدهٔ خوان نعمت مبرهن و هویدا باد که این ترکیب چند اقسام در صنعت پختن طعام از مطبخ خاص امیر عظام .

(ن . ک . ریو ۲ : ۴۹۰ «خوان الوان نعمت» ناشناخته ، و ۳ : ۹۹۶ «خوان نعمت» که این یکی ترجمه از انگلیسی ست ـ پاکستان و هند ۳ : ۳۷۶ «خوان نعمت» از نعمتخان عالی شیرازی که ادبی ست ، و در آنجا جزو کتابهای آشپزی آمده است ، در صورتی که اثر نعمتخان در آشپزی بنام «الوان نعمت» است . همانجا : ۳۷۶ «خوان نعمت» ناشناخته. و همانجا : ۳۷۷ «ترکیب چند اقسام . . .» همان نسخه شیرانی) .

2249- کراچی ، ناظم آباد، کتابخانهٔ همدرد، نستعلیق NROX : مصطفی علی ولد منشی کرم الدین ، شعبان ۱۲۶۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

2250- لاهور ، دیال سنگھ ترست ۲۱ : نستعلیق ، انتظام الدین کاتثوری ، ۱۲۸۰ھ . آغاز افتاده : مغز بادام ، مغز پسته . . . ، با عنوانهای باب : اقسام نان، اقسام آش ، اقسام قلیه ، اقسام کله ، ترکیب پختن ساگ چولائی ، ترکیب پختن کلی کچنال . . . ، اقسام خوراکیها و شیرینی ها و وسایل رنگین ساختن خوراکها را دارد ، در فهرست بنام «خوان نعمت» یاد شده ، . . ، گ (دیال سنگھ ۳ : ۳۹۳) .

2251- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۱۹۲/۱۸۷ : از آغاز سدهٔ ۱۴ھ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «ترکیب چند در صنعت پخت طعام» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۳۸) .

## ● 816- خوان نعمت

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

2252- کراچی ، موزه ملی ۳۴۹ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . در چند باب : باب ۱ـ پختن نان ، ۲ـ پختن بعضی اقسام قلیه و پیازه ، عنوان دیگر بابها که در پختن سبزیها و انواع برنج است نانویس مانده . آغاز : منتخب بعضی ترکیب از کتاب خوان نعمت تحریر نموده شد . باب ترکیب نان خطایی ، ۲۳ گ (نوشاهی : ) .

2253- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۱۹۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : آراستن روغن زرد ، روغن و زعفران داغ کنند ، چون سوخته شود آتش . . . ، نامبوب ولی یکی از بهترین رساله ها در این باره ، فهرست مطالب در دو صفحه به خامهٔ تازه تر آمده ، و نام «خوان نعمت» در این فهرست و ص . ع . آمده : آراستن روغن رنگین ، انواع دال ها ، آشها ، قلیه ها ، هریسه ها ، خاگینه ها ، پوری ها ، پلاوها ، کجری ها ، یخنی ها ، حلواها ، فرینی ها ، کاکله ها ، شربت ها ، ۷۹ ص .

2254- کراچی ، موزهٔ ملی ۶۲/۶۵۵ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، محمد هاشم ، برای غلام احمد ، ۱۲۳۴هـ . آغاز : منتخب بعضی ترکیب از خوان نعمت تحریر نموده شد ، (گ ۶۰ - ۸۳ مجموعه) . در فهرست موزه (۲ : ۳۸) نام نگارنده محمد حسین و تاریخ نگارش ۱۲۳۴هـ . آمده که درست بنظر نمی آید (نوشاهی ۱ : )

2255- کراچی ، موزهٔ ملی ۴۴۱ - ۱۹۷۱ .N.M : نستعلیق ، میرزا فضل علی ، ۱۶ ع/۲ ۱۲۵۶هـ . در ۴۵ باب . آغاز : باب اول در اقسام نان و کلیچه و خمیر مایهٔ نان و نان خطایی ، ۹۴ گ (سید عارف نوشاهی) .

● **خوان نعمت**

از نعمتخان عالی . در بخش «منشآت» خواهد آمد .

● **817- خوراک پزی : رساله در پخت وپز**

از ناشناس . از مردم شبه قارهٔ هند . بدستور افسری بنام کاپیتن ماکس . دستور آماده ساختن خوراکی ها و شیرینیها ست . از اینگونه : یخنی پلاو ، مرغ محمد شاهی ، کباب سیکه (سیخ) ، کهچری مونک ، قورمه ، دو پیازه ، هر قسم کاسالن ، ترکاری ، کباب ماهی برسیخ ، کباب مرغ ، بریان کردن بیضه های مرغ ، کجوری گوشت ، حلوای بادام ، حلوای زردک ، مربه و اچار .

آغاز : بر جمهورانام خرد و چاشنی چشیدگان آفرینش پوشیده مباد ، چونکه طبع اقدس صاحب یمانی .

2256- کراچی ، انجمن ترق اردو ۴ ق ف ۱۰۱ : نستعلیق ، گیا پرشاد بن گنگا پرشاد ، ساکن با مکر لکهنو ، ۱۷ جولائی ۱۸۲۴/۳ج ۲ - ۱۲۳۹هـ ، ۱۳ ص (نوشاهی ، انجمن : . . . - سرفراز : ۶۴) .

● **818- خوراک پزی : طعام نامه : آشپزی : طباخی**

ناشناخته . نسخه ها شاید یکی نباشند .

2257- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۲۶۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز : بسمله . نان پزی میدها یک آثار پاو بالا و روغن شش دام شیر پاو و آثار مایچه خمیر یکدام. . . ، انواع نانها ، خوراکها ، حلواها را دارد ، ۲۰۲ ص (پرفسور الله دتا چودری).

2258- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۹۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . در شبه قاره نوشته شده . آغاز : نسخه طعام نامه . تراکیب پولا و قلیه و آش و دو پیازه و نان ها ، وغیره . نان پزی . . . ، در فهرست به نام «طعام نامه» آمده ، ۳۲ ص (گنج ۱ : ۲۰۵) .

● **خوراک پزی**

در این بخش :

الوان نعمت، پخت و پز ، خلاصة الماکولات ، خوان نعمت ، خوراک پزی ، کنزالحلاوه لذت الطعام (۲) ، منتخب الطعام ، نسخهٔ شاجهان، نعمت نامه .

## 819- خیل نامه

از ناشناس . در دو «مقاله» (کتاب) و یک «خاتمه» . مقالهٔ یکم در خیلنامه ، چهل باب ، دوم در بیماری اسپان و علامات و درمان آنها ، شصت باب و خاتمه به نظم .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعدد حضرت حکیم علی الاطلاق را که گل دل بخواص نسیم لطف بیقیاس بشکفانید ، و رایحهٔ عرفان و شمیم حکم بمشام جان اهل ایقان . . .

(ن . ک . ریو ۲ : ٤٨٤ «خیل نامه» که می گوید در دو «کتاب» است : چهل و شصت بخش) .

2259- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ١٤٨ : نستعلیق تارک ، ١٢٥٧هـ . آغاز برابر نمونه ، در پایان «خیل نامه اسپان» نامیده شده ، ٥٥ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

2260- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ٢٤٢ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٣هـ . آغاز : مقصد از مقاله . در بیان خیل نامه که بعرف فرسنامه گویند ، و آن مبتنی ست بر معرفت اسپان و معالجات ایشان . . . ، ١٩٨ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

## 820- دام پزشکی

ناشناخته . یکی نیستند .

2261- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥٨٠٣/٦ : از میانه سدهٔ ١٣هـ . در فهرست بنام «رسالهٔ حیوانات» در مطالب طب چار پایان آمده . (بشیر حسین ٢ : ٣٩٢) .

2262- پیشاور ، پشتو اکادمی ٦٤ : نستعلیق خوش ، بی تاریخ ، آغاز افتاده : فصل سیوم در ادویه صاف جمیع ماده های کلال چشم و سیاه چشم که در موسم بهار گرفته شود ، یا جانور که به سبب فربهی مست گشته خود بخود جماع کرده . . . نخستین عنوان در همین صفحه : باب پانزدهم در شناخت بند شدن صاف . . . ، گویا نگاشته سدهٔ یازدهم باشد ، ٣١٨ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

## 821- دانشنامهٔ جهان

از غیاث الدین علی بن علی امیران اصفهانی (که یاد او در «خلاصه التنجیم : ٢٦٥» گذشت) در شهر حود بدخشان ، به سال ٨٧٩هـ/١٤٧٤م . در حکمت طبیعی از آثار علوی و کمی از مباحث عامه و پزشکی و تشریح ، در ده «فصل» و بیست «اصل» و چهار «نتیجه» و «خاتمه» ای در ٣٢ «وصله» نگاشته است .

خاتمه را بنام سلطان ابوالفتح محمود گرگانی که در (٨٧٩هـ/١٤٧٤م .) حاکم تونس بوده، ساخته است . وی «حل نامهٔ مرموزه» (دهاکه یونیورسیتی ٣٠٣) را در ٩٠٨هـ/١٥٠٣م . به انجام رسانده است ، پس تا این سال زنده بوده است (بشیر حسین) .

فصلهای دهگانه : ١- در پدید آمدن عقل کل و نفس کل ، ٢- پدید آمدن افلاک، ٣- گردش افلاک و مدت دور هر یک ، ٤- پیدا شدن عناصر ، ٥- تقسیم عناصر ، ٦- کیفیاتی که لازم عناصرند ،

۷- طبقات عناصر ، ۸- شکل افلاک و عناصر ، ۹- حقیقت جسم ، ۱۰- تقسیم جسم به بسیط و مرکب .

اصلهای بیست گانه : ۱- استحالت عناصر ، ۲- پیدا شدن بخار و دخان ، ۳- پیدا شدن باد ، ٤- ابر ، ٥- باران ، ٦- برف ، ۷- تگرگ ، ۸- نرم (شبنم) ، ۹- رعد ، ۱۰- برف ، ۱۱- صاعقه ، ۱۲- کواکب منقصه و شهاب ، ۱۳- علامات حمره ، ١٤- شمسیات ، ۱٥- نیازک ، ۱٦- قوس قزح ، ۱۷- هاله ، ۱۸- زلزله ، ۱۹- بر آمدن آواز از زمین ، ۲۰- پیدا شدن آب چشمه و کاریز و چاه .

چهار نتیجه : ۱- پیدا شدن معادن ، ۲- نباتات و نفس و قوای آن ، ۳- حیوانات ، ٤- انسان . خاتمه : در تشریح اعضای انسان.

آغاز : سزا وار ستایش و سپاس مبدعی ست که به اقتضای ذاتی که در لسان .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤۲۲ که در آنجا تاریخ نگارش ۸۷۱ه . و نام مهدا الیه به دو گونه آمده - ذریعه ۸ : ٤٦ که نام مهدا الیه به دو گونه و نگارش همین سال ۸۷۹ه . گفته شده - مشار ۲ : ۲۰۲۷ که دو چاپ هند آن را نشان داده - پیشگفتار محمد نقی دانش پژوه بر چاپ دو رساله دربارهٔ آثار علوی : ۱٥ - اته : ۲۱۷٤ ، ۲۱۷۳ - ریو ۲ : ٤۳۹ - نفیسی ۱ : ۲٦۱) .

**2263**- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۹ - ۲۱۳/۲ : نستعلیق ، (شوال ۱۰۸۰ه.) ، آغاز برابر نمونه ، (ص ٥۰ - ٥۹) (نوشاهی : ٥۸) .

**2264**- لاهور ، محمد شفیع ۲۹٥/۳۷٦ : نستعلیق ۹ح ۲/ ۱۱٥۰ه./۱۷۳۷م . آغاز برابر نمونه ، با تاریخ نگارش ۸۷۹ه . در فهرست کتابخانه آمده است : چون در هیچیک از نسخه های دیگر تاریخ نگارش نیامده است ، این نسخه از کاملترین نسخه های جهان است . در خاتمه نام سلطان محمود گرگانی را نیز دارد ، ۱٥۲ گ (بشیر حسین : ۳۲٦) .

**2265**- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۳ - ۱٦٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، غلام حیدر ولد شیخ محمد مقیم ولد شیخ محمد عارف ، ۲۱ ذیحجه ، در عمل شاه بیدار بخت محمد جهان (م ۱۱۹۹ه .) بدولتخانه دیوان رکهو رام متر متطوطن نهتی ، ساتکام چکله هو گلی، آغاز برابر نمونه ، ۹۳ گ .

**2266**- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۷۱/۲۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. با مهر کنده ۱۲۱۱ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۷۲ ص .

**2267**- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۷۰ - ۱ : نستعلیق خوش ، لاهور ، ۱۲۹۹ه./ ۱۸۸۳م . مصور ، آغاز برابر نمونه ، اندازه رحلی ، ۱۷٤ گ (نوشاهی : ٥۹) .

**2268**- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۱ - ۱٦٦۲ : نستعلیق . سدهٔ ۱۳ه . آغاز افتاده ، ۱۱۲ ص (نوشاهی : ٥۹) .

2269- رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینه میر ، سید زاهد حسین ٦٥ : نستعلیق خوش تحریر آمیز ، سدهٔ ١٢ ـ ١٣هـ . ٣٩٨ ص (دکتر الله دتا چودری) .

## ● 822- دستور الصید

از محمد رضا بن خواجه یوسف ، که در شاهجهان آباد عرف دهلی میزیسته، بروزگار اورنگ ـ زیب (١٠٦٩ - ١١١٨هـ .) ، که به شکار خواهش فراوان داشت ، و در مدت سی و دو سال همه‌گونه جانوران پرنده و خزنده و درنده شکار کرده و نگاه داشته است ، به سال ١٠٨٣هـ . (١٦٧٢م .) در هفتاد و هفت «باب» نگاشته است . سپس به خواهش برخورداران به سال ١٠٩٩هـ ./٧-١٦٨٨م . در آن دست برده و تقدیم و تاخیر در آنها داده و ٢٢ باب دیگر بر آن افزوده به نود و نه باب رسانده است (دیباچه) .

آغاز : حمد بیحد و سپاس بیعدد از ازل تا ابد مر پادشاهی را سزد که شاه‌باز بلند پرواز معرفتش . . . اما بعد ، اضعف العباد . . . ابن خواجه یوسف محمد رضا متوطن . . .

(ن . ک . نسخه ها ١ : ٣٩٨ (باز نامه) - ایوانف ، کرزن : ٦١٩/١ «دستور الصید» که نام پدر نگارنده را محمد یوسف (نه خواجه یوسف) آورده . مرآت العلوم ٢٠٦ : ٣) .

2270- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ٢٣٢/٣ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٢هـ . (گ ١٤٨پ ـ ٢٦٦ر) ، آغاز برابر نمونه (غلام سرور : ١١٦) .

2271- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٩٣٠/١٩١٨/١ : نوشته میرزا رحیم بیگ ، ١٢٤٨هـ . (١٦٦٢م .) . نام نگارنده در فهرست محمد رضا علی خان ولد . . . آمده (بشیر حسین ٢ : ٣٩٠) .

2272- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ١٠٤ : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ١٧٢ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

2273- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦٢٠٦ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ٢ : ٣٩٠) .

## ● 823- دستور العمل

از رای چتر من ، رای زاده ، از قوم سکسینه (م ١١٧٣هـ ./١٧٥٩م .) . نگارنده‌ی «چهار گلشن» (ریو ٣ : ٩٠٩) در تاریخ هند . وی پیش از به انجام رساندن این یکی در میگذرد، سپس چندر بهان منشی در ١١٧٩هـ ./١٧٦٥م . به انجامش می رساند . و این چندر بهان جز آن منشی ست که در دستگاه دارا شکوه کار می کرده و «چهار چمن» خود را در نامه نگاری در ١٠٥٧هـ ./١٦٦٤م . نگاشته است .

در آن آگاهیهای سود مندی از بازرگانی و صنعت و پیشه ها و کانهای هند آمده است ، باسر بندهای «قانون» و «دفعه» :

قانون یکم (؟) دوم (؟) ، سوم ، در چهار «دفعه» : ١- جواهرات ، ٢- فلزات ، ٣- جمادات ، ٤- مستنبط از فلزات . چهارم ، سه «دفعه» : ١- در معرفت اجناس نباتی (فواکه ، سبزه

و بره ها ، داروها ، بذرها) ، ۲- غله ها ، ۳- اقسام پارچه (پنبه یی یا نخی) . پنجم ، در چهار دفعه : ۱- در معرفت اجناس حیوانی (ابریشم ، پشم ، پوست و جز آنها) ، ۲- پشمینه ، مشک ، عنبر ، قرمزدانه ، شیر ، شهد ، پنیر ، موم ، اطلس ، مخمل ، تافته و جز آنها ، ۳- مرکبات ابریشم از طلا و نقره و نخ و جز آنها . ۴ - (؟) .

(ن . ک . استوری : ۴۷۲ - برلن : ۴۷۳ ، ۴۷۴ (به نقل از بشیر حسن) - هندووں کا حصه : ۱۰۳ «چهار گلشن» از همو - ریو ۳ : ۹۰۹ «چهار گلشن») .

2274- لاهور ، محمد شفیع ۳۰۱/۳۸۹ : نستعلیق ، پس از ۷ نوامبر ۱۹۳۸م . قانون ۳ - ۵ را دارد ، آغاز : قانون سیوم . دفعه ۱- در دانستن اشیا معدنی ، یعنی آنچه از کانها و معدنها خیزد ، اگرچه ضبط تمامی معدلیات در این پاره اوراق . . . ، ۶۹ گ (بشیر حسین : ۳۴۰) .

## ● 824- دولت نامه

از ناشناس . بنام دولت نامه ، در ۴۶ فصل (دیباجه) . در جانوران برنده و انواع و بیماری و درمان آنها .

آغاز : بعد از حمد بسیار و ثنای بیشمار خالق لیل و نهار که با بشارت کن فیکون هژده هزار عالم . . . که این کتاب بر چهل و شش فصل مرتب شد ، و این رساله را دولت نامه نام نهاده شد .

2275- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۰ : نستعلیق ، بهارو فقیر عرف جانوری ساکن خداباد ، ۱۸ع ۱۱۹۹/۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۱ گ (غلام سرور : ۱۱۵) .

2276- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۱ : نستعلیق پخته ، غلام قادر خلف شیخ سوند ، ۲۵ع ۱۲۸۶/۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۵۵ گ (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۱۴) .

## ● 825- ذبح جانوران منذوره : تحقیق در . . .

از اسرافیل بخارایی .

در سه فصل : ۱- اثبات حلیت جانوران : گاو، گوسفند، مرغ و گاومیش، ۲- در بیان شکوکی که وارد می شود و چند خلل ، ۳-

آغاز : حمدله . بعد حمد خدا و صلوات بر رسول ، میگوید عبد ضعیف . . . اسرافیل بخاری، بر سبیل تقلید مجتهدان کبار و مستند بر قول مفسران عظام .

(ن . ک . در بخش عقاید ، که در آنجا نیز رساله های دربارهٔ «ذبح» و «نذر» خواهد آمد) .

2277- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق شکسته آمیز ، اشرف علی ، سدهٔ ۱۴ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۲ ص (سید عارف نوشاهی) .

● **826- ذبح** : رساله در . . .

ناشناخته .

آغاز : حمدله . بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین ، میگوید فقیر غفرالله له ولوالدیه ، که مکلف را بدانستن احکام ذبح لازم است ، تا بداند ، تا کشته او بدانستن احکام حلال شود .

**2278-** ملتان ، جهالیان ، چک R . ۱۰/۱۴/۱۱ ، کتابخانه الله بخش اسد نظامی : نستعلیق ، عبدالهادی ، شعبان ۱۲۷۴ھ . آغاز برابر نمونه ، . ۲ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

● **827- ذبیحه** : کشتار

چند رسالهٔ ناشناخته ، در بخش عقاید و بخش فقه نیز رساله هایی از اینگونه خواهد آمد .

**2279-** اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۹۲ : نستعلیق پخته ، حافظ محمد پسر میان احمد گوجر ، شنبه ۵ صفر ۱۲۰۷ھ . آغاز : در بیان ذبح سنة . در ذبح شترنحر است و در گاو و گوسپند . . . ، ۲۰ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

**2280-** دیره اسماعیل خان ، موسی زئی ، خانقاه شریف احمدیه سعیدیه ، مولانا محمد اسماعیل : نستعلیق شکسته آمیز ، خواجه محمد عثمان دامانی (رح) ، پنجشنبه ۲۵ شوال ۱۲۷۹ھ . مسایل کشتار ، کشتار غیر اهل الله و نامسلمانان است . آغاز : آنچه حکم حل و حرمت مذبوحانی که بجای . . . (ص ۲ - ۲۳) (محمد نذیر رانجها) .

● **828- راحت المؤمنین** ، ترجمهٔ . . .

متن از حاجی محمد هاشم تتوی (که یاد او در «فیض الغنی فی تقدیر الصاع : ۲۱۱» گذشت) به زبان سندی . ترجمهٔ فارسی از شیخ صبغت الله بن عزت الله انصاری ، به خواهش ملا مجید و برادر زادهٔ او دین محمد ، به سال ۱۲۳۸ھ/۲ - ۱۸۲۳م .

دربارهٔ شکار و کشتار جانوران ، روا و یا ناروا بودن گوشت و پوست آنها .

آغاز : حمد وافر و نعت متکاثر مر احدی را سزد که وجود بشر را از کارخانهٔ عنایت کسوت حیات پوشانید .

(ن . ک . تکملهٔ مقالات الشعرا : ۵۵ که در آنجا ضمن نگاشته های تتوی از «راحة المؤمنین» او نام برده شده) .

**2281-** کراچی ، انجمن ترقی ا ق ف ۲۱ : نستعلیق ، گویا مترجم ، ۱۲۳۸ھ . ۸۸ ص (سرفراز : ۸۸ - نوشاهی) .

● **رد تحفة الاخوان** : تحفة الاخوان ، رد

تتوی - قصوری . در : ۴۰۷ گذشت .

● **رسالهٔ موجز**

از شریفخان . در خواص پان ، تنباکو، قهوه و چوب حبنی و شرابها . در بخش پزشکی آید .

● 829- زلزله : رساله در . . .
ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .
2282- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانه رشیدیه : نستعلیق ، میان حافظ ، در جنگ نوشته ۱۲۶۳ - ۱۲۶۹ هـ . آغاز : چنان گفت دانای روشن قیاس ـ به حکم حکمت ، اختر شناس ، سپس استخاره نامه ، زکی نامه ، ۶۸ ص (سید عارف نوشاهی) .
2283- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۱۸۴۹/۴۸۶۹ : نوشته تاج الدین بن محمد سلطان ، تاریخ یاد نشده . آغاز : در بیان زلزله ایام سبع گوید : روز شنبه اگر زمین جنبد ـ پس به ترکان رسد غرابت بد . . . ، در فهرست بنام «رساله در بیان زلرله . منظوم» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۶۰) .
2284- لاهور ، عمومی پنجاب ۲۲ ، ۵۵۱ مقام ۶ ، ۲۹۷ سلو : تاریخ یاد نشده ، (۲۲۶پ) . آغاز اگر به ماه محرم زمین بجنبد سهتران بمیرند ، و لشکریان را نصرت نباشد ، در فهرست به نام «مقاله در بیان زلزله» آمده (عباسی ۱ : ۱۴۸) .
● 830- زینت البساتین
از صدر الدین بن زبردست خان (نگارندهٔ «تحریر الصدر : ۱۹۷» در شرح «خلاصة الحساب» و جز آن) . در هنر باغبانی .
(ن . ک . استوری : ۱۰۹۳ (به نقل) ـ اورینتال سیگزین ، نوامبر ۱۹۳۳م . به نقل از پاکستان و هند ۳ : ۳۷۳) .
2285- لاهور ، دانشگاه پنجاب ، شماره یاد نشده : نوشتهٔ ۱۱۳۲هـ/۱۷۱۹م . (پاکستان و هند ۳ : ۳۷۳) .
● 831- سالهوتر : ترجمه . . .
ناشناخته . در آغاز آن آمده «بیان کتاب سالهوتر» . در درمان بیماری اسپان . نامبوب .
2286- کراچی ، موزه ملی ۱۱۱۴ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز : بیان کتاب سالهوتر ادویه وغیره به وقت کش دادن اسپ مادیه از کتب سالهوتر چه باید داد ، ۱۴۰ ص (نوشاهی : ۶۰) .
● سالهوتر ، ترجمه : تحفة الفرس
● 832- سراج الهدایة
از سید جلال الدین بخارایی (همین) . (ن . ک . سراج الهدایه ، بخش عرفان ، که ملفوظات سید جلال الدین بخاری ، جهانیان جهانگشت است ، و باب هفتم آن در فضایل میوه ها ست) .
ده فصل : ۱- فضایل و منافع برنج و عدس و جو ، ۲- منافع انجیر و ترنج و عناب و میوهٔ آبی ، ۳- منافع مویز و خرما و امرود و پنیر و خیار و جوز و ماهی ، ۴- منافع خربوزه و بادنجان و کدو ، ۵- منافع انار و انگور و غوره و باقلا ، ۶- منافع سیر و پیاز و ترب و کشنیز ، ۷- منافع

فقاع و سیاه دانه ، ۸ـ شملیت و اسپند ، ۹ـ اسبغول و هلیله و روغن و نان و هریسه و نمک ، ۱۰ـ منافع ترید و کبوتر بغدادی و گوشت و بیضهٔ مرغ و شیر و انار ترش .

آغاز : میگوید سید جلال الدین بخارایی (ع) در بیان احادیثی در فضایل ماکولات و مشروبات و میوه ها ، از حضرت رسالت پناه (ص) بما رسیده .

(ن . ک . بزم صوفیه : ۳۹۴ تا ۴۰۰ برای جهانیان جهانگشت و همانجا : ۴۳۴ و ۴۳۵ برای همان «سراج الهدایه» ی او ـ پاکستان مین فارسی ۲ : ۴۴ همان «سراج الهدایه») .

2287ـ شیخوپوره ، شرقپور ، میان جمیل احمد مجددی : نستعلیق و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۶۴ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

## 833ـ سعادتنامه : قیافه شناسی

گویا باب هشتم «تحفة الهند» میرزا محمد بن فخر الدین محمد ، از روزگار عالمگیر (۱۰۶۸ ـ ۱۱۱۸هـ .) است .

در دو «فصل» . یکم در قیافهٔ مردان ، دوم شناسایی زنان .

آغاز : بدانکه این رساله ای ست در علم قیافه ، که بزبان هندی آن را سام الدرک گویند ، و نام این رساله سعادتنامه نهاده شد . . .

2288ـ لاهور ، محمد شفیع ۳۲۹/۲۴۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳ گ (بشیر حسین : ۲۰۹) .

## 834ـ شارک نامه

از عنایت الله کنبوه (م ۱۰۸۲هـ./۱۶۷۱م .) ، نگارندهٔ «بهار دانش» و جز آن .

حتی موضوعش دانسته نیست . در فهرست بشیر حسین در بخش عرفان آمده است .

2289ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۲۵۳/۲/۲۲۴۳ : نوشته ۲۹ ذیقعده ۱۲۷۳هـ . (۲۱ جولائی ۱۸۵۷م .) (بشیر حسین ۲ : ۲۲۹) .

## 835ـ شکار نامه

از محمد شمس ، که در حصار فیروزه می زیسته است ، به نام احمد شاه پادشاه (۱۱۶۱ ـ ۱۱۶۷هـ) . به روش پرسش و پاسخ . در مسایل شکار و کشتن جانوران و روا و نا روا بودن گوشت و فرا ورده های آنها .

حصار فیروزه جایی ست در صوبهٔ هریانه ، پنجاب هند ـ در راه لاهور ـ دهلی ، بادژی که بنیادگذاردهٔ فیروز شاه تغلق در ۷۳۶هـ/۱۳۳۵م . می باشد (اردو دایره ۸ : ۳۸۹ به نقل از تاریخ فیروز شاهی : ۱۳۴ ).

آغاز : الحمد لله الذی هدانا الی الدین القویم . . . قال النبی ص : درس مسئلة خیر من عبادة ستین سنة . بنا برآن چند مسایل شکار که حاجت بدان بسیاری افتد .

2290- کراچی ، انجمن ترقی ، ق ف ۲۳ : نستعلیق ، محمد عظیم ، ۹ج ۲/۱۲۶۳ه. ۱٤ ص (سرفراز : ۹۲ - نوشاهی) .

● 836- شکار نامهٔ ایلخانی : باز نامه

از علی بن منصور حلوانی (نه حلوایی) از روزگار طغان تیمور خان سلطان خراسان (۷۳۷ - ۷۵۳ه./ ۱۳۳٦ - ۱۳۵۲م.) .

در دیباجهٔ «جوارحنامه : ٤۱۳» عباسی ، چاپ کلکته ۱۹۰۸م . از این کتاب یاد شده است که : طغان تیمور علی بن منصور حلوانی را مأمور قوشخانهٔ خود می کند . و وی کتاب «صید نامهٔ ملکشاهی» را از منابع دیگر کامل می سازد و «شکار نامهٔ ایلخانی» می نامد . و سپس می افزاید چون فرس قدیم و مغلق بود سرنو تحریر کرده این «جوارحنامه» را ساختم (ن . ک . همین بخش ٤۱۳) .

آغاز : حمد و سپاس بیحد که سیمرغ و هم شهسوار عقل . . .

(ن. ک. اته : ۲۹۷۹ «شکار نامهٔ ایلخانی» - ایوانف ، کرزن : ٦۱۷ «شکار نامهٔ ایلخانی» - نشریه ۹ : ۱٤۰ قابل توجه).

2291- لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، ۹۲ گ (دکتر ظهور الدین احمد - سید عارف نوشاهی) .

● 837- صنایع

از ناشناس . شاید نام وی در دیباجه بوده که در نسخهٔ ما افتاده است . نامسر بندهای «باب» و «فصل» :

باب ٤- شنگرف کردن ، ٥- در آمیختن زنگار ، ٦- در کوفتن زنگار ، ۷- در گل حکمت ساختن ، ۸- آسختن زرنیخ ، ۹- عمل زرنیخ ، ۱۰- آمیختن سیماب ، ۱٥- در گرفتن آب انار دانه ، ۱٦- در لاجورد آمیختن . سپس فصلهایی بی شماره : شستن لاجورد ، حل شنگرف ، ربح درخت که در رنگها بکار رود ، زنگار ، زرنیخ ، عمل صابون بغدادی ، مرکب . . . و نسخه هایی (ن . ک . مجموعه الصنایع ، در همین بخش) .

2292- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٦۲۲ : نستعلیق خوش ، تا تاریخ ۸٤۸ه. به همین خامه در مجموعه ، (ص ۲۰۱ - ۲۱۸) . آغاز در باب سوم (حبر مرکب سازی) افتاده (گنج ۱ : ۲۰۳) .

● صید المراد فی قوانین الصیاد : جوارحنامهٔ امامیه

● 838- صید نامه : شکار نامه

از سید حسین بن روح الله حسینی طبسی ، مخاطب به صدر جهان ، زنده در ۹۷٤ه./ ۱٥٦۷م. بدستور سلطان قطبشاه ، که میگوید مدتی ملازم رکاب او بوده است ، احکام شکار و کشتار جانوران بروش شیعی و اشاره به نظر چهار مذهب اهل سنت ، در یک «مقدمه» و ده «باب» و یک «خاتمه» نگاشته است . و در آن خواص علمی همه گونه جانوران پرنده و چرنده و آبی را شناسانده و احکام فقهی آنها را گفته است : مقدمه در تحقیق لفظ صید و جواز آن .

باب ۱- شروط صیاد و شکاری و ذابح ، ۲- آلات شکار و ذبح ، ۳- ؟ ٤- ذکر حیوانات و طیور که بدان شکار میکنند ، ٥- شکار با تیر و شمشیر و نیزه ، ٦- شکار ماهی ، ۷- تملک شکار، ۸- کشتار شکار ، ۹- حلیت و حرمت جانوران ، ۱۰- در احکام سور .

آغاز ۱ : سپاس بیقیاس و شکر محمدت اساس پادشاهی را سزاوار است که مرغان دلهای عارفان . . . چون این بندهٔ خالص العقیده و صادق البیان حسین الحسینی الطبسی (طیبی ؟) المخاطب بلسان عنایته به صدر جهان . . . آغاز ۲ : حمدله . صلات بدانکه این رساله ای ست عجیب و نسخه ای ست غریب در بیان حلت و حرمت اکثر حیوانات و اختلاف مذاهب اهل تسنن مع اهل تشیع .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤٣٠ - ذریعه : ١٥ : ١٠٥) .

2293- کراچی ، انجمن ترقی ۱ ق ف ٢٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، بنام «صیدیه» (سرفراز : ۹۳ - نوشاهی) .

2294- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۸ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ ه . بامهر کنده «سید حسن بخش ۱۱۹۲ ه» آغاز برابر نمونه ۱ ، انجام : باب الباء : به فارسی موش دشتی و موش دونده نیز گویند ، و بترکی اکی اباغ لوچه سچدن میگویند ، در صحراها میباشد پاهای دراز دارد و دستهای کوتاه در رنگ نزدیک به آهو بره بود. حکم حرامست نزد امامیه و حنفی حلال است نزد شافعی و جنبل و مالک . حکمت : اگر موی زیادتی در چشم پید شود بکنند و چون پر لوع ر آنجا طلا کنند و دیگر آن موی بیرون بیاید ، ۱۱۲ ص (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۱۹) .

2295- کراچی ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد حسین حکیم ، ۲۹ ج ۱۲٤۹/۲ ه . آغاز بسیار نزدیک به نمونه ۱ ، ش ۱ مجموعه . (پرفسور روشن آرا بیگم) .

2296- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۷٦۳ : نستعلیق ، غلام ضامن بن میرزا محمد مهدی متخلص به اقبال و مخاطب به یاور علی خان (نگارندهٔ تذکره چهارده معصوم) ۲۰ ذیحجه ۱۲۰٤ ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، ١٠٥ ص ، اندازه رحلی .

2297- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۱ - ۷٥۲ : نستعلیق، سید مهدی علی نقوی کرچی - کار ، ١٤ رمضان ۱۲٥۸ ه . برای سید سجاد علی و سید عباس علی ، آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۸٦ ص .

2298- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹٦۱ - ۷٤۹ : نستعلیق ذیقعده ۱۲٥۹ ه . برای سید خور حسن در حیدر آباد ، آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۰٦ گ (نوشاهی : ٦١) .

2299- هزاره ، تناول ، اسب ، فرزندان قاضی عبدالله فضلی ، شیر گره ۸ : نستعلیق زیبا ، ۱۲٦۷ ه . آغاز برابر نسخهٔ اوچ (سدهٔ ۱۲ ه .) ، ۸۲ ص (محمد اسرائیل کان الله له - تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ٢٤٣) .

2300- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۶۱ - ۷۵۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، (نوشاهی : ۶۱) .

● 839- صید نامه : شکار نامه ؛ صیدیه

از شیخ الاسلام هروی ، و در برخی نسخه ها : معین الدین یا شیخ الاسلام سعد المشتهر به هروی . به نام بدیع الزمان بهادر خان ، و در برخی نسخه ها : غیاث الدین سلطان بدیع الزمان بهادر خان یا ابوالحسن بهادر خان و در برخی نسخه ها نام نگارنده و سهدا البه نیامده است .

در دوازده و برخی نسخه ها سیزده «فصل» و یک «خاتمه» : ۱- دلایل بر جواز صید ، ۲- شرایط صید ، ۳- صید با باز و چرخ و مانند آن ، ۴- سگ و یوز و مانند آن ، ۵- تیر انداختن ، ۶- مسایل صید ، بادید اهل تسنن ، ۷- شکاری که در ملک کسی می گردد ، احکام آن ، ۸- کشتن، ذبح ، ۹- در آنچه حلال است و حرام است از جانوران ، ۱۰- مذهب امام شافعی ، ۱۱- باز ماندهٔ طعام و آب ، ۱۲- بول و افکندهٔ جانوران . خاتمه . در بیان نام و خاصیت جانوران و غرایب حکایات ایشان به ترتیب حروف تهجی از الف تا یا .

خاتمهٔ کتاب پیرامون دو سوم کتاب را در بردارد ، و از رهگذر خاصیتی که برای جانوران قایل بوده اند و واژه شناسی ارزشمند است : هر حرف در یک «باب» و بدنبال هر نام تلفظش و واژهٔ فارسی آن ، سپس اگر شگفتی و حکایت کوتاهی داشته باشد. آنگاه بدنبال سربند «حکم» روا و نا روا بودنش را ، و بدنبال سربند «خاصیت» خواص طبیعی و پزشکی آن را می آورد .

نسخهٔ ۵۳۷۴ گنج بخش تنها همین خاتمه را دارد . برای نشانی : باب السین المهمله . سرطان به فتح سین و راء به فارسی خرچنگ ، از عجایب او آنکه چشم او در کتف است و دهان او در سینه ، و در سال سه نوبت پوست می اندازد و خانهٔ خود را دو در می سازد ، یکی به طرف آب و دیگری به خشکی . . .

آغاز ۱ : بهترین طایر با فال مبارک که طیران کند ، در هوای امر ذی بال خداوندی ست که به کمال قدرت . . . اما بعد ، این رساله ای ست مشتمل بر دوازده فصل در شرح مسایل صید .

آغاز ۲ : حمد خداوندی را که بهترین طایر (برابر نمونهٔ ۱) .

(ن . ک . ایوانف ، کرزن : ۶۲۲ که در آنجا نام نگارنده و تاریخ نگارش نیامده است ، جز آنکه بنام ابوالحسن بهادر خان نگاشته شده است - نشریه ۹ : ۶ «صیدیه» معین الدین شیخ الاسلام) .

2301- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۱۴۶/۱/۲۱۳۴ : نوشته غلام محمد ، ۲۹ ج ۲/ ۱۰۷۹هـ . (۱۶۶۸م .) در فهرست به نام «صید یا صیدیه» از شیخ الاسلام هروی ، برای مغیث الدین سلطان بدیع الزمان بهادر خان آمده (بشیر حسین ۲ : ۲۹۳) .

2302- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۴۸۵ : نسخ خوش ، با تاریخ ۱۱۱۴هـ . در مجموعه ، (ص ۱۰۸ - ۲۶۵) . آغاز برابر نمونه ۱ (گنج ۱ : ۲۰۳) .

2303- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۱۷۴/۱۱۲۱ : نوشته محمد اعظم بن پیر محمد ، ۵ رمضان ۱۱۱۵هـ . (۱۷۰۳م .) (بشیر حسین ۲ : ۲۹۳) .

2304- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانه همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2305- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق ، عمر حیات ملهی ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ۲ ، نام نگارنده در دیباجه «شیخ الاسلام سعد المشتهر به هروی» آمده ، ۱۳ بابی ٤٦ ص (محمد نذیر رانجها) .

2306- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۱۹ : نستعلیق پخته ، غلام علی ولد محمد نسیم ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ۱ ، نام نگارنده در دیباجه نیامده و نام مهدالیه «سلطان بدیع الزمان بهادر خان» آمده ، ۱۰۳ ص (گنج ۱ : ۲۰٤) .

2307- گوجرانواله ، حافظ آباد ، چشتی گولروی ، محمد رفیق : نستعلیق ، عارف علی ، ۱۲۳۱ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۱٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی)

2308- گجرات ، پهالیه ، ساهن پال ، کتابخانه نوشاهیه ، سید شریف احمد شرافت نوشاهی : نستعلیق خوش ، حاجی احمد ولد حافظ عباد الله ، صفر ۱۲٤۸ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۶۷ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

2309- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، مفتی غلام محیی الدین (نمکساری) بن شیخ عبدالله مفتی عرف هجرا ، ۱۲٤۹ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۳ بابی ، نام نگارنده در دیباجه «شیخ الاسلام سعد المشتهر به هروی» آمده ، ٥٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2310- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳۸٥ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲۷۳ھ . در مجموعه (ص ۱۷۸ - ۲۲۸) ، آغاز برابر ۱ ، (گنج ۱ : ۲۰٤) .

2311- گجرات ، مسلم بازار ، کتابخانه جدید ، عبدالعزیز قریشی : نستعلق خوش ، ۱۲۷۷ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۰۸ ص (سید عارف نوشاهی) .

2312- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۱۰ : نستعلیق پخته ، ۲۷ شوال ۱۲۷۷ھ . آغاز برابر ۱ ، ۱۰۷ ص . شاید همان نسخه پیشین باشد که ما تازه خریده ایم . (گنج ۱ : ۲۰٤) .

2313- هزاره ، تناول ، اسب ، فرزندان قاضی عبدالله فضلی شیر گره ۳۰ : نستعلیق آمیخته به نسخ ، ضیاء الدین ساکن پرئی هزاره ، ۱٤ هار ۱۲۸۸ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۲ فصلی و بنام بدیع الزمان بهادر خان ، و نام نگارنده شمس الدین یاد شده است ، ۸۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

2314- اسلام آباد ، گنج بخش ٥۳۷٤ : نستعلیق ، ملا ترسو بن محمد دین بن خواجه محمد ، سدهٔ ۱۳ھ . تنها «خاتمه» ی آن است ، و در فهرست ناشناخته مانده و به نام «خواص جانوران» آمده (ص ۱۳٤ - ۱۸۰) . آغاز : در بیان نامها و خاصیت جانوران و غرایب حکایات از ایشان به ترتیب نقل . . . باب الالف ، اسد . به فارسی شیر گویند ، که او را درمیان جانوران منزلت پادشاه می دارند ، از کمال شجاعت (گنج ۱ : ۲۰۱) .

2315- لاهور ، کتابخانه دکتر محمد باقر : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۳۹ ص ۱۳ س (پایان نامهٔ دکتر خالده صدیق) .

● 840- **صید نامه** : باز نامه

از ناشناس . که میگوید در آن از باز نامهٔ فیروز شاهی ، باز نامهٔ داود خان ، باز نامهٔ خادمی باز نامهٔ برخورد واله ، باز نامهٔ الله رکهه خان سریانی و اوراق پوسیده ای بهره برده و تاریخ آن ارمغان به (۱۲۹۹ ه .) است . گویا بدستور شیخ حامد محمد شمس الدین سجاده نشین دربار قادریه در اوچ (نگارندهٔ باز نامه : ۳۹۸) نگاشته شده است .

در هنر شکار ، پرندگان و دیگر جانوران شکاری ست .

آغاز : حمد و سپاس مر حضرت کریمی را که به حکمت بالغه و فطرت کامله آشیانه نشینان عدم را بدام خلقت در نقشخانهٔ وجود آورده ، یعنی بنور معرفت . . . رباعی : خادم آموزد هر چه آموزد . .

2316- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۵ : نستعلیق ، بامهر پیر بخش ، ۲۰ شوال ۱۲۹۹ ه ./۲٤ ماه بدها سمت ۱۹۳۹ ، آغاز برابر نمونه ، در پایان واژه نامه ای ست از احجار ، ۲۵٦ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

● **صید نامه** : جوارحنامه

● **صید نامه** : خواص حیوان

محمد علی حزین .

● **صید نامه** : دستور الصید

محمد رضا دهلوی .

● 841- **صیدنامه** : شکار نامه

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

2317- پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ٦٥٥ : نستعلیق خوش ، ۲۵ رمضان ۱۱۵٦ ه .
آغاز افتاده : قال النبی(ع) وان فضل العالم علی العابد کفضل القمر است علی سایر الکواکب . . و در انجام به نام «کتاب اصناف حیوان» خوانده شده است ، ۱۰۷ ص (سید سعید الله).

2318- هزاره ، شیر گره ، کتابخانه قضاته : نوشتهٔ ضیاء الدین ، ۱۲۸۸ ه . (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۳۹) .

● 842- **طبیعیات** : رساله در . . .

از ناشناس ، که «زبده الا سرار» را نیز نگاشته است . نسخهٔ زیر قسم دوم کتاب بزرگتر آن نگارنده است . در سه فن : ۱- چیزی که شامل است به جمیع اجسام . ۲- فلکیات ، ۳- ملائکه .

آغاز : حمدله . . . قسم دوم در بیان طبیعیات است ، و آن مرتب است بر سه فن .

2319- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۱۵۹ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، اجودهیا پرشاد کهتری ، ساکن و تاله (لکهنو) ، ۲۸ ذیحجه ۱۲۲۹ ه . آغاز برابر نمونه ، ٧٤ ص (نوشاهی : ؟؟).

● **عجایب المخلوقات**
در بخش جغرافیا خواهد آمد .

● **843- فراست** (رساله در . .) : قبافه شناسی

از میر سید علی همدانی (۷۱۳ - ۷۸٦هـ/۱۳۱۳ - ۱۳۸۳م .) . به نقل از امام جعفر صادق (ع) . نامبوب . از نشانه های «سر» آغاز می شود و می رسد به «پا» ، و درمیانه رفتار انسانها (خنده ، آواز) راگزارش می کند . و در پایان می گوید ، نشانیهای متناقض یکدیگر را تعدیل و خنثی می کنند .

بخشی از «ذخیرة الملوک» اوست که به صورت مستقل در آورده اند . (ن . ک . انسان نامه نیز منسوب به میر سید علی همدانی، در بخش عرفان ـ اته : ۳۰۵۷ «علم القیافة» از همدانی ـ دانش ، دانشگاه ۱٦ : ۷۳۰ «فراست» از سید محمد نور بخش) .

آغاز : بدان ایدک الله تعالی فی الدارین ، که این رساله ای ست مفید در بیان علم فراست . از مشاهدهٔ جمال ظاهری که دلالت بر اعمال .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤۳۹ «فراست» ـ مجلهٔ دانشکدهٔ ادبیات آذر پادگان ، ش ۱۲۳ س ۱۳۲۹ گفتار انواری ۲۹۸ تا ۳٦۳) .

**2320-** لاهور ، محمد شفیع ۳۲۸/۲۳۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱٦گ (بشیر حسین : ۲۰٤) .

**2321-** اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱۵٤ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲٤٤هـ . در مجموعه . (ص ۲ - ۹) ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۲۰۵) .

● **844- فراست** : قیافه شناسی

از ناشناس ، که در دیباجه از خود به «حزین» یاد می کند . و از مردم هند نیست ، از ابو علی سینا ، فخر رازی ، نزهة الاصحاب و «یکی از مسافران هند» و سفر نامهٔ ناصر خسرو نقل می کند . و رساله ای ست ارزشمند . و خود آنرا «فراست» می خواند .

در یک «مقدمه» و دو «باب» و یک «خاتمه» : مقدمه در سه «فصل» . فصل ۱- ماهیت این علم و غرض آن ، ۲- موضوع این علم و شرف وی ، ۳- در بیان علوم قریبه به فراست (در اینجا از ۱- تیمن و تشائم که به خالهای بدن توجه دارد ، ۲- قیافت اثر یعنی جای پای شناسی ، ۳- خطوط کف دست و پاشناسی ، سپس شاله شناسی ، علم زجر . . . گفتگو می کند) . **باب یکم** در دلایل کلیه دال بر احوال و اخلاق انسان. در این باب جایها و شرایط جغرافیایی ، آب و هوا ، امزجه و سنین عمر و نوع کار و جنسیت مرد و زن را بررسی می کند . نسخه در همین باب افتاده است .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤۳۸ «فراست» از حسین بن عبدالحق الهی اردبیلی) .

**2322-** اسلام آباد ، گنج بخش ٥۷۹٤ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز در دیباجه افتاده است : کیاست بدان تلبیس . . . آن حکیمی که داد آدم را ـ صورت خوب و سیرت اخلاق

. . . و بعد ، بخاطر حزین چنین رسید که خدمتا للاحباب تسوید ضروریات فن فراست شود ، ۹۲ ص (گنج ۱ : ۲۱۲) .

**845- فرسنامه**

متن منسوب به ارسطو، که برای اسکندر نگاشته است . ترجمه از مولوی محمد بن حسین (چنین)، که می گوید از عربی ترجمه کرده است . عباسی می افزاید : گویا نگارندهٔ «بدایع الهدایه» در فقه ، در گذشتهٔ ۱۰۹۸ه/۶-۱۶۸۷م . باشد (قاموس المشاهیر ۲ : ۱۸۵) .

در سی و سه «باب» .

آغاز : این کتابی ست از گفتار ارسطا طالیس حکیم ، که او جمع کرده است ، در وصف اسپان.

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۶۶ «فرسنامه» درجمهٔ شمس الدین محمد بن حسن (چنین) ـ ذریعه ۱۶ : ۱۶۹) .

**2323- لاهور** ، عمومی پنجاب ۱، ۹۱۶ شها : بدنبال «منافع الفرس» . از آغاز سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۷ گ (عباسی ۱ : ۳۵۲ - ۳۵۱) .

**846- فرسنامه**

از ناشناس ، منسوب به اسکندر و روایت اوسطاطالیس (ن . ک . پس از این) .

در بیست «باب» : ۱- در صفت اسپان ، ۲- در شب کوری اسپ ، ۳- شناختن کنگی اسپ، ۴- شناختن کری اسپ ، ۵- چست و پستی اسپ ، ۶- رنگ کردن اسپ ، ۷- شناختن نیک و بد اسپ ، ۸- عیب و هنر و رنگ های اسپ ، ۹- بیماری و علت ، ۱۰- خارش پشت و دم ، ۱۱- دوای خارش ، ۱۲- شقاق ، ۱۳- سرفهٔ کونه اسپ ، ۱۴- حمره و گرفتگی ، ۱۵- سفیدی چشم ، ۱۶- آنچه مسبب عیب اسب ، ۱۷- ریس پشت ، ۱۸- شناختن سال اسپ ، ۱۹- آب و علف دادن اسپ ، ۲۰- درد شکم اسپ .

**2324- اسلام آباد** ، گنج بخش ۸۲۰۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه . بدون دیباچه . آغاز: فرسنامهٔ حضرت اسکندر . باب اول در صفت اسپانی که چگونه اند . ارسطا طالیس حکیم چنین گوید که اگر خواهید که اسپان نیک از بد شناسی ، اول نگاه باید کرد که بلند و درهم پیوسته باشد (ص ۱۰۰ - ۱۵۷ یک جنگ) .

**847- فرسنامه**

از حامد بن عالم .

در ۶۰ «باب» . در اقسام اسپان و درمان آنها .

آغاز : ابتدا بنام خدا که معلق داشت ارض وسما و فرستاد راهنما ، که نام پاکش با صفا محمد مصطفی (ص) . بدانکه بندهٔ کمترین . . .

**2325- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۴۴۹۳/۱۴۴۳ : از سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، انجام کمی افتاده ، در فهرست به نام «فرسنامهٔ حامد» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۰) .

## 848- فرسنامه

ترجمه از زین العابدین بن ابوالحسن کربلایی (خراسانی) هاشمی ، بدستور پادشاهی که به اشاره از وی نام می برد . درج ۹۲٦/۲هـ./۱۵۲۰م . در دو بخش ۱۲ - ۳۸ «باب» . و به نوشتهٔ بشیر حسین (۳ : ٥٤۹) بدستور مظفر شاه ثانی والی گجرات (۹۱۷ - ۹۳۲هـ./۱۵۱۱ - ۱۵۲۵م.) . (انه : ۲۹۸۰ - ایوانف : ۱٦۰۲) .

در دیباچه مثنوی ست که تخلص هاشمی وی در آن آمده ، و می گوید شاه ، یک هندوی آشنا به این زبان بکمک من فرستاد تا ترجمان سخنان متن گردد . و اینجاست که خود را خراسانی نشان می دهد : سخت عاجز شدم ز حیرانی - او مرایی و من خراسانی . . . هست بنیاد این خجسته کتاب - مشتمل بر دو قسم و پنجه باب .

**بخش یکم** در دوازده «باب» : ۱- معرفت اصل و فرع رنگهای اسپان ، عیب و هنر آن ، ۲- معرفت پیچهای موی اسب و لنک و بد آن ، ۳- معرفت سال اسپ و شماردن دندانهایش ، ٤- اسپان رونده و نشانه های چالاکی و رزمندگی آنها ، ٥- گام رفتن در راه دور ، ۷- خصایل و فراست اسب ، ۱۰- خاصیت طبایع آن ، ۱۲- آداب خوردن و نه خوردن ، و اینکه اسپ را در هر ولایت چه غله دهند . **بخش دوم** ، بیماریها ، در سی و هشت «باب» : ۱- درمان درد سر ، ۲- انواع دردهای شکم ، ۳- درمان زخمها ، ٤- تبها ، ٥- بادها ، ۱۰- ضیق نفس ، ۱٥- باد صفر ، ۲۰- خون او فاسد شده باشد ، ۲٥- علت شاق ، ۳۰- آماس خصیه ، ۳٥- مارگزیدگی اسپان ، ۳٦- محلهایی که اسپ را نباید بست ، ۳۷- معالجات متفرقه ، هشت فصل ، ۳۸- علاماتی که اهل تجربه آنرا مبارک دانسته اند .

متن این کتاب همان است که عبدالله فیروز جنگ آن را چندی بعد ترجمه کرده است . (ن . ک . پس از این) .

آغاز : حمدله . . . اما بعد ، این رساله ای ست در بیان شناخت اسپ و آنچه به آن تعلق دارد .

2326- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ٤۰۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ. ٤۳۱ ص (سید خضر نوشاهی) .

2327- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۵۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز چند سطری در دیباچه افتاده ، نام زین العابدین کربلایی هاشمی به عنوان مترجم و تاریخ ۹۲٦هـ. (به حروف) برای آغاز ترجمه در دیباچه آمده است (ص ۱ - ۱۱۰) . (گنج ۱ : ۲۰٦) .

2328- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۸۵۷/٤۸۷۷ : آغاز سدهٔ ۱۲هـ. آغاز در دیباچه افتاده در فهرست از زین العابدین کربلایی هاشمی دانسته شده ، که بدستور مظفر شاه ثانی والی گجرات ترجمه شده است (بشیر حسین ۳ : ٥٤۹) .

2329- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۹ : نستعلیق پخته ، فقیر جمال ولد میانو پیر الله ، ۱۳ ذیحجه ۱۲٤۰هـ. آغاز برابر نموله ، نام مترجم در دیباچه ابو الحسن

کربلایی ست که بدستور شمس الدین مظفر شاه گجرات، در ۹۲۶ھ . ساخته شده ، ۴۱۶ ص . (غلام سرور : ۱۲۰) .

**2330- لاهور** ، کتابخانه فقیر سید معیث الدین : نستعلیق ، دیو دتا پسر ملک بهوانیداس، ۳ رمضان ۱۲۶۶ھ . آغاز برابر نمونه ، ۵۶ گ ۱۴ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۳۴۲) .

**2331- اسلام آباد** ، گنج بخش ۵۵۹ : تحریری ، ملا محمد کریم بن ملا بهاء الدین بن ملا شمس الدین . . . قوم مهمند ، ۱۲۰۹ھ . آغاز کمی در دیباجه افتاده ، نام زین العابدین کربلایی هاشمی به عنوان مترجم و تاریخ ۹۲۶ (به حروف) برای آغاز ترجمه در دیباجه آمده است ، ۹۰ ص (گنج ۱ : ۲۰۷) .

**2332- پیشاور** ، دکتر خواجه محمد سلیم ۶۳۸ : نستعلیق زیبا ، احسان علی ، یکشنبه ۱ محرم ۱۲۹۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۵۷ ص ۹ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

**2333- گجرات** ، قلعه دار ، کتابخانه مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق بخته ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۶۲ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

## ● 849- فرسنامه

**از سعادت یار خان رنگین دهلوی** (۱۱۷۰ - ۱۲۵۱ھ/۱۷۵۷ - ۱۸۳۵م .) فرزند محکم الدوله میرزا طهماسب بیگ خان اعتماد بیگ . چهار دیوان به اردو داشت ، به فارسی نیز می سرود، صبا می نویسد : در سخن سرایی و موسیقی و فنون سپاهیگری و سواری اسب و شناخت حسن و قبح و پزشکی آن ، علم یکتایی می افراشت .

بخواهش حکیم محمد اشرف خان ، در سه «فصل» : ۱- عیب بهوری ، ۲- عیب رنگ ، ۳- عیب جسم .

**آغاز** : عیب و صواب اسپان بر سه قسم می باشد یکی از بهوری ، یعنی .

( ن . ک . ذریعه ۹ : ۳۸۵ «دیوان رنگین دهلوی» - صبا : ۳۱۳ - پاکستان و هند ۷ : ۳۱۳) .

**2334- کراچی** ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۶۵۵/۱۴ : نستعلیق ، اختر یار خان بن سعادت یار خان رنگین ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : عیب و صواب اسپان بر سه قسم می باشد . یکی بهوری یعنی . . . ، ۱۰ ص (نوشاهی : ۶۲) .

## ● 850- فرسنامه

**از عبدالله بن صفی** ، بدستور سلطان احمد والی بهمنی ، از متن هندی سالوترا (سالهوترا) نگاشتهٔ درک واسی بن سرکراسی . تاریخ نگارش روشن نیست . ریو (۲ : ۴۸۱) از فهرست استوارت سال ۸۱۰ھ/۱۴۰۷م . را نقل می کند و می افزاید با روزگار احمد شاه والی بهمنی (۸۲۵-۸۳۸ھ.) جور نمی آید .

در شناختن اسپان ، علامات نیک و بد آن ، فواید و نقصان ، امراض و علاج اسپان .

آغاز : الحمد لله الذی خلق الافراس علی حسن صورت ، و الصلات علی رسوله . . . که از طفیل او جهان آفریده شده است . قوله تعالی لولاک لما خلقت الافلاک . . .

(ن. ک. پاکستان و هند ۲: ۷۹۰ «فرسنامه هندی» ملی ۶ : ۱۸، ۱۸۳- ایوانف : ۹۰۸) .

2335- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۶۱۹/۲ ع ب ر : نستعلیق شکسته آمیز، سید غلام علی، ۱۷ صفر ۱۲۲۳هـ . آغاز برابر نموله ، ۱۱۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

2336- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، فضل احمد ساکن قصبه سنهار ، ۵ شوال ۱۲۷۱هـ/۱۹۱۴م . آغاز برابر نمونه ، با تصویر های رنگی، (ص ۱ - ۱۳۸) سپس «فرسنامه» دیگر (پرفسور روشن آرا بیگم) .

## 851- فرسنامه

ترجمه از سید عبدالله ، مخاطب به عبدالله خان بهادر فیروز جنگ (م ۱۰۵۴هـ/۱۶۴۴م.) و یا آنچنانکه در برخی از نسخه ها آمده زیر نظر وی . بدستور شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۷هـ.) . در دیباجهٔ نسخه هایش آمده : هنگامی که به غز و کفار ملک رانای چیتور میرفته ، که در آن هنگام رانا امر سنگه زمیندار آن کوهستان ، سر از نخوت میزد ، در جنگ چند صندوق کتاب هندی از رانای پیشکفته بدست سپاهیان افتاد. از آن میان فرسنامه ای به زبان سانسکریت بود، و می گویند حکمای هند شانزده هزار بیت به زبان سانسکریت دربارهٔ اسپان و نشان خوب و بدو بیماری و درمان آنها نگاشته اند . ولی آن زبان را به غیر از هندیان دانا کسی نمی داند ، تا اینکه شاهجهان به من دستور داد آن کتاب را به فارسی ترجمه کنم . در دو قسمت . و هر قسمت در چند «باب» و «فصل» هایی .

قسمت یکم دوازده باب : ۱- در آفرینش اسپان ، ۲- اندر کنه اسپان و سواری و آموختن آن ، فصلهایی ، ۳- در معرفت سال اسپان ، ۴- علامات اسپان دونده ، ۵- صفت گام زدن و دویدن او ، ۷- خصلت اسپ و فراست او ، ۱۰- خاصیت طبایع افراس ، ۱۲- خوردن و نخوردن اسپ ، و اینکه اسپ را در هر ولایت چه غله باید داد .

قسمت دوم ، در علل و معالجه . در سی و هشت باب : ۱- معالجت سر اسپ ، ۲- دردهای چشم اسپ ، ۳- زخم دهان ، ۵- باد اسپان ، پانزده فصل ، ۱۰- معالجهٔ اسپی که ضیق نفس پیدا کند ، ۱۵- اسپی که علت فوق پیدا کند ، ۲۰- اسپی که خونش ماسد شده باشد ، ۲۵- علت شاق پیدا کند ، ۳۰- آماس خصیه ، ۳۵- مارگزیدگی ، ۳۶- محلهایی که اسپ را نباید بست ، ۳۷- معالجات متفرقه ، هشت فصل ، ۳۸- علاماتی که اهل تجربه آنرا مبارک دانند .

با مقایسهٔ نسخهٔ ترجمهٔ زین العابدین (خراسانی) کربلایی چنین می نماید که این دو تن ، یک متن هندی را با دستبردگیهایی ترجمه کرده اند . و باوجودی که این کتاب ترجمه از سانسکریت است ، از منابع ایرانی نیز بهره گرفته است (ن . ک . گنج ۱ : ۲۰۸) .

آغاز : اسپ فکرت چو زین کند دانا ـ به که گوید نخست حمد خدا . بنام خدای که توسن

افلاک راگرد مرکز خاک دوارگردانید . (ن . ک . رنو ۲: ۴۸۱ که بایستی دیگری باشد ـ پاکستان و هند ۲ : ۷۹۰ «فرسنامه هندوی» همین کتاب ، که می گوید : زیر نظر و راهنمایی نواب عبدالله خان فیروز جنگ و به کمک چند پندت هندوی ترجمه شده است) .

2337ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۱۷۳۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲هـ . (ص ۲۲۱ - ۲۶۰) ، آغاز برابر ، در دیباجه نام مترجم عبدالله خان بهادر فیروز جنگ و بروزگار شاهجهان آمده (گنج ۱ : ۲۰۸) .

2338ـ لاهور ، نکلسون ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . در دیباجه نام مترجم نیامده و می گوید بدستور عبدالله حان بهادر فیروز جنگ بروزگار شاهجهان ترجمه کردم ، ۵۸ ص (سید عارف نوشاهی) .

2339ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۶۲۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، نام مترجم در دیباجه نا درست «عبدالقادر الله» آمده ، ۱۴۲ ص (گنج ۱ : ۲۰۹) .

2340ـ کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ۱۸ - ACC : نستعلیق (لیسکهه راج قوم کالستهه سری باست ، ۴ رمضان ۱۲۱۱هـ/۱۸۳۱م) . آغاز برابر نمونه ، ولی در دیباجه مترجم «ابو محمد صدیقی منشی» است که بدستور «عبدالله خان فیروز جنگ» از زبان سانسکریت ترجمه کرده ، در دو قسم و هر یک در چند باب (سید عارف نوشاهی) .

2341ـ اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۱/۲۴۰ : نستعلیق زیبا، غلام قادر ۱۲۳۴هـ. در دیباجه نام مترجم نیامده و میگوید بدستور عبدالله خان بروزگار شاهجهان انجام گرفته (گ ۱ - ۹۲) ، (غلام سرور : ۱۲۱) .

2342ـ اوچ ، همانجا ۲۴۱ : نستعلیق خوش ، محمد بخش ولد حافظ محمد عظیم بن محمد قوم جونر ، سکنه اوچ ، ۱۹ع ۱/۱۲۵۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ترجمه روزگار جهانگیر برابر شمارهٔ پیشین ، مصور ، ۱۳۲ ص (غلام سرور : ۱۲۲) .

2343ـ لاهور۔ دانشگاه ، شیرانی ۲/۱۲۱۹/۴۲۷۲ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست مترجم عبدالله خان فیروز جنگ روزگار جهانگیر آمده ، انجام افتاده .

2344ـ لاهور ، همانجا ۱۳۸۷/۴۴۳۸ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست مترجم عبدالله خان فیروز جنگ بروزگار شاهجهان آمده است (بشیر حسین ۳ : ۵۰) .

## ● 852ـ فرسنامه

از نظام بن حسین ساوجی ، به سال ۱۰۳۳هـ . (۳ - ۱۶۲۴م .) برای شاه عباس صفوی (۹۹۶ - ۱۰۳۸هـ) .

در اقسام اسپان و درمان آنها .

آغاز : حمدله . صلاة . و بعد چنین گوید داعی قلیل البضاعت ، عدیم الاستطاعت ، نظام بن حسین .

2345- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۸۶/۳۲۹۱ : نوشته دانیال ، ج٤ ۲/۱۰۰۱ه. (۳۱ اوت ۱۶۶٤م .) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۰۰) .

2346- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۸۰۵/۷۷۲ : نوشته ع٤ ۲/۱۲٤۱ه. (۱۸۲۵م .) . (بشیر حسین ۲ : ۲۹۷) .

● 853- فرسنامه

از ناشناس . از نوشته های شبه قاره ، در هشتاد «باب» (نوع) : ۱- شناختن بتانهٔ اسپ ، ۲- شناختن جوگیری و بادگیری (دو بیماری ست) ، ۳- خورالیدن روغن به اسپ ، ٤- راست نمودن پنچلوه (نخون) اسپان ، ۵- جوگیری و بادگیری . . . ، ۱۰- دفع قیصر ، ۱۵- دماس اماس گردن اسپ ، ۲۰- دفع بد باد و زهر باد و کربایی ، ۲۵- دفع جنگ ، ۳۰- دفع خون فاسد ، و روغن دادن ، ٤۰- اگر اسپ را جایی ضرر رسیده باشد ، ۵۰- ادویهٔ گشادگی بول ، ۶۰- دفع ضرب زدگی و زور رسیدن اسپ ، ۷۰- دفع جهنکر بائی هرگز نزاید ، ۸۰- پس و پیش اسپ یکی شدن در هنگام زاییدن اسپ .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، این رساله در بیان شناخت اسپ و آنچه به آن تعلق دارد، بتحریر در آمد تا مردم از آن فیض یاب و بهره مند گردند، و در وقت خریدن اسپ پنج عیب شرعی.

2347- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه. (ص ۱۱۲-۱۹۲) ، آغاز برابر نمونه ، با سربندهای «نوع دیگر» .

2348- اسلام آباد ، همانجا ٤٤۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه . با سربندهای «باب» ، با نسخه ٤۲۹ از نظر ترتیب «باب» ها جدایی دارد ، ۱۰۸ ص (گنج ۱ : ۲۱۰) .

2349- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۲۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، میان ابراهیم ، ۱۸ع ۱/ ۱۲٤۲ه . آغاز برابر نمونه ، با سربندهای «نوع» ، ۸۱ نوع، ۱۱۹ ص (گنج ۱: ۲۱۰) .

2350- پیشاور ، نوشهره ، اکوره ختک ، مدرسه حقانیه ۳۲۰۹ - ۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، خواجه محمد ساکن مهترا ، یکشنبه ۵ج ۲/۱۲۵۷ه . آغاز برابر نمونه ، ۵۲ ص (سید میر سجاد حسین کاظمی) .

2351- شیخو پوره ، حافظ آباد ، عبدالرشید فاروق : نستعلیق ، محمد حسین علوی بن صادق علی خان ، ۱۲۸۱ه. آغاز نزدیک به نمونه ، در ۸۱ نوع ، بنام «اسپ نامه» و نگارنده در ص . ع . محمد شبیر حسین لاهوری دانسته شده است ، ۱۰۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2352- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۱۹۶۵/٤۹۷۷ : نوشته پیرامون ۱۲۸۵ه؟ (۱۸۶۸م؟) انجام تا باب ۲۶ (؟) افتاده ؛ در فهرست بنام «رساله در شناختن اسپ» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵٤۹) .

2353- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۶۰۱ : نستعلیق ۱۶ شعبان ۱۲۹۰ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۸ ص (سید سعید الله) .

2354- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، در ۸۰ باب ، فهرست بابها در آغاز ، ۱۳۸ ص (سید عارف نوشاهی) .

2355- گوجرانواله ، حافظ آباد ، چشتی گولروی ، محمد رفیق بی . ای : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، در ۸۱ نوع برابر نمونه، ۹۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

2356- پیشاور ، پشتو اکادمی ۴۳۸ : نستعلیق ، بی تاریخ ، پس از بسمله با فهرست «نوع» ها آغاز میشود : نوع اول در شناختن بتاله اسپ . . ، تا تمام ، ۱۰۴ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

2357- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۲۲۰۶/۱۶۱۹ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «رساله در شناختن اسپ» آمده ، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ۵۴۹) .

## ● 854- فرسنامه

از ناشناس . با اصطلاحات هندی که نشان می دهد ترجمه و یا گرفته شده از هندی و دست کم ساخت هند است . در ۳۶ «باب» و درمیانه «فصل» هایی . به نام «فرسنامه» (دیباچه) .

باب ۱- شناختن عمر اسپ ، ۲- شناختن دلدان رقسی وغیره ، ۳- ذات اسپ ، ۴- در صفات اسپ ، ۵- رنگهای پوست اسپ ، ۶- دالستن بوی اسپ ، ۷- شناختن آواز اسپ ، ۸- رفتار اسپ ، ۹- رنگهای اسپ ، ۱۰- پاره رنگی که در اعضا هست ، ۱۵- زحمتها و ادویهٔ آن ، ۲۰- باد های اسپ ، ۲۵- آسیب اسپ ، ۳۰- فصد اسپ ، ۳۱- شناخت رگها ، ۳۲- برگیر اسپ و درمان آن ، ۳۳- مونره و بیضه و رگ و آماس اسپ ، ۳۴- فواید متفرقه ، ۳۵- مار گزیدگی ، ۳۶- ورم کردگی .

آغاز : حمدله . صلاة . چنین گوید مصور این تصویر ، و مصنف این تحریر . بدانکه رب العالمین از بهر نمودن قدرت خود هزار خواص عجایب در صورت فرس . . . فرسنامه نام نهادم .

2358- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۸۴ : نستعلیق پخته ، ۲۰ رمضان ۱۲۴۷هـ . (ص ۱۶- ۱۷۱) . جای هایی برای تصویر سفید گذارده شده (گنج ۱ : ۲۰۹) .

## ● 855- فرسنامه

از ناشناس . در نوزده «باب» . و هر باب در چند «فصل» : باب ۱- در بیان عیوب شرطیه و ما یتعلق بها، چهار فصل ، ۲- مصالحه و خوراک ، دو فصل ، ۳- فصد کردن ، سه فصل ، ۴- موی خور اسپ ، ۵- سرما خوردگی اسپ ، ۶- بیماری چهوله ، سه فصل ، ۷- کنار و دهانه ، ۸- بیماری چشمان ، ۹- پر سکالی و خنام و بدنام ؟ ، ۱۰- دم زدن و گرمی و عرق بسیار و در ماندگی ، . . . ، ۱۵- اگن ! و خارش . . . ، ۱۹- سرن و جهنک پا .

آغاز : حمد و سپاس مر حکیم را سزد که از ارکان مختلف الکوایف نسخهٔ ایجاد و تکوین به تراکیب گوناگون . . . اما بعد ، واضح ولایح باد که این رساله ای ست در اسپان و صفت و شناخت .

2359- شیخوپوره ، نارنگ مندی ، کتابخانه شاهدیه ، مبارک علی شاهد : نستعلیق خوش ، علی محمد سکنه موضع سرمیدانی ، ۲۹ رجب ۱۲۸۸ھ . به فرمایش حسن محمد ، آغاز برابر نمونه ، ۷۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

856- فرسنامه

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

2360- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲/۲۳۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : باب در فربه کردن اسپ ، و علت موتره وغیره . دفع سالو . نوشادر . . . (گ ۱۴۰ - ۱۴۷پ) ، در باره داروها ست . (غلام سرور : ۱۱۰ - دکتر الله دتا چودری) .

2361- کراچی ، موزه ملی ۱۱۱۳ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، معین الدین ، رمضان ۱۲۰۱ھ . در حید آباد ، با سربندهای «فصل» ، در اقسام اسبان ، و در کلفون بنام «علاج اسبان» است ، ۴۶ ص (نوشاهی : ۶۲) .

2362- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۶۳۳۵ : با مهر ۱۲۱۹ھ . (۱۸۰۴م .) در پایان ، در فهرست بنام «رساله اسپان» در اقسام اسپان و درمان بیمار یهای آنها آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۰) .

2363- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۴۷۷ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲۴۳ در مجموعه ، (ص ۲۷ - ۴۱) ، با سربندهای «فصل» بی شماره ، ساختهٔ هند است (گنج ۱ : ۳۱۱) .

2364- رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینه میر ، میر سید زاهد حسین ۸۰ : نستعلیق ، رامچند ، برای حسنو میان محمد پسر میان سید احمد پسر میان خدا بخش ، چاشت پنجشنبه ۱۳ ساون ۱۸۹۰ب (۱۲۰۴ھ .) آغاز افتاده : بجان کنند . اگر اسبان است . . . ، ۴۸ ص (دکتر الله دتا چودری) .

2365- شیخوپوره ، سربدانی ، ضیاء العلوم ، صوفی محمد طفیل نقشبندی مجددی : نوشتهٔ حسن محمد ۱۲۹۸ھ . (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۴۰) .

2366- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۳۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ . (ص ۲-۱۰۷) ، نامبوب ، از ساخته های هند (گنج ۱ : ۲۱۱) .

2467- کراچی ، موزه ملی ۱۱۱۲ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . رساله ای ست در درمان اسپان ، با سربندهای «ترکیب» ، ۱۶ ص (نوشاهی : ۶۲) .

2868- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۶/۲۳۷۰/۵۶۹۴ : تاریخ یاد نشده ، آغاز و انجام افتاده در فهرست بنام «رساله اسپان» آمده ، ۸ گ (بشیر حسین ۲ : ۳۹۱) .

2369- لاهور ، همانجا ۱/۲۲۸۷/۵۶۱۲ : نیز تاریخ یاد نشده، در فهرست آمده «فرسنامه» اصل رساله به زبان هندی ست ولی کسی آنرا بفارسی ترجمه کرده زیر هر سطر آورده است .

2370- لاهور ، همانجا ۲۳۷۴/۵۶۹۳ : در فهرست آمده «فرسنامه» در اقسام اسپان و بیمار یهای آنها . (بشیر حسین ۲ : ۳۹۷) .

2371- لاهور ، همالجا ٣٩٦٨/٩١٦ : آغاز افتاده ، در فهرست بنام «فرسنامه» آمده .

2372- لاهور ، همالجا ٣٩٧٢/٩٢ . لیز تاریخ یاد نشده و بنام «فرسنامه» (بشیر حسین ٢ : ٣٩٨) .

● فرسنامه : خیل نامه

● 857- فرسنامهٔ رنگین ، منظوم

از ناشناس . و شاید نسبتی باشد به «رنگین» که تخلص سعادت یار دهلوی ست (ن . ک . فرسنامه ، سعادت یار ، پیش از این) .

2373- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤١٧٩/١١٢٦/٢ : نوشتهٔ ١٨٩٧ بکرمی (١٨٤٠م ./ ١٢٥٥ ه .) ، انجام افتاده ، در فهرست به نام «فرسنامهٔ رنگین» منظوم آمده (بشیر حسین ٢ : ٣٩٨) .

● 858- فرسنامهٔ منظوم

از سراینده ای با تخلص «فارغ» : در پایان آن آمده : بگیری تو ، گفتار فارغ بگوش ـ روی گربه بازار تو سن فروش . که در جوانی اسپ سواری و شکار بسیار کرده و در پیری «تاج فقر» را از پدر گرفته است . از اسپان تهران و اصفهان و سبزوار و سمرقند و چنین سخن گفته است . بدور است که هندی باشد .

2374- اسلام آباد ، گنج بخش ١٨٥٣ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٣ ه . آغاز : در بیان جنس و ولایت فرس به تجربه از گفته مولانا فارغ که به نظم آورده : در اوصاف اسپان بگویم ترا ـ که تا نیکو و بد سازی از هم سوا . . . ، ١٨ ص (گنج ١ : ٢١٠) .

● 859- فرهنگ جانوران

از ناشناس . در خواص جانوران و حلال و حرمت آنها ، به ترتیب حروف تهجی آغاز نامها . واژه های فارسی ، ترکی ، هندی و عربی .

آغاز : حمدله . در بیان جانوران حلال و حرام و خواص آن ـ حرف الف . ابل ، به فارسی اشتر گویند .

2375- کراچی ، موزهٔ ملی ١٦٥٠/٤ - ١٩٦١ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ ه . ش ٤ مجموعه (ص ٢٩ - ٥٠) نا تمام (نوشاهی : ٦٢) .

● فلاحت : اشجار

عبدالغنی .

● فلاحت : کشاورزی نامه .

١٢ بابی .

● 860- فلاحت نامه : باغ نامه

ناشناخته .

2376- کراچی ، کتابخانه همدرد ، الف ۵ - ۲۷ : نستعلیق ، ۲۱ رمضان ۱۲۷۲هـ . در کلفون آمده «تمام شد کتاب فلاحت نامه المعروف به باغ نامه ، در . . .» (گ ۲۳ - ۲۷) (لدوی ۱ : ۱۷۰) .

## 861- فیل نامه

از ناشناس . در آن از مجربات محمد علی دهلوی و جان محمد بهره گرفته شده است . در هفده «باب» : ۱- مست و هشیار گردانیدن فیل ، ۲- لکنی و جلاب ، فیل فریاد کند اگر کلخورده باشد ، ۳- کرندت و سیولن بند در کچه و یاری ، ٤- دفع زهر باد ، ٥- رس کهن و رس اماس رس ، ٦- بستر و . . . ۷- دندان شکسته و ناخن ترکیده باشد ، ناخوله و جاله و پهوله و سفیدی چشم ، ۹- مرهمات زخم و ناسور ، ۱۰- اماس پشت و کهول ، ۱۵- مالدگی و جلاری وسینه بند ، ۱۷- یار کردن فیل را .

آغاز : حمدله . بدانکه نسخهٔ معالجات افیال که از بزرگوارن و اوستادان رسیده بقلم آمده که طالبان این فن را . . .

2377- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۹۰۰ B : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نموله ، با ۱۲ تصویر ، (ص ۱۲ - ۱۰۸) (نوشاهی : ٦۳) .

## 862- فیل نامه

از ناشناس . در نه «باب» و هر باب در چند «فصل» . باب یکم : در هفت فصل (۱- ذات فیل ، ۲- سعادت و نحوست آن ، ۳- کف و پا ، ٤- سعادت خرطوم ، ٥- درازی فیل ، ٦- جهوب مندل (؟) ، ۷- علامات محموده و نحوسه ، باب دوم : اسباب و علامات ، دو فصل ، سوم : بیماری های شکم فیل ، چهار فصل . چهارم امراض مختلف فیل ، نه فصل ، پنجم : در پنج فصل (۱- اودان ، ۲- یران بای ، ۳- سمان بای ، ٤- بهان بای . ٥- مدات بای) . ششم : در شش فصل (۱- بد مگس ، ۲- ستیانک ، ۳- کرمی که فیل را عارض می شود ، ٤- برگ اهک ، ٥- برگ بکار ، ٦- بی خوابی فیل) . هفتم : در بیماریها فیل ، پانزده فصل . هشتم : در نه فصل (۱- اسمار ، ۲- ماید روگ (روگ : بیماری) . . . ۹- ماد سوکه (لاغر شدن فیل) . نهم : در سه فصل (۱- موکه دل ، ۲- پیدایش فیل ، ۳- فیل و بیماران) .

آغاز : حمدله . (فهرست مطالب) . . . باب اول ، مشتمل بر هفت فصل . بدانکه افیال را چهار برن می شود .

2378- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۱۰۵۳/۱۷ : نستعلیق ، ٦ شوال ٤۳ و نو نویس (۱۲٤۳هـ .) ، سرلوح ، آغاز برابر نموله ، ٦۰ ص (نوشاهی : ٦۳) .

## 863- قلع آثار

از محمود بن مسعود طبیب ، که از کتاب یعقوب بن اسحاق کندی (م . پیرامون ۲۵۲هـ . ۸٦۷م) (کحاله ۱۳ : ۲٤٤) و «تذکرة الحمیدی» (تذکرهٔ حمیدهٔ ابن سوندی) و فصول مفیدهٔ او و

«خواص الاشیاء» شریف و کتاب فلاحت رومیه و کتابهای دیگر گرد آورده است . و هر نسخه را به قایلش نسبت داده است .

در ٤٩ «باب» و برخی نسخه ها کمتر و یا بیشتر : ١- بردن سیاهی از جامه ، ٢- سفید کردن جامه ، ٣- بردن رنگ از جامه ، ٤- پاک کردن خون ، ٥- بردن مسی ، ٦- شستن جامهٔ معصفر ، ٧- بردن رنگ زعفران ، ٨- بردن رنگ حنا ، ٩- رنگ بقم ، ١٠- رنگ نیل ، ٢٠- رنگ ریباس ، ٣٠- قلع آثار خمر ، ٤٠- بردن موم ، ٤٩- بردن اثر زاج .

آغاز : شکر حق را که آب رحمت او ، محو آثار جرم عصیان کرد ، عادلی کز کمال قدرت خویش ، قلع آثار ظلم .

(ن . ک . ذریعه ١٧ : ١٦٦ «قلع الاثار عن . . .» همین کتاب - نسخه ها ١ : ٤٤٦ همین کتاب - دانش ، دانشگاه ١٣ : ٣٢٨٦ همین کتاب) .

2379- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ٢١٨/٢ : نستعلیق ، محمد ادریس خلف حافظ مسعود ، ١٢٤٩هـ . (گ ١٢٥ - ١٤١پ) بدنبال مقاله ای در طب . آغاز : مقصد از مقاله در بیان قلع آثار ، و آن مشتمل است بر چهل و نه باب . . . ، نام نگارنده در فهرست نیامده است ، شاید از همو باشد . (غلام سرور : ١٠٧) .

2380- خیرپور ، کتابخانه عمومی ٥٤٠/٧ - م ح م : نستعلیق شکسته آمیز ، ٢٥ ع ٢/ ١٢٧٠هـ . آغاز برابر نمونه ، ٤٩ بابی ، ٣٢ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **القول الامتن فی حکم التتن**

در بخش عقاید خواهد آمد .

**864- قیافه شناسی**

در ٢٥ باب : ١- ؟ ، ٢- در بیان موی سر ، ٣- پیشانی ، ٤- پیشانی ، ٥- بینی ، ٦- گوش ، ٧- زبان ، ٨- دندان ، ٩- تالو ، ١٠- گردن ، ١١- بازو ، ٢٠- موی بدن ، ٢٥- هیئت زن.

2381- خیرپور ، کتابخانه عمومی ١٣٣/٣ ن م ا : نستعلیق ، ١٧ع ١٢٦٧/٢هـ . در حیدر آباد ، آغاز افتاده : هر قدری که کم بود عمر از آن قدر گوید . . . ، ٢٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **865- قیافه شناسی**

از ناشناس . در دو «فصل» : ١- معرفت قیافهٔ مردان ، در دو «شعبه» ، ٢- معرفت قیافهٔ زنان .

آغاز : در بیان علم سامدریک ، یعنی علم قیافه و معرفت خطوط دست و پا و غیر آن ، که علامت خیرو شیر و سعادت مرد و زن از آن معلوم شود .

2382- کراچی ، موزهٔ ملی ٢ - ١٠٥٢/٣ - ١٩٥٧ .N.M : نستعلیق خوش ، (١٢٦٠هـ)، (ص ١٣ - ٢٧) (نوشاهی . بخش علوم غریبه) .

● 866- قیافه شناسی

از ناشناس، که در دیباچه از خود نام نمی برد. در دو «عنوان»: ۱- اخلاق مردم به سبب چگونگی صورت، رنگ و اشکال عضوها، ۲- در ترجیح بعضی از این علامات بر بعضی دگر (تعدیل و خنثی کردن نشانیها یکدیگر را).

آغاز: در بیان علم فراست، که آنرا قیافه نیز گویند. که آن عبارت است از یافتن اخلاق درون و صفات باطن انسان از اعضای ظاهره و اشکال محسوسه.

2383- اسلام آباد، گنج بخش ۳۸۸۳: نستعلیق، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ، آغاز برابر نمونه، (ص ۷۳ - ۸٦) (گنج ۱: ۲۱۳).

2384- اسلام آباد، همانجا ۲۰۸۷: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۱٤ ص (گنج ۱: ۲۱۲).

● 867- قیافه شناسی

از ناشناس. در ده «مقالت»: مقالهٔ یکم در اصول علم فراست، چهار فصل: ۱- در حقیقت علم فراست و فواید آن، ۲- اصول علم فراست و اعتبارات و استدلات وی، ۳- تعریف امزجه و اسنان و علامات هر یک، ٤- انواع علم فراست و تفاریع و اموری که لابدوی است.

آغاز: الحمد لله والصلاة والسلام علی رسول الله و آله اولیاء الله. آغاز کتاب. باید دانست که بنای این کتاب برده مقالت. مقالهٔ اول در اصول . . .

2385- اوچ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۲۰۳: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، ۱۷٦ ص (پرفسور الله دتا چودری).

● 868- قیافه شناسی: فراست

ناشناخته. نسخه‌هایی نیستند. (ن. ک. فراست، در همین بخش).

2386- کراچی، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱٦۳۷ B: شکسته آمیز، سید عبدالقادر عرف لالن، ۱۱ شعبان ۳ جلوس عالمگیر دوم (۱۱۷٦؟). گزیده از «طب قادریه». آغاز: در بیان قیافهٔ انسان و دلایل احوال زشت و خوب آن احوال (ص ۱۹ - ۲۰) (نوشاهی).

2387- اوچ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۳۳۷/٤: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. با مهر کندهٔ ۱۲۳٦ھ. (گ ۱۲۷ر - ۱۳٤ر)، آغاز: سر بزرگ دلیل همت است. (غلام سرور: ۱۸۰).

2388- پیشاور، گل پادشاه جی، میر سجاد حسین کاظمی: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز: بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین، که این رساله ای ست مفید و مجرب و مشخص در بیان علمَ فراست، از مشاهدهٔ جمال ظاهری که دلالت بر افعال حمیده و یا خصال ذمیمه . . ، ۸ ص ۱۱ س (میر سجاد حسین کاظمی).

2389- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۱/٦۳۳۳: نوشتهٔ گنج بهار سهائی متخلص به طرب،

، در تونک ، بی تاریخ ، آغاز : . . . فلاسفهٔ ارجمند و حکمای دانشمند جوارح و اعضای انسانی را واسطه اخلاق پسندیده و صفات نکوهید مقرر کرده اند . . . ، در فهرست بنام «رساله در علم قیافه» آمده (بشیر حسین ۳ : ۴۸۱) .

● قیافه شناسی : سعادتنامه

● قیافه شناسی : فراست .

● 869- قیافه شناسی ، منظوم

از فضل الله ، برادر عبدالله . که این دانش را ازکسی به نام گوپال آموخته است . در ۵ صفر ۱۱۰۲هـ/۱۶۹۰م . (عباسی) یا ۵ صفر ۱۱۱۰هـ/۱۶۹۸م . (بشیر حسین) سروده است . ترجمه ای ست از هندی .

آغاز : بنام فرازندهٔ آسمان ـ فرازندهٔ مشعل اختران ـ فروزد زگلهای رنگین چمن ـ رخ خوش به زلف شکن در شکن . (ن . ک . نسخه ها ٤ : ۳۰۰۵ «قیافه شناسی ، منظوم» همین کتاب ـ پاکستان و هند ۳ : ۳٦٦ «رساله در علم قیافه» همین کتاب ـ بادلیان : ۱۸۸۳) .

2390- لاهور ، کتابخانه عمومی پنجاب ۱۳۸ فضل : نستعلیق ، غلام حیدر پیشاوری ، ۱۲۳۸هـ . به خواهش شیخ محمد ساکن وزیر آباد ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست تاریخ سرودن ۵ صفر ۱۱۰۲هـ. آمده ، ۳۷ گ ۱۰ س (عباسی ۱ : ۸) .

2391- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦٤۲/۳٦٦۳ : تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه . در فهرست بنام «رساله در علم قیافه یا رساله سامد ریک» و تاریخ سرودن ۵ صفر ۱۱۱۰هـ/ ۱٦۹۸م . آمده .

2392- لاهور ، همانجا ۳/٦۱۹٤ : نیز تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٤۸۱) .

● 870- قیافه شناسی ، منظوم

از ناشناس . که نام خود را نبرده است . به نام یعقوب خان . در دیباچه گوید : این رساله چون به نظم آمد تمام ـ خواستم از نام شه یابد نظام . . . نور چشم دودمان سلطنت ـ مصطفا اخلاق ، پیغمبر صفت ـ منبع لطف و سخا یعقوب خان ـ در فراست رشک عقل اوست و جان . . . سپس از اهمیت این هنر در زندگی سخن میگوید ، و اینکه تاکنون بازنامه و فرسنامه ها نظم شده «لیک انسان نامه و نظمی این چنین ـ کس نکرده پیش از این دارم یقین» .

با سربندهای : مقدمه در فضیلت علم قیافه شناسی ، علم قیافت ازکی وکجا ست ، قاعدهٔ قیافت اعضاء و جوارح ، ابتدا از سر ، در بیان رخساره ، در بیان پیشانی ، ابروان ، رنگ چشم ، بینی ، لب و دهن ، زنخ ، محاسن ، تمام روی ، گرش ، آواز ، گوشت اندام ، دلالت خنده ، گردن و سینه ، شکم ، پهلو و کتف ، انگشتان دست و پا ، در اینجا می گوید : در قیافت این قدر کافی بود ـ زانکه در حکم این قدر کافی بود ـ علم کف و آن که دلیل خطها ـ در فراست فن او باشد جدا .

آغاز : افتتاح کار و آغاز مقال - بایدش زینت ز حمد ذوالجلال - آن حکیمی کز پس استاد غیب - کرد طاهر لعبتی خالی ز عیب .

2393- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۹۸۳ : نسخ پخته ، با تاریخ ۱۱۰۴هـ . در مجموعه (ص ۲۰۲ - ۲۹٤) ، آغاز برابر .

2394- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۸۸۷ : نستعلیق ، امام الدین ولد قطب الدین ، ماه بهادون ۱۲۹۰هـ/۱۹۳۰ب . آغاز برابر ، در دیباجه از یعقوب خان نام نبرده و از مهدا الیه به «صاحبقران» یاد می کند ، گویا از روی نسخهٔ چاپ مطبع جهنی ۱۲۹۰هـ/ ۱۹۳۰ب نوشته شده ، ۲۰ ص (گنج ۱ : ۲۱۳) .

2395- اسلام آباد ، همانجا ۶۱۳۶ : نستعلیق خام ، مولوی کریم بخش ، ۱۹۱۵م/ ۱۹۷۱ب/۱۳۳۳هـ . آغاز برابر ، ۱۶ ص (گنج ۱ : ۲۱۳) .

● 871- قیافه شناسی ، منظوم

از ناشناس . که نام خود را در آغاز و انجام نیاورده است . و می گوید آنرا از هندی کم و بیش در یکماه ساختم : ز هندی زبان مثنوی ساختم - به یک مه ، کم و بیش پرداختم - که نامش بخوانند سامد ریک - خبر دار و داننده ولا شریک .

آغاز : حکیمان هندوستان ، اهل رای - ز هر چارده علم مشکل گشای - کیاست وجود آدم از پای و سر - نوشتند از راز تنها خبر . . .

2396- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱۰٤ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲٤٤هـ . در مجموعه (ص ۲٤ - ٤٤) پیرامون ۲۲۰ بیت (گنج ۱ : ۲۰۶) .

2397- پیشاور ، گل پادشاه جی ، میر سجاد حسین کاظمی ۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، همراه یک «قیافه شناسی» به نثر ، ۲۱ ص ۱۱ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

● 872- قیافه شناسی ، منظوم

از ناشناس . برای نشانی : چو پهلوی پر گوشت باشد کسی - زر و سیم افتد به دستش بسی . . . کف و پای هر کس که زرد و سیاه - ازو هیچ اولاد نباشد بگاه .

آغاز : به نام به سازندهٔ آسمان - بر آرندهٔ هر دو کون و مکان - نگارندهٔ نقش پیکر وجود - که در وصف نگنجد ز گفت و شنود .

2398- راولپندی ، گولره شریف، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز برابر نمونه ، ۸ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● 873- قیافه شناسی ، منظوم

ناشناخته . گشت چو این علم قیافت تمام - ازکرم و قدرت حق والسلام . درباره «سر» گوید : آنکه سرش هست بزرگ و دراز - ظالم و بد خوست به مثل گراز .

آغاز : هست روایت ز فلاطون خبر - علم قیافه بر اهل خبر .

2399- خیرپور ، کتابخانه عوِسی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 874- کبوتر نامه

از ناشناس . نام رساله نیز در متن نیامده است . در دیباچه میگوید به خواهش یاران همجلیس و برای یادکاری در ترتیب آموختن کبوتران و درمان آنها به قلم آورده . در دو «باب» و فصلهایی : باب نکم ترکیمب (ترتیب) پرانیدن کبوتران . دوم در اسباب بیدل شدن کبوتران و درمان آنها ، در هفت فصل . ترتیب شست و شوی آنها را نیز دارد .

آغاز : حمدله . . . روزی یاران همجلیس ، بنا بر یاد کاری ، ترکیب آموختن کبوتران .

(ایواف ، کرزن : ٦۲٤ - پاکستان و هند ۳ : ۳۷۱) .

2400- کراچی موزه ملی N.M. ۱۹۷۲ - ۳۵ : نستعلیق ، میر ابو القاسم ، سدهٔ ۱۳ھ . ۱۳ گ (نوشاهی : ٦٤) .

● 875- کسب نامهٔ باغبانی

از رحیم بخش ، از سدهٔ ۱۳ھ /۱۹م .

پاکستان و هند ۳ : ۳۷٤ می افزاید : بگمان همان «باغ نامه» ریو ۱ : ٤۱۷ب می باشد. اما ریو در آنجا از «کشاورز نامه» ۱۲ بابی (ن . ک . پس از این) با سر آغاز الحمد لله خالق الحب والنوا ، یاد کرده است ، که بسیار پیش از سدهٔ ۱۳ھ /۱۹م . نگاشته شده است .

2401- لاهور، دانشگاه پنجاب، شماره یاد نشده: نوشته ۱۸٦۸م. (پاکستان وهند ۳:۳۷٤).

● 876- کرسی نامهٔ مهاوت گری : فیلبانی

از سید احمد کبیر بن محمود بن نوح پیغمبر (؟) . تاریخ کوتاه مهاوت گری (فیلبانی) و دانستنی ها در بارهٔ فیل . بروش اگر پرسند ، بگو .

آغاز : رسالهٔ کرسی نامهٔ مهاوت گری از سید احمد کبیر است . سؤال اگر ترا پرسند که اول مهاوت گری کدام کس کرده است .

2402- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۹۵۵/۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤ مجلس تصویر ، (ص ۱ - ۱۱) (نوشاهی : ۳۱۲) .

● کشاورزی نامه : اشجار

عبدالغنی .

● 877- کشاورز نامه : فلاحت : فن کشت و فلاحت

از ناشناس . در دوازده باب و خاتمه ای : باب ۱- در معرفت مقدمات (و آن سه مقدمه است : اول در معرفت باران ، طلوع شعری ، بعضی از امور کشاورزی که تعلق به اوقات سال دارد) ، ۲- تخم و زمین و برزگر و تخم پاشی و کود ، ۳- دفع آفات ، ٤- گرد آوری غلات ، ۵- درخت نشاندن ، ٦- نشانیدن درخت تاک و زیتون ، ۷- کاشتن درختهای دیگر ، ۸- پیوند کردن درختان ،

۹- چیدن و نگاهداری میوه ، ۱۰- زراعت بقول ، ۱۱- جانوران موذی . مانند ملخ ، مور ، موش و جز آنها ، ۱۲- منافع بقول و نباتات .

در فهرست تاشکند (۱ : ۳۱۲) از «فن کشت و فلاحت» که در دوازده باب است یاد شده که در بخارا به سال ۱۳۲٤ھ . چاپ شده است ، و از فهرست آن بر می آید که همین کتاب است .

آغاز : الحمد لله خالق الحب والنوا ، و خالق القدر و القوا ، والصلاة . . . اما بعد ، این مختصری ست در معرفت بعضی اموری که اهل فلاحت را بکار آید مشتمل بر دوازده باب .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤٤۸ «کشاورزی نامه» - ذریعه ۱٦ : ۳۰۱ و ۱۸ : ۱ «کشاورز نامه» - دانش ، حقوق : ۱۷۱ «کشاورز نامه» که در آنجا ریشه‌ی این کتاب را که از قسطوس سکولا ستیکوس فرزند لوقیا کاسیانوس ، سدهٔ ٦م است و ترجمه های آن نشان داده شده است - پاکستان و هند ۳ : ۳۷۳ «رساله در فلاحت» که می گوید نگاشته سدهٔ ۱۹م . است (!)) .

2403- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٦٦۲/۱٦۱۲ : از سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «رساله در فلاحت» آمده (بشیر حسین ۳ : ٥٤۲) .

2404- اسلام آباد ، گنج بخش : ۱٤۸۰ : نسخ خوش ، با تاریخ ۱۱۱٤ھ . در مجموعه (ص ۲٤ - ۱۰۳) ، آغاز برابر نمونه ، فهرست بابها تقریباً برابر نسخه های فارسی ۱: ٤٤۸ است (گنج ۱ : ۲۱٤) .

2405- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٤٤۳/۱۳۹۲ : نوشته ۸ صفر ۱۲٤۱ھ . (۲۲ سپتامبر ۱۸۲٥م .) ، آغاز افتاده : ذکر و دایره با سه دایره زمرد یا سرخ برگرد قرطاس . . . ، در فهرست بنام «رساله در فلاحت» آمده (بشیر حسین ۳ : ٥٤۳) .

2406- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٦۲۳۹ : بخامه خوب و ریز ، تاریخ یاد نشده ، نسخهٔ کاملتر از دیگر نسخه های این کتابخانه (بشیر حسین ۳ : ٥٤۳) .

● کشتار : ذبیحه .

● 878- کشف الاسرار

از سید ابراهیم بهاری بن سید عبدالغفار حسینی سبزواری ، بخواهش سید صابر علی بن فیض علی چهل تن سبزواری . گزیده‌ی سخنان دانایان روزگار است ، در یک «مقدمه» و ٤۷ «باب» و ۲۱ «فصل» و «خاتمه» ای : باب ۱- پدید آمدن عقل کل و نفس کل ، ۲- طبقات و حرکات و استدارات افلاک ، ۳- ابعاد و مقدار اجرام ، ٤- تقسیم عناصر ، ٥- کیفیاتی که لازم عناصر لد ، ٦- طبقات عناصر ، ۷- استحالت عناصر ، ۸- پیدا شدن بخار و دخان ، ۹- پیدا شدن باد ، ۱۰- پیدا شدن ابر ، ۲۰- پیدا شدن شمسیه یعنی آفتابک ، ۳۰- جواهر حجراتی ، ٤۰- سبب اختلاف الوان ، ٤۷- پیدا شدن فرزند آخر . خاتمه . در اسرار و نکات . (ن . ک . دالشنامهٔ جهان ، در همین بخش که فهرست مطالب و سر آغاز ایندو بسیار نزدیکند) .

آغاز : سپاس بیقیاس مبدعی را که به اقتضای ذاتی او که به امر کن معبر گشته جوهر بسیط مدرک بالذات و منشاء مکونات که . . .

2407- کراچی ، موزه ملی ۳۶۶ - ۱۹۶۹ .N.M : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۱ ه .
آغاز برابر نمونه ، انجام در خانمه افتاده ، ۸۰ گ (لوشاهی : ٦٤) .

● 879- کنز الحلاوه

از ناشناس ، که نام خود را در دیباچه‌ی کوتاه و پایان آن نبرده است . در ساختن حلواها و منفعت آن ، ترکیب مرباها و خاصیت آنها ، پختن خوراکها و شربتها . به خواهش دوستان در «مقدمه» و چند «فصل» و «خاتمه» ای . سرشار از اصطلاحات فارسی ست و از این رهگذر نیز ارزشمند است .

مقدمه در بیان منفعت شیرینیها ، فصل در منفعت حلواها ، فصل در ساختن حلواها ، فصل در شناختن حلواها ، فصل در حلوای خراسانی ، مرباها ، خواص طعامها و ساختن آنها .

آغاز : الحمد لله الذی انزل علینا مائدة من السماء والصلات والسلام علی . . . اما بعد، این رساله ای ست در بیان ساختن حلواها و منفعت آن و ترکیب مرباها .

2408- اسلام‌آباد ، گنج بخش ٦٧٤١ : نستعلیق ، ع ٦ ۲/۱۳۰۹ ه . آغاز برابر نمونه ، ۹۰ ص (گنج ۱ : ۲۱۵) .

● گاهان

منشی محمد حسین ، در بخش چند دانشی آید .

● 881- گجراج نامه : فیل نامه

از ناشناس . در بیماریهای فیلان ، با دیباچه و سه برگ آن به زبان اردو .

2409- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰۳۱/۲۶ : از آغاز سدۀ ۱۳ ه . (بشیر حسین ۲: ٤٠٠).

● 882- لذت الطعام

ازاله بهائی که میگوید «چون کمترین را اکثر اوقات ضرورت به پخت و پز می افتد . . . بر قرطاس آورده یادگار گذارم . . . و به لذت الطعام نام نهاده شد» .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، میگوید فقیر حقیر . . . اله بهایی ، که چون کمترین را اکثر اوقات ضرورت به پخت و پز می افتد .

2410- بهاولپور ، جامعه اسلامیه ۲۰۰ : تحریری شکسته آمیز ، فیض محمد جان ، ۱۸ ع ۲/۱۲۸۶ ه . آغاز برابر نمونه ، ۳٦۸ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

● 883- لذت الطعام

از غالب علی خان .

در ۳۷ «باب» ، در خوراک پزی ، ترشی سازی و دیگر خوراکیها .

آغاز : حمدله ، صلات . . . بدانکه این رساله ای ست مسمی به لذت الطعام ، در معرفت اقسام اطعمه .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۷٦) .

**2411**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵٦۷۲/۲۳۰۲ : نوشته ٦ شوال ۱۲۵۳ھ/۱۸۳۸م ، موریانه زده (بشیر حسین ۳ : ۵۳۸) .

● **884- مجربات سجن خانی**

از سجن خان پسر لتی خان ، که اخبار نویس صاحبان انگریز بوده ، و در حیاتنگر می زیسته است .

در درمان بیمار پیهای اسپان .

**2412**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۳۱۱/۳۰٦ : نوشته عبدالملک ، ۱۲۹۱ھ (۱۸۷٤م .) (بشیر حسین ۲ : ٤۰۰) .

● **885- مجموعة الصنایع** : مجموع الصنایع : صنایع

در بیشتر نسخه های آن ، از نگارنده اش نام برده نشده است . همانکه از میر یحیی (اته : ۲۷۸۱) و یا فیلسوف مغربی (اته : ۲۷۸۳ و نسخه ها ۱ : ٤۵۳ ردیف 4174) و یا از زین العابدین از روزگار اورنگ زیب (۱۰٦۹ - ۱۱۱۸ھ .) (نسخه ها ۱ : ٤۵۳ ردیف 4180) دانسته شده است .

اته و ایوانف : ۱٦۲۱ به استناد تاریخ کتابت نسخهی اته میگویند پیش از ۱۰۳۳ھ ./ ۱٦۲۳م . نگاشته شده است . و با توجه به نسخهی تهران ، دانشگاه ۳۸۷۰ (دانش ۱۲ : ۲۸۰۹) که تاریخ کتابتش ۱٤ صفر ۱۰۰۵ھ . (۱۵۹٦م .) می باشد ، تاریخ نگارش به جلوتر رانده شده است . پس نگارش آن بروزگار اورنگ زیب منتفی ست .

شمار «باب» ها و ترتیب آنها و شمار «فصل» های هر یک از بابها یکسان نیست . اینک فهرست یک نسخهی ٤۲ بابی : ۱- در ساختن مروارید ، هفت فصل ، ۵- ساختن زمرد و زبرجد ، چند فصل ، ۱۰- ساختن رنگهای فرنگی و بطانهٔ چینی ، فصلهایی ، ۱۵- در ساختن هفت رنگ غیر مکرر که عورات دست بندند ، ۲۰- شنگرف جهت نقاشی ، شش نوع ، ۲۵- پاد زهر ، دو فصل ، ۳۰- روغن از کاغذ برداشتن و حلیة الکتاب و قلم تراشی ، دوده ساختن ، کاغذ سطبر کردن ، ده فصل ، ۳۵- صفت دارویی که چون بر تیر چسبانیدن درباران و آب زیان نکند ، ٤۰- رنگ و دراز کردن موی ، جلوگیری از ریزش موی ، سه فصل .

آغاز : حمد و سپاس بدیع الاساس حضرت صانعی را که مجموعهٔ جمیع موجودات نقطه ای از پرکار آثار صنع و کمال قدرت اوست .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤۵۲ - اته : ۲۷۸۱ تا ۲۷۸۳ - ایوانف : ۱٦۲۱ - دانش ، دانشگاه ۱٦ : ۳۳ که از فیلسوف مغربی و در ٤۲ باب و ۱٤۰ فصل یاد شده ـ همان فهرست : ۳٤ در ٤۰ باب و ۱٤۰ فصل و ۱٦۰ هنر) .

**2413**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۸۲۵ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز درمیانهی باب ۳ و انجام در باب ۳۳ افتاده ، نام کتاب و نگارنده بدست نیامد فهرست تفصیلی آن که از نظر کلی به فهرست یاد شده در بالا می ماند در فهرست گنج بخش ۱ : ۲۰۲ آمده ، ۱٤٤ ص .

2414- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ٣٤ - ACC : نستعلیق ٩ج ١/١١٣٣هـ ، آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده یاد نشده ، ش ٢ مجموعه ، ٧٧ گ (سید عارف نوشاهی) .

2415- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ٢٠٨٨/١٢٩٨ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ١٢هـ . خطبه ندارد و با فهرست بابها آغاز میشود : بسمله . باب ١ . در ساختن یا قوت سرخ و زرد و زمرد و لعل بدخشانی و زبرجد و فیروزه و الماس و رنگ کردن و عمل مرجان و بلور ، بر چهار فصل و پختن . . . باب ٢ و ٣ در ساختن مینای سبز و زرد و سرخ و نگین یا قوت ، باب ٤ در ساختن شنگرف رومی و رمانی و فارسی و زوالی و تبرسی و فرنگی . . . ، نام کتاب و نگارنده دیده نشد ، شاید تحریری از «مجموعة الصنایع» باشد ، ٢٤٣ ص . ٢ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

2416- کراچی ، موزه ملی N.M.١٩٦١-١١١٦ : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ . برگ آغاز افتاده ، ٥٠ ص (نوشاهی : ٦٩) .

2417- لاهور ، گلبرگ ٢ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ١٢-١٣هـ . آغاز : از کتاب مجموعه الصنایع منتخب می شود ، زیرا که صنعت بسیار و حکمت بی شمار در این مجموعه است . . ، ٤٢ باب را دارد ، ٥٢ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2418- کراچی ، انجمن ترق اردو ٤ ق ف ٩٤ : نستعلیق ، شیخ عبدالکریم ، ١٢٠٧هـ . آغاز برابر نمونه ، ١٤٧ ص (نوشاهی : . . - سرفراز : ٦٤) .

2419- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ١/٢٥٥/٣٢٦٠: شیخ محمد قایم، ١٢٤٢هـ . (١٨٢٥م.) در فهرست بنام «مجموعه الصنایع یا جواهر الصنایع» آمده ، نسخه در ٤١ باب ، آغاز برابر نمونه ، همراه با اوراق دیگر (بشیر حسین ٣ : ٥٦٩) .

2420- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ١/١١٢٦/٤١٧٩ : نوشته در لاهور ، ٢٨ پوه ٩٩ (١٨ب)/١٨٤٢م/١٢٥٨هـ . (بشیر حسین ٣ : ٥٧٠) .

2421- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ١١٣١/٤١٨٤ : محمد عثمان گجراتی ، ١٢٦٩هـ ، (١٨٥٢م .) (بشیر حسین ٣ : ٥٧٠) .

2422- خیرپور ، کتابخانه عمومی ١١/٥٤٠ ن ا م : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ . آغاز برابر نمونه ، بنام «مجموع الصنایع» و ٤٠ بابی ، ٣٨٠ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 886- مرآت الصید

از الله یار جامی ، قوش بیگی (کار و مقامی ست) ، برای آموزش شکارگیری شاهزاده محمد معظم ، که پس از اورنگ زیب با لقب شاه عالم بهادر شاه یکم (١١١٩-١١٢٤هـ) بر تخت نشست. در سال ١١١١هـ . (١٦٩٩م .) : بهر تاریخ نسخهٔ مرقوم - از خرد جستم ، آمد این مفهوم - هر که بر نامه ام عمل راند - «تند بر جالور بپراند» - از عدد های مصرع چهارم - شصت و چار از میان برون آرم .

در هنر شکار و درمان جانوران شکاری .
(ن . ک . اته : ۲۹۷۹ ـ پاکستان و هند ۳ : ۳۷۱) .

2423- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۱۹۱۰/۴۹۲۲ : از اواخر سدۀ ۱۳ھ . (بشیر حسین ۲ : ٤٠١) .

2424- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۱۸۲۵/٤٨٤٥ : تاریخ یاد نشده ، نویسنده نسخه از آن همان ماده تاریخ ۱۰۹۸ھ . را بر آورد است (بشیر حسین ۲ : ٤٠١) .

## 887- مرام الملوک

از هاشم بن محمد حسینی ، بروزگار ابو الفتح میرزا محمد باق بن محمد عیسی ترخان والی سند ، در سه «باب» بنام ، «مرام الملوک» نگاشته شده است (دیباجه) .

روزگار میرزا محمد باق ، ترخان والی سند (۹۷۳ - ۹۹۳ھ./) است .

آغاز : حمد و ثنا مر خالقی را سزد و شکر و سپاس مر رزاق را رسد که حسینان قعر بحر را بدست . . . انا الضعیف . . . هاشم بن محمد الحسینی . . .

(ن . ک . فرهنگ سخنوران : «باق ترخان» ـ مقالات الشعرا : ۹۲ «باق») .

2425- کویته ، مولانا محمد هاشم جان مجددی : سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ٦٠) . (پرفسور محمد اقبال مجددی) .

## 888- مضمار دانش

از نظام الدین احمد بن ملا صدرا گیلانی ، شاگرد میر داماد ، (م ۱۰۵۹ھ/۱٦٤۹م .) ، بدستور شاه عباس دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ھ .) ، در ۱۰۷۱ھ./۱ - ۱٦٦٠م . در یک «مقدمه» و سه «مرحله» و «خاتمه» ای به انجام رسانده است . و در ضمن آن اسپان و ایلخیهای شاه را در رجب ۱۰٦۷ھ./۱٦٥۷م . گزارش کرده است .

مقدمه در آفرینش اسب و رام شدن او ، سه مرحله که به منزلهٔ قلب و جناحین است : ۱- ذکر محامد و ذمایم اسب ، نه باب ، ۲- آداب تربیت و شرح مسابقت و ذکر سایر مراکب نه باب ، ۳- در معالجت اسب ، نه باب . خاتمه که به منزلهٔ ساقه است ، در بیان مجملی از اسبان و ایلخیهای پادشاه .

این گیلانی نگارندهٔ «شجرۀ دانش» (نسخه ها ۱ : ٦۷۳) است حاوی یکصد و دو رساله . وی به هند رفته و در حیدر آباد دکن در دربار قطبشاهیان تا بروزگار عبدالله (۱۰۳٥ - ۱۰۸۳ھ .) می زیسته است .

آغاز : سپاس و ستایش بیقیاس خداوند جهان را که ابلق لیل و نهار چندانکه خیابان ازل و ابد را در نوردد .

(ن . ک . ذریعه ۱٦ : ۱۷۰ ـ اعیان الشیعه ۸ : ۳٤۷ ـ نسخه ها ۱ : ٤٠٤ «مضمار دانش» و : ٦۷۳ «شجرۀ دانش» آصفیه ۲ : ٤۷۲ تا ٤۷۹- ایوانف ، کرزن : ٦۱۸ «مضمار دانش» ـ ریو ۲ : ٤٨٢) .

2426- خیرپور ، کتابخانه عمومی : نسخ خوش ، سدۀ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

2427- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه پیشاور ٤٤٥ : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ - ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۰٦ ص ۱٥ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

2428- پیشاور ، جهنگی ، مذهبی کتابخانه ، مولوی وردک ۱۱۷٦ : نستعلیق زیبا ، نجف علی بن زین العابدین ، ۱٥ شعبان ۱۲۰۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۰ ص ۱٤ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

2429- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥/۲۳۷٥/٥٦۹٤ : بامهر کندۀ ۱۲۷۷ ه (۱۸٦۰ م)، آغاز برابر نمونه ، ناقص (بشیر حسین ۳ : ٥٥٦) .

2430- خیرپور ، کتابخانه عمومی ٦/۱۱۹/٦ ن ط م : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۷٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 889- معالجات طیور : باز نامه

از محمد مؤمن حسینی تنکابنی (نگارنده «تحفه المؤمنین» در پزشکی) .

در دیباجه میگوید در حین تالیف «تحفة المؤمنین» محقق گردید که رسایلی که گروهی به زبان فارسی در علم بزوه که دربارۀ معالجات طیور است نگاشته اند ، موافق قواعد ما نبود ، از این روی بابی در این باب ملحق ساخت .

دربارۀ شکار و روشهای آن نیز دارد (ن . ک . تحفة المؤمنین : باب ۲٥ آن) .

آغاز : ثنا گستری طوطی مقال بارگاه کبریایی فرمانروای را سزاوار است که طیور و وحوش را در دارالملک انقیاد . . . و بعد ، چون مرهون رب محمد مؤمن . . .

2431- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۲/٤ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ ه . (گ ۲۷۲ پ - ۲۷۹ پ) ، آغاز برابر نمونه (غلام سرور : ۱۱٦) .

● 890- معالجات طیور

ناشناخته .

2432- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۳۲/٥ : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ ه . (گ ۲۸۲ - ۳۰٥ پ) . آغاز : مقالۀ اول در معالجۀ بلبل و طوطی و کبوتر و سایر جانوران . . . بدنبال «معالجات طیور» تنکابنی (غلام سرور : ۱۱٦) .

● 891- معیار الجواهر : جواهر نامه

باعنوانهای باب ، و هر باب در چند فصل : باب ۲- یاقوت ، چند فصل ، ٦- عین الهر ، ۷- لعل ، چند فصل : (۱- صفات آن ، ۲- کان آن ، ۳- تمیز انواع و بهای آن . . .) ، ۸- فیروزه ، ۱۰- عقیق ، ۱۳- جزع ، ۱۷- بسدو مرجان .

2433- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ ه . آغاز افتاده : آب پاک بشویند که تیرگی بنقاروکدورت بصفا تبدیل یابد . . ، ٦٦ ص (سید عارف نوشاهی) .

● 892- مفرح المجالس

اَز عطا الله نیشابوری (شیرازی ؟) ثم بلگرامی) .

در ده «باب» : ۱- احتیاج به بادهٔ ناب و غنیمت شمردن عمر و احباب ، ۲- صفت بهار و شگوفه ها ، ۳- صفت بادهٔ خوشگوار و ساقیان گلعذار ، ٤- آداب مجلس اصحاب عشرت ، کیفیت نشستن و برخاستن ، ٥- خواص و منافع آن به قول حکما واطبا ، ٦- فصل مناسب شرابخواری ، ۷- موافق مزاج و طبع کیست و منفعت و مضرت آن ، ۸- انواع و اقسام و خاصیت هر نوع آن ، ۹- تعریف هر یک از مراتب آن ، ۱۰- تجرع و دیر مستی و دفع خمار . خاتمه . در بیان چیز هایی که بوی شراب را از دهان باز دارد .

آغاز : سپاس بیقیاس حضرت پادشاهی را جلت کبریائه که ساغر . . . بردست ساقیان روحانی دائر گردانید .

(ن . ک . ذریعه ۲۱ : ۳٦۳ «مفرح المجالس» همین نسخه) .

2435- کراچی ، انجمن ترق ۳ ق ف ۳۱: شکسته (نور الله)، ۲۳ شعبان ۱۱٦۸ھ، ۲۰ص (نوشاهی ، انجمن) در فهرست ، سرفراز : ۸۸» در بخش ادبیات و نگارنده شیرازی دانسته شده است .

● 893- مقالات حکمیه

از حکیم محمد وارث علی بن قاضی واجد علی خان صاحب . در یک «مقدمه» و سه «مقصد» و یک «خاتمه» . مقدمه در مصطلحات حکما و دیگر فواید ، چهار فصل. مقصد ۱- در وقایع و حالات کاینات جو ، عناصر ، یازده فصل ، ۲- تولید معادن ، نباتات ، جانوران و انسان ، هفت فصل ، ۳- عروج نفس ناطقه ، مناسبت نفس ناطقه بامبداء ، کمالات ، دوازده فصل. خاتمه در قدم و حدوث جهان دو فصل .

در ۱۲۵۷ھ/۱۸٤۱م در آگره چاپ شده است . (چاپی نوشاهی) .

آغاز : حمد بیحد مرمبدعی را سزد که وجود هر موجود از انعام وجود اوست ، وهستی تمام اشیاء تفصیل ظهور وجود او . . .

(همان : نسخه ها : ۸٤۹ - ذریعه ۲۱ : ۳۹۰) .

2436- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی : نوشته مصطفی علی ولد منشی کرم الدین ، ۲۷ رجب ۱۲٦٤ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

کراچی ، انجمن ترق اردو ٤ ق ف ۱۳٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . با یادداشت جولای ۱۸٤۱م/ج ۱۲۵۷/۲ھ . که تارخ چاپ نسخه اصل است ، آغاز برابر نمونه ، ۷٤ ص (سرفراز : ٤٤ ک نوشاهی : ) .

● 894- مقصد الرضا

از محمد رضا بن رنمست (؟) خان، که در بنارس میزیسته است، برای محمد رفیع الدین خان، در چهار «مقاله» ؟ در ۱۲٦٦ھ . (؟) . . . نام کتاب تاریخ نگارش نیز هست :

مقاله‌ی ۱ـ اقسام اسپان و معلوم‌کردن اسپ ، دوازده شناخت ، ۲ـ خوراک و بیماری اسپان، چهار تشخیص : آب و دانه ، بیماریها - ۳ـ معالجهٔ بیماریها از سر تاپای اسپان ، هفده فصل ، ۴ـ ؟

آغاز : راهور هوا رفتار، افکار شهسواران اهل سخن و سرلگ برق آهنگ فرهنگ ، یکه تازان شاعری راست . . .

2437- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۶۱۹ – م ح م : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ ، آغاز برابر نمونه ، ۱۴۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **895- مقالات جانوران** : منافع جانوران

از **محمد یوسف کرمانی**، که در دیباجه می‌گوید «این خاکسار هفتاد سال تحصیل هر یک از علوم نموده است» . در خواص جادویی اعضای جانوران (ن . ک . خواص جانوران . در همین بخش) برای محبت و کشش دل ، عداوت ، موافقت زن ، شوهر ، اتفاق طالب و مطلوب .

آغاز : بعد حمد ایزد پاک و نعت صاحب لولاک چنین گوید فقیر حقیر محمد یوسف کرمانی که این خاکسار تا هفتاد سال .

2438- کراچی ، موزه ملی ۱۶۷ - ۱۹۶۰ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . در فهرست بنام «منافعات جانوران» است ، ۱۷ ص (نوشاهی : ۶۵) .

● **896- منافع حیوانات** : خواص و . . .

از ناشناس . در دیباجه‌ی نسخه آمده «این مختصر در بیان منافع حیوانات ازگفتار جالینوس حکیم به عبارت عربی بود ، امیر خراسان نصر بن احمد (سامانی) فارسی گردانید ، و همیشه باخود داشتی» . در نسخه‌ی دیگر آمده «بندهٔ ضعیف این مختصر را که به زبان عربی بود ، بدستور امیر خراسان به فارسی در آورد» (نصر بن احمد سامانی م۳۳۱هـ/۹۴۲م) .

آغاز۱: الحمد لو لیه والصلاة والسلام علی نبیه محمد و آله . . . سپاس و ستایش مر خدایی را که عالم را بیافرید و اندر او چگونه حیوانات آفرید و از جمیع حیوانات نسب منفعت آدم . . . این مختصر در بیان منافع حیوانات ازگفتار جالینوس حکیم به عربی بود ، امیر خراسان نصر بن احمد ، آغاز ۲ : شکر و سپاس بیقیاس حضرت مر صمدی ست که آفریدگار زمین و آسمان و عرش و کرسی و لوح و قلم و هژ ده هزار عالم کو ناکون . . . اما بعد، بندهٔ ضعیف این مختصر را که از ابتدا به زبان عربی بود به فرمان امیر خراسان نصر بن احمد .

(ن . ک . نفیسی ۲ : ۷۳۷ «ترجمهٔ منافع الحیوان» عبیدالله بن جبرایل بختیشوع از عبدالهادی ، بروزگار ایلخانان مغول ، در ۶۹۰هـ – اته : ۲۲۸۲ ، ۲۲۸۳ «منافع اعضای حیوانات» از جرجانی (۵۰۴هـ/۱۰ - ۱۱۱۱م) - نسخه ها ۱ : ۴۰۷ «منافع حیوان» که گویا نسخه های ما هیچ یک از آنها نباشد) .

2439- کراچی، موزه ملی ۲۶۲/۱۳ - ۱۹۵۸.N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز نزدیک به نمونه ۲ ، ۱۶ ص (نوشاهی : ۶۵) .

2440- کراچی، کتابخانه همدرد، الف ٤ - ٢: شکسته، تاریخ یاد نشده. آغاز (پس از حمد و نعت): این رساله مختصر در منافع حیوانات، ١٦ ص (ندوی ١: ١٣٧).

2441- بهاولپور، سنترال لائبریری ١٩٢: نستعلیق تحریر آمیز، آغاز سدهٔ ١٢هـ. آغاز برابر نمونه ٢، عنوان و نشان شنگرف، ٣٢ ص (پرفسور دکتر الله دتا چوردی).

2442- کراچی، ناظم آباد، کتابخانه همدرد حکیم محمد سعید دهلوی، الف ٤ - ٢: نستعلیق شکسته، سدهٔ ١٢هـ، آغاز: سپاس و ستایش مرخدا یرا عزوجل آفریننده جزوکل، ١٦ ص (سید خضر نوشاهی).

2443- رحیم یار خان، محمد آباد، مبارک اردو لائبریری: نستعلیق پخته حامد شریف بن شریف جیلانی، (که اسم مستعار سید محمد شاه جیلانی ست) ٢٥ رمضان ١٢٨٠هـ. آغاز برابر نمونه ١. انجام: باب چهلم در منافع پشت پیری...، ١٤ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

## 897- منافع حیوانات

از ناشناس، که نام خودم را در دیباجه و پایان نیاورده است. و می گوید آنرا از گفتهٔ فرزانگان از جالینوس و افلاطون و لقمان و ارسطاطالیس و جزآنها گرد آورده ام، و همهٔ آنها مجرب و آزموده است و در سه قسم ساختم: ١- منافع پرنده های اهلی و وحشی، ٢- منافع وحشی بری و اهلی ٣- منافع متفرقه از طیور و چهار پایان.

آغاز: حمدله. صلات. بعد از شکر سبحان و نعت سلطان دو جهان... و درود نا معدود برسید کاینات که سلطان دو جهان است.

2444- اسلام آباد، گنج بخش ٣٨٣١: نستعلیق شکسته آمیز، الهی بخش ولد محمد حسین، سدهٔ ١٣هـ. (ص ١ - ٢٨) (گنج ١: ٢١٥).

## 898- منافع الفرس

از طوغن (لور) (؟) شهاب بن محمد بن قاصو (؟) از نوادگان خواجه اویس قرنی. به سال صد و هفتاد (گویا هشتصد و هفتاد) بروزگار سلطان محمود خلجی (٨٣٩ - ٨٨٠هـ.) در بیست و پنج «باب» و هر باب در چند «نوع» در پیدایش و پرورش و درمان اسبان.

باب ١- در آفرینش توسن، ٢- ماده توسن که کشن خواه باشد، ٣- عیبهای اسپان، ٤- رنگهای اسپان و شناختن آن، ٥- اصل توسن، ٦- شناختن سالهای اسپان، ٧- گردالیدن اسپ (راه رفتن آموختن)، ٨- دوال بستن، ٩- شناختن شش هوا (زکام)، ١٠- شناختن زحمت توسن، ١١- شناختن رگهای اسپان، ١٢- شناختن سی و شش باد، ١٥- سوختگی اسپ، ١٦- تب، ١٧- سرفه‌ی اسپ، ١٨- زحمت چشم، ١٩- موتره و چکاول، ٢٠- زخم اسپ، ٢١- بهکندر اسپ (سم)، ٢٢- خصی کردنٔ، ٢٣- دهکه (بارگی، زخم خوردگی) اسپ، ٢٤- درد شکم، ٢٥- آنچه در بابهای پیش نیامده. هر باب در چند «نوع».

آغاز : بعد توحید حکیمی که وجود بشر از صنعت کامله بید قدرت . . . پوشیده نماند که این نسخه ای بر شناخت علتها و تمام کیفیت اسپان . آغاز ۲ : حمدی که شهسواران عقل و فصحای روزگار دوانید و به سرحد عرض مضمار مصر و احصار آن . . .

**2445**- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۸۰۸ : نستعلیق درشت اکرم الله ، ۲۰ رمضان ۱۲۷۹ه . آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، در دیباجه نام نگارنده و کتاب و فهرست ۲۰ باب و تاریخ نگارش صد و هفتاد آمده ، ۲۸۲ گ .

**2446**- اسلام آباد ، همانجا ۱۲۷۲ : نستعلیق پخته ، الهی بخش ، ٤ ذیحجه سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، (ص ۷٤ - ۱۹۷) ، در دیباچه ۲٤ و در متن ۲۵ باب است (گنج ۱ : ۲۱٦) .

**2447**- لاهور ، عمومی پنجاب ۱ ، ٦۱۹ شها : نستعلیق ، مبکه راج ، بدستور سوکها سنگه ، آغاز سدهٔ ۱۳ه ، آغاز برابر نمونه ۲ . تاریخ نگارش در دیباجه صد و هفتاد آمده ، ۱۱۰ گ (عباسی ۱ : ۳۵) .

● **899**- منتخب الطعام

از آصف الزمان ( لزمانی) فرنگی (ن . ک . قرآبادین آصفی ، در همین فهرست) ، در هنر خوراک پزی ، مانند : پلاؤ ، یخنی ، قورمه ، سطنجن و جز آنها ، در ۲۲ «باب» کوتاه با اصطلاحات هندوستانی .

آغاز : حمد ملک العلام و درود نامعدود علی رسوله سید الانام . . . اما بعد مخفی نماند که استادان فن پختن طعام دستور مقرر کردند .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۷۷ که نگارنده را آصف الزمان (نه زمانی) فرنگی نامیده ، که بایستی از سدهٔ ۱۸م/۱۲ه . باشد) .

**2448**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷۱٤/٦۸۹ : غلام شاه امرتسری ، ۲۹ج ۲/۱۲۲۰ه (۲۳ سپتامبر ۱۸۰۵م .) آغاز برابر نمونه ، نام نگاره آصف الزمانی (نه زمان) فرنگی آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۳۸) .

● **900**- نسخهٔ شاهجهانی : طعام شاهجهانی : مطبخ شاهجهانی

از ناشناس . ترکیبات غذاهایی است که در آشپز خانهٔ شاهجهان (۱۰۳۷- ۱۰٦۷) بکارمی - رفته است ، و دستور پختن آنها . در ده قسم . ۱- نانها ، ۲- آشها ، ۳- قلیه ها و دو پیازه ، ٤- انواع بهرته ، مرباها ، ۵- زیر بریانها ، ٦- پلاوها ، ۷- کهیه ها (کدوها) و کبابها و یخنی ها ، ۸- هریسه ها ، خاکیه ها ، سموسه ها ، پوریها ، و شیرینها (سبزیها ؟) ۹- حلواها ، شوله . ۱۰- لوازم رنگا رنگ نمودن ، روغن زرد نمودن ، زرد نمودن خمیرها .

آغاز : دستور پختن اطعمه که در سرکار پادشاه شاهجهان همه روز به عمل می آید .

(ن . ک . مشار ۵ : ۵۱۹۰ «نسخهٔ شاهجهانی» در آشپزی از روزگار شاهجهان (سید محمد

فضل الله و سید حمزه حسین عمری) ، مدرس ، ۱۹۵٦ - پاکستان و هند ۲ : ۸۸۲ «نسخهٔ شاهجهانی» با همین سر آغاز - نسخه ها ۱ : ٤۰۸ «نسخهٔ شاهجهانی» که از سید محمد فضل الله و سید حمزه حسین عمری دالسته شده است - نجم آبادی : ۷٦۸) .

2440- اسلام آباد ، نشنل آرشیو ۸۳ : سید محمد عبید حسنی ، ۱۸۳۵م (۱۲۵۱-۰۵۰ه) ، در فهرست به نام «ترکیب پختن طعام» آمده ، آغاز برابر نمونه (مسعود احمد خان : ٦٦).

2450- لاهور ، انارکلی ، دانش آباد ، احسان دانش : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، فهرست مطالب از این نسخه است ، ۹٦ ص (سید عارف نوشاهی) .

2451- کراچی ، انجمن ترق ٤ ق ف ۱۰۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «سطبخ شاهجهانی» آمده . فهرست مطالب برابر نسخه پیشین است، ۱۰۳ ص (نوشاهی ، انجمن : . . . . - سرفراز : ٦٤ که به نام «دستور پختن شاهجهان» آورده است) .

## 901- نسخهٔ مهاوت گری

از سید احمد کبیر بن محمود بن نوح . در بیمار یها و درمان فیلان :

2441- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٦٨/۳٤۹۲ : تاریخ و نشانی بیشتر یاد شده (بشیر حسین ۲ : ٤۰۲) .

## 902- نعمت نامه

از ناشناس ، از مردم شبه قاره . نام کتاب در دیباچه آمده است . در آشپزی و شیرینی پزی، ما نند : آش ، قلیه ، دو پیازه ، پلاو ، کباب و حلوا و جز آنها .

آغاز ۱ : حمد و ستایش رزاق را سزد که به لقمهٔ حلال السنهٔ فم حیوان ناطق و ناهق .

آغاز ۲ : حمدله . اما بعد ، این رساله ای ست مسمات به نعمت نامه ، مشتمل بر اقسام طعام ، تا بهره گیرند از وی خاص و عام ، مشغول شوند به ذکر و فکر عبادت ملک علام .

(همان : نسخه ها ۱ : ٤۰۸) .

2442- کراچی ، انجمن ترق ٤ ق ف ۱۰٤ : نستعلیق ، غلام محمد باقر بن غلام حسین خان ، ۲۷ ذیقعده ۱۲٤۷ه . در راجه اموتک رام حیدر آباد ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۲ ص (نوشاهی ، انجمن : . . . . - سرفراز : ٦۵) .

## 903- نقود و گنجور

از ناشناس . با سرنندهای «گجور» و هرگنجور در چند «نقد». نخست ترکیبهای عطر سازی‌ست و نقد دوم ازگنجور سوم در پختن خوراکها و مزورات است . در آن از «آیین اکبری» (نگاشته‌ی ۱۰۰۵ه/۱۵۹۷م) نیز آورده شده است .

2443- کراچی ، موزه ملی ۱۱۱۸ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز افتاده ، که بیغایت نفیس و خوشبو برآمده . . . ، ٦۰ ص (نوشاهی : )  .

● 904- هدایة الصدر
از صدر الدین محمد بن زبردست خان ، زنده در ۱۱۳۵ھ/۱۷۲۲م . (نگارۀ «تحریر الصدر : ۱۹۷» در شرح «خلاصه الحساب») در قیانه شناسی .
2444- لاهور ، دانشگاه پنجاب شماره یاد شده : نوشته ۱۱۳۲ھ/۱۷۱۹م . (پاکستان و هند ۳ : ۳۶۶ ـ ارینتال میکزین مه ۱۹۳٤) .

بخش هشتم

# پزشکی

● 906- آبستنی و بیماریهای زنان

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۶۰) .

3449- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، رام کشن پندت معروف به کشمیری ، ۱۲۲۷ھ. دو رساله است آغاز هر دو افتاده : یکمین ناعنوانهای فصل در معرفت ایجاد آدمی ، فصل در معرفت صورت فرزند ، فصل در چیز هایی که زن را در هنگام آبستنی زیان دارد و نشاید کردن ، فصل در شناختن پسر از دختر در شکم حامله ، فصل درزادن پسر و دختر ، فصل در معرفت نفع جماع ، فصل در معالجت ماندن حمل ، فصل در امتحان زن و مرد عقیم .

رسالهٔ دوم : در معالجت بستن حیض ، معالجت علت حیض ، معالجت گشادن حیض ، معالجت درد پستان ، معالجت تب کودکان ، معرفت اصل مردان و زنان (اقسام مرد و زن) ، ۳۶ ص (نعیم اختر قمر مجدی) .

● 907- آبستنی ، منظوم

ناشناخته .

2450- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۲۳۰ : نستعلیق ، پیرامون رجب ۱۲۷۳ھ . آغاز : در بیان منع حمل و علاج آن . بقول حکیمان صاحب خرد ـ که در حمل شش چیز مانع بود . نخستین زباد است ای ذوالکرم ـ که سازد و طنگاه خود در رحم ، ۶۸ بیت (ص ۱۱۲-۱۱۷) .

● 908- آبستنی و زایمان

ناشناخته . در سه ۳ «فصل» : ۱- در بیان عورت زن و درد و گرفتاری ، ۲- در بیان حمل و وضع ، ۳- در بیان متفرقات و مفردات .

آغاز : حمدله . صلات . فصل اول در بیان عورت عصمت .

2451- شیخوپوره ، نارنگ مندی ، کتابخانهٔ ، شاهدیه ، آقای مبارک علی شاهد : از سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 909- آتشک : آبله

از حکیم عماد الدین محمود طبیب شیرازی (که یاد او در «چوب چینی : ۴۱۹» گذشت) . برای پادشاهی که از وی نام نبرده است . در دیباچه می گوید ، که پزشکان به بیماری آتشک (آبله) توجه نکرده ، جز مختصری که امیر بهاء الدوله نور بخشی در «خلاصة التجارب» (ن . ک . همین

بخش) و میرزا شرف الدین حسن (حسین) شیرازی (ن . ک . بزشکان نامی : ٦٨ کمال الدین حسین و ٨٧ حکیم محمد حسن) که بیشتر اوقات خود را صرف افیون وخمر کرده و از این ماده چیزی مذکور نکرده است . پس از اینکه به آستان قدس (مشهد) رفتم این کتاب را نگاشتم .

در پایان نسخهٔ لاهور (زیر) آمده : «این سخنان از خط مولانا عماد الدین محمود طبیب ، جدپدری این حقیر بود» از این روی بشیر حسین نادرست آن را گرد آوری پسر زادهٔ پزشک پیشگفته دانسته است . در بارهٔ تاریخ نگارش آن، ن . ک . نسخه ها ١: ٤٦٢ نسخهٔ ملک که در پایان نسخه تاریخ نگارش ٩٧٧ھ . آمده است .

آغاز : الحمد لله المحمود فی کل . . . بعد ، چون مرضی که معروف است به آتشک، در زمان قدیم لبوده و کسی . . .

( ن . ک . نسخه ها ١ : ٤٦٠ «آبله : آتشک» ناشناخته ، که همین رساله است ـ همالجا : ٤٦١ «آتشک» همین رساله ـ نفیسی ١ : ٣٩٩ که از آن به «رساله در مرض آتشک» نام برده ـ پزشکی ایران و پاکستان : ١٠٢ ـ نشریه ٨ : ٢٦٨ نسخهٔ فرهنگستان تفلیس ـ آخوند همدان : ١٥٣٤ «رسالهٔ نارفرنگی» که همین رساله است ـ اشکوری ٢ : ٢٦١) .

2452- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٦٩٧/١٦٤٧ : از پایان سدهٔ ١١ھ . در فهرست بنام «رساله جدری و آتشک آمده است» (بشیر حسین ٢ : ٣٩٢) .

## ● 910- آداب طبابت

از ناشناس . در آن تعیین اوقات کار معالحه ، و ساعات نحس و سعد و رفتار بزشکان آمده است .

آغاز : بعد حمد خالق کردگار و نعت سید الابرار ، بعده اظهار بردانایان اسرار آنکه آفتاب و مهتاب تعلق .

2453- کراچی ، موزهٔ ملی ١- ١٩٥٧ - ١٠٥٢/٣ N.M. : نستعلیق خوش ، (١٢٦٠ھ.)، آغاز برابر نمونه ، ش ١ مجموعه (ص ١ - ١٣) (نوشاهی : ٧٢) .

## ● 911- ابو العلاج

از حکیم محمد روشن ضمیر (ن . ک . «اطعمة المرضی» در همین بخش : ٤٨٣، که شاید از فرزند اوست) .

در فصد و حجامت ، در هیجده «فصل» : ١- کیفیت تولد خون ، ٢- خون طبیعی ، ٣- ادویه ، مفردهٔ ٤- ادویهٔ مرکبه و اغذیه ، ٦- احوال فصد ، ٧- کیفیت فصد ، ٨- بعضی رعایات پیش از فصد ، ٩- بقایای احکام فصد ، ١٠- عروق ، ١١- کیفیت فصد عروق ، ١٢- حجامت ، ١٣- منافع حجامت ، ١٥- داغی که به حجامت شرط تعلق دارد ، ١٨- طریقهٔ قدح .

آغاز : بعد از حمد حکیم علی الاطلاق ، و پس از ثنای . . . آفاق ، عرضه میدارد احقر الناس بنده محمد روشن ضمیر آلکه چون عموم احتیاج خلق را به سوی فصد و حجامت بیشتر . . .

2454- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ.
آغاز برابر نموله ، ۲۴ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 912- احسن المطالب

از پیر بخش تهانیسری بلخی ، بن شیخ ایزد بخش بن شیخ قلندر بخش بن محمد شاهد بن محمد معشوق بن احمد محدث تهانیسری بلخی .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، حقیر فقیر پیر بخش ولد شیخ ایزد بخش . . .

2455- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق شکسته آمیز ، تاریخ یاد نشده ،
آغاز برابر نموله ، ۴۸ ص (پرفسور احمد حسین قلعه داری) .

## ● 913- احسن المطالب

از سید محمد حسین بن . . . بن محمد تقی .

در علاج صداع حاد ، صداع بارد شقیقه ، ام الصبیان ، زکام ، امراض عین ، امراض دهی ، دندان ، امراض حلق و خناق ، ضعف دماغ ، صرع و سکته و لغوه و فالج و جز آنها .

آغاز : حمدله . . . اما بعد ، فقیر حقیر سید محمد حسین ولد سید . . . بن محمد تقی مغفور، می گوید . . . رسالهٔ احسن المطالب .

2456- لاهور ، نکلسون رود ، کتابخانه خلیل الرحمان داودی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ .
آغاز برابر نموله ، ۲۶ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

## ● 914- اختیارات بدیعی

از حاج زین (زین العابدین) عطار ، علی بن حسین پزشک شیرازی (۷۳۰-۸۰۶ھ/۱۳۲۹-۱۴۰۳م) که از دربار شاه شجاع آل مظفر میزیسته است ، برای شاهزاده خانم بدیع الجمال، یکی از از زنان امیر مبارز الدین محمد بن مظفر ، مادر سلطان با یزید عثمانی (۷۹۲ - ۸۰۵ھ/۱۳۹۰ - ۱۴۰۲م) ، به سال ۷۷۰ھ/۱۳۶۸ . در یک «مقدمه» و دو «مقاله» و یک «خاتمه» نگاشته است.

مقدمه ، در بیان کلیات اخذ ادویه ، مقالت یکم ـ در ادویهٔ مفرده و اسامی به لفظ هر طائفه و ابدال و منفعت و مضرت آنها ، به تربیت تهجی هر حرف در یک «باب» ، مقالت دوم در مرکبات ، در ۱۶ «باب» : باب ۱- مفرحات یا توقی ، ۲- معاجین ، ۳- جوارشات ، ۴- سوفات ، ۵- ادهان . . . خاتمه در فهرست اسامی ادویه .

پیش از این ، به سال ۷۶۷ھ/۵ - ۱۳۶۶م . «مفتاح الخزاین» (ن . ک . همین بخش) را نگاشته بود ، سپس در آن دست برده و «اختیارات بدیعی» را در ۷۷۰ھ/۱۳۶۸م . ساخته است .

این کتاب را حسین فرزند نگارنده شرح کرده «صحاح» یا «اصحاح الادویه» نامیده است . (نسخه ها ۱ : ۵۷۱ «فرهنگ اختیارات بدیعی») .

آغاز : امداد حمد بیعد و اعداد و سپاس بیقیاس مبدعی را که آثار . . . اما بعد ، برارباب فطنت و اصحاب حکمت مخفی و مستور نماند که .

(ن . ک . ذریعه ۱ : ۳٦٨ - نسخه ها ۱ : ٤٦٥ - اته : ۳۰۵۰ - مشار ۱ : ۱۹۰ - منزوی، فرهنگنامه : ۱٦٨ - ریو : ٤٦٩ ، ۸۱۱ - نفیسی ۱ : ۱۹۳ که می گوید در ۷٦۷ھ . به نام بدیع الجمال ساخته و در ۷۷۰ھ . روایت دومی از آن انتشار داده است - پرشکان نامی : ۱۱۸).

**2557-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۱۹۰٤/٤۹۱٦ : نوشتهٔ حسام بن داود ، ۸٤٥ھ (۱٤٤۱م .) در هرات ، قسم دوم (بشیر حسین ۲ : ۳۸۲) .

**2458-** کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ۱۷ - ACC : نستعلیق ، برگ یکم افتاده . انجام : تم المجلد الثانی من کتاب الموسوم باختیارات بدیعیه فی لیل الخیمس سلخ شعبان المبارک ۸۸۸ . . . کتبه الحقیر شمس الدین . . . (سید عارف نوشاهی) .

**2459-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۱۰/۲۲۱۵ : از سدهٔ ۹ - ۱۰ھ . ق . (بشیر حسین ۲ : ۳۸۲) .

**2460-** اسلام آباد ، گنج بخش ٤۵۷۸ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۰ھ . آغاز در دیباچه و انجام در حرف «ها» از مقالت یکم افتاده ، ۳۲۲ ص (گنج : ۲٤۷) .

**2461-** کراچی ، انجمن ترق اردو ٤ ق ف ۲۰۰ : نسخ ، سدهٔ ۱۰ھ . بامهر کندهٔ ۱۱۸۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷۰۰ ص (نوشاهی ، انجمن :) .

**2462-** لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سو یدا ، جهان نما : نستعلیق ، پنجشنبه ، محرم ۱۰۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۱۹ ص (نعیم اختر قمر مجدی) .

**2463-** کراچی ، موزهٔ ملی ۲/۱۰۵۱ - ۱۹٦۱ .M.N : نستعلیق ، ۱٤ رمضان ۱۰۱٤ھ . مقاله دوم آن است ، ۳۳۳ گ (نوشاهی : ۷۲) .

**2464-** پیشاور ، دانشگاه اسلامیه (۱٦٤۷) : نستعلیق ٤ جلوس عالمگیر (۱۰۷۲ھ) آغاز برابر نمونه ، ۵۰۷ ص (سید سعید الله - عبدالرحیم ۱ : ۳۰۷) .

**2465-** کراچی ، موزه ملی ۲۱۹ - ۱۹٦۹ .M.N : نستعلیق ، ۱۹ شوال ۱۰۷۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ٦۱٦ ص (نوشاهی : ۷۲) .

**2466-** کراچی ، موزهٔ ملی ۲/۱۰٦۱ - ۱۹٦۱ .M.N : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز افتاده : افعی و اگر در حمر اندازند زود ترش کند ، ۳٤۷ گ (سید عارف نوشاهی : ۷۲) .

**2467-** گجرات ، احمد حسین احمد قعله داری گجراتی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤۸٦ ص (پرنسور حسین احمد قلعه داری) .

**2468-** اسلام آباد ، گنج بخش ۵۰۸۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، پس از پایان بخش (مقالت) یکم بخش دوم باخطبه ای کوتاه آغاز می شود : حمدله . صلات . اما بعد ، بدانکه این مقالت دوم است از «مفتاح الخزاین» که مشهور است به «اختیارات بدیعی» در ادویه مرکبه مستعمل . در شانزده باب ، ٤۹٤ ص .

**2469-** اسلام آباد . همانجا ۱۳۷۷ : نستعلیق ایرانی ، سدهٔ ۱۱ھ . (ص ٤ - ۷٤٤) ، آغاز برابر نمونه .

2470- اسلام آباد ، همانجا ٧٠٢٥ : نستعلیق اردو ، سدهٔ ١١ﻫ آغاز برابر نمونه ، ٦٧٣ ص .

2471- اسلام آباد ، همانجا ٥٠١٨ : نستعلیق ایرانی ، سدهٔ ١١ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ٤٧٥ ص (گنج ١ : ٢٤٧) .

2472- اسلام آباد ، همانجا ٥٨٨ : ثلث خوش ، سدهٔ ١١ﻫ . تنها فهرست مفردات و مرکبات است ، ٣٦ ص (گنج ١ : ٢٤٨) .

2473- کراچی ، انجمن ترق اردو ٣ ق ف ٣٢٦ : نسخ و نستعلیق ، ٢٥ محرم ، بامهر کندهٔ ١١٢٠ﻫ ، ٦٢٤ ص (سرفراز : ٦٠ - نوشاهی ، انجمن :) .

2474- لاهور ، عمومی پنجاب ٦١٠ علی : نستعلیق ، فقیر لطف الله ، جلد ١ ، ٢ ذیحجه ١١٣٠ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ٢٣١ برگ (عباسی ١ : ٣٣٧) .

لاهور ، همانجا ، ٦١٠ علی : نستعلیق ، همان لطف الله ، جلد ٢ ، ١٦ رجب ١١٣١ﻫ . (عباسی ١ : ٣٣٧) .

2475- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد : نستعلیق و سپس نسخ ، غلام علی ولد محمد جعفر ساکن حسن آباد عرف کلوکه ، ٢ محرم ١١٣٥ﻫ . آغاز افتاده : در اول درجه، در دوم تر است . . . ، ٦١٠ ص (سید خضر عباسی نوشاهی ـ ندوی ١ : ٤٠) .

2476- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نسخ خوش، شیر محمد سردار، نیمه یکم سدهٔ ١٢ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ٧٦٠ ص (پرفسور دکتور الله دتا چودری) .

2477- گوجرانواله ، سندی هوان ناور ، آقای نصیر احمد : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ﻫ . آغاز برابر ، ٢٩٧ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2478- گوجرانواله ، حافظ آباد ، آقای عبدالرشید فاروق : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ٤٤٠ ص (نعیم اختر قمر مجدی) .

2479- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٥٠٣ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ١٢ﻫ . آغاز و انجام افتاده ، ٥٥٠ ص (گنج ١ : ٢٤٨) .

2480- کراچی ، موزهٔ ملی ٩٠٩/٢٣ - ١٩٥٧ M.N. : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ﻫ . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ٤٤٤ ص (نوشاهی : ٧٢) .

2481- بهاولپور، سنترال لائبریری. ١٢: نسخ خوش، سدهٔ ١٢، ١٣ﻫ . آغاز افتاده : گاهی مزاج و خاصیت و منفعت و مضرت آن روی از حجاب ستر . . . بنده کمترین علی بن الحسین الانصاری المشتهر به حاجی زین العطار ، ٩٤٥ ص (دکتور الله دتا چودری ـ تسبیحی ، کتابخانه ها ١ : ١٦) .

2482- سرگودها ، چهاوریان ، مولانا عطاء الرحمن صاحب کهرکهر : نستعلیق خوش غلام حسین بن مرتضی شاه ، ١٢٢١ﻫ . آغاز برابر نمونه ، باسر لوح ساده ، جدولبندی یک خطی ، ٣٩٦ ص ١٣ س (محمد نذیر رانجها) .

2483- شیخوپوره ، ظفر وال ، حکیم الله یار خان علائی : نسخ ، بی نظیر لاهوری ، ۱۲۲۴هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2484- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ۶۱۵/۶۹ ع ل ی : نستعلیق ، سید اشرف علی بن سید کراست علی بن حسن علی بن عبدالرفیع بن عبدالرسول ، ۲۲ ع ۱/۱۲۴۲هـ . ق . آغاز برابر نمونه ، ۴۴۴ ص (سید خضر نوشاهی) .

2485- گوجرانواله ، شتاب کتره ، حکیم فدا حسین قلندری : نستعلیق ، محمد امدادالحق ، ۱۲۰۴هـ . ق . آغاز برابر نمونه ، ۲۸۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2486- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۴۳۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳هـ . ق . آغاز در دیباجه پیش از نام نگارنده افتاده : ادویه بحسب تجربهٔ حود خلاقی کردند، . ۹۵ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

2487- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۶۹۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . دیباجه را ندارد و با حرف الف آعازی می شود ، ۴۱۸ ص (گنج ۱ : ۲۴۸) .

● اختیارات قاسمی : دستور الاطباء

● 915- اختیارات قطب شاهی

از میر محمد مومن بن الحسین (الحسینی) ، بنام محمد قلی قطب شاه (۹۸۹ - ۱۰۲۰هـ/ ۱۵۸۱ - ۱۶۱۱م .) ، به سال ۹۸۲هـ/۱۵۶۴م . شرح و تصحیح «اختیارات بدیعی» حاج زین عطار (ن . ک . پیش ار این) اسب . به همان ترتیب ، در دو «مقاله» : مفردات ادویه ، مرکبات ادویه .

(ن . ک . پاکستان و هند ۲ : ۷۱۷ «اختیارات قطب شاهی» ، و ۷۱۸ «رسالهٔ مقداریه» از همو ، که در اینجا نام وی را میر محمد مؤمن بن علی الحسینی یاد کرده است - پزشکی ایران و پاکستان : ۹۹ که نام وی را میر مجدالدین محمد حسینی آورده ، که در ۱۰۷۱هـ . نگاشته اسب) .

2488- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۱۰۸۵/۱۶۳۵ : نوشته میر مجدالدین محمد الحسینی الکاشانی، صفر ۱۰۷۱هـ (۱۶۶۰م .) ناسهر سلطان محمد قطب شاه ، کندهٔ ۱۰۲۰هـ . و یادداشت پایان کار فهرست در دارالسلطنهٔ حیدرآباد ذیعقده ۱۰۲۴هـ . و نیز یادداشتی بر سر برگ اصل کتاب یعنی «اختیارات قطب شاهی» که میرساند برای کتابخانه همان قطب شاه نوشته شده است . گویا یاد اشتها و سهر ۱۰۲۰هـ . ساختگی باشد (بشیر حسین ۲ : ۲-۳۸۳) . در فهرست ناشناخته مانده اسب .

● 916- ادویهٔ قلبیه : ترجمهٔ . . .

متن از ابو علی سینا ، که به خواهش و به نام الشریف السعیدابی الحسین علی بن حسین حسینی ، پس از سال ۴۰۵هـ/۱۰۱۵م نگاشته است . ترجمه از ناشناس .

متن در لوزده «فصل» است : ۱ تا ۹ دربارهٔ روح وانفعلات و حالات نفسانی است ، ۱۰-

الادویة التی تفرح ، ۱۱ـ الکیفیات الملائمة لجوهر الروح ، ۱۲ـ الخاصیة لیست الحقیقة شیئا غیر الطبیعه ، ۱۳ـ افعال کل صنف من الادویة المشترکة فی معنی و منافعه ، ۱۴ـ و ۱۵ـ الاحکام الکلیة للادویة ، ۱۶ـ فی الاحکام الجزئیة المفصله للادویة القلبیة المفردة ، ۱۷ـ الادویة القلبیة المرکبة ، ۱۸ـ الادویة المختصه بهذا الشأن ، ۱۹ـ الاستفراغات .

(ن . ک . ذریعه ۱ : ۴۰۳ «الادویة القلبیة» متن کتاب ـ نسخه ها ۱ : ۴۶۹ «ادویه قلبیه» تحریری فارسی با افزودگیهایی برآن ـ مهدوی ، مصنفات : ۲۴ـ ملی ۶ : ۳۱۴ که بایستی متن همین کتاب باشد ـ پاکستان و هند ۵ : ۳۴۷ «تفریح القلوب» در ترجمهٔ «ادویه قلبیه» از حکیم احمد الله مدارسی ازآغاز سدهٔ ۱۳ه/۱۸م ـ پزشکی ایران و پاکستان : ۱۲۲ «تفریح القلوب» پیشگفته که می گوید در ۱۲۰۸ ترجمه شده است) .

2489ـ لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ بو ۶۱۰ عبد ـ مجمو : نستعلیق ، پرامون ۱۲۶۷ه . آغاز : کتب الشیخ ابو علی الحسین بن عبدالله بن سینا الی الشریف السعید . . . ، ۲۳ گ (عباسی ۱ : ۳۳۳) .

## ● 917- ادویهٔ مجربه

از شیخ برخوردار طبیب . در شناختن بیماریها و درمان آنها باداروهای مجرب خود وی .
و از هموست «بیاض برخوردار» در همین بخش .
آغاز : حمدله . اما بعد ، امیدوار از رحمت آفریدگار فقیر حقیر شیخ برخوردار ، خواست که چند ادویهٔ مختصر در فن حکمت از تجربهٔ خود ، بر روی قلم آورد .

2490ـ کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳-۷۸ ؛ نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۷۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 918- ادویهٔ مفرده

از ناشناس . به ترتیب حروف تهجی .

2491ـ کراچی ، کتابخانه همدرد ، الف ۲ - ۲۵ : نستعلیق ، ۱۲۲۲ه . آغاز افتاده : وجبهة سپرز مفید و قطور روغن ، ۳۲۱ گ (ندوی ۱ : ۷۱) .

## ● 919- ادویهٔ هندویه

گزیده و اقتباس شده از «اختیارات قاسمی : دستور الاطباء» است .

2492ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۱۰۳۶/۵۰۸۸ : تاریخ و نشانی بیشتر یاد شده (بشیر حسین ۲ : ۳۸۳) .

## ● 920ـ اسامی ادویه : نصاب اسامی ادویه : فرهنگ ادویه : لغات ادویه .

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

2493- کراچي ، موزهٔ ملی N.M. ٦٥٥/١٦ : نستعلیق ، هدایت الله ، سدهٔ ١٢هـ . بفرمایش حکیم محمد اشرف خان . فرهنگ داروهای هندی و یونانی ست به ترتیب الفبایی . آغاز : اذار را قیس . . . مرقوم یونانی است . اذراق مرقوم یونانی ست . . . ، در فهرست بنام «لعات ادویه» آمده است ، ١٤٤ ص .

2494- کراچی ، همانجا N.M. ١٩٧٦-٢٠٩/١ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ. فرهنگ داروهای هندی ست . از «اپراخیا» تا «بیروح» . آغاز : اپراخیا درختش بقدرنیم ذرعه کم و بیش مثل درخت کنگی ، (ص ٢ - ١٦١). در فهرست بنام «لغات ادویه» آمده (نوشاهی : ١١٨).

2495- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٣٩١/١٣٤٠/٢ : نوشتهٔ عطا محمد ، ٩ع ١٣١٩/٢هـ (١٩٠١م .) . در فهرست بنام «اسامی ادویه» آمده . آغاز : انگبین (شهد) اجمود (جوانن) . . . اترنج زرد . . . ایتوس (نخود) . . . ، در بستر موارد بالای نامهای عربی و فارسی نامهای هندی آن داروها را آورده است (بشیر حسین ٢ : ٣٨٤) .

2496- لاهور ، همانجا ٤٣٩١/١٣٤٠/١ : تاریخ یاد نشده . واژه های دارویی عربی است به ترتیب تهجی که واژه های فارسی و هندی آنها را در برابر آنها آورده است. **آغاز** : رب یسر . . . بعد از حمد و صلات . بدانکه این رساله ای ست مسمی (به) اسامی الادویه ، ازکتب معتبر انتخاب نموده ، بزبان هندوی بیان کرده شد . (بشیر حسین ٢ : ٣٨٤) .

2497- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤١٦٣/١١١٠ : تاریخ یاد نشده ، آغاز و انجام افتاده ، «نصاب اسامی ادویه» است ، از حروف الف تا ضاد است . **آغاز** : اساس است جهر ، املح اوبلا ـ که انزال بندانکزد هینگ را (بشیر حسین ٣ : ٥٨٩) .

● **921- الاسباب و العلامات** : حاشیهٔ شرح . . .

متن «الاسباب والعلامات» از **نجیب الدین محمد** بن علی بن عمر **سمرقندی** ، کشته در هرات ٦١٩ یا ١٢٢٢/٦١٨ یا ١٢٢١م . (ذریعه ٢ : ١٢) . شرح آن از **برهان الدین نفیس بن عوض کرمانی** که در ١٤٢٤/٨٢٧م در سمرقند نگاشته است (ذریعه ١٣ : ٨٢) . چند بار چاپ شده است (مشار ، عربی : ٥٣٩) . برای ترجمهٔ آن ن . ک . نسخه ها ١ : ٤٧١ ، ٥٠١ .

حاشیه برآن شرح از **محمد هاشم بن محمد احسن** بن محمد افضل، نگاشتهٔ ١٠٨٤هـ/١٦٧٤م. (چنین) به ترتیب متن است . نخست نام بیماری را یاد کرده سپس سبب و علامات را می آورد .

**آغاز** : الحمد لله الذی هدانا الصراط المستقیم و عطانا فیه نعمائه العمیم . والصلاة . . . اما بعد ، می گوید . . . محمد هاشم بن محمد احسن بن . . . این رسالهٔ مختصر .

(ن . ک . ذریعه ٢ : ١٢ «الاسباب والعلامات» ، ١٣ : ٨٢ «شرح الاسباب» ـ کشف الظنون ١ : ٧٧ «الاسباب و العلامات» ـ مشار ، عربی : ٥٣٩ «شرح الاسباب» ـ نسخه ها ١ : ٤٧١ «اسباب و علامات» و : ٤٩٦ «ترجمهٔ الاسباب» ترجمه ای تازه ازآن ، و : ٥٠١ «ترجمه و شرح الاسباب» ـ کحاله ١١ : ٣١ سمرقندی ـ پاکستان و هند ٤ : ٧٢٨ «حاشیه نفیسی» از میر هاشم بن محمد قاسم گیلانی (م ١٠٦١هـ/١٦٥٠م) (چنین) از روزگار شاهجهان، مخاطب به مسیح الزمان خان) .

2498. لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، عالم محمود ، ۱۹ ج ۱/۱۲۷۳هـ . ف در شاهجهان آباد ، آغاز برابر نمونه ، ۷۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 922- اسباب و علامات امراض

از سید میر عبدالفتاح خان (شاید نگارندهٔ «خواص اغذیه : ۴۲۶» وجز آن) .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، این رساله ای ست در تحقیق و تفصیل اسباب و علامات و معالجات امراض ، از سر تا قدم ، و در تشریح بعضی از اعضاء ، و در تبیین ادویهٔ نافع و مضار غیر معلومه ، از روی استخراج صناعت صیدنه ، مترجم از قانون وغیره . بدانکه طب علمی ست که باحث از احوال بدن انسان از جهت صحت و زوال .

2499- بهاولپور ، قاضیان ، فیض لائبریری ، مولوی محمد فضل الله : نستعلیق پخته ، سکندر بن برخوردار خان بن غلام حیدر خان ، ۱۲۸ (۱۲۸۰هـ .) ، ۱۲ ذیحجه ، بپاس خاطر فرزندان غلام حیدر ، آغاز برابر نمونه ، ۲۲۲ ص (دکتر الله دتا چودری) .

● اسباب و علامات ، شرح : طب اکبری

● 923- اسرار الحکماء

نسخه ها و معجونهاست ، بی دیباجه و نامبوب ، در پایان به نام «اسرار الحکماء» خوانده شده است .

آغاز : بسمله . جهت سعال و زکام مجرب . قرنفل ، فلفل گرد و کتیرا .

2500- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۸۹۳ : نستعلیق ناپخته ، سدهٔ ۱۲ – ۱۳هـ . ۱۰ ص (گنج ۱ : ۲۴۸) .

● 924- اسرار عزیزی

از حکیم محمد صالح .

آغاز : چون طعامی خوردی و در معده داخل شد طعام ـ گر صحیحی بعد سه ساعت باید هضم طعام ـ میشود همچون اتاله ، نام او کایلسوس خوان ـ بعد از آن صاف آن ، سوی جگر گردد روان .

2501- شیخوپوره ، فیض پور حرد ، حکیم محمد اسلم حیات : نستعلیق خام ، سراینده ، ۱۱۷۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۴۱۶ ص (محمد علی کوثر) .

● 925- اسرار کوک : ترجمهٔ . . .

● 926- اسرار مکتومه : منتخب . . .

در ۲۸ «باب»: ۱- امراض سر، ۲- چشم ، ۳- گوش ، ۴- بینی ، ۵- لب ، ۶- دندان ، ۷- دهان ، ۸- حلق ، ۹- شش ، ۱۰- دل ، ۱۵- مقعد ، ۲۲- بیماریها که به زنان مخصوصند ، ۲۵- امراض شعور ، ۲۸- در فلزات .

2502- لاهور ، خیابان راوی ۴، ۰ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق ، عبدالله ، ساکن بوز دارکلان ، ۱۲ شعبان ۱۳۴۶ھ . بنام «منتخب اسرار مکتومه» . آغاز : باب اول در امراض سر است . . . ، ۴۳۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

## 927- اسرار النساء

از رستم جرجانی ، پزشک خان احمد پادشاه گیلان ، که به هند آمده به دربار نظام شاه دکن راه یافته است . و «ذخیرهٔ نظام شاهی» (ن . ک . همین بخش) را در ۹۰۴ھ/۱۰۴۷م به نام آن خاندان نگاشته است .

به سال ۹۶۱ھ/۱۵۰۴م . در ده «باب» : باب ۱- منفعت مباشرت ، ۲- مضرت مباشرت ، ۳- هیئت و عفت زنان ، موافقت و مضرت ایشان ، ۴- وقت مباشرت ، ۵- جای شهوت زنان و لذت ایشان ، ۶- هیئت مجامعت ، ۷- باز داشتن مضرت مجامعت ، ۸- باز داشتن سرعت انزال ، ۹- سبب نقصان شهوت و تدابیر ، ۱۰- غذاهایی که قوت بیفزاید .

آغاز : حمد بیحد و شکر بیعد ، حکیمی را که افراد انسانی را به تشریف شریف و لقد کرمنا بنی آدم مشرف گرداینده .

(ن . ک . پاکستان و هند ۴ : ۷۱۶ «ذخیرهٔ نظام شاهی» و «رسالهٔ اسرار النسا» و «رسالهٔ حمیات» هر سه از همو - پزشکی ایران و پاکستان : ۹۷ «رساله در بیان حمیات مرکبه» از همو و : ۱۱۴ «اسرار النساء همین رساله و «ذخیرهٔ نظامشاهی» از همو - نسخه ها ۱ : ۴۸۶ «تب ، رساله در . . .» از همو ، که گویا همان «حمیات» اویا «رفیعیهٔ» او باشد) .

2503- کراچی ، موزهٔ ملی ۴۳ - ۱۹۶۱ N.M. : نستعلیق خوش ، ۱۷ ذیحجه ۱۲۱۴ھ . سرلوح با ۴۵ مجلس تصویر ، ۸۲ گ (نوشاهی : ۷۳) .

- اسهالیه : ام العلاج
- اشجار : رسالهٔ اشجار

## 918- اطعمة المرضی

از حکیم محمد کاظم بن حکیم محمد روشن ضمیر (ن . ک . «ابو العلاج» در همین بخش ، از محمد روشن ضمیر) . به سال ۱۲۰۶ھ (اطعمة المرضی) ۱ - ۱۷۹۲م . در دیباجه میگوید : «میخواست از کتب متداولهٔ این فن اغذیه و اشربه را جمع آورده ، در تحت هر مرض تسطیر سازد» و نیز در دیباجه از «اطعمة المرضی» نگاشتهٔ سمرقندی (ن .ک. کحاله ۱۱ : ۳۱ سمرقندی) یاد کرده است.

درسی «باب» و هر باب در چند «فصل» : ۱- امراض سر ، دوازده فصل ، ۲- امراض چشم پنج فصل، ۳- گوش ، سه فصل ، ۴- الف، پنج فصل ، ۵- وجه ، دو فصل ، ۶- شفت ، دو فصل ، ۷- اسنان ، سه فصل ، ۸- فم ، چهار فصل ، ۹- حلق ، چهار فصل ، ۱۰- صدر وریه ، نه فصل ، ۱۵- کبد ، نه فصل ، ۲۰- مثانه ، نه فصل ، ۲۵- اغذیهٔ حمیات ، در یک مقدمه و یازده فصل ، ۳۰- شناختن اغذیه .

آغاز : تغذیهٔ تحمید و تقویت قوت محمدت منعم مطلق و شافی برحق. . . حقیر کثیر التقصیر محمد کاظم بن . . . مسمی به اطعمة المرضی نمود .

(ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان : ۹۷ «اطعمه المرضی» از سمرقندی ـ ذریعه ۲ : ۲۰۰ «الاغذیة والاشربة» از همان سمرقندی نجیب الدین ابو حامد محمد بن علی ، شهید در شهر هرات به هنگام یورش مغول در ۶۱۹ھ/۱۲۲۲م و همانجا ۲ : ۲۱۷ «الاطعمة للاصحاء» از همو ، این که نسخه های عربی هر دو کتاب در دست هست ـ کحاله ۱۱ : ۳۱ سمرقندی) .

2504- لاهور ، ذخیرهٔ ربانی ۴۳۰/۴۶۲ : نستعلیق ، میانهٔ سدهٔ ۱۳ھ . کمی بیش از ۱۲۵۱ھ (۱۸۳۵م .) آغاز برابر نمونه ، ۱۶۷ گ (بشیر حسین : ۴۳۷) . در اینجا آمده : سه نسخه‌ی دیگر از این کتاب در کتابخانهٔ ملی (عمومی) لاهور هست .

2505- لاهور ، عمومی (ملی) منحاب ۶۱۰کا ـ ۶۱۰ عبد ـ مجمو : نستعلیق ، چهار شنبه ۲۰ ذیعقده ۱۲۵۸ھ . آغاز برابر ، ۸۸ گ (عباس ۱ : ۳۳۴) .

2506- لاهور ، عمومی (ملی) پنجاب ۶۱۰ (۲) : نستعلیق، ۱۲۸۵ھ. آغاز خوانا نیست ولی نسخهٔ کامل ، ۱۴۹ گ (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۲۶) .

2507- کراچی ، موزهٔ ملی ۶۴۸/۲۲ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق خوش ، پندت سنکم لال در گوجرانواله ، ۱۳ مارس ۱۸۷۲م (محرم ۱۲۸۹ھ.) آغاز برابر نمونه ، ۱۷۰ ص (سید عارف نوشاهی : ۷۴) .

2508- جهلم ، لله شریف ، کتابخانهٔ مجددیه ، آقای مطلوب الرسول : نستعلیق ، مراد بخش ، ۱۹ج ۱/۱۳۲۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 929- اطفال نامه : امراض صبیان

از ناشناس ـ که نام خود را در دیباجه نیاورده است . (ن . ک . امراض صبیان ، در همین بخش) .

آغاز : ستایش گوناگون مر حکیم مطلق را که شفا بخشندهٔ مریضان است .

2509- میانوالی ، داود خیل ، کتابخانهٔ حقانیه ، سعید احمد : شکسته نستعلیق خام ، نعیم حیدر ولد احمد خان، متوطن لاهور، ۱۳۱۷ھ. آغاز برابر نمونه ۲۶ ص (محمد نذیر رانجها).

● 930- اظهر الطب : اطهر الطب : اظهار الطب

از هزاری سریمل ، در بیستم پادشاهی محمد شاه (۱۱۳۱ - ۱۱۶۱ھ) یعنی (۱۱۵۱ھ/ ۱۷۳۹م) : من ثنا گوی کرامات محمد شاهم ـ آن که در هند شهنشاه و شهنشه زاد است ـ بیستم سال جلوسش به ربیع الثانی ـ اظهر الطب ز طبعم به جمل ایجاد است ـ باد دلشاد هزاری به دعای شه و ملک ـ نصرت خاص . . . دلشاد است . نام کتاب در فهرست ندوی اظهر الطب آمده که گویا همان اظهر الطب (۱۱۵۸) و یا بنوشته‌ی سید خضر «اظهار الطب» (۱۱۵۹) باشد .

در پنج «اظهار» و هر اظهار در چند «ظهور» : اظهار یکم ، چهار ظهور : ۱- اصول ، ۲- اخلاط ، ۳- ارواح ، ۴- تشریح اعضا . اظهار دوم ، دو ظهور : ۱- مزاج ، ۲- قوا . اظهار سوم ،

شش ظهور : ۱- هوا ، ۲- ماکول و مشروب ، ۳- استفراغ ، ٤- خواب و بیداری ، ٥- امراض ، ٦- حرکت و سکون . اظهار چهارم، دو ظهور : ۱- اسباب اعراض داری (روانی ؟) ، ۲- اسباب عوارض بدنی. اظهار پنجم ، دو ظهور : ۱- اعراض و احوال امراض، ۲-کیفیت و علامات و دلایل .

آغاز : . . . کرست در فلک مستقیم ـ باجهۀ سته سمک شد ندیم . . . حمد و سپاس فضل حکیمی که ارکان و ارواح و اخلاط و اعضای انسانی .

2510- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد الف -۱: نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۲ ه .
آغاز برابر نمونه ، ۳۰۶ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی : ۱۲) .

● اظهار الطب : اظهر الطب

● 931- اعجاز مسیحی

از ناشناس ، که خود را کمترین احفاد اکباد کعبه و کهترین آل عبد مناف می خواند ، از مجربات و مخترعات خود و آبای و اقربای و از کتب معتبره گرد آورده «اعجاز مسیحی» نامیده است . شاید نام ویا شهرتش مسیح ، مسیحا بوده است . در یک «مقدمه» و چند «باب» (دیباچه) .

مقدمه در تعریف و شرایط نبض و مسهل و فصد ، باسر بندهای «فصل» سپس «باب» ها .

در آن نام بسیاری ز پزشکان آمده است ، از آن میان : استادی قاضی تاج محمد ، جدم حضرت میر محمد وفا ، مجربات محمد خان تالپر .

آغاز : الحمد لله الحکیم الحلیم الواحد الاحد الصمد الستار ، والصلاه . . . اما بعد ، بررأی نیض پیرای اصحاب حکمت و معرفت .

2511- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٢٧٣ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ ه . آغاز برابر نمونه ، برگها آشفته و نمی توان ترتیب «باب» هارا به آسانی دریافت ، ۱۳۷ ص (گنج ۱ : ۲٤۹) .

2512- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی ۳۲ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، بی تاریخ . آغاز برابر نمونه ، ۲٤۲ گ (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● 932- الاغراض الطبیة و المباحث العلائیة

از میر سید اسماعیل جرجانی، زین‌الدین ابو ابراهیم اسماعیل بن حسن بن محمد حسینی (٤۳٤-۱۰٤۲/۵۳۱-۱۱۳۷م) . نخست «ذخیرۀ خوارزمشاهی» (ن . ک . همین بخش) را در ٥۰٤ه/۱۱۱۱م . نگاشت . سپس برای اسنر پسر خوارزمشاه ، بدستور وزیرش ابو محمد صاحب بن محمد بخارایی آنرا گزیده به نام «الاغراض . . .» ، در پنج بخش ، که هر بخشی «کتابی» است در چند «گفتار» و یا «باب» و «جزو» ساخت . سپس این گزیده را کوتاهتر کرده «خفی علایی» (ن. ک. همین بخش) ساخته است .

کتاب یکم اندر یاد کردن حد طب از علمی و عملی ، در پانزده گفتار : ۱- اندر حد طب و یاد کردن جزو علمی و عملی آن ، نوزده باب ، ۲- اندر ساختن اندامهای بسیط و مرکب ، هفت باب، ۳- تشریح اندامهای مرکب ، هفده باب ، ٤- اندر تشریح قوتهای اندامها ، پنج باب ، ٥-

الدر شناختن تندرستی و بیماری و سبب بیماریها ، پنج باب ، ۱۰- الدر شناختن عرق و احوال آن ، پنج باب ، ۱۵- اندر بحرانها ، هشت باب . کتاب دوم ، اندر حفظ الصحه ، در یک «گفتار» و آن گفتار در شانزده «باب» : ۱- اندر تدبیر هوا ، ۵- اندر تدبیر غذاها ، ۱۰- اندر تدبیر استفراغ ، ۱۶- اندر تدبیر مسافران . کتاب سوم ، اندر معالجات ، در ۲۶ «گفتار» : ۱- الدر بیماریهای سر ، شش جزو ۵- اندر بیماریهای دهان و دندان ، سه «جزء» . ۱- بیماریهای جگر ، هشت باب ، ۱۰- اندر کرمان در روده ، دو باب ، ۲۰- دردپشت و تهی‌گاه ورباح و مفاصل ، هفت باب ، ۲۶- اندر مجبری ، شکستگی استخوان ، چهار باب. کتاب چهارم ، اندر ادویهٔ مفرده ، سه جزء (داروهای غلابی ، حیوانی ، لباتی و معدنی ، هر یک به ترتیب حروف ابجد) . کتاب پنجم ، الدر قرابا دین ، بیست و سه باب : ۱- اندر سکنکبینها ، ۵- گوارشها ، ۱۰- جهاز ، ۱۵- لطولها ، ۲۰- حقنه ها ، ۲۳- معجونها .

آغاز : اما بعد حمد الله سبحانه و تعالی . . . بباید دانست که هر که به مجلس پادشاهی و سیلتی خواهد جست یا خدمتی و تحفه ای خواهد برد .

(ن . ک . ذریعه ۲ : ۲۰۱ - کشف الظنون ۱ : ۱۳۰ - راهنمای کتاب ۹ : ۵۴۸ - لفیسی ۱ : ۱۲۴) .

2513- لاهور ، گلبرگ A ، حکیم محمد لبی خان جمال سویدا : نسخ و ثلث و بهار ، محمد محمود بن اقبال کاتب شیرازی ، نیمهٔ ج ۲/۶۸۶هـ. آغاز : بباید دانست . . . (برابر نمونه)، با آرایشها ، ۲۰۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی ـ بیاض سفر ، ایرج افشار : ۲۰۳ - تسبیحی کتابخانه ها ۱ : ۹۰ که تاریخ را ۷۸۶هـ. آورده) .

2514- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۸۴۶ ، ۸۴۸هـ. به همین خامه در دفتر (ص ۳۹۴ - ۴۸۸) تنها «قرابادین» آن است . در ۲۰ باب . در پایان آن آمده : تمت کتاب اقر ابادین الاغراض الطبه و المباحث العلائیه اعنی الخوارزمشاهیة . آغاز : باب نخستین اندر شرابها بهر نوع . سکنکبین . بگیرند سکر عسکری یک من (گنج ۱ : ۳۲۷) .

2515- کراچی ، موزهٔ ملی ۹۷ - ۱۹۶۸ .N.M : نستعلیق خوش ، نام نویسنده پاره شده، ۱۰۶۲هـ. آغاز برابر نمونه ، ۳۰۸ گ (نوشاهی : ۷۴) .

2516- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۲۹۴/۵۶۱۹ : نوشتهٔ ملک شفیق ، ۱۴ رجب ۱۰۷۱هـ (۱۶۶۰م.) ، آغاز افتاده (بشیر حسین ۲ : ۳۸۵) .

2517- کراچی ، ناطم آباد ، کتابخانه همدرد : نستعلیق خوش ، سید بدر شاه بن سید اعظم شاه بن سید محمد حیات مشهدی رضوی اندرون کشمیر دروازهٔ لاهور برای سید قلندر شاه ، دوشنبه ۱۱ج ۱۱۹۷/۲هـ. آغاز برابر نمونه ، ۵۳۲ ص (سید خضر نوشاهی ـ لدوی ۱ : ۷۴) .

2518- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۳۸ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه ، کامل (نوشاهی : ۷۴) .

2519- لاهور، اردو بازار، کتابخانهٔ رشیدیه: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، تا گفتار چهاردهم را دارد، عنوانها شنگرف (سید عارف نوشاهی).

2520- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳۸۱۹/۷۸٦: نوشتهٔ محمد صدیق، ۲۷ صفر ۱۲۵۵ھ (۱۸۳۹م.)/۱۸۹۵ بکرمی (بشیر حسین ۲ : ۳۸٤).

2501- کراچی، استاد پیر حسام الدین راشدی: نستعلیق شکسته آمیز پخته، عبدالله فقیر یکشنبه صفر ۱۲۰۵ھ. آغاز: الحمد لله القوی السرمد ثم الصلاة... کتاب چهارم از بخش چهارم ازکتاب الاغراض.. اندر یادکردن طبع و فعل و منفعت و مضرت و خاصت هر یک..، ٦٦ ص ۱٦ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

● **933- افتخار الاطباء الاخیار**: ناموس لباب اللغات و القاموس

از **ابو سعید محمد عماد الدین خان** بن مولانا نظام الدین بن عبدالصمد خان بن گل محمد (مصنف هدایه‌که حاشیه‌ی شرح ملا جامی ست) بن عبدالحکیم محشی شریفی بن ظریف خان خراسانی، **قندهاری** ثم هندی، متوطن **مصطفی آباد** (رامپور)، به سال ۱۲۸۲ھ (: افتخار)/٦-۱۸٦۵م. درگزارش واژه های پزشکی عربی، فارسی، ترکی، یونانی، سریانی، رومی، عبرانی، لاطینی، انگلیسی، سانسکریتی و هندی (اردو)، به ترتیب الفبایی. در دیباچه منابع خود را نام برده است.

آغاز: الحمد لله الواحد الاحد، الذی لا اله الا هو، الرحمان... اما بعد، می‌گوید مؤلف هذا الکتاب ابوسعید محمد عماد الدین... آغاز متن: باب اول در حرف همزه. آ. برجانام درختی.

2522- کراچی، موزهٔ ملی ۲ - ۱۹۷٤ .N.M: نستعلیق، بخامه نگارنده، ۱۲۸۲ھ. در اندور از توابع مالوه، جلد ۱، از الف تا سین، و درهامش افزودگیها، آغاز برابر نمونه، اندازه رحلی، ۹۱۵ ص (نوشاهی: ۷۵).

● **934- اکسیر اعظم**: دستور العلاج

متن از حکیم **محمد اعظم خان**، مخاطب به ناظم جهان، نگارنده‌ی «نیر اعظم، رکن اعظم، رموز اعظم، محیط اعظم»، (م ۱۳۱۹ھ/۱۹۰۱م.). در چهار جلد چاپ شده است، و برخی از مجلد-های آن تا چهار بار.

(ن. ک. پزشکی ایران و پاکستان: ۸۰ - مشار ۱: ۳٦٤ که دو چاپ آن را نشان داده است - نجم آبادی: ۷۹ برای فهرست چهار جلد آن - پاکستان و هند ۵: ٦۵۱).

2523- کراچی، ناظم آباد، کتابخانه همدرد، الف ۳ - ۱۸: نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ، آغاز افتاده: قانون اول در امراض سر، مشتمل بر چند فصل. فصل اول در صداع، در بیست «قانون» و هر قانون در چند فصل: ۱- بیان امراض عین، ۳- اذن، ٤- انف، ۵- دهان، ٦- دندان، ۷- لثه، ۸- لب، ۹- لسان، ۱۰- حلق، ۱۱- صدر، ۱۲- قلب، ۱۳- ثدی، ۱٤- معده، ۱۵- جگر، ۱٦- مراره و طحال، ۱۷- امعا، ۱۸- مقعد، ۱۹- کلیه، ۲۰- مثانه، ٦۹٤ گ (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱: ۹۲).

● **935- اکسیر اعظم : منتخب . . .**

متن همان . منتخب از میرزا سلطان محمد بارکزایی که نام او در ص . ع . و در کلفون آمده است . بدون دیباجه . با سربندهای : مقدمه در اقسام امراض و علاج آنها به طریق کلی ، ذکر قوالینی که رعایت آنها در امر علاج واجب است. . . می رسد به بیماریها از بالا (صدر) تا مثانه .

**2524- اسلام آباد** ، گنج ۲۷۶۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، پیرامون ۱۳۳۲هـ . ح ۱ . آغاز : مقدمه در اقسام مرض و علاج آنها بطریق کلی . بدانکه مرض حالتی ست ، ۷۷۰ ص رحلی .

**2525- اسلام آباد** ، همانجا ۲۷۶۹ : همان خامه ، مرزا سلطان محمد بارکزایی ، ۲۰ ذیحجه ۱۳۳۲هـ . در کلفون آمده : چون «اکسیر اعظم» نایاب بود ، و تکرار چهار جلد دشوار ، آنرا انتخاب کردم ، (ص ۷۰۱ – ۱۲۹۹) ، جلد ۲ ، (گنج ۱ : ۲۴۹) .

● **936- الفاظ ادویه** : مفردات ادویه

از نورالدین محمد عبدالله (محمد بن عبدالله)، عین الملک شیرازی، شاگرد و خواهر زادهٔ فیضی و ابو الفضل فرزندان مبارک . عین الملک لقب پدرش بوده که به دوائی (ن . ک . فواید السان : پزشکی) تخلص می کرده و در ۱۰۰۴هـ/۱۵۹۵م درگذشته است . سپس آن لقب از سوی شاهجهان بادشاه (۱۰۳۷ - ۱۰۶۷هـ) به وی داده شده است. در هند زاده شده و تا ۱۰۵۶هـ/۱۶۴۷م که تاریخ نگارش «طب دارا شکوهی» اوست ، زنده بوده است .

و از هموست : انیس المعالجین (مشار : ۵۹۴)، تشریح الادویه (همین بخش فهرست)، قسطاس الاطباء (همین بخش) ، طب دارا شکوهی (همین بخش) ، طرب الصبیان و لطیفهٔ فیاضی (در بخش نامه نگاری) .

بنام شاهجهان پادشاه ، به سال ۱۰۳۸هـ/۹ – ۱۶۲۸م . (: الفاظ ادویه) ، نه الفاظ الادویه دارای یک «مقدمه» در چهار (نه ۱۴) «فایده» و یک «نتیجه» و «خاتمه» ای .

**فایدهٔ ۱**ـ علامات تصحیح اعراب ، ۲ـ علامات زبان هر دیار ، ۳ـ طبایع و خاصیت دواها و علامات منسوب به آنها ، ۴ـ در بیان مختار و شربت و مصلح و بدل دوا و علامات آن. **نتیجه** در الفاظ ادویه به ترتیب تهجی . **خاتمه** در ادویهٔ ستهٔ کثیر المنفعه .

**آغاز ۱** : هو الله الاحد الصمد ، که پایهٔ حقیقت بیچولش از دایرهٔ دریافت . **آغاز ۲** : به موجب ماشاء الله کان و مالم یشاء لم یکن ، بکاف کن مفروض داشته . . . بعده ، می سراید خادم اطبا . . . نور الدین محمد بن عبدالله ، حکیم عین الملک شیرازی .

(ن . ک . ذریعه ۲ : ۲۹۲ «الفاظ ادویه» که در آنجا تاریخ نگارش نادرست ۹۶۹هـ . آمده ـ نسخه ها ۱ : ۴۷۵ «الفاظ الادویه» ـ پزشکی ایران و پاکستان : ۱۵ ـ مشار ۱ : ۴۷۰ «الفاظ الادویه» که تاریخ نگارش را نادرست ۱۲۳۶هـ . یاد کرده ـ پزشکان نامی: ۲۰۶ و ۱۳۴ ـ بیاض سفر، ایرج افشار : ۲۰۲ که در آنجا چاپ و ترجمهٔ انگلیسی آن نشان داده شده است ـ ایوانف: ۱۵۵۵

که نام وی را نور الدین محمد بن عبدالله آورده است و همانجا ۱۰۵۶ «طب دارا شکوهی» که تاریخی برای نگارش آن یاد نکرده است ـ پاکستان و هند ۲ : ۷۲۴ «الفاظ ادویه» ـ مشار ، مؤلفان ۰ : ۵۷۳ که سه چاپ آنرا نشانی داده است ـ شعرای کشمیر ۳ : ۱۲۰۰ فهرست نگاشته هایش) .

2526- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۵۸/۶ - ۱۹۵۷ N.M. : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ هـ . ناتمام ، ۴۶۶ ص (نوشاهی : ۷۵) .

2527- کراچی ، همانجا ۱۰۳۵ A - ۱۹۶۱ N.M. : نستعلیق ، ۱۱۰۳ هـ ، ۹۲ ص .

2528- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۵۸۰ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ هـ . آغاز در دیباجه افتاده ، ۴۱۶ ص .

2529- اسلام آباد ، همانجا ۱۰۶۶ : نسخ خوش ، غرهٔ ج ۱/۱۱۳۱ هـ . آغاز برابر ج ۱ ، ۳۸۰ ص (گنج ۱ : ۲۵۰) .

2530- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۶۳/۶۱۰ : نستعلیق حوس ، ۱۱ ذیحجهٔ ۱۱۴۷ هـ . آغاز برابر جلد ۱ ، ۴۵۲ ص ۱۵ س (پرفسور امیاز حسین) .

2531- پیشاور ، شرقیه دارالعلوم الاسلامیه ۱۶۵۲ : روزگار احمد شاه ابدالی ، ۱۱۶۶ هـ . (عبدالرحیم ۱ : ۳۰۸) .

2532- کراچی ، انجمن ترق اردو ۲ ق ف ۳۱ : نستعلق ، ۱۶ رمضان ۸ جلوس ، ۱۱۷۴ هـ . فصلی/۱۱۸۰ هـ . (ص ۱ - ۱۱۳) (نوشاهی ، انجمن). در فهرست «سرفراز : ۶۱» به نام «تالیف شریف» آمده .

2533- گوجرانواله ، حافظ آباد ، چشتی گولتروی ، محمد رفق . بی . ای : نستعلیق ، عبدالعلی خاکساری ، ۱۱۹۰ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۲۸۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2534- کراچی ، کتابخانهٔ همدرد : شماره یاد نشده . نوشته ۱۱۹۵ هـ/۱۷۸۰ م . (پاکستان و هند ۱ : ۷۲۴)

2535- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد الف ۲/۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۳۰۲ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۵۲) .

2536- کراچی ، ناظم آباد ، همانجا : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز افتاده : بذکر شق القمر و عقل . . ، ۱۴۶ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۵۳) .

2537- اسلام آباد ، گنج ۷۳۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، انجام در اواخر خاتمه افتاده ، ۳۳۲ ص (گنج ۱ : ۲۵۰) .

2538- کراچی ، انجمن ترق ٤ ق ف ۲۰۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . ناتمام ، ۲۱۶ ص (نوشاهی : انجمن ;) .

2539- کراچی ، موزهٔ ملی ۶۴۸/۲۸ - ۱۹۵۷ N.M. : نستعلق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۳۳ ص .

2540- کراچی ، همانجا ۱۰۶۰ - ۱۹۶۱ N.M. : نستعلیق ، سدۀ ۱۲هـ . ۱۵۸ ص (نوشاهی : ۷۵) .

2541- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۳ : تحریر ناپخته ، میان سکندر شاه بن میان رحیم شاه (نوشاهی) ، سدۀ ۱۲ - ۱۳هـ . آغاز : اجاص آلو بخارا . . ، گویا همان است .

2542- اسلام آباد ، همانجا ۶۳۸۲ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ - ۱۳هـ . آغاز : حمدله . صلات . بدانکه از حرف اول نخستین مراد است و از ثانی حرف دوم ، ۶۴ ص (گنج ۱ : ۳۲۲) .

2543- لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانۀ طبی نورد : نسخ ، پیر محمد ولد شیخ عطا بخش ، سه شنبه ۴ رجب ۱۲۰۱هـ . آغاز برابر نمونۀ ۱ ، ۲۵۰ ص (محمد علی کوثر)

2544- کراچی ، موزۀ ملی ۱۹۵۷ - ۶۴۸/۱ N.M. : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ - ۱۳هـ . بامهر ۱۲۰۹هـ . آغاز برابر نمونه ۲ . انجام افتاده ، ۳۰۵ ص (نوشاهی : ۷۵) .

2545- پیشاور ، پشتو اکادمی ۳۴۳ : نستعلیق خوانا ، ۱۲ ع ۱۶۰۷/۱هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۴۰۷ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

2546- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۶۳۰ : نستعلیق ، فقیر امان الله ، ۱۲۲۵هـ/۱۸۶۶ب (ص ۴ - ۲۶۳) (گنج ۱ : ۲۵۱) .

2547- کراچی ، کتابخانۀ همدرد الف ۲/۲۷ : نستعلق خوش ، غرۀ ج ۱ /۱۲۴۲هـ . آغاز : حمدله . . . فقیر نور الدین محمد . . . ، ۳۰۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

2548- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۷۶۸/۱۸۴۸ ، نوشتۀ ۱۲۵۴هـ (۱۸۴۸م .) بشیر حسین ۲ : ۳۸۵) .

2549- کراچی ، موزۀ ملی ۱۹۷۶ - ۲۰۹/۲ N.M. : نستعلیق ، ۱۴ رمضان ۱۲۴۶هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ش ۲ مجموعه ، ۲۸۳ ص (نوشاهی : ۷۵) .

2550- لاهور ، دانشگاه پنجاب ش ؟ : محمد صدیق ، ۲۷ صفر ۱۲۵۵هـ . (پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۰) .

2551- شیخوپوره ، مریدکی ، محمد اسماعیل نوشاهی اعظمی : نستعلیق ، در علی پور سیدان ، ۱۲۸۰هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۳۰۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2552- کیمبل پور ، سلطان پور ، کتابخانه مدرسۀ حمیدیه : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونۀ ۲ ، ۳۸۳ ص (پرفسور اختر راهی) .

2553- پیشاور ، نوشهره ، اکوڑه ختک ، کتابخانه حقانیه ۳۸۰۲ : نستعلیق شکسته ، سدۀ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۴۲۰ ص (سید میر سجاد حسین کاظمی) .

2554- کراچی ، سعید آباد ، دکتر آفتاب احمد قاضی : نستعلیق ، سدۀ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، (سید خضر نوشاهی) .

**937- الفاظ الادویه**

از ناشناس ، در آغاز آن آمده «این مختصیری ست . . . در معرفت اشیاء . . . الحق مبرهن است به هر السنه . . . مسمی به **الفاظ الادویه** گشت» . نام دارو هاست از عربی و فارسی و هندی ، در چندین باب و فصل . (ن . ک . بحر الجواهر ، در همین بخش) .

آغاز : سپاس و ستایش حضرت عزب ذوالجلال را که انوار دقایق حکمت اواز هر ذره .

**2555- کراچی** ، موزهٔ ملی ۱۰۳۵ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . ۲۴ ص (نوشاهی : ۷۶) .

**938- امراض صبیان** : تدبیر اطفال

از **عماد الدین محمود طبیب شیرازی** (نگارنده «چوب چینی : ۴۱۹» و جزآن) .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۹۴ «تدبیر مشایخ» از همو و ۷۰۹ فهرست راهنما) .

**2556- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۱۶۰۱/۴۶۵۱ : نوشتهٔ غرهٔ ج ۲/۱۰۴۰ه (۱۶۳۰م) در احمد آباد ، برای میرزا اشرف جهان ثانی الحسنی . در فهرست بنام «رساله در امراض صبیان» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۲ - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۲) .

**939- امراض صبیان**

از ناشناس . با سربندها «فصل» و «باب» : فصل در اورام سته ، باب در امتناع طفل از شیر خوردن ، در انبات الاسنان ، سیلان گوش ، وجع اذن ، الماء فی الرأس ، عطاس ، ریح الصبیان ، سدة الانف ، صفدع ، عطشهٔ بسیار ، ضعف معده ، ورم حلق ، زکام و سعال ، خرخره ، سوء تنفس ، باد در معده و امعاء ، قی ، حمیات ، سلاق ، ورم سره .

**2557- لاهور** ، دیال سنگه ترست ۱۷ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده . **آغاز** : بعد خطبهٔ مسنونه . این مجموعه ای ست در علاج امراض صبیان ، ۸۳ گ (دیال سنگه ۳ : ۳۶۹) .

**امراض صبیان** : تدبیر اطفال : اطفال نامه

**940- ام العلاج**

از **حکیم امان الله خان حسینی** ، ملقب به خان زمان بهادر خان زاد فیروز جنگ ، متخلص به امانی (م ۱۰۴۶ه/۱۶۳۶م .) فرزند مهابت خان بهادر سپهسالار فرزند غیور جنگ کابلی ، از امیران جهانگیر (۱۰۱۴ - ۱۰۳۷ه) و شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۸ه .) نگارندهٔ : دستور الهنود (پزشکی) ، رقعات امان الله ، فواید المعانی (نامه نگاری) . «گنج باد آورد» (پزشکی) .

به سال ۱۰۳۶ه (نه ۱۰۳۸ه)/۱۶۲۶م . ، به نام جهانگیر بادشاه ، در یک «مقدمه» و شش «باب» و «فصل» هایی ، رویهم شصت و سه (نه سه) فصل :

مقدمه ، در احتباس و استفراغ . باب ۱- در خلطها ، ده فصل ، ۲- منضجات اخلاط و ادویهٔ مفردهٔ مسهله و ملینه ، پانزده فصل ، ۳- طریق پختن جلاب و اغذیهٔ مناسب خلطها ، هشت فصل ، ۴- اسهال راکی باید باز داشت و استفراغ را ، چهار فصل ، ۵- داروی مسهل به اهل تنعم

و همچنین به کودکان چگونه دهند ، شش فصل ، ۶ـ قانون ادویهٔ مسهله ، مقدار شربت و مرکبات آن ، بیست فصل .

دست کم دوبار چاپ شده است (چاپی نوشاهی) .

آغاز : جان دارویی که مزاج بخردی را از فساد نقصان و از دیاد مواد اربعه سکوت و تکلم و فراموشی .

(ن . ک . ذریعه ۹ : ۹۵ «اسانی هندی» که در آنجا اساره به پزشک بودنش دارد ـ ریو ۲ : ۷۹۴ «ام العلاج» ، و ۲ : ۴۸۹ «نسخهٔ گنج باد آورد» ـ اته : ۱۷۶۲ «نسخهٔ گنج باد آورد» به طور تبعی ـ پاکستان و هند ۲ : ۷۲۳ «ام العلاج» ـ ایوانف : ۱۵۵۴ ـ پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۰) .

**2558**ـ **گجرات** ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . (ص ۱ ـ ۲۶ مجموعه) (سید عارف نوشاهی) .

**2559**ـ **اسلام آباد** ، گنج بخش ۱۰۸۴ : نستعلیق خوش ، میر محمد جعفر ولد میر عبدالله حسینی ۴ع/۱ شش جلوس محمد شاه غازی ۱۱۱ (سدهٔ ۱۲هـ)، آغاز در خطبه افتاده، ۱۱۸ص (گنج ۱ : ۲۰۱) .

**2560**ـ **کراچی** ، انجمن ترق اردو ۴ ق ف ۱۱۴ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز و انجام افتاده ، ۹۰ ص (نوشاهی انجمن) در فهرست «سرفراز: ۶۲» به نام «رساله طب» و ناشناخته مانده است .

**2561**ـ **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۳۸۱۲/۷۷۹ : نوشتهٔ محمد هاشم ، ۲۵ع ۱۲۳۴/۲هـ (۱۸۱۹م .) (بشیر حسین ۲ : ۳۸۵) .

**2562**ـ **لاهور** ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق شکسته آمیز . رفعت الله ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۸۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

**2563**ـ **کراچی** ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC ـ 55 : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر ، انجام نافص ، ۶۴ گ (سید خضر نوشاهی) .

**2564**ـ **گجرات** ، دالیه ، کتابخانه حکیم محمد اکبر خان : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

**2565**ـ **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ، ردیف ۲۰۸۸ ف : شمارهٔ قفسه و تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۲ : ۳۸۵) .

## ● 941ـ انوار الشمس

از شمس الدین بن احمد بن احمد بخش . از موضع چاه میر علی .

آغاز : سرنامه نام جهاندار پاک ، برآرندهٔ رستنیها ز خاک ، فرازندهٔ آسمان کبود ، نگارندهٔ کوه و صحرا . . .

2566- شیخوپوره ، گجیانه نو ، حکیم عبدالرحمان : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، نمونه ، ٤٩٥ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

## ● اوزان و مقادیر

در بخش ریاضی ١٧٨ گذشت . و نیز ن . ک . « اندازه اوزان» در همین بخش .

## ● 942- باه نامه

از ابوالمظفر هبة الله بن محمد بن اردشیر ، به نام سلطان سنجر (٥٥١ - ٥٥٢هـ/١١٥٦ - ١١٥٧م .) بن ملک شاه . از روی چهار صد کتاب نگاشته است . نام نگارنده بدوگونهٔ (هبه الله و حبیب الله) آمده است. ولی در دیباچهٔ «حجله العرایس» (نسخه ها ١ : ٥٢٠) حموی یزدی (م٩٤٣هـ/١٠٣٧ - ١٥٣٦م) از «رسالة فی امر الجماع و ما یحتاج الیه» نگارش هبة الله طبیب یاد شده است .

چنین می نماید این کتاب و نوشتهٔ ابو زید طبری (تحفه الملوک، همین فهرست) و نسخهٔ ناشناخته ای که برای سلطان محمود (باه نامه همین فهرست) نگاشته شده است ، ریشهٔ مشترکی داشته باشند .

در هفده «باب» : ١- در فواید کتاب و دلایل مزاجها ، ٢- غذاهای مفردهٔ مقویه ، ٣- داروهای مفرده ، ٤- اغذیهٔ مرکبه ، ٥- شربتها ، ٦- معزیجها که بمالند ، ٧- نیز . . . ، ٨- حبها که در دهان گیرند ، ٠. ١- اندر چیزها که لذت زیاد کند ، ١٥- اندر چیزها که بزرگ کند ، ١٧- اندر داروها که رفع حمل کند .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، چنین گوید ابو المظفر هبه الله بن محمد . . . بدانکه این کتابی ست در باب مباشرت .

(ن . ک . نسخه ها ١ : ٤٧٨ «باه» که در آنجا نام نگارنده برحسب نسخه ها «هبه الله ، حبیب الله» آمده ـ ذریعه ١٧ : ٢١٦ ، ٢١٧ «قوة الباه» به همانگونه نام نگارنده به دگونه آمده است ـ بلوشه : ٨٦٩ که در آنجا به نام «تحفه العاشقین» از ابوالمظفر محمد بن اردشیر یاد شده ، که به نام سلطان سنجر ساخته است. و می افزاید این نسبت درست نیست چه در آن از «نسخهٔ گنج باد آورد» امان الله حسینی (م١٠٤٦هـ/١٦٣٦م .) نقل کرده است . که این استدلال سستی ست) .

2567. شیخوپوره ، سر میدانی ، گنجینهٔ ضیاء العلوم : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز برابر نمونه ، ٢٠ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 943- باه نامه

از حکیم میر محمد حسن شیرازی بن محمد هادی عقیلی علوی هاشمی ، نگارندهٔ پنج کتاب که رویهم به نام «مجمع الجوامع» نامیده می شوند (ن . ک . همین بخش) . و شاید این کتاب نیز بخشی از یکی از آن پنج باشد . در آغاز مقصد هفتم در جملهٔ ادویه باهیه از «حضرت علامی میر محمد هادی علوی والد مولف» نسخه ای نقل کرده است . و نام کتاب برحسب موضوع گزیده شد .

با سربندهای «جزو» و «مقصد» .

2568- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۳۸۲ : نستعلیق تخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۱ - ۹۸) . آغاز افتاده ، نخستین عنوان «مقصد سیم در ذکر حلواهای مفیده» دومین عنوان «جزو سیوم دربیان اشربه مرکبهٔ مفیده در امر باه و این جز مشتمل برسه مقصد است» مقصد ۱- در ذکر اشربهٔ مسکره ، ۲- در ذکر اشربه غیر مسکره ، ۳- در بیان عرق ها و میاه مفیده ، جزو چهارم در بیان ادویهٔ مرکبهٔ باهیه ، در چند مقصد . مقصد ۱- در ذکر معاجین مقوی باه ، ۲- در مفرحات مقوی، ۳- در جوارشات مقوی، ٤- جوارشات هندی ٥- سفوفات مفیدهٔ باه ، ٦- حبوب مقوی و مسقط جنین ، ۷- اقراص ، ۸- در جمله ادویهٔ باهیه ، ۱۰- ادهان ، پس از یک افتادگی عنوان «مقصد دوم در ذکر ادویه می غذائیه که شباهت به ادویه دارند» هست (ص ۱ - ۹۸) رحل .

● 944- باه نامه

از حکیم سکندر زمان (دیباجه) .

مقدمه در شرح اعضای تناسلی ، باب ۱- اسباب ضعف باه ، ۲- معجونهای مقوی باه ، ۳- تدارک سرعت جریان . . .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، میگوید عاصی حکیم سکندر زمان . این کلمات چند برای فایدهٔ عام ناس نوشته شده است .

2569- میانوالی ، داود خیل ، کتابخانهٔ حقانیه، سعید احمد : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳ھ . آغام برابر نمونه ، ش ٥ مجموعه ، ۲۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

● 945- باه نامه

از محمد بن ملک برهان (الدین) بن حسین خان ، که از طب شهابی و طب بقراط و طب شمسی بهره برده و این باه نامه را ساخته است . با سربندهای «باب» بی شماره ، و بیشتر نسخه های پزشکی ست ، و گاهی از جادو نیز بهره‌گرفته است .

آغاز : سپاس و ستایش مر آفرید گار حق تعالی . بدانکه درد های قوت باه را از گفتهٔ حکمای صادق آزموده است .

2570- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۳/۲۲۰ : نستعلیق ، میرزا لعل ، ۱۲٦٦ھ . (گ ۳۳ - ٤۳پ) . آغاز برابر ، نام پدر برهان الدین آمده ، (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۰۹) .

2571- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۲۷ : نستعلیق خوانا ، عادل شاه ، ۱۲۹۲ھ . ص ۲۰٦- ۲۳۸) آغاز برابر ، نام پدر برهان (نه برهان الدین) آمده (گنج ۱ : ۲۰۳) .

● 946- باه نامه

از ناشناس ، که می گوید برای سلطان محمود (غزنوی) گرد آمده است . در هفده «باب» ، که نه تنها شمار بابها و محتوای آنها ، بلکه بسیاری از عبارتها نیز برابر نگاشتهٔ ابوزید (ن . ک .

«تحفه الملوک» همین بخش) طبری ست . ناجا بجایی بابها و افزودگی‌ها و بیشتر کاستی ها . و نیز همان است که نسخه ای از آن تاریخ گذشت ۵۰۲ه . از هجرت (نسخه ها ۱ : ۴۷۹) را دارد . گویا ناشناسی خواسته با جایگزین کردن «پادشاه اسلام محمود شاه» بجای طغاتکین کتاب خود را موجه تر ساخته باشد .

باب ۱- مواسره و دلایل مزاجها ، ۳- در غذهای مفرده که این کار را منفعت دهد ، ۴- داروهای مفرح ، ۵- غذاهای مرکب ، ۶- شرابها که قوت بیفزاید ، ۷- معاجین ، ۸- در تمزیجها که مالند ، ۹- حرزهای که در دهان گیرند ، ۱۰- آزار بدها ، ۱۱- که در کف پای ما لند ، ۱۲- چیزها که لذت بیفزاید ، ۱۳- شافها ، ۱۴- چیزها که بزرگ کند ، ۱۵- چیزها که تنگ کند ، ۱۶- در چیزها که زن بار گیرد ، ۱۷- در امساک .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، می گوید که چون پادشاه اسلام محمود شاه را ممالک مسخر شد ، جمیع حکمارا طلب فرمود که در اطراف و اکناف .

**2572-** اسلام آباد ، گنج بخش ۴۰۷۷ : نستعلیق پخته ، سید عبدالله حسینی ، ۱۰۹۲ه . (ص ۳۶ - ۵۶) (گنج ۱ : ۲۵۳) .

● **947- باه نامه**

از ناشناس ، که در آن سلطان محمد بن المعمر بن طاهر را ستایش کرده است . با سرنبدهای «باب» : باب ۱- داروها که فرج را گرم کند ، ۶- دستوراتی که دندان را جلا دهد و سخت کند ، ۱۰- داروها که فرج را تنگ کند ، ۱۱- که رصوبت آن را ببرد ، ۱۲- داروها که زن را آبستن کند ، ۱۳- که مانع آبستن شدن باشد . . .

آغاز : حمد بیحد و شکر بیعد حضرت پادشاهی را که به کمال حکمت و جلال عظمت . . .

**2573-** کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۶۱ - ۱۰۶۷ : نستعلیق ، شیخ احمد ، ۲ ج ۱ / سدهٔ ۱۲ه . میانه افتاده ، ۳۷ ص (نوشاهی : ۷۶) .

● **باه نامه** : رجوع الشیخ الی صباه

● **باه نامه** : تحفه الملوک ، ابو زید طبری

● **باه نامه** : لذت النسا

● **948- بحر الالفاظ** : عجایب اللغات

از حکیم نجیب الله خان (دیباچه) ، به سال ۱۲۳۳ه/۷ - ۱۸۱۸م . واژه نامهٔ پزشکی ست ، به ترتیب الفبایی ، در متن بنام «عجایب اللغات» نیز نامیده شده است .

آغاز : الحمد لله الذی بعث الانبیاء لابلاغ الاحکام الی الانام ، و خلق الاشیاء لتحصیل النفع یدفع الامراض .

**2574-** کراچی ، استاد حسام الدین راسدی : نستعلیق پخته ، بی تاریخ ، در پایان بنام «بحر الالفاظ» نامیده شده است ، آغاز برابر نمونه ، ۵۳۹ ص ۲۸ س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● 949- بحران

از سید قطب الدین بن سید محمد هاشم . که آگاهی بیشتری از وی در دست نیست .

در دو «باب» : یکم در دو فصل : ۱- معنی بحران و انواع آن ، ۲- ایام مرض . دوم نیز دو فصل : ۱- بیان و نوع بحران و ادوار آن ، ۲- در بیان دلایل بعضی فضلاء .

آغاز : الحمد لله الذی جعل البحران الکامل شفاء الأسقام ، والصلاة والسلام علی من ارسله اما بعد ، . . . میگوید فقیر الی الله سید قطب الدین بن سید محمد هاشم .

2575- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق و تحریر ۱۲۰۰ هـ در بلدهٔ حیدر آباد بمکان حضرت شاه صاحب متصل خزانهٔ علی آباد ، ۲۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2576- شیخوپوره ، ظفر وال ، حکیم الله یار علایی : نستعلیق خوش ، فقیر محمد ، قلعهٔ سوبها سنگه ، ۱۲۸۱ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2577- لاهور ، شیش محل ، انباله جلد سازی ، محمد بشیر لودهیانوی : نستعلیق ، عطاء الله ، ۱۸ع ۲/۱۳۰۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 950- بحران

باب شانزدهم مقدمه‌ی «دستور العلاج» خراسانی ست (ن . ک . همین بخش) در بحران ، در هشت «فصل» .

2578- کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور ، اشرف دهلوی ACC-1 : نستعلیق ، (۱۲۶۰ هـ). ضمن مجموعه بدنبال «دلایل البول» (سید عارف نوشاهی) .

● بحران : مختصر البیان فی . . .

● 951- بحر الجواهر

از محمد بن یوسف طبیب هروی ، که در هرات می زیسته ، و در پایان زندگی ، همراه بابر (۹۳۲ - ۹۳۷ هـ) به هند رفته است . (پدر یوسفی پزشک و سراینده) . به نام ظهیر الدوله و الدین محمد شهیر به امیر بیگ ، در رجب ۹۳۸ هـ/۱۵۳۲ م .

نخست در شوال ۹۲۴ هـ/۱۵۱۸ م واژه نامهٔ پزشکی «جواهر اللغه» را ساخته به ملک دینار غز پیشکش کرده است. سپس در رجب پیشگفته در آن دست برده با افزودگیهایی به نام «بحر الجواهر» پیشکش امیر بیگ ساخته است . سر آغاز هر دو یکی ست ، جزآنکه پس از خطبه یکی را به نام «جواهر اللغه» می خواند ، و در دیگری می گوید در اثر پیش آمدهای ناگوار ، کارنگارش باز مانده بود ، تا بدستور امیر بیگ آنرا ترتیب داده «بحر الجواهر» نامیدم .

فرهنگ واژه های پزشکی ست و زندگی نامهٔ برخی از پزشکان و فرزانگان که از شهر زوری بهره برده است ، به ترتیب حروف تهجی ، گویا هر کجا که از متن عربی بهره برده به همان زبان آورده است (ن . ک . پس از این) . وی نگارندهٔ «غرایب و عجایب هند» است و نباید باپسرش .

یوسف هروی که پزشک و سراینده بوده است در آمیخت .
آغاز : حمداً لعلام احد اعطی ذوی الافهام تحقیق اللغات العربیه ، و شکر الوهاب . . . و بعد ، فیقول . . .
(ن . ک . ذریعه ۳ : ۳۳- منزوی، فرهنگنامه‌ها ۱: ۱۹۷ - نسخه ها ۱: ۴۸۱ - نفیسی ۱: ۲۸۲ - نشریه ۸ : ۲۱۳ نسخهٔ لنین گراد ، مؤرخ ۹۷۴هـ - دو کتابخانهٔ مشهد : ۶۱۶ نسخهٔ آستان قدس ،مؤرخ ۹۹۰هـ) .

2579- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۰۴ : نسخ ثلث نما ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر ، ۳۰۸ ص .

2580- اسلام آباد ، همانجا ۲۷۱۰ . نستعلیق خوش، طالب محمد حسینی، ع ۲/۱۱۱۲هـ. (ص ۱۲ - ۴۶۱) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۰۴) .

2581- اسلام آباد ، همانجا ۴۰۵۳ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر، ۲۷۳ برگشمار دارد .

2582- لاهور ، انارکلی ، احسان دانش : پیرامون سدهٔ ۱۱هـ. (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۹۶) .

2583- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۰۵ : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، با مهر «محمد یوسف ۱۱۹۱» آغاز : باب الالف . . . بزن الرطب هو النطول الذی یجلس فیه المریض ، ۳۹۸ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

2584- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۲۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر ، ۴۶۶ ص (گنج ۱ : ۲۰۵) .

2585- شیخوپوره ، مریدکی ، محمد اسماعیل نوشاهی اعظمی : نستعلیق ، حسن دین علی پوری ، ۹ رجب ۱۲۰۵هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۱۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2586- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد الف ۲/۵ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز افتاده : ظهیر الدوله و السعادات فی الدنیا و الدین ، ۴۶۸ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۵۴) .

2587- سرگودها ، بهاوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸۲ ص (محمد نذیر رانجها) .

2588- گوجرانواله ، حافظ آباد ، عبدالرشید فاروق : نستعلیق ، یار علی بن الله یار ، ۱۲۳۰هـ . آغاز برابر نمونه ، با سرلوح زرین ، ۲۹۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2589- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۹۱۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۹ شوال ۱۲۹۶هـ . آغاز برابر ، ۲۱۶ ص (گنج ۱ : ۲۰۵) .

2590- لاهور ، انارکلی ۳۷ ، دانش آباد ، کتابخانه احسان دانش : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، نام داروها شنگرف ، ۲۷۲ ص (سید عارف نوشاهی) .

2591- جهلم ، لله شریف ، کتابخانهٔ مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نموله ، با حواشی ارزنده از حکیم محمد حسین علی لکهنوی ، ۳۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
2592- سرگودها ، جهاوریان ، عطاء الرحمان صاحب کهوکهر : نستعلیق نا پخته ، محمد ایوب پسر عیسی خان ، سه شنبه ، ۱۲ ج ۱۳۱۱/۲هـ . آغاز برابر نموله ، ۳۹۶ ص ۱۲ س (محمد نذیر رانجها) .
2593- کراچی ، کتابخانهٔ همدرد الف ۲/۶ : نستعلیق ریز ، تاریخ یاد نشده ، آغاز در حرف «س» افتاده ، ۸۲ ص (ندوی ۱ : ۵۵) .
2594- کراچی ، عبدالله قدسی : تاریخ و نشانی بیشتر یاد نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۳۰) .

## ● 952- بحر الجواهر (مترجم)

متن از همان هروی . ترجمه از محمد صدیق، به خواهش دوست یکرنگ خود میان حیات‌علی، به نام راجه اجیت سنگه «زیب مسند ریاست بلم کدهٔ پایتخت شاهجهان آباد نوادهٔ راجه بهادر بلرام». که قصیده ای در ستایش او در دیباچه آورده است . باسر آغاز : راجه اجیت سنگه بهادر فلک حشم - کان کرم بلند قدر ، حاتم زمان . بخشهای عربی متن ، که گویا برحسب مآخذ ، هرکجا به عربی بوده است به فارسی در آورده است . و بگفتهٔ خودش، هرگاه مسامحاتی از نگارنده دیده تصحیح و تنقیح کرده است . هر حرف در یک «باب» و سپس برای حرف دوم واژها «فصل» قرار داده است .

گویا مهدا الیه راجه اجیت سنگه راتهور باشد که بروزگار فرخ سیر (۱۱۲۴ - ۱۱۳۱هـ.) در دهلی حکومت داشته است (ن . ک . مآثر الامراء اردو (۳ : ۶۲۳ ، فارسی : ۷۵۴).

آغاز : ستایش و سپاس افزون قیاس پادشاهی را سزاست که تنوع لسان بنی نوع انسان . . .
(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۸۱ «بحر الجواهر» متن) .

2595- اسلام آباد : گنج بخش ۹۱۴ : نستعلیق خوش ، ۲۸ شعبان ۱۱۵۴هـ ، آغاز برابر، در دیباچه نام نگارندهٔ متن یوسف هروی آمده ، ۲۳۶ ص (گنج ۱ : ۲۵۵) .
2596- گوجرانواله ، سکهکی مندی ، نذیر احمد نقشبندی : نستعلیق ، ۱۲۱۱هـ . آغاز برابر نموله ، ۲۹۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 953- بحر المنافع

از محمد شریف بن غلام محیی الدین بن ابراهیم بیک چودهری ، از قوم مغل ، که در قصبهٔ جنید می زیسته ، شاگرد سید میر محمد جنید ، به سال ۱۱۷۵هـ/۱ - ۱۷۶۲م . از طب سکندری ، شفاخانی ، اعجاز ، مجربات اکبری و جز آنها ، در پنج «باب» نگاشته است .

۱- امراض سر و چشم و گوش و بینی و دهان وغیره ، در بیست و هشت فصل ، ۲- امراض سینه و ششها و دل و معده و مثانه و قضیب و مقعد و جز آنها ، بیست و هفت فصل . . .

آغاز : حمدله . بعد از حمد و درود ، بندهٔ درگاه ، احقر محمد شریف ولد غلام محیی الدین بن ابراهیم بیک چودهری قوم مغل متوطن قصبهٔ جنید . میگوید ، که چون به خدمت سیادت پناه . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۵ : ۳۴۶ «بحر المنافع» نگاشته مولود محمد ، بنام تیپو سلطان (م ۱۲۱۳ھ/۱۷۹۹م) ، در ۱۷۹۴م - ایوانف : ۱۵۷۹ «بحر المنافع» از ضیاء بن خواجگی ، که هر دو یکی هستند ، و جز «بحر المنافع» محمد شریف می باشند) .

2597- لاهور ، خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نسخ سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۱۰۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 954- بدیع التحریر : بضاعت اطبا

از حکیم محمد رحم علی خان فرخ آبادی بن بهر مند خان بن الان نواب پردلخان . متوطن دارالسرور سکندر پور اکبر آباد، به سال ۱۲۱۴ھ/۱۷۹۹م. در دو «مقاله» وهر مقاله در دو «توضیح» و هر توضیح در بخشهای کوچکتر .

مقالت یکم ، توضیح ۱- بیان علمی و عملی طب به طور کلی ، ۲- مفرداب و مرکبات لابدی . مقالت دوم ، توضیح ۱- در بیان امراض مختصه به عضوی ، ۲- در امراض غیر مختصه .

در دیباجه می گوید پس از پرداختن از «زبدة الکلام» و «بدیع التجارب» و «بدیع النوادر» بدین کتاب پرداخته است. و در دیباجه‌ی «مصباح المبتدی» خود (ن. ک .گنج ۳ : ۱۲۲۶) از نگاشته های دیگر خویش بنام «مصباح الصبیان» در صرف فارسی ، و تذکرة الشعرای خود بنام «منتخب اللطایف» و «مجموعه خلاصهٔ علوم مطلوب طالب» یاد می کند (ن . ک . ریو ۳ : ۱۰۴۳ «مصباح الصبیان» او) .

آغاز : حمد مر حکیمی را سزد که حفظ صحت حاصله فیض عام او ، وهو الشافی . . . اما بعد ، میگوید محمد رحم علی خان بن . . .

(ن . ک . ریو ۲ : ۱۰۴۳ که نسبت نگارنده را «سکندر راؤ» (بخش علیگر) یاد کرده است).

2598- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم : نستعلیق خوش ، ۱۱ دسمبر ۱۸۶۴م (۱۳۰۰ھ . ؟) . تتمهٔ آن است در چند فصل : ماهیت حمی ، استعداد ابدان برای تپ ، اوقات تپها . . . مقالت هشتم در تپهای عفونیه ، ۱۲۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

2599- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد : نستعلیق محمد حسن ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۶۸۰ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱٤) .

## ● 955- بدیع التحریر : تتمهٔ . . .

از نصیر الدین . ترجمهٔ حمیات «قانون» ابن سینا (م ۴۲۸ھ/۱۰۳۷م) است ، که به پایان «بدیع التحریر» پیشگفته افزوده است .

آغاز : فصل در ماهیت حمی ، پس می گویم .

2600- کراچی ، همدرد ، الف ۱۰/٤ : نستعلیق روشن زیبا ، با یادداشت «این کتاب نقل از مسوده قلمی بود، بنده محمد کرامت الله، تنها مقابله از اصل کرده گرفت ، بلکه به استعانت قانون حمیات اکثر صحت کرده ، والحمد لله ، ۱۱ دسمبر ۱۸۶۳م در شاهجهان پور ، ۶۳ گ (لدوی : ۱۰) .

● 956- بدیع الجواهر

از دولت رای بن گلاب رای بن الان لین سکه قوم کاتیه سکسنه ، سکنهٔ قصبهٔ مین پوری و بالفعل خوشباش فرخ آباد . بخواهش میر وزیر علی قصبهٔ جهبرامو ، که ازوی خواسته برخی مقدمات طب را بنگارد، که برخورداران شیو پرشاد وکالکا پرشاد بهره مند شوند. در ۱۲۲۵ھ/۱۸۱۰م. در ۲۰ «باب» (دیباجه) :

باب ۱- امراض سر ، ۲- امراض چشم ، ۳- گوش ، ٤- بینی ، ٥- لب ، ۱۰- قلب ، ۱٥- امعا ، ۲۰- رحم ، ۲۱- کمر ، ۲۲- امراض غیر مختص ، ۲۳- اورام و بثور ، ۲٤- ضربه و سقوط ، سموم ، که اقسام آن سه است : معدنی ، نباتی و حیوانی .

آغاز : حمد وافرداوری را سزد که معدهٔ مخلوقات را آفرید و مزاج مختلفهٔ ارکان و کاینات را اعتدال بخشید . بعد ، میگوید . . . دولت رای .

2601- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۳٤۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ، ۱۱۶ ص (گنج ۱ : ۲۵۶) .

● 957- برء الساعه : ترجمهٔ . . .

متن از محمد زکریا رازی (۲٤۰ - ۳۱۱ یا ۳۲۰ھ/۸۵٤ - ۹۲۳ یا ۹۳۳م .) که در سالهای ۳۱۲ - ۳۱۳ھ/۹۲٤ - ۹۲۵م نگاشته و گویا از آخرین نگاشته هایش باشد .

ترجمه از ناشناس . نسخه ها یکی نیستند .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤۹۶ - ریو : ۸۹۱۵ ترجمهٔ شیخ حسین جابری انصاری ، روزگار محمد اعظم (م ۱۱۱۹ھ/۱۷۰۸م) به نقل پاکستان و هند ٤: ۸۰۳ - معجم المؤلفین ۱: ۶ برای رازی).

2602- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی جمال سویدا : نسخ ، سدهٔ ۱۲ھ . با سربندهای باب : باب در صداع ، باب در زکام ، درد دندان ، صرع ، خون از بینی ، ریح بواسیر ، جراحتها، سوختن به آتش ، عرق النساء ، بیرون آمدن . مقعد ، استسقا ، رویهم ۲۰ باب .

آغاز : چنین گوید ابو نصر محمد زکریا الرازی ، که در پیش و زیر ابو القاسم حاضر بودم ، و هر کس عقد آرا آنچه از علم به ایشان رسیده بود سخنی می گفتند و بحث می کردند . . . و این مختصر بساخت و نام برء الساعه نهاد ، و این کتاب مانند اسرار است ، ۱۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2603- کراچی ، موزهٔ ملی ، ش یاد نشده : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز : چنین گوید حکیم . . . محمد بن زکریا الرازی . که روزی در خدمت ابو القاسم بن عبدالله ، که از وزراء العصر بود ، نشسته بودیم و سخن از طب ، ۲۸ ص (نوشاهی : ۷۷) .

## ● 958- برء الساعه

از حکیم محمد جمیل خان بن حکیم محمد اجمل خان ، زنده در ۱۳۳۵ه/۱۹۱۶م . از خاندان پزشکان نامی لاهور ، و پدر حکیم محمد نبی خان جمال سویدا ، که این یکی دارندۀ کتابخانۀ معتبر در گلبرگ ۲ لاهور می باشد .

در آن درمانهای سریع التاثیر را آورده است ، با سربندهای : امراض رأس ، سردوار ، سبات ، وجع الاذن ، سهر ، صرع ، سکته ، فالج ، امراض چشم ، وجع الاذن ، امراض انف ، فم ، حلق ، ریه و صدر ، قلب ، معده ، کبد ، امعا . . . حمیات ، اورام ، جلد ، سموم . . .

آغاز : حمد خدایی که برای هر علت دوا پیدا کرده ، و در عقاقیر تأثیر شفای امراض داشته و ازداروی تلخ ، تلخی اسقام را به شیرینی صحت مبدل ساخته ، و صلوات . . .

2604- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سید حشمت ، سدۀ ۱۴ه . با سرلوح زرین ، جدولبندی شده ، ۴۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 959- بستان افروز

از سید عبدالفتاح ، مخاطب به خواجه عبدالله نمکین . (که یاد او در «خواص اغذیه : ۴۲۶» گذشت) .

در دیباچه مینویسد ، چون بعلت کمیابی داروهای یونانی فقرا از آنها مانده اند ، خواستم برخی از نباتات هندی و سندی را بقلم آورم ، تا سود آن همه را باشد، و چون بیشتر آنها در بوستان پیدا می شود ، آنرا «بستان افروز» نامیدم . کتابی ست بسیار سود مند .

آغاز : حمدله . اما بعد ، معلوم احبا باد ، که چون ادویۀ یونانیه بسبب حوادث زمانه و قلت صناعت صیدنه . . . سید عبدالفتاح . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۷۰۷ (فهرست راهنما) .

2605- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۶۷ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۱۹۶ه . در مجموعه به همین خامه (ص ۲۱۱ - ۲۱۴) . آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۰۶) .

2606- بهاولپور ، کتابخانۀ ابو العرفان حکیم عبدالرشید ـ احمد غزالی : نستعلیق پخته ، پایان سدۀ ۱۲ه . بامهر مورخ ۱۲۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۶ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

2607- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۴۰۸ : نستعلیق پخته ، حافظ محمد بن محمد محسن نصر پوری ، در میر پور خاص ، ۱۲۵۵ه . (ص ۲۸ - ۴۶) نسبت وی در دیباچه نمکین است ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۵۶) .

2608- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ نمکین ۶۱۰ عبد : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۶۷ه . در مجموعه ، آغاز برابر ، نسبت وی نمکین آمده ، ۲۱ س (عباسی ۱ : ۳۲۸) .

2609- شیخوپوره ، سر میدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● بضاعت اطبا : بدیع التحریر

● بواسیر : علاج بواسیر

● 960- بوستان المتعلمین

در دیباجه نام کتاب و نگارنده نیامده . در ص . ع . و کلفون آمده : بوستان المتعلمین از امام الدین خان سلمه الله. شاید نگارنده همان امام الدین پاک پتنی نگارندهٔ «مخزن اکسیر : درکیمیا .» باشد. که دعای به دیر زیستن او در آن تاریخ نیز این گمان را نیرو می بخشد. هر چند «اطبای مغلیه: ۵۵» ضمن بر شمردن هشت کار پاک پتنی از این کتاب نام نبرده است .

در چند «باب» و «خاتمه» در شصت «فصل» ، که فهرست آنها در دیباجه آمده است ، باب ۱- در بیان اموری چند از حکمت ، ۲- در حفظ صحت ، ۳- در بیان امور عشره که رعایت آن طبیب را لازم است ، ٤- در بیان علامات ، ٥- معالجات ، در چند «فصل» ، ٦- طریق استخراج درجهٔ مرکب ، ۷- ادویه مسقط جنین وغیره ، ۸- علاج هیضه ، ۹- موانع استفراغ ، ۱۰- موجبات استفراغ ، ۱۱- امراض عامه . خاتمه در امور عامه ، شصت فصل .

آغاز : بعد حمد و ثنای محمد رسول الله . این چند اوراق در طب ، بپاس خاطر بعضی احبای صادق المحبت واصدقاء راسخ المودت رقوم گشته . . . مشتمل بر چند باب .

2610- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی 1 - ACC : نستعلیق ، حکیم امام الدین خان ، ۱۹ ذیحجه ۱۲٦۰ھ . در مقام شاهجهان آباد ، ٤۸ گ (سید عارف نوشاهی) .

● 961- بیاض ابوالحسن

از سید ابوالحسن . گویا از همین روزگار .

2611- لاهور ، کتابخانهٔ عمومی پنجاب . ٦۱ ابو : شکستهٔ تازه ، ۱٤ گ ۹ س (عباسی ۱ : ۷۸٤) .

● 962- بیاض اجمل خان : بیاض مسیح الملک

از مسیح الملک حکیم محمد اجمل خان . پدر حکیم محمد جمیل خان (ن. ک. بره الساعه» در همین بخش) . از خاندان پزشکان لاهور . (ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان : ٦۵ «دو خانوادهٔ مهم پزشکی هند اسلامی» ) . مجربات خود وی است .

2612- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، خود نگارنده ، سدهٔ ۱۳ھ . نسخه بنام بیاض مسیح الملک است . در : امراض رأس، امراض عین ، امراض اذن ، انف ، شفه و لسان و لثه و گلو ، ریه و سینه و جنب ، قلب ، مری و معده ، کبد و طحال ، امعاء و مقعد ، کلیه و مثانه ، اعضای تنا سلی و خصیه و رحم و جزآنها . آغاز : نسخه جاتی که بتجربهٔ خود آمده در این کتاب ارقام نمودم . امراض رأس . . . ، ٦٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) ؛

2613- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : تحریری و عنوانها نسخ ، خود نگارنده ، سدهٔ ۱۳ هـ . جنگ مجربات اوست . باعنوانهای : علاج امراض العین ، اذن ، انف ، شفه و لسان و لثه و اسنان ، الحلق و ما فیه ، الحمیات و جزآنها . آغاز : الحمد و المنه . فی علاج امراض الرأس . طلا للصداع افیونی زعفران در آب خیس نمایند و طلایه نمایند . . . ، ۲۸٤ ص .

2614- لاهور ، گلبرگ ۲ ، همانجا : نستعلیق و شکسته ، خود نگارنده و سید عماد الدین ، سدهٔ ۱۳ هـ . نسخه به نام بیاض خرد است . به همانگونه عنوانها ، رویم ٤٤ عنوان دارد ، آغاز : الصداع . اطریفل گشنیزی مخترع پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی پوست هلیله سیاه . . . ، ۲۳۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## 963- بیاض الله داد

از حکیم الله داد کلا چوی .

2615- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق ، حکیم غیاث الدین ، ۸ اپریل ۱۹۱۲م (۱۳۳۰هـ ؟) . آغاز : حمدله . . . در بعضی اصطلاحات و صناعات . . . ، ۳۰٦ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

## 964- بیاض برخوردار : طب برخوردار

از شیخ برخوردار طبیب . (و از هموست : ادویهٔ مجربه : ٤٨۱) .

خود بدان نامی نداده و در دیباچهٔ کوتاه آن از آن به بیاض تعبیر کرده ، ولی خود نگاشته به ترتیب یک کتاب است ، از این روی کسی بدان نام «طب برخوردار» داده است .

نسخه های پزشکی مجرب خود اوست : ترکیب شربتها ، معجونها ، مرهمها ، ادویهٔ کودکان تبها ، لقوه ، امراض چشم و دندان و جزآنها ، که برای مساکین سهل الحصول است .

آغاز : حمدله . بعد هذا مخفی نماند که چون کمترین و کهترین خلق الله ، فقیر برخوردار طبیب . . . ادویه جهت بیماران از غربا و مساکین . . . و نسخه ها به تجربه آورد و نیز این تراکیب سهلة الحصول است .

2616- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳ - ۲۹ : نستعلیق خوش ، عبدالله ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۱٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

## 965- بیاض برکت علی

از منشی برکت علی خان .

2617- لاهور، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته، سدهٔ ۱۳ هـ جلد ۱ . بیماریها به ترتیب حروف تهجی ، پیش و پس از آن نیز مجربات است. آغاز : ادویه ای که در جزو در حرارت مشترک اند : بابونه ، افسنتین ، فندق ، اسپند . . . ، ۱۸٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2618- لاهور ، گلبرگ ۲ ، همانجا : نستعلیق شکسته ، نگارنده ، سدهٔ ۱۳ھ . جلد ۲ . مجربات اوست و دیگران که از آنان نام می برد ، به ترتیب تهجی از الف تا یاء ، پیش و بس از آنها نیز مجربات است . آغاز افتاده : فائده اگر مصروع را از عقر . . . ، ۲۲۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 966- بیاض پزشکی

از حکیمی ناشناخته ، که چند بار از عموهای خود یاد می کند . از برخورد نگارنده با نام ها برمی آید که وی از پایان سدهٔ یازدهم بوده است. بیشتر نسخه ها گرانبها و اشراف ست .

ارزش آن بیشتر در نام کسان است که نسخه ها از آنان است : حکیم میرزا محمد شریف ، میرزا محمد رحیم (رحیما) سلمه الله ولد مرحوم میرزا سیفا ، عموئی آقا بزرگ ، حکیم هدایت ، آقا اشرف طبیب حرم ، عموئی آقا میرزا رحیم عباس آبادی ، میرزا محمد صالح طبیب ، میرزا محمد باقر حکیم باشی ، مرحوم میرزا جلال ، مرحوم میرزا محمد حسین ، میرزا محمد ابراهیم احمدی، مرحوم میرزا زین العابدین ، مرحوم میرزا معزالدین محمد ، مرحوم حکیم سلمان ، حکیم مؤمن مرحوم ، حکیم عماد الدین محمود مرحوم ، حکیم علاء الدین . . .

2619- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۲۷۵ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز کمی افتاده ، نخستین صفحه میان سطر ها دندانه موشی بزر، جدولبندی ۹ راه (ص ۱ - ۲۱۷) .

## ● 967- بیاض پزشکی : جنگ پزشکی : بیاض طبی

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

2620- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۵۲ : نستعلیق پخته ، ۸ رمضان ۱۲۶۸ھ . بامهر «عبده محمد حسن ۱۲۸۷» . نسخه های گوناگون و نامبوب است به نقل از کتابها و کسان : قرابادین حکیم میرزا محمود صاحب ، مجربات حکیم غریب عالم ، بیاض حکیم احسان الله دهلوی شاهی، بیاض حکیم کفایت الله صاحب ، نسخ مطب حکیم میرزا محمد علی خان صاحب . . . کشته جات (کیمیا) ، ۴۰۸ ص (گنج ۱ : ۲۶۸) .

2621- اسلام آباد ، همانجا ۴۱۰ : نستعلیق چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳ھ . دارو و دعا و تعویذ است . سربندهای «باب» نیز دارد : باب در بیان قوه باه ، در ادویه نور چشم . . . ، ۹۸ ص (گنج ۱ : ۲۶۷) .

2622- اسلام آباد ، همانجا ۸۲۰۹ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز و انجام افتاده . با سربندهای «فصل» و «باب» ولی نامنظم . نسخه های پزشکی ست و خواص اشیاء و خواص جانوران . فصل هایی در کیمیا ، ۲۳۴ ص .

2623- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-42 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . در آن نام پزشکانی آمده : «برخوردار نور چشم راحت جان میر عباس حکیم از دست میرزا امیر بیگ معروف به بطولصاحب در عهد شاه اکبر ثانی (۱۱۶۱-۱۱۶۷ھ)» و جای دیگر

«حکیم حیدر علی برادر زادهٔ عین الملک شیرازی ، و جای دیگر دربارهٔ شراب می نویسد «از تالیف مرحومی جدم عین الملک» (شاید عین الملک همان نگارندهٔ «نواید السان» باشد . ن . ک . همین فهرست) .

2624- کراچی ، همانجا ACC-52 : نستعلق ، سدهٔ ۱۳ھ . در یکجا آمده : «حب موته تالیف پدر علویخان» و جای دیگر «حکیم علی اکبر خان مرحوم» و جای دیگر «شربت ابریشم منقول از قرابادین جدا محدم» . بیشتر نسخه ها دربارهٔ باه است ، ۴۲ گ (سید عارف نوشاهی) .

2625- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۲۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : خواص ماء العروس دهن که ناشتا باشد . . . ، سرس بخشی از گلستان ، ۲۶۱ ص (غلام سرور : ۱۱۳) .

2626- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۵۱۰ : نستعلیق تحریر آمیز ، تاریخ یاد نشده ، آغاز : براده مس یکدرم یکپاس از آب لیمون سحق نماید ، بعد ها آب چاه . . . ، ۱۴۸ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

### 968- بیاض جان عالم

از حکیم مولوی جان عالم قلعه داری گجراتی . مجربات اوست و سروده هایی به فارسی و اردو .

2627- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری ۵۷۱ : نستعلیق خوش ، نگارنده ، ۱۳۰۵ھ . آغاز : یا فتاح . بسمله . حمدله . صلات . اما بعد ، ۱۳۰ ص (پرفسور احمد حسین قلعه داری) .

### 969- بیاض جمیل

از حکیم محمد جمیل خان (که یاد او در «برء الساعه : ۲۰۰۵» گذشت) مجربات وی است.

2628- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، نگارنده ، ۲۶ اکتوبر ۱۹۱۷م . مجربات وی است و گزیده هایی که از «مخزن اکسیر» و جزآن برگزیده و در آن از مجربات نیاگان خود که سینه به سینه رسیده یاد می کند . آغاز : بسمله . بهتر است که کشته جدید را به غیر یکسال گذشتن استعمال نکنند که خوف و حدت ضرر است ، ۱۲۸ ص .

2629- لاهور ، گلبرگ ۲ ، همانجا : تحریر و نستعلیق ، خود نگارنده ، سدهٔ ۱۴ھ . بیاض قرا بادین مجربهٔ اوست ، و بخشی از آن به ترتیب حروف تهجی ست از الف تا یا ، به زبان اردو و فارسی، آغاز : حب من تحویز باه و امساک، ۵۶۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

### 970- بیاض الحسن

از سید منور علی ، که در دیباجه آگاهی هایی از خود بدست داده است . و می نویسد «بعد تباهی خانه و بربادی کتاب ها ، و عسرت ، دامن کشان به قصبهٔ جانسة که وطن اصلی پدران و

نیاکانش بوده است برگشته . و این کتاب را به خواهش مولانا محمد عبدالرحمان صاحب که بجای پدر اوست ، و بنام فرزند خود محمد حسن ، که در تاریخ نگارش ۱۲۷۵ھ (۸ - ۱۸۵۹م) چهارده ساله بوده است ، و جمله علوم عربی و فارسی را نزد آن مرد کامل پیشگفته فرا گرفته بود . در دو «فن» و یک «خاتمه» نگاشته ، و «بیاض الحسن» نامیده است (دیباجه به اختصار) . و از کتاب دیگرش «شفاء الغربا» (ن. ک. همین بخش) بر می آید که وی شیعی بوده است. و از هموست «خزانهٔ خداداد» و شاید «تقویم منور علی» (ن . ک : ۲۶۱) نیز از همو باشد .

فن اول متضمن فواید علمی . فن دوم در قواعد عملی . خاتمه در فواید دیگر ، مانند تکایس و تحریق و کشته جات .

آغاز : لا علم لنا الا ما . . . حمد بی انتها و ثنای لا تعد ولا تحصی ، ایزد جهان افرینی را سزاست .

2630- کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 31 : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ، نسخه ناتمام ، ۱۹ ص (سید عارف نوشاهی) .

## ● 971- بیاض حکیم

از حکیم غلام مهدی صاحب . این نام به خامهٔ نویسنده در آغاز فهرست مطالب نسخه آمده است . پزشکی قدیم است بدون دیباجه با سربندهایی که موضوع را نشان می دهد و گاهی عنوان «باب» نیز دارد : امراض سر ، امراض صرع ، امراض سکته ، امراض شقاق ، قروح و ثبور ، گوش ، چشم .

2631- اسلام آباد ، گنج بخش ۹۶ : نستعلیق ، عبدالصمد شیر خان ، ۱۹۱۱م/۱۳۲۹ھ . آغاز : بسمله . بیان فی الصداع والدوار و السدر و السبات . . . یک عدد . . . ، ۳۷۳ص (گنج ۱ : ۲۵۷) .

## ● 972- بیاض خیر الدین

از حکیم خیر الدین ، و گروهی از حکیمان دیگر (ن . ک . خیر الکتاب ، در همین بخش ، که تشابهی در نام هست) به فارسی و اردو .

2632- راولپندی ، محمد یحیی خان شفا حاذق العصر : تاریخ و نشانی بیشتر داده نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۳۲۱) .

## ● 973- بیاض حیدری

از سید حیدر علی شاه (ن . ک . مطب حیدری ، در همین بخش ، که جز اوست) .

با سربندهای «باب» : ۱- امراض سر و دماغ ، ۲- امراض چشم ، ۳- گوش ، ٤- بینی ، ٥- زبان ، ٦- دلدان ، ۷- حلق و گلو ، ۸- سینه و سرفه ، ۹- معده ، ۱۰- سپرز عرف پراول .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بعید . برآن حکیمی که از حکمت خویش تمام را آفرید ، و ابنای آدم را از همه ، یعنی همهٔ موجودات بر گزید .

2633- لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق خام ، سید حیدر شاه خلف مهر تقی شاه ، ۱۰ ذیحجهٔ ۱۳۳۰ه . آغاز برابر نمونه ، ۳۸ ص (محمد علی کوثر) .

● 974- بیاض خادم حسین

از حکیم خادم حسین خان .

2634- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته آمیز ، عبدالعزیز ، آغاز نوشتن ۱۵ ح ۱/پایان ۲۶ ح ۱۲۸۳/۱ه . مجربات وی ست و برخی از بیاضهای دیگر و داروها به ترتیب حروف تهجی . آغاز : بسمله . الادویهٔ لعلل الرأس . اطریفل . گسنیز مقوی دماغ و مانع صعود ابخره به دماغ و قلب و نافع خفقان . . . ، ۱۵۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 975- بیاض سمند خان

از سمند خان محمد شهی ، ساکن ولی خان علاقهٔ مستونگ ، بلوچستان . زنده در ۱۳۳۷ه . مجربات اوست در «باب» ها .

2635- بلوچستان ، مستونگ ، میر عبدالستار محمد شهی : شکسته ، گرد آورنده میر سمند خان محمد شهی ، سالهای ۱۳۲۸ - ۱۳۲۴ه . آغاز : روز پنجشنبه بوقت ظهر ۱۰ رمضان ۱۳۲۸ه . والد صاحب از دنیای فانی رحلت نمود . . . ، بیماریها و در مانها ست و برخی سروده ها ، ۶۸ ص .

2636- بلوچستان ، همانجا : شکسته ، گرد آورنده ، سالهای ۱۳۲۷ه . - ۱۳۳۷ه . آغاز : باب در معجونات این لبوب برای قوهٔ دماغ مجرب است . مغز بادام . . . ، ۲۴۴ ص (دکتر محمد انعام الحق کوثر) .

● 976- بیاض شریف

از حکیم محمد شریف خان (م ۱۲۲۲ه/۱۸۰۷م) نگارندهٔ «تحفه عالم شاهی: ۴۰۸» و جزآن ، نیای آقای حکیم محمد نبی خان جمال سویدا در لاهور .

(ن . ک . اطبای مغلیه : ۱۰۸ زندگی نامه و فهرست ۱۲ - ۱۶ اثراو) .

2637- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : شکسته نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . به خامهٔ نگارنده . مجربات وی است و حکیمان دیگر که از آنهای یاد می کند، نسخه ها برحسب نام بیماری در مربع مستطیلهایی روبروی یکدیگر نوشته شده اند . آغاز : از مجربات حکیم ابو علی سینا . دفع اسهال . جهت دفع اسهال کبدی و غیر کبدی معمول است . . . ، ۴۳۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 977- بیاض صادق

از حکیم صادق علی خان بن حکیم محمد شریف خان ، که «زاد غریب» در پزشکی را به سال ۱۲۲۴ه/۱۸۰۹م نگاشته است .

2638- لاهور، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته، نگارنده، سدهٔ ۱۴ه. در دو باب : ۱- ادویهٔ مرکبه، ۲- ادویهٔ مفرده، و هر باب. به ترتیب حروف تهجی. نام داروها ست و نسخه های مجرب خود او. آغاز: باب اول در ادویهٔ مرکبه رأس علی ترتیب حروف تهجی. باید دانست که اکثر اطبا اطریفل را از جمله جوارشات وابسته اند . . . ، ۵۳۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 978- بیاض صمصام

از حکیم خورشید احمد صمصام (که یاد او در «خواص اشیا : ۴۲۴» گذشت). در پیرامون ۱۳۷۱ه/۱۹۵۱م. پزشکی و کیمیا ست به نظم و نثر.

2639- لاهور، شیش محل، انباله جلد سازی، محمد بشیر لودهیانوی : نستعلیق، پیرامون ۱۳۷۱ه. با عنوانهای : اکسیر مسه های بواسیر، طمث گشا، کثیر المنافع، ملذذ، ریح البواسیر، کشتهٔ فولاد، دافع ضعف جگر، اکسیری که مس را نقره کند، اکسیر هاظم، نسخهٔ قبض گشا، دافع کرم شکم، کشته باه افزا، کشته عقیق و جزآنها، آغاز: متفرقات صمصام کمالی. اکسیر مسه های بواسیر . . . نوش آور کشته خود کرده از جسد اول بگیر، ۱۲۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 979- بیاض عبدالرؤف

از حکیم عبدالرؤف. که از کتابهای پزشکی بیرون کشیده و همیشه پیش نظر خود داشت. در آن از منابع کارش یاد می‌کند : یوسفی، دارا شکوهی، طب اسکندر ناکوری، حکیم عماد الدین . . .

آغاز: این کتاب حکمت و نسخه های مجرب آزمودهٔ قدوه الحکما و زبدهٔ الاطبا حکیم شیخ عبدالرؤف، که از کتابهای طب کشیده و بیاض ساخته و علی الدوام پیش نظر . . . علاج آزموده برای درد سر . . .

2640- اسلام آباد، گنج بخش ۱۶۹۵ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه. عنوانها نانویس، ۲۸ ص (گنج ۱ : ۲۰۸).

## ● 980- بیاض غلام الله

از حکیم غلام الله خان لاهوری (که یاد او در «خواص اغذیه : ۴۲۷» گذشت).

2641- لاهور، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق، خود نگارنده، سدهٔ ۱۴ه. نسخه ها ست به ترتیب تهجی، از حرف سین تا یاء. در آن نام کسان که بیشتر از خاندان نگارنده اند نیز آمده است، آغاز: باب السین. سفوف. که معین حمل است. اول در مشروع ایام حیض یک روز بقدر سه ما شه همراه آب سرد زن بخورد، ۲۶۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

2642- لاهور، گلبرگ ۲، همانجا : نستعلیق، نگارنده، ۱۰ صفر ۱۳۰۱ه. مجربات وی است و مانند شمارهٔ پیشین، عنوان و نشان شنگرف. آغاز: بسمله. نسخه کاره گیره بانس فلوس . . .، ۴۸۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 981- بیاض غیاثیه

از خلیفه محمد ابراهیم حکیم شکار پوری . در خاتمه‌ی آن آمده نسخه‌ی «غیاثیه» که استادان هنر در تجربه آورده و آزموده و به اسم «غیاثیه» مسمی کردند . با سربندهای «باب» و «فصل» :
باب ۱- معرفت اخلاط چهارگانه ، ۲- امراض رأس ، ده فصل ، ۳- چشم ، یک فصل ، ٤- گوش ، ٥- بینی ، دو فصل ، ٦- لب و دهان ، ۷- دندان ، ۸- حلق ، خناق ، صاف آواز ، ۹- ریه و سینه ، دو فصل ، ۱۰- دل (قلب) ، یک فصل ، ۱٥- یرقان ، یک فصل ، ۲۰- دست و پا، یک فصل ، ۲٤- زهر جانوران ، مار ، کردم ، شغال ، سگ دیوانه و جزآن .

2643- لاهور ، جیابان راوی ٤۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق ، نور محمد ولد فضیلت پناه مرحوم ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : خون . بلغم و صفرا و سودا قطعه : نصف اخلاط خون بود در تن ـ ثلث بود بلغم بشنواز من ، ۲۲۹ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

2644- شکار پور ، گترهی یاسین، مدرسهٔ قاسمیه، نجم الدین صاحب : نستعلیق ، سدهٔ ۱٤ھ.

2645- شکار پور ، همانجا : نستعلیق ، ابراهیم بن خلیفه نصرالله قادری ، ۷ج ۱۳۰٦/۲ھ آغاز برابر نسخهٔ دیگر این کتابخانه ، ۱٦۰ ص (سید حضر نوشاهی) .
آغاز : بیان معرفت اخلاط خون و . . . ، ۲۹۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 982- بیاض فتح الله

از حکیم فتح الله خان علی .

2646- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، غلام نبی ، ۱۸ شوال ۱۲۷۸ھ . مجموعه مجربات وی سن ، نسخه ها و فواید آنها . آغاز : الحمدلله. نسخه ادویات انتخاب نموده می شود بفضل الهی . الهی هر یک بکار شفا مفید گردد . نسخه درد سرکه از نزله باشد ، ۷۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 983- بیاض قدرت الله

از حکیم قدرت الله بدایونی ، در بیست «باب» : باب ۱- امراض سر ، ۲- امراض چشم ، ۳- امراض گوش ، ٤- دهن ، ٦- صدر ، ۷- دل ، ۸- معده ، ۱۳- امراض مخصوص مردان ، ۱٤- علاج مخصوص زنان ، ۱۹- امراض جلدی ، ۲۰- معالجهٔ گزیدن جانوران .

2647- کراچی ، موزه ملی ۱۳/٦٥٥ - ۱۹٥۷ .N.M : نستعلیق شکسته آمیز ، نام پاک شده ، ۲۷ ذیقعدهٔ ۱۲٤۹ھ فصلی. در شاهجهان آباد ، آغاز :باب اول در امراض سر مشتمل بر پانزده فصل . اول درد سر ، اگر ازگرمی باشد ، ۱۳٥ ص (نوشاهی : ۷۸) .

## ● 984- بیاض محمود

از حکیم غلام محمود خان . از سدهٔ سیزدهم . و از هموست «قرا بادین محمود» در همین فن. باسر بندهای «فصل» : ۱- امراض سرو دماغ ، ۲- امراض چشم ، ۳- امراض گوش ، ٤- بینی ، ٥- لب و دهان و دندان و حلق ، ٦- صدر ، سرفه و ضیق نفس ، ۷- معده ، ۸- کبد ،

۹- طحال ، ۱۰- پیچش و بواسیر ، ۱۱- جریان ذیا ؟ ، ۱۲- اعضای ناسلی ، ۱۳- نسخه های مقوی باه ، ۱٤- بیماریهای زنان ، ۱۵- مفاصل ، ۱٦- آتشک و سوزاک ، ۱۷- تریاقها و سمومها.

2648- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۷ رجب ۱۲۹۲ه ، آغاز : فصل در امراض سرو دماغ ، مثل لغود و فالج ور عشه و تشنج و استرخا و ضعف دماغ و صرع و نسیان . . . ، در ۱۷ فصل برابر فهرست یاد شده ، ۳۵۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2649- لاهور ، گلبرگ ۲ ، همانجا : نستعلیق شکسته ، خود نگارنده ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز : بسمله . قاعدهٔ کلیه در اورام حاره باید که در ابتدا تضمید بر . . . نسخه های مجرب وی است و گزیده هایی از کتابهای پزشکی ، دارای بابها و فصلهایی ، ولی جدا از نسخهٔ پیشین ، ۲۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 985- بیاض محمود الحسن

از حکیم محمود الحسن .

2650- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نسخ حکیم الطاف احمد ، متوطن شاهجهان آباد ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز : نسخه برای لزول الماء . اصل السوس باریک . . . ، ۱۰۰ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

## ● بیاض مسیح الملک : بیاض اجمل خان

## ● 986- بیاض حکیم مغفور شاه

حکیم مغفور شاه صاحب، از نیمهٔ سدهٔ چهاردهم ه. که در مقام ثوپی مردان (پیشاور) می زیسته است . مجربات او و استادان مانند حکیم نور الدین صاحب ، حاجی عبدالقادر معروف به قادر علی شاه را مپوری ، مسیح الدوله بهادر ، سائین جمعه ، حکیم جان محمد ، حکیم محمد سلیمان و جزآنها است .

2651- پیشاور ، مردان ، مولانا محمد اسرائیل کان الله له ۲۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، نیمهٔ یکم سدهٔ ۱٤ه . آغاز : نسخه های صرع و وجع امراض دماغی (۱) معجون لخاع . . . ، ۲۳۲ ص ۱۷ س (محمد اسرائیل کان الله له) .

## ● 987- بیاض حکیم مغیث

از حکیم مغیث .

2652- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق ، حکیم المغیث ، ۱۸۰٦م (۱۲۲۱ه) . آغاز : نسخهٔ ماء العلم از بیاض محمد تقی مرحوم . مقوی دل و دماغ و معده . . . ، ۸۱ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

## ● 988- بیاض لبی بخش

از حکیم قاضی لبی بخش فرزند یار محمد حکیم . از نیمهٔ یکم سدهٔ چهاردهم ه .

2653- کراچی ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق خوانا ، بخامهٔ گرد آورنده ۱۰ع ۲/ ۱۳۳۰ه . پزشکی و خواص حروف و سروده ها و پیشگویی و جزآنها ست، ۹٤ ص (پرفسور روشن آرا بیگم) .

2654- کراچی ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق ،گرد آورنده حکیم قاضی نبی بخش، ۱۳٤۹ه/۱۹۳۰م آغاز : حب سیماب جهت نزله . سیماب وکرست هر یک چهار درم ، ۲۷ ص (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● 989- بیاض نواب

از حکیم نواب احمد سعید خان .

2655- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : تحریری ، خود نگارنده ، ۱۹۱۰م . آغاز : نسخه جات . جوارش مشهی و هاضم و طرد ریاح مفید . . . ، مجربات وی است و برخی از دیگران با ذکر نام ایشان ، از آن میان مجرباب خادم حسین ، ۲۷ برگ (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 990- بیاض نور الدین لاهوری

از خلیفه نور الدین لاهوری، پایان سدهٔ دوازدهم‌ه . پرسک مهاراجه رنجیت سنگه (۱۷۸۰ - ۱۸۳۹م) . نسخه های مجرب اوست ، همراه با تعویذ ها .

2656- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری ۵۷۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، به خامهٔ گرد آورنده (خلیفه نور الدین لاهوری) ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز : با درع ، روغن زرد ، سواپ ، یا مانک . . . ، ۲۸ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

● 991- بیان الامراض

از فتح محمد بن شیخ یوسف قریشی اسدی هاشمی ، که در عالم خان دیرهٔ غازی خان می‌ـ زیسته است ، شاگرد میان غلام محمد مهدی قریشی شجاع آبادی ، برای قاضی غلام حسین بن قاضی غلام قادر .

در یک «مقدمه» و چند «باب» و یک «خاتمه» : مقدمه در احوال اربعه عناصر ، در چند فصل . باب ۱- در امراض سر ، چند فصل ، ۲- بیماریهای چشم ، ۳- بینی ، ٤- دهان و لب و زبان ، ۵- حلق ، باب امعاء ، باب مقعد .

آغاز : فتح محمد بن شیخ یوسف قریشی الاسدی الهاشمی الحنفی القادری ، شاگرد مولانا . . . میان غلام محمد قریشی سکنهٔ شجاع آباد . . . ساکن عالم خان من مضافات دیره غازی خان است. ورق چند تراکیب ادویه و بیان امراض و اسباب آنها .

2657- لاهور ، ٤۳ خیابان راوی، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، عنوانها لاژورد و شنگرف ، ۲۳۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 992- تاج العلاج : ترجمهٔ المغنی ، ترجمهٔ سدیدی

از عابد حسین متوطن در جولپور ، متخلص به عاصی . پیرامون ۱۲۶۲ه/۱۸٤۶م . در

دیباجه می‌گوید : به هنگام خواندن «معالجات سدیدی» آنرا به فارسی ترجمه کرده «تاج العلاج» نامیدم . در ص . ع . بامهر عابد حسین ۱۲۶۲ آمده است : «تاج العلاج» ترجمه‌ی امراض سراز کتاب «مغنی» معروف به سدیدی ، که به وقت خواندش نوشته شد . لیکن نظر ثانی باقی ست .

متن «قانون» از ابن سینا (ن . ک . «قانون ، ترجمه» در همین بخش) که ابن نفیس ، علاء الدین قرشی (م ۶۸۷ھ/۱۲۸۸م .) آن را به نام «موجز القانون» (ن . ک . «موجز ، ترجمه» در همین بخش) گزیده است ، و این «موجز» راسدید الدین کازرونی به نام «المغنی فی شرح الموجز» شرح گسترد ای کرده که در ۷۴۵ھ/۱۳۴۴م . به انجام رسیده است .

آغاز : الحمد لله الواحد القهار ، و الصلاة علی النبی المختار . . . اما بعد ، میگوید فقیر عابد حسین . . . متخلص به عاصی .

(ن . ک . کشف الظنون ۲ : ۱۸۹۹ «موجز القانون» که در آنجا «شرح سدیدی» برموجز ، و «مغنی در شرح موجز» را بگونه ای نشان داده که گویا دو کتابند - ذریعه ۲۱ : ۲۹۶ «المغنی فی شرح الموجز» که در آنجا نشان داده شده که «شرح سدیدی» بر موجزو «مغنی در شرح موجز» یکی ست - نسخه ها ۱ : ۵۰۰ «ترجمهٔ موجز القانون» که ترجمهٔ دیگری ست) .

1658- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۲۳۲ : نستعلیق ، نگارنده ، بامهر کنندهٔ او ، ۱۲۶۲ھ . (ص ۱۰ ، ۴۱ - ۴۸۰) (گنج ۱ : ۳۴۸) .

● 993- **تألیف شریف** : مفردات هندی

از حکیم محمد شریف خان بن حاذق الملک حکیم محمد اکمل خان (نگارندهٔ «تحفهٔ عالم شاهی : ۴۰۸» و جزآن) .

برای شاه عالم دوم (۱۱۷۳ - ۱۲۲۱ھ) ، در مفردات ادویهٔ هندیه و تحقیق در الفاظ ادویهٔ هندی ، در یک «مقدمه» در بیان امور مفیده ، سپس به ترتیب الفبایی . در دیباجه می گوید اینها مجربات اجدادی من است .

(ن . ک . مفتت الحجرین . در همین بخش) .

آغاز : برگ درختان سبز در نظر هوشیار - هر ورقش دفتری ست معرفت کرد گار . گلهای گونا گون و درختهای موزون دلیلی ست ساطع و برهانی ست . . . اما بعد راقم این سطور .

(ن . ک . نجم آبادی : ۲۰۱ - مشار ۱ : ۱۰۰۴ «تألیف شریفی» و ۲ : ۱۹۲۸ «خواص الجواهر موسوم به تألیف شریفی معروف به مفردات هند» که چهار چاپ را زیر این عنوان آورده است - ریو ۲ : ۸۴۲ - پاکستان و هند ۳ : ۳۴۰ - اطبای مغلیه : ۱۰۸ زلدگی نامه و نام ۱۲-۱۶ اثراو ، از آن میان همین کتاب - مرآت العلوم ۱ : ۱۴۲).

2659- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، محمد حسین مستقر دار الخلافه اکبر آباد ، ۲۴ پادشاهی شاه عالم/۱۱۹۶ھ . به روزگار نگارنده که از وی به «مدظله» یاد می کند . آغاز برابر نمونه ، ۹۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2660- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤١١١/١٠٥٩ : نوشته محمد شاه ، ٢٤ ذیحجه ١١٩٦ﻫ (١٧٨٢م .) (بشیر حسین ٢ ° ٣١٢) .
2661- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ١٠٥ : نستعلیق ، حکیم احمد الله خان بن حکیم کمال الدین خان ، مقیم مغولپوره ، ١٩ شعبان ١٢٣٠ﻫ° ، ٢٤٠ ص (سرفراز : ٦١ - نوشاهی ، انجمن : ) .
2662- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ٧/٢ : نستعلیق خوش ابو القاسم عرف میر قدرت الله ، ١٢ ذیحجه ٢٦ جلوس محمد اکبر پادشاه (١٢٤١ﻫ .) ، آغاز برابر نمونه ، ٤١٠ ص (سید خضر نوشاهی - لدوی ١ : ٥٥) .
2663- حیدر آباد ، منصوره ، شاه ولی الله کالج ، ش ؟ : نستعلیق خوش ، غلام حسین نظامانی ، ٢ شعبان ١٢٦٠ﻫ . آغاز افتاده ، ٣٩٠ ص (سید خضر نوشاهی) .
2664- لاهور ، ٤٣ خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق شکسته آمیز ، مولوی غلام حسین خان ، متوطن مصطفی آباد عرف رامپور ، ١٤ع ١/١٢٦٥ﻫ . آغاز برابر نمونه، ٢٣٤ ص (سید خضر نوشاهی) .
2665- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ١٨/٦١٠ ش ر ی : نستعلیق، خوش شکسته آمیز ، سدهٔ ١٣ﻫ. آغاز برابر نمونه ، ١٧٢ ص ( سید خضر نوشاهی) .
2666- کراچی ، موزهٔ ملی ١٠٥٦ - ١٩٦١ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ﻫ . آغاز یک برگ نو نویس : برگ درختان سبز . . . ، ١٣٤ گ (نوشاهی : ٧٩) .
2667- کراچی ، انجمن ترقی ٣ ق ف ٣٢٩ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ﻫ . ٢٥٢ ص (سرفراز : ٦١ - نوشاهی ، انجمن : . . .) .
2668- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ١/١٤٠٣/٤٤٥٣ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ٢ : ٣١٢) .

## ● 994- تبصرة الاطباء

از قاضی امیر بخش بن قادر بخش ، معروف به سید لتهوشاه درویش ، به سال ١١٨٤ﻫ/١٧٧٠م ، در ٢٤ «باب» . در سبب تألیف گوید : «ام العلاج» صدر الدین محمد خان (گویا جز آن است که پیش از این گذشت) را دیده است ، که در آن برخی از داروها آمده که بدست نمی آمد . از این روی از کتابهای سدیدی و اقسرایی و قرابادین قادری مطالبی بیرون کشیده برآن افزوده است .

باب ١- مسهل کودکان ، ٢- اوقات مسهل ، ٣- امور عشره که مراعات آن مخصوصاً موقع خوردن لازم است ، ٦- پرهیز هنگام مسهل ، ١٠- در مسهل دادن ، ١٥- ادویهٔ مفرده ، ٢٠- منفخات و مسهلات ، ٢٣- در ساختن شیاف ، ٢٤- طریق حقنه ساختن و استعمال آن .

و از هموست : مرآت الشفا .

آغاز : اتحاف هدایای حمد لامحدود بدرگاه حکیمی می سزد که بمعجون نجاح عرفان تنقیهٔ واد سوداوی غفلت از دل سالکان فرمود . . . اما بعد ، خیر اندیش خلق الله امیر بخش بن . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۴۸ «تبصرة الاطبا» از حکیم محمد علی نگاشته ۱۸۴۷م (۱۲۶۳ھ) که جزاین است) .

2669- ملتان ، جهانیان، چک R ۱۰/۱۱۴ کتابخانهٔ الله بخش اسد نظامی : نستعلیق خوش ۱۱۸۴ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۲۴ ص (سعید الظفر نوشاهی) .

2670- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۱۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، تاریخ نگاش در دیباچه «یکهزار و یکصد و هشتاد و چهار» آمده ، ۱۰۲ ص (غلام سرور : ۱۰۰) .

2671- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۶۱۰ امیر ۶۱۰ عبد : نستعلیق ، ۱۱ شوال ۱۲۶۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷ گ (عباسی ۱ : ۳۲۹) .

2672- شیخوپوره ، نارنگ سندی ، کتابخانهٔ شاهدیه ، مبارک علی شاهد : نستعلیق خوش ، بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ۹۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **تب ها** : حمیات

● **تب ها** : دستور العمل تبهای کثیر الوقوع

## ● 995- تجربهٔ شاهی

از محمد باقر قادری ، در رمضان ۱۰۲۷ھ/۱۶۱۸م، در بیست و چهار «باب» : ۱- علامات مرض ۲- دفع تب ، ۳- درد سر و مالیخولیا و صرع ، ۴- درد گوش ، ۵- دندان و جوشش دهن، ۶- دفع قی ، ۷- ضیق نفس ، ۸- زکام و نزله ، ۹- علاج تاریکی و دمعه ، ۱۰- دفع سرفه ، ۲۰- کشتن سیماب و فولاد و مس و قلعی ، ۲۱- دعوت و تکسیر ، ۲۲- معجونات و مشروبات ، ۲۳- منافع متفرقه ، ۲۴- طبایع اشیاء ، منافع حبوبات .

آغاز : حمد بیحد مر حکیمی را که به حکمت بالغه و قدرت کامله صاحبان عدم را . . . خانهٔ ایجاد وجود بخشیده .

2673- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۰۷۷ : نستعلیق پخته ، پیرامون ۱۰۹۲ھ . (ص ۴-۳۲) گزیده آن است ، بدون خطبه و نام نگارنده و نام گزیننده . آغاز : بدانکه کتاب طب تجربهٔ شاهی ، جمله بیست و چهار باب دارد . از آن انتخاب نموده ، از هر باب چیزی نگاشته شد. باب اول در علامات مرض (گنج ۱ : ۲۰۹) .

2674- کراچی ، موزهٔ ملی ۳ - ۹۴۷/۷ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، ۱۵ صفر ۱۱۰۸ھ در قصبهٔ سرولی بخور پیش میر اسماعیل ، آغاز برابر نمونه ، سرلوح ، ش ۳ مجموعه (گ ۴۴۸ - ۴۸۵) (نوشاهی : ۷۹) .

## ● 996- تحفة الاحباب

از حکیم محمد صدر الدین دهلوی ، خلف لقمان حکمت جالینوس فطرت . . .

در نه «باب» : ۱- منافع و مضار جماع ، ۲- اوقاتی که جماع نشاید و شاید کردن ، ۳- تلاحق ضرر و تدارک خطا که از اسراف پدید آید، ۴- اسباب نقصان باه ، ۵- تدبیر ها در تکثیر باه

۶- اغذیه ، ۷- مروحات و مسوخات مقوی ، ۸- شیاف ، ۹- اشیایی که در این باب خاصیت نماید، از مفرد و مرکب و معدنی و نباتی و حیوانی .

آغاز : الحمد لله حق حمده و الصلاه علی نبیه محمد و آله و صحبه اجمعین . اما بعده میگوید ... محمد صدر الدین دهلوی خلف .

(ن . ک . مرآت العلوم ۱ : ۱٤۲ «تحفه الاحباب» ناشناخته ـ دانشگاه ۱۶ : ۶۲۰ «تحفة الاحباب» از رستم گوکانی) .

2675- سرگودها ، جهاوریان ، عطاء الرحمان صاحب کهوکهر : نستعلیق شکسته خوش ، صحفی الدین ولد غلام صغیر ، ۱۳۱۰ھ . آغاز برابر ، ۳۰ ص ۱۳ س (محمد نذیر رانجها).

● **تحفة البدریه**

در ۱٤ باب . در بخش طبیعی گذشت .

● **997- تحفة الحکمه**

از ناشناس، در ۸٤ «باب» (ن. ک. تحفة المجربا ب۹۱۰). باب : ۱- دفع درد سر ، ۲- دفع مالیخولیا ، ۳- دفع صرع ، ٤- خون بینی ، ۵- لزله ، ۱۰- رنگ کردن دندان و انگشت ها ، ۲۰- خون شکم و درد شکم ، ۳۰- سوختگی از آتش ، ٤۰- یرقان ، ۵۰- ترتیب خوردن چوب چینی ، ۷۰- دفع بوی شراب ، ۸۰- دانستن غرهٔ ماه ، ۸٤- متفرقات .

آغاز : حمد حکیمی را که طبایع مختلف عناصر را به حکمت خویش بیک جا محکم گردانید .

2676- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانهٔ رشیدیه ، عبدالرشید قاسمی : نستعلیق ، برای غلام قادر ، ۱۲۷٤ھ . آغاز برابر نموله ، ۶۰ برگ (سید عارف نوشاهی) .

● **998- تحفهٔ خانی : طب خانی**

از محمود بن محمد (بن) عبدالله بن عبیدالله بن محمود ، که می گوید سه سال در شیراز ، از شاگردان جلال الدین محمد دوانی (۸۳۰ - ۹۰۸ھ) و عماد الدین محمود شیرازی (ن . ک . چوب چینی : ٤۱۹) بودم . بروزگار سلطان سعید بهادر خان فرمانروای کاشغر (۹۲۰ - ۹۳۹ھ). در دیباچه می گوید به سال ۹۰۲ھ (۶ - ۱٤۹۷م) برای تحصیل به شیراز رفته ، سه سال در آن شهر با افاضل گذراینده است .

و این جز «شفاء العلیل ، تحفهٔ خانی» (ن . ک . همین بخش) است .

در چهار «باب» و هر باب در چند «مقاله» : باب ۱- بیان قسم علمی و عملی فن طب ، ۲- امراض مختصه به اعضاء ، ۳- امراض مختصهٔ رجال و نساء ، ٤- امراض عامه که اختصاص به عضوی و جنسیتی ندارد . فصل در ادویهٔ مفرده و مرکبه .

آغاز : الحمد لله الذی خلق الانسان فی احسن تقویم ... اما بعد ، عریضه می دارد راقم این سواد ... محمود بن محمد عبدالله ...

(ن . ک . ذریعه ۳ : ٤۳۲ - اته : ۲۳۰۳ که از نگارنده به محمود بن محمد عبدالله یاد کرده - نفیسی ۲ : ۷۸۲ که نادرست می گوید «تحفهٔ خانی» در ۹۰۲ھ . نگاشته شده است - نسخه‌ها

۱ : ٤٨٧ - مشار ۱ : ۱۲۰۳ که چاپ مدرس ۱۹۰۹م . را نشان داده است - آصفیه ۲ : ۱۰۹ - دانش، نشریه ۳ : ٤٠٣ - ایوانف : ۱۵۳۹ - نجم آبادی : ۲۲۱ - نشریه ۸ : ۲۱۳ نسخهٔ فرهنگستان تفلیس ، که نسبت نگارنده را شیرازی آورده - ملی ٦ : ٥٥٣) .

2677- پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱٦۲۷ : نسخ خوش شعبان ، ۱۰۳۷هـ . آغاز برابر نمونه ، ۷۹۸ ص (سید سعید الله - عبدالرحیم ۱ : ۳۰۵) .

### ● 999- تحفهٔ شمسیه

از محمد بن محمود ، که از روزگار «بدرام که به مخالفت برخاسته و افاضل پایمال اراذل شده» گله مند است . به نام آصف سلطان نشان ، شمس الحق و الدنیا و الدین محمود صاین القاضی ، از کتابهای معتبر پیشنیان ، در سه «مقالت» نگاشته است (دیباجه) .

مقالت اول . در نگاه داشتن صحت، هیجده «باب» : باب ۱- محافظت صحت بحسب اصول اربعه ۲- ریاضت ، ۳- تدبیر طعام ، ٤- معرفت آبها ، ٦- شراب خوردن ، ٦- خواب و بیداری ، ۷- الدر لرم داشتن طبیعت (مزاج) ، ۹- الدر دلگشا ، ۱۰- استحمام ، ۱۱- اغتسال ، ۱۲- مسهل خوردن ، ۱۳- قی کردن ، ۱٤- فصد ، ۱٥- حجامت ، ۱٦- تدبیر مشایخ (پیران) ، ۱۷- تدبیر مسافران ، ۱۸- اهویهٔ بلدان . مقالت دوم ، در اغذیه و اشربه . مقالت سوم ، در جامه های پوشیدنی و فرشهای گستردنی .

26"8- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۷۷ : نستعلیق ، ٤ محمد شاهی (۱۱۳٤هـ.) . آغاز در خطبهٔ دیباجه و انجام در باب ۱٦ مقالهٔ یکم افتاده (ص ۱ - ٦٦) (گج ۱ : ۲۰۹) .

### ● 1000- تحفة العاشقین

در دیباجهٔ نسخهٔ ما از نگارنده نام برده نشده است . همانکه از نور الدین محمد دالسته شده که بدستور بزرگی نگاشته است (همان : نسخه ها ۱ : ٤٨٩) . کتابی که از روی چند اثر اسلامی و هندی نگاشته شده است (برای آگاهی بیشتر ن . ک . دانش ، نشریه ۳ : ۳۰٤) . در سه «بزم» و یک «خاتمه» :

۱- بزم عشرت در آداب شرب مدام ، در سه ساغر و صراحی ، ۲- بزم خلوت در آداب مباشرت ، در یک جلوه و ۲٥ لذت ، ۳- بزم راحت در فواید حمام و علاج بعضی اسقام ، در یک آسایش و سه صحت . خاتمه ، در برخی از داروها .

در آن از «گنج باد آورد» نواب خان زمان ، که همان امان الله حسینی (م ۱۰٤٦هـ/ ۱٦۳٦م .) (اته : ۱۷٦۳ ، ریو ۲ : ٤٨٩) می باشد ، یاد شده است .

آغاز : ثنا ها همه ایزد پاک را - ثریاده طارم افلاک را . . . تحفهٔ بیحد حکیمی را سزد که حریفان بی پروا و رندان بی سروپا .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٤٨٩ - مشار ۱ : ۱۲۱۰ «تحفة العاشقین یا مجربات بوعلی سینا» که چهار چاپ را زیر این عنوان نشان داده است - نجم آبادی : ۲۱۷ «تحفة العاشقین» بدون نام

نگارنده - پاکستان و هند ۲ : ۷۱۳ «تحفة العاشقین» پزشکی ، نگاشتهٔ میران حسینی در ۱۰۳۵ھ/ ۱۶۲۶م . بروزگار عبدالله قطبشاه (۱۰۳۵ - ۱۰۸۳ھ.) - بلوشه : ۸۶۹ «تحفة العاشقین» از ابوالمظفر محمد بن اردشیر ، بنام سلطان سنجر ، که کتاب دیگری است) .

2679- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ تحفه : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در سه بزم و همان بخشها ، در فهرست از نگارنده نام برده نشده است (عباسی ۱ : ۳۱۲) .

## ● 1001- تحفهٔ غوثیه

از محمد غوث بخش بن محمد بخش .

در سه «قسم» ۱- معرفت کیفیت و خواص ادویهٔ مفرده ، به ترتیب حروف تهجی ، ۲- مرکبات ، ۳- در اعمال بعضی از ادویهٔ مفرده .

آغاز : ستایش کامل و نیایش مالا مال ، مرآن حکیم مطلق لایزال را شایان ، که از حکمت کامله و قدرت شاملهٔ ازلی لم یزلی حویش . . .

2680- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : که امراض نهانی قلب را . . . ، ۴۳۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

2681- کراچی ، موزهٔ ملی ۴۵/۶۴۸ – ۱۹۵۷ N.M. : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز یک برگ افتاده : سرفراز گردانید و بر همه حواس ظاهری و باطنی ، ناتمام ، ۷۴۴ ص (نوشاهی : ۸۰) .

2682- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق خوش ، محمد رمضان خلف حافظ شیخ الاسلام ، شنبه ۲ رجب ۱۲۵۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷۰۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

2683- بهاولپور ، کتابخانهٔ ابو العرفان حکیم عبدالرشید ، احمد غزالی : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : انتخاب از تحفهٔ غوثیه ، آنگاه نسخه های پزشکی آورده می شود ، سوریانه زده ، ۱۷۸ ص (دکتر الله دتا چودری) .

## ● 1002- تحفة القرامین : طب مفید

از سید ولایت علی .

2684- لاهور ، مولوی نبی بخش حلوایی : به خامهٔ نگارنده ، تاریخ و نشانی بیشتر یاد نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۳۴۲) .

## ● 1003- تحفة المجربات

از خواجه لقمان حکیم . نام وی و نام کتاب و فهرست ۳۹ «باب» در دیباجهٔ نثری آن آمده است . و در نسخهٔ پیشاور از حکیم ظهیر دانسته شده . به نظم . تا باب دهم جادوست ، و از آن ببعد پزشکی ست :

۱- در حبیات ، ۲- در جدایی ، ۳- عقد لسان ، ۴- گشادن مرد بسته ، ۵- خواب بندی (کسی را از خواب باز دارند) ، ۶- بستن عورت بدکاره ، ۷- حاضر آوردن جن ، ۸- بر آوردن نام

دزد ، ۹- لظر بندی ، ۱۰- در ماندن حمل ، ۱۱- در آماس ، ۱۲- دفع سحر ، ۱۳- باز و بند مهتر موسی ، ۱۴- انواع دردها ، ۱۵- امساک نطفه ، ۲۰- قوت باه ، ۲۵- دفع عنی ، ۳۰- دفع صرع ، ۳۵- دفع جزام و برص ، ۳۶- دفع علت ، ۳۷- آماس ، ۳۸- لقوه ، ۳۹- بواسیر . (در بارهٔ فهرست بابها . ن . ک . به نسخه های کراچی ، در زیر) .

آغاز : (دیباجه) : حمد موفور و ثنای نامحصور به آنحضرت ملک المتعال و پادشاه . . . اما بعد بدانکه کتاب «تحفة المجربات» از تصنیف حضرت خواجه لقمان (ق) . . . برای نفع مسلمانان نوشته شد . . . مشتمل بر چند باب ، باید این تدابیر را بروجه شرعی بکار برند نه بروجه حرام . آغاز (متن) : هر کجا کن سوخته باشند جهود - خاک آنجا گربیاری شب و سود - بالعاب فم و از آب منی - هر سه را با یکدگر گیری و یکجا کنی .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۶۴ «طب لقمانی» در ۴۳ باب که بایستی همین منظومه باشد) .

2685- کویته ، نوشکی ضلع چاغی ، دار العلوم افضل المدارس : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۲۵ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

2686- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۵۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز دیباجه و متن برابر نمونه ، در دیباجه ۳۹ و در متن ۴۲ بابی ست ، ۴۰ ص .

2687- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۸۳ - N.M. ۱۹۶۱ : نستعلیق سدهٔ ۱۲ ه . آغاز دیباجه و متن برابر نمونه ، بخشها پس از باب ۲۰ با نسخهٔ گنج بخش جدایی می یابد : باب ۲۰- پاک شدن عورت کالم که بکر شود ، ۲۵- تداوی تعویذ و سحر و جادو ، ۳۰- تداوی مرگی ، ۳۵- لقوه ، ۴۰- تداوی زخم تیر و لیزه ، ۴۳- ختم کتاب ، ۳۶ ص .

2688- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۵۷ - ۹۸۲/۷ : نستعلیق ، ۶ ذیقعده ۱۲۴۹ ه . پس از باب ۲۰ با نسخهٔ گنج بخش جدایی در ترتیب می یابد . باب ۲۰- فرزند نرینه شدن به زن عقیمه ، ۳۰- تداوی باد مخالف ، ۴۰- نداوی باد قیصر ، ۴۳- تداوی اسپ ، بستگی شکم . آغاز : گربیاری خاک را از چار راه - تلخهٔ طاووس و از هدهد کلاه ، ۲۳ ص (نوشاهی : ۸۰) .

2689- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۲۹۴ : نستعلیق و تحریری ، ۱۲۶۱ ه . آغاز برابر نمونه (ص ۱۷۴ - ۱۹۰) سه ستونی (گنج ۱ : ۲۶۰) .

2690- بلوچستان ، مندو خیل ، فورت سند یمن ، مولوی رحمت الله : نستعلیق شکسته آمیز ، در بیاض ملا محمد حسن ولد قاضی تاج محمد ، سدهٔ ۱۳ ه . (دکتر انعام الحق کوثر) .

2691- پیشاور ، پشتو اکادمی ۴۱۴ ب : بی تاریخ ، آغاز برابر نمونهٔ متن . آخرین باب در نسخه در بیان نسیان است : چون نسیان غالب شود بر کسی - فراموش سازد سخنها بسی . . . ، سراینده «حکیم ظهیر» خوانده شده ، ۳۲ ص (محمد رضا همدانی) .

## ● 1004- تحفة المجربات

از ناشناس . (ن . ک . تحفه الحکمه : ۵۰۶) گزیده از «طب شمسی» (ن . ک . همین بخش) ،

«طب شهابی» ، «عین الحیات» (ن . ک . همین بخش) و نسخه هایی که مجرب نگارنده بوده اند ، در ۸۰ ، ۸۴ باب (ن . ک . : نسخه ها ۱ : ۹۰۴ «تحفة المجربات» در هشتاد باب) : باب ۱- علاج درد سر و آنچه داخل سر است ، ۲- علاج مالیخولیا ، ۳- علاج صرع ، ۴- علاج خون بینی ، ۵- علاج نزله و زکام ، ۱۰- علاج درد سینه ، ۲۰- خون شکم و درد شکم و هضم طعام ، ۲۵- فربه ساختن اعضا ، ۳۰- سوختگی آتش و کرم افتادن ، ۴۰- یرقان ، ۵۰- ترتیب خوردن . . . . ، ۶۰- خاصیت غله ها ، ۷۰- دفع بوی پیاز و سیر و شراب . . . ، ۸۰- راست کردن زهر دانهٔ کبوتران ، ۸۳- علاج بوی دهان و بغل .

آغاز : حمد و ثنای مر خالق بی نیازی را که اول و آخر هموست ، و قفل حکمت او بجز کلید رحمتش وا نگردد . اله رحمان . . .

**2692-** کراچی ، موزهٔ ملی ۴۹/۲۶۲ - ۱۹۵۸ N.M. : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۷۴ گ (نوشاهی : ۸۰) .

**2693-** کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-22 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . (گ ۸۸ - ۹۴) ، آغاز افتاده (سید عارف نوشاهی) .

● **1005- تحفة الملوک** : باه نامه

از (ابو) زید بن هبة الله بن محمد طبری ، که در دیباجه گوید : چون خدمت خداوند امیر طغانکین ابو المظفر مأمون بن قدر خان (؟ بنگالی ۷۲۶ - ۷۴۰هـ/۱۳۲۵ - ۱۳۳۹م .) دام الله دولته رسیدم، در آن جشن مبارک و عید عجم بر رفیع مجلس وی مر تکس از بزرگان و افاضل روزگار، تحفها می آورده ، من بنده نیز خواستم که خود را جلوه کنم ، این را جمع کردم ، در هفده «باب» ، (ن. ک. باه نامه ، ابو المظفر : ۴۹۴») تا در خزانهٔ کتب خداوند از بنده یادگاری باشد (به اختصار).

نام نگارنده در نسخه‌ی گوهر شاد (چهار کتابخانه‌ی مشهد : ۸۳) زید بن سلیب الله بصری ست که برای امیر طغار بکر (؟) ابو المظفر سنجر بن ملک شاه نگاشته است . و در نسخه‌ی فردوسی مشهد (محمود فاضل : ۱۸۱) نام نگارنده هیبت الله بصری . و نسخه‌ی مرعشی قم (اشکوری ۴ : ۳۷۱) نیز هیبت الله بصری آمده ، که هر چهار یکی هستند و در شمار باب ها کمی جدای دارند . فهرست باب ها در نسخه‌ی گنج بخش :

باب ۱- دلایل مزاجها ، چهار فصل ، ۲- غذاها و مفردات شایسته ، ۳- داروهای مفرد که شایسته بود ، ۴- غذاهای مرکب که قوت دهد ، ۵- شرابها ، ۶- معجونها و جوارشها ، ۷- ممزوجات، ۸- اندر حبها، ۹- در آنچه کمر بندها را نیک بود، ۱۰- اندر چیزها که برکف پای مالند، ۱۱- اندر چیزها که لذت بیفزاید ، ۱۲- شیافها ، ۱۳- حقنه ها ، ۱۴- اشکال مجامعت ، ۱۵- اندر چیزها که بزرگ کند ، ۱۶- اندر چیزها که تنگ کند ، ۱۷- اندر چیزها که زنان بار نگیرند .

آغاز : حمدله . صلات . آغاز کتاب . چنین گوید ابو زید بن هبة الله بن محمد الطبری . که چون خدمت خداوند امیر اجل سید طغان تکین .

(ن . ک . چهار کتابخانهٔ مشهد : ۸۳ «تحفة الملوک» زید بن سلیب)

2694- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، ۸۴۷ھ . (ص ۳۰۳ - ۳۷٤) ، نام کتاب در دیباجه نیامد تنها باب ۹ را ندارد وگرنه کامل بود (گنج ۱ : ۲۰۲) .

● **تحفة الملوک** : اختیارات

حاسب طبری . که بخشهایی از آن با پزشکی در ارتباط ست . در ص ۲۰۲ گذشت .

● **1006- تحفة المؤمنین** : تحفهٔ حکیم مؤمن

از سید محمد مؤمن فرزند محمد زمان تنکابنی دیلمی . بروزگار شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵ھ .) ، در ۱۰۷۷ یا ۱۰۷۸ھ/۱۶۶۷ یا ۱۶۶۸م . به نام همان شاه ، در پنج «تشخیص» و «فصل» هایی سپس ۲٤ «باب» .

تشخیص ۱- قوت و قدرت اشربه و ادویه و اختلاف حکما ، ۲- صفات و افعال ادویه و اغذیهٔ مفرده و مرکبه (به ترتیب الفبایی) . ۳- ماهیت و خواص ادویه و اغذیهٔ مفرده و مرکبه (به ترتیب الفبایی) ، ٤- مداوای سموم ، پنج فصل ، ۵- اوزان ، سه فصل . سپس «دستور» اول در ادویهٔ مرکبه ، فصل هایی ، «قسم دوم تشخیصات و دستورات ادویهٔ مرکبه» در ۲۵ «باب» :

باب ۱- معاجین ، ۲- حبوب ، ۳- اقراص ، ٤- سوفات ، ۵- اشربه ، ۱۰- اکحال ، ۱۵- حقنه ها ، ۲۰- خواص عجیبهٔ بعضی ادویه ، ۲۲- معالجهٔ چهار پایان ، ۲۳- قلع آثار رنگها ، ۲٤- معالجهٔ طیور (ن . ک . معالجات طیور ، . . . در همین فهرست) .

آغاز : سبحانک اللهم یا قدوس و یا طبیب النفوس ، اتمم لنا انوار معرفتک . . . شکر شیرینی شربت حیات حکیمی را . . .

(ن . ک . مشار ۱ : ۱۲۰۲ «تحفهٔ حکیم مؤمن ، تحفة المؤمنین» که ۱۸ چاپ آن را نشانی داده است - ذریعه ۳ : ٤۰۲ «التحفه» - نسخه ها ۱ : ٤۹۱ - نجم آبادی : ۲۱۸ - پیشگفتار چاپ نجم آبادی ، تهران ۱۳۷۸ھ) .

2695- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۸۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، نسخه‌ی زرین ، ۶۸۳ ص .

2696- اسلام آباد ، همانجا ۱۰۶۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . گویا به خامهٔ نویسندهٔ نسخه‌ی پیشین ، از تشخیص ٤ آغاز می شود ، ۲۷٤ ص (گنج ۱ : ۲۶۱) .

2697- حیدر آباد ، منصوره ، شاه ولی الله کالج ، ش ؟ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱-۱۲ھ . مطلا و منقش . آغاز : تشخیص چهارم در مداوای سموم ، مشتمل بر پنج فصل . . . ، ۹۲۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

2698- کیمبل پور ، چورهٔ شریف ، مختار الحسن شاه نقشبندی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . از تشخیص ٤ آغاز می شود : فصل اول در تدبیر تاثیر سموم و اضداد آن ، از جمله مجربات است ، ۲۰۰ ص (فقیر محمد) .

2699- لاهور ، کتابخانهٔ نقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، نور بنده ، ۱۱۴۰ھ . آغاز برابر نمونه ، با سرلوح ، ۳۲۶ گ ۲۵ س (پایان نامهٔ دکتر خالده صدیقی : ۱۰۹) .

2700- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۲۷ - ۱۹۶۳ .N.M : نستعلیق ، غره رجب ۱۱۵۸ھ . ۲۸ جلوس محمد شاه پادشاه ، آغاز برابر نمونه ، کامل (سید عارف نوشاهی : ۸۱) .

2701- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۲۳۲ : نستعلیق پخته ، سید غلام علی مالک موضع حمید پور ، ۱۰ رجب ۱۱۶۵ھ . از تشخیص ۲ است تا پایان ، ۵۹۸ ص .

2702- کراچی، موزهٔ ملی ۲۱۱ - ۱۹۶۷ .N.M : نستعلیق، محمد زاهد ولد محمد صالح خان درگاه شاه برهان غریب در فاضل پورهٔ اورنگ آباد ، ۲۶ شوال ۱۱۶۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۴۹۷ گ (نوشاهی : ۸۱) .

2703- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۱۰۲ : نستعلیق پخته ، در ص. ع. آمده : ابتداء خمس شهر شعبان ۱۱۷۷ھ . آغاز برابر ، انجام افتاده ، ۶۶۸ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

2704- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۲ - ۹ : سید قطب الدین بن حافظ محمد صاحب بخاری، دو شنبه غره رمضان ۱۱۸۸ھ . آغاز افتاده : مشهورنه جامع بغدای را ... ، مهر حکیم احمد الله خان ۱۲۲۷ ، ۴۵۶ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ :۵۷) .

2705- لاهور ، دیال سنگه ترست ۲۷۲ : نستعلیق ، میر عوض ، ۱۱۸۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷۱ گ (دیال سنگه ۳ : ۳۷۰) .

2706- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق خوش ، ملا و سن ولد موسی ، ساکن قصبهٔ انور ، ۲۷ شعبان ۱۱۹۶ھ . آغاز برابر نمونه ، ۷۰۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

2707- ملتان ، شاه عباس گردیزی ۶۸ : نستعلیق پخته ، محمد حیات بن عزیز الله ، ۴ج ۱۱۹۸/۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۹۸ ص ۲۳ س (دکتر زبیده صدیقی - تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۵) .

2708- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۳۰۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : قسم ثانی از دستورات . . . که مشتمل است بر تشخیصات و دستورات . . . ، ۲۵۹ ص .

2709- اسلام آباد ، همانجا ۳۲۸۰ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ، ۳۶۴ ص (گنج ۱ : ۲۶۲) .

2710- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۲-۱۰ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۶۰۴ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۵۸) .

2711- لاهور ، محمد شفیع ۲۸۵/۹۶ : نستعلیق ، پایان سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : . . . خادم مخادیم محمد مؤمن حسینی طبیب . . . ، انجام نیز افتاده ، ۱۷۶ گ (بشیر حسین : ۹۲) .

2712- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۵۲۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه، بدنبال «حفظ الصحه» و «جامع الفوایده» ۱۷۴ ص ۱۹ س (میر سجاد حسین کاظمی).

2713- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۴۱ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۲۴ گ (نوشاهی : ۸۱) .

2714- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولا داود : نستعلیق ، محمد قطب ولد حافظ جلال محمد ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۵۳۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

2715- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۹۱ : نستعلیق ، کریم بخش نقوی حیدری متوطن سادات مندوا ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . جلد ۲ ، از تشخیص ٤ آغاز می شود ، ۳۹۶ ص . تازه خریداری شده و در فهرست نیامده است .

2716- کویته ، عبدالرحمان براهوی هده : نستعلیق و نسخ ، غره شعبان ۱۲۰۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۸۵ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

2717- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، عبدالعزیز ، ۲۱ صفر ۱۲۰۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۶۲۶ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

2718- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۹۳ : نستعلیق غلام محمد ، ع ۱۲۱۰/۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۴۹۲ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

2719- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسهٔ ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، تاج محمد ولد مرحوم غلام حسن ، ۱۰ رجب ۱۲۱۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۳۷ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

2720- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۶۹۹ : نستعلیق، ملا محمد آخوند زاده، ۲۲ ع ۱۲۱۸/۱ھ. آغاز افتاده ، (گنج ۱ : ۲۶۲) .

2721- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نستعلیق خوب ، سید فاضل بن سید بهاول شاه ، ساکن سوضع مقصود پور دانور ، چهار شنبه ۱۰ ج ۱۲۲۰/۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۹۴ ص (دکتر دتا چودری ـ تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۶) .

2722- کراچی ، موزهٔ ملی ۸۹/۱ - ۱۹۵۹ .N.M : نستعلیق خوش ، ۱۲۲۲ھ آغاز : قسم اول از دستورات جامع موسوم به تحفة المؤمنین . در بیان اعمالی که متعلق است به ادویهٔ مفرده ، (گ ۱ - ۱۸۸) متن و هامش .

2723- کراچی ، همانجا ۱۰۳۷ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، اصلان کرچی ، ۱۲ ج ۱/ ۱۲۲۹ھ . در حیدر آباد ، آغاز : تشخیص چهارم ، در مداوای سموم ، و مشتمل است بر پنج فصل ، کامل (نوشاهی ۱ : ۸۱) .

2724- رحیم یار خان ، اردو مبارک لائبریری : نوشتهٔ ۱۲۲۹ھ . (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۲۰) .

2725- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید الف ۲ - ۱۱ : نستعلیق خوش ، ۱۲۳۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۶۲۲ ص (سید خضر نوشاهی ـ لدوی ۱ : ۵۹) .

2726- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۵ : نستعلیق ، فیروز مند ولد هو شمند قانونگوی ، ۱۲۳۱ھ آغاز برابر ، ۷۶۸ ص (گنج ۱ : ۲۶۲) .

2727- کراچی ، ناظم آباد، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید، الف ۲ - ۱۲ : نستعلیق خوش ، بینی سهای مرگ دهر ، ۱۲۳۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۶۳۸ ص (سید خضر نوشاهی- لدوی ۱ : ۶۰) .

2728- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱۲ : نستعلیق پخته ، ملا نجیب ، ۲۱ رمضان ۱۲۳۹ھ. آغاز : فتح ثانی از دستورات . . . ، ۷۲۲ ص (گنج ۱ : ۲۶۲) .

2729- پیشاور ، عجایب گهر (موزه) : نستعلیق خوش ، هدایت الله بن میان مراد بخش بن حافظ شرف الدین بن حافظ گل ، در موضع تنگ ، سه شنبه ۲۲ج ۱۲۴۶/۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۸۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له) .

2730- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته آمیز ، بشارت علی دیو بندی ، ۱۰ شوال ۱۲۴۹ھ . در شاهجهان آباد ، آغاز یک صفحه افتاده : از قرب سرمدیش صاحب انتخار ، ۸۴۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2731- لاهور ، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق، علی رضا ولد امیر علی رضوی ، ۱۱ شوال ۱۲۵۰ھ. در قصبهٔ دیک . آغاز برابر نمونه ، ۵۰۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2732- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۶۵۶ : نستعلیق ع ۱۲۵۰/۱ھ. آغاز افتاده ، ۶۳۴ ص (محمد اسرائیل کان اللهله) .

2733- لاهور ، عموعی پنجاب ک ۶۱۰ مؤمن : نستعلیق ، ۱۰ محرم ۱۲۵۱ھ. آغاز افتاده ، ۲۶۴ گ ۲۹ س (عباسی ۱ : ۳۴۷) .

2734- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق احمد، سدهٔ ۱۳ھ. پیرامون ۱۲۰۰ھ . آغاز : تشخیص رابع در مداوای سموم ، مشتمل است بر پنج فصل. فصل اول در تدبیر سم تاثیر ، ۴۳۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2735- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، همان احمد ، سدهٔ ۱۳ھ . پیراسون ۱۲۰۰ھ. آغاز برابر نمونه ، با سرلوح زرین ، ۵۵۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2736- راولپندی ، گولرهٔ شریف ، درگاه شاد روان پیر سهر علی شاه : نستعلیق ، عبدالمجید ذیحجهٔ ۱۲۰۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۸۱ گ ۷۶۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

2737- لاهور ، نکلسون رود ، کتابخانهٔ خلیل الرحمان داودی : نوشتهٔ احمد کریم ، ۲۳ محرم ۱۲۰۰ھ ، ۱۱۵۶ ص ۱۰ س (خلیل الرحمان داودی) .

2738- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق، احمد در کشمیر، ۱۲۰۰ھ . آغاز : قسم ثانی از دستورات در بیان اعمالی که متعلق است به ادویهٔ مرکبه و ذکر هر یک از مرکبات . . . زرین ، ۱۶۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2739- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۶-۳۱ : نستعلیق، ج ۱۲۰۰/۲ھ . آغاز : تشخیص چهارم ، در مداوای سموم ، و مشتمل است بر پنج فصل . فصل اول در تدبیر منع . . . ، ۴۴۰ ص (نوشاهی ۱ : ۸۱) .

2740- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ۵۴۲/۱۵ - ع ل ی : نستعلیق ، ۷ شعبان ۱۲۶۱ھ . آغاز : قسم اول از دستورات جامع موسوم به تحفه المومنین ، در بیان اعمالی که متعلق است به ادویه مفرده ، و آن مشتمل است بر پنج طریق . . . ، ۱۱۴ ص (سید خضر نوشاهی) .

2741- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۰۳ : نستعلیق خوش ، ۲۵ ع ۱۲۶۱/۱ھ . آغاز برابر ، ۳۳۶ گ (گنج ۱ : ۲۶۲) .

2742- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۷۵ : نستعلیق خوش ، نسیم چغان سرایی ، ۲۷ رمضان ۱۲۶۵ - ۱۲۶۶ھ در کابل ، آغاز در دیباجه افتاده .

2743- اسلام آباد ، همانجا ۲۳۱۴ : نستعلیق شکسته آمیز . امداد علی در قصبه شاهجهانپور، ۲۹ ع ۱۲۶۸/۱ھ آغاز پس از عبارتی برابر نمونه (گنج ۱ : ۲۶۳) .

2744- لاهور ، خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق شکسته آمیز ، رکن الدین سید ، سکنهٔ شیر کتره ، برای چراغ علی شاعر ، ۱۲۶۷ھ . آغاز افتاده : تشخیص چهارم در مداوای مسموم ، و آن مشتمل است بر پنج فصل . . . ، ۲۱۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

2745- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری ۱۷۳ : نستعلیق ، خدا بخش ولد مولوی احمد یار جیو، یکشنبه رجب ۱۲۶۹ھ . آغاز : باب الف . اطریلا . لباتیست . . در پایان آن آمده : تمام شد کتاب مفردات منتخب تحفه المومنین . . . ، ۲۲۸ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

2746- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۷۰ - ۱۹۴ : نستعلیق ، الله شاه ، ۲۵ رمضان سدهٔ ۱۳ھ . بدون دیباجه ، آغاز : قسم اول از دستورات تحفة المومنین در . . . ، کامل (نوشاهی ۱ : ۸۱) .

2747- لاهور ، خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، صفحهٔ آغاز زرین ، ۱۱۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

2748- لاهور ، همانجا : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز افتاده : سبوش بقدر اعتدال . . . ، ۶۸۶ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

2749- کراچی ، باغ جناح ، لیاقت هال لائبریری : شکسته ، احمد کریم ، ۲۳ محرم ۱۲۰۰ھ . آغاز برابر متن . گزیده آن است ، ۱۱۵۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

2750- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۹۳/۲ : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ٤٥٩ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۱ : ۳۰۱) .

2751- کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-21 : نستعلیق خوب ، ۱۵ فوریه ۱۸ عیسوی ، در قصبه سروهنه بچهاوی قدیم ، آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی).

● 1007- مختصر تحفه المؤمنین

متن از همان تنکابنی . گزیده از محمد رضا طبیب .

آغاز : سبحانک اللهم یا قدوس و یا طبیب النفوس (برابر متن) . . . اما بعد ، بر ناظران مکشوف می دارد ، بندهٔ کنه کار محمد رضا طبیب .

2752- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱٦٤۰ : نستعلیق مکهل لعل ، ۱۲۲۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۳۰ ص (محمد اسرائیل کان الله له). در فهرست عبدالرحیم ۱ : ۳۰۷ تاریخ ۱۲۰۵ھ . آمده است .

● 1008- فرهنگ واژه های تحفه المؤمنین

متن همان . واژه نامه از شیخ عبداللطیف قریشی . که باید از بزرگان آغاز سدهٔ سیزدهم ه . باشد . (عباسی) . مفردات داروهاست به ترتیب تهجی و برابر آن به زبان هندی ، با گزارش کوتاه .

آغاز : بعد حمد و صلاة . اما بعد ، میگوید بندهٔ ضعیف از عباد الله شیخ عبداللطیف که از تحفهٔ المؤمنین ادویهٔ مفرده انتخاب نموده در این بیاض درج نمود .

2753- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۱۱٦۰ حسینی - عبد : شکسته نستعلیق ، عبداللطیف قریشی که نگارنده باید باشد ، ۲۸ محرم ۱۲۳۳ھ . ۵۳ گ ۲۱ س (عباسی ۱ : ۳۱٦) .

● 1009- تحقیق الحمیات

از ناشناس ، که نام خود را در دیباچه نبرده است ، پزشکی از مردم ورارود ، که خود را شاگرد عماد الدین مسعود مدعو به میر کلان می خواند ، به نام عبداللطیف خان (در بارهٔ این یکی ن . ک . «تحقیق النبض» پس از این) .

در دو «مقاله» : یکم معرفت حمیات و انواع و اسباب و علامات و معالجات آنها ، پنج «باب» : ۱- بیان حمای یوم ، ۲- سیزده فصل ، ۳- علامات تب لرزه ، ٤- حمای سوداوی ، ۵- حمای خمس و سدس وسبع، حمای دق، نکس، در فصلهایی . مقالت دوم در بحرانات و اضافات، در چند باب و فصل هایی .

آغاز ۱ : حمد بیحد و ثنای لا نهایت شافی را که قلوب. آغاز ۲ : این رسالهٔ تحقیق الحمیات، در ان حقیقت حمای یوم وغیره ، و بیان اقسام او علی سبیل الاجمال قال الشیخ فی القانون

2754- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۱-۱۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۹۲ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۲۲) .

2755- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۷۸-۷۷ : نستعلیق، نجم الدین بن میان کرم الدین ساکن گجرات ، تاریخ یاد شده ، نام نگارنده یاد نشده ، ٦۵ گ ۱۳ س (نوشاهی ۸۲).

● **تحقیق القواعد** : قانونچه ، شرح .

● **1010- تحقیق النبض و التفسره**

از نگارندهٔ «تحقیق الحمیات» که پیش از این گذشت. و شاگرد عماد الدین مسعود مدعو به میر کلان ، در دیباجه از فردوس مکانی عبداللطیف خان که او را درمان کرده ، و از سوی او سرفراز می شده است ، و از برخی اعزه که از او می خواستند کتابی در نبض جمع کند ، سخن گفته است . و اینکه «فقیر در مباحث حمیات مزین به اسم شریف حضرت اعلا خاقانی نور مرقده (که بایستی همان عبداللطیف خان پیشگفته باشد) رساله نوشته بود» و اینکه در ما وراء النهر نیاز به دانستن نبض و تفسره بیشتر بوده است ، «و خواست که تکمیل آن رساله به این نسخه شود» . و نیزاز «استادی و مخدومی عماد الدین مسعود المدعو به مولانا میر کلان» سخن رانده است ، و این کتاب را به نام «تحقیق النبض و التفسره» به نام خاقان ابن خاقان بن خاقان ساخته است . و در هامش افزوده شده است «ابو الغازی سلطان سعید (چنین) بهادر خان» .

دربارهٔ عبداللطیف پیشگفته بایستی گفت که ـ دو تن را بدین نام از و رارود می شناسیم . نخست عبداللطیف پسر الغ بیگ تیموری که در ٨٥٣هـ/١٤٤٩م به حکومت رسیده و در ٨٥٤هـ/١٤٤٩م . درگذشته است . دوم عبداللطیف یکی از امیران از بک شیبانی که در ٩٤٧هـ/١٥٤٠م . به حکومت آن سامان رسیده است . اگر به «سلطان سعید بهادر خان» که در هامش نسخه به خامهٔ نه تازه آمده است اعتنا کنیم ، با توجه به اینکه در دو دمان تیموریان و را رود ، ابو سعید نامی بوده که در (٨٥٥ - ٨٧٢هـ .) در آن سامان فرمانروایی می کرده است ، می توان حدس زد مرد مشار الیه عبداللطیف پسر الغ بیگ تیموری بوده است ، و تاریخ نگارش میانهٔ ٨٥٥-٨٧٢هـ بدست می آید.

در دو «مقصد» : **مقصد یکم** ، در پنج «مطلب» : ١- تعریف نبض ، ٢- بسایط نبض ، ٣- مرکبات معروفه ، ٤- اسباب و اقسام نبض ، گویا در ١٤ فصل ، ٥- نبضات متفرقه . **مقصد دوم** در احوال تفسره ، چهار «مطلب» : ١- حقیقت و ماهیت تفسره ، در چند فصل ، ٢- زبد بول ، ٣- رسوب ، ٤- ابراز و دلایل .

**آغاز** : سپاس و ستایش بیقیاس مقلب القلوبی را که به حکمت شامله ضربات نبضات . . . اما بعد ، داعی و باعث بر تسوید این نسخه مختصر آن بود .

(ن . ک . طبقات : ٢٣٩ ، ٢٤٢ برای عبداللطیف ـ هند و پاکستان ٥ : ٣٤٧ که «تحقیق النبض» دیگری ست) .

**2755-** اسلام آباد ، گنج بخش ٣١٩٨ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ٩٦١هـ. به همین خامه در مجموعه (ص ٩٦ - ١٨٠) ، آغاز برابر نمونه (گنج ١ : ٢٦٣) .

● **1011- تدارک انواع الخطاء** : ترجمهٔ . . .

متن از ابو علی سینا (پیرامون ٣٧٠ - ٤٢٨هـ/٩٨١ - ١٠٣٧م .) . ترجمه از شیخ حسین انصاری ، مخاطب به صادق خان از ملا زمان نواب محمد عظیم شاه اوده .

در هفت «مقاله» : ۱- ضرور ها که تعدیل آنها ضروری ست ، مانند هوا ، طعام ، شراب و جزآنها ، ۲- هوای گرم ، ۳- حمام و ضرر آن ، ٤- اغذیه و ضرر اکثارو امتلاء ، ۵- آب و نوشیدنیها ، ٦- حرکت بسیار .

آغاز : حمد بیحد صانع حکیمی را سزد که به ارسال نسخهٔ کامل الصناعهٔ رسالت خاتم الانبیاء محمدص . تدارک خطای هر پرهیزگار .

(ن . ک . ذریعه ٤ : ۱۷ «تدارک انواع الخطاء» متن این کتاب - کشف الظنون ۱ : ۳۸۰ «تدارک انواع خطاء الحدود» که همان متن است - مهدوی ، مصنفات : . . . . - مرآت العلوم ۳ : ۱۷٤ ، ۲۷٦) .

2756- کراچی ، انجمن ترقی ٤ نی ف ؟ ۱۰۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . بامهر کنندهٔ ۱۱۲۹ ه . ٥٤ ص (نوشاهی ، انجمن :) . در فهرست «سرفراز : ٦۱» مترجم شیخ حسن آمده است .

## ● 1012- تدبیر اطفال

ناشناخته . «مقالهٔ پنجم از بخش دوم از کتاب سوم اندر بیان تدبیر کردن اطفال» است .

در هشت باب : ۱- اندر بریدن ناف اطفال ، ۲- اندر شیر دادن ، ۳- اندر اختیار کردن دایگان ، ٤- اندر کمی و بیشی شیر دایگان ، ۵- اندر شیر بازکردن اطفال ، ٦- تدبیر بر آمدن دندان ، ۷- علاج بیماریهای اطفال ، ۸- تدبیر بعد از شیر بازکردن . (ن . ک . ذخیرهٔ خوارزمی) .

2757- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۹۸ : نستعلیق پخته ، ۱۲۹٦ ه . (ص ۸۷ - ۹۲) . آغاز پس از فهرست . باب اول اندر بریدن ناف اطفال . باید دانست که طفل چو از مادر بزاید اندر حال باید که مقدار چهار انگشت بر تر ناف (گنج ۱ : ۲٦٤) .

## ● تدبیر اطفال : امراض الصبیان

## ● 1013- تذکرهٔ اسحاقیه

از شیخ محمد اسحاق بن شیخ نور محمد بن شیخ عبدالحمید بن محمد ملتانی . که از برادرش محمد حیات و وی از پدرش، دانش پزشکی را آموخته است . در دیباچه احوال خانوادهٔ خود را نوشته است ، که نیایش از مدینه به مسقط سپس به نته و تهانیسر آمده است ، و در اینجا از دواج کرده است. پدر نگارنده به لاهور آمده به خدمت نواب محمد امان خان در آمده و از حکیم انتون مسیح فرنگی پزشکی آموخته است . و این هنر را به فرزند بزرگش محمد حیات بیشگفته آموخته و ازوی به نگارنده رسیده است .

در یک «مقدمه» و چهار «ذکر» و یک «خاتمه» با «فصل» ها و «فایده» ها . مجربات خود اوست .

آغاز : حمدله . . . اما بعد ، می گوید اضعف عباد الله الباری که . . . چون بزرگی از بزرگان جدی این مستمند از بلدهٔ طیبه مدینه .

**2758**- لاهور، عمومی پنجاب ک ۰۱۱ ۶ اسما : نستعلیق، تاریخ یاد نشده، سدهٔ ۱۳هـ ...
۸ گ (عباس ۱ : ۳۰۱) .

● **1014**- **تذکرة الکحالین : ترجمهٔ ...**

متن عربی از عیسی بن علی کحال ترسا (م ۴۳۰هـ/۱۰۳۹م .) . در سه «مقالت» و هر مقالت در چند «باب» در چشم پزشکی . چند تحریر فارسی از آن در دست هست (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۴۹۴) .

فارسی آن از ناشناس . در سه «گفتار» : ۱ـ حد چشم و شرایط آن ، ۲ـ بیماریهای ظاهری چشم ، اسباب ، علامات و درمان ، ۳ـ بیماریهای درونی چشم ، اسباب ، علامات و درمان . با تصویر اندامها ،

آغاز : حمدله . بدانکه این کتابی ست که عیسی بن علی کحال ساخته و نام آن ... چشم و علاجش و داروهای گوناگون فرمود که آنچه کحالان را بکار آید .

(ن . ک . کشف الظنون ۱ : ۳۹۰ ـ کحاله ۷ : ۱۶۳ ـ دانش ، دانشگاه ۴ : ۷۳۲ متن عربی آن ـ نسخه ها ۱ : ۴۹۴ چند تحریر فارسی از آن ـ پاکستان و هند ۲ : ۷۱۹ «ترجمه تذکره کحالین» از شمس الدین علی حسینی جرجانی ، بروزگار محمد قلی قطبشاه ، در ۹۹۷هـ/۱۵۸۹م که گذشته از ترجمه افزودگیهایی دارد ـ نشریه ۹ : ۲۰۶ «تذکرة الکحالین» ترجمهٔ شاه علی در ۷۰ سالگی باافزودگیهایی) .

**2759**- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳/ه : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ۹۶ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۷۷) .

● **1015**- **تذکرة الهند : یادگار رضایی**

از حکیم رضا علی خان بن حکیم محمود خان حیدر آبادی ، ازروزگار میر اکبر علی خان بهادر سکندر جاه (۱۲۱۷ ـ ۱۲۴۴هـ .) ، از روی یاد داشتهای پدرش که پراکنده و بعربی بوده ، در سه «تذکره» و یک «خاتمه» در ۱۲۳۵هـ/۲۰-۱۸۱۹م) در حیدر آباد نگاشته است .

تذکرهٔ ۱ـ اوزان و اصول مدون وغیره بر طریق هندیه ، ۲ـ اوزان و مصالح و مضار ادویه و اغذیه و بعضی مقولات هندیان ، ۳ـ فواید و ماهیات و امزجه و افعال و اصلاح ضرر و خواص ادویه و اغذیهٔ هندیه . خاتمه . اسمای چند که مستعمل در ماهیات و امزجه است .

آغاز ۱ : سبحان الذی علم الانسان علاج الابدان لشفاء الاسقام ... آغاز ۲ : هر گیاهی که از زمین روید ـ وحده لاشریک له گوید ... اما بعد ، می گوید احوج الناس اضعف الاناس ابن محمود اکنی (؟) تغمده ...

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۶۱۱ «یادگاه رضایی : تذکرة الهند» ـ مشار ۱ : ۱۲۵۸ «تذکرة الهند ، یادگار رضایی» که دو چاپ آنرا نشانی داده ، و نام پدر نگارنده را نا درست محمود علی خان آورده است ـ مشار ، مؤلفین ۳ : ۲۰۹ که تاریخ نگارش را ۱۲۳۷هـ یاد کرده است ـ طبی ، نجم آبادی : ۲۲۳ ـ پزشکی ایران و پاکستان : ۲۲۱ «یادگار رضایی» ـ ریو ۳ : ۱۰۲۸ «تذکرة الهند» که جز این است) .

2760- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۶۶ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، حکیم میر غلام حسین منشی ، سدهٔ ۱۳ﻫ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۹۶۸ ص (نوشاهی ۱ : ۸۲) .

● 1016- ترجمهٔ اسرار کوک : اسرار کوک

از جیون مل برهمن ، که همیشه باداشمندان هندی و فارسی مجالس علمی داشته است . به سال ۱۱۵۶ﻫ (= ترجمهٔ اسرار کوک)/۱۷۴۳م . از متن که به زبان هندی بوده است ، به خواهش دوستش مشر سنگه لعل . در ده «صحبت» (دیباجه) : صحبت ۱- اقسام عوراب و ماهت ایشان ، ۲- اقسام مردان و خاصیت ایشان ، ۳- معرفت مجامعت و مراتب آن ، ۴- انگیختن لذت شهوت زن و مراکز تحریک ، ۵- مقدار جوع زن و مرد و اقسام زنان به اعتبار سن و نشانه های سهرو بی مهری ، ۶- زنان «واگمیه» یعنی متروک المباشرت ، ۷- علامات صحبت گرفتن و ناگرفتن زنان و تدبیرات صحبت انگیزی ، ۸- ادویهٔ مقوی باه ، و برای زیبایی زنان ، ده فایده ، ۹- مسخر و فریفته نمودن عورت ، دو فایده ، ۱۰- ترتیب بساط مباشرت ، و اشکال آن ، دو فایده .

آغاز : بعد از سپاس بیقیاس آفرینندهٔ موجودات و پیدا کنندهٔ مخلوقات که گوناگون عالم و رنگا رنگ عالمیان را از .

(ن . ک . اته : ۲۷۹۹ ترجمهٔ ای از این متن ، ناشناخته) .

2761- کراچی ، موزهٔ ملی ۶۲/۱ - ۱۹۶۰ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ش ۱ مجموعه (ص ۱-۷۲) سپس رساله ای در موسیقی به زبان هندی (نوشاهی:۷۳).

2762- کراچی ، انجمن ترق ٤ ف ف ۱۲۰ : نستعلیق ، دو شنبه ، سدهٔ ۱۳ﻫ . آغاز برابر، در کاغون به نام «لذت النسا» و در فهرست «اسرار کوک ، ترجمه» آمده ، ۹۲ ص (نوشاهی، انجمن) در «سرفراز : ۶۲» به نام «کوک شاستر : لذت النسا» آمده .

● 1017- ترکیب ادویه : رساله در . . .

از ناشناس . بر پایهٔ طب یونانی .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳٤٦ «ترکیب الادویه» از مهدی حسن بن محمود عالم بشار تخالی ، از دربار آصفیهٔ حیدر آباد دکن .

آغاز : حامداً مصلیا و مسلماً . بدانند که این رساله ای ست در کیفیت ترکیب ادویه ، بیان قوت آن ، مقدار القای هر یکی از ادویهٔ مرکبه و وقت استعمال آن و بیان کیفیت ادخار آن .

2763- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشد ، آغاز برابر نمونه ، مشروباب و حبوب و معجونها ست ، ۳۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1018- ترياق استمنا

از شیخ عبدالله ، معروف به امام الدین، حکیم پاک پتنی (پاکپتنی) نگارندهٔ «مخزن اکسیر: در کیمیا» و جزآن) .

به سال ۱۲۷۶ه‍/۱۲۵۹ه‍ . در زیان و درمان استمنا . با سربندهای «مشت» ، «حرکت» ، «انگشت» ، «تجربه» و «علاج» : مشت اول در اسباب استمنا بالید ، و این شش حرکت است : یکم استمنای مردان ، دوم زنان ، سوم تشریح قضیت . . . مشت دوم در علاج استمنا ، در سه تجربه . سپس دارو های مرکب به ترتیب حروف تهجی ، از الف تا یاء .

در دیباچه ازکتابهایی که پیش از این نگاشته است نام می برد : عطر مجموعه ، مخزن اکسیر ، تریاق الفرنج ، تریاق حافظ النسا ، و تفتح (مفتح) العقود .

آغاز : الحمد لله که معرضان ممارست خضخضه خناس مایوس العلاج . . . اما بعد می گوید راقم آثم عبدالله المعروف فقیر حقیر امام الدین بن شیخ پیر محمد بن شیخ محمد عمر بن شیخ احمد حکیم پاکیثنی .

(ن . ک . منار ۱ : ۱۳۳۱ «تریاق استمنا» که نسبت نگارنده را نادرست پاکیتی آورده ـ اطبای مغلیه : ۵۰) .

2764- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری ۱۸۶ : نستعلیق خوش ، خدا بخش ، ۱۲۸۹ه‍ ، آغاز برابر نمونه ، ٦٤ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

## ● 1019- تشخیص الامراض

از ناشناس ، که نامش در دیباچه پاک شده است . و همانجا می نویسد «بعد از تحریر رسالهٔ «علاج . . . (پاک شده) و درستگی «تنظیم الادویه» این چند قواعد طبی را برای برخوردار . . . تحریر نموده به تشخیص الامراض مسمی گردانیده» .

با سربندهای «مقاله» و «فصل» : مقالهٔ یکم ، فصل اول در امور طبیعیه . سپس بیماری های حلق و بینی و گوش . . .

آغاز : استشمام دستنبو به حمد بیعد حکیم علی الاطلاق از قوهٔ شامه محال است ، و تشریح اسباب .

2765- کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-28 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه‍ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۰ گ ، موریانه زده .

## ● 1020- تشریح الابدان : تشریح منصوری : التشریح بالتصویر

از منصور بن محمد بن احمد بن یوسف بن الیاس شیرازی ، (م ۸۰۹ه‍/۱۴۰٦م .) . به نام پیر محمد بهادر خان پسر جهانگیر پسر تیمور گورگانی (۸۰۵ - ۸۰۹ه‍ .) و یا پیر محمد پسر محمد عمر شیخ تیمور (۷۹٦ - ۸۱۲ه‍ .) ، به سال ۷۹۸ه‍/۱۳۹٦م در یک «مقدمه» و پنج «مقاله» و «خاتمه» ای .

مقدمه در تعریف و تقسیم اعضا . مقالهٔ ۱- ذکر عظام ، ۲- ذکر عصب ، ۳- عضله ها ، ٤- اورده و شعب آنها ، ۵- شراین . خاتمه در اعضای مرکبه و جنین . با تصویر اندامها .

آغاز : حمد و سپاس بیعد پادشاهی را سزد که در خلقت انسان دقایق حکمتش .

(ن . ک . ذریعه ٤ : ١٨٤ «تشریح الابدان» ـ مشار ١ : ١٣٥١ «تشریح منصوری» که هفت چاپ آن را نشان داده است ـ نسخه ها ١ : ٥٠٨ که منابع دیگری را نیز نشان داده ـ نجم آبادی : ٢٠٤ ـ ریو ٢ : ٤٦٧ ـ پاکستان و هند ٢ : ٣٣٤ ـ نفیسی ١ : ١٩٣ که می گوید : آنرا برای میرزا ضیاء الدین بن محمد بهادر پسر دوم جهانگیر کشته در ٨٠٩هـ. نگاشته است و همانجا : ٤٠٠ و ٧٠٣ ـ ایوانف ، ذیل : ١٠٨٦ بنام «تشریح البدن» آورده) .

2766- ملتان ، شاه عباس گردیزدی ٢٢ : نستعلیق پخته ، سدۀ ١١هـ. آغاز برابر نمونه ، ٧٦ ص ١٨ س (دکتر زبیده صدیقی) .

2767- کراچی ، موزۀ ملی ١٠٨٧ - ١٩٦١ .N.M : نستعلیق ، ١١٠٥هـ. (گ ٧٥ - ٩٧) ، آغاز برابر نمونه (نوشاهی : ٨٣) .

2768- لاهور ، ریلوی رود، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق، سدۀ ١٢-١٣هـ. آغاز افتاده : بلند همت و قدر بلند ، افسر و تخت خجسته ، ٥٨ ص (سید عارف نوشاهی) .

2769- پیشاور ، دانشگاه پیشاور : نستعلیق، ٢٨ رمضان ١٢٦٩هـ به فرمایش میان احمد ، آغاز برابر نمونه ، ١٠٠ ص ١٦ س (پرفسور امتیاز حسین) .

2770- اتک ، مکهد ، کتابخانۀ مولانا محمد علی : نستعلیق ، سدۀ ١٣هـ. آغاز نزدیک به نمونه ، نام نگارنده در دیباچه آمده باهمان مقدمه و مقاله و خاتمه ، ٣٤ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

2771- کراچی ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق ، چهار شنبه چاشت ج ١/١٣٠٢هـ. آغاز برابر نمونه ، بنام «تشریح الاعضاء» خوانده شده است ، ١١٥ ص (پرفسور روشن آرا بیگم) .

2772- لاهور ، کتابخانۀ الریاض، جی معین الدین : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، ٢٩٩ گ . از اول و آخر افتاده (دکتر ظهور الدین احمد ، سید عارف نوشاهی) .

## ● 1021- تشریح الادویه

از نور الدین محمد عبدالله بن حکیم عین الملک شیرازی (که یاد او در «الفاظ الادویه» پیش از این گذشت) . در ترجمۀ لغات دارویی که در کتابهای یونانی ، عربی ، ترکی و هندی بکار رفته است ، به ترتیب تهجی . نام نگارنده و کتاب در دیباچه آمده است .

باید دید با «الفاظ الادویه» ی او چه جدایی هایی دارد .

آغاز : پس از سپاس و ستایش و درود ونیایش ، می سراید ذرۀ بی مقدار خادم . . . نور الدین . . . که این مختصری ست مفید مسمی به تشریح الادویه ، در ترجمۀ لغات ادویه که .

2773- کراچی ، موزۀ ملی ٨٩/٤ - ١٩٠٩ .N.M : نستعلیق خوش ، (١٢٢٢هـ.) آغاز برابر نمونه ، ش ٤ مجموعه (گ ٢٢٥ - ٢٠٤) در متن و هامش (نوشاهی ١ : ٨٣) .

● **تشریح منصوری : تشریح الابدان**

● **1022- تعلیج سالم**

از محمد سلیم ، بدستور مولوی سید اصغر حسین ، در یک «مقدمه» و سه «مقاله» و یک «خاتمه» : مقدمه در حفظ صحت . مقالهٔ ۱- در ضعف باه ، در سه فاید ، ۲- آتشک ، در سه باب ، ۳- سوزاک .

آغاز : سبحانک لاعلم لنا الاما علمتنا ، انک انت العلیم الحکیم . چونکه هر کاری را کارکن شایسته .

2774- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۳٤ - ۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق خوش ، ظهور الحسن ، ۲۲ ذیقعده ۱۳۱۷ھ ، ٤ مارچ ۱۹۰۰م . (نوشاهی : ۸۳) .

● **1023- تعلیم الصبیان**

از خواجه عبدالله لمکین ، مشهور به سید عبدالفتاح (نگارلدهٔ «خواص اغذیه : ٤۲۹» و جزآن) . در درمان برخی از بیماریها .

آغاز : حمدله . . . بعد این رساله ای ست مسمی به تعلیم الصبیان . . علامات گرمی تشگی ست و گرمی بدن .

(ن . ک . ذریعه ٤ : ۲۲۷ - نسخه ها ۱ : ۵۱۰ - دوکتابخانهٔ مشهد : ٦۵۷ نسخهٔ آستان قدس) .

2775- کراچی ، موزه ملی ۳۹ - ۱۹۷٦ .N.M : نستعلیق ، ابن اسحاق ، سدهٔ ۱۳ھ .
آغاز برابر نمونه ، ۹ ص در مجموعه (نوشاهی : ۸۳) .

● **تفریح الجنان : قانونچه ، شرح . . .**

● **1024- تقابل صحت و مرض : رساله در . . .**

از نصرالله بن حکیم ثناء الله خان ، به خواهش حکیم میر اشرف علی .متفی قادری کیتهلی (هند) . در دیباجه مگوید «چند سطور در تسهیل تقابل صحت و مرض ، و تشریح نسبت بین الشیئین ، برای آسانی تفهیم بعضی دوستان فارسی خوان ، که در صدد خواندن کتاب «مفرح القلوب» حکیم ارزانی (ن . ک . مفرح القلوب : همین فهرست) بودلد در سلک تحریر در آورده شده» .

آغاز : نحمدک یامن یسر لنا کل صعب و عسر ، و نصلی علی حبیبک . . اما بعد ، می گوید اقل عباد الرحمان نصرالله . . . که چند سطور در تسهیل .

2776- کراچی ، موزه ملی ۲٦۲/۵۱ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، ۲۵ ج ۱۲۵۳/۲ھ .
در کلفون بنام «التقابل و التضاد» آمده ، ۱۰ ص (نوشاهی : ۸٤) .

● **1025- تقویم الادویه**

از ابو الفضل حبیش بن ابراهیم تفلیسی ، متطبب ، منجم ، از سدهٔ ششم .

در جدولها به ترتیب تهجی .

(ن . ک . بروکلمان ۱ : ۸۹۳ - کحاله ۳ : ۱۸۹ «حبیش» - کشف الظنون ۱ : ۴۶۷ «تقویم . . .» - هدیه العارفین ۱ : ۲۶۳ «حبیش» - منزوی ، فرهنگنامه ها : ۶۵ «حبیش تفلیسی و فرهنگنامه هایش» - نسخه ها ۱ : ۵۱۰ «تقویم . . .»

2776- لاهور ، دانشگاه پنجاب : شماره یاد نشده ، نوشتهٔ ۱۱۱۹ هـ . (بیاض سفر ، ایرج افشار : ۲۰۲) .

## 1026- تقویم الادویه

ناشناخته . مجدول . (ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۱۰ - ۵۱۱ که در آنجا چند اثر از اینگونه نشان داده شده است) .

2777- لاهور ، ریلوی رور ، کتابخانهٔ حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق سدهٔ ۱۳ هـ . دو صفحه برابر را در ۱۵ عنوان جدولبندی کرده با این عنوانها : ۱- نام ادویه ، ۲- حقیقت ، ۳- اقسام ، ۴- اختصار ، ۵- مزاج ، ۶- قوت ، ۷- نفع اعضاء وسر ، ۸- نفع آلات نفس ، ۹- نفع اعضاء غذا ، ۱۰- نفع جمیع بدن ، ۱۱- کیفیت استعمال ، ۱۲- قدر استعمال ، ۱۳- مضرت مصلح ، ۱۴- بدن ، ۱۵- عدد . و داروها به ترتیب الفبایی ست و نسخه از حرف ب تاج را دارد ، ش ۷ مجموعه (ص ۱۷۷ - ۱۸۹) ، و شاید نامش «ادویهٔ نافعه» باشد (سید عارف نوشاهی) .

## 1027- تن سوکهه پوتهی : ترجمه . . .

از شیخ محمد قریشی ، که میگوید به زبان هندی بوده ، و چون فهمیدن الفاظ هندی برای عموم دشوار بود ، آنرا به فارسی در آورد ، تا همگان از آن بهره مند شوند .

در تشخص و درمان بیماریهای جسمانی .

آغاز : بعد حمد خداوند و نعت مصطفی ، چنین گوید راقم این اوراق ، تن سوکهه پوتهی عزیزی در هندی نموده .

2778- لاهور ، انارکلی ۳۷ ، دانش آباد ، کتابخانهٔ احسان دانش : نستعلیق ، قادر بخش ساکن لاهور ، ۱۲۵۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۶۰ ص . (سید عارف نوشاهی) .

## ثمرهٔ طبی

طغرا . در بخش ادب نثری خواهد آمد .

## 1028- جامع الخلاصه

از حکیم غلام محمد خان بن حکیم محمد صادق علی خان بن اشرف الحکما حکیم محمد شریف خان دهلوی . پدرش محمد صادق علی خان نگارندهٔ «زاد غریب» (ن . ک . همین بخش) و نیاش محمد شریف خان (م ۱۲۲۲ هـ/۱۸۰۷ م .) سر دو دمان خاندان شریفی در لاهور است .

گویا به سال ۱۲۳۶هـ/۱۸۲۱م. در یک «مقدمه» و سه «باب» و «خاتمه» ای: مقدمه در بیان اشاراتی که در این کتاب مذکور می شود . خاتمه در اسامی اوزان متعارفه بر سبیل ایجاز . و هر باب به ترتیب حروف تهجی مفردات و مرکبات داروها را دارد .

و از هموست در این فهرست: طب غلام محمد، عیش و سلامت (باه)، زبدة الاخلاق (اخلاق)، منهاج السعادات (سفر نامه).

آغاز : حمد و سپاس حکیمی را سزد که بیماری معدومیه موجودات را از تدبیر قدرت کاملهٔ خود بصحت وجود تبدیل فرمود . . . اما بعد ، میگوید غلام محمد بن حکیم محمد صادق علی خان بن اشرف الحکما حکیم . . .

(ن . ک . اطبای مغایه : ۱۰۵ که می گوید در ٤٤ سالگی شش سال پیش از پدر ، در سفر حج در گذشته است) .

**2779**- لاهور ، گلرگ ۲ ، حکیم محمد لی خان جمال سویدا : نستعلیق، غلام محمد ۱۷ ج ۲/۱۲۳۶هـ/۱۰ جلوس والا ، آغاز برابر نموله ، ۲۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 1029- جامع الدستورات

از ناشناس ، از گروه قادریان ، که نام خود را در دیباچه نیاورده است ، به سال ۱۱۷۵هـ/۱۷۶۲ - ۱م ، دربارهٔ ادویهٔ مفرده و مرکبه ، از «تحفة المؤمنین» (ن . ک . همین بخش) و کتابهای دیگر فارسی گزیده ، در پنج «تشخیص» و «دستور» ها و سه «قسم» ساخته است : **تشخیص** ۱- سبب اختلاف اقوال اطباء در ماهیت وقوت ادویه ، ۲- صفات و افعال ادویه ، ۳- ماهیت و خواص و کیفیت ادویهٔ مفرده و اغذیه ، ٤- مداوای سموم ، ۵- اوزان . **دستورات** : دستور ۱- اعمال ادویهٔ مفرده ، ۲- اعمال ادویهٔ مرکبه ، ۳- معالجات بار عایت .

آغاز : حمد خداند سرایم نخست ـ تا شود این نامه به نامش درست . . . حمد متکاثرهٔ بیحد و ثنای متوافرهٔ بیعد ، مر و اجب الوجودی را که .

**2780**- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹٦۱/۲۳ .N.M : نستعلیق ، اشرف علی بن فیض علی بن شیخ نور علی ، متوطن تپه لاد خاص ، پرگنه میرته ، ٦ ذیقعده ۱۲۵۰هـ/٦مارچ ۱۸۳۵م . ۲۲۰ گ (نوشاهی : ۸۰) .

## ● 1030- جامع علوم عرفانی

از منشی احمد جان دهلوی لودهیانوی ، که در چهل سالگی کدخدا شده و در لودهیانه سکونت داشته ، تا این تاریخ ۱۲۹۵هـ/۱۸۷۸م بیست و دو سال بوده که در آن شهر با طالبان راه حق به سر می برد . این کتاب را در سه دفتر مستقل چنان نگاشت که هر یک بجای خود خواننده را سود مند باشد ، و هر یکی را به نامی خواند :

یکم طب روحانی ، دوم نجات جاودانی ، سوم کمالات انسانی. دفتر یکم (طب روحانی) ، در هشت «ارشاد» و چهل و سه «هدایت» : ارشاد ۱- سلب امراض به طریق توجه ، ۲- هشت سخنی

که باید آموخت، ۳- بنای توجه . . . این دفتر پزشکی تن است بوسیلهٔ تلقین و توجه- له دعا و وردها ، درمان از راه روانی ست ، که در ۱۵ ج ۱۲۹۵/۲هـ/۱۸۷۸م . به انجام رسیده است .

آغاز : لا اله الا الله محمد رسول الله ، وصلی الله . . . حال مصنف و سبب تصنیف کتاب . این لاکار چاره (بیچاره) جهان، منشی احمد جان دهلوی ثم لودهیانوی .

**2781**- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۵٤ : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱٤هـ . (ص ۲ - ۸۹) ، تنها دفتر یکم است (گنج ۱ : ۲٦٤) .

● **1031- جامع الفواید** : طب یوسفی : شرح علاج الامراض

از **یوسفی هروی** ، یوسف بن محمد بن یوسف (م ۹۵۰هـ/۳ - ۱۵٤٤م) . همراه پدر (نگارندهٔ «بحر الجواهر : ٤۹۷») به هند رفته و در دربار بابر (۹۳۳ - ۹۳۷هـ) و همایون پادشاه (۹۳۷ - ۹٦۳هـ) جایگاه یافته است. پزشک و سراینده بوده و بسیاری از مطالب پزشکی خود را به نظم در آورده است .

نخست ۲۸۹ رباعی در علائم و درمان بیماریها سروده «علاج الامراض» (ن . ک . همین بخش) خوانده است . سپس آنها را به اشارهٔ یکی از فضلای نامدار ، شرح کرده «جامع الفواید» نامیده است (دیباجه) . در خاتمهٔ نسخهٔ چاپی تاریخ نگارش ۱۷ رمضان ۹۱۸هـ . (۱۵۱۱م) آمده است . ولی در منابع دیگر گوناگون یاد شده است .

یکی از نسخه های ما ، در ۲۷ «باب» است و هر باب در چند «فصل» ولی در نسخهٔ چاپ نولکشور ۱۲۹۳هـ . و بیشتر نسخه ها به همان ترتیب است . ولی سربندهای «باب ، فصل» را ندارد . نخست نام بیماری سپس تعریف کوتاه آن ، آنگاه «رباعی» آورده شده است :

باب ۱- امراض سر، چهارده فصل ، ۲- امراض حشم ، نوزده فصل ، ۱۰- امراض حلق ، دوزاده فصل ، ۱۵- آماس جگر ، شش فصل ، ۲۰- امراض خاص مردان ، هشت فصل ، ۲۵- بیماریهای مختلف ، ۲٦- گزیدگیها ، ۲۷- بیماریها سفر .

آغاز : حمدنا محدود حکیمی را که به قانون حکمت کامله . . . اما بعد ، چنین گوید . . . یوسف بن محمد .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۲۸۲ - ذریعه ۵ : ٦۸ «جامع الفواید» و ۹ : ۱۳۲۱ «دیوان یوسفی» کشف الظنون ۱ : ۵٦۷ - فرهنگنامه ها ، منزوی : ۱۹۹ - مشار ، مؤلفان ٦ : ۹۰۳ برای آثار چاپ شده اش - مشار ۲ : ۱۵۰۱ «جامع الفواید» که نشانی دو چاپ ایران آنرا داده - مشار ٤ : ٤۸۰۵ «المعالجات المودیة بالنسخ المجربه» در شرح رباعیات یوسفی از حکیم عبدالعلیم نصرالله خان احمدی- نجم آبادی : ۵۲۷ ، ۵٤۷ - نسخه ها ۱ : ۵۱۳ که منابع دیگری را نشان می دهد - ریو ۲ : ٤۷۵- اته : ۲۳۰٤ - ایوالف : ۱۵٤۳ (در رسایل یوسفی) - گنج بخش ۱ : ۲۸۸ «رسایل یوسفی» - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۱) .

2782- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه ۱۲۰ : نستعلیق خوش ، ۱۸ رمضان ۹۱۷هـ. در بلده فاخره هرات ، آغاز برابر نمونه ، بدنبال «حفظ الصحه» از همو ، ۱۱۸ ص ۱۳ س (میر سجاد حسین کاظمی) . شاید این تاریخ نگارش باشد (ا.م.) .

2783- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۱۸۵/۴۸۴۵ : نوشته ۱۸ رمضان ۹۱۷هـ (۱۵۱۱م.) در فهرست پس از ذکر این تاریخ برای کتابت آمده : از لحاظ تاریخ کتابت یکی از نوادر است (بشیر حسین ۲ : ۳۸۸) .

2784- شیخوپوره ، سر میدانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰هـ . (۱۷ رمضان ۹۱۷هـ.) ، آغاز برابر نمونه ، ۱۸۵ ص (نعم اختر قمر محددی) .

2785- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۴۷۱ : نستعلیق ، درویش محمد تقی ، ۱۰۴۴هـ. در «کلیات» او ، ۱۵۹ ص ۱۷ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

2786- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۴۶۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ. آغاز برابر نمونه . فهرست ۲۷ باب وفصلها در دیباچه آمده است ، اما در متن نخست تقسم بندی مراعات شده ولی ادامه نیافته و عنوان بابها تنها در هامش آمده است ، ۱۸۸ ص .

2787- اسلام آباد ، همانجا ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱هـ. (ص ۱۰ - ۱۰۲) ، آغاز برابر نمونه ، نامبوب . (گنج ۱ : ۲۶۵) .

2788- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف R. ۶۳ :نستعلیق خوش ، غلام محمد ، سدهٔ ۱۱هـ. آغاز در دیباچه افتاده : یوم الدین . . . ، ۲۰۴ ص .

2789- کراچی ، همانجا ، الف ۳ - ۶۴ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱۶۴ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۸۱) .

2790- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۶۱ : نستعلیق خوش ، عبدالله ، ۳ع ۱/سدهٔ ۱۲هـ . با تاریخ ۱۱۴۸هـ. در مجموعه ، همراه ۴ رساله دیگر از همو ، ۱۴۲ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

2791- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۱۰۶ : نستعلیق ، محمد صالح ساکن ،نده ، ۸ صفر/۱۱۶۰ یا ۱۲۶۰هـ ، ۱۴۲ ص (سرفراز : ۶۱ - نوشاهی ، انجمن :) .

2792- پیشاور ، نوشهره ، اکوڑه ختک ، مدرسه حقانیه ۳۸۴۲ - ۵۲ : نستعلیق ، علی احمد ، شنبه ۱۰ شعبان ۱۱۶۴هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱۵۵ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

2793- کراچی ، ناظم آباد، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید، الف ۳ - ۸ : نستعلیق، ۱۱ ج ۱/۱۱۶۶هـ/۵ جلوس احمد شاه بهادر ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰۸ ص ، (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۷۹) .

2794- لاهور ، موزه ۱۳۹/۴۳ : نوشته غلام محمد پسر سروری در سیالکوٹ ، صفر ۱۱۷۵هـ. آغاز برابر نمونه، در فهرست بنام «کتاب یوسفی» آمده، ۹۲ گ (رشید احمد ۲ : ۲۰).

2795- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۹۸۰ : نستعلیق پخته ، عیسی ولد میان جان محمد ، ۲۰ ذیحجه گویا ۱۱۹۵ یا ۱۰۹۵ھ . آغاز برابر ، ناسبوب ، ۱۸۱ ص .

2796- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۶۷ : نستعلیق پخته، شیخ گل محمد، ۱۷ع ۱۱۹۶/۲ھ (ص ۲۵۷ - ۳۷٤) ، آغاز برابر، نامبوب (گج ۱ : ۲٦٦) .

2797- شیخوپوره ، نارنگ منڈی ، کتابخانه شاهیه، علی حق شاد : نستعلیق، ج۱/۱۱۹۸ھ آغاز برابر نمونه ، ۱۷۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2798- گجرات ، ساهنپال ، پهالیه ، کتابخانه حافظ منظور حسین سلیمانی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : آب که از بالایش بگذرد گذشته ، ۷۱ برگ (سید عارف نوشاهی) .

2799- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۸۳٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه، نامبوب ، ۷۲ ص .

2800- اسلام آباد، همانجا ۵۰٤۰: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر (ص ۳٦-۱۲۸).

2801- اسلام آباد ، همانجا ۲۸٦۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز و انجام افتاده ، ۱۷۹ ص .

2802- اسلام آباد ، همانجا ٦۹۸۷ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر ، ۸۱ + ٤ ص .

2803- اسلام آباد ، همانجا ۵٦۷۳ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده ، ۷٤ ص (گنج ۱ : ۲٦٦) .

2804- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲٦ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

2805- سرگودها ، بهیره ، مدرسه عزیزیه نگویه ، برار احمد بگوی : نستعلیق ، غلام محمد برای میان الله یار ، پنج شنبه محرم ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2806- لاهور ، خیابان راوی ، ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۹٤ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

2807- پیشاور ، کاکشال ، کتابخانه نقشبندیه . سعد الله خان : نستعلیق روشن، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده : و کرم مزاج نظائر . . . رباعی : هر تن که از وبدیده عقل نمود. . . ، ۲۰ص (استاد محمد رضا همدانی) .

2808- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . بدون خطبه : علاج امراض سر مطلق ، صداع خواه سببش خلطی از اخلاط بود ، ۲۱٦ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

2809- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸-۲٤۳/۳ : نستعلیق سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه. ٦۳ گ (نوشاهی : ۱۰٤) .

2810ـ راولپندی ، گولره شریف ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز برابر نمونه ، ٧٦ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .
2811ـ اسلام آباد ، گنج بخش ١٩٤٠ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ١٢ - ١٣هـ . آغاز برابر ، انجام افتاده ، ٦١ ص (گنج ١ : ٢٦٦).
2812ـ لاهور ، خیابان راوی ٤٣ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، شوال ١٢١٠هـ . آغاز برابر نمونه ، ٦٠ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .
2813ـ شیخوپوره ، نارنگ منڈی ، کتابخانه شاهیه ، علی حقشاه : نستعلق ، ١٢١٥هـ . آغاز برابر نمونه ، ٢١٧ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
2814ـ سرگودها ، بهاوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، چهار شنبه ٢ع ١/١٢١٨هـ . آغاز برابر نمونه ، ٢٢١ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .
2815ـ کراچی ، موزه ملی ٢٠ - N.M. ١٩٥٧-٦٥٥/١٦ : نستعلیق ، ١٤ع ١/١٢٢٥هـ. ش ١ مجموعه رساله های او (گ ١ - ٤٧) .
2816ـ کراچی ، موزه ملی ٣ - N.M. ١٩٥٧ - ٩٣٨ : نستعلیق ، منشی محمد بخش ولد شیخ قلندر بخش صدیقی قریشی ، متوطن راهون ، در دیوان خانه سید حیات شاه بخاری، ١٤ صفر ١٢٢٧هـ . آغاز برابر نمونه ، ٤٧ گ (نوشاهی ١ : ٩٦) .
2817ـ اسلام آباد ، گنج بخش ٦٢٨٤ : نستعلیق پخته ، ١٧ ماه بهاکن ١٢٣٢هـ . (ص ٤٣ - ١٢٩) ، آغاز برابر .
2818ـ اسلام آباد ، همانجا ٥٤٣٧ : نستعلیق خوش ، محمد نعیم پیشاوری ، ٥ محرم ١٢٣٧هـ آغاز برابر ، ١٠٥ ص (گنج ١ : ٢٦٧) .
2819ـ گجرات ، ساهنپال شریف ، کتابخانه نوشاهیه : نستعلیق خوش قل احمد قادری نوشاهی ولد محمد اشرف ، ١٢٣٩هـ . آغاز افتاده (سید عارف نوشاهی) .
2820ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٣١٩٧/١٩٢/٢ : نوشته ١٨٨٢ بکرمی/١٢٤٠هـ (١٨٢٤م .) (بشیر حسین ٢ : ٣٨٨) .
2821ـ کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ٣ - ٦٥ : شیخ عبدالودود (عرف مکهو، برای شیخ فضل علی بن شیر علی، چهار شنبه ٢٧ ذیقعده ١٢٤٤هـ. آغاز برابر نمونه ، ١٣٢ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ١ : ٨٣) .
2822ـ پیشاور ، نوشهره ، اکوڑه ختک ، مدرسه حقانیه ، ٣٨٦٠ - ٧٠ : نستعلیق ، پیرامون ١٢٤٧هـ . آغاز برابر نمونه ، ١٢٨ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .
2828ـ کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد، الف ٣ - ٩ : نستعلیق، ١ رجب ١٢٥٠هـ . آغاز برابر نمونه ، ١٤٢ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ١ : ٨٠) .
2824ـ لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٤٦٦/١٤١٦/٨ : ش ٨ «رسایل یوسفی» نوشته ١٨٩٢ بکرمی (١٢٥٠هـ .) . گویا در نسخه بنام «نسخه یوسفی» آمده است (بشیر حسین ٢:٣٩٤).

2825- گوجرانواله ، شتاب کتره ، حکیم فدا حسین قلندری : نستعلیق ، محمد امداد الحق، صفر ۱۲۰٤ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۵۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2826- کراچی ، موزه ملی ۲۸۷ - ۱۹٦۳ .N.M : نستعلیق ، نور الهی رحمت ۱۹۰۹ بکرمی (۹ - ۱۲٦۸ هـ .) آغاز برابر نمونه ، ٤۵ گ (نوشاهی : ۱۰٤) .

2827- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۷۵۲ : نستعلیق ، حت حیرام ولد موتی رام ، در قندهار احمد شاهی ، ۱۲۷۰ هـ . آغاز افتاده (ص ۱٦ - ۱٦۳) (گنج ۱ : ۲٦۷) .

2828- پیشاور ، پشتو اکادمی ۲٦۹ : نستعلیق درشت ، محمد حسن بن حافظ احمد ، ۱۲۷۱ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۵٦ ص (استاد محمد رضا همدانی) .

2829- سرگودها ، بهیره ، مدرسه عزیزیه نگویه ، برابر احمد بگویی : نستعلیق ، عنایت‌الله بن مفتی عبدالرحیم ، ۲۲ رمضان ۱۲۷۵ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۹٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2830- گوجرانواله ، سندی هوان نادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، حکیم عظمت الله ، ۱۲۸۱ هـ . آغاز برابر نمونه ، با سرلوح، ۱۵۰ ص (نعیم احتر قمر مجددی) .

2831- سرگودها ، بهلوال ، آقای مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، مبشر الحسن بن غلام حسین ، ۱۲۹۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۸۲ ص (محمد نذیر رالجها) .

2882- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، عبدالرحمان بن محمد دین ، ۱۲۹۱ هـ . (در مجموعه) آغاز برابر نمونه ، ۹۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2833- رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینه میر ، میر سید زاهد حسین ۷۷ : نستعلیق پخته ، خادم محمدی فرزند ملا مغل ، چهار شنبه ۲۸ ع ۱۲۹۲/۲ هـ . آغاز افتاده : بواسطه کثرت اختلاط . . . ، ۱۰۰ ص (دکتر الله دتا چودری) .

2834- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز افتاده : مشکلات و طریق ترتیب مرکبات که درین رساله مبین معین است ، ۳٦ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

2835- لاهور ، نکلسون ، همالجا : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

2836- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۸۳۰ : نستعلیق ، شیر محمد بن فضل علی ، موضع لرک ، سدهٔ ۱۳ هـ. (ص ٦۲ - ۱٦۲). آغاز : حمدله. صلات . و در پایان به «نسخه یوسفی» نامیده شده وی همان است (گنج ۱ : ۲٦۸) .

2837- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ٤ - ۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ٤۲ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱٤۰) .

2838- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، منتی محمد رفیق : نستعلیق ، میان غلام محمد ، برای میان الهیار ، پنجشنبه محرم سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2839- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۱۶۹ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۷۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

2840- سرگودها ، هری پور ، عبدالقیوم : نستعلیق خوش واجد حسین شاه ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر ، ۲۳۰ ص (محمد نذیر رانجها) .

2841- کیمبل پور ، فتح الله ، مدرسه امداد الاسلام ۶ : نستعلیق ناپخته ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۰۹ ص (پرفسور اختر راهی) .

2842- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق شیخ بن ریاض ، ۲۰ رمضان ۲۲ (سدهٔ ۱۳ ه.) . ش ۲ مجموعه (ص ۶۳ - ۱۲٤) ، آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی) .

2843- راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شادروان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۷۰ ص . (پرفسور ملک محمد اقبال) .

2844- پیشاور ، ودریان ، دیگری ، عبدالصمد افغان ۱۰٤۸ : نستعلیق ، مسجدی ساکن کندی دیره حکیم ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۰۰ ص ۱۸ س (میر سید سجاد حسین) .

2845- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ، ۱۶۵۵ : نستعلیق پخته ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰٤ ص (عبدالرحیم ۱ : ۳۰۸ - محمد اسرائیل کان الله له) .

2846- پیشاور ، دانشگاه، کالج اسلامیه ۱۰۹۷/۲ : نستعلیق شکسته آمیز، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰۹ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۲ : ۱٤۵) .

2847- لاهور ، کتابخانه فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۵۳ گ ۱٤ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی) .

2848- شیخوپوره ، سر میدانی شریف ، گنجینهٔ ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۷۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2849- گجرات ، قلعه دار ، کتابخانه مفتی مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق پخته ، احمد یار مفتی ، به وقت ظهر ، ۱۷ رمضان ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در پایان «طب یوسفی» نامیده شده (پرفسور احمد قلعه داری) .

2850- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۱۶۳/۱۵۸/۲ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۲:۳۸۸).

2851- لاهور ، همانجا ۳۸۰۸/۷۷۵/۲ : نیز تاریخ نشده ، در فهرست بنام «طب یوسفی» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۷) .

● 1032- جامع القوانین : طب هندوی
از ناشناس . در یک «مقدمه» و دو «فن» و یک «خاتمه» : مقدمه در تعریف و شرف و مبادی طب .
آغاز : دل را شکرگزاری دارندهٔ منفعتها در عقاقیر بجهت ممرضین ، و زبان را ثناگویی فرماینده . . . اما بعد ، که چون طب هندی بطب یونانی خصوصاً از جالینوس موافقت تمام و استحکام و ادویه سهل الحصول داشت .
2852- لاهور ، ریلوی رود ، کتابخانه حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق خوش محمد اعظم ساکن وزیر آباد (پاکستان) ، ۱۸ محرم ۱۲۰۸ه‍ ، ش ۲ مجموعه (ص ۱۳۵ - ٤۰۸) . آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی) .

● 1033- جامع مستغنی
از مظفر بن محمد الحسینی شفائی . نام کتاب و نگارنده در دیباچه آمده است . باید دید با «قرابادین شفائی» (ن . ک . همین بخش) و «کلیات حکیم شفائی» (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۸۷) چه جدائی دارد . شاید هر سه یکی باشد .
خواص ادویه است به ترتیب حرف تهجی از الف تا یا ، هر حرف در یک «باب» . (بمانند «قرابادین شفایی» پیشگفته) .
آغاز : حمدله . اما بعد ، میگوید فقیر حقیر مظفر بن محمد الحسینی شفایی ، در مدت مدید کتبی چند که در معالجات امر غن گریزی لیست .
2853- نکلسون رود ، کتابخانهٔ خلیل الرحمان داودی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه‍ . آغاز برابر نمونه ، ۹۶ ص ، (سید سعید الظفر نوشاهی) .
2854- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه‍ . آغاز برابر نمونه ، ۳۲ ص (سید سعید الظفر نوشاهی) .

● جمع الجوامع : مجمع الجوامع

● 1034- جنگ پزشکی
از افراد خانوادهٔ سید مغیث الدین ، که نسخه های پزشکی خود را به تدریج در آن نوشته اند . بنیان گزار این خانواده سید غلام محیی الدین بخاریی لاهوری نوشاهی (۱۱٤۶ - ۱۲٤۱ه‍) نگارندهٔ «تشریف الفقرا» (عرفان ، همین فهرست) است .
2855- لاهور ، کتابخانه فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق چند خطی ، تاریخ یاد نشده ، ۳۲۱ ص (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۸۰) .

● جنگ پزشکی : بیاض پزشکی

● 1035- جنین : رساله . . .
از حکیم اصغر حسین بن غلام غوث (نگارندهٔ «حساب : ۱۸۶» و جزآن) ، که در ۱۲۷۳ه‍/

۶ - ۱۸۵۷م که تاریخ چاپ این رساله است زنده بوده است . بخواهش برخی از دوستان ، در دو «مقدمه» و سه «باب» و «خاتمه» ای کوتاه .

مقدمهٔ یکم تشریح رحم و کیفیت استقرار نطفه . مقدمهٔ دوم در علامات حمل . باب ۱- تدبیر حبالی ، زایمان ، ۲- تدبیر زن بعد از ولادت ، ۳- تدبیر مولود بعد وضع ، در خاتمه . می‌گوید : این رساله در جنین و زایمان بود و معالجات را در رساله ای دیگر به نام «علاج الصبیان» (ن . ک . همین بخش) می آورم .

آغاز : پس از سپاس حکیم علی الاطلاق ، و نعت برگزیدهٔ انفس و آفاق . . . میگوید . . . اصغر حسین بن غلام غوث . . .

2856- سرگودها ، بهیره ، کتابخانه محمدیه غوثیه پیر محمد کرم شاه : نستعلیق، حسن بن قاسم قادری ، ۲۲ ع ۱/۱۲۹۰ه . در علفچه ، آغاز برابر نمونه ، ۲٤ ص ، مصور (نعیم اختر قمر مجددی) .

● جواهر اللغه

هروی . در بخش واژه نامه ها خواهد آمد .

● 1036- جواهر المفردات

نام دارو هاست ، در فارسی و عربی و هندی و شرح خاصیت و طبع و بدل آنها ، درنه ستون : ۱- اسمای ادویه ، ۲- اسمای مشهوره، ۳- مختار الادویه ، ٤- امزجهٔ ادویه، ٦- منافع ادویه ۷- مضرات ، ۸- مصلحات ، ۹- ابدال و امراض و درمان (ن . ک . تقویم الابدان) .

آغاز : حمدله . . . اما بعد ، فهذا فن من فنون الطب ، لما کان بنا و معظم المعالجات .

2857- کراچی ، ناظم آباد، کتابخانه همدرد، الف ۳ - ۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه . ۱٤۰ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۸۳) .

● 1037- چراغ العلاج

از حکیم اله دین .

در پنج «فن» و هر فن در چند «باب» و هر باب در چند «فصل» .

آغاز (پس از حمد و نعت) : اما بعد ، چند مسایل طبیه که استحضار آن .

2858- کراچی ، کتابخانه همدرد ، الف ۱۲/۳ : نستعلیق زیبا ، تاریخ یاد نشده ، ۱۸۹گ (ندوی ۱ : ۸٤) .

● 1038- چیچک نامه

از ناشناس ، که میگوید بیماری چیچک (آبله) در سال ۱۸۰۰م برابر ۱۲۱۵ه از ولایت فرنگ آمده و موسوم به کوپوک شده است .

(ن . ک . پاکستان و هند (ه) ۳ : ۳٤۸ «رساله چیچک» از ملا فیروز ، نگارندهٔ «دساتیر»)

2859 کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : شکسته تحریری ، در شاهجهان آباد ، ۲۵ رجب ۱۲۴۲هـ . آغاز : بسمله . بیان معالجه چیچک که مردم این مملکت از کماهی حقایق آن مطلع نبوده اند ، بنابر آگاهی و انتباه آنها . در سنهٔ یکهزار و دو صد و دوازده ... ، ۱۳ ص ۱۰ س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

● **حاشیهٔ شرح اسباب و علامات : الاسباب و العلامات**

در ص ٤٨٢ گذشت .

● **1039- حدود الامراض**

از محمد بن ابو المجد الطبیب ، حاوی بیماری ها از سر تا قدم . و به نظر بشیر حسین (۲ : ۳۹۸) به فارسی .

سه کتاب بدین نام به نظر این ناچیز رسیده : یکی عربی که در ذریعه (٦ : ۳۰۰) از ابو مسلم محمد ابو المجد طبیب کاشانی (که گویا همین کتاب است) . نام پدر او در نسخهٔ دانشگاه (٤ : ٧٤٧) ابو محمد ، و در نسخهٔ آستان رضوی (۳ : ٤ - ۲۰۳) ابو المحیر خوانده شده است. و دانش پروه می افزاید : گویا از پزشکان روزگار صفوی ست . و در همهٔ آنها کتاب به زبان عربی ست. با سر آغاز : الحمد لله الکریم الجلیل الذی یشفی بکمال ... فهذا ما جمعه ... محمد بن ... فی حدود الامراض من الراس الی القدم .

دوم فارسی ، بدون نام نگارنده ، به ترتیب حروف تهجی در نام بیماری ها . در آن وصف بیماری ها آمده و گاهی اسباب آن ها را نیز ذکر می کند . که اشکوری (٥ : ٢٠٤) نشان داده است. با سر آغاز : حمدله ... اما بعد ، این مختصری ست در ضبط لغت اسامی امراض ، به ترتیب حروف تهجی .

سوم «ترجمهٔ حدود الامراض» محمد اکبر ارزانی ، به ترتیب تهجی ، که بنام «فصول الاعراض» خواهد آمد .

2860- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰۳۱/۵۰۷/۲ : نوشته محمود بن احمد بن شهبازخان، سدهٔ ۱۱هـ . در فهرست بنام «فی حدود الامراض من الراس الی القدم ، رساله» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۸) گویا عربی ست که در بخش فارسی فهرست آمده، و از آنجا ضمن کتابهای فارسی به «پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰٤» راه یافته است .

● **حدود الامراض** ، ترجمه : فصول الاعراض

● **1040- حذاقت موهانی : قانون العلاج**

از سید محمد سجاد موهانی ، به سال ۱۳۰۵هـ/۷ - ۱۸۸۸م . در تشخیص امراض و نسخه نویسی از مجربات خود او . در دیباچه از استاد خود حکیم سید مرتضی معروف به دوله صاحب که شاگرد حکیم مسیح الدوله بوده ، یاد کرده است - و اینکه این کتاب را برای رهنمایی شاگردانم مرتب کردم .

نسخه های مجرب اوست .

آغاز : الهی ترا می ستایم ، بحمدی و شکری که تو شایسته و مستحق آن حمد و شکر باشی ، و شکر و سپاس می گزارم رسول ترا .

2861- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۱- ۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، آغاز سدهٔ ۱٤ هـ . آغاز برابر نمونه، انجام افتاده، ۹۳ گ (سید خضر نوشاهی - ندوی : ۱۷) .

1041- حفظ الصحة : قصیده در . . .

از یوسفی هروی ، یوسف بن محمد (که یاد او در «جامع الفواید : ٥۳٦» گذشت) . گویا به سال ۹۳۷هـ/۱٥۳۰م . برای ظهیر الدین بابر تیموری هند (۹۲۳ - ۹۳۷هـ .) : شاه جم قدر ، بابر غازی - کف او غیرت سحاب آمد .

وی دو گفتار در این باره دارد : یکی ستهٔ ضروریه ، به نثر . و این یکی به نظم . که چند قصیده است ، در بهداشت ، نوشیدنیها ، جنبش و آرامش ، خواب و بیداری ، آب و هوا ، احتباس ، استفراغ . . .

آغاز : بعد از حمد حکیم دانا و تحیت زبدهٔ رسل و انبیا . . ای که خواهی (داری) تندرستی ار در حکمت درا - تا به علتهای گونا گون نگردی مبتلا .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٥۲۳ و ٤ : ۲۷۷۲ - مشار ۲ : ۲۰۰۲ «رسالهٔ حفظ صحت» چاپ ۱۹۲٤م لاهور) .

2862- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه ٥۲۱ : نستعلیق خوش ، سپس «جامع الفواید» او نوشته ۹۱۷هـ . (!) آغاز برابر نمونه ، ۸ ص ۱۳ س (میر سجاد حسین کاظمی) . شاید آن تاریخ تالیف جامع الفواید باشد (۱۰ م .) .

2863- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ٤۷۱ : نستعلیق، درویش محمد تقی ، ۱۰٤٤هـ . در «کلیات» او ، رویهم ۱۰٦ ص ۱۷ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

2864- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی، الف ٤ - ۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ۹ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱٤٤) .

2865- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۹۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . (ص ۱۱۰-۱۱۲) ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۲۷۰) .

2866- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸٦۷ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۱۹٦هـ . به همین خامه در مجموعه ، (ص ۱٦٥ - ۱۸٤) (گنج ۱ : ۲۷۰) .

2867- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، (ص ۲۱٥ - ۲۲۰ مجموعه)، ۸٤ بیت سپس قصیده در علامات امراض (سید عارف نوشاهی) .

2868- پیشاور ، دانشگاه پشاور ۶۷۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ. ش ۳ «کلیات» او (پرفسور امتیاز حسین) .

2869- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۳ ق ف ۱۶۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ. (ص ۱۷۱ - ۱۷۴) ، آغاز برابر نمونه (نوشاهی انجمن : . . .) .

2870- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۲۸۴ : نستعلیق پخته ، ۱۷ بهاکن ۱۲۳۲هـ. (ص ۳۸-۴۲) . دیباجه‌ی نثری را ندارد (گنج ۱ : ۲۷۱) .

2871- لاهور، دانشگاه ، شیرانی ۳/۱۴۱۶/۴۴۶۶ : ش ۳ «رسایل یوسفی» نوشته ۱۸۹۲ بکرمی (۱۲۵۱هـ.) . (بشیر حسین ۲ : ۳۹۴) .

2872- کراچی ، موزه ملی ۲۵۷ - ۱۹۷۰ .N.M : نستعلیق، احمد بخش چشتی متخلص به یکدل ، برای پسرانش ، ذیقعده ۱۲۶۸هـ. ش ۶ مجموعه رساله های او (ص ۱۰۶-۱۱۲) (نوشاهی : ۹۷) .

2873- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۷۵۲ : نستعلیق سکسته آمیز ، با تاریخ ۱۲۷۰هـ. به همین خامه در مجموعه (ص ۱۸۱ - ۱۸۵) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۷۱) .

2874- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، ش ۴ مجموعه رساله های او نوشتهٔ ۱۲۹۱هـ. آغاز برابر نمونه ، ۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

2875- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه آداب ، صلاح الدین ۸۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. بدنبال «دلایل النول» و همراه رساله هاي ديكر از همو (سید خضر نوشاهی) .

2876- شیخوپوره ، سر میدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق ریز ، حسن محمد نقشبندی متوطن بهاگیان ، سمت ۱۹۵۵ب (۱۳۱۶هـ) ، آغاز برابر نمونه (ص ۴۸۷ - ۴۹۲) (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1042- **حفظ صحت : ستهٔ ضروریه**

از ناشناس . بخشی از کتاب بزرگتری ست ، که باب دوم آن در «حفظ صحت» بوده است . و این باب در شش «فصل» است :

فصل ۱- تدبیر مأکول و مشروب، ۲- ریاضت و حرکت ، ۳- حمام، ۴- خواب و بیداری، ۵- تدبیر برحسب فصلها ، ۶- مجامعت . (ن . ک . ستهٔ ضروریه : همین بخش که جزآن هاست) .

نام کتاب برحسب باقی ماندهٔ نسخه انتخاب شد .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۴۹ «ستهٔ ضروریه» از حکیم عماد الدین محمود).

آغاز : . . . باب دوم در حفظ صحت. و این مشتمل است بر شش فصل. فصل اول در تدبیر ماکول و مشروب اما غذایی که در و تعدیل مطلوبست . . .

2877- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۸۴۶ و ۸۴۸هـ. به همین خامه در مجموعه (ص ۱۶۷ - ۱۷۵) ، آغاز در باب یکم که گویا سته ضروریه است افتاده ، سپس باب دوم در شش فصل در حفظ صحت، کامل (گنج ۱ : ۲۷۱) .

● **حفظ صحت : ستهٔ ضروریه**

● **1043- حفظ صحت ، منظوم**

از ناشناس . در ده «نصیحت» و نسخهٔ ملک در تهران (نسخه ها ۱ : ۵۶۵) در ده «کلمه» است .

در آغاز آن آمده که کیان شاه به رنجی گرفتار شد ، چون درمان یافت این پندها را ارسطو به او داد . بایستی کار های «یوسفی» را در نظر می داشته . و سر آغاز آن تا مصرع سوم «مأکول و مشروب» یوسفی «بدان ای خرد مند روشن ضمیر» نزدیک است .

آغاز : بدان ای خردمند نیکو سیر - که ملحوظ خیری و ترسان زشر - که در دور گیتی کیان شاه بود - زهر نیک و بد ، نیک آگاه بود .

**2878- اسلام آباد** ، گنج بخش ۴۸۸۴ : نستعلیق ، اکبر شاه ، با تاریخ ۱۲۷۱ه‍ . در مجموعه رساله های یوسفی هروی ، (ص ۱۹۵ - ۱۹۷) ، آغاز برابر . سپس نصایح بوذر - جمهر و بقراط و جاماسب (ص ۱۹۷ - ۱۹۹) با همان سبک ، شاید از یک سراینده و شاید بخشی از همان منظومه باشد . آغاز این بخش : بود چار حالت زیان در وجود - کران چار چار آید مرض در وجود (گنج ۱ : ۲۷۱) .

● **1044- حل الاسامی**

نام نگارنده در نسخه ها بدوگونه محمد زکریا بن ضیاء الدین طبیب ، و استاد المحققین ابو منصور یاد شده است .

فرهنگنامه‌ی واژه های پزشکی ست، در ده (۱۱) فصل : ۱- اسامی علل حادثه از فرق تا قدم خاصه ، ۲- اسامی علل عامه و حادثه بر سطح بدن ، ۳- اسامی حمیات وما یتعلق بها ، ٤- اسامی ما فی تجویف البدن ، از مجاری وغیره ، ٥- اسامی طبایع و معانی آن و حوادث نفسانی ، ٦- اشیاء مفرده و مرکبه که مستعمل است در معالجات ، ٧- اسامی اوزان و اکیال ، ١١- اشیایی که دانستن آنها بر طبیب لازم است .

آغاز : بعد از حمد حکیم دافع الامراض ، و دستگیر دافع الاعراض ، و پس از صلات . . . بدانکه جمله علوم که دانستن آن واجب .

**2879- شیخوپوره** ، ظفر وال، حکیم الله یار علایی : نستعلیق، ۱۲۰۰ه‍ . آغاز برابر نمونه، ۶۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی)

**2880- لاهور** ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق، آیت الله کشوی، صوبه اود ، اخترتک در بلده شاهجهان آباد ، سدهٔ ۱۲ه‍ . آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده در دیباچه محمد زکریا . . . آمده است ، ۵۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**2881- اسلام آباد** ، گنج بخش ۱٤٠ : نستعلیق ، قادر بخش ، ۷ رجب ۱۲۳۲ه‍ . (ص ۱۶۲ - ۱۸۱) ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰ بابی ، نام نگارنده در دیباچه ابو منصور آمده . (گنج ۱ : ۲۷۲) .

2882- گوجرانواله ، حافظ آباد ، عبدالرشید فاروق : نستعلیق ، ۱۲۳۰ه. آغاز برابر نمونه، ده فصلی . از ابو منصور دانسته شده ، ۲۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2883- لاهور ، شیش محل ، انباله جلد سازی ، محمد بشیر لودهیالوی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده «ابو منصور» گزارش شده است ، ۳٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

2884- گوجرانواله ، شتاب کتره . حکیم فدا حسین قلندری : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، نام نگارنده در دیباچه محمد زکریا . . . آمده است ، ٦۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1045- حمیات : رساله در . . .

از حکیم علویخان . که بایستی محمد هاشم بن محمد هادی شیرازی ، نگارندهٔ «مجمع الجوامع همین بخش» باشد . و شاید این بخشی از همان کتاب است .

در سه «باب» : ۱- در بیان حمای یوم ، ۲- در حمای دق ، ۳- در حمیات عفینه .

آغاز : بسمله . بدانکه اجناس عالیهٔ حمی سه جنس است : حمی یوم ، حمی دق ، حمی عفنی. و هر سه جنس در سه باب بیان کرده می شود . باب اول در حمای یوم . مخفی نماند که حمای یوم آنستکه تسخین کند روح السانی با روح .

2885- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۵۲ : نستعلیق پخته ، ۸ رمضان ۱۲٦۸ه. (ص ۸-۳٤ جنگ پزشکی) نام نگارنده در ص . ع . و کلمون به خامهٔ نویسنده آمده (گنج ۱ : ۲۷۲) .

● 1046- حمیات : رساله در . . .

از ناشناس . در ٦۱ «باب» : ۱- تب چیست ؟ ، ۲- حمای یوم، اسباب ، ۳- تبهای عفونی، ٤- غب (!) خالص ، ٥- غب غیر خالص ، ۲۳- مرضها ، ٤۰- عقد ، ٥۰- خوردن تبوعات ، ٦۰- گزیدن کرن ! ٦۱- گزیدن سگ دیوانه .

آغاز : باب اول اندر آنکه تب چیست و چگونه پدید آید .

2886- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱۰۷۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. دیباچه ندارد. ۷٦ ص (نوشاهی : ۸۷) .

● 1047- حمیات : رساله در . . .

ناشناخته.

2887- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱۰٤۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز : حمی یوم . گرم شدن روح است ، خواه حیوانی باشد یا طبیعی . . . ، رساله ای ست مجدول . با عنوانهای «نام بیماری ، سبب ، علامت ، علاج» ، ۱٦ ص (نوشاهی :) .

● 1048- حیات القلوب : گزیدهٔ . . .

گزیدهٔ باب هفتم آن است . در ادویه و اغذیهٔ نافعه برای قوهٔ باه .

آغاز: حمدله . . . اما بعد، این سطری چند است از کتاب حیات القلوب درباب معالجات امراض خصیه و ذکر و ضعف باه .

2888- لاهور، ریلوی رود، کتابخانه حکیم محمد موسی امرتسری چشتی: نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه . ش ۳ مجموعه (ص ۱۲۵ - ۱۶۵)، آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی) .

## 1049- خرقه

از مرتضی قلیخان پسر حسن خان شاملو، از امیران صفوی، که از سوی شاه سلیمان (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵ه) فرمانروای خراسان و قم و وزیر اردبیل بوده است، در ۱۰۸۹ه/۱۶۷۸م . بنام شاه (شاید همان سلیمان). و در نسخه ای از میرزا محمد بن محمد مؤمن طبیب تنکابنی دانسته شده است که به نام امان الله خان ساخته است .

در بیماریهای تناسلی و قوهٔ باه، با اصطلاحات خیاطان، درسی «بخیه» .

آغاز دیباجهٔ تنکابنی: سبحانک اللهم یاذ الملک القدیم . . . اقل عباد الله الحسیب میرزا محمد بن . . . آغاز دیباجهٔ شاملو: سبحان الله رنگ آمیزی بساط حمد و سپاس حکیمی را که خرقهٔ معرفت . . . مرتضی قلی بن حسن شاملو .

(ن . ک . ذریعه ۷ : ۱۴۹ «خرقه» که در آنجا انتساب آن را به محمد تنکابنی فرزند نگارندهٔ «تحفه المؤمنین» را بر مرتضی قلیخان ترجیح داده است، و می نویسد احتمال دارد نگارنده کتاب خود را نخست تحت اختیار مرتضی قلیخان قرار داده است و پس از مرگ وی آنرا بنام خود و امیر امان الله خان منتشر کرده است - نسخه ها ۱ : ۵۲۵ - مشار ۲ : ۱۸۷۶ که سه چاپ تهران آن را نشان داده است - ریو ۲ : ۷۹۴ با دیباجهٔ شاملو - روشن، راشت : ۱۲۲۵ - دانشگاه ۱۶ : ۸۸، ۶۰۸) .

2889- کراچی، سوسائتی، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC – 36 : نستعلیق، با تاریخ صفر ۱۱۸۰ه. در مجموعه (گ ۳۳ - ۸۱)، نگارنده شاملو ست، آغاز برابر نمونهٔ ۲ (سید عارف نوشاهی) .

2890- اسلام آباد، گنج بخش ۷۲۹۴ : نستعلیق، پیرامون ۱۲۶۱ه . با دیباجهٔ مرتضی قلیخان شاملو، ناقص (ص ۲۲۲ - ۲۲۵) (گنج ۱ : ۲۷۳) .

## 1050- خزائنهٔ خدا داد

نام کتاب در عطف نسخه آمده است، شصت برگ نخست مجربات سید منور علی حکیم، سپس مجربات طبیبان دیگر، و رسالهٔ «باه نامه» است .

(ن . ک . تقویم منور علی : ۲۶۰ و «بیاض الحسن : ۵۰۶») .

2891- اوچ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۲۰ : نستعلیق . میرزا لعل، ۱۲۶۶ه . آغاز: باب در مسهلات که در عمل استاد حقیقی قبله تحقیقی حضرت سید منور علی . . . ، (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۰۸) .

● **1051- خفی علائی : الخفیة العلائیه : خف علائی**

از میر سید اسماعیل جرجانی (نگارنده «ذخیره خوارزمشاهی» و جزآن) . و این گزیده ای ست از همان «ذخیره» ی پیشگفته و از «الاغراض الطبیه : ۴۸۶» او. بدستور امیر سپهسالار بهاءالدین علاء الدوله قزل ارسلان ولیعهداتسز پسر خوار زمشاه ، بروزگار ولیعهدیش ، در ۷ - ۵۰۶ھ./ ۱۱۱۲ - ۱۱۱۴م .

در دو بخش علمی و عملی : **بخش یکم** در دو «مقاله» : مقالهٔ ۱- حفظ صحت، شانزده «باب» یکم تدبیر هوا ، شانزدهم تدبیر مسافران ، ۲- تقدیم المعرفة ، هفت «باب» : باب یکم تشخیص امراض . . . **بخش دوم** در هفت «مقاله» : ۱- وصیت به طبیب، ۲- علاج بیماریهای سر تا پا ، هفده باب ، ۳- تبها ، ۴- آماسها ، ۵- شکستگی استخوان ، ۶- پاک داشتن بشره ، ۷- سموم .

آغاز : حمدله . . . اما بعد ، چنین گوید امیر سید اسماعیل بن حسن الحسینی الجرجانی ، که چون از جمع کتاب ذخیره خوارزمشاه فارغ شدم . . . ابو المظفر . . . گفت که ذخیره کتابی بزرگ است ، کتابی دیگر بایستی که هر وقت دست توان گرفت .

(ن . ک . اته : ۱۱۵۶ - ۲۲۸۶ «خفی علائی» - کشف الظنون ۱ : ۷۱۶ «خفی علائی» - نجم آبادی : ۳۲۸ - مسار ۲ : ۱۸۹۷ «حف علای ، خفی علائی ، الخفیه العلائیه» که دو چاپ هند آن را نشانی داده است - ریو ۲ : ۴۷۵ «خفی علایی» - ایوانف : ۱۵۳۲ «خف علائی» - اشکوری ۵ : ۲۲۵ «خف علائی») .

**2892-** لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۶۸۶/۶۶۵/۲ : از سدهٔ ۱۱ھ. آغاز و انجام افتاده (اشیر حسین ۲ : ۳۸۸ - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۱) .

**2893-** کراچی ، موزه ملی ۱۰۸۸ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز . حمدله . چون سیدا نام ار جمع کتاب خوارزمشاهی ، ۸۶ گ (نوشاهی : ۸۷) .

**2894-** راولپندی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر سهر علی : نستعلیق ، ع ۱۲۱۲/۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص (درفسور ملک محمد اقبال) .

**2895-** لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۲۲۵ھ . در عهد احمد علی خان ، در شهر مصطفی آباد عرف رامپور ، آغاز : چون خادم دعاگوی اسماعیل بن احمد ؟ الحسینی الجرجانی ، از جمع کتاب ذخیره خوارزمشاهی فارغ شد ، ۱۰۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**2896-** رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینه میر ، میر سید زاهد حسین ۲۷۷ : نستعلیق خوش ، محمد پناه ولد میان پیر محمد ، ع ۱۲۳۶/۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۶ ص (دکتر الله دتا چودری) .

● **1052- خلاصة الانبساط**

گویا از سعادت یار خان رنگین (که یاد او در «فرسنامه ۴۴۸ گذشت). نام نگارنده در دیباجه نیامده است ، و می گوید تاریخ نگارش از نام کتاب بر می آید . (۸۸۰ یا ۱۲۷۵ھ) . که هیچیک از

از این دو تاریخ با مرگ سعادت یار در ۱۲۵۱هـ/۱۸۳۵م جور نمی آید. صبا دربارهٔ وی می گوید: «بعد وفات والد خود ترکهٔ پدری را صرف عیش و عشرت ساخته . . .». و از هموست در این باره «رسالهٔ سعادت» در همین بخش.

در یک «مقدمه» و چهار «تعلیم» و «خاتمه» ای: مقدمه در شرافت جماع و منفعت آن، تعالیم ۱- در کوک، ۲- در جوک، در دو «مسلک» (در اختیار داشتن منی از وضع جماع، در اختیار داشتن از حبس نفس)، ۳- تراکیبی که مخصوص مردان است، ٤- تراکیبی که مخصوص به زنان است. خاتمه در واجبات.

آغاز: حمدله. صلات. اما بعد، بدانکه این مختصری ست موسوم به خلاصة الانبساط، در کوک و جوک، مشتمل بر مقدمه و چهار تعلیم و خاتمه.

(ن. ک. صبا: ۳۱۳).

2897- لاهور، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا: نستعلیق، یعقوب بیگ، در پیاله، ۵ع ۲/۱۲۸۱هـ، آغاز برابر نمونه، ۲۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

2898- شیخوپوره، ظفر وال، حکیم الله یار علائی: نستعلیق، فقیر محمد قادری، ۱۲۸٤هـ. آغاز برابر نمونه، ۲۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

2899- لاهور، شیش محل، البالة جلد سازی، محمد بشیر لودهیانوی: نستعلیق، عبدالصمد بن شیخ صدر الدین، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، ۳۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 1053- خلاصهٔ بینایی

از حکیم بینا بن حسن سرهندی، پزشک و جراح روزگار اکبر پادشاه (۹٦۳ – ۱۰۱٤هـ). به سال ۹۹٦هـ/۱۵۸۷م. در ۸۷ «فصل» انگاشته است.

دربارهٔ نامش (ن. ک. اطبای مغلیه: ۱۹۱) که در آنجا، بلیا، بهینا، مینا و مینایی برحسب منابع مختلف یاد شده است. پدرش حسن و فرزندش نیز حسن بوده که این یکی حسو خوانده می شده است.

باب ۱- اشیاء . . .، ۲- داروهای استفراغ، ۳- داروهای اسهالی، ٤- داروهای آماس و آبله، تبها، ۱۰- علاج کرم شکم، ۲۰- مرض استسقا، ۳۰- علاج زحمت سول، ٤۰- علاج افزونی چربی، ۵۰- مرض بهکندر، ٦۰- امراض دهان، ۷۰- امراض پستان، ۷۸- متفرقات.

آغاز: سپاس فراوان دانایی را که به حکم خویش انواع حکمت باریک پاک در دل تاریک خاک.

(ن. ک. پاکستان و هند (٤) ۲: ۷۱۸ «خلاصهٔ بینایی، مجربات بینایی» از شیخ بینا بن حسن و(٤) ۲: ۷۲۷ «عین الشفا» از شیخ حسن بن بینا، مقربخان (م ۱۰٦۵هـ/۱٦٤٦م)، در ۷۰ «باب». در اینجا گفته نشده است نگارندهٔ «خلاصهٔ بینایی» و «عین الشفا» بایکدیگر چه نسبتی دارند ـ اطبای مغلیه: ۱۹۱ «شیخ مینا» در آنجا به تفصیل دربارهٔ این خاندان سخن رفته است، به نقل از

«پادشاهنامه ، مآثر الامراء ، نامه های ابو الفضل علامی» - مآثر الامرا ۳ : ۳۷۸ که از وی بد شیخ حسن معروف به حسو، شیخ پهینا نام برده است - ایوانف : ۱۰۴۹ «خلاصهٔ بینائی» که نام نگارنده را نیز بینا بن حسن خوانده است و شمار باب ها را نیز ۷۴ نوشته است) .

2900- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید، الف ۳-۱۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۰ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۸۸) .

2901- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱۰٤۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤۳٤ ص (نوشاهی : ۸۷) .

2902- لاهور ، ٤۳ خانان راوی ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز افتاده انواع تجربت ازکثرت ممارست حاصل گردد . . . ، ۲۷٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 1054- خلاصة التجارب

از شاه بهاء الدوله نور بخشی رازی ترشتی (م ۹۲٦ھ/۱۵۲۰م) خلیفهٔ پدرش سید شاه قاسم نور بخشی (م ۸۸۱ھ/۱٤۷٦ م .) و نوادهٔ عارف نامی سید محمد نور بخش (قائن ۷۹۵ - ۸٦۹ھ/ ۱۳۹۳ - ۱٤٦٤م) . در دیباچهٔ نسخهٔ سلطان المتکلمین (ذریعه ۲۵ : ۲۰۷) از خود به سید بهاء الدوله بن امیر کبیر شاه قاسم بن میر شمس الدین محمد حسینی نور بخش یاد کرده است . چلبی او را بهاء الدوله بن میر قوام الدین (قاسم) نور بخش رازی (کشف ۱ : ۷۱۸) خوانده است ، در نگارش دیگرش «هدی الخیر» (ذریعه ۲۵ : ۲۰۷) خود را حسن بن القاسم بن محمد نور بخش یاد کرده است . از این رو (ذریعه ۷:۲۱۷) او را بهاء الدین حسن . . . خوانده است . نفیسی (۱:۲۷٤) لقب او را بهاء الدین بجای بهاء الدوله درست تر می داند . در نسخهٔ چاپ نولکشور ۱۳۲۳ھ . نام وی تنها «بهاء الدوله» آمده است ، و در ص. ع . این چاپ ، نادرست چنین آمده «محربات حکیم علوی خان دهلوی موسوم به خلاصة التجارب» . سپس این غلط به فهرست مشار راه یافته است .

در یک «مقدمه» و ٢٤ یا ٢٥ یا ٢٨ «باب» ، به سال ۹۰۷ھ/۱۵۰۲ - ۱۵۰۱م در ترشت ری نگاشته است . و نسخهٔ چاپ پیشگفته ۲۵ بابی ست : ۱- در آنچه دانستن آن موقوف علیه حفظ صحت است ، ۲- در بیان حفظ الصحة ، ۳- تدبیر اطفال ، ٤- حصبه و جدری و ورمها و جذام ، ۵- در احوال دماغ ، ۱۰- حلق ، لوزه ، حنجره ، ۱۵- سپرز ، ۲۰- آلات تناسلی ، ۲۱- توالد ، پستان ، رحم ، ۲۲- پشت و مفاصل ، ۲۳- سموم ، گزیدگی ، تریاق ، ۲٤- بعضی از تراکیب عمده ، ۲۵- در بیان بعضی الفاظ غریبه که متعارف اطباست و اوزان طبی .

آغاز ۱ : حمد بلا احصا حکیمی را که به کمال حکمت . . . آغاز ۲ : باب اول در بیان آنچه دانستن آن موقوف علیه حفظ صحت و دفع مرض است ، بروجه کلی . چون طبیعت و مزاج و علامات ثالیه امزجه .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۲۷٤ ، ۲۰۰ که تاریخ نگارش را یکجا ۹۰۷ و جای دیگر ۹۰۸ھ . یاد کرده که گویا دومی غلط چاپی ست-مشار ۲: ۱۹۰۲ که چهار چاپ آن را نشانی داده ولی او را با

حکیم محمد علوی خان نگارندهٔ «مطب علوی خان» در آمیخته است ـ ذریعه ۷ : ۲۱۸ «خلاصة التجارب» ـ نجم آبادی : ۳۲۸ که از علویخان یا نوربخش دالسته ـ نسخه ها ۱ : ۵۲۷ که در آنجا منابعی دیگر یاد شده که لقب نگارنده را سراج الدین خوالده اند ـ پاکستان و هند ۵ : ۳۴٤ که اینجا نیز به تبعیت از چاپی ، نگاشتهٔ علویخان دانسته شده است) .

2903- کراچی ، موزه ملی ۲۰۹ - ۱۹۷۳ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر نمونه ، با مهر «کتابخانه مبارکه دولت خدا داد افغانستان ۱۳۱۰» در مقدمه و ۲٤ باب ۲۳ گ (سید عارف نوشاهی : ۸۸) .

2904- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱٦۹ : نسخ خوش ، ۲٦ ذیحجهٔ ۱۱۹۲ھ . آغاز : باب اول در بیان . . . (برابر نمونه) ، ۹۵۲ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

## 1055- خلاصة حدود الامراض

از عبدالقادر بن مولوی محمد ، که در قریهٔ پهواری ! ضلع لوهری ! می زیسته است ، در ۲۹ع ۲/۱۲۲۰ھ/۱۸۰۵م ازکتابهای «جامع الجوامع» مشهور به «قرابادین کبیر» (ن . ک . همین بخش) وجز آن گزیده ، و بنام «خلاصة حدود الامراض» نامیده است .

به ترتیب حروف تهجی ، در نام بیماریها .

آغاز : حمدله . . . اما بعد ، میگوید بندهٔ عاصی عبدالقادر بن مولوی محمد . . . که این رساله ازکتاب جامع الجوامع مشهور به قرابادین کبیر و غیره ها اختصار و تالیف نمودیم ، و نامش خلاصة حدود الامراض نهادیم .

2905- لاهور ، ٤۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق و عنوانها نسخ ، شیخ احمد ، ۲۷ج ۱۳۱۲/۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

## خلاصة الحکمه : مجمع الجوامع

## 1056- خلاصهٔ شفایی : خلاصة الشفاء

از شفایی اصفهانی کاشانی ، میر مظفر بن محمد حسینی ، از پزشکان روزگار شاه عباس یکم (۹۹۵ - ۱۰۳۷ھ) . نگارندهٔ «قرابادین شفایی» (در همین بخش) . نام کتاب و نگارنده و فهرست مطالب در دیباچه آمده است :

در دو «کتاب» یکم در سه «سطب» ، ۱- حفظ صحت ، ۲- علاج امراض بطور کلی ، ۳- ادویهٔ مفرده . دوم در سه «فن» : ۱- امراض مختص به یک عضو ، ۲- امراض غیر مختصه ، ۳- ادویهٔ مرکبه .

چنان می نماید برخی از نسخه ها تنها «کتاب دوم» را دارد .

آغاز : حمد بینهایت و ثنای بیغایت حکیمی را که ازحکمت کامله . . . و بعد ، نقیر . . . مظفر بن محمد حسینی شفایی کاشانی را کثرت اشتیاق به مطالعهٔ . . .

(ن . ک . ذریعه ۳ : ۱۸۸ «بیست باب» از همو و ۷ : ۲۲۹ «خلاصه الشفاء» از همو ، در

ن و ۱۷ : ۱ ۶۱ «قرابادین شفایی» از همو ـ نسخه ها ۱ : ۵۲۹ «خلاصهٔ شفایی» استوری ۲ : ۲۴ ـ لشریه ۸ : ۲۸ «خلاصهٔ شفایی» نسخه لنین گراد) .

2906ـ لاهور ، عمومی پنجاب ، ۱ ۶ شفا : نستعلیق ، روح الله بن مظفر حسینی ، ۲۳ع ۱/۹۴۲ه (چنین است) آغاز یک برگ از «کتاب یکم» افتاده ، آغاز «کتاب دوم» برابر نمونه ، ۲۶۳ گ (عباسی ۱ : ۳۲۵) .

2907ـ پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۰۸ : نسخ و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ ـ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۶۴۴ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

## ● 1057ـ خلاصة الطب

از احمد الله ملقب به حکیم سمیع الزمان خان ، مشتهر به امام بخش متوطن کیرت پور ، در شاهجهان آباد از حاذق الملک محمد اسحاق خان استفتاهای علمی کرده بود . در لکهنو ، به ال ۱۱۷۷ه/۱۷۶۱م به دستور راجه (تکیت) رای . در یک «مقدمه» و دو «باب» و فصلهایی و میمه ای نگاشت : مقدمه در حفظ صحت بدن ، باب ۱ـ ستهٔ ضروریه ، هفت فصل ، ۲ـ حفظ صحت ضای رئیسه و مرؤسه از سر تا پای ، هفده فصل . ضمیمه در آشپزی ، در هفت فصل .

(ن . ک . ذریعه ۷ : ۲۲۹ و نسخه ها ۱ : ۵۳۰ ، که این جز آنها ست) .

2908 کراچی ، موزه ملی ۱۵ ـ ۱۹۶۵ .N.M : نستعلیق ، بخامه نگارنده ، ۱۲ ذیحجه ۱۱۷۷ه . آغاز یک برگ افتاده : ملک العلام بر اهل بیت و اولاد و امجاد او که هر یک مبدای دین متین . . . ، ۱۷۲ ص (نوشاهی : ۸۸) .

## ● 1058ـ خلاصة العیش عالمشاهی

از مظهر بن مظفر ، ملقب به روشن الدوله رستم جنگ ظفر خان (ن.ک. نسخه کراچی، زیر). سال ۱۱۷۷ه/۳ ـ ۱۷۶۴م . به نام شاه عالم پادشاه دوم (۱۱۷۳ ـ ۱۲۲۱ه) (اته) . در دو طلب» و هر مطلب در بیست «باب» . و سرنندهای «ذکر» .

مطلب یکم در احوال مردان و آرایش و حسن معاشرت ایشان و در مانهایی برای ایشان ، ۲۰ باب : باب ۱ـ مزاج و احوال عضو تناسلی ، ۵ـ اوقات ممدوح و مذموم قربت ، ۱۰ـ حقنه و محمولات باهیه ، سه ذکر ، ۱۵ـ مغلظات و مطولات ، ۲۰ـ حبس نفس و در اختیار در آوردن د . مطلب دوم ، مختص زنان، مداوای تزیین ، تقوین ، ذکر اسرار ایشان ، در ۲۰ باب : ۱ـ ماف زنان ، ۵ـ صفات زیب مرد شاهد باز و زن شاهده ، به نظر هندیان ، ۱۰ـ ادویهٔ مفرده و کبهٔ باهیه ، ۱۵ـ مضیقات و خوشبو کننده ها و لذت افزا که ایشان را به حد جنون کشد ، ۲۰ـ جزی از علم سینک و آن علم قیافهٔ زن و مرد بود ، به مذهب هندوان .

در باب سیزدهم دوازده حکایت هوس انگیز از زبان دوازده کنیز می آورد .

آغاز : حمد بیقیاس و ستایش باسپاس آفرید گاری را سزد که خلقت انسان را . . .

(ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان ; ۱۲۰ که نام نگارنده را مظهر مظفر آورده ـ پاکستان

و هند (۵) ۳ : ۴۴۶ که نام او را حکیم مظفر گفته و صفحه‌ی بعد (ص ۳۴۷) در میان نگاشته های پزشکی دربار آصفیه دکن «خلاصة العیش عالمشاهی» نگاشتهٔ علی خان عروس الدوله را یاد کرده است که نباید درست باشد - اته : ۳۰۰۱) .

2909- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱ - ۱۰۳۳ : نستعلیق ، میر هدایت الله ، ۲۱ع ۲/۱۲۵۲هـ . آغاز برابر نمونه ، با تقریظ بهگوان سهای وکیل ، ۲۹۳+۴ ص (نوشاهی : ۸۸) .

2910- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۹۹ : نستعلیق پخته ، احمد کریم ، ۹ صفر ۱۲۵۹هـ/ ۱۲ مارچ ۱۸۴۳م . چند سطری در آغاز برای خطبه کتاب سفید گذارده شده . نام نگارنده در دیباچه نیامده ولی تاریخ نگارش پنجمین سال جلوس شاه عالم ۱۱۷۷هـ . و فهرست مطالب و نام کتاب آمده است ، ۱۴۰ ص اندازهٔ رحلی . تازه خریداری شده .

2911- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۲۴۳/۱۱ : نستعلیق ، هدایت خان ، چهار شنبه ۲۷ع ۲/۱۲۶۰هـ . ۷ پادشاهی بهادر شاه ، آغاز برابر نمونه ، جای تصویر ها سفید مانده ، ۴۵۳ ص .

2912- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۱ - ۴۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، از آخرین باب چند برگ افتاده ، ۵۶۰ ص .

2913- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۱ - ۱۱۰۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز برابر نمونه، تنها مطلب یکم را دارد ، ۱۳۵ ص .

2914- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۱ - ۱۰۶۳ : نستعلیق، غلام حسین ، بفرمایش شیخ فیض علی ، سدهٔ ۱۴هـ . آغاز برابر نمونه ، در دیباچه نام نگارنده غلام علی خان بن بهکیار خان روشن الدوله رستم جنگ بن نواب ظفر (نه مظفر) خان روشن الدوله رستم هند و نام عمویش نواب مظهر خان بهادر آمده ، نا تمام ، ۶۳ ص (نوشاهی : ۸۹) .

● 1059- خلاصة قوانین العلاج : مطب علوی خان

از حکیم علوی خان شیرازی، محمد هاشم بن حکیم محمد هادی (شیراز ۱۰۸۰- دهلی ۱۱۶۲هـ/ ۱۶۷۰ - ۱۷۴۹م .) . در شیراز پزشکی آموخت ، بروزگار اورنگزیب (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸هـ) به هند آمده . در ۱۱۵۱هـ/۸ - ۱۷۳۹ همراه نادر به ایران برگشت ، پس از حج دوباره به دهلی برگشته و در آنجا در ۱۱۶۲هـ درگذشته است . (ن . ک . مجمع الجوامع ، در همین بخش) .

با دیباجه ای از شاگردوی «شفا خواه جهالیان عنایت الله رحمت یاو خان ، که یکی از تلامذهٔ نسخه نویس آن خان است ، که این چند سطر مختصر برسبیل دیباجه نوشته است» در دیباجه به نام «خلاصة قوانین العلاج» نامیده شده است ولی در رباعی که دیباجه نگار نوشته، آمده است: از نسخه نویسی مطب علوی۔ گویم بخدا که افتخار است مرا. گویا به همین اشاره نام کتاب در چاپها «مطب علوی خان» آمده است . نسخهٔ چاپ نولکشور ۱۹۰۹م . بدون دیباجه و بدون نام دیباجه نگار است . و در چند منبع نام این کتاب نا درست «خلاصة التجارب» خوانده شده است .

در هفده «باب» : ۱- صداع و امراض سر ، ۲- امراض چشم ، ۳- اذن ، ۴- الف ، ۵- حنجره و قصبهٔ ریه و صدر و حجبات و قلب ، ۶- فم ، ۷- معده ، ۸- کبد و مراره ، ۹- امعا ، مقعد ، اسهال ، ۱۰- امراض تناسلی ، کلیه و مثانه و صفاق ، ۱۱- ثدی ، ۱۲- رحم ، ۱۳- مفاصل، ۱۴- حمیات ، ۱۵- اورام و ثبور و امراض جلد ، ۱۷- هوام و سباع و سموم .

آغاز ، دیباچه : حمد معبود و نعت راهنما - ازکه آمد که من کنم انشا . . . اما بعد ، این رساله ای ست مختصر مفید مسمی به خلاصه قوانین علاج . آغاز متن : در ذکر خلاصة قوانین علاج الامراض . صداع یعنی درد سر است ، اگر سبب حدوث آن از خون باشد علامتش .

(ن . ک . مشار ٤ : ٤٧٩١ «مطب علوی خان» که در آنجا بدین نام آمده و از شش چاپ آن سخن رفته است . اما نام نگارنده با نام بهاء الدولة (م ۹۲۶هـ) نگارندهٔ «خلاصة التجارب» درهم آمیخته شده است-ذریعه ۲۱ : ۱۴۸ «مطب علوی خان» - پزشکان نامی : ۸۶ که در آنجا ضمن نام ۱۲ اثروی «خلاصة التجارب» آمده، که این نیز نا درست است - نسخه ها ۱: ۵۲۷ «خلاصة التجارب» که در آنجا به این آشفتگی اشاره شده است - اطبای مغلیه : ۲۰۵ که ضمن نام چهار نگاشتهٔ او نادرست «خلاصة التجارب» را یاد کرده است : (جامع الجوامع، خلاصة التجارب ، عشره کامله ، قرابادین علوی خان) - پاکستان و هند ۳ : ۳۴۴ زندگی نامه و فهرست نگاشته هایش- مرآت العلوم ۳ : ۱۶۵ «خلاصة قوانین العلاج») .

2915 اسلام آباد ، گنج بخش ۳۵۹ : نستعلیق پخته ، سده ۱۲هـ با دیباچهٔ شاگرد وی ، آغاز دیباچه و متن برابر نمونه ، (ص ۴۵۱ - ۵۶۰) جدایی دیگر نسخه با چاپی این استکه هر باب در چند «فصل» است و در کلفون آمده : از روی نسخه میرزا محمد اسحاق شاگرد آنجناب (علوی خان ؟ عنایت الله ؟) (گنج ۱ : ۲۷۳) .

2916- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی الف ۳ - ۴۱ : نستعلیق، ایشری سنگه، ۲۹ ذیقعدهٔ ۱۲۴۷هـ . آغاز نزدیک به نمونه ، ۱۰۴ ص (سید خضر نوشاهی) در فهرست (ندوی ۱ : ۱۱۵) به نام «قوانین العلاج» آمده .

2917- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-9 : شکسته آمیز ، رجب ۱۲۶۰هـ . آغاز برابر نمونه متن (سید عارف نوشاهی) .

2918- اوچ ، سید شمس الدین گیلانی ۲۲۱ : نستعلیق پخته ، غلام قادر بن سوله صدیقی ، ۲۱ شعبان ۱۲۸۰هـ/۱۹۲۰ مالکه ۱۹۲۰ب . دیباچه را ندارد ، متن برابر نمونه ، ۲۰۶ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

2919- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۶ - ۲۰۲ : نستعلیق ، شیخ حلیم (؟) الدین ولد شیخ امین الدین ، ساکن بجنور ، ۹ رجب ۱۲۴۸هـ . آغاز افتاده : لطافت و کثافت اگر فاعلش . . . ، ۶۲۳ ص .

2920- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۵۷ - ۶۵۵/۱۲ : نستعلیق ، ۲۴ ذیحجه ۱۲۰۱هـ/

۱۸۳۶م . آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «مطب علوی خان» آمده ، ۶۷ ص (نوشاهی: ۱۲۰) .

● 1060- خلاصة الکفایه

از ناشناس .

در چهار مقالت : ۱- امراض ، بیست باب ، ۲- . . . ۳- حمیات ، سه باب .

ن . ک . کفایة الطب تفلیسی ، کفایۀ مجاهدیه ، منصوری در همین بخش .

آغاز : حمدله . باب اول در امراض سر و دماغ و از آنجمله صداع است. و آنرا بپارسی دورد سر گویند ، و سبب آن سوء مزاج بادی بود .

2921- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳-۱۷ : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ھ .
آغاز برابر نمونه ، ۱۴۶ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۸۸) .

● 1061- خواص ادویه

از خلیفه مدعوبه سید میرزا لکهنوی ، زنده در ۷/۱۲۷۳ھ – ۱۸۵۸م در خواص داروها ، با سربندهای «نافع ، افعال ، خواص» . در آن از «الفاظ الادویه» و «مخزن الادویه» بهره برده است .

آغاز : احمدک یامن یقبل الیسیر . . . الاابار . بمد الف و فتح بای موحده و سکون الف و رای مهمله اسم عربی ست .

2922- کراچی ، موزۀ ملی ۱۹۶۱ – ۱۰۳۶ N.M. : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . ۶۴ گ (نوشاهی ۸۹) .

● 1062- خواص ادویه : خواص اشیاء

ناشناخته . دو نسخۀ زیر یکی نیستند .

2923- کراچی ، موزه ملی ۱۹۵۷ – ۶۵۵/۲۱ N.M. : نستعلیق ، (۱۲۲۵) ، نام اشیاء و داروها شنگرف . آغاز : باب الالف . اتیس یعنی بتیس دو نوع است ، یکی سیاه ، دوم سفید ، هر دو نوع . . . ، خواص اشیاء و دارو های هندی ست ، به ترتیب تهجی ، ۹۵ص.

2924- کراچی ، موزه ملی ۱۹۶۱ – ۱۰۸۴ N.M. : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . با مهر کنندۀ ۱۲۹۴ھ . آغاز : اروسا . دوایی هندی ست ، گرم و نیزگویند سرد و دافع تب . . . ، خواص داروهای هندی ست ، ۱۳ ص (نوشاهی : ۹۰) .

● 1063- خواص الشهور

از لطف الدین خدا داد . که می گوید : از کتابهای حکمیه بر آوردم و مسمی به «خواص الشهور» ساختم . پزشکی ست آمیخته با بروج و فصول ، در هفت «باب» : ۱- معرفت چهار طبع السان ، ۲- معرفت آماس ، ۳- معرفت اکل ، ۴- شرب ، ۵- ادویه جهت امراض ، ۶- در نبض و دلیل ، ۷- مزاجهای موافق و ناموافق .

آغاز: حمدله . صلات . بعد از درود بر احمد مجتبی محمد مصطفی(ص) میگوید فقیر حقیر لطف الدین خدا داد ، که از کتب حکمیه بر آوردم .

2925- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۸۲۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ (ص ۱-۸) (گنج ۱:۲۷۵) .

## 1064- خواص مندی بوٹی

از شیخ صابر .

پزشکی و نجوم است . (مندی بوٹی گیاهی سـ) .

2926- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۱۵۷/۲۱۴۵/۴ : تاریخ و نشانی بستر یاد نشده . در فهرست بنام «شرح خاصیت و منافع مندی بوٹی» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۵ - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۳) .

## 1065- خیر التجارب

از محمد کاظم ، بدستور خیر اندیشخان ، به سال ۱۱۲۳ھ/۱۷۱۲ . نام کتاب و نگارنده و نام میرزا محمد احسن ایجاد (ن. ک . دریعه ۹ : ۱۱۴) که ماده تاریخ نگارش کتاب را به نظم گفته در دیباچه آمده است . کتاب را از«سفینه ها» برگزیده است ، و بیستر نام داروها ، و اندازه ها هندوستانی ست .

در ۲۳ «باب» و هر باب در چند «فصل» : ۱- در بیماریهای سر ، بیست و پنج فصل ، ۲- بیماریهای چشم ، بیست و چهار فصل ، ۳- گوش ، شش فصل ، ۴- بینی ، شش فصل ، ۵- لب و دندان و دهان ، نوزده ، ۶- سینه ، نه فصل ، ۷- دل ، چهار فصل ، ۸- معده ، چهارده ، ۹- روده ، هفت فصل ، ۱۰- جگر و سپرز ، چهار ، ۱۱- گرده و مثانه ، نه فصل ، ۱۲- خصیه و قضیب ، پنج ، ۱۳- رحم ، پانزده ، ۱۴- مقعد ، شش ، ۱۵- مفاصل ، نه ، ۱۶- اورام و بُثور ، نوزده ، ۱۷- جلد ، هشت ، ۱۸- جراحات ، سه ، ۱۹- تبها ، یک مقدمه و هشت فصل ، ۲۰- بیماریهای متفرقه ، سه فصل ، ۲۱- سمومات ، شش ، ۲۲- ادویهٔ مسهله ، چهار ، ۲۳- ادویهٔ مرکبه ، بیست و چهار فصل .

دربارهٔ این کتاب ن . ک . «خیر التجارب» خیر اندیشخان ، پس از این - نسخه ها ۱:۵۳۲ «خیر التجارب» و ۵۱۹ «حافظ الصحه» که آن را نیز به نام خیر اندیشخان ساخته است و ۵۹۳ «مجربات» از محمد کاظم طبیب تبریزی (که تشابهی در نام است) که در نسخهٔ تهران - پزشکی آن هنده «باب» هست - نشریه ۳ : ۳۴۲) .

آغاز: خیر التجارب واحسن المآرب حمد حکیم رحیم و شکر شافی بر علیل و سقیم است . . . بعد حمد خدا و نعت نبی معروض می دارد . . . محمد کاظم مسمی به خیر التجارب ساخته .

2927- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۹۹۹/۱ : نستعلیق ، . . . خان ، ۱۱۳۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۵۶ ص (نوشاهی : ۹۰) .

2928- شیخوپوره ، سر سیدانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، محمد مقیم ، ۱۱۲۶ھ ، آغاز برابر نمونه ، ۱۹۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2929- کراچی ، موزه ملی ۲/۹٤٤ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، حافظ گل محمد ولد فتح محمد ، ساکن متهه توانه ، ۲ ذیحجه ۱۲۴۶ه . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه .

2930- کراچی ، کهده ، کتابخانه مظهر العلوم : نستعلیق ، الهی بخش متوطن کیرانه ، ۵ رجب شاه عالم بهادر شاه غازی (۱۱۲۳ه ؟) . آغاز : باب اول در امراض سر ، ۱۹۰ص (سید خضر نوشاهی) .

2931- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد نعیم ، ٤ع ۲/۱۱۵۰ه/۲۰ جلوس والا محمد شاه پادشاه غازی . آغاز : باب اول در امراض سر و این مشتمل است بر بیست و پنج فصل : فصل اول در صداع ، یعنی درد سر . فصل دوم در سر سام ، فصل سیویم در دوار یعنی گردیدن سر و تاریکی چسم هنگام سرسام برخاستن . چهارم در پات روک . . . پنجم در فالج. ششم در سکته. هفتم لقوه . . . ، ۲۴۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

2932- کراچی ، موزه ملی ۱۰۵۳ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز پس از فهرست : باب اول در امراض سر ، مشتمل بر بیست و پنج فصل . . . ، ۲۹۰ ص (نوشاهی : ۹۰) .

2933- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۳۰۲ : نستعلیق ، ۲ع ۱۲۷۰/۲ه. دیباجه ندارد ، فهرست بابها برابر آنچه در بالا یاد شده ، در پایان به نام «خیر التجارب خیر الدیش خان» خوانده شده و شاید چنین باشد . آغاز : باب اول در امراض سرو آن مشتمل است بر بیست و پنج فصل، اول صداع ، ۲۲۸ ص (گنج ۱ : ۲۷۵).

2934- کراچی ، موزه ملی ۶۵۵/۲۲ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز در فهرست مطالب افتاده ، ۳۵۵ ص .

2935- کراچی ، همانجا ۱۰۸۹ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . مقدمه افتاده از عنوان باب آغاز می شود ، ۵۵ ص (نوشاهی : ۹۰) .

## ● 1066- خیر التجارب

از مهد خان ، خیر الدیشخان عالمگیری ، که در شهر خود اتاوه بیمارستان بزرگی بر پا کرده و پزشکان را گرد آورده بود ، و خود پزشک ماهری بوده است (پزشکی ایران و پاکستان : ۱۹) . در ۲۷ پادشاهی اورنگ زیب (۱۰۶۹-۱۱۱۸ه) ، به سال ۱۰۹۵ه/۱۶۸۳م (پاکستان و هند ۷۲۹:۲)، در سه «مقاله» و هر یک در چند «باب» .

مقالهٔ یکم ، در علامات و دلایل ، هفت باب : ۱- علامات و دلایل مزاج ، ۲- علامات امتلا ، ۳- نبض ، ٤- قاروره ، ۵- براز ، ۶- بحران ، ۷- علامات ردیه و محموده ، مقالهٔ دوم ، در بیست و سه «باب» در همه اعضای بدن ، و «فصل» ها . (گویا به مانند نسخهٔ منسوب به محمد کاظم) . مقالهٔ سوم ، در داروها و اوزان ، در سه «باب» .

ترجمهٔ آن به زبان اردو چاپ شده است (پزشکی ایران و پاکستان : ۱۴۱) .
دربارهٔ این کتاب و نسخه‌ی محمد کاظم که پیش از این گذشت ، ن . ک . اته ۲۳۴۵ ، ۲۳۴۱ که می گوید گزیده از «طب اکبری» ارزانی (م ۱۱۳۰ه/۱۷۱۸م .) است که در ۱۱۱۲ه/۱۷۰۰م نگاشته شده است . در حالی که این کتاب در ۱۰۹۵ه/۱۶۸۳م نگاشته شده است - پاکستان و هند ۲ : ۷۲۹ که به نکته‌ی بالا توجه کرده ولی هیچیک از آندو به نسخه‌ی محمد کاظم اشاره نکرده اند که در ۱۱۲۳ه/۱۷۱۱م . یعنی پس از «طب اکبری» نگاشته شده است - ذریعه ۷ : ۲۸۱ «خیر التجارب» ناشناخته) .

آغاز : معطر ترین کلامی که مشام عقل و دانش از شمایم آن قوت بی اندازه حاصل آید و معتبر ترین مرامی که قلب . . . اما بعد ، این قلیل البضاعت کثیر العصیان مسمی به محمد بخطاب خیر اندیش خان که برای اخروی در بلدهٔ اتاوه بنا ساخته ، مکان دارالشفا و اکثر اکابر .

**2936**- کراچی ، مدرسه مظهر العلوم : در کافون آمده : «راقم این کتاب الهی بخش متوطن کیرانه ، ۵ رجب شاه عالم بهادر پادشاه غازی» (۱۱۱۸ - ۱۱۲۴ه) (مجله الزبیر ، محمد عبدالرشید نعمانی : ۳۶۳) .

**2937**- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید، الف ۳-۶۶ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

**2938**- کراچی ، ناظم آباد ، همان کتابخانه، الف ٤-۱ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه . آغاز افتاده : باب اول در امراض سر و این باب مشتمل است بربیست و چهار فصل . فصل اول در صداع یعنی درد سر ، ۱۵۸ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۳۶) .

**2939**- کراچی ، همانجا، الف ٤ - ۲ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه . آغاز : فهرست خیر التجارب مشتمل بر بیست و دو باب فصل اول در صداع یعنی درد سر ، ٤۸ ص (سید خضر نوشاهی ندوی ۱ : ۱۳۷) .

**2940**- کراچی، ناظم آباد، همان کتابخانه، الف ۳ - ۶۷ : نستعلیق، شیخ نظام الدین بن محمد واصل انصاری ، ساکن چوراسی ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز : باب اول در امراض سر مشتمل بر بیست فصل است . فصل اول در صداع یعنی درد سر . اگر از خون باشد ، ۲٤۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

**2941**- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد، حکیم محمد سعید، الف ۳ - ۷۱ : نستعلیق عبدالکریم ، برای مسترطامس هدرلی صاحب به مقام الور ، ۱۶ ذیحجه ۱۲۷۵ه/۱۷ جولای ۱۸۶۹م . آغاز : کتاب خیر التجارب از مجربات خیر اندیشخان ، ۱۸۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

**2942**- راولپندی ، محله میان قطب الدین ، میان شوکت محمود صاحب : نستعلیق اردو، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۳ گ ۱۹ س (ملک محمد اقبال - تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۹۳) .

**2943**- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-66 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. بدون مقدمه . آغاز : باب اول در امراض سر و این باب مشتمل است بر بیست و چهار فصل . فصل اول در صداع یعنی درد سر ، در کلفون بنام «خیر التجارب» بدون نام نگارنده است (سید عارف نوشاهی) .

● **1067**- خیر الکتاب

از خیر الدین . (ن . ک . بیاض خیر الدین : ۵۰۷ که تنشانهی در نام هست) که نام خود ـ کتاب را در دیباچه آورده است : پدرم کرد اسم مرا خیر الدین- که از ما شود خیر ظاهر مبین . .. وهم نام خیر الکتابش بگو . که گویا درس نخوانده بوده است : که من هیچ دان و نا خوانده ام ـ لم را زوجدان دل رانده ام . از واژه های بکار رفته بدست می آید که سرودهٔ هند است . ولی تاریخ کارش بدست نیامد .

در ۲۲ «فصل» که فهرست آن ها به نظم در آغاز آورده شده است : یک اول فصل زامراض ر . . . دوم فصل در حرز امراض ها . . . سوم فصل در درد چشم ای عزیز . . . تو ، در چهار ـ بی فصل ، ضیق نفس . . . به پنجم ز امراض تب ارزه تب . . . (نصل و کیمیا ست) و آخرین صل در زهر و گزیدگی هاست .

آغاز : بنام حکیمی که حکمت فزود ـ فمن اوتی الحکمة آنجا نمود ـ به حکمت شده امر خیر ثیر ـ از آن رو شده راغب و دلپذیر .

**2944**- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۱۲۸ : نسخ ، اعلام الدین ، چاشت ۱۳ شوال ۱۲۲۹هـ. در مصافات مظفر آباد (ص ۴ - ۱۵۲) (گنج ۴ : ۲۴۰۹) .

● **1068**- دافع الامراض

از ناشناس . که نام خود را در دیباچه نیاورده است . تجربیات خود او و گزیده هایی ست از کتابهای دیگر . با دو تحریر که در دیباچه یکی هستند . یکی در نوزده «باب» و هر باب در چند «فصل» . و دومین در پنجاه «فصل» .

نوزده «بابی» آن : ۱- شناختن نبض و اخلاط ولون و مزهٔ آن ، ۲- امراض سر ، ۳- امراض چشم ، ۴- امراض گوش ، ۵- خون از بینی رفتن ، ۱۰- امراض شکم ، ۱۵- بندوگشادن ول و سوزاک و سلسلة البول ، ۱۹- جلاب دادن .

پنجاه «فصلی» آن : ۱- شناختن نبض ، ۱۰- کلفه (داغ چهره) ، ۲۰- سرخ باد ، ۳۰- علاج حمل گرفتن ، ۴۰- جلاب دادن ، ۵۰- متفرقات .

آغاز : حمدله . این نسخه علم طب از کتابان معتبران ، چند فواید انتخاب نموده و اکثر دویه در تجربهٔ خود آورده .

(ن . ک . پاکستان و هند ۵ : ۳۹۷ «دافع الامراض» از حکیم حبیب الله بهکری ، از ربار تالپور سند ، سدهٔ ۱۳هـ/۱۹م . و ن . ک . دلایل البول ، منظوم در همین بخش ۵۷۴) .

2945- کراچی ، موزه ملی ۲/۰.۵ - ۱۹۵۹ .N.M : نستعلیق ، (۱۲۰۰ھ.) ، آغاز برابر نمونه ، ۹۱ «بابی» ، ۱۳۸ ص .

2946- کراچی ، همانجا ۲ - ۰.۵/۳ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، سدۀ ۱۴ھ ، آغاز برابر نمونه ، ۵۰ «فصلی» (ص ۶۳ - ۲۹۰) (نوشاهی : ۹۰) .

● 1069- دالع المحن

از خواجه سلامت الله بن خواجه کرامت الله سولی پتی (هند) . یکی از پزشکان آغاز سدۀ چهاردهم ، بدستور دوستش منشی خورشید حسن ، در ۱۳۱۳/۵ھ - ۱۸۹۶م ، در دو «مقاله» : ۱- در فواید ماء الجبن ، ۲- تشریح ادویۀ مفرده و مرکبه .

آغاز : حمد بیحد مر حکیم علی الاطلاق را سزاوار است .

2947- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ سلا : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، ۲۰گ ۱۵ س (عباسی ۱ : ۳۲۲) .

● 1970- دستور الاطباء : اختیارات قاسمی

از حکیم محمد قاسم بن غلامعلی ، هندو شاه استرآبادی ، فرشته ، (پیرامون ۹۶۰ - زنده در ۱۰۳۳ھ/۱۰۰۲ - ۱۶۲۳م) . از ملازمان عادلشاه دکنی . که «تاریخ فرشته» را در ۱۰۱۵ھ/ ۱۶۰۶م . به انجام رسانده است .

در یک «مقدمه» و سه «مقاله» و یک «خاتمه» : مقدمه در ارکان بدن و اخلاط وغیره ، نه «فایده» ، مقالت ۱- ادویۀ مفرده و اغذیۀ مفرده به ترتیب تهجی ، در «باب» ها ، ۲- ادویۀ مرکبه مشهوره ، در ۱۵ «باب» ، ۳- معالجات علل به طریق اجمال ، خاتمه در شرح انواع مزه .

در دیباجه می گوید : پس از مطالعۀ کتب این فن که در ایران و توران و عربستان متداول است ، راغب به کتب هند گردید ، چون علم طب ایشان را در نهایت استحکام یافته ، واجب دالست جهت عزیزانی که در آن دیار روزگار به سر می برند ، و از فصول هوا اطلاع ندارلد ، و طرز معالجت اطبای آن ولایت ، چنانکه باید نمی دانند . کتابی مشحون از قواعد و ضوابط طبی ایشان ، و تذکیر خواص ادویه و اغذیه و اسامی غریب آنها به قلم آورد . . . و دستور الاطباء نامیدم .

آغاز : حمد مر خدای را که بر حکم و ما ارسلناک الارحمة للعالمین ، رایات شوکت محمد (ص) مرتفع ساخته .

(ن . ک . ذریعه ۸ : ۱۵۰ «دستور الاطباء» و ۹ : ۸۲۴ «فرشته» - صبا : ۶۱۷ «فرشته» مشار ۲ : ۲۱۲۶ «دستور الاطبا» - نجم آبادی : ۳۶۸ - نسخه ها ۱ : ۵۳۴ - اته : ۲۳۲۲ ، ۲۳۱۸ «دستور الاطبا» - پاکستان و هند ۲ : ۷۲۲ «اختیارات قاسمی» - ایوانف : ۱۰۰۳ «اختیارات قاسمی» - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۱).

2948- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۲۸۲ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۱ - ۱۲ھ ، آغاز برابر و انجام در حرف دال از مقاله دوم افتاده ، ۱۲۸ ص .

2949- اسلام آباد ، همانجا ۳۵۱۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲هـ . ۴۱۳ ص (گنج ۱ : ۲۷۷) .

2950- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۸۳۰/۱۸۱۵/۱ : نوشته ع۷ ۲/۱۱۰۲هـ (ژانویه ۱۶۹۱م .) (بشیر حسین ۲ : ۳۸۹) .

2951- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ ف : نستعلیق ، شیخ احمد بن حکیم ابو الحسن وزیر آبادی ، ۱۰ رمضان ۱۱۸۸هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۱۸گ ۱۴ س (عباسی ۱ : ۳۴۱) .

2952- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ آغاز برابر نمونه ، موریانه زده ، . . ۵ ص (سید خضر نوشاهی) .

2953- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱ - ۱۰۷۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر ، ۲۹۰ ص .

2954- کراچی ، همانجا ، N.M. ۱۹۷۱ - ۱۵۵ : نستعلیق ، غلام محیی الدین ، مرید شاه نصیر الدین مقیم پلغرب ، بدستور غلام محمد خان ، ۱۴ج ۲/۱۲۰۱هـ . آغاز برابر نمونه ، . . ۴ ص .

2955- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۲ - ۱۴۶/۲ : نستعلیق ، (حافظ محمد قاسم ولد محمد امین الدین ، ۱۲۸۰هـ .) (ص ۲۲۲ - ۱۶۱) (نوشاهی : ۹۰).

2956- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ۶۱۰/۲۶ ق ۱ س : نستعلیق ، ۱۲۹۲هـ . آغاز برابر نمونه ، . . ۳ ص (سید خضر نوشاهی) .

2957- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۲۵۳/۳ : نستعلیق : نظام الدین ، ۲۱ج ۲/۱۲۹۸هـ . آغاز نانویس : چون کتاب تالیف نموده محمد قاسم فرشته نام حکیمی که در . . . ، ۲۴۶گ (نوشاهی : ۹۰) .

2958- لاهور ، ریلوی رود ، کتابخانه حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، . ۳۲ ص (سید عارف نوشاهی ـ تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۹۲) .

2959- شکارپور ، کژهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز افتاده : استخوان را . . . ، ۲۶۴ ص . بنام «اختیارات بدیعی» ثبت شده ولی همین کتاب است (سید خضر نوشاهی) .

2960- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۲۳۴۵/۱۲۹۲ : نوشته خلیفه قلندر بخش، تاریخ یاد نشده. نویسنده نادرست آنرا «دستور الهند» نامیده است (بشیر حسین ۲ : ۳۸۹) .

2961- حیدر آباد ، سندی ادبی بورد : تاریخ و نشانی بیشتر یاد نشده (تسبیحی، کتابخانه ها ۱ : ۳۶) .

● **1071- دستور الطب والمتطبب**

از صفی الدین محمد طبیب گیلانی «نزیل مکه المشرفه ، فی سنة من العشر العاشر من المائة العاشر من الهجرة» (دیباچه) . تاریخ و نام نگارنده و کتاب در دیباچه چنین آمده است *

فرهنگ واژهای پزشکی ست ، به ترتیب حروف تهجی از اطریلال تا یونان . نام کسان ، ابزارها ، کتابها و جایها را نیز دارد . برخی از واژه ها به عربی گزارش شده است. با «بحر الجواهر: ۴۹۷» یوسفی ، نسخهٔ ٤٠٤ گنج بخش مقابله شد جدایی های اندکی ، در افزودگی و عبارتها دارد . در حرف الف سپس جیم ۱۷ واژه است که در نسخهٔ پیشگفته نبود . از آن میان : «اجاج» تلخ در «کنز اللغات» (پرامون ۸۷۰) مذکور است . . .

**2962-** اسلام آباد ، گنج بخش ٩٢٤ : نسعلیق ، ۲۵ع ۲/۱۲۰۲ه . آغاز در دیباجه پیش از نام نگارنده و کتاب افتاده ، ٣٦٣ ص (گنج ۱ : ۲۷۷) .

● **1072- دستور الطبیب**

از ناشناس . نام کتاب نیز به خامهٔ نویسنده در پایان آمده است . در دیباجه آمده : بحکم المامور معذور ، ملتمس مشار الیه شمه ای از «دستور العلاج» و نمطی از مجربات مذکوره (؟) از قرابادینات بیان نموده و این مختصر را در یک «مقدمه» و دوازده «باب» نگاشت :

مقدمه در سلوک طبیب و خلق و کیفیت سوال از بیمار . باب ۱- در معرفت ادویه بطریق ایجاز و کیفیت تراکیب و معاجین و اشربه و ادهان و اطلیه، ۲- معالجات امراض دماغی، ۳- امراض عینی و اکحال ، ٤- وجه و تحت آن از مری و حلق ، ٥- اعضای تنفسی ، ٦- آلات غذا ، ۷- آلات نقص ، ۸- اعضای تناسلی ، ۹- اعضای اطراف ، ۱۰- امراض جلد و زینت ، ۱۱- اورام ، ۱۲- حمیات، خاتمه ، دستور چوب چینی (در دیباجه ۱۲ باب و در متن ۱۳ است).

**2963-** گجرات، شاه دوله رود، حکیم عبدالرحیم جمیل: نستعلیق، شیر محمد بابر، ۱۹ رمضان ۱۲۲۹ه . آغاز در دیباجه افتاده : نشود و اکثر اوقات خطا کنند، دوم آنکه خلاصه اوقات (ص ۱ : ۱۰٦) (سید عارف نوشاهی) .

**2964-** اسلام آباد ، گنج بخش ٦٤٢ : نستعلیق ، محمدی ، ج۷ ۲/۱۲۰۷ه . برای میان ابراهیم سوتی حکیم ، (ص ۳۰۰ - ٤١٠) . از روی نسخه ای که گویا چند سطر آغازش افتاده بوده : بسمله . و عدم استطاعت بحکم المامور معذور ملمس مشار الیه را کرده (گنج ۱ : ۲۷۷) .

● **دستور العلاج : اکسیر اعظم**

محمد اعظم خان . در ص: ٤٨٨ گذشت .

● **1073- دستور العلاج**

از سلطان علی خراسانی گوناباذی (جنابذی) . که چهل سال در خراسان و ورا رود به ویژه سمرقند می زیسته ، و در دربار ابو منصور کوچ کانجی خان معروف به کوچوم خان (۹۱٦ - ۹۳٦ه)

جایگاه پزشکی داشته است . بدستور محمود شاه دراخسی که از درمان وی شفا یافته بود ، و به نام ابو الغازی سلطان ابو سعید بهادر خان (پسر منصور کوچ کانچی خان) ، به سال ۹۳۰ھ/۱۵۲٤م . یا ۹۳۳ھ/۱۵۲۷م . در یک «مقدمه» و دو «مقاله» نگاشته است .

مقدمه در حفظ صحت و بیان حد طب و تندرستی و بیماری و نبض و جز آنها ، در ۱٦ «باب» و هر یک در «فصل» هایی : باب ۱- حفظ صحت ، شانزده فصل ، ۲- حد طب ، نوزده فصل. ۳- شناختن اندامهای بسیط ، هفت فصل ، ٤- اندامهای مرکب ، هفده فصل ، ٥- تشریح قوتها ، پنج فصل ، ٦- شناخت تندرستی و بیماری ، پنج فصل ، ۷- احوال نبض ، بست فصل ۸- منفعت دم زدن ، ۹- شناخت پشاب ، بیست فصل ، ۱۰- شناخت بیماری حاصل از ثقل غذا ، هفت فصل ، ۱۱- عرق بیمار ، پنج فصل ، ۱۲- تفت ، پنج فصل ، ۱۳- شناخت احوال تن ، شانزده فصل ، ۱٤- احوال زادن و مردن ، شش فصل ، ۱٥- شناختن احوال از نفخ ، یازده فصل ، ۱٦- بحران ، هشت فصل .

**مقالۀ اول** ، در امراض مختص به عضوی ، در ۲٥ «باب» ۱- بیماریهای سر ، هژده فصل. ۲- امراض چشم ، بیست و شش فصل ، ۱۰- امراض قصبۀ ریه و سینه ، هفت فصل ، ۲٥- در ریاح ، درد پشت و مفاصل و نقرس و عرق النسا و داء الفیل ، چند فصل . **مقالۀ دوم** در امراض غیرمختص به عضوی، در هشت «باب». و هر باب در چند «فصل» و هر فصل در چند «نوع». باب ۱- در حمیات و اسباب و علامات و درمان ، ۸- در سموم و گزنده ها ، سه فصل .

مقدمه جلد یکم، و دو مقالۀ دیگر جلد دوم کتاب به حساب می آید .

**آغاز** : دیباچه (جلد ۱): جواهر حمد و ثنا خدا یرا عزوجل، که حکیم حاذق، و ستایش و شکر بیقیاس . . . و بعد ، عرضه می دارد . . . سلطان علی . . . **آغاز دیباجۀ مقالۀ یکم** (جلد ۲) : سپاس و ستایش حضرت علیمی (حکیمی) را که نسخۀ بی سقیم الذی انزل الدواء . . . و بعد ، سبب تالیف این کتاب .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٥۳۰ - نفیسی ۱ : ۳۹۸ - اته : ۲۳۰۷ ، ۲۳۰۸ که سال نگارش را ۹۳۳ھ گفته - ذریعه ۸ : ۱٦۲ - نجم آبادی : ۲۷۰ - مشار ۲ : ۲۱٤٥ که سه چاپ هند آنرا نشانی داده است - ایوانف : ۱۰٤٥ - ایوانف ، ذیل : ۹۰٤ - ریو ۲ : ٤۷۳ «دستور العلاج» و همانجا «مقدمۀ دستور العلاج») .

**2965-** **پیشاور** ، دانشگاه پیشاور ۲۹۷ : نستعلیق ، فتح محمد ، ۲۸ ج ۱/۸٤۷ (؟)ھ . آغاز برابر نمونه ، با مهر کلب آشنا (آستان ؟) علی میرزا کنده ۱۲۲۳ ، ۷۳۳ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

**2966-** **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۲۲۱۱/٥۲۲۱ : سدۀ ۱۰ھ . موریاله زده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۰) .

**2967-** **لاهور** ، دانشگاه پنجاب ، شماره یاد نشده ; سدۀ ۱۰ھ . (پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۲) .

2968- سرگودها ، جهاوریان ، عطاء الرحمان صاحب کهرکهر : نستعلیق ، مقصود علی سپی ، ۱۰۹۸ه . آغاز برابر ج ۲ ، ٦۰٤ ص ۱۱ س (محمد نذیر رانجها) .

2969- کراچی ، ناظم آباد، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۱-۱۰ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱٤۸ ص (سد خضر نوشاهی - ندوی ۱: ۲۰) .

2970- کراچی ، ناظم آباد ، همانجا ، الف ۱ - ۱۰ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، انجام افتاده ، ۱٤۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

2971- لاهور ، انارکلی ، احسان دانش : پیرامون سدهٔ ۱۱ه . کاغذ جهانگیری (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۹٤) .

2972- کراچی ، انجمن ترق اردو ٤ ق ف ۱۰۹ : نستعلق ، سدهٔ ۱۱ه . ٤۲۰ ص (سرفراز : ٦۱ - نوشاهی ، انجمن : ) .

2973- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۸۱۰ : نستعلق پخته ، ۱۱۲۷ه . آغاز در فصل ٤ از مقدمه افتاده ، ۲۷۰ گ . (گنج ۱ : ۲۷۸) .

2974- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۷۲ - ۱۰۲/۲ : نستعلیق، یار محمد ولد میان احمد (٤ رجب ۱۱۳٤ه .) ، آغاز دیباجه و متن برابر نمونه ، سر لوح ، ٤۵۸ ص .

2975- کراچی ، همانجا ، N.M. ۱۹۸۲ - ۱۰۲/۱ : نستعلق ، رحمت خان بن شیخ خان خویشگی ، ٤ ذیحجهٔ ۱۱۳٤ه ، ۱۱۱ ص (نوشاهی : ۹۲) .

2976- لاهور ، خیابان راوی ، ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، محمد سلم ، ۱۱ع ۱/۱۱۸۵ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۷۰۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

2977- ملتان ، شاه عباس گردیزی ۷۹ : نستعلیق شکسته خوش ، غره ج ۱ ، سه شنبه ۱۱۸۰ه . آغاز برابر نمونه ۲ ، ٦۲٤ ص ۱۵ س (دکتر زنده صدیقی - تسبیحی ، کتابخانه ها : ۱) .

2978- اسلام آباد ، گنج‌بخش ۹۱۸: نستعلق، ۱۱ شوال ۱۱۹٤ه. هر دو جلد ، آغاز برابر، ۵۵۲ ص (گنج ۱ : ۲۷۹) .

2979- لاهور ، خیابان راوی ، ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلق ، قادر الله ، ۱۲۰۰ه . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۷۰۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

2980- گوجرانواله ، سندی هوان تا در ، نصیر احمد : نستعلق ، ج ۱/۱۲۰۰ه . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۲۵۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

2981- گجرات ، پهالیه ، ساهنپال ، کتابخانه نوشاهیه ، سید شرافت نوشاهی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز یک برگ افتاده : آنحضرت گذشته لکل داء دواء . . . ، ۱۳٦ ص (سید عارف نوشاهی) .

2982- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۱٦۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه . نخست فهرست کتاب است ، سپس با دیباجه مقالهٔ یکم آغاز می شود ، ۵۸۸ ص .

2983- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری ٥٨٠ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز برابر نمونه ٢ ، نسخه ارزنده ، ٧٨٠ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

2984- لاهور ، ٤٣ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز برابر نمونه ١ ، ٨٨٨ ص (سید خضر نوشاهی) .

2985- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 12 : نستعلیق ، حاجی محمد مهدی ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز برابر نمونه دیباجهٔ مقالهٔ یکم ، انجام افتاده (سید عارف نوشاهی) .

2986- خیرپور ، کتابخانه عمومی ٦/٦١٠ س ل ١ : نستعلیق ، سدهٔ ١٢هـ . آغاز برابر نمونه ٢ ، (سید خضر نوشاهی) .

2987- لاهور ، ٤٣ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، دولت سنگه ، ٢٧ کتک ١٨٤٥ ب (١٢٠٣هـ) . آغاز برابر نمونه ٢ ، ٥٠٢ ص (سید خضر نوشاهی) .

2988- کویته ، کلی لاجور گلستان ، مدرسه ضیاء العلوم : نستعلیق پخته ، فقیر میرزا عبدالله ، ٢ شوال ١٢١٧هـ . آغاز برابر ٢ ، ٥٦٣ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

2989- دیره اسماعیل خان ، معظم خان کتاب فروش : نستعلیق خوش ، حکیم منور ساکن دو میل ، ١٢٣٢هـ . آغاز برابر نمونه ٢ ، عنوان و نشان شنگرف ، ٥٨٤ ص (محمد نذیر رانجها) .

2990- کراچی ، موزهٔ ملی ١٠٥٨ - ١٩٦١ .N.M : نستعلیق ، میر فرخنده علی ساکن شکوه آباد (١٢٣٩هـ) ، ١٠ ص (گ ١ - ٢٧٤) .

2991- کراچی ، همانجا ٧٣ - ١٩٥٩ .N.M : نستعلیق ، ٢٢ شوال (٣٩) ١٢هـ . تنها مقدمه آن است (ن . ک . ریو ٢ : ٤٧٣) ٨٢ گ (نوشاهی : ٩٢) .

2992- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٥٧٤ : نستعلیق ، بهاول بخش بن غلام محمد ، فطر ١٢٤٨هـ . هر دو جلد ، ٣٢٤ ص .

2993- لاهور ، کتابخانه فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، قطب الدین بن میان جان محمد ، ٦ع ١/١٢٥٢هـ . آغاز برابر نمونه ٢ ، ٣٢ گ ١٨ - ١٩ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ١٧٤) .

2994- اسلام آباد ، گنج بخش ٩٥٧ : نستعلیق میان فضل الهی بن غلام محمد بن حکیم دیندار ٢٢ بهاکن ١٩١٣ب/١٢٧٣هـ . هر دو جلد ، ٤٨٤ ص (گنج ١ : ٢٨٠) .

2995- لاهور ، انارکلی ٣٧ ، دانش آباد ، کتابخانه احسان دانش : نستعلیق ، ١٢٧٤هـ . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ٤٩٩ ص (سید عارف نوشاهی) .

2996- لاهور ، کتابخانه فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، ٢٥ج ٢/ ١٢٨٢هـ . آغاز برابر نمونه ١ ، ٢٦٥ گ ١٧ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ١٧٥) .

2997- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۲٤ : نستعلیق پخته ، علم الدین عهد الواسع ولد میان بختیار ، ۱۲۸٦ه/۲۰ چیته ۱۹۱۰ب ، هر دو جلد ، ٦۵۹ ص (گنج ۱ : ۲۸۰).

2998- گجرات ، احمد حسین قلعه داری ۳۲٤ : نستعلیق پخته ، بی تاریخ ، با تملک فقیر عمر بخش ولد محمد بخش نوشاهی ، شعبان ۱۲۸۹ه ./اسوی ۱۹۲۹ب ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ٦۷۲ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

2999- گوجرانواله ، سندی هوان تادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، محمد یعقوب ، ۱۲۹۳ه. آغاز برابر نمونه ۲ ، ٤۸۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3000- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانه رشیدیه : نستعلیق ، محمد علی بن میان حیات ، محمد بن میان مهر علی ، ۲۱ رمضان ۱۲۹۵ه. در ولیکی پسرور سیالکوت ، برای شمس الدین ، آغاز برابر نمونه ، کامل (سد عارف نوشاهی) .

3001- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۰٦۱ سلطا : نستعلق ، سدهٔ ۱۳ه. ۸۹۹ ص (عباسی ۱ : ۳۲۳) .

3002- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۳۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز در مقدمه و انجام در فصل ۲ از باب ۵ مقاله ۲ افتاده ، ٤۹٤ ص .

3003- اسلام آباد ، همانجا ۵۵۱۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. برگهایی ست باز مانده از یک نسخه، ۳۲ گ .

3004- اسلام آباد ، همانجا ۵۲٦۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز و انجام افتاده (گنج ۱ : ۲۸۰) .

3005- اسلام آباد ، همانجا ۸۳۲۵ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳ه. (ص ۲۰٤ - ۲۹۸) . بدون دیباجه .

3006- لاهور ، محمد شفیع ۲۸۱/۹٤ : نستعلق، سدهٔ ۱۳ه. آغاز نزدیک به نمونه ۱، تنها مقدمه آن است در ۱٦ باب ، ۸۰ گ (دکتر بشیر حسین : ۹۰) .

3007- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولا داود : نستعلیق خوش ، و جاهت حیدر ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ۲ ، ۳۰۰ ص (محمد نذیر رانجها) .

3008- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-24 : نستعلیق ، عظمت الله، سدهٔ ۱۳ه. پاس خاطر محمد اکرم ساکن موضع رورس ؟ سیالکوت .

3009- کراچی ، همانجا ACC - 51 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر دیباجهٔ مقالهٔ یکم، دو جلد ، موریانه آسیب رسانده (سید عارف نوشاهی) .

3010- میانوالی ، داود خیل ، کتابخانه حقانیه ، سعید احمد : نستعلیق شکسته آمیز ، نور احمد خان ولد عبدالمنان خان کابلی ، ۱۸ رجب ۱۳٤۷ه. آغاز نزدیک به نمونه ۲ ، از چاپی گرفته شده ، ٤۸٦ ص (محمد نذیر رانجها) .

3011- گجرات ، احمد حسین قلعه داری ۳۰ : نستعلیق خوش ، ۱۰ ستمبر ۱۹۱۷ م (۱۳٦۳ هـ) مقاله دوم است ، با یاداشت مولوی غلام رسول مؤرخ ۱۹۳۰ م ، ۲٦۲ ص (پرفسوراحمد حسین احمد قلعه داری) .

3012- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۰٦ : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ۲ ، جدولبندی ٤ راه ، ۷۳٦ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

1003- اسلام آباد ، ناسیونال آرشیو N.A.P. ۱۷ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده (مسعود احمد خان : ٥) .

## ● 1074- دستور العمل

از حکیم ذکاء الله خان شاهجهان آبادی ، بن حکیم اسحاق خان . از سدهٔ ۱۳ هـ .

آغاز : دستور العمل‌حکیم ذکاء الله خان صاحب . بسمله . فصل در علاج تب صفراوی و مرکب به طور معمولات حکیم ذکاء الله خان بن حکیم اسحاق خان شاهجهان آبادی . روز اول ، روز دوم ، روز سوم بدین طریق استعمال آرند .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳٤۹ «قرابادین» از حکیم ذکاء الله بن اسحاق بن اسماعیل که بایستی همین کس باشد - مشار ۳ : ۳۸۹۱ «قرابادین ذکایی» از ذکاء الله بن اسحاق خاقانی ، که شش چاپ آنرا نشانی داده است) .

3014- بلوچستان ، مندو خیل ، فورت سندمین : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

## ● 1075- دستور العمل

از حکیم سید عبدالله .

نسخه های مجرب پزشکان ، ترکیب معجونها، سفوفها ، مرهمها ، طلایه ها و جزآنها ست .

آغاز : جمیع امراض بلغمی که سده لازم آن است ، مثل فالج و لقوه و صرع و تشنج و تبهای بلغمی را مثال شربت اصول کاف و مبارک است .

3015- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۳ - ۱۹ : نستعلیق خوش ، سید محیی الدین عرف لال میان ، ۱۲۰۰ هـ . آغاز برابر نمونه ، ٤٦۰ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۹۳) .

## ● دستور العمل : ریاض الفواید

محمد امان .

## ● 1076- دستور العمل تبهای کثیر الوقوع

از ناشناس . در یک «مقدمه» و چهار «فصل» : مقدمه در تعریف تب و ذکر اجناس آن . فصل ۱- اقسام تبهای مفرده خلطی و علاج تب صفراوی ، ۲- در بیان تب دموی دائمی داخل عروق ، ۳- تب بلغمی غیر دایمی که خارج عروق است ، ٤- علامات تب .

آغاز : وهو یعصمنی بلطفه الکریم . ولاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم . بعرض اشرف اعلی می رساند که چون مقرر فرموده بودند که «دستور العدلی درباب تبهای کثیر الوقوع» که شایع و اکثری الوجود است نوشته شود . لهذا .

3016- کراچی ، سوسائتی ، F - 87 بلاک ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 3 : (ص ۱ - ۲۹ مجموعه) (۱۱۸۴ه) سپس «دلایل النبض» یوسفی (سید عارف نوشاهی) .

● 1077- دستور العمل خوردن پادزهر

از میرزا قاضی بن کاشف الدین محمد (که یاد او در «چوب چینی : ۴۲۱» گذشت) .

3017- لاهور ، سمن آباد ، دکتر محمد بشیر حسین : ۲۵ جلوس محمد شاهی (۱۱۵۶ ؟) (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۶۵) .

● 1078- دستور الفصد : فصد عروق انسانی

از محمد بیگ ، از تبار مغول ، بروزگار همایون پادشاه (۹۳۷ - ۹۶۳ه.) ، که «خواص الاشیا» را در ۱۰۳۷/۹۴۴ نگاشته است . در دیباجه گوید از «ذخیرهٔ خوارزمشاهی» و دیگر رسایل معتبر برگزیدم ، و بر نهجی که طبع من بود در آوردم . در شش «باب» ، و هر باب در چند «فصل» .

باب ۱- شرایط فصد ، نه فصل ، ۲- فصد عروق سر و گردن ، پانزده فصل ، ۳- فصد عروق هر دو دست ، شش فصل ، ۴- فصد عروق هر دو پا ، سه فصل ، ۵- در گشادن شرایین ، پنج فصل ، ۶- معالجهٔ جراحات شرایین و عصب و علاج غشی ، چهار فصل .

آغاز : سپاس بیکران و ستایش بی پایان مر حکیمی را سزد که وجود بشر را از کارخانه عنایت . . . اما بعد ، چنین گوید . . . محمد بیگ .

(ن . ک . اطبای مغلیه : ۱۷۵ «حکیم محمد بیگ» که از دوکار او «دستور الفصد» ، «خواص الاشیا» نام برده است - پاکستان و هند (۴) ۲ : ۷۱۵ «دستور الفصد» و ۷۱۶ «خواص الاشیاء» - مرآت العلوم ۱ : ۱۴۳ و ۲ : ۲۷ و ۳ : ۲۷۷ ، ۱۷۵ «دستور الفصد») .

3018- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۱۸۹ : نستعلیق ، ۱۹ع ۲ (۱۰۷۸ه) ۱۰ جلوس در مرشد آباد ، ۳۰ ص (نوشاهی ، انجمن :) در فهرست «سرفراز : ۶۲» به نام «رساله فصد» ، آمده .

3019- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۱ - ۹ : نستعلیق سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده یاد نشده ولی همان سر آغاز و عنوانها ، ۳۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

3020- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۸۲ ص (محمد نذیر رانجها) .

3021- هزاره ، خانقاه نقشبندیهٔ مجددیه : نستعلیق خوش ، ۱۱۶۱ه. تاریخ نگارش نادرست آمده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۷۶) .

**3022-** کراچی ، موزۀ ملی ۵۲۸/۹۳ .N.M : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ھ . آغاز افتاده : دید ترتیب داده و آن را قسمی به دستور الفصد ساخته ، ۱۹۸ ص (نوشاهی : ۹۲) .

**3023-** اسلام آباد ، گنج بخش ۴۶۲۳ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ - ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۴ ص (گنج ۱ : ۲۸۱) .

**3024-** حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر محب الله شاه راشدی : نستعلیق میرزا عبدالله ، ۱۲۰۷ھ . آغاز برابر نمونه ۱۷۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**3025-** سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم الدرتضی، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، فتح‌الدین قانونگوی، دو شنبه ۱۶ صفر ۱۲۱۸ھ. آغاز برابر نمونه ، ۵۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

**3026-** گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، خدا یار ولد محمد کاظم ، شاگرد حکیم صدر الدین و قطب الدین ولد حکیم قادر بخش دارالشفا ، ساکن کیلاسکی پرگنه امنا باد (ایمن آباد) ، شعبان ۱۲۵۷ھ . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه ، ۲۲ ص (سید عارف نوشاهی) .

**3027-** کراچی ، موزه ملی ۲-۲/۹۱۶ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، (ولی محمد ساکن شیر گره ، ۱۲۷۷ھ) ، ش ۲ مجموعه ، ۳۰ ص .

**3028-** کراچی ، همانجا ۱۰۸۰ - ۱۹۶۱ .N. M : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز : فصل اول بدانکه دانستن علامت بسیاری خون ، ۵۴ ص (سید عارف نوشاهی : ۹۲) .

**3029-** گوجرانواله ، سندی هوان تادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، عبدالعلیم ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**3030-** حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، فتح محمد نظامانی ، ٤ رمضان ۱۳۰۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**3031-** بهاولپور ، غلام محمد گهوتوی، محمد عبدالحی چشتی ٦٦ : نستعلیق، سدۀ ۱۳ھ. نام نگارنده در دیباجه «محمد افضل آمده . آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه .

**3032-** کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۱-۱۱ : نستعلیق شریف ولد غلام محمد ، ۲۷ ذیقعدۀ ۱۳۱۱ھ. آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده محمد افضل یاد شده ولی باهمان سر آغاز و عنوانها ، ۳۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

**3033-** کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، آغاز برابر نمونه ، ٤٤ ص ۱۸ - ۲۱ س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

**3034-** کراچی ، انجمن ترقی ۳ ق ف ۱۸۹ : نوشته (سرفراز علی : ٦٢-سید عارف نوشاهی).

● **1079- دستور الهنود : ترجمۀ مدن هنود**

از حکیم امان الله خان ، خانزاد خان فیروز جنگ (نگارندۀ «ام العلاج : ٤١٤ » و جزآن) .

ترجمهٔ فارسی «مدن هنود» راجه مدن است ، در درمان بروش «ویدک» . در خوراکها و نوشیدنیها . در یک «مقدمه» و دو «باب» و یک «خاتمه» .

در دیباچهٔ «تالیف شریف» محمد شریف خان (ن . ک . پیش از این) آمده : «دستور الهنود» و «دارا شکوهی» ناقصی را بدست آوردم و از آنها بهره برده ام . (ریو) .

مقدمه ، بعضی جزئیات علمی و تدبیر اسباب ضروری ، در چند «فاید» . باب ۱- ادویه و اغذیهٔ مفرده به ترتیب حروف تهجی ، ۲- اطعمهٔ مطبوخه. خاتمه در تراکیب مفیده ، ده «فصل» .

آغاز : ستایش حکیمی که در نیایش او خموش زبانان نبات شاداب و تر زبان اند .

(ن . ک . ریو ۲ : ۸۴۲ «تالیف شریف»- پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۱ «دستور الهنود» پاکستان و هند (٤) ۲ : ۷۲٤ «دستور الهنود» - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۲).

3035- کراچی ، انجمن ترق اردو ٤ ق ف ۱۰۷ : نستعلیق ، ۱۲۰٤ھ/۱۸۲۸م ، ۱٦٦ص (سرفراز : ٦۱ - پاکستان و هند ۲ : ۷۲۳ - نوشاهی ، انجمن :) .

3036- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱٤۱۳/٤٤٦۳ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۲: ۳۹۰).

## 1080- دلایل البول ، منظوم

از شیخ پیر محمد بهاونوی ، از سدهٔ ۱۸ - ۱۹م . سرایندهٔ «دلایل النبض» (ن . ک . پس از این) . در آزمایش پیشاب . گویا در دو قسمت است : یکم در اجناس و اقسام پیشاب انسان ، دوم در فرق پیشاب انسان و جانوران .

آغاز ۱ : بنام حکیمی که از حکم عام - به اجناس و اخلاط داده نظام - زصفرا و بلغم ، ز سودا و خون - چه ترکیبها زد ، درون و برون . آغاز ۲ : بعد حمد حکیم کاو با اقلیم وجود (؟) - طبع حاکم بهر حفظ ساکنان تن نمود - کرد علم طب برای یاری و کمکش . . .

(ن . ک . پاکستان و هند (٥) ۳ : ۳٤۹ «رسالهٔ قاروره ، منظوم» از شیخ پیر ، که بایستی همین منظومه باشد) .

3037- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید، الف ٤- ٦ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونهٔ ، ۷ ص (سید خضر نوشاهی) در پایان آن آمده : تمام شد کتاب دلایل البول من تصنیف شیخ پیر محمد بهار نوی قدس سره (ندوی ۱ : ۱٤۳) .

3038- کراچی ، ناظم آباد ، همانجا ، الف ٦ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۹ ص (سید خضر نوشاهی) .

## 1081- دلایل البول

از یوسفی هروی ، یوسف بن محمد (که یاد او در «جامع الفواید : ٥۳٦» گذشت) . در آزمایش پیشاب ، پس از «دلایل النبض» (ن . ک . پس از این) به خواهش برخی از بزرگان ، به سال ۹٤۲ھ/۱۵۳۰م . (: قارورهٔ چهار صد و سی فزون برآن) . در هفت «نوع» (جنس) :

۱- لون بول ، در پنج اصل ، ۲- قوام بول ، ۳- صفا و کدورت بول ، ٤- رایحهٔ بول ، ۵- زبد در بول ، ٦- رسوب آن ، ۷- مقدار بول ،

آغاز: بعد از سپاس حکیم مطلق جل ذکره، و پس از درود . . . مخفی نماند که چون رسالهٔ دلایل النبض به اختتام انجامید، بخاطر عاطر .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۳۶ - مشار ۲ : ۲۱۷۸ که دو چاپ آنرا نشانی داده - پاکستان و هند (٤) ۲ : ۷۱٤ - ایوانف : ۱۰۹۰ - اشکوری ۵ : ۲۳۵ ضمن مجموعه رساله های او).

3039- کراچی، موزهٔ ملی ۷۹ - ۱۰۷۷ - ۱۹٦۱ .N.M : نسخ، سدهٔ ۱۰ه. آغاز افتاده: در نادی ست اصل دوم از اصول-لون احمر، ش ۳ مجموعه رساله های او (ص ۱۱۷-۱۲۲) (نوشاهی : ۹٦) .

3040- پیشاور، دکتر خواجه محمد سلیم ٤۷۱ : نستعلیق، درویش محمد تقی، ۱۰٤٤ه. ش ۲ «کلیات» او (میر سجاد حسین کاظمی) .

3041- کراچی، ناظم آباد، کتابخانه همدرد، محمد سعید، الف ۷ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونه، ۱۱ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱٤۵) .

3042- اسلام آباد، گنج بخش ٦۹۰۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ه. (ص ۱۳٤ - ۱٤٤)، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۲۸۱).

3043- پیشاور، دانشگاه پیشاور ۱٦۱ : نستعلیق خوش، محمد نقی، ۱۱٤۸ه. آغاز برابر نمونه، ش ۵ «کلیات» او، ۱۸ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

3044- سرگودها، جهاوریان، عطاء الرحمان صاحب کهرکهر : نستعلیق خوش، فقیر کرمان، ۱۱۸۹ه آغاز برابر، ۹٦ ص ۱۲ س (محمد نذیر رانجها) .

3045- اسلام آباد، گنج بخش ٦۳۳۳ : نستعلیق شکسته، سدهٔ ۱۲ه. آغاز افتاده، ۳۲ ص.

3046- پیشاور، دانشگاه ٦۷۷ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ش ۲ مجموعه، ۲۰٤ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

3047- گجرات، شاه دوله رود، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. (ص ۲۸٤ ۲۹٤ مجموعه)، آغاز بسیار نزدیک به نمونه (سید عارف نوشاهی) .

3048- شکار پوره، گرهی یاسین، گوشه ادب، صلاح الدین ۱٦۹ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۲۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

3049- لاهور، نکاسون رود، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق، ۱۲۱۸ه. آغاز برابر نمونه، بدنبال «سته ضروریه» و سپس «دلایل النبض» او (ص ۹ - ۲۰) (سید سعید الظفر نوشاهی) .

3050- کراچی، موزهٔ ملی ۲۰-۱۹/۱۹۵۷-٦۵۵ .N.M : نستعلیق، ۱٤ع ۲/۱۲۲۵ه. ش ۳ مجموعه رساله های او (گ ۵۲ - ۵۹) (سید عارف نوشاهی : ۹٦) .

3051- لاهور، دانشگاه، شیرانی ٤٤٦٦/۱٤۱٦/۷ : ش ۷ «رسایل یوسفی» نوشته ۱۸۹۲ بکرمی ۱۲۰۱ه. (بشیر حسین ۲ : ۳۹٤) .

3052- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-9 : نستعلیق ، (۱۲۹۰هـ) ، آغاز برابر ، ضمن مجموعه بدنبال «بوستان المتعلمین» (سید عارف نوشاهی) .

3053- کراچی ، موزه ملی، N.M. ۱۹۷۰ - ۲۰۷ : نستعلیق ، احمد بخش متخلص به یکدل ، برای پسرانش ، ۱۲٦۸هـ . ش ۳ مجموعه رساله های او (ص ٥٤ - ۷۱) (سید عارف نوشاهی : ۹٦) .

3054- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۷٥۲ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۷۰هـ . (ص ۱۹۹ - ۲۱۲) (گنج ۱ : ۲۸۲) .

3055- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، ش ٥ مجموعه رساله های او نوشتهٔ ۱۲۹۱هـ . و این بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ۲٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3056- جهلم ، لله ، کتابخانه مجددی ، مطلوب الرسول مجددیه : نستعلیق ، امام الدین ، رجب ۱۲۹۸هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3057- سرگودها ، بهیره ، کتابخانه محمدیه غوثیه ، علامه پیر محمد کرم شاه : نستعلیق ، ٥ع ۱/سدهٔ ۱۳هـ . آغاز افتاده : و ترکیب کرده شود ، ۳۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3058- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC ـ 6 : نوشته (محمد حسن) ۲٦ج ۱/۱۲۷٥هـ . بدنبال «دلایل النبض» او (ص ٤ - ۱۲) (سید عارف نوشاهی) .

3059- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۸۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر ، بدنبال «دلایل انبض» سپس «حفظ الصحه» ی او (سید خضر نوشاهی) .

3060- سرگودها ، هری پور ، عبدالقیوم : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر ، ۱٦ص (محمد نذیر رانجها) .

3061- میانوالی ، داود خیل ، کتابخانه حقانیه ، سعید احمد : شکسته نستعلیق ، جمیل الله ختک ، برای حکیم سعید حیات پیشاوری ، ۱۳۲۰هـ . آغاز برابر نمونه ، ۸٦ ص (محمد نذیر رانجها) .

● **1082- دلایل البول** ، منظوم

ناشناخته .

تا اینجا از چهار کس در آزمایش پیشاب و شناخت نبض منظومه هایی می شناسم : **یوسفی** (ن . ک . پیش از این) ، شیخ **پیر محمد** (ن . ک . پیش از این) ، سوم حکیم **حبیب الله بهکری** ، از پزشکان در بار تالپور سند ، در سدهٔ ۱۹هـ . (ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳٤۷) . چهارم **میان جی جرأت علی** بنام «نبض و قاروره» (ن . ک . در همین بخش) .

دو نسخه از ۳ نسخهٔ زیریک ست ، و سومین شاید یکی دیگر باشد .

**آغاز** : بعد توحید خداوند جهان ـ آفریننده زمین و آسمان ـ حکیمی . . . در خواست کرد ـ

از عدم نقش وجود آراست کرد . . . خواسته قانونی چند از تفسره ـ یاد کردم از عبارات ناظره ـ ترجمه از بحث «قانون» اختیار ـ کرده ام تا گردد او را اعتبار .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۴۷ «رساله دلایل البول ، رساله در نبض هر دومنظوم ، از حکیم حبیب الله بهگری).

3062- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-7 : نستعلیق ، (محکم سنگه کهتری ، ۱۱۹۴ هـ .) . آغاز برابر نمونه (ص ۲۴ - ۳۶) (سید عارف نوشاهی) .

3063- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، ۱۱ ذیقعدهٔ ۱۲۶۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۴۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

3064- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۱۹۱۳/۴۹۲۰ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «رساله در بیان بول ، منظوم» ترجمهٔ کتاب عربی تالیف ایلاق ، یاد شده است . (بشیر حسین ۲ : ۳۹۲) .

## ● 1083- دلایل النبض

از شیخ پیر محمد بهارلوی سرایندهٔ «دلایل البول : ۵۷۲». در ۱۲۳۰ هـ (۴ - ۱۸۱۵م) . در پایان آن آمده : در هزار و دو صد و سی کردم او را اختتام ـ ختم شد اکنون سخن ، و الله اعلم والسلام .

در شناختن نبض و اقسام آن . به نظم .

آغاز : حمد ایزد که شریان را جهانید از کرم ـ بهر آرام دل و ترویح بنده از نعم ـ جنبش وضعی و طبعی داد نبض بنده را ـ از تنفس تا شود آرام هر یک بنده را .

3065- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۴ - ۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه، ۲۴ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۱۴۳).

## ● 1084- دلایل النبض

از یوسفی هروی ، یوسف بن محمد (که یاد او در «جامع الفواید : ۵۳۶» گذشت) . برای طالبان فن ، در ده «جنس» ، به سال ۹۴۲هـ/۱۵۳۵م .

جنس ۱- مقدار البساط ، که ده است ، ۲- قرع نبض ، ۳- زمان حرکت ، ۴- زمان سکون، ۵- قوام تپش ، ۶- کیفیت جسم عرق ، ۷- رطوبت ما فی العروق ۸- استوا و اختلاف در احوال نبض ، ۹- انتظام و عدم انتظام ، ۱۰- وزن .

رساله ای در ۱۱ بیت بنام «رساله شناختن قاروره» نیز از وی در دست هست ، که همراه «قصیدهٔ یوسفی» در ۹۴۲هـ/۱۵۳۶م سروده که جز این است .

آغاز : الحمد لله النافع الحکیم العلام . . . و بعد ، پوشیده نماند که این سطری چند است ، از صناعت طب در ادلهٔ نبض . . . به دلایل النبض موسوم گشت .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۳۷ ـ پاکستان و هند ۴ : ۷۱۵ ـ مشار ۲ : ۲۱۸۰ که نشانی دو چاپ آن را داده) .

3066- پیشاور، دانشگاه کالج اسلامیه ۹۰۶۱ب : نستعلیق، با تاریخ ۹۹۴هـ . در مجموعه . همراه «فواید الاخیار» و «ماکول» او (محمد اسرائیل کان الله له) .

3067- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۴۷۱ : نستعلیق ، درویش محمد تقی ، ۱۰۴۴هـ . در «کلیات» او ، ش ۱ مجموعه (میر سجاد حسین کاظمی) .

3068- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۴ - ۷ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱ ص (سید خضر نوشاهی - لدوی ۱ : ۱۴۵) .

3069- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . (ص ۱۲۲ - ۱۳۳) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۸۲) .

3070- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 3 : با تاریخ ۱۱۸۴هـ . در مجموعه (ص ۳۲ - ۴۲) ، آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی) .

3071- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۶۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . با تاریخ ۱۱۴۸هـ . در مجموعه ، ش ۲ کلیات او ، آغاز برابر نمونه ، ۲۴ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

3072- پیشاور ، دانشگاه ۶۷۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . ش ۶ «کلیات» او . (پرفسور امتیاز حسین) .

3073- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، (ص ۲۷۳ - ۲۸۳ مجموعه) (سید عارف نوشاهی) .

3074- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۱۹۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

3075- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، حافظ محمد مقیم ولد حافظ محمد غوث ، ۲ ذیقعده ۱۲۰۰هـ . آغاز : پوشیده نماند (برابر نمونه) ، ۱۶ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

3076- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق ، ۱۲۱۸هـ . بدنبال «دلایل البول» و «سته» ی او (ص ۱۲ - ۲۶) ، آغاز افتاده : گردد ، حاصل شود (سید سعید الظفر نوشاهی) .

3077- کراچی ، موزهٔ ملی ۲۰ - ۶۵۵/۱۶ - ۱۹۵۷ N.M. : نستعلیق ، ۱۴ع ۲/ ۱۲۲۵هـ . ش ۲ مجموعه رساله های او (گ ۴۷ - ۵۲) (سید عارف نوشاهی : ۹۶) .

3078- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۴۱۶/۶/۴۴۶۶ : ش ۶ «رسایل یوسفی» نوشته ۱۸۹۲ بکرمی (۱۲۰۱هـ) (بشیر حسین ۲ : ۳۹۴) .

3079- بلوچستان ، مندخیل ، نورت سندیمن ، مولوی رحمت الله : نستعلیق پخته ، سید اصغر علی ، دو شنبه ۱۲ع ۱/۱۲۵۵هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰ ص ۱۰ س (دکتر انعام الحق کوثر) .

3080- کراچی ، موزه ملی ۲۰۷-۱۹۷۰ .N.M : نستعلیق ، احمد بخش متخلص به یکدل بن غلام حسین چشتی ، برای پسرانش ، ۱۲۶۸ھ . ش ۲ مجموعه رساله های او (ص ۲۲ - ۴۲) (نوشاهی : ۹۶) .

3081- اسلام باد ، گنج بخش ۴۷۵۲ : نستعلیق پخته ، پیرامون ۱۲۷۰ھ . (ص ۲۱۴ - ۲۲۹) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۸۲) .

3082- کراچی ، سوسائتی ، ظهور اشرف دهلوی 6 - ACC : نستعلیق (محمد حسن) ، ۲ رمضان ۱۲۷۴ھ . (ص ۱ - ۴) . سپس «دلایل البول» او (سد عارف نوشاهی) .

3083- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، فقیر أحقر انام بن احمد عبدالسلام ، ش ۶ مجموعه رساله های او نوشته ۱۲۹۱ھ ، و این بی‌تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ۲۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3084- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۸۸ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر ، بدنبال «سته ضروریه» و سپس «دلایل البول» (سید حضر نوشاهی) .

3085- سرگودها ، هری پور ، عبدالقیوم : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر ، ۱۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

● 1085- دلایل النبض ، منظوم

ناشناخته .

آغاز : بقول حکیمان هندوستان - کنم موجز از نبض مردم بدان - بزیر سر انگشت سربند دست - رگی در آنجا معروف است - حکیمی که دانا و حاذق بود - سر انگشت خود را، بر آن رگ نهد.

3086- رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینۀ میر ، سید زاهد حسین ۷۸ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، در مجموعه رساله های پزشکی (دکتر الله دتا چودری) .

● دلایل النبض : رموز النبض

مراد بخش .

● 1086- دواء المساکین

از ناشناس ، که در دیباجه از خود نام نبرده است ، و میگوید این کتاب را در ۲۷۷ «باب» نگاشته «داوء المساکین» نام نهادم .

۱- در بیان آنکه طب چیست ؟ ۲- در بیان آنکه چند چیز طبیب را جمع باید ، ۳- ابتدای علم طب از کجا بود ، ۴- در اسطقسات ۵- مزاج چیست ، ۶- یاد کردن اندامهای تن ، اعضای مرکبه ، ۸- در قوتهای تن ۹- افعال بدن ، ۱۰- روح ، ۱۱- علامات اعتدال مزاج ، ۱۵- تدبیر استفراغها ، ۲۰- فصلهای سال ، ۲۵- منافع جماع و اوقات آن ، ۳۰- اساک عقد منی، ۴۰- چیزهایی که زن را زیان دارد ، علت فالج ، ۶۰- لزله ، ۷۰- حساکه (خشکی پوست) ۸۰- گوشت زیادی که در گوشۀ چشم پدید آید ، ۹۰- جنبیدن دلدان ، ۱۰۰- سل ، ۱۵۰- در علاج بدن که

نار و گویند ، ۲۰۰- حمی صفراوی ، ۲۱۷- در منافع بعضی اسماء ، ۲۱۸- طلسمات ، ۲۲۱- صفت جواهر ، ۲۲۲- معدنیات ، ۲۲۵- ساختن انواع ساهی (مرکب) ، ۲۳۳- حنظ صحت ، ۲۳۶- در بیان هر روز و هر شی به کدام کوکب تعلق دارد ، ۲۴۰- در منافع بهایم و طیور و حشرات ، ۲۴۱- منافع اشجار ، ۲۴۵- در خشایش ، ۲۴۶- صمغها ، ۲۴۷- منافع اجساد (کیمیا) ، ۲۴۸- احجار ، ۲۵۰- در ضیافت و آداب خوردن غذا و آداب دست شستن ، ۲۵۲- فواید چوب چینی ، ۲۵۳- در کمی اشتها .

آغاز : سپاس و ستایش خدایرا که همهٔ آفریده ها بخواست وی است ، و همهٔ نعمتها بجود و عطای وی .

3087- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۳٤۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ ، تنها ۲۵۳ باب را دارد ، ۱۳۳ گ (گنج ۱ : ۲۸۳) .

● ذخایر التراکیب : مجمع الجوامع : قرابادین کبیر

● 1087- ذخیرهٔ خوارزمشاهی

از میر سید اسماعیل جرجانی (که یاد او در «الاعراض الطبیه : ٤۸٦» گذشت) . به سال ۵۰٤ھ/ ۱۱۱۰-۱۱۱۱م ، بنام سلطان قطب الدین ابو الفتح محمد بن خوارزمشاه (ارسلان تکین) ، در ده مجلد نگاشته است . یکبار دیگر آنرا گزین کرده «الاعراض الطبیه» ی پیشگفته را ساخته است .

به عبری (پاریس ۱۱٦۹) و اردو و بخشی از آن به ترکی ترجمه شده است ، و گویند حود آنرا به تازی در آورده است .

کتاب نخستین اندر شناختن حد طب ، منفعت آن و شناختن گوهر تن و مزاجها و تشریح اندامها ، شش «گفتار». کتاب دوم اندر شناختن حالهای تن ، نه گفتار ، سوم اندر نگاه داشتن تندرستی و تدبیر هوا و مسکن ، چهارده گفتار . چهارم اندر استخراج مرض و شناخت بماریها ، چهار گفتار . پنجم اندر یاد کردن تب ، پنج گفتار ، ششم اندر علاج بیماریها ، بیست و یک گفتار ، هفتم اندر علاج آماسها و ریشها ، هفت گفتار ، هشتم اندر تدبیر پاکیزگی و آراستگی ، سه گفتار ، نهم اندر انواع زهر ها ، پنج گفتار ، سپس کتاب قرابادین است در دو گفتار ، مفردات در ۲۸ «باب» و مرکبات در ۳۱ «باب» .

آغاز : ... حمدله . اما بعد ، چون تقدیر ایزد چنین بود که جمع کنندهٔ این کتاب ، بندهٔ دعاگوی خداوند خوارزمشاه ... قطب الدین ... ارسلان تکین ... ابو الفتح محمد بن ... قصد خوارزم کرد و بخدمت این خداوند نیکبخت شد اندر سال پانصد و چهار ... و ذخیره خوارزمشاهی نام کرد ... و به پارسی ساخت تا ... منفعت این بهر کسی رسد .

(ن . ک . ذریعه ۱۰ : ۱۰ «الذخیرة فی الطب» و ۱۲ : ۲۹ «زبده الطب الخوارزمشاهی» به عربی از همو - دانشگاه ، دانش ٤ : ۷۵۵ - ۷٦۳ - کشف الظنون ۱ ، «ذخیره ...» - نسخه ها ۱ : ۵۳۸ - مشار ۲ : ۲۳۹۷ «ذخیره ...» - اته : ۲۲۸۰ تا ۲۲۸۵ ، ۷۲٤ ، ۱۱۵٦ ،

ریو ۲ : ۴۶۶ ـ ایوانف : ۱۰۳۰ ، ۱۰۳۱ ـ پاکستان و هند (ه) ۳ : ۳۴۷ در اینجا ضمن کتابهای پزشکی نگاشته شده در سند ، از «خلاصهٔ ذخیرهٔ خوارزمشاهی» از میر اسد الله شاه ساق بهکری (م ۱۱۸۱ه/۱۸۶۷م) نام برده) .

**3088**- **لاهور** ، محمد شفیع ۲۸۷/۹۱ : نسخ زیبا ، محمد بن احمد سمنانی ، ۱۴ ج ۲/ ۶۷۱ ه (۱۲۸۲م) . آغاز برابر نمونه ، ۲۸۷ گ (بشیر حسین : ۸۷ - تسبیحی ۱ : ۱۸۵) .

**3089**- **لاهور** ، محمد شفیع ۲۸۶/۹۲ : نسخ و نستعلیق ، ۱۲ شوال ۸۸۷ ه (۱۴۸۲م.) آغاز : اما بعد ، چون تقدیر ایزد (برابر نمونه) ، دفتر ۶ ، ۸ را ندارد ، ۵۰۶ گ (بشیر حسین : ۸۸) .

**3090**- **کراچی** ، موزهٔ ملی ۳۴۸ - ۱۹۶۷ .N.M : نسخ ، شعبان . . . تاریخ به وصالی رفته ، سدهٔ ۹ ه . کتاب ۲ و ۳ ، آغاز : که طبیب بدان کتاب از کتابهای دیگر مستغنی گردد ، ۴۱۲ ص (نوشاهی : ۹۳) .

**3091**- **پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۸۸ : نسخ بسیار زیبا ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه . آغاز برابر نمونه ، عنوانها شنگرف ، ۵۹۳ ص (محمد اسرائیل کان الله له ـ عبدالرحیم ۱ : ۳۰۰).

**3092**- **لاهور** ، عمومی پنجاب ۶۱۰ (۲) زین : نستعلیق ، اسماعیل سهرندی (سرهندی) - ۲۲ ج ۱۰۹۰/۱ ه . در پنج جزء از ۶ تا ۱۰ . آغاز : کتاب ششم اندر علاج بیماریها از ذخیره طبی . از سر تا پای ، این کتاب بیست و یک گفتار است و این کتاب به سه بخش است ، ۹۲۴ ص ۲۵ س (عباسی ۱ : ۳۲۰) .

**3093**- **کراچی** ، انجمن ترقی ۴ ق ف ۱۰۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه ج ۴ ، و ۲۷۴۵ ص. (سرفراز : ۶۱ ـ نوشاهی ، انجمن :) .

**3094**- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۶۴۱ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه. با مهرهای کنده ۱۲۱۱ه، ۱۲۱۸ ، ۱۲۸۷ ه . از جلد ششم است تا میانه قرابادین ، ۸۹۲ ص . (گنج ۱ : ۲۸۵) .

**3095**- **اسلام آباد** ، همانجا ۴۶۹۸ : نستعلیق ، ۶ ذیحجه ۱۱۲۹ ه . کتاب هفتم است تا پایان قرابادین ، ۳۰۱ گ (گنج ۱ : ۲۸۴) .

**3096**- **اسلام آباد** ، گنج بخش ۶۴۷۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . کتاب دوم است ، ۱۶۰ ص .

**3097**- **اسلام آباد** ، همانجا ۵۹۸۰ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۲ ه . کتاب پنجم و ششم است ، ۲۳۲ ص .

**3098**- **اسلام آباد** ، همانجا ۸۳۸۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . کتاب ششم و بخش از سوم است (ص ۹۹ - ۵۰۶) .

**3099**- **اسلام آباد** ، همانجا ۶۹۲۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . دارای : قرابادین ، کتاب سوم ، لمهم در گزیدگی ست ، ۳۶۰ ص .

3100- اسلام آباد ، همانجا ۹۳٤ : نستعلیق ، فتح الدین ؟ ، ۲۲ ذیحجه ، سدهٔ ۱۲ھ . از کتاب پنجم آغاز می شود ، ۲٦٥ ص (گنج ۱ : ۲۸٤) .

3101- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : کتاب هشتم اندر احوال چیز های زیانکار ، ۳٦۰ ص (سید عارف نوشاهی) .

3102- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ٤۰٤ : نستعلیق نخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : . . . کتاب ششم از ذخیره خوارزمشاهی باید دانست که اندرین کتاب بیماریهای جزوی از سر تا پای یاد . . . ، ٤۰٤ ص .

3103- اوچ ، همانجا ٤۰٥ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . ج ٥ ، آغاز افتاده : تخم کدو و تخم خیار باد رنگ . . . ، ۱٥٤ ص (د. غسور الله دتا چودری) . ۲

3104- پیشاور ، نوشهره ، اکوڑہ ختک ، مدرسه حقانیه ۳۸۰٤ - ۱٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : گفتار نخستین اندر شناختن تندرستی مطلق و بیماری مطلق ، و اجناس و انواع بیماریها و این گفتار دوازده باب است . باب نخستین اندر شناختن تندرستی و بیماری و اجناس آن و کیفیت هر یک ، انجام افتاده ، ۲٤٦ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

3105- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ٦٥٥/۱۱ A.B : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . از کتاب ۱ تا ۷ ، آغاز : حمدله. میگوید چون تقدیر ایزد تعالی ، در دو جلد ٥٤٤-۸۹۲ ص .

3106- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۵۷ - ۸٦٤ : نستعلیق ، غلام رسول (دو خامه) ، سدهٔ ۱۲ھ . کتاب ٦ و ۷، آغاز افتاده : و صحبت طعام از قعر معده به فم معده ،و در پایان پراکنده ها (نوشاهی : ۹۳) .

3107- کراچی ، سوسائتی، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 27 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . «قرابادین» آن است . نسخه آسیب فراوان دیده (سید عارف نوشاهی) .

3108- اسلام آباد ، گنج بخش ۷٦۷۲ : نستعلیق ، ۲۹ع ۱/۱۲۰٦ھ . در لکهنو ، آغاز افتاده ، موریانه زده ، ۱۳۳ ص .

3109- اسلام آباد ، همانجا ۷۷٤۰ : همان نستعلیق . ازکتاب نهم آغازی می شود ، ٦٤۰ ص (گنج ۱ : ۲۸٥) .

3110- اسلام آباد ، همانجا ٤٦۹ : نستعلیق ، حافظ سید نور ، ۲۸ بساکھ ۹ ج ۱/۱۲۱۱ یا ۱۲۹۱ھ . از کتاب پنجم است تا پایان ، ۱۰٦٦ ص (گنج ۱ : ۲۸٥) .

3111- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، شیخ عظمت الله ، ساکن قصبه شهار ، دو شنبه ٤ ذیحجهٔ ۱۲۲٦ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰٥۸ ص (نعیم احتر قمر مجددی) .

3112- لاهور ، گلبرگ ، همانجا : نستعلیق ، میرزا ذوالفقار ، ۱۲۳۳ھ . برای شیخ امام بخش ، آغاز : الکتاب السادس من الذخیره الخوارزمشاهی . . . اندر علاج بیماریهای سر تا پا ، دو گفتار را دارد ، ۲۰۳ ص .

3113- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، همان ذوالفقار بیگ میرزا ، بی تاریخ . آغاز : الجزء الثالث من الکتاب السادس . گفتار یازدهم از ذخیره خوارزمشاهی ، ازکتاب ششم اندر احوال جگر و بیماریها و اسباب و علامات و علاج آن ، ۳۶۶ ص .

3114- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، همان میرزا ذوالفقار بیگ ، آغاز : گفتار سوم ازکتاب ششم ذخیره خوارزمشاهی ، اندر احوال گوش و فضلیت شنوایی بر دیگر . . . ازگفتار ۳ تا ۱۰ را دارد ، ۲۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3115- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۳۹ : نستعلیق پخته ، ۱۲ عاشورا ۱۲۴۶هـ . دارای : دیباجه ، فهرست مطالب ، نه کتاب و سپس کتاب دهم طب النبی (۱۰ بابی) و در پایان کتاب یازدهم در قرابادین ، ۱۳۲۸ ص (گنج ۱ : ۲۸۰) .

3116- پیشاور ، نوشهره ، اکوڑه ختک ، مدرسه حقانیه ۳۸۴۷ - ۵۷ : نستعلیق ، میان گل حسین بن میان نور احمد قریشی ، ۱۹ رمضان ۱۲۶۰هـ . آغاز : کتاب چهارم از ذخیره خوارزمشاهی . باید دانست که اندر این کتاب بیان کردن استخراج المرض خواهد بود ، یعنی شناختن . . . ، ۱۰۴ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

3117- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری ۳۴۲ : نستعلیق ریز ، جلد یکم : نوشته پیر بخش وزیر آبادی ، ۱۲۵۲هـ . پنجم : شیخ محمد ۱۲۶۶هـ . ششم : پیر بخش ۱۲۵۲هـ . هشتم : غلام علی وزیر آبادی ، نهم نور محمد وزیر آبادی ، و دیگر جلدها بدون ترقیمه ، ۸۵۰ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

3118- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ زین : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . شش جزء را دارد : ۱- اندر شناختن حد علم ، ۲- اندر احوال مردم . . . ۵- شناختن تب و اجناس آن . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۰۸۳ گ ۱۷ س (عباسی ۱ : ۳۱۸) .

3119- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱۱۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ/. ٤۰۰ ص (سرفراز : ۶۱ - نوشاهی ، انجمن : . . .) .

3120- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۰۸۹ : نستعلیق اردو ، تاریخ یاد نشده ، باید در پنجاب نوشته شده باشد ، از آغازکتاب ششم است : کتاب ششم از ذخیرهٔ خوارزمشاهی اندر علاج بیماریها از سر تا پا . و این کتاب بیست و یک گفتار است ، و سه بخش . . . ۱٤۱٤ ص (محمد اسرائیل کان الله له - عبدالرحیم ۱ : ۳۰۰) .

3121- لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : نستعلیق، تاریخ یاد نشده ، دارای جلد ۶ و ۷ و ۸ ، ۲۹۰ برگ .

3122- لاهور ، همانجا : نستعلیق، تاریخ یاد نشده ، ۳٤۱ برگ (دکتر ظهور الدین احمد - سید عارف نوشاهی) .

3123- پیشاور ، مشرقیه دارالعلوم الاسلامیه ۱۶۰ : بابهای بیماریهای سر (عبدالرحیم مولوی ۱ ; ۳۰۸) .

● **1088- ذخیرة الدواء**

از حکیم محمد علی .

در یکصد و یک «باب»: ۱- در سرمهٔ چشم گوید یعنی کحل الجواهر، ۲- بیان سبل باد گوید ۳- معالجهٔ دندان گوید ، ٤- معالجه قوهٔ باه .

آغاز : بعد از حمد و ثنای مر خالق را که وجود بشر را از عالم بطون بر آورده به بارگاه ظهور آورد .

**3124-** لاهور ، ۳٤ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، تنها چهار باب را دارد ، ۱۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **1089- ذخیرهٔ نظام شاهی**

از رستم جرجانی (که یاد او در «اسرار السا : ٤٨٤» گذشت) . بنام برهان نظام شاه (۹۱٤ - ۹٦۱ھ/۱۵۰۸ - ۱۵۵۳م) ، به سال ۹۵٤ھ/۱۵٤۷م . در بیست «باب» ، در بیماریها ، و مفردات و مرکبات ، که به ترتیب الفبائی ست .

(همان : پاکستان و هند (٤) ۲ : ۷۱٦ - پزشکی ایران و هند : ۱۱٤ - نشریه ۹ : ۲۰۳ نسخه فرهنگستان علوم در باکو).

**3125-** راولپندی ، گولرهٔ شریف، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز در دیباچه افتاده : بودند . بنده بیمقدار به خدمت شاه عالم پناه محب من در دفیه . . . نظام شاه . . . بنای کتاب به طریق عشاب بر بیست باب ترتیب نهاده و نام وی ذخیره نظام شاهی نهاد ، ۸۲۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

● **ذوق و شوق** : شوق و ذوق

● **1090- ذهبیه** (ترجمه . . .) : طب الرضا

متن عربی منسوب به حضرت رضا(ع) (م ۲۰۳ھ/۸ - ۸۱۹م) ، که گویا برای مأمون عباسی (۱۹۸ - ۲۱۸ھ .) در حفظ صحت نگاشته است .

ترجمه از ناشناس .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، این رساله ای ست مشتمل بر صحت بدن و حفظ مزاج ، و شناختن علت و تدبیر علاج . . .

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٤۹۹ «ترجمهٔ رسالة الذهبیه» چند ترجمهٔ شناخته شده و ناشناخته - ذریعه ٤ : ۱۰۳ «ترجمهٔ الذهبیة» چند ترجمهٔ شناخته شده و ناشناخته - مقالات افشار ۱ : ۳۵ «طاهری شهاب ، طب الرضا») .

**3126-** کراچی ، موزه ملی ۱۸۲ - ۱۹۷۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ھ . ۲۰ ص .

**3127-** کراچی ، همانجا ۱۰٤۸-۱۹٦۱ .N.M : نستعلیق خوش ، ذیحجه ۳۸ عالمگیری/ ۱۱۰۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱ ص (نوشاهی : ۹۳) .

● راحت الارواح : راحت العمر

● 1091- راحت انسان

از الیاس (عبدالقوی) بن شهاب، که از آغاز جوانی به سفر و علاج بیماران می پرداخت، به نام ابو المظفر فیروز شاه تغلق (۷۵۲ - ۷۹۰ ه) ، در سه «باب» ، باب یکم در ۴۹ و دوم ۱۳ و روی‌هم ۷۲ «فصل» نگاشته و بدین نام خوانده است.

باب یکم در علاج بیماریها و ادویه ، چهل و نه فصل : ۱- علاج تبها ، ۱۰- علاج دل و سینه ، ۲۰- دفع کرم ، ۳۰- برص ق ۴۹- در علاج متفرقه . باب دوم ، در انواع فواید ، سیزده «فصل» : ۱- معجونات ، ۲- غداها ، ۷- مجامعت ، ۹- انواع جماع ، ۱۰- در خلاص محبوس و شکستن زنجیر ، ۱۳- زیادی حفظ و علاج فراموشی ، باب سوم در منافع زنان ، یازده فصل : ۱- تعریف سن زنان ، ۲- قرار گرفتن نطفه در رحم ، ۵- در آسانی وضع ، ۶- علاج شیرزن ، ۸- اگر بچه در شکم بزرگ نگردد ، ۱۰- علاج عقیمه ، ۱۲- علاج که عورت بار نمیگیرد.

(ن . ک . ایوانف : ۱۵۳۴ که در آنجا نام نگارنده عبدالقوی (؟) بن شهاب (الدین) معروف به ضیاء آمده است ، که گویا «عبدالقوی» پیش در آمد نامش باشد - نسخه ها ۱ : ۵۴۲ سه کتاب جداگانه بدین نام - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۱۱ که نگارنده را ملقب به «ضیا» خوانده است - نشریه ۹ : ۳۲۳ «راحة الانسان» از سیف الدین قطب الدین بدخشی ، نسخهٔ موزهٔ نظامی در باکو - همانجا : ۱۳ «راحة الانسان» ازگفتار شریفان و حکیمان وزیرکان و صحبت دانایان ، نسخهٔ دو شنبه شهرکه کتاب های جداگانه اند).

3130- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۷۹۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه . (ص ۸۱ - ۱۱۳) ، آغاز برابر ، انجام کمی افتاده (گنج ۱ : ۲۸۶).

● 1092- راحت العمر فی النکاح : راحت الارواح فی لذات النکاح

از محمد جعفر بن حاجی عنایت الله متخلص به مرقدی . در آن از : تحفة الملوک ، بحرالحیات، کنز الاختصاص ، نشاط افزا ، لذت النسا ، اسرار النکاح فی هیجان الریاح . و نسخه جات بسیاری کسان بهره برده است از آن میان : حکیم عبدالله کاشمیری ، حکیم قاضی کرم الله ، حکیم حیدر علی ، حکیم شاه عبدالقادر ، حکیم مولانا جان محمد ، حکیم مولوی معنوی ، حکیم شیخ سعدالله.

در یک «مقدمه» در سه قسمت یا «درجه» : ۱- حل رموز زنا شویی ، ۲- معرفت نقصان باه و درمان آن ، ۳- سخنان زنان که شهوت مردان را بکار آید . سپس سه «باب» : ۱- طبایع بعضی ادویهٔ مفردهٔ مقویه، ۲- تراکیب کثیر المنافع که در قوت باه بی نظیرند ، ۳- مخفیات حکما و نوادر.

آغاز : ستایش و ثنایش حکیم قادر مطلق را ، که امراض و علل خلقت ضعیف باسهلترین داوی فضل ، شفا فرمود . . . بعد ، محمد جعفر بن حاجی عنایت الله متخلص مرقدی .

(ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۷).

3131- سند ، منصوره ، شاه ولی الله کالج : در بیاض از سدهٔ ۱۲ ه . همراه «قانچه» عربی و «رساله در اوزان» و جزآنها (پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۹).

3132- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق پخته ، ۱۲۶۲ھ . آغاز در دیباجه افتاد : . . . تصور نیست و رابع رتبه بلند دارد ، و رساله را از غایت لطافت ارواح راحت العمر فی النکاح نام نهاده شد ، در پایان راحت الارواح فی لذت النکاح نامیده شده ، ۸۰ ص (سید عارف نوشاهی) .

3133- بهاولپور ، ابو العرفان حکیم عبدالرشید ـ احمد غزالی : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، نسخه زیبا ، ۱۰٤ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

3134- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۸/۱۰۳ : نستعلیق سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه مقدمه آن در سه «درجه» است نه «قسمت» ، ۱۳۶ ص (نوشاهی : ۹٤) .

3135- سند ، منصوره ، شاه ولی الله کالج : شماره و تاریخ یاد نشده (پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۷) .

● 1093- رجوع الشیخ الی الشباب : رسالهٔ خضاب

از محمد عبدالرزاق صدیقی حنفی قادری عظیم آبادی ، به سال ۱۳۰۵ھ/۷ - ۱۸۸۸م ، بنام رجوع الشیخ الی الشباب (دیباجه) .

آغاز : الحمد لله وحده لاشریک له ، له الملک وله الحمد یحیی و یمیت و هو حی لا یموت . . . والصلاة علی . . . سبب تألیف . اما بعد ، خادم الطلبا اضعف . . .

3136- بهاولپور ، جامعه اسلامیه ۲۰۸ : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱٤ھ . آغاز برابر ، ش ۳ مجموعه ، سپس «مقامات فقر» ، (پرفسور الله دتا چودری) .

● 1094- رجوع الشیخ الی صباه : ترجمه . . .

متن از احمد بن یوسف شریف. که گفته شده جز نوشتهٔ احمد بن سلیمان معروف به ابن کمال پاشاست .

ترجمه از ملا سعید طبیب اصفهانی بن محمد صادق ، بدستور حسین جابری ، در دو بخش مردان و زنان ، هر یک درسی «فصل» . بخش یکم در بارهٔ مردان ، فصل ۱- مزاج و منفعت قضیب، ۲- مزاج خصیتین ، ۳- ضرر افراط در جماع ، ٤- تدارک مضرت جماع ، ۵- آنچه استعمال آن بعد از جماع لازم است ، ۱۰- ادویهٔ مرکبهٔ مقوی باه ، ۲۰- ساختن لبان ها که مقوی باه است ، ۳۰- اقسام شهوت مردان. بخش دوم ، زنان ، فصل ۱- اوصاف زنان ، ۲- علامات احوال زنان ، ۳- ادویه که رنگ چهره را صاف و سرخ و سفید کند ، ٤- موهای زنان ، ۵- جلای دندان و خوشبویی دهان ، ۱۰- ادویه که رحم را محکم و نیکو سازد ، ۲۰- حکایاتیکه شنیدن دارد ، ۳۰- ادویه که زنان را سکر و بیهوشی آورد .

آغاز : الحمد لله الذی خلق الانسان من ماء مهین ، ثم جعله نطفة فی قرار مکین . . . و بعد حکیم جلت قدرته . . . این فقیر بی بضاعت محمد سعید الطبیب بن محمد صادق الاصفهانی اشاره فرموده .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۰۱ «ترجمهٔ رجوع . . .» - ذریعه ٤ : ۱۰۳ «ترجمهٔ رجوع . . .» - ذریعه ۱ : ۲ «آب زندگانی» در ترجمهٔ «رجوع . . .» از احمد بن سلیمان معروف به ابن کمال پاشا - کشف الظنون ۱ : ۸۳۵ «رجوع . . .» از همان ابن کمال پاشا (م . ۹٤۰ه/۱۵۳۳م .) برای سلطان سلیم خان عثمانی ، در دو قسمت ، هر قسمت در سی باب (!) - مشار ۱ : ۲٤ «آب زندگانی» در ترجمهٔ «رجوع . . .» ضیاء الدین شهشهانی (!) که گویا نام مترجم غلط چاپ شده است - ایضاح المکنون ۱ : ۵٤۹ «رجوع الشیخ الی صباه» احمد بن یوسف ، نگاشتهٔ ۹۵۱ه) .

3137- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۷/۶۱۰ - اح م : نستعلیق ، عبدالمؤمن بن محمد تقی بن محمد فاضل ، ۲۵ صفر ۱۱۷۰ه . برای حافظ احمد خان بن حافظ مسعود خان ، آغاز برابر نمونه ، (سید خضر نوشاهی) .

3138- کراچی ، موزهٔ ملی ۲۶۲/۵۷ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، تا باب ۲۳ از بخش دوم را دارد ، ۲۲۲ گ (نوشاهی : ۹۵) .

3139- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ناخوش ، ۲٤ع ۱/۱۲۰۱ه . در حیدر آباد ، آغاز برابر نمونه ، ۱۹۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3140- لاهور ، شش محل ، انباله جلد سازی ، محمد بشیر لودهیانوی ، نستعلیق ، عبدالرشید ، ۱۲۶۸ه ، آغاز برابر نمونه ، ۲۳۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3141- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۶۸۳ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، غلام زکریا ، ۱۲ شعبان ۱۳۳۱ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۷ ص (نوشاهی : ۹۵) .

● **1095- رجوع الشیخ الی صباه : تقویة الباه**

متن همان . ترجمه از ناشناس .

در دو جزو ، و هر جزو در سی «باب» : جزو یکم ، در ادویه و اطلیه و ضمادها و حقنه ها و مقویات و ملذات برای مردان ، جزو دوم در آنچه متعلق باشد به زنان از زینت مانند خضابها ، داروها برای بلندی و سیاهی موی ، دهان را خوشبو و تن را فربه کردن ، تنگ و خوشبو ساختن . حکایتها .

آغاز : الحمد لله حق حمده والصلاة والسلام علی اشرف الخلق . . . قال المؤلف (رح) شرط شده بود که این کتاب منقسم باشد بر دو جزو و هر جزو سی باب .

(ن . ک . ذریعه ٤ : ۱۰۳ «ترجمه رجوع . . .» - نشریه ۹ : ۲۲٤ نسخه موزهٔ نظامی گنجوی در باکو ، ترجمه ای ناشناخته از این متن) .

3142- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، ۵ع ۲/۱۲۰۰ه . در مقام حیدر آباد ، دروازه علی آباد ، آغاز برابر نمونه ، ۱۳۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **1096- رسالهٔ حکیم ارزانی**

از شاه محمد اکبر ارزانی . (م ۱۱۳۰/۱۷۱۸م) .

رسالهٔ کوتاهی ست در پزشکی ، از بیماریها و در مالها از سر تا قدم . شاید کوتاه شده «طب اکبری : ۶۱۷» او باشد .

آغاز : حمدله عاقبه .

3143- لاهور ، دیال سنگهه ترست ۹۹٦ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز . حمدله عاقبه. انجام : از جهت حرات مزاج اصلی. والله اعلم بالصواب . تمام شد رسالهٔ تصنیف حکیم محمد ارزانی ، ۹٤ گ (دیال سنگهه ۳ : ۳۷٤) .

● رساله خضاب : رجوع الشیخ الی الشباب

● 1097- رساله سعادت (۱) : باه نامه

از سعادت یار خان رنگین دهلوی (که یاد او در «خلاصه الاسباط : ۰۰۵» گذشت) . در چند «فصل» : ۱- درکنار گرفتن و تدارک ، ۲- در مباشرت و امساک ، ۳- در به اوج کشانیدن زن.

آغاز . یا فتاح . ای عزیز باید دانست که تن آدمی چون زمین است ، هر چند که خداوند آن زمین تعهد آن کند و آب دهد و تیار نماید . . . این بنده هیچمدان ، سعادت یار خان رنگین ، این مقدار استعداد داشت که اگر می خواست .

3144- لاهور ، گلبرگ ۲ حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، یعقوب بیگ ، ۱۲ع ۲/۱۲۸۱ھ . آغاز برابر نمونه و جدولبندی ٤ راه ، ۲۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3145- گوجرانواله ، سندی هوان تادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳ فصلی ، ۲۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1098- رسالهٔ سعادت (۲) : باه نامه

از همان سعادت یار خان رنگین . در چهار «باب» : ۱- در حشکی زن ، ۲- در به اوج کشانیدن زن ، ۳- در دانستن دهرن عورت ، ٤- در امساک .

آغاز : استغفر الله من کل ذنب و اتوب الیه . بعضی امورات تعلق به نوشتن ندارد ، لیکن برای دریافت نابینایان که مبلنان باطبقه . . .

3146- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، یعقوب بیگ ، جمعه ۱۳ع ۲/۱۲۸۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1099- رسایل طبی

گرد آورنده فرمانروای احمد نگر هند بوده است .

۱- قرابادین . که در آغاز آن آمده «از روی کتاب بهت ، ست ، سر لوکی ، جوگ ست ، جوگ رتناکر ، رس رتناکر ، بهیند و بهارت گرفته شد» . آغاز : از روی کتاب بهاگ بهت . . . گرفته شد . . .

۲- رسالهٔ طبی ، گزیده از دستور اطباء ، اختیارات قاسمی ، بهاگ بهت ، چرک ، جالون کرن ، ست سر لوکی ، رس رتناکر ، جوگ رتناکر و جزآنها . آغاز : انتخاب من الکتاب دستور الاطباء . . .

3147- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۵٦ - ۱۹۷۳ .N.M : نستعلیق ، ج ۱/۱۲۳۷ھ . در جولا

گره همراه لشکر کاپیتان بار لوبل نماینده انگلیسی در کاتهیا وار هند ، قرابادین (ص ١-٤٠)، رسالهٔ طبی (ص ٤٠ - ١٥٣) (نوشاهی : ٩٥) .

● رسالهٔ طبی
از نعمت خان عالی . در بخش «انشا» خواهد آمد .

● رساله عقاقیر : عقاقیر

● **1100- رساله قبریه بقراط** : شرح . . .
متن از بقراط (م ٢٧٧ پیش از میلاد) ترجمهٔ عربی از حنین بن اسحاق بغدادی (م ٢٦٠ھ/ ٨٧٣م) (ن . ک . کحاله ٤ : ٨٧ که از این اثر او نام نبرده) .
ترجمه و شرح فارسی زیر نویس متن ، از ناشناس .
آغاز : (پس از حمد و نعت) . و بعد فهذه رسالة شریفه غریبه لما کانت قلیلة الحجم .
**3148-** کراچی ، همدرد ، الف ١٨/١ : نسخ ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ٣٥گ (ندوی : ٢٧) . (ن . ک . تسبیحی ، کتابخانه ها ١ : ٢٨٢ که می نویسد دو نسخه از آن در همدرد هست) .
**3149-** کراچی ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ٤ - ٣ : نسخ روشن ، کریم بخش ، ١٣٠٩ھ . با زیر نویس اردو. آغاز : هذا ما ابتدی من ترجمه کتاب البقراط ، ١٤ ص (ندوی ١٣٨:١).
**3150-** کراچی ، همانجا ، الف ٤ - ٦ (٣) : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده . آغاز : این رساله ای ست قلیل الحجم کثیر الفواید ، ١٠ ص (ندوی ١ : ١٤٤) .

● **1101- رسالهٔ کلان**
از عبدالکریم ختک ، عرف کاپاری .
مقالت اول در علامات چهار گانه کیفیات ،
**3151-** کویته ، کچی بیگ سر آب ، سلطان الطاف علی : نستعلیق ، لیمه سدهٔ ١٣ھ . آغاز : فهرست . مقاله اول در علامات چهارگانه کیفیات . . . ، ٢٦٣ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

● **1102- رگ زدن** (رساله در . . .) : شرح البدن
از بعضی از دانایان که از «شرح البدن» جالینوس بیرون کشیده اند (دیباجه) .
ن . ک : نسخه ها ١ : ٥٤٤ ، که نسخه ای از آن را نشان داده ام .
آغاز : حمدله . صلات. اما بعد، این رساله ای ست که از کتاب جالینوس حکیم که آنرا «شرح البدن» گویند ، بعضی از دانایان به اتفاق استخراج کرده اند ، مشتمل است بر فواید و منافع و قواعد رگ زدن ، و آن سی رگ است در بدن آدمی که در وقت احتیاج از آن جمله خون کم کردن .
**3152-** پیشاور ، شفائی هاله مهترا ، سید علی اکبر پادشاه : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ - ١٣ھ . آغاز برابر نمونه، انجام : بهوش آید از موده است. تمت، ١٢ ص (میر سجاد حسین کاظمی).

● رگ زدن : فصد

● 1103- رگ شناسی : نبضیه : رساله در . . .

ابو علی حسین ، ابن سینا (پیرامون ۳۷۰ - ۴۲۸ه/۹۸۱ - ۱۰۳۷م) . بدستور عضد الدین علاء الدوله ابو جعفر امیر المؤمنین ، کاکویه (آل بویه ۳۹۸ - ۴۳۳ه) . در سپاهان ، پس از ۴۱۲ه/۱۰۲۲م . در نه «فصل» :

فصل ۱- در اصلها که در اول باید دانست (کلیات) ، ۵- هر نبضی از چهار چیز بود ، یکی حرکت انبساط . . . ، ۹- اندر سببهای نبض .

آغاز : سپاس مر آفریدگاری را ، ستایش مر او را و درود بر پیغمبر کونین و اهل بیت و مهدوی یاران وی . فرمان خداوند ملک سید عادل . . .

(ن . ک . مهدوی : ۲۲۵ - قنواتی س : ۱۴۹ - مشار ۲ : ۲۶۲۷ «رگشناسی یا رساله در نبض» که دو چاپ آنرا نشان داده است - ذریعه ۲۴ : ۳۹ «رساله فی النبض» که در آنجا از نسخهٔ فارسی و عربی آن جداگانه نشان داده شده است - پیشگفتار چاپ استاد مشکاة ، انجمن آثار ملی ۱۳۳۰خ - نفیسی ۱ : ۳۱ - نجم آبادی : ۴۰۷ .

3153- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۲ : نستعلیق ، پیرامون ۸۴۸ه . (ص ۱۷۶ - ۲۰۱)؛ آغاز برابر ، در پایان آمده : تمت الرسالة المنسوبه الی الشیخ ابو علی. . . (گنج ۱: ۲۹۳).

● رگشناسی : فصد : رموز نبض

● 1104- رموز نبض

از مراد بخش ، که میگوید : ازکتابهای مهم طبی مطالبی در اسرار نبض جمع کرده شد . . و این را به رموز نبض موسوم کردم (دیباجه) . نامبوب .

آغاز : حمداله . صلاة . اما بعد میگوید بندهٔ ضعیف . . . مراد بخش ، که ازکتب مهم طب . . .

3154- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، حکیم عبدالکریم ، برای خود ، ۱۳۱۵ه . آغاز برابر نمونه ، ۴۴ ص (محمد نذیر رانجها) .

● 1105- ریاض الادویه

از یوسفی هروی ، یوسف بن محمد (که یاد او در «جامع الفواید : ۵۳۶» گذشت) . بنام همایونشاه (۹۳۷ - ۹۶۳ه.)، به سال ۹۴۶ه/۱۰۳۹م : به نهصد و چهل و شش گشت این رساله تمام - به یمن عاطفت شه معدلت آیین - سکندر آیین ، دارا نشان همایونشاه - که کان دانش و فضل است منبع تمکین . . . چو یوسفی ز دل و جان دعای او گوید - عجب مدار که روح الامین کند آمین .

در یک «مقدمه» و دو «باب» و «خاتمه» ای : مقدمه در بیان مراتب کیفیات ادویه وغیر آن . باب ۱- ذکر ادویهٔ مفرده به ترتیب تهجی ، ۲- ذکر ادویهٔ مرکبه ، نیز به ترتیب تهجی . خاتمه در امتحان جودت و ردائت تریاق فاروق وغیر آن . چند بار چاپ شده است .

آغاز : الحمد لله الذی خلق لکل داء دواء و جعل حبیبه لعالی القلوب . . . درضما یر صافیه محجوب نماند . . . مسمی بریاض ادویه . . . حرف الالف ، ابریسم پارسی ابریشم و ترکی ایبک و هندی ریشم گویند . . . آبنوس . . .

(ن . ک . نجم آبادی : ٤٤٠ ـ مشار ۲ : ۲۷۲٤ که تنها یک چاپ آنرا نشان داده است. پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۳ ـ نسخه ها ۱ : ٥٤٥ ـ ریو ۲ : ٨٤٠ ـ هند و پاکستان ٤:٧١٥ مرآت العلوم ۱ : ١٤٤، دو نسخه) .

3155- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، ۱۰۱۳-۱۰۱٤ﻫ آغاز برابر نمونه ، ٥٨ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3156- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٩٠٠ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۱ﻫ (ص ١٤٥ - ٣٠٠) ، آغاز در حروف «ب» از باب یکم افتاده ، (گنج ۱ : ۲۹۳) .

3157- کراچی ، سومانتی ، حکیم طهور اشرف دهلوی ACC - 40 : نستعلیق ، سدۀ ۱۱ﻫ بامهر کنده ۱۱۰٥ﻫ . آغاز برابر ، موریانه زده (سید عارف نوشاهی) .

3158- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، خیر الله بن ملا جیون عرف مرتاس لا ، جمعه ۲۹ شعبان ۱۱۱۱ﻫ . (٤٥ عالمگیری) ، آغاز برابر نمونه ، (ص ٦٤ - ٢١٤) (سید عارف نوشاهی) .

3159- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۰۸ : نستعلیق ، عبدالله بن اسماعیل ، رمضان ۱۱۸٥ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۷ گ (غلام سرور : ۱۰۲) .

3160- لاهور ، خیابان راوی ، ٤٣ ، کتابخانۀ طبی نورد : نستعلیق ، میان نور محمد ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز : حرف اول . پارسی ابریشم و ترکی . . . ، ١٦٨ ص (محمد علی کرثر نوشاهی) .

3161- گوجرانواله ، شتاب گتره ، حکیم فدا حسین قلندری : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ٢٠ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3162- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۱۱ : نسخ پخته ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۲۹٤+۲ ص (گنج ۱ : ۲۹۳) .

3163- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی چشتی امرتسری : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۱٦۲ ص (سید عارف نوشاهی) .

3164- گجرات ، مسلم بازار ، کتابخانۀ جدید ، عبدالعزیز قریشی : نستعلیق در آغاز و نسخ در بقیه ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز برابر نمونه ، نام داروها قرمز ، ۲۹٦ ص (سید عارف نوشاهی) .

3165- لاهور ، شیش محل ، انباله جلد سازی، محمد بشیر لودهیانوی : نسخ ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز برابر نمونه ، ۱۹۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3166- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانۀ همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۲-۱٤ : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ﻫ . آغاز (بمانند نمونه) ، ۱۷٦ ص .

3167- کراچی ، ناظم آباد ، همانجا ، الف ۲ - ۱۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶۸ ص (سید حصر نوشاهی - ندوی : ۶۲) .

3168- اسلام آباد ، گنج بخش (۵۶۳ : نستعلیق ، امان الله ، رجب ۱۲۲۵ھ/۱۸۶۷ب (ص ۲۶۸ - ۵۱۳) .

3169- اسلام آباد ، همانجا ۳۳۸۴ : نستعلیق پخته ، ۱۲۲۶ھ . باسر آغاز دیگر : حمد بیحید و ثنای بیعد مر حضرت خداوندی . . . به نهصد و چهل و شش گشت تمام . ۹۱ ص .

3170- اسلام آباد ، همانجا ٤٥٥٤ : نستعلیق پخته ، محمد محمود ، ۱۱ شوال ۱۲۲۸ھ . آغاز برابر ، ۱۳۹ ص (گنج ۱ : ۲۹۳) .

3171- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٤٠ : نستعلیق پخته ، قادر بخش ، ۷ رجب ۱۲۳۲ھ . آغاز برابر ، (ص ۲ - ۱۶۱) (گنج ۱ : ۲۹٤) .

3172- گجرات ، پهالیه ، ساهنپال ، کتابخانهٔ نوشاهیه ، سید شرافت نوشاهی : نستعلیق ، غلام احمد قادری نوشاهی ولد محمد اشرف ، برای پیر بخش قادری ، ۲۵ ذیقعده ۱۲۳۹ھ . آغاز یک برگ افتاده ; ندارد کف که فرموده . . . ، موریانه زده ، ۱۸۹ ص (سید عارف نوشاهی) .

3173- لاهور ، دانشده ، شیرانی ۳۹۸۶/۹۳٤ : نوشتهٔ ۹ شعبان ۱۲۶۸ھ (۱۸۵۲م .) (بشیر حسین ۲ : ۳۹٤) .

3174- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٨٨٤ : نستعلیق ، اکبر شاه بن محمد شابنوی عباسی ، صفر ۱۲۷۱ھ . (ص ۱۹ - ۱۹۰) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۲۹٤) .

3175- راولپنڈی ، گولڑه شریف ، دربار پیر مهر علی شاه صاحب : نستعلیق قاضی میر احمد ولد ابراهیم اورنگ آبادی ، ع ۱۲۷۸/۲ھ . خطبه را ندارد ، و آغاز میشود از باب ادویه مفرده و منفعت و مضرت آن ، به ترتیب حروف : حرف الف . افریشم به فارسی ابریشیم گویند و ترکی ، ۱۵۶ ص ۱۹ س (پرفسور ملک محمد اقبال) .

3176- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۱۶۸ : نستعلیق ، محمد قاسم ، ساکن حضرت مکن ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ، ۱۵۶ ص .

3177- اسلام آباد ، همانجا ۲۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر ، ۱۷٤ ص (گنج ۱ : ۲۹٤) .

3178- لاهور ، شیش محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله جلد سازی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۶ ص .

3179- لاهور ، همانجا : نسخ ، اشرف سلام ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3180- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، خدا بخش ، برای برادر خود عبدالرحمان ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۷۲ ص (سید عارف نوشاهی) .

3181- **کراچی**، سعید آباد، دکتر آفتاب احمد قاضی: نستعلیق، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، ۲۰۴ ص (سید خضر نوشاهی).

3182- **گوجرانواله**، حافظ آباد، عبدالرشید فاروقی: نستعلیق، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، ۱۴۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3183- **سرگودها**، پهلوال، نصیر آباد، مولا داود: نستعلیق خوش، غازی ولد غیورالدین راجپوت، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر، ۲۰۰ ص (محمد نذیر رانجها).

3184- **پیشاور**، دانشگاه، کالج اسلامیه ۱۶۳۳: نستعلیق خوش، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه، ۲۶۱ ص (محمد اسرائیل کان الله له ـ عبدالرحیم ۱: ۳۰۶).

3185- **لاهور**، دانشگاه، شیرانی ۲/۱۱۴/۱۱۱۹/۳: نوشته نو محمد ولد محمد حسین بن حافظ احمد، دختر زادهٔ خلیفه محمد دایم جالندهری، تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۲: ۳۹۴).

● 1106- **ریاض عالمگیری**: ریاض مناظر

از **محمد رضا طبیب شیرازی** بن ابو الفضل الشهیر به سلیمان، بنام عالمگیر اورنگ زیب (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸هـ.) در دو (پنج) «ریاض». ریاض یکم در ۱۰۸۷هـ/۱۶۷۶م (عقل رگفتا که شد «سر ریاض اند») و ریاض دوم در ۱۰۹۳هـ./۱۶۸۲م (سه گل از ریاض دوم گرچیدنی ـ «فتحناه» تاریخ اتمام بینی ۱۰۹۳ = ۳-۱۰۹۶: فتحناه) و سوم را در ۱۰۹۶هـ/۱۶۸۵م، (ایوانف: ۱۰۸۷) نگاشته است. و ریاض دوم را نام ویژهٔ «ریاض مناظر» داده است.

در دیباچهٔ ریاض یکم نسخهٔ گنج بخش آمده: مرتب بر پنج ریاض و موسوم به «ریاض عالمگیری» گردید. ولی جز بدو ریاض آن بر نخورده ام. هر یک از این دو ریاض باخطبه و دیباچه ای ست جداگانه، در پایان ریاض دوم گذشته از تاریخ انجام آمده است: «استجب باتمام الثالثه ... چون سمت اتمام یافت مسمابه «ریاض مناظر» گردید». بدینگونه اظهار امید واری نگارش سومین «ریاض» را کرده و ریاض دو مین را «ریاض المناظر» نامیده است.

ریاض یکم در حفظ صحت، در چهار «چمن». **چمن یکم**، در هشت «نخل». نخلهٔ ۱- هوا، ۲- خوردنیها، ۳- نوشیدنیها، ۴- حرکت و سکون، ۵- حرکت و سکون نفسانی، ۶- یقظه و نوم، ۷- استفراغ و احتباس، ۸- بقیه استفراغات طبیعی (آمیزش جنسی). **چمن دوم**، درنه «گلبن»، گلبن ۱- حفظ چشم، ۲- حفظ گوش، ۳- حفظ انف، ۴- زبان، ۵- معده، قلب، ۷- جگر و کبد، ۸- طحال، ۹- آلات تناسلی. **چمن سوم**، تدبیر اشخاص از بد و فطرت تا آخر عمر، در پنج «قطعه». قطعه ۱- تکوین نطفه، ۲- تدبیر مولود، ۳- تدبیر مرضعه، ۴- تدبیر اشخاص برحسب سنین، ۵- تدبیر مسافر. **چمن چهارم**، در معرفت و اصلاح سوء مزاجات، در هشت «نخل». نخلهٔ ۱- حد مزاج و اقسام آن ...

ریاض دوم، در درمانها و داروها، نخست کلیاتی، سپس به ترتیب اعضای سبعه (هفت اندام)، در دوازده «منظر»: ۱- در مقتضیات ترکیب ادویه، ۲- سبب اختلاف اوزان، ۳- استکمال

ترکیب ۴- متعلقات استکمال ترکیب ، ۵- تعیین درجات و بیان تقدیر شربات ، ۶- بسایط و مرکبات مستعمله در عضو اول از اعضای سبعه (سر) ، ۷- تدبیر عضو سوم از اعضای سبعه (معده) ، ۱۰- تدبیر پنجم عضو از اعضای سبعه ، ۱۲- تدبیر عضو هفتم از اعضای سبعه (مفاصل) .

آغاز ریاض ۱ : خداوند را حمد شاق ست ، جل شانه که به آیات جلیل و آداب جمیل و امراض و اعراض . آغاز ریاض ۲ : اللهم لا نصیر غیرک فی کل الارادات ، ولا معین لنا . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۴ : ۷۲۹ که در آنجا تا درست تاریخ آغازنگارش ۱۱۸۰/۱۷۶۶ و انجام آن ۱۱۹۶/۱۷۸۱ آمده است ، و کتاب در دو «ریاض» دانسته شده است - اته : ۲۳۳۸ ، ۲۳۳۷ که تاریخ نگارش سالهای ۱۰۸۰-۱۰۹۶ھ . آمده - اندیا آفیس : ۱۸۳۲-نسخه ها ۱ :۵۴۵ که در آنجا ریاض یکم بنام «ریاض عالمگیری» و ریاض دوم را بنام «ریاض مناظر» جداگانه آورده - مجلس ، نفسی ۶ : ۱۴۱ «ریاض مناظر» که ریاض دوم همین کتاب است - ایوانف ، ذیل ۱۰۸۷ ریاض سوم آن و نگاشتهٔ ۱۰۹۶ھ - ایوانف : ۱۰۶۰ ریاض یکم آن ۱۰۶۱ ریاض دوم آن) .

**3186**- کراچی ، موزهٔ ملی ۷۰ - ۱۹۷۵ .N.M : نستعلیق خوش ، غره شعبان ۱۰۱۴ھ . با سرلوح ، تنها جلد دوم «ریاض عالمگیر» یعنی «ریاض مناظر» است ، آغاز برابر نمونه ، ۵۳۲ ص (نوشاهی : ۹۷) .

**3187**- لاهور ، فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ۱۲ جلوس محمد شاه پادشاه غازی ، ۱۷۸۷ بکرمی ، ۱۱۴۳ ؟ آغاز برابر نمونه ریاض یکم ۲۹۴ گ ۱۹ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۲۵۶) .

**3188**- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۶۷۰ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ . ریاض ۱ و ۲ ، آغاز هر دو برابر نمونه ، ۵۵۶ ص (گنج ۱ : ۲۹۴) .

## ● 1107- ریاض الفواید

از محمد امان بن محمد افضل (بن محمد عارف) بن محمد حسین میرزا بن تولک (توبک) والی تالقان (نالغان) ، شاگرد شیخ عبدالطیف بن عبدالحق . به سال ۱۱۴۳ھ/۳۰ - ۱۷۳۱م . (: ریاض الفواید) ، در یک «مقدمه» و دو «فن» و «خاتمه» ای :

مقدمه در ماهیت و موضوع و غرض طب ، دو «فصل» . فن یکم در بیان علم نظری ، هفت «مقاله» : مقالهٔ ۱- ارکان و امزجه و اخلاط و ارواح و قوا ، شش باب ، ۲- تشریح اعضای مفرد و مرکب ، ۳- تحقیق احوال بدن انسانی از صحت و مرض ، سه باب ، ۴- حقیقت مریض ، چهار باب ، ۵- ادویهٔ مفرده ، دو باب ، ۶- ادویهٔ مرکبه ، ۷- فصد و حجامت . فن دوم . در پزشکی عملی ، در هفت مقاله : ۱- امراض از سر تا قدم ، بیست باب ، ۲- حمیات ، چهار باب ، ۳- بیماری مردان ، چهار باب ، ۴- امراض زنان، پنج باب ، ۵- بیماریها که به عضوی اختصاص ندارند، سه باب ، ۶- امراض زینت ، دو باب ، ۷- سمیات ، دو باب . خاتمه در مسایل متفرقه، سیزده فصل.

آغاز : سپاس بیقیاس مر حکیمی را که مغمومان الم عصیان را بدوای رحمت بخشید .

(پاکستان و هند ٤ : ۷۳ که می گوید نسخه ای از آن در آصفیه و موزهٔ سالار جنگ هست مرآت العلوم : : ١٤٤) .

3189- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۱-۱٦ : نستعلیق خوش ، محمد اسد الله بن سعدالله ، در شاهجهان آباد ، پنجشنبه ۲۹ ج ۱/۱۱۵۷/۲۷ جلوس محمد شاه غازی ، آغاز برابر نمونه ، ٦٤٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی : ۲٤) .

3190- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۱۰ ٦ امان : نستعلیق ، ٤ شوال ۱۲۰٦ هـ . آغاز برابر ، در فهرست بنام «ریاض الفواید یا دستور العمل» و نام پدر نگارنده محمد فضل (نه محمد افضل) آمده ، ۳۹۳ گ ۲۱ س (عباسی ۱ : ۳۱۰) .

3191- بهاولپور ، سنترال لائبریری ۱۹۱ : نستعلیق خوش ، محمد سعدالله ، ۱۲٦۹ هـ . آغاز در دیباچه افتاده : اما مقدمه آنرا گویند که بیان نموده شود در و ماهیت و موضوع ، ۲۳۲ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

3192- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، خدا یار ، ساکن اروپ گوجرانواله، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز : رابر نمونه ، ٦۲۵ ص (سید عارف نوشاهی) .

3193- رحیم یار خان ، صادق آباد ، گجینه میر ، میرزا زاهد حسین ۳۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر ، ۹۰ ص (دکتر الله دتا چودری) .

3194- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱٤ هـ . تنها فن یکم را دارد ، ۳۳ ص نا تمام (سید عارف نوشاهی) .

- **ریاض مناظر** : ریاض عالمگیری

- **1108- زاد غریب**

**از صادق علی خان دهلوی** (م ۱۲٦٤هـ/۱۸٤۸م .) پسر حکیم محمد شریف خان (که یاد این یکی در «تحفه عالمشاهی : ٤۰۸» گذشت) . بنام داراب دربان ، جمشید شوکت ، فریدون حشمت محمد اکبر شاه (۱۲۲۱ - ۱۲۵۳) ، به سال ۱۲۲٤هـ/۱۸۰۹م . (: زاد غریب) ، برای حفظ صحت مسافران و برگشت تندرستی ایشان ، بنام «زاد غریب» .

در دو «رفیق» و یک «مقام» : رفیق یکم در تدبیر مسافران بری، در ده «طریق»: طریق ۱- تدبیر ها برطریق کلی، ۵- تدبیر باز داشتن مضرت آبهای مختلفه ، ۱۰- اشیایی که مسافران را همراه داشتن ازواجباتست . رفیق دوم ، تدبیر مسافران بحری ، در دو «زورق» : زورق ۱- علاجی که مخصوص ایشان است ، غذا و دارو ، ۲- زهر های حیوانی مخصوص دریا ، مقام در دو «ساحل» : ۱- در ذکر قدر شربت قادزهر ها ، ۲- اسامی اوزان متعارفه . دست کم چهار بار چاپ شده است .

آغاز : الحمد لله والصلات علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین . اما بعد ، چنین می گوید عاصی پر معاصی ، صادق علی خان بن اشرف الحکما محمد شریف خان . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳٤۵ «زاد غریب» که در آنجا نادرست از پدرش محمد

شریف خان دانسته شده ـ مشار ۲ : ۲۷۳۸ و ۲۷۲۹ «زاد غریب» که یکجا نگارنده صادق علی خان و در جای دیگر نادرست از پسرش غلام مرتضی دانسته شده است. پزشکی ایران و پاکستان : ۳۰۱- اطبای مغلیه : ۱۶ (که نام سه اثر او را یاد کرده است : ۱- شرح تشریح اعضای مرکبه ، در ۱۲۳۷ه برای پسرش غلام محمد خان (ن . ک . جامع الخلاصه ، در همین بخش)، ۲- زاد غریب یا مخازن التعلیم ، ۳- طریق تعلیم طفلان) .

3195- لاهور ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق خوش ، ۲۰ رجب ۱۲۲۷ه آغاز برابر ، ۱۴۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

3196- لاهور ، گنبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، محمد یعقوب خان بن غوث خان ، ساکن موضع مراد پور ، متصل سامانه ، ۱۲ع ۲/۱۲۸۲ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3197- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۲۶۲/۵۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۰۴ ص (نوشاهی : ۹۷) .

3198- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف ACC - 67 : نستعلیق ، سید عطا حسین بن فدا حسین ، ۱۸۴۰م ، آغاز برابر نمونه ، ۲۴۱ ص (سید عارف نوشاهی) .

3199- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۴۰۳/۴۴۰۳ : نستعلیق یاد نشده (بشیر حسین ۲:۳۹۵).

## ● 1109- زبدة الاسرار

از ناشناس . بروزگار جمشید دوران ، وارث ملک اکاسره ، امیر المؤمنین ، سلطان محمود (۳۸۸ - ۴۲۱ه) خلد الله ملکه ، بدستور و «برسم خزانهٔ سلطان الوزراء قطب الحق والدنیا والدین فخر الاسلام و غیاث المسلمین المنصور بنظر رب العالمین محمداً (ن . ک . باه نامه : ۴۹۶) اعلی الله شأنه» از زبان تازی به پارسی کرده ، تا نفع آن عام گردد ، و در مواضعی که احتیاج بود اصلاح کرده، مقدمه و فواید چند برآن الحاق کرده ، آنرا «زبدة الاسرار» نام نهاده است (دیباچه) .

در یک «مقدمه» و دو «طرف» ، هر طرف در ده «باب»: مقدمه در کلیات باه که در پایان آن گوید : و این مقدمه در اصل کتاب نبود و ما الحاق کردیم . طرف اول ، باب ۱- اموری که معرفت آن در این علم ناگزیر است ، ۲- اغذیه و ادویه زیادت کنندهٔ باه، ۳- غذا های مرکب زیاده کننده، ۴- داروهای زیادت کننده ، ۵- مسحوقات و ضمادات ، ۶- ادویه که لذت را بیفزاید ، ۷- ادویه که آلت را سخت کند ، ۸- ادویه معین در حمل ، ۹- ادویه مانع حمل ، ۱۰- ادویه که قوهٔ باه را کم و شهوت را بمیراند . و برخی با بهادر چند فصل . طرف دوم ، باب ۱- اوصاف جمیله که وجود آن در زنان مستحسن باشد ، ۲- علاماتی که دال بر کثرت شهوت و یا قلت آن در زنان باشد ، ۳- داروها که رنگ روی سرخ گرداند ، ۴- داروها که موی برویاند ، ۵- دندان را جلا و دهان را خشبو سازد. ۶- بدان را فربه سازد ، ۷- خضابها ، ۸- دارو های خشبو کنندهٔ محل ، ۹- تنگ و گرم کننده ، ۱۰- متفرقه ، مجربات .

آغاز : بعد از حمد و سپاس بیقیاس صانع بی آلت و اساس را جلت قدرته .
(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۴۷).

3200- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۸۴۸هـ . در مجموعه به همین خامه (ص ۶۴ - ۱۶۶) ، آغاز برابر ، در میانه باب هفتم از طرف دوم افتاده ، (گنج ۱ : ۲۶۵) .

## 1110- زبدة قوانین العلاج

از غیاث طبیب ، غیاث الدین محمد بن علاء الدین بن هبة الله سزواری مجلدی . معروف به غیاث متطبب یا غیاث طبیب . نام وی در منابع یکنواخت نیامده است . در ۸۷۱هـ/۱۴۶۶ م . در چهارده «باب» و هر باب در «فصل» هایی . شمار فصلها در نسخه ها یکسان نیست .

باب ۱- امراض سر ، ۱۵ فصل ، ۲- امراض چشم ، ۱۵ فصل ، ۳- گوش و بینی و زبان و دندان ، نه فصل ، ۴- دهان و حلق ، ۱۵ فصل ، ۵- صدروریه و قلب ، نه فصل ، ۶- معده و جگر و سپرز ، ۱۵ فصل ، ۷- روده و مقعد ، دوازده فصل ، ۸- گرده و مثانه و صفاق و اعضای تناسلی ، دوازده فصل ، ۹- امراض زنان ، شش فصل ، ۱۰- پشت و مفاصل ، سه فصل ، ۱۱- بحران ، نه فصل ، ۱۲- اورام و ثبور ، پوست ، هیجده فصل ، ۱۳- سقوط و سوختگی و فساد اعضا به سرما و جراحات ، شش فصل ، ۱۴- طرد هوام از خانه و گزید گیها و درندگان ، شش فصل .

آغاز : الحمد لله الذی خلق الانسان و جعله اشرف موالید الارکان . . . چون اشارات شریفه و التماس بعضی اعزه اخوان . . .

(ن . ک . نفیسی ۱ : ۲۷۴ که می گوید «قوانین العلاج» را در ع ۱/۸۷۱هـ . نگاشته سپس آنرا به نام «زبدة قوانین العلاج» گزیده است ـ نشریه ۳ : ۱۰ - ۱۶ «حجله العرایس» حموی ، که در آنجا به نام «قوانین الطب» آمده ـ اته : ۲۳۰۲ «زبدة قوانین العلاج» که نگارنده محمد علاء الدین ملقب به غیاث الطبیب یا المتطبب و تاریخ نگارش ۸۷۱هـ . آمده است ـ ذریعه ۱۷ : ۲۰۲ «قوانین الطب» به نقل از «حجله العرایس») .

3201- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۷۷ : نستعلیق ، ۴ محمد شاهی ، ۲۰ محرم ۱۱۳۴هـ . (ص ۶۷ - ۲۸۴) .

3202- اسلام آباد ، همانجا ، . . . : نسخه دیگر از این کتاب در کتابخانه هست ، که شماره و خصوصیات آن در دست نیست . (گج ۱ : ۲۹۷) .

3203- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق شکسته آمیز ، میان غلام حسن ولد میان محمد اعظم عرف به خیال ، قصبه بهار برلب دریای اتک ، شهر سادات ، ۱۲۳۶هـ . آغاز : بسمله . باب اول در امراض سر مشتمل بر پانزده فصل . فصل اول در صداع وشقیقه ، فصل دوم در سرسام ، فصل سیم در سدر و دوار . فصل چهارم در سبات و سهر ، فصل پنجم در نسیان ، ۱۰۸ ص (سید عارف نوشاهی) .

**1111- زبدهٔ کامل : زبدة الکامل**

بایستی از شرف باشد . (ن . ک . زیر) . در نسخهٔ زیر نام سراینده دیده نشده پزشکی منظوم است، باعنوانهای : تعریف طب، ارکان، مزاج ، اعتدال امزجه ، اعضا، تشریح عظام ، تشریح عصب ، تشریح عضله ، تشریح شرایین ، تشریح اورده ، تشریح اعضای مرکبه ، تشریح چشم، تشریح گوش ، تشریح بینی ولب و زبان ، تشریح مری و معده ، تشریح روده ها ، دل ، کبد ، ریه وطحال ، کلیه ، مثانه ، اعضای تناسلی و جزآنها .

آغاز : ثنا و صفتها سزای خداست ـ که حی و قادر است و کبریاست ـ که خلاق عنصر و هم از سماست ـ زارض و نبات و معدن خداست ـ هم از جمله حیوان . . .

در موزهٔ سالار جنگ (۱۰۴۹ تا ۱۰۰۱) کتابی ست به همین نام، سروده «شرف» در ۹۱۰هـ/ ۱۵۰۴م در سه جلد : جلد یکم در بیماری ها و نسخه ها . آغاز : بنام اله عظیم علیم ـ سمیع و بصیر و قدیر و حکیم . جلد دوم ، در بیماری ها از سر تاپا . آغاز : پس از حمد خلاق خیر و کمال ـ خدای شفا بخش و هر اعتدال . جلد سوم ، در تبها و درمان ها . آغاز : چو فارغ شدم از متمم دگر ـ به خاطر در آمد زغیبم خبر .

3204- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۴۰۴ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

**1112- سته ضروریه**

از درویش حسین . بنام خاقان بن خاقان ابو الغازی عبدالله خان (شیبک ؟) .

در شش «حرف» : ۱- فضلیت حفظ صحت ، ۲- تدبیرات حفظ صحت ، شش باب ، ۳- تدبیر حامله ، چهار فصل ، ۴- تدبیر تربیت کودکان ، هشت نتیجه ، ۵- تدبیرات مسافران ، ۶- تدبیرات یکا یک از اعضا .

آغاز : شفا بخش دلهای رنجور ، و آسایش ده جانهای مهجور ، جواهر حمدی که وی ذخیرهٔ روز معاد است .

3205- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳-۶۹ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۸۰ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۹۶) .

**1113- سته ضروریه**

از یوسفی هروی ، یوسف بن محمد (که یاد او در «جامع الفواید : ۵۳۶» گذشت) . به سال ۹۴۴هـ/۷ - ۱۵۳۸م . در یک «مقدمه» و شش «فصل» . در آغاز آن همایون پادشاه (۹۳۷-۹۶۳هـ) را در چند بیت مثنوی ستایش کرده است .

مقدمه در غرض طب و اینکه حفظ بر علاج مرجح است ، و آن در شش چیز است ، که آنها را ستهٔ ضروریه نامند . فصل ۱- اول از ستهٔ ضروریه هواست ، ۲- دوم از ستهٔ ضروریه ماکول و مشروب است ، ۳- حرکت و سکون بدنی ، ۴- حرکت و سکون نفسانی (آرامش خاطر) ، ۵- خواب و بیداری ، ۶- استفراغ .

آغاز: الحمد لله المنعم حیات النفوس و صحة الاجسام، والصلات . . . و بعد این نسخه موسوم به ستهٔ ضروریه که توجه به آن. انجام: یافت در سال نهصد و چل و چار ـ سمت ختم و صورت اتمام.

(ن. ک. ذریعه ۱۲: ۱۴۴ ـ نجم آبادی: ۹۰ ـ مشار ۳: ۲۹۳۴ که نشانی یک چاپ آن را داده ـ نسخه ها ۱: ۵۰۰ ـ پاکستان و هند (٤) ۲: ۷۱۵).

3206- لاهور، فقیر سید مغیث الدین: نستعلیق میران بخش بمقام وزیر آباد نزدیک لاهور ۱۲۴۴ه. آغاز برابر نمونه، ۶ برگ ۱۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق: ۶۲).

3207- پیشاور، دانشگاه، کالج اسلامیه (۱) ۹۰۰۹۰۶ ب: نستعلیق پخته ۱۲۹۹ه. آغاز برابر نمونه، ش ۱ مجموعه، ۱۶۷ ص (محمد اسرائیل کان الله له).

3208- پیشاور، دکتر خواجه محمد سلیم ۴۷۱: نستعلیق، درویش محمد تقی، ۱۰۴۴ه. در «کلیات» او، رویهم ۱۵۶ ص، ۱۷ س (میر سجاد حسین کاظمی).

3209- اسلام آباد، گنج بخش ۶۹۰۰: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ه. (ص ۱۱۳ ـ ۱۲۱)، آغاز برابر (گنج ۱: ۲۹۷).

3210- پیشاور، دانشگاه ۶۷۷: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. آغاز از «و بعد . . .» است ش ۵ «کلیات» او (پرفسور امتیاز حسین).

3211- گجرات، شاه دوله، حکیم عبدالرحیم جمیل: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. ش ۷ «کلیات» او (ص ۲۰۱ ـ ۲۰۹)، آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی).

3212- کراچی، ناظم آباد، همدرد، حکیم محمد سعید، الف ٤ ـ ۷: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. ۷ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱: ۱۴۷).

3213- شکار پور، گڑهی یاسین، گوشهٔ ادب، صلاح الدین ۱۶۹: نستعلیق خوش. سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۱۶ ص (سید خضر نوشاهی).

3214- شیخوپوره، چوهڑ کانه، حکیم محمود الحسن: نستعلیق، سدهٔ ۱۲ ـ ۱۳ه. (ص ۱۹۵ ـ ۲۱۰) آغاز برابر نمونه (سید خضر نوشاهی).

3215- لاهور، خیابان راوی، ۴۳، کتابخانهٔ طبی بورد: نستعلیق، حافظ محمد مقیم، ۹ ذیحجه ۱۲۱۰ه. آغاز: به سته ضروریه که بدان از شرایط حافظان صحت است. در مجموعه رساله های او، ۸ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

3216- لاهور، تکلسون رود، خلیل الرحمان داودی: نستعلیق، ۱۲۱۸ه. آغاز برابر نمونه، سپس «دلایل البول» و «دلایل النبض» او (ص ۱ ـ ۸) (سید سعید الظفر نوشاهی).

3217- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۵۸ ـ ۴۱۵ N.M.: نستعلیق، سرب دیال، ۱۷ رجب ۱۲۲۱ه. ش ۱ مجموعه (ص ۱ ـ ۴۳) (نوشاهی ۱: ۹۸).

3218- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۲/الف ۳۱۹۷/۱۹۲: نوشته ۱۸۸۲ بکرمی (۱۸۲۵م./ ۱۲۴۰ه) همراه چهار رساله پزشکی دیگر.

3219- لاهور ، همانجا ۲/۱۲۱۹/۴۴۶۶ : ش ۲ «رسایل یوسفی» نوشته ۱۸۹۲ بکرمی (۱۲۰۱هـ.) (بشیر حسین ۲ : ۳۹۴) .

3220- گوجرانواله ، شتاب کڑه ، حکیم فدا حسین قلندری : در لاهور ، مسجد داتا گنج بخش علی هجویری ، ۱۳ ع ۲/۱۲۶۰هـ. آغاز برابر نمونه ، ۲۰ ص . (نعیم اختر قمر مجددی) .

3221- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۷۰/۲۰۷ : نستعلیق ، احمد بخش متخلص به یکدل بن غلام حسین چشتی ، برای پسرانش محمد علی و نور احمد چشتی (نگارنده «تحقیقات چشتی») ، سلخ شوال ۱۲۶۸هـ. ش ۱ مجموعه (ص ۲ - ۱۷) (نوشاهی ۱ : ۹۸) .

3222- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۷۵۲ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۷۰هـ (ص ۱۸۶ - ۱۹۸) (گنج ۱ : ۲۹۷) .

3223- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، ش ۷ مجموعه رساله های او نوشته ۱۲۹۱هـ. و این بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ۲۲ ص . (نعیم اختر قمر مجددی) .

3224- پیشاور ، و دیریان ، دبکری ، عبدالصمد افغان : نستعلیق ، مسجدی ساکن کندی دیره حکیم ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۸ ص ۲۰ س (میر سید سجاد حسین) .

3225- سرگودها ، بهیره ، مدرسه عزیزیه بگویه ، ابرار احمد بگوی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3226- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۸۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر، سپس «دلایل النبض» (سید خضر نوشاهی) .

3227- سرگودها ، هری پور ، عبدالقیوم : نستعلیق خوش ، عبدالولی ، برای حکیم محسن علی ، ۱۳۱۱هـ. آغاز برابر ، ۲۲ ص (محمد نذیر رانجها) .

3228- گجرات ، قلعه دار ، مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق پخته ، احمد یار مفتی، ظهر ۱۷ رمضان ، تاریخ یاد نشده ، همراه «جامع الفواید» او (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

3229- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳/۱۱۴/۳۱۱۹ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۲:۳۵).

● مدیدی ، ترجمه : تاج العلاج

● 1114- سریع الفهم

از ناشناس . در پنج «فن» و هر فن در چند «فصل» .

آغاز : حمدله . صلات. این رساله ای ست مسمی به «سریع الفهم» مشتمل بر پنج فن و هر فن مبتنی بر چند فصل .

3230- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱ . س : نستعلیق میانه سدهٔ ۱۲هـ. نسخه تنها دارای فن یکم است در یک مقدمه و سه مقاله (!) و ناقص، ۱۴۰ گ ۱۰ س (عباسی ۱ : ۳۲۱).

● 1115- سلم الدرجات : منتخب عمده

از حکیم احمد الله مدراسی ، پزشک دربار نواب ارکاٹ ، نگارندۀ : تحقیق النبض ، رسالۀ چوب چینی، شفاء المجدور ، تحقیق البرهان، و تعریج القلوب که ترجمه ای از «ادویۀ قلبیه» ی ابن سیناست .

به سال ۱۲۱۱/۶هـ - ۱۷۹۷م. برابر «منتخب عمده» که نام تاریخی آن است . در دارو- سازی ، از درجات ادویه ، حرارت و برودت و رطوبت و یبوست داروها ، در یک «مقدمه» و سه «فصل» : مقدمه در درجات و مراتب قوای ادویه . فصل ۱- بیان حاجت به سوی ترکیب ادویه ، ۲- کیفیت ترکیب مطلقا ، ۳- در دانستن مرکب .

آغاز : نحمدک یا رفیع الدرجات و یا مجیب الدعوات ارنا انوار معرفتک و اذقنا . . . اما بعد ، میگوید کمترین . . .

(ن. ک. پاکستان و هند (ه) ۳ : ۳٤۷ «سلم الدرجات» که در آنجا تاریخ نگارش ۱۸۰۳م (۱۷ - ۱۲۱۸هـ .) آمده است - نسخه ها ۱ : ۵۰۰ که تاریخ نگارش به نقل از آصفیه ۲ : ۱۰۰۵ سال ۱۲۱۲هـ . گفته شده است) .

3231- خیرپور ، کتابخانۀ عمومی ٤/۶۱۰ - ا ح م : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، سید حسین پارسا ، ۱۲۰۷هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۷ ص (سید خضر نوشاهی) .

3232- خیرپور ، همانجا ۲/۶۱۰ ع ب ا : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ٤٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 1116- سل و دق : رسالۀ . . .

از حکیم محمد جمیل خان بن حکیم محمد اجمل خان (که یاد او در «برء الساعه» ، ترجمه : ۵۰۲ گذشت) . در دو «باب» و یک «خاتمه» به سال ۱۳۳۵هـ/۱۹۱۷م .

باب ۱- در بیان دق و سل و علامتهای آن ، ۲- در داروها ، دو فصل : الف . ادویۀ مفرده سل ، ب . ادویۀ مرکبه . خاتمه در فائده جات .

آغاز : بعد حمد خدا و نعت رسول(ص) . این رساله ای ست مسمی به رساله سل و دق ، از تألیف احقر عباد محمد جمیل بن حاذق الملک قبله و کعبه حکیم محمد اجمل خان . . .

3233- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، به خامه نگارنده ۱۳۳۵هـ/۱۹۱۷ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1117- سمسکرت (سکرت) : ترجمه . . .

متن هندی . ترجمۀ فارسی ، بدستور نواب میر تفضل علی خان ، در ذیحجۀ ۱۲۵۶هـ/ ۱۸٤۱م . در کشته سازی . ونسخه های مجرب حکیم شیخ حیدر است که ملازم نواب پیشگفته بوده است .

آغاز : اللهم صل علی محمد سیدنا . . . روزی خداوند نعمت ارسطو فطرت . نسخه چند حکمت مصری از روی سمسکرت معتمد هندی .

3234- کراچی ، موزهٔ ملی ۷/۱۰۶۰ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ھ . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۳۴ ص (نوشاهی : ۹۸) .

● 1118- شافی الاوجاع : تقویم الابدان : الواح الصحة

از حبیب الله بن نور الدین محمد بن حبیب الله طبیب طبسی تونی ، بنام خان محمد کریم (محمد) خان ، در ۹۴۹ھ/۱۵۴۲م . : رقم کردم از بهر تاریخ آن - «تمام کتاب حبیب طبیب» . به سه نام بالا آمده است .

در دو جزء . یکم در بیماریها و دوم قرابادین . هر دو جزو در جدولهایی به مانند «تقویم الابدان» ابن جزلة . جزو یکم در یک «مقدمه» و دو «مقاله» : یکم در امراضی که مخصوص به عضوی ست ، از سر تا پا ، در ۳۳۰ «مرض» . مقالهٔ دوم در امراض باطنه و زهرها ، در ۱۲۰ «مرض» . بدینگونه جدول ها ۱- نام بیماری ، ۲- مزاج آن ، ۳- قسم بیماری ، ۴- علامات آن ، ۵- استفراغ ، ۶- درمان شاهان ، ۷- درمان فقرا ، ۸- درمان با دارو و غذا ، ۹- وضع و نمود . سپس فهرست خوراکها و طبیعت آنها . جزو دوم قرابادین ، و این نیز در جدولهایی : نام دارو ، ماهیت آن ، نوعش ، اختیار آن ، مزاج آن ، قوتش ، و جدولهایی در کیفیت استعمال ، اندازه ، اصلاح ، و بدل آن .

آغاز : مراسم صحیح و لوازم شکر صریح ، حکیمی را شاید که به محض حکمت کامله و کمال قدرت شامله مزاج . . .

(ن . ک . ذریعه ٤ : ۳۹۵ «تقویم الابدان» که می گوید کتاب بی نام بوده و نام پیشگفته بنا بر موضوع انتخاب شده است ، و اینکه بنام سلطانی نگاشته شده که همنام پیامبر(ص) بوده است ، و این بیت را گواه آورده است : بگو محمد و بس کن که دین دنیارا . . . - نسخه ها ۱ : ٤٧٦ «الواح الصحه» که در آنجا سه نسخه ا ش بدین نام یاد شده و تاریخ نگارش نا درست ۹٤٧ھ آمده است - همانجا : ۵۰۰ «شفاء الاوجاع» که گویا تنها نسخه ای از آن که در دو جرو است نسخه نجف طریحی باشد - نشریه ۳ : ۳۳٤ «الواح الصحه» که در آنجا از فونان نسخه ۳۰۰۹ «الواح الصحه» ساخته الطبیب الجیلانی یاد می کند که نشان می دهد نسبت «جیلانی» را نیز به وی داده اند).

3235- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳ - ۲۳ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی : ۹۷۰) .

3236- لاهور ، محمد شفیع ۲۸۳/۹۵ : نستعلیق ، اسام الدین ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، گویا تنها جزو یکم آن است ، ۱٦٤ گ (بشیر حسین : ۹۰) .

● 1119- شاهنامهٔ طبی

از ابو الحیات حکیم خورشید احمد صمصام (نگارندهٔ «خواص اشیا : ٤٢٤ ، بیاض صمصام ۹۰۰» و جز آنها) . به‌سال کاخ رفعت (۱۳۷۱ھ/۱ - ۱۹۵۲م) . در خاتمه گوید : سال آغاز بکاریدن بگو باغ نشاط - سال‌ختمش کاخ رفعت آمد اهل صراط . . . طبع رانه سال اندر محنتش انداختم - باغ حکمت گلفشان آخر مهیا ساختم .

بنظم ، در پنج «منزل» و هر منزل در چند «کتاب» و هر کتاب در چند «باب» و در پایان «خاتمه» ای : منزل یکم ، شش کتاب : ۱- علل الرأس و مایلائمها ، ۲- علل عیون ، ۳- اذن ، ۴- انف ، ۵- فم ، سن ، شفه و حلق ، ۶- صدر ، قلب ، کبد ، طحال . منزل دوم ، در چند کتاب (شماره ها بدنبال منزل یکم) کتاب ۷- قبل و دبر ، ۸- اخلاط اربعه ، ۹- اورام ، منزل پنجم ، کتاب ۱۶- در کشتن سیماب ، هفت باب ، کتاب ۱۸- ستهٔ ضروریه ، شش باب . سپس خاتمة الکتاب.

آغاز : سر کنم این نامه را بر نام پاک آن حکیم - کز کرم انسان را کردست دانا و کایم - از چهار اضداد ، خاک و آتش و هم آب و باد - داد ترکیب و به لب مفتاح گویایی نهاد .

3237- لاهور ، شیش محل ، محمد بشیر لودهیانوی ، اناله جلد سازی : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۴ هـ . منزل ۱ ، از کتاب ۱ تا ۹ ، آغاز برابر نمونه ، ۵۰۸ ص .

3238- لاهور ، همانجا : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۴ هـ . دنباله همان است آغاز : در بیان درد جگر : بشنواز درد جگر ، وجع الکبد نازی زبان - در نوشتن هم بگفتن می شود هر جاعیان ، ۴۱۸ ص .

3239- لاهور ، همانجا : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۴ هـ . منزل چهارم طبی شاهنامه ، در بیان حمی باب اول در انواع و علامات تبها و اسباب و حوادث آنها : ای مشخص گر خرد داری بتو گویم عیان - از همه انواع و هم اعداد تبهای گمان ، ۴۲۱ ص .

3240- لاهور ، همانجا : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۴ هـ . منزل پنجم ، کتاب ۱۶ تا خاتمه ، آغاز : طبی شاهنامه ، منزل پنجم ، الکتاب السادس عشر ، کشتن اجساد ، باب اول در قتل سیماب : از پی آگاهی حذاق و ارباب سپاس - گویم از سیماب ، گومید اندش هر ذی قیاس ، ۱۵۲ ص (نعیم اختر قمر محمدی) .

- **شرح رسالهٔ قبریه** : رسالهٔ قبریه
- **شرح علاج الامراض** : جامع الفواید
- **1120- شفاء الابدان**

از حکیم واجد علی خان ، زنده در ۱۳۰۸ هـ./۱۸۹۰ م . که در دیباجه میگوید : پس از نگارش «علم الابدان» (ن . ک . مشار ۳ : ۳۰۰۹) که در پزشکی علمی بود ، و از «مفرح القلوب» شاه ارزانی (ن . ک . همین بخش) گزیده بودم ، این یکی را بنام «شفاء الابدان» در پزشکی عملی ، برای درمان تنگدستان ، از دارو های دستیاب و ارزان و سودمند، به روش گزیدهٔ خود، در درمان بیماریهای شایع این روزه ساختم . و این مطب من است، در پنج «مقاله» و نه «فایده» و بیست «باب» (دیباچه).

مقالهٔ ۱- در بیان طریقهٔ خاص خود در درمان ، ۲- اطوار مریضان به هنگام درمان ، ۳- اقسام مریضان ، ۴- شرایط طبیب ، ۵- تهذیب نفس طبیب . فایده ۱- اصطلاحات ادویات ، ۵- در بیان ریح ، ۹- حمیات . باب ۱- امراض سر و دماغ ، هشت فصل ، ۲- امراض چشم ، ۳- گوش ، ۴- بینی ، ۵- دهان ، کام ، زبان و لب ، ۱۰- معده ، چند فصل ، ۱۵- آلات بول و مثانه ، چند فصل ، ۲۰- پوست از جذام ، برص ، ثبور ، جرب و جزآن ، چند فصل .

آغاز : الحمد لله الذی یهدی من یشاء الی صراط مستقیم . . . اما بعد ، میگوید امیدوار رحمت . . . واجد علی .

(ن . ک . ذریعه ۱٤ : ۲۰۲ - مشار ۳ : ۳۲۸۳ «شفاء الابدان» و ۳۰۰۹ «علم الابدان» که در اینجا نام نگارنده تا درست و حید علی خان آمده است - نجم آبادی : ٤۸۷ «شفاء الابدان») .

3241- بهاولپور ، مفتی محمد صادق ، مولانا محمد معاذ صاحب : نستعلق ، شعبان علی ، شوال ۱۳۰۸ھ . آغاز برابر نمونه ، . . ٤ ص (دکتر الله دتا چودری) .

## ● 1121- شفاء الابدان

از ناشناس . که شاید نامش در قسمت افتادهٔ دیباجه بوده است. بنام «شفاء الابدان» در یک «مقدمه» و بیست و شش «باب» .

باب ۱- اثبات جواز دادن تعویذ ، ۲- در شفای جمله زحمتها ، ۳- در شفای جمله اعضا ٤- اندر شفای زحمت باطنه ، ٥- اندر زحمتی که از تن بیرون آید ، ٦- اندر علتی که تأثیر آن بتن رسد ، ۷- در دفع تبها ، ۸- دفع بادها ، ۹- اندر شدن فرزند ، ۱۰- اندر مباشرت ، ۱۱- دفع آفات زراعت ، ۱۲- دفع زحمت چهار پایان ، ۱۳- در نگاه داشتن مال ، ۱٤- اندر زیاد شدن حفظ ، ۱٥- عقد لسان ، ۱٦- فتح و نصرت ، ۱۷- دفع دشمنان ، ۱۸- دفع فقر ، ۱۹- دفع زهر مار ، ۲۰- اندر باز آمدن گریخته ، ۲۳- دفع زحمت اسپان ، ۲٤- اندر گشادن مرد بسته ، ۲٥- در آسانی راه رفتن ، ۲٦- فواید متفرقه .

3242- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۷۷٤ (؟) : نستعلق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز در دیباجه پیش از نام کتاب افتاده ، انجام در باب ۲٦ کمی افتاده ، ۱۰۰ ص (گنج ۱ : ۲۹۸) .

## ● 1122- شفاء الابدان

از ناشناس . که شاید نامش در قسمت افتادهٔ دیباجه بوده است . و نام «شفاء الابدان» در کلفون از نویسندهٔ نسخه است . در ۳۳ «باب» و هر باب در چند «فصل» که فهرست بابها در دیباجه آمده است .

باب ۱- نبض و قاروره و طعم دهان ، چهار فصل ، ۲- دماغ و درد سر و نیم سر و شقیقه، نه فصل ، ۳- نسیان و باد ماليخوليا و صرع و لقوه و کابوس ، شس فصل ، ٤- زکام و نزله و ناصور بینی و دماغ ، پنج فصل ، ٥- چشم ، شانزده فصل ، ٦- گوش ، پنج فصل ، ۷- دندان ، شش فصل ۸- دهان ، هشت فصل ، ۹- سرفه و سینه ، هفت فصل ، ۱۰- جگر ، یازده فصل ، ۱۱- سپرز ، نه فصل ، ۱۲- کرم شکم و بیرون آمدن مقعد ، پنج فصل ، ۱۳- هفت اندام ، مفاصل ، نه فصل ، ۲۰- اجزای منی و بندگشادن و باه ، پنج فصل ، ۲٥. کلفه یعنی چهان سیاه و سفید ، سه فصل ، ۳۰- کشتن دهات (کیمیا) ، شانزده فصل ، ۳۱- علاج اسبان و گاو میشان وغیره ، سه فصل ، ۳۲- حجامت و دفع زهر ها ، سه فصل ، ۳۳- چوب چنی و متفرقات ، سه فصل .

3243- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۹٤ : نستعلیق پخته ، دین محمد ، ج ۱۲۹۹/۲ھ . آغاز در فهرست مطالب افتاده . آغاز متن : باب اول در بیان نبض و قاروره و طعمهٔ دهان .

فصل اول در شناخت نبض . بدانکه بیت : بزیری ترا انگشت سر بند دست ـ رگی اندران جای معروف است . و آن سه نوع است . (ص ۱ ـ ۲۰۲) .

● **1123- شفای اسقام : طب وفائی**

در نسخه ای از میر غلام و در دیگری از وفایی گفته شده است . در ۲۳ ـ ۲۴ «باب» : ۱ـ ادویۀ سر ، ۲ـ ادویۀ چشم ، ۳ـ گوش ، ۴ـ بینی ، ۵ـ لب ، ۶ـ دندان ، ۷ـ دهان و زبان ، ۸ـ سیط فتاق ، ۹ـ مری وریه ، ۱۰ـ شش و سینه و حجب ، ۱۵ـ گرده و مثانه ، ۲۰ـ اورام ، ۲۳ـ سموم ، ۲۴ـ کشته جات .

آغاز : شفای اسقام قلوب ، قانون صحت آلام و عیوب ، ذخیره ای جز حکیم مطلق عالم العیوب و کاشف الکروبی ست ، و تنقیۀ دماغ .

(ن . ک . پاکستان و هند ۲ : ۷۲۲ «شفاء الاسقام» از حکیم محمد مصری (م ۱۰۰۸ه/ ۱۶۰۹م .) ـ دو کتابخانۀ مشهد : ۸۹۶ «شفاء الاسقام» از عبدالرزاق کرمانی) .

**3244-** حیدر آباد ، کتابخانه العالیه العلمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، تاج محمد ولد غلام حسین ، ج۲ ۱۲۴۷/۱ه . ۲۴ بابی و در ص . ع . به خامه تازه بر آمده است «طب و فایی» ، ۱۷۱ ص (نعیم اختر قمر محددی) .

**3245-** لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق ، حاجی جلال ناکبرانی، جمعه ۱۳۰۱ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۳ بابی ، از میر غلام دانسته شده ، ۲۲۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

● **1124- شفاء الامراض**

ناشناخته . شاید نسخه ها یکی نباشد .

**3246-** بهاولپور ، مفتی محمد صادق، مولانا محمد معاذ صاحب: نستعلیق پخته، سدۀ ۱۲ه. آغاز افتاده : زواید از او که اولی و اسپ است . . . ، با سربندهای «فصل» از دیباچه موریاله زدماش بر می آید در . . . ۱ه. نگاشته شده ، ۵۵۰ ص (دکتر الله دتا چودری) .

**3247-** ملتان ، جهانیان ، چک R ۱۱۴/۱ ، الله بخش اسد نظامی : نستعلیق و نسخ ، سدۀ ۱۳ه. آغاز افتاده : ساکن گرواند ، و چون در رحم و بینی چکاند . . . ، در نوزده «باب» : ۱ـ ؟ ، ۲ـ نسیان ، ۳ـ ؟ ، ۴ـ علاج اسهال خونی ، ۵ـ صفرا ، ۶ـ بیان کوله خشکی که بیهوشی بیارد ، ۷ـ درد شکم ، ۸ـ گوش ، ۹ـ سرفه ، . . . ، ۸۰ ص . (سعید الظفر نوشاهی) .

● **1125- شفاء الحکمه**

با سربندهای «فصل» : ۱ـ در معرفت نبض ، ۲ـ دانستن علامات پیشاب ، ۳ـ قارورۀ پیشاب بیمار ، ۴ـ دفع آزار چشم ، ۵ـ ترکیبات ادویه و دفع درد گوش ۶ـ درد دندان ، ۷ـ خون از بینی و خونریزی زنان ، ۸ـ دفع زکام ، ۹ـ ترکیبات هضمضه و سرفۀ بلغمی ، ۱۰ـ تراکیب دفع

درد سینه ، . . . ۲- ترکیبات برای بواسیر خونی و بادی و ناسور ، ۵۰- دفع ثالگی و کمهور سرخ ، و آخرین فصل ۲۷- در تراکیب آساس اعضای متفرقه وغیر ذلک .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، می گوید فقیر مسکین در شناختن نبض و دریافتن زحمت .

3248- گوجرالواله ، سندی هوان تادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ - ۱۴هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3249- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانه همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش ، حافظ الله داد ، ۱۱ع ۲/۱۳۲۷هـ . آغاز برابر نمونه ، ۳۰۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1126- شفای خانی : طب شهاب

از شهاب الدین بن عبدالکریم قوام ناکوری ، سرایندهٔ «شفاء المریض» (ن . ک . پس از این). بنام سلطان اعظم صفر خان (خضر خان ؟) گجراتی . در دیباچهٔ نسخهٔ ۳۰ گنج بخش نسخه نام «شفاخانی» ست و قطعه ای در ۱۰ بیت در ستایش ظفر خان اعظم دارد : اسلام در دعای ظفر خان اعظم است ـ آفاق در ثنای ظفر خان اعظم است . . . و این ظفر خان بایستی همان مظفر شاه یکم پادشاه گجرات باشد که در ۷۹۴هـ/۱۳۹۲م . به فرمانروایی رسیده است . اما در آن نسخه و دو نسخهٔ دیگر این کتابخانه نامی از نگارنده نیامده است ، و از سوی دیگر گفته شده است این کتاب با «شفا العلیل» کریم بن محمد بن عثمان (ن . ک . پس از این) یکی ست که به دو نام و به دوکس نسبت داده شده و با توجه به اینکه در سه نسخهٔ ما دیباجه کاملی که نام نگارنده را در بر داشته باشد نیست ، و با توجه به اینکه در متن کتاب سروده هایی که نشان دهدنگارنده همان «شهاب» سرایندهٔ «شفا المریض» باشد نیست ، احتمال اینکه نگارنده همان کریم بن محمد بن عثمان باشد بسیار است . در این صورت می توان حدس زد ۱۰ بیت نسخهٔ ۳۰ این کتابخانه بعد ها افزوده شده باشد .

در چهارده «باب» و هر باب در چند «فصل» . باب ۱- اندر علتها که در سر حادث شود ، ۲۱ فصل ، ۲- اندر علتهایی که در چشم حادث شود ، ۲۶ فصل ، ۳- اندر گوش و بینی و دهان و زبان و دندان و حلق ، سی فصل ، ۴- سینه و شش و دل و معده ، ۲۶ فصل ، ۵- سپرز و جگر وروده ، هفت فصل ، ۶- گرده و تضیب و مقعد ، پانزده فصل ، ۷- رحم ، بیست فصل ، ۸- مفاصل و پشت و پای و میان ، ده فصل ، ۹- علتهایی که بر سطح بدن ظاهر گردد ، چهل و سه فصل ، ۱۰- انواع تب ، چهار فصل ، ۱۱- مباشرت ، بیست و سه ، ۱۲- تریاکها ، سیزده ، ۱۳- علم نبض ، نوزده ، ۱۴- لابدیات ، شش فصل : هوا ، حرکت ، خواب ، نگاه داشت خود ، آبها ، سفر .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۰۴ «شفاء الخانی» ـ پزشکی ایران و پاکستان : ۱۱۱ «شفاء خانی» که می گوید : این کتاب در کتابخانه های مدراس و پیشاور و جزآن هست که هر نسخه اش به مؤلف دیگری منسوب است ـ پاکستان و هند ۱ : ۳۳۵ «شفا خالی» (نام کتاب گویا غلط چاپی است) ، از همو ، بنام سلطان خضر خان گجراتی . در اینجا تاریخ مرگ نگارنده (۷۹۴هـ/۱۳۹۱م .)

آمده است ـ مرآت العلوم ۳ : ۱۷۰ «طب موسیقی» از حکیم شهاب بن عبدالکریم ، به نظم ، آغاز و انجام افتاده) .

**3250ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۵۶۰۷ : نستعلیق ، محمود ، ۲ محرم ۴۶ (۱۰۴۶ یا ۱۱۴۶ هـ). آغاز در باب یکم افتاده ، در کلفون آمده «طب شهاب بن عبدالکریم» ، بخشهای کتاب برابر نمونه ، ۳۱۲ ص (گنج ۱ : ۲۹۹) .

**3251ـ اسلام آباد** ، گنج بخش ۶۰۰ : نستعلیق پخته ، محمد نسیم ، ۲۵ ج ۱۲۰۷/۲هـ . از روی نسخه ای نوشته شده که آغاز آن افتاده بوده و سر خطبه ای کوتاه بدان افزوده اند. ولی مطالب کتاب برابر فهرست یاد شده است و در کلفون نام «طب شهاب» نامیده شده است و در فهرست تسبیحی (۲ : ۳۰۴) نگاشته غیاث طبیب مجلدی سبزواری آمده، ۳۸۸ ص (گنج ۱ : ۲۹۹) .

**3252ـ اسلام آباد** ، همانجا ۳۰۰ : نستعلیق ، مهدی شاه ، سدهٔ ۱۳هـ . از روی نسخه ای نوشته شده که آغاز آن افتاده بوده است . در دیباچه از نگارنده نام برده نشده و نسخه بنام «شفا خانی» و مهدا الیه ظفر خان اعظم است ، سپس فهرست کتاب (برابر نمونه) ولی در متن ۴ باب آخر را ندارد (ص ۲ - ۴۲۵) (گنج ۱ : ۳۰۰).

## ● 1127ـ شفاء الخیر

از حافظ دوست محمد بن عاقل محمد . که در ۱۵ ع ۱۲۰۰/۱هـ/۱۷۸۶م . بدین کار آغاز کرده ، و از کتابهای «هدایت الشفا» و «محیط النما» و دیگر کتابهای پزشکان و از کتابهایی در حکمت و نجوم بهره برده ، بنام «شفاء الخیر» در پنجاه و هشت «باب» مرتب ساخته است (دیباچه).

آغاز : حمد و ثنای مر خالقی را که وجود انسان را بر جمیع موجودات مشرف ساخته ، و واقف اسرار الوهیت گردانیده . . . بدانکه رساله مختصر فقیر حافظ دوست محمد . . .

**3253ـ اوچ** ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۱۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳هـ . تنها ۵۴ باب را دارد ، ۲۶۸ ص (پرفسور الله دتا چودری ـ غلام سرور : ۱۰۶) .

## ● 1128ـ شفای سقیم

از حکیم محمد تقی دیدهانی (نسبت به شیخ دیده) تتوی قادری ، از پزشکان دربار تالپور سند ، و از دوستان محمد محسن تتوی (۱۱۲۱ - ۱۱۶۳هـ .) بوده ، و قطعه تاریخ زایش پسر میر اسدالله شیرازی را که در ۱۱۶۲هـ/۱۷۴۹م . زاده بود ، نیز سروده است . و از «مقالات الشعراء : ۱۳۳» برمی آید که نگارندهٔ ما در هنگام نگارش آن تذکره در ۱۱۷۴هـ ./۶۱ - ۱۷۶۰م نیز زنده بوده است.

در ده «فصل» آمیخته به نظم : ۱ـ شناختن رنگ قاروره ، بول، نبض و خلطها، ۲ـ جلاب گرفتن ، ۳ـ معاجین برای قوهٔ باه ، ۴ـ آتشک ، ۵ـ تداوی زهر ها ، ۶ـ علاج عقیمه ، اسقاط حمل ، ۷ـ تب محرقه و لرزه ، ۸ـ تراکیب اصلی و عملی ، ۹ـ زخم ناسور ، ۱۰ـ قی ، ۱۰ـ گزیدگی سگ و شغال ، ۱۶ـ طلسمات .

آغاز : بود حمد بیحد به ایزد جلیل - که بستان کند نار را بر خلیل . . . بعد ازادای ثنای ایزدی همت جل و علی ، و درود نامحدود احمد مجتبی .

(همان : پاکستان و هند ۳ : ۳٤۷) .

3254- کراچی ، موزهٔ ملی ۱ - ۳/۰. - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱٤هـ . آغاز برابر نمونه ، ش ۱ مجموعه ۱ (ص ۱ - ٦۲) (نوشاهی : ۹۸) .

## ● 1129- شفاء العلیل

از حسام الدین محمد . پس از ۱۸۵۷م (۱۲۷۳هـ) .

در آغاز زندگینامهٔ کوتاه خود را آورده می گوید : که پزشک ویژهٔ بهادر شاه ظفر و پزشک شاهزادگان بوده و از دربار خطاب به وحید الدوله جالینوس زمان اکمل الحکما داشته . و نیز پزشک اجیت سنگھ والی پتیاله و اندور بوده . پس از ناکامی جنگ آزادی ۱۸۵۷م (۱۲۷۳هـ) در خانهٔ خود گوشه نشین شده است و در این روزگار این کتاب را نگاشته است .

مجموعه نسخه های پزشکی گوناگون ، تراکیب جوارشها ، حبها و جزآنها ست .

آغاز : حمدله . اما بعد ، این چند نسخه که متضمن فواید سیار است ، از کمترین مخلوق الهی بندهٔ مسکین محمد حسام الدین .

3255- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳ - ۷۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمود حسن ، ۱ رمضان ۱۳۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۹۹ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۰۱) .

## ● 1130- شفاء العلیل

از عبدالله بن یوسف علی کحال ، برای ابو الفتح محمد درویش فرمانروای ترکستان ، در یک «مقدمه» و نوزده «مقاله» و یک «خاتمه» و یا در یک مقدمه و بیست «مقاله» که مقالهٔ بیستم خاتمهٔ کتاب است ، و نام کتاب تاریخ نگارش آن است : به عون و عنایات رب جلیل - بگفتا «کتاب شفاء العلیل» (۹۷۵هـ/٦۷ - ۱۵٦۸م) .

مقدمه در طب و اغراض طب . مقاله ۱- در امراض دماغیه ، چهل و سه بابه ، ۲- احوال عین و تشریح آن ، هشتاد باب . ۳- امراض اذن و انف ، بیست باب ، ٤- احوال حلق و اشتهای نفس ، چهارده باب ، ۵- احوال دل ، سه باب ، ۱۰- احوال گرده ، شش باب ، ۱۵- امراض ظاهری بدن ، بیست و پنج باب ، ۱۹- اجناس و انواع حمیات ، هیجده باب . خاتمه (مقالهٔ بیستم) ، بحران ، بیست باب .

آغاز : شکر و سپاس پاد شاهی را رسد ، و حمد و ثنا خالقی را سزد که در خلقت انسان دقایقش بی پایان است .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۵٤ - نشریه ۳ : ۳۱۵ که با اشاره به تاشکند (۱ : ۲۷۱) و مدراس (٤۲٤ش ۳٦۷) می گوید این کتاب جز «شفا العلیل» کریم محمد عثمان است - نشریه ۸ : ۲۱۹ «شفاء العلیل» نسخهٔ بنیاد خاور شناسی شهر تفلیس) .

3256- شکار پور، گڑھی یاسین، مولانا محمد ابراهیم ناظم، یاسینی: نستعلیق خوش، ۱۶ محرم ۱۱۹۶ه در دار السلطنت کابل، ۱۰ تیمور شاه دارنی غازی، آغاز برابر نمونه، در خاتمه تاریخ نگارش (بگفتا کتاب شفا العلیل) آمده است، ۱۰۱۲ ص (سید خضر نوشاهی).

3257- کراچی، موزه ملی ش؟: نستعلیق محمد عارف خوانی متوسل میر مهدی امیر بلخ، ۱۱۰۰ه، ۴۰۰ ص (مجله الزبر، ویژه نامه ۱۹۶۷: ۵۵۴ - نوشاهی: ۹۹).

● **1131- شفاء العلیل: تحفهٔ خانی**

از کریم بن محمد بن عثمان، دبیر خان اعظم قتلغ خان، که یکی از امیران دربار ناصر الدین محمود (شاید محمود شاه یکم فرمانروای بنگال (۸۴۶ - ۸۶۴ه/۱۴۴۲ - ۱۴۵۹م) بوده است).

این جز «تحفهٔ خانی، طب خانی: ۵۰۱۶» است که پیش از این گذشت، ولی گویا با «شفی خانی، طب شهاب: ۶۰۴» شهاب توام نا کوری یکی باشد، که به دوکس نسبت داده شده است.

(ن. ک. نسخه ها ۱: ۵۵۴ «شفا العلیل» همین کتاب - ف. مدراس ص ۴۲۴ «شفا العلیل» - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۱۱).

3258- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۴۷۰۱/۱۶۹۸: از پایان سدهٔ ۹ه. در فهرست آمده: در مدراس ۴۲۴ و پیشاور ۱: ۱۶۲۷ این کتاب از نگارنده دیگر دانسته شده (ن. ک. پیش از این) (بشیر حسین ۲: ۳۹۵).

3259- پیشاور، دانشگاه،...: تاریخ یاد نشده، (بشیر حسین ۲: ۳۹۵ به نقل از (پیشاور ۱: ۱۶۲۷).

● **1132- شفاء الغربا: جامع المتفرقین**

از سید منور علی (ز: ۱۲۷۴ه/۱۸۵۸م) (که یاد او در «بیاض الحسن: ۶۰۰۵» گذشت). و از این کارش برمی آید که وی شیعی بوده است.

در حواص داروها، بگونهٔ قرابادین ها، به ترتیب الفبایی، نام کتاب بدو گونهٔ بالا در دیباچه آمده است.

آغاز: ربنا ظلمنا انفسنا... خداوندا آشفته پریشانم، و از کرده پشیمانم، بفضل حبیب پاک.

3260- کراچی، سوسائٹی، حکیم طهور اشرف دهلوی ACC - 42: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه. با تاریخ ۱۳ اپریل ۱۸۷۴م، ۱۱۲ برگ در حرف «ج» زیر عنوان «جوارش وزیری» آمده: تألیف (ساختهٔ) حکیم سید وزیر علی خان خلف اثیر، برای ضعف معده...، آیا می توان حدس زد که این کس فرزند سید منور علی باشد؟ (سید عارف نوشاهی).

● **1133- شفای کامل**

از خواجه مرتضی بن خواجه سلطان بن عشقی خان اسماعیل.

بیماریها و علائم و درمان آنها است، به ترتیب تهجی در نام بیماریها.

3261- کراچی، انجمن ترقی اردو ۲ ق ف ۳۱ : نستعلیق ۱۱۷۴ فصلی (۱۱۸۰ھ)، (ص ۱٤۱ - ۱۵۱) (لوشاهی، انجمن) در فهرست «سرفراز : ٦۰» به نام «اقسام مرض» بدون نام نگارنده آمده است.

● 1134- شفاء المریض : طب شهابی

از شهاب الدین بن عبدالکریم قوام غزنوی ناگوری (که یاد او در «شفای خانی : ٦۰٤» گذشت) در ۱۰ شوال ۷۹۰ھ/۱۳۸۸م، بروزگار مظفر شاه یکم پادشاه گجرات، بنیاد گذار پادشاهان گجرات، که در ۷۹٤ھ/۱۳۹۲م به حکومت رسیده و در ۷۹۹ھ/۱۳۹٦م مستقل شده است. در پایان آن از زندگی خود سخن گفته و نشان می دهد که از مردم ناگور و تازه مسلمان شده است. سپس : من ازگفتن ادویه در جهان - نه خلق خدا وقف کردم زبان - نه از دوست دارم نه از دشمنان - نه فرو آورم ازگدا بر شهان - گدا را دوا بهتر از شه کنم . . . نه راندم بجز نفع مردم قلم - بگفتند یاران مرا ای شهاب - بنام شهنشاه کن این کتاب . . . دلم گفت ای پور عبدالکریم - که هیچست دنیا و فرزند و سیم - بگفتم که چون شاه شاهان خداست - بدرگاه او بندگی جمله رواست . . . زهفتصد زیاده نود سال بود - دهم روز از ماه شوال بود . . . اساسش نهادم صد و شصت باب - شفاء المریض کردم این را خطاب.

در یک «مقدمه» و صد و شصت «باب» : مقدمه در بیان ابتدای علم طب . باب ۱- اسباب امراض بدنی، ۲- احکام طعام، ۳- علاج درد شقیقه، ٤- سرسام، ۵- صرع، ٦- دوران سر، ۷- فالج و لقوه، ۸- بیان کابوس، ۹- مالیخولیا، ۱۰- نسیان و فراموشی، ۱۱- تشنج، ۱۲- نزله و زکام، ۱۵- باد در چشم، ۲۰- در استاد، ۳۰- ناسور بینی، ٤۰- خروج اللسان، ۵۰- جنب، ٦۰- عدم اشتها، ۷۰- سنگ مثانه، ۸۰- حمل زنان، ۹۰- آماس رحم، ۱۰۰- نقرس، جزام، ۱۱۰- اورام، ۱۲۰- مارگزیدگی، ۱۳۰- غدا، ۱٤۰- اسهال و استفراغ، ۱۵۰- خواص بعضی از شیرنیها، ۱۵۳ تا ۱٦۰- کیمیا گری، ۱٦۱- ادویهٔ محبات، ۱٦۲- علاج اسپان، ۱٦۳- آب دادن سلاح، ۱٦٤- مذمت کیمیا گران دروغین.

سر آغاز و ترتیب بابها و نیز شمار آنها در نسخه ها یکی نیست. آغاز ۱ : شکر و حمد مهین جبار - پس ثنای محمد مختار. آغاز ۲ : نخستین کنم نوک خامه روان - به توحید پروردگار جهان - خداوند خلاق ارض و سما.

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۰٤ «شفا المریض» - ذریعه ۹ : ۵۵۵ «شهاب الدین طبیب» - اته : ۲۳۱۵، ۲۳۱۷ «شفاء المریض» - ذریعه ۱۹ : ۲۲٤ «مثنوی شفاء المریض» - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۱۱ «طب شهابی» - نشریه ۹ : ۲٦۰ «شفا المریض» نسخه فرهنگستان ترکمنستان شوروی در عشق آباد - همانجا : ۷۹ نسخهٔ کتابخانهٔ رودکی شهر دو شنبه).

3262- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۱۸٦۰/٤۸۸۰ : نوشته راجو بن سید محمد، ۱۰۰۷ھ (۱۵۹۰م). در فهرست آمده «شفا المریض معروف به طب شهابی» با ماده تاریخ ۷۹۰ھ. (بشیر حسین ۲ : ۳۹٦).

3263- کراچی ، ناظم آباد، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳ - ۳۲ : نستعلیق، سدهٔ ۱۱ھ. آغاز برابر نمونه ۲ ، انجام افتاده ، ۷۲ گ (سید خضر نوشاهی) .

3264- کراچی ، همانجا ، الف ۲ - ۳٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز افتاده : مرا خود دعای . . . بکار - چه اجرت دهنده است پروردگار . . . ، ۱۷۸ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۰۸) .

3265- پشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه ۱۱۵۲ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ھ آغاز (دیباجه) : مرا عهد باری ست اندر جهان - بپر سنداروا گر دشمنان . . . ، در پایان تاریخ سرودن . ۷۹ یاد شده، در کانون بنام «طب شهاب» خوانده شده، ۱۹۲ (ص ۱٦ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

3266- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱۱۰۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ھ. از باب ۱۲ تا ۱٦۱ را دارد ، آغاز : شود دفع از فضل باری زکام - علل گرز سردی بود لا کلام ، ۲٤۸ ص (نوشاهی : ۹۹) .

3267- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۸۳۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۲٦ باب را دارد ، ۲٦ ص (گنج ۱ : ۳۰۰) .

3268- اسلام آباد ، همانجا ۸۲۰۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ . آغاز برابر ۲ ، نخست کلیات است سپس ۱٦۳ باب . در پایان آمده «تمام شد طب لقمان و شهاب» .

3269- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد، الف ۳-۳۳ : نستعلیق شکسته آمیز، یوسف صدیق ، ۱۲ صفر ۱۱٦۳ھ . آغاز افتاده : چو از فرج عورت رود خون مدام - بهندوستان . . . خوانند آن ، ۱۲۸ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۰۸) .

3270- جهلم ، لله ، کتابخانه مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق ناپخته ، عبدالکریم ملتانی ، سدهٔ ۱۲ھ. و پایان نو نویس از امام الدین ۱۳۰۰ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱٦۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3271- ملتان ، جهالیان، چک R ۱۰/۱۱٤ کتابخانه الله بخش اسد نظامی : نستعلیق شکسته سدهٔ ۱۲ھ . آغاز : کندهر که از طب بنده شفا - شفا بخش او را ، جزاده مرا - سیاهی که برروی کاغذ زنم - ز بنیاد حکمت برانم قلم . . . ، فهرست با بها برابر است ولی نام سراینده دیده نشده است ، ٦۰ ص (سعید الظفر نوشاهی) .

3272- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۹۳۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ. از باب ۹۲ تا ۱٦٥ دارد در فهرست ناشناخته و بنام «طب منظوم» آمده ، ۹۰ ص (گنج ۱ : ۳۰۷) .

3273- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۲۰۰ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۱۷ھ (ص ٤۳ - ۲۱۲) ، آغاز افتاده (گنج ۱ : ۳۰۱) .

3274- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ٦۱۰/۷ ش ه ا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ۲ ، بنام «طب شهابی» ، ۱۸۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

3275- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۴۰۲۰/۹۶۸ : نوشته ۱۲ شعبان ۱۲۴۲ھ (۱۸۲۶م.)، آغاز افتاده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۶).

3276- کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۵۰/۱ : نستعلیق خادم مسجد، ۲۴ع ۱/ ۱۲۵۰ھ. آغاز: نخستین کنم، ۱۶۶ ص (نوساهی : ۹۹).

3277- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳۹۶۴/۹۱۲ : نوشته فتح الدین، ۹ شعبان ۱۹۰۳ بکرمی (۱۸۴۶م/۱۲۶۲ھ.) (بشیر حسین ۲ : ۳۹۶).

3278- گوجرانواله، کتاب کتره، حکیم فدا حسین قلندری : نستعلیق، ۱۲۶۹ھ. آغاز برابر نمونه ۲، ۱۷۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3279- لاهور، خیابان راوی، ۴۳، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق، عیسی ولد غلام محمد، ساکن وان مهر فتح پور، ۲۳ ماط، جمعه چاشت، ۱۲۹۴ھ. آغاز برابر نمونه ۲، ۱۳۲ ص (محمد علی کوثر نوساهی).

3280- سرگودها، بهلوال، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش، سکندر خان، ۱۳۰۰ھ. آغاز برابر، ۱۰۰ ص (محمد نذیر رانجها).

3281- گوجرانواله، سندی هوان تادر، نصیر احمد : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ۲، ۱۴۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3282- اسلام آباد، گنج بخش ۵۵۸۹ : نستعلیق، انور شاه آخوند زاده، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر ۲، ۱۵۶ ص.

3283- اسلام آباد، همانجا ۷۹۰۰ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز و انجام افتاده، ۴۰ ص.

3284- اسلام آباد، همانجا ۲۷۷۴ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر ۲، ۲۰۴ ص (گنج ۱ : ۳۰۲).

3285- لاهور، نش محل، انباله جلد سازی، محمد بشر لودهیانوی : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز : ... کنیم نوک خامه روان ... پروردگار جهان، از باب ۷۹ تا ۹۲ افتاده، ۷۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3286- پیشاور، اکوڑه ختک، نوشهره، کتابخانهٔ رحیمیه ۱۰۵۲ : نستعلیق، انور شاه آخوند زاده، سدهٔ ۱۳ھ. از فهرست بابها آغاز می شود. ۷۲ ص (سجاد حسین کاظمی).

3287- گجرات، قلعه دار، کتابخانهٔ مولانا عبدالکریم قلعه داری : نسخ پخته نور محمد یاب رکن الدین، ساکن میلو تهاوی، که نام خود را به شعر پنجابی آورده است، آغاز برابر نمونه ۲، در آن آمده : زهفتصد زیاده نه سال بود ـ دهم روز از ماه شوال بود، ۱۲۸ ص (پرفسور احمد حسین احمد).

3288- کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷ - ۶۴۸/۵۲ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. باب ۷ تا ۶۱. آغاز : که ناگه مناجات آید به نوم، ۲۱۰ ص (نوشاهی : ۹۹).

3289- سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : تاریخ یاد نشده ، بنام «حکمت شهابی» و نگاشته ۱۰۷۹ھ (محمد شفیع ، مجله الزبیر، ویژه نامه کتابخانه ها (۱۱ : ۱۹۶۷م) : ۲۸۸) .

3290- لاهور ، دیال سنگھ ترست ۷۰۶ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نموله ۱ ، ۸۱ گ (دیال سنگھ ۳ : ۳۷۵) .

## 1135- مجمع الفواید و در العواید : سرح شفاء المریض

از ناسناس . که در دیباجهٔ کوتاه آن از خود نام نبرده است ، و می گوید این سرح کتاب «درویش حکیم» است ، که آن را «مجموع . . .» نامیدم . و از متن نیز نام نبرده است ، و از سروده های متن بر می آید که شرح «شفا المریض : ۹۰۸» شهاب الدین است .

نخست یک بند بلند از متن را آورده است ، سپس به گزارش آن می پردازد . با سربندهای «فصل» : فصل فی معرفته (حمد و سپاس) فصل در آنکه علم طب از کجاست ، فصل در اسباب حلقت. فصل در معرفت فصول ، علاج امراض ، معرفت امراض، معرفت نبض ، معرفت علل امراض صداع ، دوار ، صرع ، نسیان ، سهر ، سباه ، جمود ، مالیخولیا ، عشق ، سکته ، زکاء ، رمد ، ضعف بصر ، سبل (زردی روی) ، معده ، نزول الماء ، گل چشم ، شبکوری ، روزکوری . . .

آغاز : قال الشیخ الامام الاجل صاحب الحکم . . . اما بعد ، هذا کتاب ثابت بالحکمه ، فی سرح الدرویس الحکیم، سمیتها به المجوع الفواید . . . فی معرفته. دو علم است از علمها یقین ـ یکی علم ابدان ، دیگر علم الدین .

3291- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۰۳۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ھ آغاز برابر ، ۱۹۲ ص (گنج ۱ : ۳٤٥) .

## 1136- شفاء المریض

ار محمد نور عالم (ن . ک . فواید طبی ، در همین بخش) . وی از پزشکان متأخر است . در مقالهٔ شانزدهم نام برخی از پزشکان صاحب نسخه ها را برده است ، مانند : میان میر جنگ ، سید قاسم شاه ، بهادر شاهخان ، مصیر سیتارام ، حکیم ثناء الله خان قاضی ، نواب قاسم علی خان حیدر آبادی و میران سید ولی کوته نکار نسلی .

نخست نام بیماریها ، سپس تعریف بیماری، آنگاه نسخه هاست. در چندین باب، یکم درد سر و آخرین کشته جات . و در میانه : چشم ، گوش ، اسنان و لثه ، حلق ، صدروریه ، معده ، جگر ، مقعد ، گرده ، مثانه ، اعضای تناسلی ، امراض پشت و اطراف، حمیات، نار فارسی، سستی قضیب و جزآنها .

آغاز : حمدله . . . اما بعد حمد و صلات ، میگوید بندهٔ ضعیف گنه کار شرمسار امیدوار . . . محمد نور عالم طبیب ، خواستم که کتابی در فن طب که جامع نسخه های طبی که از خدمت استاذهٔ خود مستفید شده بودم .

3292- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، محمد سعید دهلوی ، الف ٣ - ١٤٤ : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ه . آغاز برابر نمونه ، ...١٠٠ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ١:١٠٢).

● 1137- شوق و ذوق : ذوق و شوق

از محمد بزازی قسا قشال (محمد براری امی قاقشال) به سال ١٠٩٦ه/١٦٨٥م. (دیباچه) .

در هفت «شوق» و هر شوق در چند «ذوق» . شوق ١- معرفت قیافهٔ زنان ، نه ذوق ، ٢- تکمیل نطفهٔ مرد و آنچه بدو تعلق دارد ، پنج ذوق ، ٣- در اصول جماع ، در یازده ذوق ، ٤- تدبیر حمل ، هفت ذوق ، ٥- اسقاط حمل ، نه ذوق ، ٦- علاج امراض زهدان ، پنج ذوق ، ٧- بستن مرد عورت و باز داشتن آنها از فعل ، پنج ذوق .

آغاز : جوانی چون نسیم نوبهار است - وهم بررنگ و بوی گل سوار است - اگر در یافتی پردارش و بوس - و اگر غافل شدی انسوس افسوس . اما بعد ، این رساله ای ست که محمد بزازی قساقشال غفرالله . . . در عالم شباب از لذت النساء و کام شسترا . . .

(ن . ک . دانشگاه ١٦ : ٧٠٤ «ذوق و شوق» که در آنجا نام نگارنده محمد براری امی قاقشال آمده) .

3293- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ٥٠ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ه . آغاز برابر نمونه ، ٨٢ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 1138- صدیقی : طب صدیقی : صدیق

از ابوبکر صدیق ناگوری . از بزشگان روزگار جهانگیر (١٠١٤ - ١٠٣٧ه) ، از اهل سنت و جماعت که در ١٠٢٤ه/١٦١٥م . و بایستی در هند سروده باشد : ز صدق و صوابست داروی این - که «صدیقی» اش نام کردم همین - نوشتم دواها به هندی زبان - که حاجت به فرهنگ نبود در آن - ز هجرت تواریخ سال ین کتاب - هزار است و عشرین و چار از حساب .

منظومه ای ست در ١٢٢(١١٠) «فصل» یا «باب» . باب: ١- توحید ، ٢- نعت پیامبر، ٣- ستایش چهار یار ، ٤- دانستن امراض که در کدام ماه کدام بیماری یافت شود ، ٥- شناختن مزهٔ دهان که کدام مرض حادث شده است ، ٦- رفع درد شقیقه ، ٧- دفع سرسام ، ٨- دفع صرع ، ٩- دوران سر ، ١٠- فالج ، ٢٠- نزول الماء ، ٣٠- دفع اخشم ، ٤٠- دفع کلفه ، ٥٠- سپرز و جگرو سرفه ، ٦٠- دفع برمهو ، هر جنس معجون فرنفلی ، ٧٠- پختن ابلیب برای بیماریهای شکم ، ٨٠- ترکیدگی دست و پا ، ٩٠- دفع زهر ها و هاتوره و دفع عمل افسون ، ١٠٠- تب و لرزه ، ١١٠- ستردن (موهای) عورت که تولد نشود ، ١٢٠- فراهم آمدن شکاف که به وقت ولادت هر دو یک شود ، ١٢١- دفع خشکی زبان عورت پس از زایمان ، ١٢٢- علاج بچه های شیر خوار .

آغاز : گشایم زبان را بحمد حکیم - که اوهست خلاق عرش عظیم - زتخت الثرا تا به عرش مجید - همه چیز از حرف کن آفرید .

(ن . ک . نسخه ها ١ : ٥٥٦ «صدیق» که نام سراینده نیامده - پاکستان و هند ٤ : ٧١٠

ابوبکر صدیق ضمن پزشکان روزگار جهانگیر - همانجا : ۷۲۲ «طب صدیقی» - موزهٔ سالار ۰ : ۱۸۲۳ «طب صدیتی» باهمین سر آغاز بدون نام سراینده ، ۲۱ بابی - در اطبای مغلیه از او نام برده نشده) .

3294- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۰۹/۱۰۲ .N.M : نستعلیق خوش ، عبدالغنی مودودی ، جمعه ۸ رجب ۲۹ جلوس (عالمگیری ۱۰۹۶ھ) در اجمیر ، آغاز برابر ، ۱۲۲ بابی ، با فهرست مطالب در آغاز ، ۱۰۳ گ . در فهرست نام سراینده نیامده .

3295- کراچی ، همانجا ۲۹۴ - ۱۹۷۱ .N.M : نستعلیق ، ۱۲۳۰ھ ۱۲۲ بابی ، آغاز برابر نمونه ، نسخه کامل ، موریانه زده . در فهرست نام نگارنده نیامده .

3296- کراچی ، همانجا ۱۰۷ - ۱۹۷۳ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ۱۰۶ ص (نوشاهی : ۱۰۰) .

3297- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانهٔ رشیدیه : نستعلیق خوش ، محمد علی بن حیات محمد بن مهر علی ، ساکن دلیکی پسر و نمیالکوت ، ۱۳۰۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۰ فصلی ۴۶ ص (سید عارف نوشاهی) . نام سراینده دیده نشده .

**1139- صیدله : ترجمهٔ . . .**

متن از ابو ریحان بیرونی (۳۶۲ - ۹۷۳/۵۴۴۰ - ۱۰۴۹ - ۸م) . ترجمه از جلال الدین ابوبکر بن علی بن عثمان اسفره‌ای کاسانی (بی نقطه) ، بنام ابو الفتح ایلتتمش سلطان (۶۰۷-۶۳۳ھ) ، میان ۶۰۷ - ۶۲۶ھ/۱۲۱۰ - ۱۲۲۹م .

نسخه های کهن ترجمه در دو قسمت است : یکم گزارش لغوی و نباتی دارو هاست و قسمت دوم خواص و منافع آنها. در نسخه های تازه‌تر این دو بخش درهم ادغام شده است. نخست نام دارو و دیگر چیز های پزشکی را به عربی آورده ، سپس برابر آن را به فارسی ، سریانی، سندی و هندی آورده، خواص آنها را گزارش کرده است . ترجمه ای ست آزاد و با متن جدایی دارد . و نیز جدایی هایی میان نسخه های ترجمه هست .

(ن . ک . ذریعه ۱۵ : ۱۰۷ - لغتنامه ۱ : ۴۶۱ ، ۴۸۷ - نسخه ها ۱ : ۵۰۱ «ترجمهٔ صیدنه» - پیشگفتار چاپ ، منوچهر ستوده و ایرج افشار ، ۱۳۵۲خ) .

3298- لاهور ، محمد شفیع ۳۱۱/۹۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : حرف الالف . ابا عیس . نباتیست که مالوف شتر مرغ است . آبدار . . . . ابا علس . . . ، ۲۰۱ گ (بشیر حسین : ۸۹) .

**1140- ضیاء الابصار فی حد الباه**

ناشناخته (بشیر حسین). بایستی همان نگاشتهٔ حکیم محمود خان دهلوی شریفی باشد که چند بار چاپ شده است . این محمود خان فرزند محمد صادق علی خان نگارندهٔ «زاد غریب : ۵۹۳» و جزآن است .

و از هموست : قوانین حکمت ، لذت الوصال .

(ن . ک . مشار ۳ : ۳۴۲۳ «ضیاء الابصار» که چهار چاپ آن را نشانی داده است - پزشکی ایران و پاکستان : ۶۸ ، ۸۰ ، ۱۵۰) .

3299- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۸-۲۳۷۹-۵۶۹۸/۲۳۷۹: نوشته ۱۵ محرم ۱۲۷۸ھ (۱۸۶۱م.) (بشیر حسین ۲ : ۳۹۶) .

**1141- طب : رساله در . . .**

از امین الدوله ، بدستور ارغون خان پادشاه ، که بایسنی خان خراسان (۶۸۳ - ۶۹۰ھ.) باشد . (ن . ک : نسخه ها ۱ : ۴۰۸ «نزهة الملوک» از همین امین الدوله و برای همان ارغون خان، نیز حبیب السیر جزو ۱ از جلد ۳ ، چاپ تهران : ۱۳ - ۱۳۳ که در آنجا از ارغون و پزشک او به نام خواجه امین الدین طبیب یاد شده است) .

در ۳۴ باب : ۱- شناختن اخلاط اربعه و رنجها ، ۲- دفع بلغم و صفراوخون و سودا ، ۳- شناختن رنج که بر آدمی پیدا شود ، ۴- نشان مرگ ، ۵- شناختن سلامت ، . ۱- شناختن درد گوش و دندان ، . ۲- علاج کرم شکم ، . ۳- منفعت مومیایی ، ۳۴- تعویذ و افسون .

آغاز : چنین گوید کمترین بندگان خدا یتعالی ، امین الدوله ، که چون حکم یرلغ پادشاه روی زمین ارغون خان خلد الله . . .

3300- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۵/۱۰۶۰ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نموله ، . ۴ ص (نوشاهی : ۱۰۰) .

**1142- طب : رساله در . . .**

از حسین بن غلام غوث (دیباجه) . شاید «اصغر حسین» باشد نه «احقر حسین» (ن . ک . حساب : ۱۸۶ در همین فهرست) .

آغاز : الحمدلله القریب بوحدیته و البعید بعزنه والصلاة والسلام علی لبیه الداعی الی التوحید . . . اما بعد ، غبار نعلین احقر (چنین است) حسین بن غلام غوث .

3301- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق خوش ، کلیم الله پسر میان غلام قادر، چهار شنبه ۱۲۶۸ھ . در موضع کیکی ، سیوم ماه دساکه ، آغاز برابر نمونه ، . ۱ ص، سپس نصایح لقمان (پرفسور احمد حسین قلعه داری) .

**1143- طب آصفی**

از ضیاء الدین آصف .

در یک «مقدمه» و سه «مقالت» و «خاتمه» ای : مقدمه در بیان آغاز و منفعت علم طب . مقالهٔ یکم ، در سه فصل : ۱- در بیان امراض دماغ ، ۲- امراض گوش و بنی و چشم و لب و لثه . . . ، ۳- امراض حلق و تنفس . مقاله دوم ، شش فصل : ۱- در بیان امراض قلب ، ۲- امراض ریه ، ۳- جوف شکم و جوف دل . . . ، ۴- معده و امعا ، ۵- استسقا و شکم ، ۶- گرده و مثانه . ۰ . مقالهٔ سوم ، سه فصل : ۱- امراض پوشیدهٔ مردان و زنان ، ده جزو ، ۲- امراض جلد ، چهار جزو ، ۳- امراض و بایی ، هشت جزو . خاتمه در کم زوری اعضای رئیسه و باه وغیره (دیباجه) .

آغاز: حمد متواتر و ثنای متکاثر مر حضرت قادری را که خالق الارض و السماست، و درود و سلام بر سرور کاینات.

3302- سرگودها، بهلوال، نصیر آباد، مولانا داود: نستعلیق خوش، عبداللطیف، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۲۱۸ ص (محمد نذیر رانجها).

## 1144- طب ائمه

از ناشناس. (ن. ک. نسخه ها ۱: ۵۰۲ ترجمهٔ طب الائمه از ملا فیض عصاره شوشتری، پزشک و ستاره شناس، که بدستور فتح علی خان پسر واختشو خان، فرمانروای شوشتر، به سال ۱۰۸۸ھ/۷۷ - ۱۶۷۸م آنرا به فارسی در آورده است).

در مان و دعاست، به نقل از امامان، بدون زنجیرهٔ حدیث و یا نام مأخذ، با سربندهای «فصل». نسخه‌ی ما فصلهای ۳ تا ۱۱ را دارد: ۳- انواع احادیثی که از ائمه(ع) در جواز رجوع به اطبا رسیده است، ٤- در ادعیهٔ جامعه و ادویهٔ نافعه، ٦- معالجهٔ درد سر و شقیقه و زکام و صرع، ۷- معالجهٔ سائر امراض سر، ۸- معالجهٔ خنازیر و قروح و جروح، ۹- امراض اندرونی و قولنج و بادها و آزار معده و سرفه، ۱۰- اوجاع مفاصل و فالج و بواسیر و مثانه، ۱۱- در قلیلی از تعویذات برای رفع سحر و سموم گزندگان.

(ن. ک. ذریعه ٤: ۱۱٤ «ترجمهٔ طب الائمه» و ٤: ۱۰۳ «ترجمهٔ الذهبیه» از همو- نسخه ها ۱: ۵۰۲ «ترجمهٔ طب الائمه» و ۱: ۳۹۹ «ترجمهٔ رسالهٔ الذهبیه» از همو).

3303- اسلام آباد، گنج بخش ۳۱۳۱: نستعلیق و نسخ. تا تاریخ ۱۰۹۳ھ. در مجموعه (ص ۱۱۱ - ۱۵۲)، آغاز درمیانه فصل ۲ و انجام در فصل ۱۱ افتاده (گنج ۱: ۳۰۲).

## 1145- طب ابراهیم اصفهانی

از ابراهیم اصفهانی «که مدت مدیدی در طلب علوم حکمیه سرگشتهٔ آفاق گشته، و بسی دیار طی کرده، ازکتب حکمای هند و جمهور و ابوعلی سینا و سایر حکماً مطالعه نموده». در دیباجه می افزاید: چون این داعی ابراهیم الاصفهانی، همیشه علیل و مریض بوده، ازکتب حکمای سلف مثل «اختیارات بدیعی» و «قرابادین شفایی» وغیره، ازگفته های جالینوس و بقراط و دیگر حکما، مداوایی چند از ایارجات و اطریفلات و جورشات و... جمع کرده و درهم ریخته بودم، و هر یک در جایی بود، و در وقت احتیاج باعث ملال می شد. و می خواست که تا مجربات حکیم عماد الدین محمود یکجا جمع نماید، تا این مختصر مطول گردد. دست از ترتیب حکیم مذکور برداشته، هر نوع را دربابی جمع کرده، تا به آسانی به نظر آید... باب الالف در ایارجات و اطریفلات و باقی متفرقات.

آغاز: بر ضمایر کیمیا مآثرارباب دین و دولت و اصحاب ملک و ملت مخفی نماند.

3304- کراچی، سوسائٹی، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-16: نسخ، ۲۸ (یا ۱۸) عالم شاهی (۱۱۹۱؟ ۱۲۰۱؟) (ص ۲ - ٤٤ مجموعه) (سید عارف نوشاهی).

● 1146- طب ابو الفتح

شاید از حکیم ابو الفتح گیلانی (که یاد او در «خواص اغذیه : ۴۲۶» گذشت) باشد.
در ۴۹ «باب» و هر باب دارای چند «فصل» آخرین باب در ترکیب معجونات و مرکبات.
در مطالب امراض سر، منبع این کتاب «دستور العلاج» سلطان علی خراسان بوده. (ن. ک. مجربات ابو الفتح گیلانی، در همین بخش، که شاید یکی باشند).

3305- لاهور، کتابخانه الریاض، جی معین الدین؛ نستعلیق، تاریخ یاد نشده، ۱۴۵ گ از اول افتاده. (دکتر ظهور الدین احمد- سید عارف نوشاهی).

● 1147- طب احسانی

ناشناخته.

(ن. ک. علمای هند: ۹ که در آنجا از «طب احسانی» از حکیم احسان علی سخن رفته است. وی فرزند حکیم شیر علی احمد آبادی و برادر بزرگتر رحمان علی نگارندهٔ «علمای هند» بوده و در ۱۲۵۶ھ/۴۰- ۱۸۴۱م زنده بوده است).

3306- پیشاور، پشتو آکادمی ۷۰۴: شکسته ناپخته، سدهٔ ۱۳ھ. با فهرست مطالب در آغاز: اول علاج درد چشم و گوش، دوم علاج آتشک وغیره، سیوم جزام و برص...
برای نشانی: باب هفتم در معالجات درد دندان و درد گوش و کری و آماس گوش، آورده اند که اسکندر پادشاه جمله اطبا راجمع نموده علاج درد گوش پرسید، ایشان به اتفاق گفتند ...، ۴۹ ص. (استاد محمد رضا همدانی).

● 1148- طب احمدی

از محمد ایاز. به نظم.

3307- شیخوپوره، سرمه دانی، ضیاء العلوم، صوفی محمد طفیل نقشبندی مجددی: تاریخ و نشانی بیشتر یاد نشده (تسبیحی، کتابخانه ها ۱ : ۱۳۹).

● 1149- طب محمد اسحاق

از حکیم محمد اسحاق لاهوری (ن. ک. مرکبات اسحاقیه، در همین بخش، که با تشابه در نام، نباید یکی باشند).

با سربندهای «فصل»: فصل ۱- در دفع کردن گرسنگی بیمار، ۵- در علاج درد دل، ۱۰- علاج سوچک، ۱۵- در علاج پهکند روک، ۲۰- در دفع پیر میوه، آخرین فصل در باد فرنگ.

(ن. ک. اطبای مغلیه: ۴۸ «حکیم اسحاق» از روزگار اکبر پادشاه (۹۶۳ - ۱۰۱۴ھ) به نقل از آیین اکبری ۱ : ۲۹۴ - و همانجا «معتمد الملوک حکیم محمد اسحاق خان که در ۱۱۷۲ھ/ ۸ - ۱۷۵۹م لقب پنج هزاری و معتمد الملوک از شاه عالم گرفته و بر حمیات «قانون» حاشیه نوشته است، به نقل از شاه عالمنامه: ۱۱۲).

3308- سیالکوت، هلو وال، کتابخانه حکیم عبدالماجد؛ نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز

التاد : از بادی و ترشی پرهیز نماید ، غذای وی منک و نان و یا کچهری و برنج بخورد ، بایستی در ٥٠ فصل باشد ولی تنها ٢٥ فصل دارد ، ٧٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**1150- طب اکبر : طب اکبری**

از **شاه محمد ارزانی دهلوی** ، حکیم محمد اکبر بن حاجی مقیم ، بنام اورنگ زیب (١٠٦٩ - ١١١٨هـ) ، به سال ١١١٢/١٧٠٠م ، در دو جلد . ترجمهٔ «شرح اسباب و علامات» نجیب الدین سمر قندی ـ نفیس کرمانی ست ، با کاستن مباحث فلسفی و افزوده هایی از کتابهای دیگر .

در دیباجه گوید : چون «شرح الاسباب و علامات» کثیر النفع بود ، جهت استفادهٔ عموم خواستم به زبان فارسی در آورم . پس زواید را حذف و فواید دیگر از «قانون» ، «اقسرائی» ، «سدیدی» ، «موجز» ، «کفایه» و جزآنها برآن بیفزودم ، و بیماریهای هر عضو را از سر تا به قدم زیر نام همان عضو شرح دادم .

در دو جلد ، جلد یکم دوازده و جلد دوم پانزده «باب» ، رویهم ٢٧ باب ، و هر باب در چند «فصل» و «قسم». **جلد یکم** ، باب ١- در امراض سر ، ٢٧ فصل ، ٢- امراض چشم ، فصلها ، ٣- امراض گوش ، ٤- بینی ، ٥- زبان ، ٦- لب ، ٧- اسنان ، ٨- حلق ، ٩- شش ها ، ١٠- امراض قلب ، ١١- ثدی (پستان) ، ١٢- امراض معده ، هر یک از آنها در چندین فصل ، **جلد دوم**، در پانزده باب و یکصد و سه فصل : باب ١- اندر امراض کبد ، شانزده فصل ، ٢- الدر یرقان ، شش فصل ، ٣- اندر امراض امعا ، پنج فصل ، ٤- امراض مقعد ، هفت فصل ، ٥- بیماریهای گرده ، ده فصل ، ٦- بیماریهای مثانه ، چهارده فصل ، ٧- بیماریهای ویژهٔ مردان ، ٢٤ فصل ، ٨- صفاق ، دو فصل ، ٩- بیماریهای زنان ٢٣ فصل ، ١٠- پشت و اطراف ، هفت فصل ، ١١- حمیات ، سه فصل ، ١٢- اورام و بثور ، پنج فصل ، ١٣- سوی سر ، پانزده ، ١٤- ناخن ، له ، ١٥- امراض متفرقه ، بیست و چهار . **خاتمه** در بیان ادویهٔ مرکبه و لغات و مصطلحات اطبا ، دو باب : ١- مرکبات ، ٢- مصطلحات و فرق در امراض مشتبه .

بکوشش محمد حسین به اردو ترجمه و چاپ شده است .

**آغاز** ج ١ : صبح ترین کلامی که مشام ناطقهٔ دانش آیین را .

(ن . ک . کشف الظنون ١ : ٧٧ «الاسباب والعلامات» سمرقندی و شرح آن از نفیس بن عوض کرمانی - ذریعه ٢ : ١٢ «الاسباب والعلامات» سمرقندی و ١٣ : ٨٢ «شرح الاسباب والعلامات» کرمانی ـ مشار ٣ : ٣٤٣٢ «طب اکبری» که یازده چاپ آنرا نشانی داده است ـ رحمان علی : ٢١ که می گوید در ١١٦٠هـ نگاشته شده است ولی ماده تاریخی که خود وی داده ١١١٢هـ. را بدست می دهد - نسخه ها ١ : ٥٥٨ «طب اکبری» ـ ذریعه ١٥ : ١٤١ «طب اکبری» ـ پاکستان و هند (٤) ٢ : ٧٢٢ و ٣ : ٣٤٣ که نام شش اثر پزشکی او را برده ـ اطبای مغلیه : ٥١ زندگینامه ـ ریو ٢ : ٤٧٨ ـ ایوانف : ١٥٦٧ «طب اکبری») .

**3309**- بهاولپور ، سنترل لائبریری : نستعلیق خوش ، ابراهیم ولد حافظ محمد ، ١١٢٣هـ «طب اکبریه» ؟ (تسبیحی ، کتابخانه ها ١ : ١٤) .

3310- اسلام آباد، گنج بخش ۷۰۰۴ : نستعلیق پخته، ۱۱۴۲ھ/۱۷۲۲م. آغاز برابر جلد ۱، ۳۸۹ گ (گنج ۱ : ۳۰۳).

3311- قصور، چمرنگان، کتابخانهٔ محمدیهٔ مجددیه : نوشتهٔ ۱۱۵۵ھ. (تسبیحی، کتابخانه ها ۱ : ۹۶).

3312- خیرپور، کتابخانهٔ عمومی ۸/۶۱۰ - ارز : نستعلیق شکسته آمیز، رحم علی بیگ، بفرمایش نور الدین حسین، ۲۷ ج ۱۱۶۹/۲ھ. آغاز افتاده : دانسته اند حکیم مطلق طبیعت را بر حفظ . . ، ۸۶۲ ص (سید خضر نوشاهی).

3313- لاهور، موزهٔ لاهور : نستعلیق زیبا، ۲۰ ذیحجه ۱۱۷۱ھ. زرین، آغاز افتاده : بشتاب همچون دم زدن کسی که دید باشد دم زدن، ۳۸۲ گ ۲۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۳۱۸).

3314- اسلام آباد، گنج بخش ۲۳۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ھ. هر دو جلد، آغاز افتاده، ۱۱۵۸ ص.

3315- اسلام آباد، همانجا ۲۰۴۷ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر جلد ۱، ۴۸۶گ.

3316- اسلام آباد، همانجا ۲۹۳۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. هر دو جلد، آغاز و انجام افتاده، ۹۹۰ ص.

3317- اسلام آباد، همانجا ۳۵۵۹ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. جلد ۲، آغاز و انجام افتاده ۴۳۲ ص.

3318- اسلام آباد، همانجا ۴۶۹۱ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر جلد ۱، ۶۱۳ ص.

3319- اسلام آباد، همانجا ۵۶۰۰ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده، ۷۴۶ ص.

3320- اسلام آباد، همانجا ۷۲۲۸ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، ۹۹۸ ص رحلی (گنج ۱ : ۳۰۳).

3321- کراچی، موزهٔ ملی، ۷۲ - ۱۹۵۹ .N.M : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، سرلوح زرین، اندازه رحلی، ۸ + ۵۶۴ ص (نوشاهی : ۱۰۱).

3322- کراچی، ناظم آباد، کتابخانهٔ همدرد، حکیم محمد سعید دهلوی الف ۳ - ۲۸ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. دو صفحه آغاز زرین، جلد ۱ و ۲، آغاز برابر نمونه، ۸۴۰ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۰۴).

3323- لاهور، ۴۳ خیابان راوی، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ۱، ۸۹۰ ص (سید خضر نوشاهی).

3324- لاهور، همانجا : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز : چنین گوید که این سنزوی زاویه خمولی، بعد از تصحیح عقاید دینیه . . . ، ۷۳۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

3325- خیرپور، کتابخانهٔ عمومی : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر جلد ۱، ۴۴۸ ص (سید خضر نوشاهی).

3326- پیشاور ، ریکارد آفس ۱۰۷ : نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱۲ھ. در عهد عالمگیری (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸) ، آغاز برابر نمونه ۱ ، ۹۳۳ ص (سید حسن مجتبی رضوی) .

3327- ملتان ، شاه عباس کردیزی ٤ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۸۱۰ ص ۲۱ س (دکتر زبیده صدیقی) .

3328- کویته ، حاجی محمد یوسف : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۷۲۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر - تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۲ که می گوید نوشتهٔ روزگار اورنگ زیب است) .

3329- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ٥٢٨/٢٨٨ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : این مقاصد ژرف و نگارنده این مطالب ، ۱۲۰ ص (سید عارف نوشاهی) .

3330- کراچی ، همانجا ، N.M. ۱۹۷٦ - ۲۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغازبرابر نمونه ، ۷۱٥ ص (سید عارف نوشاهی : ۱۰۱) .

3331- میانوالی ، داود خیل ، کتابخانه حقانیه ، سعید احمد : نستعلیق خام ، غلام جیلانی معروف به قلندر، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . آغاز برابر نمونه، سانه حابحا شده، ۱۰۲۲ ص (محمد نذیر رانجها) .

3332- لاهور ، فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، ایامل عرف کاندهی ؟ شوال ۱۲۰۹ھ . آغاز برابر نمونه ، با سرلوح منقش ، ۳۹۰ گ ۲٥ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۳۱۸) .

3333- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۱۰٦ اکبر : شکسته پخته ، ۱۲ ج ۱/۱۲۱۲ھ . در دو جلد و آغاز هر یک با سرلوح زرین ، آغاز برابر نمونه ، ۲۱۳+۱۷٦ گ ۱۹ س (عباسی ۱ : ۳۰۳) .

3334- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ٥٤ : نستعلیق ، ۱۲۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ٦۱٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

3335- بهاولپور ، سنترل لائبریری : نستعلیق خوب ، ابراهیم پسر حافظ حامد ، سالهای ۱۲۲۱ - ۱۲۲۳ھ . و نیز فقیر متین الدین که در نوشتن آن سهمی داشته است . آغاز برابر نمونه ، ۷٦۲ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

3336- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی، الف ۳ - ۲۷ : نستعلیق زیبا ، خوشوقت رای کهتری ، برای میان ذوالفقار ، ۲۲ چیت ۱۸۸٤ ب (۱۲۳۲ھ. ؟) ، جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه ، ٤٤۸ گ (سید خضر نوشاهی - لدوی ۱:۱۰۳).

3337- کراچی ، همانجا : نستعلیق زیبای همان خوشوقت رای ، ۱۸۷٤ ب (۱۲۳۲ھ ؟) . جلد ۲ ، آغاز : و استحمام معتاد بوده باشد (سید خضر نوشاهی) .

3338- کراچی ، همانجا ، ش ؟ : نستعلیق ، خیر محمد بن قاضی نور محمد سندهی ، ۱٥ ج ۱/۱۲۳٦ھ تا ۱۱ محرم ۱۲۳۷ھ . آغاز برابر ، ٦٥٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

3339- اسلام آباد، گنج بخش ۴۶۲۶ : نستعلیق، کهیمکرن . ۱۶ ج ۲/۱۲۳۸ھ. آغاز برابر، ۷۲۸ ص (گنج ۱ : ۳۰۴) .

3340- سرگودها، بهلوال، مدرسه علوم المرتضی، مفتی محمد رفیق : نستعلیق، شیخ عبدالله ولد محمدعا بد مفتی عرف صحرا ساکن نمکسار، ۸ صفر ۱۲۳۹ھ. آغاز برابر، ۷۱۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3341- کراچی، سوسائتی، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 33 : نستعلیق، در دو جلد، یکم ۲۷ رجب ۱۲۳۵ فصلی و دوم ۶۲ع ۱/۱۲۴۳ھ. آغاز برابر نمونه، (سید عارف نوشاهی) .

3342- اسلام آباد، گنج بخش ۷۸۳۵ : نستعلیق، ۲۷ رجب ۱۲۴۴ھ. جلد ۲، آغاز : باب اندر مرض کبد، ۵۰۰ ص (گنج ۱ : ۳۰۵) .

3343- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۷۶ - ۲۱۲ .N.M : نستعلیق، کهیمکرن قوم کاهته (کاسیته) ۲۵ رجب ۱۲۴۸ھ. آغاز برابر نمونه، ۸۸۸ ص (نوشاهی : ۱۰۱) .

3344- لاهور، عمومی پنجاب ۶۱۰ اکبر (۳) : نستعلیق غلام قادر، پنجشنبه ۹ ماه بیساکه ۱۲۵۴ھ. نسخه کامل، ۳۴۲ گ ۲۵ س (عباسی ۱ : ۳۰۵) .

3345- قصور، کوت مراد خان، کتابخانهٔ همدانی، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلق غلام قادر بن مولوی امام بخش، ۱۲۶۱ھ. آغاز برابر نمونه، ۷۳۸ ص (نعیم احتر قمر مجددی) .

3346- حیدر آباد، منصوره، شاه ولی الله کالج . ش ؟ : نستعلیق خوش، ۹ صفر ۱۲۶۲ھ آغاز یک برگ افتاده، ۷۷۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

3347- لاهور، ۴۳ خیابان راوی، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق زیبا، ۲۰ رمضان ۱۲۶۴ھ. آغاز برابر نمونه، دو صفحه آغاز زرین، ۹۴۷ ص (سید خضر نوشاهی) .

3348- لاهور، ۴۳ خیابان راوی، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق خوش، فقیر بخش بن میان پیر بخش، ۹ شعبان ۱۹۰۷ ب/۱۲۶۷ھ. آغاز در دیباچه افتاده : محمد اکبر ارزانی بن میر حاجی محمد مقیم چنین گوید . . . ، ۸۰۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

3349- سرگودها، مولوی فضل الله شاه صاحب : نستعلیق خوش، ۱۲۶۹ھ. آغاز برابر نمونه، ۵۸۲ ص ۱۵ س (محمد نذیر رانجها) .

3350- اسلام آباد، گنج بخش ۴۵۷۵ : نستعلیق پخته، غلام محیی، ۲۳ج ۲/۱۲۷۲ھ. جلد ۱، آغاز برابر .

3351- اسلام آباد، همانجا ۷۲۷۷ : نستعلیق پخته، غلام محیی در کابل، ۸ ذیقعده ۱۲۷۲ھ. جلد ۲ . آغاز : باب اندر مرض کبد (گنج ۱ : ۳۰۵) .

3352- شیخوپوره، خانقاه دوگران، رضویه، ابو الفیض محمد عبدالکریم ابدالوی :

نستعلیق ، میان سراج الدین ، سدهٔ ۱۳ هـ . در مسجد وزیرکی ، جلد ۲ ، آغاز : باب اندر امراض کبد و این باب مشتمل است بر چند فصل · و بدانکه کبد که آنرا جگر نامند ، ۴۷۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3353- شکار پور ، گڑھی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۲۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۰۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

3354- سرگودها ، بهلوال ، سولانا قدرت الله : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر ، با سرلوح ساده ، ۵۸۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

3355- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانه رشیدیه : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز متن برابر نمونه ، انجام در گزیدگیها افتاده ، (سید عارف نوشاهی) .

3356- شیخوپوره ، اعوان ، چنبل ، کتابخانهٔ انوار العلوم عباسی نوشاهی : نستعلیق ، خوش سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ۱ ، جدولبندی ۳ راه ، ۸۳۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

3357- پیشاور ، اکوڑه ختک ، نوشهره ، کتابخانهٔ رحیمیه ۱۰۳۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز افتاده ، ۷۷۲ ص (میر سجاد حسین کاظمی) .

3358- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ اکبر (۲) : نستعلیق آغاز سدهٔ ۱۳ هـ . در دو جلد . ۳۸۴ گ ۲۱ س (عباسی ۱ : ۳۰۵) .

3359- راولپنڈی ، گولره شریف ، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق ، نام پاک شده ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۸۶۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

3360- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۶ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ هـ . انجام افتاده ۴۸۴ ص (نوشاهی : ۱۰۱) .

3361- سرگودها ، جهاوریان ، عطاء الرحمان صاحب کهوکهر : نستعلیق شکسته ، رکن الدین شیرازی ، ۱۳۰۱ هـ . آغاز برابر نمونه ، با سرلوح ، ۹۰۲ ص ۱۲ س (محمد نذیر رانجها) .

3362- لاهور ، کتابخانهٔ دکتر وحید قریشی : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده ، ۲۹۲ گ ۲۱ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۳۱۸ - تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۰۷) .

● **1151- طب الاکبر : گزیده . . .**

ناشناخته . «فصل» هایی کوتاهی ست بی شماره : مقوی دماغ ، تدبیر سهر ، دوران سر ، نسیان ، منومات و مسهلات ، رعاف ، امراض چشم ، شب کوری ، دندان ، گردن و گلو ، دهان و لب ، گوش ، داروهای قلب ، سرفه و نفس ، مزیدات لبن ، طحال .

آغاز : حمدله . عاقبة . صلات . اما بعد ، این نسخه از کتاب طب الاکبر کشیده شد و دواهای مرض های گوناگون ، علی الاطلاق گفته شود .

3363- اسلام آباد ، گنج بخش ۹۴ ۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ناتمام می ماند ، نشانه ها شنگرف ، ۴۴ ص ۱۴ - ۱۲ س .

● **1152- طب اورنگ شاهی** : طب اورنگ زیبی
از حیکم درویش محمد ایمن آبادی (امن آباد ، امان آباد و ایمن آباد هر سه یکجا از بخشهای گجرانوالهٔ پاکستان است) . پزشک و سراینده که بروزگار شاهجهان (۱۰۳۷-۱۰۶۸ھ) در پی درمان یکی از زنان دربار ، دهی را به جایزه می گیرد ، که این ده تاکنون به نام «درویش» در گجرانواله شناخته می شود . وی پدر پزشک و سرایندهای به نام حکیم میتا چنانی ، سرایندهٔ مثنوی بزمی «هیرو ماهی» ست . این درویش در دیباجه از خود به مرید شیخ فرید شکر گنج یاد می کند .
به نام اورنگ زیب (۱۰۶۹ - ۱۱۱۸ھ) ، و در یک نسخه به نام شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۸ھ.) (ن . ک . به نسخهٔ لاهور ، حکیم سائین) ، در هفت «باب» و هر باب در چند «فصل» و سربندهای «قسم» و «نوع». و از همو ست : مفتاح حکمت، پران سکه در پزشکی که این یکی را در ۱۰۶۶ھ . نگاشته و در لاهور چاپ شده است .
باب ۱- در ارکان عناصر و اخلاط و تشریح اعضا ، بیست و هشت فصل ، ۲- در معالجت امراض ، هفتاد و یک فصل ، ۳- دفع امراض زنان ، دیست و یک فصل ، ٤- کشتن دهاتها (کیمیا) ده فصل ، ٥- بعضی تدبیرها که مدار طبابت است ، دوازده فصل ، ٦- ساختن معاجین و شربتها و سفوف و جوارشات ، سیزده ، ۷- مفردات ادویه ، به ترتیب تهجی ، هر حرف در یک فصل . (شمار فصلها ها (نه بابها) در نسخه یکسان نیست) .
آغاز ، پس از فهرست : حمد و سپاس مر حضرت حکیمی را که به حکمت بالغه و قدرت کامله بیک حرف . . . بعد ، این فقیر حقیر درویش محمد ایمن آبادی .
(ن . ک . پاکستان و هند (٤) ۲ : ۷۳۰ «طب اورنگ زیبی» - ایوانف ، کرزن : ۶۰۰ ، ۶۰۱ «طب اورنگ زیبی» - پاکستان میں فارسی ۲ : ۳۰۶ «طب اورنگ شاهی») .

**3364- شیخوپوره** ، فیض پور خرد ، محمد اسلم حیات : نستعلیق ، محمد اعظم ، بروزگار اورنگ زیب، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه، ٥٤۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

**3365- اسلام آباد** ، گنج بخش ۹٤۹ : نستعلیق خوش ، رسول بن حافظ عرف بنی اسرائیل، سودهره ، ۲٥ جلوس محمد پادشاه (۱۱٥٥ھ ؟) ، آغاز برابر ، ۲۶۲ ص .

**3366- اسلام آباد** ، همانجا ۷۰۶۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . آشفته صحافی شده ، ۶۲ ص (گنج ۱ : ۳۰٥) .

**3367- لاهور** ، بازار حکیمان ، حکیم سائین عبدالحمید : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . به نام «طب شاهجهانی» آمده . آغاز : بعد از حمد خدای و درود مصطفی(ص) ، درویش . . . من اعمال پرگنه ، من مریدی حضرت قطب الاقطاب شیخ فرید شکرگنج ، می‌گوید، انجام افتاده، ۱٤۳ ص (شفیق الرحمان نوشاهی) .

**3368- گجرات** ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، محمد عظیم ولد حافظ محمد غوث، ۲٤ع ۲/۱۲۲۰ھ. آغاز برابر نمونه، در دیباجه آمده که در ۸ باب است، ولی در متن شماره بابها به ۲٤ میرسد ، ۳۹۸ ص (سید عارف نوشاهی) .

**3369- سرگودها** ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق خوش، مجاهد احمد ، ه پوه ۱۹۰۲ بکرمی (۱۲۶۱هـ ؟) آغاز برابر نمونه ، ۳۸۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

**3370- گوجرانواله** ، حافظ آباد، کیسی ، مولانا محمد حسین : نستعلیق ، محمد عالم بهوتی سکنه ، ۱۸ع ۱/۱۲۶۵هـ . آغاز برابر (محمد علی کوثر) .

**3371- لاهور** ، کریم پارک ، جامعه مدنیه ، انور حسین نفیس رقم : نستعلیق ، محمد دین ولد میان تاج محمد ، ماه جین ۱۹۲٤ بکرمی (۱۲۸٤هـ .) ، ۲۷۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی - تسبحی ۱ : ۱۸۳ که تاریخ کتاب را ۱۹٤٤ ب آورده) .

**3372- کراچی** ، موزهٔ ملی ۱۹۵۸ - ۲٦۲/۵۲ .N.M : نستعلیق ، عطا محمد ولد میان نظام الدین بن میان سلطان محمد بن محمد علی قوم منتی ، ساکن نارووال ، برای محمد بخش ، ۱۳ پهگن ۱۹۲۷ بکرمی (۱۲۸۷هـ) آغاز برابر نمونه ، ۵۵٦ ص (نوشاهی : ۱۰۱).

**3373- سند** ، سانگره ، گوٹهه نقیر سومر ، مدرسهٔ صبغة الفضل ، عبدالحکیم هیگورا : نستعلق ، شیر محمد ، ۱۸۸۰ع (۱۲۹۷ ؟) ، آغاز برابر ، ۵٤۸ ص (محمد علی کوثر) .

**3374- کراچی** ، ناظم آباد، همدرد، تازه خریده شده : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳هـ آغاز برابر نمونه ، ۱۰ ص .

**3375- کراچی** ، همانجا ، تازه خریداری شده : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر ، ٦٤ ص (سید خضر نوشاهی) .

**3376- پیشاور** ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱٦٤۹ : نستعلیق پخته اردو ، تاریخ یاد نشده . آغاز افتاده : سفوف و اشربه و حبوب و جورشاب وغیر ذلک و این باب نیز مشتمل بر چند فصل است . فصل اول در ساختن معاجین، سپس آغاز برابر نمونه، ٤۳۷ ص (سید سعید الله ـ عبدالرحیم ۱ : ۳۰۷) .

**3377- لاهور** ، دانشگاه پنجاب : شماره و تاریخ یاد نشده، ۳۳٤ گ (پاکستان مین فارسی ادب ۲ : ۳۰٦) .

● **طب برخوردار** : بیاض برخور دار

● **1153- طب بزر جمهر** ، منظوم

منسوب به بزرگمهر فرزانه . با سربندهای «در» : ۱- در دفع سفیدی چشم ، ۲- دفع شب از چشم ، ۳- دفع آماس چشم ، ٤- دفع شبکوری ، ۵- دفع گل چشم ، ۱۰- مفردات و مرکبات درد چشم ، ۱۵- امراض گوش و علاج آنها ، ۲۰- درد ناف و تعلقه ، ۲۷- دفع لقوه . . .

**3378- سیالکوت** ، هلو وال ، حکیم عبدالماجد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز : هر آنکس که کشید ست سرمه را در چشم - زاب رفتش ایمن شده الوار ! چشم - کسی که زهرهٔ خرگوش خشک کرده کشید - بچشم خویش سفیدی ز چشم او برمید ، ٤۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**1154- طب پیر : طب منظوم**

از پزشک سراینده ای به نام و یا تخلص پیر . (ن . ک . دلایل البول : «۵۷۲») فرزند آفتاب جهان. که در دیباجه تاشش پشت خود را گفته که ، می رسد به سلطان شمس الدین التتمش (از شاهان دهلی ؟) .

پس از دیباجه و مقدمه ۱٤ «باب» و «فصل» ها ست. ۱- در علتهایی که در سر حادث شود، بیست فصل ، ۲- علتهای چشم ، بیست و شش فصل ، ۳- علتهای گوش و بینی و دهان و زبان ، سی فصل، ٤- سینه و معده ، بیست و شش فصل، ۵- ؟، ٦- مثانه و تضیيب و خصیه ، پانزده فصل، ۷- علتهای رحم ، بیست فصل ، ۸- مفاصل و پای و پشت ، ده فصل ، ۹- علتهایی که بر سطح بدن عارض شود ، چهل فصل ، ۱۰- تبها ، چهار فصل ، ۱۱- مباشرت ، بیست و دو فصل ، ۱۲- تریاقها ، دوازده فصل ، ۱۳- شناختن علتها ، چهارده فصل ، ۱٤- در لابدی ، پانزده فصل .

آغاز : از برای راحت خلق جهان - کرده ام نثر حکیمان ، نظم ، ازان - بی تکلف تا بماند در ضمیر - یادگاری در جهان، بس بینظیر .

3379- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳ - ۳۰ : نستعلیق ، حافظ محمد نواز، ساکن میانوالی ، حبیب گنج لاهور ، ۱۵ع ۱/۱۳٦۹ه . آغاز برابر نمونه ، ٤٤٤ گ (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۰۵) .

**1155- طب جفری**

از جفری روسی . (ن . ک . اسطرلاب : ۲۳۷ که تشابه در نام هست) .

پزشکی از راه جفر و دارو هاست . با عنوانهای : در علم جفر و علم وفق ، دانستن اعداد و حروف ، عقاقیرها ، پختن شنجرف بی نظیر . . .

آغاز : سئل عن امیر المؤمنین ، امام المتقین واقف سر سلونی . . . عن هذا العلم الشریف .

3380- لاهور ، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق و نسخ، سدهٔ ۱۳ه آغاز برابر نمونه ، ۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**1156- طب حبیب**

در کنارهٔ نسخه آمده است : از حبیب طبیب که در ۹۱٦ه (۱۵۱۰م .) نگاشته است . وما حبیب الله طبیب طبسی تونی را می شناسیم که در ۹٤۹ه/۱۵٤۲م. «شافی الاوجاع : ...٦» را نگاشته است . (ن . ک . نافع الخلق ، در همین بخش) .

نسخهٔ زیر بر حسب بیماریها تقسیم شده است : انواع صداع ، امراض دماغ ، امراض عیون امراض جفن ، امراض ثقبه عینیه ، امراض اذن ، امراض خفقان . . .

3381- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، ۲۷ ذیحجهٔ ۱۲۳۷ه . آغاز افتاده : انواع صداع . . . علاج اعم ، طبخ حویز داله ، ۲٤٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **1157- طب حسین بخش**

از مولوی صاحب حسین بخش . که در کلفون نامش آمده است .

**3382-** کراچی ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ٤ - ٨ : نستعلیق روشن ، تاریخ یاد نشده . در پایان آمده به اختتام رسید کتاب مولوی صاحب حسین بخش مدظله ، بروز جمعه . . . به مکان شیخ سعادت دکتر هندوستانی ، کاتب الحروف بخش الله ساکن بهو لکام . . . ، آغاز افتاده. نخستین عنوان «خانمه مخزن سوم» است . سپس غذاهایی که حکما برای خوردن تجویز می کنند ، به ترتیب الفبای در نام غذاها . نام غذا ، اجزا و خواص آن . در واژهٔ نان ١٧ نوع نان را گزارش کرده است ، ٨٢ ص (ندوی ١ : ١٤٧) .

● **1158- طب دارا شکوهی** : علاجات دارا شکوهی : علاجات دارا سکوه

از نورالدین محمد عبدالله ، **عین الملک شیرازی** (که یاد او در «الفاظ ادویه : ٤٨٩» گذشت) . به نام داراسکوه (١٠٢٤-١٠٦٩ه/١٦١٥ - ١٦٥٩م.) به سال ١٠٥٦ه/١٦٤٦-٥٠م . در یک «مفتاح» دارای ٤٢ «مقاله» و ده «گفتار» و هر گفتار در چند «اسرار ، سر» و سربندهای «اظهار» و در پایان فرادادین .

(ن . ک . پاکستان و هند ٢ : ٧٢٥ «علاجات دارا شکوهی» همین کتاب - نسخه ها ١ : ٥٢٨ «علاجات دارا سکوهی : طب دارا سکوه» - ایوانف : ١٠٠٦ «طب دارا سکوهی»).

**3383-** اسلام آباد ، گنج بخش ٨٣٨٧ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٢ه . آغاز و انجام افتاده . از میانه های «اسرار» دوم از «گفتار» هشتم را دارد ، تا «انهار» هشتم از «اسرار» بیست و نهم از گفتار نهم . با سربندهای «گفتار ، اسرار ، اطهار ، نیس ، محجمه ، علق ، انواری) برای نمونه : گفتار نهم در بیان علاج بیماران از سر تا قدم ، محتوی بر چهل «اسرار» . اسرار اول از گفتار نهم در ذکر مقدمات علاج ، اسرار پنجم ازگفتار نهم در اصلاح ادویه مسهله ، اسرار ششم ازگفتار نهم ، در امراض سر و دماغ ، در بیست و شش «اظهار» اسرار هفتم ازگفتار نهم ، در داروهای چشم ، در شش «انوار» ، انوار یکم در نه «اظهار» و دیگر از انوارها هر یک در چند «اظهار» اسرار هشتم ازگفتار نهم در بیماری های گوش ، در یازده «اظهار» اسرار دهم ازگفتار نهم ، در سه «اطهار» اسرار پانزدهم ازگفتار نهم در حلق ، سیزده «اظهار» اسرار بیستم از گفتار نهم در مری ، در شش «اظهار». اسراربیست و پنجم ازگفتار نهم ، در بیماری های مقعد در نه «اظهار» . . . ، ٣٦٨ ص اندازه رحلی .

**3384-** کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق خوش ، ٥ شوال ١٢١٤ه . آغاز : دانش جزء عملی که تدبیر حفظ صحت است ، گفتار هفتم دارا شکوهی از تدبیر حفظ صحت . . . مشتمل برده سر . . . ، درکلفون است : کتاب تالیف نور الدین محمد عبدالله حکیم عین الملک شیرازی . . . موسوم هذا الطب دارا شکوهی ، تاریخ (٢٥ شوال ١٢١٤) . . . ، نسخه دارای دو گفتار هفتم در ده سرو هشتم در هفت سر است ، ٦٢١ ص ٣١ س (پرنسور روشن آرا بیگم) .

3385- حیدرآباد ، سندهی ادبی بورد ۲۳۴ : نستعلیق ، نور محمد بن پیر محمد قریشی صدیقی ، شوال ۱۲۲۶ هـ . آغاز : گفتار هشتم علاجات دارا شکوهی ، در استحمام و فصد و حجامت و داغ ، ۸۰۴ ص (سید خضر نوشاهی) .

3386- کراچی ، استاد میر حسام الدین راشدی : نستعلیق خوش ، بی تاریخ ، با مهر های از ۱۲۰۰ ، ۱۲۷۳ هـ . آغاز : دانش جزو عملی که تدبیر حفظ صحت است ، گفتار هفتم . علاجات دارا شکوهی ، از تدبیر صحت و تدبیر تندرسان بطریق کلی ، مشتمل برده «سر» . با یادداشت : «کتاب علیجناب دارا شکوهی در کتابخانهٔ این درویش درگاه ولی محمد تالپر رسید» و نیز «طب دارا شکوهی مالک این کتاب کرم علی تالپر (م ۱۲۴۴ هـ) بن میر صوبه دار خان تالپر» ۸۳۸ ص ۳۳ س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

3387- کراچی ، کتابخانهٔ همدرد، الف ۳ - ۳۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر دو نسخه پیشین ، ۸۰ ص (ندوی ۱ : ۱۱۰) . در فهرست بنام «علاجات دارا شکوه یا طب دارا شکوه» آمده .

● **1159- طب داودی** : طب داود خانی : مجربات داودی

از **داود خان** بن خدا یار خان عباسی ، پزشک و ادیب و فرمانروای سند ، از درباریان تالپور سند (که یاد او در «جوار حمامه : ۳۱۴» گذشت) ، همین کتاب از میر **عبدالرزاق مشرب اصفهانی** (م ۱۱۲۷ هـ/۱۷۱۵م .) نیز دانسته شده است ، که به نام داود خان پیشگفته ساخته است .

در بیماریها ، از سر تا به پا ، در ۳۱ «باب» : باب ۱- امراض سر و دماغ ، ۲- امراض چشم ، ۳- گوش ، ٤- بینی ، ٥- دهان و لب ، ٦- دندان ، ٧- حلق ، ٨- سینه ، ٩- مثانه ، ١٠- سپرز ، ١٥- پشت ، ٢٠- آتشک ، ٢٥- باد مسموم ، ٣٠- رشته (نارو) ، ٣١- عوراب (زنان) .

آغاز ۱ : سپاس بی قیاس و ستایش و نیایش حکیمی را سزد که از مطلب قدرت خود هر ده هزار عالم پیدا و هویدا نمود ، چهار طبایع . آغاز ۲ : بعد حمد و ثنا فهرست نسخهٔ مجربه از تجربات خان منحصری نشان رضوان مکان داود خان . . . در امراض و معالجه آن از سر تا پای . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ٤ (٢) : ٧٣٢ «طب داودی» که در آنجا آمده : از داود خان و منسوب به میر عبدالله مشرب و ٥ (٣) : ٣٤٧ «طب داودی» - پزشکی ایران و پاکستان : ١١٩ «طب داودی» که از میر عبدالرزاق دانسته شده که بنام داود خان به سال ١١٥٣ هـ . نگاشته است (این تاریخ با سال مرگ میر عبدالرزاق مشرب اصفهانی جور نیست) - فرهنگ سخنوران : ٥٤٢ «مشرب اصفهانی» - پاکستان میں فارسی ۳ : ٨٤٠ «داود عباسی» - مقالات الشعرا : ٢١٢ زندگینامه داود خان ، که در آنجا از ارتباط مشرب و صاحب ترجمه سخن رفته است - همانجا : ٧٦٠ زندگینامه مشرب اصفهانی ، که در آنجا نیز از ارتباط آندو سخن رفته است) .

3388- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، تازه خریداری شده : نستعلیق ، به خامهٔ نگارنده ، سدهٔ ۱۲ هـ . بنام «مجربات» ثبت است ، ۲۵۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

3389- گوجرانواله ، سکهکی مندی ، کتابخانهٔ نذیر احمد نقشبندی : نستعلیق ، سعید علی سعادت ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ۲ ، ۴۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3390- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، محمد علی ولد میرزا غلام علی افشار ، ۷ محرم ۱۲۲۱ھ . آغاز : نسخه مجرب از مجربات رضوان مرتبت فردوس منزلت خان والا شان داود خان ولد . . . ، ۱۷۴ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

3391- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق خوش ، صوفی محمد عالم ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر بر شماره پیشین ، ۲۰۰ ص (محمد نذیر رانجها) .

3392- کراچی ، موزهٔ ملی ۲/۳۹ - ۱۹۷۶ N.M. : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . (ص ۱۰۶ - ۳۰۲) . آغاز : فهرست نسخه مجربات رضوان مرتبت فردوس منزلت (نوشاهی ۲ : ۱۰۲) .

3393- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق خوش ، محمد هدایت الله نارک ، ۱۶ ذیحجه ۱۳۰۵ھ . آغاز برابر نمونه ۱ ، ۳۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

3394- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه . پیر محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش . تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ۲ ، ۱۰۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3395- پاکستان ، پیر صاحب پگاروکی : تاریخ یاد نشده (پاکستان و هند ۲ : ۷۳۲) .

● 1160- طب روز مره

از حکیم سید محمد انور علی .

در ۱۷ «باب» : باب ۱- امراض سر ، ۲- امراض چشم ، ۳- گوش و بینی ، ۴- دهان و حلق و لبها ، ۵- ریه ، سینه و پهلو ، ۶- قلب ، ۷- معده ، ۸- کبد ، ۹- امعا ، ۱۰- کلیه ، مثانه ، ۱۱- اعضای تناسلی ، ۱۲- رحم ، مقعد ، ۱۳- مفاصل ، ۱۴- حمیات ، ۱۵- ظاهر جلد ، ۱۶- زنان و کودکان ، ۱۷- متفرقات و مرکبات .

آغاز : ثنای متکاثر حکیمی را سزا وار که معجون وجود انسان را به چهار اجزای اخلاط مختلف الخواص چنان مرتب ساخت . . .

3396- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق ، حکیم سید محمد اصغر علی ، ۱۳۳۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

● 1161- طب سکندری

از حکیم جعفر حلیم .

باعنوانهای باب : ۱- در شناختن نبض ، ۲- تپ دق ، ۳- درد سر ودوران ، ۴- معالجات مشرحه ؟ ، ۵- امراض چشم ، ۶- گوش و دندان ، ۸- آتشک ، ۹- فتاح ؟ و برص ، ۱۰- داد و لهق ؟ ، ۱۵- قوت باه ، ۲۰- حمل و دفع آن ، ۲۷- معالجات اسپان وغیره .

و این جز «طب سکندری» بهوه خان است . (ن . ک . معدن الشفا ، همین بخش) .

3397- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانهٔ طبی بورد : نستعلیق ، محمد علی ولد میر

امام علی ، ۲ محرم ۱۲۹۰ھ . آغاز : در شناختن نبض در بیماران . هر حکیمی که خواهد که مرض مریض معلوم کند مطابق این تشخیص . . . ، ۱۱۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

● **1162- طب سکندری**

که گروهی از حکیمان برای ، اسکندر ذوالقرلین ساخته اند .

آغاز : حمدله . صلات .

**3398**- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق پخته ، نصیر الدین از مقام لاله موسی ، ۳ رمضان ، ۱۱ جیت سمت ۱۹٤٦ ب (۱۳۰٦ھ . ؟) ، آغاز : حمدله . صلات : . . . ، ۲۰٤ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

● **1163- طب شاه بدخشی**

از شاه بدخشی . به نثر آمیخته به نظم .

وی نباید عارف و سرایندهٔ بنام ، نگارنده «شاه تفاسیر ، تفسیر شاه : ۵۸» (ن . ک . همین فهرست) باشد . چه وی ادعای پزشکی نداشته است ، و یکبار اشرفی های جهان آرا بگم همسر شاهجهان را (۱۰۳۷ - ۱۰٦۸ھ) که آسیب دیده بود ، پس فرستاده و پاسخ داده «وقت رجوع به طبیبان است از دعا چه می گشاید» (ن . ک . شعرای کشمیر ۱ : ٤٤۰) .

**3399**- ملتان ، سید شاه عباس گردیزی ۲۸ : نستعلیق خوش ، محمد یعقوب پسر محمد حکیم ، اربعا ۵ع ۱/سنه ۹ (؟) از سدهٔ ۱۱ھ . آغاز : فی الطب . لشاه بدخشی . در آنکه ترکیب همه چیز از چهار عنصر است که آب و آتش و خاک و باد باشد . اما باوجود این همه ضدیت حسن و زینت و غایت و نهایت نی ، چنانچه وجود انسان و حیوان و نبات که تامل حسن هر یک را عقل روشن ضمیر را قاصر است... ، سر فصلها شنگرف ، ۳۷ ص ۱۱ س (دکتر زبیده صدیق) .

● **1164- طب شفایی**

ناشناخته . نام کتاب در دیباچه آمده است .

بایستی دید که با «قرابادین شفایی» (ن . ک . همین بخش) چه ارتباطی دارد .

آغاز : حمدله . بدانکه این کتاب را حکما همه متفق شده به تجربه آزموده داخل کرده اند . و هر نسخه را از تقسیم بیست و هشت حرف آورده اند . که به وقت حاجت نسخه جلد میسر آید و نام کتاب طب شفایی داشته اند .

**3400**- کراچی ، کهده ، مدرسهٔ مظهر العلوم : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . با یادداشت خرید از سید محمد بن سید پیر محمد مرید پیر دستگیر نواری ، ٤۳۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **طب شهاب : شفاء المریض**

● **طب شهاب : شفای خانی**

● **طب شهابی : شفاء المریض**

● طب صدیقی : صدیقی

● **1165- طب عجایب و غرایب**

از ناشناس . با سرنندهای «باب» بی شماره ، پیراسون ۲۲۱ باب کوتاه .

۱- داروی درد چشم . ۵- درد سر ، ۱۰- خارش شدن چشم ، ۱۵- هضم طعام ، ۲۰- فربه کردن لاغر ، ۳۰- پردهٔ چشم ، ۴۰- خارش . . .

**3401-** اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۲۷ : نستعلیق ، عادلشاه ، سکنه چوره انک پیشاور ، ۱۲۹۲ (ص ۱۴ - ۱۳۲) بدون دیباجه ، نام کتاب به خامهٔ نوسینده در سر عنوان فهرست مطالب آمده (گنج ۱ : ۳۰۶) .

● **1166- طب غلام بخت**

از حکیم غلام بخت خان .

در چند «باب» و هر باب در چند «بحث» .

**3402-** لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد لبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه .
آغاز افتاده : بحث ششم در رجا . اگرچه مشهور بالجیم است ، لیکن لزد عامه به الحاء المهمله باشد ، سببش . . ، نسخه از بحث ششم است سپس ۷- شقاق رحم ، ۸- بواسیر رحم ، ۹- اختناق رحم ، ۱۰- در چکه رحم ، باب هفدهم در امراض مفاصل ، چهار بحث، باب هژدهم در حمیات در چهار بحث ، ۸۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**3403-** لاهور ، گلبرگ ۲ ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز : بحث دوم در ورم پستان.
اگرچه حالش در بحث قلب مبرهن گشته لیکن چون . . . سپس بحث سوم میلان رحم و میرسد به باب چهارم دهم در امراض تناسلی ، باب پانزدهم در امراض زنان ، هر باب در چند بحث ، ۱۷۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **1167- طب غلام محمد**

از حکیم غلام محمد بن حکیم محمد صادق علی خان ، (که یاد او در «جامع الخلاصه : ۴۳۴» گذشت) . نسخهٔ مجربات اوست و پزشکان قدیم .

در بیست «باب» : ۱- قوهٔ باه ، ۲- در امساک ، ۳- در امراض جهوله ، ۴- روغن مجلوق، ۵- ادویهٔ طلایه ، ۷- علاج آتشک و باد فرنگ ، ۹- سوزاک و جاری شدن منی ، ۱۱- درد سر ، ۱۳- درد دندان ، ۱۵- درد چشم ، ۱۷- اشتها و دفع ثقل معده ، ۱۹- افسون برای امراض ، ۲۰- نسخه جات و ادویه مستقل .

آغاز : . . . الله تبارک و تعالی بید قدرت کامله خویش ، بجهت امراض ، معالجه فرمود ، و شفا به اذن او و موقوف بر وقت منحصر گردیده .

**3404-** لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته آمیز ، غلام محمود ، در قصبه مدینه ، پنجشنبه ۲۴ع ۲/۱۲۶۵ه آغاز برابر نمونه ، ۸۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3405- لاهور، گنبرگ ۲، دمالجا : نستعلیق، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، نام نگارنده دیده نشده، ۹۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

● طب غیاثی : غیاثیه

● 1168- طب قادری

از احمد.

تقسیم بر ابواب و فصول، امراض بول و نبض خوب تشخیص داده شده (نوشاهی).

3406- لاهور، کتابخانه الریاض، جی معین الدین : نستعلیق و نعلیق آمیز، تاریخ یاد نشده، ۷۳ گ (اسم کتاب و مولف ماخوذ از ترقیمه). (دکتر ظهور الدین احمد - سید عارف نوشاهی).

● 1169- طب قادری

از اله داد بن شیخ قطب الدین، معروف به ابو حلیم، بنام شاهجهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۸ھ) با دیباجۀ بلند، به نظم و نثر و ستایش از شیخ عبدالقادر جیلانی، و بدین سبب به این نام خوانده است.

در چهار «فن» : ۱- در شرح قواعد جزئیه و کلیۀ علم طب، ۲- در بیان نبض و حرکات آن، ۳- در بیان ماکول و مشروب، ۴- تشخیص امراض و اعراض و معالجات.

آغاز : گرد بنابانی عرش برین - بعد از آن کرسی افلاک و مهر. . اما بعد، بذیل عواطف خلاصۀ اسرار، مقتدای اخیار . . .

3407- کراچی، ناظم آباد، کتابخانۀ همدرد، محمد سعید دهلوی، الف ۱/۲۲ : نستعلیق خوش، سدۀ ۱۱ھ. آغاز چند عبارتی افتاده : . . . گرد بنابانی عرش برین . . . اما بعد، بذیل عواطف . . .، ۵٤٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۳۰).

● 1170- طب قرآنی

از حبیب الله الیاس مدنی. بنام «طب قرآنی» در ۹۰ «باب» (دیباجه). پزشکی از راه خواندن برخی آیتها بگونۀ ورد (خواص آیات) است.

باب : ۱- مبهمات و حاجات، ۵- دفع درد حشم، ۱۰- درد حلقوم و گردن، ۲۰- سنگ مثانه، ٤۰- دردزه، ٥۰- سازگاری زن و مرد، ۹۰- رفتن به سفر.

آغاز : حمد متواتر و ثنای متکاثر مر حضرت بی نیازی را که خالق کل شیئ.

3408- اسلام آباد، غلام حسین بت : نستعلیق، غلام محیی الدین سلطان علی ولد حاجی محمد عظیم، سدۀ ۱۲ھ، (ص ۲۳ - ۱۱٦ مجموعه). (سید عارف نوشاهی).

● طب کیمیایی : کیمیای باسلیقا

در بخش کیمیا خواهد آمد.

## 1171- طب لقمانی

ناشناخته . منسوب به لقمان حکیم . به نثر . نسخه ها در تقدیم و تأخیر و کمیت و کیفیت بابها جدای دارند .

(ن . ک . همین بخش از فهرست «تحفه المجربات» به نظم ـ نسخه ها ۱ : ۵۶۴ «طب لقمانی» به نظم ، در ۴۲ باب).

3409 اسلام آباد ، گنج بخش ۳۷۳۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ۲ ـ ۷۲) ، در ۶۲ باب : ۱ـ شناختن زحمت ، ۲ـ یازده جهوله ، ۳ـ دفع جمله جهوله ، ۴ـ فرنگباد ، ۵ـ برص سیاه ، ۶ـ برص سفید ، ۷ـ پرمیوه ، ۸ـ باسور ، ۹ـ کوله ، ۱۰ـ سرفه و قی و هکمهک ، ۱۵ـ درد چشم ، ۲۵ـ در ماندن خون حیض ، ۳۰ـ دانستن زنان که فرزند دار نشوند ، ۳۵ـ یافتن کالای گمشده ، تا باب ۴۹ـ علوم غریبه است ، ۵۰ـ علاج کل ، ۵۱ـ کیمیا ، ۶۰ـ در منافع درخت سریه ، ۶۲ـ در خضاب کردن ریش (گنج ۱ : ۳۰۸) .

3410- راولپندی ، گلی ۳ ، کمتی محله ، محمد صادق هاشمی ، مدرسه هاشمیه : نوشته فضل الهی ، سدهٔ ۱۳ ـ ۱۴هـ . در ۶۴ باب : باب ۱ـ در بیان شاختن زحمت از بول ، ۵ـ در بیان مرض برص سیاه ، ۱۰ـ باد صرع یعنی مرگ ، ۱۵ـ اماس شکم ، ۲۰ـ فرزند کس را مرده در خوردگی باشد ، ۳۵ـ علاج زن که گوشت براید و به این سبب نتواند بزاید، ۴۰ـ بستن شهوت زن ندکار ، ۴۵ـ بستن خون حیض و استحاره ، ۵۰ـ خواص مال کنگی ، ۵۵ـ علاج جگر (کلحه) ، ۶۰ـ بیان گرد نامه عجایب ، ۳۸ ص (سید عارف نوشاهی) .

## 1172- طب مأثور

از شاه عباس حسینی ، به سال ۱۳۱۰هـ . پزشکی ست برمبنای پزشکی قدیم .

آغاز : حمد وافر و ثنای متکاثر حضرت قادر را سزد که نی نوع انسان را از قطرهٔ منی در کرامی کن یعنی رحم امهات بچهار حالات گردانید .

3411- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانهٔ عالیه العلمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش شاه عباس حسینی ، ۴ ذیقعده ۱۳۱۰هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۲۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## 1173- طب مراد

از مراد علی تالپور بن میر شهید بن میر صوابدار خان شهید بن بهرام خان شهید بن میرشهداد خان تالپور (دیباچه) . وی میر مراد علی خان متخلص به علی ست (م . حیدر آباد ۶ ج ۲/۱۲۳۹هـ/ ۳ ـ ۱۸۲۴م) که پس از مرگ میر کرم علی خان بر تخت سند نشست .

در «تکملهٔ مقالات : ۷۳۰» نام ۳ نگاشتهٔ او آمده است : ۱ـ دیوان فارسی ، ۲ـ طب مراد، ۳ـ محک خسروی، که جنگ سروده های متقدمین و متأخرین است به ترتیب قافیه، که در ۱۲۳۷هـ/ ۱ـ۱۸۲۲م به انجام رسالده .

در چند «فصل» و هر فصل در چند «قسم» و هر قسم در چند «نوع»، در ۱۲۱۶ھ/ ۲ - ۱۸۰۱م به انجام رسانده است : «انغم گفت سال تاریخش - فرحت آمیز روح «طب مراد» .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد بارگاه جلال قدس کریمی را سزاست . . . اما بعد ، بررأی بیضای ضیا . . . که این عاصی محب اهل بیت کرام(ع) مراد علی تالپر نز . . .

(ن . ک . پاکستان و هند ۵ : ۳۴۷ «طب مراد» که نام نگارنده را حکیم محمد مراد علی خان والی خیرپور آورده - براون : ۱۸۴ «طب مراد» در آنجا نام وی بدینگونه «مراد علی تالپر بن میر شهید میر صوبدار خان . . .» آمده است - پاکستان مین فارسی ۳ : ۶۴۶ «طب مراد» ضمن خاندان تالپر) .

**3412** حیدر آباد ، سندی ادبی بورد ۲۶۷ : نستعلیق خوش ، محمد عارف سیوستانی ، حسب فرمایش میر مراد علی خان، سدهٔ ۱۳ھ. و ماده شعری در پایان «مهر تاریخ تصنیفش - داد ثاقب بسوی عقل ادا - سربر آورد و گفت هست - طب مراد گنج شفا ، ۸۳۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **1174- طب مرتضوی** : مجربات المرتضائیه

از حافظ عبدالله مشهور به مرتضی بن محمد خان خویشگی قصوری ، که «مثنوی گریز» (ن . ک . همین فهرست) را در ۱۱۹۳ھ/۱۷۷۹م سروده است ، وگویا تا ۱۲۰۶ھ/۱۷۹۱م زنده بوده است (ن . ک . بشیر حسین ۱ : ۱۱۴) . و از هموست ۱- ارشاد المبتدی (ن . ک . بخش عرفان) ، ۲- مختصر «محک الطالبین» (همان بخش عرفان) ، ۳- مثنوی و نا دیوان «گریز» نیسگنته.

گویا دو کتاب در پزشکی دارد : یکمین ساختهٔ ۱۱ع ۲/۱۱۷۹ھ/۱۷۵۸م، در هفت «باب» : ۱- ارکان و اخلاط و تشریح اعضا ، بیست و هشت فصل و چند قسم و هشت شعبه ، ۲- معالجات امراض ، هفتاد و دو فصل ، ۳- بیماریهای زنان ، بیست و یک فصل ، ۴- کشتن دهاتها (ملزاب) ، سیزده فصل ، ۵- تدبیر ها که در طبابت مدارکار هاست ، هفت فصل ، ۶- جراحات ، پنج فصل ، ۷- ساختن معاجین و جورشات ، سیزده فصل. دومین در نوزده «باب» : باب ۱- امراض سر ، هشت فصل ، ۲- سرسام ، هشت فصل ، ۳- فالج ، پنج فصل ، ۴- چشم ، ده فصل . . .

(ن . ک . بشیر حسین ، شیرانی ۱ : ۱۱۴ «دیوان حافظ مرتضی مسمی به گریز» نوشتهٔ ۲۰ محرم ۱۲۰۶ھ/۱۷۹۱م که در فهرست آمده به خط نگارنده - تاریخ قصور ، مجددی : . . . - گنج ۲ : ۹۷۲ «محک الطالبین» منتخب) .

**3413-** قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانهٔ همدانی، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش ، نگارنده ، نسخهٔ اصل ، ۱۱ع ۲/۱۱۷۹ھ . در هفت باب برابر نمونه (نعیم اختر قمر مجددی - تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۰۰) .

**3414-** حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانهٔ عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده . آغاز افتاده : که مشتمل بر هشت فصل است ، درد سر

که ازگرمی جنون بود خواه سببش از غلبه خون و یا حرارت عارض باشد ، در نوزده «باب» برابر نمونه ، با فهرست مطالب در ٤ ص ، ۳۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1175- طب منظوم

از مفتی شیر محمد ولد احمد علی ولد محمد هاشم ، از خانوادهٔ مفتیان ناحیه شادیوال بوده، و چندی درواکس کمهٔ میر پور کشمیر می زیسته است. به سال ۱۳۱۸ھ/۱۹۰۰-۱۹۰۱ : هاتف غیبی زتاریخش ـ داد که بی «حد» لفظ «مختصر» .

با حمد باری ، مناجات، نعت، مدح پیر خود سید حیدر شاه آغاز می شود ، سپس خود کتاب.

آغاز: ابتدای نامه بنام سبحان ـ کوست خلاق و بر آرندهٔ عالم زنهان ـ حمد بیحد مر حکیم پاک را ـ زانکه پیدا کرد و آوردهم داد را .

3415- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق خوش ، سراینده ، ۱۳۲۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۸۷ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

● 1176- طب منظوم

ناشناخته . نسخه ها یکی نیست .

3416- راولپندی ، محله میان قطب الدین، میان شوکت محمود : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . در هامش «خیر التجارب» آغاز : شنوزمن شناختن اول را ـ که حکما بگفتند این قول را ـ که هفت اند جنس هایش ـ نکن نگمر زحود رایش(۱)، ۹ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

3417- راولپندی ، لعل شاه بخاری ، مدنی مسجد ۱ : ٤ ؛ تحریری ، سدهٔ ۱۳-۱٤ھ . آغاز : هست طبعی آن آموری که بنام جسم شد(۱) ـ عدم یک زان عدم جسم است هفت آنرا قسم شد ، ۱٦ ص (پرفسور اختر راهی) .

3418- لاهور ، استاد دکتر وحید قریشی : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده . آغاز: بدان پنج نوع است سوداءسان ـ یکی آنکه افزون شود آن ، ۲۷ گ ۱۲ - ۱۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ٦۹۵) .

● طب نامی : مفردات نامی

● 1177- طب النبی : ترجمه . . .

متن از جلال الدین سیوطی ، عبدالرحمان (۸٤۹ - ۱٤٤٥/۹۱۱ - ۱۵۰۵م) (ن . ک . کشف الظنون ۲ : ۱۰۹۰ که می گوید در سه «فن» است : ۱- قواعد طب، ۲- ادویه و اغذیه. ۳- علاج امراض. آغاز: الحمد لله الذی اعطی کل نفس خلقها) . ترجمه از محمد اکبر ارزانی ، نگارنده «طب اکبر : ٦۱۷» و جزآن .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳٤۳ «ارزانی» که در آنجا فهرست نگاشته های وی آمده و از این ترجمه یادی نشده است ـ همانجا ٤ : ۸۰۳ «طب النبی» سیوطی، ارزانی به نقل از بشیر حسین ـ معجم المطبوعات ۱ : ۹۰۹ «ذهبی ، شمس الدین» که در آنجا آمده : به خلاف گفتهٔ چلبی

«طب النبوی» از سیوطی نیست ، بلکه از ابو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان ذهبی دمشقی (۶۷۳ - ۷۴۸ھ/۱۲۷۴ - ۱۳۴۷م .) است ، و چاپ متن عربی و ترجمهٔ فرانسوی آن رانشان داده است - کحاله ۸ : ۱۲۸ «سیوطی» که در آنجا منابع بسیاری برای سیوطی آورده ، و نیز نام نامی ترین آثارش، و از این کتاب نام نبرده است - ذریعه ۱۵ : ۱۴۳ ، ۱۴۴ «طب النبی» که سه کتاب بدین نام در آنجا یاد شده - نسخه ها ۱ : ۵۰۳ «ترجمهٔ طب النبی» که این کتاب نیست - نجم آبادی : ۵۲۰ «طب النبی» ترجمهٔ و اصف - اته : ۲۳۲۹ ذکر ش) .

3419- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۶/۱۲۰۲/۴۲۰۰۵ : تاریخ یاد نشده . در فهرست آمده : ترجمهٔ کتاب عربی «طب الاکبر» سیوطی است ، از شاه ارزانی (بشیر حسین ۲ : ۳۹۶) .

## 1178- طب النبی

از ناشناس ، که در دیباچه از خود نام نبرده و تلویحا آنرا «طب النبی» نامیده است ، و در پایان نسخهٔ گنج بخش آمده که در یکشنبه پنجم شعبان ۹۰۸ھ/۱۵۰۰م ، در شهر کاشان به انجام رساندم . پزشکی ست برمبنای حدیث و اوراد .

در پانزده «باب» : ۱- در معالجات آن سرور ، ۲- در منع تداوی به مجربات ، ۳- امراض ساریه ، ۴ - وبا و طاعون، ۵- رقیه یعنی افسون ، ۶- عین، ۷- حجامت ، ۸- داغ نهادن، ۹- فضایل بعضی اطعمه ، ۱۰- فضایل بعضی فواکه ، ۱۱- مالیدنیها ، ۱۲- طبایع انسان ، ۱۳- فواید مسواک ، ۱۴- خلال ، ۱۵- عیادت بیمار .

آغاز : الحمد لله الذی قدر فهدا، خلق الانسان فسوا ، و امرض و اشفی. . .بدان و فقنی الله و ایاک ، که این چند کلمه در بیان معالجات آن سرور(ص) که آنرا محد ثان طب النبی گویند .

3420- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ۲/۶۱۰ - ۱ ب و : نستعلیق ، ۱۱۱۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۵ بابی برابر نمونه ، ۸۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

3421- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۳۹ : نستعلیق پخته پیرامون ۱۲۴۶ھ . درمیانه «ذخیره خوارزمشاهی» (ص ۸۰۸ - ۸۳۰) ، آغاز و بابها برابر نمونه ، (گنج ۱ : ۳۱۴) .

## 1179- طب النبی

ناشناخته . نسخه ها یکی نیستند .

3422- گوجرانواله ، پندی بهتیان ، انجمن اصلاح مسلمین : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز افتاده : چنان قوت اید که در شرح . . . ، ۷۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

3442- کراچی ، ناظم آباد ، سید محمد بیدری : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ - ۱۴ھ . آغاز : حمدله . بدانکه ای مؤمن پیغامبر خدا(ص) فرموده است ، هر که این تسبیح بعد از نماز بامداد ده بار بگوید . . . ، ۲۰۴ ص (سید خضر نوشاهی) .

## 1180- طب نحیف الله

از نحیف الله ؟

در شناختن بیماری و درمان و نیز شناسایی داروها و گیاها ست .

آغاز : حمدله . . . اما بعد ، می گوید بنده ضعیف لحیف الله ، چون حق تعالی خلق را بیا -
ید ، بعد از چند مدت از زحمت بدن عاجز آمدند .

**3424- گوجرانواله** ، حافظ آباد عبدالرشید فاروق : نستعلیق ، ۱۲۲۱ هـ ، آغاز برابر لموله ،
۲۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **طب هندوی** : جامع القوانین

● **طب یوسفی** : جامع الفواید

● **1181- طب ناشناخته**

پس از باب ۶ تاریخ نگرش ۸۸۹هـ (۱۴۸۴م) یاد شده است . با این عنوانها ، باب : ٤- تدبیر آنچه به زینت بدن متعلق است ، ٥- اقسام مرض و امتلات منذره به امراض و علامات خیر شر ، ٦- حمیات و اسباب و علاج ، ۷- حصبه و جدری ، ۱۰- احوال گوش ، ۱۱- احوال بینی ، ۱- احوال دل ، ۱۵- احوال مری و معده ، ۱۶- بعضی امراض مخصوصه ، ۱۷- احوال جگر ، ۱- احوال سرز ۱۹- روده ، ۲۰- مقعد ، ۲۱- گرده ، مثانه ، ۲۳- در احوال آلات تناسل .

**3425- لاهور** ، گنمرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان حمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ ، بابهای ۸ ، ۹ ، ۱۲ ، ۱۳ را ندارد ، آغاز افتاده ، آغاز : قریب نماندگی و سبب آن نیز فضولات ، ۴۲۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● **1182- طب ناشناخته**

در دو فن : فن ۱- در علمی ، در ۱۷ باب ، ۲- در عملی ، در ۲۶ باب . باب اول از فن ل در معرفت طب .

گویا بخشی از مجموعه ای ست که در چند مقاله و مقصد بوده است . و مقصد دیگر آن در «قلع ار» است که جداگانه در (ص ٤٥٥) یاد کردیم .

آغاز : بسمله . مقصد در بیان علم طب مبنی است بر دو فن ، فن اول در علمی ، و آن نی ست بر هفده باب . و فن دویم در عملی و آن مبنی ست بر بیست و شش باب . باب اول در رفت طب .

**3426- اوچ** ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۱۸ : نستعلیق محمد ادریس خلف حافظ مسعود ، ۱۲۴۹هـ . (گ ۱پ - ۱۲٤پ) ، سپس «قلع آثار» محمود بن مسعود گویا با همین بخش رویهم قسمتی از مجموعه ای تازه شده (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۰۷).

● **1183- طب ناشناخته** : دوازده باب

از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه و پایان نیاورده است . با واژه های هندی ، در ۱۲ باب» : ۱- در علاج تب ، ۲- علاج کدو دانه ، ٥- درگوش و پختگی وی ، ٦- خون بینی ، ۷- ن حامله ، ۸- باه ، ۹- دفع نل ، ۱۰- علاج تار ، ۱۱- چشم ، ۱۲- باه .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد ، مر حضرت بیچون را که وجود مخلوقات .

3427- اسلام آباد ، گنج بخش : ۷۲۴۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ . (ص ۲۱۴-۲۳۴) (گنج ۱ : ۳۰۹) .

● 1184- طب ناشناخته

در ۱۲ «فصل» : فصل ۱- آتشک ، ۲- جلاب ، ۳- بند نمودن حیض زنان ، ۴- بواسیر ، ۵- ورم ، ۱۰- سرفه ، ۱۲- باه .

3428- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۸۳ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق ، (۱۲۲۲ھ .) آغاز : فصل اول در باب ادویه آتشک مع جلد ب ، ۹۷ ص (نوشاهی : ۱۲۵) .

● 1185- طب ناشناخته

از ناشناس . در ۱۹ «فصل» : فصل اول . بدن و نفس ناطقه ، ۲- در خلقت سر ، ۳- در جسم چشم مرکب ، ۴- در گوش ، ۵- بینی ، ۱۰- در معده ، ۱۵- در حصیه و قضیب ، ۱۹- در اغذیه و ادویه .

آغاز : حمدله . صلاة . اما بعد ، بدانکه آدمی مرکب است ازین جسم محسوس و روح غیر محسوس ، که حکما آن را نفس ناطقه گویند .

3429- کراچی ، باغ جناح ، لیاقت هال لائبریری : نسخ ، سدهٔ ۱۰ھ . آغاز برابر نموله ، انجام افتاده ، ۳۸۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 1186- طب ناشناخته

در ۲۶ باب : ۱- در شناختن نبض و تشخیص بیماری ، ۲- شناختن بول ، ۳- علاج تب ، ۴- علاج درد سر ، ۵- علاج سرفه تریهله ، ۶- چشم ، ۷- دندان ، ۸- بواسیر ، ۹- آتشک ، ۱۰- جذام ، ۱۱- دق ، ۱۵- سستی نامردی ، ۱۶- قوت باه ، ۱۷- ترکیب معجونات ، ۱۸- استسقا ، ۱۹- جهوله ، ۲۰- قی ، ۲۱- حمل ، ۲۲- بندگشادن ، ۲۳- جراحات ، ۲۴- زهر ها از مار و کژدم ، ۲۵- هیضه ، ۲۶- امراض مختلفه .

آغاز : حمدله . این رساله ای ست در امراض مختلفه و نسخه جات آنها مشتمل بر بیست و شش باب . باب اول در شناخت نبض .

3430- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۳ - ۲۱ : نستعلیق ، محمد قطب الدین ، ۱۸ نوامبر ۱۸۷۷ (۱۲۹۴ھ) . آغاز برابر نمونه ، ۲۸ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 1187- طب ناشناخته

ناشناخته . و نباید «طب اکبر : ۶۱۷» باشد .

در ۲۷ «باب» : امراض سر ، بیست و سه فصل ، ۲- امراض چشم ، بیست و سه فصل ، ۳- گوش ، پنج فصل ، ۴- بینی ، هشت فصل ، ۵- زبان و دهان ، چهارده فصل ، ۶- حلق ، هفت فصل ، ۷- سینه و ششها ، شش فصل ، ۸- دل ، هفت فصل ، ۹- معده ، چهارده فصل ، ۱۰-

کبد، هفت فصل، ۱۵- بواسیر، پنج فصل، ۲۰- آنچه به سوی تعلق دارد، شش فصل، ۲۷- سعرقه و خضابها. (ن. ک. اسرار مکتومه: ۴۸۳).

آغاز: حمد خدای را عزوجل که عقل چراغ در دماغ انسان برای تشخیصات امراض نهاده است، برای هر مرض از امراض دوای آن مطابق.

3431- لاهور، ۳۴ خیابان راوی، کتابخانهٔ طبی بورد: نستعلیق زیبا، محمد هدایت الله تارک، ۱۲۵۰ھ. آغاز برابر نمونه، ۴۰۸ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1188- طب ناشناخته

ترجمه از هندی. در ۴۰ «باب»: باب ۱- پیدایش تبها، ۲- معالجهٔ سیزده...، ۳- معالجهٔ نزد و کبهه، ۵- ساختن کوکل و جوک راج، ۱۰- بواسیر و بهکندر، ۱۹- تشنگی حلق، ۳۰- در باد و و نارو و ناسور، ۴۰- افزایش بچه و زاییدن عقیمه.

3432- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۶۱-۱۰۴۷ N.M. : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده: اگر دختر هفت و یا هشت ساله در راه اول ملاق شود، ۲۰۸ ص (نوشاهی : ۱۲۵).

## ● 1189- طب ناشناخته

در ۵۷ «فصل»: ۱- علاج درد سر، درد نیم سر، ۳- صرع، ۴- مالیخولیا. ۵- سکته و فلج و خدرو جمود. ۶- نسیان، ۷- ترسیدن در خواب، ۸- بیماری چشم، ۹- درد گوش، ۱۰- بینی...

آغاز: سپاس بیقیاس بر قدسی اساس حکیم صادق که عناصر متضاد را بکمال بتائن! و تحایف باهم ارتباط و امتزاج بخشیده.

3433- گوجرانواله، حافظ آباد، کولو تارر، کتابخانهٔ محمد خالد نعیم: نستعلیق محمد مسلم ازکولوتارران، ۱۳۰۰ھ. آغاز برابر نمونه، ۱۴۴ ص (سید سعید الظفر نوشاهی).

## ● 1190- طب ناشناخته

پزشکی همراه باورد هاست، در ۱۰ «باب»: باب ۱- در مهمات و حاجات و طلب استخاره، ۲- در بیان جمله رنجها، ۳- تب لرز و گرم، ۴- درد سرو درد نیم سر، ۵- درد چشم، شب کوری، ۶- درد روی و شاله، ۷- خون بر آمدن از بینی، ۸- درد دهن و زبان و خون آمدن از دهان.

آغاز: ستایش و نیایش مر احدی را که از برکت نو جهات بینات، فضیلت نطق و گویایی در زبان انسان ضعیف البنیان نهاد، و بجهت شهادت کلمهٔ سعادت.

3434- پیشاور، کاکشال، کتابخانهٔ نقشبندیه، سعد الله جان: نستعلیق زیبا، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، انجام افتاده، ۹۴ ص (استاد محمد رضا همدانی).

## ● 1191- طب ناشناخته : مجربات

از ناشناس، برای برادرش عبدالستار جان (سرهندی) که از وی خواسته بود تا مجربات خود را برای همراه داشتن در سفر و حضر بنگارد.

آغاز : نحمده سحانه و تعالی . . اما بعد ، مخفی نماند که در این ایام اخوی مکرم عبدالستار جان باعث گردید برانکه در فن طب از مجربات و معمولات خود یک رساله مختصر . . . نگاشته شود تا در سفر و حضر همیشه همراه خود .

3435- حیدر آباد ، تندو سائیں ، آغا پیر عبدالحمید جان : تاریخ یاد نشده ، گویا نسخه اصل ، ۲۲۵ ص (پرفسور محمد اقبال مجددی) .

## ● 1192- طب ناشناخته

نسخه ها یکی نیستند .

3436- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۱٤۰ : نستعلیق بحنه ، سدهٔ ۱۱ هـ . با سربندهای «کتاب» و «باب» . هر کتاب در چند باب چون سرخی ها را بعدا نوشته اند ترتیب درست آنها بدست نیامد : کتاب ؟ در معرفت سم ، باب ۱- در معرفت طعام مسموم و ضدیت آن ، باب ۱۰- دفع خبیث (جن) و کفتار (دیو ، پری) . کتاب عشر ؟ قتل اجساد ، باب ۱- قتل سحاب ، ۱۱- کشیدن اجساد کلوی . کتاب العشر ، در تبها . باب ۱- عدد تبها و علت آنها ، ٤- انواع تبها ، کتاب عشر ؟ در ادویه . باب ۱- در بیان سموف ، ٦- کاوهاست (کاهو) . کتاب قوة الرجولیه . باب ۱- در قوت باه ، ۱٦- نظافت مواضع . کتاب فی علل الارحام . باب ۱- خراش رحم ، کیفیت آفرینش فرزند ، ٤- بعد از زایمان ، کتاب تدبیر اطفال ، باب ۱- تدبیر اطفال ، ٥- علاج رضیع . نخست نظم است ، سپس با «ش» به نثر و شرح گونه ای ، ٤۰۲ ص (گنج ۱ : ٤۰۲) .

3437- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز پخته ، سدهٔ ۱۱ هـ . آغاز و انجام افتاده ، نثر است و نظم . آخرین عنوان نسخه : فصل ٤۳ فی الهیضه : گر از هیضه پرسی تو نام و نشان - سبوچک نخوانند هندوستان - بگویم علامات این رنج را - بود قی و اسهال بی انتها ، ٦٤ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

3438- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۸۰۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ هـ پزشکی . و تعویذ و جادوست ، با سربندهای «باب» : ۱- در واجبات بیمار ، ۲- تداوی بعضی از بیماران ، ۳- عقد النوم ، ٤- گسادن مرد و زن ، ٥- بستن زن ، ٦- احضارجن ، ۸- چشم بندی ، ۹- در ماندن حمل (آستنی) ، ۱۰- احضارجن ، ۱۲- تداوی دردها ۱٤- تداوی امساک (باه) ۱۷- باه ، ۱۹- بکر کردن زن ، ۲۰- در شدن لرزند ، ۲٤- تعویذ عافیت از کل بلاها ۲٥- در خوشحال کردن (باه) ، آغاز بیش از باب یکم افتاده ، ۲۳ ص (گنج ۱ : ۳۱۳) .

3439- اسلام آباد ، همانجا ۸۲۱۰ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ هـ . (ص ۱۱-۳٦) و (۸۹ - ۱۰۲) ، بخشهایی است از یک کتاب پزشکی متین ، با سربندهای «فایده» . آغاز : بکاربرند . «فایده» روفس میگوید هر گاه در صرع دماغی بر سر و پیشانی برص پدید آید نشان تحلیل ماده صرع باشد . . . ، عنوان ها شنگرف .

3440- تصور، کوت مراد خان، کتابخانهٔ همدانی، سید محمد طیب شاه همدنی: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ هـ. آغاز افتاده: دارد بعد از آن لیپ گل نماید بوقت سه پهری. نخست نام بیماری ست و سپس معالجت و عنوانهای نوع دیگر، نوع دیگر، ۳۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3441- گجرات، شاه دوله رود، حکیم عبدالرحیم جمیل: نستعلیق، احمد بیگ بن اسماعیل بیگ، ع ۲/۱۱۴۰هـ. (ص ۱۸۶ - ۳۱۸). با عنوانهای باب. باب: ۱- یاد کردن طریق اصحاب تجربه و اصحاب قیاس، ۲- یاد کردن داروی و اسباب حاجتمند، ۳- یاد کردن اسرار و زن داروها، سپس نامها بیشماره. سرفه، قوه باه، ... آغاز: باب نخستین اندر یاد کردن طریقه اصحاب.

3442- گجرات، همانجا: همان ستعلیق احمد بیگ، ۱۳ ج ۱/۱۱۴۱هـ. (ص ۳۳۷ - ۳۴۷ مجموعه). با عنوانهای باب. باب ۱- نصیحت چند مفید صحت بدن، ۲- طبیعت و حواص بعضی از چیزها، ۳- سمیات، ٤- تدبیر گیزیدن حیوانات، آغاز: فصل اول اندر فواید نصیحت چند که مفید صحت بدن است (سید عارف نوشاهی).

3443- کراچی، سوسائتی، حکیم ظهور اسرف دهلوی ACC-3: سلخ ج ۱/۱۱۸٤هـ (ص ٦۳ - ۱۲۹): باب دوم در معالجهٔ حمی یوم. مقالهٔ دوم در حمی خلطی و این مشتمل بر پنج باب و «خاتمه» است. خاتمه در دو بخش: ۱- معرفت بحران، ۲- مرکبات و مفردات مستعمله در حمیات. آغاز افتاده: خلط دوب می باشد، و در این مقام تعلیل در غذا می کند (سید عارف نوشاهی).

3444- اسلام آباد، گنج بخش ۲٤۱۰: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲هـ. با سربندهای «فصل» هر فصل در بیشتر موارد در دو قسم: فصل ۲۵- در زحمت انوباب، دو قسم، ۲٦- در زحمت سول، دو قسم، ۳۰- زحمت کوله، ۳۵- سنگ مثانه، ٤۰- افزونی خصیه، ٤۵- پحگی جراحات، ۵۰- زحمت ست که به هندوی آنرا گشب گویند، ۵۵- در مرضی که آنرا به هندی مسورکا گویند، ٦۰- بیماریهای چشم، ٦۵- مرض فرج زنان، ۷۰- زهره، ۷۵- نوشیدن روغنها، ۸۰- حقنه، ۸۵- داغ کردن، ۸٦- در شمار امراض، و آخرین باب ۸۷- در متفرقات، آغاز افتاده، ۱٤۵ ص (گنج ۱: ۳۱۰). (ن. ک. خلاصهٔ بینایی: ۱۵۵).

3445- کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۸ - ۲٦۲/۲: نستعلیق، سدهٔ ۱۲هـ. نسخه‌های پزشکی ست برای باه و دیگر بیماریها. آغاز: معجون نافع تقطیر بول و دفع سرعت انزال، ۹ ص.

3446- کراچی، همانجا N.M. ۱۹٦۱ - ۱۰۵٤: نستعلیق و شکسته، سدهٔ ۱۲هـ. بیاض پزشکی ست، ۲۰٤ ص.

3447 کراچی، همانجا N.M. ۱۹٦۳ - ۱۰۹: شکسته، سدهٔ ۱۲هـ. با عنوانهای باب،

باب ٣ علاج خون ، ٤- چشم ، ٥- گوش ، ١٥- راندن سکم ، ٣٠- بادها و درد ها ، ٥٠- زخم تیر ، ٦٠- کوتاه سدن پسان ، مضیب ، ٧٠- خضاب ، تا ٨٩ ، ٤٦ ص .

3448- کراچی ، همان کتابخانه N.M. ١٩٦١ - ١٠٧٣ : سدهٔ ١٢ ه . ٢٧ بابی : ٩- آتشک ، ١٠- جذام ، ١٥- لذت شهواب ، ٢٠- ادوکی ، ٢٥- هضم و دفع و قبض شکم ، ٢٧- سنگ مثانه ، آغاز افتاده : ببارد سنگ بصری بوذن مم ، ٥٢ ص (نوشاهی : ١٢٥) .

3449- لاهور ، گلبرگ ٢ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ ه . آغاز : اکثر از منتخبات قرابادین و نسخه هائیکه تجربه شده است . سنونی که محل داروی آتشک وغیره . . . نسخه هاست : برای اسرحا ، برای خون رفتن ، برای ناسور ، برای زردی و سیاهی دندان ، برای خون رفتن از دندان ، برص ، عقرب زده ، سوختگی ، معاجین . . . مشروبات . . . ، ١٨ ص (نعیم احتر عمری مجددی) .

3450- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ٢٢٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٢ ه . آغاز افتاده و از فصل نهم از باب سیوم آغازی می شود : فصل نهم از باب سیوم در دفع درد زاد ، یعنی به دشواری زادن . بدانکه اسباب درد زاد بسیارند چون بیان کردن چندان ضرور نبود از آنجهت . . . ، ٢٧٦ ص .

3451- اوچ ، همانجا ٤٥٢ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ١٢ ه . آغاز و انجام افتاده . آغاز : اسهال قبل سابع در مثل ذات الجنب ردیسب . . . ، ٢١٤ ص (پرفسور الله دتا چودری) .

3452- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ١٣ ه . مقالهٔ دوم از کتابی ست در بیان امراض و علاج آن‌ها . نخست بیماری یاد می شود و سپس به درمانها می پردا زد . آغاز افتاده : . . . و علاجش بر حسب توان کرد لازم بظهور است ، ١٨٢ ص (سید عارف نوشاهی) .

3453- راولپندی ، لعل شاه بخاری ، سدنی مسجد . ٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ١٢ ه . در ٤٧ باب ، آغاز و انجام افتاده ، ٦٠ ص (پرفسور احتر راهی) .

3454- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٨٠٥ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٢ - ١٣ ه . آغاز و انجام افتاده ، در چند «فن» است : فن یکم طب نظری در چند «جزء» جزء سوم ستة ضروریه ، جزء چهارم در مزاج و نبض و قارورة ، «جنس» دوم حجامت ، حقنه ، ق . فن دوم در اغذیه و ادویه مفرده ، در یک مقدمه و دو باب : مقدمه در الفاظ غیر مشهوره ، باب ١- ادویه مفرده ، ٢- مرکبه . فن سیوم ، در امراض مختص به عضو ، در چند باب : ١- سرو ودماغ ، در مقدمه و فصلهایی باسر بندهای «قسم ، مقاله» ، ٧٩٦ ص (گنج ١ : ٣١٣) .

3455 کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 48 : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ ه . آغاز و انجام افتاده . با عنوان های «باب» و هر باب چند «فصل» : باب ١١- در امراض دل و اسباب و علامات آن ، چهار فصل . فصل اول در سوء مزاج ، ١٢- در امراضی که

عارض شود در موی، چهار فصل، ۱۳ـ امراض معده، در ۲ فصل، ۹۲ گ، موریانه زده.

3456ـ کراچی، همانجا ACC-65 : نستعلیق، آغاز و انجام افتاده. با سربندهای «باب»، باب ٤ـ در امراض بینی، ٥ـ امراض دهان و لب و زبان، ٦ـ امراض اسنان، ۹ـ امراض قلب و بدی سوء المزاج (سید عارف نوشاهی).

3457ـ پیشاور، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۹۵۷/۱۱٦٦ : نسخ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ. آغاز و انجام افتاده. آغاز : دواء باسوده یعنی موبینی سرما و سیاه . . .، ۱٦۲ ص۱۱ س (میر سجاد حسین کاظمی).

3458ـ لاهور، عموسی پنجاب ۱۰٦ : نستعلیق شکسته، گوهر علی حکیم، ساکن تسهانه لوره (؟) ولد کرم الهی، ۱۲۰۵هـ. جهت علی محمد. آغاز : خواص چایی خطایی گرم تر است بدرجه دوم . . .، نسخه در فواید و خواص ادویه مرکبه و جوارش و معجونهاست ۱۸۹ گ ۱٦ س (عباسی ۱ : ٤٤٤).

3459ـ لاهور، ریلوی رود، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق، محمد اعظم وزیر آباد (پاکستان)، ۱۸ محرم ۱۲۰۸هـ. با عنوانهای مقاله و فصل، در بیماریهای زنان، تعویذ ها را نیز آورده است، ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۱۳٤). آغاز افتاده : و دانیتی و ترانمان و راسناد و هجاره و ندلون و مالکگی و برم کهولی (سید عارف نوشاهی).

3460ـ کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹٦۱ - ۱۰۰٥ : نستعلیق، چلیپا، سدهٔ ۱۳هـ. و تاریخهایی از ۱۲۱٥، ۱۲۱۸، ۱۲٥۳هـ. چند نسخه از حضرت مقبول علیشاه کرنولی، بیاضی، ۳۳۲ ص.

3461ـ کراچی، شاد روان پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق پخته، شعبان ۱۲۱۹هـ. آغاز افتاده : بحسب درهم فضی . . .، بامهر «غلام حسین تالپر» و یادداشت «ملکیت سید پیر جعفر علی شاه» ۲۲۱ ص ۲۱ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

3462ـ کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۷۲ - ۹۹/۲ : نستعلیق، . . . اکبر، ۲۳ ج ۱۲۲۷/۲هـ. نسخه های باه، آغاز افتاده : پیاز سفید اضافه نماید و بروغن گاو . .، ۱٦ص.

3463ـ اسلام آباد، گنج بخش ۲٤۷ : نستعلیق، ۱۲۲۸هـ. (ص ۲۳۹ - ۲٥۳). آغاز : حمدله. صلات. اما بعد، میگوید بندهٔ ضعیف نحیف الله، چون حق تعالی خلق را بیافرید، بعد از چند مدت از زحمت بدن عاجز آمدند . . . (پس از آفرینش بشر، مردمان در کار خود باز ماندند، پروردگار جبرائیل را برای آموزش آنان فرستاد و خواص هر یک از اشیاء را تعلیم داد. پس اولین طبیب مهتر آدم بود). سپس پزشکی ست با سربندهای «فصل» و «باب» : فصل اول، بدانکه نزدیک اطبای یونان مقدم بر همه امراض چهار چیز است : باد و تلخه و اخلاط و خون. فصل در علامات این چهار (گنج ۱ : ۳۱۱).

3464ـ بلوچستان، مندوخیل، فورت سندیمن، مولوی رحمت الله : نستعلیق پخته، محمد

علی بهوهانی، ۱۲۵۷ه‍. آغاز: باب اول در امراض سر و دماغ و از آنجمله صداع است که آنرا درد سر گویند، و سبب آن یا تغییر یافتن مزاج بود، تعبر خلطی از اخلاط آن . . .، در ۲۰ باب است: ۱- در امراض سرو دماغ، ۲- در امراض چشم، ۹- در امراض قلب، ۲۰- در اورام. درکلفون آمده «تالیف استاد علیهم الاعتماد دام مجده» ۱۳۸ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

3456- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۴۲۸۲/۱۲۲۹: نوشتهٔ پهول چند قانگو، ۲۴ محرم ۱۲۶۰ه‍. (ژانویه ۱۸۴۴م) در مقام علیگڑه در فهرست بنام «کتاب طب» آمده (بشیر حسین ۲: ۳۹۹).

3466- انک، مکهد، کتابخانهٔ مولانا محمد علی، محمد صالح: نستعلیق، نور محمد ولد فتح محمد، ۱۲۸۸ه‍. آغاز: رساله فی الطب. باب اول در علاج درد سر و زکام و نزله و علاج درد نیم سر و زکم و سوسه، دراز شدن موی سر، شش و بر آمدن مو . . . بیماریهاست سپس باه نامه، عطر سازی، علاج ستوران، ۳۴۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

3467- کراچی، کتابخانهٔ همدرد، الف ۳ - ۲۱: نستعلیق روشن، محمد قطب الدین، ۱۸۷۷م (۱۲۹۴ه‍) آغاز: (بعد از حمد و نعت): این رساله در امراض مختلفه. در فهرست نیز به نام «رساله در امراض مختلفه» آمده، ۱۴ گ (ندوی ۱: ۹۴).

3468 گوجرانواله، حافظ آباد، کولو تارر، محمد خالد نعیم: نستعلیق خوش، محمد مسلم، ۱۳۰۰ه‍. آغاز: حمدله . . . صداع باسب علامت اماس دماغ بود و اگر علامت ضعیف پدید آید . . .، سپس: دوار، سر سباتی، مالیخولیا، صرع، ام الصبیان، سکته، استرخا، فالج، تشنج، رعشه، لقوه، . . .، ۶۱ ص (سید سعید الظفر نوشاهی).

3469- اسلام آباد، گنج بخش ۶۵۱۵: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه‍. با سرنامدهای «باب» و هر باب در چند «فصل»: باب ۲- در امراض چشم، در بیست و پنج فصل، فصل یکم رمد، ۳- در امراض گوش، شس فصل: یکم وجع الاذن، ۴- امراض بینی، شش فصل، یکم زکام، خونریزی، ۵- لب و دهان و دندان، نوزده فصل، یکم وجع السن، ۶- امراض صدر، نه فصل، یکم سعال، ۱۰- امراض دل چهار فصل، یکم خفقان، ۱۱- گرده و مثانه، نه فصل، یکم حصاة، سنگ، ۱۲- خصیه و قضیب، پنج فصل، یکم فتق، ۱۳- رحم، پانزده فصل، ۱۴- مقعد، شش فصل، یکم بواسیر، ۱۶- اورام، نوزده فصل، یکم آماسها، ۱۷- امراض جلدی، هفت فصل، یکم جذام، ۱۹- حمیات، در مقدمه و هشت فصل. یکم تبی که از غلبه خون شود، ۲۰- تب از عفونت خون، ۳۰- صفراوی، ۴۰- بلغمی، ۱۵۹ ص (گنج ۱: ۳۱۴).

3470ـ اسلام آباد ، همانجا ١٤٢ : نستعلیق، سدهٔ ١٣هـ. باسربندهای «مقاله» و «فصل»، هر مقالت در چند فصل. آغاز درمیانهٔ فصل ٧ از مقاله ٦ افتاده : مقالهٔ ٦ـ در بیماریهای سر ، سیزده فصل ، ٧ـ اندر بیماریها از سینه تاثیب ، هجده فصل ، ٨ـ گرده و آلات تناسلی ، ٩ـ بیماریهای که در ظاهر تن باشد ، حمیات ، هشت فصل ، ١٠ـ شناختن قوتها و خاصیت طعامها و شربتها ، سیزده فصل ، . . . سپس افتاده ، ١٤٨ ص (گنج ١ : ٣١٠) .

3471ـ اسلام آباد ، همانجا ٣٢٤٥ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ. آغاز و انجام افتاده نامبوب، نخست نام بیماریها ست سپس نسخه های مناسب آن (گنج ١ : ٣١٣) .

3472ـ اسلام آباد ، همانجا ٨٣٢٥ : نستعلیق خام ، سدهٔ ١٣هـ. (ص ١٣١ - ٢٠١) از نگارنده ای هندی باعنوان های «باب» و سرسدهای «نوع دیگر» . آغاز افتاده : . . . باب چهاردهم در علاج پر میوها و سنگ مثانه و بول چکان و سلسل بول و سوزاک و بول که در خواب می کنند و بستگی بول . . . ، سپس باب ١٥ـ علاج قوت باه و لذت شهوت و سطبری و درازی ، ٩ـ علاج قی وهله کی و قولنج ، ٨ـ علاج سرفه و زکام ، ١٢ـ درد شکم ، ١٣ـ گرسنگی ، ١٧ـ بندهای زانو ، ١٩ـ آماس و زردی و بند روک . ٢٠ـ ترکیدگی اعضا ، ٢١ـ مارگزیدگی و کژدم ، ٢٢ـ تبها ، ٢٣ـ بادهای مخالف و لقوه و فالج ، ٢٤ـ حمل گرفتن ، ٢٦ـ ساختن شربتها ، ٢٧ـ ساختن معجونها . . .

3473ـ اسلام آباد ، همانجا ٦٧٤٠ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ . آغاز و انجام افتاده ، باسربندهای «فصل» و برخی از فصلها در چند «مقاله» بی شماره ، چند جا «قال الشارح ، شارح الاسباب» آمده ، برای نشانی از ص ١١ : فصل فی الجراحات و این متضمن است بر چند مقاله . مقاله اندر حد جراحت و بیان اقسام او ، و ذکر جراحات مخوفه و اعضاء که احتمال جراحت ندارد ، ٥٨ ص رحلی (گنج ١ : ٣١٤) .

3474ـ کراچی ، موزه ملی N.M. ١٩٥٧-١٠٦٠/١١ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ. باعنوانهای باب ، آغاز : باب اندر عجایب الاسرار . اول در منافع . . . یعنی وانتون (مسواک) ، ٩٢ ص . بیاضی .

3475ـ کراچی ، همانجا N.M. ١٩٦١ - ١٠٦٩ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ. بیاضی ، ١٤٨ ص .

3476ـ کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-32 : نستعلیق ، سدهٔ ١٣هـ . برخی از عنوان ها نانویس مانده . و می ماند که بانسخهٔ گنج بخش ردیف 3436 یکی باشد : کتاب الثانی فی دفع امراض العیون ، در ٥٢ «باب» ، کتاب الثالث فی دفع امراض الاذن . کتاب الخامس فی الفم و اللسان و الشفه و الحلق، ٤ «باب» . کتاب السادس فی دفع علل الصدر و القلب و الکبد و الطحال ، ٤٢ «باب» . آغاز و انجام افتاده ، ٦٧ گ (سید عارف نوشاهی) .

3477- پیشاور، دکتر خواجه محمد سلیم ۹۹۴/۱۷۸۵۰ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه. با سربندهای «باب» و «فصل». آغاز : باب اول در امراض سر . فصل در صداع. دوایی که برای شقیقه یعنی نیم سر مفید است : اطریفل گشنیز یکتوله ایارج فیقرا سه ماشه بهم آمیخته وقت خواب فرو برلد، دیگر شیرگاو . . . ، در پایان نسخه های از مجربات اکبری هست، ۶۹ ص ۲۱ س (سید سجاد حسین کاظمی) .

3478- کویته ، دکتر انعام الحق کوثر : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز : بسمله . ایارج فیقراشش‌درم هلیله زرد تربد موصوف هر یک چهاردرم . . . ، مجربات است ، ۱۹۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر) .

3479- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز افتاده : برسر طرفی که در و اسباد مذکوره سر پوش . . . با سربندهای «باب» و «فصل» : باب در امراض سر ، فصل در صداع ، باب در قروح و آبله در سر ، باب در بیماری چشم ، باب در بیماری زبان و دندان و لب، باب در بیماریهای گردن و گلو، باب گوش، باب قلب ، باب جگر ، باب ادویهٔ امساک ، باب برص، باب ناخن، باب در بستر، گشادن . . . ، ۲۹۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3480- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱۲۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . دارو سازی و نسخه های پزشکی ست ، ۱۱۰ ص (نوشاهی ، انجمن - سرفراز : ۶۳) .

3481- کراچی ، همانجا ۳ ق ف ۳۰۵ : نستعلیق ، بهبود علی خان، سدهٔ ۱۳ه. مجربات و افادات اوست ، ۶۶ ص (نوشاهی انجمن - سرفراز : ۱۷ «بیاض») .

3482- کراچی ، همانجا ٤ ق ف ۱۸۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز و انجام افتاده ، ۳۰ ص (سرفراز : ٤۹۲) .

3483- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز پخته ، آغاز سدهٔ ۱۳ه . نسخه های گوناگون پزشکی ست ، ازآن میان نسخه های کریم بخش و الله بخش و ماموں صاحب که نسخه های آنها شهرت دارد . آغاز : نسخه از ماموں صاحب. حب آنه دال چکنه دوله ، اسکپور توله ، هر دو را در شیرزهوک ماش کرده ، ۱۶٤ ص (دکتر الله دتا چودری) .

3484- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانهٔ همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق سدهٔ ۱۳ه . کتاب پزشکی ست در دو بخش (جمله) : جملهٔ یکم در ۲۶ فصل و دوم در ۱۸ فصل : جمله یکم فصل ۱- ارکان ، ۵- اربعهٔ اخلاط ، ۱۰- تدبیر فصلها ، ۱۵- ستهٔ ضروریه ، ۲۰- اجزا جزء نظری ، ۲۵- کلام نبض، ۲۶- بول . جزء دوم ، فصل ۱- تدبیر ماکول ، ۵- تدبیر حرکت و سکون بدن ، ۱۲- علاج بالدواء ، ۱۰- قی ، ۱۷- حجامت ، ۳۹۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3485- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز ، آغاز سدهٔ ۱۳ هـ . سفینهٔ پزشکی ست ، دارو سازی یونانی ، داروهای مفرده و مرکبه ، دارو های هندی را نیز دارد . آغاز افتاده ، ۱۱۲ ص .

3486- رحیم یار خان ، همانجا : نستعلیق تحریر آمیز پخته ، پایان سده ۱۳ هـ . نسخه های مجرب پزشکی ست بدون اینکه نام صاحب نسخه یاد شده باشد ، که گویا نسخه ها از خود گرد آورنده که پزشک ماهری بوده ، می باشد. آغاز : نسخه خوب خاص. یک توله سیماب، یک توله سبز طوطیه ، نیم توله پهکڑی ، این سه را یکی کرده در کشتی انداخته باشراب ، ۲۴ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

3487- بهاولپور ، ابو العرفان حکیم عبدالرشید : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ هـ . آغاز افتاده و از برگ شمار ۷۸ آغاز می شود : همراه باشد قاتل است ، و در عدم علامات ردیه دلالت کند بر طول مرض . سی و یکم نبض . نبض مسطره ق و نحلی و شدید ، ۱۰۲ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

3488- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز پخته ، سدهٔ ۱۳ - ۱۴ هـ . آغاز موش خورده : سنجرپور ، ریاست بهادر پور پیر محمد مبارک شاه ، از مراد دنع . . .، مجربات پزشکی ست، ادویه مفرده و مرکبه ، طرز تهیهٔ آنها . اثرات آنها، و نسخه های پزشکی ، و نیز دستور های کیمیایی : ترکیب شمسی و ترکیب قمری که از مولوی محمد قاسم نقل کرده ، ۲۰۲ ص .

3489- رحیم یار خان ، همانجا : نستعلیق تحریر آمیز، سدهٔ ۱۴ هـ . نسخه هاست ، نامبوب و بی دیباچه ، کیمیا نیز دارد ، ۶۲ ص .

3490- رحیم یار خان ، همانجا: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۴ هـ . آغاز فرسوده : دفع ریش است. زرنیخ تولد ، ریوند چینی سلامه . . . ، مجربات است با ذکر نام پزشکان : میر محمد علی ، محمد افغان ، محمد اسماعیل مشتاق ، فتح محمد ، پیر بخش خوره گان ، محمد اسماعیل سکری ، میر محمد شاه شکار پوری ، الله بخش زرگر ، دیو داس ، میان پیر بخش بهته ، خوشحال سنگس ها ، محمد یار مضروب ، محمد یار چندر ، و جز آنها ، ۱۶۶ ص .

3491- رحیم یار خان ، همانجا : نستعلیق پخته ، تاریخ یاد نشده ، مجربات و نسخه هاست ، دارو سازی و کیمیا گری ، نام بسیاری کسان را دارد : ناقل غلام محمد ، ناقل خدا بخش . آغاز : ترکیب دهن فواص ؟ جان ، از مولوی صاحب احمد الدین بهاولپوری ، ۸۰ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

3492- لاهور ، دیال سنگه ترست ۳۴۳ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، نسخه هاست بیشتر در بارهٔ باه ، آغاز و انجام افتاده . آغاز : و این هر سه خاصیت در نخود سفید یافته می شود . . . ، ۱۸ گ (هاشمی ، صدیقی ۲ : ۳۲۹) .

3493- شیخوپوره ، سر میدانی ،گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق خوش ، علی محمد علما ، مکنه سر میدانی ، ۹ شوال ۱۳۲۵ هـ . طب یونانی ست و مجربات ، موضوعها به نام بیماری رده بندی شده است : علاج قوه باه ، باد فرنگ ، وجع المفاصل ، برای هدرلگ . . . ، آغاز : الحمد لله وصل علی رسوله . من بعد ، نسخه ترکیب مال کنکن بدین تفصیل است ، ۹۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3494- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۸۴۹/۹/۴۸۶۹ : در فهرست بنام «رساله طب» آمده ، که در نثر فارسی و نظم پنجابی ست و گفته شده : شاید ترجمه ای ست از فارسی به نظم پنجابی (بشیر حسین ۲ : ۳۹۴) .

3495- لاهور ، همانجا ۲/۵۷۹۱ : در فهرست بنام «کتاب طب» آمده ، که در نظم و نثر فارسی ست .

3496- لاهور ، همانجا ۲/۲۱۹۲/۵۲۰۳ : در فهرست بنام «کتاب نسخه جات طب» آمده با ابیات و منظومات اردو در پایان (بشیر حسین ۲ : ۳۹۹) .

3497- لاهور ، همانجا ۹۲۹/۳۹۸۱ : در فهرست بنام «مجربات و نسخه جات طب» آمده آغاز و انجام افتاده (همان فهرست ۲ : ۴۰۰) .

3498- لاهور ، همانجا ۶/۲۱۴۵/۵۱۵۷ : در فهرست بنام «نسخه جات طب» آمده ، با سروده هایی در بارهٔ پیامبر در پایان نسخه .

3499- لاهور ، همانجا ۳/۲۱۴۵/۵۱۵۷ : در فهرست بنام «نسخه جات طب» آمده .

3500- لاهور ، همانجا ۱/۱۵۸/۳۱۶۳ : در فهرست به همان نام «نسخه جات طب» آمده .

3501- لاهور ، همانجا ۱/۷۷۵/۳۸۰۸ : به همان نام (بشیر حسین ۲ : ۴۰۲) .

3502- کراچی ، انجمن ترقی ۲ ق ف ۳۱ : «خواص چوب چینی و مال کنگی و یاقوت وغیره» است ، ۱۰۲ ص (سرفراز : ۶۱).

3503- کراچی ، همانجا ٤ ق ف ۱۲۸ : نسخه های پزشکی ست، ۱۱ ص (سرفراز : ۶۳ - نوشاهی ، انجمن) .

● طب یوسفی : جامع الفواید

● 1193- طرفه

از ناشناس . بتأیید حق چون نمودم تمام ـ مسمی به طرفه شده والسلام : در جادو و طب، در ۶۰ باب : ۱- اوراد حاجات و آداب آنها ، ۲- دعای چهار شنبه سوری ، ۳- آداب روز عاشورا، ۵- دعا برای دیدن پیامبر ، ۱۰- دفع دشمن ، و از باب ۱۶ مطالب پزشکی آغاز می شود ، در علاج درد سر ، ۲۰- شناختن حمل دختر و پسر ، ۲۵- علاج فرج زنان ، ۳۰- ادویهٔ مقوی باه و امساک، ۳۵- رفع احتلام ، ۶۰- متفرقات .

3504- کراچی ، موزه ملی ۳/۲۶۳ - ۱۹۶٤ .N.M : نستعلیق ، شهاب الدین ، ۳ شعبان ۱۱۰۰ هـ . در سرای موهن سرکار محمد آباد (بنارس) صوب اله آباد هنگام و صول تنخواه از شاه ، ۹۰ گ در جنگ (نوشاهی : ۱۰۳) .

● 1194- طریق المعالجات

از غلام رسول قادری انصاری (ن . ک . احکام الرمل : ۳۲۲ که تشابه در نام هست) .

در دیباچه از «مجرب الشفای» خود یاد می کند . و از هموست : مزاج الادویه .

آغاز : حمداً لحکیم الذی یخلق الانسان من نطرة . . . فیقول العبد . . . غلام رسول قادری الانصاری . . . چون از تألیف کتاب مجرب الشفا که تراکیب معالجات مشروبات و معاجین و جورشات .

3505- رحیم یار خان ، محمد آباد، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲-۱۳ هـ آغاز برابر نموله ، بدنبال مجرب الشفای او و سپس مزاج الادویه ، رویهم ۱۰۸ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

● 1195- عقاقیر افغانی من تالیف ادویات یونانی

از ایوب شاه بن نور شاه بن احمد شاه بنوی (نبوی ؟ در نسخه بنوری نیست) . گویا از سدهٔ سیزدهم هـ .

واژه نامهٔ دارو هاست به ترتیب آغاز واژه ها ، هر حرف در یک «باب» هر واژه به فارسی و پشتو و هندی گزارش شده است .

آغاز : حمد و شکر مر حکیم مطلق راست که وجود عالم را از مرکب شدن طبع بظهور نمود . . . الغرض می گوید . . . به رسالهٔ عتاقیر افغانی من تالیف ادویات یونانی موسوم ساختم .

3506- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۳۱۷ : نستعلیق خوانا ، شاید نگارنده ، که پایان هر حرف را برای تکمیل سفید نگاهداشته ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۱ - ۲۸) سپس «عقاقیر موسوم به سراج المنیر هندی» به همان خامه ولی این یکی مجدول است گویا از همان نگارنده .

● 1196- رسالهٔ عقاقیر : سراج المنیر هندی

از ناشناس . به گمان بسیار از ایوب شاه (نگارندهٔ «عقاقیر افغانی» ن . ک . پیش از این) .

واژه نامهٔ دارو های هندی ست ، به ترتیب الفبایی ، هر حرف در یک «باب» مجدول ، و بدون دیباچه .

آغاز : رسالهٔ عقاقیر موسوم به سراج المنیر هندی وغیره . آب . جال ، پانی ، موه . آلب، البه ، ثمرهٔ معروف است .

3507- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۳۱۷ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ هـ . (ص ۳۰ - ۱۰۰) واژه ها شنگرف ، جدولبندی شده .

● 1197- علاج الاطفال

از سید فضل علی مخاطب به شفائی خان (که یاد او در «چوب چینی : ۴۲۱» گذشت) . شاگرد ملک الحکما احمد الله خان (که یاد او در «سلم الدرجات : ۵۹۹» گذشت) .

به سال ۱۲۵۲/۷ - ۱۸۳۶م . بنام راجه چندو لعل مهارجه (ن . ک . «قوت لایموت» ،در همین بخش) در هفتاد «باب» . در دیباجه می گوید ، اکثر دوستان خصوصاً حکیم میر محمد علی خان . . . می فرمودند ، در بلدهٔ حیدر آباد ، اکثر نسوان پس از تولد ، و نیز اطباء متوجه به اطفال نمی شوند . چند برگ بنویس تا حاوی معالجات زنان و کودکان باشد ، حسب الطلب از «قانون» شیخ و «مفرح القلوب» و «خلاصة التجارب» . . . برآورده ام» .

فصل ۱- تدبیر حامله ، ۲- دانستن مزاج اطفال ، ۳- ریح الصبیان وام الصبیان ، ۴- عطسه ، ۵- عطاس ، . ۱- گریهٔ اطفال ، .۳- سعال ، . ۴- هیضه ، . ۵- خروج مقعد ، .۷- معالجهٔ مرض جلدی .

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعدد ، واجب الوجودی را سزد که انسان را از کتم عدم بیرون آورد .

(ن . ک . پاکستان و هند (ه) ۳ : ۳۴۷ که ضمن بر شمردن ه اثر او از این کتاب نام برده) .

3508- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰۶۲ - ۱۹۶۱ N.M. : نستعلیق ، محمد عبدالله ، بخواهش حکیم ادریس حسن ، ۳۱ رمضان ۱۲۸۷ه . آغاز برابر نمونه ، ۲۹۴ ص (نوشاهی : ۳ ، ۱۰).

● 1198- علاج الامراض

از حکیم محمد شریف خان شاهجهان آبادی دهلوی (که یاد او در «تحفه عالم شاهی : ۴۰۸» گذشت) . در دیباجه پس از نام خود می گوید در عنفوان شباب بر «شرح موجز» که مسمی است به نفیسی ، و بر «شرح اسباب و علامات» و بر اکثر مواضع «قانون» حواشی نگاشته بودم . و نیز نسخ مجربهٔ جد امجد و والد سلمه الله وعم مرحوم ، بانسخ دیگر که بعضی به تجربهٔ این حقیر رسیده بود ، و اکثر از آن از قرابادین معتبره جمع نموده بودم ، که به سبب مشکلات فرصت دست نداده که آن ها را ، در سلک نظم در آورم . تا اینکه دوستان و سپس استادی و والدی از من خواستند ، ومن بدان پرداخته ، و بنام «علاج الامراض» که تاریخ انجامش نیز هست (۱۱۷۷ه/ ۳ - ۱۷۶۴م) نگاشتم .

دو نسخهٔ گنج بخش یکی در یک «مقدمه» و بیست «مقاله» و هر مقاله در چند «فصل» است و در پایان «خاتمه» ای در پنج «نوع» . و نسخهٔ دیگر (ش ۸۳۲۰) برخی از «فصل» ها به صورت «مقاله» در آمده ، و شمار مقالت ها به ۲۷ رسیده است .

مقدمه در اموری که دانستن آن لازم است ، دو فصل . مقاله ۱- تدابیر اقسام صداع ، سیزده فصل ، ۲- تدبیر سرسام ، شش فصل ، ۳- تدبیر مالیخولیا ، ده فصل ، ۴- فالج و لقوه و

صرع و سکته واختلاج ، چهارده فصل ، ۵- چشم ، چهارده فصل ، ۶- گوش ، هشت فصل ، ۷- بینی ، یازده فصل ، ۸- لب و دهان و لثه و دندان ، نه فصل ، ۹- گلو و حلق ، نه فصل ، ۱۰- ریه و قصبه و سینه و حجاب ، ده فصل ، ۱۱- قلب و پستان ، سیزده فصل ، ۱۲- مری و معده ، شانزده فصل ، ۱۳- کبد و طحال و زهره ، چهارده فصل ، ۱۴- کلیه و مثانه ، پانزده فصل ، ۱۵- امعا و مقعد ، هیجده فصل ، ۱۶- اعضای تناسلی ، بیست فصل ، ۱۷- مفاصل و مایناسبها ، ده فصل ، ۱۸- تبها ، هشت فصل ، ۱۹- پوست ، گزیدگی ، ضربه ها ، ۲۰- چوب چینی و عشبه و مرکبات آنها ، چهار فصل . خاتمه ، در پنج «نوع» .

**آغاز** : در فیض است منشین ازگشایش تا امید اینجا . . . مفرحی که باعث تفریح قلوب سودا - زدگان عرصهٔ بی منتها . . . اما بعد ، بر جناب کرامت التسابان . . . حکیم محمد شریف خان .

(ن . ک . مشار ، مؤلفین ۳ : ۴۲۱ که در آنجا پنج اثر چاپی او نشان داده شده است - مشار ۳ : ۵۰۰۴ که در آنجا سه چاپ این کتاب نشان داده شده - نسخه ها ۱ : ۵۶۷ که در آنجا این کتاب به نام «علائم الامراض» یاد شده - پاکستان و هند ۳ : ۳۴۵ - اطبای معلیه : ۱۰۸ زندگینامه و فهرست ۱۶ اثر او ، از آن میان همین کتاب - مرآت العلوم ۱ : ۱۴۵ - نجم آبادی : ۵۴۷ که نشانی یک چاپ آن را داده) .

**3509**- لاهور ، گنبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، محمد واصل ، ۳۰ شعبان ۱۱۸۲ هـ . آغاز چند سطری در دیباچه افتاده : معصیت را وسیلهٔ نجات و واسطهٔ شفاعست . . . به مانند نمونه ، ۷۶۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

**3510**- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 59 : رای دیال ، محرم ۲۰ جلوس شاه عالم (دوم ؟ ۱۱۹۸ هـ .) . آبخورده (سید عارف نوشاهی) .

**3511**- کراچی ، موزهٔ ملی ۶۴۸/۴۶ - ۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز افتاده : سفید . . . تخم خطمی گل سرخ . . . ، ۷۰ ص (سید عارف نوشاهی : ۱۰۴) .

**3512**- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۲ - ۱۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۷۹۲ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۶۳) .

**3513**- کراچی ، آئی. آئی چندریگر ، نیشنل بانک پاکستان ۷۳۸۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ هـ آغاز افتاده : بدون روز شب در بزم البساطش . . . ، ۷۸۹ ص (سید خضر نوشاهی) .

**3514**- ملتان ، شاه عباس گردیزی ۳۱ : نستعلیق خوش ، برای غلام رسول ، ۱۲۳۴ هـ . آغاز برابر نمونه ، ۶۸۶ ص ۲۰ س (دکتر زبیده صدیقی) و شاید همین نسخه باشد که در تسبیحی ۱ : ۴ مؤرخ ۱۲۳۵ هـ آمده .

**3515**- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۹۲۰ : نستعلیق ، شیخ لتهو ، ۱۲ رمضان ۱۲۳۸ هـ ،

3516- حیدر آباد ، منصوره ، شاه ولی الله کالج ، ش ؟ : نستعلیق شکسته آمیز ، دهنورام ولد رای لکهنه رام قوم مکرا ، ساکن اوچ ، ۲۱ بیساکه ۱۸۸۹ ب/۲۷ ذیقعده ۱۲۴۷ھ. آغاز برابر ، ۷۰۴ ص (سید خضر نوشاهی) .

3517- کراچی ، لیاقت میمور لائبریری ۹۰ : نستعلیق ، ۲۲ ج ۱/۱۲۰۰ھ. آغاز برابر نمونه ، ۹۰۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

3518- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، غلام مرتضی بن حکیم محمد صادق علی خان ، ۵ شعبان ۱۲۸۶ھ. که خود دیباجه ای در چند صفحه برآن نگاشته است. آغاز این دیباجه چند سطری افتاده : علی الانبیاء و المرسلین لاسیما علی . . . احقر الناس غلام مرتضی بن . . . و چند صفحه بعد سر آغاز کتاب برابر نمونه آمده است ، ۵۰۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3519- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۳۲۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، نسخه در ۲۷ مقاله است ، ۳۸۶ ص .

3520- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نستعلیق شکسته آمیز زیبا ، محمد صادق بن عبدالخالق قوم صدیقی ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۷۳۴ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری) .

## ● 1199- علاج الامراض : طب یوسفی

از یوسفی هروی (نگارنده «جامع الفواید : ۵۳۹ » و جزآن) در آغاز آن زیر عنوان استدعای رحمت گوید : از رنج گنه چو یوسفی بیمارم - از شربت رحمتت، شفا بخش مرا. در ۹۱۴ھ/۸-۱۵۰۹م که در پایان آورده است : چون نهصد و چهارده زهجرت بگذشت - این نسخهٔ دلفریب کردم قلمی .

مجموعه رباعیاتی ست در پزشکی (ن . ک . همان «جامع الفواید : ۵۳۹») . با سرآندهای : تضرع به حضرت حکیم ، وجه تسمیه به «علاج الامراض» ، علاج امراض سر ، صداع دموی ، صداع صفراوی ، مسهلات ، صداع بلغمی ، مسهلات ، . . . و بدینگونه از سرآغاز می کند و به پایان رسد. و در آن از باه و گزیدگیها نیز سخن رفته است .

مشار ۴ : ۴۸۰۵ از «المعالجات المودنه بالنسخ المجربه» شرح رباعیات طب یوسفی ، از حکیم عبدالعلیم نصرالله خان احمدی خورجوری ، چاپ لکهنو ۱۲۸۶ھ یاد کرده است .

آغاز : ای درد توآسده علاج دل ما ـ عشق تو موافق مزاج دل ما ـ جز درد و غمت مده به ما خسته دلان ـ که درد و غمت بود رواج دل ما .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۶۹ ـ طبی ، نجم آبادی : ۵۴۷ ، ۵۲۷ ـ مشار ۳ : ۳۵۵۴ که دو چاپ آن را نشانی داده است ـ انه : ۲۳۰۴) .

3521- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۹۳ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۰ھ و تاریخ ۹۱۴ھ. در پایان. آغاز برابر (ص ۲۰۸ - ۲۵۷) (گنج ۱ : ۳۱۷) .

3522- شیخوپوره ، چوهرا کاله ،حکیم محمود الحسن : نستعلیق. ۱۸ رمضان ۹۱۷ھ. در هرات . (ص ۱ - ۱۹۴) . (سید خضر نوشاهی) .

3523- کراچی، موزهٔ ملی ۷۹ - ۱۰۷۷ - ۱۹۶۱ .N.M : نسخ، سدهٔ ۱۰ھ. ش ۲ مجموعه رساله های او (ص ۴۰ - ۱۱۶) (نوشاهی: ۹۶).

3524- پیشاور، دانشگاه، ۶۷۷ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز: هر غرض دروب سطور مذکور بود التیام و سمت انتظام یافت، ۲۰۴ ص (پرفسور امتیاز حسین).

3525- اسلام آباد، گنج بخش ۶۲۸۴ : نستعلیق، ۱۷ پهاکن ۱۲۳۲ھ. (ص ۱- ۳۱)، آغاز افتاده (گنج ۱ : ۳۱۸).

● 1200- علاج بواسیر

از هدایت العلی (چنین) لکهنوی.

3526- راولپندی، لایق علی چوک، سید لعل شاه بخاری: سلطان محمد مراد آبادی، سدهٔ ۱۴ھ. بدنبال «تلخیص العلاج» (تسبیحی، کتابخانه ها ۱ : ۲۰۰).

● 1201- علاج رحم : معالجهٔ رحم

از حکیم امیر الله سنبهلی (هند).

3527- لاهور، سمن آباد، دکتر محمد بشیر حسین: نستعلیق، تاریخ یاد نشده (تسبیحی، کتابخانه ها ۱ : ۲۶۵).

● 1202- علاج زخم. رساله در . . .

ناشناخته.

3528- کراچی، کتابخانهٔ همدرد، الف ۳ - ۷۳ : شکسته، بی تاریخ. آغاز: فصل در علاج زخم وغیره. اگر خون روان باشد ترکیب است، ۲۸ گ (ندوی ۱ : ۹۵).

● 1203- علاج الصبیان

از حکیم اصغر حسین بن غلام غوث (که یاد او در «حساب : ۱۸۶» گذشت). که در دیباچه از شیوع نادانی در هندوستان می نالد، بنام «علاج الصبیان»، نامبوب. برحسب بیماریها و «علاج» هر یک.

همراه «رسالهٔ جنین» از همو، و حاشیه ای از محمد حسن بر «علاج الصبیان» در ۱۲۷۲ھ/۵۵ - ۱۸۵۶م (ص ۱ - ۲۳ - ۲۴ - ۵۰ + ۵۱ - ۷۶) در کانپور چاپ شده است.

آغاز: زابرافکند قطره سوی یم ـ زصلب آورد نطفه در اشکم . . . سپس حمد آفرید کاری که الم یک . . . می گوید بنده اصغر حسین بن شیخ غلام غوث . . . .

(ن ک. نجم آبادی : ۴۴۸ «علاج الصبیان» (حاشیه و متن) که تاریخ چاپ را ۱۲۸۳ھ آورده. مشار ۳ : ۳۵۵۵ «علاج الصبیان» محمد اکبر ارزانی، که دیگری ست).

3529- سرگودها، بهیره، کتابخانه محمدیه غوثیه، علامه پیر محمد کرم شاه: نستعلیق، بدنبال «رساله جنین» از همو نوشته ۲۲ ع ۱/ ۱۲۹۰ھ، ۲۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

● 1204- علاج الغربا

از غلام امام .که «فواید المرضی: ۶۶۸» را در ۱۱۸۲ه/۸ - ۱۶۶۹م. نگاشته است. و تا اینجا از کار های شناخته شدهٔ دیگر او «معالجات نبوی» در دست هست . (ن . ک . همین بخش) .

در دو «مقاله» و «باب» ها و «فصل» ها : مقالت یکم در یازده باب. باب ۱- در امور طبیعی، ۲- در بیان اسنان ، ۳- درستهٔ ضروریه ، ٤- تدبیر نبض ، ٥- احوال قاروره ، ٦- براز ، ٧- مسهل، ٨- فصد ، ۹- حجامت ، ۱۰- غابهٔ اخلاط ، ۱۱- وصایا در حفظ صحت ؛ مقالت دوم ، در چندین فصل بی شماره : صداع ، نسیان ، داوروسبات ، سهر و بیخوابی ، لقوه ، مالیخولیا ، رعشه ، چشم ، شبکوری ، روزکوری ، نزول الماء ، گوش ، بینی ، دهان ، . . . می رسد به بیماری های عمومی ، زنان ، مفاصل ، مراهم و زخم ها ، سوختگی ، تبها ، سمومات ، گزیدگیها .

آغاز : بعد حمد حکیم مطلق و نعت رسول برحق، می‌گوید هیچمدان احقر الانام غلام امام که این رساله ای ست در علاج امراض باادویهٔ سهل که بکار غربا و مساکین بی مقدور آید . . . مسمی به علاج الغربا .

(ن . ک . مشار ۳ : ۳۰۰۰ که دو چاپ هند آن را نشانی داده - پزشکی ایران و پاکستان ۱۲۸ «علاج الغربا») .

3530- دیره اسماعیل خان ، مولانا معظم خان : نستعلیق ، مرزا احمد بن حسین تستری ، صفر ۱۲۸۵ه . آغاز برابر نمونه ، ۱۷۸ ص . (محمد نذیر رانجها) .

● 1105- علاج النساء والاطفال

از محمد یار بن محمد علی خان ، قوم ککیانی ، زاده در شاهجهان پور ، بروزگار نواب ناصر الدوله رئیس دکن . به سال ۱۲٤٥ه/۱۸۲۹م . در درمان زنان و کودکان به دارو و وردها ، در چهار «باب» و هر باب در چند «فصل» : باب ۱- در یافتن خواص زنان ، از هندی و رومی و کشمیری و جزآنها ، درنه فصل ، ۲- عقر حقیقی و مجازی مردان و یا زنان ، سیزده فصل ، ۳- مستحاضه و احتباس حیض ، پنج فصل ، ٤- قلب شعر زنان ، یک فصل و سه قسم .

و از هموست «فقر نامه» که در بخش عرفان خواهد آمده .

آغاز : حمد بیقیاس آن شفا بخش بیماران که معالج هر امراض من الاشیا .

3531- کراچی ، موزه ملی ۱ - ۱۰۶۰/۱۲ - ۱۹۵۷ N.M. : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه .
آغاز برابر نمونه ، ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۱٤٦) (نوشاهی ۱۰۰) .

● علاجات دارا شکوهی : طب دارا شکوی

● 1206- علمی میزان : میزان علمی

از نور احمد بن شیخ احمد بن عبدالمؤمن ، قوم تارر ، از مردم پندی بهتیان (پنجاب پاکستان) ، گویا از سدهٔ ۱۳ه . در آن از «میزان الطب» ارزانی (ن . ک . همین بخش) بهره برده است . و از دیباچهٔ آن بر می آید که پدرنگارنده نیز از پزشکان و دانشمندان بنام بوده است . بخواهش

یکی از شاگردان خود بنام «عالم» در یک «مقدمه» و چهار «باب» و «خاتمه» ای ، و هر باب در چند «فصل» :
مقدمه در تعریف و موضوع و غرض طب ، باب ۱- اسباب مادی صحت ، ۲- اسباب صوری صحت ، ۳- اسباب فاعلی صحت ، ٤- اسباب غایی صحت ، یعنی احوال و اعراض . خاتمه در قوانین حفظ صحت ، و قوانین علاج کلی .
آغاز : حمد و ثنای مر خالقی را که سوء مزاج کفر و ضلالت بنوش اسلام ما را شفای کامل بخشید ، و صلوات و سلام نامیات مر رسول را که به مفرح ارشاد .

3532- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۸-۲٦۲/۹ : نستعلیق ، نظام الدین ، ۱۲ بهاگن ۱۹۱۷ بکرمی (۱۲۷۸هـ . ؟) ، آغاز برابر نمونه ، (ص ۱۲۲ - ۱٤۰ مجموعه) (سید عارف نوشاهی : ۱۰۰) .

● 1207- عناصر اربع

تنها عنصر چهارم کتابی ست ، در فرهنگ واژه ها و اصطلاحات پزشکی .

3533- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۷٦٦/۲٤٤۷ : نوشته بهادر علی ، ۱۸ ج ۱/۱۲۲۰هـ (۱۸۰۵م .) ، موریانه زده (بشیر حسین ۲ : ۳۱۵) .

● 1208- عیش العیاش

از علی ماجد ، که در شاهجهان آباد می زیسته است . به سال ۱۱۹۰هـ/۱۷۷٦م باسربندهای «فصل» و «باب» : فصل در امساک و لذت جماع ، علامت زنان، فصل آسن (!) در شش باب ، فصل در صحت جماع و اوج زن ، هشت باب .
آغاز : الحمد لله عمت نعمائه و تمت افضاله ، و الصلات والسلام علی زبد . . . بندهٔ عاصی علی ماجد متوطن شاهجهان آباد ، که عنوان شباب در هزلیات بکذرانیدم ، و بنا بر ذوق و شوق تماشا بینی . . .

3534- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، میرکلو ، ۱۵ع ۱/۱۲۲۹هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1209- عیش و سلامت

از حکیم غلام محمد خان بن حکیم محمد صادق علی خان (نگارنده «جامع الخلاصة : ۵۳٤» و جزآن) .
در بارهٔ آمیزش با زنان و اقسام ایشان و مردان ، آبستنی ، طریق تولید ولادت و جلوگیری از آبستنی .
آغاز : بعد سپاس خالق عزوجل ، و پس از درود احمد مرسل و آل و اصحابش . میگوید احقر . . . غلام محمد بن . . .

3535- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، غلام محمود ، ۹ع ۱/۱۲٦۵هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1210- عين الحيات

از حکیم مبارک ، از روزگار اورنگ زیب (١٠٦٩ - ١١١٨ھ) . نام وی مبارک محیر (در نسخهٔ کراچی) و محمد مجیر (نسخه ها ۱ : ٥٧٠) آمده است . شمار بابها نیز در نسخه ها گوناگون یاد شده است . (ن . ک . به نسخه های زیر) .

در دیباچهٔ نسخهٔ کراچی همدرد ، آمده : این کتاب را در ٩٣ «باب» (ولی نسخه ٨٧ باب است) ازکتابهای معتبر و تجربیات خود فراهم ساختم :

باب ١- علاج درد سر ، ٢- علاج دیوانگی ، ٣- خون بینی ، ٤- زخمهای چشم ، ٥- گوش ، ٦- دندان ، ٧- لبها ، ١٠- ست ، ١٥- علایم راندن شکم ، ٢٠- خارش ، ٣٠- بادها ، ٤٠- پستان ، بغلکن و سرطان ، ٥٠- زخم تیر و نیزه و تیغ ، ٦٠- علاج کوتاه و سخت شدن پستان ، ٧٠- گزیدگی ، ٨٠- ساختن قرص و کافور و زعفران و گلاب ، ٩٠- علاج کبوتران و شکره ، ٩٣- اسامی ادویه .

باب هایی در خواص جواهرات ، کشته جات ، مرکب سازی نیز دارد .

آغاز : حمدله . بدانکه حق تعالی از قدرت کاملهٔ خود جسم انسان را از عناصر اربعه مرتب ساخته ، چنانچه خاک و باد و آب و آتش . . .

(ن . ک . نسخه ها ١ : ٥٢٠ «عین الحیات» که نگارنده محمد مجیر و شمار بابها ٩٠ آمده است - ذریعه ١٥ : ٣٧٠ - پزشکی ایران و پاکستان : ١٠٦ نام نگارنده مبارک مجیر و شمار بابها ٨٥ آمده - فهرست دو کتابخانهٔ مشهد ٢ : ٩١٨ نام نگارنده محمد مجیر آمده) .

3536- ملتان ، جهانیان چک R. ١/١١٤ الله بخش اسد نظامی : نستعلیق ، ١١٨٧ھ . «منتخب» آن است ، از باب ٧٠ گزیدگیها و می رسد به اسامی ادویه باب ٩٣ ، ٣١ ص (سعید الظفر نوشاهی) .

3537- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ٣ - ٣٦ : نستعلیق ، سدهٔ ١٢ھ . آغاز برابر لدوله ، نسخه ٩٣ بابی ست (برابر نمونه) ، ٢٦٠ ص (سید خضر نوشاهی) نام نگارنده مبارک محیر آمده (ندوی ١ : ١١١) .

3538- کراچی ، موزه ملی N.M. ١٩٦٣/١٥٩ : شکسته سدهٔ ١٢ھ . آغاز و انجام افتاده ، باب ٣ تا ٨٩ را دارد ، ٤٦ ص (نوشاهی : ١٠٦) .

3539- سند ، منصوره ، دانشکده شاه ولی الله : تاریخ یاد نشده ، همراه ٣ رسالهٔ دیگر پزشکی . (پزشکی ایران و پاکستان : ١٠٦) .

● 1211- عين الحيات

از حکیم محمد هاشم بن محمد طاهر پزشک تهرانی ، برای شاه سلیمان صفوی (١٠٧٧ - ١١٠٥) ، در خواص چوب چینی ، در یک «مقدمه» و دو (نه ٣) «مقاله» و «فصل» ها و «باب» هایی :

مقدمه در بیان کیفیت اطلاع بر چوب چینی ، مقالهٔ ۱ـ در مزاج و منافع و سایر آنچه به چوب چینی تعلق دارد ، در نه باب و هر باب در چند فصل ، ۲ـ عشبهٔ مغربیه ، دو باب .

در دیباچه از حدوث مرض آتشک و رسالهٔ حکیم عماد الدین محمود دربارهٔ چوب چینی (ن . ک . پیش ازین : ۴۱۹) یاد می کند . و اینکه او مدت چهل سال است که به پزشکی می پردازد و تجربه هایی در ترک افیون دارد .

آغاز : سپاس چون انفاس عیسوی روح پرور و جانفزا لایق بارگاه . . . اما بعد، چون دانایان تجربه .

(ن . ک . نسخه ۱ : ۴۳۸ ـ اته : ۲۳۳۶) .

3440ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۶۶۹۳ : نستعلیق ، محمد بخش ، ۲ رجب ۱۲۳۶هـ . آغاز برابر ، ۶۶ ص (گنج ۱ : ۳۱۸) .

3541ـ سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولا داود : نستعلیق خوش ، شهزاد گل فرزند لیک گل ساکن کوهات ، ۱۲۸۰هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۰۰ ص (محمد نذیر رانجها) .

3542ـ کراچی ، لیاقت میموریل لائبریری ۱۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز برابر نمونه ، ۱۳۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

3543ـ لاهور ، دکتر محمد بشیر حسین : تاریخ یاد نشده (تسبیحی، کتابخانه ها ۱: ۲۶۵).

## 1212ـ عین الشفا

از حامد علی . که بدستور لاله مهر چند ، در ۲۳ ح ۱/ ۱۳۳۴هـ/۱۹۱۶م بدان آغاز و در ۶ دیقعده ۱۳۳۴هـ/۱۹۱۶م در ۱۲۲ «باب» به انجام رسانده است :

۱ـ شناختن اخلاط ، ۲ـ طبایع اخلاط ، ۳ـ شناختن حدوث امراض ، ۴ـ معرفت خواب بیماران ، ۵ـ طبایع انسانی ، . ۱ـ علاج درد شقیقه ، . ۲ـ دهک باد ، . ۳ـ شور دانه یعنی پژهال، . ۴ـ پختگی دهن و دندان ، . ۵ـ درد شکم ، . ۶ـ قولنج ، . ۷ـ قوت باه ، . ۸ـ اعانت حمل ، . ۹ـ مفاصل ، . ۱۰ـ جراحات ، . ۱۱ـ اسهال ، ۱۲۲ـ در بیان کشتن دهات .

آغاز : حمد و سپاس مر خالقی را که وجود آدم را بحکمت کاملهٔ خویش بظهور . . . اما بعد ، می گوید . . . حامد علی غفرله .

3544ـ کراچی ، سعید آباد ، دکتر آفتاب احمد قاضی : نستعلیق خوش ، بخامه نگارنده ، ۱۳۳۴هـ . ۲۰۶ ص (سعید خضر نوشاهی) .

## 1213ـ عین الشفا

از حکیم شیخ رحمت الله بن لعل محمد بن بهاء الدین صدیقی لاهوری .

3545ـ خیرپور ، کتابخانه عمومی ۱۲/ ۶۱۰ ح س ن : شکسته نستعلیق ، چنی لال حکیم سدهٔ ۱۲هـ . گزیده ای از «عین الشفاء» ی لاهوری ست از شیخ حسن پانی پتی المخاطب به مقرب خان ، ۴۶ گ (سید خضر نوشاهی) .

● **1214- عین الشفا**

از ناشناس . با سربندهای «فصل» :

فصل ۱- علم طب و بنیاد آن ، ۲- شناختن خلطها ، ۳- نبض ، ٤- شناختن بول ، ۵- دانستن احوال امراض ، ۶- زحمت هتهت ؟ شبانه روز ۷- انواع غذاها ، ۸- درجات غذا ، ۹- صحت نفس ، ۱۰- خواص دندان، ۱۵- دردان سرده ، ۲۰- تی هکهک؟ و تسلسل بول، ۲۵- قوت باه ، ۳۰- بستن بول ، ۳۵- علاج قوت باه و متفرقات .

آغاز : ثنای و سپاس بیقیاس حکیم علی الاطلاق را که بقراط . . . حکمتش خوشه چین است ، و سقراط در پیش معالجه عرق انفعال برجبین .

(ن . ک . پاکستان و هند ۲ : ۷۲۷ «عین الشفا» از شیخ حسن بن بینا پزشک و جراح روزگار جهانگیر (۱۰۱٤ - ۱۰۳۷ه) برای نواب مقربخان (م ۱۰۵۶/۱۶٤۶) در ۷۰ «فصل» که از «معدن الشفا : طب سکندر شاهی» (ن . ک . همین بخش از فهرست) بهره برده است) .

**3546- لاهور** ، خیابان راوی ، ٤۳ ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق خام ، ۲۹ سپتمبر ۱۸۶۳م (۱۲۷۸ه . ؟) آغاز برابر نمونه ، ۳۶٤ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

● **1215- غیاثیه : طب غیاثی**

از نجم الدین محمود بن صاین الدین الیاس شیرازی(م ۷۳۰ه/۲۹ - ۱۳۳۰م) ، بنام غیاث الدین یستدر پسرجرغوتای زنده در ۶۷۸ه/۱۲۷۹م (و در نسخه ای : الامیر العادل جهان پهلوان یستدر) ، در چهار «مقاله» و هر یک در چند «باب» :

مقالهٔ ۱- در علوم نظری طب ، هفده باب ، ۲- در علوم عملی طب ، پنجاه و نه باب ، ۳- ادویهٔ مفرده ، به ترتیب حروف تهجی ، در ۲۸ باب ، ٤- ادویهٔ مرکبه ، ۲۲ (۲۸ ؟) باب .

و از هموست «حاوی الصغیر» یا «الحاوی لعلم التداوی» که در نسخه ای (رضوی ۳:۲۰۳) نا درست از محمد زکریا دانسته شده است .

آغاز : سپاس و ستایش مر خداوندی را که ذات او به هیچ ذات نماند ، و صفات او به هیچ صفات تشبیه نتوان کرد . . . اما بعد ، در این مدت که دعا گوی مخلص محمود بن الیاس .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۷۰ که در آنجا از نسخه ای یاد شده که بنام اتابک جهان پهلوان ، ابو جعفر محمد بن ایلدگز ساخته شده است - ذریعه ۱۶ : ۷۳ «غیاثیه» و ۶ : ۲۳۶ «الحاوی . . .» - مجلهٔ یادگار ۳ : ۶۵ - شد الازرار : ۲۷۷ - پزشکان نامی : ۱۹۹ که به نقل از «فارسنامهٔ ناصری» سال مرگش را ششصدواند یاد کرده - پاریس : ۱۱۶۰ «طب غیاثی ، الغیاثیه» - نشریه ۸ : ۲۱۸ و ۹ : ۲۲۸ و ۱۰ : ۸۱ نسخه هایی از آن) .

**3547- اسلام آباد** ، گنج بخش ۵۱۹۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه . آغاز برابر نمونه ، مقاله چهارم آن در ۲۲ باب است ، ۱۸۶ ص .

**3548- اسلام آباد** ، همانجا ۳۷۷۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، نام مهدا الیه در دیباچه غیاث الدین سالار آمده ، ۱۱۸ ص (گنج ۱ : ۳۱۹).

3549 گوجرانواله ، حافظ آباد ، چشتی گولتروی ، محمد رفیق : نستعلیق ، حکیم محمد شاه بن علی گوهر ، ۱۲۶۹ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۶۰ ص (نعیم اختر قمر مجلدی) .

3550- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه عامیه ، پیر محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ۲۸۵ ص ۱۱ س (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1216- فرح الانسان

از سخنان لقمان و بقراط و ابو اسحاق حکیم ، بدستور هارون الرشید . در دیباجه آمده : هارون الرشید دانشمندان روزگار را گرد آورد و دستور داد که برایم رساله ترتیب دهید که در سفر و حضر همراه باشد ، و منافع آن همکس را رسد ، هر یک فایده ای چند که نفعش عام بود در حکمت بیان کردند و نامش فرح الانسان گذاشتند .

آغاز : حمدله . صلات . اما بعد ، چنین گویند که چون هارون الرشید به خلافت نشست ، حکمای آن عصر را طلب کرد . . .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۵۷۱ - ذریعه ۱۶ : ۱۶۱ - نجم آبادی : ۵۶۵ - مشار ۳ : ۳۶۶۶ که چاپ ۱۸۸۶م آن را نشان داده است) .

3551- هزاره ، تناول ، اسب ، فرزندان قاضی عبدالله فضلی شیرگڑه ۹ : نستعلیق ، ۱۲۶۷ھ آغاز برابر نمونه ، ۱۶ ص (محمد اسرائیل کان الله له ـ تسبیحی کتابخانه ها ۶ : ۲۴۳) .

● 1217- فرهنگ ادویه

از حکیم عبدالفتح ولد حکیم نیک محمد سو .

به ترتیب حروف تهجی .

آغاز : حمد صانع و سپاس سامع که ایجاد کل شیئ سماوی و ارضی از دست .

3552- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، غلام محمد ، ۲۳ شعبان ۱۲۱۰ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸۸ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

● فرهنگ ادویه : اسامی ادویه : فرهنگ واژه های پزشکی

● 1218- فرهنگ شهابی

واژه نامهٔ پزشکی ست . بدینگونه : الف . اساس ، ای بنیاد . انگبین ، ای شهد .

3553- سرگودها ، وان میانه ، میان فضل الهی رانجها : تاریخ یاد نشده ، ش ۱ مجموعه ، سپس «خلاصة القوافی» عبدالقادر (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژه کتابخانه ها (۱۹۶۷م) : ۲۹۳) .

● 1219- فرهنگ کبیر

از عبدالقادر بن حاج محمد بن حاج محمد فاضل قاسم پوری . به سال ۱۲۹۴ھ/۱۸۷۷م .

فرهنگ پزشکی ست به ترتیب حروف تهجی ، از داروها و اصطلاحات پزشکی ، نام بیماریها ، از واژه های فارسی و عربی و هندی .

آغاز : حمد بیحد مر قادری را سزد که بقدرت کامله هر فردی از افراد ممکنات را بتجلی خاص الخاص مخصوص ساخته . شکر بیعد مر حکیمی را . . .

3554- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، شیخ احمد بن محمد حیات ، ۲ع ۲/۱۳۱۲هـ . آغاز برابر نمونه ، ۲۳۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

● 1220- فرهنگ واژه های پزشکی : تعریفات

از ناشناس ، که شاید نام وی در آغاز نسخه بوده است .

در سه «فن» و هر فن در چند «قسم» : فن یکم در ماهیت اشیاء و تعریفاتی که متعلق است به کلیات طب ، در سه قسم : ۱- امور طبیعی و کلی ، ۲- اسامی علل مشهورة و معروفه ، ۳- اسامی ادویهٔ مرکبه ، فن دوم در چگونگی عملها و صنعتهایی که متعلق است به کلیات طب ، دو قسم: ۱- درگرفتن داروها و بهم آمیختن و نگاهداشتن آنها ، ۲- طریق استعمال داروها ، فن سوم در اموری که منقسم می شود به انقسام کلی ، ده قسم : ۱- در چیز هایی که منقسم می شود به دو قسم ، ۲- چیز هایی که منقسم می شود به سه قسم . . .

3555- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۹۵۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ . آغاز در دیباجه و انجام افتاده ، برگها به هم چسبیده (گنج ۱ : ۳۲۰) .

● 1221- فرهنگ واره های پزشکی

چند رساله و کتاب ناشناخته . یکی نیستند .

و از اینگونه است : اسامی ادویه : ۴۸۱ والفاظ الادویه: ۴۹۲ و قسطاس الاطباء ، و لغات محمد صدیق در همین بخش .

3556- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۸۴۶ و ۸۴۸هـ . به همین خامه در دفتر . باعنوان «در تفسیر نام داروها که مشکل است» ، به ترتیب تهجی نامبوب ، از «اقاقیا» تا «یعله ثمانیه» . سپس «فصل در ابدال داروها که حاضر نباشد» (ص ۳۸۴ - ۳۸۷ - ۳۹۳) . آغاز : اقاقیا هو عصارة القرظ . . . (گنج ۱ : ۳۲۰) .

3557- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۰۳۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز در دیباجه افتاده، و به الاعانه · باب الالف انوش دارو . اعضاء رئیسه را قوت دهد ، و خفقان تفرغ را نافع بود ، و فرح آورد و لون را نیکو کند ، و بوی دهن . . . نشانی دیگر از ص ۶۷ . باب الزا . زرعونی . پشت و گرده را گرم گرداند و محکم کند ، و معده را قوت دهد ، و بلغم را دفع کند و بوی دهان خوش کند ، و آب دهان از رفتن باز دارد . . . ، انجام در حرف قاف «قصبها» افتاده ، ۲۰۰ ص (گنج ۱ : ۳۲۰) .

3558- اسلام آباد ، همانجا ۱۰۴۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲هـ . آغاز و انجام افتاده ، نسخه برابر است باشمارهٔ ۶۶۷ه این کتابخانه و باهمان نشانیها ، ۲۰۰ ص .

3559- اسلام آباد ، همانجا ۸۲۰۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲هـ . به ترتیب الفبایی

از حرف «جیم» تا «یاء» . هر حرف در یک باب . (ص ۱۶۸ - ۲۳۴) . برای نشانی . باب السین . سلق ای خون قدری . سلحفاق ای جانوری ست یعنی کچهوه فارسی سنگ پته . ساه بره ای پادرنگ هندوی کهپر .

3560- اسلام آباد ، همانجا ۵۶۶۷ : تحریری ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز و انجام افتاده . به ترتیب حروف تهجی در حروف اول و دوم واژه های ، هر حروف در یک باب . برای نشانی از صفحه ۵۷ : باب الزا . زاج ، انواعست ، سفید و سرخ و سبز و زرد. سفید را قلقدس خوانند و شوغار نیز گویند ، به یونانی . . . و از صفحهٔ ۱۱۹ الباب الثالث عشر . شین . شاه الوج . نوعی از اجاص ابیض است و ویرا نه پارسی آلو کرده گویند ، و آنر اجاص ابیض و اصفر خوانند و شاهلوک گویند . «تحفه حکیم مؤمن» و «الفاظ الادویه» نبود .

3561- اسلام آباد ، همانجا ۱۶٤۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ . (ص ٦٤ - ۷۸) ، به ترتیب حروف هر حروف در یک باب . آغاز: باب الالف . اورنگ زنجبیل ، او ذکون سمندر ، اقحوان سپرغم .

3562- اسلام آباد ، همانجا ٤۰۹۳ : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲هـ . آغاز و انجام افتاده . نسخه برابر است با شماره ۵۶۶۷ و ۱۰٤۹ این کتابخانه ، (ص ۱ - ۳۳۶) .

3563- لاهور ، ریلوی رود ، کتابخانه حکیم محمد موسی امرتسر چشتی: نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ . ش ۱ مجموعه (ص ۱- ۲۷) ، بخشی از کتابی ست به ترتیب حروف تهجی از ف تا ک . نخست نام هندی دارو را می آورد سپس نام فارسی و عربی و یونانی آن را آنگاه خاصیت آنرا می نویسد . آغاز افتاد : وجهت رفع زردی یرقان و باعسل و نمک جهت دفع (سید عارف نوشاهی) .

3564- کیمبل پور ، مکهد، کتابخانه مولانا محمد علی: نستعلیق، محمد محسن، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز افتاده : نوبال ف ۰ تفال درسیم گرم و خشک . ثانیا صمغ لباتی ست سفید رنگ است ، در آخر سیم گرم و خشک و قدر شربتش . . . ، به ترتیب تهجی ، ازت تاه ، ۱۱۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

3565- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۲۰۰ : نستعلیق ، غلام محمد ولد حاجی صدیق ، ٤٤ ۱۲۱۷/۲هـ . (ص ۱ - ٤۱) . فرهنگ واژه های طب شمسیه و شهابیه است ، به ترتیب الفبایی ، هر حرف در یک باب . آغاز : باب . الالف ، انجیر دشتی . . . واژه های هندی آمیخته با فارسی ست .

3566- اسلام آباد ، همانجا ٤۱۲۸ : نستعلیق ، اعلام الدین ، ذیعقدهٔ ۱۲۲۹هـ ۰ (ص ۱۰۳ - ۱۸٤) . به ترتیب الفبایی. آغاز: فرهنگ نام دارو های طبی . باب الف ، آب باران فایده بسیار دارد . آب تو بهر گرم و خشک است ، آب چشمه سرد است و جگر را فایده بسیار دارد ، آب سیاق . . . آب سد . . .

3567- لاهور ، دانشگاه، شیرانی ۷ الف ۳۹۹۶/۹۴۴ : نوشتهٔ حامد علی، ۱۲ع ۲/۱۲۴۲ھ (۱۸۲۶م.) در فهرست بنام ، «فرهنگ ادویه» آمده است (بشیر حسین ۲ : ۳۱۷) ن. ک.: فرهنگ ادویه حکیم عبدالفتاح) .

3568- اسلام آباد ، همانجا ۶۴۵ : نستعلیق ، ۱۲۴۶ھ . به ترتیب الفبایی . آغاز در پیش از واژه «جباری» افتاده : جباری ، جرج ، حجر ، حجر لبی ، حجر عسلی ، حجر قبطی ، حجر جستی (۵۲ واژه مرکب از حجر دارد) برای نشانی : جباری . به فارسی هو بر نامند ، مرغی ست بری خاکستری رنگ . جبرج ، مرغی ست شبیه به جباری ، (ص ۱۴۷ - ۱۶۹) .

3569- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش . فتح محمد ، ۱۰ رمضان ۱۳۰۰ھ . آغاز افتاده : ینوب فرنوب بنطیر تخم نیل، واژه نامه پزشکی ست از میانه های باب الف تا باب تاء. واژه های فارسی و یونانی ولی اوزان معمول در هند و پاکستان است ، ۸۰ ص (نعیم احتر قمر محددی) .

3570- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۷۳ : نستعلیق نا خته ، سدهٔ ۱۳-۱۴ھ . بدون دیباجه ، ۲۶۱ ص (گنج ۱ : ۳۲۳) .

3571- لاهور ، موزه ۱۶۵/۱۰۲ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «طبی لغات» آمده ، ۵۰ گ (رشید احمد ۲ : ۳۰) .

● **فرهنگ واژه های تحفة المؤمنین**

در ص : ۵۶۲ گذشت .

● **فرهنگ واژه های کتابهای علم اکسیر**

در کمیا خواهد آمد .

● **1222- فرهنگ واژه های مخزن الحکمت**

از ناشناس . متن نیز ناشناخته .

(ن . ک . «مخزن الحکمه» در بخش کیمیا) .

3572- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۴۲۶/۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز : فرهنگ کتاب مخزن الحکمت . الحمد لله ازین نعمت بصارت و . . . و آغاز کنیم شناخت داروها و آن سه جنس است : خاکی و گیاهی ست و حیوانی . . . بدنبال «فرهنگ واژه های علم اکسیر» (پرفسور الله دتا چودری) .

● **1223- فرهنگ همایونی : لعاب الادویه**

از علامه عبدالغفور همایونی سکار پوری .

در یک «مقاله» و یک «خاتمه» : مقاله در ترجمهٔ ادویه ای که در کتابها به زبان عربی و فارسی و یونانی و هندی آمده اند ، به زبان سندی ، به ترتیب تهجی .

و از هموست در این فهرست : لغات همایونی در واژه های روز مره ، الدر المنثور در رد منکرین استمداد از مردگان ، اخبار و اهیه در فقه حنفی .

آغاز : حمدله . اما بعد می گوید احقر عباد الله الشکور عبدالغفور المتوطن به همایون ، که شرافت علم طب بر هر ادنی و اعلا معتجب نیست . چه سوضوعش بدن انسان است .

(ن . ک . پاکستان و هند(٤) ۲ : ۳٤۸ «لغات الادویه» که نسبت او را «همایون» گفته).

3573- شکار پور ، گڑھی یاسین ، مدرسه قاسمیه ، نجم الدین صاحب : نستعلیق ، سعدالله ، ۲۶ رمضان ۱۳۲۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱۱۰ ص (سید خضر نوشاهی) .

● **1224- فرهنگ یوسفی : لغات یوسفی : اسماء ادویه : اسماء اجناس**

از یوسف یوسفی (که یاد او در «جامع الفواید : ۵۳۹» گذشت) . وی دو منظومه در گزارش واژه ها دارد : ۱- لغات یوسفی : فرهنگ هندی به فارسی ، که در ۹۱۷ھ/۱۵۱۷م ، در قافیهٔ راء سروده است ، و بیشتر واژه های پزشکی دارد . آغاز : نام هر چیزی بهندی ، بشنواز من ای پسر - خاصه نام هر دوای نفع برداری دیگر - بل تعلم باشد و نی کرکگو یعنی سخن . انجام : یوسفی بهرت در این ابیات کردست آنچه ذکر - گرکنی از بر ترا هر دم رسد نفع دگر .

۲- فرهنگ یوسفی : اسمای اجناس ادویه : لغات یوسفی ، واژه های پزشکی ست در قافیهٔ نون . آغاز : گرکنی گوش سویم از دل و جان - مشکلات تراکنم آسان . . . گویم اسماء ادویه احناس - که نباتست و معدن و حیوان. انجام : یوسفی این قصیده از بهرت - زد رقم بر صحیفهٔ دوران . . . نامهٔ اوسیه شد از عصیان .

و این دو جز «فرهنگ عربی به فارسی» اوست که این یکی به نثر است و ترتیب تهجی .

(ن . ک . منزوی ، فرهنگنامه ها : ۱۹۹ - نسخه ها ۱ : ۵۷۳ «فرهنگ یوسفی» - ذریعه ۱۶ : ۲۲۱ - اشکوری ۵ : ۲۳۵ «اسماء اجناس» در ٤۰ بیت) .

3574- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۷۰-۲۰۷ : نستعلیق ، احمد بخشی (بخشی) متخلص به یکدل ، ۱۲۶۸ھ . ش ۵ مجموعه (ص ۱۹۸ - ۲۰۳) ، قصیدهٔ دوم است ، آغاز برابر نمونه (نوشاهی : ۱۰۶) .

● **فصد عروق انسانی : دستور الفصد**

● **1225- فصول الاعراض : ترجمهٔ حدود الامراض**

متن از محمد اکبر ارزانی (نگارندهٔ «طب اکبری : ۶۱۷» و جزآن). ترجمه از سید ابوالقاسم معروف به میر قدرت الله قادری ، بنام «فصول الاعراض» که تاریخ نگارش ۱۲۰۲ھ (۸۷ - ۱۷۸۸م) نیز هست .

در دیباجه گوید : به تربیت پدر ، در هشت سالگی به «فواید ضیائیه» رسید ، و در همان هنگام همای (پدر) از فرق پرید و پس از این تا چهار سال در دامان مادر پرورش یافت . در دوازده سالگی به هدایت جد مادری به خدمت اهل علم شتافت . سپس از استادانش مولوی خواجه احمد خان و حکیم ثنا الله خان را یاد می کند . آنگاه خدمت حکیم محمد شریف خان بن محمد اکمل خان

(نگارنده «تحفهٔ عالم شاهی ۸. ٤٤» و جزآن) می رسد. در این هنگام می خواهد کتابی در پزشکی بنگارد، تا بدستور مهاراجه اجیت سنگه بهادر بن جودری کسن سنگه که در شاهجهان بوده کتاب «حدود الامراض» محمد اکبر عرف ارزانی را که به زبان تازی بود به فارسی در آورد. و در این کار «ترجمهٔ لفظی نساخت بلکه به بیان حاصل معنی پرداخت» و از خود برآن افزود. و نیز «مقدمه» ای در آغاز و «تکمله» ای در پایان برآن افزود. و آن را «فصول الاعراض» که تاریخ کار اوست نامید.

مقدمه، در سه «فایده»: ۱- مرض و عرض و اقسام آنها، در دو «قسم»، ۲- سبب و علامات و اقسام آنها، دو «نوع»، ۳- وجوه تسمیهٔ امراض. سپس ۲۸ «باب» و هر باب در چند «فصل» نام بیماریها را به ترتیب الفبایی، هر حرف در یک باب و حروف دوم در فصل آورده، علامات و اسباب و درمان آنها را گزارش کرده است.

و از هموست: ترجمهٔ سر الشهادتین و مجموعهٔ نغز و مثنت الحجرین.

آغاز: کلامی صحت نظامی که هبوب شمالش بر حمنستان قلوب جان فرسودگان عرضه ...

(ن. ک. بشیر حسین، شفیم: ۹٤ که در آنجا «ترجمه اسرار شهادت یا سر الشهادتین» او که ترجمهٔ یکی از آثار شاه عبدالعزیز دهلوی (م ۱۲۳۹ھ/۱۸۲۳م.) در رویداد کربلاست نشان داده شده است - اته: ۲۸۹٤ «مجموعهٔ نغز یا تذکره قاسم» از همو، که تذکرهٔ سرایندگان از دوست - اطبای مغلیه: ۱۶۳ «حکیم قدرت الله خان قاسم» که می گوید از روزگار اکبر شاه دوم (۱۲۲۲ - ۱۲۵۳) و سرایندهٔ دربار بهادر شاه (۱۲۵۳ - ۱۲۷۵) و نگارنده «تذکره الشعراء» و پدر حکیم عزت الله خان عشق بوده است - پیشگفتار چاپ «مجموعهٔ نغز» از پرفسور محمود شیرانی، لاهور ۱۹۳۳م).

3575- اسلام آباد، گنج بخش ۵۲۰۷: نستعلیق، آغاز سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر، انجام افتاده، ٤۷٤ ص (گنج ۱: ۳۲۳).

● 1226- فصول بقراط و جالینوس: ترجمه و شرح ...

ترجمه از سید غلام الحسنین کنتوری مولدا و نیشاپوری موطنا (۱۷ ع ۱/۱۲٤۷ - پیرامون ۱۳۳۰ھ.) به خواهش سید مهدی علی، در ۱۸ ع ۱/۱۲۸۶/۱۸۹۶م. بدان آغاز و در ۱۹ ع ۲ همان سال به انجام رسانده است.

در هفت «مقاله» و ۳۶۱ «جمله». در آن نظریات پزشکی جالینوس و بقراط با یکدیگر سنجیده شده است.

آغاز: الحمد لله الذی اسمه دوا ... زهی حکیمی علی الاطلاق، که حکم حکمت آموزش قضاء مبرم بی گنجایش.

(ن. ک. کشف الظنون ۲: ۱۲۶۷ «فصول بقراط» که در آنجا از متن و شرحهایش سخن رفته است - ذریعه ۱۶: ۲۳۸ «فصول بقراط» که در آنجا از دو تحریر و یک ترجمهٔ فارسی آن نشانی داده شده و ٤: ۱۲۳ «ترجمهٔ القانون» از همو و ٤: ۸۰ «ترجمهٔ الاکسیر الابیض و الاحمر» ابن سینا از همو، که منابع دیگری برای زندگینامهٔ مترجم نشان داده شده است).

3576- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانهٔ رشیدیه : نستعلیق ، محمد علی بن حیات محمد ، ساکن دلیکی پسرو سیالکوت ، ٤ صفر ۱۳۰۲ھ (تاریخ مجموعه)، آغاز برابر نمونه، ۳٤ برگ (سید عارف نوشاهی) .

## 1227- فواید اخیار

از یوسفی هروی (نگارندهٔ «جامع الفواید : ٥۳٦» و جزآن) . در ۹۱۳ھ/۷ - ۱۰۰۸م (فواید اخیار) در پزشکی به نظم . در پایان آن آمده : از خوالدنش به فواید رسند چون اخیار ـ بود فواید اخیار سال اتمامش .

در آن هر مسئلهٔ پزشکی را در یک قطعه ، با دو یا سه وگاهی در شش بیت گزارش کرده است . و باین سربندها آغاز می شود : در وصف کتاب ، غرض از طب ، فصد علامت رنگ چشم ، علامت بول . . .

آغاز : بدان چون بگفتی سپاس و درود ـ که در فن طب است این قطعه، ها ـ فواید شدش نام هر حرف از وست . . . غرض از طب دو چیز آمده است ـ بشنواز یوسفی به سمع رضا .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ٥۷٥ - ذریعه ۱٦ : ۳٦۳ «فواید یوسفیه» که همین کتاب است ـ مشار ۳ : ۳۷۹۸ «فواید یوسفیه ، فواید الاخیار» که دو چاپش را نشانی داده است ـ منزوی ، فرهنگنامه ها : ۱۹۹ - نجم آبادی ، طبی : ٥۸۰ - موزهٔ سالار : ۱٦٥۲ ، ۱٦٥۳ - اشکوری ٥ : ۱۳۸ ، ۲۳٥) .

3577- کراچی ، موزه ملی ۳/۹۱٦ - ۱۹٥۷ .N.M : نستعلیق ، سنگین علی بن خواجه علی بیگ خندان ، ۱۰٥۰ھ، آغاز برابر نمونه ، ۳۲ ص (نوشاهی : ۱۰٦) .

3578- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱٦۰۹ (۲) ب : نستعلیق ، ۹۹٤ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۲ ص (محمد اسرائیل کان الله) .

3579- اسلام آباد ، گنج بخش ۲٤٦٦ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز برابر (ص ۱ - ۳٤) . (گنج ۱ : ۳۲۳) .

3580- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱٦۱ : نستعلیق خوش ، ش ۳ «کلیات» او با تاریخ ۱۱٤۸ھ . در مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، ٤۰ ص (پرفسور امتیاز حسین) .

3581- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۹۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ٦ - ۳۹) ، آغاز برابر .

3582- اسلام آباد ، همانجا ٥۰٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ . (ص ۱۲۸ - ۱٥۱) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۲٤) .

3583- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ٦۷۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . ش ۳ کلیات او . آغاز : غرض از طب دو چیز آمده است . . . (پرفسور امتیاز حسین) .

3584- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ٤ - ۷ ;

نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲٦ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ١٤٦) .

3585- گوجرانواله ، سندی هوان تادر ، نصیر احمد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ٤٣ ص (نعیم اختر قمر محددی) .

3586- شکارپور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۱۹٦ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳٦ ص (سید خضر نوشاهی) .

3587- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم حمیل : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ . در «کلیات» او (ص ۲۲۷ - ۲۵۰) آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی) .

3588- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٩١٤ : نستعلیق ، حمید الله ، در پیشاور ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ . (ص ۱۸۹ - ۲۱۲) آغاز برابر .

3589- لاهور ، خیابان راوی ، ٤٣ ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق ، حافظ محمد مقیم ولد حافظ محمد غوث ، ذیحجهٔ ۱۲۱۰ھ . آغاز برابر نمونه ، در مجموعه رساله های او ، ١٤ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

3590- کراچی ، موزه ملی ۲/۲۹۳ - ۱۹۷۱ .N.M : نستعلیق ، عنایت الله ، (۱۲۱۹ھ) آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه (۵۷ - ۸۹) .

3591- کراچی ، همانجا ٤١٥ - ۱۹۵۸ .N.M : نستعلیق ، سرب دیال ، رجب ۱۲۲۱ھ . ش ۲ مجموعه رساله های او (ص ٤٣ - ۷۹) (نوشاهی : ۹٦ ، ۱۰٦) .

3592- کراچی ، همانجا ۲۰ - ۱٦/٦٥٥-۱۹۵۷ .N.M : نستعلیق ، ١٤ع ۱/۱۲۲۵ھ . ش ۵ مجموعه رساله های او (گ ٦۲ - ۷۳) (نوشاهی : ۹۷ ، ۱۰٦) .

3593- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، دهلوی الف ۳ - ٤٠ : نستعلیق ، ١٦ع ۲/۱۲٤۸ھ . آغاز برابر نمونه ، ۸٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ١١٤) .

3594- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥/١٤١٦/٤٤٦٦ : س ٥ «رسائل یوسفی» نوشته ۱۸۹۲ بکرمی (۱۲۵۱ھ) (بشیر حسین ۲ : ۳۹٤) .

3595- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٣٣٧ : نستعلیق ، عابد حسین جونفوری متخلص به عاصی ۱۲٦۳ھ . (ص ۵۱۳ - ۵٤١) ، آغاز برابر .

3596- اسلام آباد ، همانجا ٤٧٥٢ : نستعلیق شکسته آمیز، پیرامون ۱۲۷۰ھ. (ص ١٤٦-۱۷۲) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۲٤) .

3597- کراچی ، موزه ملی ۲۵۷ - ۱۹۷۰ .N.M : نستعلیق ، احمد بخش چشتی متخلص به یکدل ، برای پسرانش ، ۷ ذیعقده ۱۲٦۸ھ . ش ۷ مجموعه رساله های او (ص ١١٤ - ۱۵۸) (نوشاهی : ۹۷) .

3598- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ،

عبدالرحمان بن محمد دین، ۱۲۹۱ه ، آغاز برابر لمونه ، بدنبال «جامع الفوایده او ، ٤١ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

3599- کراچی ، موزه ملی ۱۹۵۸ - ۲٦۲/٥٤ N.M. : نستعلیق ، (عظیم بخش ولد غلام محمد) ، سدهٔ ۱۳ه ، ۲٦ ص (نوشاهی : ۱۰٦) .

3600- لاهور ، خیابان راوی ، ٤۳ ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز برابر لمونه ، ۳٤ ص (محمد علی کوثر نوشاهی) .

3601- سرگودها ، هری پور ، عبدالقیوم : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر ، ۳۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

3632- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولا داود : شکسته ، بهزاد بن مولا داود ، ٤ جون ۱۹۰۳م (۱۳۲۰ه ؟) آغاز برابر ، ٤۸ ص (محمد نذیر رانجها) .

3603- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۸۰۸/۷۷۵/۳ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۲:۳۹۸).

## 1228- فواید السان

از درویش حکیم دوایی گیلانی ، عین الملک شیرازی ، متخلص به دوایی (م ۱۰۰٤ه/ ۱۵۹۵م .) چشم پزشک و جراح اکبر پادشاه (۹٦۳ - ۱۰۱٤ه) . بنام همان شاه ، در مدت سه سال ، در ۳۰۰۰ بیت ، به سال ، ۱۰۰٤ه/۱۵۹۵م. که سال مرگش است ، (شده اسمش فواید انسان) به انجام رسانده است . و این نام را اکبر پادشاه به گزارنده پیشنهاد کرده است ، در خاتمه گوید :

فکرتم چون به امر اکبر شاه - گشت بر نظم این گهر آگاه - وقت خود را سه سال بردم - از گهر سه هزار آوردم - از غذا و دروی خلق جهان - جمع کردم فواید انسان . . . از شاه نام آن را می پرسد ، پاسخ می شنود : شده اسمش فواید السان (۱۰۰٤) . . . اسم و تاریخ هر دو فهمیدم - مصرعی کان ز شاه بشنیدم . . . ناظم این گهر دوایی تو - در ره بندگی فدایی تو .

منافع و خواص اشیاء است به ترتیب حروف تهجی ، و در دیباچهٔ نثری آن می گوید : چون نام فارسی داروها و اغذیه درمیان انام اشهر بود بالضرورة آنرا برگزیدم ، مگر جایی که واژهٔ فارسی آن را نمی شناختم ، در این صورت نام عربی و هندی آن را برگزیدم .

سراینده صنعت ادبی نیز درکار خود بکار بسته است ، بدینگونه که به شمارهٔ حروف عنوان ، برای شرح آن بیتهایی آورده است (ارز : ۳ بیت ، و نخستین بیت با حروف «ا» و دومین بیت با «ر» و سومین با «ز» آغاز می گردد) .

آغاز دیباجه : الله اکبر این چه حکمت میمون و چه نعمت گوناگون است . . . آغاز متن : نامه از بعد ذکر اله - شد موشح به اسم اکبر شاه - ان ولی عهد آسمان و زمین . . .

(ن . ک . ذریعه ۹ : ۳۲۹ «دوایی گیلانی» و ۱٦ : ۳۲٦ «فواید الانسان» - نسخه ها ۱ : ۵۷۷ - پاکستان و هند (٤) ۲ : ۷۲۰ که در آنجا نظر عبدالحی (نزهة الخواطر ٥ : ۱٤۸ ، ۳۰۰) را که عین الملک شمس الدین علی شیرازی و عین الملک دوایی را دو تن به حساب آورده

نا درست دانسته است - ایوانف ، کرزن : ۵۹۲ که تاریخ مرگ داویی را به نقل از «منتخب التواریخ» ۲۷ ذیحجه ۱۰۰۳ھ/۱۵۹۵م یاد کرده، و دربارهٔ آن و تاریخ نگارش ۱۰۰۴ھ سخن گفته است - موزهٔ سالار ۰ : ۷۷ ش ۱۷۷۸ - اطبای مغلیه : ۱۶۱ - پزشکان نامی : ۱۳۳ که او را عبدالله بن علی می نامد و تاریخ مرگش را ذیحجه ۱۰۰۳ھ . یاد می کند . و وی را پدر نور الدین محمد نگارندهٔ «الفاظ الادویه» (ن . ک . همین بخش) می داند) .

3904- گجرات ، قلعه دار ، کتابخانه مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق خوش ، ملا محمد اشرف عرف پور ، ساکن پوره ، سیالکوت ۱۰۰۴ھ . آغاز برابر نمونه ، ۲۱۲ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

3605- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۶۸ : نستعلیق خوش ، المبارک قنوجی، رمضان ۱۰۱۱ھ. آغاز دیباچه و متن برابر نمونه ، ۲۳۵ ص .

3606- اسلام آباد ، همانجا ۵۷۴۵ : نستعلیق پخته ، علی ترمذی ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز افتاده ، آشفته ، ۹۰ ص (گنج ۱ : ۳۲۵) .

3607- کراچی ، موزه ملی ۴۱۹ - ۱۹۵۹ .N.M : نستعلیق ، صوبه شاه نوشاهی ، ساکن رسول نگر (بخش گوجرانواله) ، ۲۲ مارس ۱۹۰۱م/۱ ذیحجه ۱۳۱۸ھ . آغاز دیباچه و متن برابر نمونه ، ۲۶۴ ص (نوشاهی : ۱۰۷) .

● 1229- فواید البهیه : ترجمهٔ عنبریه

از ناشناس . که در دیباچه از خود نام نبرده و می گوید این ترجمهٔ «رسالهٔ عنبریه» است که به عربی بود ، به فارسی در آوردم و از حود بر آن افزودم ، و به «فواید البهیه» نامیدم. در خاتمه از متن به «عنبر الاشهب» یاد می کند . (ن . ک . رساله قبریه : ۵۸۷) .

در سه «باب» و هر باب در چند «فصل» ، باب ۱- طب نظری و کلیات ، ۲- جمله امراض از سر تا قدم و معالجات آن ، ۳- ؟ (گویا بیماریهای غیر مختص : حمیات، پوستی، سمومات) .

آغاز : یاذا الحکمة البالغة، و نعمة السابغة . . . اما بعد، چون بنده رساله عنبریه (قبریه) ؟ در نظر افتاد که . . .

3608- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۵۳۰ : نستعلیق ، ایوب شاه ولد احمد شاه ، ۱۵ع ۱/۱۳۱۱ھ . آغاز برابر ، ۱۶۰ + ۷ ص (گنج : ۳۲۶) .

● 1230- فواید حسامیه : منتخب حسامیه : منتخب مخزن الادویه

از عبدالکریم بن شیخ غلام حسین ، ساکن مؤمن آباد ، سرکار فتح آباد ، صوبهٔ اورنگ آباد، در نوزده همین سال فرمانروایی نواب فرخنده علی خان نظام دکن (برابر ۱۲۶۲ھ/۱۸۴۶م) ، به خواهش محمد فضل علی و مدار المهام سراج الملک عالم علی خان ، بنام محمد حسام الدین که «شحنه» بوده است ، از «مخزن ادویهٔ» میر محمد حسین خراسانی شیرازی (ن . ک . مجمع الجوامع : در همین بخش) گزیده است (دیباچه) .

در چهار «فصل» : ۱- خواص ادویه ، ۲- خواص و افعال اشجار و نباتات ، ۳ و ۴ خوانده نشده است .

آغاز : بعد حمد قادر علی الاطلاق که به حکمت بالغهٔ خود تأثیرات متنوعه در اشیاء .

(ن . ک . پاکستان و هند ۳ : ۳۴۹) .

3609- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینهٔ ضیاء العلوم : نستعلیق ، عارف شاه ، ج ۲/ ۱۲۹۵ه، آغاز برابر نمونه ، ۱۲۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1231- فواید الطب

از ناشناس . که در دیباجهٔ کوتاه آن از خود نام نبرده و می گوید ازگفتار حکما مانند افلاطون ، ارسطو ، جالینوس ، بقراط ، سنجر ماضی (؟) و شهاب گرد آورده «فواید الطب» نام نهاده است .

نخست شرح «مأکول و مشروب» یوسفی هروی (ن . ک . همین بخش) است ، سپس صفت معجونها و نسخه های مجرب . سر بندهای «فصل» نیز دارد ، ولی نه به نظم معمولی پزشکان . و در پایان طلسمها و افسونها .

آغاز : حمدله. صلات. اما بعد ، بدانکه این رساله ای ست در بیان طب ، که علما و فضلا.

3610- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۸۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه . آغاز برابر ، انجام افتاده ، ۱۱۱ ص (گنج ۱ : ۳۲۶) .

● 1232- فواید طبی : مجربات نور عالم

از محمد نور عالم سکندر آبادی . فوایدی که از مطب استادش حکیم ذکا الله خان مشتهر به طبیب دهلوی (ن . ک . ملتقط ذکائیه ، در همین بخش) و نیز از میر قدرت الله قادری (ن . ک . فصول الاعراض : ۶۶۱ ، که شاگرد خاص حکیم محمد شریف خان (ن . ک . تحفهٔ عالمشاهی : ۴۰۸) بوده اند. و نیز از کتب متداولهٔ مشهوره که به مشاهده رسیده است، به پاس خاطر اخوی محمد قطب عالم ، به قید کتابت در آورده است (دیباجه) . به کتاب نام ویژه ای نداده است (ن . ک . شفا المریض : ۶۱۲ از همو) .

با سربندهای «فصل» : ۱- صداع و اقسام آن و نسخه های پزشکی ، و فصل های دیگری بی شماره ، برخی کوتاه و برخی بلند .

آغاز : الحمد لله الذی اودع المنافع فی العقاقیر . . . اما بعد ، میگوید بندهٔ گنهکار شرمسار امیدوار . . . محمد نور عالم سکندر آبادی ، عفی له و لوالدیه بعضی فواید که به مطب استادی .

3611- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۳۲۵ : نستعلیق ، گویا نگارنده ، سدهٔ ۱۳ ه . محشی ، ۱۲۲ ص (گنج ۱ : ۳۲۷) .

● 1233- فواید طبی

از ناشناس . با سربندهای «فایده» : فایدهٔ ، ۱- هفت دهات (ارکان بدن) ، ۲- علامات و

علاج کمبود هفت دهات ، ۳- چیز هایی که حبس آن مذموم است ، ۴- اوقات استعمال ادویه و کیفیت آن ، ۵- شرایط هفتگانه که بر طبیب لازم است ، ۶- بعضی چیز های ضروری ، ۷- تفصیل عناصر ، ۸- تشریح رس خام و پخته و بیماریهای که از آن پیدا می شود ، ۹- ربع مسکون .

آغاز: فایدهٔ اول . بدانکه حکمای هند هفت دهات و سه دوک قرار داده اند .

3612- کراچی ، موزه ملی ۱۹۵۷ - ۱۰۶۰/۱۶ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۶ گ (نوشاهی ۱۰۷) .

● 1234- فواید الفؤاد

از شیخ طاهر . نام نگارنده در دیباجه آمده است . در ۱۰۶۶ھ/۱۶۵۶م . در ۴۹ «فصل» : ۱- علاج درد سر و نیم سر ، ۲- علاج زکام ، ۳- زبان ، حلق ، دهان ، ۴- دندان ، ۵- خون اندر دندان ، . ۱- علاج قبض ، . ۲- اسهال ، ۳۱- تب بلغم ، . ۴- کجدار ، ۴۹- متفرقات .

آغاز : . . . زانکه بقانون حکمت و کامل البضاعت خود رحمت . . . انواع امراض و دافع .

آغاز ۲ : حمد نامحدود حکیمی را که به قانون حکمت .

(ن . ک . پاکستان و هند (٤) ۲ : ۷۲۲ «فواید الفواد» - ایوانف : ۱۵۵۸ «فواید الفواد» که سر آغاز دوم بالا را آورده) .

3613- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳ - ۳۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۸۳۸م/۱۲۴۵ فصل ، آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، ۱۲۸ ص (سید حضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۱٤) .

3614- کراچی ، ناظم آباد ، همانجا ، الف ۳-۳۸ : نستعلیق شکسته آمیز، همان ۱۸۳۸م/ ۱۲۴۵ھ . آغاز افتاده : یازدهم علاج با و سول که در شکم و سینه و پهلو . . . ، ۴۲۲ص (سید حضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۱۳) .

3615- کراچی ، نظامی دوا خانه : شماره و تاریخ یاد نشده (پاکستان و هند ۲ : ۷۲۸) . این نسخه در منبع پیشگفته ، در ۱۵ «فصل» و از شیخ عبداللطیف یاد شده است .

● 1235- فواید المرضی

از غلام امام . که در دیباجه می گوید پدرانش در پزشکی مهارت داشته اند . و نام کتاب «فواید المرضی» را ماده تاریخ نگارش (۱۱۸۲ھ/۸ - ۱۶۶۹م) یاد می کند .

در دو «فن» : یکم طب نظری و دوم عملی .

و ازهمو ست «معالجات نبوی» (ن . ک . همین بخش) و «علاج الغربا» (ن . ک . پیش از این) .

آغاز : بعد حمد حکیم مطلق و نعت رسول برحق ، می گوید احقر انام غلام امام ، که آبا واجداد این نحیف در علم طب .

3616- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC - 34 : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ، با تاریخ ۱۱۳۳ھ در مجموعه ، ۲۰۹ گ (سید عارف نوشاهی) .

● 1236- فیض الانتخاب

از حکیم میر فیض علی بن حکیم میر حسن دهلوی. سپس پسر نگارنده، سید اشرف علی آن را تحریر کرده ، دیباچه نوشته و کتاب را بدین نام خوانده است .

در خواص ادویه به ترتیب حروف تهجی .

نگارنده از نیاکان دارندهٔ نسخه ، حکیم ظهور اشرف دهلوی در کراچی ست . و دارندهٔ نسخه نسب خود را چنین گفته : حکیم ظهور اشرف بن حکیم سید فیض احمد بن حکیم سید نظیر احمد بن سید اشرف علی بن میر فیض علی نگارندگان کتاب .

در دیباچهٔ آن آمده «این رساله ای ست مسمی به فیض الانتخاب ، که احکم الحکما افضل الفضلا . . . حکیم میر فیض علی بن اشرف الزمن حکیم میر حسن تحریر فرموده بودند . این حا نپای احیا .

آغاز : الحمد لله الذی خلق المخلوقات و جعل الانسان اشرف الصنعات ، و اصلی علی سیدنا . . . اما بعد ، این رساله ای مسمی به فیض .

3617- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی 6 ـ ACC : نستعلیق ، محمد حسن ، ۵ ربیع ؟ (۱۲۷۵ھ) ، پیرامون ۱۰۰ ص (سید عارف نوشاهی) .

● 1237- قاروره و نبض : منظومه ای دربارهٔ . . .

از کمال . به نظم .

پس از حمد و نعت : شرایط دیدن قاروره ، دلایل بول و رنگ ها ، بیان رنگهای مرکب ، توام بول و بول رقیق ، اعتدال قوام ، رایحه ، رسوب طبیعی ، رسوب غیر طبیعی ، قلت و کثرت بول ، تمیز بول حیوانات . . . سپس دربارهٔ نبض و علایم آن .

آغاز : پس از ستایش نزدیک حضرت سبحان ـ که کرده اسب به صد رنگ و بو قوام جهان ـ ظهور نور وی است این تجلیات تمام ـ که زرد و سرخ و سفید و زمرد فام .

(ن. ک. پاکستان و هند ۳ : ۳۴۹ «رسالهٔ قارورة ، منظوم» از شیخ پیر ـ و همین فهرست «دلایل النبض : ۵۰۷») .

3618- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۱ ـ ۱۰ : نستعلیق خوش ، مصطفی علی ولد محمد کریم الدین ، ۱۲۶۱ھ . آغاز برابر نمونه ، ۳۸ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی : ۲۴) .

● 1238- قانون : ترجمهٔ . . .

متن از ابن سینا (م ۴۲۸ھ/۱۰۳۷م) . ترجمه از ملا فتح الله بن فخر الدین شیرازی ، در ۱۰۰۲ھ/۳ ـ ۱۵۹۴م (ن . ک . به تاریخ مرگ وی در زیر) . در لکهنو ۱۳۰۶ھ چاپ شده است .

از سادات شیراز روزگار تهماسب یکم (۹۳۰ ـ ۹۸۴ھ) و شاگردان کمال الدین شروانی و میر غیاث الدین دشتکی شیرازی بوده است . بدر خواست عادلشاه بیجاپوری (م ۹۸۸/۱۰۸۰م) به

دکن آمده جایگاه وزارت می یابد . در ۹۹۱ھ/۱۵۸۳م بدستور اکبر پادشاه (۹۶۳ - ۱۰۱۴ھ) به فتحپور خوانده می شود، باجناق اکبر پادشاه شده ، لقب عضد الدوله و جایگاه صدر اعظمی هندوستان یافته و در ۹۹۷ھ/۸ - ۱۵۸۹م درکشمیر در می گذرد . در پنج «کتاب» و هر کتاب در چند «فن» و سربندهای کوچکتر : کتاب اول در چهار فن : ۱- حد و موضوع طب ، شش «تعلیم» و هر تعلیم در چند «فصل» و «جمله» ، ۲- اصناف امراض از سر تا پا و اسباب و علامات آن سه «تعلیم» و هر یک در چند «فصل» ، ۳- حفظ صحت ، یک «فصل» و پنج «تعلیم» و هر تعلیم در چند فصل ، ٤- معالجات به طریق کلی ، درسی «فصل» . کتاب دوم در ادویهٔ مفرده ، کتاب سوم در ادویهٔ مرکبه (قراباذین) ، کتاب چهارم در امراض مختص به هر عضو از سر تا قدم ، کتاب پنجم در امراض غیر مختصه مانند حمیات و اورام و ثبور و امراض زنت . و هر کتاب با سربندهای کوچکتر «تعلیم ، جمله ، فصل ، مقاله».

آغاز : حمدله . حمدی که لمعات صدق آن و نفحات اخلاص آن دیدهٔ جانرا منور سازد .

(ن . ک . اطبای مغلیه : ۱۵۱ تا ۱۵۷ که در آنجا نا درست «منهج الصادقین» و «خلاصة المنهج» کاشانی جز و نگاشته هایش آمده است - پزشکان نامی : ٦٤ تا ٦٧ که آن خلط پیشگفته را تکرار کرده است - نسخه ها ۱ : ۵۰۳ که تاریخ ترجمه را ۱۰۰۲ آورده - مشار ۱ : ۱۳۰٦ چاپ هند ۱۳۰۷ھ - نجم آبادی : ۲۳٤ - ذریعه ۱۷ : ۲٤ «قانون» - پاکستان و هند ٤ : ۷۲۰ نیز تاریخ ترجمه را ۱۰۰۲ھ . آورده) .

3619- شیخوپوره ، خانقاه دوگران ، ابو الفیض محمد عبدالکریم چشتی ابدالی : نستعلیق خوش ، محمد علی حسنی ، ۲۲ شعبان ۱۳۱۰ . جلد ۱ - ۲ ، آغاز برابر نمونه ، ۲۲۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

1239- قانون : ترجمهٔ . . .

متن همان . ترجمه از ناشناس ، که در ۱۰۸۱ھ/۷۰ - ۱٦٦۹م . بروزگار اورنگ زیب عالمگیر ساخته ، و در آن از «ترجمهٔ قانون» کار فتح الله شیرازی (ن . ک . پیش از این) بهره برده است .

(ن . ک . پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰۰ که نا درست شناسانده شده - پاکستان و هند ٤ : ۸۰۲ همین ترجمه - اته : ۲۰۹۳).

3620- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۲۰۰۱/۵۲۷ : نوشته در لکهنو ۱٦ع ۱/۱۲۰۳ھ (۱۸۳۷م .) . (بشیر حسین ۲ : ۳۸۷) .

1240- قانون : ترجمه و شرح . . .

متن همان . ترجمه از ناشناس .

(ن . ک . نسخه‌ها ۲ : ۵۰۳ «ترجمهٔ قانون» و ۵۰۹ «تشریح القانون» - پاکستان و هند ٤ : ۸۰۲ «ترجمهٔ قانون» در ۱۰۸۱ھ) .

3621- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۱ - ۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه . تنها حمیات قانون است در دو مقاله : ۱- در بیان حمیات به طور کلی ، ۲- حمیات عفینه . آغاز : کتاب چهارم از قانون ، در بیان امراضی که و قوع آنها مختص بعضو خاص نیست و آن منقسم است به هفت فنون . فن اول مشتمل است بر دو مقاله . . . ، انجام افتاده ، ۴۳ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۰) .

3622- کراچی ، همانجا، الف ۱/۲۰ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، بخشی از «کلیات» آن است ، از آن میان «فصل رابع فی القوی» ، ۲۰۵ گ (ندوی ۱ : ۲۹) .

3623- کراچی ، همانجا، الف ۵ - ۵ : متن نسخ و ترجمه نستعلیق، تاریخ یاد نشده ، در فهرست ناشناخته مانده ، از نشانیهای داده شده گویا همین کتاب است . در ده «مقاله» و هر مقاله در چند فصل» و مقاله دهم اغذیه و اشربه ، ۵۹ گ (ندوی ۱ : ۱۰۶) .

## ● 1241- قانونچه

از محمود بن محمد چغمینی (م ۷۴۵ه/۱۳۴۴ - ۱۳۴۵م). در ده «مقاله» قنواق آن راگزیده ای از «قانون» ابن سینا دانسته است . در پنج «کتاب» : ۱- امور کلیه ، ۲- ادویهٔ مفرده ، ۳- امراض متعلق به عضو خاص از سر تا پا ، ۴- غیر مختص به عضوی ، ۵- مرکبات که قرابادین است . ترجمه آن بدینگونه است •

کتاب یکم ، در چهار «فن» . فن ۱- حد و موضوع علم طب ، ۲- امراض و اسباب و اعراض کلیه ، ۳- حفظ صحه ، ۴- معالجات کلیه . و سربندهای کوچکتر «تعلیم ، فصل ، جمله» کتاب دوم ، در دو «جمله» ، جملهٔ ۱- قوانین طبیعیه ، در ادویه ، ۲- قوای ادویه . جمله یکم در شش «مقاله» . مقاله ۱- امزجهٔ ادویه مفرده ، ۲- امزجهٔ ادویه به تجربه ، ۳- امزجهٔ ادویه مفرده به قیاس ، ۴- . . . کتاب سیوم ، در طب عملی ، مختص به یک عضو ، در ۲۲ «فن» و هر فن در چند «مقاله» و هر مقاله در چند «فصل» . فن ۱- بیماریهای سر ، پنج مقاله ، ۲- امراض عصب ، یک مقاله ، ۳- تشریح چشم ، چهار مقاله ، ۴- گوش، یک مقاله ، ۵- دندان ، دو مقاله ، ۶- فم و لسان ، یک مقاله ، . ۱- ریه و سینه ، پنج مقاله ، ۱۵- مرار و طحال ، دو مقاله ، ۲۰- اعضای تناسل ، مردان ، دو مقاله ، ۲۲- دو مقاله . کتاب چهارم ، در بیماریهای غیر مختص به عضوی ، در ۷ فن ۱- حمیات ، پنج مقاله ، ۲- تقدمة المعرفة و احکام بحران ، دو مقاله ، ۳- اورام و ثبور ، سه مقاله ، ۴- جراحات ، چهار مقاله ، ۵- جبر ، شکستکی ، سه مقاله ، ۶- سموم ، پنج مقاله ، ۷- زینت ، چهار مقاله . کتاب پنجم در اودویه مرکبه (قرابادین) ، دو جمله : یکم علمی دوم عملی . جمله یکم در دوازده مقاله : ۱- تریاقها، ۲- ایار جات ، ۳- جوارشات ، سفوفات ، ۵- لعوقات ، ۱۰- ادهان ، ۱۱- مراهم ، ۱۲- معاجین و جوارشات. جملهٔ دوم ، در قرابادینهای مجربه ، ده مقاله: ۱- احوال راس ، ۲- چشم ، ۳- گوش ، ۴- دندان ، ۵- فم و حلق . . . ۹- اکیال و اوزان از کتاب کناش ساهر ، ۱۰- اوزان و اکیال از کناش یوحنا بن سر افیون .

## 1242- مفرح القلوب :

متن همان. شرح از حکیم شاه محمد اکبر ارزانی نگارندهٔ «طب اکبری : ۶۱۷» و جز آن). شرح پنج مقاله از ده مقالهٔ آن است و نه همهٔ آن. که پس از «طب اکبری» و «حدود الامراض» نگاشته است. در «خاتمه» در معذرت از شرح کلیات قانونچه و ناپرداختن به شرح معالجات آن گوید : پیش از این «طب اکبر» را در معالجات نگاشته بودم. خواستم در کلیات چیزی نویسم ، تا دوستی جائی که نزدم «قانونچه» می خواند باعث شد این شرح را بنگارم. در اواخر روزگار اورنگ زیب به سال ۱۱۱۲ه/۱۶۰۴م. بدان آغاز کرده و به روزگار فرخ سیر (۱۱۲٤-۱۱۳۱ه) به انجام رسانده است.

در پنج «مقاله» و هر مقالت در چند «فصل» : مقالهٔ یکم در امور طبیعیه ، پنج فصل (: ۱- تعریف امور طبیعی ، ۲- اخلاط ، ۳- بیان اعضا . . . ۵- بقیهٔ امور طبیعیه). مقالهٔ دوم ، تشریح اعضای بدن هفت فصل (: ۱- استخوانها ، ۳- اعضای مرکبه ، بینی و چشم و گوش و زبان ، ۷- بقیهٔ اعضای مرکبه). مقالهٔ سوم ، احوال بدن انسان ، پنج فصل (: ۱- در صحت و بیماری . . .). مقالهٔ چهارم ، نبض و تفسره و قاروره ، شش فصل. مقالهٔ پنجم تدبیر اصحاء ، پیشگیری بیماریها. ده فصل (: ۱- تدبیر ماکول و مشروب ، ۲- ریاضت . . . ، ۱۰- در قی و اسهال و حقنه).

آغاز : حمدله. صلات. اما بعد ، فقیر جانی محمد اکبر عرف محمد ارزانی . . . پس از تألیف طب اکبر و حدود الامراض.

(ن.ک. نسخه‌ها ۱ : ۶۰۱ - دریعه ۱۷ : ۲۰- کشف الظنون ۲ : ۱۳۱۱ «قانونچه» و ۱۷۷۲ «مفرح القلوب» - نجم آبادی : ۷۳۹ «مفرح القلوب» که فهرست مقاله های پنجگانه را آورده - علمای هند : ۲۱ «ارزانی دهلوی» که در اینجا مفرح القلوب و شرح قانونچه بگونهٔ دو کتاب آمده - معجم المؤلفین ۱۲ : ۱۹۸ - پاکستان و هند ۵ : ۳٤۳ زندگینامهٔ ارزانی و آثارش ، که تاریخ نگارش این را ۱۱۲۳ه/۱۷۱۱م آورده) .

**3624-** هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیه مجددیه قاضی محمد صدر الدین : نستعلیق بسیار زیبا ، شنبه ع ۲/۱۱۶۱ه. آغاز در دیباچه افتاده ، جدولسدی ۲ راه به زر ، ۷۲۲ ص ۲۱ س (محمد اسرائیل کان الله له).

**3625-** لاهور ، کتابخانهٔ فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، ۲۵ ج ۱/۱۱۹۵ه. آغاز برابر نمونه ، در فهرست آمده : نسخهٔ کامل در ده مقاله ، ۲۰۷ گ ۲۹ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۶٤۹).

**3626-** اسلام اباد ، گنج بخش ۶۹۱۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز و میانه و انجام افتاده ، گویا همین است ، پیرامون ۲۵۰ ص.

**3627-** اسلام آباد ، همانجا ۶۶۳۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر ، زرین ، ۵۷۶گ (گنج ۱ : ۳۵۰).

**3628-** کیمبل پور ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی : نسخ و نستعلیق ، آغاز سدهٔ ۱۲ه.

آغاز کمی افتاده : وغیره ، اما ارکان اجسامی ست بسیط که اجزاء اولی ست ، مربدن آدمی وغیره آنرا ، از موالید ثلاثه ، ۱۰۲۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال)

3629- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز افتاده : زیرا که دماغ هم بلغمی مزاج است ، ۸۳۱ ص (سید عارف نوشاهی).

3630- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۱-۳۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز افتاده : حلاوت است هیچ دروی اثر . . . ، ۸۲۲ ص (سید خضر نوشاهی).

3631- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱-۱۰۴۴ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابرنمونه ، انجام افتاده ، ۱۶۲ گ (نوشاهی ۱۰۸).

3632 سرگودها ، جهاوریان ، عطاء الرحمان صاحب کهر کهر : نستعلیق خوش ، ناظم علی ولد گل شیر قوم نمتاس ، ۱۲۰۱ه. آغاز برابر نمونه ، با سرلوح ، ۵۱۸ ص ۱۲ س (محمد نذیر رانجها).

3633- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۱-۳۸ : نستعلیق خوش ، احمد دین ، برای محمد دین ، ۲۷ محرم ۱۲۰۴ه آغاز برابر ، ۸۰۰ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۴۴).

3634- کراچی ، همانجا الف ۱۰۱/۳۷ : نستعلیق خوش ، حاجی سید غلام حسین ، ۱۲۱۰ه. آغاز افتاده : دارد بر مخاطب چیزی از خون ، ۴۱۶ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۴۴).

3635- کراچی ، موزه ملی N. M. ۱۹۵۷ - ۹۶۰/۷ : شکسته ، غره محرم ۱۲۱۴ه. آغاز برابر نمونه ، سرلوح ، اندازه رحلی ، ۱۸۸ گ.

3636- کراچی ، همانجا N. M. ۱۹۷۶-۲۱۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سید عبدالرزاق عرف سید مکن خلف سید احمد گیلانی ، ۱۱ع ۱۲۱۴/۱ه. در ناگپور ، آغاز برابر نمونه ، ۳۱۶ ص (نوشاهی : ۱۰۸).

3637- خیر پور ، پیرگوته ، مدرسه راشدیه : نستعلیق ، ۲ ذیحجهٔ ۱۲۱۷ه. آغاز افتاده : و از آنکه بیان قوت باه . . . ، ۶۶۸ ص (سید خضر نوشاهی).

3638- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نستعلیق خوب ، محمد علی پسر غلام محمد مقیم پاکپتن ، ۱۴ ع ۱۲۲۱/۱ه. آغاز برابر نمونه ، بخش یکم امت ، در یک مقدمه و پنج مقاله ، ۷۳۰ ص (دکتر الله دتا چودری ـ تسبیحی ، کتابخانه‌ها ۱ : ۱۵).

3639- شیخوپوره ، جوهر رکانه ، حکیم محمود الحسن : نستعلیق ، محمد مستقیم ، یکشنبه ج ۱۲۲۳/۱ه. آغاز در دیباجه چند سطری افتاده ، ۴۱۴ ص (سید خضر نوشاهی).

3640- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۶۱۰ اکبر ـ مفر : نستعلیق ، ۱۲۲۵ه. ۳۶۵ گ

(عباسی ۱ : ۳۰۸).

3641- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۶۲۷ : نستعلیق پخته ، خوشوقت رای ، پنجشنبه ع ۲/ ۱۸۶۹ ب/۱۲۲۷هـ آغاز برابر نمونه ، کامل ، ۷۵٤ ص (گنج ۱ : ۳۵۱).

3642- لاهور ، نکلسون ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق خوش ، فضل الدین ، ۱۲٤۰هـ آغاز برابر نمونه ، ۱۰۳۰ ص (سید سعید الظفر نوشاهی).

3643- لاهور ، دیال سنگهه ترست ۱۰ : نستعلیق شکسته ، غره محرم ۲۱ جلوس والا ۶ اگست ۱۸٤۶م. (۱۲۶۲هـ) ، آغاز برابر نمونه ، ۸۰۶ ص ۲۱ س (هاشمی ، صدیقی ۱ : ۱۰) هر چند انجام نسخه برابر است با نسخهٔ ۵۶۲۷ گنج بخش ولی در فهرست آمده : در ده مقاله. آنگاه فهرست ده مقاله آورده شده است که پنج مقالهٔ آن برابر فهرست پیشگفته است و مقاله های ۶- امراض راس ، ۷- امراض الاعضا من الصدر ، ۸- بقیه الاعضا ، ۹- العلل الظاهره ، ۱۰- الاطعمة و الاشربة.

3644- کراچی ، موزه ملی N. M. ۱۹۶۱-۱۰۵۲ : نستعلیق ، ۹ ج ۱۲۶٤/۱هـ آغاز برابر نمونه ، نسخه کامل (سید عارف نوشاهی : ۱۰۸).

3645- لاهور ، کتابخانهٔ فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق شوریال ، ۱۸۸٤م (۱۲۹۹هـ؟) آغاز برابر نمونه ، ۲۵۰ گ ۲۳ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۶٤۹).

3646- لاهور ، کریم پارک ، جامعه مدنیه ، انور حسین نفیس رقم : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز : این اوراق و طالبان مذاق میگوید ، که پس از تالیف طب الاکبر . . . ، ۳۲۱ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

3647- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد. تازه خریداری شده : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز برابر نمونه ، ۷۲۶ ص (سید خضر نوشاهی).

3648- شیخوپوره ، خانقاه دوگران ، رضویه ، ابو الفیض عبدالکریم ابدالوی : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز برابر نمونه ، ۵۱٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3649- لاهور ، کتابخانه شخصی فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، روز سه شنبه ، تاریخ یاد نشده ، چندر برگ از آغاز افتاده ، ۷٤ برگ ۱۸ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۳۷).

3650- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در یک مقدمه و پنج مقاله ، ۲۹۲ گ ۲۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۶۵۰).

3651- لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : نستعلیق تاریخ یاد نشده ، دارای مقاله ٤ در شش فصل و ۵ در ماکول و مشروب ، آغاز افتاده : عفونت و حمیات بود ، اگر در حمیات . . .

3652- لاهور ، همانجا : نستعلیق خوش، تاریخ یاد نشده ، آغاز و انجام افتاده ، ۸۷ گ.

3653- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، آغاز افتاده : مذکور انتباه نفع و دیعت این قوت در

ظاهر . . . ، ۱۹۹ گ (دکتر ظهور الدین احمد ، سید عارف نوشاهی).

3654- کراچی ، ناظم آباد، همدرد، الف ۱۰/۳۶ : نستعلیق روش ، تاریخ یاد نشده، ۴۰ گ (لدوی ۲ : ۴۳).

● **1243- تفریح الجنان فی علم الابدان :** شرح قانونچه

از سید محمد مشرف ، معروف به سید لطف رسول بن سید غلام غوث ، از فرزندان مخدوم سید علاء الدین واسطی ، که بدستور خواجه نصیر الدین چراغ دهلی (م ۷۵۷هـ/۱۳۵۶م) در سندیلهٔ هند توطن گزیده بود. به سال ۱۲۱۴هـ/۹۹-۱۸۰۰م در پنج «مقاله» نگاشته است : مقالهٔ ۱- امور طبیعی ، ۲- تشریح اعضاء ۳- احوال بدن انسان و اسباب و نشانها ، ۴- نبض و قارورة ، ۵- تدبیر تندرستان و درمان بیماران.

در دیباجهٔ آن آمده : مفرح القلوب ، شرح قانونچه نگاشتهٔ حکیم محمد ارزانی را (ن. ک. پیش از این) کتابی سودمند یافت ، و هر چند عبارتش فارسی بود ، اما ادراک حقایق و غوامض معانی آن دشوار بود. پس آنجا که شارح (ارزانی) به تطویل و تفصیل ریا.ه ار مطلوب پرداخته بود مختصر ساخت و آنجا که به اختصار ساخته بود به تشریح پرداخت.

آغاز : حمد و ثنای متواتر و شکر و سپاس متکاثر شایستهٔ ستایش و سزاوار نیایش ذات اقدس تقدس صفات.

3655- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۶۱-۱۰۵۷ : شکسته ، کرپا دیال عرف کنور سین ، ۲۵ ج ۱۲۱۶/۲هـ. از روی نسخه اصل ، آغاز برابر نمونه ، ۲۸۴ ص.

3656- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۲-۱۰۵۶ : نستعلیق ، کریم بخش ولد قادر بخش ، ساکن فرح آباد حال وارد کول ضلع علی گڑه ، ۳ مئی ۱۸۴۹م/(۱۲۶۵هـ) ، آغاز برابر نمونه، انداز رحلی ، ۸۵ گ (نوشاهی : ۸۴).

● **1244- تقابل صحت و مرض :** رساله در . . .

از نصر الله بن حکیم ثناء الله خان ، بخواهش حکیم میر اشرف علی حنفی قادری کیتهلی (هند). در دیباجه میگوید «چند سطور در تسهیل تقابل صحت و مرض ، و تشریح نسبت بین الشیئین ، برای آسانی تفهیم بعضی دوستان فارسی خوان ، که در صدد خواندن کتاب «مفرح القلوب» حکیم ارزانی (ن.ک. : مفرح القلوب : پیش از این) بودند در سلک تحریر در آورده شد».

آغاز : تحمدک یامن یسر لناکل صعب و عسر ، و نصلی علی حبیبک . . . اما بعد ، می گوید اقل عباد الرحمان نصر الله . . . که چند سطور در تسهیل.

3657- کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۸-۲۶۲/۵۱ : نستعلیق، د ۲ ج ۱۰۵۳/۲هـ. در کلفون بنام «التقابل و التضاد» آمده ، ۱۰ ص (نوشاهی : ۸۴).

● **1245- وافیه :** ترجمهٔ قانونچه

متن همان. ترجمه از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه نیاورده است و بشیر حسین (شیرانی

۲ : ۴۰۳) وی را عبدالله بن حاجی محمد بشروی خراسانی ، شاید از اواخر سدهٔ نهم‌ه دانسته است. در دیباچهٔ ادبی به نثر و نظم آن از گردش روزگار می نالد. و می گوید : قریب چهار سال متوالی ست که از بلاها جراحت رسد. از محرم ۸۵۰ھ/۱۴۴۷م. که در آن سلطنت شاهرخ (پسر تیمور) را برانداختند، و قومی بیرحمان از ترکان بر اهل خراسان گماشته شدند . . . و می افزاید در گوشه ای از مزار مشهد مرغان نشسته تأمل می کردم ، اشارت رسید که این رساله را به نام «وافیه» در بیان حاصل معانی و حل مبانی کتاب «قانونچه» به پارسی در آورم.

مقالهٔ یکم در امور طبیعی ، پنج فصل (یکم ارکان امزجه) ، دوم تشریح اندامها ، هفت فصل (یکم اکمل استخوانها) ، سوم احوال تن مردم ، صحت و مرض ، پنج فصل (یکم تندرستی و بیماریهای) چهارم نبض و تفسره ، شش فصل (یکم شناختن نبض بسیط)، پنجم تندرستی و تدبیر تندرستان ، ده فصل (یکم تدبیر مأکول و مشروب).

آغاز : حمد بی غایت و ثنای بی نهایت ، حضرت خداوندی را که اعاجیب قدرت او مدرک اوهام.

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ۵۰۴ «ترجمهٔ قانونچه» و ۵۵۲ «شرح قانونچه» - ذریعه ۱۷ : ۲۰ «قانونچه». کشف الظنون ۲ : ۱۳۱۱ «قانونچه» - اشکوری ۶ : ۱۷۳ «وافیه» که از مترجم نام نبرده - پزشکی ایران و پاکستان : ۵۰۱ «وافیه» که مترجم را عبدالله بن حاجی محمد بشروی خراسانی (گویا به نقل از بشیر حسین) دانسته است - ذریعه ۲۵ : ۱۷ «وافیه» ناشناخته در ده مقاله).

**3658**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۶۹۵/۱۶۴۵ : نوشته ۱۴ ج ۱/ ۹۱۴ (۱۵۰۸م.) در فهرست ترجمه از عبدالله بن حاجی محمد بشروی خراسانی که شاید در اواخر سده نهم میزیسته دانسته شده است (بشیر حسین ۲ : ۴۰۳).

**3659**- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۱-۱م : نستعلیق خوش ، در برهانپور ، ۱۰۹۴ھ. آغاز افتاده : و عملی گویند و همچنین چاره نیست ، ۱۸۳ ص (سید خضر نوشاهی) مترجم در فهرست ندوی ۱ : ۴۷ ناشناخته مانده است.

**3660**- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۰۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ. آغاز درابر نمونه ، پنج مقالت را دارد ، سپس مقاله ششم «فی القوی الاطعمه و الاشربه» که این یکی به زبان عربی ست ، ۱۰۲ ص (گنج ۱ : ۳۵۷).

**3661**- لاهور ، انارکلی ۳۷ ، دانش آباد ، آقای احسان دانش : نستعلیق خوش ، سده ۱۲ھ. با مهر کنده ۱۱۵۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۸۴ ص (سید عارف نوشاهی).

**3662**- لاهور ، انارکلی ۳۷ ، دانش آباد ، کتابخانه احسان دانش : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، برخی برگها به هم چسبیده (ص ۴۵۸-۵۴۲ مجموعه) (سید عارف نوشاهی).

**3663**- پیشاور، دانشگاه پیشاور ۴۸۶ : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز افتاده :

آنرا یادگاری بماند ، ۱۷۸ ص (پرفسور امتیاز حسین).

3664- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز یک برگ افتاده : و بر یاران و خاندان او که شرف ، ۱۲۲ ص (سید عارف نوشاهی).

3665- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۱-۴۰ : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۸۲ ص (سید خضر نوشاهی). مترجم در فهرست ندوی ۱ : ۴۶ ناشناخته مانده.

3666- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۵-۲۱۷ : نستعلیق، ۱۴ ع ۱/۴۹ جلوس، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۷۳ گ.

3667- کراچی ، همانجا N.M. ۵۲۸/۹۰ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، انجام چند برگ افتاده ، ۲۶۸ ص.

3668- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷-۶۴۸/۳۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. ازنیمه مقاله ۲ تا مقاله ۸ ، آغاز : به اعضای دیگر ، هشتم معتدل عضوی ، ۸۶ ص (نوشاهی ۱۰۸).

3669- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۵۸ ص (سید سعید الظفر نوشاهی).

3670- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۶۱۰ چغم - لا : نستعلیق ، نظام الدین ، آغاز سدهٔ ۱۴ه. ۱۷۱ گ ۱۱ س (عباسی ۱ : ۳۱۵).

3671- شکارپور ، کڑهی یاسین ،گوشه ادب ، صلاح الدین ۴۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۴ه. آغاز برابر نمونه ، در پایان مقالت ۵ افتاده ، ۱۲۸ ص (سید خضر نوشاهی).

## 1246- ترجمه و شرح قانونچه

متن همان. ترجمه از ناشناس. که به کوشش شیخ عبدالله تاجر کتب در لاهور ، ۱۳۳۰ه. شده است.

آغاز : حمدله. صلات . . . این کتاب مختصری ست که مشتمل است بر خلاصهٔ مسایل ب است یاد کردن آن را از علم طب ، بر چیدم او را از کتابهای سابقین ، و ترتیب دادم آن را مقاله.

3672- ملتان ، شاه عباس گردیزی ۱۵ : نستعلیق خوش ، رحم علی ، ۲۳ ع ۱۲۷۴/۲ه. ، در محله عیسی گنج دارالسلطنه لکهنو ، آغاز برابر نمونه ، ۲۱۸ ص ۱۲ س (دکتر زبیده صدیقی در تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۳ تاریخ پیشگفته تاریخ نگارش تلقی شده است).

## 1247- تحقیق القواعد : شرح قانونچه

متن همان. ترجمه و شرح از جنید الله متخلص به حاذق. به فرمایش امیر المسلمین سید بهادر خان ، در دارالسلطنهٔ خو قند ، به سال ۱۲۳۸ه/۲-۱۸۲۳م. (ن.ک. زیر) با سربندهای «له».

بایستی نگارنده ، حاذق هروی ، جنید الله بن شیخ الاسلام (م ۱۲۵۹ه/۱-۱۸۴۳م) باشد. سرایندۀ «یوسف و زلیخا» در همین فهرست.

آغاز : حمد نامحدد حکیمی را سزد که هر ذره از ذرات عالم کون و فساد با جرأت تجلی جمال.

(ن.ک. نشریه ۱۰ : ۳۶۱ «شرح قانونچه» و ۹ : ۲۵۶ «تحقیق القواعد» که در اینجاه آمده بنام امیر نصرالله ، در بخارا، به سال ۱۲۵۶ه (۱۸۴۰م). نگاشته شده).

(ن. ک. نسخه ها ۴ : ۳۳۴۱ «یوسف و زلیخا» - ذریعه ۲۵ : ۲۹۹ «یوسف و زلیخا» - فرهنگ سخنوران : ۱۴۶ (حاذق هروی).

3673- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۵۳ : نوشته ۱۲۸۴ه. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف، ۲۹۳ ص ۱۷ س (پرفسور امتیاز حسین).

## ● 1248- ترجمۀ قانونچه

متن همان. ترجمه از ناشناس.

3674- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نسخ روشن ، ۹ ج ۱/۱۲۵۲ه. متن است وزیر نویس فارسی آن ، ۱۳۴ ص ۱۲-۱۴ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

3675- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق خوش، بی تاریخ ، متن است وزیر نویس فارسی ، انجام افتاده ، ۹۰ ص ۷ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

## ● 1249- قانون العلاج

از ولی محمد ، در ۵ ج ۱/۱۱۶۹ه (کلفون نسخۀ ۱۰۵۹ موزه کراچی)/۱۷۵۶م. در سه «باب».

باب ۱- طریق استخراج درجه مرکب ، ۲- طریق ترکیب بروجهی که مفید درجۀ مطلوب با اعتدال باشد ، دو فصل ، ۳- طریق استخراج شربت هر مرکب ، دو فصل . . . (ن.ک. ذریعه ۱۷ : ۲۳ و مشار ۳ : ۳۸۷۳ که در هر دوجا نامی از این نگارنده نیامده است).

آغاز : الحمدلله رفیع الدرجات ، خالق الارکان و جاعلها ، ملزم الکیمیات و الثناء لرسوله . . .

3676- کراچی ، موزۀ ملی ۱۰۵۹-۱۹۶۱ N M : نستعلیق ، (میر فرخنده علی ساکن شکوه آباد) ، ۱۷ رجب ۱۲۳۹ه. آغاز برابر نمونه ، در کلفون نام نگارنده و تاریخ نگارش آمده است ، ۶۳ ص.

● قانون العلاج : حذاقت موهانی

● قبریه : شرح رسالۀ قبریه

## ● 1250- قرابادین

از سید حسن علی بن سید شاه قاسم علی قادری. شاگرد حکیم سید زین العابدین، به سال ۱۲۷۴ه/۱۸۵۷-۸م ، در کیفیت و کمیت و مضرت و مصلحت و اندازۀ داروهای مفرده و مرکبه.

آغاز : حکیمی بحمد نامحدود محمود است ، که حکم تشخیص محکمش موالید ثلاثه را از

ترکیب ارکان بسیطه اربعه آفرید.

3677- کراچی، موزهٔ ملی N M. ۱۹۶۵-۱۵۱ : نستعلیق، سده ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، انجام درواژه «مصطگی» افتاده، ۵۵ گ (نوشاهی : ۱۰۹).

## ● 1251- قرابادین آصفی

از حکیم آصف الزمان فرنگی (مسیحی). بروزگار شاهجهان (۱۰۳۷-۱۰۶۸ھ.)، در ۱۰۵۰ھ/ ۱۶۴۰م.

آغاز : بسم الله. بحکم خرد بخش جان آفرین جل جلاله و عز.

(ن.ک. پاکستان و هند ٤ : ۷۲۵).

3678- پیشاور، دانشگاه، کالج اسلامیه ۱۶٤٦ : نستعلیق تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه، ۱۱۹ ص (عبدالرحیم ۱ : ۳۰۷ - محمد اسرائیل کان الله له).

## ● قراابا دین جامع الفواید : قرابادین یوسفی.

## ● 1252- قرابادین جلالی

از جلال بن امین طبیب مرشدی کازرونی، که بایستی از سدهٔ یازدهمھ. و پیش از آن باشد.

برمبنای مقالت دوم «اختیارات بدیعی» حاجی زین عطار (ن.ک. پیش از این). درسی و سه «باب». در دیباجه می گوید. حاج زین عطار مرکبات را به طور کامل بیان نکرده، و من جلال بن امین طبیب المرشدی الکازرونی، آن فروگذاشته ها را از قرابادینات التقاط کرده و آنچه از استادان تحقیق کرده و دانسته و تجربه کرده بر آن افزودم.

آغاز : حمدله. صلات. اما بعد، بدانکه این مقالت دوم از کتاب اختیارات بدیعی، که ذکر کرده در مرکبات. مستعین بالله الموفق المعین. بدانکه مؤلف اختیارات بدیعی در مرکبات آن فروگذاشتی چند کرده.

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ٤٦٥ که در آنجا نسخه ای از آن از سدهٔ ۱۱ھ. به نام «اختیارات بدیعی» آمده - پزشکان نامی : ۳۲ که در آنجا نسخه ای از آن مؤرخ ۱۰۹۱ھ. نشان داده شده، با مهر «محمد شاه غازی» که به احتمال نزدیک به یقین در هند نوشته شده - اطبای مغلیه : ۶۷ «حکیم جلال الدین اردستانی» (نه کازرونی) که در نوجوانی پزشک تهماسب (۹۳۰-۹۸٤ھ) بوده به هند آمده منصب دو صدی از اکبر (۹۶۳-۱۰۱٤ھ) داشته و تا جهانگیر زنده بوده و به بیماری سل در ۲۲ ج ۱/ ۱۰۱۵ھ/۱۶۰۶م در گذشته است - ذریعه ۹: ۱۹۸ و ۱۹۹ که در آنجا از چند تن جلال نام برده شده - مشار ۳ : ۳۸۹۱ که در آنجا از دو چاپ «قرابادین جلالی» حکیم جمال الدین امروهی نشانی داده شده.

3679- لاهور، پنجاب پبلک لائبریری. ۶۱ جلا : نستعلیق شکسته آمیز، آغاز سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۵۱٤ ص ۲۳ س (عباسی ۱ : ۳۱۳).

## ● 1253- قراابا دین جمیل

از حکیم محمد جمیل احمد خان بن محمد اجمل (نگارندهٔ «برء الساعة ۲ ۵۰» و جز آن).

مجربات وی است ، گرفته از کتابهای پزشکی ، که جابجا از آنها یاد می کند : خلاصة العیش عالم شاهی (ن. ک. همین بخش) ، خلاصة الانبساط (ن. ک. همین بخش) ، عجالۀ غریب در چوب چینی ، از حکیم غلام محمد خان بن حکیم صادق علی خان (ن ک جامع الخلاصة ، همین بخش) و جز آنها.

3680- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، خود نگارنده ، سده ۱۴ه. آغاز: حب برای اکثر اقسام سرفه مجرب است. ۱۸۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 1254- قرابادین چشتی

از مولوی خواجه عمر الدین طالب چشتی نظامی کژه شنگری.

3681- گوجرانواله ، هرلانوالی ، مولوی فیض علی چشتی : تاریخ و نشانی بیشتر یاد شده (تذکرۀ نوشه : ۱۸۲).

## ● 1255- قرابادین سکندری

گرد آوری سکندر ، در دیباچه می نویسد. «بنده . . . کتاب هذا مسمی قرابادین ، جمع کرده و فراهم آورده از نسخه های مجربۀ . . . حکیم رحیم الله مرحوم ، در یده و جویده از اول ناقص ، از دوستی بدستم رسید . . . محمد جلال الدین خان والی ممدود گردید ، فوراً به نقل آن حکم . . . چار ناچار بجای آوری حکم ولی نعمتی خود را» انجام دادم و نیز از مولوی خوش محمد آخوند صاحب زاده و محمد نظام الدین خان یاد کرده است.

(ن. ک. پاکستان و هند (۵) ۳ : ۳۴۷ که در آنجا آمده : حکیم محمد اسماعیل خان (از نیمۀ دوم سدۀ ۱۲ه) بن بقا (ز: ۱۱۵۶ه) «قانون احداث سکندری» را در کلیات طب ، و «قرابادین سکندری» را در مرکبات ، و «مفردات سکندری» را در مفردات ، بنام نواب ارکات نگاشته است).

ایوانف : ۱۵۵۶ از «قرابادین سکندریه» نشانی داده است ، که حکیم سکندر بن حکیم اسماعیل ، در ۱۱۶۲ه/۱۷۴۹م بنام احمد شاه پادشاه دهلی (۱۱۶۱-۱۱۶۷ه). نگاشته است.

آغاز : حمد وافر و ثنای متکاثر حکیم مطلق و طبیب بر حق را که معجون بوقلمون موجودات و جوارش گوناگون.

3682- کراچی ، موزۀ ملی N. M. ۱۹۶۸-۱۹۵ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ه. ، ۶۷۶ ص (نوشاهی : ۱۰۹).

## ● 1256- قرابادین شریف‌خانی

از حکیم محمد شریف خان شاهجهان آبادی (م۱۲۲۲ه/۱۸۰۷م.) (که یاد او در «تحفۀ عالم شاهی : ۴۰۸ گذشت).

آغاز : الحمد لله الذی یطعمنی و یسقینی و اذا مرضت فهو . . . باب الالف. اطریفل کشمیری ،

درد سر و چشم و گوش که از بخار عارض شود.
(ن. ک. تألیف شریف : ۵۱۳).

3683- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۶۴-۳۶۵ N. M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه
۲۱۸ ص (لوشاهی : ۱۱۰).

## ● 1257- قرابادین شفا

از محمد رضا طبیب شیرازی که پیش از این آگاهی از وی ندارم (ن. ک. «ریاض عالمگیری : ۵۹۱» که تشابهی در نام هست).
آغاز: اللهم لایضر غیرک فی کل الاراده ولامعین لنا فی جمیع الحالات مرق وفق ، یا مجیب الدعوات . . . محمد رضا الطبیب الشیرازی . . .

3684- بهاولپور ، رحمت بک کمپنی ٤ : نستعلیق پخته ، نجابت علی بن علی اکبر بن حکیم کمال الدین خان ، ۱۲۵۵ه. آغاز برابر نمونه ، در کافون بنام قرابا دین شفا نامیده شده است ، ۲۰۹ ص (پرفسور الله دتا چودری).

## ● 1256- قرابادین شفایی

از شفایی اصفهانی ، میر مظفر بن محمد حسینی ، پزشک روزگار شاه عباس یکم (۹۹۵-۱۰۳۷ه). که در برخی از تذکره ها وی را با شرف الدین حسن شفایی اصفهانی ، که همروزگار او بوده است در آمیخته اند ، چنانکه ۱۰۳۷ه/۲۷-۱۶۲۸م برای مرگ هر دو یاد شده است ، و صاحب «ریاض» نادرست «قرابادین شفایی» را به احتمال از شرف‌الدین حسن شفایی پیشگفته دانسته است.
در یک دیباچهٔ کوتاه در ذکر ادویه سپس بابهایی به ترتیب حروف تهجی ، داروها و موارد بکار بستن آنها را آورده است.
آغاز: الحمد لله الحکیم العلیم ، و الصلاة والسلام علی من اوتی الحکمة و الکتاب . . . اما بعد پوشیده نماند که فقیر حقیر مظفر بن . . . در مدت مدید . . . تراکیبی چند در معالجات امراض از آن گریز.
(ن. ک. ذریعه ۳ : ۱۸۸ «بیست باب» در پزشکی ، از همو . همانجا ۱۷ : ٦١ «قرابادین شفایی» و ۹ : ۵۰۳ «شفایی اصفهانی» شرف‌الدین حسن ، شفایی ، و توضیح اینکه صاحب ریاض او را نادرست با مظفر مورد نظر ما در آمیخته است - پزشکی ایران و پاکستان : ٦١ ، ٦٢ که دو تن «شفایی» را درهم آمیخته است - نسخه ها ۱ : ۵۸۰ - مشار ۳ : ۳۸۹۲ که دو چاپ آن را نشانی داده است ، هر چند یکی را به نام شرف الدین حسن و یکی را به نام مظفر - مشار ، مؤلفین ٦ : ۲٤۸ که نام او را نادرست آورده - نجم آبادی : ٦١۳ «قرابا دین شفایی» - اطبای مغلیه : ۱۱۰ که در اینجا نیز با شرف الدین حسن در آمیخته و یکی دانسته شده است - پاکستان و هند ۲ : ۷۱۷ که تاریخ مرگ نگارنده را ۹٦۳ه/۱۵۵٦م. یاد کرده است - براون : ۱۷٦ که تاریخ مرگ او را ۹۷٤/۱۵۵٦م. آورده که بایستی یکی از دو تاریخ (هجری یا میلادی) نادرست باشد - ریو ۲ : ٤۷۳ - براون : ۱۷٦ -

3712- لاهور ، شیش محل ، محمد بشیر لدهیانوی ، انباله جلد سازی : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۷۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3713- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-23 : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۸۵ گ (سید عارف نوشاهی).

3714- شیخوپوره ، نارنگ مندی ، جندیاله کلسان ، محمد شفیع الراعی : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۱۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3715- جهلم ، لله ، کتابخانه مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق ، حسین بخش ، سدۀ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۴۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3716- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۹۴ ص (سید خضر نوشاهی).

3717- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۳۱/۶۱۰م ظف : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ۴۸ ص (سید خضر نوشاهی).

3718- هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیه مجددیه ، قاضی محمد صدر الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده، آغاز افتاده : اگر صندل را به ماء الورد ساییده همراه کافور ، ۱۲۴ ص ۱۶ س (مولانا محمد اسرائیل کان الله له).

3719- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق پخته ، کاغذ دودی ، آغاز برابر ، ۱۵۰ ص ۱۷ س (پرفسور روش آرا بیگم).

3720- اسلام آباد ، ناسیونال آرشیو ۳. Cat : نستعلیق ، ۲۶ محرم؟ ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «مرکبات مناسبه» آمده (مسعود احمد خان : ٦).

3721- کراچی ، کتابخانۀ همدرد ، الف ۱۸/۲ : نستعلیق ، بی نام و بی تاریخ ، ۱۴۲ گ (ندوی ۱ : ٦٥).

## ● 1259. قرابادین صالحی

از محمد صالح بن محمد بن صالح هروی قاینی قندهاری، از سدۀ ۱۲ه. که از «تحفة الصالحین» (نسخه ها ۱ : ۴۸۹) او بر می آید که در ۱۱۷۹ه/۱۷٦٦-٥م زنده بوده است.

در یک «مقدمه» و ۲۸ «باب» : مقدمه در اوزان و مکاییل طبیه ، اسمای آلات ، اصلاح و تکلیس و تدبیر و غسل و جز آنها. متن در داروهای مفرده و مرکبه در ۲۸ باب ، به ترتیب حروف تهجی.

در تهران و کابل چاپ شده است. و این جز «تحفة الصالحین» اوست ، هرچند در «ذریعه» و «مشار» درهم آمیخته شده اند. و نام پدر نیز بدوگونه آمده : محمد بن صالح و محمد صالح.

آغاز: شایستۀ عمل صالحی که پسندیدۀ اصحاب صلاح باشد ، سپاس حکیمی ست جل جلاله ، که وای . . . لمولفه : به قدرت دوا را شفا آفرید - به حکمت شفا را دوا آفرید.

(ن.ک. ذریعه ۱۷ : ۶۲ «قرابادین صالحی» - نجم آبادی : ۲۱۷ - مشار ۱ : ۱۲۰۹ «الصالحین» و ۳ : ۳۸۹۲ «قرابادین صالحی» که سه چاپ آنرا نشانی داده است - نسخه ها ۴، «تحفة الصالحین» و : ۵۸۱ «قرابادین صالحی»).

3722- پیشاور، ایدکیت، دوست محمد خان کامل : نستعلیق روش، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۳۷۹ ص (استاد محمد رضا همدانی).

قرابادین علویخان : قرابادین کبیر

## 1260- قرابادین قادری

از شاه اکبر ارزانی (نگارندهٔ «طب اکبر : ۶۱۷» و جز آن). به سال ۱۷۱۴/۱۱۲۶م. به نام عبدالقادر جیلانی، که نگارنده از پیروان گروه قادری بوده است. در دیباجهٔ آن فهرست نگاشته های خود را یاد کرده است. نخستین آنها «طب النبی» سیوطی ست که شرح کرده، ۲- طب اکبری، ۳- مفرح القلوب، ٤- میزان الطب، ۵- تعارف (حدود) الامراض (عربی)، ٦- مجربات اکبری. و در «طب هندی» خود نام نبرده، که شاید پس از این تاریخ نگاشته باشد:

در ۲۲ «باب» : ۱- ادویهٔ سر، ۲- ادویهٔ امراض چشم، ۳- گوش، ٤- بینی، ۵- لب، ... ش و سینه و حجب، ۱۵- گرده و مثانه، ۲۰- ادویه اورام و ثبور، ۲۱- تدبیر مسافران، سموم و گزیدگیها. و در هر باب به ترتیب حروف تهجی نام داروها را آورده است.

آغاز : ثنایی که شایان جناب مستطاب حضرت الهی ست . . . اما بعد، بر رای حذاقت پیرای حرف تحقیق و حکیمان . . .

(ن. ک. پاکستان و هند ۳ : ۷۳۲ که تاریخ نگارش آن را ۱۷۱۷/۱۱۳۰م. یاد کرده - : ۳۸۹۲ که نشانی دو چاپ آن را داده - ذریعه ۱۷ : ۶۲ - نسخه ها ۱ : ۵۸۱ - نجم آبادی : ریو ۲ : ٤۸۰ - ایوانف : ۱۵۷۳).

3723- شیخوپوره، سرمیدانی، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق، محمد سلطان، جمعه ۱۵ شوال ۱۱٤۲ه. بفرمودهٔ خانصاحب محمد غیاث الدین خان جیو، آغاز برابر نمونه، ۸۰۲ ص (نعیم اختر قمر، حددی).

3724- اوچ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ٤۷۰ : نستعلیق پخته، فیض رسول قریشی قادری، یکشنبه ۱۵ ذیحجه ۱۱۸۲ه. آغاز در دیباجه افتاده : زمانیکه سنه هجریه یکهزار و یکصد و شش است، ٤۷۰ ص (پرفسور الله دتا چودری).

3725- اسلام آباد، گنج بخش ٤۸ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر، کامل ٦٤٦ ص.

3726- اسلام آباد، همانجا ۱۷۱ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه. آغاز در دیباجه و انجام افتاده، ۱۹۰ ص.

3727- اسلام آباد، همانجا ۲۰۳ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. (ص ۲-۱۹۸)، آغاز برابر،

3757- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق پخته ، غوث بخش ولد مولوی احمد خلف مولوی حاجی اسمعیل ، دو شنبه ، ۱۲۶۸ھ. آغاز افتاده ، موریانه زده ۲۵۶ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

3758- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۲-۲۱ : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، مفتی عبدالغفور خلف ملا محمد فقیر ، ساکن موضع اوتما قری ، برای فرزند خود ملا محمود جان ، ع۲ ۱۲۶۹/۲ھ. اعاز برابر نمونه ، ۸۵۰ ص. (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۶۸).

3759- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، مولوی ظهور احمد بن مولانا قاضی حبیب الله خان ، ۱۶ رمضان ۱۲۷۰ھ. آغاز برابر نمونه ، ۵۲۸ ص (محمد نذیر رانجها).

3760- پیشاور ، اکوڑه ختک ، نوشهره ، کتابخانه رحیمیه ۱۵۳۳ : نستعلیق ، فقیر محمد ولد غلام یسین ، سه شنبه ۲۹ محرم ۱۲۷۰ھ، آغاز برابر نمونه ، ۶۲۴ ص (میر سجاد حسین کاظمی).

3761- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۴۳ : نستعلیق ، محمدی ولد غلام یاسین ولد رکن عالم ولد حفیظ ، ۲۹ محرم ۱۲۷۰ھ. آغاز برابر.

3762- اسلام آباد ، همانجا ۲۰۶۲ : نستعلیق پخته ، ساکن کسوکی جلالپور گجرات ، ۱۶ ذیقعده ۱۷/۱۲۷۱ ـ ون ۱۹۱۲ ب ، آغاز برابر ، ۷۰۸ ص (گنج ۱ : ۳۳۰).

3763- دیره اسماعیل خان ، معظم خان کتاب فروش : نستعلیق خوش ، شمر باز خان طالب علم مدرسه فرقانیه ، ۱۲ رجب ۱۲۸۹ھ. اغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۷۲۲ ص (محمد نذیر رانجها).

3764- لاهور ، انارکلی ۳۷ ، دانش آباد ، احسان دانش : نستعلیق خوش ، غلام حسین ، ۱۲۹۸ھ آغاز برابر نمونه ، کامل (سید عارف نوشاهی).

3765- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱-۱۰۴۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۹۶ ص (نوشاهی : ۱۱۰).

3766- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش نفیس ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۳۲ ص (سید خضر نوشاهی).

3767- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ آغاز و انجام افتاده ، آغاز : تحصیل علم دیگر در تنقیح مسایل طبیه ، ۶۰۲ ص (سید خضر نوشاهی).

3768- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۴۵۳ : پخته ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز : این رساله ای ست مختصر مشتمل بر خلاصهٔ معالجات مجربه منتخب از قرابادین میر محمد اکبر عرف محمد ارزانی به ترتیب علل. برش عنا ، ۵۰ ص (پرفسور الله دِتا چودری).

3769- حیدرآباد ؟: لندو سائین ، آغا پیر عبدالحمید جان : از سدهٔ ۱۳ه‍. آغاز برابر نموله ، ۱۱٤ ص (پرفسور محمد اقبال مجددی).

3770- لاهور ، فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده : غذای لطیف می باشد و غلیظ ، ۱۳۰گ ۱۲ س.

3771- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، ۱۸ رمضان ؟، دیباچه را ندارد و از باب الالف در ذکر ادویه مفرده آغاز می شود ، ۱۰۸گ ۲٤ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۳۵٤).

3772- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده. آغاز : حرف الالف. ابریشم به فارسی و ترکی ابیک و به هندی ریشم گویند. معتدل است در گرمی ، ۵۸گ ۲۲ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ٦۰۰).

3773- لاهور ، کتابخانه الریاض ، جی معین الدین : نستلیق، تاریخ یاد نشده ، ۲۱۵گ.

3774- لاهور ، همانجا : نستعلیق و تعلیق ، ۲۹٦گ (دکتر ظهور الدین احمد ، سید عارف نوشاهی).

● 1261- قرابادین کبیر : قرابادین علوی خان : ذخایر المرکبات

از حکیم علوی خان شیرازی (که یاد او در «خلاصة قوانین العلاج : ۵۵۵» گذشت).

یکی از بخشهای «مجمع الجوامع». (ن.ک. پس از این) اوست، که به انجام نرسیده بود، و خواهر زادهٔ او حکیم میر محمد حسین بن محمد هادی عقیلی شیرازی، در ۱۱۸۵ه‍/۱۷۷۱م. بانجام رسانده است.

مرکبات است به ترتیب تهجی ، هر حرف در یک «باب».

آغاز : سپاس بیرون از قیاس و ثنایش لایحصی ، و آرایش و زیبایش سزای ، جناب کبریا . . . اما بعد ، و این چند نسخه جات مجربه از قرابادین مجمع الجوامع بنده درگاه محمد هاشم محمد شاهی ، مخاطب به علوی خان.

(ن. ک. پاکستان و هند (۵) ۳ : ۳٤٤ زندگینامه و آثار حکیم محمد هاشم و نیز میر محمد حسین - پزشکان نامی : ۷۱-۷۸ ، ۸٦ - مشار ۳ : ۳۸۹۳).

3775- پیشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱٦۵۰ : شکسته نستعلیق ، زیبا ، ۱۱۹۹ه‍. آغاز : جزو چهارم از کتاب قرابا دین کبیر. در ذکر ادویه مخصوص بیک یک از امراض . . . ، ۳٦٦ ص (محمد اسرائیل کان الله له).

3776- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۲-۱۹۱ : نستعلیق خوش ، سده ۱۲ه‍. آغاز : بدانکه اختیار کرده می شود ، بر دوای مفرد دوایی مرکب . . . انجام افتاده. بنام قرابا دین علوی خان خوانده شده است ، ٦۵٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ٦٦).

3777- کراچی ، موزه ملی N. M. ۱۹۷۲-۱۷۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه‍. آغاز در دیباچه افتاده ، پیرامون ۱۲۰۰ ص (نوشاهی : ۱۱۱).

3778- لاهور، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۴ه. آغاز برابر نمونه، ۹۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

● 1262- قرابادین کبیر: منتخب . . .

متن همان. گزیده از شاه ولایت شاه.

آغاز: الحمد لله الذی ابدع المجردات و المادیات العلویات و السفلیات الروحانیات و الجسمانیات و اخترع الاجسام . . . اما بعد، بعرض برادران ایمانی و خلان روحانی میرساند، که قبل از این بیست و هفت ماه مبارک، آغاز ۲: سپاس بیقیاس بر نعمای نعیم حکیم مطلق که به نزول نسخه. . . پس میگوید . . . شاه ولایت شاه.

3779- قصور، کوت مراد خان، کتابخانه همدانی، سید محمد طیب شاه همدانی: نستعلیق شکسته آمیز، گزیده ولایت شاه، ۱۳۰۹ه. آغاز برابر نمونهٔ ۱، از الف تا پایان حرف عین است، ۴۳۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3780- قصور، کوت مراد خان، کتابخانه همدانی، سید محمد طیب شاه همدانی: نستعلیق شکسته آمیز، ولایت شاه که نسخه را خلاصه کرده است، ۱۳ رمضان ۱۳۰۷ه. آغاز برابر نمونه ۲، ۹۸۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

● قرابادین مجمع الجوامع: مجمع الجوامع

● 1263- قرابادین محمود

از حکیم غلام محمود خان، که یاد او در «بیاض محمود» ص: ۵۱۰ گذشت.

آغاز: بدانید که قرابا دین لفظ یونانی ست، که بر ادویهٔ مرکبه اطلاق می کنند . . . دوایی که به صرع بالخاصیت مفید است . . .

3781- لاهور، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا: نستعلیق، خود گرد آورنده، سدهٔ ۱۴ه. در آغاز آن آمده که از نسخ دستخطی جناب بهائی صاحب و قبله گاهی نقل می کنم، ۶۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

● 1264- قرابادین معصومی

از حکیم محمد معصوم بن کریم الدین شوشتری شیرازی، از روزگار شاه صفی (۱۰۳۸-۱۰۵۰ه) و عباس دوم (۱۰۵۲-۱۰۷۷ه). و جز محمد معصوم نگارندهٔ «مفردات معصومی» (ن. ک. مین بخش) است. در ۱۰۵۹ه/۱۶۴۹م در یک «مقدمه» داری ۱۲ «فایده» (۱- کیفیت ترکیب ادویه، ۲- مقدار تناول ادویه)، و هفت «مقاله» و یک «خاتمه»: مقالهٔ ۱- تریاقات و مفرحات و معاجین جوزشات و ایارجات و اطریفلات دربابها و فصل هایی، ۵- ضمادات و اطلیه و غسول و خضابات، ۱۰ باب، ۶- مقویات، چهار باب، ۷- ادویهٔ مرکبه، پنج باب. خاتمه در بیخ چینی وفاد زهر، دو ل، هر یک در چند «اشاره».

آغاز: تحمیدی که لسان اعتذار تذکار مسبحان صوامع افلاک . . . اما بعد، برای صوابنمای

خرد مندان.
(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۸۲ - ذریعه ۱۷ : ۶۴ - پاکستان و هند ٤ : ۷۲۶ که در آنجا نام پدرش عبدالکریم آمده - پزشکان نامی : ۲۱۳ - اطبای مغلیه : ۱۸۵ در آنجا از حکیم معصوم خان یاد شده است که از روزگار اورنگ زیب (۱۰۶۹-۱۱۱۸ه.) و وابستهٔ دربار پسرش محمد اعظم شاه بوده و در ۱۱۲ه./۱۷۰۰م. در گذشته است - ایوانف : ۱۵۵۷).

3782- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۵۷-۹۰۹/۲٤ N. M : نستعلیق، محمد محسن ولد محمد حیات سیالکوتی، ۲ محرم ۲۳ جلوس محمد شاه (۱۱۵٤ه.) آغاز : اما بعد، برای : . . . (برابر نمونه)، ش ۱ مجموعه (ص ۲-۳۰۲) (نوشاهی : ۱۱۱).

3783- کراچی، ناظم آباد، کتابخانه همدرد، محمد سعید دهلوی، الف ۲-۲٤ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز : . . . اما بعد، برای صواب نمای خردمندان خورده بین، ۶٤۲ ص (سید حضر نوشاهی) نام پدرش عبدالکریم آمده است (ندوی ۱ : ۷۰).

3784- سرگودها، بهلوال، نصیر آباد، مولانا داود : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۱۸د ص (محمد نذیر رانجها).

3785- اسلام آباد، گنج بخش ۳۵۹ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه (ص ۲-٤٤۲) (گنج ۱ : ۳۳۱).

3786- پیشاور، دانشگاه، کالج اسلامیه ۱۶٤۳ یا ۱۶۶۳ : نستعلیق خوش، تاریخ یاد نشده. آغاز افتاده : و اطبای متاخرین کره بعد اخری آنها را به محک امتحان کشیده، (عبدالرحیم ۱ : ۳۰۷ - سید سعید الله).

3787- کراچی، نظامی دوا خانه: شماره و نشانی بیشتر یاد نشده (پاکستان و هند ٤:۷۲۶).

## ● 1265. قرابادین یوسفی : قرابادین جامع الفواید

متن «جامع الفواید : ۵۳۶» یوسفی. گرد آورندهٔ قرابادین ناشناس.
آغاز : حمدله. اما بعد، این قرابادین نسخهٔ «جامع الفواید» است، که مشهور به یوسفی ست. برای تسهیل مبتدیان جمع نموده شد. باب الالف. آب انار و شیر خشت . . .

3788- شکارپور، گڑهی یاسین، گوشه ادب، صلاح الدین ۱۹۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۳۲ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1266 قرابادین ناشناخته

چند کتاب ناشناخته. یکی نیستند.

3789- اسلام آباد، گنج بخش ۲۸۹۵ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱-۱۲ه. باز مانده از یک کتاب است، ۳۰ ص (گنج ۱ : ۳۳۱).

3790- کراچی، موزه ملی ۱۹۶۱-۱۰۵۲ .N M : نستعلیق و شکسته، سدهٔ ۱۲ه. باسربندهای «دستور»، «صفت». آغاز : دستور مطبوخ سنا. مسهل بلغم صفرا و سودا سوخته است . . .، ۱۳٤ ص (نوشاهی : ۱۱۱).

3791- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۲-۲۵ : نستعلیق خوش ۱۲۲۲هـ/۲ پادشاهی اکبر شاه ، داروشناسی ست به ترتیب حروف تهجی آغاز افتاده : جهت سپرز مفید و قطور روغن که ، ٦٤٢ ص (سید خضر نوشاهی).

3792- اسلام آباد ، گنج بخش ٥٠٨٩ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. (ص ٥٧-١٧٧) ، آشفته صحافی شده ، آغاز و انجام افتاده.

3793- اسلام آباد ، همانجا ٤٢٩٣ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز و انجام افتاده ، ۲۷۸ ص (گنج ۱ : ۳۳۲).

3794- کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-26 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. به ترتیب تهجی ، از الف تا یا قوتی. سپس «باب المتفرقات». گرد آورنده هندی بوده. در باب «التاء» از تریاق اربعه آغاز می شود. و یکجا می نویسد «سنون که والد ماجد جهت نواب مجد الدوله برای تقویت . . . تألیف نموده» ۲۵۵گ سپس رسالهٔ عربی شاید «حدود الامراض» ارزانی (سید عارف نوشاهی).

## 1267- قسطاس الاطباء

از نور الدین محمد عبدالله عین الملک شیرازی (که یاد او در «الفاظ ادویه : ٤٨٩» گذشت). در ۱۰٤۰هـ/۳۰-۱٦۳۱م. برابر (ختم ، الفاظ جید طب). با سرنندهای «تعلیق» و «تصلیق». بنام خان زمان بن مهابت خان.

فرهنگ واژه ها و اصلاحات پزشکی ست به ترتیب تهجی ، در ۲۷ «تعلیق».

آغاز : زینت افتتاح فرهنگ حکمت طبیعی ، سپاس بیقیاس و ستایش والا اساس حکیمی علی الاطلاق ست که به محض حکمت.

(ن.ک. اته ۲۳۲٥ که تاریخ نگارش را ۱۰٥۰هـ گفته - پاکستان و هند ٤ : ۷۲٥ که تاریخ نگارش به نقل ازاته همان ۱۰٥۰ آورده - ذریعه ۱۷ : ۷۹ به نقل از صاحب «ریاض» - دانش ، دانشگاه ۱٦ : ٥۲ «قسطاس الاطباء خان زمانی»).

3795- لاهور ، ٤۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق زیبا ، بهاتی پیارام صوفی ، سکنه جهریه ، برای پیر مل فقیر نقشبند ، ۱۰ ج ۱۲۸۹/۱هـ. آغاز برابر نمونه ، ۳۱۲ ص (سید خضر نوشاهی).

3796- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق ، بی تاریخ ، کاغذ فرنگی ، آغاز برابر نمونه ، ٥٦ ص ۳۱ س (پرفسور روش آرا بیگم).

## 1268- قواعد ادویهٔ طب

ناشناخته. در یک «مقدمه» با چند «فصل» : مقدمه در درجات اربعهٔ ادویه. فصل ۱- طبایع ادویهٔ مفرده که چهار است ، ۲- خواص ادویهٔ مفرده ، که دوازده قسمند ، ۳- ادویه ای که دل را قوت دهد و دماغ و معده و جماع را . . . ، سپس به ترتیب حروف تهجی.

آغاز: الحمدلله خالق الداء و الدواء والصلاة والسلام علی رسوله محمد . . . اما بعد ، این رساله ای ست در معرفت طبایع و خواص ادویهٔ مفرده مسمی به قواعد ادویه الطب ، مرتب بر مقدمه و چند فصل.

3797- کراچی ، استاد حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، سید خان محمد فقیر ، ۱۸ شعبان ۱۳۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، مبوب به یک مقدمه و چند فصل ، ۱۲٤ ص (پرفسور روشن آرا بیگم).

3798- حیدرآباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، مبوب به یک مقدمه و چند فصل ۱۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3799- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ولی نه ترتیب حروف الفبایی، در این یکی از مجربات مخدوم میان احمدی و بیاض حکیم غلام مرتضی ملتانی نقل شده است، ۳۳٤ ص ۱۲ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

## ● 1269- قوانین طب : طب منظوم

از شاه محمد ، نواده اش بدر الدین. به نظم و با مقدمه ای نه نثر. بر برگ ۱۵ ب نسخه شیرانی مهری از بدر الدین است که تاریخش ۱۲۲۰ھ خوانده میشود.

3800- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٥/۱۸۲٥/٤۸٤٥ : از آغاز سدهٔ ۱۳ھ. انجام افتاده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۳).

## ● 1270- قوانین حکمت

از محمود بن شریفخان (ن.ک. : تحفهٔ عالم شاهی : ٤۰۸ ، ضیاء الابصار : ۶۱۳).

به سال ۱۲۸٥ھ/۱۸۶۸م. در یک «مقدمه» و سه «مقاله» : مقدمه در ماهیت این فن وغیره ، در دو «مبحث» (فرق اطبا ، زندگی نامهٔ بزرگان خاندان خود). مقالهٔ ۱- در علم طب ، ۲- امور طبیعیه ، ۳- حرکت و سکون نفسانی. هر مقاله در چند «باب» و هر باب دو چند «فصل».

آغاز: حمد و سپاس خالقی را سزد که حقایق خلقتش بی پایان ، و ثنای بیقیاس حکیمی را زیبد که دقایق حکمتش بیکران . . . من هیچمدان عاری از مایهٔ علمی ، حقیر سر پا تقصیر ، نامه سیاه عالم محمود . . .

(ن.ک. پزشکی ایران و پاکستان : ۶۵ ، ۶۸ دو خانوادهٔ مهم پزشکی هند اسلامی ، برای خانوادهٔ نگارنده ، پدران و فرزندان ایشان).

3801- لاهور ، کتبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۸۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 1271- قوت لایموت

از سید فضل علی ، شفایی خان (که یاد او در «چوب چینی» ٤۲۱ : گذشت). بنام راجه چند و

لعل مهاراجه. در هفت «فصل» : ۱- مزاج و خواص فواکه ، ۲- حبوب ، ۳- لعوق ۴- لحوم ، ۵- البان ، ٦- اقاویه وابا زیر (؟) ، ۷- اغذیهٔ مرکبه.

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ۵۸۳ «قوت لایموت». پاکستان و هند (۵) ۳ : ۳٤٦ که ضمن بر شمردن نام ۵ اثراو از آن یاد کرده).

آغاز: الحمدلله الذی هو یطعمنی . . . اما بعد. اکثری از دوستان مکلف می شدند که چند اغذیهٔ مشهوره وغیره مشهوره ، مروجه و غیر مروجه.

3802- کراچی ، موزه ملی ۱۹٦۱-۱۰٦٤ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۸۰ ص.

3803- کراچی ، همانجا ، ۱۹٦٤-٦ .N.M : نستعلیق ، محمد باقر ، ۱٤ ع ۲/۱۲۵٦ه. برگ آغاز افتاده : مرحبا باوجود قلت بضاعت و قصور . . . ، ۸۳ گ (نوشاهی : ۱۱۲).

## ● 1272. کاشف الامراض

از سید حشمت علی متخلص به نگاه و کامل نگاه ، بن سید حبیب الله شاه حسینی حسنی قادری مرتضوی ، از مردم کانپ و تلهر (هند) ، به سال ۱۲۲۸ه./۱۸۱۳م به نظم ، با دیباجه ای به نثر ، در تشخیص بیماریها ، در پانزده باب : ۱- علامات احلاط ، ۲- اسباب امراض ، ۳- مقامات ، ٤- نبض چهارده فصل ، ٤- نفس ، ۵- بول ، به فصل ، ٦- براز ، هفت فصل ، ۷- نفث ، چهار فصل ، ۸- عرق ، پنج فصل ، ۹- بحران ، پنج فصل ، ۱۰ دلایل ، ۱۱- انتقال امراض به اعراض ، ۱۲- علامات ، ۱۳- نکس ، ۱٤- علامات طول مرض ، ۱۵- متفرقات (ن.ک. : مجلهٔ معاصر ، کراچی ، ژوئیه ۱۹٦۳م : ۳۵۹ ، گفتار حکیم محمود احمد برکاتی ، «کاشف الامراض» ) (به نقل از نوشاهی).

آغاز (دیباجه) : حمداً ، اما بعد ، فقیر حقیر حشمت علی . . . عرض می دارد ، و عرضش برای حذاقت پیرای فراست گرای . . . (متن) : بنام خدایی که هست او قدیم - رحیم و کریم و علیم و حکیم.

3804- کراچی ، موزه ملی ۱۹۷۳-۲۲۳ .N.M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۱٦۵ ص (نوشاهی : ۲۱۲).

## ● 1273. کتاب دلهتری

در دیباجهٔ کوتاه نسخه ، که پس از خطبه فهرست بابها آورده شده است ، نام نگارنده و کتاب نیامده است ، تنها در پایان نویسنده می نویسد : تمام شد کتاب دلهتری من تصنیف حکیم دلهتر.

در نود و شش «باب» : ۱- معرفت نبض و دلیل ، ۲- امراض شقیقه ، ۳- فالج ، ٤- صرع ، ۵- لقوه ، ۱۰- گوش و کری ، ۱۵- لب و زبان و دندان ، ۲۰- دهان و بغل ، ۲۵- شب کوری ، ۳۰- قی را باز داشتن ، ۳۵- سپرز و جگر ، ٤۰- پر میوه مرد و زن ، ٤۵- دفع موش و مکس و ملخ و مورچه ، ۵۹ تا ٦۵ باه و آمیزش با زنان ، ۷۰- منع حاملگی ، ۷۵- فصد ، ۸۰- تب رگت ، ۸۵- آماس و دنبل ، ۹۰- گزیدگیها ، ۹٦- ترکیب کوکل ها.

آغاز: منت خدا یرا قادر ذوالجلال که در ادای توصیف و ثنایش زبان ناطق گنگ و لال ،
ـ حالق مطلق خلقت انسان.

3805- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸۲۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ هـ ، ۱۸۲ ص
(گنج ۱ : ۳۰۲).

● کتاب لنشاط و البساط : انشاط و البساط

● 1274- کفایهٔ منصوری : کفایهٔ مجاهدیه

از منصور بن محمد شیرازی (که یاد او در «تشریح منصوری : ۵۳۱» گذشت). به نام مجاهد
ـلطنه زین العابدین بن شاه شجاع مباز الدین محمد (۷۸۶-۷۹۲ هـ) از خاندان مظفریان ، پیرامون
۷۸ هـ/۱۳۷۹ م. در دو «فن» نظری و عملی و داروسازی و هر یک در بخشهایی.

فن یکم طب نظری و عملی ، در دو «قسم». قسم یکم نظری آن در یک «مقدمه» و چهار
ـقاله»: مقالهٔ یکم، در اسباب مادی صحت ، چهار باب : باب ۱- ارکان ، ۲- ارواح ۳- اخلاط ، ۴- اعضا ،
ـلهٔ دوم در اسباب فاعلی ، دو باب : ۱- مزاج ، ۲- قوا. مقالهٔ سوم ، در اسباب فاعلی ، دو باب : ۱-
ـاب ضروری ، شش فصل ، ۲- اسباب غیر ضروری ، دو فصل. مقالهٔ چهارم ، در احوال و اعراض و
علامات ، دو باب : ۱- احوال و اعراض ، ۲- علامات ، هشت فصل. قسم دوم ، در طب عملی ، در
ـ «مقاله» : مقالهٔ یکم در حفظ صحت و معالجات کلی ، دو باب : ۱- حفظ صحت ، ده فصل ، ۲-
ـالجات کلی ، سه فصل ، مقالهٔ دوم ، در امراض سر تا قدم و درمان آنها ، بیست باب. مقاله سوم
ـات. مقالهٔ چهارم در امراض که به ظاهر بدن حادث شود ، هفت باب ، مقالهٔ پنجم در گزیدگیها ،
ـار باب. فن دوم در ادویه ، در دو «مقاله» مقالهٔ یکم ادویهٔ مفرده، هفت باب. مقالهٔ دوم ادویهٔ مرکبه،
ـت باب.

آغاز: شکر و سپاس مر خالقی که در خلقت انسان دقایق حکمت او بی پایان است ، و حمد
ـد . . . منصور بن محمد بن احمد بن یوسف بن فقیه الیاس الشیرازی.

(ن.ک. ذریعه ۱۸ : ۹۸ «کفایهٔ مجاهدیه» - مشار ۴ : ۴۰۹۰ که نشانی ده چاپ هند آن را
ـه است - نجم آبادی : ۶۴۱ - کشف الظنون ۲ : ۱۵۰۱ - ریو ۱ : ۴۷۰ «کفایهٔ مجاهدیه» -
ـانف : ۱۵۳۶ «کفایهٔ منصوری» - نسخه ها ۱ : ۵۸۵ که منابع دیگری را نیز نشان داده است -
ـکان نامی : ۱۵۴-۱۵۶).

3806- کراچی ، موزه ملی N M. ۱۹۷۷-۲۱۲ : نسخ، ۱۷ ج ۲/سده ۱۰ هـ. در قریه نووسب
از دیهات بخارا ، آغاز برابر نمونه ، ۵۳۵ ص.

3807- بهاولپور ، سنترال لائبریری ۱۶۵ : نستعلیق خوش کهن ، به خامهٔ نگارنده (چنین
گفته شده) ، آغاز برابر نمونه ، با سر لوح ، ۵۰۸ ص (دکتر الله دتا چودری - گویا همان است
که تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۶ آنرا از سدهٔ ۱۰ هـ. دیده).

3808- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۸ : نستعلیق پخته ، ۲۰ ج ۱/۹۵۲ هـ ، ۲۰ ص آغاز

نونویس سده ۱۲ه. آغاز برابر، ۵۸۰ ص (گنج ۱ : ۳۳۲).

3809- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۷۶-۴۶ N M. : نستعلیق، صفی قلی ولد میکائل سفره کش، شعبان ۱۰۷۱ه. آغاز برابر نمونه، ۱۳۸ ص (نوشاهی : ۱۱۳).

3810- گجرات قلعه دار، کتابخانه مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق خوش، ۱۰۹۸ه. (۳۰ جلوس عالمگیری) آغاز یک برگ افتاده، با مهر «عبده یوسف ۱۰۹۷» ۲٤۰ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری).

3811- لاهور، ٤۳ خیابان راوی، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق، میر اسماعیل، ۱۵ صفر ۱۱۰۰ه. آغاز برابر نمونه، ۵۸۶ ص (سید خضر نوشاهی).

3812- پیشاور، جهنگی، مذهبی کتابخانه، سولوی وردگ ۱۱۹۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۱ه. اغاز برابر نمونه، ٤۲۶ ص ۱۷ س، جدولبندی ۳ راه (میر سجاد حسین کاظمی).

3813- پیشاور، دکتر حواجه محمد سلیم : گویا از سدهٔ ۱۱ه. (سبیحی، کتابخانه ها ۱٤۸.۱).

3814- اسلام آباد، گنج بخش ۶۰۸۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر، ۵۵۲ ص.

3815- اسلام آباد، همانجا ۸۳۹۱ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ه. آغاز و انجام کمی افتاده.

3816- اسلام آباد، همانجا ۵۸۱۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲-۱۱ه. آغاز برابر، انجام افتاده، ۲۵۰ ص (گنج ۱ : ۳۳۳).

3817- گجرات، شاه دوله رود، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش، ۱۰ ع ۳/۱ جلوس فرخ شاه پادشاه (۱۱۲۶ ؟)، آغاز برابر نمونه، ۳۰۸ ص (سید عارف نوشاهی).

3818- اسلام آباد، گنج بخش ۵۲۸ : ثلث خوش، تاج الدین حسین، ۲۶ رجب ۱۱۵۳ه. آغاز برابر، ۳۶۲ ص (گنج ۱ : ۳۳۳).

3819- کراچی، موزه ملی ۱۹۵۸-۲۶۲/۵۸ N. M. : نستعلیق، غلام غوث قادری بن شیخ محمد عظیم بن شیخ یار محمد ساکن چک علی میرو وال (شیخوپوره)، برای نظام‌الدین ولد غلام رسول، ٤ ج ۱۱۶۲/۲ه. آغاز برابر نمونه ۵۲۸ ص (نوشاهی : ۱۱۳).

3820- خیرپور، کتابخانه عمومی ۶۱۰/۳۲ - م ن ص : نستعلیق، ۲۷ شوال ۱۱۸۱ه. آغاز برابر نمونه، ۲۶۸ ص (سید خضر نوشاهی).

3821- کراچی، ناظم آباد، کتابخانهٔ همدرد، حکیم محمد سعید دهلوی، الف ۱- ۲۹ : نستعلیق خوش، شیخ محمد بن قدرت الله بن شیر محمد، در نارووال برای محمد بخش، ۱۵ ج ۱۲۰۰/۱ه. آغاز برابر نمونه، ۳۷٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۳۷).

3822- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۵۷-۹۰۹/۲۲ N. M. : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۵٤۰ ص.

3823- کراچی، همانجا ۱۹۷۰-۱۹۶ N.M. : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، برگها

، هم چسپیده (سید عارف نوشاهی : ١١٣).

382- لاهور ، انارکلی ٣٧ ، دانش آباد ، احسان دانش : نستعلیق ، میان قادر بخش
دهٔ ١٣ ه. آغاز افتاده ، از مقاله چهارم از فن یکم تا پایان را دارد ، ٥٠٠ ص (سید
عارف نوشاهی).

382- لاهور ، خیابان راوی ٣٤ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ١٣ ه. آغاز
برابر نمونه ، ٣٣٢ ص (سید خضر نوشاهی).

382- کویته ، مولانا محمد هاشم جان مجددی : سدهٔ ١٣ ه. آغاز برابر نمونه ، ٧٠٠ ص
پرفسور محمد اقبال مجددی).

382- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ١١٩ : نسخ ، سدهٔ ١٣ ه. ٤٠٦ ص. انجام افتاده
نوشاهی ، انجمن - سرفراز : ٦٢).

382- کراچی ، همانجا ٤ ق ف ١٩٠ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ ه. انجام افتاده ، ٢٢٤ ص
نوشاهی ، انجمن - سرفراز : ٦٢).

382- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانه همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی :
نستعلیق ، سدهٔ ١٣ ه. آغاز برابر نمونه ، باسر لوح زرین ، ٢٧٨ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

383- هزاره ، هری پور ، خانقاه نقشبندیه مجددیه : نستعلیق ، سدهٔ ١٣ ه. آغاز برابر نمونه ،
یاد داشت فضل احمد سرهندی ، ٥٢٠ ص (مولانا محمد اسرائیل کان الله له).

383- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ١-٣٠ : نستعلیق
خوش ، سدهٔ ١٣ ه. آغاز برابر نمونه ، ٥١٢ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ١ : ٣٨).

383- کراچی ، همانجا ، الف ١-٢٨ : نسخ خوش ، سدهٔ ١٣ ه. آغاز برابر نمونه ، انجام
افتاده ، ٤٣٦ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ١ : ٣٦).

383- اسلام آباد ، گنج بخش ٣٤١٦ : نستعلیق ، سدهٔ ١٢-١٣ ه. ج ٢ ، از قسم دوم از
یکم در طب عملی آغاز می شود ، ٢٣٨ ص.

383- اسلام آباد ، همانجا ٥٠١٣ : نستعلیق ، سدهٔ ١٢-١٣ ه. آغاز برابر ، انجام چند برگ
افتاده ، ٣٢٨ ص (گنج ١ : ٣٣٣).

383- کراچی ، موزهٔ ملی N. M. ١٩٦١-١١٠١ : شکسته ، سدهٔ ١٣ ه. با یاد داشت
محرم ١٢٠٧ ه. آغاز افتاده : و در اصل او ... لحم غدوی هست ، ٣٢٠ ص (سید
عارف نوشاهی : ١١٣).

383- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ٦٨ : نستعلیق ، میاں قادر بخش ،
١٣ ه. آغاز برابر نمونه ، ٤٦٣ ص (سید خضر نوشاهی).

383- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ١-٣١ :
نستعلیق خوش ، ٤ ذیقعده ١٢٢٨ ه. آغاز برابر نمونه ، ٤٤٠ ص (سید خضر نوشاهی -

ندوی ۱ : ۳۸).

3838- سرگودها، بهلوال، مدرسه علوم المرتضی، مفتی محمد رفیق : نستعلیق، حبیب الله ولد عبدالغفور عرف متولی سوطن بهیره، دو شنبه ۳ ماه کنگ روز مبارک ۱۲۲۹ه. آغاز: باب اول در امراض سر و دماغ و از آلجمله صداع است، ۳۹۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3839- شیخوپوره، سرسیدانی، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق، نور محمد، ساکن لاهور، ۱۹ع ۱/۱۲۳۲ه. آغاز برابر نمونه، با سرلوح، هر دو فن را دارد، ۲۷۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3840- کراچی، سوسائتی، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-11 : نستعلیق، حکیم . . . (رحیم یا رجب) ۱٤ رجب ۱۲۳۳ه. آغاز برابر. کامل (سید عارف نوشاهی).

3841- کراچی، ناظم آباد، کتابخانه همدرد، حکیم محمد سعید دهلوی، الف ۱-۳۲ : نستعلیق شکسته آمیز، خواجه محمد علی اعظمی ٤ محرم ۱۲۳۹ه. آغاز برابر نمونه، ۳۷٦ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۳۹).

3842- اسلام آباد، گنج بخش ٦٤٢ : نستعلیق، محمدی، ۷ ج ۱۲۵۷/۲ه.(ص ٤-۲۹٤)، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۳۳).

3843- لاهور، بازار حکیمان، حکیم سائین عبدالحمید : نستعلیق خوش، شیخ بهاءالدین، چهار شنبه ۲۱ ماه چیت ۱۹۰۳ ب (۱۲۶۲ه؟)، آغاز برابر نمونه، ۳۰٤ ص (شفیق الرحمان نوشاهی).

3844- راولپندی، گولره شریف، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه : نستعلیق، جان محمد پسر میان عبدالغنی، ۷ ماه مبارک چیت، ۱۹۰۵ بکرمی/٤ع ۲/(۱۲٦٦ه؟)، آغاز برابر نمونه، ٤۹٤ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

3845- کراچی، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۵۸-۹٤۸ : نستعلیق خوش، الهی بخش بن محمد محسن حکیم، ساکن بیگو واله (سیالکوت). برای پسرش فیض احمد، ۷ رجب ۱۲۷۳ه. آغاز برابر نمونه، ۳۲٤ ص (نوشاهی : ۱۱۳).

3846- سرگودها، بهلوال، نصیر آباد، مولانا داود : نستعلیق خوش، خالق داد بن عبدالله، ۱۲۸۵ه. آغاز برابر نمونه، ٤۳٦ ص (محمد نذیر رانجها).

3847- کراچی، سوسائتی، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-39 : نستعلیق، ۱ ج ۱۲۸۵/۱ه. بروزگار سراج الدین بهادر شاه : آغاز برابر (سید عارف نوشاهی).

3848- لاهور، ٤۳ خیابان راوی، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش، ۵ ج ۱۲۸۷/۲ه. آغاز برابر نمونه. ۲۹٤ ص (سید خضر نوشاهی).

3849- لاهور، پنجاب پبلک لائبریری ٦۱۰ منصو : شکسته آمیز، آغاز سده ۱۳ه. آغاز

برابر، ۱۷۰ گ (عباسی ۱ : ۷۸۵).

3849- دیره اسماعیل خان، معظم خان کتاب فروش: نستعلیق خوش، عبدالحنیف ولد شیخ نور الدین، سدهٔ ۱۳ هـ. آغاز برابر، ٤٦٦ ص (محمد نذیر رانجها).

3850- سرگودها، هری پور، عبدالقیوم: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ هـ. آغاز برابر، ٤٣٦ ص (محمد نذیر رانجها).

3851- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۱۳۵۵/۳۵۱: نوشته شیو دیال به مقام لاهور، سده ۱۳ هـ.

3852- لاهور، همانجا ۳۵۷۰/٥٤٦: سده ۱۳ هـ. (بشیر حسین ۲ : ۲۹۹).

3853- راولپندی، گولره شریف، درگاه شاد روان پیر مهر علی شاه: نستعلیق، سده ۱۳ هـ. آغاز افتاده: گرش بود و نظر در اشیای رقیق ریاضت چشم بود و ریاضت آلات کلام. کتابی ست در ۲ فن و هر یک در چند مقاله و باید همین کفایه باشد، ۱۷۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

3854- اسلام آباد، اداره تحقیقات اسلامی ۷٦: نستعلیق خوش، سده ۱۳ هـ. آغاز برابر نمونه، ۲۹۸ ص. (سید عارف نوشاهی).

3855- لاهور، ٤۳ خیابان راوی، کتابخانه طبی بورد: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ هـ. آغاز برابر نمونه، موریانه زده، ۱۵۰ ص (سید خضر نوشاهی).

3856- پیشاور، دانشگاه، کالج اسلامیه ۱٦٤۲: نستعلیق، تاریخ یاد نشده، آغاز در خطبه دیباجه افتاده: اسباب قانون نجات و اشارت او ذخیره اعراض کلیاتست و ارکان خمسه او... ٥٥٦ ص (محمد اسرائیل کان الله له).

3857- لاهور، فقیر سید مغیث الدین: شکسته، سید امیر شاه بن سید قبول شاه بن عارف شاه از اولاد قطب الاقطاب عالم الدین ناصر الدین بن مخدوم جهانیان، تاریخ یاد نشده، ۱٦۰ گ ۱٤ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی: ۳۸۰).

3858- اوچ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۲۰۷: نستعلیق پخته، ملاوسن ولد ملا موسی، ساکن قصبه انور، ۲۵ صفر، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر، ۳۱۲ ص (پرفسور الله دتا چودری).

3859- لاهور، دیال سنگه ترست ۷۲۸: نستعلیق، تاریخ یاد نشده، آغاز افتاده: آراسته و او را به عمل و سیاست...، ٦۸ گ (دیال سنگه ۳ : ۲۸۸).

## ● 1275- کفایهٔ منظوم: کفایهٔ منصوری منظوم

- از عبدالرحیم، ملقب به محمد یوسف خان.

با دیباجه ای به نثر، که در آن آمده بیشتر عمر خود را در کسب پزشکی صرف کرده، و این منظومه را به ترتیب «کفایهٔ مجاهدیه»، در طب عملی می سازد.

آغاز (دیباچه) : و ثنا و محمدت اتم به آن قادری که طوطی نفس ناطقه را در قفس سر ا بذکر معرفت جسم و جان.

3860- لاهور ، عمومی پنجاب ۶۱۰ مجموعه : نستعلیق ، میانه سدهٔ ۱۳ھ آغاز نمونه ، ۱۱۷ گ ۱۳-۱۶ س (عباسی ۱ : ۳۲۸).

## ● 1276- کنز الحکمه

از علی بن حسین بن علی امیران (گویا غیاث الدین علی ، که یاد او در «خلاصة التنج ۲۹۵» گذشت). برای امیر زاده قلی محمد ، در ده «کنز» : ۱- پختن شربتهای شیرین ، ۲- ؛ سکنجبین ها و شربتهای نرش ، ۳- ساختن پخته ، ٤- ساختن قرصها ، ۵- ساختن المریفلها ۶- ۷- ؟ ساختن حبها ، ۹- ساختن توتیا ، ۱۰- ساختن سفوف. سپس در مانها.

آغاز : بعد از شکر و سپاس حکیمی که جمیع مکنونات رابدار الشفای وجود در آور مریضان محبت و مودت خود را از شربتخانه.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٤۱۷ «حکمت نامه» که جز این است).

3861- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، احمد بیگ اسماعیل ، ج ۱/۱۱٤۱ھ. (۳٤۸-۳۷۱ مجموعه) (سد عارف نوشاهی).

## ● 1277- کیمیای عشرت : اختصار . . .

متن گویا از حکیم محمد صادق (محمد صادق علی) خان ملقب به ممتاز عارفی ، گزیـ ناشناس، که نام خود را در دیباچه نیاورده است. در چهار «فصل» : ۱- در آنچه در ابتدای به ع باید آورد ، ۲- در انداز دم کشی ، ۳- در بیان آنکه وقت کارچه باید کرد ، ٤- امتحان به کمال رسیـ این ورزش. به نثر آمیخته به نظم.

آغاز : اختصار کیمیای عشرت ، مشتمل بر چهار فصل. فصل اول در آنچه . . .

(ن. ک. مشار ٤ : ٤۱۸۶ وذریعه ۱۸ : ۲۰۲ «کیمیای عشرت» از حکیم محمد صا (محمد صادق علی) خان عارفی ، در یک مقدمه و ٤٤ باب و ۱۱۱ فصل ، درباه ، چاپ حیدر آباد د ۱۳۱۷ھ - نجم آبادی : ۶۶۰ «کیمیای عشرت» عارفی. فهرست بخشهایش).

3862- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سبز کلو ، ۱۲۲۳ آغاز برابر نمونه ، ۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 1278- گنج باد آوردهٔ صاحب قرانی

از حکیم امان الله خان ، نواب خان زاد فیروز جنگ (نگارندهٔ «ام العلاج : ٤۹۲» و جز آ به سال ۱۰۳۵ھ/۱۶۲۵م. در یک «مقدمه» و یک «کلید» در شانزده «فصل» سرمی سه «گنج» نگاش است : گنج یکم و دوم هر یک در هشت «سکه» و سوم در شش «سکه» در پزشکی ، سپس طلسم کیمیاست در هیجده «صنعت». ادویهٔ مفرده و مرکبه ، ادویهٔ مفردهٔ آن گیاههای شبه قاره است. در آ از نوشته های فارسی و هندی بهره برده و دائرة المعارف دارو شناسی سده های میانهٔ هند است.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۹۰ - پاکستان و هند ٤ : ۷۲۳ - استوری ۱ : ۱۷۳ - ذریعه ۱۸ : ۲۳۵ که تاریخ نگارش را ۱۰٤۰ه/۱۶۳۱-۳۰م. آورده است - اته : ۷۶۳ ذکرش).

## 1279- گهور چترهی : سوار اسپ

از حکیم امیر الدین عرف امیر الله بداپونی. نگارندهٔ «مجربات امیر الله».
نسخهٔ طبی که شصت و چهار بیماری را درمان است ، و حکیم قطب الدین آنرا «حب اعجاز» نامیده ، و حکیم فقیر آنرا «حب سیاه» و حکیم غوث «معدن الشفاء» و نگارندهٔ رساله آنرا «امر الهی» گفته است.
آغاز : امر الله مشهور به گهور چترهی ، به معنی سوار اسپ ، محض از ترکیب . . . جلیل القدر و کثیر النفع ، حکیم قطب آنرا حب اعجار نامیده اند.

3863- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق شکسته ، امداد حسین ولد شیخ امیر الله ، ۲ ذیقعده ۱۲۵۵ه عنوانها سرخ ، ۸ ص (سید سعید الظفر نوشاهی).

## 1280- لذت العیش ناصرشاهی

از محمد طبیب. برای ابو المظفر سلطان عبدالقادر شاه خلجی. (در نسخهٔ موزهٔ کراچی نام نگارنده «ناصر» آمده است).
در ده «فصل» : ۱- تدبیر جماع و وصایای حکما ، ۲- مقدماتی که در این علم دانستنی ست ، ۳- غداها و روغنهای مفرده زیاد کننده قوهٔ باه ، ٤- اغذیه و اشربهٔ مرکبه زیاد کننده باه ، ۵- مرکباتی که در این شغل نافع بود ، ۶- سوحات و ضمادات زیاد کننده باه ، ۷- ادویه ای که در قضیب مالند ، ۸- ادویه ای که زنان را آبستن کند. ۹- ادویه ای که منع آبستنی کند ، ۱۰- فواید متفرقه متعلق به باه (دیباجه). و هر فصل در چند «تنبیه».
آغاز : الحمد للذی بدا خلق الانسان من طین . . . چنین گوید . . . محمد طبیب . . . که چون احکام و تدبیرات امور باه در اکثر کتب سلف . . . ملاحظه کرده بود.
(ن. ک. نسخه‌ها ۱ : ۵۹۰ - ذریعه ۱۸ : ۲۹۷).

3864- کراچی ، موزه ملی N. M. ۱۹۶۱-۱۰۳۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. صفحه آغاز نو نویس و باسر آغازی دیگر : حمد صانعی را سزد که از امشاج بدن آبی صافی که از و جسدی . . . ، نام نگارنده در نسخه «ناصر» آمده است ، ۹۲ ص (نوشاهی : ۱۱٤).

3865- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-36 : نستعلیق ، ۱۲ رمضان ، سنهٔ ۲۰ با تاریخ ۱۱۸۰ه. در مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، (گ ۱-۲۲) (سید عارف نوشاهی).

## 1281 لذت النسا

متن بنام «کات» از «کوکا پندت». ترجمه از محمد امین : «فقیر حقیر محمد امین کتاب مذکور را به زبان فارسی آراسته و ترتیب داده» در ده «باب» : باب ۱- معرفت عورت (زن) ، ۲- دانستن مباشرت عورت ، ۳- صحبت کردن با هر یکی ، ٤- دانستن محل شهوت عورت ، ۵- دانستن مزاج زنان

هفت اقلیم ، ۶- آلت مرد و اندام نهانی زن ، ۷- رام کردن زن ، چهار فصل ، ۸- به انزال کشانید عورت ، ۹- فریفتن و خوش کردن عورت وقت مباشرت ، ۱۰- خصال عورات حمیله و ذمیمه ، ادویه مطلا کردن ، در ازا ، امساک ، در ۲۶ فصل.

آغاز: حمد لله . . . بدانکه حاکی این حکایت و راوی این روایت ضیاء نخشبی(؟)، اصلح الله . .

3866- کراچی ، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۷۶-٤۷ : نستعلیق ، محمد باقر ، ۱٤ شوال ۱۲۹۶ه، آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده را دارد ۹۵ گ (نوشاهی : ۱۱۶).

3867- کراچی ، موزه ملی N. M. ۱۹۶۱-۱۰۸۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز: آورده اند که در مملکت پادشاهی مشهور ، چشم و خدم بسیار داشت ، و در زمان او ، در ۲۰ باب ، بابهای در چند فصل ، باکمی جدایی در ترتیب بابها ، نام نگارنده بدست نیامده ، ٤٤ ص (سید عارف نوشاهی : ).

## ● 1282 لذت النسا

متن سانسکریتی از رتی رهس (رتی رس) در آمیزش بازنان. ترجمه از خواجه (خواجگی) شیروانی (برید شاهی ، از سدهٔ ۱۱ه/۱۷م).

در سه «باب» و هر باب در چند «فصل» : باب ۱- شناختن غلبهٔ عشق ، ۲- شناختن جای منی، ۳- امساک کردن منی.

آغاز: که نعت جلالتش از فرسودهٔ لولاک لما خلقت الافلاک عنبرین حسن مطلع ارسام یافته ، و از سوداء انا ارسلنک.

(ن. ک. پاکستان و هند ٤ : ۷۳۱ که در بخش پزشکان سدهٔ ۱۱ه/۱۷م از «انتخاب رتی رس» از خواجگی شروانی برید شاهی نشانی داده شده است که بایستی همین کتاب باشد، و ما می دانیم که دودمان برید شاهیان سالهای ۸۹۸-۱۰۱۸ه/۱٤۹۲-۱۶۰۹م. در بیدار (هند) فرمانروای می کردند - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۰۲ «انتخاب رتی رس» که تاریخ نگارش را ۱۱۷٤/۱۷۶۰-۱۷۶۱م. آورده است).

3568- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانه رشیدیه ، قاری عبدالرشید قاسمی : نستعلیق ، سید چهجی میان ولد سید منجهل میان افغان ، ۱۷ شعبان ۱۲۳٤ه. مصور ، بنام «لذت النسا» از خواجه شیروانی ، بدون نسبت برید شاهی ، ۹۵ ص (سید عارف نوشاهی).

## ● 1283- کوک شاستر (ترجمه) ؛ لذت النسا

ترجمه از متن هندی از سراینده ای با تخلص جامی : پس از گفتن حمد پروردگار - بخوان جامیامدحت شهر یار. در نام و روزگارش اختلاف هست : در برخی از نسخه ها از روزگار عبدالله قطب شاه (۱۰۳۵ - ۱۰۸۳ه) : بلند مرتبه شاه عالم پناه - جهاندار سلطان عبدالله. قطب شاه ریو ۲ : ۶۸۰ نام سراینده را محمد قلی جامی و تاریخ سرودن را ۱۰۳۶ه/۱۶۲۶م نوشته است ، ولی (تاریخ زبان اردو ، شمس الدین قادری : ۶۶) نام وی را شاه محمد جامی از دربار محمد قلی قطب شاه (۹۸۹-۱۰۲۰ه) (ن. ک. نسخهٔ موزه کراچی) دانسته و گفتهٔ ریو را نپذیرفته است. و «پاکستان و هند»

۷۱۳)نیز وی را محمد قلی جامی و از روزگار عبدالله قطب شاه ولی تاریخ سرودن را ۱۰۵۶هـ/۱۶۴۶م
نه و این دو مصرع را گواه می آورد : جهان بانست سلطان عبدالله . . . ز هجرت هزار و سی و بیست
ش (۱۰۵۶هـ).

شمارهٔ بابها در نسخهها ۳۲، ۳۴ ، ۳۶ دیده شده است. در نسخهٔ کراچی موزه ش . ۹۲ آمده :
«کوکا» در ۳٤ باب بوده و خود دو باب بر آن افزوده در ۳۶ باب ساخته است. در دیباجه آمده
. ، که پادشاه خوشگزران از درباریان خواست که این کتاب هندی را به فارسی در آورند ، ولی
ی نمی توانست ، از جامی که درویش وارسته ای بود به اصرار خواست : همی خواهم از یمن والای
. شود کوکه منظوم بر رأی تو ـ چو فیض تو روش بود در جهان ـ شود فارسی نظم هندی عیان ـ
بجز و نیاز آنقدر گفت ، گفت ـ که جامی به یک هفته این در بسفت.

آغاز: کنم ابتدا من بنام خدا ـ که پیدا ست از قدرتش دوسرا ـ بنازم من آن قدرت پاک را ـ
داده شرف این سیه خاک را . . .

(ن. ک. پاکستان و هند ٤ : ۷۱۳ «کوک شاستر» و ٤ : ۷۲٦ «لذت النسا» ـ ریو ۲ :
٦ «کوک شاستر» در ۳٤ باب ـ موزهٔ سالار : ۱۸٤۹ «لذت النسا» که نام نگارنده را محمد قلی
تخلص به جامی تاریخ نگارش را ۱۰۳٦ آورده و می گوید در ۳٦ باب است) .

**3869**- کراچی ، موزهٔ ملی N. M. ۱۹٦۱-۹۲۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه ،
پس از حمد ، نعت است با وزنی دیگر ، در این نعت آمده : که «قانع» از غلامان بتول است ـ
فدای آل و اولاد رسول است ـ که «قانع» را نباشد غیر این کام ـ ز «اسماعیل» شد این
نعت انجام ، و در ستایش از پدر خود گوید : به گیتی مرا. . . . پدر نامدار ـ به املاک و
اسباب بود کامکار ـ به پای سریر شهنشه مدام ـ بخدمت کمربسته بود صبح و شام ـ محمد قلی
خسرو شیردل ـ زشاهان گرفتی ز شمشیر دل ، نسخه تنها ۷ صفحه آغاز را دارد و بقیه افتاده
(نوشاهی : ۱۱٤) این محمد قلی نام کیست؟ نام پدر سراینده ویا نام امیری که پدر سراینده
در خدمتش بوده؟

**3870**- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۸۹۱/۵۵۱ ج ۱ م : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۵ صفر
۱۱۹۳هـ. آغاز برابر نمونه ، در ۳۲ باب ، ٥٤ ص (سید خضر نوشاهی).

**3871**- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱۲۱ : نستعلیق ، ۳ دسمبر ۱۸۳۷م. آغاز افتاده :
خوش آن شاه طبع عالیمقام ـ که بود است باعیش و عشرت مدام (ص ٤۱ ـ ٦٦) (نوشاهی
انجمن : . . ) در فهرست «سرفراز : ۹۳» بنام «لذت النسا» منثور و منظوم آمده ، و نادرست
از عبدالرحمان جامی دانسته شده است.

**3872**- کراچی ، موزهٔ ملی N. M. ۱۹٦۱-۱۰۷۲ : نستعلیق ، سید زین الدین پیشکار
ریاست بسبیله ، ۱۷ مئی ۱۹۰۱م (۱۳۱۹هـ) در دهلی. آغاز ناتویس: لذیمان او لیز

صاحب هنر ـ سبق برده در علم از یکدگر ، از میانه اقتادگی دارد ، در کفنون بنام «لذت النساء» نامیده شده ، ۳۲ ص (نوشاهی : ۱۱٤).

● **1284. لذت النسا** : ترجمهٔ کوک شاسترا

متن سانسکریتی از کوکا ویربا کوکا داس ، در آمیزش با زنان. ترجمه از **ضیاء الدین نخشبی دهلوی** ، عارف و ادیب نامی ، نگارندهٔ «سلک السلوک» ، «طوطی نامه» و جز آنها ، (م. ۷۵۰ یا ۷۵۱ھ/۱۳۵۰م.).

شمارهٔ بابها در نسخه ها گوناگون است (به نسخه های زیر توجه شود). نسخهٔ ده بابی آن : ۱ـ معرفت هیئت زنان ، ۲ـ خاصیت زنان ، ۳ـ معرفت مجامعت با ایشان ، ٤ـ معرفت رحم و اوقات حمل ، ٥ـ محل شهوت و ادویهٔ موافق طبیعت ایشان ، ٦ـ ادویهٔ قوهٔ باه ، ۷ـ ادویه واغذیهٔ دافع مستی . . . ، ۸ـ هیجان و اوج ، ۹ـ معجونات موافق باه ، ۱۰ـ اشکال مجامعت.

آغاز : حمد له. صلات. بدان حاکی این حکایت و راوی این روایت اصلح الله تعالی ، چنین گوید ، که در قنوج ولایت هند ، رای نام.

(ن. ک. ذریعه ۹ : ۱۱۷۹ «دیوان نخشبی» و ۱۸ : ۲۹۸ «لذت النساء» در آنجا نسخهٔ ۱۳ بابی آن که نگارندهٔ متنش کوکالیدت بوده نشان داده شده است ـ علمای هند : ۹۷ ـ نسخه ها ۲ : ۱۵۹ در آنجا نسخه های ٦ تا ۱۳ بابی آن نشان داده شده ـ نفیسی ۱ : ۱۸۵ زندگینامه و نام چند اثرش از آن میان «لذت النساء» و بسیاری از فهرست ها).

**3873**- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ٤-٥ : نستعلیق شکسته ، سدهٔ ۱۰-۱۱ھ. آغاز : آورده اند که زنی . . . در بلاد هند مکان و . . . ، ده بابی ست و باب نهم آن در سه فصل و دهم هیجده فصل ، ٦٥ ص (سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۱٤۱).

**3874**- اسلام آباد ، گنج بخش ۹۰۷۷ : نستعلیق پخته ، قادر بخش بن میان علی محمد ، ۱۱۰۰ھ. نسخه ده بابی ست ، ۳۲ ص.

**3875**- اسلام آباد ، همانجا ۷۹۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ. آغاز در دیباچه پیش از فهرست افتاده ، ده بابی ست ، ٤ مجلس آبرنگ ، ۹٦ ص (گنج ۱ : ۳۳٤).

**3876**- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش ، محمد حسن ، ۱۲۱۱ھ. ۹ بابی ، آغاز برابر نمونه ، نام نخشبی در دیباچه آمده ، ۱٤ ص (نعیم اختر فخر سجددی).

**3877**- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، احمد بیگ بن اسماعیل بیگ ، ۱۳ ج ۱/۱۱٤۱ھ. در پادشاهی محمد شاه و صوبه داری ناصر خان بهادر ناصر جنگ ، آغاز نزدیک به نمونه ، ۷ بابی ست و در پایان منتخب خوانده شده است (ص ۳۱۸-۳۳٦ مجموعه) (سید عارف نوشاهی).

3878- سند ، سانگر ، کمپرو ، مولانا میر محمد مکدری : محمد احمد سندهی ، سدهٔ ۱۲ هـ. آغاز برابر نمونه ، نام نخشبی در دیباجه آمده ، ۱۰ بابی ۱- در بیان معرفت عورت ، ۲- دانستن مباشرت عورت ، ۳- صحبت نمودن با هر یکی ، ۴- دانستن محل شهوت عورت ، ۵- مزاج عورت ، ۶- صف آلت مرد و عمق اندام نهانی عورت ، ۷- رام کردن عورت ، چهار فصل ، ۸- فریفتن و خوش کردن عورت را در مباشرت ، ۹- در انزال کشانیدن عورت ، ۱۰- در صفت خصال عورت حمیده و ذمیمه و طلا کردن و ادویه و امساک لذت کردن وقت مباشرت ، ۲۶ فصل ، ۹۲ ص (محمد علی کوثر).

3879- کراچی ، موزه ملی N M ۱۹۵۷-۸۹۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ هـ. آغاز : حمد له. بدانکه این کتابی ست که بجهت امر جلیل القدر پادشاه عادل نام که یکهزار و هفتصد حرم داشت. نام متن «ساشه» از کوکا پندت است. نام مترجم در دیباجه نیامده ولی در متن ضمن قطعه هایی نام نخشبی آمده است در ۱۳ «باب» و هر باب در چند «فصل». باب ۱- معرفت زنان ، چهار فصل ، ۲- معرفت کیفیت زنان و شناختن اوقات ، جمال و احوال ایشان ، ۳- شناختن زن زیبا ، سه فصل ، ۴- آداب جماع ، یازده فصل ، خوش کردن زن ، ۶- چند زن که با آنان جماع توان کرد ، ۷- دانستن زنهای نیک خصال ، ۸- آلت مرد و عمق اندام نهانی زن ، ۹- آوردن زن را نزد خود ، ده فصل ، ۱۰- شناخت آلت مرد ، ۱۱- دانستن زنان اقالیم مختلف ، فصل ها ، ۱۲- دانستن شهوت زن که هر روز کجا باشد ، ۱۳- ادویهٔ مقوی باه ، ۱۵۶ ص (نوشاهی : ۱۱۷).

3880- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق میر کلو ، ۱۲۲۷هـ. آغاز : حمد له. صلات. اما بعد ، این کتاب در عشرت النساء آورده اند که . . . در دیباجه نام لذت النساء و سانستر آمده ولی از نخشبی نام نیامده است ، ده باب دارد و برخی از آنها در چند فصل ، ۱۰۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3881- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، میر کلو ، ۱ شوال ۱۲۳۳هـ. آغاز بسیار نزدیک به نمونه ، ده بابی ست برابر نمونه ، ۴۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3882- کراچی ، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۶۶-۲۲ : نستعلیق ، سده ۱۳ هـ. آغاز برابر نمونه ، ۳۸ مجلس تصویر ۵۸ گ.

3883- سند ، سانگر ، کونه فقیر سومر ، مدرسهٔ صبغة الفیض ، فقیر عبدالحکیم : نستعلیق ، اسد الله شاه ولد مخدوم شاه ، پنجشنبه ۶ رجب ۱۲۹۷ هـ. نام نخشبی در دیباجه آمده ، ۱۰ بابی ، ۸۰ ص (محمد علی کوثر).

3884- کراچی ، موزهٔ ملی N. M ۵۲۸/۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ. آغاز یک برگ افتاده : که در ادای حرکات و دلایل شناخت عورات و در نشاط مباشرت .، همان ده

نابی ست ولی ترکیب نابها با نمونه کمی جدایی دار، ٤٢ ص (نوشاهی : ١١٥).
3885- کراچی، همانجا N. M. ۱۹۷۸-٤٤ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه. آغاز افتاده : و یا در شیر مالش دهند. در صحافی جابجا شده، ٤٢ ص (نوشاهی : ١١٥).
3886- پیشاور، حبیب آباد، حبیب الرحمان ۲۷۳۹ : نستعلیق، عبدالرحمان طالب علم، جمعه ۲۱ ذیعقدهٔ ۱۳۳۰ه. در ننگرهاراز توابع جلال آباد (افغانستان) باهمان سر آغاز، نام نخشبی در دیباچه نیامده است، ٢٥ ص . ٢٠ س (میر سجاد حسین کاظمی).
3887- کیمبل پور، سلطانپور، کتابخانه مدرسه حمیدیه : نستعلیق، سدهٔ ١٤ه. آغاز : محرر این رساله و مصور این تصور شیخ الشیوخ نخشبی اصلح الله شانه گوید، ٣٤ ص ١٩ س (پرفسور اختر راهی).
3888- لاهور، دیال سنگه ترست ۳۸٦ : نستعلیق، تاریخ یاد نشده، آغاز و انجام افتاده، ٣٤ گ (دیال سنگه ۳ : ۳۸۵).

## ● 1285- لذت النسا

متن از پندت کوکا، ترجمه از فقیر الله بن محمد عزیز، بروزگار اورنگ زیب (۱۰٦۸-۱۱۱۸ه.)، بخواهش برخی از دوستان، در ده «باب» : ۱- معرفت زن، ۲- دانستن وقت مباشرت، ۳- دانستن شهوت زن، ٤- طبایع زن هر ولایت، ٥- آلت مرد و اندام نهانی زن، ٦- در بر گفتن زن، چهار فصل، ۷- به انزال کشانیدن زن، ۸- فریفتن زن، ۹- فهمیدن اوصاف حمیده و ذمیمهٔ زن، چهار فصل، ۱۰- امساک، بیست فصل.
(ن. ک. لذت النسا، ترجمهٔ محمد امین، پیش از این، و توجه به اینکه نزدیکی فصول و ابواب ناشی از این ست که متن آنها یکی بوده است).
آغاز : بعد از حمد و ثنای قادری که . . . روحانی در قالب انسانی و حیوانی کرامت فرمود . . .
3889- کراچی، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۵۸-۲٤۳/۱٤ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲-۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ۲۲ گ (نوشاهی : ۱۱٥).

## ● 1286- لذت النسا

متن همان «کوک شاستر». ترجمه از محمود علی خان (نگارندهٔ «تلخیص العقاقیر») بن حکیم حضرت الله، از سدهٔ سیزدهم‌ه. بخواهش برخی از امیران که مدام از بادهٔعشرت سرمست بودند، با افزودگیهایی بر متن، در هشت «باب» و «فصل»‌هایی : باب ۱- شناختن قسم زنان، ۲- شناختن آب منی زن، ۳- آلت مرد و اندام نهانی زن، ٤- انگیختن شهوت زن، مباشرت، چهار فصل، ٥- به انزال کشانیدن و فریفته کردن زنان، ٦- امساک و لذات و قوت باه، سه فصل، ۷- داروها، هیجده فصل، ۸- ادویهٔ متفرقه.
آغاز : الحمد لله الذی خلق الانسان من . . . اما بعد، . . . که بعضی از امراء که مدام از

جام نشاط مست و از بادهٔ عشرت سرمست.

3890- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۶۱-۱۰۹۱ N. M : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ۲۴ ص (نوشاهی: ۱۱۶).

## 1287 لذت النسا : باه نامه

ناشناخته، نسخه ها یکی نیستند.

3891- خیرپور، کتابخانه عمومی ۲۷/۱۰ ۶ ک وک: نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز: راویان اخبار و ناقلان آثار چنین روایت میکنند که کوکائی در ایام سلف . . . ، ده بابی ست و برخی بابها در چند فصل: باب ۱- معرفت عورت، ۲- دانستن اوقات مباشرت، ۳- دانستن شهوت عورت، ۴- مزاج عورت، ۵- صفت آلت و اندام نهانی عورت، ۶- رام کردن عورت، چهار فصل، ۷- به اوج رساندن او، ۸- فریفتن عورت، ۹- خصال حمیده و ذمیمهٔ عورت، دو فصل، ۱۰- دارو های باه، در ست و دو فصل، ۵۶ ص (سید خضر نوشاهی).

3892- کراچی، موزهٔ ملی ۱۴ - ۱۹۵۸-۲۶۲ N M : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. نسخه های است برای افزایش نیروی باه، ۱۹ ص (نوشاهی: ۷۷).

3893- لاهور، گنجرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا: نستعلیق و تحریر، سدهٔ ۱۲ه. آغاز: بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که این تحفت اول هندوی بود، به تصنیف لوکائیدب، کوکا نیدب مرد ظریف و لطیف بود از پیش راجا بهوج، ده «باب» دارد بسیار نزدیک به ترجمهٔ بخشی ولی آن نیست، ۵۴ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3894- اسلام آباد، گنج بخش ۵۴۳۶ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه. (ص ۲۷۰-۳۲۳). آغاز در دیباچه نادویس مانده، در ده «باب» و فصل هایی: باب ۱- دانستن زنان، ۲- دانستن وقت مباشرت، ۳- دانستن نقاط حساس زنان، طبع زنان، ۷- به انزال در آوردن زنان، ۸- نحوهٔ فریفتن زنان، ۹- درخنده و تبسم، ۱۰- در امساک. باب هشتم ان بی پروا و غیر اخلاقی ست و کمتر در اینگونه رساله ها دیده می شود (گنج ۱ : ۳۵۴).

3895- اسلام آباد، گنج بخش ۳۹۴۹ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲-۱۳ه. آغاز: بدان ایدک الله تعالی فی الدارین که این کتاب به هندوی تصنیف کوک پندت بود، که کوک پندت پر عیش و هوس باز بود، و پیش بهو جراج پیچ لک قرض گرفته، در ۱۳ باب، ۵۳ ص.

3896- اسلام آباد، همانجا ۲۶۲۴ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲-۱۳ه. آغاز نزدیک به پیشین، ۱۶ باب، ۳۲ ص.

3897- اسلام آباد، همانجا. ۷۰۹۰ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲-۱۳ه. اغاز افتاده، ویژگی آن در باب هشتم در فریفتن زنان بیگانه است، ۴۲ گ (گنج ۱ : ۳۳۴).

3898- لاهور، گنجرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا: نستعلیق و تحریر، ۱۲۰۰-۱۲۰۱ه. آغاز: بدان اسعدک الله فی الدارین که این کتابی ست که پیش از این به زبان

هندی کوکائیدت جمع نموده و او مرد هو سناک بود . . . ، در چند باب و فصلهای ، ۳٤ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3899- کراچی ، موزهٔ ملی ۲/۹۹-۱۹۷۲ .N. M : نستعلیق ، ۲۲ ج ۲/۱۲۲۷ه. نسخه‌هایی است برای فزونی نیروی باه ، ۱٦ ص (نوشاهی : ۷۷).

3900- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ف ۱۲۱ : نستعلیق ، ۳ دسامبر ۱۸۳۷ (۱۲۵۳ه). ده بابی. فهرست بابها درست برابر نسخهٔ خیرپور (سدهٔ ۱۲). با این جدایی که در دیباچه نام مترجم نادرست ، دوبار ، کوکا پندت آمده است. (ص ۱-٤۰) ، همراه کوک شاستر ، ترجمه از جامی. آغاز: بدان اسعدک الله تعالی فی الدارین که اول این کتاب در زبان هندی بود. بعد از آن کوکا پندت به زبان فارسی آورد و لذت النسا نام نهاد. (نوشاهی ، انجمن : سرفراز : ٦۳).

3901- کراچی ، موزهٔ ملی ۹-۱۰۰-۱۹۷۳ .N M : نستعلیق روان ، سدهٔ ۱۳ه. ناسهر کننده ۱۲٦۸ه آغاز: نام پاک پروردگار بر زبان می رانم که انسان را به کمال خوبی از پردهٔ بطون بظهور آورده و در آفرینش..، متن از کوکا پندت. در هفت «باب»، و بنام «لذت النساء» : باب ۱- شناختن زنان و مردان که خلقت هر یک بر چهار قسم است ، ۲- آرایش مرد و زن شاهد پرست ، ۳- ادای مباشرت ، ٤- احوال منی و جای و تاریخ ، ۵- آداب مجامعت ، ٦- حیله های مباشرت ، ۳٦ طریقه . . . ، ۷- ادویهٔ مرکبهٔ مقویه و امساکیه ، ۳۵ ص (نوشاهی : ۱۱۷).

3902- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹-۱۹۷۸ .N. M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز و انجام افتاده ، آغاز: اندوه و اندیشه دور کرده دارد و هر چند عورت دلخواه مباشرت . . . ، باعنوانهای «فصل». فصل ۱۲ در مضرات جماع و اوقات ناستوده برای جماع ، ۱۳ در احتراز از غذاها و ادویه که مباشرت را زیان کند، ۷۲ ص (نوشاهی : ۷٦).

3903- لاهور ، ریاوی رود ، کتابخانه حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق سدهٔ ۱۳ه. ش ۳ مجموعه (ص ۸٤-٦۱) ، آغاز و انجام افتاده ، نسخه های طبی ست برای افزودن قوای جنسی و نیز مسایلی در بارهٔ همین مسئله. آغاز افتاده : دیگر نمک ساییده و شیر ماده گاو و کنجد بجو شانیده بر ذکر بمالد سخت دراز شود (سید عارف نوشاهی).

3904- سرگودها ، هری پور عبدالقیوم : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز: راویان اخبار و دانایان ادوار چنین روایت میکنند که کوکلی در ایام سوالف و ماضیه شخصی بودی عاقل و ذوفنون ، ۷۲ ص (محمد نذیر رانجها).

3905- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز: راویان اخبار و نا قلان آثار چنین روایت کرده اند ، که در قلمرو هندوستان راجه ای بود.. ، در ۳٤ باب : ۱- اوصاف زن بدمنی ، ۲- اوصاف زن هستنی ، ۳- خصلتهای چتری ، ٤- زن

سنگهنی ۵- شناختن جنس مردان ، ۶- فروج زنان ، ۷- شناختن خاصیت مردان ، ۸- بوسه گرفتن ، ۹- ناخن زدن ، ۱۰- رفتن به سفر و طریقهٔ وداع از زن ، ۲۰- بازور کشانیدن زن ، ۳۰- ادویه و طلایه ها ، ۴۳- سخت کردن قضیب ، ۴۶ ص (سید خضر نوشاهی).

3906- لاهور ، رحمان پور ، محمد شریف البدر : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز: راویان اخبار و ناقلان آثار چنین حکایت و روایت کرده اند ، که در شهر قنوج یک راجه بود و آن راجه را مدن بهرام می گفتند . . . ، در ده «باب» و یک خاتمه : ۱- معرفت هیئت زنان ، ۲- معرفت خاصیت زنان ، ۳- معرفت مجامعت و شناختن انزال ایشان ، ۴- معرفت رحم ، ۵- ادویهٔ قوهٔ باه ، ۷- ادویه . . . ۹- معجونات و عقاقیر ، ۱۰- اشکال مجامعت و شناختن زن ، ۱۱- (خاتمه) ، ۹۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3907- کراچی ، موزهٔ ملی N. M ۱۹۶۱-۱۰۸۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳-۱۴ھ. در دیباچه داستان پادشاه و وزیرش کوکا پندت را آورده. در ده «باب» : ۱- معرفت زنان ، ۲- معرفت خاصیت زنان ، ۳- محل شهوت و کیفیت انزال زنان ، ۴- دانستن مزاج زن ، ۵- آلت مرد و عمق اندام نهانی زن ، ۶- رام کردن زن ، چهار فصل ، ۷- به انزال کشانیدن ، ۸- فریفتن زن ، ۹- خصال حمیده و ذمیمهٔ زن ، چهار فصل ، ۱۰- داروهای امساک ، دو فصل. آغاز: آورده اند که در مملکت پادشاهی مشهور حشم و خدم بسیار داشت و در زمان او ، ۱۰۴ ص (نوشاهی : ۱۱۷).

3908- پیشاور ، ریکارد آفس ۱۸۳ : نستعلیق تاریخ یاد نشده. آغاز افتاده :. . . فصل بیست و پنجم در زیاد شدن قوت باه و امساک. یعنی مردم را جوش دهد ، تا رجولیت حاصل گردد و جماع تو ان کردن. بیارد مال کنگی . . ، ۳۲ ص (سید حسن مجتبی رضوی).

## ● 1288- لذت الوصال

در نسخهٔ زیر نام نگارنده دیده نشده است ولی فهرست مطالب آن برابر است با آنچه در (نجم آبادی : ۶۷۸) از آن حکیم محمد عبدالقدوس شناخته شده است.

در پانزده «وصل» و هر وصل در چند «لذت» : وصل ۱- تشریح آلت تناسلی ، شش لذت ، ۲- منی و علت جماع ، پنج لذت ، ۳- منافع و مضار جماع و تدارک آن ، سه لذت ، ۴- اقسام مردان بر حسب مذاق اهل هند ، چهار لذت ، ۵- اقسام زنان ، به مذاق اهل هند ، پنج لذت ، ۶- آستانهٔ شهوت زنان ، ۷- علامات بی اخلاصی زن نسبت به مرد و علامت فسق او ، ۸- اقسام شهوت زنان و فرج ایشان و کیفیت زنان بعضی بلاد ، ۹- زنانی که شایند و زنانی که نشایند ، ۱۰- اوقات جماع و کیفیت آن ، دو لذت ، ۱۱- در لیکها ، ۱۲- در مقویات باه ، ۱۳- اموری که موجب نقصان باه گردند ، ۱۴- علاج امراض تناسلی ، ۱۵- حیض و عقر و حمل و موانع حمل ، چهار لذت. خاتمه وصایا ، چهار لذت.

آغاز: حمد مرصانع راسزد که از امتزاج بدن آبی صافی که از و جسمی خاکی بوجود آید ،

و آتش شهوت مردان را به هوای جماع زنان مشتعل گردانید ، ناهرگاه لطفه در حم قرار گیرد.

3909- لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانه طبی رود : نستعلیق ، عبدالرزاق ساکن جلال کهنه ، ۱۶ع ۲/۱۳۵۹هـ. آغاز برابر نمونه ، ۴۵ ص (سید حضر نوشاهی).

## ● 1289- لذت الوصال

از محمود خان دهلوی ، نگارندهٔ ''قوانین حکمت : ۶۹۳'' و «ضیاء الابصار : ۶۱۳» در دیباجه از ''ضیاء الابصار'' خود نام می برد. به سال ۱۲۸۷هـ/۱۸۷۰م. در چند ''مقدمه'' و نه ''فصل'' و ''خاتمه'' ای : مقدمه در ترجیح نوع انسان، لذت جماع و بقای نسل ، ترجیح لذت جماع بر دیگر لذات دنیا ، نقصان شهوت در زنان. سپس فصل ۱- منشأ اصلی خواهش جماع ، ۲- در امتنان مردان و زنان و متعلقات ، ۳- دربارهٔ امساک ، ۴- اعضای تناسل مردان و زنان ، ۵- منافع جماع ، ۶- مضار آن ، ۷- طرق مقاربت و متعلقات ، ۸- اوضاع جماع ، ۹- اضمده و اطلیه و دیگر مقویات باه و ملذذ. خاتمه در نصایح.

آغاز : الحمد لله الذی خلق الانسان من ماء مهین ، ثم جعله نطفة فی قرار مکین.. . اما بعد ، میگوید نامه سیاه عالم محمود ، که سابق حسب فرمایش دوستان صمیمی به ترقیم ضیاء الابصار.

3910- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۷۸ ص (نعیم اختر قمر محمدی).

## ● 1290- لذت الوصال

از ناشناس ، که در دیباچه از ''لذت الوصال'' خود (ن. ک. پیش از این) که پیش از این در ولایت خراسان ساخته و شهرت او به هند و ترکستان رسیده و عرب و عجم و شامی از آن بهره برده ، یاد می کند. با سربندهای ''فصل'' بی شماره.

شناسایی قضیب و رحم ، تحقیق در منی و علت جماع ، تحلیل عضو تناسلی ، منافع و مضار جماع ، اقسام مرادن و زنان ، شهوت زنان ، علامت بی اخلاصی زن ، زنان که جماع با ایشان نشاید ، اوقات و کیفیت آن ، لذت آن ، امور مقوی باه ، اموری که موجب نقصان گردد ، حیض ، ملذذات ، زینت زنان ، وصایا.

آغاز : حمد له . . . بدان که کتاب مستطاب مسمی به لذت الوصال که در ولایت خراسان ساختم ، و شهرهٔ او چون به هندوستان و خراسان و ترکستان و عرب و عجم و شامی . . . رسید.

3911- اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی ، محمد صالح : نستعلیق ، نواب علی ، ۱۳۱۵هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱۴۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

## ● لغات ادویه ؛ اسامی ادویه

در ص ۶۸۱ گذشت.

## ● لغات ادویه ؛ فرهنگ واژه های پزشکی.

در ص ۶۵۸ گذشت.

● **1291- لغات محمد صدیق** : لغات ادویه

از **محمد صدیق** ، که نام وی در صفحهٔ عنوان و کلفون آمده است.
واژه های پزشکی ست به ترتیب تهجی ، هر حرف در یک ''باب'' حرف دوم واژه ها
طور نشده ، و معنی واژه ها بسیار کوتاه آمده است. «عر الجواهر : ۴۹۹» محمد صدیق (ن. ک. پیش از
ر) نیست.

**3912-** اسلام آباد، گنج بخش ۳۱۲۷: نسخ و نستعلیق، عادلشاه، ۲۸ شوال ۱۲۹۲ه. درص. ع.
به نام لغات محمد صدیق و در کلفون لغات ادویه محمد صدیق نامیده شده. دیباچه ندارد. آغاز:
اردمه ، درخت شخار. آردم ، درخت توت افمیا ، قیر . الغه ، جوایز خوره. از راه درخت سبز
(ص ۱۵۵-۲۰۴) (گنج ۱ : ۳۳۵).

● **لغات یوسفی** : فرهنگ یوسفی

در ص ۶۶۱ گذشت.

● **1292 لوامع الشمریه فی الامراض (علاج) البشریه**

از سید حسین (حسن) بن عبدالله (الحسنی؟) ، مشهور به شمر کاظمی. نگاشتهٔ ۱۸۴۲م/۱۲۵۸ه.
در بیماریها و درمان آنها ، به ترتیب حروف ابجد ، در یک ''مقدمه'' و ۲۸ ''باب'' و هر
- در چند ''فصل''.
آغاز: حمد له . . . بعد ، بر ضمایر اخوان اهل صفا و سرایر دوستان ذوی وفا ، مخفی
د که این حقیر . . . حسین بن عبدالله الشهیر به شمر الکاظمی.
(ن. ک. ذریعه ۱۸ : ۳۶۸ که نام نگارنده را نیاورده - مشار ۴ : ۴۴۰۵ چاپ ۱۲۵۹ه.
د که نام نگارنده را حکیم سید حسن یادکرده - پاکستان و هند (۵) ۳: ۳۴۹ که نام کتاب را نادرست
وامع البشریه'' و نگارنده را حسین بن عبدالله الحسنی مشهور به شمر کاظمی آورده است).

**3913-** کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، محمد سعید دهلوی ، الف ۳- ۴۳ : نستعلیق خوش ،
محمد رمضان الحق ولد شیخ عبدالقادر بن منشی غلام علی ، ۱۳۱۱ه. ۱۸۹۳م آغاز
برابر نمونه، نام نگارنده حسین بن عبدالله است ۴۸۸ ص (سید خضر نوشاهی-ندوی ۱: ۱۱۷).

● **مابال**

ارسطو. در بخش چند دانش خواهد آمد.

● **1293- ماء الجبن** : رساله در . . .

در شش «جرعه» : ۱- در ساختن ماء الجبن. در سه وجه ، ۲- نشرب ماء الجبن ، ۳- در
شیدن آن با دیگر دوراً دها ، ۴- در بیان غذا اندر تناول ماء الجبن ، ۵- . . . ، ۶- اندر وصف
ء الجبن.
آغاز : رسالهٔ ماء الجبن. ماء الجبن آب پنیر را گویند، یعنی چون شیر متجبن شود ، رطوبت جدا
ردد. آن رطوبت را آب پنیر نامند ، و جبن به تشدید نون.

(ن.ک. مشار ٤ : ٤٤٢٦ که در آنجا از «رسالهٔ ماء الجین» که در هامش «تشریح منصوری» در دهلی ۱۸٦۸م. چاپ شده نام برده شده است).

3914- جهلم ، لله، کتابخانه مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق ، از خط مراد بخش ، سدهٔ ٤ ۱ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۰ ص (نعیم احمد تمر مجددی).

## ● 1294- ماء الحیات

از ناشناس. در ۳۲ «باب» و ۱٦٦ «فصل» : باب ۱- موازنهٔ خوردن و آشامیدن ، ۲- معالجات خستگی دماغ و صداع و سرسام و مالیخولیا وغیره ، ۳- زکام ، ٤- امراض چشم ، ٥- صفای بشره ، ٦- دردگوش ، ۷- دهن و دندان و زبان و حلق و لب ، ۸- گلو و جز آن ، ۹- سرطان و جز آن ، ۱۰- سینه ، جگر ، دل ، گرده و جز آن ، ۲۰- گرسنگی و هاضمه ، ۳۰- خضاب موی ، ریزش موی ، ۳۲- افسونها و طلسمات.

آغاز : انه علی کل شیئ قدیر . . . این کتاب برسی و دو باب و صد و شصت فصل مرتب گردانیده شد ، بعون الله تعالی.

3915- کراچی ، موزه ملی ۱۹٥۸-٤۱۱ N M : نستعلیق شکسته آمیز ، قاضی غیاث (غیاث الدین) ، ۲۷ ذیقعدهٔ ۱۲٤۹ه. که دست برده ۱۲٤۹ ساخته اند ، آغاز برابر نمونه ، ۲۲ گ (نوشاهی : ۱۱۸).

## ● 1295- ماء الحیات: گزیده . . .

ناشناخته.

3916- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹٥۸-۲٥۷/٥۳ .N M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز : فصل پنجم در بیان پاک ها و تب ناگها. پاک کلان ببارد . . . (ص ۱۰٥-۱۲۷). گزیده از «ماء الحیات» است ، در چند فصل : پاک ها و تب ناگ ها ، پختگی قضیب و آماس آلت ، معالجه خون رفتن ، سنگ در یک مثانه ، سوزاک ، اندک اندک بول کردن ، گشادن بول (نوشاهی : ۱۱۹).

## ● 1296- مأکول و مشروب

از یوسف هروی ، یوسفی (نگارندهٔ «جامع الفواید : ٥۳٦ » و جز آن). در خواص خوراکیها و نوشیدنیها. پس از دیباجه دو عنوان دارد : تدبیر مأکول ، تدبیر مشروب ، سپس خاتمه. در دیباجه پس از نام بردن از خود ، می گوید : در آن دم که این نسخه منظوم شد ـ به مأکول و مشروب موسوم شد.

ضمن مجموعه رساله هایش در لاهور ۱۹۲٤م چاپ شده است.

آغاز : زبان را چو در اول این کلام ـ بحمد و تحیت رساندی به کام ـ بدان ای خردمند روشن ضمیر ـ که گوید چنین یوسفی حقیر. آغاز پس از دیباجه : ز حکمت اگر هیچ داری خبر ـ غم خویش خور، تا به لب پرمخور.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٥۹۲ - ذریعه ۱۹ : ۲۳۰ - مشار ۲ : ۲٥۹۷ «رسالهٔ مأکول و

مشروب منظوم» - ایوانف : ۸۸۱ «مأکول و مشروب» که نام سراینده را نشناخته است - اته : ۲۳۶۶ تا ۲۳۷۰ - اشکوری ۵ : ۱۳۹ ، ۲۳۵ - ملی ۹ : ۴۰۳).

3917- پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۶۰۹ ب : نستعلیق ۹۹۴ھ همراه «فواید الاخبار» و «نبض» او (محمد اسرائیل کان الله له).

3918- پشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۴۷۱ : نستعلیق ، درویش محمد تقی ، ۱۰۴۴ھ. در «کلیات» او ، ۱۵۶ ص ۱۷ س (میر سجاد حسین کاظمی).

3919- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ. (ص ۱۰۴-۱۱۰) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۳۶).

3920- پشاور ، دانشگاه پشاور ۱۶۱ : نستعلیق خوش ، محمد تقی ، ۱۱۴۸ھ. ش ۴ «کلیات» او ، آغاز برابر نمونه ، ۲۲ ص (پرفسور امتیاز حسین).

3921- پشاور ، دانشگاه ۶۷۷ : نستعلیق خوش سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ش ۴ «کلیات» او. (پرفسور امتیاز حسین).

3922- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. در «کلیات» او (ص ۲۹۵-۳۰۳) ، آغاز برابر نمونه (سید عارف نوشاهی).

3923- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۴-۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۸ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۴۶).

3924- شکارپور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۱۶۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۴ ص (سید خضر نوشاهی).

3925- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۰۴۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ. (ص ۲۷-۳۵) ، آغاز برابر.

3926- اسلام آباد ، همانجا ۹۲۷۵ : نستعلیق پخته ، میان محمد یوسف ، ۱۷۹۱م (۱۲۰۶ھ) (ص ۲-۶) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۳۷).

3927- لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، حافظ محمد مقیم ولد حافظ محمد غوث ۱۲۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۵ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

3928- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۵۸-۴۱۵ .N M : نستعلیق ، حرب دیال ، ۱۷ رجب ۱۲۲۱ھ. ش ۳ مجموعه رساله های او (ص ۷۹-۹۱).

3929- کراچی ، همانجا ۱۹۵۷-۲۵۵/۲۶۰۲۰ .N M : نستعلیق ، ۱۴ ع ۲/ ۱۲۲۵ھ (گ ۵۹-۶۲). (نوشاهی : ۹۵).

3930- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۲۸۴ : نستعلیق پخته ، ۱۷ بهاکن ۱۲۳۲ھ. (ص ۳۲-۳۸) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۳۷).

3931- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۴۶۶/۱۴۱۶/۱ : ش ۱ در «رسایل یوسفی» نوشته

۱۸۹۲ بکرمی. (۱۲۵۱هـ). (بشیر حسین ۲ : ۳۹٤).

3932- کراچی ، موزهٔ ملی ، N.M. ۱۹۷۰-۲۵۷ : نستعلیق ، احمد بخش متخلص به یکدل چشتی ، برای پسرانش ، ۱۲٦۸هـ. ش ٤ مجموعه رساله های او (ص ۱۸۰ - ۱۹۱) (نوشاهی : ۹۷).

3933- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۷۵۲ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۷۰هـ. (ص ۱۷۳-۱۸۳) ، آغاز برابر.

3934- اسلام آباد ، همانجا ٤۸۸٤ : نستعلیق ، اکبر شاه ، پیرامون ۱۲۷۱هـ. (ص ۱۹۱-۱۹۵) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۳۷).

3935- سرگودها ، بهلوال ، مدرسه علوم المرتضی ، مفتی محمد رفیق : نستعلیق ، محمد شفیع ، با تاریخ ۱۲۹۱هـ. در مجموعه رسایل او ، آغاز برابر نمونه ، ۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3936- کراچی ، موزهٔ ملی ، N.M. ۱۹۵۸-۲٦۲/۵۵ : نستعلیق ، عظیم بخش ولد غلام محمد ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۸ ص (نوشاهی : ۱۱۹).

3937- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله : نستعلیق خوش ، محمد فاضل ولد عبدالحق حقانی مراد آبادی ، ۳۰۲ (۱۳۰۲هـ ؟) آغاز برابر ، ۲۲ ص (محمد نذیر رانجها).

3938- شیخوپوره ، سر میدانی ، گنجینه ضیاء العلوم : نستعلیق میان حسن محمد نقشبندی متوطن بهاکیان ، سمت ۱۹۵۵ ب (۱۳۱۹هـ.) آغاز برابر نمونه (ص٤۹۲ - ۵۰۵) (نعیم اختر قمر مجددی).

3939- لاهور ، موزه ۱٤۳/٤۹ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، بدنبال «فرهنگ بوستان». آغاز برابر نمونه ۲ ، در فهرست بنام «ماکول حکمت» بدون نام نگارنده آمده است. (رشید احمد ۲ : ۱).

3940- لاهور ، کتابخانه عمومی پنجاب ۵۰ ، ۸۷۱ یوسفی ، ٦ ، ۲۹۷ سلوک : تاریخ یاد نشده. ش ۱٦ مجموعه ، آغاز برابر نمونه (عباسی ۱ : ۱۵۰).

## ● 1297- مأکول و مشروب : اطعمه و اشربه

ناشناخته (ن.ک. نفیسی ۱: ۱۲۳ «اطعمة المرضی» از علی بن زید بیهقی م ۵٦۵هـ/۱۱۷۰-٦۹م. ذریعه ۲ : ۲۱۷ «الاطعمة للاصحاء»، «الاطعمه للمرضی» هر دو از نجیب الدین ابو حامد محمد سمرقندی، کشته در هرات ٦۱۹هـ/۱۲۲۲م. و نیز از اینگونه است «خواص اشربه» در همین فهرست - نسخه ها ۱ : ۵۹۲ ، ۵۹۳ «مأکول و مشروب» ناشناخته).

با سربندهای «باب» و «فصل». باب ۱- مأکولات ، و فصل هایی در : بیان طیب از طعام ، در اقسام اکل و مأکول ، فصل در ترجیح بعضی اطعمه ، تقویت اکل ، جنس مأکول ، ۲- در سنن اکل و آداب آن ، که ۱۵٤ «سنت» است ، از یکم تا صد و پنجاه و چهارم ، ۳- فی الشرب و الفواکه و

و سنتهای آنها ، در فصل هایی : در فضلیت آبها ، انواع شرب ، سنن و آداب شرب ۸۳ و ٤ «سنت» است ، آداب فواکه که ۹۳ «سنت» است ، ٤- در قو عد کلیهٔ اکل و شرب، در فصل هایی : اکل حلال فرض است ، در رسالهٔ طبی النبی فرموده اند که بهترین غذا ها . . . ، طبیعت اطعمه و فواکه ، ادعیه در باب اکل و شرب.

3941- اسلام آباد،گنج بخش ۱۱٦۵:نستعلیق،با تاریخ ۹۵۷هـ. به همین خامه در مجموعه(ص ۱-٦۸) ، در آغاز و انجام افتاده (گنج ۱ : ۳۳۷).

## ● 1298- مأمونی

هنگامی که مأمون عباسی به خلافت نشست ، پزشکان را گرد آور (یا به آنان نامه نوشت) و از ایشان خواست که دربارهٔ فصد ، حجامت ، استفراغ ، اغذیه و اشربه چیزی بنویسند. و آنان نیز این کتاب را در ۳۰ «باب» نگاشته «مأمونی» نامیدند (دیباچه).

باب ۱- در معرفت آب پیشه (پیشاب) ، ۲- علامات مرض ، ۳- مضرت گرمابه ، ٤- بواسیر ، ۵- خضاب ، ۱۰- معرفت گوشت مرغان ، ۱۵- منافع ماهیان، ۲۰- خاصیت عطرها ، ۲۵ در زیاد شدن منی ، معاجین که باه را قوت دهند (هشت باب پایان «باه نامه» است).

3942- کویته ، نوشنکی ، چانمی ، دارالعلوم افضل المدارس : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز : بدان ای برگزیدهٔ حق که حکمای متقدم چون بقراط و سقراط . . . ، در دیباچه آمده : چون اطبا بر مکتوب خلیفه اطلاع یافتند ، این مختصر را انشا کردند و بخدمت فرستادند ، و نام «مامونی» نهادند ، ٦۱ ص (دکتر العام الحق کوثر).

3943- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۸۷۸ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۹۲هـ. آغاز افتاده . . . باب اول. در معرفت آب پیشه و نبض ، جالینوس گوید آب پیشه چهار نوع است. اول سفید ، (ص ۱۰۹-۳۳۸). (گنج ۱ : ۳۳۸).

## ● 1299- مجرب الشفا

متن از احمد بن محمود (محمد) ملتانی ، که در گجرات پاکستان می زیسته است.

نام پدر نگارنده در نسخهٔ گنج بخش و برخی منابع محمود و در "پاکستان و هند ۲ : ۷۲٦" و "فهرست آصفیه ۲ : ۱۱۷" محمد آمده است. شمار باب ها نیز در نسخه ها گوناگون است ، سر آغاز نسخهٔ آصفیه نیز با نسخهٔ گنج بخش جداست.

تاریخ نسخهٔ آصفیه ۱۰٤٦م/۱٦۳٦م. است ولی این تاریخ در "پاکستان و هند" تاریخ نگارش آمده است.

آغاز : حمد له. صلات. بدانکه حق سبحانه و تعالی مخلوقات را با دو صنعت آفرید، یکی روحانی دویم جسمانی (نسخهٔ آصفیه). آغاز ۲ : حمد بیحد و ثنای بیعد مرخالقی را که دلروی رفع آ (نسخهٔ گنج بخش).

۰ (ن. که پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰٦ که در آنجا نام پدر محمود آمده ، همان کتاب : ۱۱٦ که نام پدر محمد و تاریخ نگارش را ۱۰٦٤ آورده - پاکستان و هند (٤) ۲ : ۷۳٦ نام پدر محمد

و تاریخ نگارش ۱۰٤٦ و شمار بابها ٤۱ آمده. نسخه ها ۱ : ٥٩٤ - آصفیه ۲ : ۱۱۷ نام پدر محمد و تاریخ کتابت نسخه ۱۰٤٦ آمده است - ایوانف : ۱٥۸۳ نام نگارنده احمد بن محمود و نسخه ٤۱ بابی).

3944- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق ، محمد اعظم ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، (ص ۱-۵۲) ، در ٤٥ "باب" : ۱- شناختن بول و نبض ، ۲- سرسام ، ۳- درد سر ، ٤- باد صرع ، ٥- فالج از بلغم ، لقوه ، ٦- خون بینی ، ۷- زکام ، نزله ، ۹- گوش ، ۱۰- خنازیر ، ۱۱- دهان ، ۱٥- دندان ، ۲۰- خفقان ، ۲٥- بستگی بول ، ۳۰- ماندن حمل و دفع علت ، ۳٥- درد سینه، ٤۰- سوختگی ، ٤۱- مقعد ، ٤۲- قی ، ٤۳- دنبل ، ٤٤- خضاب ، ٤٥- ادویهٔ متفرقه (سید عارف نوشاهی).

3945- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۹۹ : نستعلیق ، سده ۱۳-۱٤ه. آغاز برابر نمونه ۲ ، در ٤۰ "باب" : ۱ تا ٥ برابر نسخهٔ لاهور ، ٦- زکام ، نزله ، ۷- چشم ، ۸- گوش ، ۹- دهان ، ۱۰- دندان ، ۱۱- خنازیر ، ۱۲- حلق و آواز ، ۱۳- سرفه و دق ، ۱٤- آماس شکم، ۱٥- بادهای اندام ، ۱٦- خون بینی ، ۱۷- سنبات و ناپاک ، ۱۸- تبهای گرم و سرد ، ۱۹- اسهال ، ۲۰- بواسیر بادی و خونی ، ۲۱- غوله شکم ، ۲۲- برمبو ، ۲۳- خضاب ، ۳٥- مقعد ، ٤۰- منافع متفرقه ، ۸۰ ص (تسبیحی ۱ : ۲۹۹).

3946- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولاناداود : نستعلیق خوش ، سده ۱۳ه. آغاز برابر ۲ ، در ٤۰ باب ، ۱۰۲ ص (محمد نذیر رانجها).

3947- شکار پور ، گزهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ٥۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، نظر علی شاه ، برای عبدالرحیم پیرزاده ، سدهٔ ۱٤ه. آغاز افتاده : و نصیب آن به مواضع جسم . . . ، ٤۱ باب ، بابها با آنچه برای نمونه یاد شده کمی جدایی دارد ، ۱۳۲ ص (سید خضر نوشاهی).

3948- سند ، منصوره ، شاه ولی الله کالج : تاریخ یاد نشده ش ۲ مجموعه ، نام پدر نگارنده در فهرست محمود آمده (پزشکی ایران و پاکستان : ۱۱٦).

3949- کراچی ، نظامی دارو خانه : شماره و تاریخ یاد نشده ، نام پدر محمد و شمارهٔ بابها ٤۱ آمده است که شاید غلط چاپی باشد (پاکستان و هند ۲ : ۷۲٦).

## ● 1300- مجرب الشفاء

از غلام رسول قادری انصاری. نگارندهٔ "طریق المعالجات : ٦٤۷" (ن. ک. احکام الرمل ، : ۳۲۲ ، در همین فهرست).

در تراکیب و مشروبات و معاجین و جورشات و حبوب و صفوف و مسهلات و ادهان و اقراص و اشیاف و طلایات و ضمادات در معالجات است.

3950- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.

آغاز التاده ؛ من عندالله از مریض مستحکم ، و تأثیر ادویات بر عنایت شافی مطلق است.
قال افلاطون . . . و بدان سه اخلاط است : صفرا و سودا و بلغم ، و بعضی چهار
. . . سپس طرق المعالجات و مزاج الادویه او ، رویهم ۸۰ ، (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

## 1301- مجربات ابراهیمی

از ابراهیم بن خلیفه نصرالله قادری.
باسربند های "باب" و هر باب در چند "فصل" : باب ۱- امراض سر ، پانزده فصل ، ۲- چشم ، نه فصل ، ۳- گوش ، پنج فصل ، ٤- انف ، چهار فصل ، ۵- دهان و لب و زبان ، شش فصل ، ٦- دندانها و لثه ، پنج فصل ، ۷- حلق ، هشت فصل ، ۸- صدر ، هشت فصل ، ۹- قلب و ثدی ، شش فصل . ۱۰- معده ، چهارده فصل ، ۱۵- کلیه و مثانه ، هفده فصل ، ۲۰- اوجاع نقرس و مفاصل ، پنج فصل ، ۲۵- کسر ، پنج فصل ، ۳۰- طریق احراق و شویه و غسل ادویهٔ ، پنج فصل ، ۳۳- رنگ ، ازالت خط ازورق و نقشها و حز آنها ، چهار فصل.
آغاز : حمد بیحد و ثنای بیقیاس مر حکیم را که بقدرت کاملهٔ خویش از عناصر اجناس حیوانات به اشکال مختلف آفرید . . .

3951- لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، مظهر علی بن محمد الهی ، سدهٔ ۱۳هـ آغاز برابر نمونه ، ٤٥٦ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

## 1302- مجربات ابوالفتح گیلانی

از میر ابوالفتح گیلانی ، حکیم مسیح الدین ابوالفتح بن عبدالرزاق لاهیجی ،(م۹۹۷هـ/۱۵۸۹ م.).
(ن. ک. طب ابو الفتح : ٦١٦ در همین بخش که شایدیکی باشند).
(ن. ک. پیشگفتار چاپ "رقعات ابو الفتح گیلانی" از دکتر بشیر حسین ، که در آنجا از چهار اثروی نام برده شده است ، و دو عنوان پیشگفته جزو آنها نیست - اطبای مغلیه : ۲۷ تا ۳۷ که در آنجا از سه اثروی نام برده شده که نیز این دو عنوان جزو آنها نیست).

3952- لاهور ، دانشگاه پنجاب ، شماره و تاریخ و نشانی دیگر یاد نشده (پاکستان و هند ٤ : ۷۲۰ ، به نقل از "طب اسلامی" رهبر فاروقی : ۹۸).

## 1303- مجربات احمدی

ناشناخته. (ن. ک. پاکستان و هند ۵ : ۳٤۹ "طب احمدی" از خواجه احمد علی خان ، در ۱۲۸۹م).

3953- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق پخته ، آغاز سدهٔ ۱٤هـ. نسخه های پزشکی ست ، داروهای مفرده و مرکبه. آغاز : مجربات احمدی در باب نسخه جات امراض. نسخه برای چشم. کحل سیاه - سرب . . . ، ۷٦ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

## 1304- مجربات اطباء

از حکیم محمد ضیاء الحق فاروقی. مجربات اوست ، و پزشکان دیگر که نام آنان را آنجا بجا آورده

است : حکیم عبدالرحمان ، حکیم سندیله ، حکیم خلیفه غفور علی ، حکیم میر محمد سعید جی ، حکیم شیخ نور محمد الاو ، والا ، حکیم فقیر محمد و حکیم شهاب الدین و جز آنها. در بارهٔ : حمی دق، سرسام ، بواسیر ، آتشک و جذام ، استسقا . فالج و لغوه ، سوزاک ، باه و جز آنها.

3954- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز افتاده : برای آتشک. جوانه . . . ، ۲٤٤ ص (سید خضر نوشاهی).

## 1305- مجربات اکبری

از شاه محمد اکبر ارزانی (نگارندهٔ "طب اکبری : ۶۱۷ " و جز آن). در دیباچه می گوید : مجرباتی ست که بر برگها نوشته بودم ، دستیابی بر آنها دشوار بود ، به نظر رسید که هر کدام که دربارهٔ بیماری خاصی ست یکجا گرد آورم.

در یک "مقدمه" در فواید چند ، معجرنها و کشته جات. و "باب" هایی ، هر باب در چند "فصل" : باب ۱- در امراض سر ، فصل اول صداع ، فصل ضعف دماغ ، فصل قروح ، فصل در صرع و ام الصبیان ، تدبیر سهر ، دوران سر ، ۲- امراض بینی ، فصل در عاف ، ۳- عیون ، در فصل هایی ، ٤- زبان و لب و دندان و اورام ، فصل هایی ، ۵- گردن ، خنازیر ، ۶- گوش ، ۸- ادویه ، ۹- سینه و ششها ، فصل هایی ، ۱۰- جگر و طحال و پشت و اضلاع ، فصل هایی ، ۱۱- پشت ، ۱۲- امراض بادی ، فصل هایی ، ۲۰- برص ، ۲۵- رنگها ، ازالهٔ خطوط ، نقش کردن برسنگ ، شکار.

آغاز : الحمد لله الذی هدانا الی الصراط المستقیم ، و الصلاة . . . اما بعد ، احقر العباد محمد بن . . . معروض می دارد ، که ترکیبی چند از اهل تجربه.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۹٤ - ذریعه ۲۰ : ٤ - مشار ٤ : ٤۵۲۶ که چهار چاپ آن را نشانی داده است - پاکستان و هند ۳ : ۷۳۲ و ۵ : ۳٤۳ - نجم آبادی : ۶۹۲ - اته : ۲۳٤۲ ، ۲۳٤۳ - ریو ۲ : ٤۸۰ - اطبای مغلیه : ۵۱ تا ۵٤ - دانشگاه ۱۶ : ۵۹۱ - ایوانف : ۱۵۷۱ ، ۱۵۷۲).

3955- شیخوپوره ، مر میدانی ، گنجینه ضیاء العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، حافظ محمد مقیم ، ۳ شعبان ۱۱۷۶ه. آغاز پیش از باب یکم افتاده : مرجان بول توتیا ، و سبز سون . . . ، ۲۱۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

3956- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۲۵ : نستعلیق پخته ، مراد بخش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر ، نسخه در ۱۳ باب است و باب ۱۳ همان است که در بالا به نام باب ۲۵ آمده ، ۳۶۰ ص.

3957- اسلام آباد ، همانجا ۷٤۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر ، باب و فصل‌های بی شماره ، ۲۲٤ ص (گنج ۱ : ۳۳۸).

3958- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷-۱۰۵۳/۵ : نستعلیق سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ناتمام ، ۱٤۰ گ (نوشاهی : ۱۱۹).

3959- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱۱۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۳٤ ص (نوشاهی ، انجمن). در فهرست "سرفراز : ۶۲" بنام "طب اکبر : مجربات اکبری»

آمده است.

3960- کراچی ، آئی. آئی. چندریگر ، نیشنل بانک پاکستان ۳۰۴۰۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۳۰۶ ص. موریانه زده (سید خضر نوشاهی).

3961- کراچی ، ناظم‌آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳-۴۶ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۱۸ص.

3962- کراچی ، همانجا ، الف ۳-۴۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه آغاز برابر نمونه ، ۲۲۰ص (سید خضرنوشاهی - ندوی ۱ : ۱۲۱).

3963- رحیم یار خان ، صادق‌آباد ، گنجینه میر، سید زاهد حسین ۹۴ : نستعلیق خوش، محمدپناه ولد میان پیر محمد حکیم ساکن موضع کالیواله ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۶۲ص (دکترالله دتا چودری).

3964- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولا داود : نستعلیق شکسته آمیز ، غلام جیلانی ، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه. آغاز برابر نمونه، ۲۷۲ص (محمد للنهر رانجها).

3965- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۷۱۴ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه. دیباچه و مقدمه را ندارد، جز یکم ۱۱۴ص (گنج ۱ : ۳۳۹)

3966- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۳-۴۷ : نستعلیق ، ۱۲۰۲ه آغاز برابر نمونه ، ۱۶۸ص (سید خضر نو شاهی - ندوی ۱ : ۱۲۰).

3967- کراچی ، ناظم آباد ، همانجا، الف ۳-۴۵ : نستعلیق ، میر علی، ۱۲۳۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۰۴ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۱۹).

3968- گوجرانواله ، وزیر آباد ، محمد صدیق شاه دین فاروقی : نستعلیق ، غلام رسول ولد محمد مظفر ، برای محمد دین و کرم الهی ، ۲۵ ج ۲ / ۱۲۴۰ه، ۲۲۹ص ۱۸س (بیاض سید شرافت نوشاهی).

3969- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۴۸۱: نستعلیق پخته ، عبد الله بن نعمت ، ۱۲۴۴ه. آغاز برابر ، ۱۵۸ص (گنج ۱ : ۳۳۹).

3970- کراچی ، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۵۸-۹۵۳ : نستعلیق خوش ، الهی بخش ، برای فیض احمد ، ۱۱ رجب ۱۲۵۴ه آغاز برابر نمونه ، ۸۹گ (نوشاهی : ۱۱۹).

3971- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۶۱۰ اکبر، حجر : شکسته آمیز ، مرزا رستم بیگ ، ۴ اسوج ۱۸۹۶ بکرمی / ۱۲۵۹ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۵۴گ ۱۵س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۳۰۷).

3972- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشه ادب ، صلاح الدین ۸۸ : نستعلیق ، پیر بخش ، جمعه ۳ ، محرم ۱۲۵۹ه. آغاز برابر نمونه، کامل (سید خضر نوشاهی).

3973- پشاور ، دانشگاه پیشاور ۱۵۹ : نستعلیق خوش ، ۵ ج ۱ / ۱۲۶۲ه آغاز برابر نمونه ،

۲۱۲ص (پرفسور امتیاز حسین).

3974- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق ، عبدالله ساکن پرگوٹھ، آخر محرم ۱۲۶۲ھ. آغاز برابر نمونه، بدنبال "میزان الطب" او. (پرفسور روشن آرا بیگم).

3975- لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، رفعت الله ولد غلام محیی الدین ، ۱۲۷۵ھ آغاز برابر نمونه ، ۱۷۰ص (سید خضر نوشاهی).

3976- کراچی ، موزه ملی ۱ / ۱۴۶-۱۹۶۲ N. M : نستعلیق ، حافظ محمد قاسم ولد محمد امین الدین، ۹شعبان ۱۲۸۰ھ. آغاز برابر نمونه، (ص۲-۱۱۳) مجموعه (سید عارف نوشاهی : ۱۱۹).

3977- گجرات ، شاه دوله روڈ ، عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، شیخ احمد بن علم الدین کتوهریه ، برای پسرش فضل کریم ، جمعه ۲ ذیحجهٔ ۱۲۸۸ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۵۰ص (سید عارف نوشاهی).

3978- کراچی ، موزه ملی ۱۰۵-۱۹۶۱ N. M. : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۱۴۳ص.

3979- کراچی ، همانجا ۱۰۶۵-۱۹۶۱ N. M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده، ۱۳۲گ (نوشاهی : ۱۱۹).

3980- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-15 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ آغاز برابر ، انجام افتاده.

3981- کراچی ، همانجا ACC-46 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر ، انجام افتاده ، ۱۴۳گ (سید عارف نوشاهی).

3982- راولپندی، کمیٹی چوک ، کتابخانه سروان اسلم محمود صاحب : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، عنوانها نویس مانده، ۱۵۶ص (سید عارف نوشاهی).

3983- لاهور ، ۴۳ خیابان راوی ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۲۷۴ص.

3984- لاهور ، همانجا : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ ، آغاز برابر نمونه ، بنام "علاج الامراض" یاد شده ، ۳۰۰ص.

3985- لاهور ، همانجا : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ھ، آغاز برابر نمونه ، ۱۹۸ص (سید خضر نوشاهی).

3986- گجرات، قلعه دار ، مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق شکسته آمیز ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر ، ۲۲۴ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

## 1306- مجربات امیرالله

از امیر الله طبیب بدایونی ، شاگرد شیخ قطب الدین جیوو حکیم غلام غوث . مجربات خود

واستادان وی است (دیباچه).

در بیست فصل : ۱- تدبیر معرض بدن ، ۲- دفع نرمی وضعف ، ۳- بندگشاد وامساک ، ۴- ضماد ۵- طلاها، ۶- چوبه وعطر و روغنها، ۷- نیل‌ها، ۸- ملذات، ۹- مفرحات و۰وضحات، ۱۰- مجربات ملذات، ۱۱- مجربات اسقاط حمل زنان ، ۱۲- امراض اطفال ، ۱۳- سگ نفسی ، ۱۴- درمان زنان عقیم ، ۱۵- معالجات پرسوت زنان ، ۱۶- علاج مرد و زن ، ۱۷- داروهای حمل ، ۱۸- مجربات سوزاک ، ۱۹- بول ، ۲۰- سیلان. وار هموست : گهور چترهی : ۷۰۱.

آغاز: معالجات بیماران لا علاج و عسرالبراء ، تدبیرها ، آنچه معمول بنده امیر الله طبیب بداپونی ، واعمال استاد شیخ قطب الدین.

3987- لاهور - کلرک ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه، ۲۲۱ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 1307- مجربات باهیه

از حفظی ، به نظم .

آغاز: شکر می گویم بنام آن خدا ـ که معلق داشته ارض و سما . انجام: تا بیاران جمله در جامه بند ـ گر نهد در غله باشد سود مند .

3988- کراچی ، کتابخانه همدرد ، الف ۳- ۹۴: نستعلیق، شیر محمد، در شهر پسرو سیالکوت، شنبه ۱۲۸۴ ه/ اپریل ۱۸۶۷ م ، ۲۰ ص (ندوی ۱ : ۱۲۲) .

## ● 1308- مجربات بو علی خان

از حکیم بو علی خان، ۱۸۰۴ م. (ن . ک . پاکستان و هند ۵ : ۳۴۹) .

در درمان بیماریها و کشته سازی . گویا تقسیم مطالب بر «باب» هاست : باب پنجم در معالجات چشم و دندان .

3989- مردان ، تخت بهائی ، حکیم مفتی شفیق الرحمان : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ ه . بروایت شفاهی به خامه قاضی عبدالمجید است ، آغاز : نسخه متفرقات در علاج تندی تپ و سرفه که سردی . . . ، ۱۰۰ ص (سید عارف نوشاهی) .

## ● 1309- مجربات محمد تقی

از محمد تقی ، که نام خود را در دیباچه آورده ومی گوید مجربات خود را برای فرزندم امان الله و شاگردان می نگارم . در یازده «فصل» .

فصل ۱- در معالجات تپ ، ۲- تبهای عفینه ، ۳- حمی لیالی ، ۴- حمی حصبه و جدری ، ۵- حمای دق ، ۶- از مجربات محمد تقی در معالجات خناق، ۷- اسهال، ۸- استسقاء ۹- خفقان ، ۱۰- مفاصل ، ۱۱- قوهٔ باه .

(ن . ک . شفا السقیم : ۶۰۵ از محمد تقی دیرهانی ، که در ۱۱۶۲ و ۱۱۷۴/۱۷۴۹ و ۶۰-۱۷۶۱ م زنده بوده است . پاکستان و هند ۵ : ۳۴۷).

آغاز: حمد و ثنای بیشمار مرآفرید گار را سزد که به یک امر کن عالم علوی و سفلی را موجود گرد انید . . . اما بعد ، فقیر حقیر محمد تقی مرین فصول چند در دفع امراض از مجربات خود جهت فرزند و تلامذهٔ خاص .

3990- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ٤٩ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

● 1310- مجربات حسینی

ار حسینی (یا حسین) باعنوانهای «باب» و «فصل» : اسقاط کردن حمل و جنین ، به انزال کشانیدن زن ، دفع سرعت انزل ، آتشک و باد مرنگ ، اقسام زنان ، بیماریهای زنان، انقطاع شهوت زنان ، دانستن مزاج شهوت و مباشرت و قوهٔ باه و امساک . . .

3991 کراچی ، موزه ملی ۲٤۳/۱۲ -۱۹۵۸ N M : نستعلیق ، شیخ حامد علی پسر منشی امیر محمد ، ۳۰ ذیحجهٔ ۱۲٦۵ ه . آغاز افتاده : براید زبان . . . مراین مرض را حجله مردان . . . ، ۱۳٦ ص (نوشاهی : ۱۲۰) .

● 1311- مجربات خسروی

ناشناخته. (ن.ک. پاکستان و هند ۵: ۳٤۷ «طب خسروی» ازحکیم میرزا خسرو بیگ گرجی، از دربار تالپور سند ، سدهٔ ۱۹م.).

نسخه های پزشکی برای بیماریهای گوناگون است : زکام ، نزله ، مالیخولیا ، ام الصبیان ، سرسام ، چشم ، گوش ، معده و هاضمه ، یرقان ، استسقاء ، پیچش ، خارش . . .

3992- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، مخدوم غلام حیدر ، ۷ ج ۱۳٤۷/۱ه. آغاز : مطبوخ برای زکام و نزله. اصل السوس پوست خراشیده ، ۱۸۲ ص (سید خضر نوشاهی).

● مجربات داودی : طب داودی.

● 1312- مجربات رحمت الله مارهروی

از حکیم خلیفه رحمت الله مارهروی.

3993- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳-٤/۱-٤-٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه. آغاز : از کتاب مجربات حکیم خلیفه رحمت الله مرحوم ساکن قصبهٔ مارهر نوشته شد. ۱. نوش دارو . . . نسخه های پزشکی درباره تبها ، تباهی خون ، گزیدگیها ، باه و کشته سازی و مرهم سازی ، ۱٦٦ ص (سید خضر نوشاهی).

3994- کراچی ، ناظم آباد . همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه. جلد ۲ ، آغاز : اندر صاف کردن گندهک در ظرف ، ۲۳٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۷٦).

● 1313- مجربات رضوی

از سید محمد صادق متطبب رضوی (پایان سدهٔ ۱۲ و آغاز ۱۳ه). که می گوید «این قواعد

که سینه به سینه به واسطهٔ استادی میر زین العابدین حسینی عرف میر نواب بن اصلح الدین خان
ن اطبای مغلیه : ٥٠) که هر دو شاگرد بلاواسطهٔ معتمد الملک علوی خان بوده اند» به من رسیده
. و می گوید می بایست سینه به سینه به شاگردان آموزش داده می شد ، ولی چون «برادر کوچک
سید موسی عرف آغا میرزا زیاده از حد بچه» بود ناچار آنرا نگاشتم (دربارهٔ علوی خان ن. ک.
ع الجوامع : «٧٢٧» در همین بخش).

پزشکی ست نامبوب ، از تبها آغاز می شود و درمان آنها ، سپس نسخه های مجرب برای
یهای گوناگون. برخی از آنها به نام است : حکیم شرف الدین صاحب ، حکیم بنده علی خان ،
م شفایی خان.

آغاز : حمدله. صلات. اما بعد از حمد خدا و درود مصطفی و آل و اصحاب پاک او چنین گوید...
د صادق . . .

3995- اسلام آباد ، گنج بخش ٨٠٥٢ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ١٢٦٨ه. به همین خامه در جنگ پزشکی (ص ٣٦-٥٨). (گنج ١ : ٣٤٠).

## 1314- مجربات سلطانیه

با عنوا های «فصل» : فصل در طلسمات ، به نثر ، فصل در مجربات لقمانیه ، به نظم.

3996- لاهور ، خیابان راوی ٤٣ ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق شکسته آمیز ، ٤ ذیقعدهٔ ١٢٩٣ه. آغاز افتاده : یکی مسعود است . . . ، . ١ ص (سید خضر نوشاهی).

## 1315- مجربات شاه شجاع الملک

جنگ مطالب پزشکی ست ، و چند جا از شاه شجاع به نظم و نثر نقل شده است. در ص ١٥٣
: این کتاب از شاه شجاع الملک (افغان ؟) نوشته شده ، در شهر کابل به دست حقیر سید معصوم
، سنهٔ ١٢٦١ه (١٨٤٥م.).

3997- اسلام آباد ، گنج بخش ٧٠٩٤ : نستعلیق خام ، سید معصوم ، ١٢٦١ه. ، ٢٨٦ ص (گنج ١ : ٣٤).

## 1316- مجربات صدری

ناشناخته.

3998- لاهور ، دیال سنگه ترست ٦٩٧ : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز افتاده : نسخه قوتباه یعنی داد. . . ، ٤٤ ک (دیال سنگه ٣ : ٣٩٢).

## 1317- مجربات عبدالرؤف

از عبدالرؤف. نسخه های مجرب اوست.

آغاز : این حکمت و نسخه های مجرب آزمودهٔ قدوه الحکما عبدالرؤف ، که از کتابهای طب
ه بیاض ساخته ، علی الدوام پیش نظر خود داشت.

3999- اسلام آباد ، گنج بخش ١٦٩٥ : نستعلیق ، سدهٔ ١٣-١٢ه. ناتمام ، ٢٨ ص (گنج ١ : ٣٤١).

## ● 1318- مجربات محمد علی

از حکیم مولوی محمد علی بن مولوی عبدالغفور.
با عنوانهای «باب» و هر باب و در چند «فصل» در بیماریها از سر تا پا و درمان آنها.
باب ۱- در امراض سر و ضعف دماغ ، ۲- امراض چشم ، ۳- امراض گوش ، ٤- الف ، ٥- روی ۶- لب و دهان ، ۷- دندان ، ۸- ؟ ۹- حلق ، ۱۰- سینه . . . و آخرین در علاج ضربه.
4000- شکارپور ، گڑهی یاسین ، قاسمیه ، نجم الدین صاحب : نستعلیق خوش ، بهرام ، ۷ رمضان ۱۳۰۷ھ. آغاز: بسمله. باب اول در امراض سر و ضعف دماغ ، علاج ضعف دماغ مغز و سر گوسفند سیاه نوزاد . . . ، ۲۰۲ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1319- مجربات عماد الدین محمود

عماد الدین محمود بن مسعود (که یاد او در «چوب چینی : ٤۱۹» گذشت). در دیباجه می گوید مدتی ست که در طلب حکمت سرگشتهٔ آفاق بوده سی‌دیار گشته و بسیار کتابهای حکمت هندو ابوعلی و دیگران را مطالعه و گرد آورده است ، و نیز از مجربات خود نوشته برداشته اینها را به قلم آورده تا مسلمانان را سودمند باشد. با سربندهای «علاج».
آغاز: برضمایر کیمیا اثر ارباب دین و دولت ، و اصحاب ملک و ملت مخفی نماند.
(ن.ک. نسخه ها ۱ : ٥۹٤ - ذریعه ۲۰ : ٤).
4001- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۸٦۷ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۱۹۹ھ. به همین خامه در مجموعه (ص ۱۸٥-۱۸۹). آغاز برابر. نام نگارنده به خامهٔ نویسنده در سر آغاز آمده (گنج ۱ : ۳٤۱).

## ● 1320- مجربات غلام محمد

از غلام محمد (زاده پیرامون ۱۰٦۳ھ/۱٦٥۳م) که در پانزده سالگی به خدمت سید نتهو (نه نهتو) شاه رسیده ، پنج سال آموزش پزشکی دیده ، و موافق ارشاد ایشان به درمان خاص و عام پرداخته ، هفت سال تجربه کرده است ، در ۱۱ رمضان یکهزار و نود. (۱۰۹۰ھ/۱٦۷۹م) که نگارنده به بیست و هشت سالگی رسیده بود ، خواست نسخه های مجرب خود را گرد آورد (دیباجه). به ترتیب الفبایی در نام داروها (۸۰ بیماریها) هر حرف در یک باب ، حرف دوم در نظر نیامده است : انوش دارو ، انقرویا ، اطریفل . . .

پس بایستی غلام محمد جز نگارندهٔ «جامع الخلاصه : ٥۳٤» و این نتهو شاه جز نگارندهٔ «تبصرة الاطبا : ٥۱٤» باشد.

آغاز: بعد حمد حکیم مطلق و نعت رسول بر حق ، منقبت چهار یار کبار جمیع آل . . . چون نیازمند غلام محمد بعمر پانزده سالگی.

4002- اسلام آباد ، گنج بخش ۳٦۸۹ : شکسته آمیز ، حبیب الله ، رمضان ۱۳۱۰ھ/جنوری ۱۸۹۸م ، ۲۲۰ ص (گنج ۱ : ۳٤۲).

● **1321- مجربات غلام مصطفی**

**از حکیم غلام مصطفی ملتانی.**

**آغاز:** نحمدک یامن انت الشافی جمیع الامراض و الاسقام ، و نسئلک ان تصلی علی افضل الموجودات.

**4003-** ملتان ، شاه عباس گردیزی ، ۵۲ : نستعلیق خوش ، ۹ رمضان ۱۲۸۸ھ/۱۰ نوامبر ۱۸۷۲م. در کلفون آمده «مجربات جمع آمده حکیم صاحب غلام مصطفی صاحب مرحوم ملتانی بپاس خاطر . . . سید حسن بخش صاحب گردیزی الحسینی . . . » ۳۶۸ ص ۱۳ س (دکتر زبیده صدیقی).

● **1322- مجربات قلعه داری**

**از محمد عبدالکریم قریشی قلعه داری** (که یاد او در «حمایل شریف : ۵۰» گذشت).

**4004-** گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق ، خود نگارنده ، سدۀ ۱۴ھ. آغاز : افراط صحت و حس آن ، ۱۴۸ ص. همراه رساله های دیگر از دیگران ، (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری).

● **1323- مجربات کریم بخش**

**از** افادات مولانا حاجی حکیم کریم بخش ، که در محلۀ پهارۀ دهلی می زیسته است.

**آغاز:** نحمد و نصلی . . . اطریفل مقوی دماغ نهایت مفید است. و برای درد شقیقه و درد سر .

**4005-** راولپندی ، گلشن آباد (اکال گره) ابو سعید محمد رمضان بهیروی صاحب : تحریری محمد مظفر الدین ساکن کوه مری (راولپندی) ، ۱۸ رجب ۱۹۴۵م. ۲۰۳ ص (سید عارف نوشاهی).

● **مجربات مرتضائیه :** طب مرتضوی

● **مجربات نور عالم :** فواید طبی

● **1324- مجربات هلالی**

**از هلالی ، پزشک هندی.**

**4006-** اسلام آباد ، ادارۀ تحقیقات اسلامی ۹۹ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳-۱۴ھ. (ص ۱-۵۰) ، داروهاست برای باه ، دردها و تبها. آغاز: سمله. دفع کدودانه. پوست درخت انار طل جذر کرده. (سید عارف نوشاهی).

● **1325- مجربات ناشناخته**

چند مجموعه ناشناخته از مجربات و نسخه های پزشکی. یکی نیستند.

**4007-** اسلام آباد ، گنج بخش ۴۰۷۷ : نستعلیق پخته ، سید عبدالله حسینی ، پیرامون ۱۰۹۲ھ. (ص ۵۶-۶۸). آغاز : مجربات خود وغیره از یاران خود ، سماعی از حکیمان وغیره ،

به جهت امساک از بابت میان عبدالرزاق (گنج ۱ : ۳۴۲).

4008- اسلام آباد، گنج بخش ۲۸۶۷ : نستعلیق پیرامون ۱۱۹۶ھ. (ص۱-۱۶۴)، باسربندهای «فصل» که بخشی از عنوانهای انجام نسخه نانویس مانده و (ص ۳۷۵-۵۳۶) ، (گنج ۱ : ۳۱۵) .

4009- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۹۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. (ص ۲۲۲-۲۸۷) ، با سربندهای «باب». (گنج ۱ : ۳۱۶).

4010- اسلام آباد ، همانجا ، ۶۰۴۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز و انجام افتاده ، ۱۰۶ ص (گنج ۱ : ۳۴۳).

4011- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۶۱-۱۰۵۴ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. «بیاض ناشناخته» ای ست در درمانها ، با سربندهای «باب» ، ۹۲ ص (نوشاهی : ۷۸).

4012- اسلام آباد، گنج بخش ۵۵۴۰: نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. نسخه های پزشکی، کیمیا و رنگ سازی ست ، ۱۱۲ ص (گنج ۱ : ۳۴۳).

4013- کراچی ، موزهٔ ملی N M. ۱۹۶۱-۱۰۵۵ : نستعلیق چلیپا ، با تاریخهای ۱۲۱۵ ، ۱۲۱۸ ، ۱۲۵۳ھ. در آن چند نسخه از حضرت مقبول علی شاه کرنولی آورده شده ، ۳۳۲ ص (نوشاهی : ۷۸).

4014- اسلام آباد ، گنج ۱۹۹۹۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. نسخه های پزشکی و کیمیاست ، نظم و نثر. یکجا آمده : به فاتحه کسی یاد حاتی صدر الدین- که بسیار کوشش نمود اندر این (ن.ک. تحفه الاحباب : ۵ ص) ، ۸۲ ص.

4015- اسلام آباد ، همانجا ۹۱۵۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. (ص ۱۳-۴۰) ، نامسوب.

4016- اسلام آباد، همانجا ۱۲۵۲:نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ھ. (ص۴۸-۲۰۶). آغاز: نحمدک یامن انت الشافی لجمیع الامراض (گنج ۱ : ۳۴۳).

4017- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۶۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. واژه های پزشکی و نسخه هاست ، ۴۲ ص.

4018- اسلام آباد ، همانجا ۶۳۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. (ص ۱۰۸-۱۴۹) ، نسخه هاست برخی به نام پزشکان و برخی بی نام.

4019- اسلام آباد ، همانجا ۴۱۵۰ : نستعلیق چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳ھ. با سربندهای «باب» نامرتب در جنگ اورادو داروها ، ۹۸ ص (گنج ۱ : ۳۱۶).

4020- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۵۰۱/۴۷۷ : سدهٔ ۱۳ھ. «بیاض نسخه جات طب» است (بشیر حسین ۲ : ۳۸۷).

4021- کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۷-۱۰۶۰/۱۱ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. «بیاض» است با سربندهای «باب» ، ۹۲ ص.

4022- کراچی ، همانجا N.M. ۱۹۶۱-۱۰۶۹ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳هـ. «بیاض» است ، ۱٤۸ ص (نوشاهی : ۷۸).

4023- لاهور ، ریلوی رود ، کتابخانه حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱٤هـ. نسخه های پزشکی ست و بویژه نسخه های مقوی باه ، آغاز : فصل اندر دانستن مربع آدمی بدانکه قوت و لذت و انعاظ اندر مجامعت نباشد تا مربع اعضای رئیسه صلاح نباشید ۶۳ ص. ( سید عارف نوشاهی).

4024- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱/۱۰۶۱/٤۱۱۳ : تاریخ یاد نشده ''بیاض'' وردها برای حفظ از بلاها و نسخه های پزشکی ست (بشیر حسین ۲ : ۳۸۷).

4025- لاهور ، موزۀ ملی ۱٤۷/۶۲ : نستعلیق ، آغاز و انجام افتاده ، «بیاض نثر و نظم و نسخه جات طب'' است ، ۶۲ گ (رشید احمد ۲ : ۲۳).

4026- کراچی ، موزۀ ملی N. M. ۱۹۵۸-۳٤۶ : تاریخ یاد نشده ، ''بیاض'' است ، ۵۲ ص.

4027- کراچی ، همانجا N. M. ۱۹۵۸-۳٤۷ : نستعلیق ، ''بیاض'' دارو سازی و در سالها ست ، ۹۲ ص (نوشاهی : ۷۹).

## ● 1326- مجمع الجوامع:جمع الجوامع

از حکیم علوی خان شیرزای (که یاد او در ''خلاصة قوانین العلاج : ۵۵۵ '' و ''قرابا دین : ۶۸۹'' گذشت).

این کتاب او به انجام نرسیده بود ، و حکیم میر محمد حسین بن محمد هادی عقیلی خراسانی سپس شیرازی ، که نوۀ خواهر او ست و در نیمۀ دوم سدۀ ۱۲هـ. می زیسته است. در پنج ''فن'' ، هر یک در یک ''کتاب'' و به نام ویژه ای ، به انجام رسانده و مجموع آنها را ''مجمع الجوامع'' نامیده است.

فن ۱- کلیات پزشکی به نام ''خلاصة الحکمه'' پایان یافته. ۱۱۹۵هـ/۱۷۸۰م. ۲- مفردات ادویه به نام ''مخزن الادویه'' ، ۳- ادویۀ مرکبه به نام ''ذخایر التراکیب'' یا ''قرابا دین کبیر'' پایان یافته ۱۱۸۵/۱۷۷۱م ، ٤- در امراض مختصه ، ۵- در امراض غیر مختص به عضوی.

هر یک از مجلد ها را به نام خود ، در زیر ، جداگانه می آورم.

(ن. ک. ذریعه ۸ : ٤۸ ''خلاصة الحکمة'' - نسخه ها ۱ : ۵۲۹ ''خلاصة الحکمه'' ، ۵۹۶ ''مخزن الادویه'' - پزشکی ایران و پاکستان : ۵۷-۵۹ - انه : ۲۳۶۱ ، جامع الجوامع ، مجمع الجوامع ، ذخایر التراکیب'' - پزشکان نامی : ۸۶ که در آنجا ضمن نام یازده اثر وی ''جمع (نه مجمع) الجوامع'' یاد. شده - پاکستان و هند ۵ : ۳٤٤ زندگینامه و نام نگاشته هایش).

## ● 1327- مجمع الجوامع : مخزن الادویه : تذکرة اولی النهی

از همان حکیم میر محمد حسین خراسانی سپس شیرازی. بخش دوم ''مجمع الجوامع''

(ن. ک. پیش از این) است. بدستور استادش میر محمد علی حسینی، به سال ۱۱۸۵هـ/۱۷۷۱م. در یک "مقدمه" در کلیات، در چهارده فصل، سس دو "مقاله": ۱- ادویه مفرده، که تذکره نامند، به ترتیب حروف تهجی، هر حرف در یک باب، ۲- ادویهٔ مرکبه، که قرابا دین خوانند، و "خاتمه" ای.

نام منابع خود را در دیباجه آورده و می افزاید: و آنچه از زبان ارشاد مابی مدظله (که بایستی همان استاد پیشگفته باشد) و خود به تجربه رسانده است می باشد. آغاز: الحمد لله الذی اظهر آثار قدرته بایجاد موجودات بلا مواد . . . اما بعد، به عرض اخوان صفا و خلان وفا.

(ن. ک. نسخه ها ۱: ۵۹۶ - ذریعه ٤: ۲۹ "تذکرة اولی النهی" و ۲۰: ۲۲۱ "مخزن الادویه" که در آنجا آمده: در دو مقاله با مقدمه ای در چهارده فصل - نجم آبادی: ۷۰۲ فهرست ٤، ۱ فصل مقدمه و ۲ مقاله - مشار ٤: ٤٦٤٦ "مخزن الادویه" که چاپهای آن را زیر عنوان "مجمع الجوامع" آورده است - پزشکان نامی: ۷۵).

4028- شیخوپوره، خانقاه دوگران، رضویه، ابو الفیض محمد عبدالکریم ابدالوی: نستعلیق، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، جلد ۱، ٤۸۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4029- شیخوپوره، همانجا: نستعلیق، ۱۳۰۰هـ. جلد ۲، آغاز: فصل الضاد مع الالف. ضان، بفتح ضاد و نون به فارسی گوسفند . . . ، ۲۹۳ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4030- لاهور، فقیر سید مغیث الدین: نستعلیق، سید محمد حسین، تاریخ یاد نشده. آغاز باب الالف مع اللام: الب بکسر اول و سکون لام و بای موحده لغت عربی ست، ماهیت آن درخت خارداری ست شبیه، ۲۵٤ گ ۱۳ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی).

## ● 1328- مجمع الجوامع: خلاصة الحکمه

از همان میر محمد حسین بن حکیم محمد هادی، عقیلی خراسانی سپس شیرازی. از خانواده ای پزشک، که در فصل بیستم از مقدمه "ذخایر التراکیب" خود استاد پزشکی دایی خود، علوی خان شیرازی پیشگفته و پدر خود را آورده است.

فن (جلد) یکم کتاب "مجمع الجوامع" است در دیباچهٔ آن می گوید مدتی بود اشتیاق داشت کتابی در پنج فن پزشکی سازد، تا در ۱۱۸۵هـ/۱۷۷۱م بدستور همان استاد (ن. ک. پیش از این) بدین کتاب پرداخته، بنام "خلاصة الحکمه"، در یک مقدمه و دو "مقاله" و یک "خاتمه" نگاشتم.

مقدمه در چند "فصل". مقالهٔ یکم در جزو نظری، در چهار "رکن" (باب): ۱- تشریح اعضای مفرده، شش فصل، ۲- تشریح اعضای مرکبه، پنج فصل (ن. ک. نسخه ها ۱: ۵۲۹ "خلاصة الحکمه" که در آنجا فهرست بخشها در این قسمت جدایی هست)، ۳- احوال بدن انسان، چهار فصل ٤- نبض و تفسره و عروق و تف، پنج باب. مقالهٔ دوم در جزو عملی، دو "فن": فن ۱- حفظ الصحه، شانزده "فصل"، ۲- معالجات و دستور العمل، سه "فصل".

آغاز: الحمد لله الذی خلق الانسان فی احسن تقویم و عرفه بتفویض الروح و العقل . . .

اما بعد ، میگوید بنده محمد حسین بن . . . که مدتی مدید بود که اشتیاق این داشت که کتابی در طب نماید که مشتمل باشند برپنج فن . . .

(ن.ک. ذریعه ۷ : ۲۲۶ "خلاصه الحکمه" که می گوید در ۱۲۶۲ه. چاپ شده است و : ۲۲۹ "خلاصة الطب" از همو که می‌گوید شاید همان "خلاصه الحکمه" پیشگفته باشد. مشار ٤: ٤۵۳۳ "مجمع الجوامع" - نجم آبادی : ۳۳۰).

4031- لاهور ، خیابان راوی ، ٤۳ کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، ۱۲۲۳ه. آغاز برابر نمونه ، ۶۱۷ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

● **1329- مجمع الجوامع** : ذخایر التراکیب (۱): قرابا دین مجمع الجوامع

از میر محمد حسین خان عقیلی خراسانی سپس شیرازی. (نگارنده "خلاصة الحکمه" پیش ازاین). که در دیباچه از دایی پدر خود حکیم علوی خان ، محمد هاشم (که یاد او در "مجمع الجوامع : ۷۲۷ " گذشت) وکار نا به انجام رسیدهٔ او یاد می کند ، و اینکه اکنون که سال ۱۱۸۵ه/۱۷۷۱م است آنرا به انجام رسانده "قرابا دین مجمع الجوامع و ذخایر التراکیب" نامیده است.

"مقدمه" در اموری چند که اطلاع برآنها پیش از شروع ضروری ست ، در ۲۰ "فصل": ۱- غذا و دوا و ذوالخاصیه ، ۲- مرکب القوا و ذوالخاصیه ، ۳- مزاج و اقسام امزجه ، ٤- معرفت امزجهٔ ادویه و اغذیه ، ۵- احتیاج به ترکیب ادویه ، ۱۰- زمان ادراک و مدت اعمار ادویه ، ۱۵- افعال ادویهٔ مفرده و خواص آنها ، ۱۶- اصطلاحات طبیه ، ۱۷- حدود امراض به ترتیب حروف ، ۱۸- اوزان و مکاییل ایران و هند ، ۱۹- امور متعلقه به نجوم و طبیعیات ، جداول منسوبات کواکب به علم طب ، ۲۰- اسناد طب خال والد و والد مؤلف و مؤلف.

سپس قرابا دین است ، هر حرف در یک "کتاب" و هر کتاب بر حسب حرف دوم واژه ها در چند "باب" و درمیانه "فصل" ها.

**آغاز**: الحمد لله الذی تحیر دون ادراک کنه ذاته المقدسه العقول . . . اما بعد ، بعرض برادران ایمانی و خلان روحانی میرساند بنده . .

(ن. ک. انه ۲۳۶۱ "جامع الجوامع ، مجمع الجوامع ، ذخایر التراکیب" - پزشکان نامی : ۸۶ - پزشکی ایران و پاکستان : ۵۷-۵۹ - مشار ٤۳ : ٤۵۳۳ - ذریعه ۲۰ : ۲۶ "مجمع الجوامع" و ۱۷ : ۶۳ «قرابا دین مجمع الجوامع» - ایوانف ، ذیل : ۱۰۸۹ «مجمع الجوامع و ذخایر التراکیب» با همین سر آغاز- پاکستان و هند ۳ : ۳٤٤ زندگی نامه).

4032- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-21 : نستعلیق ریز ، ۱۱۸۵ه. آغاز برابر نمونه ، پیرامون ۸۰۰ برگ (سید عارف نوشاهی).

4033- سرگودها ، بهلوال ، مولانا قدرت الله صاحب : نستعلیق ، حسن بن احمد ، پنجشنبه

۲ صفر ۱۱۹۶ه‍. آغاز برابر نمونه ، پیرامون ۵۰۰ ص (محمد نذیر رانجها).

● 1330- مجمع الجوامع : ذخایر التراکیب (۲)

از همان میر محمد حسین خان خراسانی شیرازی ، سر آغاز و فهرست فصل های مقدمهٔ آن با نسخهٔ چاپی جدایی دارد. و چنین گفته شده است که نسخه در دو «مقاله» : ادویهٔ مفرده و مرکبه و دوازده ''فصل'' است : ۱- غذا و دوا ذوالخاصیه، ۲- مرکب القوا و ذوالخاصیه ، ۳- مزاج واقسام امزجه ، ٤- معرفت امزجهٔ ادویه و اغذیه ، ۵- سبب اختلاف اقوال اطباء در ماهیت و خواص ادویه ، و اسامی کسانیکه بتحقیق در ادویه پرداخته اند ، ٦- طریق اخذ ادویه و حفظ آنها ، ۷- اعجاز بعضی ادویه و زمان بقای آنها ، ۸- آداب طعام و شراب و اطعمه که جمع آنها مناسب نیست ، ۹- احراق ادویه ، ۱۰- بعضی از ادویهٔ مفرده ، ۱۱- اصطلاحات طبیه ، ۱۲- اوزان طبیهٔ هندیه و فارسیه.

آغاز ۱ : الحمد لله الذی اظهر آثار قدرته به ایجاد المواد المودات بلا مواد، و ابرزاطواربدایعه ... اما بعد ، بعرض اخوان صفا ... ابن سید محمد هادی العقیلی العلوی محمد حسین.

4034- لاهور ، کلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، عبدالله حسین متوطن کوهیر ، ۱۱ ج ۱۲۵۸/۲ه‍. آغاز برابر نمونه ، نخست مقدمه است در ۱۲ فصل سپس دو مقاله ، ۱٤۳۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

● 1331- مجمع الفواید

از محمد امین بن ملا سومر طبیب ، که در شکار پور (سند پاکستان) می زیسته است. به سال ۱۲۷۰ه‍/۳-۱۸۵٤م ، با سربندهای ''فصل'' : فصل در منضجات و مسهلات ، ترکیبها و معجونها و جز آن ، فصل در فصد ، در سر سام ، بخار ، زکام ، ملغم ...

آغاز : حمد له، می گوید و از جناب اقدس الهی جل شأنه می خواهد ، بندهٔ کمترین پر تقصیر محمد امین بن ملا سور طبیب.

(ن. ک. پاکستان و هند ۵: ۳٤۸ که نام وی را درمیان پزشکان دربار تالپور سند آورده است).

4035- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، فیض محمد ، برای شیخ میان عبدالحکیم ، سه شنبه ۵ صفر ۱۲۹۳ه‍. آغاز برابر نمونه ، ۲۱٤ ص (سید خضر نوشاهی).

4036- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، دو تن ، سدهٔ ۱۳ه‍. آغاز برابر نمونه ، ٤۵۰ ص (سید خضر نوشاهی).

4037- لاهور ، خیابان راوی ، ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، غلام محمد ، ۱۳۱۱ه‍. آغاز : هر کسی از طلب این علم فواید کثیر ... ، ۲۲ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

● مجمع الفوید و در العواید : شفاء المریض، ۵رح

در ص : ٦۱۱ گذشت.

## 1232- مجموعهٔ اکبری

از علی اکبر بن میر گدا علی بن میر سید بابای حسینی.

در ۲۳ «باب» : ۱- در علامات و نشان خون و صفرا و بلغم و سودا و علاج آنها ، ۲- علامات صداعها و انواع آنها ، ۳- در علامات درد شقیقه و نیمسر و سرسام و نسیان و حمق و جنون و سکته و کابوس و مالیخولیا و درمان آنها ، ٤- کرم . . . ، ۵- فالج و لقوه و تشنج و درمان آنها ، ۶- زکام ، نزله و درمان آنها ، ۷- لب و دهان . . .

آغاز : بعد از حمد و ثنا و ستایش کریم لم یزل و لایزال معبود ذوالجلال ، درود سید الانام و خاتم . . . پوشیده نماند که چون.

4038- لاهور ، نکلسون رود ، خلیل الرحمان داودی : نستعلیق خوش ، ۲۳ ج ۲/۱۱۹۹هـ. آغاز برابر نمونه ، عنوانها شنگرف ، ۲۸۰ ص (سید سعید الظفر نوشاهی).

## 1333- مخازن التعلیم

از حکیم محمد صادق علی خان دهلوی (نگارندهٔ «زاد غریب : ۹۳۵» و جز آن). بنام داراب دربان ، جمشید شوکت ، فریدون حشمت محمد اکبر پادشاه غازی (۱۲۲۱-۱۲۵۳هـ.) ، پس از به انجام رساندن «زاد غریب» که در ۱۲۲٤هـ/۱۸۰۹م. نگاشته بود. در چهار «منزل» (دیباجه). همراه با دیباجهٔ دیگری ست از غلام مرتضی فرزند نگارنده که در آن میگوید : پدرم پس از نگارش «زاد غریب» کلیات پزشکی و منافع ادویهٔ مفرده و مرکبه را برای اتمام کتاب مذکور تألیف می فرمود ، تا جامع حفظ صحت و درمان باشد ، لیکن فرصت نیافت و در گذشت ، در مرض موت فرمودند این کتاب را مرتب نمای ، و من آنرا در ۱۲۷۹هـ/۱۸۶۲م به انجام رسانده «مخازن التعلیم» نامیدم که مادهٔ تاریخ (۱۲۷۹هـ) نیز هست.

منزل یکم در قواعد دو جزو علمی و عملی ، در یک «میل» و دو «رفیق» و یک «مقام». رفیق اول در قواعد جزو علمی ، در چهار «طرق» . . . منزل دوم در ادویه و اغذیهٔ مفرده ، نیز در یک «میل» و دو «رفیق» ، رفیق اول در احکام ادویهٔ مفرده . . . منزل سوم در معالجات امراض ، در دو «رفیق» و یک «مقام» . . . منزل چهارم در ادویهٔ مرکبه . . . بخشهای کوچکتر «فرسخ ، ساحل ، زورق» نیز دارد.

آغاز دیباجهٔ پسر : حمد و سپاس مر حکیمی را که از حکمت کامله حرف کن را سبب آفرینش . . . اما بعد میگوید . . . غلام مرتضی. آغاز دیباجهٔ نگارنده : حمد له. صلاته. اما بعد ، چنین گوید عاصی پر معاصی صادق علی خان بن حکیم محمد شریف خان . . .

(ن. ک. مشار ٤ : ٤۶۳۳ : «مخازن التعلیم» که چهار چاپ آنرا نشانی داده است - ذریعه ۲۰ : ۱۶۵ «مخازن التعلیم» که نادرست کتاب از پدر نگارنده یعنی محمد شریف خان دانسته شده است - پاکستان و هند ۵ (۳) : ۶۵۰ «مخازن التعلیم»).

4039- سرگودها ، چهاوریان ، عطاء الرحمان صاحب کهوکهر : نستعلیق خوش ، رستم خان

پسر دلاور خان مهمند ، ۱۲۷۵ھ. با دیباجهٔ پسر ، آغاز برابر ، ۷۴ھ.ب ۱۰ س با سر (محمد نذیر رانجها).

**4040**- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، سید محمد رضوی ، ۳ محرم ۱۲۸۰ھ. با دیباجه ای از پسر مورخ ۱۲۷۹ھ. است و حواشی از همو ، برابر نمونه ، ۳۶۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 1334- مختارات اطباء و متفقات حکما

از محمد بن نجیب الموسوی ، که در دیباجه نام خود و منابع کار خود را آورده و میگو جمع کردم «مختارات اطباء و متفقات حکما» را ، و نامی به کتاب خود نداده است.

آغاز : پاک آن حکیمی را که قلوب حکما را موارد حکمت گردانید ، و در صحرای ص ایشان شمه از اسرار او ماند(!) . . .

**4041**- پیشاور ، ریکارد آفس ۳۰۶ : نستعلیق ، بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، انجام افتا ۲۷۲ ص (سید حسن مجتبی رضوی).

## ● 1335- مختصرالبیان فی‌ضروریات البحران : بحران

از محمد بدر الدین بن خواجه جلال الدین.گویا از نیمهٔ دوم سدهٔ ۱۳ھ. در هند. شاگرد حـ علی حسین. در دیباجه‌گوید «ملتقطی ست از «غایة البیان فیما یتعلق بالبحران» تصنیف . . . اوستا حکیم علی حسین . . . حسب خواهش حاجی محمد حسین . . . داضمیمه کردن رسایل مطبوعهٔ طبی که از قالب طبع بر آورده بودند»

باسرسدهای : «بدانکه» فایده ، تنبیه ، جدول ایام بحران» به سال ۱۲۹۱ھ/۱۸۷٤م. چ شده است.

آغاز : نحمد الله الحکیم الوهاب و نصلی علی رسوله محمد صاحب الحکمه و فصل الخطاب . اما بعد ، میگوید بندهٔ مسکین محمد بدر الدین . . .

(ن. ک. مشار ٤:٤٦٣٧ «مختصر البیان در ضروریات بحران» که درآنجا از چاپ آن نشا داده شده است. چه این یکی از چاپهای رساله مورد گفتگوی ما یعنی از محمد بدر الدین است ـ نسخه ۱ : ٤٨٠ «بحران» ـ نجم آبادی : ۱۰۷ ـ دانشگاه ۱٦ : ۵۹۱).

**4042**- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ٤۵۹ : نستعلیق پخته ، غلام قادر سونه صدیقی ، ۲۵ شعبان ۱۲۸۰ھ/٤ ۲ ماه مانکنه ۱۹۲۰ ب ، آغاز برابر نمونه ، ۸ ص (پرفسور الله دتا چودری).

**4043**- سرگودها ، جهاوریان ، عطا الرحمان صاحب کهوکهر : نستعلیق شکسته آمیز ۱۲۹۹ھ. آغاز برابر نمونه ، ۸ ص ۱۰ س (محمد نذیر رانجها).

## ● 1336- مختصر الطب : مختصر اندر علم طب .

نسخهٔ زیر ناشناخته است. نام یکم در کلفون آمده است. شاید همان «مختصر اندر علم طب» (نسخه ها ۱ : ۵۹۵) از ابو سعید بن حسین طبیب یهودی ، زرد کلیم باشد.

در چند «مقاله» : مقالهٔ سیوم در اغذیه و ادویهٔ مفرده ، به ترتیب الفبائی ، هر حرف، در یک «باب» ، (نسخه از پایان حرف «ح» تا «ی» را دارد) مقالهٔ چهارم در ذکر ادویهٔ مرکبه ، در ۲۲ «باب» : باب ۱- مفرحها و معاجین ، ۲- اندر جوارشها ، ۳- اندر قرصها ، ٤- حبها ، ٥- سفوفات ، ٦- شرابها ، ۷- لفوفات ، ۸- مطبوخات ، ۹- ایارجات ، ۱۰- مربیات ، ۱۱- روغنها ، ۱۲- ضماداب و اطلیه ، ۱۳- کحلها ، ١٤- حقنه ها ، ١٥- سفوفات ، ۱٦- سعوطات ، ۱۷- ادویهٔ رغاف ، ۱۸- داروهای قی ، ۱۹- از عرق باز دارنده ، ۲۰- مسمنه ها ، ۲۱- مرهمها ، ۲۲- نطولات.

(ن. ک. استوری ۲: ۲۲۱ - نشریه. ۱ : ۲۵۸ «مختصر اندر علم طب» نسخهٔ دانشگاه لیدن - ۱/ ٦٠٤ وارنر (۳:۲۷۳) به نقل از نشریه).

**4044**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٦۲۲ : نستعلیق خوش ، ۱۲٤۹ه. (ص ۱- ٦٠) آغاز افتاد : حربا ، کوشت او زهر قاتلست. حلواء عسل ، گرم است بلغم را لطیف کند. حلوای شکر گرم و تر است. حلواء دوشاب ، بارد ساخته و هضم شود و غذا بسیار دهد. باب الخا خربوزه نیکو رسیده، گرم و تر است ، در درجه دوم ادرار البول کند، کلف از روی ببرد (گنج ۱:۳٤٥).

## ● 1337- مختصر المعالجات

از ناشناس ، که سال نگارش را چنان یاد کرده است که سال ۱۹۰۰ بکرمی ۱۲۵۹ه.؟ بدست می آید.

بیماریها و درمانهاست ، از سر تا پا «از تجربه های اطبای این زمان و حکمای دوران» . . .

آغاز : یافتاح. رب یسر. . . یا رب نه بدر گهی تو یک شکر - صد شکر ، هزار ، لک شکر. بدانکه این بیاضی ست منتخب از کتب معتبر طب ، در بیان علاج امراض از سر تا پای. مسمی به مختصر المعالجات.

**4045**- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق پخته ، که باید نوشتهٔ مولوی محمد حسن قلعه داری پسر مولوی قل احمد باشد ، ۱۳٦٠ه. آغاز برابر نمونه ، ۷۸٦ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری).

## ● 1338 مخزن ادب : بیاض . . .

از نارائن داس ولد مهته اودهو داس بن مهته حاکمی ، که در ۱۹۲۸م. می نگاشته است. بیاض ادبی و بیشتر پزشکی اوست ، به زبانهای فارسی ، پنجابی و سرائیکی به نثر و نظم.

**4046**- رحیم یار خان ، صادق آباد ، گنجینه میر ، میر سید زاهد حسین ۱٤۸ : نستعلیق ، خود گرد آورنده ، ۹ جولای ۱۹۲۸م. در خانپور ، حصه دوم. آغاز : خارش کا مجرب نسخه ، ۵۷۰ ص (دکتر الله دتا چودری).

● **مخزن الادویه** : مجمع الجوامع، مخزن...

● **1339- مذکر الاطباء**

از ناشناس.

آغاز: حمد له. عاقبه. صلاة. اما بعد ، این رساله ای ست مسمی به مذکر الاطباء ، در تحقیق و تفصیل اسباب و معالجات امراض از سر تا قدم ، و در تبیین منافع و مضار ادویهٔ غیر معلومه از روی استخراج صناعت صیدنه مترجم از «قانون» وغیره.

**4047**- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی: نستعلیق شکسته آمیز، عبدالله فقیر و آخوند محمد دهندنه ، ۱٦ شعبان ۱۲۵۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱٦۵ ص ۱۵-۱۸ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

● **1340- مرآت الشفاء**: مختصر منافع

از امیر بخش ، مشهور به سید نتهو شاه ، (همانکه «تبصرة الاطبا : ۵۱٤ » را در ۱۱۸٤هـ/ ۱۷۷۰م. نگاشته است). با سربندهای «باب» و «فصل» از سر تا پای ، سپس تبها و امراض متفرقه و طرد حشرات : باب در صداع که آن سی و پنج قسم است ، باب در امراض چشم ، فصل در رمد که نه قسم است ، باب در امراض انف ، لسان ، دهان ، ورم زبان ، ثقل لسان ، حرقهٔ لسان ، شفه ، حلق ، ریه ، باب در اورام در حجب و اعشیه در چندین مقاله . . . و می رسد به باب در حمیات در چندین فصل ، باب در اورام چندین فصل. باب درداء الثعلب (موی و جلد). باب امراض متفرقه (شکسته بندی) باب در حشرات.

آغاز : حمد له. صلات. اما بعد ، این مختصر در معالجات امراض کثیر الوقوع ، عجالة الوقت به قلم آمده تا در سفر و حضر و اکثر اوقات در مطالعه باشد.

**4048**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۲۵ : نستعلیق خوش ، ۲۰ محرم ۱۲۵۷هـ. آغاز برابر نمونه ، ۷٦٦ ص (گنج ۱ : ۳٤٦).

**4049**- لاهور ، خیابان راوی ، ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد: نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱٦۰ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

● **1341- مرآت صحت**

از سکندر آملی. به سال ۱۰۵۸هـ/۱٦٤۸م. برای فرزند خود محمد صادق ، به نام «مرآت صحت» در یک «مقدمه» در شش «مرآت» و هفت «آیین» و یک «خاتمه» ، از بحار ذخایر کتب اکابر بیرون کشیده و نگاشته است (دیباچه). در طب نظری و عملی ، و خاتمه در قانون مفردات و مرکبات ادویه.

آغاز: شکر سزای نعما و ازای آلای بی منتها خدای که به ارادت بالغه و مشیت کامله ، نعمت الوان صحت . . . فقیر کمترین سکندر آملی ، در سنهٔ ثمان و خمسین والف.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٤۵۰ «گوهر شناسی» گویا از نجم الدین اسکندر حسینی آملی ، که

روستان ، در سدۀ ۱۱ھ می زیسته ، نگارندۀ «مرآت التقی ، مرآت الشروط ، مرآت الکرامه و معرفت
، این یکی در ۱۲ «مرآت». بایستی همۀ این چهار اثر از همین آملی باشد - نسخه ها ۱ : ۵۹٦
ن الصحه»غیاث محمد سبزواری، که جز این است).

4050- اوچ شریف ، کتابخانه مخدومی سید شمس الدین گیلانی : نستعلیق خوش پخته ، سدۀ ۱۳ھ آغاز برابر نمونه ، ۴۰ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

## 1342- مراتب الدرجات

ناشناخته.

4051- چکوال ، مسجد عارفیه ، پرفسور حافظ عبدالرزاق : سدۀ ۱۲ھ ، بدنبال «رساله نبض» عربی (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۹۷).

## 1343- مرکبات الاسحاقیه و مجربات و نکات اسحاقیه

از حکیم محمد اسحاق. (ن.ک.طب محمد اسحاق:۱۱۹۹که تشابهی درنام هست).در ص ۹٦-۹۹
نامۀ خود و نیاکان و نام فرزندان خود را آورده. و از آنجا به دست می آید که پدرش از حکیم
، مسیح فرنگی آموزش یافته و خود از پدر. و نیز سبب رها ساختن پدرانش سر زمین خود ملتان را و
به دیپالپور ، که کتاب را در این شهر نگاشته است.

در ادویۀ مفرده و مرکبه به ترتیب نام داروها در حروف تهجی و در سالها.

4052- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳- ۵۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، سده ۱۱ھ آغاز افتاده : باب امراض پشت و دست و پای چون . . . ، ۵۹۳ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۲۳).

## 1344- مرکبات تمکین ذی تمکین

از ناشناس. که در دیباچه می‌گوید «این نسخه ای ست در مرکبات طبیه مندرجه در «طب
ه !» و «. . . الاطبا» و «نافع الخلق» (ن.ک. همین بخش) و «بستان افروز» (ن.ک. همین
ترجمه و تصنیف میر عبد الفتاح خان دهلوی المخاطب به خواجه عبدالله تمکین ، سلمه الله».
ا بر می آید : ۱- نگارندۀ ناشناس همروزگار میر عبد الفتاح بوده است ، ۲- میر عبدالفتاح دهلوی
ست (ن.ک. بشیر حسین ، شیرالی ۲ : ۲۰۴ که وی را حیدرآبادی گفته است، و نیز کلفون نسخۀ
لخلق» او در گنج بخش که حیدر آبادی آمده است) ، ۳- میر عبدالفتاح به هر دو نسبت «تمکین»
ین» شناخته می شده است.

در ده «فصل» : ۱- مطبوخات و نقوحات ، ۲- عقوبات ، ۳- اقراص مسهل ، ٤- حبوب ،
حات ، ٦- مشروبات ، ۷- کحل ها ، ۸- روغنها ، ۹ ، ۱۰ ؟.

آغاز : حمدله. اما بعد ، این نسخه ای ست در مرکبات طبیه مندرجه.

4053- شکارپور ، کڑهی یاسین ، مدرسه قاسمیه ، نجم الدین صاحب : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ آغاز برابر ، باب ۹ و ۱۰ را ندارد ، ۲٤ ص (سید خضرنوشاهی).

## ● 1345- مزاج الادویه

از غلام رسول قادری انصاری. نگارندهٔ «طریق المعالجات : ٦٤٧» و جز آن.
در دیباچه از «مجرب الشفا»ی خود یاد می کند ، و می افزاید بدون شناسایی داروها پزشک از درمان بیماریها در می ماند ، پس این رساله را در بیان مزاج ادویه نگاشتم و بدین نام خواندم.
آغاز: حمداً لصانع هویت النباتات ، و الموضع فیها ثمرات انواع المعالجات . . . میگوید امیدوار فضل باری ، غلام رسول قادری انصاری ، چون از تألیف کتاب طب مجرب الشفا فراغت آمد.
4054- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳-۱۲ ه. بدنبال مجرب الشفاء و طرق المعالجات او ، آغاز برابر نمونه ، رویهم ۱۰۸ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

## ● 1346- مصباح الطب

سرودهٔ میان محمد اشرف فاروقی نوشاهی منچری (م ۱۲۲۵ ه/۱۸۱۰ م) فرزند عز الدین بن میان معصوم. سرایندهٔ «کنز رحمت» (گنج بخش ۳ : ۱۷۳۹) به سال ۱۲۲۰ ه/۱۸۰۵م : هزار و دویست و بیست هجری بدان ـ تا که تألیف این مختصر شد بیان.
آغاز: بنام حکیمی که مرض گناه ـ کند نسخهٔ رحمت او تباه.
(ن.ک. علمای پنجاب ۲ : ۹۲۱ زندگینامه و نام ۵ کار ادبی او: مثنوی کنز رحمت ، مثنوی یوسف و زلیخا ، مصباح الطب ، مناقب نوشاهی ، فقر نامه سه تای نخست فارسی و دوی دیگر به زبان پنجابی ـ شریف التواریخ ۱ : ۱۱۸۹ فهرست راهنما).
4055- لاهور ، فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، ٤ ۲ رمضان ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه (دکتر خالده صدیقی: ٦٣٤).

## ● 1347- مطالع العجایب

از ناشناس.
درسی «باب» و دویست و هفت «فصل» : باب ۱ـ در موی سر وریش ، هشت فصل ، ۲ـ علاج سر ، هفت فصل ، ۳ـ دماغ ، شش فصل ، ٤ـ لغوه ، ٥ـ چشم ، نوزده فصل ، ٦ـ گوش ، چهار فصل ، ۷ـ بینی ، چهار فصل ، ۸ـ لب و دهان ، بیست فصل ، ۹ـ حلق ، چهار فصل ، ۱۰ـ بازو ولرزه ، سه فصل ، ۱۵ـ درد زیر ناف ، ۲۰ـ دفع باد جهوله ، شش فصل ، ۳۰ـ تبها.
آغاز: سپاس و ستایش مر واجب الوجودی را که انعام او عام است ، و اکرام او علی الدوام و نه خاتم ملک در اصبع تقدیر او گردان.
4056- لاهور ، خیابان راوی ٤٣ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ ه. آغاز برابر نمونه ، ۳۸۹ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1348- مطب حیدری

از مولوی حکیم حیدر علی (پاکستانی) ، از سدهٔ ۱٤ ه.

بیاض مانندی ست از ۴۲۳ نسخهٔ مجرب ، به ترتیب شماره ، در درمان بیماریهای گوناگون.
آغاز: بسمله. جهت آتشک. خاکستر برگ برگدان در پان دهند ، روغن مسهل غائیل ، روغن مغز جمال . . .

4057- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق ، حکیم غلام قادر بن مقام حسین آگاهی [در ملتان ، ۱۴ اوریل ۱۹۵۹م. ۵۰ ص (سید عارف نوشاهی).

● **مطب علویخان :** خلاصه قوانین العلاج

● **1349 مطب قاضی**

از قاضی محمد عالم. در ۱۳۴۰ق/۱۹۲۲-۱م. نسخه ها و مجربات اوست.
آغاز: حمدله. لصلی علی نبی الکریم . . . المسمات بالمطب.

4058- بلوچستان ، مستونگ ، بیری ، مدرسه جامع العلوم : نستعلیق ، خود گرد آورنده ، ۱۳۴۰ق. ۱۷۸ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

● **1350- معالجات نبوی**

از غلام امام. که نام خود را در دیباچه آورده است. (و از هموست در این فهرست : علاج الغربا : ۶۵۲).
نام داروهای عربی و یونانی و هندی ست ، به ترتیب حروف تهجی. و نیز داروهایی که نامشان در حدیثها آمده است.
آغاز: زمزمهٔ تحمید سزاوار حکیم مطلق که در ادراک قانون حکمتش جواهر عقول آهنگ نارسایی از نار نفس ناطقه.

4059- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۵۸-۳۶۹ N M نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ق. آغاز یک برگ افتاده : جمع تمایم چرا که . . . فرموده اند من حفظ اربعین حدیثا . . . ، ۳۰۶ ص (نوشاهی : ۱۲۲).

4060- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳-۵۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ق. آغاز برابر نمونه ، ۴۱۸ ص (سید خضر نوشاهی) ن.ک. ندوی ۱ : ۱۲۵ که شمار صفحه ها را ۷۰ آورده.

4061- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۷۲-۲۵ N M. : نستعلیق ، ۲۹ محرم ۱۲۵۳ق. آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده محو شده است ، ۴۴ ص (نوشاهی : ۱۲۲).

4062- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی . الف ۳-۵۲ : نستعلیق ، ۱۲۹۹ق. در شهر فتح پور ، آغاز افتاده : اسیر کاپکبیر همزه و سکون سین مهمله و یاء فارسی . . . ، ۲۶۰ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۲۴.

● **1351- معدن تجربات :** معدن تجربیات

از حکیم محمد مهدی بن محمد جعفر بن محمد حسن اکبرآبادی، که «مخزن اسرار اطبا» را در دو جلد در ۱۱۷۲ق/۱۷۵۹-۸م. نگاشته است. در ۱۱۷۰ق. (:معدن تجربات)/۱۷۵۷-۶م. در دو «مقاله»

و یک «خاتمه» :

مقالهٔ یکم در چهار «رساله» : ۱- تراکیب ادویه ، ۲- اسامی مرکبات به ترتیب الفبایی ، ۳- اسامی الفاظی که مصطلح اطباست ، ٤- تدبیرات ضروریه. مقالهٔ دوم ، در مرکبات به ترتیب الفبایی، در سه فصل.

نام کتاب بد و گونه و تاریخ نگارش به چند گونه یاد شده است ولی «معدن تجربات» با ۱۱۷۰/۱۷۵۷-۶م جور است.

آغاز : حمد حکیمی که زبان قلم در ادای توصیفش معترف به قصور و لسان خامه در بیان تعریفش معذور .

(ن.ک. نسخه ها ۱ : ۵۹٦ «مخزن اسرار اطبا» و ۱ : ۵۹۸ «معدن تجربیات» - ذریعه ۲۰ : ۲۲۳ «مخزن . . .» و ۲۱ : ۲۲۱ «معدن التجربیات» - پزشکی ایران و پاکستان : ۱۲۰ «مخزن. . .» - پاکستان و هند ۵ : ۳٤۹ «مخزن اسرار اطبا» و «معدن تجربات» که تاریخ نگارش ایندو را به ترتیب ۱۷٦۰ و ۱۷۵۹م. یاد کرده است.

4063- خیر پور ، کتابخانه عمومی ۷۳/۰۱۰-٦م ح د : نستعلیق شکسته آمیز ، سده ۱۳ه.
آغاز برابر نمونه ، ۷۳ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1352 معدن الشفا (؟)

از حامد خیر سلطانی.

در دیباجه گوید که آنرا از کتابهای معتبر بیرون کشیده است ، نام کتاب در ص.ع. آمده و در متن از «معدن الشفا» بعنوان یکی از مآخذ یاد شده است.

با سربندهای «باب» و«فصل» و«نوع»: باب ۱- حد طب و منفعت آن، ۵- آداب و شرایط طبیب، ۱- در دانستن دلیل مقاصد الابدان ! ، ۲- علاج ملازه یعنی اته‌در کام. ۳- ضعف شهوت طعام ، ٤- در کرمهای که در شکم باشند ، ۵- درد مفاصل ، ٦- تبهای مفرد و مرکب ، ۷- علاج عمل گفتار و شناختن و دفع آسیب دیوو‌پری ، ۸- بیماریهای اسبان و آخرین : ۸۷- خاصیت حروف.

آغاز : سپاس بیغایت و ستاش بینهایت مرموجودی را که وجود هر ذره موجودات بر کمال وحدانیت او . . . بدان اسعدک الله . . . حامد خیر سلطانی . . .

4064- لاهور ، شبش محل ، البالہ جلد سازی ، محمد بشیر لودهیانوی : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۰ه. آغاز برابر نمونه ، ۸۳۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## ● 1353- معدن الشفای سکندر شاهی : طب سکندری

از بهوه (ب) خان (بهووه خان) بن خواص خان ، (م. ۹۳۲ه/۱۵۲٦م.) به نام سکندر شاه بن بهلول شاه لودی (۸۹٤-۹۲۳ه) ، به سال ۹۱۸ه/۱۵۱۲م. در یک «مقدمه» و سه «باب» ، و هر باب در چند «فصل».

مقدمه در دو«مبحث» : تعریف علم طب و شرف و مبادی آن. باب ۱- مقدمات علاج ،

سی و دو فصل، ۲- کیفیت خلقت انسان، نه فصل، ۳- علامات مرض و علاج آنها، هشتاد و هفت فصل.

یک دوره پزشکی با تطبیق آرا و تجارب حکمای هند و یونان است. بنام «معدن الشفا...» و معروف به «طب سکندری».

آغاز: حمد مر خدای را که به حکمت بالغه و قدرت کامله صاحبان دستر عدم و فنا را... اما بعد، چون در عهد دولت سلطان.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۹۸ - نجم آبادی : ۷۳۲ - مشار ٤ : ٤٨١٥ که نشانی سه چاپ آن را داده - مؤلفان، مشار ۶ : ۱۰۰ که نادرست نگارنده را بهوه، در حرف با آورده - پزشکی ایران و پاکستان : ۸٤ - پاکستان و هند (۳) ۱ : ۳۳۵ و (٤) ۲ : ۷۲۷ که در اینجا نام نگارنده بنده بن خواص خاز آمده که بایستی غلط چاپی باشد - ریو ۲ : ٤۷۱ - اته : ۲۳۰۵).

4065- کراچی، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۷۳-۱٤٠/۱-۲ : نستعلیق، سدهٔ ۱۱ه. هفت برگ آغاز افتاده : فراهم شود باندک عارضه و...، ۶۰۷ گ (نوشاهی : ۱۲۱).

4066- اسلام آباد، گنج بخش ۷۸۹۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲-۱۱ه. آغاز برابر نمونه، ۳۱۱ گ رحلی (گنج ۱ : ۳٤۷).

4067- لاهور، خیابان راوی ٤۳، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق حبیب الله، ۲۰ صفر ۱۲۷۱ه. آغاز برابر نمونه، ۹۹۲ ص (سید خضر نوشاهی).

## 1354- معین المعاجین

از ابو الخیرات محمد یاسین بن محمد ناصر علی غیاثپوری عظیم آبادی (ن. ک. مفردات ناصری : ۷٤۵). در دیباچه می گوید : چون در ۱۲۹۸ه (۸۰-۱۸۸۱م) به خدمت ابو الحسنات محمد عبدالحی به شاگردی پرداختم، دوستان از من خواستند که امزجه و علامات و معالجات سمیات معدنیه و حیوانیه و نباتیه که در کتاب «ناصر المعاجین» پدرم (ن. ک. همین بخش) راکه به اختصار بیان شده، یکجا به طور همان کتاب در جداول بیان کنم که از مطولات نیاز نباشد. بدنبال اصرار این کتاب را به نام «معین المعاجین» در یک «مقدمه» و سه «تریاق» نگاشتم.

مقدمه در کلیات، در آن از «تریاق یاسین» که تألیف دیگر اوست یاد کرده. سپس ۳ تریاق در جدولهایی : ۱- علامات و معالجات سموم نباتیه، به ترتیب تهجی، ۲- سموم معدنیه، به همان ترتیب، ۳- حیوانیه، بهمانگونه.

در ۱۳۰۳ه. بدنبال «ناصر المعاجین» پدرش (ص ۲۱۵-۲٤٤) چاپ شده است.

آغاز : الحمد لله الحی القیوم، الذی اسمه لکل داء دوا. و تریاق... بعد، می گوید... ابو الخیرات محمد یاسین.

(ن. ک. پزشکی ایران و پاکستان : ۱۲۹ که چاپ لاهور آن نشان داده است.

4068- اتک، مکهد، مولانا محمد علی : نستعلیق، حاج الحرمین الزلکیفور، شوال

۱۳۰۳ھ. بدنبال «ناصر المعاجین» پدر ، آغاز برابر نمونه ، ۳۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

المغنی : ترجمهٔ . . . : تاج العلاج

## 1353- مفتاح الحدود

از حکیم امان الله خان (که یاد او در «ام إلعلاج : ٤٩٢» گذشت). در دیباجه می گوید «به حسب اتفاق «حدود» محمد سجزی را که شامل الفاظ مبهمه واسماء علل و عباراتی که در مؤلفات اطبای مندرج است بدست آورد. بنا بر آنکه فارسی زبانان را بهره نبود و لغات عربیه مشکله داشت. خواست که لغات و عبارات آنرا به فارسی ترجمه کند».

در سه «فن» ۱- ماهیات اشیا و تعریفاتی که متعلق به کلیات طب است، ۲- چگونگی عملها و صفتهایی که متعلق است به اصول طب ، ۳- اموری که منقسم می شود به اقسام کلی.

آغاز : شفا از علت لکنت در خود . . . که حکیمی را حمد سرا باشد که حکمای صداقت پیشه در پیدایی و ناپیدایی.

4069- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۲ ق ف ٤٤ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. همراه بامتن عربی آن ، ۸۰ ص (نوشاهی ، انجمن : ).

## 1356- مفتاح حکمت

سرودهٔ حکیم درویش محمد امین آبادی (که یاد او در «طب اورنگ شاهی : ٦۲۲» گذشت) در دیباجهٔ نثری آن نام سراینده و اینکه مرید شیخ فرید الدین شکر گنج (م ٦٦٤ یا ٦٦٥ھ/١٢٦٦م) است ، و نام کتاب آمده است. و تاریخ سرودن ١٠٦١ھ/١٦٥١م در پایان آن آمده : یکهزار و شصت و یک سال ای فهیم - کرد تصنیف این رساله را حکیم.

در شمار «باب» ها در نسخه ها جدایی ست: ٥٨، ٦٢، ٧٢، ٨٠ کمتر و بیشتر دیده شده است. برخی از نسخه ها سربندهای «فصل» بجای «باب» آمده است و برخی نسخه ها هیچگونه رده بندی ندارد، و نام بیماری ها به همان ترتیب آورده شده و درمانها شرح داده شده‌اند : شناختن اخلاط ، علامات بلغم ، علامات درد ، علامات نبض ، علاج صداع ، علاج دوار ، علاج صرع ، علاج . . .

در امرتسر در ١٣٠٩ھ. چاپ شده ولی در «مشار» از آن یاد نشده است.

آغاز دیباجه : حمد نامحدود و منت نامعدود ، مر حکیمی را که به قانون حکمت بالغه و صفت کامله دافع انواع امراض و دافع . . . فقیر حقیر درویش . . . آغاز متن : طبیبی خردمند و روشن ضمیر - اگر در طبابت بود بی نظیر - سزد کزهنر خویش بر روزگار.

(ن. ک. پاکستان مین فارسی ۲ : ۳۰٦ «طب اورنگشاهی» که در آنجا از مثنوی عشقی سراینده به نام «هیرو ماهی» نام برده شده است - نسخه ها ٤ : ۳۲۲٦ «مفتاح الحکمه»).

4070- لاهور ، عمومی پنجاب ٦١٠ مف : نستعلیق ، محمود ولد شیخ فتح الله ، عمله رکهه شاهو قلی لاهور ، ۱۹ محرم ۳۲ (شاهجهانی ١٠٦٩ھ؟) آغاز دو دیباجه نثری افتاده و

از «فصل» اول آغاز می شود و گویا به همین جهت در فهرست نگارنده ناشناخته مانده، ۷۱ بابی (عباسی ۱ : ۳٤۵).

4071- اسلام آباد، گنج بخش ۹۳ : نستعلیق پخته، حفیظ الله ولد محمد حیات، سمت ۱۸۰۰ ب (۱۱۹۹ه) آغاز : .. باب اول دریافتن اخلاط مرض، و در پایان تاریخ سرودن (یکهزار و شصت و ...) آمده، ٤٦ ص (گنج ۱ : ۳٤۸).

4072- اسلام آباد، همانجا ۲۰۹۸ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. (ص ۱۷۵-۲۲۲)، باد دیباچه نثری، آغاز برابر، نامبوب.

4073- اسلام آباد، همانجا ۷۸۸٤ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. با دیباجه نثری، انجام افتاده، ۳۰ ص.

4074- اسلام آباد، همانجا ۷۲٤۹ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲-۱۳ه. آغاز برابر نمونه، باسربندهای «فصل» (ص ۱٤۸-۲۰٦).

4075- اسلام آباد، همانجا ٤٤۹۲ : نستعلیق، مهدی شاه، ۱۲۱؟ (۱۲۰۱ه)، با دیباجه نثری، آغاز برابر، در ۹٦ «فصل»، ۵۰ ص (گنج ۱ : ۳٤۸).

4076- کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۵۲۸/۵۲ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، در ۸۰ فصل، ٤۲ ص (نوشاهی : ۱۲۱).

4077- لاهور، دانشگاه، شیرانی ٤۳٤۱/۱۲۸۸ : نوشته جان محمد پراچه، ۲۸ شوال ۱۲۰٤ه (۱۷۸۹م.) (بشیر حسین ۲ : ٤۰۱ - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۰٤).

4078- کراچی، ناظم آباد، کتابخانهٔ همدرد، الف ۳-٥٤ : نستعلیق، میان صدر الدین بن شیخ الشیوخ نجم الدین جالهندری، ۹ شعبان ۱۲۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ٦۷ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۲٦).

4079- کراچی، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۷۱-۲۹۳/۱ : نستعلیق، (عنایت الله)، ۱۲۱۹ه. آغاز برابر نمونه، (گ ۱-۹۲ مجموعه) (نوشاهی : ۱۲۱).

4080- لاهور، بازار حکیمان، حکیم سائین عبدالحمید : نستعلیق، معظم علی، ۱۲۲۰ه. آغاز برابر نمونه، ٤۰ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

4081- کراچی، ناظم آباد، کتابخانه همدرد، حکیم محمد سعید دهلوی، الف ۳-۵۵ : نستعلیق، غلام محمد ولد نور محمد، ۱۲۲۷ه. آغاز برابر نمونه، ٦۲ بابی، ۱۷٦ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۲۷).

4082- سرگودها، هری پور، عبدالقیوم : نستعلیق، محمد اویس، ۱۲۵۵ه. آغاز: بسمله. الحمار یحمل السفارا دون شان اوست، باب اول دریافتن اخلاط ۵۲ ص (محمد نذیر رانجها).

4083- کراچی، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۷۱-۱۲۰/۱ : نستعلیق، سکندر شاه بن رحیم شاه

(نوشاهی) (ن. ک : گنج بخش ۱ : ۳۲۲) ، آغاز برابر نمونه (ص ۲-۲۷) سپس رساله ای ست به اردوی کهن به نام «پران سکه» از همان درویش محمد و به همان خامه سکندر شاه، ۹ ج ۲ ۱۲۹۵ه (نوشاهی : ۱۲۱).

4084- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق عنایت الله ، به وقت اشراق ، دو شنبه ۱۲۶۸ه. آغاز : حمد له . . . بدانکه در معرفت بول و نبض . . . ، ۵۸ بابی ست ، ۴۸ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

4085- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، فیض علی ، ۱۶- ماه هار ، ۱۹۱۴ ب (۱۲۷۴ه) آغاز افتاده : در امراض سرگل ختمی و بنفشه . . . ، ۵۸ بابی، ۳۸ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

4086- کراچی ، موزهٔ ملی ۵۳/۲۶۲-۱۹۵۸ N. M : نستعلیق ، ۷ مانگهو ۱۹۱۷ بکرمی (۱۲۷۷ه؟) آغاز برابر نمونه ، در ۷۲ باب (فصل) ، ۲۳ گ (نوشاهی : ۱۲۱).

4087- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۹۹۴ : نستعلیق ، رضوان الله بن ماما صاحب ، ۴ ع ۱۲۸۱/۲ه. با دیباچه نثری که در آن نسبت سراینده «گیلاما آبادی» ست نه «ایمن آبادی». ۸۸ ص (گنج ۱: ۳۴۹).

4088- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۲۲/۲ : نستعلیق ، محمد ادریس ، ۱۲۹۱ه. ش ۲ مجموعه (ص ۱۱-۳۸ پ) آغاز برابر نمونه (غلام سرور : ۱۱۱).

4089- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۲۴۹ : نستعلیق پخته ، مولوی کریم بخش ولد منیر ، ۲ صفر ۱۳۱۱ه. دیباچه را ندارد ، فصلهای شماره ، ۵۰ ص (گنج ۱: ۳۴۹).

4090- راولپندی ، گولڑه شریف ، دربار پیر مهر علی شاه صاحب : نستعلیق فقیر میر احمد ، ۱۹۴۰م (۱۳۵۹) آغاز برابر نمونه ، ۴۸ ص ۱۶ س (پرفسور ملک محمد اقبال).

4091- لاهور ، کتابخانه دکتر وحید قریشی : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، در فهرست آمده در ۲۴ فصل ۷ گ ۲۶ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی : ۶۴۵).

## ● 1357- مفتاح حکمت ؛ منثور

متن همان. (ن. ک. پیش از این). نثر شده از ناشناس ، که نام خود را در دیباچه نبرده است. و با متن منظوم جدایی هایی دارد ، گزیده را می ماند با جابجایی بیماریها.

4092- کراچی ، انجمن ترقی ۲ ق ف ۳۲ : نستعلیق ، ۱۱۷۴ فصلی (۱۱۸۰ه) ، (ص ۱۲۲-۱۳۹). آغاز : حمد له. برای دریافت امراض و فساد و اخلاط اربعه ، شناختن نبض و تشخیص رنج از کتاب «قانون طب» (نوشاهی ، انجمن :) در فهرست «سرفراز : ۶۰» به نام «احوال نبض و تشخیص» آمده است.

4093- کراچی ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳-۵۵ : نستعلیق ، غلام محمد ولد نور محمد ، ۱۲۲۷ه. آغاز : (پس از حمد) مصنف الزمانه و السلطان العادل خلیفة الزمان شاهی

اورنگ زیب، ٤٤ گ (لدوی ۱ : ۱۲۷).

## ● 1358- مفتاح الخزاین

از حاج زین عطار، علی بن حسین (نگارندهٔ «اختیارات بدیعی : ٤٧٧ »). از آن سه تحریر در دست هست (ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۹۹)، یکی از آنها در سه «رساله» که در ١٤ ذیعقدهٔ ٧٦٧ه (١٣٦٦م.) نگاشته است.

نگارنده در این اثر خود دست برده «اختیارات بدیعی» پیشگفته را ساخته است.

(ن. ک. اشکوری ٤ : ١٢ «مفتاح الخزاین» که تنها رسالهٔ سوم آن است - اته : ٢٢٩٣-٢٢٩٥، ٣٠٥٠، ٢٢٨٩ ذکرش).

4094- اسلام آباد، گنج بخش ١٣٧٧ : نستعلیق ایرانی، سدهٔ ١١ه. (ص ٧٤٦-٨٥٨).
آغاز : حمد له. صلات. اما بعد، بدانکه این رساله سیم است از مفتاح الخزاین . . . باب الاول فی المفرحات مفرح یاقوتی.

4095- اسلام آباد، همانا ٥٨٧ : نستعلیق خوش، سدهٔ ١١ه. (ص ٤٥٦-٤٩٣). در آغاز آن آمده : مقالت دوم از کتاب «مفتاح الخزاین» است (گنج ۱ : ۳۵۰).

## ● 1359- مفتاح السرور عادلشاهی

از محمد ایاز (نیاز محمود)، از روزگار ابو المحامد عادلشاه (یوسف عادلشاه، که در ٨٩٥ه/ ١٤٨٩م. دودمان عادلشاهیان بیجا پور را بنیاد نهاد).

در دیباجه می گوید : در غرهٔ محرم ستین (!) و عشرین و تسعمایه (شاید ٩٢٦/١٥١٩م.)، از ستم کفار از شهر مالوه به برهانپور آمده و در اینجا این کتاب را برای شاه پیشگفته نگاشته، و در آن از «الفیه» و «لذت النسا» بهره بردهام.

در یک «مقدمه» و سه «مقاله» و یک «خاتمه» : مقدمه در بیان حکمت ودیعت شهوت در انسان و جانوران، روزهای مناسب و زیانبخش سال، طبایع مناسب و نامناسب. مقالهٔ ١- در نگاه داشتن قوهٔ مباشرت، منفعت و زیان آن، شناختن مزاجها، اشکال آمیزشها، شش فصل ٢- ادویهٔ مفرده و مرکبه، ساختن معاجین و تراکیب مقوی، دوازده فصل، ٣- طعامهای مفرد و مرکب، شش فصل.

آغاز : ربنا آتنا من لدنک رحمه . . . اما بعد، می گوید محرر این مقاله و مؤلف این رساله، بندهٔ درگاه، نیاز محمود (!).

(ن. ک. پزشکی ایران و پاکستان : ١١٣ که نام نگارنده را نبرده و مهد الیه «عادلشاه» و تاریخ نگارش را ٩٢٢ه. آورده - اته : ٢٣٠٦ که نام نگارنده را محمد ایار و تاریخ نگارش را پیرامون ٩٢٢ه گفته).

4096- گجرات، شاه دوله رود، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق شکسته آمیز، احمد بیگ بن اسماعیل بیگ، ع ٢/ ١١٤٠ه. (ص ١-١٨٠ مجموعه). نام نگارنده در دیباجه «نیاز محمود» و در پایان «حضرت شیخ بهیا» یاد شده است (سید عارف نوشاهی).

● مفتاح العلاج : میزان الطب ، منظوم

● 1360- مفتت الحجرین

از سید ابو القاسم عرف میر قدرت الله قادری. برای راجه اجیت سنگه بهادر ، بنام «مفتت الحجرین» که ماده تاریخ نگارشش نیز هست : گشت تا منتظم به زینت و زین ـ گفت بی بوی عیب هاتف غیب ـ سال خمش مفـ ف الحجرین.(۱۲۲۲هـ/۱۸۰۷م).در دیباچه از استادش حکیم محمد شریف خان (م۱۲۲۲هـ/۱۸۰۷م) به مدظله یاد می کند ، پس در همان سال و چندی پیش از مرگ استادش نگاشته است. و نیز در دیباچه می گوید : پس از ترجمهٔ «حدود الامراض» بنام «فصول الاعراض» (ن. ک. پیش از این : ۶۶۱) «و تغییر ترتیب «تألیف شریف» .. حکیم محمد شریف خان . . . مدظله (ن. ک. پیش از این : ۵۱۳) بر زبان راجه اجیت سنگه بهادر. .. اجرایافت که مدتی ست عارضهٔ حصات کلیه دارد . . . اگر رساله ای در معالجهٔ سنگ گرده و مثانه . . . در این زمان تألیف نمایید بسیار بجاست ، تا در سفر ها زاد المسافرین همراه دارم».

در یک «مقدمه» و دو «باب» در «فصل»ها و بخشهای کوچکتر و یک «خاتمه» : مقدمه در چهار «فایده» : ۱- در بیان ماهیت حصاة و رمل ، ۲- در تفصیل اعضا که در آن سنگ متولد شود ، ۳- تشریح گرده ، ٤- تشریح مثانه. باب یکم در سنگ گرده وریگ آن ، در پنج فصل. باب دوم در حصالت مثانه و رمل آن.

آغاز فهرست : کتاب مستطاب مفتت الحجرین فی علاج حصات المثانة و الکلیتین. مشتمل بر یک مقدمه و . . . آغاز متن : اما بعد . . . سید ابو القاسم عرف . . . می گوید که هرگاه این ضعیف هیچمدان . . . از ترجمهٔ حدود الامراض.

4097- کراچی ، سوسائتی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-19 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳هـ.
آغاز برابر نمونه ، ۱۱۱ گ (سید عارف نوشاهی).

● مفرح القلوب : قانونچه ، شرح

● مفردات ادویه : الفاظ الادویه

● 1361- مفردات اشرف

از اشرف الله کاکا خیل ، ضلع پشاور ، موضع زیارت شیخ رحمتکار ، در ۲۸ شوال ۱۳۰۶هـ/ ۱۸۸۹م. به انجام رسیده است ، نام کتاب تاریخ آن نیز هست.

فرهنگ واژه های پزشکی ست ، از الف تا یاء ، پیرامون هژده هزار واژه را دارد. برخی از واژه ها به زبان پشتوست که به فارسی گزارش شده اند.

4098- پشاور ، پشتو اکادمی ۳۷۸ : نستعلیق خود نگارنده ، ۱۳۰۹هـ. در شهر مونگیر هند، نزد مولوی محمد حبیب الله خان، آغاز : ۱۱ نام درختی ست نامعلوم. آب ، اسم فارسی در عربی ماء و هندی پالی و در افغان او به ، افعال و خواص و منافع آن . . . ، ۷۶۲ ص (استاد محمد رضا همدانی).

● **1362- مفردات سبحانی : احیاء الطب سبحانی**

**از سید سبحانقلی محمد بهادر خان.**

**4099- پیشاور ، بهانه ماری ، سید فاروق شاه** : تاریخ و نشانی بیشتر داده نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۴۹).

● **مفردات معصومی** : مفردات نامی

● **1363- مفردات ناصری**

از حکیم محمد ناصر علی (نه محمد ناصر) بن حیدر علی غیاثپوری منیری عظیم آبادی ، زنده در ۱۲۷۶ھ/۱۸۵۹م. به خواهش گروهی از دوستان ، پس از «ناصر المعاجین» (ن. ک. همین بخش) که مفصل بود ، این مختصر را در یک «مقدمه» و ۲۴ «باب» نگاشته است (دیباجهٔ چاپی).

مقدمه در شش فصل : ۱- تعریف و غایت علم طب ، ۲- معرفت مزاج و درجات اربعهٔ ادویه ، ۳- صفات ادویهٔ مفرده و اسامی آنها ، ۴- بعضی از اصطلاحات اطبا ، ۵- احراق ، تحمیص ، تشویه ، تصفیه و تدبیر غسل برخی ادویه ، ۶- رموز و علامات جدولها. سپس ادویهٔ مفرده در ۲۴ «باب» در جدولهای تقویمی ده ستونی : جدول ۱- نام عربی دارو ، ۲ نام فارسی ، ۳- هندی، ۴- ماهیت ، ۵- طبیعت ، ۶- مضر ، ۷- مصلح ، ۸- بدیل ، ۹- قدر شربت ، ۱۰- خواص. باب ۲۵ آن در خواص جانوران است.

نگارنده پدر ابوالخیرات محمد یاسین نگارندهٔ «معین المعاجین: ۷۳۹» (ن.ک. همین بخش) است.

**4100- سرگودها ، جهاوریان ، عطا الرحمان صاحب کهوکهور** : نستعلیق خوش ، محمد فیروز ولد غلام سرور، ۱۲۹۷ھ. سپس «ناصر المعاجین» از همو ، آغاز برابر نمونه ، ۲۶۲ ص ۱۳ س (محمد نذیر رانجها).

● **1364- مفردات نامی** : مفردات معصومی : طب نامی

از نظام الدین میر محمد معصوم متخلص به نامی بن سید صفائی ترمذی بهکری ، (۹۴۴-۱۰۱۹ھ/۱۵۳۸-۱۶۱۰م.) سراینده ، و نگارندهٔ «تاریخ سند» و از نزدیکان اکبر پادشاه (۹۶۳-۱۰۱۴). وی جز محمد معصوم نگارندهٔ «قرابا دین معصومی» (ن. ک. پیش از این) است.

بابهره برداری از «اختیارات بدیعی» (ن. ک. پیش از این) و جز آن ، در ۲۶ «باب» : ۱- امراض سر ، هفده فصل ، ۲- امراض چشم ، هفده فصل ، ۳- گوش ، هفت فصل ، ۴- بینی ، پنج فصل ، ۵- روی ، سه فصل ، ۱۰- حلق ، هفت فصل. و تاباب ۲۲ اندامهاست ، سپس ۲۳- تبها ، شش فصل ، ۲۴- علاج امراض ظاهر ، ۲۵- گزیدگی جانوران ، پنج فصل ۲۶- فواید متفرقه ، سیزده فصل.

آغاز : حمد خداوند را ، کش بهر کبریا - هست برابر به هم ، حشمت شاه و گدا - هر که بتحقیق جانب زراه کون.

(ن. ک. ذریعه ۹ : ۱۱۶۶ «نامی» و ۲۱ : ۳۶۴ «مفردات معصومی» - نسخه ها ۱ : ۶۰۲

«مفرات معصومی» - اطبای مغلیه: ۱۸۰ تا ۱۸۴ زندگینامهٔ او- پاکستان و هند ٤: ۷۲۲ «مفردات نامی»- فرهنگ سخنوران: ۵۹۲ «نامی بکرمی» - نفیسی ۱ : ۳۵۸ زندگی نامه اش که در آنجا «مفردات معصومی» و «طب نامی» بگونهٔ دو کتاب آمده و ۲ : ۸۰۲ که تاریخ مرگش را بروایتی ۱۰۱۵ه. نیز یاد کرده است - ایوانف : ۱۵۵۰ «مفردات نامی» مرگش را ۱۰۱۵ه و شمار باب ها را ۲۵ گفته).

4101- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، دهلوی ، الف ۳-۵۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۱٤٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۲۹).

4102- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۳۳۷ : نستعلیق ، ۱۲٤۲ه. (ص ٤۱۳-٥۱۲). آغاز: برای عاقبت آرای.

4103- اسلام آباد ، همانجا ٥٤٤٤ : نستعلیق ، عطا محمد ، ۱۵ ج ۱۲۵۸/۱ه. آغاز شاید یک برگ افتاده ، ٤۰۸ ص (گنج ۱ : ۳۵۱).

4104- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانه طبی نورد : نستعلیق خوش ، برای میان حیدر ابن میان برخوردار ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز افتاده : یک مثقال روغن گاو ، ۱۲٤ ص (سید خضر نوشاهی).

4105- لاهور ، فقیر خانه ، سید مغیث الدین : نستعلیق ، حکیم عبدالکریم ، ۱۷ فروری ۱۹۰۸م (۱۳۲۶ه؟) آغاز افتاده ، بنام «مفردات معصومیه» . ۱٤۰ ص (محمد علی کوثر).

● مفردات هندی : تألیف شریف

● 1165- مفید عام

از شیخ محمد عبدالله بن محمد عبدالقادر بن منشی علام علی ، به سال ۱۲۸۵ه/۱۸٦۸م.

در سه «مقالت» : ۱- در ازالهٔ امراض هر قسم ، ۲- دفع امراض انسانی از سر تا پای ، ۳- در دفع آتشک و قوت باه.

مجربات اوست و دیگر پزشکان ، مانند : حکیم محمد شریف ، علوی خان ، عبدالعلی ، مولوی طفیل احمد ، احمد بیگ ، سید اولاد رسول ، سید میران علی ، قاضی مجد الدین و حکیمان دیگر.

آغاز : بعد حمد فراوان و منت بی پایان مر . . . را زیباست که اجزاء اجسام خلق را بشیر.

4106- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانه همدرد ، الف ۳-۵۸ : نستعلیق خوش ، پیر بخش محقر ، حسب ارشاد مصنف کتاب ، ۱۵ ذیقعده ۱۲۸۵ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۸٤ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۲۹).

● مقتدی الشروح : موجز ، شرح

● 1366- ملتقط ذکالیه منتخب از مجموعهٔ بقالیه

از حکیم ذکا الله بن اسحاق بن اسماعیل،مشهور به طبیب خاقان محمد بقاخان، دهلوی، (خاقانی؟)

از نیمهٔ یکم سدهٔ ۱۳ه. (ن.ک. فواید طبی : ٦٦۷).
مجموعه داروها و درمانهاست ، که پدر نگارنده در بیاض قرابادین خود نوشته بود، و ذکاء الله حکیم آنرا به ترتیب الفبایی در آورده است.
آغاز: حمد و سپاس بیقیاس مر خدا یرا سزد که در ضمن پیدایش هر موجودی از موجودات چندین هزار حکمت تعبیه کرد.
(ن.ک. پاکستان و هند ۳ : ۳٤۹ قرابادین از همو ـ مشار ۳ : ۳۸۹۱ «قرابادین ذکایی» که در اینجا نسبت «خاقانی» به وی داده است. پزشکی ایران و پاکستان : ۱۳۳ «ملتقط ذکائیه» و «مجموعهٔ بتایی» (نسخه های حیدرآباد دکن) که بگونهٔ دو کتاب نشان داده شده است ـ ذریعه ۱۷ : ٦۱ «قرابادین ذکائی» ـ مرآت العلوم ۱ : ٤۷۱ «ملتقط ذکائیه»).
4107- لاهور ، عمومی پنجاب ۱٦۱ ذکا : شکسته ، پایان سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نموله ، ۵۲۸ ص (عباسی ۱ : ۳۱۷).

## 1367ـ ملین الحیات

از محمد مجیر، که می گوید «علاجی چند از اقوال حکمای سلف منتخب گشت» در ۱۳ «باب».
4108- پیشاور ، دانشگاه پیشاور ٤۰۱ : نستعلیق خوش ، ملا حاکم ، قطر ، سدهٔ ۱۲ه.
آغاز: راس الدواء . . . یعنی معده خانه درد است، و پرهیز سر همه داروهاست ، ۱٦۸ ص (پرفسور امتیاز حسین).

## 1368ـ مناظر الابدال

از حکیم محمد یحیی خان بن قاضی القضات مصطفی علی خان ، در ۱۲٦۰ه/۱۸٤٤م. که نام کتاب تاریخ نگارش نیز هست.
خواص و فواید داروها و بدل هاست به ترتیب حروف تهجی.
آغاز: شکر و سپاس مر حکیمی را سزد که از داروی صبر درمان درد ایوب فرمود. و حمد و ثنای مرشافی را زیبد.
(ن. ک. پاکستان و هند ۳(۵) : ۳٤۹ «مناظر الابدال» همین کتاب ، که تاریخ نگارش را ۱۸۵٦م/۲-۱۲۷۳ه آورده است).
4109- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق‌ف ۱۳۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. ۵٦ ص (نوشاهی ، انجمن : . . . ). در فهرست «سرفراز : ٦۳» بدون نام نگارنده آمده است.

## 1369ـ منافع الفضلیه

از حکیم علی الفضل قاطع قزوینی بن محمد امین بن محمد تقی ، برای برادر خود غیاث الدین علی ، به سال ۱۰۵۱ه (غنا) ۱٦٤۱م. در یک «فاتحه» و سی «منفعت» و یک «خاتمه» نگاشته است : منفعت ۱ـ در کیفیت معالجه ، ۲ـ اسباب تولد خون ، ۳ـ صفت مسهلات و ترتیب ادویهٔ مسهله ، ٤ـ اسباب تولد صفرا ، ۵ـ تولد بلغم، ۱ـ کیفیت اختیار و استعمال ماء الجبن و انواع آن، ۲ـ ادویهٔ صدر و آلات تنفس از مفرده و مرکبه . ۳۰ ، ۲۹.

خاتمه در دوازده «مطلب» : ۱- بعضی از خطاهای معرضه و تدارک آنها ، ۲- امور و احوال طبیعی و تدارک آنها ، ۳- امراض صعبه و درمان آنها ، ۴- سفر و تدارک ، ۵- معرفت اشیا مسافر ، ۶- تدابیر سموم ، ۷- تدابیر اوقات بارده ، ۸- آداب سفر ، ۹- ادعیهٔ سفر ، ۱۰- کیفیت محافظت مرکوب و مداوایش ، ۱۱- ادویهٔ مرویه از ائمه ، ۱۲ ادعیهٔ . . .

در آن از«قانون»و«کامل الصناعه» بهره برده، و از«حوارش افضلی»و«مفید»نگاشتهٔ خود نام‌برده است.

آغاز: حمدله . . . اما بعد ، چنین گوید احقر عباد علی افضل الطبیب بن محمد امین قزوینی که این رساله مشتمل است بر بعضی از امور نافعه در صناعت طب ، منتخب از کتب معتمد علیه ، مثل.

(ن.ک. ذریعه ۱۶ : ۳۲۵ «فواید افضلیه» از همو که نام نگارنده نادرست علی آمده و ۲۲ : ۳۰۹ «منافع افضلیه» - نسخه ها ۱ : ۵۷۶ «فواید افضلیه» که در آنجا آگاهیهایی از زبان نگارنده درباه خودش آمده و ۱: ۶۰۳ «منافع افضلیه» - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۱۶ «منافع افضلیه» نسخهٔ حیدر آباد دکن-پاکستان و هند ۴: ۷۲۶ «منافع افضلیه» که می‌گوید ترابادین است ولی مر کباتش ترتیب الفبای ندارد ، چه نخست معاجین و سپس جوارشات و جز آنهاست - نشریه ۸ : ۲۵۴ - اشکوری ۴ : ۲۲۲).

4110- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۳-۹-۵ : نستعلیق شکسته ، سده ۱۱ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۲۰ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی : ۱۳۱).

## 1370- منتخب الادویه

از محمد قمر الدین حسینی حیدر آبادی. پدر وی حکیم محمد نعیم الدین مشهور به حکیم منا و حکیم صادق حسین خان ساکن حیدر آباد دکن بوده، و نگارنده شاگرد حکیم لطیف حسین خان بوده است. بروزگار میر فرخنده علی خان نظام دکن ، در ۱۲۵۲ھ/۱۸۳۷م. بنام نواب محمد رفیع الدین خان بهادر نواب جنگ (دیباجه).

فرهنگ ادویهٔ مفرده ، واژه های عربی و فارسی و هندی ، و اغذیه است ، به ترتیب حروف تهجی.

آغاز: بعد از حمد سخن آفرینی که طوطی ناطقهٔ معاشر انسان را قوت السنه مختلفه عطا فرمود .

(ن. ک. مشار ۴ : ۴۹۷۳ که چاپ ۱۲۷۰ھ آنرا نشانی داده است - پاکستان و هند ۵ : ۳۴۹ «منتخب الادویه» از حکیم صادق حسین خان معروف به منا طبیب پائیگاه ، که پدر نگارنده است. و همانجا از دو «منتخب الادویهٔ» دیگر از دو کس دیگر یاد شده است : یکی از حکیم محمد جعفر بن سید محمد ، نگاشتهٔ ۱۸۴۸م. و دیگری از عباد الله خیر آبادی ، پس این احتمال هست که پدر و پسر جداگانه هر یک کتابی بدین نام نگاشته باشند).

4111- کراچی ، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۲۴ : نستعلیق خوش ، رحمان شریف ، ۹ محرم ۱۲۹۰ھ. ۱۸۶ ص (نوشاهی ، انجمن - سرفراز : ۶۳).

## 1371- منتخب الاطباء

از خیر الله اله آبادی (م ۱۰۵۸ھ/۱۶۴۸م).

در سبب نگارش می گوید: من اکثراً بیمار می بودم، و نزد پزشکان می رفتم، برخی کم توجهی می کردند، از این روی بر آن شدم که این کتاب را بنگارم، که دیگران نیز از آن بهره مند گردند. در ۲۹ «باب». (ن. ک. مرآت العلوم ۳: ۱۷٦، ۲۷۷ «منتخب الطب» ناشناخته).
باب ۱- شناختن نبض، ۲- قارورة و الوان آن، ۳- معالجات تب، ٤- معالجۀ درد سر، ۵- کهانسی (سرفه)، ٦- چشم، ۷- دندان و گوش، ۸- بواسیر، ۹- آتشک، ۱۰- جزام، ۱۵- لذت مباشرت، ۲۰- پرسوب، ۲۱- حمل عورت، ۲۵- زهرمار و کژدم، ۲۹- معالجات جانوران.
آغاز: سپاس بیقیاس مر کریمی را که وجود بشر را از کتم عدم بر آورده... اما بعد، میگوید... خیر الله اله آبادی که چون این نحیف.

4112- کراچی، ناظم آباد، همدرد، الف ٤-۲: نستعلیق شکسته آمیز، سدۀ ۱۱ه. آغاز: حمدله... می گوید فقیر حقیر...، ۷۲ ص (سید خضر نوشاهی) در فهرست ندوی ۱: ۱۳٦ نگارنده عبدالکریم نامیده شده است.

4113- لاهور، خیابان راوی، ٤۳، کتابخانه طبی بورد: نستعلیق، ۱۲۰۰ه. آغاز برابر نمونه، ۱۲۷ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).

4114- خیرپور، کتابخانه عمومی ٤/۱۰٦۱ خ ی ر: نستعلیق شکسته آمیز، سدۀ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ٤٤ ص (سید خضر نوشاهی).

4115- کراچی، ناظم آباد همدرد، الف ٤-۸ (۲): نستعلیق، تاریخ یاد نشده، همان کتاب است ولی در فهرست نام نگارنده «عبدالکریم الله» آمده، ۱۰۸ ص (ندوی ۱. ۱٤۸).

4115- کراچی، همانجا، الف ۵-۱٤: نستعلیق، تاریخ یاد نشده، در ۲۸ باب. گویا همان است. آغاز: باب اول در شناختن نبض، باب دوم در دیدن قاروره...، باب ۲۸ در بیان کشتن فلزات و ساختن مروارید، ٤۳ گ (ندوی ۱: ۱٦۲).

## ● 1372- منتخب الاطباء: خلاصة...

متن ناشناخته (ن.ک. پیش از این) گزیننده نیز ناشناس. در مسایل آمیزشی، در چند «باب»: معالجات برای لذت، معالجات گیری؟، معالجات قوۀ باه و امساک وغیره، معالجات بندگشادن و تنگ کردن فرج.

4117- کراچی، موزۀ ملی N.M. ۱۹٦۱-۱۰۷٤: نستعلیق، سدۀ ۱۳ه. آغاز: باب چهاردهم در معالجات لذت... سر گنجشک، ۲۸ ص (نوشاهی: ۱۲۲).

## ● منتخب مخزن الادویه: فواید حسامیه

## ● 1373- منتخب رضائیه

از غلام رضا بن حکیم الممالک اسرائیل خان بن محمد اسماعیل الطبیب. در دیباجۀ آن آمده است، که نیای من محمد اسماعیل پیشگفته یکی از پزشکان نامی هندوستان بوده، که به محمد بقا شهرت داشته است (ن. ک. زیر). و این کتاب را از بیاضها و قرابادینها و مجربات پدر و استادم انتخاب

کرده ام .

در ده «باب» : ۱- اسوهای منشی وغیر منشی ، لحمی وغیر لحمی ، ۲- آبزنها و آبکامه ها ، ۳- ایته ها ، ٤- ارکجه ، ٥- اسود سلیم ، ٦- خمیره های ساده و لولوی ، ۷- اطریفلات ذی اسم وغیر ذی اسم ، ۸- اکسرین ، ۹- نوشداروهای ساده و لولوی و غیر قابض ، ۱۰- ایارجها.

آغاز : حمد و سپاس بیقیاس مر مؤسس اساس موجودات را سزد که از امتزاج عناصر مخلوقات گوناگون و خواص و امزجهٔ بو قلمون.

(ن. ک. پاکستان و هند ۳ : ۳٤۷ که در آنجا ، درمیان پزشکان دربار نواب ارکات ، از محمد اسماعیل خان بن بقای اول یاد شده است که «مجموعهٔ بقایی» را در ۱۱۵٦ه/۱۷٤۳م. نگاشته است (و این کس بایستی نیای نگارندهٔ «منتخب رضائیه» باشد) و می افزاید : پسروی حکیم اسکندر ، سه کتاب «قانون احداث سکندری» در کلیات ، «قرابادین سکندری» (اته : ۲۳۵۸) در مرکبات ، «مفردات سکندری» در مفردات را بنام همان نواب نگاشته است - اته : ۲۳۵۸ تاریخ نگارش «قانون سکندری» را ۱۱٦۰ه/۱۷٤۷م یاد کرده است. پس می توان گمان برد که نگارنده ما از پایان سدهٔ ۱۲ و یا آغاز ۱۳ه. باشد).

4118- کراچی ، انجمن ترقی اردو ٤ ق ب ۱۲۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. انجام افتاده ، ٤٤۵ ص (نوشاهی ، انجمن - سرفراز : ٦۳).

● **منتخب عمده** : سلم الدرجات

● **منتخب مخزن الادویه** : فواید حسامیه

## ● 1374- منتهی البیان فی تحقیق البحران

از اصغر حسین بن غلام غوث (نگارندهٔ «حساب : ۱۸٦» و جز آن).

آغاز : الحمد لمبدع نقوس الکواکب ، علی صفحات . . . اما بعد ، میگوید نگاه دیده حیرانی ، گرد یاد صحرای پریشانی ، غبار نعلین . . .

4119- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۱۲٦۳ه. در مجموعه. در آغاز آمده که مطبعه حسینی لکهنو در ۱۲٦۳ این کتاب را چاپ کرده است ، ۸ ص (سید عارف نوشاهی).

## 1375- منهاج المبتدین

از محمد ابراهیم حسنی ، که پیش از ۱۰۹۳ه/۱٦۸۲م می زیسته است.

در چهل و دو «باب» و یک «خاتمه» : باب ۱- در فهرست ادویه ای که در ابواب کتاب آمده ، ۲- ادویه ای که در حمیات بکار آید ، ۳- ادویه ای که در شیر و عسل بکار آید ، ٤- ادویهٔ مالیخولیا ، ٥- ادویهٔ دیوانگان ، ۱۰- ادویه ای در لقوه بکار آید ۱۵- ادویهٔ انواع صداع ، ۲۰- ادویهٔ امراض حلق و حنجره ۲۵- ادویهٔ امراض کبد ، ۳۰- ادویهٔ اسهال و امعا ، ۳۵- ادویهٔ امراض مثانه ، ٤۰- ادویهٔ اورام بارده ، ٤۲- ادویهٔ دافع سموم. خاتمه در اوزان و مکاییل.

آغاز: منهاج ادویهٔ شفا حمد مسبب الاسبابی ست که به علامات مختصر . . . اما بعد، بر ارباب فطنت پوشیده نماند که فقیر.

(ن. ک. ذریعه ۲۳ : ۱۷۴ همین کتاب - اته : ۲۳۵۴ و ۲۳۵۵ که در آنجا آمده (پیش از ۱۱۴۷ه نگاشته شده) - دانش، دانشگاه ۹ : ۹۷۰ نسخه ای از همین کتاب که در احمد آباد گجرات در ۱۷ رمضان ۱۰۹۳ه نوشته شده است - نسخه ها ۱ : ۶۰۴ که ۹ نسخه از این کتاب را نشانی داده‌ام).

4120- کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۶۱-۱۰۵۱ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، انجام افتاده، ۱۵۰ ص (نوشاهی : ۱۲۲).

## 1376- موجز : رسالهٔ . . .

از حکیم محمد شریف خان (نگارندهٔ «تحفهٔ عالمشاهی : ۴۰۸» و جز آن). در چهار «بزم» و «فوائد» و «نکات» و «خاتمه» ای.

بزم ۱- خواص برگ تنبول (پان)، ۲- در بیان تنباکو، ۳- قهوه و چای و چوب چینی، ۴- شرابها و عرقها و نسخه هایی، خاتمه در نسخه هایی که باید و شاید.

آغاز: الحمد لله، مبدع البدایع، والشکر لصانع الصنایع، زهی قدرت برکمال حکیم متعال، که در این مهمانخانهٔ نعمت بر مزید . . . بعد هذا در ایام بیکاری و تنهایی.

(ن. ک. پزشکی ایران و هند : ۶۸ زندگینامهٔ نگارنده، که نام این اثر در فهرست نگارشهایش نیامده - اطبای مغلیه : ۱۰۸ زندگینامه و نام ۱۶ اثرش از آن میان «چوب چینی» که می گوید نسخه اش از میان رفته است).

4121- لاهور، گلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، ۸۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## 1377- موجز القانون : ترجمهٔ . . .

متن «قانون» از ابن سینا (م۴۲۸ه/۱۰۳۷م) (ن. ک. قانون، ترجمه، در همین بخش : ۶۶۹) گزیدهٔ آن «الموجز» از علاالدین علی بن نفیس قرشی (م۶۸۷ه/۱۲۸۸م) نیز به عربی. ترجمه و شرح از خدا یار خان بن کفایت خان شهید. که می گوید «چون کلیات طب بخوبی که در «موجز» است، در کتابی دیگر نبود، بنا بر خواهش برخی از اعزه مطالب آنرا به عبارت فارسی بیان نموده شد».

مترجم خدا یار خان است که نامش در «طب داودی : ۶۲۶» آمده است.

آغاز: حمد له. اما بعد، چنین گوید . . . خدایار خان بن کفایت خان شهید، که چون کلیات طب . . . که در موجز است، در کتابی دیگر نبود.

(ن. ک. پاکستان و هند ۳ : ۳۴۸ که در آنجا از «ترجمهٔ موجز» خدا یار خان بدانگونه سخن رفته که گویا تنها ترجمهٔ فن یکم آن است).

4122- کراچی، انجمن ترقی اردو ۴ ق ف ۱۲۶ : نستعلیق، سراج الدین شاه، رجب

۱۲۸۶ه‍. آغاز برابر نمونه، ۱۰۳ ص (نوشاهی، انجمن : . . .) - سرفراز : ۶۳ که نام نویسنده را سراج الله آورده است.

4123- خیرپور، کتابخانه عمومی ۶۱۰/۱۳ خ د ۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه‍. آغاز برابر نمونه، ۹۲ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1378- مقتدی الشروح : شرح کلیات موجز

متن همان. شرح فارسی از ناشناس. در سالهای ۱۰۹۹-۱۱۰۶ه‍/۱۶۸۸-۱۶۹۵م. در دو جلد، هر یک دو فن.

پیش از آغاز گزارش، از منظومهٔ «فیض بار» سرودهٔ پدرش در ۱۰۹۳ه‍/۱۶۸۲م. در آداب دیدار از بیمار نقل آورده است. نام کتاب «مقتدی الشروح» ۱۰۹۹ه‍ که تاریخ آغاز نگارش است در دیباچه آمده است. فن سوم آن در ۲۲ ع ۱/۱۱۰۴ه‍/۱۶۹۳ (۳۶ جلوس والا - عالمگیری)، و فن چهارم را در ۶ ج ۲/۱۱۰۶ه‍/۱۶۹۵م به انجام رسید است.

4124- لاهور، عمومی پنجاب ۶۱۰ علی لا : نستعلیق پایان سدهٔ ۱۲ه‍. آغاز جلد ۱ سه سطر خوانا نیست : . . . داعستان میوره چشید، بقدر استعداد یسری حاصل نمود. آغاز ج ۲ : فراغ دست داد، بعد ادای شکر این نعمت خواستم، جلد یکم ۲۳۲ گ، دوم. ۴۶ گ (عباسی ۱ : ۳۳۹).

## ● موجز القانون: ترجمهٔ...:تاج العلاج

در ص ۵۱۲ گذشت.

## ● 1379- موجز کمی

از ابو الفتح خان (کافون). گویا همان مسیح‌الدین حکیم ابو الفتح گیلانی (م۹۹۷ه‍/۱۵۸۹م.) (ن. ک. خواص اغذیه :۴۲۶ همین فهرست - پیشگفتار چاپ «رقعات ابو الفتح گیلانی» از بشیر حسین - ه نام «موجز کمی» در آثار او نیامده است). نام کتاب «موجز کمی» - موجزی که می توان در آستین جای داد - در دیباچه آمده است.

در ۳۸ «باب» و هر باب در چند «فصل». فهرست محتویات آن در «ریو ۲ : ۴۷۶» آمده : و آنجا نگارنده ناشناس مانده است : باب ۱- معالجات امراض، ۲- علامات تبها، ۳- فصول، ۴- خواص غذا ها، ۵- عطریات، ۷- پوشاک و حمام، ۳۰- بیماریهای محلی، ۳۱- تبها، ۳۴ بیماریهای پوستی، ۳۵- موی، ۳۶- خون ریزی.

آغاز : چنین گوید جامع این مختصر، چون پیرشدم قوت حافظه کم شد، و نسیان غالب گشت، خواستم که مختصری جمع کنم از کتابهای معروف عربی و فارسی.

(ن. ک. ریو ۲ : ۴۷۶ - نسخه ها ۱ : ۶۰۵).

4125- کراچی، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق، عبدالله فقیر، ۲۵ رجب ۱۳۰۵ه‍. آغاز برابر نمونه، در پایان به خامه نویسنده نگارنده ابو الفتح خان خوانده شده

است، ۱۰۱ ص ۱٦ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

## 1380- میزان الاوزان

از عبدالقادر بن محمد، در ۱۷ع ۱۲۹۸/۲ھ/۱۸۸۱م. در معانی و تشریح الفاظ ادویه، به ترتیب حروف تهجی از آغاز واژه ها.

4126- لاهور، خیابان راوی ٤۳، کتابخانهٔ طبی نورد: نستعلیق خوش، شیخ احمد، ۱۷ع ۱۳۱۲/۲ھ. آغاز: حمد له. اما بعد، باب الالف. آنه شانزدهم حصه از سیر و روپیه پس در آنه . . . ابریق دو من و پنج رطل . . . ، ۱۲ ص (سید خضر نوشاهی).

## 1381- میزان الطب

از حکیم محمد ارزانی، شاه محمد اکبر (نگارندهٔ «طب اکبر: ٦۱۷» و جز آن). برای آموزش کودکان خود و دیگر کودکان مبتدی، به سال ۱۱۱۳ھ/۱۷۰۱م. در سه «مقاله»، و «فصل» ها و «باب» هایی:

مقالهٔ یکم در علامات و کیفیات چهارگانه، یعنی برودت، یبوست و رطوبت. مقالهٔ دوم در ادویهٔ مفرده و مرکبه و اغذیهٔ مناسب حال، نه فصل: ۱- ادویهٔ مفرده و مرکبهٔ معدلهٔ اخلاط، ۲- فصد، ۳- حجامت، ٤- منضجات ٥- مسهلات، ٦- مقیات، ۷- مدرات، ۸- مقویات، ۹- در اغذیه. مقالهٔ سیوم در امراض و علاج آن، در ۲٥ باب و هر باب در چند فصل: باب ۱- در امراض سر، بیست و شش فصل، ۲- امراض چشم، سی و پنج فصل، ۳- جفن، بیست و هشت فصل، ٤- گوش، دوازده فصل، ٥- انف، یازده، ٦- زبان و دهان، هیجده، ۷- لب، نه، ۸- دندان، شانزده، ۹- حلق ومری، هفده، ۱۰- ریه و سینه، نه، ۱۱- قلب، ده، ۱۲- پستان، پنج فصل، ۱۳- معده، سی و یک فصل، ۱٤- مقعد، نه فصل، ۱٥- طحال، هشت، ۱٦- امعا، نه، ۱۷- مقعد، نه، ۱۸- کلیه، ده، ۱۹- مثانه، چهارده، ۲۰- بیماریهای مخصوص مردان، بیست و چهار فصل، ۲۱- صفاق، سه، ۲۲- بیماریهای زنان، بیست و شش، ۲۳- امراض اطراف، هفت، ۲٤- حمیات، پنج، ۲٥- اورام، دوازده.

آغاز: حمد له. صلات. اما بعد. العبد الجانی محمد ارزانی، المسمی به محمد اکبر، میگوید چون اطفال فقیر و دیگر اعزه.

(ن. ک. نسخه ها ۱: ٦۰٥ - نجم آبادی: ۷٥۲ - ذریعه ۲۳: ۳۱٤ - مشار ٤: ٥۰۸٦ که هیجده چاپ آنرا نشان داده است - پاکستان و هند(٤)۲: ۷۳۲ و ۳: ۳٤۳ که نام شش اثر پزشکی او را برده است - اطبای مغلیه: ۱٥ تا ٤٥ زندگینامه - ریو ۲: ٤۷۹ - ایوانف، ذیل: ۱۰۸۸ - ایوانف: ۱٥۷٤- پزشکی ایران و پاکستان: ۱۰٥ که تاریخ نگارش را نادرست ۱۱۷۹ آورده).

4127- کراچی، ناظم آباد، همدرد، حکیم محمد سعید دهلوی، الف ۳-٦۰: نستعلیق خوش، محمد نعیم سکنه کلانور، ۱۰ ج ۱۱۸۸/۲ھ. آغاز برابر نمونه، ۲۱۲ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی: ۱۳۱).

4128- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۰۳۰ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ھ (ص ۲۰۰-۳۶۶) ، آغاز برابر ، انجام کمی افتاده.
4129- اسلام آباد ، همانجا ۳۳۹۴ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر ، ۲۳۴ ص.
4130- اسلام آباد ، همانجا ۵۵۹۶ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز و انجام کمی افتاده ، ۲۶۶ ص.
4131- اسلام آباد ، همانجا ۶۳۹۴ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر ، انجام افتاد ، ۲۱۲ ص.
4132- اسلام آباد ، همانجا ۷۲۶۷ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر ، انجام کمی افتاده ، ۲۳۴ ص (گنج ۱ : ۳۵۲).
4133- لاهور ، گلبرگ ، ۱۵- الف ، دکتر عبدالله چغتائی : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۷۳ ص (سید شفیق الرحمان نوشاهی).
4134- لاهور ، انارکلی ، ۳۷ ، دانش آباد ، احسان دانش : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز : حمد له. صلات (سید عارف نوشاهی).
4135- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۰۱۴ : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز افتاده : در این باب اثر تمام دارد . . . ، ۲۲۳ ص ۱۵ س (میر سجاد حسین کاظمی).
4136- لاهور ، خیابان راوی ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز : مفرده معدله بلغم که . . . ، ۶۸ ص (محمد علی کوثر).
4137- کراچی ، موزۀ ملی N. M. ۱۹۶۱-۱۰۶۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۰۷ گ (سید عارف نوشاهی : ۱۲۲).
4138- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۹۷۷ : نستعلیق فقیر حقیر؟ ، سده ۱۲-۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، همراه چند رساله پزشکی ، ۱۷۳ ص ۲۴ س (میر سجاد حسین کاظمی).
4139- اسلام آباد ، گنج بخش ۲۹۹۹ : نستعلیق پخته ، سده ۱۲-۱۳ھ. آغاز برابر ، ۲۲۶ ص.
4140- اسلام آباد ، همانجا ۶۹۱۴ : نستعلیق ، سدۀ ۱۲-۱۳ھ. (ص ۱-۱۸۸) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۳۵۴).
4041- حیدر آباد ، درگاه شریف ، کتابخانه عالیه علمیه ، پیر سید محب الله شاه راشدی : نستعلیق خوش سید عباس موسوی ، ۲۹ رجب ۱۲۱۰ھ. آغاز بمانند نمونه ، ۱۸۷ ص (نعیم اختر قمر مجددی).
4142- لاهور ، خیابان راوی ، ۴۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق ، حافظ محمد مقیم ولد میان محمد غوث ، متوطن لاهور ، در دارالامان ملتان ، ۱۲۱۰ھ. برای محمد فیض بخش ، ۱۴۰ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).
4143- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۳-۶۱ : نستعلیق

خوش ، حافظ جمال الله گیلانی ، برای غلام قادر گیلانی ، غره محرم ۱۲۱۱ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۷۶ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ۱۳۲).

4144- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی ، الف ۳-۶۲ : نستعلیق ، ایشر سنگھ ، ۱۷ صفر ۱۲۱۸ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۵۲ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی : ۱۲۳).

4145- گوجرانواله ، سندهوان تادار ، نصیر احمد : نستعلیق ، ارشد الله بن رب نواز جفتابی ، ۱۲۲۱ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۹۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4146- گوجرانواله ، بهلول پور بهیان ، بشیر احمد بهتی : نستعلیق ، سالین طبیب حسین سکری ، ۱۲۲۵ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۱۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4147- کویته ، سیٹھ صادق علی : نستعلیق خوش ، فتح الدین ، دو شنبه ذیحجه ۱۲۲۷ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۷۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

4148- پیشاور ، نوشهره ، اکوڑه ختک ، مدرسه حقانیه ۳۸۶۱-۷۱ : نستعلیق خوش ، حافظ محمد نواز ، مکنهٔ شکار پور ، ۱۴ ذیحجه ۱۲۲۸ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۷۶ ص (سید میر سجاد حسین کاظمی).

4149- گجرات ، شاه دوله رود ، حکیم عبدالرحیم جمیل : نستعلیق ، شیر محمد بابر ، ۵ صفر ۱۲۲۹ھ. آغاز برابر نمونه ، ش ۳ مجموعه ، کامل (سید عارف نوشاهی).

4150- لاهور ، انارکلی ، دانش آباد ، ۳۷ احسان دانش : نستعلیق خوش ، غلام مرتضی ولد غلام حسام در قصبه امیون ، ۱۲۳۲ھ. آغاز نزدیک به نمونه ، ۲۳۵ ص (شفیق الرحمان نوشاهی).

4151- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۷۹٤/۷٦۱ : نوشته عبدالرسول متوطن گجرات ، ۱۲۳۵ھ. (۱۸۱۹م.) (بشیر حسین ۲ : ۴۰۱).

4152- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۷۶ : نستعلیق پخته ، غلام احمد ، پاس خاطر شادیشاه ، ۱۲۳۵ھ. آغاز برابر ، ۲۰۵ ص (گنج ۱ : ۳۵٤).

4153- کراچی ، موزه ملی N. M. ۵۲۸/۹۲ : نستعلیق ، برای عبدالشکور ، ۵ ج ۱/۱۲۳۹ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۲۶ گ (نوشاهی : ۱۲۲).

4154- پیشاور ، نوشهره ، اکوڑه ختک ، مدرسه حقانیه ۳۸۲۷-۲۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد سعید ولد عزت بخش حکیم ، ۱۲۳۹ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱٤۰ ص (میر سجاد حسین کاظمی).

4155- شکار پور ، گڑهی یاسین ، گوشهٔ ادب ، صلاح الدین ۹۳ : نستعلیق ، خدا بخش ۲۸ محرم ۱۲۴۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۳۲ ص. (سید خضر نوشاهی).

4156- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق خوش

غلام حسن ولد میان محمد اعظم عرف اوان ، ساکن موضع بهار (بهائی) قصبه سادات (اتک) ، ۱۲۴۴ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۴۲ ص (سید عارف نوشاهی).

4157- اسلام آباد ، گنج بخش ، ۳۸۴ : نستعلیق ، امیر بخش خلف دیدار بخش نقشبندی سرهندی ، ۸ محرم ۱۲۴۴ھ. آغاز افتاده ، ۱۸۲ ص (گنج ۱ : ۳۵۴).

4158- کراچی ، موزهٔ ملی ۲۸۰ - N.M. ۱۹۸۱ : نستعلیق ، جوالاسهای عرف کاکره ، ۱ ساون ۱۸۹۰ ب/۱۲۵۰ھ. آغاز افتاده : کده هدایت و ارشاد را بیاراسته و گروهی ... ، ۱۱۰ گ.

4159- کراچی ، همانجا ۱۷۷ - N. M. ۱۹۷۱ : نستعلیق ، ۱۷ شعبان ۱۲۵۰ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۴۶ گ (نوشاهی : ۱۲۲).

4160- لاهور ، ریلوی رود ، حکیم محمد موسی امرتسری چشتی : نستعلیق خوش ، ویوک رام هندو ، ۱۸۹۱ بکرمی (۱۲۵۰ھ). آغاز برابر نمونه ، ۳۵۴ ص (سید عارف نوشاهی).

4161- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۰۶۱ اکبر - میز : شکسته آمیز ، ۱۵ ج ۱/۱۲۵۳ھ. آغاز پس از حمد له برابر نمونه ، ۳۴۴ ص ۱۱ س (عباسی ۱ : ۳۰۹).

4162- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، نور محمد عرف صدیقی مشهور به پهراوه ، ۱۳ ذیحجه ۱۲۵۴ھ. ش ۱ مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، سپس «مجربات اکبری» (پرفسور روشن آرا بیگم).

4163- پشاور ، دانشگاه پشاور ۱۷۸ : نستعلیق شکسته خوش ، سید یحیی ، ٤ ع ۱۲۵۵/۲ھ. در مسجد ملا - در کابل ، آغاز برابر نمونه ، ۲۴۰ ص (پرفسور امتیاز حسین).

4164- اتک ، مکهد ، مولانا محمد علی ، افضل الدین : نستعلیق خوش ، صالح شاه ، رجب ۱۲۵۶ھ. آغاز : حمد له. صلاة ... اما بعد. (همانند نمونه) ، ۲۲۲ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

4165- لاهور ، رحمان پوره ، محمد شریف البدر : نستعلیق ، فتح الرسول متوطن شاهپور ، در مسجد میان عبدالرحیم جیو ، ۱۲۶۱ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۸۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4166- ملتان ، سید شاه عباس گردیزی ۶۵ : نستعلیق خوش ، ۱۹ صفر ۱۲۶۲ھ. آغاز برابر نمونه ، با سر لوح ، ۳۱۴ ص ۱۷ س (دکتر زبیده صدیقی - تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ٤).

4167- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۷۷۰ : نستعلیق ، میان محمد یونس بن میان محمد غوث آل حسینی ، ۱۷ ع ۱۲۶۳/۱ھ. ۱۴۴ ص (گنج ۱ : ۳۵۴).

4168- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق شکسته آمیز ، شیخ

حسین بخش ولد شیخ سعد الله انصاری ، ساکن قصبه انیتد ، یکشنبه ۷ شوال ۱۲۹٤ھ.
آغاز افتاده ; برگیرنده و اگر قذوی جانوری باشد ، ۱۷۶ ص (سید خضر نوشاهی).

4169- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۰۹۲ : نستعلیق پخته ، غلام قادر ، شعبان ۱۲۶۸ھ. آغاز برابر ، تازه خریداری شده ، ۲۱۸ ص.

4170- ساهنهال ، ضلع گجرات ، کتابخانه نوشاهیه : میران بخش ، ۱۲۷۶ھ. (تسبیحی کتابخانه ها ۱ : ۸۲).

4171- لاهور ، رحمان پوره ، محمد شریف البدر : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر ، انجام کمی افتاده ، ۲۱۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4172- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۳۲۵ : نستعلیق دو دست ، خوانا ، سدۀ ۱۳ھ. (ص ۲۲-۶ ; مجموعه)

4173- سرگودها ، بهلوال ، نصیر آباد ، مولانا داود : نستعلیق خوش ، محمد اورنگ زیب ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر ، ۱۵۲ ص (محمد نذیر رالجها).

4174- ملتان، سید شاه عباس گردیزی ٦٦ : نستعلیق خوش، سدۀ ۱۳ھ. باسر لوح، آغاز برابر، ۳٦۰ ص ۱۷ س (دکتر زبیده صدیقی).

4175- کویته ، عبدالرحمان براهوئی هده : نستعلیق شکسته ، گویا «قاضی» که نامش در پایان آمده ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۷۰ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

4176- اسلام آباد ، گنج بخش ٤۱۲۷ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر و انجام افتاده ، ۱۵۲ ص (گنج ۱ : ۳۵٤).

4177- کراچی ، موزه ملی N. M. ۱۹۵۷-٦٤٨/٤ : نستعلیق ، دلشاد ، برای شهاب الدین ولد میان خدایار ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۳۲۰ ص.

4178- کراچی ، همانجا N. M. ۱۹٦۱-۱۰٦۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدۀ ۱۳ھ ۲۱٤ ص (نوشاهی : ۱۲۳).

4179- لاهور ، پنجاب پبلک لائبریری ۱۱٦ . اکبر - میز : نستعلیق ، علم الدین ، آغاز سدۀ ۱۳ھ. نسخه کامل ، ۱٤۸ گ ۱۵ س (عباسی ۱ : ۷۸٤).

4180- جهلم ، لله ، کتابخانه مجددیه ، مطلوب الرسول مجددی : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ھ.
آغاز برابر نمونه ، ۲٤۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4181- لاهور ، خیابان راوی ٤۳ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر ، ۱۳۰ ص (سید خضر نوشاهی).

4182- لاهور ، همانجا : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۲۳۲ ص (سید خضر نوشاهی).

4183- لاهور ، همانجا : نستعلیق زیبا ، مالک کتاب حکیم میان محمود ولد حافظ احمد

قوم سومرا ، سدهٔ ۱۳ھ، آغاز برابر نمونه ، ۲۴۸ ص (سید خضر نوشاهی).

4184- لاهور ، فقیر سید مغیث الدین : نستعلیق ، معظم علی ، ۱۳ شوال ، تاریخ یاد نشده، ش ۲ مجموعه ، آغاز حمد له، ۷۶ گ ، ۱۲ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۶۰۰).

4185- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز حمد له. صلاة. ۱۴۰ گ ۱۷ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۶۹۰).

4186- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، تاریخ یاد نشده ، آغاز به مانند شماره پیشین ، موریانه زده ، پوسیده ، ۲۸۰ ص ۱۵ س (پایان نامه دکتر خالده صدیق : ۶۹۱).

4187- کراچی ، استاد پیر حسام‌الدین راشدی : نستعلیق خوش ، غلام مصطفی ، بی تاریخ ، کاغذ کشمیری ، آغاز برابر نمونه ، ۱۲۷ ص ۹ س (پرفسور روشن آرا بیگم).

4188- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۱۱۹/۴۱۱/۱ : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۲ : ۴).

● **1382- مفتاح العلاج :** نظم میزان الطب

متن «میزان الطب» شاه ارزانی (ن. ک. پیش از این). نظم از **محمد هاشم نوشاهی** قادری. (م ۱۲۵۹/۱۸۴۳) بن حاجی محمد شریف تهرپالوی. به فارسی و پنجابی می سروده ، و در دربار مهارجه سنگه جایگاهی داشته است.

و از هموست : چهار بهار ، در تصوف.

(ن. ک. اردو انسائیکلوپیدیا : ۱۴۹۲ «هاشم شاه» که تاریخ مرگ وی را ۱۸۳۳م آورده - تذکرهٔ نوشته : ۱۳۱ «چهار بهار» و ۱۸۲ که تاریخ مرگ وی را ۱۲۵۹/۱۸۴۳م آورده - شریف التواریخ ۱ : ۱۱۹۴ ، ۱۲۰۹ ، ۱۲۴۲ «چهار بهار» (فهرست راهنما).

4189- لاهور ، نکسن روڈ ، خلیل‌الرحمان داودی : نوشته عبدالصمد بن قاضی عبدالرحیم، ساکن قصبه کاک جعفر آباد ، ۱۳۳۸ھ. (سید عارف نوشاهی به نقل شفاهی از دارندهٔ نسخه).

● **میزان علمی :** علمی میزان

● **1383- میزان المزاج**

از سید فضل علی ، شفایی خان (که یاد او در «چوب چینی : ۴۲۱» گذشت). در دیباجه شاه سکندر ثانی (نواب سکندر جاه دکن ۱۲۱۸-۱۲۴۴ھ) را ستایش کرده است.

در هفت «فصل» و «خاتمه» ای : فصل ، ۵- استخراج مزاج مرکب ، ۶- مزاج و قدر شربت ادویهٔ مفرده ، ۷- اوزان. خاتمه در متعلقات ترکیبات.

آغاز : الحمدلله الذی ابدع مواد الکاینات و افاض . . . اما بعد حمد و صلات و دعا ، از یاد (از دیاد) عمر و دولت شاه جمجاه گیتی.

(ن. ک. پاکستان و هند ۵ (۳) : ۳۴۷ که ضمن نام پنج اثر او ، از «میزان المزاج» در ادویه نام برده است ، ولی در اینجا نام نگارنده افضل علی ست نه فضل علی - مشار ۴ : ۵۰۸۸ که در

آنجا از دو کتاب بدین نام یاد شده: ۱- میزان المزاج از حکیم امام الدین بن شیخ میر محمد حکیم پاکپتی، لاهور، بی تاریخ، ۴۸ ص، ۲- میزان المزاج از حکیم محمد اسحاق پات پتنی، نگاشتهٔ ۱۲۸۰ه، لاهور، ۱۹۱۵م، ۴۸۱ ص. این دو کتاب را نیز، لجم آبادی: ۷۵۴ و ۷۵۵ نزدیک به نوشتهٔ مشار یاد کرده است).

4190- کراچی، موزه ملی ۱۰۴۵ - ۱۹۶۱ .N.M : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، میانه افتادگی دارد، ۹۴ ص (نوشاهی: ۱۲۳).

## 1384- ناصر المعاجین

از حکیم محمد ناصر علی غیاثپوری منیری عظیم آبادی (نگارندهٔ «مفردات ناصری: ۷۴۵» و جز آن). در خواص ادویه، در یک «مقدمه» در هفده «فصل» و بیست و هشت «مقاله» و «یک» «خاتمه».

مقدمه در اموری که اطلاع بر آن ضروری ست، در ۱۷ فصل: فصل ۱- تعریف علم طب و موضوع و غایت آن، ۵- معنی اصطلاح مصلح و بدل و قدر شربت، ۱۰- مسهل، ۱۵- شیاف، ۱۷- حجامت، سپس ادویهٔ مفرده به ترتیب الفبایی، هر حرف در یک «مقاله» به شیوهٔ تقویمی و جداول، هر واژه در ده ستون: ۱- نام عربی، ۲- نام فارسی آن، ۳- نام هندی آن، ۴- ماهیت، ۵- طبیعت، ۶- مضر، ۷- مصلح، ۸- بدل، ۹- قدر شربت، ۱۰- خواص.

آغاز: سبحان الذی خلق الانسان من صلصال من طین . . . اما بعد، حمد و صلات میگوید. . .

(ن. ک. مشار ۶: ۵۱۲۴ که نشانی دو چاپ آنرا داده، و نام نگارنده را نادرست، «ناصر علی» آورده است. ذریعه ۲۴: ۶۶ که نام نگارنده را همچنان «ناصر علی» آورده است - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۲۹ که نام نگارنده با نام فرزندش محمد یاسین نگارندهٔ «معین المعاجین» در هم آمیخته شده است).

4191- سرگودها، جهاوریان، عطا الرحمان صاحب کهوکهر: نستعلیق خوش، محمد فیروز ولد غلام سرور، ۱۲۹۷ه. بدنبال «مفردات ناصری» از همو، آغاز برابر، (محمد نذیر رانجها).

4192- اٹک، مکهد، مولانا محمد علی: نستعلیق، حاج الحرمین الزنگی فوری، شوا ۱۳۰۳ه. آغاز برابر نمونه، سپس «معین المعاجین» از پسرش (پرفسور ملک محمد اقبال).

4193- کراچی، استاد حسام الدین راشدی: نستعلیق، در «بیاض عبدالله فقیر» نوشته ۱۳۴۱ه. از حبیب الله بن احمد قوم کهرمانی، بلده لوهری (سند) (پرفسور روشن آرا بیگم).

## 1385- نافع الانسان

از مصطفی علی بن محمد علی، از مردم شبه قاره، در سالهای ۱۰۷۸-۱۰۸۳ه/۱۶۶۷-۱۶۷۳م نگاشته است.

در ۸۱ باب: ۱- شناختن نبض و بول. ۲- دریافتن احوال مریض، ۳- علاج تب لرزه.

۴- دفع درد چشم و شب کوری و پروال و باد خواره. ۵- دفع درد سر و نیم سر. ۶- دفع درد گوش و آماس گوش و علاج زکام. ۷- دفع درد دندان و دل و شکم. ۸- دفع سرفه و زکام و حرارت و قی و بوی دهن و بغل. ۹- دفع نارو و دنبل و ناسور. ۱۰- دفع کردن رکت پستی و سرخباده و درد ساق و جگر و لقوه. ۱۵- تداوی زهر مار و کژدم و سگ دیوانه. ۲۰- خرد و سخت کردن پستان زن و خرد کردن شکم کلان شده را و بستن مرد و زن و گشادن مؤنث و مذکر. ۲۵- آداب مجامعت و لذت یافتن بوقت جماع و در هنگام دخول. ۳۰- صفت دهتوره سیاه و در آراستن جفرات و در ترکیب روغن افیون. ۳۵- راست کردن حلوه های مفید. ۴۰- کشتن سیماب و فولاد و زنگار. ۵۰- عمارت بنا کردن و درگذر آب حرم. ۶۰- افسون حضرت غوث الاعظم. ۷۰- چطور در آب غرق نشود و گرفتن دزد و بر آوردن نام سارق. ۸۱- فرهنگ طب نافع الانسان و وزن ادویهٔ یاد شده درین کتاب.

آغاز: حمد بی حد و سپاس بی قیاس مر خالق احدی را که انسان را از پرده عدم در جاوه نورانی پدید آورده.

4194- کراچی، موزه ملی N.M. ۲۷۱: نستعلیق، شیخ عبدالصمد، ۲۱ ج ۲/۱۲۴۱ه. آغاز برابر نمونه، ۹۲۳ ص (نوشاهی: ۱۲۳).

## ● 1386- نافع الخلق

از میر عبدالفتاح، خواجه عبدالله تمکین (نگارندهٔ «خواص اغذیه: ۴۲۶» و جز آن) رساله ای است کوتاه، گزیده از معالجات «قانون» و جز آن (دیباچه). امراض و علامات و اسباب و درمان آنهاست. نامبوب.

آغاز: الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی. بدانکه این رساله ای ست در علم طب مسمی به نافع الخلق تألیف احقر العباد سید عبدالفتاح المخاطب من الرسول الامین، به خواجه عبدالله تمکین.

(ن. ک. نسخه ها ۱: ۶۰۶ - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۰۵ که در آنجا نسبتش حیدر آبادی آمده).

4195- بهاولپور، ابوالعرفان حکیم عبدالرشید- احمد غزالی: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه، انجام افتاده، ۲۰ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

4196- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۱/۲۵/۳۰۳۰: نوشته میر محمد، ۱۲ ذیقعده ۱۲۱۳ه. (آوریل ۱۷۹۹م.) بشیر حسین ۲: ۴۰۲ - پزشکی ایران و پاکستان: ۱۰۵).

4197- اسلام آباد، گنج بخش ۴۴۰۸: نستعلیق پخته، حافظ محمد نصیر پوری، ۲۴ ذیقعده ۱۲۵۵ه. (ص ۱-۲۶)، آغاز برابر. در کلفون نسبت نگارنده حیدرآبادی آمده (گنج ۱: ۳۵۴).

4198- کویته، کلی لاجور گلستان، مدرسه ضیاء العلوم: نستعلیق، حافظ محمد فاضل، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، نسبت نگارنده به نقل از دیباچه «تمکین» است، ۲۳۸ ص

(دکتر انعام الحق کوثر).

## ● 1387- نافع الخلق

از حبیب طبیب. (تسبیحی). ن.ک. پیش از این.

4199- حیدرآباد ، سندی ادبی بورد : نوشتهٔ عبدالکریم شکارپوری ، تاریخ یاد نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۳٦).

## ● 1388- نافع المریضین

از عبدالوهاب بن فتح محمد. که زندگینامه اش دانسته نیست ، و می گوید آنچه از استادان خود شنیده و تجربیات خود ، و از کتابهای : «دواء الهند» ، «طب سکندری»، «طب اکبر» ، «پران سوکه» و «زبدة الاطبا» گزیده است.

در ۳۱٤ «باب» در علامات و اسباب و درمان بیماریهای مردان و زنان. از سر آغاز کرده و هر عضو را گفته است ، سپس بیماریهای عمومی و تدابیر خارجی و شناخت امزجه و اخلاط و خواص اشیا و درمان جانوران.

4200- لاهور ، عمومی پنجاب . ۱٦ عبدنا : نستعلیق ، پایان سدهٔ ۱۲ه. آغاز ۵ برگ و انجام در باب ۳۱٤ افتاده ، ٤۳۹ گ (عباسی ۱ : ۳۳۵).

● ناموس لباب اللغات : انتخار الاطباء الاخیار

## ● 1389- نامهٔ اوزان

از شرف الزمان فرنگی ، در ۱۱٦۲ه/۱۷٤۹م بروزگار احمد شاه بهادر (۱۱٦۱-۱۱٦۲) ، در اوزان ادویه ، در «فصل» هایی به ترتیب تهجی.

آغاز : ثنای بی انتها حضرت کبریای مطلق ، و قادر بر حق را سزد که عقده . . . چنین گوید بنده اضعف العباد شرف الزمان فرنگی ، که اکثر حکیمان محتاج اوزان ادویه اند.

4201- کراچی ، سوسایٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-22 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. بدنبال «تحفة المجربات» ، ٦ برگ (سید عارف نوشاهی).

## ● 1390- نبض و قاروره ، منظوم

سرودهٔ میان جی جرات علی.

پس از نعت ، نبض ، اجناس نبض ، نبض مرکب ، نبض عظیم ، نبض صغیر ، معتدل ، غلیظ دقیق ، دودی ، ذنب الفار . . . سپس : اجناس بول (هفت جنس) ، زرد ، سرخ ، سبز ، سیاه ، سفید ، توام پیشاب ، زرید ، مقدار . . . (ن.ک. دلایل البول ، دلایل النبض ، در همین بخش).

آغاز : بعد حمد آن حکیم کاینات - کز عدم پیدا نموده ممکنات - خالق ارض و سما جن و بشر - ثابت و سیاره و شمس و قمر.

4202- کراچی ، ناظم آباد ، همدرد ، حکیم محمد سعید ، الف ۱۰۲-٤ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۲۸ ص (سید خضر نوشاهی - ندوی ۱ : ٤۸).

4203- لاهور ، ۴۲ خیابان راوی ، کتابخانه طبی ؛ورد : نستعلیق خوش ، منشی کش چند عطار ولد بولاقی چندهر کند ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، بنام طب یوسفی ؟ ، ۱۴ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1391- نسخه‌جات علویخان‌هندی

بایستی نگارندهٔ «خلاصهٔ قوانین العلاج: ۵۵۵»، «مجمع الجوامع : ۷۲۸»، «قرابادین علویخان : ٦۸۹» باشد .
نامیوب.
4204- اسلام آباد ، گنج بخش ۸۲۷۵ : نسخ خوش ، سده ۱۲ه. (ص ۲۲۷-۲۷۸). آغاز: نسخه جات که علویخان هندی در معاجین ساختن می فرماید... ، جدولبندی و راه زر ، انجام افتاده .

## ● 1392- نسخهٔ موجز و مختصر

از حامد علی بن حکیم فیض رسول. در ۱۳۰۱ه/۲-۱۸۸۳م. (ن. ک. عین الشفا : ٦۵۵ که در نام تشابهی هست).
4205- شیخوپوره ، سرمیدالی ، کتابخانه ضیاء العلوم : تاریخ و نشانی بیشتر داده نشده (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۱۳۷).

## ● 1393- نشاط و انبساط ؛ گلدستهٔ نشاط

از ناشناس ، که نام خود را در دیباچه نیاورده. گرفته شده از نوشته های هندی ، باسربندهای «فصل» و در پایان «خاتمه» ای :
فصل : ۱- در ذکر معاجین مقوی دل و دماغ و معده و اشربهٔ مناسبه ، ۲- در ذکر بعضی حلویات مقویه و ادویهٔ مسمنه و مزیله ، ۳- ادویهٔ منبت موی و مطول و مسود آن و مجعد ساختن و مانع تشقق و ریختن مو ، ۴- ادویهٔ مانع انباب موی و مجلی آن ، ۵- اطلیه و غسول جهت تصفیهٔ لون ، ٦- تدبیرات فربه نمودن عضوی سیما استعلاج ثدی و محکم نمودن آن ، ۷- تدبیرات دفع سرعت الزال ، ۸- کیفیت منزلت نسا ، ۹- ادویه و تدابیر حمل ، ۱۰- ادویهٔ مانع حمل ، ۱۱- مضیقات و موسعاتها ، ۱۲- دفع علت استحاضه و قلع حیض دایم ، ۱۳- ادویهٔ مدرهٔ حیض ، ۱۴- ادویهٔ تسهیل ولادت. خاتمه در بیان آنچه حفظ جنین کند ، اعانهٔ زن ، و منع میل رحم بسوی اطراف کند.
(ن. ک. نسخه ها ۲ : ۱۴۵۷ «نشاط العشق» در عرفان ؟).
آغاز: اما بعد حمد و نعت و صلوات اشرف انبیا و خیر الاوصیا . . . مؤلف این گلدستهٔ نشاط ومجموعهٔ انبساط تحریر می نماید . . . مسمی به کتاب النشاط و الانبساط است . . . فراهم آورده بر فصول متعدده.
(ن. ک. پاکستان و هند (۵) ۳ : ۳۴۸ «آداب النشاط و آداب الانبساط» در همین موضوع ،

از ابن رمضان بیک احمد مازندرانی، نگاشتهٔ ۱۶۳۳م).

4206- کراچی ، موزه ملی ۸۵-۱۰۸۵-۱۹۶۱ N.M. : شکسته ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، (گ ۱-۱۳ مجموعه) (نوشاهی : ۱۱۳).

4207- کراچی ، سوسائٹی ، حکیم ظهور اشرف دهلوی ACC-9 : نوشتهٔ ۱۵ اپریل ۱۸۴۶م/ ۱۸ ع ۱۲۶۲/۲ه. در دهلی. در مجموعه همراه «بوستان المتعامین» و جز آن ، ۶۲ ص.

4208- کراچی ، همانجا ACC-57 : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده (سید عارف نوشاهی).

● **1394- نصاب اسامی ادویه** : اسامی ادویه

در ص ۴۸۱-۴۸۲ ردیف 2497 گذشت.

● **نوادر الفواید**

مخلص. در بخش چند دانشی خواهد آمد.

● **1395- نور العیون**

از ابو الروح محمد (محمد ربیع) بن منصور بن ابو عبدالله گرگانی یمانی ، مشهور به زرین دست ، از روی کتاب حنین بن اسحاق ، با اشاره به برخی کتابهای دیگر. بروزگار المقتدی بالله ، و بدستور ملکشاه سلجوقی (۴۶۵-۴۸۵ه). به سال ۴۸۰ه/۱۰۸۷م ، در چشم پزشکی ، در ده «مقاله». مقالهٔ دهم در داروی مرکب چشم. و ۱۲ «باب» نگاشته است.

آغاز : حمدله. اما بعد ، چنین گوید ابو الروح محمد بن منصور بن ابی عبدالله الجرجانی الیمانی المعروف به زرین دست. که واجب چنان کند که مردمان همه بدانند.

(ن. ک. کشف الظنون ۲ ، ۱۹۸۳ «نور العیون» در چشم پزشکی، بدون نام نگارنده - همانجا : «نور العیون و جامع الفنون» در ده مقاله ، در چشم پزشکی ، از ناشناس که برای فرزندش ابی الرجاء نگاشته است. که بایستی همین کتاب باشد - ایضاح المکنون ۲ : ۶۸۵ «نور العیون» از مسعود بخارایی ، که کتاب دیگری ست - اته : ۱۸۵۴ «نور العیون» همان بخارایی (برای این بخارایی ن. ک. «ام الصحایف» از همو در بخش عرفان این فهرست) - نسخه ها ۱ : ۶۰۷ «نور العیون» همین کتاب که نام کامل نگارنده در نسخه ها و کمیت نسخه های گوناگون ، نشان داده شده - دانش ، دانشگاه ۹ : ۱۲۳۹ همین کتاب ، با توضیحاتی - نفیسی ۲ : ۷۱۹ نگارندهٔ کتاب - دو کتابخانهٔ مشهد : ۱۰۶۳ نسخهٔ آستان قدس - مرآت العلوم ۱ : ۱۴۷ نسخهٔ با تکمپور نوشتهٔ ۱۰۹۸ - منا ۲ : ۱۶۱).

4209- کراچی ، موزهٔ ملی ۵/۹۱۰ - ۱۹۵۷ N.M : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰ه. آغاز برابر نمونه ، سرلوح ، ۵۴۹ ص (نوشاهی : ۱۲۴).

● **1396- واجب الحفظ**

از حکیم عبدالجلیل ، شاگرد محمد اکبر ارزانی (برای این یکی ن.ک. طب اکبری: ۶۱۷) ، که کتاب را از نظر میر معز الله گذراینده است (دیباچه).

در شصت «باب» کوتاه ، در ضروریات ، تدبیر حفظ صحت ، فضول ، ماکول و مشروب ، نبض ، و دستور هایی که بایستی فوری بکار رود و دانستن آن ها برای همه ضرور است.
آغاز: منقی دماغ ارباب هوش ، حمد الهی ست. و مقوی قلب اصحاب صدق. (همان : اشکوری ٦ : ۱۹۰).

4210- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۰٤۳ ، ۱۹٦۱ N.M. : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ھ.
آغاز: در بیان قاروره باید دانست که سبب در یافتن علل از بول . . . ، عنوان باب شانزدهم در فصد و حجامت دیده شده است ، ۳٤ ص (نوشاهی : ۱۲٤).

● والیه : قانونچه ، ترجمه.

● 1397- وسیلة الشفا

از میر محمد صالح بن محمد باقر رضوی، از همروزگاران مجلسی دوم ، محمد باقر (م ۱۱۱۰ھ/ ۱٦۹۹م.) در درمان بیماریها از دوراه دارو و وردها در یک «مقدمه» در ثواب مریض ، و دوازده «باب» و «فصل» ها و «خاتمه» ای : باب ۱- ثواب عیادت ، ۲- دعا های عیادت . . . ، ۱۲- دعا ها برای شفای اعضا ، در ۲۱ فصل. خاتمه دفع سباع و بهائم و جن و سحر و چشم زخم ، در هفت فصل .

آغاز: حمدله. صلات. چنین گوید تراب اقدام علما بن محمد باقر ، محمد صالح الرضوی ، عفی الله عنهما ، که چون این بی بضاعت را سرمایه ای نبود.
(ن. ک. ذریعه ۲۵:۷۹ - نسخه ها ۱ : ٦۰۹ - اشکوری ۳ : ٦۱ که نام نگارنده را سید محمد باقر بن محمد صالح رضوی آورده).

4211- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۸۳ : نستعلیق پخته ایرانی ، محمد نبی ، در جلال آباد ، ۱۲٦۷ھ. آغاز برابر (ص ٦-۱٤) ، افتادگی دارد (گنج ۱ : ۳۵٦).

● 1398- وصف الدواء فی کشف آفات الوباء : ترجمهٔ . . .

متن از عبدالرحمان بن محمد بن علی بسطامی انطاکی (م ۸۵۸ھ/۱٤۵٤). در یک «مقدمه» و چهار «باب» و «خاتمه» ای. (کشف الظنون ۲ : ۲۰۱۳). ترجمهٔ فارسی از ناشناس. در همان بخش ها : باب ۱- در اخبار نبوی ، ۲- در اسماء الله و دعاهایی برای طاعون ، ۳- در اسرار حروف و اعداد و دعاها ، ٤- در اسرار نبات های زمین و فواید حیوانیه و معدنیه. خاتمه. در اسناد و خاصیت دعا ها و مناجات.

آغاز: نسخه ای ست از تصنیف عبدالرحمان بن محمد بن علی حنفی(رح). در علم دعا و دوا که نامش وصف الدواء فی کشف آفات الوباء ، نهاده شده به زبان عربی بود. پس بعون الله تعالی برای سهولت فهم هر کس خاص و عام ، فارسی کرده شد.
(ن. ک. کحاله ۵ : ۱۸٤ برای نگارندهٔ متن).

4212- کراچی ، کهده ، مدرسهٔ مظهر العلوم : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. ۲٦ ص (سید

خضر نوشاهی).

## 1399. هدایة محمدیه

از ناشناسی که فرزند عبدالقادر کشمیری بوده، و در دیباچهٔ بلند آن، از خود نام نبرده است، ولی گویا نامش «محمد» است. از «محلهٔ جمالهٔ کشمیر»، که تولدش و روز گزرانی اش در آن محله است، وجد بزرگوارش حضرت علمت کتالی جمالتی در آن زمین مدفون است، و کتب این علم را بیشتر از فرزندان آن مرحوم فرا گرفته، و نیز از تجارب پدر خود عبدالقادر مرحوم، و شاگردان حضرت بابا مجنون بزودی بهره مند شده است. و تجارب خود را در کتابهای خود که مشهور و معمول این شهر است، به خصوص «باب الیقین»، «شفا الصدور»، «خلاصة الاطبا» و غیره نگاشته است.

و این احادیثی ست در درمان بیماران که از «صحاح سته» گزیده، به فارسی ترجمه کرده تا کافهٔ انام از خواص و عوام بهره مند شوند، و آن را «هدایهٔ محمدیه» نام نهاده. سپس با سربندهای «کتاب»، «فصل» و «باب» - بی شماره، حتی بدون نظم علمی حدیثها را گرد آورده ترجمه کرده است.

مقدمه در اثبات آفرینندهٔ کاینات، فصل در بیان قدرت خدایتعالی، فصل در بعضی الهامات که طبیب را برآن وقوف باید، کتاب فی الصداع، فصل فی السرسام، کتاب فی الطاعون، فصل در تفریط بیداری، فصل در نسیان، کتاب فی الصداع و الجنون و العشق، کتاب فی الرمد (چشم)، فصل فی الرعاف (خون از بینی)، فصل در بوی دهان، کتاب فی الاسنان، فصل فی ذات الجنب، فصل وجع القلب، عشق، باب فی المعده . . .

آغاز: بعد حمد و سپاس مر آفریدگاری منزه از جهات، لیس کمثله شیئ فی القدرة و الکمال انه احد لم یلد و لم یولد، و از همهٔ صفات مبرا.

4213- اسلام آباد، گنج بخش ۱۰۵۳: نستعلیق، عبدالرحمان بن عبدالرحیم، ۱۱۴۷ھ. (ص ۲-۸۲)، آغاز برابر، در فهرست ناشناخته مانده بنام «طب النبی، ترجمه» آمده است (گنج ۱: ۳۵۱).

## 1400. هدیة الملوک ؛ هدایة الملوک

از ابن فقیه اصفهانی، ابو حامد محمد بن عبدالله بن محمد طبیب. ترجمه ای ست یادگرگونیها از «الباه» محمد زکریای رازی، که در سیزده فصل بوده است. ترجمه در نوزده «فصل»:

فصل ۱- ضرر های کثرت مباشرت، ۲- تدراک ضرر، ۳- اوقات مباشرت، ٤- منافع مباشرت، ۵- نقصان باه، ٦- غذاها و داروهای مشهی، ۷- سرعت انزال، ۸- داروها که منی را بیفزاید، ۹- معاجین مهیج، ۱۰- حقنه ها و شیافها، ۱۱- مالیدنیها، ۱۲- اسبابی که منی را کم کند، ۱۳- اشکال و هیئت کار، ۱٤- ادویه ای که لذت بیفزاید، ۱۵- اشیاء مهیج، ۱٦- منع حمل و درمان آن، ۱۷- استدلال بر وجود حمل و علاج آن، ۱۸- منع حمل و منع اسقاط، ۱۹- تسهیل ولادت و بیرون کشیدن مشیمهٔ جنین.

نام کتاب «هدیت الملوک» (له هدایت الملوک) و کنیت نگارنده ابو حامد (له ابو محامد) در دیباجه آمده است ، و از منابعی که بهره برده قانون ، کامل الصناعه را نام برده است، و می گوید: این ضعیف تامل کرد که آن نسخه (الباه) اکثر قوانین را شامل بود ، اما در قسم عملی تقصیر تمام در آن دید. و نیز چنانک عادت محمد زکریاست آن رساله از تکرار بی فایده خالی نبود. این ضعیف ملتزم شد ، رساله ای که حاوی آن اصول باشد ، و از تکرار خالی باشد ، و در قسم عملی و نسخ ادویه و تدابیر مشبع گفته شود ، بنگارم.

آغاز: و به نستعین و علیه اتوکل ، عولی باطفک یا عزیز ، بعد حمد الله تعالی و الصلاة علی. . . چنین گوید محرر این کلمات و مقرر این تحیات ، المولی المعظم . . . ابو حامد محمد بن عبدالله بن محمد الطبیب المعروف به ابن فقیه الاصفهانی ، ادام الله ظلاله . . . که دوستی عزیزی.

(ن. ک. ذریعه ۲۵ : ۲۱٤ «هدیة الملوک ـ أو ـ هدایة الملوک» ـ نجم آبادی : ۱۳۵ ـ سرگذشت رازی : ۲۰۹ ـ کشف الظنون ۲ : ۲۰٤۲ «هدایة الملوک فی الطب» بدون نشانی دیگر ـ نسخه ها ۱ : ۱۰٦ که کنیت نگارنده ابو محامد آمده).

4214- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٦۲۲ : نستعلیق خوش ، ۸٤۸ھ (ص ۲۲ - ۳۲۹) ، نسخهٔ خوب ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۳۵۷).

● **هفت احباب** : ترجمهٔ ساکیهان

در چند دانشی خواهد آمد.

● **1401- هیضه** : رسالهٔ تدبیر . . .

از حکیم اشرف حسین (ن. ک. پس از این ، شاید یکی باشند).

4215- اسلام آباد ، ناسیونال آرشیو N.A.P. ۲ : ش ۲ مجموعه نوشتهٔ ۱٤ رمضان ۱۲۷٤ھ. (مسعود احمد خان : ۵).

● **1402- هیضه** : رساله در . . .

از اصغر حسین فرخ آبادی (نگارندهٔ «حساب : ۱۸٦» و جز آن). در دو «مقدمه» و «باب» ها : مقدمهٔ یکم در تشریح معده ، مقدمهٔ دوم در کیفیت هضم غذا. باب ۱- هیضه ، ۲- تغییر و فساد طعام ، بیان حقنه ، بیان سکنجبین ، رب انار . فصل سبب هیضه ، صفت پودینه ، بیان حمام ، صفت جوارش ، علاج ماء العسل.

آغاز: پس از حمد حکیم علی الاطلاق ، که جهت ستر سیمان کفر لخلخهٔ کافور نور ایمان ایجاد فرمود و نعت طبیبی . . . می گوید خاسر . . . اصغر حسین.

(ن. ک. پاکستان و هند (۵) ۳ : ۳٤۸ ـ مشار ، مؤلفین ۱ : ٦۲٦ که چاپ ۱۲۹۰ھ هند آنرا نشان داده است).

4216- کراچی ، ناظم آباد ، کتابخانهٔ همدرد ، الف ۳-۲۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، مصطفی علی ولد منشی محمد کریم ، ۱٤ رمضان ۱۲٦٤ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲٤ ص

(سید خضر نوشاهی ـ ندوی ۱ : ۹۶).

4217ـ لاهور ، کابرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، دو شنبه ظهر ، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۱۵ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## 1403ـ ينابيع الطب

از ناشناس. در سه «مقاله» و هر مقاله در چند «فصل» و یک «خاتمه» : مقالهٔ ۱ـ الفاظی که وم کلی طب تعلق دارند ، ۲ـ اسمای علل ، علل و امراض از سر تا پا ، ۳ـ چیزهایی که تعلق مل مباشرت دارند. (در متن بجای این مقاله «علل و معالجات» است) خاتمه ، در بعضی از اقسام کلی.

آغاز : حمدله. بزرگترین حقی که واجب است بر مردم، از روی شرع و عقل ، آن حق ُعمت ، و واجب ترین خدمتی بر بنده شکر منعم.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۶۱۱ «ینبوع» عماد الدین محمود شیرازی ـ ریو : ٤٧٤ «رسالهٔ ینبوع» ،و ، در ۹۱ «فصل» که آخرینش در دو بخش «مفردات ، و مرکبات» است ـ ایوانف : ۱۵٤۱ ، ای دیگر از همان. و نسخهٔ زیر جز آن است).

4218ـ کراچی ، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۵۹-۸۹/۳ : نستعلیق خوش ، (۱۲۲۲ھ تازه نویس) ، آغاز برابر نمونه ، ش ۳ مجموعه (ص ۲۰٤-۲٤۹) در متن وهامش : مقالهٔ سوم در دیباچه «عمل مباشرت»و در متن «علل معالجات» است (نوشاهی : ۱۲٤).

# بخش نهم

# ریا

● **1404- آب کریم : نسخهٔ . . .**
از تنکلو شاه بابلی (ن. ک. زیر).
«دربارهٔ آب کریم ، که نزد اهل صنعت کنز الاکسیر کبیر است ، و اعمال اکسیر کانی و حیوانی و نباتی تمام نمی شود مگر با این اکسیر».
آغاز: این است نسخهٔ آب کریم که ارواح و احجار و اجسام را حل کند ، که از جمله عجایب اعمال است ، و نزد جمهور حکما و علماء اهل صنعت بغایت معتبر است.
4219- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٠٤ : ثلث خوش ، سدهٔ ١٠ه. (ص ٢٣١-٢٣٨) (گنج ١ : ٢٢١).

● **1405- آتشبازی : رساله در ...**
در تهیهٔ اسباب آتشبازی و جز آن. (ن. ک. نسخه ها ١ : ٣٩٢).
4220- کراچی ، موزه ملی N. M. ١٩٦١-١٦٦٤ : نستعلیق ، ٢٣ شعبان ١٢٩٢ه.
آغاز: ترکیب پختن شوره برای گوبت و همه ، شوره یک انار و آب شیرین ، ٦٤ ص (نوشاهی : ٦٦).

● **1406- اسرار سبعهٔ کامله**
از تنکلو شاه بابلی. نامی ست تغییر یافته از دانشمند یونانی ، توکروس Teucros نگارندهٔ متن «الوجوه و الحدود» که هنگام ترجمهٔ کتاب وی از زبان پهلوی به عربی نام وی به تنکلوش ، تینکلوش ، طینقروش درآمده است.
در هفت «سر» سپس سربندهای «طریق اول» «طریق دوم» . . .
آغاز: کتاب اسرار سبعهٔ کامله. در وزن کردن اجساد و انفس و ارواح. بدرستی و راستی مجرب است ، لا شک فیه و لاریب ، صحیح.
(ن. ک. نسخه ها ١ : ٢٥٨ ترجمهٔ «صور الدرج» و ٦٢١ «رساله های تنکلو شاه» و ٧٠١ (فهرست راهنما) - گه شماری ، تقی زاده : ٣١٧ - سبک شناسی ، بهار : ١٨- گنج ١ : ٢٢٥ «رسایل تنکلو شاه»).
4221- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٠٣ : ثلث خوش ، سده ١٠ه. (ص ١٨-٣٠) ، آغاز برابر نمونه.
4222- اسلام آباد ، همانجا ٦٠٥ : ثلث خوش ، سده ١٠ه. (ص ٢٤١-٢٧٣) ، آغاز برابر نمونه ، باجدایی هایی باشمارهٔ پیشین (گنج ١ : ٢٢١).
4223- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ٤٢٢ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١١ه. آغاز برابر نمونه ، ١١٢ ص (پرفسور الله دتا چودری). از تعداد صفحات می شود گمان برد که این مجموعه چند رساله از تنکلو شاه باشد ، به ویژه در آغاز نسخه «کتاب اسرار سبعه» و در کلفون «انوار سبعه» نامیده شده است.

## 1407- اسرار قاسمی

از کمال الدین حسین ، کاشفی بیهقی ، که یا او در «مواهب علیه : ۷٤» گذشت. بدستور میر قاسم انوار ، یکی از امیران صفوی ، در چهارمین سال پادشاهی اسماعیل (۹۰۷-۹۳۰ھ.) (که بایستی از آخرین روزهای زندگی نگارنده باشد) ، نگاشته است. سپس پسر او صفی‌الدین علی (م۹۳۹ھ/۱۵۳۳-۲م.) به روزگار شاه تهماسب (۹۳۰-۹۸٤ھ.) آن را به نام «کشف الاسرار» گزین کرده ، و این گزیده در هند و برلین و ایران چاپ شده است.

در دیباجه از بخشهای پنجگانهٔ علوم غریبه‌گفتگو می‌کند : ۱- صناعت اکسیر (گیمیا) ، ۲- علم طلسمات، ۳- تسخیرات، ٤- خیالات، ۵- نیر نجات. و از دو کتاب «سحر العیون» ابو عبدالله مغربی و «عیون الحقایق» ابو القاسم سماوی (ن. ک. جمهرة الامانی در همین بخش). در ریمیا و سیمیا ، که از یونانی به عربی ترجمه شده اند ، نام می برد. و اینکه آن دو کتاب را با افزودگیهایی از کتابهای دیگر به فارسی در می آورد.

در دو «مقصد» و هر مقصد در چند «اصل» و «خاتمه». و هر اصل در چند «فصل» و «وصل» : مقصد یکم در علم سیمیا ، در چهار «اصل» و «خاتمه». اصل اول در عظام، رماد ، مداد و هر یک را در یک «فصل» شرح می دهد. مقصد دوم در علم ریمیا و آن شعبده هاست ، در دو «اصل» و «خاتمه». اصل اول در شعبده ، در چهارده «فصل». فصل اول در عجایب بیوت و آن پنج «وصل» است.

پس هر چند کتاب در کیمیا نیست ، ولی کارکرد او کیمیا (شیمی) ست. (ن. ک. عیون‌اللباب در همین بخش).

آغاز : حضرت قاسم العطیات و عالم الخفیات له الحمد فی الغدوات و العشیات. . .

(ن. ک. ذریعه ۲ : ۵٤ «اسرار قاسمی» که میگوید در چهارمین سال پادشاهی اسماعیل نگاشته است و ۱۸ : ۱۲ «کشف الاسرار» - مشار ۱ : ۲۹٤ «اسرار قاسمی» که پنج چاپ آن را نشان داده است - منزوی ، دانشگاه ۱ : ۱۰۱ «حرز الامان» از فرزندش - براون : ۲۰۰ «اسرار قاسمی»- کشف الظنون «عیون الحقایق» ابو القاسم سماوی - براون: ۲۰۰).

**4224**- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۲ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ھ. آغاز در دیباجه کمی افتاده ، ۱۱۶ ص (گنج ۱ : ۲۲۱).

**4225**- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۶۱۲ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه ، انجام کمی افتاده ، ۱۶۵ ص.

**4226**- اسلام آباد ، همانجا ٤۹۰۷ : نستعلیق شکسته آمیز، سده ۱۲ھ. (ص ۷۰-۱۰۰) آغاز برابر نمونه.

**4227**- کراچی ، موزه ملی ١٩٥٧-١٠٦٠/٤ .N. M : نستعلیق ، سده ۱۲ھ. ۷۶ ص (نوشاهی : ۶۶).

**4228**- اسلام آباد ، گنج بخش ۷۹۸۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ. (ص ۶-۹۰). (گنج

۱ : ۲۲۲).

4229- پشاور ، مشترزئی ، حسنات بن عبدالحق : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۳-۱۲ھ. آغاز در دیباچه افتاده : احمد السماوی . . . و آن دو بزرگوار این دو علم از لغت یونانی بزبان عربی ترجمه فرموده اند . . . ، در ملکیت مفتی محمد سعید بوده ، ۱۳۳ ص (میر سجاد حسین کاظمی).

4230- پشاور ، گلبادشاه جی ، صادق حسین شاه جعفری : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سده ۱۲-۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۸۵ ص (میر سجاد حسین کاظمی).

4231- کراچی ، موزهٔ ملی ۱۹۶۱-۱۶۳۵ .N. M : نستعلیق ، ملا عطا الله قادری ، ۱۱ ج ۱۲۳۹/۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۴۶ ص (نوشاهی : ۶۶).

4232- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۰۷۳/۲۰۶۱ : نوشته انوارالحق عرف بنده علی بیگ ، در عهد محمد بهادر شاه ، ۱۵ ع ۲/۲۶/۱۲۵۸ھ مه ۱۸۴۲م. آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۴۸۴).

4233- لاهور ، عمومی پنجاب ۱۳۳ کاش : نستعلیق ، حمایت علی ولد شیخ نجات علی ، ٤ ج۱/۱۲۹۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۲۰۸ ص (عباسی ۱ : ۷٤٥).

4234- پشاور ، جندول ، دیر ، مولانا عبدالعزیز جندوی : نستعلیق ، ۱۲۷۳ھ. آغاز افتاد ، ۲۳۳ ص (فقیر محمد).

4235- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۹۳۱/۸۷۹ : سدهٔ ۱۳ھ در متن وهامش (بشیر حسین ۳ : ٤٨٤).

4236- پشاور ، دانشگاه ، کالج اسلامیه ۱۹٥٤ : نستعلیق شکسته ، عنایت الله ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونه ، ٦٥ ص (محمد اسرائیل کان الله له ـ عبدالرحیم ۱ : ۳۷٥).

## ● 1408- اسرار الکیمیا

از اورنگ زیب ، (عالمگیر ؟ ۱۰۶۹-۱۱۱۸ھ.) نام کتاب و نگارنده در دیباچه آمده است. گوید در جوانی به کیمیا و سیمیا و هیمیا وریمیا می پرداخته است، و اینجا آنچه از استادان و تجربه وخته گرد آورده است.

آغاز : حمد له. صلات. میگوید فقیر اورنگ زیب که در عهد جوانی اکثر اوقات ذوق و شوق کیبات در علم کیمیا و سیمیا.

4237- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری ۱۷۷ : نستعلیق پخته ، سید محمد شاه ولد پیر زین شاه جیلانی ، سنجرپور - بهاولپور ، ۹ ذیحجه ۱۳۲٤ھ. آغاز برابر ، ۳۵۸ ص (پرفسور الله دتا چودری).

## ● 1409- افضل الحکمت

از محمد مراد (دیباچه). و نام کتاب در کلفون آمده است.

4238- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۴۲۵/۱ : نستعلیق تحریر آمیز ، آغاز سدۀ ۱۳ھ. نام نگارنده در دیباجه و کتاب در کلفون آمده است (پرفسور الله دتا چودری).

● **1410- اکسیر : رساله در . . .**

ناشناخته.

4239- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۴۲۵/۲ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدۀ ۱۲ھ. بدنبال «افضل الحکمت» و سپس دو رساله دیگر کیمیایی. آغاز: الحمد لله الواحد العظیم والصلاة علی نبیه الکریم و علی آله . . . بدانکه هنر اکسیر به سه وجه است ، اول کانی دوم نباتی سیوم حیوانی اما کانی آنکه از سیماب و نوشادر و کبریت و زرلیخ که جمله ارواحند . . . (پرفسور الله دتا چودری).

● **1411- اکسیر صمدیه**

از حکیم دین محمد بن قاضی عبدالرحیم کانی جعفر آبادی ، بخواهش مولوی حسن محمد خلف حضرت بهادر علی ، که در قریه چک کهوکهروی را دیدار کرده بود ، بنام «اکسیر صمدیه» ، در پنج «باب» نگاشته است (دیباچه).

باب ۱- در کشتحات فلزات ، هفت فصل (احراق فضه ، زهره یعنی نحاس ، رصاص یعنی ارزیر ، رصاص اسود یعنی سرب ، جسد ، حدید یعنی آهن) ، ۲- احراق قسم پروازنده ، چهار فصل (کشتجات زیبق یعنی سیماب ، شنگرف ، سم الفار، زرنیخ طبقی ، طلق یعنی ابرک). ۳- در کشتحات مرکب ، ٤- در مصطلحات هر یک از کشتجات ، ۵- در نسحه حات عملیه برای هر بیماری.

آغاز: الحمد للملک العلیم الحکیم الذی جعل لکل داء دواء و جعل فی النباتات و فی المعدنیات . . . اما بعد ، بندۀ آثم راجی علی . . . دین محمد بن الفاضل . . . قاضی عبدالرحیم کانی جعفر آبادی . . .

4240- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه ضیا العلوم : نستعلیق ، میان حسن محمد نقشبندی متوطن بهاکیان ، سمت ۱۸۵۵ ب (۱۲۱۳ھ؟) ، آغاز برابر نمونه ، ش ۲ مجموعه (ص ۲۵-۴۰۶) (نعیم اختر قمر مجددی).

● **انوار سبعه** : کنوز الحکمه

● **1412- پنج گنج**

از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه نیاورده است. در دو قسمت : ۱- کتاب اول در شرایط و کلیات و اکسیر های سپید ، ۲- کتاب دوم در حملان لعل و چیزی که حاجت باشد. در آن از «کامل» جابر و «کتاب السبعین» از همو، و از ابوبکر رازی در «مجربات» خویش، و نیز از «کتاب تدابیر» جابر نقل می کند.

در ص. ع. به خامۀ نویسنده آمده است: کتاب اول ترجمۀ «کتاب تدابیر» از قول جابر است ، و در ترجمه نامش «پنج گنج» نهاده شده، و در این کتاب پنج عمل است ، و در هر عملی تراکیب مختلفه از

اول حکما ، و آن پنج عمل این است : عمل اول قواعد صنعت و ته نشین کردن نوشادر ، عمل دوم ثبوت زرنیخ و گبرت ، سیوم ملغمه قلعی و نقره ، چهارم ثبوت سیماب و شنگرف ، پنجم شمس.

آغاز : سپاس و ستایش مرخدای را که پروردگار عالمیان است ، و درود نازل باد بر بهترین ... پس می گوید ضعیف که تصنیف این کتاب بردو قسمت است.

4241- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۱۵۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه. نام «پنج گنج» تنها به خامه‌ٔ نویسندهٔ نسخه در ص. ع آمده، ۲۲ ص (گنج ۱ : ۲۲۳).

## ● 1413- تجارب شهر یاری

از شهریارین بهمن یار پارسی ، شاگرد ابن سینا (م۴۲۸ه/۱۰۳۷م). یا از سدهٔ ششم (نفیسی ۱ : ۳). که گویا آنرا از «سرالاسرار» (ذریعه ۱۲ : ۱۶۵) محمد زکریای رازی (م۳۱۱ه/۳-۹۲۴م) گرفته است.

در بیست «باب» : ۱- تدابیر زیبق ، ۲- تدابیر نوشادر ، ۳- تدابیر زرنیخ و کبریت ، ۴- تدبیر لوتیا ، ۵- مارسیاه ، ۶- کلسها ، ۷- صفت تشمیع ، ۸- حل و حکمت ، ۹- زوجها وجسدها ، ۱۰- سرعقدها . . . ، ۲۰- تدابیر مزاوجات.

بکوشش آقای محمد تقی دانش پژوه ، همراه «الاسرار و سر الاسرار» ۱۳۴۳خ چاپ شده است.

آغاز : حمد له. صلات. سپاس و ستایش مر خدایی را که پروردگار عالمیان است ، و آفریدهٔ زمین و آسمان. آغاز ۲ : بالله التوفیق. چنانچه فرمان باریتعلی بود . . . بعد ، چنین گوید مؤلف این کتاب شهریارین بهمن ، استادان معتبر عجایب لطایف . . . تجارب شهر یاری نام نهادم.

(ن. ک. پیشگفتار چاپ ، دانش پژوه - نسخه ها ۱ : ۶۱۵ - ذریعه ۳ : ۳۴۸ که نام پدر را «بهمن» و نه «بهمن یار» آورده - نفیسی ۱ : ۳ که وی را از سدهٔ ششم ه. یاد کرده - مشار ۱ : ۱۱۸۳ - نشریه ۱۰ : ۲۷۲).

4242- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۴۲۴ : نستعلیق پخته ، سده ۱۲ه. آغاز برابر نمونه ۱ ، نام نگارنده و کتاب در دیباچه آمده ، ۲۲۶ ص. (پرفسور الله دتا چودری).

4243- اسلام آباد، گنج بخش ۸۱۱۹: نستعلیق خوب، سده ۱۲ه.آغاز برابر نمونه، آب خوردگی دارد ، انجام افتاده. اهدایی دکتر نبی بلوچ - اسلام آباد.

4424- پشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه پیشاور ۴۴۸؟ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۲ ج ۱۲۵۸/۱ه. آغاز برابر نمونه ۱ ، ۱۰۶ ص ، ۱۳ س (میر سجاد حسین کاظمی).

4245- کراچی ، موزه ملی N.M.۱۹۶۱-۱۱۰۹ : نستعلیق ، سده ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ۱ ، ۷۰ گ (نوشاهی : ۶۶).

4246- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۶۳۹/۶۱۸ : از سده ۱۳ه. آغاز : مختصرات بهترین

همه ارواح چهار است : زیبق ، نوشادر ، کبریت ها . . . (بشیر حسین ۳ : ۵۶۲).

2447- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق پخته ، ۲۰ رمضان ۱۳۴۲ھ آغاز برابر نمونه ۲ ، ۷۴ ص (پرفسور دکتر دتا چودری).

## ● 1414- تحفة الامیر فی مدخل الاکسیر

از علی بن عبدالملک سماکی. برای شاهزاده ابو المظفر.

درسه قسم : قسم ۱- شرایط ، ده باب : مقدمه العلم ، الفاتح بالبیان ، فتح الزمان ، وجود الخلوة ، . . . ، ۲- مقدمات ، دو باب : عمل به علم ، کشف رموز ، ۳- مقاصد ، در چند باب : ساختن ادویهٔ اکسیر، کل حکمت . . .

آغاز : شکر و سپاس مرخداوندی را که آسمان معلق را چون مظله برسرخلایق بداشت و زمین مطبق را در زیر قدم انسان رام و مسخر کرد . . .

(ن. ک. کشف الظنون ۱ : ۳۶۳ همین کتاب است بدون نام نگارنده.-سنا ۱ : ۲۰۲ همین کتاب نیز ناشناخته).

4248- قصور ، کوت مراد خان ، کتابخانهٔ همدانی ، سید محمد طیب شاه همدانی : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه بنام «تحفة الامیر فی حل عقدة الاکسیر» ، ۳۲ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4249- خیرپور ، کتابخانه عموعی ۵۴۲/۱۳-ع ل ی : نستعلیق شکسته آمیزه ، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، بنام «تحفه الامیر فی مدخل الاکسیر» است ، ۱۰۰ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● ترجمهٔ عیون الحقایق

ن. ک. جمهرة الامانی کاشفی در زیر ، از ابو القاسم سماوی ، عیون اللباب از ناشناس.

## ● 1415- جمهرة الامانی

از صفی الدین علی ، کاشفی بیهقی (که یاد او در «حرزالامان : ۱۴۹» گذشت). ترجمهٔ «عیون الحقایق و ایضاح الطرایق» حکیم ابو القاسم سماوی ، از سدهٔ ششم است (ن. ک. کیمیا ، از همو در همین بخش ، نیز «اسرار قاسمی» از پدرش ، در همین بخش ، که آن نیز گرفته شده از همین «عیون الحقایق» است).

در واردات و حیل و کیمیا و سیمیا و ریمیا ، در پنج «مقاله» و سی «باب».

آغاز : حمد له . . . اما بعد ، بدانکه این کتاب ترجمهٔ عیون الحقایق و ایضاح الطرایق است ، که مشتمل است بر جمیع حیل از نوامیس علم سیمیا و.

(ن. ک. کشف الظنون ۲ : ۱۱۸۶ «عیون الحقایق و کشف (ایضاح) الطرایق» از ابو القاسم ابن احمد بن محمد العراقی، المعروف بخروز شاه سماوی).

4250- لاهور ، محمد شفیع ۳۱۳/۳۸۱ : شکسته آمیز ، بامهر کنده ۱۱۱۵ھ (۱۷۰۳م) ، آغاز برابر نمونه ، ۳۳ گ (بشیر حسین ۳ : ۳۳۲).

● 1416ـ جواهر الصناعه

کیمیای پزشکی ست.
آغاز: حمد و سپاس بدیع الاساس مر صانعی را که مجموعه وجود موجودات نقطه ای از پرتو آثار صنع و کمال قدرت اوست.
4251ـ گجرات، احمد حسن احمد قلعه داری ۲۱۶: نستعلیق شکسته آمیز؛ محمد جان، ۲۶ شعبان ۱۲۷۷هـ. آغاز برابر نمونه، نقل از نسخه نوشته شده ۱۱۹۶هـ، ۸۰ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری).

● 1417ـ چهار گنج

از تنکلو شاه بابلی (که یاد او در «اسرار سبعه، ۷۷۱» گذشت).
در چهار «کنز»: ۱ـ حمرهٔ جسد و روح، ۲ـ حمرهٔ جسد و نفس، ۳ـ ... و روح، ۴ـ کنز اعظم حمرهٔ جسد اعظم.
آغاز: حمد موفور و ثنای نامحصور مبدعی را که ابداع موجودات بعلم ماهیات ساخت... اما بعد، بدانکه این رساله ای ست در باب علم حکمت از تنکلو شاه، که موصوف و موسوم به چهار گنج، بکنوز الیواقیت است.
4252ـ اسلام آباد، گنج بخش ۶۳۹۵: نستعلیق، سده ۱۲هـ. (ص ۱ـ...)، آغاز برابر، ناقص (گنج ۱: ۲۳۳).

● 1418ـ خزانهٔ رحمانی

از عبدالرحمان خان بن بلند خان، که در کرنوال، به سال ۱۲۳۶هـ/۱۸۲۱م، در ۲۸ «باب» نگاشته است.
باب ۱ـ تکسیرات انواع و اقسام، ۲ـ اقسام به اقسام و انواع به انواع، طلا و نقره بر آوردن، طوطیهای سبز، ۳ـ کشیدن تیزاب ها، ۴ـ ثبوت در چهار رکن یعنی نوشادر، سیماب و زرنیخ، ... ۵ـ جهت بصیری را ثابت کردن، اکسیر کردن، ۶ـ نسخه های حملان طلا و نقره، ۷ـ از شراطین آب کشیدن، ۸ـ دهن نوشادر وغیره تیار ساختن، ۹ـ ذهب و تنقیح قلعی و مس وغیره، ۱۰ـ روغن گوگرد و سکندری وغیره، ... ۲۰ـ فرهنگ نامهای داروئی، انواع به انواع، ۲۸ـ مجموعه نوشتن نسخه های چیده شده.
آغاز: حمدله. چون نتیجهٔ همین گفتار و فایدهٔ همین تکرار حمد ایزد پاک و نعت...
4253ـ خیرپور، کتابخانه عمومی ۵/۵٤۰ ع ب د: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه، ٤٥٤ ص (سید خضر نوشاهی).

● 1419ـ ذخیرهٔ اسکندری

تحریر از محمد باقر منجم ثانی، که همیشه در صوبجات به تنسیق امور ملکی اشتغال داشته، و در خلال احوال به مجالست علما و فضلا مشغول بوده، و به نسخه ای از «ذخیرهٔ اسکندری» دست

یافته، که الفاظ غریبه علت استتار معانی آن شده بود. و وی خواسته جواهر معانی آن را از نقاب حجاب بیرون کشد (دیباچهٔ محرر).

بایستی وی محمد باقر نجم ثانی (۱۰۴۷هـ/۸-۱۶۳۷م) باشد، که این لقب را شاه اسماعیل، پس از مرگ کار گزارش میر نجم گیلانی به وی داده است. او از ایران به هند آمده و در روزگار جهانگیر (۱۰۱۴-۱۰۳۷هـ) صوبه دار استانهای اوده واریسه، و بروزگار شاهجهان (۱۰۳۷-۱۰۶۸هـ) صوبه دار گجرات و اله آباد بوده است. وی در نظم و نثر و خوشنویسی مهارت داشت (مآثر الامراء ۱ : ۴۰۵).

با سه دیباجه : دیباچهٔ یکم از محرر پیشگفته، دیباچهٔ دوم از مترجم عربی آن که به فارسی در آمده، در این یکی آمده : معتصم بالله داستان هبی ار «بیت الاثار» که ساختمان آن منسوب به انتیو خوس شاگرد اسکندر است شنید، تصمیم گرفت اسرار آنرا بگشاید، و عبدالملک بن حاجب و علی بن احمد منجم و محمد بن خالد مهندس را برای شناسایی آن دیر فرستاد. پس از ویران کردن چند دیوار از آن دیر، به صندوق دست یافتند، و در آن کتابی که برگهای آن از زربود، در ۳۶۰ برگ و هر برگ ۲۱ سطر یافتند، و آن همین کتاب «ذخیرهٔ اسکندر الملک بن فیلقوس» یونانی ست، که بدستور معتصم بالله از یونانی به عربی درآمد. و محمد بن خالد مهندس را تقرب داد.

این داستان نیز در آغاز نسخهٔ عربی آن (دانش، دانشگاه ۴ : ۹۷۰) آمده، و در آنجا گفته شده «محمد بن خالد را به فرمود که این دیباچه را در آغاز دفتر نویسد».

سومین دیباچه، دیباچهٔ متن است، در این دیباچه نگارنده ارسطاطالس است که برای اسکندر مقدونی ساخته است. سپس، فهرست ده «فن» کتاب :

۱- اصول و مقدمات این علم، ۲- اصول صنعت و تدبیر اکسیر، ۳- ترکیبات سیماب، ۴- تریاق، ۵- صنعت طلسم که امراض را نافع باشد، ۶- صور خواتم کواکب، ۷- فنون مختلف از طلسمات، ۸- بخورات کواکب و ابواب عطف قلوب، ۹- خواص نباتات، ۱۰- خواص اعضای حیوان.

آغاز دیباچهٔ ۱ : آرایش دیباچهٔ نسخهٔ کاینات و زیب فهرست مجموعهٔ موجودات. آغاز دیباچهٔ ۲ : بدانکه معتصم بالله بعد از فتح عموریه، استماع نمود که در آن نواحی. آغاز دیباچهٔ ۳ : به اسم واجب الوجودی ابتدا می کنم که انتهای کار همهٔ موجودات.

(ن. ک. ذریعه ۱۰ : ۱۳ - نسخه ها ۱ : ۶۲۱ - دانش، دانشگاه ۴ : ۹۷۰ «ذخیره» نسخهٔ عربی آن - نوشاهی : ۶۷).

**4254-** کراچی، موزهٔ ملی N.M. ۱۹۶۱-۱۱۱۰ : نستعلیق، آغاز افتاده : بیند اختند چتری از هدم حایط ظاهر نشد، ۱۸۰ ص (نوشاهی : ۶۷).

**4255-** اسلام آباد، گنج بخش ۴۴۳۵ : نستعلیق پخته، احمد خان بن محمد گوهر خان، ۲۸ ستمبر ۱۸۹۵م/۱۹۵۲ ب/۸ ع ۲ / ۱۳۱۳هـ. با سه دیباچهٔ پیشگفته، ۱۱۱ ص (گنج ۱ : ۲۲۴).

● **1420- راحت الروح و حکمت الفتوح**

از حضرت سید علاء الدین شهاب حسینی، عرف کنتوری. که نام وی در چند جای کتاب آمده، شاگرد شیخ بحیی (م ۲۰ رمضان ۸۵۰ھ/۱۴۴۶م). در ۲۳ ذیحجه ۹۷۰ھ/۱۵۶۳م.
دو تاریخ بالا به همینگونه در فهرست بشیر حسین آمده، و می افزاید در آن از سلطان محمد یاد شده، که نگارندهٔ «نزهة الخواطر، اردو ۲ : ۱۱۳» او را نادرست سلطان محمد تغلق (۷۲۵-۷۵۲ھ/۱۳۲۵-۱۳۵۱م) گفته است.
در چهار علم : سیمیا، ریمیا، کیمیا و هیمیا.
آغاز: حمدله. عاقبه . . . بدانکه این رساله حضرت سید علاء الدین شهاب حسینی عرف کنتوری . . . چهار علم در این رساله بیان فرمودیم.

**4256-** لاهور، محمد شفیع ۳/۳۴۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، ۳۱گ (بشیر حسین : ۲۹۸).

● **1421- رسایل احمد شاه هندی**

از احمد بن حسن، معروف به حکیم احمد شاه هندی (ن. ک. نسخه ها ۱ : ۶۹۸، فهرست راهنما).
دارای ۱- کنوز مفاتیح اسرار حکمت، ۲- کنوز مصابیح انوار، ۳- کنوز برهان، کنوز خورشید، ۴- کنوز همایون که هر یک در جای خود یاد خواهند شد.
کراچی، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۶۱-۱۱۰۸ : شکسته، سدهٔ ۱۲ھ. چهار رساله، ۲۶۳گ (نوشاهی : ۶۷).

● **1422- رسایل لنکلو شاه**

از لنکلو شاه بابلی (که یاد او در «اسرار سربستهٔ کامه : ۷۷۱» گذشت).
(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۶۲۱ که در آنجا مجموعه ای از وی نشان داده شده، که ترجمهٔ محمد ابراهیم بن محمد حسن قراگزلو دانسته شده است. دانش، دانشگاه ۱۳ : ۳۰۷۵ نسخه ای از مجموعهٔ ۱۵ رسالهٔ او با دیباچهٔ قراگزلو پیشکفته. گج ۱ : ۲۲۵ تا ۲۳۲ مجموعه ۲۳ رسالهٔ او، در ۳ جلد).

**4257-** اسلام آباد، گنج بخش ۶۰۳ : ثلث خوش ایرانی، سدهٔ ۱۰ھ. ج ۱، دارای ۸ رساله: ۱- مصابیح انوار سبعه، ۲- مفتاح اسرار سبعه، ۳- اسرار سبعهٔ کامله، ۴- مفاتیح کنوز سبعه، ۵- هفت گنج دبیر، ۶- کنوز الحکمة : انوار سبعه، ۷- مصابیح انوار سبعه، ۸- مفاتیح اسرار سبعه، ۱۴۰ ص (گنج ۱ : ۲۲۵ - ۲۲۸).

**4258-** اسلام آباد، همانجا ۶۰۴ : همان ثلث، سدهٔ ۱۰ھ، ج ۲، دارای ۱۱ رساله، دنباله شمارهٔ پیشین : ۹- مفتاح کنز الیواقیت، ۱۰- کنز الاولی : کنز اللآلی، ۱۱- کنز الیواقیت، ۱۲- عمل تاج زر، ۱۳- عمل کمرزر، ۱۴- مفتاح اعمال سبعه، ۱۵- مفتاح گهر گنج : گهر گنج، ۱۶- گنج گهر شاهی، ۱۷- گهر گنج، ۱۸- مفتاح کنوز سبعه، ۱۹- آب کریم (ص ۱۴۱ -

۲۳۸) (گنج ۱ : ۲۲۸-۲۳۱).

4259- اسلام آباد، همانجا ۵.۶ : همان ثلث، سده ۱۰ه. دارای ٤ رساله، دنباله شمارهٔ پیشین : ۲۰- اسرار سبعهٔ کامل، ۲۱- عمل لوح بلور، ۲۲- عمل مکرر در کبریت، ۲۳- عمل طوق زر، (ص ۲۷۹-۲۸۷) (گنج ۱ : ۲۳۱-۲۳۲).

4260- اسلام آباد، همانجا ۶۳۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز، سده ۱۲ه. دارای ٤ رساله : ۱- چهار گنج، ۲- کنوز الحکمه، ۳- مصابیح انوار سبعه، ٤- مفتاح اسرار سبعه، برگها از میان افتاده، ۶۲ ص (گنج ۱ : ۲۳۳-۲۳٤).

## 1423- رسن النکار

از گروهی ناشناس، یا بنام گروهی ناشناس. از ساخته های شبه قاره، دربارهٔ سیماب، در هشت «فصل» : فصل ۱- سوندهر، ۲- مردن، ۳- موجهی، ٤- اوتهاپن، ۵- ندارد، ۶-... و دهی، ۷- ایمنی، ۸- دیپی.

آغاز : چنین گویند مؤلفان این کتاب و صاحبان عرفان اولو الالباب، چون مرکب ترکیبات این فن.

4261- کراچی، موزه ملی ۳-۱۸/۶۰-۱۰۶۰-۱۹۵۷ .N. M : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه. آغاز برابر نمونه (ص ۱۶-۲۲) (نوشاهی : ۶۸).

## 1424- ریاض : ریاض صنعت

از محمد بن محمد (دیباجه). در ساختن عطرها و خوشبو گردانیدن چیزها، دو پنج «فصل» و پانزده «باب» : فصل ۱- شناختن الواع مشک و طبیعت اصل او، ۲- شناختن انواع عنبر، ۳- انواع عود، ٤- انواع کافور...، ۵- امتحان و کیفیت نگاهداشتن و خوبی و بدی هر یک از آنها. باب ۱- خشبو گردانیدن آب، ۲- خوشبو گردانیدن جامه، ۳- ساختن عنبر، ٤- چکانیدن گلاب، ۵- ساختن شمع معنبر، ۱۰- ساختن عنبرینه، ۱۵- چکانیدن سبدو (ن. ک : نسخه ها ۱ : ۶۲۲ «ریاض» که نباید این کتاب باشد).

آغاز : حمد و سپاس مشکین نفحات، و شکر و ستایش عنبرین نسمات حضرت آفرید گاری را جلت...

4262- کراچی، موزه ملی ۱۹۶۱-۱۱۱۹ N.M : نستعلیق، سید اشرف علی غلام خواجه میان صاحب، بفرمایش خواجه نور الدین عظمت جنگ بهادر، ۲۹ شوال ۱۲۷۱ه. آغاز برابر نمونه، ۵۲ ص (نوشاهی : ۶۸).

## 1425- شعبده بازی

از ناشناس. در شعبده ها که بیشتر بهره گیری از ترکیبهای شیمیایی ست. مانند : ملخ بگیرند و در روغن زیتون افکنند تا بمیرد، آنگاه در چراغ دان نهند، چراغ بر افروزند...

آغاز : بعد حمد الله و صلوة علی نبیه. مخفی نماند که این رساله ای ست درعالم شعبده، التماس طبع

را راعت و شگفتگی مشرب را موجب ، اگر در آوان.

4263- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق ف ١٦١ : نستعلیق ، سدهٔ ١٤هـ. ٨ ص (سرفراز : ٥٢٦).

## 1426- شکم پر ، نقره زر

از صفی (کاشفی ؟. ن.ک. جمهرة الامانی :٧٧٦).
که سال نگارش را با نام کتاب ، ولی «شکم زر نقره زر» ١١٢٩هـ. یاد کرده است.

در ٢٧ فصل : ١- در اعمال سیماب، در پنج «گل» ٢- اعمال شجرف، ٥ گل ، ٣ اعمال کبریت، چهارگل، ٤- اعمال زرنیخ زردوسرخ،چهارگل، ٥- اعمال نحاس،سه‌گل، ٦- اعمال سنگ واسخ، دوگل، ٧- اعمال سرب ، دو گل ، ٨- سنگ بصری یعنی جست ، سه گل ، ٩- مشتری، سه‌گل، ١٠- سنبل سفید و سرخ و سیاه و زرد ، چهارگل، ١١- شوره ، چهار گل ، ١٢- نوشادر ، دوگل، ١٣- تیله توته، دوگل، ١٤- نمک خوردنی ، دوگل ، ٢٠- کشتهٔ نقره . . . ، ٢٧- نسخه‌جات متفرق شمسی و قمری.

آغاز: خدایا قادرا بنده نوازا - خداوندا کریما کار سازا. . . صفی چون ابتدا کرد است این را ز بهر مصطفی تمم خدایا . . . اما بعد ، بندهٔ مسکین بی تسکین پر معاصی . . .

4264- کراچی، ناظم آباد، کتابخانه همدرد ، حکیم محمد سعید دهلوی R ٣٩٧ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد عریز الدین ، ١٩٣٤م (١٣٥٣هـ. ؟) ، ٢٢٩ ص (سید خضر نوشاهی).

## صنایع

در بخش طبیعی : ٤٤٠ گذشت.

## 1427- عمل تاج زر

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعهٔ کامله : ٧٧١» گذشت).
نام رساله در نسخه دیده نشد ، و این نام از سر آغاز نسخه گرفته شده است (ن.ک. نسخه ها ١ : ٦١٥).

آغاز: عمل تاج زرین است ، عمل شمس و قمر ، یک عمل در شمس بجز با یک در قمر تا ما کاملا ، و این هر دو.

4265- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٠٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ١٠هـ. (ص ١٧٩-١٨٥) ، ش ١٢ مجموعه رساله های او (گنج ١ : ٢٣٤).

## 1428- عمل طوق زر : عمل طوق ذهب

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعهٔ کامله : ٧٧١» گذشت). در سه «تدبیر» (ن.ک. نسخه ها ١ : ٦٢٥ که در آنجا به نام «عمل طوق ذهب» است و در سه «فصل»).

آغاز: این است عمل طوق‌زر در فضه ، در حجر طلق تدبیر او سه نوع است. تدبیر نوع اول نوشادر کانی.

4266- اسلام آباد ، گنج بخش ٦٠٥ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ١٠هـ. ش ٢٣ رساله های او ص ٢٧٨-٢٨٧) (گنج ١ : ٢٣٤).

## 1429- عمل کمرزر

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعهٔ کامله : ۷۷۱» گذشت). نام رساله در نسخه نیامده است ، اما موضوع عمل کمرزر می باشد (ن.ک. نسخه ها ۱ : ٦۲۵ «عمل کمرزر» که در آنجا نسخه ترجمه ای از محمد ابراهیم قراگزلو است).

آغاز: بیان خواهیم کردن هر دو عمل در کهر (؟) بعد از ترکیب عملین شمس و قمر ، این هر دو عمل ، یکی در شمس منور و یکی دیگر در قمر مدور.

4267- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۰٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه. ش ۱۳ مجموعه رساله های او (ص ۱۸۵-۱۸۸) (گنج ۱ : ۲۲۹).

## 1430- عمل لوح بلور

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعهٔ کامله : ۷۷۱» گذشت). عمل لوح بلور است ، و در پایان سه عنوان «نوع» اول ، دوم ، سوم دارد. (ن. ک. نسخه ها ۱ : ٦۲۵ «عمل لوح بلور» که در آنجا ترجمه ای از محمد ابراهیم قرگزلو است).

آغاز: این است عمل لوح بلور. زنحار حکمت و این عمل بر لوح میزان نوشتم ، مشروح و مبین ، مع زکات و لطائفه ، و تدبیر موازینه و تراکیبه و معیاره . . . بدانکه اگر مس قبرسی.

4268- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۰۵ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه ش ۲۱ مجموعه رساله های او (ص ۲۷۳-۲۷۹) (گنج ۱ : ۲۳۵).

## 1431- عمل مکرر درکبریت

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعهٔ کامله : ۷۷۱» گذشت). در سر آغاز و کلفون «عمل مکرر در کبریت» خوانده شده است.

آعاز: این است عمل مکرر در کبریت احمر ، از این حسد مس قبرسی در درجهٔ ثالث شش دینار بر گیرد ، و یک دینار دانگ کبریت اصفر هندی شفاف.

4269- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۰۵ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه. ش ۲۲ مجموعه رساله های او (ص ۲۷۹-۲۸۲) (گنج ۱ : ۲۳۵).

## 1432- عیون اللباب : ترجمهٔ . . .

از ناشناس. ساخته ۹۵۷ه/۱۵۵۰م.

در دو «مقصد» و هر مقصد در چند «اصل» و هر اصل در «فصل» و «وصل» ها : مقصد یکم در علم سیمیا و کلیات آن ، دار و مدار سیمیا ، عظام ، نوامیس ، اطعمه ، اعمال خفا ، اعمال کبیر ، اعمال صغیر ، دعوت کواکب ، علم ریمیا ، فتیله العقارب. مقصد دوم در عجایب ریمیا و شعبدات ، خبر یافتن از احوال کسی ، رؤیت جن ، دفاین ، عجایب بیوت ، فتیله که مردم یکدیگر را به صورت ملائک بینند. فتیلهٔ رقص ، فتیله کلاب.

(ن. ک. «اسرار قاسمی» در همین بخش ، که همین تقسیم بندی را دارد ، و یکی از منابع اصلی

ان «عیون الحقایق» است. و نیز «کیمیا» از ابوالقاسم سماوی در همین بخش.

آغاز: کتاب العیون. بسمله. باید دانست که این نسخه مبتنی ست بردو مقصد وهر مقصد مشتمل است بر چند اصل و هر اصلی منطوی بر چند فصل و وصل.

4270. اتک ، مکهد ، کتابخانه مولانا محمد علی، محمد صالح : نستعلیق ، حافظ الله داد ، شوال ۱۲۴۷ هـ. آغاز برابر نموله ، ۱۶۰ ص (پرفسور ملک محمد اقبال).

## ● 1433. فرهنگ واژه های کتابهای علم اکسیر

ناشناخته.

4271. اوچ ، محدوسی سید شمس الدین گیلانی ۴۲۶/۲ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۳هـ. آغاز: منقا : پاک کردن ، تنقیح : پاک کردن ، تقیه : آب دادن ، تشویه : بریان و با آ ش لرم کردن ، تکلیس : سوختن و خاک وار کردن ، تشمیع : موم و نرم کردن ، تحلیل : آب کردن . . . (پرفسور الله دتا چودری).

## ● 1434. کبریت احمر فی الکیمیا الاکبر

از ناشناس.

آغاز: الحمد لله الذی اسنی عباده کیمیاء الیقین ، غناء القلب فصبروا علی الفقر بلعه . . .

4272. حمر پور ، کتاخانه عمومی ۲۹۷/۶ ع‌ل‌ی : نستعلیق ، سدۀ ۱۳هـ. آغاز برابر نمونه ، بدنبال ''سلوک الرجال'' متقی ، ۲۲ ص (سید خضر نوشاهی).

## ● 1435. کنز الاکسیر و هیئت التکسیر

ترجمه از سیف احمد ارسلان بن اثیم.

در کشتن سیماب ، کوکرد والماس و جز آنها . و سپس شش باب ۱- برای طبیبان، ۲- بیماران، ۳- مهوشان ، ۴- پیران ، ۵- افسونگران ، ۶- مریضان . . .

4273. حمر پور، کتابخانه عمومی ۵۴۲/۱۷ - م ح م : نسخ، سدۀ ۱۲هـ. آغاز افتاده: و تقوی شریعت دین محمد (ص) . . . ، ۱۲۲ ص (سید خضر نوشاهی) .

## ● 1436. کنز اللآلی : کنز اولی

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعۀ کامله : ۷۷۱» گذشت) . در سه «کنز» : ۱- طلق ذائب ، ۲- طلق مکلس ، ۳- روح و جسد .

در سر آغاز نسخۀ گنج بخش ، «کنز الاولی» و در نسخه ها ۱ : ۶۴۳ به نام «کنز اللآلی» آمده است . و در آنجا نسخه ای نشان داده شده که ترجمۀ محمد ابراهیم قراگزلو بوده است .

آغاز: این است «کنز الاولی» . الکنز الاول فی الطلق الذائب . . . در ذوب و غواص و تشمیع طلق که آن به مثابت زیبق ثابت است ، چون غواص شود .

4274. اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۴ : ثلث خوش ایرانی ، سدۀ ۱۰هـ. ش ۱ مجموعه رساله های او (ص ۱۵۰ - ۱۵۸) (گنج ۱ : ۲۲۸) .

## 1437- کنز الیواقیت

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعهٔ کامله : ۷۷۱» گذشت) . در چهار «کنز» : ۱- در ترکیب روح و جسد ، ۲- ترکیب نفس و جسد ، ۳- ترکیب جسد و روح ، ۴- اکسیر اعظم در حمره (ن . ک . نسخه ها ۱ : ٦۲۷ ، که در آنجا ترجمه ای از آن نشان داده شده که از محمد ابراهیم قراگزلو دانسته شده است).

آغاز : این است کنز الیواقیت . الکنز الاول فی الروح والجسد ، الکنز الثانی فی . . . در ترکیب روح و جسد و از این ترکیب روح و جسد و از این ترکیب زنجار حکمت پیدا شود .

4275- اسلام آباد ، گنج بخش ٤ . ٦ : ثلث ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه . ش ۱۱ مجموعه رساله های او . (ص ۱۵۸ - ۱۷۹) (گنج ۱ : ۲۲۹) .

4276- خیرپور ، کتابخانهٔ عمومی ۱۲/۰.٤۰ ٥ ن ۱ م : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه . آغاز نمونه ، ٤ . ص (سید خضر نوشاهی) .

## 1438- کنوز برهان : کنوز خورشید هدایت

از احمد بن حسین ، معروف به حکیم احمد شاه هندی .

از هموست : کنوز مصابیح انوار اسرار حکمت ، کنوز هایون ، همه در کیمیا .

در سه «برهان» ویک «خاتمه» .

آغاز : بسمله ـ هست کلید درگنج حکیم . الحمدلله الاول قبل کل شیئ ، اناحو بعد . . . چنین گوید مصنف این رساله . . . حکیم احمد شاه . . . در بیان طریقت معرفت کنوز برهان علوم سعادت .

(همان : نسخه ها ۱ : ٦۲۷ - ذریعه ۱۸ : ۲۷) .

4277- کراچی ، موزه ملی ۱۱۰۸ - ۱۹٦۱ . N.M : شکسته ، سدهٔ ۱۲ه . آغاز برابر نمونه ، ش ۳ مجموعه رساله های او (گ ۲۳۱ - ۲۵۲) (نوشاهی ۱ : ٦۷) .

## 1439- کنوز الحکمه : انوار سبعه

از تنکلو شاه (که یاد او در «اسرار سبعه کامله : ۷۷۱» گذشت) . در هفت «نور» : ۱- در ساختن زنجار حکمت ، ۲- در ازالهٔ سواد سرب و اکسیر شدهٔ سرب ، ۳- در وزن کردن عسدین و ساختن زنجار مطوس ، ٤- در ساختن اکسیر اعظم ، ٥- وزن کردن جسد و نفس ، ٦- وزن کردن طلق محلول ۷- وزن اجساد با ارواح در حمره و بیاض ، نوشادر مقطر محلول .

پیش از آغاز از چند رسالهٔ دیگر خود یاد می کند ، و چنان می نویسد که می توان نام کتاب را ''انوار سبعه'' نیز نامید . اما در پایان هر دو نسخهٔ ما «کنوز الحکمه» نامیده شده است .

آغاز : یا الله . چون بتوفیق خدای تعالی ، هرچه تدابیر ادویه است در اجساد و انفاس و ارواح در درجات سه گانه ، از سحق و تصفیه و تشویه .

4278- اسلام آباد ، گنج بخش ۳ . ٦ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه . ش ٦ مجموعه رساله های او (ص ۸۸ - ۱۱۹) آغاز برابر .

4279- اسلام آباد، همانجا ۶۳۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲هـ. (ص ۲ - ۸)، آغاز افتاده (گنج ۱ : ۲۳۶).

## ● 1440- کنوز حکمت

ناشناخته.

4280- راولپندی، حاج چوهدری صاحب علی : ش ۱ مجموعهٔ کیمیایی سپس «مفاتیح» (تسبیحی، کتابخانه‌ها ۱ : ۳۰۷).

## ● 1441- کنوز مصابیح انوار

از حکیم احمد شاه هندی، احمد بن حسین (که یاد او در «کنوز خورشید هدایت، پیش از این» گذشت).

در ۱۲«مصباح» و هر مصباح در چند «نور» (ن. ک. کنوز الحکمه، مصباح انوار سبعه، از تکلو شاه: ۷۸۴).

آغاز: الحمد لله الذی ... اما بعد، چنین گوید مصنف این رساله بزرگوار نامداد ...

4281- کراچی موزه ملی ۸-۱۱۰ - N.M ۱۹۶۱ : شکسته، سدهٔ ۱۲هـ. ش ۲ مجموعه رساله های او (گ ۱۹۰ - ۲۳۱)، آغاز برابر نمونه (نوشاهی : ۶۷).

## ● 1442- کنوز مفاتیح اسرار حکمت

از احمد بن حسین، معروف به حکیم احمد شاه هندی. (که یاد او در «کنوز برهان» پیش از این گذشت).

آغاز: سپاس فراوان که از اعداد ارقام عطارد افزون بود ... اما بعد، چنین گوید.

(همان: نسخه ها ۱ : ۶۲۸).

4282- کراچی، موزه ملی ۸-۱۱۰ - N.M ۱۹۶۱ : شکسته، سدهٔ ۱۲هـ. ش ۱ مجموعه رساله های او (گ ۲۶ - ۱۹۰) آغاز افتاده (نوشاهی : ۶۷).

## ● 1443- کنوز همایون

از احمد بن حسین، معروف به حکیم احمد شاه هندی (که یاد او در «کنوز برهان ۷۸۴» گذشت).

در علم اوزان، در سه «همایون».

آغاز: بسمله. هست کلید در گنج حکیم. حمد و ستایش بیقیاس مرخدایی که اولش را بدایت و آخرش را نهایت نیست.

(همان: نسخه ها ۱ : ۶۲۸ - ذریعه ۱۸ : ۱۷۶).

4283- کراچی، موزه ملی ۸-۱۱۰ - N.M ۱۹۶۱ : شکسته، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز برابر نمونه، ش ٤ مجموعه رساله های او (گ ۲۵۲ - ۲۶۳) (نوشاهی: ۶۷).

## ● 1444- کیمیا

از ابو القاسم احمد السماوی. که بایستی همان ابو القاسم بن احمد بن محمد عراقی سماوی، سدهٔ

ششم ه. نگارندهٔ «عیون الحقایق و ایضاح الطرایق» باشد (ن. ک. «جمهرة الامانی» در همین بخش).
ترجمه ای ست از عربی، که آن نیز از زبان یونانی ترجمه شده بوده. و در دیباچه می افزاید «این کتاب کلیدی ست که بدان دانسته می شود کل اسماء مکتوبهٔ کیمیا».

آغاز: حمدله. صلات. اما بعد، بر ارباب حکمت و بصیرت پوشیده نماند، که علم کیمیا علمی ست که درغایت علو، و جملهٔ آن هفده کلمه است. وهر کلمه هفده حرف دارد، که آنرا یونانیان قلقطینات گویند، یعنی . . .

(ن. ک. کشف‌الظنون ۲: ۱۱۸۶ «عیون الحقایق و کشف (ایضاح) الطرایق» از ابوالقاسم بن احمد بن محمد العراقی، المعروف بخروز شاه السماوی، چلبی می افزاید نام نگارنده در آغاز نسخه چنین آمده، و در آنجا از کتاب دیگر خود به نام «کتاب الاشارات والمقالات» در علم سیمیا نام برده است. کحاله ۸: ۲۹۲ که از وی به محمد بن احمد العراقی السماوی (ابو القاسم) کیمیاوی، در گذشته پیرامون ۵۸۰ه‍/۱۱۸٤م. و از نگاشته هایش: «نهایت الطلب فی شرح المکتسب، النجاه والاتصال بعین الحیاه» یاد کرده است. نسخه ها ۱: ۶۳۰ «کیمیاء» از همو، که در آنجا نسخه ای نشان داده شده، در هشت «باب» که گویا جز این باشد.

4284- پشاور، گلباد شاه جی، سید صادق حسین شاه جعفری: نستعلیق شکسته آمیز پخته، سده ۱۲-۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ۱۷ ص (میر سجاد حسین کاظمی).

## ● 1445. کیمیا

گویا از عبدالغفور، که در پایان یکی از نسخه ها (ش ۷٤۵۲) کتاب را به فرزند خود توصیه می کندکه: اکنون در حکمت برتوگشودم، آنرا از نا اهلان بدور بدار ولی بر اهل صنعت منع مکن که بخالت است، و هر که بگوید اهل اکسیرم قبول مکن، و او را یکی از جادو گران و دزدان بدان.

در این بارها بدنبال اصطلاحات کیمیایی آمده: «به هندوی . . . گویند». با سربندهای: «باب» و برخی از بابها در چند «فصل»: باب یکم در عرفان عقاقیر، هفت فصل: ۱- عرفان ارواح، ۲- عرفان اجساد، که به زبان هندوی دهات گویند، ۳- عرفان احجار، ٤- جواهر، ۵- زاجات، ۶- املاح، ۷- بورق، که به هندی سجی کهار گویند. باب دوم در عرفان آداب تدابیر، باب سوم در بیان جواهر عقاقیر، سه فصل: ۱- کشیدن جواهر حیوانی، ۲- کشیدن جواهر حراطین تازه، ۳- کشیدن جواهر اسیاءکانی. پنجم. در بیان تحم اکسیر دو فصل: ۲- آراسته کردن تحم مرکب، ششم در تکلیس عقاقیر کانی، هفت فصل: ۱- تکلیس ارواح، ۲- تکلیس اجساد، ۳- سوختن تکلیس نقره، ٤- تکلیس احجار، ۵- تکلیس جواهر، ۶- تکلیس املاح، ۷- تکلیس بورق. هفتم، در تصعیدات عقاقیر کنی، سه فصل: ۱- تصعید ارواح، ۲- تصعید اجساد، ۳- تصعید احجار، هشتم، در تنفیم که به هندوی دند میل گویند، چهار فصل: ۱- امتزاج سیماب روح با روح دیگر، ۲- امتزاج سیماب با روح، ۳- امتزاج جسد باجسد، ٤- امتزاج جسد باجوهر، نهم، در تشمیع، دو فصل: ۱- تشمیع اشیا مفرد، ۲- تشمیع اشیاء مرکب. دهم، در عقاقیر وآبها، دو فصل: ۱- حلیات، ۲- آبهایی که در تدابیر اختیار است. یازدهم، در

عقد باب دوازدهم ، در هضم شدن سیماب .

آغاز : حمدله . صلات . بدان ای عزیز ، هر آنچه از عالم به آدم (ع) عطا شد ، به آدمیان همان ظهور می گردد . . . کما قال . . . و علم الاسماء کلها .

4284- اسلام آباد، گنج بخش ۷۴۵۲ : نستعلیق پخته، سدۀ ۱۲ ھ . نام عبدالغفور بگونۀ اینکه نگارنده است در پایان چند بار آمده است. آغاز برابر ، ۳۷ ص.

4286- اسلام آباد ، همانجا ۵۲۰۵ : نستعلیق ، سدۀ ۱۳ ھ . آغاز برابر ـ انجام افتاده ، ۱۰۸ ص (گنج ۱ : ۲۳٦) .

## ● 1446- کیمیا

از سید عبدالقادر شاه ساکن ملک خراسان.

باعنوانهای «باب».

آغاز : حمدله . صلاة . ستایش مرخدای را که پروردگار عالم و عالمیان است و دایرۀ زمین و آسمان ، ستایشی هم در اول وهم در آخر ، در ظاهر و باطن . . . بدانکه ایزد تبارک و تعالی بقدرت القدیم و سابقۀ العلم العظیم . . .

4286- بلوچستان ، مستونگ ، میر عبدالستار محمد شهی : نستعلیق شکسته آمیز ، میان احمد و عزیز الله ، ۱۹ ج ۱/۱۳۲۵ھ . آغاز برابر نمونه ، ۱٤ ص (دکتر انعام‌الحق کوثر).

## ● 1447- کیمیای میر

از میر محمد حسین . که نام وی در پایان نسخه آمده است .

4287- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق ، ۱۲۷۵ھ . آغاز : بحمدالله تعالی و صلوات بر نبی الله. نسخه : چنانچه گفت و خود سعی کرده ، شنجرف سه ماشه . . . ، ۷۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی) .

## ● 1448- کیمیا ؛ رساله در . . .

ناشناخته. در پنج «حل» و سه «عقد» : حل ۱- در بیان حجر اصطلاحی این فرقه و بعضی اصطلاحات ایشان ، ۲- قواعد تقطیر و تصعید و تکلیس ، ۳- آلات مخصوصۀ عمل صناعت ، ٤- در گرفتن بعضی از آبها و تخمیر و تبییض و سایر تدبیرات ، ۵- خواص بعضی از فلزات و اصطلاحات دیا. عقد یکم در قواعد قمریه ، دوم قواعد شمسیه ، سوم قواعد عمل مروارید. خاتمه در خطوط مرموز.

4288- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۰۸۹ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدۀ ۱۲-۱۳ھ. (ص ۳۹۷-٤۳۹) ، نسخه کامل نیست ، (گنج ٤ : ۲٤۰۷-۲٤۱۸)

4289- لاهور ، گلبرگ ۲ ، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا ؛ نستعلیق ، سدۀ ۱۲-۱۳ھ. آغاز:بدانکه علم صناعت علمی ست در تبدیل قوای اجرام معدنی بعضی به بعضی ، تاحاصل شود ذهب ، ۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

## 1449- کیمیا

چند رساله و کتاب ناشناخته.

4290- بهالپور، جامعه اسلامیه ۱۱۲ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱-۱۲ق. آغاز و انجام افتاده، متن کتابی ست به عربی با ترجمهٔ زیر نویس آن به فارسی، با یاد داشت فقیر معین الدین که مینویسد که کتاب اخوی (تالیف؟) مولوی لو. احمد صاحب بوده است، ۷۵۰ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

4291- اوچ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۱۰۵ : نستعلیق خوش، تکاو شاه کبیر العاملی التبریزی (؟)، سده ۱۲ق. آغاز افتاده: بکرم خوردگی ناقص است ... ، ۱۰۰ ص (پرفسور الله دتا چودری).

4292- پیشاور، مردان، مولانا محمد اسرائیل کان الله له ۱۱ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ق. نسخه هایی ست از شاه جیوهوتی، رفیع الدین، آخوند اسماعیل، ملا خدا یار و محمد مراد، آخر: عملی ست با حل نوشادر ... ، ۳۶ ص. ۲ س (محمد اسرائیل کان الله له).

4293- اسلام آباد، گنج بخش ۲۸۳۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ق. ترکیبات است، نامبوب، آغاز و انجام افتاده، ۲۶ ص. و سپس رسالهٔ دیگری که بیشتر نسخه های کیمیایی ست، این یکی ۲۴ ص (گنج ۱ : ۲۳۸).

4294- اوچ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۴۲۵/۲ : نستعلیق تحریر آمیز، سدهٔ ۱۲ق. چند رساله است: ۱- اکسیر، ۲- حقیقت کیمیا، ۳- بیان در کیمیا، درش ۲ از تجارب شهر - یاری بهره برده است، این سه بدنبال «افضل الحکمت» در یک مجموعه اند، ۵۶ ص.

4295- اوچ، همانجا ۴۲۷ : نستعلیق پخته، سده ۱۲ق. آغاز: جنگ تدبیرات و مجربات معمولی فراهم آورده شد. تدبیر سه رکن اول در وزن کردن جسد فضه مکلس با کبریت ...

4296- اوچ، همانجا ۴۲۸ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ق. آغاز افتاده: نوع دیگر هر تال در ابرق سفید در آب برگ جولائی کهرل سازد تکی ساخته در دول ... ، ۵۸ ص (پرفسور الله دتا چودری).

4297- رحیم یار خان، محمد آباد، مبارک اردو لائبریری: نستعلیق تحریر آمیز، سدهٔ ۱۲-۱۳ق. گزیده هایی ست از آن میان از تجارب شهر یاری، نور احمد صدیقی، مجربات کیمیایی و پزشکی. آغاز: خلاصه شهر یاری. هدایت: سر خود نگهدار. تانو به سلامت باشی، ۶۰ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

4298- هزاره، لسب، کتابخانهٔ فضلیه: نوشتهٔ ۱۲۷۲ق. در دارالخلافهٔ لطیفه تنول. نسخه های کشته جات است (تسبیحی، کتابخانه ها ۱ : ۲۴۳).

4299- لاهور، کلبرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا: نستعلیق سدهٔ ۱۳ق. آغاز و انجام افتاده. تقسیمات آن بر مبنای نام عملیات است: شنجرف برای جفت طلا، نسخهٔ فولاد

گداختن ، جفت نقره ، اکسیر سیماب ، ترکیب رنگ دادن بلور ، ترکیب شگفته رویه ، کشته فولاد سیاه ، ٤٦ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4300- لاهور ، کلبرگ ۲ ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز افتاده : نسخه عقد قرار ، محلل فولاد ، ترکیب صاف کننده آهک ، کشکه ساختن ، نسخه دفع برص ، و نسخه های پزشکی ، ۱۸ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4301- لاهور ، کلبرگ ۲ ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه آغاز : سیماب یک سیر نیل ، نیم سیر کندهک ، یک و نیم . . . نسخه در سیماب است و از کتاب تحفة المومنین بیرون کشیده است : کشتن سیماب ، صاف کردن کندهک آنوله سار ، کشتن فولاد ، ٤۰ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4302- لاهور ، همانجا : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. طب کیمیائی ، و کیمیاست. در برخی موارد نام کسانی آمده است : من تجربه قاضی عبدالجبار ، در سفید کردن مشتری برای خوردن ، نوع دیگر از میر محمد علی صاحب که از میرزا ابراهیم فرا گرفته ، تحمیر زیبق عمل میر سید احمد خلیل عاملی ، عمل ملا غیاث الدین بغدادی ، عمل محمد جعفر زرگر ، محمد صادق عطار قزوینی ، مراد بخش بیگ ، و جز آنها ، ۹۹ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4303- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳-۱٤ه. نسخه های کیمیایی ست ، به فارسی واردو ، نامبوب ، بی دیباجه ، ۳٤ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

4304- اسلام آباد ، گنج بخش ۱٤۱ : نستعلیق ناپخته ، سدهٔ ۱۳ه. (ص ٤٤-۱۱۸). آغاز : بیان ترکیب مرکبات. بیار یک غوک کلان از چاه ناپیدا ، و مقعد او را به سوزن بدوز... ، در فهرست به نام «بیان ترکیب و مرکبات» آمده (گنج ۱ : ۲۲۲).

4305- اسلام آباد ، همانجا ۲۸۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سده ۱۳ه. (ص ۳۲-٤۸). در فهرست به نام «کیمیا ، رساله در . . . » آمده (گنج ۱ : ۲۳۸).

4306- کراچی ، موزه ملی N.M. ۱۹۵۷-۱۰۶۰/۱۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز : آغاز ماتراه مهان تکم . . . نام ماتره ای ست . . . ، متن و ترجمه است ، ۸۰ ص (نوشاهی : ۷۱).

4307- راولپندی ، چوهدری صاحب علی : مجموعه : ۱- کنوز حکمت ، ۲- مفاتیح ، ۳- رساله در علم کیمیا (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۳۰۷).

4308- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز پخته ، الله بخش منافی باشندهٔ محمد پور ، آغاز سدهٔ ۱٤ه. آغاز افتاده ، گزیده های ست از تجارب شهر یاری ، مخزن حکمت ، اسرار الکیمیا ، به نثر و نظم. آغاز : ترکیب شنگرف. شنگرف سه ماسه کنزک . . . ، ۱۸٤ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

4309- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه داری : نستعلیق زیبا ، تاریخ یاد نشده ، دربارهٔ

کشته جات است. آغاز: بسمله. باب در کشتن و قتل نقره و مس . . . ، ۳۶ ص (پرفسور احمد حسین قلعه داری).

4310- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۵۷۴۹/۲۴۳۰ : تاریخ یاد نشده ، در فهرست بنام «رساله حکمت و کیمیا و کشته جات وغیره» آمده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۲).

4311- لاهور ، همانجا ۵۶۹۰/۲۳۷۱ : نیز تاریخ یاد نشده. در فهرست بنام «رساله در کشته جات» آمده ، سوریانه زده (بشیر حسین ۲ : ۳۹۳).

4312- لاهور ، همانجا ۵۰۷۸/۲۰۶۶٤ : در فهرست بنام «منتخب رسالهٔ طوسی ، در رمل و کیمیا» آمده. آغاز و انجام افتاده آغاز: . . . فائده و از اصول معتبره سیر نقطه ای ست از میزان (بشیر حسین ۳ : ۵۰۰).

● **1450- کیمیای با سلیقا ؛** طب کیمیاوی

متن از پر اکاوس (فراليوس). در سه جزء در چند مقاله و فصل هایی.

ترجمه از زین العابدین متطبب مشهدی فرزند سید علی طباطبایی ، که به خدمت خالخانان نواب مبارز الملک معین الدوله سید محمد رضا خان بهادر مظفر جنگ ، حاکم بنگال رسیده و به نام او ساخته است.

ترجمه نیز در سه «جزء» : جزء یکم در شناختن کیمیا و حقیقت آن ، در یک «مقدمه» و چهار «مقاله» مقالهٔ یکم ، بیان طب کیمیاوی ، ده فصل : ۱- بیان هیولای اولی و سر اکبر ، ۱۰- نسبت عالم اکبر به عالم اصغر. مقالهٔ دوم. اساس طب کیمیاوی ، هفت فصل : ۱- ترکیب بدن انسان ، ۷- در علاج کلی ، مقالهٔ سوم تدبیر ادویه و تحلیل تنقیه ، به طریق صنعت کیمیا ، در ۱۲ (۱۳ ؟) فصل : ۱- معرفت درجات حرارت ، ۲۰- کیفیت حفظ و ترتیب اشیا. مقالهٔ چهارم. عملیات فن کیمیا ، ۸ (۲ ؟) فصل : ۱- تقطیر آنها ، ۸- در مشمومات.

جزء دوم ، در دو «مقالت» : ۱- در معالجات کلی ، هشت فصل ، ۲- معالجات جزیی ، نه فصل ، جزء سوم ، که خاتمهٔ آن نیز هست ز ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۸۹ که در آنجا آمده این جزء گزیدهٔ سه «فن» از دوازده فن «ذخیرهٔ اسکندری» ست).

آغاز ۱ : سپاس و ستایش بیرون از حدفهم و حواس و نیاز و نیایش افزون. آغاز ۲ : حمدله. اما بعد ، برای دانش آزمای سخن شناس ، و ضمیر عقل پروران خرده قیاس.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۵۸۰ «کیمیای با سلیقا : طب کیمیاوی» با همین بخش بندی بدون نام مترجم - مجلس ۱۰ : ۹۰۶ - پاکستان و هند ۵ : ۳٤۹ که در آنجا از «کیمیای با سلیقا : طب کیمیایی» بدون نام نگارنده یاد شده ، که نگاشتهٔ ۱۸۸۷م است - چهار کتابخانهٔ مشهد : ۱۵۰ نسخهٔ گوهر شاد ، بدون نام مترجم - دانشگاه ۱۶ : ٦٥٤ نیز بدون نام مترجم).

4313- اسلام آباد ، اداره تحقیقات اسلامی ۹۹ : نستعلیق ، ۱۲۸۹ھ ، آغاز برابر نمونه ۲ ، نام نگارنده در دیباچه آمده ، ۱۵ ص (سید عارف نوشاهی).

4314- خیرپور ، کتابخانه عمومی ۵۲۰/۴ ز ی ن : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، نام نگارنده در دیباچه آمده، ۲۶۸ ص (سید خضر نوشاهی).

## 1451- کیمیای منظوم

ناشناخته. نسخه ها یکی نیستند.

4315- راولپندی ، محله کپتان فیروز خان ، چوهدری صاحب علی : نوشته چوهدری محمد صادق ، ۱۹۴۴م (۱۳۶۳ه). در فهرست بنام «فن اکسیر» است (تسبیحی کتابخانه ها ۱ : ۳۰۷).

4316- راولپندی ، همانجا : تاریخ و نشانی دیگر داده نشده ، «کیمیای منظوم» است گویا به همان خامه (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۳۰).

4317- هزاره ، سب ، کتابخانه فضلیه : تاریخ یاد نشده «صنعت کشته سازی و کیمیاست» (تسبیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۲۴۳).

## 1452- گنج گهر شاهی

از تنکلو شاه بابلی (که یاد او در «اسرار سبعهٔ کامله : ۷۷۱» گذشت) .

آغاز : این است «گنج گهر شاهی» در «گنج گهر» بیان فصه است و در «گنج گهر (شاهی)» بیان تنزین ، و می باید مبتدی و مقتدی .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۶۳۹ «گنج گهر شاهی» - اشکوری ۶ : ۷۲ «کیمیا» ناشناخته ، باهمین سرآغاز).

4318- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۴ : ثلث خوش ، سده ۱۰ه. ش ۱۶ مجموعه (ص ۲۰۱ - ۲۱۶) (گنج ۱ : ۲۳۸) .

## 1453- گهر گنج

از تنکلو شاه ، (که یاد او در «اسرار سبعه : ۷۷۱» گذشت) . در عمل فضه .

(ن . ک . نسخه ها ۱ : ۶۳۹)

آغاز : این است «گنج گهر» تنکلو شاه کبیر، در عمل فضه، مجرباً کاملا تاما، بلاریب و لاشک و لانقص و لاعیب . بدانکه در اینجا یک ورق می باید .

4319- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۴ : ثلث خوش ، سدهٔ ۱۰ ه . ش ۱۷ مجموعه رساله های او (ص ۲۱۶ - ۲۲۳) (گنج ۱ : ۲۳۸) .

## گهر گنج: مفتاح گهر گنج

## 1454- مجمع البحرین

از حکیم شاه خیرالله حقانی . به سال ۱۱۵۹ (دایم فیض جاری؟ /۱۷۴۶م : چوتاریخش بجستم از سروشی ـ بگوشم گفت : دایم فیض جاری .

درسی و سه «باب» و هر باب در چند «فصل» : باب ۱ـ تنقیهٔ اجساد و ارواح و تدبیر آن ،

۲- تنقیه و تصعید سیماب و حل آن، ۳- حل کردن طیار باشرابهای تندوتیز، ۴- تدابیر احجار واجساد و ارواح و مزاج هر کدام، ۵- کبریت و تدبیرها، ۱۰- تدابیر ملحها و نمک برآوردن از نباتها و درختان، ۲۰- تدابیر ماء مغربی و بیاض‌الابیض، ۳۰- تدابیر احجار حیوانی، نباتی و کانی، ۳۳- اعمال متفرقه (تحصیل ارواح و انفاس).

آغاز: حمد و ثنای هرگونه مرآن حکیم مطلق برحق را سزاوار است که حکمت بالغه...

(ن. ک. نسخه ها ۱: ۶۴۰ - ذریعه ۲: ۲۴ - پزشکی ایران و پاکستان: ۴۰۱ که موضوع کتاب را نادرست امراض عمومی - یاد کرده).

4320- کراچی، موزه ملی N.M ۱۹۶۱ - ۱۱ : نستعلیق، ۱۱۸۰ه. آغاز برابر نمونه، ۷۴ ص (نوشاهی: ۶۹).

4321- خیرپور، کتابخانه عمومی ۲/۳۰ دح ی ر. نستعلیق شکسته آمیز، باقر علی، ۷ ع ۲/۱۲۱۰ه. آغاز و فهرست باب ها برابر نمونه، ۶۶ ص (سید خضر نوشاهی).

4322- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۵۶۰۹/۲۳۷۰ : نوشته میرزا قاسم علی، ۷ محرم ۱۲۲۲ه (۱۸ مارس ۱۸۰۷ م.) در لکهنو. در فهرست آمده: کتابی در معالجات امراض (بشیر حسین ۲: ۴۰۰).

## ● 1455- مجموع حکمت، منظوم

از شیخ اسماعیل بن یعقوب دهلوی. (کلفون).

در نه «باب»، به نظم: ۱- معدن زاد، ۲- آلات، ۳- عدم صنعت، ۴- تکلیس احجار و اجساد، ۵- تشمیع سیدان، ۶- صفت و حل، ۷- هارا، ۸- تصعید اجساد و احجار، ۹- انواع آنها.

آغاز: زباب اول آرم یاد ناتو - ندانی آنچه از کان زاد نیکو.

4323- کراچی، موزهٔ ملی N.M ۱۹۷۶ - ۴۰ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ۱۰۲ ص (سید عارف نوشاهی: ۶۹).

## ● 1456- مجموعة الخليل

از ناشناس. در هفده «باب» و «خاتمه» ای، هر باب در چندین «فصل»: باب ۱- در کیفیت اقسام الوان و صفات سیماب، چهار فصل: ۲- گیاههای ضروری، هشت فصل، ۳- اعمال دعوت، ۴- تنقیه و تدبیرات شست مصالح سیماب، هشت فصل، ۵- تدبیر و تنقیهٔ اجساد طلا، هشت فصل، ۱۰- اعمال جام مراد کشوز های نقره، هفت فصل، ۱۵- رفع مرض جذام و برص، دو فصل، ۱۷- چیزها چهار فصل. خاتمه در بعضی امور ضروری.

4324- کراچی، موزه ملی N. M. ۱۹۵۷ - ۱۰۶۰/۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه. آغاز گویا یک برگ افتاده: به این دلیل که چون سیماب را بصنعت صانع حقیقی... ، ۳۱۶ ص (نوشاهی: ۷۰).

● 1457ـ مجموعة الصنایع

در بخش طبیعات : ۴۶۳ گذشت .

● 1458ـ مخزن الاسرار

از ناشناس . که نام خود را در آغاز و انجام نیاورده است . در آن از بسیاری کسان نام برده : میان معصوم علی شاه ، عبدالواحد ، غلام الله ساکن احمد پور شاگرد میان شهباز خان افغان ، عبدالحمید خان قوم تنه . . .

بامرسد های «نسخه اول ، نسخهٔ دوم . . .». در آغاز می‌گوید «از آنکه در سینهٔ خویش و در سینهٔ استادان مشفقان داشتیم و داشتند در این نسخه بی نظیر ثبت نموده فاش کردم» .

آغاز : هذا کتاب مخزن الاسرار . اکسیر الکیمیا ، اکسیر اعظم و اکسیر اصغر و اکسیر اوسط ، ام الاکسیر واب الاکسیر و کنز الاسرار .

4325ـ اسلام آباد ، گنج بخش ۵۳۰۴ : نستعلیق خام ، عبدالحمید ۲۵ ماه جیت ۱۹۲۶ (۱۲۸۹هـ؟) ، (ص ۳۳ - ۸۲) (گنج ۱ : ۲۳۹) .

● 1459ـ مخزن اکسیر

ازشیخ عبدالله معروف به امام الدین بن پیر محمد بن محمد عمر بن شیخ احمد ، حکیم پاک پتنی . به سال ۱۲۷۴هـ/۷-۱۸۵۸م در یک «مقدمه» و پنج «اکسیر» و یک «تکمله» است .

مقدمه در پنج فایده : فایدهٔ ۱ـ اصول و بدو علم ، ۲ـ طب یونان و طب تجربی ، ۳ـ حکمای یونان و اطبای هند ، ۴ـ شرائط کشته‌جات ، ۵ـ امتحان کشته‌جات . سپس پنج اکسیر : اکسیر ۱ـ کشته‌جات و مقتلات ذوی الارواح ، در هشت معدن ، ۲ـ کشته‌جات ذوی الاجساد ، دوازده معدن ، ، ۳ـ کشته جات حجریات ، دوازده معدن ، ۴ـ کشته‌جات . . . و مکسات حیوانات ، نه معدن ، ۵ـ محرقات نباتات ، هفت معدن . تکمله در چهار تکمیل . تکمیل ۱ـ صناعات ضروریه ، ۲ـ اعمال نشویه ، ۳ـ اعمال صناعات مختلفه ، ۴ـ صناعات عجیبه .

در دیباجهٔ «تریاق استمنا» (ن . ک . بخش پزشکی ، همین فهرست) ، از این اثر خود نام برده است .

آغاز : ای حکمتت ز علم همه ماسوا سوا ـ وی دانشت از قیاس همه ما ورا ، ورا ـ و زرحمتت به خاطر ناتوان ، توان . . .

(ن . ک . مشار ۴ : ۴۶۴۸ «مخزن الاکسیر یا مفتاح الخزاین در طب» به تصحیح نصیرالدین فرزند نگارنده ، امرتسر ۱۸۹۱ م و مشار : ۴۸۴۸ «مفتاح الخزاین و مخزن الاکسیر» در طب ، که تاریخ چاپ را یاد نکرده اطبای سعلیه: ۵۵ پاک پتنی ، که هشت اثر او را نام برده است . از آن میان «مخزن اکسیر» که می افزاید به همکاری حکیم جواد نگاشته شده است . ۱ـ مخزن اکسیر ، ۲ـ عطر مجموعه ، ۳ـ تریاق الفرنج ، ۴ـ تریاق حافظ النسا ، ۵ـ تریاق استمنا ، ۶ـ نفتح العقود ، ۷ـ میزان المزاج ، ۸ـ رحیم الاوهام ـ مشار ، مؤلفین ۱ : ۶۵۶ که نشانی چاپ دو اثر او را داده : ۱ـ تریاق استمنا ، ۲ـ مخزن اکسیر

(دو چاپ)) .

4326- لاهور ، خانان راوی ٤٣ ، کتابخانه طبی بورد : نستعلیق شکسته آمیز ، سید مهر شاه بن بهادر شاه عرف گیلانی ، ساکن اچهره لاهور ، نامداد سید مبارک شاه ولد حفیظ علی شاه گیلانی ، ٦ رمضان ١٢٧٥هـ/٢ بیسا که ١٩١٦ ب ، آغاز برابر نمونه ، ٥٣٥ ص (سید حضر نوشاهی) .

## ● 1460- مخزن حکمت

از اسماعیل کوفی ، که از جایی دیگر به ملتان آمده بود : وگرنه من کجا و شهر ملتان - نشد کسی مطلع بر اسرار بردان . . . وی چهل سال در کیمیا کار کرده بود و پدرش نیز کیمیا گر بوده است : بقول جابر و تعلیم والد - نهادم این صحنها را قواعد. از روی نوشته های رازی و کتاب تدابیر جابر سروده است و خود در دیباچه گوید : کتابی هست جابر (و در نسخه ای دیگر : رازی) را در اکسیر - که او کرده ست نام آن «تدابیر» . . . بنای این کتاب از هوشیاری - نکردم در اساس دستکاری - چو آمد پیکر او راست (هفت) اندام - نهادم مخزن الحکمت و را نام.

در پایان آن تاریخ نگارش چنین آمده : به تاریخی که بود این نظم کارم - پس حاصادوصا (خ ص ط) را بی شمارم (٦٩٩هـ/١٣٠٠-٩٩م). بشیر حسین (شفیع : ٤٤٣) می نویسد : بنا به بعضی شواهد داخلی ، همروزگار بهاء الدین زکریا (م ٦٦٦هـ/٢٦٧ م) بوده ، و به فرمایش یکی از دوستان خود که مرید بهاء الدین بوده به ملتان مسافرت کرده است و آنجا به خدمت حضرت پیشگفته رسیده و از محضر ایشان استفاده کرده است.

در نه «باب» : ١- بیان انواع کانی ، ٢- آلاتی که در این صنعت بکار آید ، ٣- اندر ارواح صنعت ، ٤- تکلیس اجساد و احجار ، ٥- تشمیع اجساد و احجار ، ٦- حل و محلول و تدابیر آن ، ٧- عقد و حل ، ٨- تصعید (آمیختن) اجساد و احجار ، ٩- در انواع آبها.

آغاز دیباچه : بود نزد حکیمان خرد مند - کلید گنج دل نام خداوند - سزاوار ثنا آن کردگار است - که پیدا کرد سیماب از بخاری. آغاز متن کتاب : چنین اوستاد اشارت می نماید - که قدر مردم از دانش فزاید - سه نوع آن صنعت آمد تا بدانی - نباتی و حیوانی و کانی.

(ن. ک. نسخه ها ١ : ٦٤٠ و ٤ : ٣١٩١ - ذریعه ١٩ : ٢٨٩ - منا ١ : ٧٦ و ٢ : ٨٣).

4327- بلوچستان ، مستونگ ، شمس آباد ، حاجی میرزا عبدالقیوم : نستعلیق پخته ، محمد علی ولد شیخ المشایخ اسماعیل قادری ، ١٥ رجب ١١٥١هـ. آغاز برابر نمونه ، سپس . . . کتابی هست رازی را در اکسیر - که او کرده است نام آن «تدابیر» . . . بقول جابر و تعلیم والد - نهادم این صحنها را قواعد . . . نهادم «مخزن الحکمه» و را نام . . . و در پایان آن تاریخ نگارش همان (ح ، ص ، ط : ٦٩٩) آمده ، و در کلفون نام نگارنده ابو بکر بن و حشیه یاد شده است ، ١٩٤٣ بیت ، ١٥١ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

4328- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق پخته ، سده ١٢-١٣هـ.

اعاز برابر نمونه ، ۱۸۱ ص (پرفسور د ندر الله دتا چودری).

4329- هزاره ، تناول ، امب ، فرزندان قاضی عبدالله فصلی شهر کژه ۷ : نستعلیق خوش ، ۱۵ محرم ۱۲۰۱ه. در دار لسلطنه کابل ، آغاز برابر نمونه ، ۹۲ ص (محمد اسرائیل کان الله له).

4330- هزاره ، تناول ، همانجا ۱۱ : نستعلیق خوش ، ۱۰ ج ۱/۱۲۱۲ه. آغاز برابر نمونه ، ۷۲ ص (محمد اسرائیل کان الله له).

4331- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۱۱۹/۱۱۰۲/۴۱۰۲ : نوشته در سه بوره ۱۸۹۲ ب/۱۸۳۵م/ ۱۲۵۱ه: آغاز برابر متن کتاب ، در فهرست ناشناخته مانده و نه نام «رساله در علم اکسیر ، منظوم» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۰۲).

4332- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۲۰۹ : نستعلیق پخته ، سده ۱۳ه. آغاز برابر نمونه دیباچه ، در دیباچه نام «مدبر حاذر» آمده و نه نام تدبیر رازی ، ۰ ۱ ص (گنج ۱ : ۲۳۹).

4333- لاهور ، دفتره ربانی ۷-۴۰/۳-دع ۴ : نستعلیق ، محمد علی ، رمضان (۱۳۲۰ه) ۱۹۰۲م، آغاز برابر نمونه ، ۱۱۹ ص (بشیر حسین : ۴۴۳).

4334- بلوچستان ، مستونگ ، مهر عبدالستار محمد شهی : نستعلیق شکسته آمیز ، حاجی محمد ولد مرحوم ملا نذر محمد آخوند زاده قوم اسحاقزایی ، صفر ۱۳۰۲ه آغاز : در گنجینه دل باز کردم ، سخن پخته چوزر آغاز کردم ، ۱۸۵ بیت ۱۰۳ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

4335- بلوچستان ، مستونگ ، مهر عبدالستار محمد شهی : نستعلیق ، عزیز الله ، ۱۲ ج ۱/۱۳۲۵ه. آغاز برابر نمونه ، انجام : در این صنعت اگر گردد دولتت شاد ، کنی بر آگهی محاوره را یاد ، در دیباچه آمده است : کتابی هست رازی را در اکسیر ، که او کرده ست نامش تدابیر ، در اکسیر آنچه رو حمکت بیان است ، به نظم آوردنش مقصود آنست ، پیرامون ۱۷۹۱ بیت ، ۹۲ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

4336- رحیم یار خان ، محمد اباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق تحریر آمیز ، آغاز سدهٔ ۱۴ه. آغاز برابر نمونه ، گزیده آن است که گویا اشرف نامی آنرا ساخته است : شرف افزود بر اجساد از زر ، کزنند اشرف ذات پیش بهتر ، ۲۲ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

4337- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق خوش ، آغاز سدهٔ ۱۴ه. از فهرست بابها آغاز می شود : نخستین باب در انواع کانی ، که چند آمد پدید این جمله دانی ، در پایان نویسنده نام پدر نگارنده را یعقوب یاد کرده است ، ۷۸ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

4338- بلوچستان ، مستونگ ، دیر عبدالستار محمد شهی : نستعلیق شکسته ، تاریخ یاد نشده ، آغاز برابر نمونهٔ دیباچه ، پیرامون ۱۲۹۸ بیت دارد ، ۱۱۴ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

## ● 1461- مصابیح انوار سبعه

از تنکو ساه بابلی (که یاد او در «اسرار سبعه : ۷۷۱» گذشت). در هفت «نور» و در یک نسخه در هفت « صباح».

(د. ک. نسخه ها ۱ : ٦٤١ که در آنجا یک ترجمهٔ آن از ابراهیم قراگزلو نشان داده شده است - ذریعه ۲۱ : ۸٦).

آغاز: این مصابیح انوار اسرار است ، که در وی هفت گوهر شاهوار است. که هر گوهری بهتر از خراس ذو الوقار. اسرار سبعه در این «مصابیح انوار سبعه» روشن و مبرهن است.

4339- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۰۳ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ھ. ش ۱ مجموعه رساله های او (ص ۲-۹) ، آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۲٤۰).

4340- اسلام آباد ، همانجا ٦۰۳ : همان خامه ، سدهٔ ۱۰ھ. ش ۷ همان مجموعه (ص ۱۳۰-۱٤۰) ، همان رساله است و بهمان سر آغاز و همان نام ، جز اینکه سرمد ها بجای «نور» «مصباح» آورده شده باجدایی های کمی در عبارتها (گنج ۱ : ۲٤۱).

4341- اوچ ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۱/٤۲۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ. آغاز برابر نمونه ، سپس «مفتاح اسرار» او (پرفسور الله دتا چودری).

4342- اسلام آباد ، گنج بخش ٦۳۹٥ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ھ. ش ۳ مجموعه رساله های او (ص ۱۸-۲۸) ، آغاز برابر (گنج ۱ : ۲٤۰).

● **مصباح اسرار سبعه** : مفتاح اسرار سبعه.

## ● 1462- مطلع النیرین

از نیراکی خان سور ، به خواهش «نواب نامدار . . . مبارز الدین رحمان خان» در دیباچه میگوید : حکما این دانش را پوشید داشته اند ، و پنهان داشتی اسرار آنرا سفارش کرده اند ، ولی من به خواهش نواب نامدار مبارز الدین رحمان خان ، آنها را آشکار می سازم ، و به نام «مطلع النیرین» در ده «باب» می نگارم :

باب ۱- تنقیهٔ نوشادر و سیماب و زر و فضه و نحاس و رصاصین ، هفت فصل ، ۲- تکلیس وراست کردن کافور و . . . ، شش فصل ، ۳- اثبات و تحلل لوشادر جهت اجساد و . . . ، دو فصل ، ٤- شمس المنور ، امتزاج جسد و روح ، تدبیر و تشمیع آن ، ساختن زنجار و راست کردن آهن و . . . ، شش فصل ، ٥- شمس المنور از امتزاج جسد و نفس و تشمیع آن ، زایل کردن سواد و ساختن سرب محمر و . . . ، سه فصل ، ٦- شمس المنور از امتزاج جسدین و روح المثبت و ساختن زنجار . . . ، پنج فصل ، ۷- شمس المنور از امتزاج جسدین و تصعید روحین من الجسد . . . ، ۸- قمر المنور از امتزاج جسد و روح اعظم و کبریت و ساختن اکسیر اعظم ، هفت فصل ، ۹- در قمر مدور از امتزاج حجر و روح و تصعید کردن روح از حجر و . . . ، سه فصل.

آغاز: حمد و سپاس بدیع الاساس مر حضرت صانع را که صفحهٔ کاینات از خامهٔ رحمت . . .

اما بعد ، چون حق تعالی . ..(ن. ک. مرآت العلوم ۳ : ۲۴۵ ، ۲۶۴ «مطلع النیرین» ناشناخته).

4343- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۲۱۰ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲ ه. آغاز برابر ، (ص ۲-۶۶) (گنج ۱ : ۲۴۱).

## ● 1463- مفاتیح اسرار سبعه

از تنکلو شاه بابلی (که یاد او در «اسرار سبعه : ۷۷۱» گذشت). در هفت «سر» بسیار نزدیک به «مفتاح اسرار سبعه» از هموا(ن.ک. زیر) باهمان سر آغاز.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۶۴۲ - ذریعه ۲۱ : ۳۱۶).

4344- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۳ : ثلث خوش ، سدۀ ۱۰ ه. س ۸ مجموعه رساله های او (ص ۱۳۰-۱۴۰) ، ش ۲ این مجموعه «مفتاح اسرار سبعه» است نزدیک به همین رساله (گنج ۱ : ۲۴۲).

## ● 1464- مفاتیح کنوز سبعه : مفتاح کنوز سبعه.

از تنکلو شاه (پیشگفته). در هفت «کنز» باسربند های «مفتاح کنز اول» ، «مفتاح کنز دوم» ، همم. دو رساله است بد و نام بالا بسیار نزدیک به یکدیگر ، جدایی ها در عبارتهاست. (ن. ک. نسخه ها ۱ : ۶۴۲ «مفاتیح کنوز سبعه» و ۱ : ۶۲۸ «کنوز سبعه» از همو).

آغاز : اکنون این است «مفاتیح (مفتاح) کنوز سبعه» و تدبیر کلی دیگر ، دقیقه ای از دقایق اصول و ارکان فرونگذارد و سبقت آن دهد.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۶۴۲ - ذریعه ۲۱ : ۳۰۷).

4345- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۳ : ثلث خوش ، سدۀ ۱۰ ه. ش ٤ مجموعه (ص ۳-۴۸) ، به نام «مفاتیح کنوز سبعه» آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ۴۲۶).

4346- اسلام آباد ، همانجا ۶۰۴ : همان ثلث خوش ، همان سدۀ ۱۰ ه. ش ۱۸ همان مجموعه (ص ۲۲۳-۲۳۱) ، به نام «مفتاح کنوز سبعه» آغاز بسیار نزدیک به نمونه (گنج ۱ : ۲۴۳).

## ● 1465- مفتاح اسرار سبعه : مصباح اسرار سبعه

از تنکلو شاه بابلی (که یاد او در «اسرار سبعه : ۷۷۱» گذشت). در هفت «سر» با سربندهای «مصباح سر اول» ، مصباح سر دوم» تا هفتم. مطالب آن بسیار نزدیک است با «مفاتیح اسرار سبعه» ی پیشگفته.

آغاز : کتاب مبارک «مفتاح اسرار سبعۀ کامله» در بیان دو وزن کردن ارواح در اجساد و القائین مجرد نوشتم و یک دقیقه.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ۶۴۲ - ذریعه ۲۱ : ۳۱۶).

4347- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۰۳ : ثلث خرش ، سده ۱۰ ه. ش ۲ مجموعه رساله های او (ص ۹-۱۷) ، آغاز برابر نمونه ، در همین مجموعه ش ۸ «مفاتیح اسرار سبعه» است از همو

(گنج ۱ : ۲۴۲).

4348- اسلام آباد، همانجا ۶۳۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز، سده ۱۲ هـ ش ٤ مجموعه رساله های او (ص ۲۸-٤٤) (گنج ۱ : ۲۳۳).

4349- اوچ، مخدومی سید شمس الدین گیلانی ۲/٤۳۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱هـ. اغاز برابر نمونه، بدنبال «مصابیح انوار» او (پرفسور الله دتا چودری).

● **1466- مفتاح اعمال سبعهٔ کامله : نکت**

از تنکلو شاه (پیشگفته). در آغاز آن از چند رسالهٔ دیگر خود نام می برد. آنگاه می گوید این «مفتاح» شامل همهٔ نکات سبعه است، که در آنها شرح داده بودم. در هفت «نکته».

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٦٤۲ - دریعه ۲۱ : ۳۱۸).

آغاز : این است «مفتاح اعمال سبعهٔ کامله» که از آن چهار عمل باج یکی شمسی مت و یکی قمری و سیوم.

4350- اسلام آباد، گنج بخش ٦۰٤ : ثلث خوش، سده ۱۰هـ ش ۱٤ مجموعه رساله های او (ص ۱۸۸-۱۹۹) (گنج ۱ : ۲٤۳).

● **1467- مفتاح کنز الیوالیت**

از تنکلو شاه (پیشگفته). درسالهٔ آن آمده : مفتاح کنز الیواقیت اول تمام شد، این است مفتاح کنز ثانی.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٦٤۳ - دریعه ۲۱ : ۳٤۲)

آغاز : این است «مفتاح کنز الیواقیت» این یک عمل هر مبتدی خواهد در عمل آورد، بروی آسان تر از آن باشد که طعامی سازد یالماسی.

4351- اسلام آباد، گنج بخش ٦۰٤ : ثلث خوش، سده ۱۰هـ ش ۹ مجموعه رساله های او (ص ۱٤۷-۱۵۰)، (گنج ۱ : ۲٤۳).

● **مفتاح کنوز سبعه : مفاتیح کنوز سبعه**

● **1468- مفتاح گهر گنج : گهر گنج**

از تنکلو شاه (پیشگفته). هر دو نام بالا، یکی در آغاز و یکی در پایان نسخه آمده است.

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٦۳۹ «گهر گنج»)· گفتاری در بارهٔ قصه است.

آغاز : این است «مفتاح گهر گنج» تنکلو شاهی. نوشادر کانی بیان کردیم، تصعید او در بوته اول باب صافی در آفتاب واقی، در انبویه.

4352- اسلام آباد، گنج بخش ٦۰٤ : ثلث خوش، سده ۱۰هـ ش ۱۵ مجموعه رساله های او (ص ۱۹۹-۲۰۱) (گنج ۱ : ۲٤٤).

● **1469- ناگتانبه : رساله در کشیدن . . .**

از ناشناس، در کشیدن ناگتانبه از خراطین و خاصیت آن، بابهره گیری از «طب اسکندری»،

طب شهابی، سرالاسرار و طب لقمانی»، ۱۳ خاصیت مس خراطین است به نظم، با دیباچه ای به نثر.
آغاز (دیباچه): حمد له . . . این رساله ای ست در بیان کشیدن ناگتانه . . . آغاز (متن):
ابتدای سخن به حمد خداست ـ آنکه پیدا از وست داد و دواست.

4353- کراچی، موزه ملی ٤-۱۸-۱/۱۰۶۰-۱۹۵۷. N. M. : نستعلیق، سدهٔ ۱۲هـ. آغاز دیباچه و متن برابر نمونه، س ٤ مجموعه (ص ۲۲-۲۳) (نوشاهی: ۷۰

● لکات: مفتاح اعمال سبعه

● 1470ـ لکاریه

از احمد علی بن محمد خلیل جونپوری، به سال ۱۲۰٤هـ/۸۹-۱۷۹۰م. در ترکیب رنگها برای کاغذ و پارچه
آغاز: سپاس بیقیاس صانعی را که عالم را به رنگهای گوناگون . . . ساخت.

4354- کراچی، موزه ملی ۱۱۱۵-۱۹٦۱ N. M. : نستعلیق، میرزا فدا علی مشهدی، ۱۷ ذیقعده ۱۲٦۱هـ. در کانپور، آغاز برابر نمونه، ۲٦ ص (نوشاهی: ۷۰).

● 1471ـ هفت اجساد: منتخب هفت احباب

گزیده ای است از «هفت احباب» که در بخش چند دانشی خواهد آمد. دربارهٔ: ۱- طلا، ۲- نقره، ۳- آهن، ٤- جست، ۵- قلعی، ٦- سرب، ۷- مس.

4355- کراچی، انجمن ترقی ۲ ق ف ۳۱: نستعلیق، ۱۱۷٤ فصلی (۱۱۸۰هـ) (ص ۱۵۲-۱۵٤) (نوشاهی، انجمن . ).

● 1472ـ هفت احباب: جواهر و معادن
در بخش چند دانشی خواهد آمد.

● 1473ـ هفت گنج کبیر

از تنکلوشاه بابلی (پیشگفته). در هفت کنز، با سربندهای «کنز اول» تا «کنز هفتم» و هر کنز با سربندهای کوچکتر. کنز یکم سربندهای کوچکتر «تدبیر» دارد، و کنز دوم سربندهای «بیان».
در آغاز آن آمده که این کتاب در تدابیر است، تدابیری که در «اسرار سبعه» (ن. ک. همین بخش) و «مصابیح سبعه» (ن. ک. مصابیح انوار سبعه، همین بخش) نامده است. و اینکه هر تدبیری که در آن دو گنج نیست در «کنوز سبعه» بیان کرده ام.
آغاز: این «هفت گنج کبیر» است پراز گهرها، هر گهری گنجی ست شاهوار، و بنیاد آن به تدابیر، هر تدبیری که در «اسرار سبعه» و «مصابیح . . .».
(ن. ک. اشکوری ٦: ۷۲ «کیمیا» با سر آغاز: این هفت گنج گهر شاهی و گهر گنج تنکلو شاهی، درگنج گهر بیان فضه).

4356- اسلام آباد، گنج بخش ۳۰٦: ثلث خوش، سدهٔ ۱۰هـ. ش ۵ مجموعه رساله های او (ص ٤۸-۸۸) (گنج ۱: ۲٤٤).

بخش دهم

# چندانشی

## ● 1475- احسان

از ناشناس.در مقدمه مینویسد:«جمع‌آوردم این کتاب را ما حاص حیات و غیر ذالک و احسان نام کردم». در ۸ باب : ۱- معرفت طالع ها ، ۲- معرفت چهار چیز ، ۳- معرفت ادیان ، ٤- معرفت حروف ، ٥- معرفت مکان نشستن ، ٦- معرفت آلت نشستن ، ۷- معرفت تعوید حواب ، ۸- چهار تعویذ.

آغاز : حمد له . . . بدانک جمع آوردم این کتاب را ما خاص.

4359- کراچی ، موزه ملی ۱۹٦۱-۱٦۳٤ N. M. : نستعلیق ، شیخ امان الله قادری بن شیخ هاشم بن شیخ عبدالقادر ساکن سلابان پرگنه بهلول پور سرکار خیر آباد ، شوال ۱۰۷۹ه عنوانها شنگرف ، در مجموعه ، ص ۱۱٦-۱٤٦. (نوشاهی : ۸٦۲).

## ● 1476- امهات مسایل علوم ثلاثه

از میر سید شریف گرگانی (۷٤۰-۸۱٦ه/۱۳٤۰-۱٤۱۳م). بدستور جهان مطاع[1] در امهات مسایل علم کلام و اصول دین و فقه ، در سه «باب» نگاشته است : باب ۱- کلام ، ۲- اصول دین ، ۳- فقه و فروع دین (ن. ک. نسخه ها ۱ : ٦٤۷ ، که در آنجا آمده : شاید بدستور امیر زاده اسکندر نوهٔ امیر تیمور که «اسکندریه» را در پاسخ پرسشهایش نگاشته ، و یا امیر محمد حاکم شیراز ، که رساله «رد شبهات معتزله» آنرا برایش نگاشته است ، بوده باشد. نیز ن. ک. همان فهرست ۲ : ۷۳۲ «اسکندریه» و ۲ : ۷۸۸ «رد شبهات معتزله» و نیز : نفیسی ۲ : ۷۵۳ که از این رسالهٔ او نام برده است).

آغاز : بربصایر و قاده و قرایح نقاده اولوالایدی، و الابصار پوشیده نیست .

4360- کراچی ، موزه ملی ۱۹۷۱-۳۱/٦ N. M. : نستعلیق (۱٤ ع ۱۰۸۱/۲ه. در کابل) ، آغاز برابر نمونه ، س ٦ مجموعه (ص ۷۲-۸۳) ، همراه «صنع و صانع» از همو (نوشاهی : ۱۲٦).

## ● اوراق دانش

نظام الدین احمد گیلانی. در بخش ادب خواهد آمد.

## ● 1477- بحر العلوم

جزء یکم آن دارای : هیئت ، پزشکی ، حکمت منزلی ، جغرافیا ، علم کوک (سکس ، باه ، زن شناسی، گرفته ازواژه«کوکا» که نگارندهٔ «کوکا» بوده (ن. ک. لذت النساء: ۷۰۱ تا ۷۰۹) ، فلکیات (ستاره شناسی) ، عنصریات و ارضیات (زمین شناسی) ، طبیعیات (فیزیک) ، هدایت (عرفان) ، الهیات و ادبیات می باشد.

آغاز : ج ۱ : بیان علم هیئت که از آن دریافت شود ، حقایق اجرام فلکی ، یعنی اشکال ثوابت و دورهٔ سیارات و اختلاف موسم و کیفیت ممالک ، و آن منقسم بر دو نظام است : اول نظام بطلمیوس محدود. یعنی زمین و نیز فلک .

(ن. ک. نسخه ها ۱ : ٦٤۸ «بحرالعلوم» از محمد حسن ز نوزی).

4361- رحیم یار خان ، محمد آباد ، مبارک اردو لائبریری : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه.

ج ۱ ، آغاز برابر نمونه ، ۸۶ ص (پرفسور دکتر الله دتا چودری).

## ● 1478- بحر الفواید

از ناشناس. از نیمهٔ نخستین سدهٔ ششم ، بروزگار المقتفی بالله (۵۳۰-۵۵۱ه). به نام الب قتطلغ جیوغا الغ اتابک ابی سعید ارسلان از اتابکان شام. در کلام ، تصوف، فقه و سیاست، تربیت اولاد ، عجایب دنیا ، در ۳۶ «مبحث» و صد «باب» نگاشته است. و بکوشش محمد تقی دانش پژوه به سال ۱۳۴۵ح چاپ شده است.

(ن. ک. پیشگفتار چاپ از دانش پژوه - راهنمای کتاب س ۱۱ : ۳۱۱ گفتار باستانی پاریزی - نشریه ۱۰ : ۲۳۷ نسخهٔ دانشگاه لندن و او ترجمه - نسخه ها ۱ : ۶۴۸ «بحر الفواید» از محمد بن کاشانی و دیگری که همین کتاب است).

4362- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۴۵۷۹/۱۵۲۹ : سده ۱۰ه. (شبیر حسین ۲ : ۲۷۳).

## ● 1479- بدایع الفنون

بیدلی مل. در بخش ریاضی ۱۹۷ گذشت.

## ● 1476- بستان العارفین : ترجمه و شرح . . .

متن از امام فقیه ابولیث نصر بن محمد سمرقندی (م۳۷۵ه/۹۸۵م). ترجمه و شرح از عبدالرزاق بن عبدالقادر ، معروف به الصوفیانی ، از ولایت کش. به نام ابو الغازی بدر محمد بهادر خان. در یکصد و پنجاه «باب».

چلبی (کشف الظنون. بستان العارفین) می گوید : سه نسخهٔ بزرگ و میانه و خرد از آن روایت شده ، که در شهرهای عربی و روم تنها نسخهٔ خرد آن هست.

آداب و اخلاق و کلام و احکام است ، برمبنای حدیث ، باگواه آوردن از سروده ها ، باسربندهای «باب» : در بیان طلب علم ، کتابت علم ، در بیان فتوا ، کسی که صلاحیت فتوا را دارد ، اختلاف علما ، نقل معنی حدیث ، روایت کردن حدیث ، اخذ علم از معتمدان ، مناظره کردن ، آداب تعلیم گیرنده ، منصب قضا ، فضیلت تعلیم قرآن ، نزول قرآن ، دربارهٔ شعر ، در سفر و پیامبر ، تعبیر خواب گفتن ، خواب صالح ، طب و طبابت و افسون ، طعامها ، فضیلت زبان عربی ، فرود آمدن قرآن بر هفت وجه، زندگی کردن با آدمیان و شناختن حقوق آدمیان، سلام کردن بر کودکان و بر اهل ذمه ، در پوشاک مسلمانان ، در آراستن خود ، در خوردن گوشت ، خوراکها ، مروت ، آداب علم ، آداب وضو ، آداب خواب ، خوراک خوردن ، اطعام ، فرمان برداری از خلفای روزگار، عطا گرفتن از پادشاهان ، فقر و غنا ، وام گرفتن ، تعزیت ، بزرگ داشتن اهل فضل را ، عبرت و رشک ، سخاوت ، مهربانی و ملایمت ، فنای دنیا ، انگشتری ، نقش انگشتری ، اندازهٔ سخن، شفاعت، قتل ، بوسه کردن ، دف زدن ، امر به معروف و نهی منکر ، طب ، حجامت ، نامه فرستادن ، پیامبران و زندگی نامه آنان ، خلفا ، صفت مخلوقات ، مسجد ، دعا، گرمابه ، قضا و قدر ، ارتداد ، روز وماه . و سال شماری ، طبیعت آدمی ، جهانگردی ، نقاشی و صورتگری ، زنا شویی ، آموزش بازنان ، پیشه وری.

آغاز : یامفتح الابواب افتح باب القلب و قلوب المسلمین وانت خیر الفاتحین. حمدی که غواصان بحار عرفان از قعر بحر عمان . . . بعد از ادای حمد و ثنای باری.

(ن. ک. طبقات سلاطین : ۲٤٦ نادر محمد از امیران حاجی هشتر خان، که در ۱۰۵۰ھ/۱٦٤۰م. به فرمانروائی رسیده و در ۱۰٦۱ھ/۱٦٥۱م در گذشته است. کشف الظنون ۱ : ۲٤۳ «بستان العارفین» - نشریه ۹ : ۹۰ «بوستان العارفین» - ریو ۱ : ۳٦ د کرس.

4363- اسلام آباد، گنج بخش ، ۸۰٤ : نستعلیق پخته ، سده ۱۱ھ. آغاز برابر نمونه، ۳٥۲ برگ شمار دارد (گنج ۱ : ۳٦۱).

## ● 1480- بیاض غلام محیی الدین

از غلام محیی الدین قصوری (۱۲۰۲-۱۲۷۰/۱۷۸۸-۱۸٥۳م.) مرید علام مصطفی فرزند علام مرتضی، دارای : سروده های او به فارسی و چند بیت به اردو، ماده تاریخ، نامه های او به دوستان (ن. ک. سلالهٔ مروره او همه، در بحس عقاید).

(ن. ک. تذکرهٔ بحاب ۲ : ٥۰٥ زندگینامه و فهرست ۱۲ اثر او. از آن میان همین «بیاض»:
۱- تحفهٔ رسولیه نظم، ۲- ملفوظات شریف، عرفان، ۳- خطبات حضوری، خطبه هایی برای دو عید، ٤- المیراث، به عربی، ٥- زاد الحاج، پنجابی، ٦- رسالهٔ نظامیه، منظومه ای در وحدت وجود، ۷- سلالهٔ مروره (در متس «بروره» است)، ۸- حلیهٔ مبارک، ۹- دیوان حضوری، به فارسی و پنجابی، ۱۰- اسرار الحقیقه، ۱۱- بیاض، ۱۲- مکتوبات - تذکرهٔ اهل سنت : ۱۳٥ زندگینامه ملفوظات شریفه، محمد اقبال مجددی - حدیقه، لاهوری : ۱۳۸ زندگینامهٔ قصوری و نام ۱۷ کار او: ۱- ملفوظات چهل روزه، ۲- تحفهٔ رسولیه، ۳- نظامیه، ٤- زاد الحاج، ٥- سلالهٔ مروره، ٦- خطبات حضوری، چاپ شده، ۷- مکاتیب طیبه، ۸- مکاتیب شریفه، نامه های او به مولوی غلام نبی اللهی، ۹- مکتوبات قصوری، نامه های او به محمد صالح کنجاهی، ۱۰- مکتوبات قصوری، به مولوی غلام محمد، ۱۱- مکتوبات قصوری، به یاران خاص، گرد آوری محمد اقبال مجددی، ۱۲- بیاض نظم و نثر، ۱۳- شرح بوستان سعدی، ۱٤- حلیهٔ مبارک، ۱٥- دیوان حضوری، ۱٦- الفاظ چند، ۱۷- رسالهٔ علم میراث، عربی - مشایخ نقشبند: ٥۲۳ زندگینامه و منابع دیگری برای نگارنده).

4364- لاهور، محمد شفیع ۱٤۱/۳۳۲۱ : شکسته نستعلیق، از ۱۲۳۲ تا ۱۲٦۹/۱۸۱۷-۱۸٥۲م. خود نگارنده. آغاز : نگارا مثل تو هرگز ندیدم هیچ، به به بهر حسرت مرده ام جانا، روصلت بهره ده، ده، ده، ۹۷ گ (بشیر حسین، شفیع : ۱۹۷).

## ● 1481- پنج گنج

پنج کتاب است، از نگارندگان و سرایندگان جدا، در موضوعهای اخلاقی و ادبی و دینی، که مورد قبول برای مبتدیان از طلاب و نو آموزان زبان فارسی در شبه قاره قرارگرفته، به صورت کتاب واحد درسی در مدارس قدیمه در آمده است : ۱- کریما (نصیحت الملوک) سعدی، ۲- نام حق، شرف الدین بخارایی، ۳- محمود نامه، محمد محمود لاهوری (ن. ک. گنج ۳ : ۱۷۹۳)، ٤ پند نامه،

عطار نیشابوری ، ۵- رسالهٔ فقهی ، قاضی قطب.
هر یک از این پنج در جای خود نشان داده شده است.

4365- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۷۸ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه. با «نام حق» آغاز می شود ، ۱۳۰ ص.

4366- اسلام آباد ، همانجا ۶۵۳۲ : شکسته آمیز ، سده ۱۱ه. با «کریما» آغاز می شود ، ۱۰۴ ص.

4367- اسلام آباد ، همانجا ۶۴۰۹ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه. با «نام حق» آغاز می شود ، ۲۴۷ ص.

4368- اسلام آباد ، همانجا ۲۲۳۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. با «کریما» آغاز می شود ، ۱۲۰ ص.

4369- اسلام آباد ، همانجا د ۴۷۲ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه با «کریما» آغاز می شود ، ۹۴ ص.

4370- اسلام آباد ، همانجا ۴۴۹۰ : طلنگ ، سدهٔ ۱۲ه. با «کریما» آغاز می شود ، ۹۶ ص.

4371- اسلام آباد ، همانجا ۱۸۸۹ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه. با «کریما» آغاز می شود ، ۹۵ ص.

4372- اسلام آباد ، همانجا د ۳۹۲ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه. با «کریما» آغاز می شود ، ۹۰ ص (گنج ۱ : ۳۶۵).

4373- پیشاور ، پرفسور دکتر اسلام محمود خان : نستعلیق حافظ لطیف الله خوش نویس بن حافظ محمد حسن بن حافظ عبداللطیف ، ۲۳ رمضان ۱۲۰۷ه. با کریما آغاز می شود ، ۱۲۳ ص ۱۳ س (میر سجاد حسین کاظمی).

4374- اسلام آباد . گنج بخش د ۴۴۳ : شکسته آمیز ، ۱۲۶۱ه. درکابل ، «کریما» آغاز می شود ، ۱۱۰ ص.

4375- پیشاور ، دانشگاه ۴۴۸ : نستعلیق جلی خوش ، محمد حیی ولد شاه محمد قریهٔ مرتند پیشاور ، ۲۰ رجب ۱۲۶۲ه. دارای : کریما ، نام حق ، محمود نامه ، پند نامه عطار ، رساله قاضی قطب در نماز ، ۱۴۰ ص (سید امتیاز حسین).

4376- اسلام آباد ، گنج بخش ۴۵۲۹ : نستعلیق ، ۱۲۶۳ه . با «نام حق» آغاز می شود .

4377- کویته ، کلی لاحوگلستان ، مدرسه ضیا العلوم : نستعلیق و نسخ ، حاجی سرور ، چاشت دو شنبه ۱۱ شوال ۱۲۶۹ه. در شهر قندهار . بدینگونه : کریما ، نام حق ، محمود نامه ، پند نامه ، رساله قاضی قطب ، ۹۹ ص (دکتر انعام الحق کوثر).

4378- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۹۰۸ : طلبگی ، ۱۲۷۴ﻫ . با «کریما» آغاز می شود ، ۱۴۲ ص .

4379- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه صیا العلوم ، نعیم اختر : نستعلیق ، سلطان محمد بن نیکو خان ، ۳ شهر ۱۲۷۵ﻫ . دارای : ۱- کریما (ص ۱ - ۱۷) ، ۲- نام حق (۱۸ - ۳۳) ، ۳- محمود نامه (۳۴ - ۵۲)، ٤- پند نامه (۵۳ - ۱۱۰) ، ۵- قاضی قطب (۱۱۱ - ۱۲۲) باسرلوح و آرایشهای زرین (نعیم اختر قمر مجددی) .

4380- سرگودها ، بهلوال ، صوفی نعمت‌الله ، چاوه : شکسته نستعلیق خوش ، طهور احمد ولد سائین شفقت علی پیروکار سائین کانوان والی گجرات، ۱۲۷۸ﻫ . دارای : ۱- نام حق ۲- کریما ۳- پند نامه ، ٤- محمود نامه ، ۵- رساله قاضی قطب ، ۷۸ ص (محمد ندیر رانجها) .

4381- اسلام آباد ، گنج بخش ۵۶۰۰ : نستعلیق ، ۱۲۸۱ﻫ . با «نام حق» آغاز می شود ، ۵۰ ص .

4382- اسلام آباد ، همانجا ۷۳۶۷ : نستعلیق، سده ۱۲ - ۱۳ﻫ . با «کریما» آغاز می شود.

4383- اسلام آباد ، همانجا ٦٩٢٩ : طلبگی ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ با «نام حق» آغاز می شود ، ۸٤ ص .

4384- اسلام آباد ، همانجا ۳۹۹۰ : طلبگی ، سدهٔ ۱۳ﻫ . با «کریما» آغاز می شود ، ۱۲٤ ص .

4385- اسلام آباد ، همانجا ۵۰٤۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ﻫ . با «نام حق» آغاز می شود ، ۸٦ ص .

4386- اسلام آباد ، همانجا ۷۳۱٦ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ﻫ . با «کریما» آغاز می شود ، ۹٤ ص .

4387- اسلام آباد ، همانجا ۲۲۹۳ : شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ﻫ. با «کریما» آغاز می شود ، ۹۰ ص .

4388- اسلام آباد ، همانجا ۴۳۵۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ﻫ . فرسوده.

4389- اسلام آباد ، همانجا ۷۹۹۰ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ﻫ . با «کریما» آغاز می شود .

4390- اسلام آباد ، همانجا ۵۸۹۹ : شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ﻫ . با «کریما» آغاز می شود .

4391- پیشاور ، نوشهره، اکوڑه ختک، کتابخانه رحیمیه : نستعلیق، سده ۱۳ﻫ. آغاز افتاده : چون شمع از پی علم باید گداخت ، ۱۰۷ ص ۱۳ س (میر سجاد حسین کاظمی) .

4392- شیخوپوره ، سرمیدانی ، گنجینه صیا العلوم : نستعلیق ، سده ۱۳ﻫ. دارای : ۱- کریما (ص ۱ - ۱۸) ، ۲- نام حق (ص ۱۸ - ۳٦) ، ۳- محمود نامه (ص ۳٦ - ۵۵) . ٤- قاضی قطب (۵٦ - ۱۳٤) ، ۵- پند نامه (ص ۱۳۵ - ۱٤٦) (نعیم اختر قمر مجددی) .

4393- پیشاور ، اکوڑه ختک، نوشهره ، فضل رحیم ۱۵٤۹ : نستعلیق ، سده ۱۳ﻫ . کامل ،

۲٤ ص (سجاد حسین کاظمی).

**4394- سرگودها** ، بهلوال ، مولوی خوشی محمد ، حویلی میکمان : نستعلیق ، سده ۱۳ ه. دارای : ۱- کریما ، ۲- نام حق ، ۳- پند نامه ، ٤- محمود نامه ، ۵- رساله قاضی قطب ۱۲٦ ص (محمد نذیر رانجها).

**4395- سرگودها** ، بهلوال ، احمد خان ، چکرسداس : نستعلیق خوانا ، آغاز سده ۱۳ ه. دارای : ۱- کریما ، ۲- پند نامه ، ۳- نام حق ، ٤- محمود نامه ، ۵- رساله قاضی قطب ، آبخورده ، ٦۲ ص (محمد نذیر رانجها).

**4396- پیشاور** ، پرفسور دکتر اسلام محمود خان : نستعلیق ، سده ۱۳ ه. با کریما آغاز و به پند نامه عطار پایان می یابد ، ۲۱ ص ، ۱۵ س (سر سجاد حسین کاظمی).

**4397- سرگودها** ، جهاوریان ، عطا الرحمان صاحب بهوکهر : نستعلیق سکسته، رفعت‌الله بن شفقت محمد ، ۱۳۰۲ ه. دارای : کریما ، پند نامه ، نام حق ، محمود نامه ، رساله قاضی قطب. آغاز : کریما به بخشا ، باسرلوح ساده و جدول‌بندی یک خطی ، ۱۱۰ ص ، ۱۳ س (محمد نذیر رانجها).

**4398- سرگودها** ، بهلوان ، غلام محمد ، کهوب : نستعلیق خوش ، مولوی کرم الهی چشتی ، ۱۳۰۹ ه دارای : ۱- کریما ، ۲- نام حق ، ۳- پند نامه ، ٤- محمود نامه ، ۵- رساله قاضی قطب ، ۷۵ ص (محمد نذیر رانجها).

**4399- سرگودها** ، بهلوال ، رب نواز ، للیانی : نستعلیق ، محمد یوسف ولد نور رحمان ، ۱۳۱۱ ه. دارای : ۱- کریما ۲- پند نامه، ۳- نام حق، ٤- محمود نامه، ۵- رساله قاضی قطب، آغاز افتاده ، ۱۰ ص (محمد نذیر رانجها).

**4400- پیشاور** ، مشرقیه دار العلوم الاسلامیه ۳۸ (؟) : تاریخ یاد نشده ، «پنج گنج» است با ترجمه پشتو (عبدالرحیم ۱ : ٦٤).

## 1482- تحفة السالکین

از شهاب الدین ابو عبدالله **فضل الله تور پشتی** ، شافعی (م شیراز ٦٦۱ه / ۱۲٦۳ م.) بن تاج الدین ابو سعید بن حسین بن یوسف . از مردم توران پشت ، قریه ای از توابع یزد . نگارندهٔ «المعتمد فی المعتقد» .

چلبی می نویسد : در سه قاعده است : ۱- اعتقادات ، ۲- معاملات ، ۳- اخلاق و آداب . سپس خود آنرا گزیده «تحفة المرشدین» نامیده است .

(ن . ک . کشف‌الظنون ۱ : ۳٦٦ «تحفه السالکین» که نام نگارنده را فضل الله بن حسن گفته و ۱ : ۳۷۳ «تحفه المرشدین» که تاریخ مرگ او را ٦۵۸ه/۱۲٦۰م. یاد کرده - نفیسی ۱ : ۱۵۳ زندگینامهٔ تور پشتی بدون یادی از این دو اثر - بشیر حسین ، شفیع : ۲٦۳ که نام او را چنین آورده : فضل الله بن ابو سعید الحسن بن الحسین بن یوسف).

4401- سرگودها، وان سیانه، سیان فضل الهی رانجها: ش۳ مجموعه ، بدنبال «مبداءالجهان» و سپس «مصباح فی علم النحو» مطرزی (محمد شفیع ، مجله الزبیر ، ویژه نامه ۱۹۶۷ م: ۲۹۶) .

● **تحفهٔ سلطانی**

محمد جعفر اصفهانی . در بخش فلسفه خواهد آمد .

● **1483- تحفة المجالس** : تحفهٔ مجلس

از میر شاه ولی ته ای (م ۱۳ شوال ۱۱۵۰هـ/۱۷۳۷م.) بن میر ابو القاسم بن میر علی اکبر بن عبدالواسع بن سید حسینی بن شکر الله بن ظهیر الاسلام بن قاضی شکرالله شیرازی .

در مهر ماه الهی، برابر ۱۸ ج ۱/۱۱۴۸هـ. /۱۷۳۵: سال اتمام او سروش نگفت - «تحفهٔ مجلس دبیر شد» . در یک «عنوان» و یازده «فصل» در قواعد و ضوابط منشآت و مخترعات شعرا ، از صرف و نحو ، عروض و قافیه ، اقسام شعر، تقویم فارسیان ، اسماء بروج فلک ، علم سیاق ، مساحت، زراعت .

آغاز : بعد از تیمن اسماء محامد ، واثنیه و تبرک القاب دادسه و صفاتیه.. . نموده می آید که مر این مقال جلی خادم اهل بیت سید شاه ولی بن .

(ن . ک . علمای هند : ۲۵۰ که نام کتاب را «تحفهٔ مجالس» آورده - مقالات الشعرا : ۸۳۷ در نام کتاب «تحفه المجالس» آورده - پاکستان و هند س۰ ۹ ۳۷ «تحفهٔ مجلس دبیر») .

4402- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۰۲۰/۱۴ : نوشته نگارنده ، ۱۶ ع ۱/۱۱۵۰هـ (۱۷۳۷م.) آغاز برابر نمونه ، در فهرست بنام «تحفه مجلس دبیر» آمده (بشیر حسین ۳ : ۵۶۴).

4403- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۲۰۸ : نستعلیق زیبا ، مرزا لعل ، ۱۲۶۴هـ. آغاز برابر نمونه ، ۱۵۶ ص (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۱۶).

● **1484- تذکرة المذکرین** : زاد المذکرین

از مولوی جان محمد. شاید سالکوتی لاهوری (که یاد او در «البیان فی قباحة الدخان : ۴۰۵» گذشت). که ایوب قادری : ۱۴۵ ضمن بر شمردن هشت اثر این سیالکوتی از «زبدة التفاسیر و المذکیر» (وسط) نام برده است. و «علمای پنجاب : ۱۴۴» از آن اثر تنها به «زبده التفاسیر» تعبیر کرده است.

قصص و تفسیر سوره هایی از قرآن است، و فضایل ایام و شهور، و وقایع تاریخی در آن ماهها.

4404- کراچی ، موزه ملی N. M ۱۹۷۳-۱۳۳ : نستعلیق ، ۱۳ ج ۱۳۰۳/۲هـ. نیمه دوم. در آغاز بنام زاد المذکرین و در انجام تذکرة المذکرین است ، ۱۷۲ گ (نوشاهی : ۱۴۰).

● **1485- تحفة الهند**

از میرزا محمد خان بن فخر الدین محمد ، بروزگار اورنگ زیب (۱۰۶۹-۱۱۱۸هـ) ، برای شاهزاده معظم شاه ملقب به جهاندار شاه ، پیش از سال ۱۰۸۶هـ/۱۶۸۵م. در هنر های آن روزگار ، در یک «مقدمه» و هفت «باب» نگاشته است :

مقدمه در مصطلحات حروف ، علم خط ، اشکال حروف و بعضی قواعد کلیه. باب ۱- در علم پنگل یا پنگال یعنی عروض اهل هند ، ۲- علم تک یعنی قوافی اهل هند ، ۳- علم النکار یعنی بدیع و بیان اهل هند، ٤- علم سنگار رس یعنی عاشقی و معشوقی ، ٥- علم سگیت یعنی موسیقی اهل هند ، ٦- علم کوک یعنی علم معروف اقسام زن و مرد و صحبت و آمیزش داردان ، ۷- علم سامدریک یعنی قیافه شناسی. خاتمه در لغات و اصطلاحات اهل هند.

باب پنجم آن آگاهی های دقیقی از راگهای هندی را در بر دارد. برای آشنایی بیشتر ن.ک. پاکستان و هند ٤ : ۷٤۸ تا ۷۵۰.

آغاز : حمدله . . . اجمعین. اما بعد ، چنین گوید مستمند بادهٔ هدیان بیحد ، میرزا خان بن فخر الدین محمد ، که در عهد سیمنت . . .

(ن. ک. ریو ۱: ٦۲ «تحفه الهند» - اته : ۲۰۱۱ - ۲۰۱۳ - ایوانف : ۱٦۳۰ - نسخه ها ٥ : ۳۸۸۹ «تحفه الهند» همین کتاب و ٦ : ۳۹٤۲ و ٤٦۲۸ که جزایی است - نسخه ها ٥ : ۳٤٦۷ «شرح دیوان عرفی» و ٤ : ۳۵۱٤ «مفتاح النکات» از همو ، که در ۱۰۷۳ھ/۱٦٦۲م. به انجام رسانده - عبدالله ۲ : ۳۳٤ «مفتاح النکات» از همو - مرآت العلوم ۱ : ۱۳۲ دو نسخه - ریو ۱ : ٦۲).

4405- کراچی ، انجمن ترقی ۳ ق ف ۳٤۸ : شکسته آمیز خوش ، ٦ جلوس احمد شاهی (۱۱٦٦ھ)، ۳۰٦ ص (نوشاهی ، انجمن : - سرفراز . ۱۵).

4406- لاهور ، محمد شفیع ۲۹۸/۳۸٦ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ. آغاز برابر نمونه، انجام افتاده ، ۲۱۲ گ ۱۳ س (بشیر حسین : ۳۳٦).

4407- کراچی ، انجمن ترقی ۳ ق ف ۳٤۷ . نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ. انجام افتاده ، ۱۸۷ ص (نوشاهی ، انجمن : . . . - سرفراز : ۱۵).

4408- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤٥۱۱/۱٤٦۱ : از سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده.

4409- لاهور ، همانجا ٥۷۸٥/۲٤٦۷ : از سدهٔ ۱۳ھ. انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ۵٦۳).

4410- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۸۸۹/۸٥٦ : از آغاز سدهٔ ۱٤ھ انجام افتاده.

4411- لاهور ، همانجا ۵۲۹۷/۲۲۹۱A : تاریخ یاد نشده (بشیر حسین ۳ : ۵٦۳).

## 1486- ترویح القلوب

از سید حافظ محمد حیات نوشاهی (م ۱۱۷۳ھ/۱۷٦۰م.) بن حافظ جمال الله نوشاهی ، به نثر و نظم. گرد آورنده سید شریف احمد شرافت نوشاهی (م ۱٤۰۳ھ/۱۹۸۳م)، از روی بیاضها و نوشته هایش در ۱۷ ع ۲/۱۳٦۰ھ/۱۹٤۱م ، در پانزده «باب» :

۱- تحمید و مناجات ، ۲- سلسلهٔ نوشاهیان ، ۳- علم قرآن ، ٤- فقه ، ٥- تصوف ، ٦- خوابگزاری ، ۷- تاریخ ، ۸- خواص سوره ها ، ۹- عملیات ، ۱۰- فال گیری ، ۱۱- علم لغت ، ۱۲- پزشکی ، ۱۳- منتخبات کتب ، ۱٤- نوشته های مهم نگارنده ، ۱۵- سروده ها.

(ن. ک. تذکرهٔ نوشه : ۱۶۵ تا ۱۶۶ زندگینامه و نام ۷ کاراو ، همه به فارسی : ۱- تذکرهٔ نوشاهی ، ۲- مجمع اللطایف (عرفان) ، ۳- شرح اسماء الحسنی ، ۴- حاشیهٔ شمایل النبی ، ۵- رسالهٔ سماع ، ۶- ذبح القلوب (همین کتاب) ، ۷- مکتوب شریف - تذکرهٔ مشایخ قادریه : ۱۹۲ تا ۱۹۴ - شریف التواریخ ۱ : ۱۱۹۱ (فهرست راهنما/ خزانه ۱ : ۱۸۱).

4412- گجرات ، ساهنپال ، کتابخانهٔ نوشاهیه : نستعلیق خوش ، سید شریف احمد شرافت نوشاهی ، ۲۱ رجب ۱۳۸۰ ه. آغاز : باب ۱ در تحمید و مناجات ها. شروع می کنم من این کتاب را بنام خدا ، ۱۹۸ ص (سید عارف نوشاهی).

## ● 1487- تشریح و ترکیب بعضی از علوم

از ناشناس. گویا «فاضل» که سروده هایی با این تخلص در آن دیده شده است. برای پسر خود جمال الدین محمد قاسم. جایی زیر عنوان «تاریخ ولادت مصنف» قطعه ای آمده است که سال ۱۰۳۶ ه (۱۶۲۷-۶م) را می رساند : سروش سال تولد بگوش چون گفت - «گهی رکابن امید بود ، سکمت». با این نشانیها شاید «جواهر العلوم همایونی» محمد فاضل (ن. ک. پس از این) باشد.

در دیباچه می گوید : «این چند حروفی است در تشریح و ترکیب بعضی از علوم و تصریح ترتیب آداب صلاحیت لزوم و فنون نثر و فنون املا و فنون نظم و حرفت انشا وغیره». رویهم رفته این کتاب در فن تیر اندازی ، عروض و قافیه ، نامه نگاری ، ستاره شناسی ، کیمیا ، صنایع و بدایع ادبی و ده ها مطلب دیگر است.

4413- کراچی ، موزه ملی ۱۹۶۱-۱۶۵۷ N. M. ، نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. در فهرست بنام «دائره المعارف» آمده ، آغاز و انجام افتاده. آغاز گر آید و نیست و نمی باشد وی را غیری و یاری ، ۳۱۶ ص (نوشاهی : ۱۴۱).

## ● 1488- تشریح الحروف

از میر حسین دوست سنبهلی حسینی فرزند سید ابو طالب. نگارنده پس از ۱۹ سالگی سنبهل مراد آباد هند را برای شاهجهان آباد (دهلی) ترک کرد ، در آنجا با استادان و هنرمندان در آمیخت و «تذکرهٔ حسینی» را در ۱۱۶۳ه/۱۷۵۰م نگاشت. و در ۱۱۷۳ه/۱۷۵۹م. از دهلی به بریلی رفت ، و در آنجا این کتاب را نگاشته است مصرع : تشریح نادر (۱۱۷۳) است و بیاض نشاط (۱۱۷۳) هم.

وی تا ۱۲۰۳ه/۱۷۸۹م. زنده بوده که در این سال «تمر نامه» ی هاتفی را به نثر در آورده است.

در صرف زبان فارسی و صنایع و بدایع و عروض و قافیه و هنر معما.

آغاز : سپاس بیقیاس مصنفی را که نسخهٔ مفردات حروف از تصنیفات قدرت کاملهٔ اوست.

(ن. ک. ایوانف : ۱۷۵۷ «مختصر تیمور نامه» - تاریخ تذکره‌ها ۱ : ۲۱۰ «تذکرهٔ حسینی» - نسخه ها ۴ : ۲۷۲۹ «تمر نامه ، تیمور نامه ، ظفر نامه» - پاکستان و هند ۵ : ۳۶۷ «تشریح الحروف» که نادرست آن را در جفر و تکسیر و نجوم دانسته است).

4414- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳۳۸۷/۳۰۳ : محمد مقیم در شهر بریلی، ۱۱۹۲ھ (۱۷۷۸م)، آغاز برابر نمونه، در فهرست بنام «تسریح الحروف» یا «تشریح نادر» آمده (بشیر حسین ۳ : ۶۰۶).

4415- لاهور، عمومی پنجاب ۴۷۲ سعر : نستعلیق، آغاز سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۱۰۲ گ ۱۱ س (عباسی ۱ : ۲۴۸)

## ● 1489- جام‌جهان‌نما

از محمد بن محمد صادق شوستری.

در تاریخ، تصوف، فلسفه، هیئت، پزشکی و قرآن

آغاز: الحمد لله الذی رفع السماء ومد الارض علی الماء والصلاه علی محمد... هر خار این گلستان دلگشایی ست - هر شمنی در این باغ جام جهان نمایی ست.

(ن. ک. ردو ۳: ۱۰۱۹ و ۱۰۲۶ و نسخه ها ۶: ۳۹۴۶ «جام جهان نما» مهارتخان که جز این است - فهرست آصفیه ۲ : ۱۷۸۴ - بشیر حسین، شیرانی ۳ : ۵۶۵ که می گوید : با نسخهٔ آصفیه ۲ : ۱۷۸۴ شبیه است).

4416- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۵۱۳۹/۲۱۲۷ ، از سده ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، انجام افتاده (بشیر حسین ۳ : ۵۶۵).

## ● 1490- جامع العلوم

از ابو عبدالله علا الدین بن علی بن اسرف بن سعد بن علی القرسی الحسنی، نگاشته ۷۸۲ھ/ ۱۳۸۱م. صد و هشتاد و چهار علم را در بردارد. با نثر فارسی کهن. نخستین آنها علم قرائت و آخرین آنها علم اثابت است.

پاکستان و هند ۵ : ۳۷۹ ضمن برشمردن دائره المعارف های فارسی از «جامع العلوم» نگاشتهٔ محمد فضل امام خیر آبادی در ۱۱۴۱ھ/۱۷۲۸م نام برده است. که نبایستی با کتاب مورد گفتگو ارتباطی داشته باشد‌سا ۱ :۲۵۷ کتابی در پزشکی که شاید بخشی از یک کتاب بزرگتری به نام «جامع العلوم» باشد.

4417- حیدر آباد، انجمن ادبی سند، سندی ادبی بورد : تاریخ و شماره قفسه داده نشده (تسبیحی ۱ : ۳۶).

## ● 1491- جامع العلوم : حدایق الانوار فی حقایق الاسرار : کتاب ستینی.

از امام فخر رازی، ابو عبدالله فخر الدین محمد بن عمر طبرستانی رازی شافعی (۵۴۳-۶۰۶ھ/ ۱۱۴۹-۱۲۱۰م). برای سلطان علاء الدین تکش پسر آلب ارسلان خوارزمشاهی. در یک مقدمه سپس شصت علم، و سربند های کوچکتر «اصل، اسئله».

۱- علم کلام، ۲- اصول فقه، ۳- جدل، ۴- خلافیات، ۵- علم المذاهب، ۶- فرایض، ۷- وصایا، ۸- تفسیر، ۹- معانی، ۱۰- قرائت، ۱۱- احادیث، ۱۲- رجال، ۱۳- تواریخ،

۱۴- مغازی (هشت غزوهٔ اسلامی)، ۱۵- نحو، ۱۶- تصریف، ۱۷- اشتقاق، ۱۸- امثال، ۱۹- عروض، ۲۰- قوافی، ۲۱- بدیع، ۲۲- منطق، ۲۳- طبیعیات، ۲۴- تعبیر، ۲۵- فراست، نه اصل، ۲۶- طب، ۲۷- تشریح، ۲۸- صیدنه، ۲۹- علم خواص، ۳۰- اکسیر، ۳۱- جواهرنامه، نه اصل، ۳۲- طلسمات، ۳۳- فلاحت، به اصل، ۳۴- قلع آثار، هشت اصل، ۳۵- بیطره، ۳۶- بزه (باز نامه)، ۳۷- هندسه، ۳۸- مساحت، ۳۹- اثقال، ۴۰- آلات حرب، ۴۱- حساب هند، ۴۲- حساب هوایی، ۴۳- جبر و مقابله، ۴۴- آلت تناطیقی (خواص اعداد)، ۴۵- اعداد و فق، ۴۶- مناظره، ۴۷- موسیقی، نه اصل، ۴۸- هیئت، ۴۹- نجوم، ۵۰- رمل، ۵۱- عزایم، ۵۲- الهیات، ۵۳- مقالات اهل عالم (ملل و نحل)، ۵۴- اخلاق، ۵۵- سیاسات، ۵۶- تدبیر منزل، ۵۷- علم آخرة، ۵۸- دعوات، ۵۹- آداب ملوک، ۶۰- شطرنج و نارد ها.

آغاز: الحمدلله اشانا بتصریفه و آثرنا به تشریفه . . اما بعد، چنین گوید مؤلف این کتاب محمد بن عمر المدعو به فخر رازی.

(ن. ک. نسخه ها ۱: ۶۵۶ «جامع العلوم» - کشف الظنون ۱: ۵۶۵ «جامع العلوم» و ۶۳۳ «حدایق الانوار فی حقایق الاسرار» - پیشگفتار چاپ است از محمد حسن تسبیحی).

4418- لاهور، فقیر خانه، سید مغیث الدین بخارایی: نستعلیق و نسخ، عنایت الله، ۲۸ صفر ۱۰۸۲ه. آغاز برابر نمونه، ۴۰۲ ص (محمد علی کوثر).

4419- رحیم یار خان، صادق آباد، گنجینهٔ میر، میر سید زاهد حسین ۶۵: نستعلیق خوش تحریر آمیر، حسن علی مروتی، ۲۳ شعبان ۱۲۵۲ه. ۳۹۸ ص (دکتر الله دتا حودری).

## 1492- جواهر الاسرار

از شیخ آذری، نور الدین محمد بن عبدالملک اسفرایینی، به آنچنانکه به خامهٔ خود در «کنز السالکین» نوشته است، همانکه به نام حمزه بن علی ملک بن حسن، و علی بن حمزة بن عبدالملک، و حمزة بن عبدالملک نیز یاد شده است (۷۸۴-۸۶۶ه/۱۳۸۲-۱۴۶۲م.)

به سال ۸۴۰ه/۱۴۳۷م در چهار «باب»: ۱- اسرار حروف مقطعات قرآنی، ۲- اسرار برخی از احادیث نبوی، درنه «سر»، ۳- اسرار کلام مشایخ، دو «فصل»، ۴- اسرار کلام شعرا، در یک «مقدمه» در بیان صنعت شعر و شاعری، سپس ده «فصل»: فصل ۱- اشکال قصاید مشهوره، ۲- اشکال قصاید مجهوله، ۳- اشکال غزلیات مشهوره، ۴- غزلیات مجهوله، ۵- اشکال مقطعات، ۶- اشکال مثنویها، ۷- رباعیات، ۸- در اشکال شاعری و ما یتعلق به، ۹- در اشکال معمیات، ۱۰- در اشکال لغز.

وی پیش از این، به سال ۸۳۰ه/۱۴۲۶-۱۴۲۷م. «مفتاح الاسرار» (انه: ۲۰۳۶) را نگاشته بود، سپس در ۸۴۰ه/۱۴۳۶-۱۴۳۷م این کتاب را از آن بیرون می کشد و مطالبی بر آن می افزاید، و به نام «جواهر الاسرار» می نامد.

آغاز ۱: یا مفتح الابواب افتح باب قلبی . . . حمد و ستایش آن علیمی را که عنقای. آغاز ۲:

سپاس که از روی گویای حرد بر ذمت حانواده.
(ن. ک. نفیسی ۱ : ۲۹۳ که نام وی را حمال الدین علی حمزه بن علی ملک گفته - ذریعه ۵ : ۲۶۰ «حواهر الاسرار» که نادرست با «عجائب الدنیا» یکی دانسته شده و ۸ : ۱۸۷ پاورقی و ۱۸ : ۱۵۸ «کنز السالکین» و ۹ : ۳ «دیوان اذری» - فرهنگ سخنوران : ۳- مشار ۲ : ۱۶۱۱ «جواهر الاسرار» که چاپ منتخب آن را در هاسس «اشعه اللمعات» جامی نشان داده - اند : ۲۰۳۶، ۱۳۸۶ «جواهر الاسرار» - ریو ۱ : ۴۳ «جواهر الاسرار» - نشریه ۹ : ۶۲ «جواهر الاسرار» نسخهٔ شهر دو شنبه، رودکی، سدهٔ ۱۰هـ - مرآت العلوم ۱ . ۲۱۹ «جواهر الاسرار» - ریو ۱ : ۴۳- سما ۱ : ۳٤٥).

4420- اسلام آباد، گنج بخش ٤۷۲ : تحریری خوش، سده ۱۰هـ. آغاز در دیباچه افتاده نام نگارنده در دیباچه علی حمزه بن علی بن ملک بن حسن طوسی المنسوب الی احمد بن محمد الزمجی الهاشمی المروزی، آمده، ۳٤۸ ص.

4421- اسلام آباد، همانجا ۳۰۵۹ . نستعلیق پخته، سده ۱۱هـ. آغاز چند سطری افتاده، نام نگارنده در دیباچه علی حمزه بن علی ملک حسن طوسی آمده، ۳٦ ص (گنج ۱ : ۳۹۹).

4422- حیدر آباد، سندهی ادبی بورد ۲۳۷ : نستعلیق، حبیب الله بن امان الله، ۱۲٤٦هـ آغاز برابر نمونه، نام نگارنده در دیباجه، علی بن حمزة بن علی ملک بن حسن طوسی المنسوب الی احمد بن محمد زمجی» و در ترقیمه «حمزه یعرف به شیخ علی بن آذری» آمده، ۵۹۲ ص (سند حصر نوساهی).

## ● 1493- جواهر العلوم همایونی

از محمد فاضل بن علی بن محمد مسکینی قاضی سمرقندی، بنام همایون پادشاه (۹۳۰-۹۶۳هـ) به سال ۹۳٤هـ/۱۵۲۸م. ا نو نه به «نفایس الفنون» آملی و «حدایق الانوار»، حامع العلوم» فخر رازی، در ۱۲۰ علم روزگار، در یک «مقدمه» در دو «قسم» و سه «مقاله» هر یک در دو «قسم» و «باب» هایی و «خاتمه» ای :

مقالهٔ نکم، در دو قسم. یکم در «باب» هایی : علم خط، انشا، شعر، قافیه، عروض، معما و لغز، بدایع و صنایع شعری، مطایبات، صرف، نحو، معانی، بیان، مغالطات، عقاید، الهیات، امور عامه، اعراض، حکمت، امثال و حکایات، لعب، مناظره. قسم دوم : قصص انبیا، تاریخ ملوک فرس، سیرت النبی، خلفا، سلاطین پس از خلفا تا صاحبقران، انساب، مقالات عالم، اولیا الله، مزارات، عجایب المخلوقات. مقالهٔ دوم، در دو قسم. یکم نیز در بابهایی : تهذیب اخلاق، اوصاف ذمیمه، معاش و عقوق والدین و اولاد، زوجات، آداب استخدام، حقوق ممالک، جیران، مجالس و محاضرات، آداب ملوک، رعایا، فرسنامه، فیل نامه، باز نامه وغیره، تشریح اعضا، کلیات طبی، ستهٔ ضروریه، نبض، معالجات، جواهر نامه، قرابادین، امراض عین، قسم دوم : عبادات مذاهب اربعه، مناکحات و تحلیفات، معاملات، عقود و شهادات، عقوبات و جنایات، مواریث، قضا، صکوک و

ذبایحات، محاضر و دعاوی، سجلات، فتوا، اصول فقه، احتساب، صید، آداب طعام، امور مباحه، فواید متفرقهٔ فقهی، مواعظ. مقالهٔ سوم، نیز دو قسم و هر یک در بابهایی. یکم: تفسیر، قرائت، خواص اوراد، حدیث، اصول، اصطلاحات صوفیان، سلوک، توحید و مکاشفات، مشاهدات، مقامات و مراتب آن، حقیقت. دوم: معرفت تقدیم، سیمیا، دعوات اسما، استخراج تقویم و شبکهٔ نجومی، احکام نجوم، هیئت، اسطرلاب، کرهٔ افلاک، اقالیم سبعه، صور کواکب، مسالک و ممالک علم تکسیر، اعداد وفق، حروف، جفر، طلسمات، نیر نجات، کیمیا، تسخیر کواکب، عزایم، رمل، حساب، مساحت، جراثقال و مبصرات، استیفا، قیافت، تعبیر خواب، اختلاجات، شانه بینی و نعول و مانند آنها، طالع ورایچه، اشکال اقلید می، متوسطات، موسیقی، و هم، شطرنج. خاتمه در علامات آخرالزمان

آغاز: فاضلترین منظومات جواهر العلوم و تصنیفات فاضل و کاملترین منشورات نوادر رسوم . . .

[ن. ک. تسبیحی، گنج ۲: ۱۳۲ تا ۱۳۹ «جواهر العلوم» - مرآت العلوم ۱: ۱۳۲، ۲: ۱۵۳ «جواهر . . .» نسخهٔ دیگر این کتاب - پاکستان و هند ۵: ۳۷۹ «جواهر . . .»].

4423- اسلام آباد، گنج بخش ۳۰۱: نستعلیق خوش، سده ۱۰-۱۱ه. متن و سپس هاش، آغاز برابر نمونه، ۹۶ ۱۰ ص (گنج ۱: ۴۰۰).

## 1494- جواهر محمودیه

از تاج محمود بن عثمان (گویا نگارندهٔ «اکرم الوسایل» در اخلاق عرفانی، در ۱۱۸۴ه. ۱۷۷۱-۷ م.) برای شاگردش محمود، در ۱۴ «جوهر» و «خاتمه» ای:

الجوهر الاول فی علم الکلام، ۲- اصول علم تفسیر، ۳- علم تفسیر، ۴- اصول علم حدیث، ۵- علم حدیث، ۶- اصول فقه، ۷- فقه، ۸- علم نحو، ۹- علم صرف، ۱۰- منطق، ۱۱- معانی، ۱۲- بیان، ۱۳- بدیع، ۱۴- حکمت. خاتمه در مسایل مختلفه.

آغاز: جواهر سپاس و ستایش خداوندی را که اوست بسیار بخش، اندک پذیر، گناه پوش، عذر نیوش. . . اما بعد، می گوید بندهٔ عاصی . . . تاج محمود بن عثمان.

4424- راولپندی، واه کینت، گزهی افغانان، کتابخانه فاضله ۹۳۴۰ نسخ و نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه، ۲۸۰ ص (پرفسور احمر راهی).

## 1495- چهل و چهار بابی: دایره المعارف

از ناشناس. در چهل و چهار «باب» و هر باب در چند «فصل» و یک «خاتمه». آغاز افتاده.

باب: ۲۵- نجوم، احکام عطسه، اختلاج اعضا، خوابگزاری، دم، فال، رمل، نه فصل، ۲۶- حکمت و طلسمات، چهار فصل، ۲۷- اسباب فقر، چهار فصل، ۲۸- اسباب غنا، هشت فصل، ۲۹- ادعیه برای دفع ظالمان و ظفر بر ایشان، ده فصل، ۳۰- دفع تیر و تیغ و نیزه و نیکو شدن زخم آنها، چار فصل، ۳۵- منافع هر چیز، منافع و خواص برخی از جانوران و گیاهان، چهار فصل،

۰ ٤- جامه بریدن و پوشیدن و غسل در هفته ، شش فصل. خاتمه در فواید متفرقه ، نه فصل.

4425- کراچی ، انجمن ترقی ٤ ق‌ف ١٦٩ : نسخ ، مدهٔ ١٣ ھ. با مهر کنده ١٢٤٧ م.
آغاز تا باب ٤٢ افتاده ، ٤٩٤ ص (نوشاهی ، انجمن : ...).

● **حدایق الانوار :** جامع العلوم

● **1496- حصر الصفات**

از شیو نراین، در شعبان ١٢٣٤ ھ/١٨١٩ م (هرچند ماده تاریخ آن «یادگار ماندن حصر الصفات» ١٢٨٢ ھ را نشان میدهد). شهر آسوب را ماند ، در سه «حصار» و هر یک در چند «صفت» :

**حصار اول** در ٣٤ صفت : (صفت ١- حمد ، ٢- نعت ، ٣- انسان ، ٤- شب ، ٥- سخن ، ١٠- استدعا ... ، ٢٠- آتشباری و چراغانی ، ٣٠- مبارکباد فتح ، ٣٤- ماه محرم و عاشورا و وعد). **حصار دوم.** در ١٦ صفت (١- تمهید و مقدمهٔ کتب ، ٣- کلمات دعائیه که در آغاز و انجام نامه ها نوشته شود ، ٤- القاب شاهان ، ٥- القاب شاهزادگان ، دانشمندان ، اولیا ، ١٠- نثر استادان قدیم و متأخر ، ١٦- مدح امیران ، مذمت ممسکان و هزلیات). **حصار سوم** ، در ١٥ صفت (١ محاسن پادشاه ، وزیر، هرمندان و کارگران ، ٢- بزرگان ، ٣- جانوران. ٤- ساختمانها ، ٥- عطر و گوهرها ، ١٠- عقل و شجاعت ، ١٥- تعزیت و تهنیت)

آغاز : حصر صفات عالم اسرار و التحیات و احصای الصفات حاوی کاینات ، که جامع جمیع فنون و شیون و در یابنده ... ناهی.

4426- کراچی، موزه ملی N M١٩٦٧ - ٣١٧ : نستعلیق ، ٢٨ شعبان ١٢٤٦ ھ. آغاز برابر نمونه ، تنها حصار یکم را دارد ، ٣١٣ گ (نوشاهی : ١٤٠).

● **1497- حقایق نوریه**

از افادات حافظ سید نور الله نوشاهی (١١٤٧/١٧٣٤-١٢٢٩/١٨١٤م) بن محمد حیات نوشاهی (که یاد اثر دیگر در «ترویح القلوب : ٨١٠» گذشت) گرد آورنده شان سید شریف احمد شرافت نوشاهی ، در ١٥ شعبان ١٣٦٠ ھ/١٩٤١م. در ١٤ «باب»:

١- علوم قرآنی ، ٢- حدیث ، ٣- فقه ، ٤- تصوف ، ٥- اوراد ، ٦- اعداد وفق ، ٧ عملیات ، ٨- تاریخ ، ٩- پزشکی ، ١٠- لغت ، ١١- آثار مؤلف ، ١٢- نوشته های مؤلف ، ١٣- نظم ، ١٤- در امضای مؤلف.

(ن.ک. شریف التواریخ ١ : ١٢٠٦ (فهرست راهنما) - تذکرهٔ نوشه : ١٦٧ تا ١٦٨ - تذکرهٔ مشایخ قادریه : ٢٠٦ تا ٢٠٨ - تذکرهٔ پنجاب ٢ : ٧٩٦).

4427- گجرات ، ساهنپال ، کتابخانه نوشاهیه : نسخ و نستعلیق خوش ، گرد آورنده ، ٢٠ شعبان ١٣٨٧ ھ. آغاز : باب یکم قرآن. از روی جمل که حساب ابجد را گویند ، و از لفظ جامع یکصد و چهارده سورت می آید ، ٨٠ ص (سید عارف نوشاهی).

● 1498- حکمت : رساله در . . .

از علی صابر حسین جیلانی ، شیعی مذهب از دانشمندان نیمهٔ سدهٔ یازدهم. به اشارهٔ «تاج الائمه ابو جعفر محمد بن دشمن زیاد مولی امیرالمؤمنین» . در دیباچه می افزاید : از علوم حکمت پنج علم را در این کتاب آوردم : ۱- منطق یا علم ترازو ، ۲- طبیعیات که آن چیز هایی ست که به حس تعلق دارد و در جنبش و گردش اند ، ۳- هیات و نهاد عالم و حال صورت جنبش آسمانها و ستارگان ، ۴- علم موسیقی و باز نمودن سبب ساز و ناساز و آوازها و نهاد لحن ها، ۵- علم آنچه برون از طبیعت است .

آغاز : سپاس و ستایش مر خداوند آفریدگار بخشندهٔ خرد .

4428- لاهور ، عمومی پنجاب ... ۱ ص : نسخ ، گویا نگارنده ، صفر ۱۰۵۹ هـ . دو علم آخر را ندارد ، آغاز برابر نمونه ، ۴۶ گ ۳۵ س (عباسی ۲ : ۱) .

● 1499- خزاین العلوم

از احمدحسین قلعه داری قریشی گجراتی . دارای : ۱- تذکرهٔ بزرگان قلعه داری (اردو) ، ۲- دیوان گرد آورنده ، ۳- دیوان فایز، نجم الدین قلعه داری ، ۴- دیوان الکریم، سروده های عبدالکریم قلعه داری (پدر گرد آورنده) . . .

4429- گجرات ، احمد حسین احمد قلعه دارای ۷۰۸ : نستعلیق خود گرد آورنده ، ۱۹۵۷م آغاز : الحمدلله ، الحمدلله الذی توحد بجلال ذاته و تفرد بکمال ... ، ۲۱۰ ص، (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

● 1500- خلاصة المجربین

از محمد بن عبدالملک ، حکیم سامی (هند) ، که در محمد آباد می زیسته ، برای کتابخانهٔ نصیرالدین والد نیا ابو المظفر محمود شاه ، برای فواید مسلمانان ، به نام «خلاصة المجربین» ، در ۱۲ ع ۱/ ۸۰۵ (خمس و ثمانمایه) / ۲ - ۱۴۰۳م . در ۴۷ «باب» (دیباچه) . در باب ۲۴ که در قوهٔ باه است ، از ناصرالدین طبیب ناگوری نقل کرده است :

باب ۱- در کفارهٔ نماز ها ، ۲- فضیلت نماز جمعه ، ۳- فضیلت آیت‌الکرسی ، ۴- مسخر کردن بزرگان و شکستن خصمان ، ۶- دفع سحر و جادو و . . . . ، ۷- دفع دیو و پری ، ۸- احضار جن ، ۹- دفع کفتار ، ۱۰- دفع زهر مار و کژدم ، ۱۵- خلاصی محبوسان ، ۲۰- حل و عقد اللسان، ۲۴- باه ، ۲۵- دفع احلام ، ۳۰- آبله و درمانش ، ۳۶- مسافرت کردن ، ۴۰- دفع صداع و خمار و تشنگی ، ۴۱- ساختن انواع شربتها ، ۴۲- درازای عمر ، ۴۳ - دفع کاهلی ، ۴۴- بیخوابی ، ۴۵- ساختن عود و روغن کشی ، ۴۶- آتشکاری برای سوختن قلعه ها و جنگلها و آنچه بدین ماند ، ۴۷- در تفاریق .

آغاز : حمد بحد و ثنای بیعدد مر خدایی را عزوجل جلاله و عم نواله ، که علم علما برافراشت و بیرق جهال را در خمول گذاشت .

4430- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۵۹۰ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱هـ . آغاز برابر، نامیانه باب ۲۵ را داردو افتاده، ۱۰۶ ص (گنج ۱ : ۴۰۲) .

## ● خیالات امیر خسرو

امیر خسرو ـ یکدلی . در بخش نامه نگاری خواهد آمد .

## ● 1501ـ درة التاج لغرة الدباج

از قطب‌الدین محمود بن مسعود شیرازی کازرونی (شیراز ۶۳۴/۱۲۳۶- تبریز ۷۱۰/۱۳۱۰) . شاگرد خواجه نصیرالدین طوسی . برای دباج بن فلشاه بن رستم بن دباج. از پادشاهان ما زندران که در مومن فرمانروایی داشت ، و دستور گیلان شمس الدوله محمد ، در یک «فاتحه» با سه «فصل» و هر فصلی در چند «اصل» ، آنگاه پنج «جمله» و هر جمله در چند «فن» یا «مقاله». تاریخ نگارش درنسخهٔ ۵۶ سپهسالار ۲۴ ع ۱/ ۶۷۴ و درفهرست رضوی ۷۰۵ یاد شده است ، و در برخی از نسخه ها تاریخ نگارش نیامده است . (ن . ک . نسخه ها ۱ : ۶۶۵) .

فاتحه در بارهٔ علم و فضیلت و تقاسیم آن، سه فصل (به جلد یکم چاپ مشکاه را شامل می شود). جملهٔ یکم ، منطق ، هفت مقاله : ۱- ماهیت منطق و بحث الفاظ ، ۲- تصورات ، ۳- قضایا ، ۴- لوازم قضایا ، ۵- حجت ، ۶- دوائم اقضیه ، ۷- صناعات پنجگانه (که جلد دوم چاپ مشکاه را شامل می شود) جملهٔ دوم ، فلسفهٔ اولی ، دو فن : ۱- امور عامه ، هفت مقاله ، ۲- اقسام اعراض ، هفت مقاله (جلد سوم چاپ) . جملهٔ سوم ، علوم طبیعی ، علم اسفل ، دو فن : ۱- اجسام طبیعی ، ۲- نفوس و صفات و آثار آن ، هر یک در هفت مقاله ( جلد ۴ چاپ ). جمله چهارم ، علم اوسط که علم ریاضی ست ، چهار فن: ۱- هندسه پانزده مقاله ، ۲- محسطی ، سیزده مقاله ، ۳- حساب ، چهار مقاله ، ۴- موسیقی ، یک مقدمه و پنج مقاله . جملهٔ پنجم ، علم اعلا (الهی به معنی اخص) ، دو فن : ۱- عقول و آثار آن ، ۲- واجب الوجود، و هر یک در هفت مقاله (جلد ۵ چاپ) . خاتمه در چهار قطب : اصول دین ، فروع دین ، حکمت عملی ، سیر و سلوک .

آغاز : اگرچه بر ضمیر ارباب کیاست و خاطر اصحاب فراست پوشیده .

(ن . ک . ذریعه ۹ : ۸۸۴ - گفتار دکتر قربانی، راهنمای کتاب ۱۱ : ۳۲۹- نسخه ها ۱ : ۱۴۷ «ترجمهٔ تحریر اقلیدس» از همو و ۶۶۵ «دره التاج» ـ پیشگفتار چاپ «دره التاج» از سید محمد مشکاه ـ استوری ۲: ۶۴ ـ مشار ۲ : ۲۱۰۸ چاپهایی-نفیسی ۱ : ۱۴۷ زندگینامه و فهرست نگاشته هایی ـ ایوانف : ۸۷۴) .

4431- لاهور، چمرنگان، قصور، کتابخانه محمدیه مجددیهٔ: سده ۱۲ هـ . (اسپیحی ، کتابخانه ها ۱ : ۹۵) .

4432- کراچی ، انجمن ترقی ۴ ق ف ۲۰۲ : نستعلیق خوش ، ۹ج/۱۲۰۲ هـ . با «جمله اول در منطق» آغاز می شود ، ۲۱۶ ص (نوشاهی) .

4433- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۵۰۹ : نستعلیق پخته ، ۲۳ جولایی ۱۸۳۰ م/ساون سمت ۱۸۸۷ ب (۱۲۴۵ هـ) ، آغاز برابر ، ۱۰۱۱ ص (گنج ۱ : ۴۰۲) .

4434- لاهور ، عمومی پنجاب ۶ ، ۲۹۷ محمد : نستعلیق صاحب دین ، ۱۵ ع ۱۲۵۸/۲ هـ .

نسخه: خاتمهٔ آن است آغاز. جزء اول: قطب سوم از خاتمه درة التاج لغرة الدباج در حکمت عملی که منحصر است در تهذیب اخلاق. آغاز جزء دوم: قطب چهارم از خاتمه درة التاج لغرة الدباج در بیان آنچه طالب حق را دانستن آن دریافت شود، در سلوک راه حق، . . ۱گ + ۵گ ۱۵ س (عباسی ۱: ۱۶۹).

**1502- روضة الزکیة فی الحقایق العلمیه**

از افادات سید حافظ الهی بخش نوشاهی (۱۱۸۲ - ۱۲۵۳/۱۷٦۸ - ۱۸۳۷م) بن سید نورالله نوشاهی (که یاد این یکی در «حقایق نوریه: ۸۱۶» گذشت). گرد آوری سید شریف احمد شرافت نوشاهی به فارسی و پنجابی، در ۱۳۷۸ه/۱۹۵۸م. در ۲۰ «باب» در مناقب، فقه، تصوف، اوراد و وظایف، عملیات، شجرهٔ انساب، زندگینامهٔ مردان بزرگ، حساب، موسیقی، صنایع بدیعه، چیستان و معما، غزل و منظومه ها، سئوال و جواب سرایندگان، رسایل و مکتوبات و جزآنها.

آغاز: حمدله. صلات. اما چاهی که علم کا مستحق (ن. ک. تذکرهٔ نوشه: ۱۶۹ - شریف التواریخ ۱: ۱۱۰۳ (فهرست راهنما).

4435- گجرات، ساهنپال، کتابخانه نوشاهیه ۱د: نستعلیق خوش، گرد آورنده، ۹ صفر ۱۳۷۸ه، ۲۲۲ ص (سید عارف نوشاهی).

**1503- ریاض الناصحین**

از محمد بن شیخ محمد حامی الماسی حنفی، شاگرد جلال الدین ابو محمد بن عبیدالله قاینی نگارندهٔ «تبیان الکبایر» مردهٔ ۱۰ ذیقعده ۸۳۱ه/۱۴۳۵م (نفیسی ۲: ۷۹۵)، در ۸۳۵ه/ ۱۴۳۱ - ۱۴۳۲م، نام شاهرخ (۷۷۹ - ۸۵۰ه)، به اقتدای آن استاد در کتاب «رسالهٔ تحریر الفرایض»، از روی چهار صد و چهل و چهار کتاب، که نام آنها را در دیباچه آورده است، در یک «مقدمه» و پنج «قسم» و «باب» ها و «فصل» هایی نگاشته است:

مقدمه در احوال کودک. قسم یکم در فرایض از اعتقادات، چهار باب: ۱- معرفت خدا، پنج فصل، ۲- مؤمن، پنج فصل، ۳- ایمان و شرائط آن، دو فصل، ٤- مذهب سنت و جماعت، سه فصل قسم دوم، در فرایض از اعمال، هشت باب: ۱- کلمهٔ شهادت، دو فصل ۲- نماز، شانزده فصل، ۳- زکات، دو فصل، ٤- روزه، شش فصل، ٥- حج، چهار فصل، ٦- فروض کفایت، یازده فصل، قسم سوم، اخلاق و مکارم شریعتی، دو باب: ۱- تعریف و تعداد اخلاق حمیده، دو فصل، ۲- شرح اخلاق نیکو و فواید آن، هفده فصل. قسم چهارم، تروک، چهار باب: ۱- کفر و شرک و نفاق وردت، چهار فصل، ۲- بدعت، دو فصل، ۳- معاصی، ده فصل، ٤- اخلاق ناپسندیده، کبر، بخل، حسد، شره. . چهار فصل. قسم پنجم، در بیان علم و اقسام اربعهٔ یاد شده، هشت باب: ۱- در علوم و اینکه فرض کفایتی ست و فضلیت علم و علما، پنج فصل، ۲- مسایل متفرقه، پنج فصل، ۳- اصول قرائت (تجوید)، پنج فصل، ٤- دراصول حدیث، دو فصل، ٥- اصول فقه، سه فصل، ٦- اصول طب، هفت فصل (: الف، فواید علم طب، ب: آبها و منفعت و مضرت آن. ج: سکنجبین ها و شرابها. د: علامات بیماری. ه:

استلا ، و: نشانهای نیک و بدبیماریها . ز: کلام حکما در شرافت علم طب) ، ۷- فرایض ، ارث ، شش فصل ، ۸- علم حساب و اصول آن ، دوفصل (الف ۰منازل علم حساب ، و تقسیم آحاد . ب : انواع دیگر از قواعد و اصول علم حساب) . خاتمه . در رؤیا و تاریخ و ختم کتاب .

آغاز : الحمدلله الذی نور قلوب العارفین به آثار انوار الجمال ، و حیر عقول . . . حمد بحد و سپاس بقیاس مرصانع علیم و مبدع حکیم .

(ن . ک . نسخه ها ۲ : ۹۵۱ حس اعتقادات - اسکوی ۳ : ۱۸۹ که نسخه ای را نشان داده که نام استاد نگارنده «عبدالله» (نه محمد بن عبیدالله) بوده است - مشار ۲ : ۲۷۲۹ که نام پدر نگارنده را «شیخ رجایی» (نه شیخ محمد عاملی) آورده است - نفیسی ۱ : ۷۸۵ استادش قاینی - نشریه ۸ : ۵۷ و ۹ : ۱۴۰ ، ۹۵ - نشریه ۹ : ۱۸۳ گزیدهٔ «ریاض الناصحین» از حبیب‌الله بن ملا عبدالرزاق . در فقه ، نسخهٔ خاور سناسی تاشکند).

4436- اسلام‌آباد ، گنج بخش ۳۲۴۷ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰ - ۱۱ ه . آغاز برابر ، انجام افتاده ، ۳۹۴ ص (بخش فقه) .

4437- پیشاور ، ریکارد آفس ۳۵۶ : نستعلیق ، بی تاریخ ، آغاز برابر نمونه ، ۵۷۵ ص (سید حسن مجتبی رضوی) .

## 1504- زینة المجالس

از سید مجد الدین محمد ، متخلص به مجدی، فرزند ابو طالب حسنی ، برای شاه عباس (۹۹۵-۱۰۳۸ه) ، بسال ۱۰۰۴/۱۵۹۵-۹۶م از روی کتابهایی که در دیباجه از آنها نام برده است. در ده «جزء» و هر جزء در ده «فصل» (جز «جزء» نهم که در هشت فصل بوده).

جزء یکم، فصل ۱- معرفت آفریدگار، ۲- معجزات انبیا، ۳- کرامات اولیا، ٤- ذکر ملوک عجم و سلاطین ما تقدم، ۵- تاریخ خلفا ، ٦- پادشاهان اسلام که معاصر عباسیان بوده اند ، ۷- عدالت ، ۸- سیرت سلاطین ماضی ، ۹- لطایف و ظرایف و سخنان اهل زمان، ۱۰- کیاست ملوک عدالت آیین. جزء دوم ، فصل ۱- توقیعات ملوک. جزء سوم ، فصل ۱- در معالجات غریبه که از اطبا صدور یافته. جزچهارم ، فصل ۱- فواید ادب. جزء پنجم ، فصل ۱- فواید جد و اجتهاد. جزء ششم ، فصل ۱- مذمت ارباب حسد. جزء هفتم ، فصل ۱- مذمت درشتخویی. جزء هشتم ، فصل ۱- خدمت ملوک و سلاطین. جزء نهم ، فصل ۱- غرایب خلقت آدمیان. در نسخهٔ چاپی دو بخش یکی در تاریخ مغول و دیگری در تاریخ صفویان در این جز افزوده شده است ، و همهٔ بخشهاده فصلی شده است.

همین کتاب در نسخهٔ ۱۸۰۹ سپهسالار، با دیباجهٔ «درمدح قطب شاهی» ست و از ابن خاتون عاملی (م ۱۰٦۸ه/۱٦۵۷م) دانسته شده است.

آغاز : ثنای نامتناهی و حمد نامحصور - بر آن سز است که شده هر دو کون از و معمور.

(ن. ک. ذریعه ۱۲ : ۹٤ - نسخه ها ۱ : ٦۷۰ که در آنجا نادرست آمده است که به نام شاه تهماسب (۹۳۰ - ۹۸٤ه) نگاشته شده - ریو ۲ : ۷۵۸ که فهرست جز ها را آورده و ۳ : ۱۰۰٤ - اته : ۷۳۳ - دانش ، دانشگاه ۱۳ : ۳٤۸٦ - یاد داشتهای قزوینی ۵ : ۵۷ -

سپهسالار ۵ : ۹٤ - ایوالف : ۲۸٤ - ایوانف ، کرزن: ۹۰ - لشریه ۸ : ۱۷۷).

4438- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۳۷۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه. آغاز برابر نمونه (گنج ۱ : ٤۲٤).

● **1505- سبعیات :** ترجمهٔ . . .

از علام رسول حلوت (که «هیئت السیاق : ۲۲۰» را در پیرامون ۱۱۹۱ه/۱۷۷۷م. نگاشته است).

ترجمه ای ست از عربی ، در تاریخ ، جغرافیا ، هیئت و دین و جز آنها. در بارهٔ هفت آسمان ، هفت کشور ، هفت روز و آگاهیهایی که به «هفت» پیوند داده شده اند.

آغاز: ثنای بی انتها ، آفرید گار یگانه را که تخت مسندش شش جهت را در محوطهٔ شش روز بنیاد نهاد.

(ن. ک. کشف الظنون ۲ : ۹۷۷ «السبعیات فی . . .» از ابو نصر محمد الهمدانی ، نگاشتهٔ ۱۵۸۹/ه۹۹۷م که نشانهی در موضوع هست - هند و پاکستان ۵ : ۳۸۰ که همین نسخه را نشان داده).

4439- لاهور ، دانشکده ، شیرانی ۴۰۰۹/۱۰۳۷ : نوشته سلطان محمود نقشبندی که یکی از دوستان مترجم بوده ، از روی نسخه مترجم ، ۱۲۲٤ه. (۱۸۰۹م.) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵٦۵).

● **ستینی :** جامع العلوم.

● **1506- شاهد صادق**

از میرزا صادق اصفهانی ، ملقب به مینا و متخلص به صادقی (صورت ۱۰۱۸ - هند ۱۰٦۱ه/۱٦۵۱م) فرزند محمد صالح (از ملازمان عبدالرحیم خانخانان ۹٦٦-۱۰۳٦ه) و نیای میرزا طاهر نصر آبادی (نگارندهٔ «تذکره»). در ۱۰۵٤/۱٦٤٤ بدان آغاز و در ۱۰۵۹/۱٦٤۹ در اکبر آباد هند ، بروزگار و به نام شاه شجاع (۱۰٦۸-۱۰۷۰ه) پسر شاهجهان ، در پنج «باب» و هر باب در چند «فصل» و سپس «خاتمه» ای به انجام رسانده است :

باب ۱- خداوندی و پیامبری و ولایت و ایمان و اسلام ، ۱۰۷ فصل ، ۲- ریاست و سلطنت و حکومت و آداب آن ، ۷۷ فصل ، ۳- عقل و علم ، ۸۰ فصل ، ٤- عشق و محبت ، ۷۵ فصل ، ۵- عالم و زمان و عناصر ، تاریخ و جغرافیا ، ۹٦ فصل. خاتمه در ضبط اسماء ، ۱۰۷ فصل.

آغاز: الحمد لله تعالی و منه المبتدا و الیه المنتهی . . . و بعده ، در هزار و پنجاه و چهار از هجرت.

(ن. ک. ذریعه ۹ : ۵۸۲ زندگینامه اش و ۱۳ : ۱۵ «شاهد صادق» - مجلهٔ یادگار ، س ۲ ش ٤ : ۱۹ - ریو ۲: ۷۷۵ و ۳: ۱۰۹۳ - اته: ۲۲۲٦-۲۲۲۷ - ایوانف: ۱۳٦۵ ، ۱۳٦۷ - پاکستان و هند (٤) ۲ : ۸۸۳ «شاهد صادق و صبح صادق» که دو کتابند فرهنگ سخنوران: ۳۲۳ «صادق نصر آبادی»).

4440- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳۰۴۲/۳۸ : از آغاز سدهٔ ۱۳هـ (بشیر حسین ۲ : ۲۳۰).
4441- لاهور، کتابخانه الریاض، حی معین الدین: نستعلیق، تاریخ یاد نشده، آغاز و انجام افتاده، ۱۳٤ ص.
4442- لاهور، همانجا : نستعلیق، نیز تاریخ یاد نشده، بخش دوم، انجام افتاده، ۹۲ ص (دکتر ظهور الدین احمد - سید عارف نوشاهی).

## ● 1507- طلسم اعجاز : اندر حال.

از کشن سنگه، متخلص به نشاط فرزند پران ناتهه کهتری، که در سیالکوت (پاکستان) می زیسته است. وی همان کسی ست که «ترجمهٔ شوپوران» یا «شیوپران» در تاریخ افسانه ای راجه‌های هند را کمی پیش از ۱۱۰۰هـ/۱۶۸۸م. و «عریب الانشا» در نامه نگاری را در ۱۱۵۷هـ/۱۷٤٤م، در نقد «شش جهت» (گنج ۳ : ۱۳۷۲) و «بدیع الجمال» را در ۱۱۵۷هـ/۱۷٤٤م. (ریو ۲ : ۷۹۷) نگاشته است.

در چهارده «باب» : ۱- ستی نظر، هفده فصل، ۲- طبع کردن و بستن، هفت فصل، ۳- باه، پانزده فصل، ٤- خضاب و درازی موی، پنج فصل، ۵- جواهر نامه، بیست و چهار فصل، ۶- غایب شدن، سه فصل، ۷- عرایب و عجایب، دوازده فصل، ۸- انتقال صور، شش فصل، ۱۰- معالجات، پنج فصل، ۱۱- صنایع وغیره، سه فصل، ۱۳- طلسمات، چهل و پنج فصل، ۱٤- دفینه، پنج فصل.

آغاز : سپاس بیقیاس جهان آفرینی را سزاست (زیباست) که این همه اشکال گونا گون و صور بو قلمون بقلم قدرت.

(ن. ک. هندوون کا حصه : ۱۱۲ «عریب الانشا» از همو نگاشتهٔ ۱۱۵۷هـ. همانجا : ۱۱۹ «رساله در مدح شیوجی» و «عین الطهور» از همو- ریو ۲ : ۷۹۵ «عریب الانشا» - انه : ۱۹۵۸، ۱۹۶۱ «شیوپران» از همو- مرآت العلوم ۳ : ۲۵۹، ۲۶۳ «طلسم اعجاز» - آصفیه ۲ : ۱۶۹٤ «مجموعه اندر حال»).

4443- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۶۲۰۶ : نوشته سوهن لعل در لاهور، ۲۲ بهادون ۱۸۹۱ ب/۱۸۳٤م/۱۲۵۰هـ. عار برابر نمونه، در فهرست نام «اندر حال» آمده، و اینکه دایره المعارفی ست در ۱۳ باب، و اینکه گویا همان است که نسخه چاپی آن در آصفیه (۲ : ۱۶۹٤) نگهداری میشود (بشیرحسین ۳ : ۵۶۲).
4444- لاهور، بازار حکیمان، حکیم سائین عبدالحمید : نستعلیق عبدالستار، ۱۳۰۱هـ. آغاز برابر نمونه، نام «طلسم اعجاز» یاد شده، ۸۷ ص (محمد علی کوثر نوشاهی).
4445- لاهور، دیال سنگه ۷۲۵ : نستعلیق، تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه، در فهرست نام «طلسم اعجاز» در ۱٤ باب آمده، ۲۲ گ (دیال سنگه ۳ : ۳۸۰).

## ● 1508- عجیب و غریب

از سید محمد شاه معروف به سید حامد شمس الدین اوچی گیلانی (که یاد او در «بابر نامه :

۳۹۸» گذشت). نام خود را در قسمت سوم که نصحیت نامه ای ست به فرزند خود سد بخش شاه آورده است.
مطالبی ست گونا گون: شکار، عبادات، سیرت و زندگینامهٔ پیامبر اسلام، آنگاه «نصحیت نامه» ی او به فرزندش.

4446- اوچ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۳۷۲: نستعلیق خوب، فقیر محمد ادریس خلف حافظ محمد مسعود، چهار شنبه ۵ صفر ۱۲۸۸ه. آغاز: در باب شکار کردن. قوله. روز رحل ماهی بزن . . . ، ۸۰ گ (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور: ۱۹۸).

## ● 1509. عشرتکدهٔ آفاق

از دیوان چندولعل بهادر مهاراجه متخلص به شادان (م ۱۲۶۱ه/۱۸٤۵م.) که در ۱۲۳۳-۱۲۵۹ه/۱۸۱۸-۱۸٤۳م وزیر اعظم دیوان نظام حیدر آباد دکن بوده است.
کلیات اوست، در سه بخش «فصل»: ۱- در احوال پدران خود و خاندان آصفیه، به اختصار، ۲- دیوان سروده هایش، ۳- داستانها و نکته ها، به نثر.
آغاز: حمد و ثنای او را رواست که قرص خورشید را منور گردانید، و شکر و سپاس حضرتش را.

(برای زندگینامه اش. ن. ک. تاریخ دل افروز غلام حسین خان جوهر (همان. نسخه ها ۶: ۱٦۰٤) - نسخه ها ۳: ۱۸۷٤ «کلیات شادان» و ۲۳٦۹ «دیوان شادان» ؟ - هندوون کا حصه: ۲۳ - محبوب الزمن، تذکرهٔ شعرای دکن ۱: ۵۳۵ تا ۵٤۵ زندگینامه و این اثرش - موزه سلار ۱: ۲۱۸۷، ۲۱۹۱).

4447- کراچی، موزهٔ ملی N.M.۱۹٦۵-۱٤٤: نستعلیق، اللهدین، ۲۷ ج ۲/۱۲۳۷ه. ۲۱مارس ۱۸۲۲م. آغاز برابر نمونه، ۱٦٤ گ (موزه ۱: ۲۹۱ - نوشاهی: ۱٤۱).

4448- لاهور، محمد شفیع ۱۳۳/۲۱۹: نستعلیق، ۱۲۵۸/(۱۸٤۲م.). آغاز برابر نمونه، ۱۲۱ گ (بشیر حسین: ۱۸٦).

## ● 1510 علم الهدی

از ناشناس، که نام خود را در دیباجه نیاورده است. در سه «باب»: ۱- علم کلام، ۲- علم فقه، در چند فصل، ۳- علم سلوک، داری «حکایت» ها و «مسئله» ها بادید اهل سنت و جماعت.

آغاز: حمد له. صلات. بدانکه علمهایی که دانستن آن فریضه است، سه است: علم کلام و علم فقه و علم سلوک. باب الاول فی علم الکلام. بدانکه علم کلام دانستن.

4449- کراچی، موزه ملی N. M. ۱۹٦٤-۳٦۳/۲: نستعلیق، پیر محمد و سید محمد دایم شمس آبادی، ۱۰ شوال ۹٤ ۱۰ه. آغاز افتاده: نیست و آنکه گویند پیش خدا گواهی خواهیم

داد ، ۳۰ ص در جنگ ، (نوشاهی : ۱۴۲).

4450- کراچی ، همانجا ۱۹۵۹-۴۲۶ N. M : نستعلیق ، سدۀ ۱۱ھ. آغاز برابر نمونه ، (ص ۴۲-۸۱ مجموعه) (نوشاهی : ۱۴۲).

4451- اسلام آباد ، گنج بخش ۳۳۸۰ : نستعلیق حواشی ، سدۀ ۱۲ھ. آغاز یک صفحه نو نویس. نام کتاب در ص.ع. و کامون آمده ، ۶۱ ص (گنج ۱ : ۴۲۵).

## ● 1511- الفج العمیق فی الاعتصام بحبل التوفیق

از شیر محمد کاکیانی ، در ۱۱۸۱ھ/۱۷۶۷م نگاشته است : تاریخ کتابم در «مناهج البلیغ» کردنهان.

دایره المعارفی است از سیر و مسایل اعتقادی و فقهی و عرفانی و فلسفی و علوم مثبته به زبان عربی و فارسی ، هر چند در ۱۴ «باب» تقسیم شده ولی حکم ناسدی ست ، و عنوان «باب» ها نمی تواند نشان دهندۀ ویژگی آن باب باشد. باب ۱- در اخلاق و نسب پیامبر ، ۲- مناقب یاران او ، ۳- روافض و مسئلۀ لعن ، ۴- کبائر ، تکفیر ، قضا و قدر ، بهشت ، استغفارودعا ، ۵- مأکول و مشروب ، بهداشت پاکیزگی ، ۶- ملابس منقول از پیامبر ، ۷- فیما یضر المؤمن من الکلمات بوجه کلی ، روافض ، ۸- مسایل فقهی ، ۹- مسایل اصولی : جواز تقلید ، اجماع ، اصل اباحت ، حسن و قبح ، جواز وجد ، جواز سماع ، قضا و قدر ، ۱۰- وحدت وجود ، وجود کلی طبیعی ، تجربه و حلول و اتحاد ، بطلان تعطیل ، عالم مثال ، بیان مراتب تنزلات ، اعیان ثابته ، عالم مثال ، فیض ، سلوک ، چهارده خانواده ، احوال ابن عربی و غزالی ، ۱۱ تا ۱۴ نیز مسایلی عقیدتی و فقهی ست ، خاتمه در تعدد علوم ، استاد و متعلم ، اصطلاحات علمی چند برای محصلان ، تحقیق در مسایل از هیئت و هندسه و حساب ، جهت قبله ، عدد اصم . . .

آغاز : الحمد لله الذی بحمده یتیسر خفیات الاسرار . . . و بعد ، فیقول شیر محمد کاکیانی . . . هیهات عمر عزیزم زدست رفت به باد . تاریخ کتابم در مناهج البلیغ . . .

4452- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم ۱۱۳۴ : نستعلیق خوش ، ۱۲۴۲ھ. آغاز برابر نمونه ، ۵۸۰ ص ۱۸ س (میر سجاد حسین کاظمی).

4453- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۰۵۰ : نستعلیق خوش ، سدۀ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه ، ۳۰۷ گ (گنج ۲ : ۷۴۳).

4454- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۶۲۰۱/۱ : تاریخ یاد نشده «الباب الثانی عشره» (بشیر حسین ۲ : ۲۹۶). نام نگارنده در فهرست نیامده.

## ● 1512- فرخ نامه

از ابوبکر المطهر بن محمد بن ابو القاسم بن ابو سعید جمالی یزدی ، بنام مجدالدوله ملک الوزراء احمد بن مسعود ، و برای فرزند خود ابو القاسم ، در هیجده سالگی ، در پنجشنبه رمضان ۵۸۰ھ/۱۱۸۴م (ن.گ. زیر) به پیروی از «نزهت نامه» ی علایی ، در ۱۶ «مقالت» و هر مقالت در چند «فصل» :

مقالت ۱- در منافع الانسان و البهایم ، دو فصل ، ۲- منافع الطیور و الهوائم و الحشرات ، دو فصل ، ۳- منافع الاشجار ، هفت فصل ، ٤- اندر حشایش و اوراق ، دو فصل ، ۵- در صموغ ، ۶- در جواهر ، هفت فصل ، ۷- داروها و عطر ها ، دو فصل، ۸- طبع روغنها (روغنهای حیوانی، نباتی و سنگها) و دانستن علم فراست ، دو فصل ، ۹- معرفت الاکتاف و مدخلی در نجوم ، دو فصل. باب دوم از مقالت دهم در جدول حساب و کتاب ، ۱۰- صفت زهرها و تریاکها ، دو فصل (نسخهٔ ۲۳۱۹ دانشگاه).

آغاز: شکر و سپاس بیقیاس پروردگاری را که مظهر اشیا و معالم اسما . . . چنانکه مؤلف و جمع کنندهٔ این.

(ر. ک. ذریعه ۱۶ : ۱۶۳ «فرخنامه» که تاریخ نگارش دو نوشته ۵٦۰ و ۵۸۰ آمده - نسخه ها ، ۶۷۶ «فرخ نامه» که به نقل از فهرستها تاریخهای ۵۹۷ و ۵۸۰ آمده است - نام کتاب نیز به گونههای «فرح نامه ، فرج نامه» آمده است - پیشگفتار چاپ از ایرج افشار ، ۱۳٤٦ خ - مشار ۳ : ۳٦٦٦ نشانی همان چاپ - دانش ، دانشگاه ۹ : ۹۸۰ تا ۹۸۹ «فرخ نامه» که فهرست تفصیلی نسخه ۲۳۱۹ را آورده است).

4455- کراچی ، موزه ملی N. M. ۱۹٦۲-۱۸۵/۲ : نستعلیق ، ۲٤ شوال ۱۰۷۷ هـ. آغاز حمد له. اما بعد ، مصنف این رساله و مولف این مقاله ابوبکر ابن مطهر بن محمد بن ابو القاسم . . . که چون مدتی در کتب و خواندن اشعار ، ۲۰۰ ص (نوشاهی : ۱٤۲).

## ● 1513- فواید فیروز شاهی

دایرة المعارف علوم دینی ست ، از آداب و رسوم اجتماعی و عقاید و احکام دینی. در بخش «فقه» خواهد آمد.

## ● فیض عام

نعیم الدین - دهلوی. دربخش عرفان خواهد آمد.

## ● 1514- قابوس الوسط ، مقدمهٔ سفینة بحر المحیط

از محمد خلیل‌الله غلام شحن(؟)بن شیخ فتح‌الله (شطاری). که نام کتاب تاریخ نگارش نیز هست (۱۱۷٦هـ/۳-۱۷٥٤م).

در دیباچه می نویسد : از کودکی به خواندن دیوانها رغبت بسیار داشت ، و هر چه را می پسندید در مجموعهٔ «سفینه بحر محیط» می نوشت. تا به چهل سالگی رسید، که در آن مجموعه پیرامون یکهزار بیت گوناگون و رساله ها و دیباچه ها ، در دو جلد گرد آورده بود. در این هنگام خواست مقدمه ای بر آن مجموعه بنگارد که حاوی دستور زبان فارسی ، قواعد نثر نویسی ، آگاهیهایی بر اقسام صنایع و بدایع سخن ، عروض و قافیه ، ستایش محبوب ، شرح اصطلاحات صوفیان و نکته هایی دیگر باشد. و این مقدمه را در هفت «خلیج» و هر خلیج در چند «زورق» ساخت.

خلیج یکم ، کشف حقایق وحل دقایق مخصوص زبان فارسی ، دوزده «زورق».
نسخه ای از مجموعه «سفینه بحر المحیط» در موزهٔ سالار جنگ (ش ۲۰۹۳) نگهداری می شود ، و در آنجا نام نگارنده محمد خلیل الله ، و تاریخ گرد آوری ۱۱۵۴هـ/۱۷۴۱م آورده شده است.

**آغاز:** هر صبح که سرزنند مرغان چمن - کلبانگ جمال سوسن و سروسمن . . . قواعد جمیع محامد عربی لسان تازی و ضوابط همه سپاس عجمی زبانان پارسی.

**4456-** کراچی ، انجمن ترقی ۳ ق ف ۱۳۶ : نستعلیق ، صفدر حسن شریف ، ۱۵ ج ۱/۱۲۵۲هـ. تنها «خلیج» یکم را دارد ، ۱۹۲ ص (نوشاهی انجمن. : . . . سرفراز : ۵۵).

## ● 1515- قعر العجایب

از ناشناس ، از گروه قادریان .

در هیجده «باب» : ۱ خلوت و وصال و مشاهده و عرفان ، ۲- دعوت اسما ، ۳- خواندن اسما ، ٤- افسونها و طلسمات ، ۵- دفع آسیبها ، ۶- دفع دشمنان ، ۷- دفع باد و قحط و سودیها ، ۹- تسخیرات ارواح ، ۱۰- نار تسخیرات ، ۱۱- در چهار علم هیمیا و ریمیا وسیمیا و کیمیا و ساختن سیماب و مروارید و فولاد و زهرها ، ۱۲- کشتن زر و نقره و سرب و . . . ، ۱۳- برآوردن حاجات، ۱٤- استخاره، ۱۵- متفرقات ، ۱۶- حکمت از سر تا پا ، ۱۷- دارو سازی، ۱۸- ؟ .

**آغاز:** حمد بیحد مرمعبودی را که کونین را در قالب کاف ونون برساخته و آراسته کرده ، و درود برسرور کاینات که . . .

**4457-** کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ۱۳۲۸هـ . در مجموعه ، آغاز برابر نمونه ، ۵٤۰ ص ، ۱۲ س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

## ● - کتاب ستهنی جامع العلوم

## ● 1516- کتاب فرانسوا

از فرانسوا گاتلیب کوبن (Francis Gothieb Koine)

فرزند جان اگستین گاتلیب کوبن . زاده در ۱۷۷۷م وزنده تا ۱۸۶۱م. به جا گذاشتش در برجنوپور ضلع میرٹھ (هند) است . و کلیات سروده های او به زبان اردو چاپ شده است . (ن . ک . سید عبدالله «چند نثی اور یرانی شعرا» لاهور ، ۱۹۶۵ ، ص ۸۱)

در دیباچه می گوید «چون والدین درهٔ بیمقدار جان گوتلیب لنگ از خاک پاک ولایت پولند قوم الیمان . . . این خوشه چین خرمن خدایان سخن مدتی در شاهجهان آباد ، فیض یاب محالس اولی الباب ، و شمع محفل اصحاب بوده . از ابتدای سن شباب ذوق گوئی (سخنوری) ریحته در دل متمکن داشت» .

مجموعه مطالب گوناگون است ، نه با فصل بندی درستی ، و نه با نام مشخصی در دیباچه . ولی آگاهی های روز و دست اول از شبه قاره است ، با دید یک فرنگی به زبان فارسی . دارای : مقدمه ای

در روده های اردو ، بخشهایی در صنایع و بدایع شعری ، حروف و دستور زبان فارسی ، عروض و قافیه ، بن اتحاد زبان ها و حذفها ، حروف ابجد ، مصادر لغات و تحریر و نشستات ، پخت طعام (غذا ها به ترتیب حروف تهجی) ، خلاصه ای از طب ، قرات ، مد و بحر روزها ، شناختن سنگها و نباتات ، در مزاج حیوانات و حشرات و طیور و انواع آنها ، فصلی در شطرنج ، بن زبان عربی و ترکی و پشتو و فارسی و کشمیری و هندی (بصورت منظوم) ، شعبده بازی ، شمه ای از احوال حکمای عظام ، اوصاف ... شمشیر (صنعت) ، فالنامه .

آغاز : رفیع ترین کلامی که زینت نخستین دیباچهٔ سخن تواند بود ، حمد و سپاس مصوری ست.

**4458**- کراچی ، وسابقی F - 87 حکیم ظهور اشرف دهلوی 2100 ؛ نستعلیق ، سده ۱۲ - ۱۳ ه . پیرامون ۳۰۰ برگ (سید عارف نوشاهی) .

## ● 1517. کشکول بهایی

متن از شیخ بهایی (که یاد او در «تحفهٔ شاهیه» : ۲۵۱ ، گذشت). در دیباچه میگوید : در حوالی «اصطلاح» را گرد آورده . و چون پس از آن چیزهای تازه تر به اندیشه ام رسید ، در این دفتر بنام «کشکول» گرد آورده .

مطالب گوناگون است ، در پنج بخش ، به عربی و فارسی و بیشتر به عربی . چاپها و نسخه های آن بسیار است . در چاپ بولاق مصر ۱۲۸۸ ه . بخشهای فارسی آن را حذف کرده اند .

ترجمهٔ فارسی از شیخ احمد عاملی ، برای سلطان عبدالله قطب شاه (د ۱۰۳۵ - ۱۰۸۳ ه) .

(ن . ک . ذریعه ۱۸ : ۷۷ «کشکول» بهایی و ٤ : ۱۰۳ «ترجمهٔ کشکول بهایی» ، دو ترجمه از آن ، از آن ، از همین ترجمه ، که می گوید همراه «مطارح الانظار» در ۱۲۸۵ ه . چاپ شده است ؛ مشار ٤ : ۸٤ ؛ «کشکول» عربی و فارسی که سه چاپ آن را نشان داده ؛ همانجا ۱ : ۱۳۰۲ «ترجمهٔ کشکول بهایی» ترجمه از محمود بن ... که می گوید ضمن «مطارح الانظار» چاپ شده (ن . ک . بالا) . همانجا ٤ : ۴۷۸۵ «مطارح الانظار» مازندرانی ؛ مشار ، عربی : ۷٤٤ «کشکول» عربی نسخه ها ، ۷۹۰ «کشکول»).

**4459**-کراچی ، موزهٔ ملی ۲/۱۹۰۱ ، ۱۹۹۲-۱۹۶۱ N M ؛ نستعلیق ، نورالدین علی ، ۲۱ رمضان ۱۲۶۶ ه . در شاهجهان آباد ، آغاز یک برگ افتاده ؛ قیصر و خاقان فلک السلطنه والخلافه ، معدن الجود والاحسان ... ، ۲۳۲ ص (نوشاهی : ٤٠ ) .

## ● 1518. کشکو بهایی

از شیخ بهایی (ن . ک . پیش از این) .

**4460**- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۵۸٦/٤٦۳٦ ؛ نوشتهٔ ذیقعدهٔ ۱۰٤۹ ه . (فوریه ۱٦٤٠ م.) (باب پنجم آن) و ۱۰۵۰ ه (۱٦٤۱ م.) (دیگر بخشها) در شیراز ، همراه با ۹ مهر از پادشاهان اوده ؛ صدر جنگ ، نصیر الدین حیدر ، امجد علی ، واجد علی ، غضنفر ، جاده شاه عالم ... (بشیر حسین ۳ : ۵٦۸) در فهرست آمده : عربی و فارسی گویا متن است .

## ● 1519ـ کشکول قلندری

از ناشناس. که در ع ۱/۲۳۰۱ه/۱۶۱۴م. چند رساله وگزید هایی را گرد آورده است : لوایح جامی ، انوار حکمت ، اشعار میر علی ، نثری به عنوان «نشان کتانداری» . به صورت مرقعات ، و بنام « کشکول قلندری» .

4461- کراچی ، موزه ملی ۸۳ - ۵۲۸ N.M : نستعلیق و شکسته خوش ، ع ۱/۲۳۰۱ه . ۴۰ ص (نوشاهی : ۱۴۳) .

## ● 1520 گاهان : زمان و مکان

از منشی محمد حسین ، در ۱۳۱۷ه/۱۸۹۹م. که کوشیده به فارسی سره بنگارد .

درگاه شماری و تواریخ (ص ۱ - ۹۸) ، مسافت زمین ، مسافت دریاها ، بحیره ها ، نهرها ، چگونگی چشمه ها (ص ۸۹ - ۱۲۱) ، آفرینش و نکوهش سادهٔ انسان (۱۲۲ - ۱۴۵) ، گاهان (۱۴۵-۱۷۸)، اختلاف اعضا (ص ۱۸۱ - ۱۸۴) .

4462- بهاولپور ، سنترال لائبریری : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۴ه . آغاز به زیر و حالی رفته : بهشت (اردیبهشت ؟) سد ، و در این روز حضرت یوسف از حبس چاه ، و در این روز توبه حضرت آدم(ع) قبول شد ، و توبه قوم یونس ، ۱۹۲ ص (پرفسور دکترالله دتا چودری) .

## ● گلدستهٔ قوانین

غلام قادر . در بخش «نامه نگاری» خواهد آمد .

## ● 1521ـ گلدستهٔ معنی و نکات اشعار

از محیی الدین کشمیری. به سال ۱۲۲۳ه/۱۸۰۸م. که نام گرد اورنده و تاریخ آن در دیباچه آمده است.

جنگ منثور نظم و نثر است ، در ۶۴ «دایره» و یک دیباچهٔ نثری ، ۵۸ دایرهٔ آن ویژهٔ سروده هاست و ۶ دایره برگزیده های نثری.

آغاز : سر لوح مجموعهٔ سخن ، نام سخن آفرینی ست ، که لوح زبان سخن سنجان را.

4463- اسلام آباد ، گنج بخش ۶۷۹ : نستعلیق خوش ، ۱۲۲۳ه. مصور ، زرین (گنج ۱ : ۴۲۶).

## ● گلدستهٔ همیشه بهار

قادر بخش. در بخش «نامه نگاری» خواهد آمد.

## ● 1522ـ گلشن حکمت

از محمد معالی مدنی.

در نسخه تاریخ نگارش واژهٔ (باز گلشن) آمده که از آن ۶۰۳ه (۱۲۰۶م) بدست می آید ، که درست نیست ، بایستی از سدهٔ یازدهم‌ه. یا پس از آن باشد.

در ۴۰ «اب» ، در دانشها و هنر های گوناگون، قیافه شناسی ، فال‌گیری و خوابگزاری ، ستاره

سیاسی ، پزشکی ، رنگ کردن اشیا و نوشیدنیها و خوراکیها ، جامه بریدن ، غسل ، حجامت و جز آنها .

آغاز : بعد حمد حق درود مصطفی . نعت آل مجتبی صلوا علا - کرد آغاز گلستان حکیم - حکمت بر سایر خلق این صلا.

4464- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۳۲۳۸/۲۳۳ : نوشته منشی محمد حسین در ٹونک ، ۱۶ ج ۲/۱۲۸۲ھ (۶ نوامبر ۱۸۶۵م) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ۵۶۸).

4465- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ۱۹۵۸/۵/۴۹۷۰ : تاریخ یاد نشده ، آغاز و انجام افتاده. آغاز : از ذیل کبوتر خشک نموده (دکتر محمد بشیر حسین ۳ : ۶۹۲).

## 1523- گنجینهٔ نشاط

از معتمد الدوله عبدالوهاب نشاط اصفهانی (م ۱۲۴۴ھ/۱۸۲۹م.). نظم و نثر اوست ، از سروده ها ، منشآت و نامه های شخصی و دولتی و فرمانهایی که از سوی فتح علی شاه نوشته است ، در پنج «درج» : درج ۱ - در تقلید ارباب توحید و اصحاب یقین.

با پیشگفتار و حواشی اعتضاد الاطبا میرزا عبد الباقی ، در ۱۲۸۱ھ ، و پس از آن چاپ شده است.

(ن. ک. ذریعه ۹ : ۱۱۸۹ «نشاط» و ۱۸ : ۲۴۸ «گنجینهٔ نشاط» - مشار ٤ : ٤٣٢٤ که چهار چاپ آنرا نشانی داده است - مشار، مؤلفین ٤ : ۳۱).

4466- اسلام آباد ، گنج بخش ٤٣٣ : نستعلیق پخته متن و هامش ، ۲ ج ۲/۱۲۵۸ھ. خطبه هایی ست تمام فتح علی شاه ، قصیده های در ستایش او ، غزلهایی با تخلص نشاط و نامه های عنوانها نانویس مانده ، در هامش ص ۱٤۲ آمده «تمت گنجینه میرزا عبدالوهاب معتمد الدوله در خرم آباد ۱۲۵۸» آغاز : ابواب مخزن وجود به حکم کنت کنزاً مخفیا مسدود به مفتاح فاحببت ان اعرف ، ۲۲۶ ص (گنج ۱ : ٤۲۷).

## 1524- ماہال : برحمة . . .

متن ، منسوب به ارسطو ، و می توان گفت از روی نگاشته های او وابقراط و ثئوفرسطس ساخته شده است (ن. ک. دانش ، دانشگاه ۳ : ۳۳۵). به زبانهای گوناگون ترجمه شده است. و آن پرسش و پاسخهایی ست در مسایل ریاضی ، طبیعی یا خلقی.

ترجمهٔ فارسی از حکیم اصغر حسین بن غلام غوث (ن. ک. حساب : ۱۸۶ از همو) در ۱۸٤۱م. در دیباچه می گوید متن از ارسطاطالیس و به یونانی بوده ، به عربی در آمده ، و وی آن را از عربی به فارسی در آورده است. به روش پرسش و پاسخ : چرا بیشتر بچگان جانوران از روز پیدایش راه می روند و بچگان آدمی راه نمی روند ؟ . . . و آخرین پرسش : چرا برخی از نباتات در گرما و برخی در سرما و جملگی در بهار می رویند ؟

آغاز : الحمدلله القریب برحمته و البعید بعزته و الصلاة علی نبیه الداعی الی التوحید .

اما بعد، غبار تعلیق اصغر حسین بن غلام غوث.

(ن. ک. منزوی ۲ : ۲۵۹۷ و ٤ : ٤٤٢٨، که در هر دوجا چاپ ۱۲۶۰ھ. هند آن را نشان داده، و نیز ۲ : ۲۵۷۸ که در آنجا آمده : رسالهٔ سئوال و جواب معروف به رسالهٔ مابال (همان چاپ ۱۲۶۰ھ) - پاکستان و هند (۵) ۳ : ۳٤۸)

4467- لاهور، گنجبرگ ۲، کتابخانه حکیم محمد نبی خان جمال سویدا: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ھ. آغاز برابر نمونه، ۳۸ پرسش و پاسخ دارد، ۷ ص (نعیم اختر قمر محددی).

4468- سیالکوت، ظفروال ایم. آئی. کاظمی : نستعلیق خام، سده ۱۳ھ. (ص ۸-۳۰ مجموعه)، آغاز برابر نمونه (پرفسور محمد اقبال مجددی).

● **1525. مجمع الفواید و منبع القواعد** : ریاض شاداب

از عزیز، معروف به میرزا محمد هادی، به سال ۱۳۱۹ھ (: ریاض شاداب) ۱۹۰۱-۲م. دربارهٔ حروف تهجی، زندگینامهٔ سرایندگان (مولوی غلام محمد متخلص به فائق، ابن مولوی غلام حسین ساکن اینهی، اسدی طوسی)، رقعات نعمت خان عالی، قطعه ساده ریختها از نگارنده به اردو و فارسی.

4496- کراچی، موزهٔ ملی ۷/ ۱۹٦۸-۲ M ۸: نستعلیق، بخامه نگارنده، ۱۳۱۹ھ. آغاز: شرفوی از بازار می گذشت، طبیبی را دید که درو می فروشد، گفت ای طبیب داروی گناه هم داری؟ . . . ، ۱۰۰ ص (نوشاهی : ).

● **1526. مجمل الحکمه**

ترجمهٔ گزیدهٔ رساله های پنجاه و یک گانهٔ اخوان الصفا است، که هر یک رسالهٔ آن در یکی از دانشهای روزگار نگارندگان آن ها است (ن. ک. نسخه ها ۱ : ۳۰٦).

آغاز: سپاس و منت وجودی را که واجب الوجود است، و هر چه جزوی ست ممکن الوجود، و هر چه ممکن الوجود است کردهٔ اوست.

(ن. ک. دانش، دانشکده ۱٦ : ٥۲ - نشریه ۸ : ۱۷۹ نسخهٔ فرهنگستان تفلیس که در پایان نسخه، ترجمه از مولانا محمد بن الحسن طوسی دانسته شده. براون ص : ۱٥۲ که ترجمه را از روزگار سید بهاء الدین سیف الملوک شجاع الملک شمس الخواص تیمور گورکان (برابر چاپی) دانسته است).

4470- حیدرآباد، هندو سائنس داد، آغا پیر عبدالحمید خان : نوشته ۱۱۸۷ھ. آغاز برابر نمونه، با عنوانهای : خلاصه رساله دوم، خلاصه رساله سوم، چهارم . . . ، ۲۱۲ ص (پرفسور محمد اقبال مجددی).

● **1527. مجموعهٔ دانش ؟**

از راجیس راؤ برهمن. برگ یکم نسخه افتاده است و نام کتاب بدست نیامده، جز اینکه در دیباچه گوید «نخست آنچه در این مجموعهٔ دانش سمت ظهور خواهد یافت».

در یک «مقدمه» و ده «مقصد» و «خاتمه» : مقدمه در شرف و فضل علم. مقصد ۱. اخلاق،

سه باب ، ۲- طب ، چهار مقاله ، ۳- طبیعیات ، سه مطلب ، ٤- هیئت ، سه مبحث ، ٥- ربع مسکون و طول و عرض عالم ، ٦- عجایب و نوادر خلقت ، ۷- نوادر حکایتها و مطایبتها ، ۸- تصوف ، ۹- حساب ، ۱۰- عروض و قافیه و قواعد فصاحت و بلاغت. خاتمه. در پند و نصیحت و سخنان حکمت آمیز بزرگان و اولیا.

**4471- کراچی**، موزهٔ ملی N. M. ۱۹۷۳-۱۰۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه. آغاز یک برگ افتاده : و بعد ، نیاز مند درگاه قادر ذوالمنن راجیش راؤ برهمن . . ، تنها مقدمه باقی مانده ، ۱٦ ص (نوشاهی : ۱٤٤).

## ● 1528- مجموعهٔ ناصری

**از حافظ نصرالله خان ولد سعید الرحمان** ، در بلدهٔ سنبهل مراد آباد ، برای برخوردار غلام محمد خان. در شش «باب» :

۱- عقاید ، ۲- کشته جات ، ۳- طلسمات ، ٤- سیماب ، ٥- علم نجوم و قیافه شناسی ، دو وصل ، ٦- تعویذات.

**آغاز :** حمدله. چنین گوید حافظ نصر الله خان ولد سعید الرحمان.

**4472- کراچی** ، ناظم آباد ، همدرد ، تازه خریداری شده : نستعلیق ، **نگارنده** ، ۱۰ ع ۱/ ۱۲۷٥ه ، ۳٥۲ ص (سید عصر نوشاهی).

## ● 1529- مخزن الفواید : خزینة الاصول

از **فایق لکهنوی** ، محمد فایق بن غلام حسین بن محمد عظیم ، متخلص به فایق (م ۹ ب رجب ۱۲٤۱ه/ ۱۸۲٥م.). از سروران زبان فارسی در شبه قاره ، به سال ۱۲۲٥ه/۱۸۱۰م. (: خزینة الاصول) ، که در روزگار نواب سعادت علی خان بهادر در ۱۲۲۸ه پاکنویس کرده است.

در یک «مقدمه» و ۱۲ «باب» : **مقدمه در بعضی اصول و قوانین زبانها** ، باب ۱- حروف تهجی و معانی و تبدیل آنها ، ۲- قوانین صرف زبان فارسی ، ۳- نحو فارسی ، ٤- در زیادات و محذوفات و مقدرات ، اغلاط اول و آخر کلمه (پیشوند ، پسوند) ، ٥- تشبیهات ، استعارات و مبالغات ، ٦- صنایع و بدایع زبان فارسی ، ۷- تفصیلات شعر و ساعری ، ۸- ضرب المثلهای فارسی ، ۹- بعضی قوانین ستاره شناسی و اصطلاحات علم موسیقی ، ۱۰- تاریخ و نقد (لعز ؟) ، ۱۱- عروض ، ۱۲- قافیه.

**آغاز :** سخنورانی که اعجاز مسیحایی را لب تشنه آب زلال انفاس خود می دانند.

(ن. ک. نسخه ها ۳ : ۲۰۷۷ «مخزن الفواید» در بخش دستور زبان - ذریعه ۹ : ۸۰۷ «دیوان فایق» و ۲۰ : ۲۲۸ «مخزن الفرايد (الفواید) او خزانه الاصول» - پاکستان و هند ۳ : ۳۸۰ «مخزن الفواید» - مشار ٤: ٤٦٥١ «مخزن الفرايد يا خزانه الاصول» که نشانی دو چاپ را داده).

**4473- لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۲۳۰۹/٥٦۳۲ : نوشته ۱۹۱٤ ب/۱۸٥۷م (۱۲۷۳ه.) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳ : ٦۳۸).

**4473- خیرپور** ، کتابخانه عمومی ٥٥٥۱/٤۹۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز

برابر نمونه، ۱۲۰ ص (سد حضر نوشاهی).

4475- لاهور، دکتر وحید قریشی: تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه، ۳۸ گ ۱۱ س (پایان نامه دکتر خالده صدیقی: ۶۱۹).

● مرآت القوانین

گیش داس. در بخش نامه نگاری می آید.

● 1530- مصباح الصبیان

از محمد رحم علی خان (نگارندهٔ: بدیع التحریر: ...د)، که در قصبهٔ سکندر پور (سکندر راؤ) (هند) نزدیک علی گڑه میزیسته است. نگارندهٔ «منتخب اللطایف».

در قواعد صرف فارسی، صنایع شعری، عروض و قافیه و جز آنها.

(ن.ک. ریو ۳: ۱۰۴۳ ب که موضوع کتاب را دستور زبان فارسی یاد کرده است).

آغاز: بسم الله احد آموزان دبستان ابتدا و فاتحهٔ فراغ طلبان مدرسهٔ انتهی، حمد موحودی است که خالق مفردات و بسایط...

4476- لاهور. دانشگاه، شیرانی ۳۰۴۲/۲۷/۱: نوشته ۵ ج ۱۲۲۱/۲ه (۱۸۰۶م.) در قصبه رامپور، موریانه زده، آغاز برابر نمونه (بشیر حسین ۳: ۵۸۸)

● مصباح المبتدی

محمد رحم علی خان. در بخش بلاغت خواهد آمد.

● 1531- مطالع الهند: مطلع الهند.

از سلامت علی طیب بن شیخ محمد عجیب، در بنارس هند، به سال ۱۲۲۳ه/۱۸۰۸م. بشیر حسین (شیرانی ۳: ۵۷۱) نگارنده را معروف به حذاقت خان و ریو (۳: ۱۰۲۶) وی را ملقب به صداقت خان می نویسند (ن.ک. پاکستان و هند ۲: ۳۸۰ که لقبی برای نگارنده یاد نکرده و می نویسد کتاب بدستور سلطان حذاقت خان نگاشته شده است) نام کتاب نیز بدوگونهٔ بالا یاد شده است.

در پنج «مطلع» و «تکمله» ای، در: فلسفه، هندسه، حساب، هیئت، موسیقی، رسوم و عادات اهل هند و جز آن.

آغاز: بعد حمد و سپاس ایزد لایزال و درود انبیای ذوی الافضال، خصوصا بر آن سرور کائنات، که لولاک لما خلقت الافلاک، در شأن اوست.

(ن. ک. ریو ۲: ۱۰۲۶ که نام را «مطلع الهند» آورده. پاکستان و هند ۳: ۳۸۰ «مطالع الهند» - آصفیه ۲: ۱۷۲۸ که از نسخهٔ چاپی آن نشانی داده است).

4477- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳۹۸٤/۹۳۲: از پایان سدهٔ ۱۳ه.

4478- لاهور، همانجا ٤۰۰۰/۹٤۸: نیز از پایان سدهٔ ۱۳ه. انجام افتاده، (بشیر حسین ۳: ۵۷۲).

**4479- لاهور**، دانشگاه، شیرانی ۱/۸۹۵/۳۹٤۷: تاریخ یاد نشده، آغاز برابر نمونه، (بشیر حسین ۳: ۵۷۱).

## ● 1532- مطلع العلوم و مجمع الفنون

از **حکیم واحد علی خان** که در هوگلی می زیسته است. در دیباچه زیر عنوان «مجملی در صفت مؤلف» از خود و خانواده خود آگهی هایی می دهد. پدرش ۵۲ سال در خدمت **نواب خان جهان خدمات دار الانشاء** را داشته است و چون نواب از او خشنود نبوده است به کار انگریزیان پرداخت. وی خود در ۱۵ سالگی به جهانگردی در هندوستان می پرداخت. و از تجربیات خود، این کتاب را برای مبتدیان ساخت. چه دیده بود که تعلیم ایشان در دبستان های فارسی رو به زوال است، برای رفع بی خبرانی، این کتاب را در ۲ ذیقعدهٔ ۱۲۴۱ ه/۱۸۲۵ م در دو دفتر نگاشت.

**دفتر یکم** بنام «مطلع العلوم» در ۳۷ «باب»: ۱- حروف تهجی، مصادر و صرف زبان فارسی، ۲- ضرب المثل های فارسی به ترتیب تهجی در آخر واژه ها، ۳- نصایح و اقوال حکما و حکایت های عربیه، ٤- لطایف و ظرایف، ۵- فراست و قیافه شناسی، ٦- تاریخ و سیر چند «فصل» و «اصل» ۷- در علم اخلاق، چند «فصل»، ۸- تحریر مکاتبات و عرضه داشت و اسناد (نامه نگاری)، چند فصل، ۹- لغات و اصطلاحات فارسی، ۱۰- معانی، چند فصل، ۱۱- بیان، هفت فصل، ۱۲- بدیع، شش فصل، ۱۳- عروض، هفت فصل، ۱٤- قوافی، هفت فصل، ۱۵- علم عقاید، با سرنامه‌های «عقیده» ۱٦- علم فقه، سی و یک فصل، ۱۷- تفسیر، در چند «فایده»، ۱۸- علم حدیث، ۱۹- علم طریقت، ده فصل، ۲۰- طب، فصل هایی، ۲۱- جغرافیه، هفت فصل، ۲۲- حساب، پنج فصل، ۲۳- هندسه، ۲٤- هیئت، هفت فصل، ۲۵- جرالثقیل، ۲٦- موسیقی در «فصل» ها و «اصل» هایی، ۲۷- حکمت طبیعیات، هفت فصل، ۲۸- منطق، در «فصل» و «بحث» هایی، ۲۹- مناظره، ۳۰- احکام نجوم، هشت فصل، ۳۱- رمل، هفت فصل، ۳۲- جفر، سه فصل، ۳۳- کیمیا، ۳٤- لیمیا، ۳۵- هیمیا، ۳٦- سیمیا، ۳۷- ریمیا.

**دفتر دوم** بنام «مجمع الفنون» که در آن هنرها را به چهار گروه اعلا، اوسط، دنی وادنی تقسیم کرده است. باب یکم گروه اعلا، در چند فصل: فصل ۱- تعمیر جواهر، در یازده اصل، ۲- بیطاری اسب، پانزده اصل، ۳- ملاعب (شطرنج) در چهار اصل، ٤- جواهری (جواهر نامه)، یازده اصل، ۵- فن مطبخیان، ده اصل، ٦- جراحی، تشریح، فصد، یازده اصل، ۷- فن صبر و شکر، چند اصل، ۸- فن کحالی، پنج اصل، ۹- فن قابلگی زنان، پنج اصل، ۱۰- فیلبانی، چهار اصل، ۱۱- فن معلمان (تعلیم)، چند اصل، ۱۲- ادیبان و اتالیقان (ادب آموزان) هشت اصل، ۱۳- فن قاریان، سی اصل، ۱٤- فن خطاطان، چهار اصل، ۱۵- چابک سواران، ۱٦- فن نشست کاران، چند اصل، ۱۷- فن طبع، ۱۸- فن ارباب رزم و اهل میدان، پنج فصل، ۱۹- فن مصوران، سه فصل، ۲۰- در فن تاجران، پنج اصل، ۲۱- در فن صرافان و ساهوکاران (کسانیکه با اوراق بهادار کار می کنند)، سه اصل، ۲۲- در فن زورمندان و پهلوانان، دو اصل، ۲۳- در شاهد بازان (آداب

مصاحت) ، هت فصل ، ۲٤- سیاق و محاسبان ، چهار اصل ، ۲۵- نیل گران (رنگرزان) ، ۲٦- فن مهر کنی ، ۲۷- فن زمینداران ، ۲۸- فن پٹواریان (حسابداران زمینداران) ، ۲۹- صنعت های عجیبه.

باب دوم فنون اوسط ، در چند فصل : ۱- فن حدادان ، آهنگران ، ۲- فن مداد سازان (یک نوع چراغ سازی) ، ۳- فن رنگکار ساران ، ٤- فن آتشبازان ، ۵- فن غله فروشان ، ٦- ظروف فروشان ، ۷- رنگ کردن عاج ، ۸- فن میناکاری ، ۹- ساختن سفیداب ، ۱۰- ساختن سنگرف ، ۱۱- ساختن سریشم ، ۱۲- صابون گران ، ۱۳- زرگران ، ۱٤- سنگتراشان.

نگارنده گویا همانکس است که در پیرامون ۱۲۳۳ه‍/۱۸۱۸م «گلشن جنگ» در تاریخ پونا (هند) را نگاشته است (استوری : ۷٦۳). و نیز ن. ک. بشیر حسین ۱ : ۷۷ «عشق نامه» از واجد علی شاه سرودهٔ ۱۲٦۵ه‍/۱۸٤۹م.

آغاز : حمدی که شان خداوندی را شاید ، از زبان مخلوق ضعیف البیان چه آید و شکر سپاس که همای منعم حقیقی را.

(ن. ک. مشار ٤ : ٤۷۹۵ «مطلع و...» که نشانی سنگ چاپ آن را داده - دریعه ۲۱ : ۵٦ ، «مطلع . . .» که نگارنده را با نگارندهٔ «شعاع الابدان» (ن. ک. همین فهرست ۱۰٦) یکی دانسته است - ریو ۳ : ۹٦۹ «گلشن جنگ» از واجد علی خان نبیرهٔ علی مردان خان-سورهٔ سالار ۲ : ۷۲ ، ۱ «جامع الفنون» و «مطلع العلوم» که گویا بخشهای همین کتاب باشد - پاکستان و هند : ۱۸۰ «مطلع. . .»).

4478- کراچی ، انجمن ترقی ۳ ق ف ۳٤۹ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه‍. با تاریخ ۱۲۹۰ه‍ ، آغاز برابر نمونه ، ۱۰۸ ص (سرفراز : ۱۵ - نوشاهی ، انجمن).

4479- کراچی ، موزه ملی ۱۹٦۱-۱٦٤۲/۱ N M : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه‍. آغاز برابر نمونه ، ۱۵٦ ص (نوشاهی : ۱٤٤).

4480- لاهور ، اردو بازار ، کتابخانه رشیدیه : نستعلیق ، سدهٔ ۱٤ه‍. آغاز یک برگ افتاده : جانشان صدر دیوان دار الاماره کلکته به عبارت سلیس . . ، ۵۳۲ ص (سند عارف نوشاهی).

## ● مفتاح الجنان

محمد بن بحیر. آداب ، ادعیه ، فقه و سلوک است. در بخش اخلاق خواهد آمد.

## ● 1533- مقاصد

در چهار «مقصد» و هر مقصد چند باب ویا فصل : مقصد ۱- در سلوک ، در بیست فصل ، ۲- آفاق وانفس ، هشت باب ، ۳- در فقر رسول (ص) ، ٤- انواع مکاتبات.

4481- اوچ ، مخدوم سید شمس الدین گیلانی ۳٦۷/۲ : نستعلیق ، فقیر غلام حسین ولد مولوی حیات محمد ، ساکن قریه اسلام خان نوپانک ، ۱۷ ماه فلان ۱۲٤۹ه‍. ۱۵۸ ص. بدنبال رساله ای بااین سر آغاز : . . . خاتمه در بیان متفرقات مبنی بر (؟) باب. باب اول در بیان اعمالی چند که باعث فقر و درویشی میشود . . . ، و مطالبی در ضمیر ، ۵٤ ص (پرفسور الله دتا چودری - غلام سرور : ۱۹۵).

## 1534- مقالات سعید نفیسی

از شادروان سعید نفیسی
مجموعه مقالات زیر: ۱- تصوف ایران و پاکستان، سخنرانی در دانشکده پنجاب لاهور، ۱۴ مارس ۱۹۵۶م. ۲- روابط ادبی ایران و پاکستان، سخنرانی در دانشکده دولتی کویته، ۹ اوریل ۱۹۵۶م. ۳- اقبال در ادبیات ایران، در دانشگاه کراچی، ۱۰ مارس ۱۹۵۶م. ۴- تصوف در آثار اقبال، در جشن روز اقبال در ۲۱ اوریل ۱۹۵۶م. در کراچی به عنوان رئیس جلسه. ۵- مجموعه سروده هایی از استاد، هنگام اقامت در پاکستان ۱۹۵۶م.

**4482-** کراچی، موزه ملی ۱۳۴-۱۹۶۷ N.M: نستعلیق، خود استاد (هر سروده ها؟)، ۱۹۵۶م، ۹۸۰ ص (نوشاهی: ۱۴۴).

## 1535- مقدمة العلوم: خیر البلاغت

از خیر الدین محمد. که از دیباچه از استاد خود مولانا محمد حسن علیه الرحمة یاد می کند؛ و در خاتمه از زبان دوستان خود نقل می کند که می گویند «از انواع علوم رسائل و کتب در عبارت عربی از نتایج طبع دست بدست می گردد». و از مجموعهٔ «خیر البلاغت» خود یاد می کند که شامل چهارده رساله است، و این کتاب ناظر «مقدمهٔ العلوم» به منزلهٔ مقدمهٔ آنهاست.

در یک «مقدمه» و پنج «مبحث» و یک «خاتمه»: مقدمه در تعریف علم و اقسام آن، با سر-سخنهای «مصر» و «فایده». مبحث ۱- در تحقیق علم، که معنی دوم که آن را ما به الانکشاف و نه، منشاء انکشاف گویند، تقسیم علم، ماهیت علم، ۲- تحقیق علم به معنی دوم، که ثبات و صفی به ذاتی ست، ۳- مقدمهٔ هر علم، ۴- اجزاء سه گانهٔ علم، ۵- مصطلحات علوم متداوله، در چند فصل: مصطلحات علوم ادبی، مصطلحات علم عروض، مصطلحات علم بدیع، مصطلحات علم انشا، قافیه، منطق، تصدیقات. خاتمه در سبب تألیف. در اینجا از «خیر البلاغت» خود یاد می کند در ۱۴ رساله: ۱- رساله در علم خط، ۲- قواعد الخط عربی و فارسی، ۳- تصریف عربی و فارسی، ۴- علم اشتقاق، ۵- علم نحو عربی و فارسی، ۶- علم معانی، ۷- علم بیان، مشتمل بر تشبیهات فارسی و هندی، ۸- علم بدیع، اسرار السوال که در هندی آنرا نایکا گویند، ۹- علم انشا و محاضرات، ۱۰- عروض، ۱۱- قوافی، ۱۲- منطق و مناظره، ۱۳- تهذیب اخلاق، ۱۴- همین رساله «که در حقیقت مقدمهٔ آنها و همهٔ علوم است».

**آغاز:** سپاس بیقیاس شایستهٔ جناب عالمی که زبان خامه بیان استقصای علمش نتواند بود.

**4483-** اسلام آباد، گنج بخش ۶۷۲: نستعلیق پخته، با تاریخ ۱۲۱۵ه، (ص ۲۲-۱۳۲)، آغاز برابر (گنج ۱: ۴۲۷).

## 1536- مناهج (منهاج) العباد الی المعاد: مناهج العباد الی المیعاد

از سعد الدین محمد بن احمد، مدعو به سعید فرغانه ای (م. ۶۹۱ه/۱۲۹۲م.) نام کتاب و نگارنده و تاریخ مرگ وی گوناگون یاد شده است.

در سه «قاعده» و هر یک در «رکن» و «باب» و «فصل» هایی: قاعدهٔ یکم در بیان اعتقاد سلیم

که شعبهٔ صراط مستقیم است ، چهار باب و فصل هایی . باب ۱- وجود و اسما و صفات حق ، ۲- ملائکه، ۳- نبوت ، ۴- رستا خیز. **قاعدهٔ دوم** ارکان مسلمانی و اقوال مذاهب و ائمهٔ دین ، پنج رکن : ۱- نماز از شرایط و فضایل و واجبات و مستحبات ، چند فصل ، ۳- زکات ، چهار باب و فصل هایی ، ۴- صوم ، در بابها و فصلهایی ، ۵- حج ، چهار باب و فصلهایی . **قاعدهٔ سوم** در سلوک مقامات ، دو باب : ۱- معامله باحق و آداب باطن و ذکر و کیفیت سلوک ، ۲- معامله باخلق و آداب ظاهر . ده فصل : ۱- آداب شیخ با مرید ، استاد باشاگرد ، پدر بفرزند ، ۲- آداب مرید و شاگرد و فرزند ، ۳- معاشرت با اصناف خلق ، ۴- آداب سفر ، ۵- آداب لباس ، ۶- طعام ، ۷- تزویج ، ۸- تشبث و تضرع ، ۹- سماع ، ۱۰- ؟) .

چلپی(۲:۱۸۴۶) می گوید:ابو الفضل محمد بن ادریس بدلیسی آنرا به نام «مدارج الاعتقاد» ترجمه کرده است . (ر. ک . کحاله ۹ : ۳۲ تا ۳۵ ، که در آنجا از ده تن بدین نام یاد شده است ، یکی از آنان بدلیسی دفتری رومی احصاری (م ۹۸۲ھ/۱۵۷۴ م .) است که گویا همین مترجم باشد) .

(ر. ک. کشف الظنون ۲ : ۱۸۴۶ که نام کتاب را «مناهج العباد الی المعاد» و تاریخ مرگ نگارنده را ۶۹۹ھ آورده است . کحاله ۸ : ۳۰۷ که از این کتاب نام نبرد و تاریخ مرگ نگارنده را پیرامون ۷۰۱/ ۱۳۰۱م آورده . نفیسی ۱ : ۱۵۳ که نام نگارنده را سعد الدین سعیدبن محمد بن احمد آورده و نیز ۲ : ۷۶۳ به همانگونه . نسخه ها ۲ : ۱۴۲۵ «مناهج العباد الی المعاد» . انوار ، ملی ۶: ۲۳۹ «مناهج العباد ... » ولی نام نگارنده . ادبی ۲ : ۵۱۲ «مناهج العباد الی المعاد» سعد الدین محمد ...)

4484- انک ، مکتبه ، کتابخانه مولانا محمد علی، محمد صالح : سیح حوش ، محمد شیخ بن سید حاجی شیخ تاشکندی ، ۱۰۰۳ھ . آغاز برابر نمونه ، ۴۳۸ ص (پرفسور ملک محمد اقبال) .

4485- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۳۳۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ھ . آغاز چند برگ افتاده ، انجام پیش از آخرین فصل افتاده ، ۲۸۸ ص (گنج ۱ : ۴۲۸) .

## ● 1546- مونس الصالحین

حسین . عقاید است وفقه و اخلاق و تصوف و حکایتها . در بخش عرفان خواهد آمد .

## ● 1537- نزهت القلوب

از حمدالله مستوفی، فرزند ابوبکر قزوینی (۶۸۰ - ۷۵۰ھ/۱۲۸۱ - ۱۳۴۹م .) به سال ۷۴۰ھ/ ۱۳۴۰م (نه در ۷۴۵ھ/۱۳۴۴ م . هنوز در آن کار می کرده است) . در یک «فاتحه» و سه «مقاله» و یک «خاتمه» :

**مقدمه** در ترتیب ابداع افلاک و نجوم و عناصر و آنچه متعلق است بدان از آثار علویه و سفلیه و یک دیباجه در ذکر ربع مسکون طول و عرض اقالیم ، و صف اطراف آن. **مقالهٔ یکم** ، در سه «مرتبه»: ۱- معدنیات ، سه «جنس» ۱- نباتات ، دو «شکل» ، ۳- حیوان ، سه «نوع» ( بری ، بحری ، هوایی) ، **مقالهٔ دوم** ، ذکر انواع انسان ، در دو صفت مکمل الصوره والمعنی، متفاوت الهیئه و الحرکه ، سپس چهار «نظر» و هر نظری در بخشهای کوچکتر. **مقالهٔ سیوم** ، صفت بلاد و بقاع ، چهار «قسم» : ۱- حرمین

شریعی ، ۲- احوال این زمین ، چند «باب» ، ۳- در بلدانی اگرچه ایران نیست ولی حکام ایرانی ساخته اند ، ۴- دیگر عمارات مدنیه و ولایات ربع مسکون . خاتمه . عجایبی که در سایر ولایات ربع مسکون است ، از بحر و بر .

آغاز : چون واهب مواهب بیعلت ، علت همه ، که مبدع مخترعات .

(ن. ف. نسخه ها ۱: ۶۸۹ و ۶: ۳۹۸۶ - ذریعه ۹: ۱۰۳۳ و ۲۴ : ۱۲۰ - مشار ۵ : ۵۱۹۰ کشف الظنون ۲ : ۱۹۴۵ - پیشگفتار چاپ ۱۳۳۶ ح از دبیر سیاقی - براون : ۱۴۲ - ایوانف ، لرزن : ۸۹).

**4486**- کراچی ، اسعد پیر حسام الدین راشدی : نسخ ریز خوش ، سده ۱۰ ه . آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۳۸۰ ص ۳۰ س (پرفسور روشن آرا بیگم) .

**4487**- کراچی ، موزه ملی ۳/۹۹۶ - N M . ۱۹۵۷ : نسخ خوش ، سده ۱۰ ه . آغاز برابر نمونه ، ۵۰۲ ص (ده شاهی : ۱۴۵) .

**4488**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۷۳ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ ه . آغاز در دیباچه کمی بماند ، انجام افتاده ، ۱۹۸ گ (گنج ۱ : ۴۲۹) .

**4489**- راولپندی ، سیتلایمون ، آقای تنویر نسخ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ ه دو صفحهٔ آغاز زرین ، ۴۸ تصویر رنگی بزرگ با ارزش ، ۳۱۵ برگشمار دارد ، اندازه رحلی (رویت) .

## ● 1538- نصاب البلغاء

از قانع تتوی ، میر علی شیر ( ۱۱۴۰ - ۱۲۰۳/ ۱۷۲۷ - ۱۷۸۸ م .) به نام کتاب تاریخ مدرس نیز هست : شد نصاب البلغایش تاریخ - بد چنین وضع نه نزد دانا . هر چند این ماده سال ۱۲۰۷ ه را بدست می دهد که با سرگذشت جور نیست .

فرهنگ واژه ها و مصطلحات حیات انسانی ست ، که فهرست آن در ۹۰ بند ، در پیشگفتار چاپ «مقالات الشعرا» ی او آمده است : علم طب و متعلقات آن ، نام اندامها ، اسباب غذا ، آب و زمین ، کشتها و موسم آنها ، گلستها ، عطریات ، حلوا کیها ، ابزار پخت ، اقسام پختگی ها ، سرینیها ، جانوران پوستینه ، چرم دوزی پوشاکها ، ندافی ، رنگرزی ، پاپوشتها ، ابزار درزی ، درود گری ، ساختمانهای روستائی و بدستانی ، ابزار خانه ، حیوان ، خانه داری ، تجملات خانگی ، پرندگان ، لوازم شهری ، اهل حرف ، تجارت ، اسباب حکومت ، القاب و مناصب ، دهر داری ، تاهل و توالد ، عروسی و دامادی و صحبت ، لوازم مولود ، حمل ، بازی کودکان ، آموزش کودکان ، اصطلاحات علوم و شعر ، آداب دبیری ، مساحت ، ستاره شناسی ، سال عربی ، روز و سال فارسی و سندی ، سواری ، جنگ ، جانوران شکاری ، پرندگان ، تشرب ، تغنی ، نغمات اهل فرس ، بی لحن ، نام سرایندگان ، نغمات اهل هند ، سیاحت ، کوهها ، جانوران آبی ، حشرات درختان ، اوقات و جهات . و جز آنها .

در سه «مقاله» و چهار «فایده» : مقالهٔ یکم ، کیفیت بدو آفرینش ، دوم خلقت آدم ، سوم کیفیت ایجاد. فایدهٔ ۱- سوجمات اکوریت ، ۲- شناخت منی ، ۳- امتحان منی ، ۴- امتحان حمل

لرینه و مادینه. (سید خضر نوشاهی).

آغاز: بعد حمد جان آفرین ، زبان بخشی که هر معنی را به لفظی اختصاص داده ، معنی لفظ انسان را به نطق بر سایر حیوان افزود.

(ن. ک. پیشگفتار چاپ «مقالات الشعراء» از پیر حسام الدین راشدی ، زندگنامه و فهرست ۴۷ اثر او از آن میان همین کتاب)

**4490**- شکار پور ، گڑھی یاسین ، مولانا محمد ابراهیم ناظم ، یاسینی : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۴ رجب ۱۱۹۸ه. آغاز برابر نمونه ، ۱۸۵ ص (سید خضر نوشاهی). در پیشگفتار مقالات : ۱۲ آمده که به خامهٔ نگارنده است.

**4491**- کراچی ، استاد پیر حسام الدین راشدی : نستعلیق خوش ، راشد برهانپوری ، ۱۵ محرم ۱۳۷۷ه/۱۳ اوت ۱۹۵۷م. از روی نسخه ای که به خامهٔ نگارنده بوده، آغاز برابر نمونه، ۴۵۵ ص ۱۹ س (پرفسور روس آرا بیگم).

## ● 1539. نصایح ضروری

از سید غلام مصطفی نوشاهی (م ۱۳۸۴ه/۱۹۶۵م) ، که بوستان سعدی ، پند نامهٔ عطار ، کریمای سعدی ، گلستان سعدی ، محمود نامه لاهوری (ن. ک. گنج ۳ . ۱۷۹۳)، تمام حق شرف بخارائی را به زبان پنجابی ترجمه کرده است.

شامل سلسله های نوشاهیان ، نامه های وی به مریدان و دوستان ، مناقب بزرگان خاندان نوشاهیه ، تاریخ زایش و مرگ آن بزرگان ، ماده تاریخ ساختمان مساجد ، مسایل اخلاقی ، منظومه های عرفانی.

آغاز: شجرهٔ نوشاهی . . . الهی رحم کن بر حال زارم - بحق مصطفا و چار یارم.

**4492**- گجرات، ساهن پال شریف، کتابخانه نوشاهیه : نستعلیق خوش، سید بشیر احمد بصارت نوشاهی ، (پسر نگارنده) ، ۲۲ ذیقعده ۱۳۷۵ه. آغاز برابر نمونه ، با تصحیحات نگارنده ، ۷۳۲ ص (سید عارف نوشاهی).

## ● 1540. نفایس الفنون فی عرایس العیون

از شمس الدین محمد بن محمود آملی حنفی ، یا به نوشتهٔ صاحب «ریاض» و «ذریعه» شیعی. بنام شیخ ابو اسحاق بن محمود شاه اینجو فرمانروای سپاهان و شیراز (۷۱۹-۷۵۸ه). به سال ۷۳۶ه/ ۱۳۳۶م بدان آغاز و در ۷۴۲ه/۱۳۴۲-۱م به انجام رسانده است.

در دو بخش : ۱- علوم اوائل ، در ۸۵ علم ، در نه «مقاله» ، ۲- علوم اواخر ، ۷۵ علم ، در پنج «مقاله». که بخش دوم را که شامل علوم اسلامی ست مقدم داشته است.

آغاز: حمد و ثنا و شکر بی انتها حضرت پادشاهی را که انکار از دیار.

(ن. ک. ذریعه ۲۴ : ۲۴۱ - منزوی ۵ : ۵۲۵۶ که پنج چاپ آنرا نشانی داده - نسخه ها ۱ : ۶۹۱ - ریو ۲ : ۴۳۵ - اته : ۲۲۲۱ ، ۲۲۲۳ - نفیسی ۱ : ۱۸۳ آملی ، زندگینامه و فهرست آثارش ، از آن میان همین کتاب).

4493- لاهور، محمد شفیع ۵٤/۳۷٤ : نستعلیق، ۱۰۰۶ه‍/۱۵۹۷م آغاز برابر نمونه، ٤۷۲ گ (بشیر حسین : ۳۲٤).

4494- لاهور، پنجاب پبلک لائبریری ۶، ۵۲۶ سا : نسخ و نستعلیق، ۱٤ شوال ۱۱۶۷ه‍. یک مقاله از آن است از صور دوا لب آغاز می شود، ۵۶ گ ۱۶ س (عابدی ۱ : - مجله تحقیق، س ۳ ش ۱ ص : ٤۳).

4495- اسلام آباد، گنج بخش ۷۶۷۰ : ثلث پخته، سدهٔ ۱۲ه‍. آغاز و انجام افتاده، ۱۲۶ ص (گنج ۱ : ٤۳۰).

4496- کراچی، موزهٔ ملی ۱۹۶۱ - ۱۶۵۹ N. M. : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ه‍. آغاز برابر نمونه، ۳۳۸ ص (نوشاهی : ۱٤۵).

4497- خیرپور، کتابخانه عمومی ۵۵۱/۱۸ - م ح م : نستعلیق سدهٔ ۱۲ه‍. آغاز برابر نمونه، ۵۹۶ ص (سید حضر نوشاهی).

4498- کراچی، موزه ملی ۱۹۵۷ ۹۶۰/۱. N. M. : نستعلیق، رمضان ۱۲٤۹ه‍. آغاز برابر نمونه، ٤۰۷ ص (نوشاهی : ۱٤۵).

4499- لاهور، مسلم مسجد، مکتبه خاور، آقای محمد حلیم : نستعلیق خوش. شنکر لعل برای شیخ لطف علی سندیلوی، جمعه ۲۸ ذی الحجه ۱۲۵٤ه‍. ۱۵ مارس ۱۸۳۹م در اله آباد، آغاز برابر نمونه، ۵۰۵ گ (سید عارف نوشاهی).

4500- کراچی، موزه ملی ٤۱۷-۱۹۵۸ N. M. : نستعلیق خوش، ۳۰ بهادون ۱۹۲۳ بکرمی (۱۲۸۳ه‍.) آغاز برابر، ۱۱۷۲ ص (نوشاهی : ۱٤۵).

4501- لاهور، گنگرگ ۲، حکیم محمد نبی خان جمال سویدا : نستعلیق، سدهٔ ۱۳. آغاز برابر نمونه، ۱۷۷۶ ص (نعیم اختر قمر مجددی).

4502- لاهور، دانشگاه، شیرانی ۳۹۳۸/۸۸٤/۵ : سدهٔ ۱۳ه‍. «مقدمه» است در شرایط و هدایات برای منشی و نامه نگار (بشیر حسین ۳ : ۶۹۰).

4503- کراچی، انجمن ترقی ٤ ق ف ۱۶۲ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ه‍. بخشی از آن است آغاز : فصل از کتاب . . . در علم تعبیر خواب، که آن عبارتست از معرفت احوال خوابها، (ص ۲ - ۱۸۰) (سرفراز : ۵۵ - نوشاهی).

4504- کوئته، مولانا محمد هاشم خان مجددی : تاریخ یاد نشده، آغاز برابر و انجام افتاده، ۸۰۰ ص (پرفسور محمد اقبال مجددی).

## ● 1541- نوادر الفواید

از کسی با تخلص «مخلص»، بروزگار پیرطریقت سعد الدین احمد انصاری (نگارندهٔ «معدن اسرار: ۷۲» و جز آن)، (م ۱۲۲۵ه‍/۱۸۱۰م)، در اشرف القراده یحیی، که مسکن و ماوای آن مبارک ذات، و از توابع دارالسلطنهٔ کابل است، آنچه از ایشان می شنید و خود از کتابها گزیده و برا کنده داشت،

به سال ۱۲۲۰ه/۱۸۰۵ م. : سال داریغفلی زهجرت رفته بود - یکهزار و دو صد و دو عشردان. در ۳۳ «فایده» گرد آورده «نوادر الفواید» نامیده است. در دیباجه قصیده ای ست بلند با تخص او در مناجات و نعت و ستایش از آن پیر یاد شده.

نام نگارنده بدست نیامد. در «نشأة القدس» که شرح احوال شیخ سعد الدین پیشگفته است (نسخهٔ گنج بخش ٤٠٤٥ ص ۲۲۸) درمیان خلفای ایشان از ملا عبدالحکیم پیشاوری یاد شده که در طبابت دست داشته و در شعر طبع موزونی داشته و رساله ها از خود ترتیب می داده و در منقبت حضرت شیخ قصاید بسیار گفته است. و شیخ وی را به خلافت خود به بخارا فرستاده است. (ولی تخلص وی یاد نشده).

درسی «فایده» : فایدهٔ ۱- ارواح ثلاثه و اخلاط اربعه و حواس عشره ، ۲- نبض و قاروره ، علامات بحران و محموده ، ۳- ستهٔ ضروریهٔ حفظ صحت ، ٤- معالجهٔ تب ، صداع ، سرسام . . . ۶- امراض چشم ، ۷- بینی ، ۹- دهان ، لب ، دندان . . . ، ۱۰- حلق ، ضیق نفس ، خناق ، ۱۱- سینه ، ۱۲- معده ، ۱۳- کبد ، استسقا ، سپرز ، اسهال ، ۱٤- مقعد ، مثانه ، بول ، ۱۵- شروط ساختن داروی مرکب ، ۱۶- باه ، ۱۸- امراض خاص زنان ، ۲۰- سمها ، ۲۱- امراض ظاهر بدن ، ۲۲- گزیدگیها ، ۲۳- ماء الجبن و معاجین ، ۲٤- مومیا ، چوب چینی ، چای و قهوه ، ۲۵- مرباها ، حلویات ، سکنجبین ها ، ۲۶- ساختن انواع مرکب ، حل طلا و شنگرف و سفید آب و قلعی ، تعریف بعضی از کشتها ، گل حکمت ، ۲۷- ساختن انواع رنگها ، قلم رنگها ، ۲۹- رجال الغیب ، ساعت نامه ، تعویذها ، ۳۰- تعبیر خواب ، ۳۱- سلسلهٔ پیامبر و اولاد ایشان ، چهار یار ، دوازده امام ، غوث اعظم ، و شیخ سعد الدین احمد انصاری ، ۳۲- سفر و شروط آن ، اقالیم سبعه و اسامی بلاد مشهوره ، ۳۳- فواید متفرقه.

**آغاز:** الحمد لله الحکیم الذی جعل بمحض فضله و حکمته لکل داء دواء . . . اما بعد ، می گوید سهو العلم . . . المتخلص با لمخلص.

**4505**- اسلام آباد ، گنج بخش ۱۱۱۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه. آغاز برابر نمونه ، با فایده ۲۹ نسخه پایان می یابد ، ۲۷۵ ص (گنج ۱ : ۳۵۵).

## ● 1542- نهر الفصاحة

از میرزا محمد حسن قتیل لاهوری (م ۱۲۳۳ه/۱۸۱۷ م.) به سال ۱۲۱٤ه/۱۷۹۹م. در دیباجهٔ آن از «شجرة الامانی» در بلاغت خود نام میبرد.

در صرف زبان فارسی ، نامه نگاری ، عروض و صنایع ، و تصحیح واژه ها و اصطلاح های فارسی که نادرست در زبان فارسی هند بکار رفته است.

در ده «موج». موج پایانی نمونه های دستوری را در بردارد.

**آغاز:** ترانه سنجی عندلیب قلم در بهارستان صفحه بر سر شاخ سطر به ثنای گل همیشه بهار حمد محمود است.

(ن. ک. ریو ۲ : ۵۲۰ «لهر الفصاحه» و ۷۹۵ این یکی در کلیات او - پاکستان و هند ۵ : ۱۲۰ «نهر الفصاحه» و : ۹۹ ۳ «قتیل» زندگینامه و نام ٦ کار او ، از آن میان همین کتاب - دربعه ۹ : ۸۷۱ «دیوان قتیل» - فرهنگ سخنوران : ٤٦٨ «قتیل دهلوی» - مشار ۵ : ۵۳۵٦ «نهر الفصاحة» که لشانی ٤ چاپ آن را داده)•

**4506-** **لاهور** ، دانشگاه ، شیرانی ۲/۵۷۱٤/۲۳۹۵ : نوشته پیرامون ۱۱۵٦هـ (۱۸٤۳م.)، آغاز در دیباجه افتاده.

**4507-** **لاهور** ، همانجا ۳۱۹٤/۱۸۹/٦ : نوشته ۷ شعبان ۱۲۵۹هـ. (۱۸٤۳م.) ، آغاز برابر نمونه (بشیر حسن ۳ : ٦۱۵).

## ● 1543- وسایط العلوم

افادات سید حافظ قل احمد نوشاهی (۱۲۱۲-۱۲۸٦/۸-۱۷۹۷-۱۸٦۹م) فرزند سید الهی بخش (لگارندهٔ روضة الزکیه : ۸۱۹) گرد آوری همان سید شرافت نوشاهی ، در ۲ ع ۱۳۸۱/۱هـ/۱۹٦۱م.

با سربند های «باب» : ۱- در علوم قرآنی و قرائت ، ۲- حدیث و فقه ، ۳- تصوف ، ٤- وظایف (اوراد) ، ۵- عملیات ، ٦- تاریخ ، ۷- انساب ، ۸- لغت شناسی ، ۹- پزشکی ، ۱۰- ترجمهٔ قصیدهٔ غوثیه به زبان پنجابی ، ۱۱- عرلیات فارسی ، ۱۲- اشعار ، ۱۳- ترقیمه های او از نسخه های دست نوشتهٔ ایشان.

(ن. ک. تذکرهٔ نوشه : ۱۷۱ که زندگنامه و فهرست هشت اثر او را آورده - تذکرهٔ پنجاب ۲ : ۵٦۵).

**4508-** **گجرات** ، ساهپال، کتابخانه نوشاهیه : نستعلیق خوش گرد آورنده، ۸ ج ۱۳۸۸/۱هـ. آغاز : باب اول. قرآن کریم و قرائت سئوال اگر ترا پرسند که جان قرآن و سر قرآن و مادر قرآن . . . چیست ، ۱۷٤ ص (سید عارف نوشاهی).

## ● 1544- هفت احباب ؛ هفت نام : جواهر و معادن : ترجمهٔ ساکهیان

بایستی ازکیان ناتهه جوگی باشد،که پس از اسلام آوردن خود را سعادتمند نامیده است.دردیباجه آمده این هفت «باب» نگاشتهٔ این هفت تن است ، هر یکی یک باب :

۱- حمید الدین ناگوری ، ۲- کیان ناتهه جوگی، ۳- شیخ سلیمان مندوی ، ٤- میران سید محمد هاشم بخارایی ، ۵- میران سید طیب (طبیب ؟) اودی ، - شیخ نصیرالدین نار لولی ، ۷- محمد صادق ملتانی .

هر که باشد در دیباجه میگوید آنان را در صحرا دیدار کرده ، و با کمک آنان این رساله را نگاشته است . ولی در نسخهٔ ریو : ٤٨٦ دیباجه از نا گوری ست که میگوید به کمک آن شش تن این کتاب را نگاشته است ، و همان ریو می افزاید که این کسان از روزگاران جدایی هستند ، از آن میان : ناگوری (م٦٤۳هـ/٤۵ - ۱۲٤٦م) ساندوی (م ۹٤٤هـ/۷- ۱۵۳۸ م) و سید طیب بلگرامی (۱۰٦٦هـ/ ۵۵ - ۱٦۵٦م) ، و گرد آمدن آنان افسانه ای بیش نیست .

آغاز ۱ : اول بنام سی نسا و رحمان رحیم ، و نعت حضرت رسول کریم ، صاحب لولاک ، باعث ایجاد ارض و افلاک . . . آغاز ۲ : حمد و ثنای قیومی را که عجز عقول ذریات آدم از ادراک کنه ذات بیچون او چون آیات . . . اما بعد ، بر بصیر بصیرت مخفی نماند که به اتفاق بعضی یاران . . .

4509- کراچی ، انجمن ترقی ارد ٤ ق ف ۱۲۷ : نستعلیق، ملا یوسف ، ۱۰ ذیحجه ۱۲۱۵ھ. آغاز برابر نمونهٔ ۲، ۳۲ ص (نوشاهی انجمن . . .) در فهرست «سرفراز : ٦۳» نام نویسنده و تاریخ کتابت نا درست آمده است .

4510- گجرات ، قلعه دار ، کتابخانه مولانا عبدالکریم قلعه داری : نستعلیق پخته ، محکم الدین بن فقیر محمد بن محمد حنیف متوطن قصبه کوٹیان ضلع گجرات ، ۳ رجب ۱۲۸٤ھ/۱۸٦۸م . آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، ۱۵۲۰ ص (پرفسور احمد حسین احمد قلعه داری) .

4511- پیشاور ، دکتر خواجه محمد سلیم استاد دانشگاه ٥۲٦ : نستعلیق ، محمد حسین نقشبندی لاهوری ، آغاز سده ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ۲ . ۳۲ ص ۹ س (میر سید سجاد حسین کاظمی) .

4512- لاهور ، دانشگاه ، شیرانی ٤۳۰۳/۱۲۵۰ : از سده ۱۳ھ . آغاز برابر نمونه ۲ . در فهرست بنام «رسالهٔ هفت نام» آمده ، وایکه گویا گرد آوری حمید الدین ناگوری ست . و بدینگونه ، باب ۱- از ناگوری (٦٩٥ھ/۱۰۹۵م .) ، بنام «هفت احباب» ۲- از گیان ناتهه جوگی بنام «ست . اگرا» ، ۳- شیخ سامان مندوی، بنام «هفت سیاره» ٤- میر سید هاشم بخارایی بنام «هفت طبقه» ، ٥- از میران سید طیب اودهی بنام «هفت جوهر» ، ٦- شیخ نصیرالدین نارولی بنام «هفت ایام» ۷- از مولانا صادق ملتانی بنام «هفت دوزخ» (بشیر حسین ۳ : ٥٦٦) .

4513- بلوچستان . مستونگ ، میر عبدالستار محمد شهی : نستعلیق پخته ، عبدالله ، ۱ مارچ ۱۹۰۲ (۱۳۱۹ھ) آغاز : بسمله . باب اول فصل اول . بدانکه سیماب روح است . . . ، در پایان آمده: اگر میسر آید فاتحه بنام هر هفت حبیب امداد نمایند . . ، گویا بنام «مخزن اللغات» است . در هفت «باب» و هر باب چند فصل : باب ۱ فصل ۱ در سیماب ، باب ۲ در کسیر و تخم ، باب ۷ در چهار فصل ، ۷٦۰ (دکتر انعام الحق کوثر) .

# فهرست ها

۱- نام مؤلفان بخش های علوم تجربی و چند دانشی
۲- نام کتاب ها
۳- نام کسان

# ۱ـ فهرست نام مؤلفان علوم تجربی و چند دانشی

# ۲- نام کتاب ها

# ۳ـ نام کسان*



---

*این فهرست نام کسان بخش کتابشناسی ست، نه نسخه شناسی و نام کاتبان (که جداگانه خواهد بود) و نیز شامل نام کسانی که به عنوان مأخذ آمده اند (ریو ، ایوانف ، دانش پژوه . . . ) نمی گردد.

# A Comprehensive Catalogue

OF

# PERSIAN MANUSCRIPTS IN PAKISTAN

Compiled By

AHMAD MONZAVI

## Volume I

IRAN PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES

ISLAMABAD — PAKISTAN

1983 A. D.